

3 1761 07143257 9

438

Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

Kongeriget Danmark

ved

J. P. Trap.

Anden Udgave.

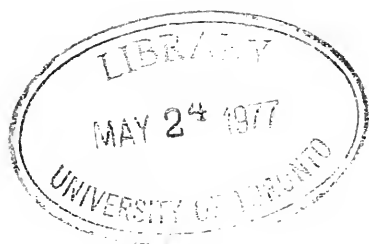
~~~~~  
Fjerde Deel.  
~~~~~

Forlagt af Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

(O. G. Delbanco. G. E. C. Gad. Guldendalske Boghandel. C. C. Rose).

Tbiele's Bogtrykkeri.

1873.

DL
109
T7
1879
del 4

Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

Kongeriget Danmark.

Fjerde Deel.

Amterne Odense, Svendborg og Maribo.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

Indholdsfortegnelse.

Fjerde Deel.

	Side		Side
Den fynske Dgruppe	1.	Calling Herred	253.
Odense Amt	5.	Langeland	287.
Odense	7.	Rudkjøbing	289.
St. Knuds Kirke	35.	Grø	308.
Kjerteminde	41.	Grøeskjoberg	312.
Bogense	45.	Marstal	318.
Middelfart	49.		
Assens	53.	Lolland og Falster	322.
Odense Herred	59.	Maribo Amt.	323.
Nasum Herred	74.	Lolland	324.
Bjerre Herred	86.	Maribo	327.
Lunde Herred	98.	Rakkeby	335.
Skam Herred	104.	Særløbing	345.
Skovby Herred	111.	Rødby	351.
Vends Herred	126.	Ryfted	355.
Baag Herred	143.	Sonder Herred	359.
Svendborg Amt.	163.	Nørre Herred	371.
Svendborg	165.	Fuglse Herred	385.
Faaborg	175.	Rusie Herred	402.
Nyborg	181.	Falster	429.
Binding Herred	193.	Rykjøbing	432.
Gudme Herred	211.	Stubbejøbing	443.
Sunds Herred	227.	Nørre Herred	450.
Taastrup	246.	Sonder Herred	464.

Kort og Afbildninger.

	Kort i Tertn. S	Tegne i Tertn. S		Kort i Tertn. S	Tegne i Tertn. S
Kort over Denise Amt	5		Hagenskov (efter Rezen)		161
Kort over Denise	7		Kort over Svendborg Amt	163	
Hovedtavlen og Fodstykket af Altartavlen i True Kirke	9		Kort over Svendborg	165	
Vor Frue Kirke	9		St. Nicolai Kirke		166
St. Hans Kirke	10		Vor Frue Kirke		167
Denise Slot	15		Svendborgs Vaaben		172
Munkegangen i Graabrødre Ho- spital	17		Graabrødre Kirke		174
Liggcapellet ved True Kirke	23		Kort over Jaaborg	175	
Denises Vaaben	30		Jaaborg Stadport		175
St. Knuds Kirkes Indre	35		Jaaborgs Vaaben		180
St. Knuds Kirke	35		Kort over Nyborg	181	
Ablefeldts Monument	37		Nyborg Kirke		183
Kong Hans's Liggsteen	39		Nyborg Slot 1659		184
Kort over Hjerteminde	41		Nyborg Slot 1873		184
Hjerteminde's Vaaben	44		Nyborgs Vaaben		190
Kort over Bogense	45		Ellensborg		202
Bogenfes Vaaben	48		Holtenhavn	203	
Kort over Middelfart	49		Lrbæklunde	205	
Middelfarts Vaaben	52		Ravnholt	207	
Kort over Assens	53		Svindinge Kirke		216
Assens Kirke	54		Stornp	217	
Assens's Vaaben	57		Rugaard		219
Nashbyhoved (efter Rezen)	62		Hessjølager		222
Parti af Capitaletene i Dalum Kirke	66		Broholm	225	
Mikkel Brotenhuus's Liggsteen	81		Hvidkilde		237
Sohnjogaard	85		Egefov		244
Ulriksholm	89		Valdemar Slot	247	
Fovsbo	92		Holstenhuus	255	
Rugaard (efter Rezen)	120		Nakkeballe		257
Elvigaard	121		Brættrolleborg Kirke		263
Laugejød	123		Brættrolleborg	264	
Margaard	124		Arrestfov	273	
Sindsgavl (efter Rezen)	128		Sandholt	276	
Erholm	136		Horne Kirke		282
Bræstborg	146		Svedholm		284
Fredrikshund	153		Kort over Rudkjøbing	289	
			Rudkjøbings Vaaben		293
			Tranekjær	297	

	Stk i Stuen. Side	Faste i Stuen. Side		Stk i Stuen. Side	Faste i Stuen. Side
Steensgaard		300	Lirsted Kirke		395
Kort over Grøestjøbing	312		Lirsted Kirkes østre Muur		396
Grøestjøbings Vaaben		315	Gjennemnit af Lirsted Kirke		396
Kort over Marstal	318		Rnuthenborg Enkejæde		404
Kort over Maribo Amt	322		Trebysgaard	408	
Kort over Maribo	327		Berridsgaard		410
Maribo Kirkes Indre		328	Nadsted Kirke		413
Grundtegnng af Maribo Kirke		329	Gardenberg	414	
Kort over Nakslov	335		Fuglsang		418
Nakslov Kirke		337	Njelde Kirke		420
Nakstovs Vaaben		343	Nalholm efter Rejen		426
Kort over Saxtjøbing	345		Nalholm	428	
Saxtjøbings Vaaben		350	Kort over Nykjøbing	432	
Saxtjøbings Mønter		350	Nykjøbing Kirke og det gamle Raadhuss		433
Kort over Nødbh	351		Nykjøbings Vaaben		439
Nødbys Vaaben		354	Nykjøbing Slot		440
Kort over Nysted	355		Nykjøbing efter Rejen		441
Nysteds Vaaben		358	Kort over Stubbekjøbing	443	
Den østre Deel af Tillidse Kirke		363	Det Indre af Stubbekjøbing Kirke		444
Stotkemærke Kirke		370	Plan af Stubbekjøbing Kirke		445
Halsed Kirke		380	Stubbekjøbings Vaaben		448
Suellinge		381	Drupgaard		467
Pederstrup	383		Sonder Nislev Kirke		476
Lungholm	388		Corfeldse		477
Soholt		392			

Den fynske Øgruppe.

Denne indbefatter, foruden Hovedøen, de 3 større Der Taasinge, Langeland og Vro, samt efternævnte mindre beboede Der: Ubelø i Kattegattet, Romsø, Turo, Sis, Skovs, Strynø og Strynø Kalv i Store-Belt; Birkeholm, Hjortø, Skaars, Ebelmø, Dreis, Avernakø, Lys, Bjørns, Klums, Thors, Baags, Brandsø og Fæns i Lille-Belt, og flere endnu mindre ikke beboede Der og Holme. Samtlige disse Der, der ere omgivne af eller beliggende i Kattegattet, Store-Belt og Lille-Belt, have et Fladeindhold af 61,86 q. □ M. Heraf udgjør Fyen 53 □ M., Langeland $4\frac{32}{33}$ □ M., Taasinge $1\frac{1}{4}$ □ M., Vro $1\frac{3}{5}$ □ M., de øvrige mindre Der lidet over 1 □ M.

Fyen, næst Sjælland den største og vigtigste af de danske Der, ligger mellem $55^{\circ} 1' 30''$ og $55^{\circ} 37' 20''$ n. B. og $1^{\circ} 43' 3''$ og $2^{\circ} 53' 50''$ v. L. fra Kjøbenhavns Meridian. Største Længde fra Knudshoved ved Store-Belt til Hindsgaardsodde ved Lille-Belt er $10\frac{3}{4}$ M., største Bredder fra Algernæs mod Nord til Lehnforsodde mod Syd 9 M.

Fyen kan for største Delen regnes til Nullesteenslerets Terrain; dog tilhører en Bantestrækning i den sydvestlige Deel af Landet, Kåsen i Nærheden af Bogen og en Deel isolerede Bakker i den nordøstlige Deel omkring Hjertemindesjørd, især paa Hindsholm, afgjort Nullesteenssandet. Næsten overalt frugtbart og velsorjnet med Skov, der som oftest fremtræder i mindre Skovpartier og Lunde, gennemtraget kun med Undtagelse af enkelte Strækninger i Nord og Vest af levende Hegn, er Fyen en af Danmarks smukkeste Provindser. Betydelige Bakkefjæder stryge over Dens sydøstlige, sydlige og vestlige Deel. Den nordlige og en Deel af den østlige Deel af Den samt nogle Strækninger midt inde i Landet ere fornemlig Sletteland, og specielt fører en flad og skovløs Strækning mod Nord efter sin Besskaffenhed Navn af „Sletten“. Dens paa Naturffjæder rigeste Partier findes i den Halvbue af bakkede Egne, der ligesom

en Rygning omgiver Den i de fornævnte Retninger. Det nærliggende Hav med dets talrige Smaaser giver Udsigterne fra Høidepunkterne en Afvejling, der lader dem henregnes blandt de skønneste i Danmark. Naar man fra Øst af følger denne noget nær hestefoformige Høining af Landet, træffer man tæt øst for Landeveien mellem Odense og Svendborg i en Afstand af noget over 1 Mil fra Kysten et høit og bakket Drag, hvori forekomme Høidepunkterne Skovbanke 307 Fod, Grøstebjerg 373 Fod, Grønbanke 381 Fod, Høibjerg 357 Fod, Gormbanke 320 Fod, Høien ved Vanmose Huse 330 Fod, endvidere paa den østlige Straaning Høibjerg vest for Gubbjerg Skov og en navnløs Top i denne Skov, begge 361 Fod, Høilunds Bakke ved Gubbjerg 295 Fod, den trigonometriske Station ved Albjerg 245 Fod. Høidedragene vende sig derefter i vestlig Retning hen mod Skjoldmose, hvor en Banke naaer 352 Fod og sænker sig derfra med lavere Høider ned mod Svendborg og fortsætter sig om Brendegaard Sø, gaaer derfra til Skovene ved Holstenhuus, hvor Kongens Høi naaer 371 Fod og Mikelsbjerg 355 Fod, lidt nordvestligere Leerbjerg 400 Fod, de tre sidstnævnte henhørende til en Gruppe af lyngklædte Kullandsbakker, fremtviis kaldet „de syenske Alper“*). Bakkestrøgene vise sig nu vest for Landeveien mellem Odense og Faaborg, og naae her i Trebjerg 407 Fod, Sandbjerg 356 Fod, Synbjerg 262 Fod, Banken ved Nyrup i Nærheden af Frederikslund 350 Fod (Bankerne have her en vestlig Begrændsning ved den Sænkning, hvori Haarby La løber). Endnu lidt nordligere ligger Fyens høieste Punkt Frøbjerg Barnehøi, 418 Fod, egentlig som et Fremspring fra Rygningens syd-nordlige Retningslinie; et andet Fremspring er Brendholt Bjerg, 367 Fod. Bakke- dragene tage nu en østlig Retning og overskjæres af Jernbanen øst for Tommerup Station; de træde derfor, idet de gjøre en Høining mod Nordvest, ind i den ved sine talrige, store og høie Bakker bekendte Egn ved Bispen-

*) Denne Benævnelser findes først i „Danse Atlas“ (III. S. 384), som anfører Pastor Breddorf i Ellerup, „en veltalende og naturfyndig Patriot“, som den der i sine Meddelelser til Forsfatteren af D. A. har kaldet disse Bakker „sine syenske Alper“. H. D. Scheel har i „Krigens Stuefads“ (S. 250) atter optaget Navnet og ytrer sig om denne Bakkefjæde saaledes: „Tillige strækker sig en høi Landryg omkring den ganske sydlige Halvdel af Den i næsten en Mils Afstand fra Søen; den bestaar af en Række af smaa Bjerge, hvilke man for Skjæmt kalder de syenske Alper. Og i sig selv ere de ogsaa mærkbarlige i et saa fladt Land som Danmark og fortjene at lignes med den Deel af Alperne, som udgjøre de appenninske Bjerge; thi ligesom disse træffe sig langs den sydlige eller liguriske Kyst og foranledige en Mange Floder, hvoraf de mindste og sydlige tage deres Løb mod den store genuefste Søbugt, de store derimod, som have deres Udspring paa den nordlige Deel af Bjergene, gennemskjære de tilgrændsende Lande, og endelig falde alle under det formedelst Po-Floden i det adriatiske Hav; ligesaa forholder det sig med de syenske Bjerges Beliggenhed og de Vandets Løb, som udspringe fra dem; thi den største Deel af disse udslyde formedelst Odense-La i Bugten af samme Ravn“. Man seer heraf, at Scheel har taget Benævnelser „syenske Alper“ i en mere udstrakt Betvning. En senere Topograph —, som det synes en Høybo, har i Dansk Maanedsskrift den Række, 2det Bind, i en Artikel „De syenske Alper“ udtrykkelig begrændet de egentlige syenske Alper til at strække sig „nordvest for Holstenhuus gennem Dele af Diernøse, Svanninge, Hastrup, Vester-Hæsinge og Jordløse Søgne“.

bjerg, der passeres af Landeveien fra Odense til Middelfart, i en Høide af 350 Fod; her er Dyret 391 Fod, Bakken i Bispenbjerg Præstegaards Have, Fyens næsthøieste Punkt, 410 Fod, Hæsbjerg 394 Fod, Bakken nord for Bred, tæt ved Landeveien fra Bispenbjerg til Assens, 365 Fod. Et lavere Bakkestrog gaaer herfra i vestlig Retning med en Høide af 200—270 Fod over Erholm, Søndergaard og Nyfæste til de historisk bekendte Faarstov Bakker og de saakaldte Haare Bjerge. Jordsmønnet sænker sig derefter, men hæver sig igjen i Fyens nordvestligste Spids i storformede Banker, hvis høieste Punkt er 226 Fod, og som have et steilt Fald saavel mod Lillebelt som mod Vaarup Vig. Fra denne Bue af Bakker daler Landet mod Nord og slutter som foranført med „Sletten“, medens den dog mod Nordost atter høiner sig i den Landtunge, der forener det øvrige Fyen med Halsøen Hindsholm. Her findes de for deres interessante Udsigt bekendte Munkebo Bakker, af hvilke Lodnehøi er 186 Fod. Selve Hindsholm, der er mere sandet end leret, har talrige tildeels lynch-lædte Smaabakker.

Fyens vigtigste Aaer ere:

Odense=Aa udspringer i Nærheden af Kirkebyen Kverndrup, løber mod Vest og derpaa mod Nordvest, optager Afløbet fra Arreskov med flere Søer, løber derefter mod Nord i det Hele med en temmelig anseelig Bredde (enkelte Steder indtil 100 Fod), men ringe Dybde, og falder, efter at have passeret Odense og derfra gjort en Bøining mod Øst, med nordligt Løb i Odense-Canal tæt ved dennes Udløb i Odense-Fjord, 8 Mil;

Stavis=Aa udspringer nord for Bispenbjerg, løber i østlig Retning og udmunder i Odense-Canal;

Brende=Aa udspringer i Nærheden af Kirkebyen Tommerup, flyder mod Nordvest og dreier Syd for Høiderne ved Bispenbjerg mod Vest, udmunder i Lille-Belt;

Haarby=Aa udspringer paa Høiderne ved Herregaarden Frederikslund og falder efter et sydligt Løb i Lille-Belt;

Vindinge=Aa udspringer ved Kirkebyen Marslev, løber først i østlig, dernæst i nordlig og atter i østlig Retning med Udløb i Nyborg-Fjord;

Kongshøi=Aa, der paa en Strækning af henved 2 Mile gjør Grændsen mellem Vinding og Gudme Herreder, har Udløb i Store-Belt.

Af Canaler har Fyen kun Odense-Canal, der fører fra Odense til Odense-Fjord. Den har i det Hele en Længde af 13,000 Alen, men tillader kun Passage af Skibe med 8 Fods Dybgaaende. Den blev anlagt i Aarene 1795—1804.

Betydelige Indsøer har Fyen ikke. Den største er Fleninge- eller Arreskov=Sø mod Sydvest, $\frac{3}{8}$ M. lang og $\frac{1}{4}$ M. bred. Ikke langt fra

denne ligge de mindre Søer Brendegaard=Ø og Nørre=Ø, alle med Afløb til Odense=Åa.

Gjennem Fyen gaaer Jernbanen fra Nyborg til Strib (med Stationerne Nyborg, Ullerslev, Langeškov, Marslev, Odense, Holmstrup, Tommerup, Skalbjerger, Bred, Arup, Gjelsted, Eiby, Nørre=Åby, Middelfart, Strib) samt følgende Hovedlandeveje: fra Slipshavn og Knudshoved til Nyborg $\frac{3}{4}$ Miil; fra Nyborg til Bøiden $7\frac{1}{4}$ Miil; fra Nyborg til Middelfart og Kongebroen 10 Miil; fra Bispenbjerg til Årsens 3 Miil.

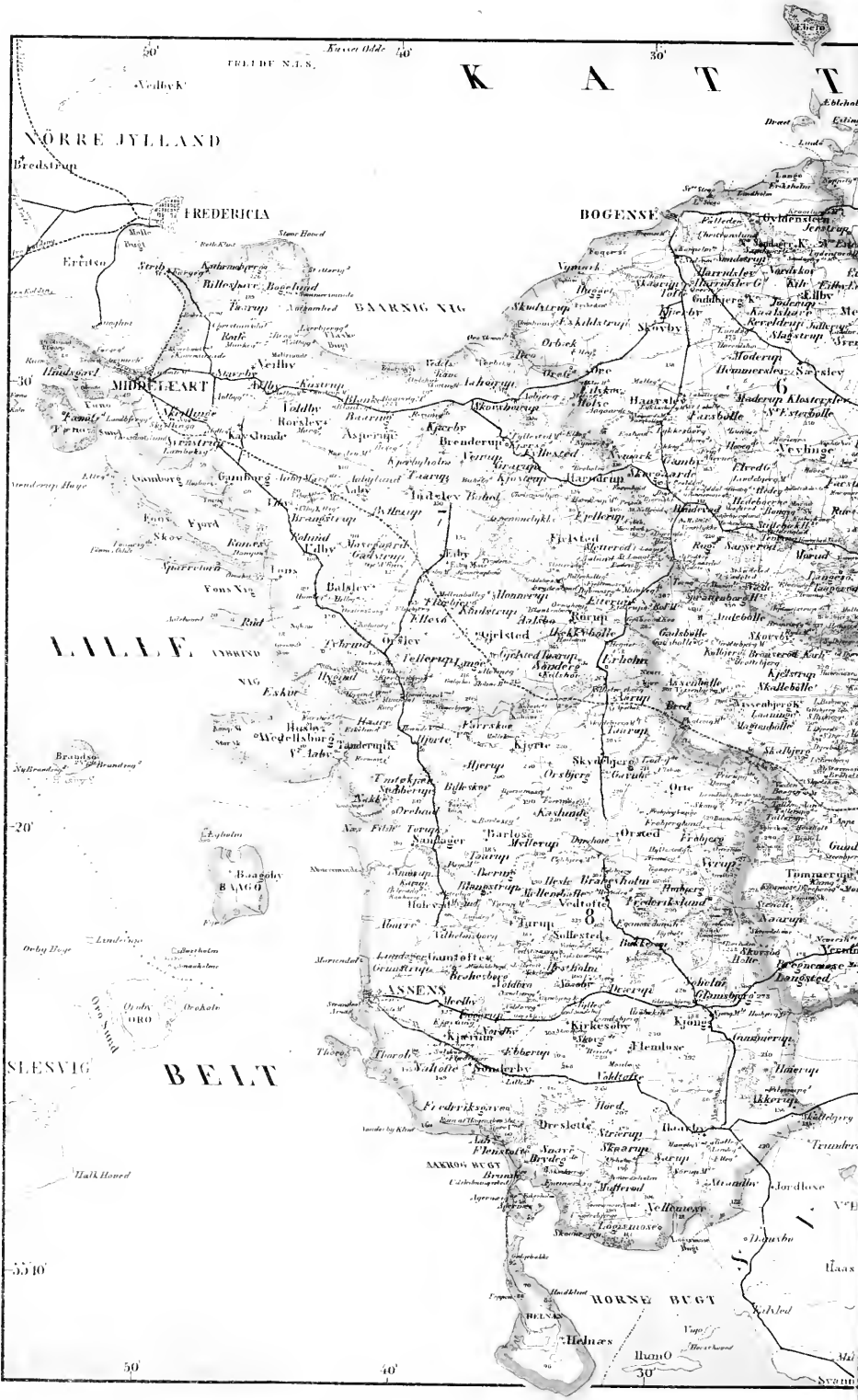
Fyen med Langeland, Vø og Taasinge samt omliggende mindre Øer, eller hvad her benævnes den fyenske Øgruppe, har 236,311 Indbyggere, hvoraf 19,631 paa Langeland med tilliggende mindre Øer og 11,776 paa Vø.

I geistlig=administrativ Henseende udgjør denne Øgruppe Fyens Stift; i verdslig=administrativ Henseende indbefatter den tvende Amter: Odense Amt og Svendborg Amt.

K A T T

NORRE JYLLAND

BOGENS

ÅLBORG

SLESVIG BELT

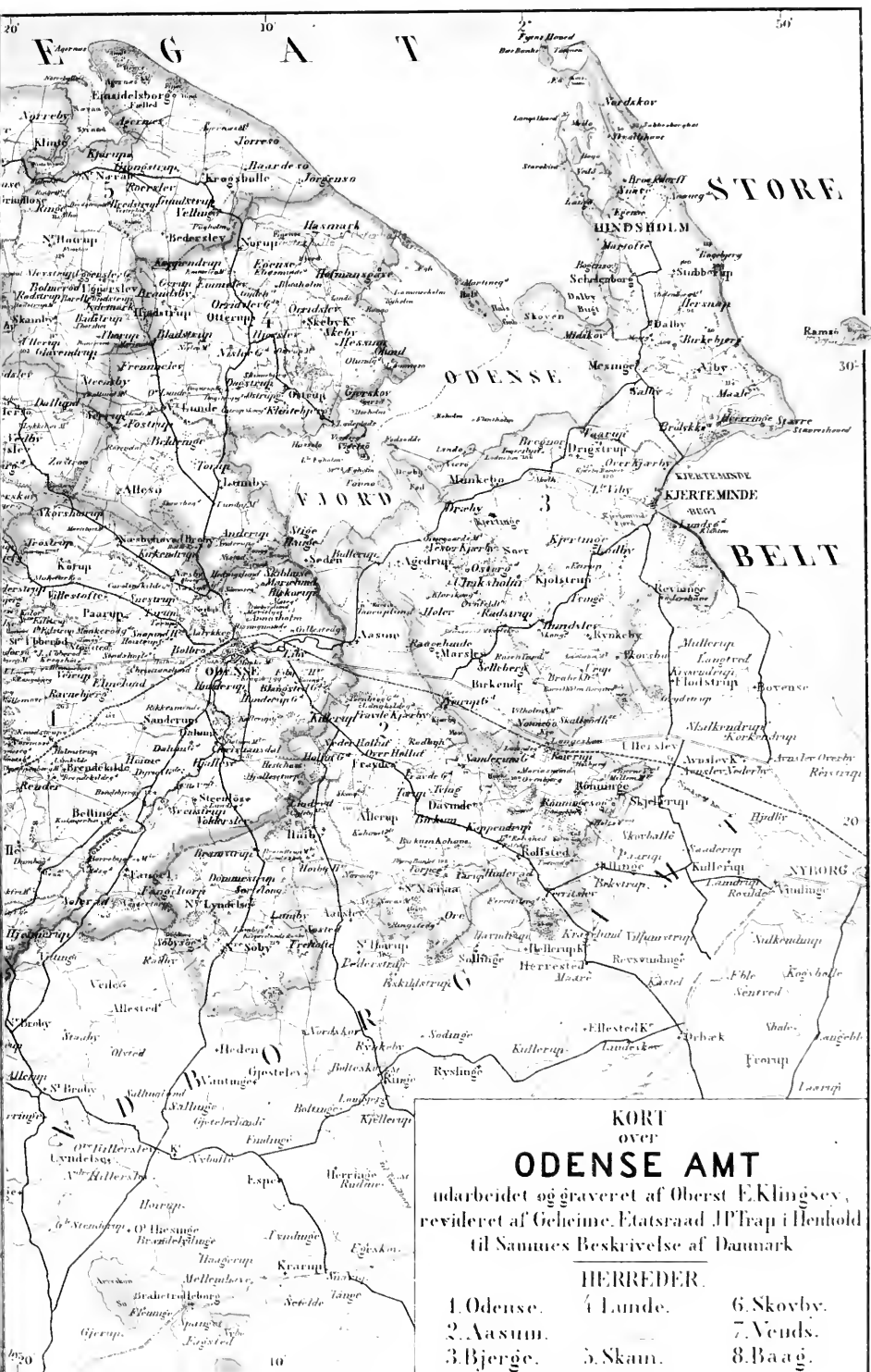
HORNØ BØGT

50

40

30

55

KORT OVER ODENSE AMT

udarbejdet og graveret af Oberst E.Klingsev,
revideret af Geheime Etatsraad J.P.Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark

HERREDER.

1. Odense.	4. Lunde.	6. Skovby.
2. Aasum.	5. Skam.	7. Veuds.
3. Bjerge.		8. Baag.

Odense Amt,

det nordligste af de tvende fornævnte Amter, der danne den syenske Øgruppe, bestaaer af den nordvestlige større Deel af Den Fyen samt Derne Thors, Bogs, Brandss, Fæns, Wbels og Romss, foruden endeel mindre i Odense-Fjord.

Amtets Fladeindhold og Folketal angives i Oversigten over Folketællingerne i Kongeriget Danmark den 1ste Februar 1870, 1860 og 1850 saaledes:

Odense Amt.	□ M.	Folketal			
		1870.	1860.	1850.	
Kjøbstæderne {	Gl. Odense Amt . .	0,36	21,175	18,302	14,452
	Gl. Assens Amt . .	0,16	5,797	5,712	4,596
Landsdistrictet {	Gl. Odense Amt . .	19,78	59,375	55,202	51,554
	Gl. Assens Amt . .	11,81	35,811	32,398	31,003
Tilsammen		32,06	122,158	111,614	101,605

Statistisk Tabelværk 3die Række, 11te Bind, angiver den 16de Juli 1866 for Odense Amt: det ved Matrikuleringen opmaalte Areal til 319,614 Tdr. Land, Søplan 566 Tdr. Land, anvendt til Fredskov 13,467 Tdr. Land, besaaet Areal 145,176 Tdr. Land (deraf Hvede 7,661, Rug 28,571, Byg 42,053, Havre 36,836, Boghvede 2,455, Urter og anden Bælgfod 2,549, Blandsod 13,465, Kartofler 3,051, andre Rodfrugter 100, Kaps 6,134, Handelsplanter 2,211 Tdr.). Af Hundsdyr fandtes til den nævnte Tid i Amtet: 27,534 Heste, 73,733 Stkr. Hornkvæg, 91,403 Faar, 25,498 Sviin. Det samlede Uger og Engs og halverede Skovskylbs Hartkorn var efter Stat. Tabv. 3die R., 4de B., den 1ste April 1860: 31,412 Tdr., deraf Kjøbstædernes Hartkorn 532 Tdr., Landsfoguenes 30,880 Tdr. Af sidstnævnte hørte til 159 større Landbrug

over 12 Tdr. Htk. 4427 Tdr., til 5263 Bøndergaardde mellem 1 og 12 Tdr. 23,670 Tdr., til 9,753 Huse under 1 Td. Htk. 2,690 Tdr., til skylsbatte, ikke bebyggede Lødder 93 Tdr. Af Husene havde 4,779 over 2 Skpr. Htk., 1779 mellem 2 Skpr. og 1 Tdr. Htk., 1729 under 1 Tdr. Htk. og 1466 vare jordløse Huse. Antallet af Fæstegaarde var ved Udgangen af 1856: 1305 med 7221 Tdr. Htk., i 1860: 1244 med 6611 Tdr. Htk.; i Aarene 1860—69 vare 144 Gaarde med 799 Tdr. Htk. overgaaede til Eiendom og Arvefæste. I 1860 var af Bøndergaardene 97 Arvefæstegaarde (kun 2 af disse uden Ret til at sælges og pantsættes).

Odense Amt bestaaer af Kjøbstæderne: **Odense, Kjerteminde, Bogense, Middelfart og Assens**, samt af Herrederne **Odense, Nasum, Bjerge, Lunde, Skam, Skovby, Vends og Baag**. De 5 førstnævnte Herreder udgjøre „Odense Amt“, hvis Landsfogne danne en Amtscommune med et eget Amtsraad af 7 valgte Medlemmer, de to sidstnævnte Herreder udgjøre „Assens Amt“, hvis Landsfogne ligeledes danne en Amtscommune for sig med eget Amtsraad af 7 valgte Medlemmer.

Amtet hører i geistlig Henseende til Fyens Stift og indbefatter 6 Provstier, nemlig: **Odense Kjøbstads Provsti, Odense Herreds Provsti, Bjerge og Nasum Herreders Provsti, Lunde, Skam og Skovby Herreders Provsti, Baag Herreds Provsti og Vends Herreds Provsti**.

I juridictionel Henseende omfatter Amtet, foruden de 5 Kjøbstadsjurisdictioner, 8 Landjurisdictioner, nemlig 1) **Odense Herred**; 2) **Bjerge og Nasum Herreder**; 3) **Lunde og Skam Herreder samt Grevsfabet Koepstorffs Birk**; 4) **Skovby Herred**; 5) **Hindsholm Herred** (en Deel af **Bjerge Herred**); 6) **Vends Herred**; 7) **Baag Herred**; 8) **Wedellsborgs Birk** (Dele af **Baag og Vends Herreder**). Amtet henhører til 3die Udskrivningskreds og til Fyens Stifts-Physicatdistrict; i Amtet findes følgende Lægedistricter: **Odense Kjøbstad (Stadslæge)**; **Odense District**; **Kjerteminde District**; **Bogense District**; **Middelfart District**; **Assens District** og en Deel af **Nyborg District**. Med Hensyn til de directe Skatters Oppebørsel er Amtet deelt i 2 Amtstuedistricter: **Odense og Assens**. Brandforsikringsvæsenet for Landbygninger er underlagt 5 Branddirectorater, **Odense, Kjerteminde, Bogense, Middelfart og Assens**.

Odense Amt indbefatter 7 Valgkredse til Folkethinget og udgjør med Svendborg Amt 6te Landsthingskreds.

1 S ^t Knuds Kirke	20 Fiskehallen	39 Ørsøerket
2 Censurstoret	21 Aaglet	40 Lahn's Skretelse
3 S ^t Knuds Kirkekap	22 Præstebolig	41 Kongerøstet
4 Commune Skole	23 Svætehus	42 Odense adelige Landfrakoster
5 Eidskovs Botøger	24 Gravvæddehospit.	43 Industriforeningen
6 Has-s. Botøger	25 Sprøitehus	44 Erasmus logen
7 Tvangsarb. Anst.	26 Amtstue	45 Thungskokken og Badeanst.
8 Bøtgaarden	27 Odense Slot	46 Romersk Badeanstalt
9 Commune Skole for Piger	28 S ^t Hans Kirke	47 Amt's Bygghus
10 Commune Skole	29 Præstebolig	48 Frederik VII. Sketelse
11 Vagten	30 Posthus	49 Thung og Arresthus
12 Raadhuset	31 Toldbygning	50 gamle Discantokasse
13 Vædderøret	32 Komædrehus	51 Ny d ^o
14 Posthøen (Circus og Theatre)	33 Præstebolig	52 Ege's St. Lieseløren
15 Exercedrus	34 Commune Skole	53 Teknisk Institut
16 Futeeggaarden	35 Byfoged Bolig	54 Ege's St. St. Bogtrykkeri
17 Cachevalskolen	36 Vor Frue Kirkes Lægkapel	55 Larsens Hotel
18 Svane Apotek	37 Præstegaarden (højttet af mur)	56 Dittes d ^o
19 Land Apotek		57 Hotel Postgaard

1:10,000

ODENSE

Odense

Kjøbstads

Markjorder

Marienlund's

Jorder

Aalykkegaard's

Forreste Kræmmer Mark

Jorder

Bageste Kræmmer Mark

Helt Engen

Odense

Kjøbstads

Markjorder

Fiby Byes

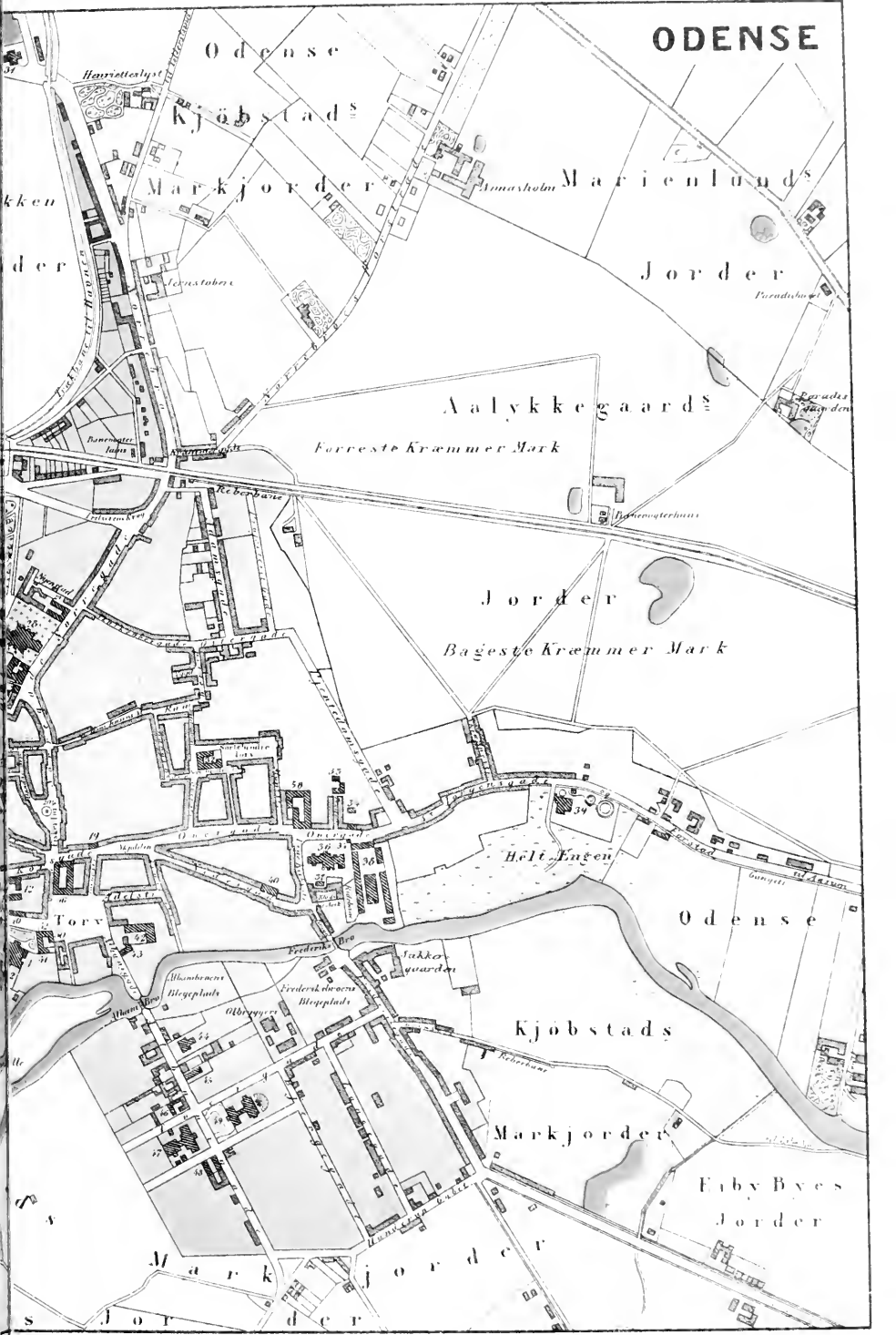
Jorder

Markjorder

Jorder

ken
der

s
s

Odense,

den næststørste By i Danmark, i Odense Herred, under 55° 23' 35" n. B. og 2° 11' 30" v. L. fra Kjøbenhavns Meridian, 3³/₄ M. fra Nyborg, 3 M. fra Hjerteminde, 4 M. fra Bogenfse, 6 M. fra Middelfart, 5¹/₄ M. fra Assens, 5 M. fra Faaborg og 6 M. fra Svendborg. Byen er beliggende paa et i det Hele taget fladt Terrain, med sin større Deel nord for Odense=Åa og den mindre, nyere, Deel (Albani Kvarter) syd for Åaen*), omtrent ³/₄ Miil syd for Odense=Fjord, med hvilken dens nordlige Deel staaer i Forbindelse ved den 13,000 Alen lange Odense=Canal. Et lille Vandløb, Rosen=Bækken, gaar igjennem den nordlige Deel af Byen med Udløb i Odense=Åa**).

Odense, der har sin største Udstrækning fra Øst til Vest (o. n. o. — v. f. v.), c. ¹/₄ Miil, og et Fladeindhold af c. 2,100,000 □ Alen, er i sin ældre Deel temmelig uregelmæssig bygget, med bugtede Gader og endeel gamle Bygninger.

De brandforsikrede Grundeiendommers Antal var den 1ste April 1872: 1617, i 1856: 1336, i 1837: 1208, i 1773: 933. Bygningernes Brandassurancesum var den nævnte Dag 6,847,040 Rdl., den 30te September 1854: 3,726,920 Rdl., den 31te Marts 1843: 2,143,550 Rdl. og i Aaret 1773: 524,600 Rdl. D. E. Gadernes Antal var i Begyndelsen af 1872: 64, i 1855: 50, i 1837: 47, i 1773: 40***).

Til hver af Odense Kjøbstads 3 Sogne hører et Landdistrikt, der særskilt findes beskrevne under Odense Herred.

Indenfor den nuværende Bygræns*) høre til Odense Kjøbstad 206 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. 1¹/₄ Alb. Hartkorn; deraf tilhører Kommunen

*) H. C. Andersen skildrer denne Åa, til hvilken der for ham knytter sig Barndomsindringer, paa den Digteren eiedommelige Waade saaledes: „Odense=Åa — Hvad er det for en Åa? — Den kender hvert Barn i Denise By, den løber neden om Haverne, fra Stusen til Vandmøllen hen under Træbroerne. 3 Åaen vore gamle Matnapper, brunsfedrede Ror og den sorte støtledagtige Dunsammer, saa høi og saa stor; gamle revnede Piletrær, svedende og dreitende, hængende langt ud i Vandet paa Munkemoie Site og ved Wegmandens Eng, men ligeevner for et Hove ved Høve, den ene anderledes end den anden, snart med deilige Blemmer og Løvhuse, glatte og rene, ligesom smaat Duffestads, snart staae de kun med Raal eller der er slet ingen Høve at see, thi de siore Hulkehuse brede sig der og hængende langt udover det rindende Vand, som høit og her er dybere end man kan naae med Åaren.“

**) Dette Vandløb, som er Byens Hovedløb, blev i Aarene 1866 og 1867 reguleret og, forsaavidt det stod igjennem selve Byen, tildeels ledet i en muret Tunnel, hvorved den Stank, som tidligere kom fra Bækken, ganske er bleven fjernet. Anlægget kostede 7000 Rdl.

**) Af nye Gader, som ere blevene anlagte siden 1855, maa først nævnes de, som findes i det nye Kvarter, som er blevet anlagt Syd for Åaen, efterat Albanibro er bleven bygget; disse Gader, som dog ikke alle ere bebyggede, hedde: Albani-, Tvær-, Lange-, Hjerge- og Hundrupsgade; dernæst de, som udgjøre Jernbanekvarteret, og hvoraf den vigtigste hedder Maloffegade, — dette Kvarter vil først ved den nærførelseende Grændseregulering blive lagt ind under Byen; — endelig er der ved en ny Forbindelsesvei, som fører fra Dvergade ved Pientedam, som er bleven udtørret, og Øst om Byen til Norregade tæt ovenfor det Sted, hvor Banen gaar over Gaden, blevet anlagt tre nye Gader, nemlig: Pientedams-, Pter- og Adamsgade.

†) Der har i flere Aar været fort Forhandlinger om en ny Bygræns; efterat Grændsereguleringskommissionen har endt sit Værv, og der med Bekommende er opnaet Overenskomst i alle væsentlige Punkter, er Sagen gaaet til Ministeriet. Bygrændsen vil derefter blive trukket fra Snavshuset, beliggende ved Mugaards Landvei paa Grændsen imellem Vensø og Bolbrod Jorder, langs med den nævnte Vei indtil Jernbanen, derfra følger den Jernbanens nordlige Indbeaning hen til Trækbanen, der saa bliver Grændsgrænset indtil Bogenie Landvei; denne Vei danner derpaa Grændsen indtil Tøllelands Jorder, hvilket Udsnit og ikke kommer indenfor Grændsen; Vinen drages derpaa med Dit forbi Diemøllen til Stikkensveien, derpaa Nord om Krammermarken og Øst om Danebarksbuene til Rasumveien, saaledes at Matrikel 5 a kommer med; Grændselinien vil derefter gaad Øst om St. Jorans Teglværk, følgende Veien til Gibs Mølle, derefter langs med Åaen til Skellet mellem Matrikelnummer 10 c og 10 b, derfra over til Kragøsbjerggaardens Jorder, saaledes at Kragøsbjerg- og Bergmestersløkken vedblive at høre til Byen, derefter skal Grændsen løbe langs med Kragøsbjergveien til Stræderhuset, saa Syd om de nye

paa det Nærmeste $87\frac{1}{4}$ Tdr. med et Areal af 552 Tdr. Land, som ikke ere udfstiftede; $120\frac{1}{2}$ Tdr. tilhøre Private. I Aaret 1868 kjøbte Byen fra Kalykftegaard den saakaldte Kræmmermark for 55,000 Rd.; med tilhørende Huse har den et Areal af 126 Tdr. Land og staaer for 14 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdr. $2\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn.

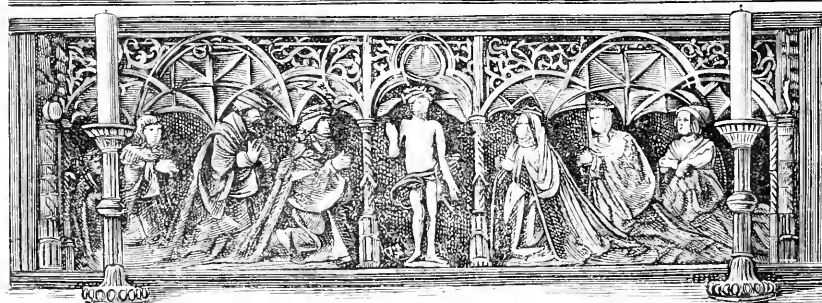
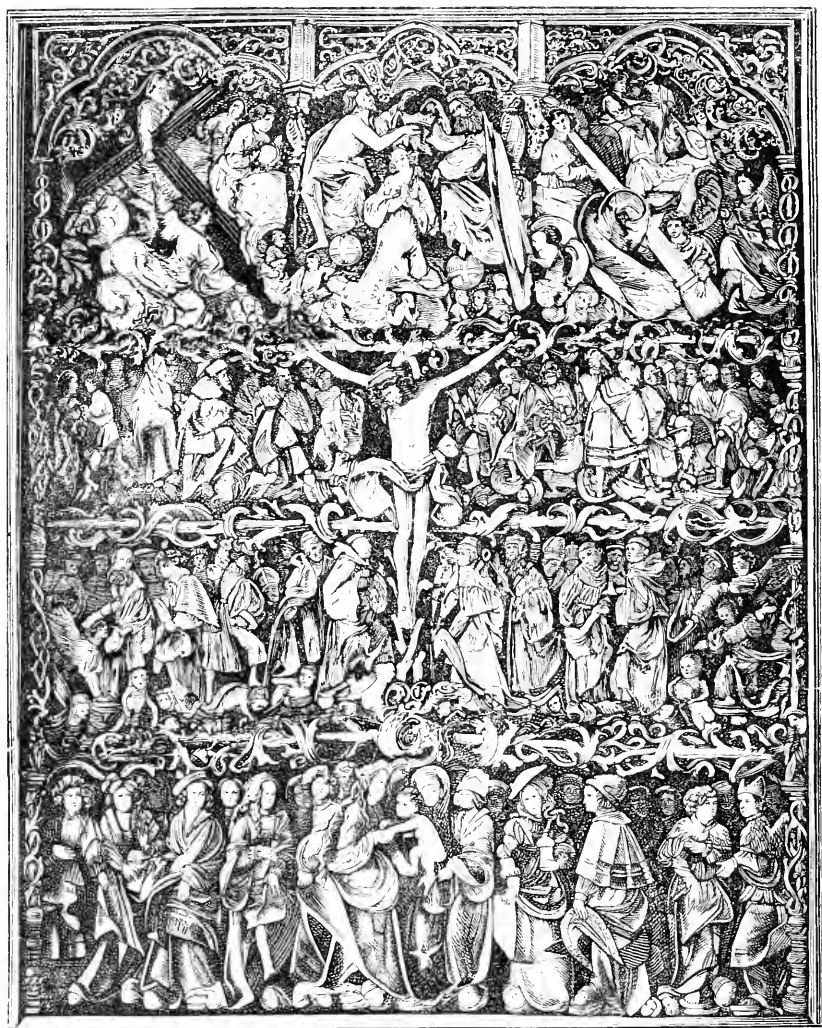
Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

St. Knuds Kirke, hvilken nedenfor særlig omtales.

Vor Frue Kirke, Korskirke med Taarn, hvis Gavle vende mod Nord og Syd, Skifertag paa selve Kirken og Blytag paa Taarnet, ansees i Almindelighed for den ældste Kirke i Byen, rimeligviis i Tidsrummet fra 1184 til 1189 forvandlet fra en Trækirke til en Steenkirke. Ved en Hovedreparation i Aaret 1469 antages den i det Væsentlige at have modtaget det ydre Udseende, som den senere har beholdt; kun har den i ældre Tid ifølge Grundtegningen af Odense By fra 1593, der opbevares paa Raadhuset, havt et Spir paa Kirketagets Kors, som nu er nedtaget. Kirkens Længde indvendig er 80 Alen 9 Tommer, Bredden i Choret 11 Alen $3\frac{1}{2}$ Tom. og i Skibet 14 Alen 2 Tommer, Høiden op til Hvælvingerne (kun een Nib) 15 Alen 21 Tommer. I Aaret 1806 erhvervede Kirken (for en Kjøbesum af 215 Rd. 1 Mk. 4 Sk.!) den mærkværdige Altertavle fra den nedlagte Graabrødre Kirke, der var stænkent denne af Dronning Christine, Kong Hans's Gemalinde, og som nu udgjør Vor Frue Kirkes væsentligste Pryd. Denne er udført af den lybste Kunstner Claus Berg. Altertavlen staaer paa en Sandsteen, 5 Alen lang, 3 Alen bred, der udgjorde Alterbordet over Graabrødrenes Høialter og er nu Alterbordet i Frue Kirke. Altertavlen selv bestaaer af 4 Dele: Foden, begge Søjlene og Midttavlen. Dens Høide er omtrent 8 Alen, dens Brede 5 Alen. Paa Foden ere de forskjellige Personer af den kongelige Familie fremstillede (til Høire Dronning Christine, Dronning Elisabeth, Christines Datter Elisabeth af Brandenburg, til Venstre Kong Hans ligeoverfor sin Hustru, Kong Christian II, hans Broder Prinds Frands og hans Førstefødte Prinds Johannes), knælende paa begge Sider af den gjenopstandne Frelser. Sidesøjlene have opad hver 2 Colonner Billeder, ialt 16 Billeder; disse fremstille i historisk Orden Christi Lidelseshistorie. Hovedtavlen's Figurer ere deelte i 4 Hovedrækker. Marias Forherligelse som Christi Moder er Kjernen i den nederste Række, hun sees her omgivet af hellige Kvinder, nærmest Anna, Marias Moder, med Kristusbarnet og den hellige Elisabeth; den Korsfæstede i de tvende næste, omgivet paa den øverste Green tilvenstre for Korsset af det gamle Testaments Mænd, tilhøre af Apostlene, paa den nederste Green tilvenstre af Martyrerne, tilhøre af Kirkens Lærere og Beskyttere; Marias Forherligelse i Himmelen af Faderen og Sønnen i den fjerde og sidste: Alteret var nemlig viet til den store Moder Jomfruen. (See ferøvrigt om dette høist interessante

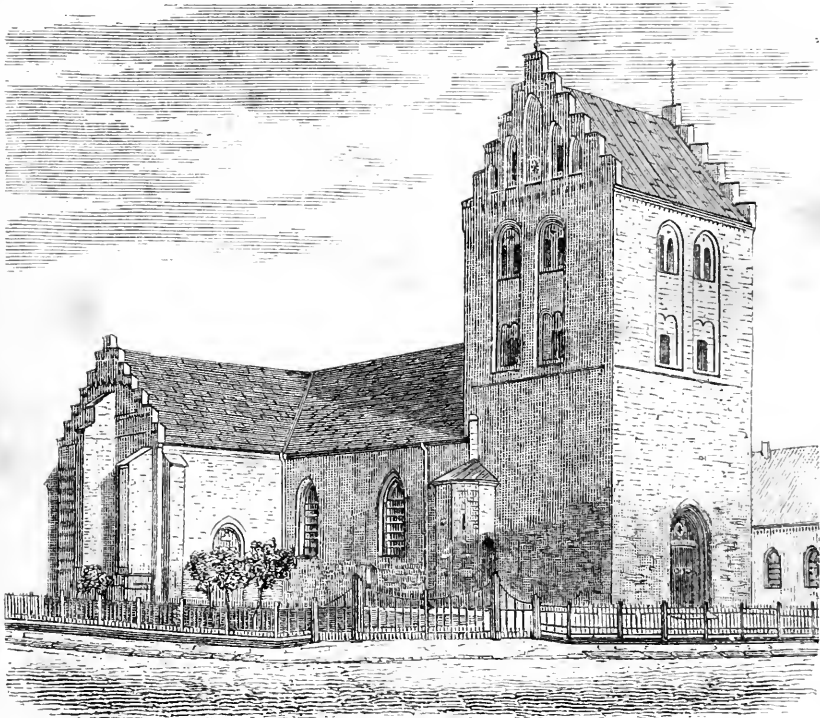
Huse paa Hunderup Byes Jorder og langs med Spadseregangen til Hunderupveien, derpaa vil den gaae Syd om Munkemoie til Laen, som saa følges op til Fruens Bøge, hvorefter Martstjeldet imellem Byens Jorder paa den ene og Rikkesminde, Sønderums og Bolbro's Jorder om til Snapindhuset paa den anden Side vil blive Grandsjen.

Sovedtæpelen og Fodstykkeliet af Altærtæpelen i Frue Kirke.

Kunstværk, der indeholder ialt 300 Figurer, K. F. Viborgs Afhandling: „Altartavlen i Frue Kirke i Odense“ i Kirkehistoriske Samlinger, 2det Bind, Müllers: „Noget om Altartavlen i Frue Kirke i Odense“, og N. Høyen: „Altartavlen i Frue Kirke i Odense, udført af Claus Berg“. Af Hovedtavlen og Fodstykket med Portraiterne af den kongelige Familie gives her en Afbildning efter et photographisk Billede af E. Nye. I Frue Kirke findes den Liigsteen over Johannes Urne, Domprovst i Odense, der er afbildet i Danske Magazin I. 289, jfr. S. 300, og ligeledes en Liigsteen over Borgmester i Odense Hans Mule, † 1459 (afbildet i Nyerups og Abildgaards antiquariske Reise).

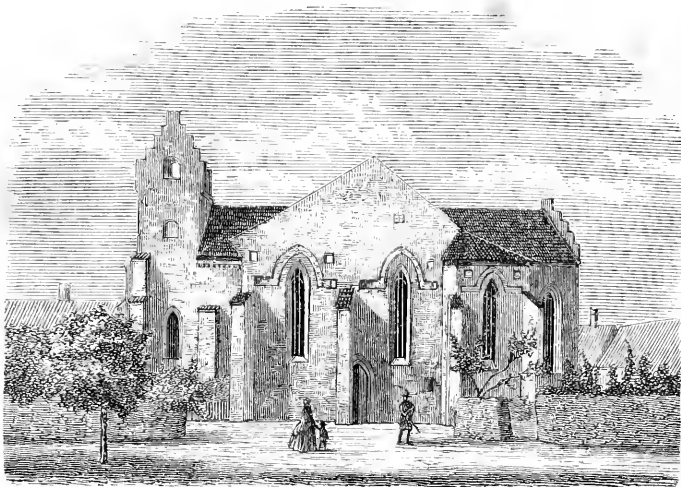

Vor Frue Kirke.

Under den første slesvigiske Krig blev Kirken benyttet som Varedepot, men undergik i Aarene 1851—52 en Hovedreparation, hvorved dens Indre blev fuldstændig omdannet; den fik ved denne Leilighed et nyt Flisegulv, nye aabne Kirkestole, nye, men ikke til Kirkens Stil passende støbte Jernvinduer og nye Døre, ligesom ogsaa Prædikestolen og Orgelet undergik en fuldstændig Restauration, hvilket ialt kostede 11,000 Rd. I 1865 blev Kirkens Ydre restaureret, idet de i en senere Tid paasatte Renaissancesavle forandrede til takkede Savle, og den gule Overmaling blev affrabet, hvorved de røde Steen kom frem i Overeensstemmelse med

Kirkens oprindelige Stil. I 1867 fik Kirken et Varmeapparat, skænket af nu afdøde Grosferer Johan Rasmussen, og ved denne Leilighed bleve Kirkens Hvalvinger og Vægge istandgjorte og decorerede i Kirkens oprindelige Stil. Af Kirkens Ydre, saaledes som den viser sig efter den seneste Restauration, gives foran et Billede.

St. Hans Kirke (St. Michaels, forhen Johanniternes Klosterkirke), i Korsform, med et smukt kamgavlet Taarn og een Række Hvalvinger; de to Sidebygninger eller Sidegange, som danne Korset, have tidligere, ligesom Sidebygningerne ved Frue Kirke, været Capeller. Disse Capeller bleve først 1749—50 bragte under eet Tag, som i Nord og Syd ender i en uforholdsmæssig lav og bred Gav. Kirkens Længde indvendig er 83 Alen 4 Tommer, Bredden 12 Alen 12 Tommer, Høiden 20 Alen 20 Tommer. Over en af Indgangene paa den nordre Side, som nu er til-

St. Hans Kirke.

muret, sees Gyldeustjernernes Baaben (denne Familie har sikkert her havt en Familiebegravelse). Over Indgangen til den nordre Sidebygning findes Johanniternes eget Symbol, nemlig et i Enderne tvælklostet Kors. Paa Kirkens østlige Gav. sees mod Nord en rund Steen med en deri indhugget Figur, der ligner et Hjul; længere mod Sønden en ottekantet mørkegrøn Steen uden Billede og Inskriftion (maaſkee et Slags Reliquie, saasom en Steen fra Christi Grav, Oliebjerget eller andet helligt Sted) og tæt ved Siden af den en lille Steen med en Figur, der synes at skulle forestille en kvindelig Helgen. Af Kirkens Ydre gives her en Afbildning. Blandt dem, der hvile i Kirken, nævnes den mægtige Ridder Berneke Schjintel under Dronning Margrethe (+ c. 1418). Over Eſternævnte findes Gravstene og Monumenter: Marsken Claus Rønnoy (+ 1486) med Frue Christine, Liggstenen afbildet i D. M. S. 321, Hr. Henrik Knudson Gyldeustjerne til Nesstrup (+ 1517), Eiler Bryſte til Dallund (+ 1529)

og hans Sou Claus Bryhse († 1537), Anna Gyldenstjerne, Peder Wilde til Euanholm, † 1521 (afbildet i Nyerups og Abildgaards antiquariske Reise) og Pædbjørn Pødekuff († 1541) og hans to Hustruer. I en Forbindelsesbygning mellem Taarnet og Slottet fandtes tidligere en Kiste, som gjemte Støvet af Prinds Christian af Hessen († 1814), Broder til Kong Frederik den Sjettes Dronning Marie Sophie Frederikke, og i sin Tid forlovet med nuværende Arveprintsesse Caroline; hans Kiste blev i Aaret 1862 overført til Byen Eslevig og bisat i den hertugelige Begravelse dersteds; det Rum, hvori denne Kiste henstod, er blevet om-dannet til et Liigcapel. I Aarene 1823—24 undergik Kirkens Indre en Hovedreparation og i 1841 skænkede Kong Christian den Ottende den et nyt Orgel. En Mærkelighed har Kirken faaet i de senere Aar, nemlig den berømte Oluf Bagers „Mindetavle“, hvorpaa han med Hustru og 12 Børn er afmalet. Om dette interessante Stykke se Vedel-Simonsen „Odense Byes Historie“, III, S. 97—99. Siden 1856 har Kirken faaet nye Vinduer, og den usjonne Muur, som omgav Kirkegaarden, er bleven erstattet ved et smukt Jernstakit. Kirken vil nu atter i den nærmeste Tid modtage en Restauration.

Hospitalskirken, see Hospitalet.

St. Mariæ katolske Kirke, see „Odense adelige Jomfrukloster“.

Cathedralskolen, den lærde Skole i Odense, er i Reformationstiden opstaaet ved Forening af 3 Skoler, hvoraf den ældste, St. Albaniskole, gaaer tilbage til Slutningen af det 13de Aarhundrede. Skolen fik kort efter Reformationen til Afbenyttelse en Bygning ved St. Knuds Kirke, som indtil den nuværende Cathedralskolebygningens Indvielse den 27de November 1846 afgav Locale for Skolen, men nu er overladt Commune-skolevæsenet. Den nye Skolebygning, der er opført i sidstnævnte og fore-gaaende Aar, bestaaer af en Hovedfacade paa 2 Etager (foruden Kjælderens) af 62³/₄ Alens Længde og 23¹/₄ Alens Dybde med en Sidesløj med Vst. Siden Begyndelsen af Aaret 1856 ere særlige Realklasser oprettede i Cathedralskolen. Rectoren har Bolig i Bygningen. Foruden denne var ved Begyndelsen af Skoleaaret (1872—1873) ved denne Lærestiftelse ansat 2 Overlærere, 10 Adjunkter og 8 Timelærere. Disciplenes Antal var da 81 i de studerende, 56 i Realklasserne og 34 i Fællestklasserne. Skolens Udgifter beløb sig for Finantsaaret 1871—72 til 25,266 Rd. 70 ø. Skolen hører til dem, som Loven af 5te August 1871 først skal anvendes paa*).

Communeskolerne. I Aaret 1855 ffete en betydelig Udvidelse af det kommunale Skolevæsen, idet der da oprettedes en Betalingskole med Heeldagsunderviisning for Drengene, hvilken snart blev efterfulgt af en lignende for Piger. Betalingen i begge har hele Tiden været 1 Rd. maanedlig for hvert Barn igjennem alle Klasser, med Moderation for Søskende, og hver 15de Plads blev en Friplads. Man sølte imidlertid snart Trang til en yderligere Udvidelse, og for at gennemføre denne og

*) See „Bidrag til Odense Cathedralskoles Historie“ af Prof. Henriksen. Om Skolens betydelige Bibliotek (c. 14,000 Bind), som er grundet paa et ældre Skolebibliotek og det nedlaagte Gymnasium's Bibliotek, see „Efterretninger om Odense Byes Biblioteker“ af Dr. G. v. Kalff, S. 16—28, og „Fortægnelse over Odense Cathedralskoles Bogsamling“ af Overlærer P. P. Krach.

I lade det hele meget omfattende Skolevæſen, anſattes i 1867 en Skoleinspecteur, der indtil Videre tillige ſkulde være Catechet ved Frne Kirke. Efter hans Forſlag er der blevet oprettet tre Forberedelseskoler (60—66 Elever i hver), der ledes af Lærerinder og optager Børn i 7 Aars Alderen og beholde dem til det fyldte 9de Aar; ſaa vel ved Betalingsſom Friſkolens Pigeafdeling ere flere Lærerinder blevne anſatte. Iſjor (1871) fremkom Inſpecteuren med et Forſlag til en gennemgribende Reſorm, hvilket foreligger Offentligheden i Heftet: „Forſlag til Ddenſe Skolevæſens Omordning af Joh. Møller, Præſt og Skoleinspecteur“. Medens dette Forſlag blev drøftet af Skolecommiſſion og Byraad, fremkom det catechetiſke Skolecollegium med Meddelelſe om, at det nu var kommet i Beſiddelſe af 45,000 Rb., ſom ſkulde anvendes til det offentlige Skolevæſen i Ddenſe. Tre af Slægten Mule havde nemlig til Skolevæſenet i Ddenſe i Begyndelſen af forrige Aarhundrede ſjænknet betydeligt Fordegods til offentlige Skoler i Ddenſe, hvilket Guds dog i en lang Aarrække ikke indbragte Skolevæſenet mere end 400 Rb. aarlig. I Genhold til Lov om Ovgang af Stiftelſers Fæſtegods til Selveiendæm havde Beſtyrelſen af denne Formue — det catechetiſke Skolecollegium — imidlertid afhændet det meſte af dette Guds til Fæſterne, og derved var denne betydelige Capital fremkommen. Dette Collegium foreſlog nu Communen at ville oprette et eget Skolevæſen under Navn af „Mulernes Legatiſkole“, der ſkulde gjøre den betalende Drengeskole overflødig. Den hele Reformsag drøftes endnu, men Forhandlingerne ville formodentlig ende med, at den nævnte Legatiſkole med et Tilſtud fra Communen bliver oprettet med 5 à 6 Klaffer, deraf den ſidſte med en videregaaende Underviſning for Conſfirmerede. Det øvrige communale Skolevæſen kommer da til at omfatte a) en betalende Pigeskole, b) en Friſkole med 12 Klaffer for Dreng og 12 for Piger og c) 10 Forberedelsesklaſſer, hvorhos der aarlig vil blive bevilliget et Beløb af c. 500 Rb. til ſlunke fattige Børns Underviſning i gode private Skoler. Til Gjennemførelſe af denne Plan ſkal der foretages betydelige Byggeforetagender, der viſtnok ville koſte henved 20,000 Rb.; diſſe ville forhaabentlig blive udforte næſte Sommer, hvorefter det nye Skolevæſen vil træde i Kraft enten i Eſteraaret 1873 eller i Foraaet 1874.

For Tiden har Byen a) en betalende Drengeskole med 220 Elever, fordeelte i 6 Klaffer, der underviſes af 6 faſte Lærere og 4 Timelærere; den findes i Raadhuusgaardens ſøndre Fløi; b) en betalende Pigeskole med 110 Elever, fordeelte i 4 Klaffer, der underviſes af 1 Lærer, 3 Lærerinder og 1 Timelærer; den har Plads i den ſaakaldte Hirschfelds Gaard, Nr. 17 i Claregade; c) en Friborgerſkole for Dreng med 200 Elever, fordeelte i 4 Klaffer, der underviſes af 2 Lærere; denne Skole er i den gamle Latiniſkole ved St. Knuds Kirke; d) en Friborgerſkole for Piger med 200 Elever, fordeelte i 4 Klaffer, med 1 Lærer og 1 Lærerinde; den har ſit Locale i den nævnte Hirschfelds Gaard; e) en Drengalmueſkole med 500 Elever, der, fordeelte i 10 Klaffer, underviſes af 5 Lærere; denne Skoles Localer findes i den gamle Latiniſkole og i et leiet Locale paa Ovgade; f) en Pigealmueſkole med 400 Elever, deelte i 8 Klaffer, med 2 Lærere og 2 Lærerinder; den findes i Gaarden Nr. 66 paa Ovgade og i Gaarden Nr. 17 i Claregade; g) den nævnte Forberedelseskole med ſine 6 Klaffer, hvori der underviſes 180 Elever af

3 Lærereinder. Med Undtagelse af Betalingskolen have alle de andre Halvdagsunderviisning. Forskjellen imellem Friborgerkolen og Almuekolen er blot den, at i den første skule Børnene selv anskaffe Bøgerne. Den 1ste Januar 1871 besøgte Byens offentlige Skoler af 890 Dreng og 743 Piger, medens de skolepligtige Børns Antal var 2692; det overskydende Antal frekventerede Cathedralskolen, Lahns Stiftelse og 38 Privatskoler; 17 bleve underviste i Hjemmet og 29 nøde ingen Underviisning. Af de private Skoler er der een, som forbereder til den udvidede Præliminair-examen.

Den tekniske Aften-skole blev oprettet i 1844 og betydelig udvidet i 1859; den underviser i Frihaandstegning, geometrisk Tegning, Perspektivtegning, Modelering, Fagtegning, Regning og Dans; den har 5 Klasser, hvori der undervises 2 Timer hver Aften i de 5 Vintermaaneder af 7 Lærere. I Skoleaaret 1871 og 72 var Elevantallet 201. Sidste Vinter vare Udgifterne 1070 Rd. 88 $\frac{1}{2}$, hvilke tilveiebragtes af Elevernes Skolepenge — 2 Rd. for hele Vinteren, men en Trediedeel have Fripladser — af en Forening og ved Tilskud fra Stat, Commune, Byens Stifts Sparekasse og Industri- og Haandværkerforeningen. Der arbeides nu for Oprettelsen af en Dag-skole for nuge Haandværkere, der attraa en endnu mere udvidet Underviisning, navnlig af theoretisk Art.

En Handelskole har bestaaet i flere Aar og giver hver Aften i Januar, Februar, Marts og April Underviisning til Handelskærlinge; den talte sidste Vinter 30 Elever.

En Sniiteskole oprettedes i 1866.

Et Asyl, stiftet af Enkedronningen, aabnedes i 1837; i 1842 fik det sin egen Bygning i Gaden, som har faaet Navn efter det; det bestaaer ved Bidrag af en Forening og flere Legater.

Lahns Stiftelse for hjælpeløse Børn, stiftet, tilligemed flere andre milde Stiftelser, af den driftige Handflemager Johan Mathias Lahn, sødt i Hamborg den 10de September 1728, død ugift i Odense den 2den October 1802. Han skænkede en Gaard og 50,000 Rd. D. G. samt nogle mindre Beløb til denne Stiftelse. Andre Velgjørere forøgede senere Stiftelsens Capital, saaledes Kammerherre, Generalkrigseconomissair for Danmark Driberg, Justitsraad Forth fra Vestindien, Jomfru Anne Dorothea Lorenzen og Viinhandler N. Jensen af Odense. Stiftelsens Capitalformue er nu 80—90,000 Rd. 40 Dreng og 70 Piger af trængende Forældre have fri Underviisning og Klæder. Desuden uddeles Understøttelse til flere af Børnene*).

Byens theoretiske Landvæsen-Institut blev oprettet i Efteraaret 1855 efter Overenskomst med og Overtilsyn af Byens Stifts patriotiske Selskab af nylig afgangede Branddirecteur, Cancelliraad S. Sørensen. Det meddeler ved Hjælp af 10 Faglærere flinke Bønderfommer og andre

*) Om Lahns Stiftelse samt om denne fortiente Mand's Livsforhold er der leveret Bidrag af Cantor S. P. Mummé og Bispep Engelstoft. Lahn stiftede endvidere (Jundats 1ste Marts 1803) et Legat paa 20,000 Rd. D. G. til Fortdel for 24 Enker og 16 Borgerer af Denne By, og et Legat paa 10,000 Rd. D. G. for 10 flittelige og fattige Jomfruer af sgl. Embedsmand og Andre af Middelsstanden i Byens Stift.]

unge Landmænd i tvende Vinterkursus, hvert paa 6 Maaneder, en populair, men temmelig omfattende Veiledning til at drive et rationelt Agerbrug. Anstalten faaer Tilskud saavel fra Staten som det nævnte Selskab. I Vinterhalvaaret 1871 og 72 var Skolen besøgt af 44 Elever, og 20 maatte der paa Grund af manglende Plads negtes Optagelse; Bestyrelsen har derfor besluttet at opføre en egen Bygning, som med Grund vil koste 10,000 Rd. Skolen har hidtil havt sine Localer i den gamle Gymnastiebygning ved St. Knuds Kirke.

Fyens Stiftsbibliothek. Foranlediget ved Tilbud af afdøde Geheimeconferentsraad J. v. Bülow til Sanderumgaard og ligeledes afdøde Geheimeconferentsraad, Grev Preben Bille-Bræhe til Bræheminde, den Første om at give 1000 Rd. og den Sidste 500 Rd. til et offentlig Bibliothek i Odense, lode daværende Biskop Plum og Stiftsprovst Tetens i Aaret 1813 udgaae en Indbydelse til Stiftets „ædelstænkende Beboere, som erkjendte Videnskabeligheds Værd og havde Evne og Villie til at forbedre den, ved Gaver at virke med til en Indretnings Fremme, der er vigtig for vort Stifts Samfund som for Almeenvel“. Som Folge af denne Indbydelse bleve ikke ubetydelige Bidrag tegnede baade een Gang for alle og for visse Aar. I Aaret 1847 eiede Stiftsbibliotheket ialt 3181 Rd. Da Bibliotheket i dette Aar kom i Besiddelse af den forrige Gymnastiebygning, medtog Overtagelsen og Indretningen af dette Locale til sin nye Bestemmelse 1200 Rd. Fyens Stifts Geistlighed bidrager aarlig fra 60—100 Rd. Afdøde Geheimeconferentsraad v. Bülow til Sanderumgaard († 1828) har endvidere ved Testamente af 4de April 1824 skænket Bibliotheket en Grundfond af 9530 Rd., der ved Renter skal opvoxe til 16,000 Rd. Naar dette Beløb er tilveiebragt, agter man at skaffe Bibliotheket et nyt og større Locale; det nuværende Locale er ikke tilstrækkeligt til at faae Bogerne hensigtsmæssig ordnede, og dette er en af Grundene til, at denne rige Bogsamling nu kun lidet benyttes. Foruden de ovenfor nævnte Velgjørere bør endvidere nævnes: Hofraad Meyer, Major Lemvig, Conferentsraad Erichsen, Grosjerer Nathanson, Bogholder Schielderup, Biskop Faber, Fonden »ad usus publicos« og det Classenske Fideicommiss. Bibliotheket har nu omtrent 24,000 Bind.

Andre Biblioteker ere: **Karens Bræhes**, see „Odense adelige Jomfruefloster“.

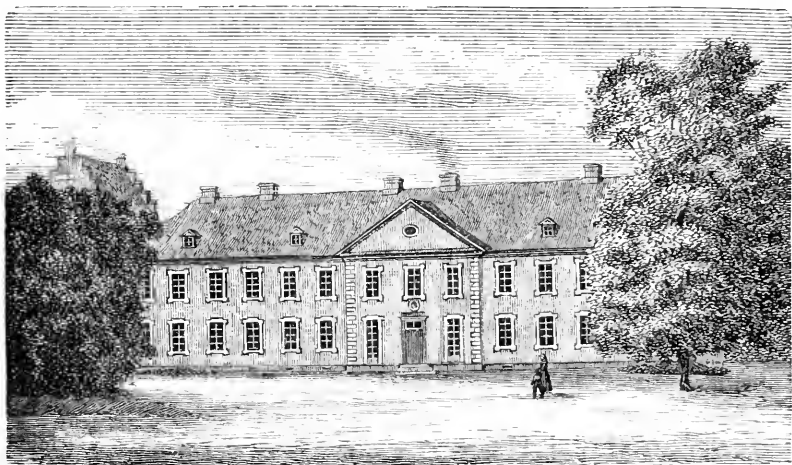
Cathedralstolens, see Cathedralstolen.

Militairbibliotheket paa Slottet, stiftet 1819 og tæller 10,000 Bind.

Læseforeningens Bibliothek. Denne Forening, som stiftedes i 1838, var i flere Aar Samlingspunktet for det politiske og sociale Liv i Odense og tog snart et stort Opsving; i Aaret 1847 kjøbte den den tidligere Rectorgaard ved det store Torv for 7000 Rd., der ved Ombygning voxede op til 12,000 Rd.; for et Par Aar siden er Gaarden atter ombygget; Foreningen tæller nu 980 Medlemmer og har et stærkt benyttet Bibliothek af omtrent 16,000 Bind af meget blandet Indhold. Til Gaarden hører en Lysthave, der er en af de smukkeste i Byen og afbenyttes meget af Selskabets Medlemmer. I denne Gaards Bagbygning findes Telegraphstationen.

Endelig er der iaar oprettet et **Folkebibliothek**, der skal tilhøre den nylig stiftede Arbejderforening, som tæller 1600 Medlemmer. Bogsamlingen, der allerede tæller 1000 Bind af et særdeles godt Indhold, er skaffet tilveie ved Gaver.

Denise Slot i Byens nordlige Deel, bygget af Kong Frederik den Fjerde paa den Plads, hvor St. Hans Kloster fordmum stod, tildeels med Benyttelse af Klosters gamle Mure, har 4 i en Kvadrat sammenbyggede Fløie i 2 Etager, samt en Tilbygning, med c. 110 Værelser. Ved Slottet er en smuk Have med herlige Alleer af Kastanie- og Lindetrær; den staaer aaben for Publicum. Imellem Lyst- og Kjøkkenhaven er Gangstien til Jernbanegaarden anlagt. Slottet er leiet ud til forskjellige Beboere, deriblandt Stiftamtmanden, Stiftskassereren for Byens Stifts offentlige Midler og Amtsforkalteren, som her have deres Contoirer. I Hovedbygningens Stueetage har det nordiske Museum sine Localer. Staldbygningen afbenyttes af 2det Dragonregiment. Af Slottet ud mod Haven gives her en Ufsildning.

Denise Slot.

Denise adelige Jomfrukloster, hvis Hovedbygningens nederste Etage, opført 1504, forhen var den katolske Bisperesidents, stiftet af Fruen Karen Brahe til Østrupgaard den 8de November 1716, som tillige skjænkede sit, efter hendes Moders Fæster Anne Gjøe arvede, Bibliothek til Klosteret, i hvilket dette endnu opbevares. Det indeholder flere literaire Sjældenheder samt endeel Manuskripter*). Fruen Karen Brahe bestyrede Klosteret saalænge hun levede, og Bestyrelsen forblev derefter hos Braherne, indtil den danske Linie af disse uddøde, hvorefter den gik

*) Om Karen Brahes Bibliothek see „Ofterretninger om Denise Byes Bibliotheker“ af Dr. C. H. Kalfar, S. 1—16, og H. C. Vogelsangs „Forteignelse over Haandskrifterne i Karen Brahes Bibliothek“ i Programmet for Denise Cathedralstole 1857.

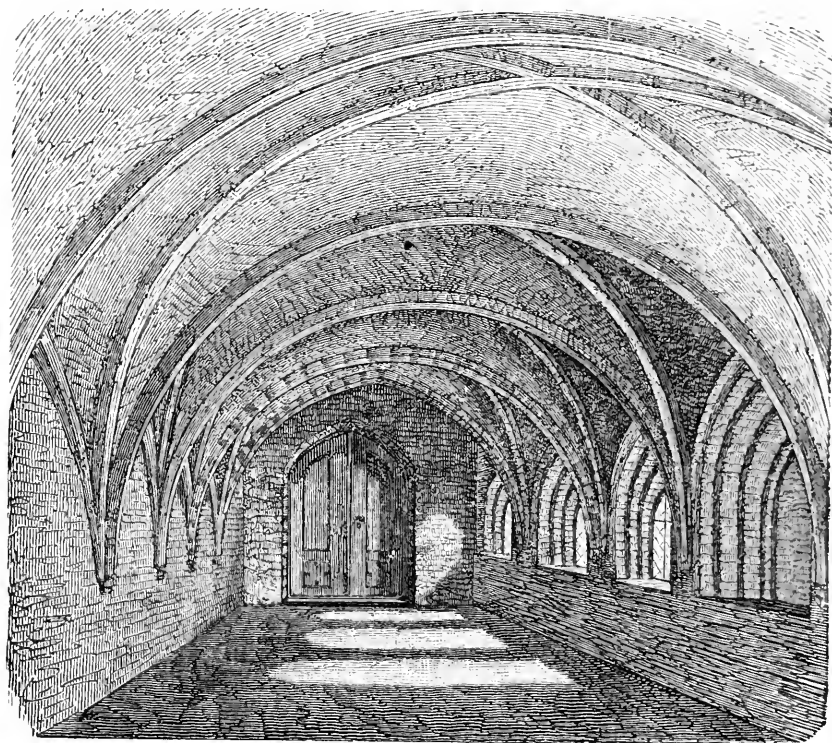
over til Geheimeconferentsraad, Grev Wille=Bræhe til Grevskabet Bræhes= minde. Denne har paa 140-Narsdagen efter Klosters Stiftelse den 8de November 1856 ved den betydelige Gave af 21,650 Rb. forøget Klosters Capital til 100,000 Rb. Da Klosteret, uagtet denne betydelige Gave, ikke kunde faae Balance imellem sine Indtægter og Udgifter, androg Patronen i 1866 paa, at det maatte blive hævet, og at der af dets Midler maatte blive oprettet et Pengefideicommis. De i denne Anledning førte Forhandlinger affluttedes med en lgl. Resolution af 2den October 1868, hvorved der bestemtes, at Indskrivningspengene skulde forhøies til 600 Rb.; dog for to Søstre kun ialt 1000 Rb. og for 3 kun 1200 Rb., at den fælles Huusholdning indtil videre skulde hæves, at Hævningerne til Prior= inden og Klosterfrokenerne henholdsvis skulde være 220 og 110 Rb. med lige Andeel i et muligt Overskud, at Klosters samtlige faste Eiendomme med Undtagelse af Hovedbygningen skulde sælges. Disse Eiendomme solgtes i 1869, og Patronboligen er derefter bleven indrettet til en katolsk Kirke („Maria Kirke“, indviet den 31te Mai 1870), og paa den Grund, hvorpaa tre af Klosters smaa Huse stode, er Industri- og Haandværker= foreningens nye Forsamlingsbygning opført. Patronen, der baade ud= nævner sin Eftermand og Priorinden, besætter 3 af Conventualinde= pladserne; en fjerde Plads besættes 2 Gange af Stamherren af den scheel=plebsensse Familie og tredje Gang af Patronen; til en 5te Plads have Greverne af Scheel Befættelsesret. Til de øvrige 4 Pladser ascen= dere Expectantinder. Kun Damer af Adel og Døtre af Mænd i de 3 første Rangklasser kunne blive indskrevne.

De Eilshoufte Boliger, stiftede ved Fundats af 20de Marts 1781 af Kjøbmand Peter Eilshou og Hustru Anna Maria Becker, ere 6 Byg= ninger, byggede paa det Sted, hvor forhen St. Knuds Klosters gamle Ladebygninger have staaet. De ere indrettede til Beboelse for 3 borger= lige Enker og 3 borgerlige Jomfruer af Odense By og fra Landet, saavel af Præste= som Kjøbmandsstanden. Til Bygningernes Vedligeholdelse og til en aarlig Indtægt for Legatarierne af 30 Rb. for hver, skænkede Stifterne tillige 6300 Rb., som bleve sikrede i Hovedgaarden Marie= lund ved Odense, af hvis Eier i Forbindelse med de 3 Sognepræster i Odense Legatet og Stiftelsen bestyres under Tilsyn af Stiftets Øvrighed.

Graabrodre Hospital. Denne velgjørende Stiftelse har oprindelig været en Kongsgaard; allerede 1279 skænkede Kong Erik Glipping den med de dertil hørende Pladser og Bygninger til et Kloster for Franciscaner= eller Graabrodre=Munke. Kong Christian den Tredie skænkede Mandagen efter St. Severini Dag 1539 „Graabrodre=Kloster, Grund og Sted til et menigt Hospital og Syge=Huus i Vort Land Jhen, der at indlægge fattige, syge og gamle strøbelige Mennesker, som Guds Almisse værde og vedtørfte ere.“ Hertil soiede Kong Christian senere meget betydelige Gaver, jaasom Sortebrodre=Kloster med alle dets Eiendomme, Faaborg Kloster og Blangstedgaard m. m. Senere har Klosteret ogsaa modtaget be= tydelige Dotationer, ligesom det ogsaa har eptaget en enkelt privat Stiftelse i sig, de saakaldte „Doctors Boder“*). Efter at det ved Reskript af

*) Den første Anledning til Oprettelsen af denne Stiftelse var en Gave paa 100 Rb., som Dr. Hieronymus Zhenner paa sit Dødsbed havde skænket til Huusarme i Odense. Zhenner var født i

29de Juli 1709 var blevet bestemt, at der i alle Hovedhospitaller udenfor Sjællands Stift skulde indrettes 1 eller 2 Kamre for Affindige, som skulde underholdes og bevogtes paa Hospitalets Bekostning, blev der sat en Daareanstalt i Forening med det egentlige Hospital. Dennes Omfang blev senere betydelig udvidet, navnlig derved, at den fra en Detentionsanstalt gik over til tillige at være Kuranstalt. Endeel af Lemmerne i Daareanstalten ere nu overførte til den udvidede Sindssygeanstalt i Bordingborg, og er Lemmernes Antal for Tiden ansat til 40. Ogsaa var i

Munkegangen i Graabredre Hospital.

en lang Række af Navn en Sygeindretning forenet med Hospitalet. Efter allerhøieste Resolution af 30te October 1856 er denne Indretning bleven nedlagt, og de dertil anvendte Localer tilbagegivne Lemmehospitalet.

Hessen, men traadte i dansk Tjeneste og blev af Frederik II. brugt til Udførelsen af vigtige Hverv og indvøjet i Rigets hemmeligste Anliggender, men da han senere vilde forlade Landet, blev han dømt til at fængsles og henlat paa Dragsholm, hvor han døde. Hans Enke, Magdalene von der Bamshert, en Datter af Christian den Tredies Livslege Cornelius v. d. Bamshert, forøgede senere Gaven og opførte „Doctors Voder“, som vare beliggende i Strædet, der fører til Birkegaarden. Da disse Voder i Tidens Løb blev brøstfældige og der ikke var tilstrækkelig Capital til deres Underbaring, blev de solgte og de 16 Beboerinder indlagte i Hospitalet, der fik Røbeummen for Voderne og en lille til samme hørende Capital, mod at optage „Doctors Voder“ som en særskilt Afdeling.

Da Lemmehospitalet kun afgav et lidet hyggeligt Opholdssted, blev efter Indstilling af Bestyrelsen ved en ministeriel Skrivelse af 10de November 1856 bestemt, at Understøttelserne efterhaanden ved Dødsfald skulde inddrages, indtil de nødvendige Midler til en Restauration vare tilveiebragte. En saadan Restauration er udført i Aarene 1868, 69 og 70 og har kostet omtrent 30,000 Rb. Det Indvendige er blevet aldeles fornyet og det Ydre ført tilbage til den oprindelige Stil med takkede Gavl paa alle 4 Fløie. Det i arkitektonisk og historisk Henseende mærkeligste Parti af Bygningen er dog den nu restaurerede tilbageværende Deel af Munkgangen, der løber langs med den sydlige Fløi hen til Kirken. Af denne gives paa foregaaende Side en Afbildning. Af Hospitalets opsparede Midler er der i 1871 og 72 endvidere anvendt c. 30,000 Rb. til Opførelse af et Kloster, som har faaet Plads foran det egentlige Hospital paa den Grund, hvorpaa den i 1817 nedbrudte Graabrødre Kirke stod. Bygningen, som er holdt i blandt Stil, idet Gavlene ere takkede, Binduerne flade og Hovedindgangen i Spidsbuestil, er 70 Alen lang, 21 Alen dyb og bestaaer, foruden af et stort Midtparti, af en 4 Alen høi Kjælder og en Loftsetage af to 5 Alen høie Etager. Den skal afgive Bolig til 24 Kvinder af den dannede Middelklasse, som hver faae en Stue med Alkove, et Loftskammer samt en Kjælder, medens 3 skulle dele Kjøkken.

Den nye Fundats for begge Stiftelser er af 10de October 1870, og ifølge denne skal den fælles Bestyrelse bestaae af en Direction — Stiftsamtmanden og Biskoppen — og en Inspection — Borgmesteren, Byfogden og Hovedpræsten ved St. Knuds Kirke; Forretningerne ledes af en Forstander, som har en egen Bygning til Frihøi, hvilken er den eneste Bygning, som indtil videre vil henstaae i den gamle Stikkelse.

3 Lemmehospitalet er der nu 80 Pladser, 60 til Kvinder og 20 til Mænd. Pensionairerne — Lemmerne i Klostret — skulle have: 2 Rb. ugentlig og 6 Rb. aarlig til Vask og Lys, 1½ Favn Brænde samt fri Lægehjælp og Medicin; Hospitalslemmerne: Varme, Lys, Vask, Brændsel til Madlavning, Sygepleie, Lægehjælp og Medicin og i Penge ugentlig 1 Rb. 48 ø, der dog af Justitsministeriet kan forhøies til 2 Rb.; — Lemmerne i Doctors Boder nyde samme Understøttelse, dog i Penge kun 48 ø ugentlig. Efterhaanden som de døe, der have Understøttelse udenfor Hospitalet, skulle disse Portioner inddrages, hvorefter 500 Rb. forløbs aarlig skulle oplægges til Forøgelse af Grundfonden. Om Daareanstalten vil der senere blive truffet nærmere Bestemmelser.

Hospitalet eier af faste Eiendomme, foruden selve sine Bygninger med Forstanderbolig, Præstegaard og Degnehøi, endvidere Paarup Kirke samt en Jordlod ved Faaborg af Hartkorn 1 Td. 2 Fdk. 1½ Alb. Det oppebærer derhos aarlige Kornafgifter og Tiender, som for 1871 udgjorde . . . . . 11,250 Rb.
Renten af Capitalerne var . . . . . 9,400 —

Salt . . . . . 20,650 Rb.

Hospitalkirken findes i Enden af den nordlige Lønge; den rummer c. 600 Menneffer. Efter et indgivet Forslag vil ogsaa den i den nærmeste Fremtid blive restaureret. Her har, som i Bartov i Kjøbenhavn, samlet sig en anseelig Menighed. Præsten og Degnen, hvis Boliger

høre til Hospitalet, fungere tillige ved St. Knuds Kirke, den Første som residerende Capellan, den Anden som Cantor*).

Frederik den Syvendes Stiftelse, oprettet ved frivillige Bidrag af Odense Bergere, er beliggende i Albanigade og er en anseelig toetages Bygning, der afgiver 16 rummelige og lyse Boliger, der med en lille Have uden Leieafgift tildeles gamle, værdige Haandværksmestre og deres Enker; om muligt tilstaaes dem ogsaa en Understøttelse i Penge og Brændsel. Stiftelsens Fundats blev fgl. confirmeret den 29de April 1863, og Frederik den Syvende nedlagde selv Grundstien den 29de April 1862. Bygningen har kostet 12,000 Rd.

Ferdinand Jensens Stiftelse er ligeledes en toetages Bygning; den er beliggende paa Østergade. Stiftelsen er oprettet af afdøde Tobaksfabrikant Jensen og Hustru til Minde om deres afdøde Son Ferdinand. Fundatsen er af 10de September 1870, og Stiftelsen blev indviet den 14de November s. A. Den afgiver Bolig til 6 værdige trængende Enker, der hver have en Stue, Sovestue og Kjøkken, samt en Haveplet; i Penge faaer hver 6 Rd. om Aaret. Der er legeret 2000 Rd. til Stiftelsens Vedligeholdelse. Bestyrelsen bestaaer af to Medlemmer af Velgjørenhedsselskabet, Hovedpræsten ved St. Knuds Kirke og et Medlem af Familien. Bygningen har kostet 6000 Rd.

Raadhuset er beliggende paa Hjørnet af Vestergade og Flakhaven. I Hovedbygningens nederste Etage, der er meget gammel, findes Politistationen, Borgmestercontoiret og et Postindleveringscontoir, i øverste Etage findes blot een stor Sal, der kan rumme 700 Mennecker. I en gammel Sidebygning ud imod Flakhaven er Hovedvagten og i 2den Etage Byens Archiv, der nylig er blevet ordnet; det indeholder ikke faa mærkelige Pergamentsdocumenter; en østlig Sidebygning er opført i 1863; her har Byraadet og dens Udvalg sine Forhandlingslocaler; denne Bygning tilligemed en forandret Indretning af Hovedbygningens nederste Etage har kostet 12,000 Rd. I Raadstuegaardens fjerde og sydlige Længe er den betalende Drengeskole. Der tænkes paa Opførelsen af et heelt nyt Raadhus.

Arbejdsanstalten. Bygningerne, hvori den nedlagte Straffeanstalt fandtes, og den endnu bestaaende Arbejdsanstalt findes, fremstod i 1752 som et Manufacturhuus og en Tvangsarbejdsanstalt, hvilket Indskriften over Porten endnu antyder**). De temmelig vidtloftige, men meget daarlige Bygninger, som høre til denne Gaard, ligge i Claregade ligeoverfor Bispegaarden og tilhøre Fyens Stift og staae derfor under Stiftsoverigheden. Efterat Straffeanstalten var bleven nedlagt, var Hovedbygningen i nogle Aar leiet ud til de her garnisonerende Afdelinger af Fodfolket; nu er Arbejdsanstalten for Stiftet flyttet fra den gamle Bagbygning over i Hovedbygningen.

*) Om Graabrødre Hospital i Odense see „Bidrag til Odense Byes Historie“ af Cantor G. V. Mumme, S. 150—210.

**) Et dobbelt nyttigt Huus, som dobbelt Nytte bringer,
Der lærer Flittighed og Betleriet tvinger,
Vor store Frederich, vor Konge eiegod
Paa begge Dele bar saa vislig raadet Bod.

Amtshygehuset i Albanigade, fuldbendt i 1862, er en 70 Alen lang meget anseelig toetages Bygning af røde Muursteen med Kjælder, Midtparti, stor Eidefløi og mindre Bygninger; det er opført af og for Odense Amtstvedistrict og Odense By og har kostet 71,807 Rd. Det har 45 Senge; gennemsnitlig ere kun 20 belagte. I 1871 vare Udgifterne 6,689 Rd. 75 $\frac{1}{2}$ og Indtægten 5,721 Rd.; Underskudet udredes efter et vist Forhold af Land og By. Bestyrelsen vælges af By- og Amtsrådet.

Thing- og Arresthuset, ogsaa i Albanigade, ligeoverfor Sygehuset, fuldførtes i 1861 og kostede 100,000 Rd. I Forbygningen findes Localerne for Odense Politiret og Bything samt for de tre Jurisdictioner, som have deres Herredsting i Odense, nemlig Odense, Bjerge-Nasum, Lunde-Stam Herreder; i Bagbygningen findes Arresterne, der ere indrettede efter Cellesystemet; her har ogsaa et til Gudstjeneste smukt indrettet Locale sin Plads. Fængselsgaarden er omgivet af en høj Ringmuur. Begge Bygninger ere opførte af gule Muursteen med tre Etager i Rundbueslil. I Forbygningens tredie Etage har den technische Aften-skole sine Localer. Syge-, Thing- og Arresthuset ere tækkede med Skifer og tage sig i Forbindelse med de anseelige private Bygninger i dette Dvarteer, som ligeledes ere tækkede med Skifer, meget anseelige ud. Udgifterne til Thing- og Arresthuset afholdes ligeledes af Land og By.

Exercerhuset blev opført i 1870 og befestedes af Communen, men afbenyttes af de her garnisonerende militaire Afdelinger, nemlig 5te, 16de og 26de Bataillon og 2det Dragonregiment; Staten giver en aarlig Leie af 1000 Rd.; til Exercerhuset hører en Gymnastikplads paa 1 Tonde Land. Bygningen, som er 150 Fod lang og 50 Fod bred, er med Hængetagværk og tækket med Skifer; den har kostet 13,000 Rd. og er smukt beliggende ved Anlægget paa Markedsplassen.

Provstegaarden ved Frue Kirke har faaet sit Navn af, at i den katolske Tid havde Byens første Geistlige — Provsten — her sin Bolig; denne store Gaard har en Mængde Bygninger, hvoraf de vigtigste ere et Ridehuus, opført 1795, og en Rytterstald, hvoraf den halve Deel er af nyt opført i 1858. Alle disse Bygninger benyttes af 2det Dragonregiment og eies for Størstedelen af Communen.

Jernbanegaarden og det tætved liggende nye **Posthuus** ere anseelige Bygninger. Foran disse Gaarde er et lille venligt Anlæg og „Kongens Have“.

Den store Fattiggård i Bindegade bestaaer af 4 sammenbyggede Længer; den er opført i 1847.

Toldboden ved Canalbasinet er opført i 1830.

Theatrene. Odense har to Theatre; Byens paa Sortebroretorv, som er opført 1796 og siden flere Gange restaureret, er i det Indre meget smukt udstyret; det rummer 4—500 Tilskuere; og Pantheon's, som en Privatmand for saa Aar siden lod bygge; dette er større end Byens, men bruges ikke meget. Med dette Theater er en stor smuk Circus og en Lysthavn forbundet; Hensigten med dette Anlæg var at skabe en Forlystelsesanstalt i Næghed med Tivoli ved Kjøbenhavn, men denne Hensigt er ikke opnaaet.

Trimurerlogen, der bærer Navnet af „Maria til de tre Hjerter“, oprettedes 1773 under Navn af „St. Knud zum goldnen Lindewurm“. Da Logens Medlemmer tiltog meget stærkt, vedtog man at opføre et nyt Ordenshuus, som fik Plads i Albanigade og blev indviet i 1869. Den smukke og anseelige Bygning er fritliggende bag et smukt Jerngitter og omgivet af Græsplainer med Blomsterpartier; den er bygget i Korsform med Kjælder og to Etager i Rundbuestil af røde Steen efter Tegning af Architect Lendorf.

Industri- og Haandværkerforeningens Forsamlingsbygning er opført 1871 i italiensk Muursteensarchitectur; det er en stor toetages Bygning med høi Kjælder; den nederste Etage udgjør een stor Sal, der kan rumme en 500 Menneker; Bygningen er beliggende paa den Grund, som det adelige Frøstokloster afhændede i 1869. Den har kostet omtrent 24,000 Rd., hvoraf den betalte Sum, omtrent 6000 Rd., væsentlig er tilveiebragt ved frivillige Bidrag og et Par Bazarer.

Vandværket, vest for Byen, anlagdes i 1853 og har i 1870 og 71 modtaget en Udvidelse, som kostede 33,500 Rd. Det har nu en Maskinkraft af 16 Heste og kan give indtil 16,000 Tønder Vand i Døgnet, hvilket overalt kan drives op i alle Etager. Trykhojden paa Værket er 80 Fod.

Gasværket, som blev anlagt af et engelsk Gascompagni i 1853, er siden tre Gange blevet udvidet; det har nu tre Gasbeholdere, der kunne rumme 50,000 Cubikfod Gas. Kommunen har forbeholdt sig Ret til efter 20 Mars Forløb at købe Anlægget for den Sum, som uvillige Mænd tagere det til. Ved Begyndelsen af Aaret 1871 var de offentlige Bygters Antal 251, og den i Aaret 1871 igjennem disse Bygter forbrugte Gas kostede Kommunen 3293 Rd. 93 ø. Forbrugen af Gassen saavel af det Offentlige som af Private var i 1871 mellem 10 og 11 Millioner Cubikfod.

Nordisk Museum, oprettet 1860 af en Forening, har sit Locale paa Slettet; det bestaaer af: a) Foreningens Samling, der indeholder Sager fra Steenalderen (c. 1600 Numere), Broncealderen (90), ældre Jernalder (500, deriblandt Vimosefundet), Middelalderen (330) og en Myntsamling (200), ialt omtrent 2600 Numere; b) den af Læge Lassen i Sletterod imod en aarlig Pivrente af 300 Rd. Odense Commune i 1870 skænkede Samling af c. 8000 Numere, hvoraf de fleste henhøre til den ældre Steenalder. Til Opførelse af en Museumsbygning vil Kommunen om ikke lang Tid faae Naadighed over det i dette Diemed skænkede Hoppe-Wilowsske Legat, som rimeligviis vil blive anvendt i Forbindelse med det under „Stiftsbibliotheket“ nævnte Legat, hvorefter da Museet og Stiftsbibliotheket ville faae Plads i en og samme Bygning.

Fiskehallen paa Fiskekorvet byggedes i 1866 og 67 og kostede 3000 Rd.

Mindesmærker. a) Frederik den Syvendes Standbillede paa Flakhaven af Bispen. Figuren af Bronce i mere end naturlig Størrelse, staaende paa et Fodstykke af Granit, viser Kongen med Hjelm og Sværd, hvorpaa han støtter den venstre Haand, medens han med den

hoire rækker Grundloven frem. Fodstykket er forsynet med Kongens Valgsprog og med meget skønne Stropher af C. Ploug. Standbilledet er bekostet ved frivillige Bidrag og 1000 Rb. fra Odense Commune; det har ialt kostet 6248 Rb. og blev høitidelig afløret den 5te Juni 1868.

b) Mindesmærket over Kammerherre Jens Benzon og Hustru paa St. Knuds Kirkegaard; det bestaaer af en 5 $\frac{1}{2}$ Alen høi opretstaaende Sandsteen, paa hvis ene Side med Årstallet 1834 ved to Figurer i Marmor sees Adskillens og paa den anden med Årstallet 1839, ligeledes i Marmor, Sjenforeningens Symbol.

c) Paa Assistentkirkegaarden findes ikke faa meget smukke Mindesmærker over bekjendte Mænd, men her skulle blot de nævnes, som ere satte over Krigerne fra den første og anden slesvigske Krig; Mindestenen over de 119 Krigere fra den første Krig er prydet med Seirens Engel i Marmor; den har flere Indskrifter; den reistes den 6te Juli 1852 og kostede 1400 Rb.; den anden over de 76 Krigere, som sandt Døden paa Lazaretherne i Odense i 1864, er en pyramideformet 7 Alen høi Granitstøtte uden Symbol, men med et Par passende Indskrifter; den kostede 650 Rb.

Odense Canal gravesedes i Årene fra 1796 til 1804 og kostede 170,000 Rb.; den er for 10 Fod dybgaaende Skibe og 1 $\frac{1}{4}$ Mil lang. I Året 1858 kjøbte Communen Canalen med tilhørende Eiendomme, hvoraf navnlig maa nævnes Baags Strand (see Udtøringer og Landvindinger), af Staten for 100,000 Rb. Siden den Tid er der gjort Meget for denne Vandvejs Forbedring, og til Bugsering paa Fjorden og Canalen er der blevet anskaffet en Dampbaad, som kostede 20,000 Rb. Canalen med de til den hørende Eiendomme kan anslaaes til en Værdi af 150,000 Rb. Gjælden — 100,000 + 20,000 Rb. — var den 1ste Januar 1872 nebragt til 78,629 Rb. Den 1ste Januar 1871 havde Canalafsen en Beholdning af 3000 Rb.; dens Indtægter have i de sidste Åar været c. 16,000 Rb. aarlig*).

Liiicapeller. Byens tre Sogneskirker have nu hver sit eget Liiicapel. Det er den gamle Skolebygning paa True Kirkegaard, „den største Antiquitet i Odense“, som den kaldes i Danske Atlas, der er forandret til Liiicapel for den nærliggende Kirke med Bibeholdelse af de gamle Kamgavle og Husets øvrige Form**). Af dette gives paa efterfølgende Side en Afbildning.

Af andre mere eller mindre offentlige eller det Offentlige tilhørende Bygninger maa endnu nævnes **Bispegaarden, Parsens Hotel og Postgaarden.**

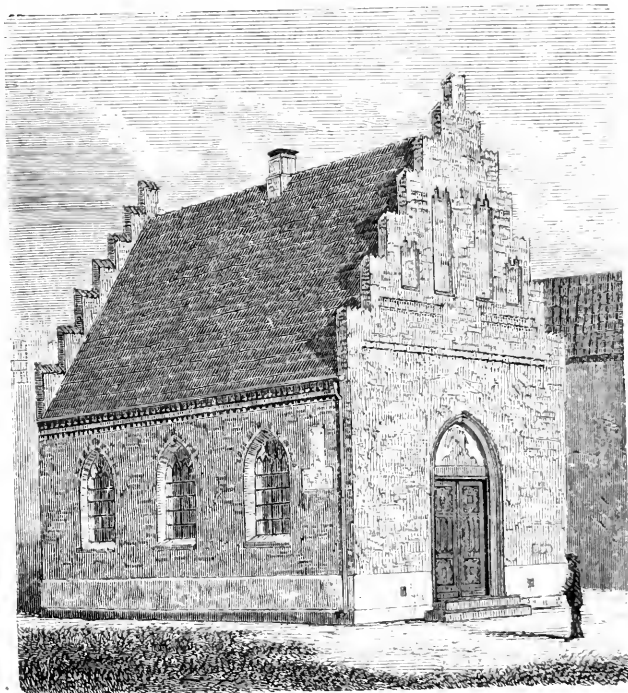
I det lille Hus Nr. 43 i Hans Jensens Stræde blev Digteren H. C. Andersen født, men han henlevede sin Barndom i et lille Hus i Munkemøllestræde. Den 6te December 1867 blev han ved en smuk Fests optagen som Væresborger i Odense.

Af **Foreninger**, der have en for Samsundet større Betydning, og som enten gaanske eller for Størstedelen udfolde deres Virksomhed i Odense,

*) Om Odense Canal vil der snart udkomme et historisk Arbejde af J. Lauritsen.

**) Denne gamle Bygning var først opført 1308. 1528 undergik den en Hovedreparation og satte da Provsten Anders Gløb sit Vaaben og de trende Kirkeværger Mikkel Mule og Anders Nielsen deres Navne paa Bygningen. Liiicapellets Gavle ere endnu den gamle Stofes.

maa foruden de nævnte endnu anføres: **Fyens Stifts patriotiske Selskab**, stiftet 1810, der eier en Capital af 10,000 Rbd. (dets Historie er af Selskabet udgivet ved S. Lauritsen); **Fyens Stifts literaire Selskab**, stiftet 17de Mai 1815 (om dets Virksomhed er udgivet et Hefte af Bisnop Engelstoft); **Industri- og Haandværkerforeningen**, der har sin egen Bygning (see denne); **Handelsforeningen**, stiftet 1862; **Velgjørenheds-selskabet og Pleieforeningen**, der aarlig tilveiebringer og uddeler omtrent 1000 Rbd.; **Arbejderforeningen**, stiftet 1871 (see Folkebibliotheket) og **det borgerlige Skyttelag**, oprettet 1704; Frederik den Fjerde skjænkede dette Selskab en Løkke, som nu giver en aarlig Indtægt af 400 Rbd., og

Ligkapellet ved True Kirke.

Kammerherre Benzou har skjænk et Legat paa 2500 Rbd., for at bidrage til at Skyttelagsdragen kan blive en sand Berger- og Folkefest; de aarlige Skyttefester, der begynde første Tirsdag efter Pintsje, holdes med de ned- arvede Ceremonier (see H. C. Andersen „Mit Livs Eventyr“).

Som Vidnesbyrd om den Driftighed og Foretagelseskaand, der findes i Odense Commune, kan endvidere anføres:

Udtørringer og Landvindinger. Baago Strand, som Byen er- hvervede med Canalen, er bleven tørlagt, og herved er vundet 142 Tdr. Land, som foreløbig er god Eng, men vil efterhaanden kunne blive for-

vandlet til Agerland. Hvert Foraar udpompeß det opsamlende Vand ved Hjælp af et i 1864 anskaffet 4 Hestes Damplocomobil, som bortskaffer 2000 Tdr. Vand i Timen. Baagø Strand og Canal-dæmningerne gave i Aaret 1870 en Indtægt af 2500 Rd.; Udgifterne var 1900 Rd.*).

Broanlæg. Over Aaen i og ved Byen føre tre Broer: Munkemøllebro, Frederiksbro, over hvilken Hovedlandeveien til Nyborg gaaer — den anlagdes i 1844 og var den første Jernbro i Danmark — og Albanibro, som forener det nye Kvarteer Syd for Aaen med den egentlige By; den blev indviet den 6te Juli 1858.

Badeanstalter. Af saadanne findes der i Aaen tre og inde i Byen en romerisk Badeanstalt i Albanigade, hvormed alle andre Slags Bade ere forbundne, og to andre med almindelige Bade, den ene i Dampkøkkenets Bygning og den anden, en russisk Badeanstalt, i Gaarden Nr. 80 paa Vestergade.

Dampkøkkenet blev oprettet paa Actier i 1858; det har sin egen Bygning.

Byens Forstjonnelse. Siden Communen er kommen i Besiddelse af det til Byens Forstjonnelse af Kammerherre J. Benzen stiftede Legat, er der gjort meget i den i Overkriften antydede Retning; smukke Spadsereveie i og ved Byen ere blevne anlagte, især maa der fremhæves den, som fører fra Munkemølle langs med Aaen om til Nagade, hvorved der er blevet bygget to Gangbroer over Aaen samt Alleen ud til Fruens Bøge.

Pengeinstituter. a) **Fyens Stifts Sparekasse.** Denne Kasse blev oprettet 1832 og sunderet med en fgl. Obligation paa 1000 Rd., stjaanet af Kammerherre Jens Benzen til et Reserfefond. Fra 11te Juni 1869 gives, naar de indfudte Summer have indfæstet mindst 6 Maaned, 4 pCt. Kassen bestyres af en Direction af 3 Medlemmer og et Repræsentantskab af 8 Medlemmer, 4 for Land og 4 for By. Den 30te Juni 1872 indestod 6,348,000 Rd. Reserfefonden var da 243,000 Rd. i fgl. Obligationer. Den 1ste Januar 1872 var Indskydernes Antal 18,802. Den 7de Juni 1859 oprettede Sparekassen af sit Reserfefond et Legat paa 30,000 Rd. for værdige trængende og fravelige Personer i Fyens Stift; desuden yder Kassen Bidrag til mange gode Formaal i Stiftet.

b) **Fyens Discountokasse.** Denne Kasse oprettedes den 15de December 1846; den virker nu med en Actiecapital af 1,000,000 Rd. og har et Reserfefond af 186,000 Rd. 32 f. Omsætningen var i sidste Regnskabsaar, som sluttedes den 30te Juni 1872, 14,684,341 Rd. 26 f. Udbyttet var 7³/₄ pCt. Actieselskabet lader iaar paa Hjørnet af Flakhaven og Vestergade, ligeoverfor Raadhuset, opføre en stor og smuk Bankbygning. Kassen staaer under Tilsyn af et Repræsentantskab, hvis For-

*) De til Næsbyhoved Sø grændsende Lødsieiere have senere udtarret Næsbyhoved Sø, tæt Nord for Dense, hvorved et af de smukkeste Partier i Byens Omgivelser har tabt meget af sin Skønhed, men til Giengjald vandtes 130 Tdr. Land. Der har ogsaa været Tale om at inddæmme baade Lumby og Eeren Strande ude i Fjorden paa begge Sider af Canal-dæmningerne, hvorved der vilde vindes 2800 Tdr. Land, men rimeligviis vil man indskrænke sig til at inddæmme c 600 Tdr. Land af Lumby Strand. Under Munkesø Balle ude i Fjorden inddæmtes i Sommeren 1872 c. 450 Tdr. Land.

mand er Kammerherre Sehested=Juhl til Ravnholt, og en Controlcomitee; den administrerende Directeur er Grosferer Vor. Vierfreund.

c) **Saandværkerens Spare- og Laanekasse.** Denne Kasse oprettedes efter Schulze=Delitz's Princip om Selvhjælp i 1864. Dens Interesjenter ere deels Actionairer — Medlemmer, som have indstødt mindst 50 Rd. — og Sparere, der ugentlig indstøde mindst 8 $\frac{1}{2}$, der opkræves i Hjemmet ved et Bud. De indkomne Summer anvendes udelukkende til Udlaan iblandt Næringsdrivende, som ere Medlemmer af Foreningen. Ved Udgangen af Aaret 1871 var Actionairernes Tilgodehavende 15,000 Rd. og Sparernes 19,000 Rd.; Reservesonden var 1710 Rd. Kassens Bestyrelse tæller 5 Medlemmer, der vælges paa den aarlige Generalforsamling, og en lønnet Forretningsfører.

d) **Fyens Folkebank.** Denne Bank oprettedes i 1872 med en Actiecapital af 100,000 Rd.; Banken virker tillige som Sparekasse.

Creditforeningen for Grundeiere i Fyens Stift har sit Contoir i Odense; den har en Reserve- og Administrationsfond af 48,357 Rd. 11 $\frac{1}{2}$.

De fynske Kjøbstæders Brandforsikring for rørlige Eiendele, stiftet den 21de November 1850, har ligeledes sit Hovedcontoir i Odense; dens Risico er 5,729,000 Rd. og dens beholdne Formue 111,000 Rd.

Fyens Skibssurancesforening har sit Contoir og sin Bestyrelse i Odense; dens Risico er 750,000 Rd. Skibenes Antal er 133 og deres Drægtighed 8500 Tons.

Af større Foretagender, som ville blive udførte i den nærmeste Fremtid, fremhæves: Omrdningen af Skolevæsenet og Opførelse af nye Skolebygninger, St. Knuds Kirkes Restauration, Opførelse af en ny Bankbygning, Anlæg af en Roesukkerfabrik, Opførelse af et nyt Raadhuss, omfattende Brolægningssarbejder, hvorved navnlig Fladhaven med dens stærartede Omgivelser vil blive en smuk Plads.

Indbyggernes Antal var ved Folketællingen i Februar 1870: 16,970*) (Widkj. 8327, Rødkj. 8643); i 1860: 14,255; i 1855: 12,932; i 1850: 11,122; i 1845: 10,238; i 1801: 5782; i 1769: 5801.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ansattes 2250 Skattepligtige til en Skatteindtægt af 1,503,425 Rd.

Uagtet Odense ikke ligger heldigt for Handelsomsætningen, har den en betydelig saavel indenlandsk som udenlandsk Handel, der er i stadig Fremskriden. En Sammenligning af Told- og Skibssafgifterne turde give et tydeligt Begreb herom. Disse udgjorde i 1870 efter officielt Opgivende 170,249 Rd. (foruden 23,541 Rd. i Krigsskat), medens de i 1856 (see dette Skrifts første Udgave) beløb sig til 147,744 Rd., altsaa en Forøgelse af c. 16 pCt. Brændeviinsbrønderiafgiften (incl. Krigsskat) har i 1870 udgjort 76,851 Rd.

*) I Jernbaneforretet, som ved den nye Bygrænsel vil blive inddraget under Bøen, endvidere 386 Indbyggere.

Af de vigtigere Varer blev i 1870 fortoldet ved Odense Toldsted: 169,137 Pbd. Vin (i 1869: 172,651 Pbd.), 6285 Btl. andre Spirituosa (i 1869: 6282 Btl.), 51,996 Pbd. Humle (i 1869: 31,504 Pbd.), 360,423 Pbd. Kaffe (i 1869: 312,535 Pbd.), 91,140 Tdr. Steenful (i 1869: 99,864 Tdr.), 111,454 Pbd. Bomulds- og Linnedgarn (i 1869: 80,761 Pbd.), 32,641 Pbd. Bomulds- og Linnedvarer (i 1869: 45,362 Pbd.), 3056 Pbd. Silkevarer (i 1869: 4125 Pbd.), 67,635 Pbd. Uldvarer (i 1869: 63,608 Pbd.), 881,479 Pbd. Jern og Staal i Stænger (i 1869: 982,997 Pbd.), 142,540 Pbd. Kijengryn og Riismeel (i 1869: 172,715 Pbd.), 1,913,002 Pbd. raat Steensalt (i 1869: 1,115,339 Pbd.), 116,129 Pbd. andet Salt (i 1869: 351,606 Pbd.), 311,597 Pbd. Sukker (i 1869: 398,108 Pbd.), 358,296 Pbd. Sirup (i 1869: 332,251 Pbd.), 7245 Pbd. Thee (i 1869: 6724 Pbd.), 223,953 Pbd. Tobak (i 1869: 231,251 Pbd.), 297,262 C.=Pbd. Trælast (i 1869: 373,169 C.=Pbd.). Det bemærkes, at der af flere Artikler desuden er tilført betydelige Qvantiteter fra Kjøbenhavn, som dersteds fortoldede. Den samlede Udførsel ad Søveien af Kornvarer og Frosorter til Udlandet var i 1870: 165,649 Tdr.* (i 1869: 102,138 Td.), hvorhos det bemærkes, at betydelige Qvantiteter desforuden ere afgaaede med Jernbanen til Thykland, ligesom der ogsaa pr. Jernbane er affendt flere Partier til Nyborg, for derfra at udføres til Udlandet. Totalværdien af fornævnte 165,649 Tdr. Kornvarer angives til 1,020,940 Rd.

Skibsfarten har i 1870 været: paa Udlandet indgaaet 281 Fartøier af 8709 C.=Lstrs. Drægtighed med 8105 C.=Lstrs. Bestuvning, udgaaet 300 Fartøier af 9099 C.=Lstrs. Drægtighed med 4845 C.=Lstrs. Bestuvning; paa Indlandet: indgaaet 257 Fartøier af 5408 C.=Lstrs. Drægtighed med 3748 C.=Lstrs. Bestuvning, udgaaet 319 Fartøier af 5440 C.=Lstrs. Drægtighed med 1862 C.=Lstrs. Bestuvning.

Ved Toldstedet var den 1ste Januar 1871 hjemmehørende 75 Fartøier af 2136 C.=Lstrs. Drægtighed, hvoriblandt 1 Dampskib af 20 Hestes Kraft, 10 C.=Lstrs. Drægtighed.

Af Fabrikker og større industriel Virksomhed maa nævnes: Stiftsbogtrykkeriet, der blev oprettet 1771, Arbeidernes Antal er 24**); desuden findes et større og et mindre Bogtrykkeri.

	faste Arbejdere.	temporaire Arbejdere.
3 Steen- og Billedhuggerier	11.	5.
28 Brændeviinsbrænderier	44.	22.
(3 1870 produceredes 1,158,582 Potter 8 ^o Brændeviin).		
5 Bryggerier	29.	10—50.
(Af disse producerer Albani Bryggeri alene bairisk Øl; i Maret 1871 3000 Tønder).		
1 Betonvarefabrik	2.	6—10.
1 Eddikebryggeri	2.	"
3 Skindberederier	4.	2.

*) Heraf til England 50,301 Tdr. Holland 16,425 Tdr., Norge 72,761 Tdr., Sverrig 7555 Tdr., Slesvig 11,440 Tdr., Lybet 5652 Tdr., Preussien 1115 Tdr.

**) Om dette Trykkeri og „Byens Stiftstidende“ see „Tilbageblik paa „Byens Stiftstidendes“ forrige Aarhundred“ af Paver J. Lauritsen. Foruden Stiftstidenden udgives i Odense „Byens Tidende“.

	faste Arbejdere.	temporaire Arbejdere.
7 Garverier.....	24.	11.
2 Gjærfabrikker, som i 1871 producerede 110,000 Pd. Presgjær.		
5 Håndstøfabrikker	48.	5—600.
3 Jernstøberier og Maskinbyggerier (især mærkes Ålerups)	230.	"
1 Papæstfabrik	36.	"
5 Kalkbrænderier	11.	10.
3 Klædefabrikker	90.	7.
1 Piinkogeri	2.	10.
3 Steentrykkerier	14.	3.
3 Malervarefabrikker	9.	2.
2 Mineralvandsfabrikker	7.	10.
2 Møller, en Dampmølle, som ogsaa tilvirker kunstig Gjødning, og en Vandmølle	18.	"
2 Dliefabrikker	12.	2.
1 Kullgardins-, 1 Presenniums- og 1 Tapetfabrik	10.	2.
1 Saltkogeri	2.	"
2 Saugværker	5.	"
1 Sultervare- og Biscuitsfabrik	8.	6.
1 Svovlstiftfabrik	30.	"
2 Symaskinefabrikker	22.	3.
2 Sæbefabrikker	24.	2.
7 Tobaks- og Cigarfabrikker	42.	92 Børn.
2 Uldspinderier	8.	4—8.
3 Bomuldsfabrikker	100.	8.
6 Vægnfabrikker	28.	"
1 Fabrik for pharmaceutiske, kemiske og tekniske Præ- parater	9.	3.

Kreaturholdet i Odense var den 16de Juli 1866: 500 Heste, 906 Stkr. Hornkræg, 127 Stkr. Faar og 887 Stkr. Sviin.

Efter Stat. Tabelværk brugte i 1850 af Byens egne Indbyggere af dennes Jorder: 8 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr. Htk., 20 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 133 et Beløb af under 1 Td. Htk.

I Odense holdes aarlig 7 Markeder: Mandag i 1ste, 3die og 5te Uge i Fasten med Heste og Kræg, i Marts, Juli (St. Knuds) og October Maaneder med Kram og i November med Heste, Kræg, Kornvarer og Fedevarer. Desuden Torvedag med levende Kreaturer den 1ste og 3die Mandag i hver Maaned.

Byens Øvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Auktions-directeur, og en Byfoged og Politimester, der tillige er kongelig Raadmand samt By- og Raadstueskriver.

Byraadet bestaaer foruden Borgmesteren som Formand af 19 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Canal- og Havnevæsenet; c) for fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for de tekniske Anliggender; f) for Markvæsenet:

g) for Legatvæsenet. Til Medhjælp ved den umiddelbare Styrelse af Communiens Anliggender ere følgende communale Embedsmænd ansatte: Kæmneren, Canalfogden, Fattigininspectoren, Skoleinspectoren, Stadsingeniøren, Markforvalteren og Billetteuren. Regnskaberne gennemgaaes af en lønnet Revisor.

Commune=Indtægterne have i 1871 udgjort 148,253 Rd. 86 $\frac{1}{2}$, nemlig: 1) særlige Indtægter 45,868 Rd. 67 $\frac{1}{2}$ (hvoraf 4000 Rd. optagne Laan og 570 Rd. Forbrug af Activer); 2) Paaligning paa fast Eiendom 33,149 Rd. 62 $\frac{1}{2}$, paa Næring 12,245 Rd. 75 $\frac{1}{2}$, paa Formue og Leilighed 41,698 Rd. 93 $\frac{1}{2}$, Bidrag fra de under Kjøbstadens Skole- og Fattigvæsen hørende Landdistricter 3116 Rd. 68 $\frac{1}{2}$.

De samlede Udgifter have beløbet sig til 132,454 Rd., hvoraf til Fattigvæsen 22,070 Rd. 8 $\frac{1}{2}$, Skolevæsen 19,648 Rd. 89 $\frac{1}{2}$, Rets- og Politivæsen 10,280 Rd. 71 $\frac{1}{2}$, Vandforsyning 8466 Rd. 14 $\frac{1}{2}$, Vandværkets Udvidelse 33,000 Rd., hvoraf 13,477 Rd. 37 $\frac{1}{2}$ faldt paa 1871, Brandvæsen 675 Rd. 6 $\frac{1}{2}$, Medicinalvæsen 1712 Rd. 14 $\frac{1}{2}$, Byens Gader og Veie 5400 Rd., Gadebelysning 3500 Rd., Indkvarteringsvæsen 5800 Rd., Renten af Gjæld 6500 Rd., Afdrag paa Gjæld og Forgælselse af Activer 10,100 Rd., den offentlige Reenlighed 900 Rd., de offentlige Lystanlæg 600 Rd., den borgerlige militære Tjeneste 100 Rd., Byens Bestyrelse i Almindelighed 6900 Rd., Bidrag til Stat og Amt 9900 Rd., andre Udgifter 18,000 Rd. Communiens Bidrag til Kirkerne vare i 1870: til St. Knuds Kirke 700 Rd., til Vor Frue Kirke 700 Rd., til St. Hans Kirke 300 Rd. De øvrige Indtægter havde Kirkerne af Tiender, Legater o. s. v.

Ved Udgangen af Aaret 1871 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 22,990 Rd., feruden Kassebeholdning 15,800 Rd., b) i Legatcapitaler til Fordeel for Communen c. 28,000 Rd. (nemlig Skræder Johannes Møllers Legat, 1795, til Skolevæsenet, 1000 Rd., Grev Koepsterffs Legat, 1817, til Ddense Fattigvæsens forbedrede Indretning 10,100 Rd., Formalingalegatet, 1828, til Byens Forstjønneelse 2,149 Rd., det Benzon=Gerdsorffs Legat, 1836, til Byens Forstjønneelse 12,000 Rd. og til Skyttelaget 2600 Rd.), c) Forder til Værdi 344,575 Rd., d) Tiender til Værdi 32,190 Rd., e) Bygninger 191,690 Rd., f) Canalen 125,265 Rd., g) Parter i Thing- og Sygehuset 48,750 Rd., h) Inventarier og Materialer 35,295 Rd.*). Communiens samlede Formue ved Udgangen af Aaret 1871 var saaledes 827,650 Rd. Dens Gjæld (derunder Cana=

*) Foruden disse Capitaler har Byraadet Bestyrelsen af betydelige Midler (c. 80,000 Rd.), som ere leaerete til forskellige veladige Viemed (eriblandt Cantaler Christen Friis's med Fleres Legater, 1637, 38, 40, for Trængende, 7874 Rd., Conferentsraad de Hoffmans Legat, 1784, for 8 fattige Enker, 1000 Rd., Vinhandler E. Soreniens Legat, 1802, for fattige Borgere, 14 836 Rd., Wm. Eichels Legat, 1802, for Trængende, 1277 Rd., Sognepræst Kanneworffs Legat, 1811, for Fattige, 1000 Rd., Fru Gerdsorffs Legat, 1831, for værdige Gamle og Ererbelige, 3166 Rd., det Benzon=Gerdsorffs Legat, Nr. 3, til værdelige Forældres Børns Opdragelse og forvildede unge Menne=sters moralske Forbedring, 14,829 Rd., Nr. 5 for Børn i Communeskolens Haandgjerningskoler, 10,033 Rd., Nr. 7 til Præmie for Tjenesteyende, 5860 Rd., Nr. 8 for uformuende Slæfdebere, 4293 Rd. og Nr. 11 til Ddense Fattiges Vinterbeholdning, 2029 Rd., Bager Kalds Legat, 1859, for Trængende, 1000 Rd., P. Mollegaards Legat, 1860, for Trængende, 2522 Rd., Artemand P. Santens Legat, 1865, for Trængende, 1500 Rd., Stiftamtmand Unégaards Legat, 1869, for 2 Enker, 2520 Rd.). I Th. Borchs „Beretning om Legater og Stiftelser, som bestyres eller fer= findes i Ddense Kjøbstad“ indeholdes Oplysninger saavel om de under Byraadets som de under Stiftsborgerhedens Bestyrelse hentagte Stiftelser og Legatmidler, hvis Capitalformue den 31te Dec= cember 1865 beløb sig til 1,472,452 Rd.

lens Gjæld: 73,700 Rd.) udgjorde 252,760 Rd. Netto-Formuen bliver saaledes: 574,890 Rd. Communens faste Eiendomme ere: 1) 783¹/₄ Tdr. Land, 2) Raadhuset, 3) Provstegaarden, 4) Exerceerhuset, 5) 2 Krudthuse, 6) Sproitehuset, 7) Fiskehallen, 8) Vandværket, 9) Berger-skolen paa Torvet, 10) den gamle Latinske, 11) Gaarden Nr. 66 paa Overgade, 12) Gaarden Nr. 17 i Klaregade, 13) Fattiggaarden, 14) Husene Nr. 11 og 37 i Skræppestrædet, 15) Huset Nr. 16 i Vindegade, 16) Huset Nr. 29 i Slotsgade, 17) Odense Canal med tilhørende Eiendomme, 18) en Femtedeel af Thing- og Arresthuset, 19) Halvdelen af Sygehuset.

Odense Kjøbstads Havnebasin og Odense Canal, der, som alt bemærket, tilhører Byen, kan kun passeres af Skibe med 10 Fods Dybgaaende. Til Lettelse for Farten gennem Fjorden og Canalen er for dennes Regning anskaffet en Dampbugseerbaad paa 20 Hestes Kraft. Indtægterne udgjøre c. 18,000 Rd. aarlig. Som Losse- og Ladeplads for større Skibe benyttes Skibhusene ved Mundingen af Canalen. Ved Klintebjerg i Odense Fjord have en Vinterhavn paa 15 Fod.

Byen har ingen Borgervæbning, men et Brandcorps (c. 1000 Mand) og et Ordenscorps (50 Mand), der skal assistere Brandcorpsen i Uldebrandstilfælde, ligesom ogsaa Politimesteren i overordentlige Tilfælde kan paakalde dets Medvirking.

3 Byen er ansat en Veier og Maaaler samt 3 Mæglere.

3 geistlig Henseende danner Odense med tilhørende Landdistricter et Provsti samt 3 Sogne: St. Knuds, Vor Frue og St. Hans. Ved St. Knuds Kirke er ansat en Sognepræst og en residerende Capellan, der tillige er Præst ved Graabrødre Hospital. Frue Kirke og St. Hans Kirke have hver en Sognepræst, hvorhos der ved Frue Kirke er ansat en Catechet, som tillige er Inspecteur ved Berger- og Almueskolevæsenet i Odense.

Byen hører til Odense Amtstuedistrict (Amtstuen i Byen). Odense har sin egen Stadslæge. (Districtslægen for Odense Land-district boer i Odense, hvor ogsaa Stiftsphysicus for Fyens Stift har Bolig). 2 Apotheker. 3die Udskrivningskreds 145de Lægd. Valgsted for Amtets 1ste Folkethings-Valgkreds samt for 6te Lands-thingskreds.

Ved Odense Toldsted er ansat en Toldinspecteur, en Toldkasserer, 2 Toldcontrolleurer og 9 Toldassistenter; ved Postvæsenet en Postmester. Telegraphstation.

Stiftamtmanden over Fyens Stift, der tillige er Amtmand over Odense Amt, samt Biskoppen over Fyens Stift bo i Odense.

3 Odense garnisonerer: 5te, 16de og 26de Bataillon samt 2det Dragonregiment.

Det er den canonicerede og under Høialteret i St. Knuds Kirke nedlagte Kong Knud den Helliges Billede, der er gjengivet i det gamle Segl, som findes nedenfor. Det fremstiller Kongen i Harniss med Riges-æblet i den ene Haand og en Fane i den anden samt en Spydkillie under

fig og i Fanen, hvorved betegnes Sphodden, som dræbte ham; og for at antyde, at Helgenens Hvilested er i Byen, saa ere Kirkebygninger anbragte paa begge Sider. Byens mindre og nu brugelige Segl indeholder blot Killien.

Odense er, som allerede Navnet synes at antyde, en ældgammel Stad og en af de ældste i Norden; den islandske Historieforfatter Snorre Sturlesen beretter (Ynglinga-Saga Cap. 5), at Odin efter sin Ankomst fra Sarlaud og Endstland der tog sit Sæde, og i ældre Beskrivelser anføres — hvad her blot kan nævnes som et Curiosum — den Mening, „at Odin skal have haft en Residens paa Korsgaden midt i Byen, hvor hans Billede skal have staaet over den gamle grundmurede Bygning, som 1740 blev ombygget“ (Danske Atlas VI. S. 575), ligesom man ogsaa tæller Syd for Byen paa viis deus Navngivers Gravhøi. I den historiske Tid nævnes Odense første Gang i et Diplom af 18de Marts 988, hvor den tydske Konge Otto III. stifter det hervedværende Bispedømme (Episcopatus ottonensvigensis), som altsaa allerede har bestaaet i den sidste Halvdeel af det 10de Aarhundrede, tilligemed de noget ældre i Slesvig, Ribe og Aarhus, forskjellige Privilegier. Adam af Bremen nævner i Skriftet de situ Daniæ som beliggende paa Fyen civitas magna Odense. I Rimekroniken hedder det om Kong Knud den Hellige:

„I odhens ther stoffue the meg i hiehl
synboen the hulpe fast ther tijl“;

om Erik Lam siges der:

Ehi for jeg intijt odhens oo
och hantæ myn gudh oc marie mo.

Naen, som løber igjennem den sydsørlige Deel af Byen, og som nu har Navn efter den, kaldtes tidligere Kalbeaa (Kantlinga-Saga Cap. 53). Den 25de October 1409 udsædte Kong Erik af Pommeru et Besskærmelsesbrev for Odense Borgere og Confirmation paa Byens Privilegier. Igjennem hele Middelalderen var Odense en af Landets aujeeligste Stæder; den var Sædet for Fyenbo-Landsthing, hvormed siden 1681 det for Langeland var forenet, indtil 1805, da de gamle Landsthing afløstes af de to siden den Tid bestaaende Landsoverretter, og allerede ved Følketællingen 1769 findes den at have fortrængt samtlige i den ældre Tid større Stæder, som Roskilde, Ribe, Viborg og Aalborg, fra Bladsen som de næste i Kongeriget efter Kjøbenhavn. Siden den Tid idetmindste er den altsaa Danmarks anden Stad, og i dette Aarhundrede er dens Indbyggerantal steget fra 5800 til 17,000.

Sin Anseelse i Middelalderen skylder Odense foruden sin høie Ælde fornemmelig den hellige Kong Knud, den første danske Martir og Helgen. Den 10de Juli 1086 blev denne Konge dræbt i den af ham selv til Ære for den engelske Helgen St. Alban i Odense opbyggede Kirke af de oprørske Syder, som havde forfulgt ham over Lillebelt, og med Kongen faldt hans Broder Benedict og flere af hans Mand, som forvarede ham, medens han selv laae knalende i Bon for Alteret. Kong Knud blev den 19de April 1101 af Paven canoniseret eller optaget blandt Kirkens Helgene og det næste Aar høitideligt frimlagt i den Steenkirke, hvortil han ogsaa havde lagt Grunden, og som

bærer hans Navn; fra denne Tid blev der gjort hyppige Valfarter, endog fra fremmede Lande, til den berømte Helgens Grav, hvor man haabede at finde Helbredelse baade for sjælelige og legemlige Onder, især paa Helgenens Festsdag; dette blev en ny og betydelig Næringskilde for Byen og Oprindelsen til det store St. Knuds-Marked i Juli Maaned. I noie Forbindelse med Kong Knud den Helliges Canonisation staaer Oprettelsen af Gilder, som hidroge saa meget til Kjøbstadsvæsenets Udvikling her i Landet, og hvoraf de ældste og meest anseete (særlig St. Knuds Gilde), som en naturlig Følge af Helgenens Nærverelse, vare i denne By. I Midten af det 12te Aarhundrede — Aaret angives forskjelligt — blev Odense opbrændt af de hedsenske Vender, og 1247 af Hertug Abels Hær under Krigen med hans Broder Erik Floppening. Til forskjellige Tider omtales en Kongsgaard i Odense, hvor Kongerne af og til have opholdt sig, ligesom ogsaa flere Gange i den katholske Tid Erkebiskopperne have holdt Concilier med deres Lydbisser i denne By (1206, 1245, 1419).

Medens Odense saaledes gik frem til at blive en af Landets største Byer er det ikke uventet, at dens Navn ogsaa forekommer paa Rigets Mynt. Dette blev endog Tilfældet gennem 4 Aarhundreder. Næst Lund og Roskilde er Odense den By, som kan opvise de ældste Mynter. Svend Alfisa Son, som synes at have havt et Slags Statholderstabs over Fyen, slog Mynt i Odense i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede, og der forekommer Kobberpenge fra Erik af Pommerns Tid, prægede i Odense, men ogsaa i Mellemtiden maa der være præget Mynt, saaledes forekommer der en Myntmester Henric Sommer i Odense 1285; men Aar 1428 bortskændte Kong Erik Myntergaarden til et Alter i Dominicanerklostret, og senere findes heller ikke nogen bekjendt Mynt fra Odense; Mynterskræde minder dog endnu om den gamle Mynts Beliggenhed. Oluf Bagger fik senere halvandethundrede Aar efter en personlig Ret til at slaae Mynt, hvorved Odense blev den sidste Provindsby, der blev Myntsted.

Ved at omtale de Forhold, der gavede Anseelse til Byen, maa her ogsaa nævnes, at Odense blev Hjemsted for en Mængde adelige Slægter, dels af Landets gamle betydelige Uetter (saaledes Brockenhuus, Brabe, Lykke, Bryffe, Rønnow, Munt, Hoeg, Bild, Putbusch, Urne, Friis m. fl.), som kjøbte sig Gaarde i Byen og der opholdt sig en Deel af Aaret, dels af Borgmestervædder, der havde faaet Adelsbrev, eller indvandrede Familier, særlig henhørende til den lærde Stand, som havde saft Bolig i Byen, hvilke Familier ikke ugjerne lod sig betegne som henhørende til „Odense Adel“ (saaledes Slægterne Marsvin, Akeleie, Kotte, Mule, Seeblad, Kofensvinge, Hamsfort, Jireu, Spertling, Bang, v. Bergen, samt endvidere Slægterne Riisbrieh, Landorpf og Bircherod, der paa deres Monumenter forte Vaabner og vel derfor ogsaa stræbte hen til at regnes blandt deres Byes Adel); hoist staaer dog af al den Adel, der gav Glands til Odense, Thomas Ringo, der paa Odense Bispestol modtog Adelsbrevet med den vingeede Pegasus i Skjoldet, og meest fortjent af Byen var vistnok Bircherodernes Slægt og navnlig de tre Brodere, barnefødt i Odense, Søner af Professor ved Gymnasiet Dr. Jacob Bircherod, Jens Bircherod, Biskop i Aalborg, † 1708, hvis Dagbog (udgivet af Molbech) giver interessante Bidrag til at skildre Livet i Odense og navnlig i en anseet Familie fra den Tid, og som optegnede de odensefle Indskrifter, til hvilke den anden Broder Jacob Bircherod gjorde Tegninger og Kobberstik, † 1687, Thomas Broder B., Rector i Odense, berømt af sin laasfiste Lærdom, sit store Bibliothek og som Antiquar og Forfatter ogsaa af historiske Skrifter. Men alt forinden Ringos og Bircherodernes Tid var den ældre Adelsperiode i Odense ophørt, de gamle Slægter havde trukket sig tilbage til Landet efter Regeringsforandringen, de uddøde jo ogsaa med en forbausende Hurtighed, de yngre Slægter tabte deres Formue og udvandrede fra Byen. I Frederik den Fjerdes Tid fik Odense atter sin egen Kongeborg, hvor Kongen undertiden tog Residentens, den blev og Standskvarter for et Rytterregiment. Dette bidrog ogsaa Sit til at Udølen igjen sogte Byen, dog uden at tage Bolig der, men i Slutningen af Aarhundredet blev det Mode for Landadelen, hvis Vilkaar til den Tid vare gode, at tilbringe Vinteren i Odense, men ogsaa denne Odenses anden Adelsperiode, i hvilken de gamle Adelslægters Navne ere blandede med Lehnsadelens tydske, ophørte i de uslykkelige Krigsaar 1807—14.

Til disse Meddelelser om sociale Tilstande i Odense skal her føies nogle enkelte Data til Betegnelse af Byens successive Udvikling. Sit første Bogtrykkeri stulder Odense Biskop Ringo, der 1682 fik Privilegium paa at indrette et Bogtrykkeri i Odense for sine og Andres Skrifter. I de Tider stod alt Bogvæsen tilbage, Odense havde to Bogbindere, men ingen Boghandel; den første Boganction holdtes 1685. Ved kongl. Rescript fik Aar 1700 en tydsf Feltpræst Tilladelse til at prædike i Graabroder Kirke og omtrent samtidig var Ringos Bispestol besat med en Mand, der end ikke ret forstod

Danff, den tidligere tydske Felt- og Hofpræst Dr. C. K. Müller; senere blev der ogsaa holdt tydsk Prædiken i St. Hans Kirke, men denne tydske Prædiken forstummede dog uden Lovbud paa Dve Høegh Guldbergs Tid. 1704 fik Borgerne i Odense Tilbællelse til at oprette et Skyttelag. Sin første Gadebelysning fik Byen 1761, Nummerering paa Højene 1789, 1795 fik første Theater for tydsk Skuespil, som dog 1796 gik over til at blive Odense danske Nationaltheater. Grev Trampe paa Løgismose blev Dirigent for dette. — Johan Christian Nyge har dette Theater besiddet forend han optraadte paa det kongelige Theater.

Den 8de December 1521 døde i Odense Dronning Christine, Kong Hans's Efterleverke, som havde tilbragt sin Enkestand paa det nærliggende Rastbuhoved Slot og sidst i Odense, hvor hun samme Aar, som hun døde, stiftede St. Clara Kloster. I August 1527 holdtes i Odense den første i Rækken af de mærkelige Herredage i Reformationensperiode, som saa væsentligt bidrog til at forberede Kirkeforandringen i Danmark, idet her fastsattes de vigtige Bestemmelser, at den lutherske Lære skulde være lige berettiget med den katholske, at de Geistlige maatte gifte sig, og at Biskopperne skulde søge Stadfastelse paa deres Embeder hos Kongen. 1529 eller 1530 (nogle Kilder angive det ene Aar, andre det andet) led Odense stor Skade ved Ildbrand, og i Grevens Fejde 1534 og 1535 blev Byen gjentagne Gange udsjændret og ilde medhandlet, vexelviis af det kongelige Parti og det lybske eller Folkpartiet. I Juni 1539 holdtes her atter en mærkelig Herredag, hvor den nye Universitets-Fundats blev udfæstet, og Kirkeordinantsen, som nu blev udgivet paa Danff, fik Lovskraft. Den 25de Marts 1579 sluttedes i Odense Førlig imellem Kong Frederik II og hans Farbrødre Hertugerne Hans og Adolph af Slesvig og Holsteen angaaende Forleeningen med Helsing, som derpaa fandt Sted med stor Høitidelighed 3die Mai eller 1580 i denne By; Fyrsternes Indtog den 30te April og Festsighederne ved selve Hylvingen ere ostere beskrevne, saaledes i Danske Atlas III. S. 456 ff. Paa denne Tid levede i Odense den ved sin Rigdom og den Anseelse, hvori han stod hos Kong Frederik II., bekjendte Borger og Raadmand Oluf Bager († 1602), som opførte en stor Mængde Bygninger og i det Hele gav Byen betydeligt Opving, men skal have bygget sig fattig og være død i trange Kaar. Flere danske Konger ere som udnævnte Thronfølgere blevne hylbede i Odense, som Frederik II. 1542 og Christian IV. 27de Juni 1584, ligesom ogsaa 29de April 1610 sidstnævnte Konges Søn, den udvalgte Prinds Christian, som døde Aaret før Kongen, samt Christian V. 10de September 1655*). I Juni 1654 og i Februar og Marts 1657 holdtes Rigsdage i Odense; paa den sidste toges den uheldige Beslutning at paaføre Sverrig Krig. Den 31te Januar 1658 drog den svenske Konge Carl Gustaf paa sit Erobringstog i Danmark uhindret ind i Odense, hvorom Bircherod har noteret følgende i sine Dagbøger (udg. af Molbeck) S. 1: „Midt under Gudstjenesten om Formiddagen kom Bud ind i vor Kirke til Byens Magistrat, at Kongen af Sverrig med sin Krigs- og Hof-Suite var i Vente; hvorfor de samtlige maatte løbe ud, og de fleste af Menigheden gave sig ikke heller lang Stunder, forend de fulgte efter. Imod Middagstid ankom den svenske Konge personlig til Odense med en stor Deel af Armeen, samt en stor Suite af sine Cavalierer og høie Betjente. Blev paa Veien udenfor Byen af Biskoppen Dr. Laurids Jacobsen og Stadens fornemste Geistlige, samt Borgmestere og Raad modtaget. Middagsmaaltid bekom Hs. Majestæt i Borgmester Thomas Brodersens Huus, hvor 5 af Danmarks Riges Raad, nemlig Guude Rosenfrands, Jørgen Brahe, Henrich Kantau, Iver Bind og Otto Kragh, hannem med ydmyg Submission opvartebe“ — en Modtagelse af Landets Fjende, som kun gjør den Tid liden Ære, og fra hvilken den Holdning, som de tydske Stæder i vore Dage have udviist ved en lignende Feilighed, heldigviis har været heel forskjellig. Om Efteraaret 1730 ankom Kong Frederik IV. med sin Dronning dødsfng til Odense paa Tilbagereisen fra Hertugdømmerne, og her døde denne Konge paa Slottet, som han selv havde bygget, Natten mellem 11te og 12te October. Kong Christian VIII. og Kong Frederik VII. have som Gouverneurer over Fyens Stift inden deres Thronbestigelse i længere Tidsrum resideret paa Odense Slot.

Umiddelbart for Reformationens Indførelse havde Odense idetmindste 6 Klostre: St. Knuds Kloster af Benedictinerordenen, et af de ældste og anseeligste i Landet, hvortil Kong Erik Siegod i Aaret 1100 fik 12 Munk fra Evesham-Kloster i England (dets Kirke er den berømte St. Knuds Kirke, Stiftets Domkirke, hvorom nebenfor);

*) En Beretning om denne sidste Thronfølger-Hylving i Dvnske Læses i Danske Magazin 3die Række, V. S. 326—34.

flere kongelige Personer have endt deres Dage som Munkke blandt Knudsbrødrene, saaledes Kong Erik Lam 27de August 1147, efterat han samme Aar havde nedlagt Rejseringen, den vendiste Prinds Knud, Baldemar den Stores Søster søn, 1183, og Hertug Erik af Sønder-Jylland, Kong Abels Sø, 1272; Klosteret blev 1572 seculariseret og overladt Abelige som Forlehning; St. Hans Kloster af Johanniterordenen (hvor nu det kongelige Slot); dets Kirke, tidligere kaldet St. Michaels, er en af Byens 3 Sognekirker; paa St. Hans Kloster (Odensegaard) residerede efter Reformationen den kongelige Lehnsmænd i Næstbyhoved-Lehn, da dette Slot var blevet ødelagt i Grevens Feide; et Franciscaner- eller Graabrødrekloster, stiftet 1279 (1540 omdannet til det nuværende Hospital), hvis Kirke efter Reformationen var Sognekirke for St. Albani Menighed efter dens gamle Kirkes Nedlæggelse indtil 1618, da St. Knuds Kirke indrømmedes denne Menighed; i Graabrødrekirken hvilede Kong Hans og Dronning Christine, hvilket Kongepar fortrinligt yndede denne Munkkeorden, tilligemed deres Søner Kong Christian II. og Prinds Franciscus indtil 1605, da disse kongelige sig i Anledning af Kirkens Nedbrudelse henflyttedes til St. Knuds Kirke; St. Clara Nonnekloster af samme Orden (hvor nu Bispegaarden er), stiftet af Dronning Christine (som tidligere tilligemed Kong Hans havde stiftet et lignende Kloster i Rjoberghavn) samme Aar, som hun døde, 1521*); men det bestod kun kort, da Nonnerne, som Aaret efter Dronningens Død vare indførte deri, ved Reformationen frivilligt forlode det, hvorpaa Kongen 1538 staukede Bygningen til Volig for Superintendenten og andre Geistlige; et Dominicaner- eller Sortebrødrekloster og et Helliggeists-Huus. Foruden disse 6 nævner Pontoppidan endnu 2 andre Klostre i Odense, men deres Tilværelse er usikker. Et Nonnekloster, stiftet i Slutningen af det 12te Aarhundrede paa Nonnebjerg eller Nonnebakken, Syd for Byen paa den anden Side af Aaen, blev kort efter forflyttet til Dalum (see dette Sogn). Af Kirker havde Odense tidligere 6, nemlig foruden de 3 nuværende Sognekirker, St. Knuds, Vor Frue og St. Hans: den gamle St. Albani Kirke (tæt op til St. Knuds), oprindelig en Trakirke, i hvilken, som ovenfor anført, Knud den Hellige blev dræbt, og som 1542 blev skænket Borgerne til anden Brug og dens Kirkegaard udlagt til Torv, St. Peders Kirke, som var Sortebrødrenes Klosterkirke, samt den ovennævnte Graabrødrekirke med de kongelige Begravelser, der afløste St. Albani Kirke som Sognekirke fra 1541 til 1618 og blev nedlagt i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Den katolske Bisperejidentis, som var opført 1504—7 af Biskop Jens Veldenaft tæt ved Torvet, og som i Grevens Feide (Juli 1534) blev beskadiget fra St. Albani Kirke og de omliggende Huse og indtaget af Svendeborgerne, tilhørte efter Reformationen forskjellige Familier og er nu Odense adelige Somsfrukloster. En anden af Biskop Veldenaft opført Bygning, beliggende ved Flakshaven, er nu nedbrudt for at vinde en større Plads i Byen og friere Beliggenhed for St. Knuds Kirke.

Blandt Biskopperne i Odense i den katolske Periode fortjene, foruden Gisco (1286—1300), der gjenopbyggede St. Knuds Kirke efter den betydelige Jdsaaende, som var overgaaet den (hvorom nedenfor), især de to sidste at anføres: den ovennævnte statskloge og snedige Jens Andersen Veldenaft, en Skomager søn fra Landsbyen Brøndum ved Limfjorden, som gjentagne Gange blev sængslet af Kong Christian II., hvem han forevrigt gif tilhaande ved det stockholmske Blodbad, senere blev dømt til Tremarksmand for fornærmelige Yttringer mod Familien Rønne, og efter at have refiseret døde i Lybek 1537, og Adelsmanden Knud Gyldensjerne, der 1532 blev sendt af Kong Frederik I. op til Norge med en Flaade mod Christian II., som han derpaa førte til Danmark, hvor denne Konge, imod det ham af Biskoppen givne Leide, blev sat i et haardt og langvarigt Fangenskab. Af de evangeliske Biskopper maade den første, Jørgen Jensen Sabolin, som havde understøttet Hans Tansen i at udbrede Reformationen i sin Fødeby Viborg, og den berømte Pfalmedigter Thomas Kingo, født i Slangereup, hvor han ogsaa var Præst (see 1ste B., S. 91) til 1677, da han blev Biskop i Odense, hvilket Embede han beklædte til sin Død 14de October 1703, ansees for de mærkeligste.

Odense var en af de Stæder, hvor Kong Christian IV. oprettede Gymnasier ved Siden af Latinskolerne som Overgangsaustalter fra disse til Universitetet. Det herværende Gymnasium blev stiftet 1621, havde 4 Professore, som holdt Forelæsninger

*) Det har været den gamle Kongegaard (Dronningegaarden), og der findes i Bispegaarden en brudt Kistebord fra gammel Tid.

over Theologi, Græsk, Latin, Philoſofpi og Mathematik, og beſtod, ſkjønt ſtadigt henſøgnende, lige til Skolens Reform 1802, eſterat dets Nedlæggelse gjentagne Gange havde været paa Bane (ſj. Bircherods Dagbog S. 249, 304). Den Førſte, ſom fra Skolen gik over til dette Gynnaſium, var den lærde Orientaliſt Thomas Bang; blandt ſine Lærere talte det til forſjellige Tider flere berømte Videnskabsmænd. I Suhms Samlinger til Danmarks Hiſtorie indeholder førſte Deel et Udtog af Juſtitsraad og Landsdommer Jacob Bircherods Samling af lærde Mænd, der ere fødte i Odense. Af diſſe ſkulde her nævnes Koeskildes fortjente Biſkop Lage Urne, † 1529, Hiſtorikeren Cornelius von der Hamsfort, † 1627, de ſornævnte 3 Brødre Bircherod, den europæiſk berømte Lage Jacob Winsløv, † 1760, 91 Aar gammel, ſom Profeſſor i Anatomi. Chriſtian Martſfelt, Landhuusholdningsſeſtſabets Stifter, fødtes 1728 i Odense, † 1790. Blandt vort Aarhundredes Mænd, hvis Bugge ſtod i Odense, ſkulde her nævnes: Hans Chriſtian Anderſen, født 1805, de tre Brødre Bendz, Carl Ludvig (1797—1843), Vilhelm (1804—1833) og Henrik Carl Bang Bendz, født 1806, og Carl Frederik Tietgen, født 1829.

Ligeſom den førſte Bog, der er ſkreven indenfor Danmarks Grændſer, nemlig Einoths Knud den Helliges Hiſtorie, er forfattet i Odense, og ligeſom det førſte Skrift, der vides at være udfommet her i Landet (en latinſk Beretning om Kampen mellem de Chriſtne og Tyrkerne paa Rhodus), er trykt af en omreisende Bogtrykker i Odense 1482, jaaledes er i den nyeste Tid Odense ogſaa den By i Danmark, hvor den mere materielle Oplysning var fremmeſt, da den alt 1853, før nogen anden By i Danmark, fik Gas inlagt paa Gader og i Huſe.

Som nogle af de vigtigere Skrifter om Odense mærkes:

L. Luja, St. Knuds Kirkes, Kloſteres og Latinſke Skolers førſte Begyndelse i Odense; Kbh. 1726, 4to.

J. Aagaard, *Hiſtor. descriptio Othinæ, civitatis Fionię*; (to Diſputaſer). Kbhvn. 1737—38, 4to.

Stef. Tetens, *Eſterretninger om nogle af Fyens Stifts Legater og offentlige Stiftelser*. Odense 1814.

Ih. Borch: *Beretning om Legater og Stiftelser, ſom beſtyres og foreſtodes i Odense*. Odense 1866.

C. Paludan=Müller, *Om St. Hans Kloſter i Odense* (Skoleprogram). Odense 1831.

E. C. Werlauſſ, *Befriſeſe over Monumentet over Kong Hans og Dronning Chriſtine i St. Knuds Kirke* (m. Kbb.). Kbhvn. 1827.

H. P. Mumme, *Befriſeſe af St. Knuds Kirke i Odense* (m. Kbb.). Odense 1844.

C. H. Kalkar, *Eſterretn. om Odense Byes Bibliotheker*. Odense 1836.

L. Bedel Simonſen, *Bidrag til Odense Byes ældre Hiſtorie*. 1—3 B. og 1 H. Odense 1841—44.

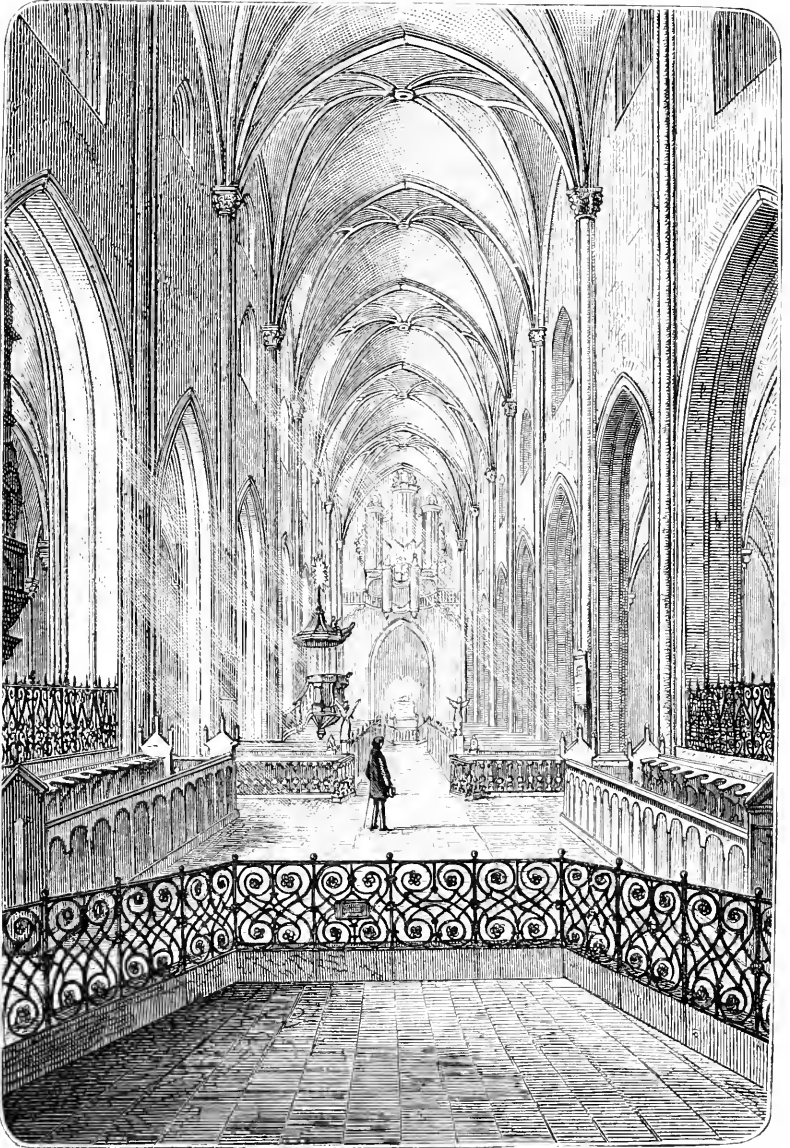
H. P. Mumme, *Bidrag til Odense Byes Hiſtorie*. Odense 1857.

Biſkop Engelſtoft, *Odense Byes Hiſtorie*, 2det Bind af Samlinger til Fyens Hiſtorie og Topographi, udgiven af Fyens Stifts literaire ſeſtſab. Odense 1862.

Samme, *Odense Byes Sognehistorie efter Reformationen*. Nyt Hiſt. Tidſſ. I., S. 1—203.

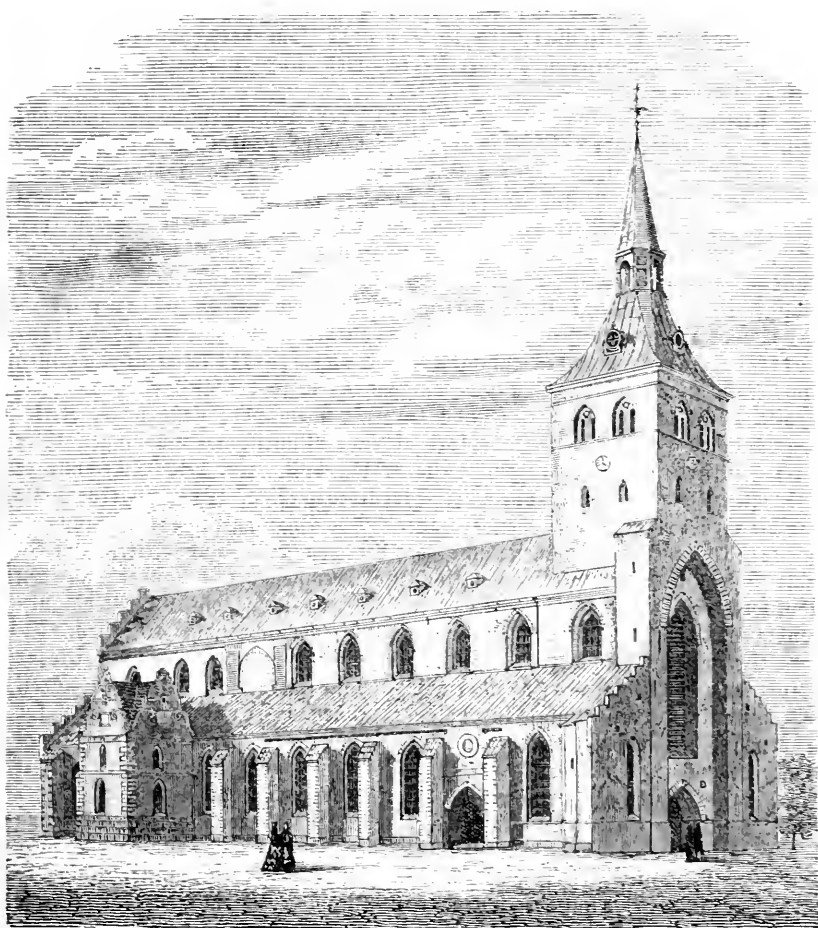

St Anns Kirkes Indre.

(De lukkede Stole paa Siderne ere udfæste.)

St. Knuds Kirke.

Efterat den danske Konge Knud (IV.), der efter sin Død dyrkedes som Landets første Helgen og Skytspatron, allerede før sin Thronbestigelse havde opført en Trækirke i Odense til Ære for den engelske Helgen St. Alban, hvor saavel dennes som en anden engelsk Helgen St. Osvalds

St. Knuds Kirke,

til Danmark overførte Reliquier blev opbevarede, begyndte han som Konge af Steen at opbygge tæt ved samme den mærkværdige Kirke, der ogsaa var bestemt til at opkaldes efter den engelske Helgen, men som efter Kongens Martyrdød kom til at bære hans eget Navn, og hvor hans egne jordiske Levninger have fundet deres Hvilested.

St. Knuds Kirke er bygget i Aarene 1081—1093, altsaa samtidig med Domkirkerne i Roskilde og Lund, og blev efter Stiftelsen af det berømte Benedictinerkloster, der ogsaa fik Navn efter Odense Skytspatrou, sat i Forbindelse dermed som Klosterkirke. Allerede 1095 henflyttedes Kong Knuds Lig tilligemed hans Broder Benedicts fra St. Albani til den nye Kirke, hvor han 19de April 1101 blev hoitideligt skrinlagt og Helgenstrinet hensat paa Kirkens Høialter. Fra den Tid stete, som der fortælles, idelige Vertegn og Helbredelser ved den nye Helgens Kiste, store Gaver strømmede ind til Kirken, der saaledes Aar for Aar blev mere beriget og forstjønnet, fra de Troende, som her have fundet Helbredelse, og Gudstjenesten forrettedes med stor Pomp igjennem hele Middelalderen.

Kirken i sin nuværende Skikkelse*), der paa Grund af gjentagne betydelige Udbrænde**) maa antages at være væsentligt forskjellig fra den oprindelige, daterer sig fra Slutningen af det 13de Aarhundrede, og det er fornemmelig Biskop Gijico, der har Æren af at have gjenopført St. Knuds berømte Kirkebygning. Den ligger omtrent midt i Byen (dog nærmest mod Syd, hvorfor ogsaa St. Knuds Menighed udgjør det sydligste Sogn) paa et af de høieste Steder, og nu, med Undtagelse af den sydlige Side, temmelig frit. Kirkens Grundform er en aflang Firkant, som afbrydes ved to Udbygninger: paa den nordlige Side det valkendorffske Capel, paa den sydlige Side Conistoriet (Kirkens Sacristi), hvor Landemødet holdes, og som antages at være det af Biskop Mogens Kræffe 1466 opbyggede St. Knuds Capel. Som vore fleste yngre Kirkebygninger er St. Knuds Kirke opført af røde Muursteen. Bygningen deler sig i 3 Skibe, af hvilke det midterste er saa høit, at i dets Sidemuur er anbragt en Rød Binduer ovenover Sidekibenes Tag. Hvalvingerne hvile paa 20 Piller, ordnede i tvende Rader. Alle Bygningens Partier sammensmeltede harmonisk til en eneste stor Heelhed, og St. Knuds Kirke er i sin ædle Eimpelhed det ældste og skønneste Exempel her i Landet paa den udviklede Spidsbuestil. Dens Længde er indvendig 93 Alen, udvendig 100 Alen, Bredden indvendig $32\frac{3}{4}$ og udvendig 40 Alen.

Det viser sig imidlertid tydeligt, at St. Knuds Kirkebygning ikke er opført paa een Gang, men til tre forskjellige Tider. Den østlige Deel, som vistnok er den ældste, indeholder foruden Choret 2 Capeller: for Enden af den nordlige Sidegang Ebbe Munks Begravelscapel (Ebbe Munk til Hjeltebro, † 1622, Monument over ham og Fru Sidsel Høg, hans Hustru), hvor siden 1834 Kisterne med Kong Knuds og Benedicts Levninger findes hensatte, og for Enden af den sydlige Sidegang det pragtfulde ahlesfeldtske Capel med sit kostbare Monument over Generallieutenant Ahlesfeldt med Familie af den ved dette og flere lignende Arbejder berømte Kunstner Thomas Quilnius i Begyndelsen af forrige Aarhundrede. (Af dette Monument gives paa modstaaende Side en Afbildning). Under Choret har man været nødt til at anlægge en

*) Efterfølgende forte Beskrivelse er tildeels et Uddrag af P. S. Munnens „St. Knuds Kirke i Odense“, 1844.

**) Forste Gang blev Kirken afbrændt tilligemed Byen ved Bøndernes Angreb i Midten af det 12te Aarhundrede, og inden 100 Aars Forløb brændte den atter, enten 1247, da Hertug Abel lagde Denske i Aske, eller ogsaa noget tidligere ved Raadeids. Næppe gjenopbyggt skal den atter være brændt 1304; dog synes Murene ved denne sidste Brand at være blevene ubeskadigede.

Hessefeldts Monument.

Rjælder, fordi Jordsmonnet, hvorpaa Kirken staaer, sraaener mod Ost*). Det yngste Parti er Kirkens vestlige Halvdeel, fuldført under Biskop Gisico. Paa denne Deel af Bygningen findes udenpaa Kirkemuren tæt under Tagstjæget paa begge Kirkens lavere Sideside anbragt en gammel Indskrift med Munkebogstaver, som har voldt Fortolkerne megen Uelig-
lighed, da den paa flere Steder er ulæselig, men hvoraf man dog kan faae ud, at Biskop Gisico har opbygget Kirkens vestlige Halvdeel, idetmindste saavidt, at Indskriften kunde anbringes, og at dette er skeet i Aaret 1301. (Begyndelsen af Indskriften, paa den nordlige Muur, er lettest at læse, jaaledes Ordene: HOC OPUS EREXIT PHYNENSIS GISICO PRESES).

Choret ligger $\frac{1}{2}$ Alen høiere end den øvrige Kirke, det er 31 Alen langt og 14 Alen bredt. Her findes den store Altertavle af 18 Alens Høide med Billeder og Billedstøtter, henhørende saavel til det gamle som det nye Testamente, opfat 1649 og sfaanfet Kirken af Henrik Gyldenstjerne til Skovsbo og Fru Lisbeth Pødbuff. I 1812 har Kirken faaet et nyt Orgel.

Blandt Begravelserne i Kirken maae først og fremmest omtales de ærverdige Levninger af Kong Knud og hans Broder Benedict. Kong Knuds kostbare Helgenfriin har vistnok i hele den katholske Tid henstaaet paa Alteret som Gjenstand for Andægtiges Vrefrygt og Tilbedelse; 1582 blev det endnu fundet heelt og ubeskadiget med alle sine Prydelser i et lille Capel paa Kirkens sydlige Side, nedsat i Alteret, og da dette Capel ved denne Leilighed blev nedrevet, flyttedes begge Kisterne til Choret, hvor de indmuredes bagved Alteret i Kirkens østlige Gavlmuur; men ved en Undersøgelse i Anledning af Kirkens Reparation 1696 fandtes de berøvede deres Prydelser og uden Laag, med Benene liggende i en uordentlig Høj, og indmuredes da paa samme Sted. Derpaa stode Kisterne urørte indtil 1833, da de atter bleve Gjenstand for Undersøgelse og det næste Aar hensatte, som ovenfor bemærket, i Ebbe Munks Begravelse. Af de danske Konger i Middelalderen skal ogsaa Erik Lam, der døde som Munk i St. Knuds Kloster, være begravet i Kirken. Den 13de Februar 1559 blev Kong Christian III.'s Lig med stor Høitidelighed bisat i St. Knuds Kirke**), men 19 Aar derefter ført til Roskilde Domkirke; derimod have nu siden 1805 Kong Hans, Dronning Christine, Kong Christian II. og hans yngre Broder Prinds Franciscus, som indtil da laae begravede i den nu nedlagte Graabrødrekirke, deres Hvilested her, først samlede i een Blykiste, men siden 1817 hvilende i 4 Egekister efter Foranstaltning af Kong Christian VIII., der dengang som Prinds var Stiftets Gouverneur. Ved Graabrødrekirkens Nedbrudelse blev ogsaa det store, i en egen Afhandling af Conferentsraad Werlauff afbildede og beskrevne Monument over førstnævnte Kongepar af en rødbrun gullandsk Steen 1815 henslyttet til St. Knuds Kirke, hvor det, indsat i den sydlige Muur over Gravhølvvingen, nu udgjør en af Kirkens Prydelser. (Af denne Ligesteen, der indeholder Afbildninger af Kongen, Dronningen og Prinds Frands, omgivne af Ahnerdaabner, gives paa modstaaende Side en Afbildning). Kong Christian IV.'s anden

*) I en Beretning om Restaurationen af Kirken i 1872, meddeelt i Berlingske Tidende for 28de December samme Aar, nævnes som en Mærkelighed de Væslag, som ved Kalkafbygningen ere komne for Dagens Lys paa begge de lave Mure, som omgive Choret; de tode paa, at Gulvet har ligget høiere og at den Rjælder, som findes under dette, har været en Kræstkirke, opført i Episcopusstil ligesom den øvrige Kirke.

**) 3aa Dage efter, den 16de Februar, fandt en anden kongelig Sørgeseft Sted i Drense, idet Kong Christian II.'s Lig blev nedsat i sine Forældres Grav i Graabrødrekirken.

King Hans's Ligtken.

Ægtefælle Kirstine Munk og en af deres Døtre, Sophie Elisabeth, Enke efter Grev Pens, som begge døde 1658, bleve samtidig begravede i St. Knuds Kirke (deres Rister staae i det Valkendorfske Capel). Af andre mærkelige Personer, som her ligge begravede, maae anføres Kirkens Restaurator Biskop Gisico († 1300) og flere af de katholske Biskopper, de to tydske Grever Johan af Hoya og Nicolaus af Tecklenburg, som faldt i Slaget ved Driebjerg 1535, Christopher Borggreve af Dohna, Feltøverste i Frederik II.'s Tjeneste og Danmarks Riges Raad, † 1584 (over hvem et anseeligt Monument), den bekjendte Historiker Cornelius Hamsfort († 1627), Henning Valkendorf, Stiftslehnsmand paa Odensegaard til 1655 (han opførte det Valkendorfske Capel, men i hans Plads hviler nu der, uagtet han skænkede en Bondegaard til Kirken til Capellets Vedligeholdelse, „Friedrich v. Wittinghoff, Freyherr auf Schielsenburg“), Generallieutenant Hans Ahlefeldt til Glorup, som udmærkede sig under Kjöbenhavn's Besieiring 1659 († 1694), i et eget Capel tilligemed sine to Hustruer og Søn (see ovenfor), Statmesteren Hannibal Sehested, † 1666, Biskop, Dr. Jens Bircherod (1658—1708), over hvem en Liigtavle med en lang latinsk Indskrift, samt flere af de evangeliske Biskopper og lærde Professoreer ved Gymnasiet, saaledes Biskopperne Niels Jespersen († 1587), Hans Michelsen († 1651), Hindsholm († 1709), Mnus († 1717), Lødbjerg († 1731), C. Ramus († 1732) (Michelsens og Lødbjergs Liigstene ere endnu bevarede, ogsaa findes som henført fra Graabrødrenes Kirke Liigstene over Biskop Sadolin, † 1559).

Kirkens Taarn synes ikke at høre til den oprindelige Kirkebygning, da det er opført af et andet Slags Muursteen og ikke har en egen Grundvold, men er saaledes anbragt ovenpaa Kirken, at det har foranlediget kjendelige Forandringer i den vestlige Gavlmuur. Forhen havde St. Knuds Kirke 6 Spiir, nemlig eet paa dens østlige Ende og paa Taarnet eet Hovedspiir og 4 mindre i Hjørnerne, men de bleve samtlige borttagne som brøstfældige 1783 og afløste af det nuværende Spiir, som efter to Aars Bygning blev opsat 1785*).

Ved Christian IV.'s Rescript af 12te Marts 1618 gif St. Knuds Klosterkirke over til at blive en Sognekirke for St. Albani Menighed, der efter Reformationen havde benyttet Graabrødre-Klosterkirken som saadan. Af betydeligere Reparationer har Kirken siden den Tid havt tvende, den ovennævnte 1696, medens Ringo var Biskop, og især en Hovedreparation, som begyndte i 1750 og varede i henved 7 Aar, men som kun var til liden Vaade for denne herlige Bygning's Indre, og hvorved man navnlig gif aldeles usforsvarligt tilværks med de gamle Liigstene. En stor Deel af disse bleve ødelagte og de øvrige bleve alle afflebne og omgjorte. Nogle bleve vel forsynede med nye Indskrifter, men disse ere tildeels usiagtige; de fleste ere uden Indskrifter, men alene mærkede 1753 R.**).

*) Liigsten dertil afholdtes af Kjøbmand Peter Gilschou. Dette ommeldes paa en Marmortavle, hvor ogsaa Peter Gilschous og Hustruens øvrige rige Gaver til Odense By findes nævnte.

**) Af nogle af de ældre Liigstene findes trykte Afbildninger, saaledes af Liigstene over Christen Povelsen, sidste Prior i St. Knuds Kloster i Odense i Danste Magazin II., S. 65, af Liigstene over Magister Niels Anderven Alfeld, Decanus ved St. Knuds Kirke, i D. M. III., S. 33, af Liigstene over Magister Jørgen Guldenskiærne, først Secretair hos Kong Frederik I., derefter Rannik i Lund, tilsidst Vicarius i Odense, † 1551, i D. M. IV., S. 161. Af det endnu bevarede Monument over Borggreve Dohna findes Afbildninger i Mummies Beskrivelse af St. Knuds Kirke; ligeledes af den i en Pille i Kirken indsatte, endnu bevarede Liigsten over Margrethe

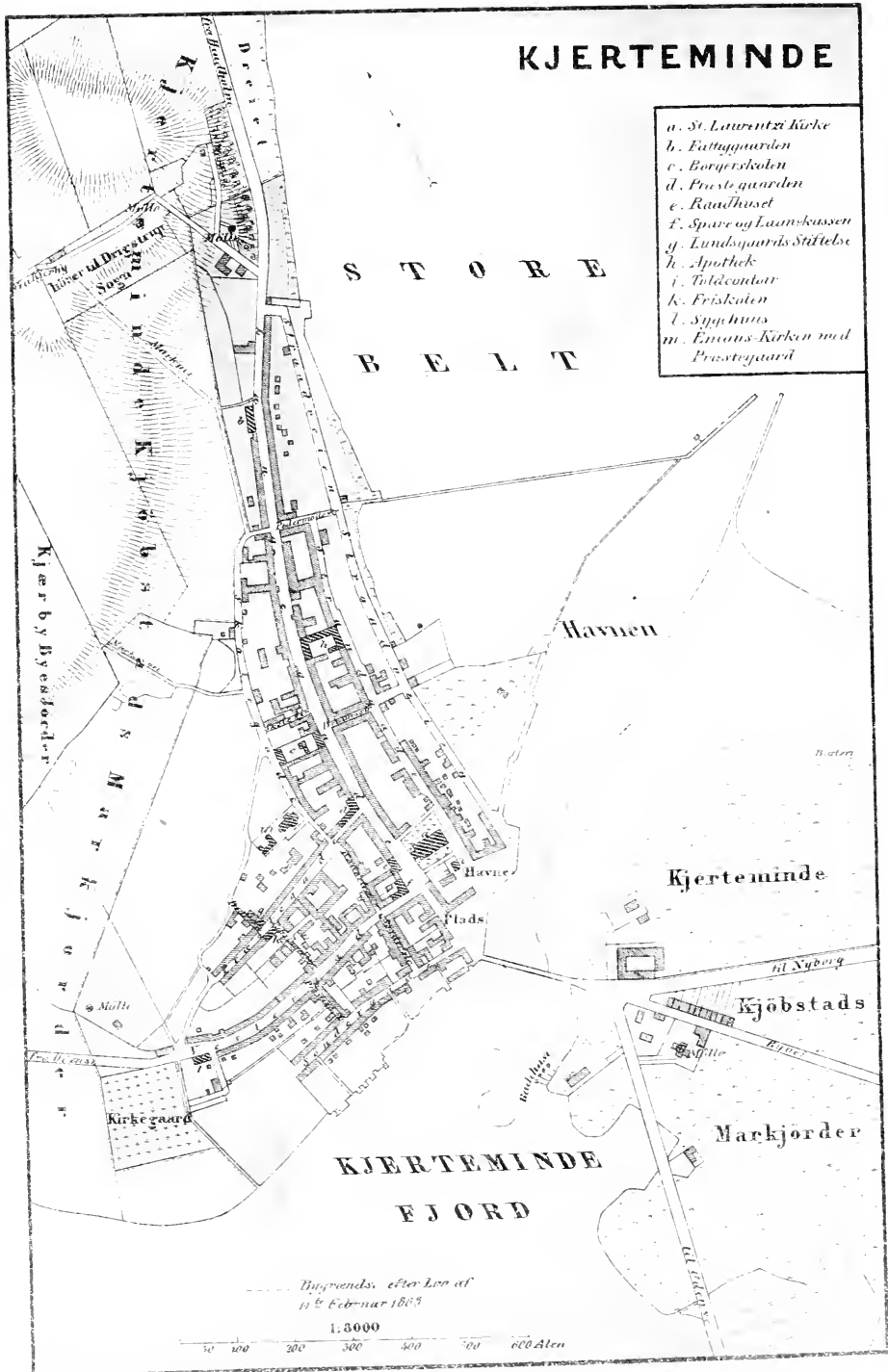

KJERTEMINDE

- a. St. Laurentz Kirke
- b. Fattiggården
- c. Borgerskolen
- d. Præstegården
- e. Rådhuset
- f. Spare og Laan-kassen
- g. Landsgaardis Stifelse
- h. Apotheke
- i. Toldcontor
- k. Friskolen
- l. Sygehus
- m. Emans Kirken med Præstegaard

S T O R E B E L T

Udgivnings- eller Leo af
11 Februar 1863

1:5000

10 100 200 300 400 500 600 Alen

St. Knuds Kirke hører til dem, der ere underkastede det i Lov af 19de Februar 1861 om Kirkesyn omhandlede særlige Syn. I 1864 vedtoges Kirkens Restauration efter en af Etatsraad, Architect Herholdt udført Tegning. Restaurationsarbeidet er i fuld Gang. I 1871—72 er det tilmurede store Vindue i den vestlige Gavl atter kommet frem og den derunder værende Hovedindgang, der ligeledes var bleven tilmuret, og hvor man havde givet den Eilschovske Mindetavle Plads, er bleven gjenaabnet, Gavlene have atter faaet den gamle Form af Kamgamlø, Vinduerne ere blevene fornyede med murede Stene og blyindsatte Ruder, der er lagt nyt Tag af Kobber paa Sidefløene, Vaabenhuset mod Nord, hvorigjennem Indgangen var, er nedbrudt. Restaurationen af Kirkens Ydre vil i Hovedsagen blive fuldeendt i indeværende Aar (1872). Den nærmeste Tid vil bringe Restaurationen af det Indre. Pulpiturerne ville da blive borttagne og Pillerne blive restaurerede til deres tidligere Form. Varmeapparat vil blive indlagt.

Af Kirkens Ydre, saaledes som den vil fremtræde efter Restaurationens Tilendebrielse, gives foran en Afbildning; ligeledes gives paa modstaaende Side det i forrige Udgave indeholdte Billede af Kirkens Indre, hvilket paa det Nærmeste vil stemme med det Udseende Kirken vil faae efterat den indvendige Restauration er tilendebragt og Pulpiturerne borttagne.

Kjerteminde,

Kjøbstad i Bjerge Herred, 3 Mil fra Odense og $2\frac{1}{2}$ Mil fra Nyborg, ligger paa en Halvø, der skyder sig ud mellem Kjerteminde- eller Kjertinge-Fjord og den nu inddæmmede Thoreby Strand med sit Udlob. Mod Vest og Nord omgives Byen af et af temmelig høie Bakker gjennemdraget Terrain, mod Øst begrænses den af Store-Belt, mod Syd af Fjorden, over hvilken fører en lang Bro. Saavel Nord for Byen som især Syd for samme, i umiddelbar Nærhed af Stamhuset Lundsgaards Skov, er ved Beplantning tilveiebragt Anlæg til Forskønnelse.

Byen har 12 Gader og 410 Gaarde og Huse, hvoraf 386 i den egentlige By. De ere brandsikrerede for 816,780 Rd. (i 1774: 172 Gaarde og Huse, asikrerede for 35,700 Rd.; i 1837: 278 Gaarde og Huse, asikrerede for 344,440 Rd.; i 1855: 367 Gaarde og Huse, asikrerede for 521,590 Rd.). En Række Huse og en Mølle er i de senere Aar bygget Syd for Fjorden og Broen og danner ligesom en lille Forstad mod Syd.

Kjerteminde Kjøbstad-jorder udgjøre 45 Tdr. Hk., med et Areal af c. 450 Tdr. Land, hvoraf Communen, som saadan, eier c. 360 Tdr. Land, der ikke ere udfiestede til Brugerne, men udleies af Communen; 21 Tdr. Land benyttes som Embeds-jord.

Storgaard (Somfruens Billede havde oprindelig været udsafferet med Forskjulning og stærke Farver, men det fortæller, at Kong Christian IV. lod det overstrøge med Sort, vel fornemlig fordi den Praet, der bærer til Stue, stræbte mod dennes og fremfærne Kongens Mandater med Overkaadighed i Klæderagt.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Kirken, indviet 1476 St. Laurentius til Vre, temmelig stor. Skib og Chor ere sammenbyggede og bedækkes af et Teglag, der gaaer heelt ned over Sideskibene; den østre Ende af Kirken har en Gavl, der bærer et libet Spiir, til den vestre Ende slutter sig et lavt, kamgavlet Taarn. Indvendig deles saavel selve Kirken som Choret ved smaa murede Piller i en Hovedgang og tvende Sidegange med lavere Hvalvinger. Kirkens Indre er restaureret i Aarene 1855—56, Vægge og Hvalvinger bleve afpuksede, Træværket fornyet og Jernvinduer indsatte, et nyt Orgel anskaffet, ligesom ogsaa Altertavlens Billedskjærerarbejde restaureret og et nyt Maleri, den hellige Madveres Indstiftelse, af Faber, indsat i Tavlen. I 1868 blev Kirken forsynet med et Varmeapparat. Ved Chorets søndre Side er Geheimeraad Peder Juels Begravelse, indrettet 1769, hvori han og hans Frue, født Levegau, hvile i tvende Steenkister*).

Den nye Valgmenighedskirke, **Gmauskirken**, opført 1868, er bygget i Korsform med takkede Gavle og Taarn. Den har intet Orgel og ingen Altertavle. Paa Alteret staaer Thorvaldsens Christus og tilhøre for Alteret er en smuk Prædikestol.

Af de øvrige offentlige Bygninger mærkes: **Raadhuset**, **Fattighuset**, **Sygehuset** og **Skolerne**.

Indbyggere i 1870: 2274 (1079 af Mdkj. og 1195 af Rdkj.); i 1860: 2148; i 1855: 1963; i 1850: 1833; i 1845: 1782; i 1801: 1045; i 1769: 719.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 365 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 115,850 Rd.

Kjerteminde har efter sin Størrelse god Handel, navnlig med Korn samt betydeligt Fiskeri af Silb og Makrel, ligesom ogsaa et Slags fede Fjlyndere, de saakaldte „Kjerteminde Raadmand“. Den samlede Udførsel af Kornvarer og Frosorter var i 1870: 55,510 Tdr., hvoraf 51,032 Tdr. til Udlandet (England 22,532 Tdr., Holland og Belgien 7840 Tdr., Norge 12,471 Tdr., Tydskland 8189 Tdr.); i 1869: 41,384 Tdr.

De vigtigste fortoldede Varer angives for 1870 saaledes: 412 Læster Trælast, 97,000 Pbd. Saltsteen, 7600 Tdr. Steenkul, 9080 Pbd. Manufacturvarer, 8000 Pbd. Tobaksblade, 11,350 Pbd. Kaffe, hvorved maa bemærkes, at de fleste Forbrugsgjenstande idvrigt tilføres som toldberigtigede fra Kjøbenhavn og Odense.

Skibsfarten angives saaledes:

	1870.			1869.		
	Skibe.	Drægth.	Bestuvn.	Skibe.	Drægth.	Bestuvn.
Fra Udlandet	66.	1280.	988.	73.	1356.	1120.
Til do.	94.	2296.	1563.	91.	2019.	1281.
Fra Indlandet	128.	1383.	920.	134.	1356.	723.
Til do.	124.	1049.	307.	122.	1101.	303.

*) Paa Kjerteminde gamle Kirkegaard findes en Runesteen, der forhen stod ved Ranninge, men som for nogle Aar siden fandtes i Grunden af et Hus i Kjerteminde (F. M.). I Kirkens Chor opbevares en Kaarde, hvormed en dansk Officer 1659 paa Kirkegaarden „besjærede 9 Ewenste, men fik sit Banesaar af den tiende.“

Ved Kjerteminde Toldsted var ved Udgangen af 1870 hjemme-
hørende 47 Fartøier af 601½ C.=Lstr. Drægtighed; endeel af disse Far-
tøier benytttes til Fiskeri.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 beløbet
sig til: 9172 Rd., i 1869: 9510 Rd. Brændeviinsbrændingsafgiften
(incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1870 med 2301 Rd. (i 1869: 2242 Rd.).

Af industrielle Anlæg har Byen 3 Brændeviinsbrænderier med
en aarlig Production af c. 40,000 Pætter Brændevin, et Jernstøberi, en
Tobaksfabrik, et Saltraffinaderi, en Gjødningsfabrik, et Garveri, et Uld-
spinderi og 2 Kalkbrænderier. Af Haandværkerne ere Skomagerne meget
talrige. For at finde Afsetning for deres Arbeide bringe flere af dem
samme omkring til Salg paa Markederne i Byen.

Kreaturholdet i Kjerteminde var den 16de Juli 1866: 95 Heste,
172 Stkr. Hornkvæg, 140 Stkr. Faar og 231 Stkr. Sviiin.

Af Kjøbstadjorderne bruge af Kjøbstadens egne Indbyggere 13
et Beløb af over 1 Td. og 27 et Beløb af under 1 Td. Hk.

I Kjerteminde holdes aarlig 6 Markeder, nemlig: Fredag i 2den,
4de og 6te Uge i Fasten med Heste og Kvæg, i Juni med Kram, i Oc-
tober med Kram, Heste, Kvæg, Korn og Fedevareer og i November med
Heste og Kvæg.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og By-
skriver samt Herredsfoged og Herredsskriver i Hindsholm Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte
Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havneræsenet;
b) for Fattigvæsenet; c) for Bygnings- og Inventariæsenet; d) for
Brolægnings- og Veivæsenet; e) for Belysningen og Vandværket; f) for
Markvæsenet.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1869: til Fattigvæsenet
4076 Rd., Skolevæsenet 3201 Rd., Rets- og Politivæsenet 867 Rd.,
Vandforsyning 116 Rd., Brandvæsen 574 Rd., Medicinalvæsen 355 Rd.,
Byens Gader og Veie 3265 Rd., Gadebelysning (med Petroleum) 399
Rd., Bidrag til Statskassen 1036 Rd., Amtsrepartitionsfonden 81 Rd.,
Amtsskolefonden 153 Rd.

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter
8129 Rd., b) ved Laan 2100 Rd., c) ved Paaligning 3896 Rd. (paa
Formue og Leilighed 3100 Rd., Grund- og Huusstat 796 Rd.).

Communuen eier følgende Bygninger: Raadhuset, Fattiggaarden,
Sygehuset med Vigcapel, Skolelocalerne, Material- og Sproitehuset, et
Huus ved Siden af Raadhuset, som bortleies, samt 7 mindre Huse; i
Capitaler eier den c. 12,000 Rd. Et Vandværk (hvertil medgif 9000
Rd.) blev anlagt i 1862. Om Byens Forder see seran. Kæmmerkassens
Gjæld var ved Udgangen af Aaret 1869: 10,800 Rd.

Communens 3 Skoler har 5 Lærere og 1 Lærerinde (ved Haand-
gjerningsskolen).

Borgervæbning har Byen ikke, men derimod et Politicorps paa 24 Mand og et Brandcorps paa c. 250 Mand.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet. Havnevæsenet har intet Fond. Bruttoindtægterne vare i 1869: 3871 Rd., i 1868: 3350 Rd. Havnen dannes ved udbyggede Brohoveder. Ebbe og Flod ere temmelig regelmæssige; Vandets Stigen og Falden beløber sig i Almindelighed til mellem 1 og 2 Fod. Ved Middelvande, halv Flod, kunne Fartøier, som stikke indtil 9—10 Fod, gaae over Varren udenfor Havnehovederne. Ved Havnen er ansat en Lods.

3 geistlig Henseende er Drigstrup Sogn Annex til Kjerteminde. En ordineret Catechet er tillige Førstelærer ved Borgerfskolen.

Valgmenighedens Medlemmer have oprettet en saakaldet „Friskole“ med 1 Lærer.

Byen hører til Odense Amtstuedistrict og til Kjerteminde Lægedistrict (Districtslægen boer i Kjerteminde). Apothek. 3die Udskrivningskreds 126de Lægd. Valgsted for Amtets 2den Folkethingsvalgkreds.

Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter og en Toldassistent. Postmesteren har tillige Opsyn med Befordringsvæsenet. Telegraphstation siden October 1867.

3 Kjerteminde er en Sparekasse, hvori der den 31te December 1871 indestod 296,462 Rd. Den opsparede Reservecfond beløb sig til 5980 Rd.

3 Kjerteminde udgives „Kjerteminde Avis“.

Af Kjertemindes ældste Segl gives her en Afbildning.

Byens Navn udledes vistnok rettest af den i Nærheden længere inde ved Fjorden beliggende og maastee ældre Landsby Kjerlinge i Kjolstrup Sogn, og Minde, som betyder Mundingen af en Flod eller Fjord (sfr. Travemünde, Warnemünde, Karrbafsmünde, Nymindegab). Kong Erik af Pommern gav Kjerteminde Kjøbmandsprivilegier 7de December 1413. Indtil henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede var denne By betydeligere end i den følgende Tid; dens Aftagen var deels en Følge af den Befolydning, som Byen 31te October 1659, da den ligesom hele det øvrige Fyen holdtes besat af de Svenske, maatte udholde af den hollandske Admiral Ruyters Flaade, der dækkede de danske og allierede Troppers Landgang under Feltmarschal Schack, hvorved Byens bedste Huse ved Havnen bleve lagte i Aske, deels og især af den Omstændighed, at Kjerteminde, som fra gammel Tid havde været Løse- og Ladeplads for Odense, ophørte at være dette c. 1650, da man fandt det dybe Seiløb igjennem Odensefjord

BOGENSE

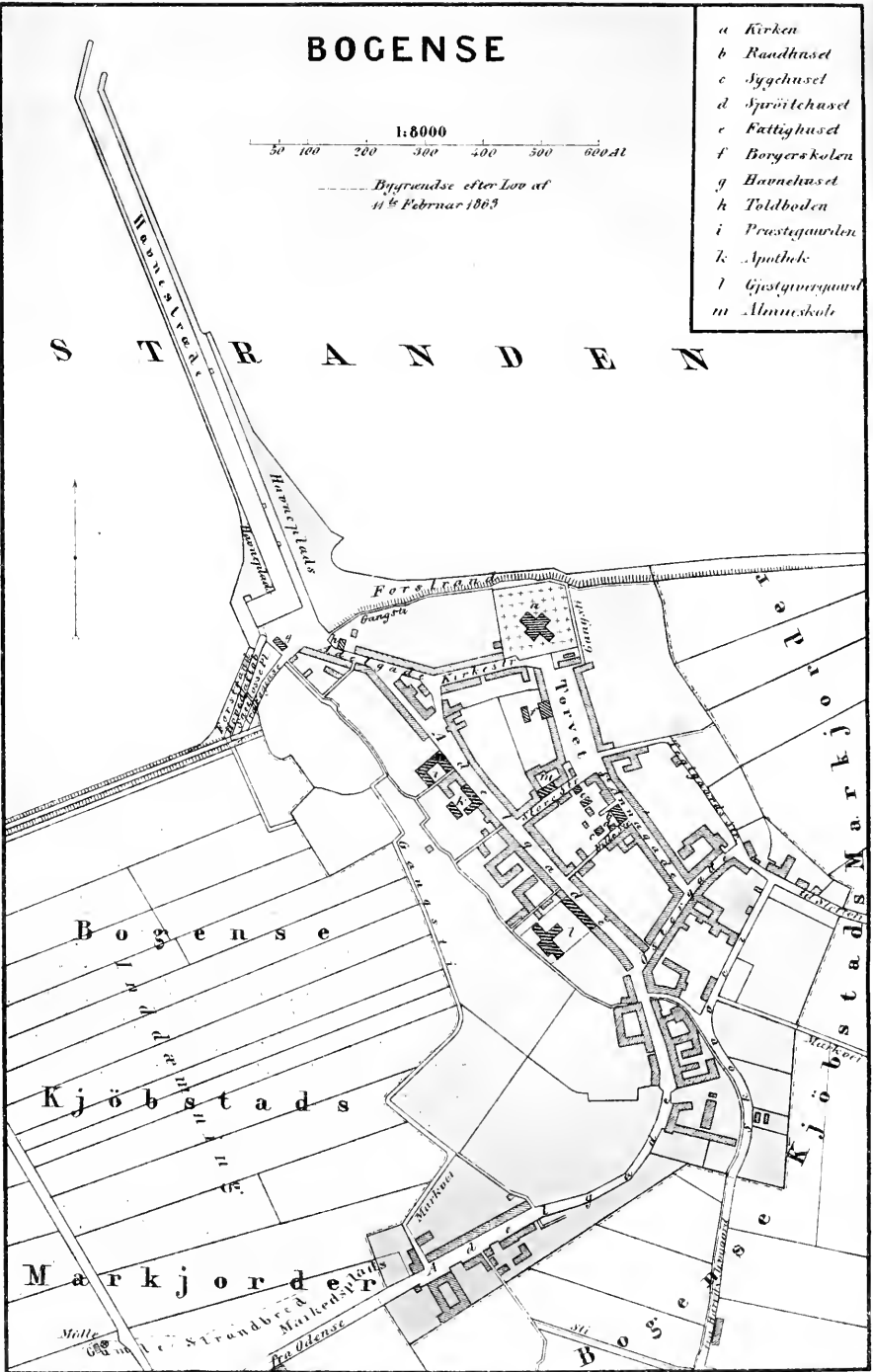
1:8000

50 100 200 300 400 500 600 al

Bygrænse efter Lov af
11te Februar 1863

- a Kirken
- b Rådhuset
- c Sygehuset
- d Sprøjtehuset
- e Fattighuset
- f Børgers kolen
- g Havnhuset
- h Toldboden
- i Præstegården
- k Apothek
- l Gæstgivergaard
- m Almueskole

S T R A N D E N

til denne Byes nuværende Havn Stigestrand; ihvorvel Kjerterminde endnu i en lgl. Forordning af 28de Januar 1682 baade navnes blandt de Byer, som alene maatte drive udenlandsk Handel, og blandt dem, hvis Lrighed skulde bestaae af 1 Borgmester og 2 Raadmand, medens de mindre Kjøbstæder, som Bogense, kun skulde have en Byfoged. Forøvrigt er Buen nu atter i Eufomst; dens Indbyggertal er siden Folketællingen 1769 steget fra c. 700 til 2274.

I militair Henseende er Kjerterminde af Bigtighed, da dens Beliggenhed paa Halvoen Hindsholm gjør den til et passende Sted for Troppers Ustibning. Foruden den ovenanferte Landgang 1659, vare ogsaa Grev Christoffer af Oldenborgs Tropper landede ved Kjerterminde i Grevens Feide i August 1534.

Brødrene, den historiske Forfatter, Professor i Historie ved Kjøbenhavns Universitet Caspar Peter Faludan-Müller, og Digteren, Professor Frederik Faludan-Müller, ere fødte, den første 25de Januar 1805 og den sidste 7de Februar 1809, i Kjerterminde, hvor deres Fader Jens Faludan-Müller, der døde som Biskop i Aarhus, dengang var Præst.

Bogense,

Kjøbstad i Skovby Herred, beliggende umiddelbart ved Skattegattet i en i det Hele flad og skovløs Egn („Eletten“), 4 Mile Nordvest for Odense og 2 Mile Sydvest for Klakring i Thyland. I Byens Nærhed ligge flere inddæmmede Strandlodder, der tilligemed de to Dør, Store- og Lille-Strago Ost for Byen, ere Byens Eiendeme*).

Byen har 6 Gader og 327 Gaarde og Huse, hvoraf 64 udenfor Byens egentlige Grændse. Eienkommenes Brandforsikringssum var den 30te September 1870: 721,600 Rdl. (den 30te September 1854: 416,480 Rdl., den 31te Marts 1843: 227,580 Rdl.).

Bogense Kjøbstadjorder, der ere udstiftede i 1804, udgjøre 1084 Tdr. Land, med 84 Tdr. 2 Ekpr. 2½ Alb. Hartkorn, hvoraf inddæmmede Strand 5 Tdr. 5 Ekpr. 2¾ Alb.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, beliggende tætved Stranden, paa en høi Brink, der frembyder en herlig Udsigt over Havet til den jydste Kyst, i den katolske Tid helliget St. Nicolaus, opført, efter Fontoppidan, i Aaret 1406, ikke stor, men en ret smuk, hvælvet Korstirke, Altartavlen prydet med et Maleri, Christus i Gethsemane, malet og stænket af afdøde Oberstlieutenant P. v. Bardenfleth til Hærtilsørggaard, Laarn (i Ost) med høit ottekantet Spiir. Døbefonten er af Granit, i Bøgerform og med firkantet Fod samt et glat Niesingbækken. Et nyt Orgel (bygget af Orgelbygger Marcusefen fra Aabenraa) blev anskaffet 1862. Kirken blev restaureret indvendig i Sommeren 1866.

*) Alt ved en Raadstueafsamling den 15de August 1666 blev af Borgemeesteren samtykt, „at efter som noale fornemme Folk skal være sunder Stræden at inddæmme, da maatte dette ske.“ Derpaa var Borgmester Hans Borgemien saet Konge Frederik den Tredies Bevilling af 15de October i. A. paa et inddæmme Stranden paa begge Sider af Byen, denne til almindeligt Gavn. Denne Bevilling, som er confirmeret af Christian den Femte og parapheret af Griffensfeldt, opbevares endnu i Byens Archiv. Borgemeesteren døde imidlertid og inddæmningen kom dengang ikke til Udførelse; men 1817 paabegyndtes Inddæmningen af en stor Siia vestlig og indtil for 20 Aar, hvilken udførtes i fort Tid og der indvantes herved 350 Tdr. Land, som inddeles i 44 Pøtter til Actiebævere, blandt disse Kammerjunkfer Bardenfleth til Hærtilsørggaard. En østlig Inddæmning blev paabegyndt 1819, hvorved vandtes 80 Tdr. Land.

Raadhuset, opført 1846—47; Toldbodbygning; Borgerstolen, opført 1853, og en Fattiggaard.

Indbyggernes Antal udgjorde i 1870: 1931 (Mdtj. 920, Kvdtj. 1011), i 1860: 1899; i 1855: 1709; i 1850: 1497; i 1845: 1419; i 1801: 760; i 1769: 435.

3 Genhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 287 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 128,200 Rd.

Handelen med Byens rige Opland er Hovederhvervsfilben.

Udførselen af Kornvarer til fremmede Stæder beløb sig i 1870 til 48,635 Tdr. (i 1869: 31,334 Tdr.), hvoraf til Norge og Sverrig 18,753 Tdr., England 11,818 Tdr., Holland og Belgien 6725 Tdr., Slesvig og Holsteen 6561 Tdr., Bremen og Lybet 4778 Tdr.

De vigtigste fortoldede Varer angives for 1870 saaledes: 647 Læster Trælafst, 37,700 Tdr. Steenful, 33,706 Pd. Kaffe, 34,767 Pd. Sirup, 6625 Pd. Riis, c. 13,000 Pd. Manufacturvarer, 15,526 Pd. Tobaksblade, 1718 Pd. Humle.

Ligesom de fleste andre Provindsstæder tilføres ogsaa Bogense endeel Varer som toldberigtigede fra Kjøbenhavn.

Skibsfarten angives saaledes:

	1870.			1869.		
	Skibe.	Drægtth.	Bestuvn.	Skibe.	Drægtth.	Bestuvn.
Fra Udlandet	52.	1296.	964.	63.	1288.	1102.
Til do.	102.	2130.	1436.	92.	1837.	1023.
Fra Indlandet	178.	1017.	604.	174.	1020.	546.
Til do.	133.	744.	382.	135.	806.	442.

Ved Bogense Toldsted var ved Udgangen af 1870 hjemmehørende 6 Fartøier af 87³/₄ C.=Lstrs. Drægtighed (i 1855: 17 Fartøier af 265¹/₂ C.=Lstrs. Drægtighed, i 1774: 5 Fartøier).

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 beløbet sig til 14,232 Rd. (i 1869: 15,940 Rd., i 1855: 20,548 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1870 med 12,958 Rd. (i 1869: 12,708 Rd.).

Af industrielle Anlæg findes i Byen: et Jernstøberi, der beskæftiger 16 Arbeidere, en Tobaksfabrik, der beskæftiger 5 Personer, 2 Garverier, et Kalkbrænderi og 9 Brændeviinsbrænderier, der levere c. 200,000 Potter Brændeviin aarlig. Paa Byens Grund ligge 2 Veirmøller, hvoraf den ene tillige har Dampkraft.

Kreaturholdet i Bogense var den 16de Juli 1866: 119 Heste, 312 Stkr. Hornkvæg, 471 Stkr. Faar og 208 Stkr. Sviin.

Af Kjøbstadpønderne bruge blandt Byens egne Indbyggere 2 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 10 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 7 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 46 et Beløb af under 1 Td. Htk.

3 Bogense afholdes aarlig 7 Markeder, nemlig Torsdag i 1ste, 3die og 5te Uge i Fasten med Heste og Kjøbmandsvarer, i Juli og Sep-

tember med Kram, i October med Kram, Kvæg og Heste, og i November med Føde- og Fedevarer. Den første Torsdag i hver Maaned Torve- dag med levende Kreaturer.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byttriver samt Herredsfoged og Herredsskriver i Skovby Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) et technisk Udvalg; e) for Bestyrelsen af Byens Sygehuus; f) for Skolevæsenets Deconomi.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1869: til Fattigvæsenet 3777 Rd., Skolevæsenet 4234 Rd., Nets- og Politivæsenet 1451 Rd., Vandforsyning 115 Rd., Brandvæsen 176 Rd., Medicinalvæsen 165 Rd., Byens Gader og Veie 452 Rd., Gadebelysning 154 Rd., Bidrag til Statskassen 1471 Rd., Amtsrepartitionsfonden 258 Rd., Amtsskolefonden 129 Rd.

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 3858 Rd., b) ved Paaligning 10,490 Rd. (paa Grund 851 Rd., paa Møring 880 Rd., paa Formue og Leilighed 7905 Rd., overordentlig Skat 854 Rd.).

Ved Udgangen af Aaret 1869 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 8014 Rd., b) i faste Eiendomme efter Taxation 28,653 Rd. Communen skulde ved Udgangen af Aaret 1869: 4200 Rd.

Communens faste Eiendomme ere: Raadhuset, hvoraf Communen eier $\frac{1}{3}$ og Landjurisdictionen $\frac{2}{3}$, Sygehuset, Fattiggården, Borgereskolen og nogle Jorder.

Bogense har en Borgereskole, der er deelt i 2 Afdelinger, en Almueskole eller Friiskole og en egentlig Borgereskole med en Realklasse; i begge Afdelinger e. 250 Børn, 5 Lærere og 1 Lærerinde.

Bogense har ingen Borgervæbning, men et Brandcorps paa e. 250 Mand, hvormed er forenet et Politicorps paa 30 Mand.

Havnevæsenet bestyres af et af Byraadet nedsat Udvalg, bestaaende af Borgmesteren og 4 valgte Medlemmer. Den nuværende Havn, som er anlagt i Aarene 1830—44, er dannet ved tvende Steenmøler, c. 1000 Alen lange, med jordenbet Løb imellem 8 à 9 Fod med dagligt Vand, og et Bassin imod Land til Vinterliggeplads for c. 15 Skibe. Havneassens Indtægter vare i 1869: 3977 Rd.; den eiede den 31te December 1869 en Capital af 2012 Rd., men skulde til Statskassen 19,955 Rd., som en Deel af et Laan til Havnens Anlæg.

I geistlig Henseende er Skovby Sogn Annex til Bogense. En ordineret Catechet er tillige Førstelærer ved Borgereskolen.

Bogense hører til Odense Amtstuedistrict og Bogense Væge- district. Districtslægen boer i Byen. Apothek. 3die Udskrivnings- kreds 176de Vægb. Valgsted for Odense Amts 5te Folketings- Valgkreds.

Ved Bogenſe Toldſted er anſat en Toldforvalter og 2 Toldaſſiſtenter. Poſtmesteren har tillige Opſyn med Befordringsvæſenet. Telegraphſtation.

I Bogenſe er den 1ſte Januar 1854 oprettet en Sparekaſſe, i hvilken den 1ſte Juli 1870 indestod 366,228 Rd. Den opſpærede Reſervefond beſøb ſig til 20,254 Rd.

I Bogenſe udgives „Bogenſe Avis“.

Af Bogenſes ældſte Segl gives her en Afbildning

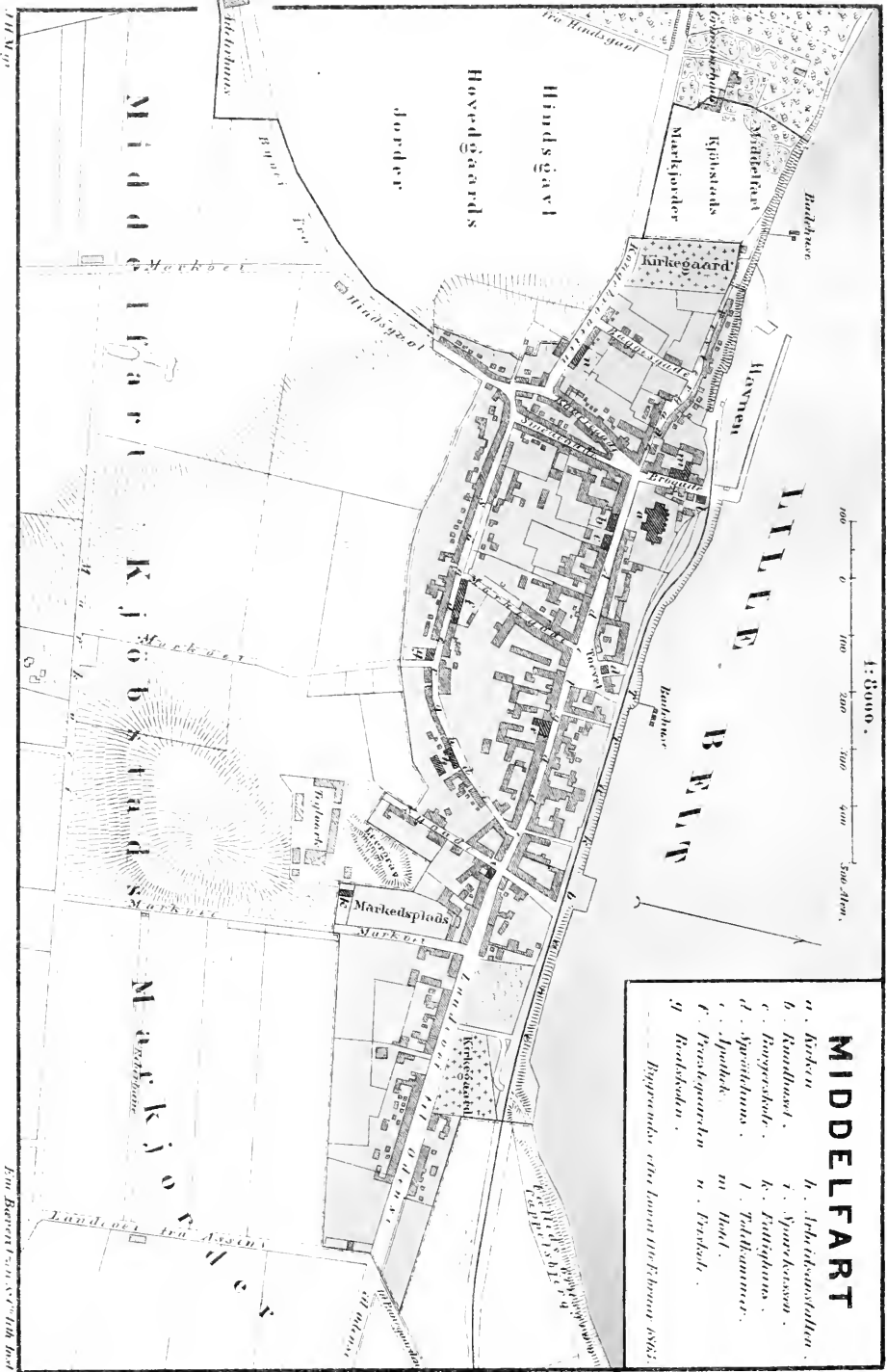

Bogenſe forekommer første Gang i Historien 1327, da Interimskongen Valdemar Griffen af Sønder-Jylland under 9de Januar stadfæstede denne Byes ældre Privilegier (til »villani in Boknæs«), og den nævnes samme Aar blandt det Gods, som den svenſke Prinds Erik Valdemarſen gjorde Fordring paa som ſit Mødrenegods, og som af uſynnavnte Konge 15de Juli tildømtes ham i Nyborg. Som Valdemar Seirs private Eiendom nævnes 1231 Harridslevgaard med dens Tilliggende paa 144 Mk. Guld. Under dette Tilliggende maa Bogenſe have været indbefattet og alſaa da været en mindre betydende Landsby, thi den maa i Arv være gaaet over til Kongens Sønnebatter Butta, hvis nægte Søn Prinds Erik Valdemarſen var. Um end et Sagn, hvorefter Bogenſe i den kattholſke Periode ſkal have udgjort 3 Kirkefogne og havt 7 Kirker, maa anſees for at indeholde Overdrivelse, viſe dog flere Omſtændigheder, at den i det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede har været en anſeelig By (eſter Vedel Simonsen endog i Henſeende til Velſtand den anden eller tredie i Byen); ſaaledes ſkal dens Acciſe i Aaret 1522 have beløbet ſig til 80 Mark, medens Kjerterminde kun ſvarede 23, Middelfart 40, Faaborg 50 Mark og Nyborg formedeltſi Armod paa ſamme Tid aldeles ingen (ſj. om Byens Velmagts Dage Vedel Simonsens Bidrag til Ruugaards Historie I, 1. Hefte, S. 137, 2det Hefte S. 60 ff.). Endnu i 1618 har man et Udtryk for Bogenſes relative Storhed i de ſyeniſke Staders Anſættelſe til Vaadsmandshold, hvorefter Odense ſkulde have 20, Svendborg 18, Kjerterminde 16, Bogenſe 15, Faaborg 14, Nyborg 14, Åſens 13, Middelfart 10 og Rudſjøbing 6. Men forſtjellige Uheld, ſom den for de ſyeniſke Kjøbstæder og Herregaarde ſaa ſdelaggende Borgerkrig, Grevens Fejde, og heftige Ildbrænde den 10de October 1570 og 14de October 1575 (Vedel Simonsens Rugaard II., 1ſte Hefte, S. 30 ff.; i Danſke Atlas III., S. 466 ff. findes 1ſte October 1550), der ſdelagde næſten hele Byen, bragte den hurtig ned til ſin derpaa følgende Ubetydelighed, ſaa at den haade i Henſeende til Velſtand og Indbyggertal kom til at ſtaa langt under de andre ſyeniſke Stæder. Til Udbredelſe af Prindsesſekkat i Anledning af Chriſtian IV.'s Søſter Augustas Formøling 1596 findes den ſaaledes kun anſat med 25 Daler, medens Middelfart, den næſtmindſte Kjøbstad paa Ven, var anſat med 75, og 1766 beløb dens Conſumtion ſig kun til 705 Rd., Middelfarts derimod til 1400 Rd.

I Bogenſe ſkal der i Middealderen have været et St. Anna Kloſter, hvoraf det gamle Raadhuus ſiges at have været en Levning og St. Anna Gade at have Ravn; men dette Kloſters Tilværelſe kan ikke diplomatisk beviſes.

I den forrige Udgave af dette Skrift hed det: „Bogenſe er vel endnu den mindſte Kjøbstad i Byens Stift; men ingen af Landets Stæder, med Undtagelſe af Veile, er i

1:5000.
 0 100 200 300 400 500 Meter.

MIDDEL FART

- a. Kirken
- b. Rindhuus
- c. Rindgrubbe
- d. Sjøndals
- e. Sjøndal
- f. Sjøndalsgrøften
- g. Rindhuus
- h. Jøhnsenstaden
- i. Sjøndals
- k. Rindhuus
- l. Rindhuus
- m. Rindhuus
- n. Rindhuus
- o. Rindhuus

Byggetid: efter Loven af 1862.

det sidste Aarhundrede tiltaget i Folkemængde i samme Forhold som denue; dens Indbyggerantal, som ved Folketællingen 1769 kun beløb sig til 435, er nemlig nu steget næsten til det Tiirdobbelte, og denne By, som ved nyopavnte Tælling kun indtog den 60de Plads blandt Landets 68 Kjøbstæder, staaer nu i deres Række som den 38te." Denne Udvikling synes desværre ikke at være vedbleven. Allerede den næste Folketælling 1860 viste en Tilbagegang fra 1963 til 1899 og endnu i 1870 var hiint Tal ikke naaet. 3 Kjøbstædernes Række indtager Bogense nu den 43de Plads. Antallet af hjemmehørende Fartøier, som i 1855 var 17, er nu kun 6. Toldafgifterne i 1855: 20,548 Rd., vare i 1870 kun 14,232 Rd. Vidnesbyrd i modsat Retning afgive dog Bygningernes tiltagende Brandaufurancelum. Det staaer til at antage, at den slynske Zerubanes Anlæg har gjort Sit til at standse Bogenæs Udvikling.

See nu Bogense Byes og Skovby Herreds Topographi og Historie fra Sagn-tiden til Nutiden af Literis Mando. Bogense 1859 (Eerfæstet Afskrift af Bogense Avis).

Middelfart,

Kjøbstad i Bends Herred, beliggende paa et fladt Terrain ved den smalleste Deel af Lille-Belt, under $55^{\circ} 30' 33''$ n. B. og $2^{\circ} 50' 40''$ v. L., 6 Mile fra Odense, 4 M. fra Bogense og $4\frac{1}{2}$ M. fra Alesens. Byens Beliggenhed hører til de sffjønneste i Danmark; det her kun 1200 Alen brede Lille-Belt bugter sig i en Halvbue forbi Byen, af Udsende ganske liig en stor Flod, og begrændses af smukke tildeels sfooklædte Bredder, saavel paa den slynske som paa den ligeoversfor beliggende jrdste Kyst.

Byen har 10 Gader og 403 brandforsikrede Bygninger (i 1837: 247), hvoraf 22 udenfor Byen paa dennes Grund. Samtlige Bygninger vare den 31te December 1871 asfurerede for 841,430 Rd. (den 30te September 1854: 464,770 Rd., den 31te Marts 1843: 237,220 Rd.).

Middelfarts Kjøbstad-jorder, hvilke alle ere udskiftede, udgjøre, efter Statistisk Tabelværk, Ny Række 5te Bind, 732 Tdr. Land, med 75 Tdr. 6 Stp. Hf.

Til Middelfart Sogn hører, foruden Kjøbstadcommunen, tillige et Landsogn, bestaaende af Hovedgaarden Hindsgavl og Den Færø. Dette Landsogn, der har særeget Sognesforstanderskab, men forøvrigt Skole- og Fattigvæsen sælles med Kjøbstaden, vil særligt være at beskrive under Bends Herred.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Kirken, i den katholste Tid helliget St. Nicolaus, temmelig stor (65 Alen lang og 27 Alen bred), bygget i Korsform med Chor, Hovedgang og tvende Sidegange, afskilt ved Muurpiller, som bære Hvalvingerne, rummeligt Sacristi, 42 Alen høit Taarn med 4 takkede Gavl, over Choret et lille Spiir.

Raadhuset; Realskolen; Borger- og Fristolen; Fattiggaarden; et lidet Hospital for 6 Lemmer, der efter Danste Atlas er oprettet 1767 af Agent Zwiersen.

Indbyggere i Byen i 1870: 2336 (1116 af Mdfj. og 1220 af Rdbfj.); i 1860: 2123; i 1855: 1840; i 1850: 1633; i 1845: 1549; i 1801: 1019; i 1769: 736.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 470 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 187,975 Rd.

Handel og Skibsfart samt Fiskeri, Haandværksdrift og Agerbrug ere Hovederhvervsgrenene for Byens Indbyggere.

Udførselen af Kornvarer til fremmede Steder beløb sig i 1870 til 37,157 Tdr. (i 1869: 28,697 Tdr.), hvoraf til Norge og Sverrig 4581 Tdr., England 5123 Tdr., Holland 4941 Tdr., Slesvig og Holsteen 20,917 Tdr., Lybel 1595 Tdr.

Skibsfarten angives saaledes:

	1870.			1869.		
	Skibe.	Drægtth.	Bestuvn.	Skibe.	Drægtth.	Bestuvn.
Fra Udlandet	136.	1988.	1259.	159.	1984.	1236.
Til do.	135.	1856.	1262.	168.	1996.	1195.
Fra Indlandet. . . .	213.	1256.	516.	237.	1614.	716.
Til do.	189.	1547.	936.	205.	1644.	902.

Told- og Skibsaafgifterne (incl. Krigsskat) udgjorde i 1870: 31,256 Rd. (i 1869: 31,420 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1870 med 5787 Rd. (i 1869: 5641 Rd.).

I Slutningen af 1870 var ved Toldstedet hjemmehørende 39 Fartøier af 590 C.=Lstrs. Drægtighed, foruden 24 Fartøier under 2 C.=Lstr., der fornemmelig anvendes til Fiskeri.

Foruden Fiskeri af de for vore Farvande almindelige Fiskearter, hvoriblandt dog Torstene siges at falde af særlig Godhed ved Middelfart, maa ogsaa mærkes Fiskeriet af eller, som det her kaldes, Jagten paa Marsviin, der drives af et Marsviinsjægerselskab af 30 Somænd. Marsviinene drives ind i Gamburgs-Fjord, hvor de dræbes. I Gjennemsnit er Fangsten 7—800 Stkr. aarlig, men hæver sig dog undertiden til et langt større Antal, saaledes i Vinteren 1854—55 til 1742 Stkr. De indbringe Jægerne omtrent 2 Rd. pr. Stk.

Af industrielle Anlæg findes 5 Brændeviinsbrænderier med et aarligt Product af c. 100,000 Potter, 2 Tobaksfabrikker, et Jernstøberi, et Eddikebryggeri og et Billedskjæreri.

Kreaturholdet i Middelfart var den 16de Juli 1866: 104 Heste, 157 Stkr. Hornkvæg, 170 Stkr. Faar og 203 Stkr. Sviin.

Af Kjøbstadjorderne drive blandt Byens egne Indbyggere 1 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 13 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 14 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 23 et Beløb af under 1 Td. Htk.

I Middelfart afholdes aarlig 7 Markeder: i Slutningen af Januar, Onsdag i 1ste, 3die og 5te Uge i Fasten med Heste og Kvæg, i Juli med Kram, i September med Kram, Heste, Kvæg, Korn og Fedevarer, i Slutningen af October med Føde- og Fedevarer. Første Tirsdag i hver Maaned Torvedag med levende Kreaturer.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og By-
skriver samt derhos Herredsfoged og Herredsskriver i Bends Herred.

Byraadet bestaaer foruden af Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte
Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Fattigvæsenet;
b) for Skolevæsenet; c) for Brolægnings-, Veis- og Vandvæsenet samt
den offentlige Belysning.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1870: til Fattigvæsenet
3413 Rd., Skolevæsenet 4351 Rd., Rets- og Politivæsenet 766 Rd.,
Brandvæsen 119 Rd., Medicinalvæsen 108 Rd., Byens Gader og Veie
224 Rd., Gadebelysning 170 Rd., Bidrag til Statskassen 891 Rd.,
Amtsrepartitionsskenden 232 Rd., Amtsfolkeskolen 203 Rd.

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter
3084 Rd., b) ved Paaligning 9446 Rd. (paa Grund 579 Rd., Af-
surance 139 Rd., Formue og Leilighed 8728 Rd.), c) Bidrag fra det med
Hensyn til Fattig- og Skolevæsen med Kjøbstaden forenede Landdistrikt
888 Rd.

Ved Udgangen af Aaret 1870 eiede Communen i rede Penge og
Obligationer 11,062 Rd., b) i faste Eiendomme 26,356 Rd. Communen
skyldte ved Udgangen af Aaret 1870: 19,016 Rd.

Communens faste Eiendomme ere: Raadhuset, hvoraf Communen
eier $\frac{1}{3}$ og Landjurisdictionen $\frac{2}{3}$, 1 Sprøitehus, 2 Smaahuse, 2 Fattig-
beliger, 1 Fattig- og Arbejdsanstalt, 3 Skolebygninger, 1 Markedsplads,
Zorder paa Byens Mark af Hartkorn 3 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb.,
en Jordstrimmel mellem Kirken og Hestebanen, en Halegaard.

Communens 3 Skoler, Realskolen, Borgereskolen og Friskskolen, have
5 Lærere og 2 Lærerinder.

Byen har ingen Borgervæbning, men et Brandcorps paa
270 Mand (3 Sprøiter) og et Politicorps paa 28 Mand.

Havnevæsenet bestyres af en Havnecommission. Havnen eiede ved
Udgangen af 1871 c. 7500 Rd. De aarlige Indtægter ere omtrent
2000 Rd. Den har en Dybde af 10—11 Fed. I 1870—71 er Havnen
udvidet til omtrent det dobbelte Areal, hvorved er paadraget en Gjæld
af 22,000 Rd.

I geistlig Henseende danner Middelfart Kjøbstad og Middelfart
Landfoged eet Kirkefoged.

Middelfart hører til Afsens Amtsfjorvalterdistrikt og Middelfart
Lægedistrikt (Districtslægen boer i Byen). Apothek. 3die Ud-
skrivningskreds 220de Lægd. Valgsted for Amtets 4de Folketings-
Valgkreds.

Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter, en Toldcontrollør og
3 Toldassistenter. Postmesteren har tillige Tilsyn med Befordrings-
væsenet. Telegraphstation.

I Middelfart er en Sparekasse for Byen og Omegnen. Den er
oprettet i 1853 af Byens Haandværkerforening. Indskuddet beløb sig den
31te December 1871 til c. 120,000 Rd. Overfluddet tilfalder For-
eningen, der garanterer Sparekassen. Den har et Reservecapital af 9000 Rd.

I Byen er „Middelfart Disconto-Institut“. Omsætningen var i Aaret 1ste Juli 1870 til 30te Juni 1871: 1,387,562 Rd. Actie-capital 150,000 Rd. Indlaan 422,959 Rd. Reservecapital 46,131 Rd.

I Middelfart udgives: „Lille Belts Tidende, Middelfarts Avis for Politik“.

Af Middelfarts ældste Segl gives her en Afbildning.

Middelfart-Sund omtales allerede paa Kong Knud den Helliges Tid (Rnyttinga-Saga Cap. 32, 53), da de oprørste Nyder, som forfulgte Kongen, satte derover til Fyen; men Byen Middelfart („Nathlasar“) nævnes første Gang udtrykkelig i Kong Valdemar II.'s Fordebog 1231 (Scr. rer. Dan. VII. p. 523, 530). Den var da formentlig en Kongsgaard, og det er vistnok denne der menes, naar det hedder i Præstebrevbegeringen af 1623, at „Medelfarts vestre Ende skal være den ældste, hvori tilforn skal have været et Herregaard, kaldet Vorgen.“ Oprindelig har der rimeligviis paa dette Sted været et Jisterleie, som har faaet Navn af, at det var den mellemste af tre Dverfarter over Lille-Felt (Strib, Middelfart og Fonsføre, jfr. Vedel Simonsens Bidrag til Rungaards Historie I, 1ste Hefte, S. 69 flg.), hvorfor ogsaa Svend Aaesen (Scr. rer. Dan. I. p. 58) ovsætter Sundet ved „medius transitus“. 1287 (efter Hvitfeldt 1290) blev Middelfart afbrændt af de fredløse Kongemordere. I den næste Tid var denne By ofte Scædet for Forhandlinger imellem de siddende Fyrster; saaledes underhandlede der 1296 imellem Kong Erik Menved og den norske Konge Erik Præstehader, som besyttede Kongemorderne, og 1306 og 1310 sluttedes der Forlig imellem den danske Konge og Brødrene Hertug Valdemar af Sønder-Nyland og Hertug Erik af Langeland. 1359 bleve tre jydsk Adelsmand, Niels Bugge til Hald, Ove Stigson og Peder Andersson Hvide til Margaard, paa Hjemreisen fra Slagelse, hvor de forgjæves havde været samlede med Kong Valdemar IV. for at slutte Forlig med ham paa Adelsens Begne, myrdede i Middelfart, efter Sagnet af tre Jisterle med Naggare; men Mistanken for Mordet faldt paa Kongen. Efter Danske Atlas VI. S. 665 maatte paa den Tid Beboerne af de tre Huse, hvor Sjerningsmandene boede, aarlig betale 3 Mk. 1 Sk. i Jordskyld eller Blodpenge, og R. M. Petersen bemærker i sine „Bidrag til den danske Literaturs Historie i Middeldalderen“ (1853), S. 196, at de saakaldte Bugges-Penge endnu svares af tre Grund-eiere i Bøstergade. Den 4de November 1659 bleve kejserlige, brandenborgske og polske Tropper under Anførsel af Feltmarschal Eberstein forte over fra Nyland til Fyen ved Middelfart, og efter at have forenet sig med de Danske og Hollanderne, som saa Dage iforveien vare landede ved Kjerteminde, sloge de de Svenske ved Nyborg (14de Novbr.). En Deel af Byen (25 smaa Huse i Søndergaden) afbrændte ved Vaadeild 1746; og i den nyeste Tid er Middelfart, skjøndt en aaben og forsvarelses By, den 8de Mai 1848 bleven bombarderet af Preusserne, som vilde tage Hevn for Steen Billes Beskydning af deres Batterier ved Fredericia samme Dag, dog uden at derved anrettedes synderlig Skade, saa at kun to Huse afbrændte.

Det ovennævnte Marsvinsjagerelskabs Skraa eller Lov er fra Aar 1593, men Selskabet selv er vistnok langt ældre (Begrupps Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Fyen, I. S. 163).

Den hos Christian IV. meget anseete Hofpræst og senere Biskop i Staane Mads Jensen Middelfart (f. 1579, † 1638), der, som bekjendt, blev overfaldet og mishandlet

- a. Kirken.
- b. Sportsklubben.
- c. Spejlskole.
- d. Spejlskole.
- e. Kvarthens.
- f. Høst.
- g. Ispisestue og vand.
- h. Høstskole.
- i. Høstskole.
- k. Skole.
- l. Høstskole.
- m. Sportsklubben.
- n. Høstskole.
- o. Høstskole.
- p. Høstskole.

Byggeskildre af Assens 1895

ASSENS

1:8000.

0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

i sin Bispegaard af Holger Rosenkrands til Bliminge (see ogsaa l. S. 89), har Ravn efter denne sin Fødeby, hvor hans Fader var Skomager. Ogsaa afdøde Statsraad Søren Nic. Joh. Bloch, Rector først ved Nykjøbing Cathedralsskole og derpaa i en lang Aarrække ved Roskilde Cathedralsskole, er født 13de Februar 1772 i denne By, hvor hans Fader Lønne Bloch, der døde som Biskop i Odense, dengang var Præst.

Over Middelfart findes en Beskrivelse af J. Bluhme, Odense 1795. Med Hensyn til Byens Historie mærk nu ogsaa „Bed Lillebelt eller Middelfartsfunds Historie“ ved S. H. K. Middelfart 1867.

Åsens,

Kjøbstad i Baag Herred, beliggende under 55° 16' 12" n. B. og 2° 40' 48" v. L. ved Lillebelt paa et mod Øst jævnt opadskraanende, mod Nord og Syd af nogle Smaaatter omgivet Terrain, 5¹/₄ Miil fra Odense, 4³/₄ Miil fra Faaborg, 7 Miil fra Svendborg, 9 Miil fra Nyborg og 4¹/₂ Miil fra Middelfart, alt ad Landeveien; 2 Miil ad Søveien fra Aarøsund i det Slesvigske.

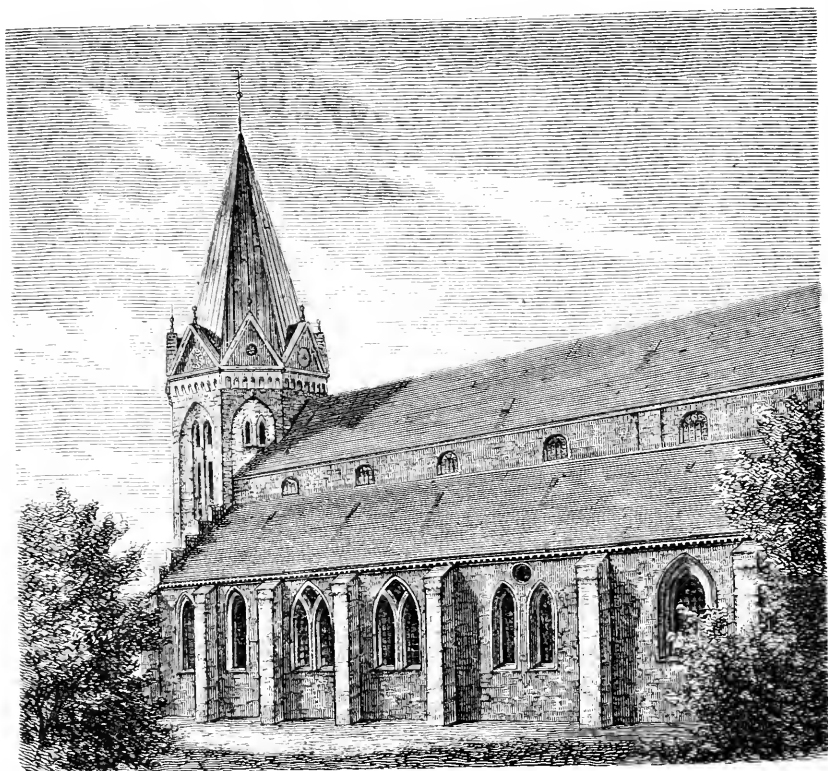
Byen har 13 Gader og 597 brandforsikrede Bygninger (i 1854: 542, i 1837: 371), hvoraf 570 i den egentlige By. Brandassurance-summen for samtlige Bygninger udgjør 1,640,400 Rd. (i 1854: 757,910 Rd., i 1843: 379,600 Rd.). Dens Jorder ere udskiftede og angives i Statistisk Tabelværk til 146 Tdr. Htt. Kjøbstadsjord, med et Areal af 1300 Tdr. Land (i en foreliggende Beretning fra 1872 angives Arealen til 1083 Tdr. Land geometrisk Maal, ansatte til 129 Tdr. Htt.).

Til Åsens Sogn hører foruden Kjøbstad-Communen to Land-Communer, der ville blive særskilt beskrevne under Baag Herred.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Byens Kirke, som fordm kaldtes „Vor Frue Kirke“, er næst St. Knuds Kirke den største i Byen og overhovedet en af vore anseeligste Kjøbstadkirker. Den er opført af røde Teglsteen og bestaaer af et særskilt Langhuus og Chor, som i Øst afluttes med en tresidet tindet Gavle, et stort ottekantet Taarn med kobbertakt Spiir i Vest, og ved den nordre Side af Kirken tvende betydelige Udbygninger med rigtprydede takkede Gavle. Choret synes yngre end den øvrige Kirkebygning; det er rimeligvis opført ved Slutningen af det 15de Aarhundrede. Omkring den hele Bygning er anlagt et Fortov, dannet af samtlige Kirkens Ligstene, som man for endeel Aar siden har taget ud af Kirken og anbragt under Tagdryppet. Over Choret var tilforn et lidet Spiir, der blev nedtaget i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Ogsaa det store ottekantede Taarn har mistet sine 8 Gavle, men har en Slags Nischer, hvori Uhrstiverne sidde, og indenfor hvilke Kirkens 5 Klokker hænge. Tilligemed det paa samme værende Spiir har det en Høide af 70¹/₂ Alen. Kirkens Indre gjør en imponerende Virkning ved de store Korshvælvinger, der bæres af 16 ottekantede Muurpiller, og ved det rigelige Lys, der strømmer ind gennem Sideffibenes spidsbuede og Høikirkens fladbuede Vinduer. Altertavlen er 1826 malet og foræret af Jesu Bundsen, født 1766 i Åsens; den forestiller Nadveren med Christi Daab foreven og omgives af udfaaert Arbeide. Ny Døbefont. Orgelet, ligeledes nyt, i en smuk gothisk Stil efter Teg-

ning af Bygningsinspecteur C. Møller i Odense. Paa Choret's nordre Væg hænger et Maleri, Christus aabenbarende sig for Apostlene, af den tidligt berikaldte Kunstner Dreier, der var barnefødt i Åsøns. Paa den søndre Chorbæg er et smukt Epitaphium, med Portraiter over Kirkens og de Fattiges Velgjører Borgmester Bonde Jacobsen og hans Familie. I et aabent Begravelsescapel i den sydvestlige Deel af Kirken, fraffilt dennes Rum ved et meget kunstfærdigt udarbejdet Jerngitter, findes 3 store Figurer af Egetræ, i hvilke hvile Generalmajor af Infanteriet Hans Vilhelm von Rømer, født 1681, død 1748, og Hustru født Grevinde af Trampe,

Åsøns Kirke.

samt Generalinde von Ellenbrecht, ligeledes født Grevinde af Trampe. Kirken blev indvendig repareret i Aarene 1842—56. I de paafølgende Aar blev den restaureret udvendig og forsynet med Skifertag istedetfor det tidligere Tegltag. Af Kirken gives her en Afbildning.

Raadhuset, en gammel og uanseelig Bygning, blev indvendig restaureret og forbedret i 1830.

Amtsbibliotheket, stiftet 1822 af Provst Holm i Sandager, der ved egne Gaver og frivillige Bidrag samlede det, samt fik kongelig Confir-

mation paa, at det skulde være til fri Afbenyttelse for hele Amtet. Årsens Commune har skjænket Locallet. Bibliotheket bestaaer af 2 Dele: en ældre, af videnskabeligt Indhold, c. 4000 Bind, hvorover haves en Catalog, og en nyere, c. 2000 Bind, for største Delen Morsfabrikslæsning.

Realskolen, Borgerkolen, Sygehuset, Fattiggården.

Indbyggernes Antal var i 1870: 3461 (1623 af Mdtj. og 1838 af Kvdtj.); i 1860: 3589; i 1855: 3262; i 1850: 2963; i 1845: 2697; i 1801: 1785; i 1769: 1519.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 480 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 241,183 Rd.

Blandt Byens Erhvervsgrene er, ligesom ved de fleste af vore Kjøbstæder, Handelen den meest fremtrædende. Årsens har et godt og velhavende Opland, hvoraf dog den jydsk-sjænske Jernbane har berøvet den en Deel, ligesom ogsaa Ophøret (siden 1864) af den daglige Dampskibs- og Postforbindelse med Slesvig har skadet Byen*).

De vigtigste fortolkede Varer angives for 1870 saaledes: 17,023 Pd. Biiin, 2529 Btl. andre Spirituosa, 11,616 Pd. Humle, 49,413 Pd. Kaffe, 509 C.=Lstr. Steensalt, 33,600 Pd. Manufacturvarer, 8561 Pd. Riis, 175,110 Pd. raat Steensalt, 152,408 Pd. andet Salt, c. 10,000 Pd. Sukker, 36,586 Pd. Sirup, 670 Pd. Thee, 28,582 Pd. Tobaksblade, 188 Pd. Cigarer, 755 Pd. anden Tobak, 1034 C.=Lstr. Trælasi.

Udførselen af Kornvarer var i 1870: 84,706 Tdr. (i 1869: 77,286 Tdr.), hvoraf til Udlandet 76,230 Tdr.

Skibsfarten har været:

	1870.			1869.		
	Skibe.	Drægtth.	Bestuvn.	Skibe.	Drægtth.	Bestuvn.
Fra Udlandet	431.**)	3567.	1880.	500.	3468.	2551.
Til do.	484.	4704.	2550.	563.	5229.	2439.
Fra Indlandet	270.	2763.	1397.	310.	2564.	1560.
Til do.	219.	1836.	687.	266.	2022.	751.

Ved Toldstedet var ved Udgangen af 1870 hjemmehørende 101 Fartøier af 1275³/₄ C.=Lstr. Drægtighed, hvorunder er indbefattet 51 Baade af 2 C.=Lstr. og derunder.

Told- og Skibsaafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 beløbet sig til 27,718 Rd. (i 1869: 27,286 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1870 med 11,823 Rd. (i 1869: 10,312 Rd.).

I industriel Henseende er foruden Brændeviinsbrændingen (Byens Branderier producerede i 1870 c. 250,000 Føtter 8° Brændeviin) i en foreliggende Beretning kun nævnt 1 Jernstøberi med Maskinfabrik, der

*) Mellem Årsens og Hørsund er nu 2 Gange ugentlig Færgesart.

**) Heri er ikke indbefattet 53 fra Slesvig indkomne Færgesartøier.

bestjæftiger 16 Arbeidere, og 2 Meelmøller, ved hvilke der som Hjælpekraft er anbragt Dampmaskiner.

Kreaturholdet i Åsøns var den 16de Juli 1866: 161 Heste, 255 Stkr. Hornkvæg, 238 Stkr. Faar og 257 Stkr. Sviin.

Af Kjøbstad-jorderne brugte i 1850, efter Stat. Tabelv. Ny Række, 5te Bind, blandt Kjøbstadens Indbyggere 1 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 19 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 28 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 27 et Beløb af under 1 Td. Htk.

I Åsøns holdes aarlig 6 Markeder, nemlig Torsdag i 1ste, 3die og 5te Uge i Fasten med Heste, i Juni og September med Heste, Kvæg og Fødevarer, i October med Kreaturer. Første Onsdag i hver Maaned Torvedag med levende Kreaturer.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og By-skriver samt Herredsfoged og Herredsskriver i Baag Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse-, Regnskabs- og Legatvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Mark- og Veivæsenet; f) for Brolægningsvæsenet, den offentlige Belysning og Tilsynet med de offentlige Bygninger, som ikke fortære under noget af de andre Udvalg; g) for Byens Forskjønnelsesvæsen.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1870: til Fattigvæsenet 7502 Rd., Skolevæsenet 5365 Rd., Retts- og Politivæsenet 2266 Rd., Vandforsyning 77 Rd., Brandvæsen 114 Rd., Medicinalvæsen 629 Rd., Byens Gader og Veie 1245 Rd., Gadebelysning (ved Gas) 488 Rd., Bidrag til Statskassen 5631 Rd., Amtsrepartitionsfonden 1651 Rd., Amtsskolefonden 334 Rd.

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 11,282 Rd., b) ved Paaligning 13,748 Rd. (paa Formue og Leilighed 10,627 Rd., paa fast Eiendom 1554 Rd., paa Næring 1087 Rd., Landfognets Bidrag til Kjøbstadens Skole- og Fattigvæsen 480 Rd.).

Ved Udgangen af Aaret 1870 eiede Communen i rede Penge og Obligationer 24,156 Rd. samt følgende faste Eiendomme: c. 350 Tdr. Land geom. Maal af Htk. 34 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr., 2 offentlige Haver med Grundtært, Raadhuset, Sprøitehuset, Bibliothekets Bygning, Sygehuss, Fattiggaard, 3 Smaahuse, Fattigjorden af Htk. 2 Skpr. 1¹/₄ Alb., 2 Skolebygninger med Hare, c. 10,000 □ Al. stor. En ny Arbeidsanstalt paataales opført. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1870: 29,736 Rd.

Byens offentlige Skoler ere: en Borgerffole (betalende) med 4 Lærere, en Friskole med 4 Lærere, en Fogesffole med 1 Lærer og 1 Lærerinde, en Haandgjærningsffole med 1 Lærerinde. Desuden er her flere private Smaa-Instituter.

Byen har et Brandcorps paa c. 150 Mand og et Politicorps paa 24 Mand.

Havnevæsenet bestyres af et af Byraadet nedsat Udvalg. Havnekassen eiede ved Udgangen af Aaret 1870: 7781 Rb. Indtægten udgjorde i 1870: 3719 Rb. Havnen er efter „Danske Lods“ (S. 457) tilgjængelig for Skibe indtil 12 Fod. Paa et lille rundt Terntaarn paa Havnehovedet er et Fyr, der brænder i 18 Fods Høide og sees i 2 Miles Omkreds.

3 geistlig Henseende er Kjærum Sogn Annex til Åsøns. Som foranført er med Åsøns Kjøbstadsogn forenet 2 Landsogne. En ordineret Catechet er tillige første Lærer ved den betalende Borgerstole.

Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter, en Toldcontrolleur og 2 Toldassistenter. Ved Post- og Befordringsvæsenet er ansat en Postmester og en Opsynsmand ved Befordringsvæsenet. Telegraphstation.

Amtstuen for Åsøns District er i Åsøns. Der boer ogsaa Districtslægen for Åsøns Lægedistrict. Apothek. 3die Udskrivningskreds 195de Lægd. Valgsted for Amtets 3die Folketings-Valgkreds.

3 Åsøns udgives „Bestyrenske Avis“.

Her findes 2 Sparekasser, nemlig: a) Åsøns og Omegns Spare- og Laanekasse, hvori indestaar 740,007 Rb. (opsparat Fond 33,969 Rb.), b) Spare- og Laanekasse for Haandværker- og Arbeidsklassen, hvori indestaar 16,758 Rb. (opsparat Fond 294 Rb.).

3 Aaret 1827 er der ved Åsøns, ligeved selve Byen, begyndt paa Anlæggelsen af en Skovplantage, der i de senere Aar er udvidet med et nyt Anlæg. Den stilles ved en Bæk fra Byens nyere Kirkegaard, der hæver sig terrasseformig og har smukke Plantninger; tvende Mindestøtter for faldne Krigere.

Det ældste Segl for Byen Åsøns, vi have fundet, gives her i Afbildning.

Åsøns (oprindelig Assnæs) forekommer først 1231 i Valdemar II's Fordebog, hvor den med sit Tilliggende er ansat for 20 Mark Guld. Den 28de December 1305 udstedte Kong Erik Menved derfra sine Privilegier for Svendborg. 1306 holdtes der et Møde i Assens inellem Kong Erik af Pommern og de holstenske Grever angaaende Forlehningen med Slesvig. Sammentilgnet med de andre Kjøbstæder i Fyen var Assens endnu i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede en af de mindre, men dog ikke af de mindste Byer; man ser dette saaledes af Bystatten, der i Kong Hans's Tid var 100 Mark aarlig, medens den for Odense var 300 Mark, for Svendborg 200 Mark, for Middelfart 100 Mark (hvori tillige medregnet Afgiften for Færgen), for Faaborg

60 Mark, for Hjerteminde 56 Mark, for Bogense 40 Mark. Åsøns laae, ligesom flere af de sjenste Byer, „til Kongens Fødebur“, hvilket vil sige omtrent det samme, som at Kongen var Byens Herre og oppebar umiddelbart eller gjennem sin Byfoged Skat og Sogefald af Byen. Han oppebar ogsaa Tolden. Told- og Sogefald af Åsøns udgjorde i Kong Hanses Tid tilsammen 450 Mark aarlig. Åsøns var fra gammel Tid det almindelige Færgested fra Fyen over til Jylland, og Byen havde en ikke ubetydelig Mængde deraf, men det medførte ogsaa Byrder med Overforjel af Tropper, med Gjæsteri m. m. Kong Christian den Anden synes at have haft Raade for Åsøns; vi see (R. D. 5820), at han i November 1514 tillod, at Borgerne i Åsøns herefter maatte den Tiende af deres og Byens Jorder, som de hidtil have ydet til Gangtofte og Herndorp (Kjærum) Kirker, til Vor Frue Sognekirke i Åsøns, og nogle Dage efter (R. D. 5821) giver han protectorium in generali forma og Stadfæstelse paa de Privilegier, som af Kong Hans og fremfarne Konger vare givne Borgmestre, Raad og Menighed i Åsøns. Noget Tid efter at Frederik den Første havde faaet Danmark Rige i sin Maagt stadfæstede han den 23de November 1524 de ældre Privilegier for Byen, men henholdt sig dog ikke til Christian den Andens, men til Kong Hanses og fremfarne Kongers givne Friheder. I Middealderen var denne By omgivet med Ringmure og Taarne; da Borgerne her, ligesom i de andre sjenste Kjøbstæder, i Ørens Friede havde sluttet sig til den fangne Kong Christian den Andens Parti, blev Åsøns derfor beleiret af Christian den Tredies Tropper (fra Slutningen af Marts 1535) og strax efter Slaget ved det nærliggende Fnebjerg taget med Storm og Plyndret, hvorpaa dens Fæstningsværker bleve nedbrudte. Senere lod Christian den Fjerde atter Byen omgive med Volde og Grøve 1628, men ogsaa disse ere for længe siden forsvundne. Af Byens Befæstning findes nu kun Spor i nogle enkelte Jordforhøininger mod Nord og Ost.

Da Dønsø Stift ikke, saaledes som de øvrige danske Stifter, Børglum undtagen, havde noget egentligt Domcapitel, var den geistlige Jurisdiction tilligemed Underfølgelsen af Kirkeegnslæberne i Dønsø Stift fordeelt mellem 2 Provstier, hvoraf den ene boede i Dønsø, den anden i Åsøns. Denne var tillige Forstander for „Helliggeisthuus“. Åsøns havde dog paa den Tid, ligesom nu, kun een Sognekirke, Vor Frue Kirke, der ifølge Biskop Jacob Madens Optegnelse blev „indkommen“ 1480. I denne fandtes, foruden Heilalteret, St. Birgittes, Helligkors, St. Cathrines og St. Gertruds Altare og Maaskee flere. At Åsøns har haft Skole i den katolske Tid sees blandt Andet af Palladii Visitatsbog, hvor han siger, at han „gav en Pøbling udi Åsøns Skole en Hvid for at han skulde lære mig at gaee om By og tiggie Almisse“. Man tør antage, at Palladius vel ogsaa har besøgt denne Skole (Kirkehist. Saml. II. 576). Under den Rigdom af Klostre, som allevegne møder os i Middealderen, kan man vel undre sig over, at en By som Åsøns, foruden det foran nævnte Helligaandshuus, som jo nærmest var et Hospital, kun havde eet Kloster, Vor Frue eller Karmeliterklosteret, og at dette først oprettedes Aar 1500. Det havde en dægtig Prior i Dr. Morten Pedersen, der navnlig havde betydelige Gaver som Prædikat, men da han forlod Klosteret 1514, gik det hurtig tilbage. Tidlig fæstede Reformationen Rod i Åsøns, hvilket særlig skyldes de toende begavede Prædikanten Broder Peder Lavrensen, der var udgaaet fra Karmeliterne i Åsøns, og Christiani Skole, som kaldes „presbyter af Dønsø Stift“. 1530 overgaves Vor Frue Kloster i Åsøns til Borgerne.

I den senere Tid har Åsøns stadigt indtaget den fjerde Plads blandt de sjenste Kjøbstæder imellem Nyborg og Naaborg, saaledes efter en Angivelse af Kjøbstads-Consumtionen 1766 (Nyborg 3200 Rd., Åsøns 2830 Rd., Naaborg 2250 Rd.) og samtlige Følketaellinger siden 1769. I det 16de Aarhundrede synes den derimod at have gjort Nyborg Rangens fridig som den anden blandt Tøns Stæder (see Nyt Historisk Tidsskrift, Iste Bind, S. 175). Som det foran sees, er Åsøns gaaet lidt tilbage i Følketal ved sidste Taelling. Det tør vel, som alt anført, antages, at Jernbanens Anlæg og Ephoret af den stadige Dampstøvsfortindelse med Eslelvig ere virkende Momenter hertil. Åsøns er Fødested for Zeirherren ved Tripolis Admiral Steen Andersen Wille (1751—1831). Her faae ogsaa den Marsk Luft, der vandt Palmen for Tapperhed den 2den April 1801, der faldt i Finislibet Prinds Christiani haderlige Kamp den 22de Marts 1808, og hvem N. F. S. Grundtvig har skænket et Mindekvad, der vil lade Navnet Peter Willemoes vare kjendt, saalenge det danske Sprog bestaaer. I dette Aarhundrede er Billedhuggeren Søs Adolph Zerichau født her (1816).

Om Åsøns see nu „Efterretninger om Byen Åsøns i Christian den Andens, Frederik den Førstes og Gregoriedens Tid“ af H. F. Kerdam i Samlinger til Byens Historie og Topographi I., S. 181—245.

Odense Herred,

det midterste i Fyen, omgives af Aasum, Lunde, Skovby, Vends og Baag Herreder i Odense Amt samt Salling Herred i Svendborg Amt, fra hvilket det skilles ved Odense=Na og et i samme faldende mindre Aaløb. Mod Nord danner Odense=Na atter Grændsen paa en liden Strækning mod Aasum Herred, ligesom Odense=Canal paa henved $\frac{1}{2}$ Miil skiller Herredet fra Lunde Herred. Den nordlige Deel af Herredet er temmelig flad med leerblandede Jorder. Den større sydlige Deel og det navnlig mod Vest har mere lette og bakkede Skovjerder, dog næsten overalt med god Muld. Herredets vestlige Halvdeel hører i det Hele taget til de meest skovrige, ligesom og til de meest couperede i Fyen. Fladeindholdet udgjør omtrent $5\frac{1}{2}$ □ Miil. Hft. 5445 Tdr. A. og E., 15 Tdr. Skff. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 35,829, hvoraf 16,970 i Odense Kjøbstad. I geistlig Henseende danner Odense Herred med Undtagelse af Odense Kjøbstad og Landsfogne, der udgjør Odense Kjøbstads Provsti, et eget Provsti; Næsbøhoved=Broby Sogn, der hører til Lunde og Skam Herreders Provsti, er Annex til Allesø Sogn i Lunde Herred.

St. Knuds Landsogn, omgivet af Odense Kjøbstad, Bor Frue og St. Hans Landsogne, Tatum, Sanderum og Paarup Sogne. Arealen, 2431 Tdr. Land (hvoraf c. 50 Tdr. Land Gjerdselskove med enkelte Ege og Bøge), er fladt og noget gruset mod Odense=Na, der løber midt igjennem Sognet fra Syd mod Nord, men ivoirigt af leer- og sandmuldet Bestaffenhed. Landeveien fra Odense til Middelfart passerer Sognets nordvestlige Deel og Landeveien fra Odense til Alsens Sognets Midte langs med Odense=Na. Ligeledes passerer den slyenske Jernbane Sognet. Hft. 172 Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Hunderup med Skole, og Bolbro; Aalsgaarden Hunderupgaard, $28\frac{3}{8}$ Tdr. Hft., 197 Tdr. L. Ager, 7 Tdr. L. Eng og 7 Tdr. L. Skov; Gaardene Marielyst, Konnebjerg, Sindsby, Høistrup, Christianslund; Snapind Huse; Munkemølle, en Vand- og Veirmølle og et Stampeværk. Efter Stat. Tabv. 3die R. 4de B. 19 Gaarde 31 Huse.

Indbyggere: 473. Jordbrug er Hovederhverv.

Sognet, der har Kirke fælles med St. Knuds Kjøbstadsogn, hører under Odense Herreds Jurisdiction, Odense Amtstue- og Lægedistrikt; 1ste Bykds. 3die Udskrivningskreds 148de Lægd. Det har ikke noget særligt Sogneforstanderskab, men har Fattigvæsen fælles med Odense Kjøbstad, og een af Landdistriktets Beboere er tilføretordnet som Medlem af Odense Fattig=Commissien. Sognet har derimod sit eget Skolevæsen.

Paa Bolbro Mark fandtes i 1808 en Guld=Halskring, der veiede $2\frac{1}{2}$ Lod, og paa samme Byes Mark opgravedes i 1852 et Antal af 10 Guldbracteater og 39 mindre

Stykker Ringguld til en samlet Vægt af 12 $\frac{1}{4}$ Lod. Det findes Alt i Musæet for nordiske Oldsager.

Vor Frue Landsfogne, omgivet af Odense Kjøbstad, St. Hans og St. Knuds Landsfogne, Dalum Sogn samt Alsum Herred. Arealet, 3000 Tdr. Land, hvoraf c. 50 Tdr. Land med Underflov af El, Hassel og enkelte Ege, er fladt og af muldet Beskaffenhed. Odense=Åa, der løber midt igjennem Sognet fra vest til øst, danner Sognets nordøstlige Grændse, hvor den forener sig med et mindre Åløb fra Sognets sydøstlige Deel. Landeveien fra Odense til Nyborg og de mindre Landeveie fra Odense til Kjerteminde og Svendborg passere Sognet. Htk. 265 Tdr. A. og E., blandt hvilket Htk. er indbefattet 2 Selveiergaarde (Kallerupgaardene), hvis Htk. 12 $\frac{7}{8}$ Td. A. og E. i Matriklen henregnes til Frue Sogn, medens disse i Praxis ansees henhørende til Fravde Sogn i Alsum Herred.

3 Sognet: Byerne Eiby med Skole noget syd for Byen, Kille-
rup, Biskorup; Hovedgaarden Blangstedgaard (med Vand- og
Beirmølle), 29 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. A. og E., 220 Tdr. L. Alger, 20 Tdr. L.
Eng, 3 Tdr. L. Mose og 8 Tdr. L. Skov, Aulsgaarden Gillested-
gaard, 13 Tdr. Htk., Eiby Vandmølle (Gillestedgaard og Eiby Mølle
i Forening med 5 Gaarde og 13 Huse benævnes St. Jørgens Lag);
Gaardene Nissingsminde, Kragshøjgaard og Refsengaard. Efter
Stat. Tabelo. 3die R. 4de B. 34 Gaarde 41 Huse.

Indbyggere: 766. Jordbrug er Hovederhvervet. Nogle af de under
Odense nævnte industrielle Etablissementer ligge paa Sognets Grund.
Ved Eiby fanges om Foraaret en stor Mængde Strandkarper, de saakaldte
„Eiby Gjedder“ (ei Begjær).

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction, Odense Amtstue-
og Vægebdistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 147de Vægd. Sognet,
der har Kirke fælles med Frue Sogns Kjøbstadcommune, har et eget
Sogneforstanderskab.

Blangstedgaard forekommer første Gang 1309 under Navnet „Blansvet“ og
siden østere (Ser. rer. Dan. I. p. 297, 302 o. s. v.). Den tilhørte i den katolske Tid
Bispeopperne i Odense, som ofte opholdt sig der, især Peder Bagh, som døde paa denne
Gaard 21de December 1339. Dengang var det en stærkt befæstet Borg med Volde og
Grave. Efter Reformationen blev Blangstedgaard tilligemed andeel andet Kloster- og
Bispegods overladt til Odense Hospital, og i den svenske Krig skal den være bleven
indtaget og afbrændt. 1790 købte Kammerherre Hein den af Hospitalet, 1814 købte
Major Lassen den og 1822 E. P. Lyders (for 21,000 Rd.), en dygtig Landbruger, i
sin Tid Stænderdeputeret (1791—1819, tilligemed sin Hustru Margrete Ploug jorden i
en indviet Begravelsesplads ved Gaarden), efter ham S. Lyders, nu B. L. Borch-
jenius. Efterretninger om denne Gaard findes i Bedel Simonsens „Bidrag til Odense
Byes ældre Historie“ I. 2det Hefte, S. 12—17; see nu ogsaa Beviser i Odense og
Omegn af S. H. Clausen, S. 29—30.

St. Hans Landsfogne, omgivet af Odense Kjøbstad, Vor Frue og
St. Knuds Landsfogne, Paarup og Næsbøhoved=Broby Sogne samt Lunde
Herred. Stavis=Åa danner paa et Stykke Sognets nordlige Grændse;
Næsbøhoved=Åo, der for største Deelen laa i St. Hans Landsfogne og
havde Åløb til Aaen, er nu udtørret og bleven en fortrinlig Eng (see
Side 21). Arealet, 1724 Tdr. Land, hvoraf 75 Tdr. Land Fredsflov, er
fladt, og Jordsmønnen er ved Udløbet af Odense=Åa af let sandmuldet
Beskaffenhed, men iverigt muldet og ved Hovedgaarden Marielund af dyb

leermuldet Bessaffenhed med Mergelunderlag. Odense=Canal gjennem=skjærer Sognet fra syd til nordvest og danner Sognets nordvestlige og nordlige Grændse, hvorfra den optager Odense=Åa og udmunder i Odense=Fjord. Landeveien fra Odense til Bogense passerer Sognet. Den sjenfle Jernbane gaaer ogsaa her igjennem. Fra Banegaarden gaaer en Hestebane til Canalbasinen. Hk. 192 Tdr. A. og E., $\frac{5}{8}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byen Skibhusene, der tidligere var Udskibningssted for Odense, med Skole og Kro; Hovedgaarden Kalkkegaard, 37 Tdr. Hk., 220 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. L. Eng og 75 Tdr. L. Skov (32 Tdr. Hk. Fæstegods), Hovedgaarden Marielund, 34 Tdr. Hk., 310 Tdr. L. Ager, 9 Tdr. L. Eng, 5 Tdr. L. Mose og 49 Tdr. L. Skov; Parcelgaardene Annasholm, 17 Tdr. Hk., og Hedevigslund, 13 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hk., Gaardene Marielyst, et Teglværk, Døckerlund, Mose=gaard og Somosegaard m. fl. Stat. Tabelv. 3die N. 4de B. angiver 19 Gaarde og 50 Huse, men Husenes Antal er nu vistnok mere end fordoblet (see nedenfor).

Indbyggere: 1000, efter forrige Udgave 538, hvilken betydelige For=øgelse er foranlediget ved Bebyggelse i Jernbanekarveret og langsmed Hestebanen. Jordbrug er Hovederhverv. 3 Skibhusene boe endteel Sø=mand. Her er ogsaa et Skibs= og Vaadebyggeri, hvorfra er leveret flere større Skibe. Trende Kalkbrønderier, hvorfra leveres c. 8000 Tdr. Kalk aarlig. En Oliemølle.

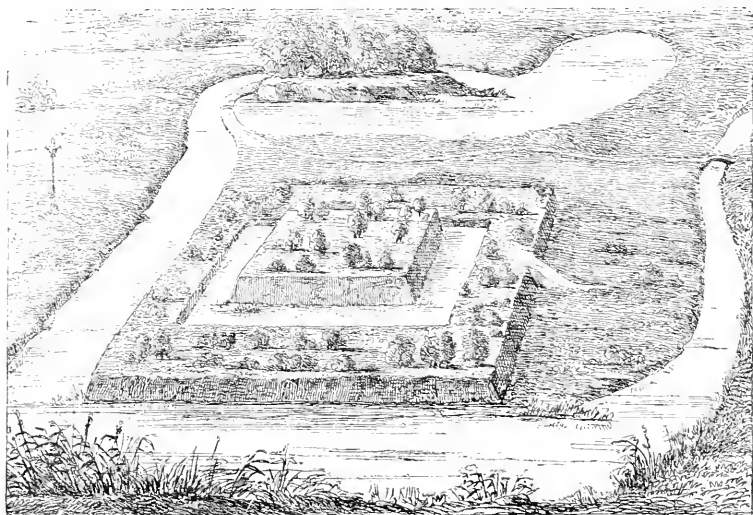
Sognet, der har Kirke fælles med St. Hans Kjøbstadsogn, hører under Odense Herreds Jurisdiction, Odense Amts= og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 164de Lægd. Sognet har nu en Districts=bestyrelse af 5 Medlemmer. Fattigvæsenet fælles med Kjøbstaden og de 2 andre Landsogne. Sognet danner 2 Skoledistricter, det nordlige, der har en egen Skole i Skibhusene, og det sydlige, der har Skolevæsen fælles med Kjøbstaden. 3 Fattig= og Skolejager tiltrædes Odense By=raad af et Medlem fra Landsognet.

Paa en høi af Skov omgiven Banke (den saakaldte Slotsbanke) ved den nu ud=torrede Næsbyhoved=So, midt imellem Odense og Landsbyen Næsby (see Næsbyhoved=Kroby Sogn) og $\frac{1}{4}$ Mil nordvest for førstnævnte By har den i Middelalderen be=romte Kongsgaard Næsbyhoved*) ligget. Soen havde i ældre Tider staaet i For=bindelse med Odense=Fjord, og et Blik paa Kortet vil vise, at neppe har nogen Konge=borg her i Landet haft en skjønnere, betemmere eller sikkrere Beliggenhed. Næsbyhoved nævnes først ndtrukkeligt 1337, men dens Alder gaaer vistnok meget laugere tilbage i Tiden, og den synes oprindelig at være anlagt til Varn for Odense mod de vendiske Søroveres Angreb, maastee blandt de Fæstninger, hvormed Svend Grade efter Saxos Beretning i denne Hensigt fornyede de sjenfle Strande. I det danske Riges Oplos=ningsperiode i den første Halvdeel af det 14de Aarhundrede var dette Slot tilligemed hele Len i de holfsteenske Grevers Hænder, ligesom det ogsaa til forskjellige Tider findes at have været pantfat til Adelsmænd; saaledes indleste Dronning Margrete det 1389 fra Benedict v. Ahlesfeld (Vedel Simonsons „Bidrag til Odense Byes ældre Historie“ 1., 2det Hefte, S. 32, 57 flg., 62, 64, 70). I den følgende Tid havde en kongelig Lehnsmænd eller Hovedsmænd Bolig paa Næsbyhoved, af hvilke flere nævnes i det 15de Aarhundrede. Ogsaa Kongerne opholdt sig jævnlig paa dette Slot, især Kong Hans, som fortrinlig yndede Stedet, og hvis Dronning Christine efter Kongens Død tog sit stadige Ophold her, indtil hun kort før sin Død flattede ind i Odense selv, hvor hun stiftede St. Clara Kloster. I Begyndelsen af Grevens Feide, i Auli 1534, maatte den gamle Kongeborg falde som et Offer for de vilde Borgerbobes Ode=

*) Jfr. Vedet Simonsons „Borgruinerne“. Kbhvn. 1813, 1ste Hefte, S. 96—97.

læggelſeſtykt, og ethvert Spor af den er nu forſvundet. Efter Slottets Odelæggelſe boede Lehnsmændene paa St. Hans Kloſter i Odenſe eller Odenſegaard; men Forlehnningen vedblev endnu en Tidlang at føre dets Navn. Refens gamle Tegning af Næſbyhoved gjengives her.

Hovedgaardene Kaluffegaard og Marielund hidrøre fra den ſidſte Halvdeel af forrige Aarhundrede. Den forſtaavnte blev ved Auction over Ryttergodſet 14de November 1764 til Borgmeſter Holm i Odenſe for 35,932 Rd. D. C. (Gaardens Tiliggende var da 65 Tdr. Hft. Hovedgaardſtært, 230 Tdr. Hft. Bøndergods). Holm døde alt 1766 og Executorerne i hans Bo ſkjødede 1768 Eiendommen for 60,000 Rd. D. C. til C. Møller, der 18 Aar efter overdrog den til ſin Dattermand F. S. Leth. Den eiedes i herved 50 Aar af denne (han blev ſenere Statsraad), † 1835, folgtes derefter 1843 af hans Søn for 192,000 Rd. til Conſistorialraad Knap, † 1850, efter hvem dennes Søn, født Prætorius, beſad den til 1854, da hun døde. Deres Datter var gift med Capitainlieutenant Steenbach, og deres Søn, Jægermeſter Steenbach, eier den nu. Han har 1860 opført en ny Hovedbygning. Conſistorialraad Knap afhændede den ſørſte Deel af Bøndergodſet. Den nuværende Eier har i 1868 folgt den ſaakaldte

Næsbjohoved. (Efter Refen).

Kræmmermarkt (15 Tdr. Hft.) til Odenſe Commune og tilkjøbt Tarupgaard i Paarup Sogn. Ved Udtorringen af Næsbjohoved-So har Gaarden vundet et Engareal. Marielund er ogſaa bygget 1765 af den bekyndte Kjøbmand i Odenſe Peter Giſſhou. Af ſenere Eiere nævnes From, Trolke, nu Statsraad Langkilde.

Paa et af Vedel Simonſen i „Borgruiner“ meddeelt Kort over Næsbjohoveds Slotsbanke (1813) findes paa en D i Næsbjohoved-So anført ſtore og lille Thorſlund ſamt en lille Holm kaldet Vieholm. Thorſlund er, ſom den nævnte Forfatter har oplyſt, et gammelt Navn, der findes omtalt 1244. N. M. Peterſen bemærker i Nordiſk Tidſkrift for Oldkundighed II., S. 105 med Henſyn til Vieholm: „Det maa endnu underſøges, om Vieholm udtales rettelig Vi=holm eller Vieholm, og om dette Navn nogenſinde forekommer i den ældre Tid; det vil da ſige, om det betegner veholm, veaholm, og om ikke dette Sted, der ligger ſaa nær ved Thorſlund er, hvorom man allerede nu næſten ikke synes at kunne tvivle, det rette gamle Odinsve, ſom Knutlinga Saga nævner, eller Offerſtedet for Odin; man finder ofte paa andre Steder Navnet ve, hvor Odin dyrkedes, ſirax ved Steder, ſom bære Navn af Thor. Odinsve betegner da ikke Odins Offerſted, men enten hele Den Tjen eller den forhenværende S, hvor Bjen Odenſe nu ligger“. Som alt anført i Supplement til forſte Udgave af dette

Skript har en anſeet Embedsmand i Odenſe (aaavidt erindres afdøde Juſtitsraad, Herreds= foged Hillerup) benleudet Udgiwerens Dymærksomhed paa, at Vieholm formodentlig maa betyde Vidieholm, da Buſten Vidie paa Fyenſt kaldes Vie og da i Omgiwelferne findes Vidier i Mængde. Næsbyhoved=So, der for ſtorſte Delen laa i St. Hans Landsogn, er nu udtørret for omtrent 10 Aar ſiden; derved indvandtſes c. 220 Tdr. Land, hvoraf den ſtorre Deel tilfaldt Aalſtkegaard.

Paarup Sogn, omgivet af Odenſe Kjøbstad, St. Knuds og St. Hans Landsogne, Næsbyhoved=Broby, Korup, Ubberrud og Sanderum Sogne. Kirken, øſtlig i Sognet, c. $\frac{1}{2}$ M. v. for Odenſe. Areal, 2697 Tdr. Land, hvoraf c. 100 Tdr. Land Skov, fordetmeste Gjærdſelskov, der ikke er Fredſkov, er tildeels meget ſladt og af leermuldet Beſkaffenhed. Stavis= Na løber langs med Sognets nordlige Grændſe; den optager ſydſra Kalør=Na, i Nærheden af den for ſit udmærkede Vand beſjendte Caroline= Kilde. Landeveien fra Odenſe til Middelfart paſſerer Sognets ſydligſte Deel. Hft. $298\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., $\frac{1}{8}$ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Paarup med Kirke og Dobbelſtkole (4 Klaffer med 2 Lærere), Tarup med Præſtegaard, Sneſtrup, Stegſted, Villeſtofte med Veirmølle, Munkeødgaarde (2 Gaarde); Tarup= gaard i Tarup By, af 19 Tdr. Hft., 140 Tdr. L. Ager, 27 Tdr. L. Eng og 10 Tdr. L. Skov, Carolinekilde, $12\frac{1}{4}$ Tdr. Hft. (deſuden til Gaarden Steenløſe Kirke med $24\frac{1}{8}$ Tdr. matr. Hft.), 74 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng og 6 Tdr. L. Skov og Have. (Gaarden Krogshoi regnes i adminiſtrativ Henſeende ogſaa til Sognet, ſkjøndt den efter Ma= trikſen hører til Ubberrød S.). Bølt 58 Gaarde, 104 Huſe, hvoraf 41 uden Jord, 32 G. og 71 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 914. Foruden Agerdyrkning, ſom er Hovederhvervet, haves noget Erhverv ved Skovarbeide, Afſætning af Havejager og Ferſt= vandsfiſk til Odenſe; ogſaa Lærred og Bomuldsſtoi, tilvirket ved Huusſlid, afſættes fra denne By. 2 Teglværker.

Sognet hører under Odenſe Herreds Jurisdiction (Odenſe), Odenſe Amtſtue= og Lægediſtrict; 1ſte Vgkds. 3die Udſkrivningskreds 162de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune og 2 Sognejogeddiſtricter. Kirken til= hører Odenſe Graabrødre Hoſpital.

Kirken, opført af hugne Kampeſteen og Muurſteen, har et aabent Sidecapel, hvori Døbefonten er anbragt, Taarn og Hvelvinger. Orgel.

Næsbyhoved=Broby Sogn, Annex til Alleſo Sogn i Lunde Herred, omgivet af dette Sogn, Odenſe St. Hans Landsogn, Paarup og Korup Sogne ſamt Lunde og Skovby Herreder. Kirken, midt i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ Mil n. v. for Odenſe. Areal, 2481 Tdr. Land, hvoraf 20 Tdr. Land Fredſkov, er leerblandede Muldjorder og endeel Moſehuller og i den nordlige Deel af Sognet høitliggende, men ſladt i den ſydlige Deel, der danner en Dal med betydelige Engſtrækninger ved Stavis= eller Næsby= hoved=Na, hvilken løber langs med Sognets Sydgrændſe. Landveien fra Odenſe til Bogenſe paſſerer midt igjennem Sognet. Hft. $300\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Næsbyhoved=Broby ved Landveien fra Odenſe til Bogenſe, med Kirke og Skole, Kirkendrup, Næsby og Skovshøirup med Teglværk, Næsbyhoved Veirmølle, Nulle Kro, 1 Gaard paa $16\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 141 Tdr. L., 1 Gaard 14 Tdr. Hft., 124 Tdr. L., Næsby=Moſegaard, 13 Tdr. Hft., 110 Tdr. L.,

3 Gaarde c. 12 Tdr. Htk., med 102, 104 og 86 Tdr. L. Salt i Sognet 50 Gaarde, 53 Huse med og 46 uden Jord, hvoraf 25 G. og 67 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 841. Jordbrug samt Tørvproduction er Hovederhverv.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 163de Lægd. Med Hovedsognet Allesø een Commune. Kirken tilhører Eieren af Næsbyhoved Mølle.

Kirken, af Muursteen, har Taarn, under dette og Choret Hvalvinger, i Skibet fladt Loft, Kirkedør fra 1512, Cruisfix fra 1560, gl. Granit Døbefont.

Smellem Allesø og Næsbyhoved-Broby ligger Bimose, hvori er gjort det rige og mærkelige Bimose-Fund fra den tidligere Jernalder, som er opstillet i 12 Stabe i Udsagsamlingen i Prindsens Palais, og som er det største Fund, den eier. 3600 Gjenstande glemmes her, hvilke for en 14 til 15 Hundreedaar siden vistnok med megen Høitidelighed nedlagdes i Moen som et Takoffer til Guderne for vunden Seir. (See herom Bimose-Fundet af C. Engelhardt, Kjøbenhavn 1869).

Stavis-Na kaldes i Biskop Jacob Madsens Visitatsbog Stadvads-Na.

Korup eller Trostrup-Korup Sogn, omgivet af Annexet Ubberød, Paarup, Næsbyhoved-Broby Sogne og Skovby Herred. Kirken, nordlig i Sognet, c. 1½ M. n. v. for Odense. Arealet, 2002 Tdr. Land, er sydlig i Sognet høitliggende, men sakraaner betydeligt mod Nord og danner endeel Enge langs med Stavis-Na, der udgjør Sognets nordlige og nordvestlige Grændse. Jordsmønnet er for Størstedelen sandet, navnlig til Trostrup By, i den vestlige Deel af Sognet noget gruset og i den østlige Deel muldet. Sydlig i Sognet er en mindre Indsø. Rugaards Landevei passerer Sognet. Htk. 182¾ Tdr. A. og G.

3 Sognet: Byerne Korup med Kirke, Præstegaard og Skole, Trostrup og Pederstrup; Slufester Kro ved Landeveien, 1 Gaard i Korup, 17 Tdr. Htk. Salt i Sognet 33 Gaarde, 37 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 13 G. og 43 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 516. Agerdyrking er Hovederhvervet.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 161de Lægd. Med Annexet Ubberød een Commune. Kirken tilhører nogle af Sognebeboerne.

Kirken er oprindelig opført af Kampesteen, Taarn og Hvalvinger tilføiede af Muursteen.

Ubberød Sogn, Annex til Korup Sogn, omgivet af dette Sogn, Paarup, Sanderum, Brylle og Bispenbjerg Sogne samt Skovby Herred. Kirken, østlig i Sognet, c. 1 M. v. for Odense. Arealet, 3803 Tdr. Land, hvoraf 250 Tdr. Land Fredskov (Hov-Haven), samt c. 130 Tdr. Land Skov, der ikke ere Fredskov, bestaaer afvejlende af Bakker (Dyrebakke sydvestlig i Sognet den høieste), Moser, Enge og Skove. Jorderne ere lette Skovjorder og sandmuldede; dog findes Leer paa et Strog fra Bisbjerg til Næbby og fra Eilstrup til Ubberød, hvilken sidste By har de bedste Jorder. Langs med Sognets nordlige Grændse er et mindre Aløb og i Sognet er flere Kilder. Landeveien fra Odense til Middelfart passerer Sognet. Htk. 316¾ Tdr. A. og G., ¾ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Store-Ubberød med Kirke og Skole, Store- og Lille-Eilstrup, Lille-Ubberød, Gundersø (4 G.), Weirup,

Nadby, Troelse og Høibjerg med Skole; Avlsgaardene Kalor, c. 13 Tdr. Htk., 112 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. L. Eng og Møse, 10 Tdr. L. Skov, Hestbjerg, 23 Tdr. Htk., 180 Tdr. L. Ager, 280 Tdr. L. Skov og 20 Tdr. L. Eng, Tanggaard, 13³/₄ Tdr. Htk., 130 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng og Møse, 7 Tdr. L. Skov; Husemøse med Veirmølle, 14¹/₄ Tdr. Htk., 120 Tdr. L. Ager, 14 Tdr. L. Eng og 17 Tdr. L. Skov, Korsebjerg med Vandmølle, Gaardene Nyggemøse, Krogshøi, Ny- og Gl.=Dyregravede, Store- og Lille=Vibsbjerg, Store- og Lille=Dyred, Store- og Lille=Ernebjerg, Store- og Lille=Langebjerg, Spedsbjerg, Blommenlyst Kro og Veirmølle, Røbjerg Veirmølle. Ialt i Sognet 79 Gaarde, 81 Huse med og 85 uden Jord, hvoraf 42 G. og 126 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1303. Agerdyrking er ligesom i Hoved sognet Hovederhvervet. I den sydlige Deel af Sognet sælges nogen Torv, navnlig fra Vibsbjerg. 3 smaa Teglværker. Endeel af Sognets Huusmænd ernære sig ved Veiarbejde.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hoved sognet; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 160de Læg. 2 Sognesogedistricter, østre og vestre. Kirken tilhører Cieren af Bramstrup Hovedgaard. Sognet eier følgende Legater: det Langtildste paa 100 Rd., det Ronlundste til en Pigeskole, 500 Rd., Lauritz Jørgensens og hans Søster Mathie Jørgensens Legat, hver paa 400 Rd., Jørgen Jørgensens Legat, ligeledes 400 Rd., til de Fattige, samt det Mortensenske Legat paa 500 Rd. til en begavet Bondedrengs Oplærelse.

Kirkens ældre Deel af Skampesten, Taarn og Hvalvinger senere tilsoiede af Muursteen.

Dalum Sogn, omgivet af Sanderum Sogn, Odense St. Hans og Frue Landsogne, Steenløse Sogn og Nasum Herred. Kirken, vestlig i Sognet, 1¹/₂ M. s. for Odense. Areal, 2123 Tdr. Land, hvoraf 20 Tdr. Land Fredskov (Bruens Bøge), og endeel fordømte Lunderstov, der ikke er Fredskov, er jevnt og af leermuldet Beskaffenhed. Odense=Ala løber igjennem Sognets vestlige Deel. Landveien fra Odense til Alsens passerer Sognet. Htk. 243⁵/₈ Tdr. A. og E.

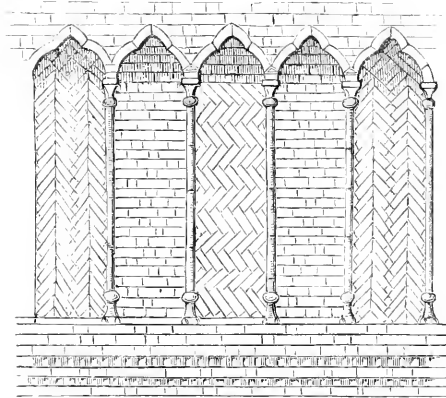
I Sognet: Dalum Kirke, Dalum Præstegaard; Byen Hjallesø med Skole; Hjallesøtorp, Hestehaven, Hegningen; Hovedgaarden Christiansdal, af 17¹/₂ Tdr. Htk. A. og E., foruden 6 Tdr. Htk. A. og E. tillagt Skovfogedhusene og andre Huse paa Hovedgaarden, af samlet Areal 150 Tdr. Land, hvoraf 18 Tdr. Land Skov (desuden til Gaarden Dalum og Sanderum Kirker med Tiende og Sanderum Sogns Kongetiende), Dalumgaard, Parcel af Christiansdal, 42 Tdr. Htk., 260 Tdr. L. Ager, 22 Tdr. L. Eng, 24 Tdr. L. Skov; Gaarden Rikkemunde, 14¹/₈ Tdr. Htk., 130 Tdr. L., Dalum Vand- og Veirmølle med Klædefabrik og Stampemølle. Ialt i Sognet 35 Gaarde, 36 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 22 G. og 44 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 761. Agerdyrking er Hovederhvervet.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 149de Læg. Med Annexet Sanderum een Commune. Kirken tilhører Cieren af Christiansdal.

Dalum-Kloster var ligesom det noget ældre Asmild-Kloster ved Viborg et Nonnekloster af Augustinerordenen og foruden Holme-Kloster i det sydlige Fyen det eneste Kloster, der med Bished vides at have været i denne Provinns udenfor Kjøbstæderne. Det var oprindelig stiftet i Odense eller rettere paa Nonnebjergert lige udenfor denne By, indviet til „vor Frue“, og efter Hvitfeldt fundet 1183 af Biskop Simon af Odense, som skænkede Klosteret Hjalte Kirke (sfr. Bedel Simonson „Bidrag til Odense Byes ældre Historie“ I, S. 104, 113, 119, 120); men allerede i Slutningen af samme Aarhundrede eller den første Halvdel af næste (Aaret findes ikke angivet) maa det være forflyttet til det en halv Miils Bei Syd for Odense ved den vestre Bred af Odense-Na beliggende Dalum. Klosteret bestyredes af en Prior og en Priorinde; Nonnerne havde ikke altid det bedste Rygte for Tugt og Sædelighed. I Hamsforts *chronologia secunda* (Ser. r. D. 1, S. 309) berettes saaledes under Aar 1355, at Biskop Nicolaus af Odense „*visitat monasterium Dalumense, et virginum mores et disciplinam inspicit atque corrigit*“. Heraf behøver man dog vel ikke at antage med G. L. Baden (Et Bidrag til Sædelighedens Historie i Middelalderen i „Historiske Afhandlinger“ I, S. 37), at Dalum Kloster var et Bordel for „flere end St. Knuds Brodre“, om disse sidste endog, som Hvitfeldt fortæller (Kronike, Folio S. 996) i deres Kloster viste det „Mirakel“, at Klosters Kof, Bryggerkarl og Kjaalbersvend paa

engang kom i Barjelseng. Under den almindelige Reising af den nyeste Almue i Begyndelsen af Gregens Tiede (Juli 1534) indtog en Skvad fra Odense, Henrik Skrap, med sit Anhang Dalum-Kloster og tilføiede Nonnerne Vold, hvorfor disse Klosterstere senere bleve henrettede. Efter Reformationens Indførelse blev Klosteret inddraget under Kronen og bortforlehuet til Adelige. Christian IV. tog ofte paa sine Reiser ind paa Dalum-Kloster; her tog han sit Hovedkvarter ved de Keiserliges Fremtrængen paa Halvoen 1627, og her døde den ene af Kongens Sønner med Kirstine Muntz. A. I Juni 1659 blev Dalum Kloster pantsat til Rentestriver Jens Lassen, hæderlig bekendt fra Kjøbenhavns Forsvar, og henved 2 Aar efter sit han Skjøde derpaa (Dalum Ladegaard,

Parti af Capitalerne i Dalum Kirke.

38 Tdr. Htk., beregnes deri til 60 Rd. pr. Td., 2103 Tdr. Bøndergods til 50 Rd. pr. Td.). Lassen overdrog denne store Eiendom til Geheimeraad Diderik v. Schult til Finstrup, † 1704 (han kaldte Gaarden Christiansdal efter Kong Christian den Femte). Den næste Eier var hans Dattermand og hans Husfrues Broder søn Admiral C. C. Gabel, som 1718 solgte den til Kongen. Christiansdal var nu indtil 1764 en Deel af det nyeste Rytterdistrikt. Ved dettes Salg i det nævnte Aar kjøbtes Christiansdal med 91 Tdr. Htk. fri Hovedgaardstaxt, 593 Tdr. Bøndergods samt Dalum og Sanderum Kirke for 108,790 Rd. D. C. af Kammerherre Christian Benzon (f. 1718, † 1801) og er senere forbleven i den Benzon'ske Familie (nu Kammerherre F. C. D. Benzon), først som Substitution for det af Jacob von Benzon til Cathrineberg, Rungaard, Aastrup, Aggersvold, Morkgaard, Bjærnesker, Geheimeraad, virkelig Statholder og Proreger i Norge (f. 1688, † 1775) i Aaret 1766 oprettede Stamhus Cathrinebjerg, senere som en Deel af Substitutionen for det i Aaret 1757 af Christian Hansen oprettede Stamhus Pønborggaard, nu, efter i 1855 at være ndlost heraf, som Privateiendom. 1785 angives Gaardens samlede Hartkorn til 815 Tdr. og blev dengang vurderet til 126,500 Rd. D. C. Gaardens Bygninger ere for største Deel opførte af fornævnte Kammerherre Chr. Benzon og den nuværende Besidders Fader Kammerherre P. U. F. Benzon (den nordre Fløi skal dog endnu være en Deel af den gamle Klosterbygning); et 14 Tdc. Land stort Parkanlæg.

Dalum Kirke, for største Delen opført af Muursteen, med hoit Taarn og Hvalvinger, Spor af gamle Rundbueer, er den gamle Klosterkirke til Dalum Konnekloster, meget stor (121 Fod lang, 36½ Fod bred). Skibet og Choret lige høie. Imellem Alteret og Knaafaldet ligge 2 Ligtene over to Abbedisjer af Familien Friis, der begge bleve 80 Aar; den ene, Ane, døde 1580, den anden, Alhed, døde 1572. Paa begge Sider af Choret findes tvende smukke (nu overtalkede) Billeder med firfandede Felter. Den samme Prydelse kommer igjen i en Sidebygning mod Nord, der nu bruges til Capel for Familien Benzon. Ved Siden af denne Tilbygning længere mod Øst er et Capel, over Indgangen til hvilket, i Choret, er indmuret en Tavle, hvorpaa læses, at Kong Christian IV. ved sin Nærværelse i Dalum Kirke i 1616 har tilladt Hr. Jffver Bind at indrette dette Capel til en Begravelse. I Capellet, der er meget forfaldent, er et vidtloftigt Epitaphium fastgjort i Væggen, med talrige Vaabenmærker i Alabast, saaledes for Slægterne Døse, Straalenbrup, Zuul, Steensfeldt, Skeel, Redhals, Skjel, Bild, Lange, Skinkel, Gyldeentjerne, Hardenbjerg, Bind, Friis m. fl. Syd for Choret er et lille gammelt Capel i Rundbuestil. Taarnet er en senere Tilfætning. Inden i det sees den oprindelige vestre Gavl, som er prydet med Rundstave med smaa Capitales, der bære trebladede Buer; af denne smukke Brove paa Dvergangspilten, den ældste Spidsbuestil, gives paa foregaaende Side en Afbildning. Kirken har et stort Orgel, skænket af Orgelbygger Demant, men det trænger til Reparation.

I Hjaltefe, hvor nu Sognets Skole er, var tidligere dets Kirke, som blev nedbrudt efter Reformationen og Steenene brugte til Hollusgaards Opførelse. Her blev Christian den Tredie valgt til Konge af den sjeniske Adal den 9de Juli 1534, saa Dage efter hans første Udvalgelse af den jydste Adal i Nye.

Sanderum Sogn, omgivet af Dalum, Steenløse, Bellinge, Brendesilde, Abberød og Paarup Sogne samt Odense St. Knuds Landsogn. Kirken, østlig i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. s. v. for Odense. Areal, 5231 Tdr. Land, hvoraf 303 Tdr. Land Fredskov, er for det meste sladt, kun mod Navnbjerg og Høime bakket (Bondebjerg). Odense-Na, som danner Sognets sydøstlige Grænse mod Steenløse Sogn, har her steile Bredder. Jordsmønnet er i Sognets vestlige Hjørne ved Bosemoje temmelig stærkt leret, men ibrigt leermuldet; i Sognets sydøstlige Deel findes tildeels skarpe Forder. Landeveien fra Odense til Assens, fra hvilken Landvei der sydlig i Sognet gaaer en Sidevei til Faaborg, passerer Sognets sydøstlige Deel. Den sjeniske Jernbane gennemskjærer Sognet fra Nordost til Sydvest. Htk. 538 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skff.

I Sognet: Bjerne Sanderum med Kirke og Skole, Elmelund, Navnebjerg med Skole, Høime med Skole; Dyrupgaard (2 G.); Gaardene Bøllemoje, Store-Orynborg, Lille-Orynborg med Teglværk, Knudsstrupgaard, Holmstrup, hvorved Jernbanestation og Brevsamlingssted; Bosemoje Veir- og Vandmølle og Teglvært. Salt i Sognet 96 Gaarde, 93 Huse med og 83 uden Jord, hvoraf 55 G. og 119 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1528. Agerdyrking er Hovederhvervet. Noget Skovarbejde gives.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægebidistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 150de Vægd. Kirken tilhører Eieren af Christiansdal. Sognet eier et af Gaardmand Hans Larjen og Hustru Gjertrud Nielsdatter stiftet Legat, stort 1000 Rd., for gamle og værdige Trængende i Sognet.

Kirken, helliget St. Michel, er en Korskirke med Taarn, halvrundt Sacrifii, Spor af 2 rundbuede Indgange; udenpaa Sacrifiet mod Øst udhugget St. Nikkel med Dragen, dette Arbejde dog senere overhugget for at faae anbragt et lille rundbuet Vindue. Kirken er bygget deels af Kampesteen (den ældre Deel), deels af Muursteen og hvælvet. Denne Kirke har en stor Altartavle af Træskjæverarbejde, som skal være

stjænktes den af Dronning Christine, da hun boede paa Næstbyhoved. Det maa beklages, at den ikke er vel vedligeholdt, idet Forghildningen flere Steder er affallet. Den antages at være udført af den kunsthædige Billedsfjærer Klaus Berg fra Lybek, som bemeldte Dronning indfaldte til Odense og visse stor Bevaagenhed (Kirkehift. Saml. II. S. 428 Anm.**). Nogle Levninger af et reseat Kalkmaleri fra det 15de Aarhundrede; mærkeligt er det, at paa dette forestilles Herrens Korsafstelse førend Korset er reist. Orgel.

I Sanderum er vor fortjente Historiker, Etatsraad N. M. Petersen født den 24de October 1791, død 1862. Hans Fader var Huusmand.

Brendekilde Sogn, omgivet af Annexet Vellinge, Brylle og Sanderum Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. $1\frac{1}{4}$ M. s. v. for Odense. Arealet, 1600 Tdr. Land, er fladt, og Jordlaget bestaaer af mildt Leer, lettest mod Brylle Sogn. Borreby Mølle=Åa, der udspringer paa Sognets nordlige Grændse, løber midt igjennem Sognet fra Nord til Syd og danner derefter den sydvestlige Grændse mod Brylle Sogn. Den hvenske Jernbane passerer Sognet. Htk. $163\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Brendekilde med Kirke, Præstegaard, Skole, Fattigaard og Veirmølle; Aulsgaarden Brendekildegaard, 13 Tdr. Htk., 137 Tdr. L., Store=Stærmosegaard, Vædegaard og Lyststebet Limkilde. Ialt i Sognet 33 Gaarde, 36 Huse med og 27 uden Jord, hvoraf 15 G. og 53 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 535. Agerdyrkning er Hovederhvervet. 2 smaa Teglværker.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 7de Bgkds. 3die Udskrivningskreds 151de Læg. Med Annexet Vellinge een Commune. Kirken tilhører Cieren af Brendekildegaard. Pastoratet eier et af en tidligere Sognepræst, Consistorialraad v. Westen stiftet Legat, stort 300 Rd., hvoraf Renten aarlig uddeles til 2 Fattige af Brendekilde og 1 af Vellinge Sogn.

Vor berømte Sproggransker Niemann Christian Rast blev født den 22de November 1787 i Brendekilde, hvor hans Fader var Huusmand; han døde som Professor i de orientalske Sprog og Universitetsbibliothekar i Kjøbenhavn den 14de Novbr. 1832.

Brendekilde Kirke, opført af Muursteen og enkelte Kampesten, hvalvet og med Taarn, har en smuk Altertable af Billedsfjærerarbejde (hos Jacob Madsen siges, at den forestiller Christi Nedtagelse af Korset; „paa Kjøleens passio, udgraffnet alt“).

Vellinge Sogn, Annex til Brendekilde, omgivet af dette S., Steenløse, Fangel, Berninge og Brylle S. Kirken, østlig i Sognet, c. $1\frac{1}{4}$ M. s. s. v. for Odense. Arealet, 1951 Tdr. Land, er jevnt med Undtagelse af nogle høie Bredder ved Odense=Åa, der danner Sognets Østgrændse, og Kulagerhøien, 126 Fod, i Nærheden af Landeveien fra Odense til Assens. Jordsmønnet er af let sandmuldet Beskaffenhed. Borreby Mølle=Åa begrændser Sognets sydligste Deel. Htk. $235\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Vellinge med Kirke og Skole; Borrebygaard, Borreby Veir- og Vandmølle, Dambogaard. Ialt i Sognet 47 Gaarde og 47 Huse, hvoraf 8 G. og 31 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 669, hvis Hovederhverv er ligesom i Hovedsognet Jordbrug.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 7de Bgkds. 3die Udskrivningskreds 152de Læg. Kirken tilhører Cieren af Skovsbo.

Bellinge Kirke er fornemlig opført af Muursteen, med Taarn og Hvalvinger. Disse vare efter Jacob Madſens Viſitatsbog malede med „Paſen og allehaande gammelt Verk“.

Steenløſe Sogn, omgivet af Annexet Fangel, Bellinge, Sanderum og Dalum S. samt Aſum H. Kirken, nordveſtlig i Sognet, 1 Mil f. for Odenſe. Areal, 2136 Tdr. Land, hvoraf nogen Underſkov med enkelte Ege og Bøge, der ikke er Fredſkov, er bakket ved Odenſe-Åa, af leer- og ſandmuldet Beſtaffenhed. I de høje bratte Klinter ved Odenſe-Åa forekommer et stærkt Lag af Kalkſuf, dannet af Afſivning fra Kilder med kalkholdigt Vand, hvoraf denne Klint er opfyldt. Odenſe-Åa, der paa dette Sted er meget fiſkerig, danner Sognets Veſtgrændſe mod Bellinge og Sanderum Sogne, og et mindre Ualøb, der udſpringer i Nørre-Soby S. i Aſum H., danner Sognets øſtliche Grændſe mod dette Herred. Htk. 245¹/₈ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Steenløſe med Kirke, Præſtegaard, Skole og Veirmølle, Svenstrup og Volderslev; Hovedgaarden Lindved, 19¹/₂ Tdr. Htk., 160 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. Eng og 18 Tdr. Skov; til Hovedgaarden hører en Vandmølle, Gaarden Lundsgaard og Elle Vandmølle. Ialt i Sognet 36 Gaarde, 30 Huſe med og 19 uden Jord, hvoraf 5 G. og 35 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 602. Agerdyrkning er næſten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Odenſe Herreds Jurisdiction (Odenſe), Odenſe Amtſtue- og Lægedistrict; 7de Vgkds. 3die Udſkrivningskreds 153de Lægd. Med Annexet Fangel een Commune. Kirken tilhører Cieren af Caroline-tilde i Paarup Sogn, Procurator Jeſpersen. Fattigræſenet har i Forening med Lyndelſe og Allerup Sogne i Aſum Herred et Legat, 8600 Rd., der er ſtiftet 4de April 1793 af General Ahlefeldt og Frue og indeſtaaende i Lindved Gaard og Gods, for at forrentes til Fordeel for de Fattige paa Lindved og Bramstrup Gods, kvartaliter ¹/₃ til hvert af de 3 Sogne, og Cathrine ſal. Anders Jeſens Legat, 100 Rd., ſtiftet 11te September 1764 for Fattige i Steenløſe Sogn.

Sokkelen og Hjørnerne paa Steenløſe Kirke, Skib og Chor, ere af hugne Kampeſte, det Dvrige af ubugne Kampeſte. Baabenhuſet og Taarnet ſamt Hvalvinger ſenere opførte af Muurſte. Ligſteet over Johan Brockenhuus til Volderslevgaard, † 1545; en gammel Kirkeſtor fra 1489 er ophængt i Kirken ſom Oldtidsmindesmærke.

Hovedgaarden Lindved var alt i det 15de Aarhundrede nævnt ſom et Lehn under Næſbyhoved og har derefter været i flere adelige Familiers Beſiddelſe. Efter Danſke Atlas (III. S. 473) tilhørte den 1506 Cantſler Sorgen Marſvin og 1558 Ove Bilde (ſj. Tabellen over denne Familie i Hofmans Eſterretn. om danſke Adels-mænd III., S. 323), ſenere en Tid lang den ſtramſke Slægt. Den 7de Novbr. 1691 ſolgte Oberſtlientenant Jochum Schütz Lindved Gaard og Gods „med adelig Frihed paa ſamme Gaard“ til Frederik Gørſdorf til Kjørgaard og Bramstrup, Oberſt over Marine-Regimentet, og i Slutningen af forrige Aarhundrede eiedes den med complet Gods af Johan Jacob de Mylius, Landsdommer i Fyen, og Frue Ulrike Catharine Raſch. I 1803 kom den til den Familie, der endnu eter den, nu Enkeſene Berg.

I Sognet har ligget Herregaarden Volderslevgaard, ſom tilhørte Brockenhuſerne (ſj. nævnte Johan B., ſenere Otto Brockenhuus, der har ſkænket Prædikeſtolen i Kirken 1584).

Efter N. M. Peterſen (Saml. Afhandl. I. 186) findes der ved Steenløſe en hellig Kilde, Videtilde, der beſøges St. Hans Nat.

Fangel Sogn, Annex til Steenløſe S., omgivet af dette Sogn, Veringe og Bellinge S., ſamt Aſum H. og Svendborg Amt. Kirken,

midt i Sognet, c. $1\frac{1}{2}$ M. s. s. v. for Odense. Arealen, 2589 Tdr. Land, hvoraf nogen Skov, der ikke er Fredsskov, og som er deelt i 33 indhegnede Lodder fra 1 til 5 Tdr. Land, er jevnt og Zorderne af sandet og skarpsjandet Befkassenhed, ved Fangel By findes koldt sandet Underlag og paa flere Steder rodt Leer med Ahlfugler. Odense=Na danner Sognets vestlige og nordvestlige Grændse mod Bellinge og Beringe Sogne. Landeveien fra Odense til Faaborg passerer Sognet. Htk. $231\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Fangel med Kirke og Skole, Fangeltorp, beliggende noget sydlig for Byen Fangel. Salt i Sognet 45 Gaarde, 47 Huse med og 35 uden Jord, hvoraf 30 G. og 66 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 747. Agerdyrkning er ligesom i Hovedsognet Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 154de Lægd. Kirken tilhører 2 Gaardmænd i Sognet.

Kirken, taarnet og hvalvet, er opført af Kampesteen og Muursteen.

Beringe Sogn, det sydvestligste Sogn i Herredet, omgivet af Tommerup, Brylle, Bellinge og Fangel S., Baag H. og Enevoldborg Amt. Kirken, nordlig i Sognet, c. $2\frac{1}{4}$ M. s. v. for Odense og $2\frac{3}{4}$ M. o. n. o. for Næsens. Arealen, 5162 Tdr. Land, hvoraf 150 Tdr. Land Skov, der ikke er Fredsskov, er i Midten høit og hæver sig i det østlige Hjørne af Sognet i en Række af Sandhøie ved Solevad og Hjelmerup, men bestaaer ved Sognets Grændser for det meste af Enge og Mojer. Jordsmønnet er for Størstedelen meget sandet, og navnlig ere Hjelmerup Bakker og den Deel af Beringe Byes Jorder, som ligger langs med Odense=Na, af meget slet Befkassenhed. Sognet er mod syd og øst begrænset af Odense=Na og mod nord af Borreby=Mølleaa. Landeveien fra Odense til Næsens passerer midt igjennem Sognet fra nordøst til sydvest. Htk. $464\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Beringe med Kirke, Apothek, Skole og Kro, Liimfabrik (derunder Stedbetegnelserne Fruerlykke med Præstegaarden Fuglsang, og 3 G. og 1 H., Præsteskov, 4 H. og Gravene, 5 H.), Hjelmerup med Møllebjerg (2 H.), Solevad, Langsted med en Veir- og Vandmølle, Teglværk, Bregnemose med Næsehuse, Naarup med Skole og Skovsbo; Aulsgaarden Voldsgaard, c. 14 Tdr. Htk., 102 Tdr. L. Ager, 17 Tdr. L. Eng og 12 Tdr. L. Skov, 1 Gaard i Solevad 16 Tdr. Htk., 153 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng, 8 Tdr. L. Skov og 5 Tdr. L. Møse, Gaardene Stenolt (2 G.), Fogedgaard ved Naarup, 1 Gaard i Naarup paa c. 12 Tdr. Htk. Salt i Sognet 90 Gaarde, 140 Huse med og 54 uden Jord, hvoraf 15 G. og 80 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1509. Foruden Agerdyrkning udgjør Torvproductionen Erhverv for Indbyggerne. 2 smaa Teglværker.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægeistrikt; 7de Vgkds. (Valgsted i Beringe). 3die Udskrivningskreds 155de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører 7 Gaardmænd i Sognet i Forening med 1 Gaardmand udenfor Sognet.

Berninge Kirke, 150 Fod over Havslæden, er bygget i et Kors, vel ikke oprindelig, men ved senere Tilbygninger, af hvilke den ene er Baabenhuus, den anden indrettet til Stolestader. Kirken, som selv er tækket med Bly, har et Taarn, der er tækket med Teglsteen; den har Hvalvinger ogsaa i begge Udbygningerne, og er paa Kampsteens-Grund opført af Muursteen.

Tommerup Sogn, omgivet af Annexet Brylle, Berninge og Bispenbjerg S. samt Baag Herred. Kirken, østlig i Sognet, c. 2 M. s. v. for Odense og $2\frac{3}{4}$ M. o. n. o. for Assens. Areal, 4337 Tdr. Land, hvoraf 84 Tdr. Land Fredskov (København), samt c. 180 Tdr. L. (Stor-Eskoven og Bracheløkken, Femten-Eskov), der ikke er Fredskov, antager et næsten vildt Udseende, idet Banker, Moser, Enge med Vandløb og Eskov afvejer med hinanden, og danner ved Tommerup By en Dal, der udbreder sig herfra i en jevn Flade mod øst og nordost med Brylle Sogn. Jordkønnet frembyder stor Forskjellighed, thi medens man tæt ved Tommerup By finder meget Gruus og Steen, der ligesom i Sørrulling ere sammenstruede, saaledes finder man ogsaa med Brylle god Muld, ved Apper og Broholm stivt Eskorleer og ved Tølleruplund en Art Mærsk, nemlig et sjelden fint Leer, som i aldeles horizontale Lag ligesom har bundfældet sig (see herom Hofmann-Bangs Beskrivelse af Odense Amt, S. 43). Nordlig i Sognet udspringer Brende=Na, der løber igjennem Bispenbjerg S. og Baag H. og falder ud i Lille-Belt, og østlig og sydlig i Sognet udspringe 2 mindre Aaer, der i Forening danne Sognets sydligste Grænse med Berninge Sogn. I Sognet findes endeel Kilder. Den slyngste Jernbane passerer Sognet. Htk. $343\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E. og 71 s Tdr. Ekff.

I Sognet: Byen Tommerup med Kirke, Præstegaard, Skole, Vand- og Veirmølle, Jernbanestation, Handelskøbtøis, Garveri, Færveri; Aalsgaardene Kamgaard i Tommerup, c. 17 Tdr. Htk., c. 185 Tdr. L., Dyrehavegaard, $13\frac{1}{4}$ Tdr. Htk., c. 160 Tdr. L., Store=Apper, 15 Tdr. Htk., c. 200 Tdr. L., hvoraf 74 Tdr. L. Eskov, Baagegaard eller Baagøgaard, 12 Tdr. Htk., 126 Tdr. L., hvoraf 5 Tdr. L. Eskov, med Vandmølle, Mosgaard, 11 Tdr. Htk., Tølleruplund, 11 Tdr. Htk., Gaardene Tøllerup, Skjelskov med Veirmølle, Væden, Høisholt; Tøllerup med Skole og Kivsmøse med Skole; Steenbjerg Veirmølle. Salt i Sognet 69 G., 110 Huse med og 78 uden Jord, hvoraf 41 G. og 128 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 1587. Agerdyrkning og endeel Eskovarbejde udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Løgedistrict; 7de Bykds. 3die Udskrivningskreds 156de Lagd. Med Annexet Brylle een Commune. Sognet er deelt i 2 Sognefoged-districter, det nordlige og det sydlige. Kirken tilhører Cieren af Høibjerg i Ulberød S., Boghandler Milo i Odense. Fattigvæsenet eier 4 mindre Legater for Trængende i Tommerup og Brylle Sogne, tilsammen 400 Rd.

Kirken er opført af Muursteen og Kampsteen, har Taarn og Hvalvinger samt Abfis.

Brylle Sogn, Annex til Tommerup Sogn, omgivet af dette S., Bispenbjerg, Ulberød, Sønderum, Brendekilde, Vellinge og Berninge S. Kirken, noget sydlig i Sognet, c. $1\frac{3}{4}$ M. s. v. for Odense, c. 3 M.

o. n. o. for Afsjens. Areal, 3674 Tdr. Land, hvoraf c. 100 Tdr. Land adspredt liggende Skov, der ikke er Fredskov, er jevnt med Undtagelse af den nordlige og nordvestlige Deel, som er bakket, og Jordsmønnet er i den nordlige Deel noget leret, men iøvrigt af sandmuldet og lettere Beskaffenhed. Sognets østlige og sydlige Deel begrænses af Aaløb, der, hvor disse støde sammen under Navn af Borreby=Mølleaa imellem Vellinge og Verninge Sogne, falde ud i Odense=Åa. Hft. 343³/₄ Tdr. Å. og E.

3 Sognet: Byerne Brylle med Kirke og Skole, Gundestrup (af meget spredt Veligheden) og Rønder; 1 Gaard i Rønder, 16³/₄ Tdr. Hft., 64 Tdr. L., hvoraf 20 Tdr. L. Skov, Gaardene Brøholm, 11 Tdr. Hft., Store=Toho, c. 11 Tdr. Hft., Lille=Apppe, Størmosesgaarde, Stræppenborg og Frankfri Veirmøller og Brunsvig Skole. Balt i Sognet 87 Gaarde, 100 Huse med og 42 uden Jord, hvoraf 67 G. og 97 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1272, hvis Erhverv ligesom i Hovedsognet er Agerdyrkning og Skovarbejde.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 7de Vglds. 3die Udskrivningskreds 157de Lægd. Sognet er deelt i to Sognefogeddistricter, det nordlige og det sydlige. Kirken tilhører en Gaardmand i Sognet med 3 andre Gaardmænd udenfor Sognet.

Kirken er taarnet og hvælvet, opført af Rampe- og Muursteen. Den Klokke i denne Kirke, som i Danffe Atlas (VI, S. 542) antages for den ældste i Danmark, som skal have havt den Indskrift: „Marie es mine name min liid er gode beqvame 1376“, o. i hvis Bøgt der angives til 20 Skippund, er 1781 afløst af en anden, støbt af Michael Carl Troisjell i Kjøbenhavn, ifr. Kirkehft. Samlinger II., S. 85.

Bispenbjerg Sogn, omgivet af Ubberød og Tommerup S., Skovby, Vends og Baag H. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 2¹/₄ M. v. for Odense. Areal, 8465 Tdr. Land, hvoraf c. 350 Tdr. Land Skov, af hvilke 18 Tdr. Land er Fredskov. Bispenbjerg Sogn har en i høi Grad uregelmæssig og bakket Overflade (en Bakke i Præstegaardens Have, 410 Fod), navnlig i den større nordlige Deel, der falder ned imod det Dalstrøg, hvori Brende=Åa flyder. Strøget imellem den nordlige og sydlige Deel er temmelig jevnt, tildeels sladt med betydelige Eng- og Mosestrækninger (Raadefilde Mose og Revertjær) og den øvrige Deel af Sognet er optaget af en Mængde Bakker, der ere adskilte ved smaa Dalstrøg og Moser, hvoraf den store Andebølle=Mose i Sognets nordvestlige Deel. Fra disse mange høie Bakker høves en vid Udsigt over hele det nordlige Fyen og til den jydse Kyst; i klart Veir kan endog Nordkysten af Als sees, hvorfor Sognet er et meget yndet Udflugtssted fra Odense By. Jordsmønnet er høist forskjelligt og bestaaer sønden for Landeveien fra Odense til Middelfart, der passerer midt igjennem Sognet, af stive Leerjorder, hvilke ogsaa findes ved Grøstebjerg, nordvestlig i Sognet, hvorimod Jorderne forøvrigt ere lette; de meest sandede Jorder findes ved Afsenbølle, vestlig i Sognet. Store Skove findes ikke mere i Sognet, men endeel Smaaskove, hvoraf Røverskoven er den største. Brende=Åa, der her er meget ubetydelig, løber igjennem Sognets sydligste Deel. Jernbanen fra Nyborg til Strib, med Stoppeplads ved Skalbberg og Bred, passerer Sognets sydlige Deel. Hovedlandeveien fra Odense til Middelf-

fart med en Sidevei til Assens gaaer midt igjennem Sognet. Hft. c. 699 Tdr. A. og E. og $4\frac{1}{4}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Bispenbjerg Kirke paa det høieste Bakkeparti, 370 Fod over Havsladen, ved Hovedlandeveien, Bispenbjerg Præstegaard, 12 Tdr. Hft., i Nærheden af Kirken; Byerne Kolbjerg med Skole, Skovsby, Brønserød, Karhuse, Kjølstrup, Skallebølle med Skole, Magtenbølle, Laaninge, Skalbberg med Skole, Jernbane=Stoppeplads, Bred med Skole, Teglværk og Jernbane=Stoppeplads, Assensbølle, Sprattenborg Huse, Kold Huse med Skole, Gadsbølle og Andebølle med Teglværk (imellem de 3 sidste Byer en Skole); Aulsgaarden Grøstebjerg med Vandmølle og Teglværk, $19\frac{3}{4}$ Tdr. Hft., c. 265 Tdr. L., Gadsbøllegaard, $18\frac{1}{2}$ Tdr. Hft.; Gammellund og Sellebjerg Teglværker; Bispenbjerg Kro, Bispenbjerg Beirmølle, Fuglevig Vand= og Beirmølle; Fattiggaarden Steensgaard. Balt i Sognet 174 Gaarde, 453 Boelsteder og Huse.

Indbyggere: 3836. Agerdyrkning, noget Skovarbeide og Tørveproduction er Indbyggernes Hovederhverv. I Sognet findes endeel Fattige og omtrent 100 Indsidder-Familier, som deels ernære sig ved Dagarbeide og Tørveproduction, og deels ved i de saakaldte Karhuse at brænde „Sikar“, kaldet Staalgryber, fjeldnere Stalgryber, 3: sorte flade Fade, hvilke finde stærk Afsetning hos Bønderne til Mælkfæde. Antallet af de saaledes fabrikerede Kar er omtrent 50,000 Skfr. aarlig. I Sognet findes 6 Teglværker, 9 Kjøbmænd.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue= og Lægebidistrict, 5te Bykds. En Deel af Sognet (Assensbølle, Gadsbølle, Bred, Koldshuse, Andebølle og Grøstebjerg) udgjør 3die Udskrivningskreds 158de Lægd og den øvrige Deel (Kolbjerg, Brønserød, Skovsby, Kjølstrup, Hjortebjerg, Skallebølle, Laaninge, Magtenbølle og Skalbberg) samme Kreds 159de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører en Privatmand. Sognet har 2 Legater, Provst Rosenringes, stort 100 Rd., hvoraf svares 5 pCt., og Degnen Jostias Barfoeds Legat, 468 Rd. 72 s i fgl. Obligationer, hvoraf Renten i hver Termin uddeles til 5 Fattige og Syge i Sognet, med Tilkjendegivelse, at Gaven er fra Jostias Barfoed og efter hans Villie „bestemt til de Fattige til Verdens Ende.“

Bispenbjerg Sogn henførtes i den ældre Matrikul til Skovby Herred, medens det i geistlig Henseende hørte til Baag Herred.

Kirken, som ligger ved Hovedlandeveien imellem Odense og Middelfart, paa venstre Side af Veien, er en stor og massiv Bygning af anseelig Længde og Brede, med et stort Taarn i Vest og et Spir i Ost. Kirken og dens nærmeste Omegn ligger meget høit (370 Fod over Havsladen). Efter Vedel Simonson (Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III., S. 181, Bidrag til Rugaards Historie, I., 1ste Heite, S. 3) er Stedets Navn at derivere af Vidsynsberg, d. e. det Bjerg, som sees vidt omkring, eller hvorfra man har en vidt Udsigt. Dette kan dog næppe være Tilfældet, da det allerede 1333 skrives Bispenbergh. I ældre Tider var Bispenbjerg Sogn berygtet for sine Røverbønder; Skoven, hvorigjennem Landeveien gaaer, kaldes derfor endnu „Røverbøven“, ligesom en Balle „Røverbakken“ (see ovenfor).

Paa Assensbølle Mark imellem Bispenbjerg og Gripsvold har der ligget en Steen, paa hvilken efter Sagnet Knud den Hellige skal have hvilet paa sin Flugt for Tørverørene, og som derfor skal have antaget Form af et Sæde; til denne saakaldte St. Knuds Steen pleiede de, som drog til St. Knuds Marked i Odense, at kaste en lille Steen for derved at tilvende sig Velsignelse og Held paa de Helgenen indviende Marked=dage; men baade Steenen selv og Steendyngen ere nu forsvundne.

I Fuglevig Præstegaard (Sognets Præstegaard, der kaldtes saaledes, laae indtil dens Brand 1838 i en Dal, der hedder Fuglevig, nu er den beliggende ved Bispenbjerg By), ere Tigterne Trojel fødte: den ældre Broder Peter Magnus den 6te Juni 1743 og den yngre Peter Kosfod den 5te Mai 1754.

I Regesta diplomatica 6921 nævnes Kong Christian den Andens Forlehningsbrev paa Grettebollegaard. 1598 nævnes Erik Bilde til Grøstebjerg.

Magtenbølle hed 1295 Matteltbølle.

Koborg er vistnok det Kobiargh, der nævnes i Valdemar II's Jordebog blandt Kongens Gods; det maa da have været en større Gaard. Brønserød skrives 1509 Brønstrut. Kjelsstrup skrives 1498 og 1500 Kedesstrup.

Sellevbjerg har tidligere været en adelig Gaard. Mette Sophie Parsberg bragte den 1679 til sin Mand, Hannibal Sehesteds uagte Søn, Jens Sten Sehested, † 1698, en meget frugtbar Poet, der af sin Samtid fattes ved Siden af Kingo.

Aasum Herred

omgives af Odense-Fjord, Bjerre Herred, Binding og Salling Herreder i Svendborg Amt, Odense Herred, mod hvilket Odense=Åa paa en Estræning gjør Grændsen, og Lunde Herred, fra hvilket det stilles ved Odense=Canal. Jorderne, der i det Hele ere flade, mod Eyd lidt mere bakkede, ere for den større Deel af leermuldet Bestaffenhed. Herredet hører til de mindre skovrige i Thy; dog findes større og mindre Skovpartier spredte overalt. Fladeindholdet er omtrent $2\frac{3}{4}$ □ Mile. Stk. 2746 Tdr. A. og E., $8\frac{1}{2}$ Td. Skff. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 8173. I geistlig Henseende er Aasum Herred forenet med Bjerre Herred til eet Provsti. Heden Sogn i Salling Herred er Annex til Nørre=Søby Sogn.

Seden Sogn, omgivet af Annexet Aasum S., Odense og Bjerre Herreder samt Odense-Fjord, =Canal og =Åa. Kirken, nordvestlig i Sognet, c. $\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for Odense. Areal, 1016 Tdr. Land, er fladt med en betydelig Deel Eng langs med Odense=Canal, der danner Sognets vestlige Grændse mod Odense S. Jordsmonnet er sandet og gruset og de lynchbevorede Dredrev ere nu opdyrkede. Stk. 89 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Seden, hvori Kirken, Præstegaard og Skole, beliggende ved Odense=Åa. Balt i Sognet 16 Gaarde og 33 Huse, hvoraf 9 G. og 8 S. udenfor Byen.

Indbyggere: 311. Foruden Agerdyrkning have i Sognet Erhverv ved Søfart og Fiskeri paa Odense-Fjords Lavvande.

Sognet hører under Bjerre og Aasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgds. 3die Udskrivningskreds 109de Lægd. Med Annexet Aasum een Commune. Kirken tilhører er Privatmand. I Seden er et grundmuret Hospital, hvori 2 Lemmer have Bolig og 12 Ad. hver aarlig, i Lighed med 4 Lemmer i Munkeby Hospital; desuden gives 15 Fattige af forrige Østergaards Gods 6 Ad

hver aarlig. Hospitalet vedligeholdes af det ved Fundats af 28de Mai 1736 af Gieren af Østergaard i Munkebo Sogn, Oberstlieutenant Brüggemann, stiftede og ved Fundats af 29de Januar 1796 af Generalgouverneur Koepferstorf med 2000 Rd. forøgede Legat, stort tilsammen 6000 Rd.

Seden Kirke er lille, med Taarn, sladt Loft i Skibet, spidsbuede Hvalvinger i Choret.

Nasum Sogn, Annex til Seden S., omgivet af dette S. og Fravde S., Odense og Bjerre Herreder. Kirken, vestlig i Sognet, omtrent $\frac{1}{2}$ M. s. for Odense. Areal, 1768 Tdr. Land, hvoraf betydelig fredet Understov, er sladt og af leermuldet Befæstethed. Odense-Na danner Sognets nordvestlige Grændse. Den nyeste Jernbane og Hovedlandeveien fra Odense til Nyborg og en mindre Landvei til Hindsholm passerer Sognet. Hft. 203 $\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Nasum med Kirken, Skole, 1 Gaard paa 12 Tdr. Hft., Raagelunde og en Samling af udslyttede Gaarde og Huse, Lunden taldet; Aulsgaarden Taaruplund. Ialt 31 Gaarde og 35 Huse, hvoraf 14 G. og 18 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 456. Agerdyrkning samt endeel Fortjeneste ved Arbeide paa Odense-Canal udgjør Indbyggernes Erhverv. 3 Sognet findes mange Bøvere.

Sognet hører under Odense Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 2den Bgkds. 3die Udskrivningskreds 146de Lægd. Kirken tilhører Odense Cathedralskole. Sognet eier et Legat paa 80 Rd., stiftet 1803 af Søren Hansen, der var Sognets fælles Hyrde og boede for Udfisningen i en Hytte paa Nasum Gade; Renten udbetales til tvende Fattige i Sognet.

Nasum Herred („Nasumhæret“) nævnes allerede 1231 i Baldemar II's Jordebog (Scr. rer. Dan VII. p. 524), hvor det tilligemed Odense og Lunde Herreder findes anfæt til 30 Mark, og 1397 omtales en Johan Tyra som Herredsfoged, der paa Nasum Herredsting udstedte et Thingsvidne om Rønningesogaard. Byens Kirke er smukt beliggende paa en Bakke, med Taarn og Hvalvinger; den forekommer oftere i det 14de Aarhundrede, og var allerede dengang henlagt til St. Knuds Kloster i Odense og Klosterskole. 1425 fik denne Kirke tilligemed Dalum Kirke og Kloster Afslad af de paa Kirkemødet i Kjøbenhavn forsamlede Biskopper, og tidligere vare Afsladsbreve udstedte for den paa lignende Forsamlinger af Biskopperne 1377 og 1392.

I det 14de Aarhundrede sortes flere Retsfager, om Raagelund hørte til dette eller Marslev Sogn (Pont. Ann. II. 156. Suhm XIII. 671. 727).

Fravde Sogn, omgivet af Nasum, Davinde, Næraa, Allerup og Høiby S., Odense og Bjerre H. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1 M. s. o. for Odense. Areal, 4884 Tdr. Land, hvoraf c. 80 Tdr. Land Skov, der ikke er Fredstov, er sladt, og Jordsmonnet er deels leer- og sandmuldet, deels gruset. Sognets midterste og vestlige Deel gennemskjæres af et Par Aaløb. Til Sognet henregnes endvidere 2 Gaarde (Kallerupgaarde) af 12 $\frac{7}{8}$ Tdr. Hft., som efter Matriklen ansees henhørende til Odense Frue Sogns Landcommune. Hft. 543 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Fravde med Kirke, Fræstegaard og Skole, Fravde-Kjærby, Tving, Birkum med Birkum Kbhavn og Fattiganstalt, Over- og Neder-Holluf; Hovedgaarden Fravde-gaard, 37 Tdr. Hft., 294 Tdr. Land sandmuldede Jorder, 18 Tdr. L.

Eng, 25 Tdr. L. Skov, 8 Tdr. Mose, c. 4 Tdr. Hft. Fæstegods, 1 Vandmølle; Hovedgaarden Hollufgaard, 48 Tdr. Hft., 363 Tdr. Land leermuldede Jorder, 40 Tdr. L. Eng, 60 Tdr. L. Skov (Vor Frue Sogns Kirke- og halve Kongetiende, Høiby Kirke- og Kongetiende, en Vand- og Veirmølle, 5 Tdr. Hft. Fæstegods); Aulsgaarden Langkildegaard, 11 Tdr. Hft.; Gaardene Tornberg og Rådbyhuse; Blangstedgaards Vand- og Veirmølle. Ialt i Sognet 94 Gaarde, 139 Huse og 75 uden Jord, hvoraf 40 G. og 156 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1639. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Fiskeriet ubetydeligt.

Sognet hører under Bjerre og Nasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. Sognets østre Deel (Fravde, Fravde-Kjærby, Tving, Birkum og Fravdegaard) udgjør 3die Udskrivningskreds 112te Lægd, og dets vestre Deel (Neder- og Over-Holluf samt Hollufgaard) samme Kreds 113de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. 2 Sognefogeddistricter. Kirken tilhører Eierne af Godthaab ved Odense. Sognet eier det Gerdsdorff-Kaas'ske Legat, stiftet 30te Mai 1797, stort 1600 Rd., indestaaende i Fravde Kirke med Tiender, og hvoraf Renten, 64 Rd., betales til Præsten med 30 Rd. og til Degnen med 10 Rd. for Tilsyn med Admiral Kaas's Begravelse, og Resten, 24 Rd., uddeles til Fattige af Fravdegaards Gods.

Kirken er en Korskirke, med et høit Taarn, hvælvet med rund Chorafflutning; Langkirken og Choret ere byggede af Muursteen med Befkladning udvendig af huggen Granit, Korsfloiene byggede paa samme Maade, dog verle her i den nyere Befkladning Lag af Muursteen og af Granit. Taarnet, af samme Brede som Skibet, synes senere opført og er heelt af Muursteen; Rundbuene overalt fremtrædende; den omtales allerede 1239, da den fik Afslad af Pave Gregor IX., og ofte i det 14de og 15de Aarhundrede. Den 10de November 1314 skjænkede Biskop Peder af Odense Knudsbrodrene Patronatet til „St. Laurentii Kirke i Fravith“, og i den følgende Tid udstedte Biskopperne ofte ved forskellige Leiligheder (1326, 1333, 1355, 1377, 1392, 1407, 1419, 1430), ligesom ogsaa Paven 1398, Afsladsbreve for denne Kirke (Ser. rer. Dan. I. p. 237, 298, 300, 302 o. s. v.). Biskop Thomas Ringo ligger her begravet, og et Epitaphium er opreist over den berømte Sanger, der er begravet af Ingemann i følgende Stropher:

„Marmorindet staer ved Graven
 Under Landsbokirkens Tag;
 Englen hist med Bispestaven
 Bonden seer hver Helligdag,
 Og foroven staer fremstillet
 Med sit Nasums Kraft og Mo
 Gubben i sit bjærve Billed
 Som en Christi Kamppe tro.
 Stille ved sin Hustrues Side
 Seer af Marmoret han ud.
 Englene i Klæder hvide
 Bede for hans Sjæl hos Gud.“

Ringo var ved sit tredie Egtefælskab med Birgitte Balsløv, en Datter af Dr. med. og Cancelliassestfor Christoffer Balsløv, 1694 bleven Eier af den udenfor Fravde By beliggende Hovedgaard Fravdegaard. Denne Gaard havde tidligere tilhørt Oluf Daa (jfr. Ravnstrup I. S. 516), som opførte Hovedbygningen 1588, og hans Søn Rigsadmiral Claus Daa, som døde paa Fravdegaard 1641. Ringo havde ingen Børn, og hans Enke giftede sig med en Commereeraad Vircherod, hvem hun tilbragte Gaarden. Af de derefter følgende Eiere maa nævnes P. v. Vesten og Borgmester Bleske i Odense. I Slutningen af forrige Aarhundrede tilhørte Gaarden Admiral F. C. Kaas, der ligger begravet i en aaben Begravelse i Fravde Kirke. I dette Aarhundrede fore-

kommer blandt Eierne Ritmester Sehested, nu Hr. W. T. Borchsenius. Gaarden har forhen været besættet og er endnu omgivet af tildeels brede Grave.

Den anden Hovedgaard i Fravde Sogn, Hollufgaard, beliggende ved Veien mellem Odense og Svendborg, tilhørte i det 15de og 16de Aarhundrede den gamle Adelsfamilie Marsviin, hvoraf flere vare Medlemmer af Rigsraadet; den gamle anseelige Hovedbygning af 2 Etager i gothisk Stil med 3 Taarne, er opført af Jørgen Marsviin 1577 af Stenene fra den nedbrudte Hjalleske Kirke i den 1/2 Mil Vest for Hollufgaard beliggende Landsby af samme Navn (see Datum Sogn); den gamle Kirkefor hængte i lang Tid for Opgangen til en Trappe som et Winde om den Maade, hvorpaa Bygningen blev til. Gaarden var omgivet med Grave, som dog nu storsteedels ere tilkastede. En Datter af nyssnævnte Jørgen Marsviin var Christian IV.'s bekendte Svigermoder, Fru Ellen Marsviin. Denne Slægt uddøde i Midten af det 17de Aarhundrede med Jørgen Marsviins Sønnedatter, Fru Karen, først gift med Landsdommer Erik Fors, derefter med Landsdommer Henning Boqvist, som besad Gaarden efter hende. Efter hans Død 1674 folgtes Gaarden til Biskop Niels Bang, † 1676, og ved hans Datters, Marens BANGS, Ægteskab med Borgmester i Odense Jens Griffen kom Gaarden til denne, og efter hans Død ved Eufens andet Ægteskab til Otto Pedersen Himmelsstrup til Lrriidslevgaard, Krigs- og Landkommisfair i Fyen. Efter dennes Død folgtes Gaarden til Kong Frederik den Sjerdes forhenvarende Kammertjener, Amtmand over Ajsens Amt, Justitsraad Andersen, der nød den Ære at modtage Kongens Besøg paa Gaarden. Ved Arv efter Faderen tilfaldt Hollufgaard tilfældigemed Lrriidslevgaard og Guelø Datteren Frederikke Sophie, som var bleven gift med en Søn af fornavnede Krigs- og Landkommisfair Himmelsstrup. Hun overlevede ham og agtede senere Kammerherre C. U. v. Heinen, † 1767. Hans Søn, Kammerherre A. C. v. Heinen arvede Hollufgaard, hvilken han folgte 1821 til Langkilde. Den eens nu af hans Søn, Hr. C. C. Langkilde. I Marens 1833—38 opførtes ved Siden af den gamle Hovedbygning af den daværende Eier, Proprietair Langkilde, en ny een-etages Bygning, som nu tjener til Beboelsesleilighed.

Allerup Sogn, der adskilles fra Anneret Davinde S. ved den sydligste Deel af Fravde S., er omgivet af dette S., Sønder-Maraa og Høiby S. Kirken, midt i Sognet, c. 1 1/4 M. s. s. e. for Odense. Areal, 1657 Tdr. Land, hvoraf nogen Skov, der ikke er Fredskov, er bakket, navnlig i Sognets nordvestlige Deel (Lodnebjerg); Jordsmønnen af leermuldet Bessaffenhed. Htk. 1783/8 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bjerne Allerup med Kirke, Præstegaard og Skole, Torup; Aulsgaarden Skovgaarden i Allerup, 13 Tdr. Htk., 116 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. L. Eng og 12 Tdr. L. Ellefsvog og Mose. Balt i Sognet 30 Gaarde, 27 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 14 G. og 31 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 447. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Bjerne og Aasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 117de Vgkd. Med Anneret Davinde S. een Commune. Kirken tilhører Eieren af Sanderumgaard. Sognet har i Forening med Nørre-Lyndelse S., Aasum H., og Steenløse S., Odense H. (see dette), 2 Legater: det Ahlefeldtske Legat, 8600 Rd., og Cathrine sal. Anders Jensens Legat, 300 Rd., for fattige i Nørre-Lyndelse, Steenløse og Allerup Sogne, hvert Sogn 100 Rd.

Kirken er bygget af Muursteen paa Kampsteens Grund med Taarn og Svælvinger. Den har i ældre Tider været af Træ, men blev i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede ombogget til en Steenkirke; 1307 og 1308 udsædtes i den Anledning Afskriftsbreve af Erkebiskop Isarnus og Biskop Peder af Odense for dem, der hidroge til denne Kirkes Opbyggelse (Ser rer. Dan. I. p. 296 flg.), og lignende Afskriftsbreve for den omtales oftere i det 14de og 15de Aarhundrede (1391, 1407, 1423 og 1430).

Davinde Sogn, Annex til Allerup S., hvorfra det stilles ved den sydligste Deel af Fravde S., er omgivet af dette S., Rønninge og Kolfsted S. samt Bjerre S. Kirken, vestlig i Sognet, c. 1 $\frac{3}{4}$ M. s. o. for Odense. Areal, 1714 Tdr. Land, hvoraf c. 170 Tdr. Land Stov (Hællehave), der ikke er Fædskov, er slædt og af sandet Væskaffenhed. En mindre Åa udspringer sydlig i Sognet og løber midt igjennem samme. Htt. 139 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Davinde, hvori Kirke, Skole og Vandmølle; Hovedgaarden Sanderumgaard med Vandmølle, 51 $\frac{1}{4}$ Tdr. Htt., 352 Tdr. L. Ager, 80 Tdr. L. Eng, 169 Tdr. L. Stov og Have (16 Tdr. Htt. Fæstegods, Allerup og Davinde Kirker); Lille Kølighed, Kro. Talt i Sognet 18 Gaarde, 29 Huse med og 24 uden Jord, hvoraf 4 G. og 36 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 339. Ligesom i Hovedsognet er Indbyggernes Hovederhverv Agerdyrking. Noget Skovarbejde i Sanderumgaards Stove.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vglds. 3die Udskrivningskreds 116de Vægd. Kirken tilhører Gieren af Sanderumgaard. Sognet eier Møller P. Brochmanns Legat, 125 Rd., før 5 Fattige i Sognet, og det Bülowste Legat, 200 Rd., til Skolen og nyttige Bøgers Anskaffelse.

Davinde Kirke er opført af Muursteen paa Kampesteens Grund med Taarn og Hvalvinger.

Sanderumgaard. I Aaret 1533 findes Karen Stovgaard at have overdraget sin Søster Margrete Skovgaard „Sanderumgaardth ndi Nasum Herred i Davinde Sogn“. Paa en Pille i St. Knuds Kirke i Odense findes, som alt ved St. Knuds Kirke i Odense anført, denne Margrete Skovgaard afbildet i halvphøiet Arbejde og i fuld Legemsstørrelse. Blandt de senere Giere nævnes Geheimeraad og Ridder Sivard Urne († 1661) og hans Søn Hans Urne († 1638), og derpaa den berømte General-lieutenant Hans Løvenhjelms, som ogsaa eiede Veirup og Selleberg. Blandt de nyere Giere er især at mærke Kong Frederik VI's Ungdomsven, Geheimeconferentsraad og Elephantridder Johan v. Bülow, 1751–1823, som efter pludselig at være bleven i Aaret 1793 afskediget af Kronprindsens Tjeneste*) levede i mange Aar paa Sanderumgaard og gjorde sig fortjent ved den Liberalitet, hvormed han understøttede Videnskabelighed og Kunst. Han ligger begravet paa Davinde Kirkegaard. Om Sanderumgaards Have, der er anlagt af Geheimeraad Bülow, see Molbechs Ungdomsvandring II, S. 66–91. Ligeledes M. Winther: Sanderumgaards Have. Digtinger, med Prospecter. 1824. Havens Areal angives i sidstnævnte Skrift til 42 Tdr. Land, som 3) Aar tilforn endnu var Sump og Uføre. I en af Havens mange Pavilloner, „Tankefulds-Hytten“, var en „Erindrings-Bog“ fremlagt, hvilken de fleste af Datidens betydeligste Personligheder i Danmark havde prædet med Digte og Tankestropher. B. S. Ingemann har deri, med Hensyn til Stedet selv, nedskrevet følgende Linier:

„Skabende hulde Natur! hvor er jaa stjon du og mægtig,

Som hvor den dannende Kunst rækker Dig broderlig Haand!

See af den sumpige Dal yndig et Tempe fremspiret,

Tji den besjeled en Aand fortrolig med Kunst og Natur.“

Havens Anlæg ere nu for største Delen forsvundne. Efter Bülows Død tilfaldt Sanderumgaard ifølge Testament Kammerherre C. A. Vind, † 1869, nu dennes Enke født Hoppe.

Rønninge Sogn, omgivet af Annexet Kolfsted og Davinde S., Bjerre S. og Svendborg Amt. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. s. o.

*) De bedst Underrettede have udtalt, at Grunden var, at han som Marskal vilde staffe sig aktior stor Indbydelse i Retning af Mentor. Kronprindsen „wolste enewolds sein“, stal Herrugen af Augustenborg om disse Forhold have yttret; nye Raadesbeviisninger tilfod dog efterhaanden den gamle Ven, men til Riisenhavn som han ikke.

for Odense, 2 M. j. j. v. for Kjertemunde, 2 M. v. n. v. for Nyborg. Areal, 2510 Tdr. Land, hvoraf ubetydelig Skov, der ikke er Fredskov, er høitliggende med flere høie Puncter (Drenbjerg, Langebjerg og Høibjerg), og af Jordsmønnen er $\frac{3}{4}$ af Sognets sandet og stenet, Resten derimod leerblandet. Rønninge=La gennemskjærer Sognets sydligste og sydøstlige Deel og forenes med flere mindre Aaløb fra Røierup=So og Rønningesjøgaard=So, der er $\frac{1}{4}$ Miil i Omfreds, hvorefter denne La senere i Svendborg Amt under Navn af Bindinge=La syd for Nyborg falder ud i Nyborg=Fjord. Den svenske Jernbane og Hovedlandsveien fra Odense til Nyborg gennemskjærer Sognets nordligste Punct lige ved Grændsen. Htk. 221 $\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet Bjerne: Rønninge med Kirke, Præstegaard og Skole, Røierup med Friiskole; Hovedgaarden Rønningesjøgaard, der med Tiliggende danner Stamhuset af samme Navn, 33 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk., 300 Tdr. L. Ager, 25 Tdr. L. Eng, 70 Tdr. L. Skov, 32 Tdr. L. So (Rønninge Kirke og Kirketiende); Aulsgaarden Lavindsgaard, 12 $\frac{1}{8}$ Tdr. Htk., 126 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng og Mose, 14 Tdr. L. Skov; Gaarden Mariasminde, Langeskov, Stoppeplads ved Jernbanen, med Kro ved Hovedlandsveien fra Odense til Nyborg, Holts Vandmølle, Bjerne Vandmølle og Mellem Veir= og Vandmølle. Ialt i Sognet 38 Gaarde, 49 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 22 G. og 48 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 735. Agerdyrking og noget Skovarbeide er Hovederhvervet. Lidt Fiskeri i Rønninge=La, hvor der fanges Foreller.

Sognet hører under Bjerre og Aasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 2den Bgtds. 3die Udskrivningsfreds 114de Lægd. Med Annexet Kollsted een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Rønningesjøgaard. Blandt de forskjellige Legater, der ere skjenkede Sognet, mærkes: Justitsraabinde Rasch's Legat, 600 Rd., der forrentes med 4 pCt. og uddeles til de Fattige i Rønninge, Skjellerup, Ellinge og Kullerup Sogne; Major Lemvig's Legat, 400 Rd., hvoraf Renten anvendes til Præmie for Skolelærere og Skolebørn i Rønninge og Kollsted Sogne, det Mylius=Holstein=Kathlovskke Legat, 1000 Rd., hvoraf Halvdelen af Renten anvendes til syge Fattige, Halvdelen til Agerdyrkningsbøger til Skolerne i Rønninge, Skjellerup, Ellinge og Kullerup Sogne; Trostens Boliger, oprindelig 2 Huse, skjenkede af Major Lemvig til Rønningesjøgaard og hans Hustru, nu et Hus til 6 Fattige, hvortil er tillagt en Capital, nu stor 200 Rd.; Oberst Christian Friis's Legat til Skolen, 200 Rd.; Geheimeraad Christian Sehesteds Legat paa 160 Rd.; Rønninge Kirkes Fattigpenge 286 Rd. 4 Mk.; de Rascheske Arvingers Legat, 150 Rd.; Gaardmand Mads Ibsens Legat, 100 Rd., og det Grønwaldske Legat, 100 Rd.

Rønninge Kirke (i den kattholfske Tid St. Søren's Kirke) danner paa en Maade et Kors ved et naabent Capel mod Nord og Vaabenhuset mod Syd: den har et smukt Taarn og ligger paa en rund Bakke, sandsynligviis en stor Kæmpehøi. Kirken er bygget af Muursteen og udviser i sin nuværende Form en bestemt Epidemiestil. 3 Kirfens saafaldte Capel findes et i Sandsteen smukt udhugget Epitaphium, forestillende Ridder Caspar Marchdanner og Hustru Sophie Odeland i Begemstørrelse med Aarstat 1602. Series pastorum. Kirken er i de senere Aar befriet fra Kaspuds og staaer nu med sin oprindelige smukke røde Muursteensfarve. Siden 1861 er Capellet indvundet til Menighedens Brug, idet Stamhusbesidderen lod udslytte Kisterne, sin egen Slægts

til det i byzantinisk Stil i Rønningesogaards Have opførte Gravcapel, og de øvrige til en stor muret Grav paa den nye Assistentkirkegaard, hvor ved Graven er reist en Sten med de deri Hvileendes Navne indhugget. Der eksisterer en gammel streven Bylov eller Gildeskræa for „St. Sorens Gilde i Rønninge“ (aftrykt i J. C. Vends's Efterretninger om Rønninge og Kollsted Sogne, S. 103 fig.), hvis Alder dog ikke nærmere kan bestemmes.

Rønningesogaard kaldes i gamle Documenter og endnu i daglig Tale i Eggen blot Sogaard; det første Navn har den faaet til Adskillelse fra den nærliggende Hovedgaard Sobhsogaard. Den har en smuk Velggenhed ved den fisserige Sø, hvorefter den benævnes, og som i ældre Tider hed Bome=Sø. Gaardens Hovedbygning bestaaer af 2 Floie i 2 Etager, som stode sammen i en ret Vinkel, er opført 1596, den nordre Floi ombygget 1757. Rundt omkring Gaarden gaar Grave, som med begge Guder indvunde i Seen. Allerede i det 14de Aarhundrede forekommer Sogaard, nemlig 1326, da den tilhørte Ridder Niels Jensen af Rønning, og 1397, da der omtales en Slagting af ham, Geert Andersen Rønning; den var derpaa i lang Tid i Kronens Besiddelse. 1562 forlehede Kong Frederik II. Gaarden til en Tydsk, Henr. v. Raben, som 1567 kjøbte den af Kongen; men efter hans barnløse Død 1577 maa den igjen være kommen i Kongens Haender, eftersom han samme Aar stjodede den til sin Kjøgemester Caspar Marchdanner, som blev adlet og Lehnsmænd paa Koldinghus († 1618). Efter Sagnet skal denne Mands Fader have været „den Største i Landet“ (Kong Christian III.), hans Moder derimod Datter af en Landsbyhøveder, hvorig den nabagte Adelsmand ved forskjellige Leiligheder maatte jøle den gamle Adels Overmod. Han opførte 1596, som ovennævnt, den østlige Floi af Gaardens Hovedbygning, og Rønningesogaard tilhørte dernæst den marchdanneriske Slægt, som uddøde 1677, hvorpaa den i nogen Tid eiedes af Familierne Urne og Friis, og jensef har været i Familierne Rajsch og Mylius's Besiddelse. 1825 oprettede Fru Ulrikke Catharine Mylius, fødte Rajsch, Enke efter Landsdommer Mylius til Lindved, sin Fædrenegaard til et Stamhus for Familien Mylius, oprindelig en tydsk adelig Slægt, som 1810 blev optaget i den danske Adel. Stamhuset har efter Statscalesderen for 1872 Hartkorn af alle Slags 59¹/₄ Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 33³/₄ Tdr., Bøndergods 14¹/₂ Tdr., Kirkeiende 11 Tdr. I Forbindelse med Stamhuset staaer „det med Stamhuset Rønningesogaard forbundne Mylius'ske Fideicommiss“, dannet af flere tidligere selvstændige Fideicommisses, navnlig det Mylius=Mylenberg'ske og Dele af det Mylius=Karupgaard'ske Fideicommiss. Stamhusets saaledes samlede Fideicommisscapitaler udgjøre for Tiden (1872) c. 275,000 Rd. foruden 3600 Rd. i Pantactier. Efter Kammerherre Johan Caspar de Mylius's Død 1852 blev hans ældste Søn, Hofjægermester Johan Jacob de Mylius, Besidder af Stamhuset, † 1857, nu dennes Broder, Kammerherre Sigismund Wolf Veit de Mylius. Rønningesogaards Hovedbygning er i 1868—69 restaureret: Murene have atter deres røde Farve, Taarnet er forhoiet og forsynet med et zinktaft Spiir.

Noget Syd for Rønningesogaard i den saakaldte Langskov har ogsaa ligget en gammel Borg, hvoraf man endnu i den sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede faae Spor, og som hed Tvevad, fordi to Aar her forene sig. Den nævnes i en gammel Bise som givet Kong Valdemars Elskede Dovelille til Lehn:

Han gav mig Slot, han gav mig Lehn,
Han gav mig Tvevad Slot i Nyen."

Endnu 1231 nævnes den som Baldemar II's Eiendom, „Dwywath“.

I en Møse paa Kierup Mark ved Lavindsgaard fandtes 1862 en stor Bronzevase, hvori var nedlagt 11 drevne Guldstaaler. Guldet's Vægt var 74 Lod, der bleve af Musaet for Udsjager, hvor de nu findes, erfaattede med 1100 Rd.

Kollsted Sogn, Annex til Rønninge Sogn, omgivet af dette Sogn, Davinde og Sønder-Næraa S., samt Eventberg Amt. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 2 M. s. o. for Tdenje, 2 M. v. for Nyberg, c. 2¹/₄ M. s. f. v. for Hjerteminde. Arealet, 2709 Tdr. Land, hvoraf 121 Tdr. Land Fredskov (Kølvehaven, Sønderklov og Led Skov), er høitliggende og fremviser flere Høidepunkter, som Kollshøi og Langebjerg. Jordsmønnet er deels leermuldet og deels sandmuldet. Kollsted=La gennemløber Sognet fra Vest til Øst, faaer i Rønninge Sogn Navn af Røn=

ninge=Na og senere i Svendborg Amt Bindinge=Na, der sønden for Nyberg falder i Nyberg=Fiord. Sognet har flere gode Kilder, hvoriblandt Kølfskilde mellem Kølfsled og Ferritslev, og i Rappendrup syv stærke Kilder ved Siden af hinanden. Hft. 296¹/₈ Tdr. A. og E., ³/₄ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Kølfsled med Kirke, Skole og Vandmølle, Rappendrup, Ferritslev med Friskole paa Ferritslev Mark og Hudevad; Avlsgaarden Ferritslevgaard (2 Gaarde), Trevadgaard. Balt i Sognet 57 Gaarde, 46 Huse med og 16 uden Jord, hvoraf 25 G. og 47 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 716. Agerdyrkning og noget Skovarbejde udgjør Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Bykds. 3die Udskrivningskreds 115de Vægd. Kirken tilhører Eieren af Ravnholt.

Kølfsled Kirke er en gammel Kvadersteenskirke med senere tilføiede Taarn og Svalvinger.

I Kølfsled Sogn (saaledes skrives Navnet rigtigere end som i Almindelighed Kølfsled, da der baade er en Gravhøi, som hedder Kølfs Høi, og en Kølfs Kilde i Nærheden af Byen) var der i gamle Dage en Herregaard, Kølfsledgaard, hvis Eier Borquard Stindel 1387 var med paa Landstinget i Odense at hylde Dronning Margrete (Hvitfeldt), og som senere tilhørte forskjellige Adelsmænd. I Ferritslev har været en Kirke, hvoraf, efter Danste Atlas, Grunden skal kunne sees paa en høi Væffe. I en Regnskabsbog over Landehjelpen 1524–26 (D. Mag. 4. Række II. 51) nævnes Ferritslev Kirke, der da hørte til Binding Herred. Ferritslevgaard var i det 16de Aarhundrede en Herregaard, blandt hvis Eiere nævnes Niels Bild og Erich Hardenberg (1588).

Over Rønninge og Kølfsled Sogne gives en Beskrivelse af B. C. Bends. Odense. 1820.

Sønder-Næraa Sogn, omgivet af Binding S., Svendborg Amt, Høiby, Allerup, Gravde, Davinde og Kølfsled S., samt Svendborg Amt. Kirken, vestlig i Sognet, c. 1³/₄ M. s. s. c. for Odense, 2¹/₂ M. v. for Nyberg. Arealet, 2709 Tdr. Land, hvoraf 45 Tdr. Land Jærestov, bestaaer i Sognets nordlige Deel af en Batterhyg (Bjerg Banke, 192 Fod), hvorimod Arealet i den øvrige Deel af Sognet er mere fladt og Jorderne ved Dre i den sydøstlige Deel af Sognet meget lave og siede. Jordemonnet er for Størstedelen af sandmuldet Bessaffenhed. Sognets midterste Deel gennemskjæres af et mindre Aaløb, der senere faaer Navn af Kølfsled=, Rønninge=, og Bindinge=Na. Hft. c. 308 Tdr. A. og E., ¹/₂ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Sønder-Næraa med Kirke, Præstegaard og en offentlig og større privat Skole, Tarup med Friskole, 2 Veir= og 1 Vandmølle og Teglværk, og Dre; Hovedgaarden Torpegaard, c. 22 Tdr. Hft., 166 Tdr. L. Ager, 15 Tdr. L. Eng og 35 Tdr. L. Skov; Avlsgaardene Ringstedgaard, 12³/₄ Tdr. Hft., 114 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Skov og 1 Td. L. Mose, Næraagaard, 15 Tdr. Hft. Balt i Sognet 51 Gaarde, 118 Huse med og 6 uden Jord, hvoraf 28 G. og 99 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 945. Agerdyrkning er udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Bjerre og Najum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue= og Lægedistrict; 7de Bykds. 3die Udskrivningskreds 118de Vægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører en Privatmand.

Sønder-Naråa kaldtes, „formedelst den Aa, som løber igjennem Byen“, tidligere Tve-Naråa. Kirken er opført dels af Kampsteen, dels (de nyere Dele) af Muursteen, dens Taarn staaer midt for den søndre Side af Kirke-Længen. Naråa skrives 1514 og 1524 Nerdu, i Døerensstemmelse med den daværende Skrivemaade for Nørre-Naråa, hvis Navn maa betyde Njords Høi.

Hovedgaarden Torpegaard nævnes først i Midten af det 16de Aarhundrede; Karstallet 1590 findes udgravet i et Stykke Egetømmer over Ladebøen tilligemed Bogstaverne L S—M B, hvoraf de første passe paa Laurids Straale, som efter Danske Atlas (III. S. 479) eiede denne Gaard 1596. Iver Bind ombyggede den 1631. Senere hen i det syttende Aarhundrede eiedes den af Apotheker J. G. Bøcher i Odense, senere af Landsdommer Bondo Simonfen, i forrige Aarhundredes sidste Halvdeel eiedes den i flere Decennier af Capitain B. v. Steensen. I en Række af Aar har den nu været eiet af Hr. Junderup. Gaarden har været og er endnu tildeels omgivet af Grave. Ringstedgaard var i sin Tid en Herregaard, der 1631 af Iver Bind blev henlagt under Torpegaard. Senere blev den igjen fra sistnævnte Gaard aflagt som Par-celgaard.

Nørre-Lyndelse Sogn, omgivet af Annexet Høiby, Odense H. og Svendborg Amt. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. s. for Odense, c. ¾ M. v. for Nyberg, 3 M. s. v. for Hjerteminde. Arealet, 4119 Tdr. Land, hvoraf flere adspredt liggende Skovpletter, bestaaende af Gjerdsel og Ellekov, der ikke er Fredskov, er høitliggende og ujevnt og har i den sydøstlige Deel af Sognet en Banke, Eskjærslunds Banke, der er 219 Fod høi. Jordsmønnen er muldleret. Sognet gennemskjæres fra Syd mod Nord af et Aaløb, der har sit Udspring fra Søby-Sø i Nørre-Søby S. Htk. 404 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Nørre-Lyndelse med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro og Teglværk, Dømmestrup med Skole, Lumby, Frelstøfte med Skole og 2 Teglværker i Nærheden af Byen, Sosted og Sortelong; Hovedgaarden Bramstrup med Teglværk, 52⅔ Tdr. Htk. A. og E. (Fæstegods c. 10 Tdr.), 384 Tdr. L. Ager, 70 Tdr. L. Eng og Mose, 20 Tdr. L. Skov (Nørre-Lyndelse Kirke); Aulsgaarden Lumbygaard, 12¼ Tdr. Htk., 110 Tdr. L. Ager, 3 Tdr. L. Eng, 5 Tdr. L. Skov og 2 Tdr. L. Mose; Bramstrup Vand- og Veirmølle, 13¼ Tdr. Htk., 97 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng og 30 Tdr. L. Mose, Teglværk. Ialt i Sognet 82 Gaarde, 120 Huse med og 80 uden Jord, hvoraf 167 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1514. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Foruden de ovennævnte gives endnu 3 Teglværker i Sognet.

Sognet hører under Bjerre og Nasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 7de Vgds. 3die Udskrivningskreds 120de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Bramstrup. Sognet har General Ahlefeldts og Frues Legat, 8600 Rd. (see herom ved Steenløse) samt Provst Christian Fischers og Mad. Jensen's Legat, hvert paa 100 Rd.

Nørre-Lyndelse Kirke, opført dels af tilhugne Granitsteen (den ældre Deel), dels af Muursteen, hvælvet, Spor af runde Buer i Skibets Binduer og i en Dor, har et høit og anseeligt firgavlet Taarn, tilbygget 1584, og et Begravelsescapel.

Hovedgaarden Bramstrup (i ældre Skrifter kaldes den Brangstrup) skal være grundet af Mikkel Brokkenhuus, der levede under Grevens Feide 1535, og hvis Slægt den i lang Tid tilhørte; hans Søn var den i den nordiske Syvaarskrig bekendte Rigmarsk Frants Brokkenhuus, som blev stuet i Belæringen for Barberg den 6te November 1569. I første Halvdeel af det 17de Aarhundrede var Henning Valkendorf til Glorup Eier af Bramstrup, derefter Holger Rosenkrands til Glimminge og Bemmetøfte, hans Søn Ebbe Rosenkrands (efter Indskriften paa Koladebøen har han 1670

opført Laden af Ny efter at den var omblæst af Storm 1670). Derefter tilhørte Gaarden Frederik Gersdorff, Oberste over Marineerne, som opbyggede Hovedgaarden. Efter ham kom Gaarden atter til Brockenhuus's Slægt. Oberst Johan Fred. Brockenhuus eiede den, da Dronning Anna Sophie opholdt sig den første Tid efter Kong Frederik IV.'s Død (October—December 1730) paa Bramstrup, indtil Kongens Liig var ført bort fra Odense, da hun begav sig til sit Fædreneqods Sklavsholm i Thyland. J. F. Brockenhuus døde 1756 som Generallieutenant og Ridder af Dannebrog; hans eneste Son, Kammerherre og Oberstlieutenant Caspar Christoffer B., døde barnløs 1762; hans Enke Wives Zuel ægtede Generallieutenant Ahlefeldt (han nævnes i Statsfortegnelsen for 1796 som Gier); men 1798 var alt Cancelliraad Hillerup i Besiddelse af Gaarden, efter ham tilhørte den 1807 Justitsraad Hans Jørgen Hansen, derpaa 1828 Kammerraad Hillerup, siden 1848 nuværende Gier Etatsraad N. Langkilde.

Den ovenfor nævnte Mikkel Brockenhuus's Liigsteen, hvorpaa han er afbildet tilligemed sin Hustru Karen Lykke, hvilken for sin Skonheds Skyld blev stukken i Kobber paa Klevenfeldts Foranstaltning, er for endeel Aar siden undtaget af Kirken og ligger nu paa Kirkegaarden. Mikkel Brockenhuus var en Søn af Peder Brockenhuus til Leerbæk, Rigsråd og Landsdommer i Nørre-Thyland, og Fru Gese Knudsbatter (Reventlow), hvis Moder var en Halvsøster til Yage Urne i Roskilde. Der fortælles om ham, at han i sin Ungdom gif paa sine bare Fødder til Rom. Da han paa Hjemveien var kommen til Hofsteen, mødte han nogle Landsmænd, som ligeledes vidde til Rom og af hvilke han blev „haardt ansaget“, at han skulde gjøre Reisen om igjen. „Mikkel trykkede sig, ja længe han kunde“; men omsider lod han sig overtale og sagde: Jeg gaar med for Selskabs Skyld. Deraf det Ordprog: „At gaae til Rom for Selskabs Skyld, som Mikkel Brockenhuus gjorde“. Af Biskop Yage Urne blev han forlehnet med Salto Slot (man erindres herved om et andet gammelt Ordprog: „Man kan jagtens komme frem, naar man har Bispen til Morbroer“). I Grevens Feide tjente han som Skibshovedsmand og var en kort Tid under Peder Strams Sygdom Admiral over Flaaden. Han døde, som Gravskriften udviser, 1555, Fru Karen Lykke overlevede ham i flere Aar. Vi maae med den slittige og kundige Gransker Anton Peterien, af hvis biographiske Notitjer til de Klevenfeldtske Monumenter disse Meddelelser om Mikkel Brockenhuus ere udtagne, meget beklage, at den brave Adelsmands Liigsteen er fra Kirken lagt nd paa Kirkegaarden og vide ikke bedre end dog at gjøre Noget for hans Minde til at bøde herpaa ved at sætte Klevenfeldts Billede her ind i Bogen, hvorved tillige gives et Exempel paa Formen for Ligstene for Adelspersoner i den Tid vi foran have benævnt „den rette Adelsperiode“, imellem Reformationen og Souverainiteten (jfr. det som foran er anført i Anledning af Moltkernes Liigsteen i Skjeldby paa Møen).

Høiby Sogn, Annex til Nørre-Thyndelse, omgivet af dete S., Fravde, Allerup, Souder-Næraa S., samt Odense H. og Svendborg Amt. Kirken, østlig i Sognet, c. 1 M. j. o. for Odense, 3 M. v. for Nyborg, 2 $\frac{1}{2}$ M. j. v. for Skjerteminde. Areal, 1570 Tdr. Land, hvoraf nogen Elle- og Smaasføv, danner i Sognets nordlige Deel en skarp Nyg ligesom en Aas, der kaldes Uglebjerg, men er forøvrigt fladt, og Jordsmonnet er, med Undtagelse af Bakkehyggen, der bestaaer af Gruus og Sand, blandet med Korallstykker, af udmærket leermuldet Bessaffenhed. Sognets nordvestlige Deel begrænses mod Odense Herred af et Aaløb. Landveien fra Odense til Svendborg passerer midt igjennem Sognet fra Nord til Syd. Htk. 174 $\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Høiby med Kirke, Skole og Fristole, Kro ved Landveien, og de noget syd for Byen beliggende Høiby Huse, samt Adelsgaarden Lindeskovgaard, 15 $\frac{1}{4}$ Tdr. Htk., 120 Tdr. L. Ager, 2 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Eng, 4 Tdr. L. Skov, 5 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Møse. Ialt i Sognet 21 Gaarde, 34 Huse med og 17 uden Jord, hvoraf 45 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 454. Agerdyrking er Hovederhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 7de Vgtds. 3die Udskrivningskreds 119de Vgtd. Sognet danner

BROCKENHVS

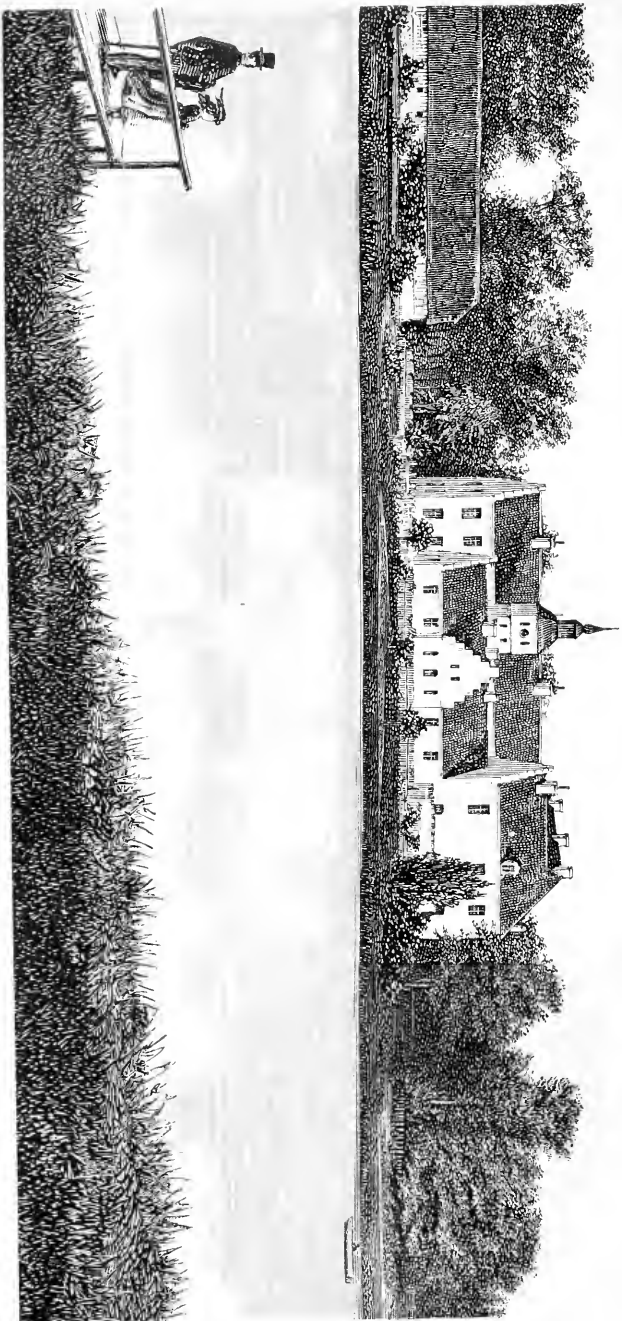
LYCKE

HER LIGER BEGRAVEN ERLIG OG VELBYRDIG MAND
MICHEL BROCKENHVS AFF BRANGSTROP SOM DODE
LØGERDAGEN NESTEFTER SANCTI LYCA EVANGELIST
DAGA AAREFFTER GUDS BYRD I 555 MET SINKIERE HØSTRV
FRV KARINE LYCKE SØ DODE AAR I 55

Mikkel Brockenhuis's Ligsten.

Söbysjögaard.

en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hollusgaard. Til Skolevæsenet er doteret Halvdelen af Sognets Kongetiende og en Trediedeel af Udbyttet af den forrige Annexgaard.

Soby Kirke, opført af Muursteen, med Taarn og buet Gibsloft, hvælvet under Taarnet, har paa den nordre Side et aabent Capel for tidligere Eiere af Hollusgaard, deriblandt flere af Familien Heinen.

Nørre=Soby Sogn, omgivet af Annexet Heden Sogn (i Salling H. i Svendborg Amt), Nørre-Lyndelse S. samt Odenje H. og Svendborg Amt. Kirken, nordlig i Sognet, $1\frac{3}{4}$ M. s. for Odenje, $3\frac{1}{2}$ M. s. v. for Hjerteminde, $3\frac{1}{2}$ M. v. s. v. for Nyborg. Areal, 2370 Tdr. Land, hvoraf c. 100 Tdr. Land Skov, som ikke er Fredskov (Forskov, Dyrehaven og Indhegningen), er sladt og for Storstedelen af sandmuldet Bessaffenhed. I Sognet findes Soby=Sø, hvorfra en mindre Na løber mod Nord. Hft. $188\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E. og $7\frac{3}{8}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byen Nørre=Soby med Kirke, Præstegaard og Skole, beliggende noget vesten for Byen ved Soby=Sø; Hovedgaarden Soby=søgaard, $62\frac{3}{8}$ Tdr. Hft. A. og E., $127\frac{1}{8}$ Tdr. Skff., 485 Tdr. L. Ager, $93\frac{1}{2}$ Tdr. L. Eng, 45 Tdr. L. Mose, 239 Tdr. L. Skov (8^5 s Tdr. Hft. Fæstegods, 1 Vand= og Veirmølle, 1 Teglværk, Nørre=Soby Kirke med Kirke= og Kongetiende, Allested Kirke med Tiende). Balt i Sognet 29 Gaarde, 52 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 15 G. og 51 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 617. Agerdyrking og nogen Torveproduction udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Bjerre og Nasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue= og Lægedistrict; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 121de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Sobyføgaard.

Nørre=Soby Kirke er rimeligviis bygget til 3 forskjellige Tider, først Skibet, dernæst Taarnet og meget senere Choret. Skibet og Taarnet ere hvælvede; men Choret, som er meget stort og lyst, har sladt gibbet Loft; ved dets Tilbygning har Kirken, som tidligere var lille, faaet en anseelig Størrelse. 3 Sandtæens Ligtene over Medlemmer af Familien Urne ligge i Choret. Under Choret er en siden 1455 lukket Begravelse, hvortil var Nedgang fra Kirken, med c. 20 Kister, indeholdende Lig af Familierne Urne, Rosenfrands o. Fl., som have eiet Sobyføgaard. Denne Hovedgaard var i den berømte adelige Familie Urnes Besiddelse igjennem flere Slægtled; den var saaledes en af de 9 Herregaarde, som tilhørte Jørgen Urne († 1480), af hvis Efterkommere, der eiede denne Gaard, er at mærke hans Sønneson Rigs-kantsleren Axel Urne. Af de senere Eiere oprettede Frederik von Holsten, førstelig entusiast Hofmarskal, i Aaret 1745 Sobyføgaard, naar Gjaelden paa samme var afbetalt, til et Stamhuus, som skulde bære Navn af Holstengsgaard, for sin Broderdatters ældste Son af hendes Ægteskab med Geheimeraad Mogens Rosenfrands til Spøttrup. Holsten døde 1752, og derefter var Gaarden indtil 1802 som Stamhuus i Familien Rosenfrands's Besiddelse. Derefter folgtes Stamhuset og substitueredes med en Fideicommisscapital. 1807 kjøbtes Gaarden af Justitsraad Hillerup, der eiede den til 1821. Den næste Eier var Lieutenant af Søetaten Wedel, † 1827, derefter Hofjægermeister Jønis, gift med Wedels Due, fød Krogh. Admiral Falsen, bekendt fra Krigen 1807—14, eiede og bebodde i nogle Aar Gaarden og døde her 1849, hvorefter den gik i Arv til hans Son, Kammerjunker, Capitain Enevold de Falsen. Da denne kun efterlod Døtre, arvede efter testamentarisk Disposition den ældste Datter Malvina Cecilia Georgetta de Falsen Giendommen. Hun er gift med Baron Frederik Christian Hermann Fütthens=Adeler, hvem det ved Patent af 24de Mai 1867 i Henhold til det Falsenske Testament er tilladt at føre Navnet de Falsen, Baron af Fütthens=Adeler. Hovedbygningen, efter en Indskrift paa en Sten i Muren, opført 1641, er senere i Midten af forrige

Aarhundrede moderniseret, men er af den næstforrige Eier ført tilbage til sin oprindelige Stiil med takkede Gavl, hvorhos der er tilbygget et Taarn med Spiir. Gaarden har en smuk Have, der gaar ned til Søby=Sø.

Bjerre Herred,

det nordøstligste i Fyen, omgives af Store-Belt, Kattegattet, Odense-Fjord, Nasum Herred og Svendborg Amt (Vinding Herred). Den nordlige Deel af Bjerre Herred bestaaer af Halvøen Hindsholm, hvis nordligste Punt kaldes Fyenshoved. Kjerlinge-Fjord strækker sig ind mellem Hindsholm og den sydlige Deel af Herredet, medens kun en smal Landtunge med de høie Munkbo Bakker danner Forbindelsen. Hindsholm har flere Høidestrækninger, paa hvis Toppe Lyngen endnu viser sig, og talrige Enge, der, tildeels i den seneste Tid, ere indvundne fra Havet. Sønden for Kjerlinge-Fjord er Eggen i det Hele flad. Naar undtages de fornævnte Bakkestrækninger er Jordbunden overveiende leermuldet. Paa Hindsholmen findes kun Skove mod Syd, den øvrige Deel af Herredet er temmelig riig paa Skov. Den Romso i Store-Belt samt nogle mindre i en Indviig paa Hindsholms Nordspidse og i Odense-Fjord høre til Herredet. Fladeindhold $3\frac{1}{2}$ □ M. Stk. 3357 Tdr. A. og E., 24 Tdr. Stff. Indbyggernes Antal er 11,920, hvoraf 2274 i Kjerteminde Kjøbstad. Herredet danner i Forbindelse med Nasum Herred eet Provsti.

Drigstrup Sogn, Annex til Kjerteminde Kjøbstadsogn, omgivet af dette S., Munkbo og Miesinge S., Odense- og Kjerlinge-Fjord. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. n. v. for Kjerteminde. Areal, 1813 Tdr. Land, er bakket (Kjærby Banker) og af sandmuldet Beskaffenhed. Stk. 230 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Drigstrup med Kirke og Frimenighedscapel, Skole og Veirmølle, Over-Kjærby, Lille-Viby og Bregnør. Ialt i Sognet 39 Gaarde og 42 Huse, hvoraf 5 G. og c. 20 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 491. Jordbrug og Fiskeri give Indbyggerne Erhverv.

Sognet hører under Bjerre og Nasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Kjerteminde Lægedistrict; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 103die Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Lundsgaard.

Efter Danste Atlas VI. S. 569 skal Drigstrup Sogn i det for Fyen saa uheldige Aar 1658 være i den Grad blevet medtaget af de Svenske, at der af 35 Bønder kun blev 4 tilbage. Kirken siges sammesteds at have et anseeligt Taarn og en smuk Altartable, der forestiller den hellige Nadvere.

Munketo Sogn, omgivet af Drigstrup, Agedrup, Marslev og Kjølstrop S., Odense- og Kjørtinge-Fjord. Kirken, omtrent midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. v. for Kjørteminde. Areal, 2768 Tdr. Land, hvoraf 112 Tdr. Land Fredslov, er i den nordøstlige Deel af Sognet bakked med flere høje Punkter, hvoraf Lodnehøi, bekjendt for sin skønne Udsigt, hæver sig 179 Fod over Vandspeilet i Odense-Fjord, men i den øvrige Deel af Sognet er Areal, fladt, Jordsmønet af fortrinlig muldleret Bestaffenhed. Fra Odense-Fjord er i den senere Tid ved Inddigning rundet ikke ubetydelige Arealer. Hk. 291 Tdr. A. og E., $3\frac{5}{8}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Bjerne Munketo med Kirke, Præstegaard, 2 Skoler midt i Sognet og 1 Frissole, Kro og et lidet Hospital, og Dræby, Hovedgaarden Østergaard, $53\frac{3}{8}$ Tdr. Hk., 400 Tdr. L. leermuldede Jorder, 35 Tdr. L. Eng, 120 Tdr. L. Skov (Munketo Kirke med Tiende), Østergaard Veirmølle, Gaarden Ingerskøst; Derne Bierø med 1 G., Lindsø med 1 G., Tørnø med 1 G. samt nogle mindre. Salt i Sognet 59 Gaarde, 46 Huse med og 92 uden Jord, hvoraf 34 G. og 53 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1009. Foruden Jordbrug er Søfart og Fiskeri tillige Erhvervsøgrene i Sognet.

Sognet hører under Bjerre og Nasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Kjørteminde Lægedistrict; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 107de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Østergaard. I Munketo er et Hospital med 4 Beboelsesleiligheder. Sognet har det Brüggeanstalt ved Kjøpstorff sørgede Legat, 6000 Rd. (see herom Seben Sogn i Nasum S., det Viborgske Legat, 400 Rd., til Fattigvæsenet og det Smidtske Legat til Skolevæsenet.

Munketo („Munketotha“) nævnes allerede 1231 to Gange i Valdemar II.'s Fordebog (Ser. rer. Dan. VII. p. 523 flg.). Munketo Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvalvinge.

Dræbygaard og Trællerupgaard vare ældre, nu nedlagte Adelsgaarde i Sognet. Dræby skrivs 1418 Dreyby og har samme Oprindelse som Dreis og lignende Navne af det smalle Drag, der forener Hindskholm med Thy.

Hovedgaarden Østergaard tilhørte i det 16de og 17de Aarhundrede Familien Kaas (jfr. Stamtaalen i Hofmans Efterretninger om danske Adelsmand I., S. 157, Tab. 2) og senere Familien Brügge (1768 Conferentsraad Brügge); 1796 eiedes den af Generalgouverneur Kjøpstorff, Grunderen af Grebstabet af samme Navn; efter ham nævnes 1806 hos Pegtrup Schmidt som Eier, og i dennes Familie er Gaarden forbleven, nu Capitainlieutenant Schmidts Enke.

I Præstebberetning fra 1623 fortælles: Odense Borgere agtede engang her at indrette en Havn, og sammensøiede til den Ende en liden Holm med det faste Land formedelst en Bro, som dog snart formedelst den stærke Søs igjen blev ødelagt. Herover er forfattet et fathrist Vers, som begynder saaledes: Odense Mand de Vise bygte Bro paa Sse, Gantebro som Galgen stod etc.

Kjølstrop Sogn, adskilt fra Annezet Agedrup ved den sydligste Deel af Munketo S., omgivet af Marslev, Birkende, Kjørtby og Kjørtinge S., samt Kjørtinge-Fjord. Kirken, omtrent midt i Sognet ved Kjørtinge-Fjord, $\frac{3}{4}$ M. s. v. for Kjørteminde. Areal, 3978 Tdr. Land, hvoraf 170 Tdr. Land Fredslov (Strand Skov og Ulriksholms Dyrehave), er fladt og af leermuldet Bestaffenhed. Sognets sydvestlige Deel begrænses af et mindre Aløb. Hk. 404 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., $2\frac{1}{2}$ Td. Skff.

I Sognet: Bjerne Kjølstrop, hvori Kirken, Præstegaard, Skole og Hospital, Kjørtinge, Læby, Hundskov, af hvilken By endel

hører til Mynkeby Sogn; Hovedgaarden Ulriksholm, 30¹/₄ Tdr. Hf. A. og E., c. 1 Td. Skff., 260 Tdr. L. Ager, 96 Tdr. L. Skov (6 Tdr. Hf. Fæstegods); Avlsgaardene Drnsfeldt, 26⁷/₈ Tdr. Hf., 250 Tdr. L., Keirup, 18¹/₄ Tdr. Hf., 188 Tdr. L., med Teglværk, Rosenlund, 14⁷/₈ Tdr. Hf., 125 Tdr. L., Skovgaard; Geels Kro. Sælt i Sognet 62 Gaarde, 96 Huse med og 39 uden Jord, hvoraf 36 G. og 60 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1158. Indbyggerne have foruden ved Agerdyrkning Erhverv ved Skovarbejde og Kalesfiskeri. I Sognet forarbejdes endeel Træsko.

Sognet hører under Bjerre og Nasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Kjersteminde Lægedistrict; 2den Bgkds. 3die Udskrivningskreds 106te Lægd. Med Annexet Agedrups een Commune. Kirken tilhører Cieren af Hovedgaarden Selleberg i Virkende Sogn. Sognet har et Hospital i Kjolstrup, stiftet af Abel Cathrine Haberwatt, som dertil har legeret en Capital af 800 Rd. Til Sognet ere henlagte Hans Rasmussens og Peder Toldorps, Christian Knubsens, Kammerraad og Fru Larsens Legater, henholdsvis 43 Rd., 100 Rd. og 2000 Rd. samt Andeel i det Brüggeманns Legat tilligemed Munkebo og Seden S. i Nasum H. (see dette Sogn), 6000 Rd. Til Sognets Skolevæsen Rosenørns Legat, stort 250 Rd., til Præmie for flittige Skolebørn.

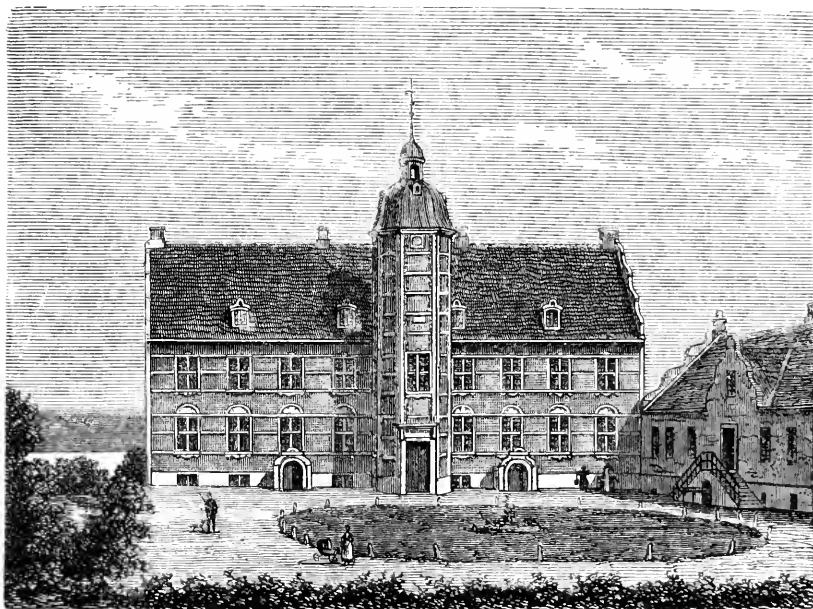
Kjolstrup Kirke, opført af Kampsteen og Muursteen, har Spor af rundbuede Binduer, tidligere Apsis, paa Kirkemuren et Par Steen med udhuggede Figurer; i Taarnet tidligere Begravelse for Familien Brüggemann. Eigene nu nedfattede paa Kirkegaarden; den har en smuk Altertavle (Maderens Indstiftelse), og paa den nordre Side af Kirken er tilbygget en Begravelse for en af Ulriksholms forrige Ciere, Major v. Heinen († 1761) og hans Frue.

Den for sin skønne Betsagenhed ved den inderste Sydspids af Kjerlinge-Fjord bekjendte Hovedgaard Ulriksholm hed tidligere Skinnerup; den tilhorte i det 16de Aarhundrede Familien Akeleie, oprindelig nedstammende fra en Borgersfamilie i Odense, adlet i det 16de Aarhundrede og kaldet efter dens Vaaben, den blaa Klokkeblomst Akeleie (*Aquilegia vulgaris*). Gaarden laae dengang paa en Bakke tæt ved Fjorden og et Par hundrede Skridt fra det Sted, hvor Ulriksholm nu staaer. Da den Sidste af nysnævnte Slægt ingen ægte Livsarvinger havde, overdrog han 1616 sin Hovedgaard Skinnerup med Tilliggende og Bøndergods til Kong Christian IV mod paa billige Vilkaar at faae Dødslegaat eller St. Hans Klosters Lehn for sin Livstid. Kongen henlagde betydeligt Gods dertil (46 Gaarde) og opførte den smukke og anseelige Hovedbygning i Aarene 1636—46 samt skjænkede det Hele under Navn af Ulriksholm til sin 1630 fødte Son med Bibete Kruse, Ulrik Christian Gyldenlove. Han var den for sin Tapperhed, men ogsaa for sit toilseløse Levede beskjendte Generallieutenant Gyldenlove, der under Kjøbenhavns Besæiring vandt almindelig Beundring hos Borgerne for sit raske Forhold og døde midt under Besæiringen den 11te December 1658, kun 28 Aar gammel. Efter hans Død gjorde hans mange Creditorer Indførsel i hans Eiendomme; men Ulriksholms Gods samlede dog igjen efterhaanden i den nærmeste Fremtid, men skiftede ofte Ciere. Nicolai Brüggemann, Regjeringsraad i Glückstadt, havde faaet Gaarden ved sit Ægtefæll med Hedevig Hansen. Han blev derefter adlet 1680, men Fru Hedevig overlevede ham og bragte Ulriksholm til sin anden Mand, Oberst von Kempen, Commandant i Bismar. Denne overdrog imidlertid Eiendommen til sin Stedson, Oberstlieutenant Godske Hans von Brüggemann, † 1737. Datteren Cathrine Brüggemann bragte den til sin Mand, Major Ulrik Frederik von Heinen. Hun overlevede ham længe og døde først 1790. Hendes Datter, Poul Rosenørn, Kammerherre, Committet i General-Land-Deconomi- og Commerce-Collegiet, fulgte hende i Besiddelsen. Han gav Bygningen et moderne Tilnit; han bortsolgte 1798, gjennemtrængt af de friere Ideer, som den franke Revolution havde udbredt, det hele Gods paa meget billige Vilkaar, saa at alle Gaardmænd bleve Selveiere, og boede mange Aar paa Ulriksholm, indtil han afskændte det 1826

til Jægermester Petersen, der efter en lang Besiddelse folgte det i forrige Decennium til nuværende Eier, Højjægermester, Grev F. W. S. Danneftjold-Samsø. Hovedbygningen bestaaer foruden af den gamle Hovedstøi, med Taarn og Bogstaverne V C G L samt Aarstallet 1646 paa Muren, af en Sidebygning af een Etage. (En Afbildning gives her). Avlsgaardene Drusfeld og Rosenlund ere Parcelgaard af Ulriksholm og have formodentlig begge deres Navn efter Rosenørn.

Efter Landsbyen Kjerlinge har Fjorden, ligesom ogsaa den derved liggende Kjøbsaad, Navn (see ovenfor Kjerteminde).

Agedrup Sogn, Annex til Kjølstруп S., hvorfra det er adskilt ved den sydligste Deel af Munkebo S., er omgivet af Munkebo og Marslev S., Næsrum H. og Odense-Fjord. Kirken, sydlig i Sognet, 1 $\frac{1}{2}$ M. v. s. v. for Kjerteminde, 1 M. n. o. for Odense. Arealet, 1662 Tdr. Land, er fladt og af leermuldet Bestaaffenhed. Hk. 149 $\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E.

Ulriksholm.

I Sognet: Bjerne Agedrup med Kirke, Bullerup med Vand- og Beirmølle, Bester-Kjærby med Stole og Fogestole; Skovsbo Beirmølle. Ialt i Sognet 35 Gaarde, 54 Huse med og 19 uden Jord, hvoraf 11 G. og 45 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 627. Ligesom i Hovedsognet er Indbyggernes Erhverv Agerdyrking, Søfart og Fiskeri.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgtds. 3die Udskrivningskreds 108de Vgtd. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Selleberg i Birkende Sogn.

Agedrup Kirke, opført dels af Rampesteen, dels af Muursteen, har Taarn og Hvalvinger.

Marslev Sogn, omgivet af Annexet Kirkende S., Kjølstруп, Munkbebo og Agedrup S. samt Nalum S. Kirken, vestlig i Sognet, 1 M. o. for Ddense, $1\frac{1}{2}$ M. s. v. for Kjersteminde, $2\frac{1}{2}$ M. n. v. for Nyborg. Areal, 3111 Tdr. Land, hvoraf 160 Tdr. Land Skov (deraf Fredskoven Bogeskoven), er sladt og Jordsmonnet i Almindelighed af leermuldet Bessaffenhed. Sognets østlige og vestlige Sider begrænses af Aaløb. Den nyeste Jernbane og Hovedlandeveien fra Ddense til Nyborg passerer Sognet. Hft. $319\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og $\frac{5}{8}$ Td. Skff., hvori er indbefattet de til Hovedgaarden Veirupgaard liggende Lødder „Monneboløkkerne“ af $11\frac{5}{8}$ Tdr. Hft. A. og E., samt Fredskoven „Bogeskoven“ af $\frac{5}{8}$ Td. Skff. Hft.

I Sognet: Bjerne Marslev med Kirke, Præstegaard, Skole og Jernbanestation, Hølev med Briskele, Nødstrup; Hovedgaarden Veirupgaard, af Hft. efter Stat. Tav. $53\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E. og $\frac{5}{8}$ Td. Skff. (c. 31 Tdr. Hft. Bøndergods), efter Amts-Vesfr. af H. Bang c. 300 Tdr. L. Ager, 200 Tdr. L. Eng, 100 Tdr. L. Skov (Marslev Kirke); Aulsgaarden Klarskovgaard, $21\frac{5}{8}$ Tdr. Hft.; 1 Gaard i Marslev 13 Tdr. Hft., 102 Tdr. L., i Nødstrup 4 Gaarde, hver c. 13 Tdr. Hft., c. 140 Tdr. L.; Veirup Veir-, Damp- og Vandmølle og Kjøfengaards Veirmølle. Ialt i Sognet 33 Gaarde, 52 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 14 G. og 55 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 761. Agerdyrking er Hovederhvervet.

Sognet hører under Bjerre og Nalum Herreders Jurisdiction (Ddense), Ddense Amtstuedistrict og Kjersteminde Lægedistrict; 2den Vglds. 3die Udskrivningskreds 110de Vgld. Med Annexet Kirkende een Commune. Kirken tilhører Cieren af Veirupgaard. Sognet har Andeel i Hans Rasmussens og Peder Toldorps Legat, stort 28 Rd. 3 Mk. 7 s, til de Fattiges Kasse.

I Marslev Kirke, der ligesom Annexkirken er opført af Muursteen og har Taarn og Hæksvinger, findes foran Alteret to Liggene med udtugne Figurer, den ene over Hans Stiefen, Eier af den i dette Sogn beliggende Herregaard Veirup († 1546), den anden over hans Hustru Anne Friis, og i en Begravelse under Choret hvile flere af Veirups Ciere, foræmmelig af den Løvenhjelmste Familie, deriblandt Familiens Stamfader, den berømte Generallieutenant Hans Løvenhjem.

Hovedgaarden Veirupgaard eiedes 1533 af ovennævnte Hans Stiefen eller Stygsen; i bemeldte Aar lod han nemlig Marslev Kirkebeder gjøre, efter en Angivelse med Jernbogstaver paa samme. I det 17de Aarhundrede tilhorte denne Gaard Bjørn Raas († 1671, jfr. Bircherods Daabøger, S. 132, hvor han kaldes „en temmelig velsunderet, men i oeconomicke Sager meget vanvittig Mand“) og derpaa Generallieutenant Hans Løvenhjem, der indtager en fremragende Plads i den danske Krigshistorie. Han hed egentlig Hans Schroder og var født i Mecklenborg 1627, men blev for sin Tapperhed i den svenske Krig, især under Kjøbenhavns Besiering 1658 og i Spidien for en Expedition til Moen det næste Aar, adlet 22de August 1669 under Navnet Løvenhjem; han var ogsaa en Tid Commandant paa Bornholm; dog er det foræmmelig som Seirherre ved Udevalda den 28de August 1677 i den næste Krig med Sverrig, at han har erhvervet sit berømmelige Eftermale. Løvenhjem døde 2den Mars 1699 og ligger, som ovenfor anført, begravet i Marslev Kirke. Løvenhjem efterlod ingen Sønner. Hans Datter Helvig var gift med Generalmajor Caspar Johan Brokkehjms, hvorved Veirup kom til denne Familie; men deres Søn Hans Brokkehjms fik Tilladelse til at fore sin Morfaders Navn og Vaaben, og fra ham nedstammer den endnu blomstrende Familie Løvenhjem, som eier Veirup. Nuværende Eier: Hofjagermester Løvenhjems Enke. Løvenhjems Leved og en Stamtafle over Familien findes i Hofmons Efterretninger om danske Adelsmand i., S. 8—11.

Kirkende Sogn, Annex til Marslev S., omgivet af dette S., Kjølstруп og Munkbebo S. samt Nalum S. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M.

o. for Odense, $1\frac{1}{2}$ M. s. s. v. for Hjerteminde, $2\frac{1}{4}$ M. n. v. for Nyberg. Areal, 2082 Tdr. Land, er fladt, men hæver sig paa nogle enkelte Punkter i den sydlige Deel af Sognet, og Jordemønnet er af grus-, sand- og leerblandet Beskaffenhed. Sognets sydlige og østlige Side begrændses af en mindre Aa. Den nyeste Jernbane og Hovedlandeveien fra Odense til Nyberg passerer Sognets sydvestlige Deel. Htt. 159 $\frac{7}{8}$ Tdr. A. og E.

3 Sogner: Byen Birkende med Kirke, Skole og Fogeskole, Kønnebo, Skallerød Huse; Hovedgaarden Selleberg, $30\frac{5}{8}$ Tdr. Htt., 270 Tdr. L., deels Muddjerd, deels starr Grusjerd, 10 Tdr. L. Eng, 66 Tdr. L. Skov, 4 Tdr. L. Mose (Kjølstrup og Agedrup Kirker med Kirke-tiende samt Kongetiende af Agedrup Sogn); Vand- og Veirmøllen Bilholm. Ialt i Sognet 26 Gaarde, 64 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 12 G. og 75 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 614. Foruden Agerdyrking afgiver Torveproductionen en væsentlig Indtægtskilde for Beboerne.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Bykrs. 3die Udskrivningskreds 11te Løgd. Kirken tilhører Cieren af Veirupgaard. Sognet har Rasmus Erichsens og Hustrus Legat for Drængende, stert 1000 Rd.

Birkende er bleven mærkelig som den danske Reformator Hans Tansens Fødested; han var født 1494 af fattige Vonderfolk Tage og Karen, og kaldtes efter Hvenboernes Udtale Tansen istedetfor Tøgesen.

Tansen døde som den anden evangeliske Biskop i Ribe den 11te November 1561. Der er i Birkende Kirke opsat en Mindetavle over ham, paa hvilken læses:

Mindetavle over Hans Tansen, født i Birkende 1494.

„Fra Blov til Bispestol ham kaldte Herrens Aand,
Sit Fædreland han loste af Pavekirkens Baand.“

Sat af Kirkens Eier, Præst og Sognebeboere 1866.

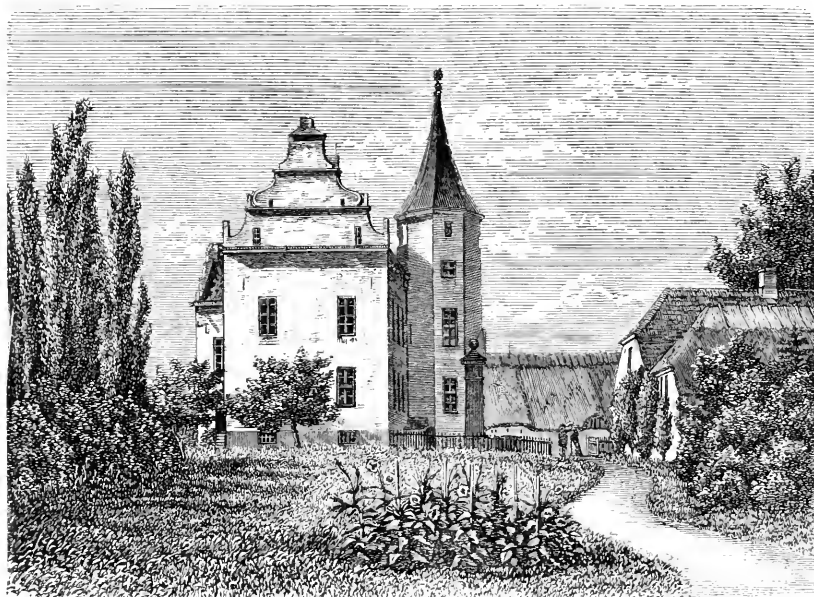
Hovedgaarden Selleberg, der allerede nævnes i Balthasar H.'s Sordebog 1231 (Ser. rer. Dan. VII. p. 523), tilhørte i Stumningen af 16de og Begyndelsen af 17de Aarhundrede den adelige Familie Urne: paa Stamtablen i Hofmans Efterretninger om danske Adelsmand III. S. 271 nævnes Lage Urne og hans Søn Claus Urne til Selleberg. Senere eiedes den af Niels Parsberg, dennes Svigersøn Oberstlieutenant Jens Steen Sehested, „en meget frugibar Poet, som man endog i sin Tid har sammenlignet med Kingo“, en nægte Søn af den bekendte Grev Hannibal Sehested (see om ham Hofmans Danske Adelsmand III. S. 75) og en Tid lang i forrige Aarhundrede af Familien Lovenhjelm til Veirup (see dette). Siden 1752 skiftede den ofte Ciere med Jaa Mars Mellemrum (Danste Atlas VI. S. 635). Den yngre P. v. Besten kjøbte 1770 Selleberg for 31,000 Rd., men maatte igjen sælge den ved Auktion 1773. Efter Statsfortegnelsen 1796 tilhørte den Cancelliraad Berg, der ogsaa nævnes af Begtrup som Cier 1806. Gaardens Bygninger ere storstedts nye, opførte fra 1845 af nu afdøde Proprietair Hvenegaard, af hvis Enke den nu eies.

Rynkeby Sogn, omgivet af Annexet Nedvinge, Kjølstrup og Birkende Sogne samt Svendborg Amt Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{3}{4}$ M. o. for Odense, $1\frac{3}{4}$ M. n. n. v. for Nyberg, $\frac{3}{4}$ M. s. s. v. for Hjerteminde. Areal, 2931 Tdr. Land, hvoraf 106 Tdr. Land Aredskov, er fladt i den nordlige Deel, men hæver sig i den sydlige Deel af Sognet, og Jordemønnet er for Størstedelen af leermuldet Beskaffenhed; Urup Byes Jorder meest sandede og ligesaa den Deel af Jorderne til Hundskov By i Kjølstrup S., som hører til dette Sogn. Htt. 295 Tdr. A. og E., $3\frac{5}{8}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Bjerne Rynkeby med Kirke og Skole, Urup, Tvinge, noget af Hundsløv (Resten til Kjølstруп S.) med Fristole, og Brabets- huse; Hovedgaarden Skovsbo, 37 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hf. A. og E., 3 $\frac{5}{8}$ Tdr. Skf. (2 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hf. Bøndergods), med et Areal af 340 Tdr. L. Ager, 26 Tdr. L. Mose, 123 Tdr. L. Skov (Rynkeby Kirke med Kirketiende og Revninge Sogns Kongetiende); 1 G. i Urup 13 Tdr. Hf., 150 Tdr. L.; Amaliehøi Veirmølle. Ialt i Sognet 50 Gaarde, 155 Huse med og 17 uden Jord, hvoraf 30 G. og 82 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1098. Agerdyrkning og Tørveproduction er Hovederhvervet.

Sognet hører under Bjerre og Nasum Herreders Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Kjerteminde Lagedistrict; 2den Bgkds. 3die Ud- skrivningsfreds 105te Lægd. Med Annexet Revninge een Commune. Kirken tilhører Cieren af Hovedgaarden Skovsbo. 3 Rynkeby er et Hospital, nu

Skovsbo.

i 2 Bygninger, stiftet af Justitsraadinde Berg, som ved Fundats af 12te Marts 1804 hertil har skænket en Capital af 1600 Rd., der ved Gave- brev af 12te Marts 1819 er forøget med 400 Rd. Desuden eier Sognet et Legat paa 200 Rd., stiftet af Pastor Klags Enke.

Rynkeby Kirke er opført af Muursteen paa Kampesteens Soffel, med Taarn og Hvalvinger; den har paa Nord siden et Capel, bygget som Familiebegravelse for Cieren af Skovsbo Hovedgaard. Dette Capel bruges nu til Gudstjeneste som en Deel af selve Kirken, og de Lig, som tidligere vare nedsatte her, bleve alle flyttede udenfor Kirken ved Capellets Forandring 1842. Iblaudt de i Rynkeby Kirke Begravede maa særlig nævnes Henrik Gyldenstjerne og Fru Elisabeth Vodebust, som skænkede den store Alter- tavle til St. Knuds Kirke, som endnu findes der.

I Midten af det 15de Aarhundrede eiedes Skovsbo, hvis Bygning var ganske forskjellig fra den nuværende og laae paa et andet Sted, som endnu bærer tydelige

Spor af Volde og Grave, af Tue Gummefsen og efter ham af hans Enke Love Andersdatter; blandt de følgende Ciere mærkes den rige Rigsraad Erik Hardenberg († 1604), en Søn af Rigshofmester Eiler Hardenberg og Broder til Kirstine Hardenberg, som man har villet fortælle fængslede Kong Frederik den Andens Hjerte; han opførte den nuværende Hovedbygning i Aarene 1572—79. Efter ham fulgte Eiler Hardenberg, som døde ugift, Christen Hardenberg, Erik Hardenbergs Broder, † 1601, Jacob Hardenberg, Eriks Søn, † 1634, som sidste mandlige Led af denne Green af Slægten. Nu kom Skovsbo til hans Datter og hendes Mand, Rigsraad Preben Gyldestjerne til Vosborg, i hvilken Families Besiddelse det var indtil benimod Slutningen af det 17de Aarhundrede, da det ved Arv kom til Familien Lyffe. Erik Lyffes Enke († 1701), Fru Tlegaard Sehested, ægtede siden Geheimeraad Christian Rosenkrands, Amtmand over Nyborg Amt, og medbragte ham Skovsbo, som han betydeligt forøgede († 1736), hvorpaa den eides af hans Enke af 2det Ægteſkab, Frederike Louise Krag, efter hvis Død den ved Salg kom til Familien Berg, hos hvilken den forblev indtil den 1866 blev solgt til Kammerherre, Lehnsgreve Ahlefeldt-Laurvig, dens nuværende Besidder. Justitsraad Jens Magnus Berg ombyggede og moderniserede 1811 Gaardens Indre, og gjenopjatte atter det store smukke Crucifix af Træ, som staaer ved Veien mellem Skovsbo og Rynkeby, og som skal være blevet opstillet af en Dame af Erik Hardenbergs Slægt i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, men i længere Tid havde ligget i forfalden Tilstand paa Gaardens Loft. Skovsbo har endnu i det Ydre sin gamle Bygningsform, 2 Floie i 2 Etager med Taarn. En Ufbildning af Gaarden gives paa foregaaende Side.

Efter Danske Atlas har der ved Urup ligget en Herregaard af Navn Borrisholm eller Borgisholm, af hvilken der, da Danske Atlas udkom, endnu jaeses Ruiner og Grave.

Kevninge Sogn, Annex til Rynkeby Sogn, omgivet af dette S., Kjølstруп S., Kjerteminde Kjøbstadsogn, Svendborg Amt, Kjerlinge-Sjod og Store-Velt. Kirken, sydlig i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. s. for Kjerteminde, $2\frac{1}{4}$ M. ø. n. o. for Odense, 2 M. n. n. v. for Nyborg. Arealet, 2156 Tdr. Land, hvoraf 240 Tdr. Land Fredstov (Stor-Skov og Nørre-Skov), er sladt med Undtagelse af Lundsgaard Klint, hvor Kysten hæver sig til en temmelig Høide, og Jordsmonnet er i Almindelighed af muldleret Beskaffenhed. Et mindre Aaløb danner Sognets sydsørlige Grændse mod Svendborg Amt. Odense-Nyborg Hovedlandevei passerer Sognet. Htk. $224\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E. og $3\frac{1}{4}$ Td. Stff.

3 Sognet: Byen Kevninge med Kirke, Hospital og Skole; Hovedgaarden Lundsgaard, af Htk. $67\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., $3\frac{1}{4}$ Td. Stff. og et Areal af 569 Tdr. l. Ager, 243 Tdr. l. Skov (317 Tdr. Htk. Fæstegods); den tidligere Hovedgaard Fershave. Ialt i Sognet 27 Gaarde, 48 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 12 G. og 23 H. udenfor Byen. Indbyggere: 465. Agerdyrking er Hovederhvervet.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Bykds. 3die Udskrivningskreds 104de Løgd. Kirken tilhører Stamhuset Lundsgaard. Sognet har et Hospital i Kevninge, stiftet ved Fundats af 4de Mai 1736 af Margrete v. Levegau, General v. Devis's efterladte Enkesrue, med Capital 375 Rd. (oprindelig 1700 Rd. D. C.).

Kirken er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

Lundsgaard har haft Ciere af mange forskellige Familier; saaledes tilhørte den i Midten af det 15de Aarhundrede Peder Hogenſchild til Dallund, c. 1500 Hverrings Ciere, Palle Andersen Ulfeld, ved hvis Datter Ellen Ulfeld, gift med Hans v. Mehlen, den kom til denne fra Tyskland indvandrede Familie, i hvis Besiddelse den var til noget ind i det 17de Aarhundrede. General Devis's Enke, Margrete v. Levegau, kjøbte Gaarden 1727 og testamenterede den til Frosen Raben, som blev gift med Overkammerherre, Grev Nevenſon. Denne folgte den 1747 for 28,000 Rd. D. C. til Kammerherre Jens Suel, som 1765 gjenopførte Hovedbygningen, der to Aar isorveien var afbrændt, oprettede 1768 Gaard og Gods til et Stamhus for sin Datter, der var

gift med Grev Christian Ahlefeldt-Laurvig, og det tilhører endnu Besidderen af Grevskabet Langeland af sidstnævnte Familie. Til Stamhuset hører ogsaa den forrige Hovedgaard Tershave, der i Slutningen af det 16de Aarhundrede tilhørte Familien Ulfeld, senere Familien Rodsteen, og har siden Midten af forrige Aarhundrede haft samme Besiddere som Lundsgaard.

Efter Statshaandbogen for 1872 henhører til Stamhuset Lundsgaard Htt. af alle Slags 435 $\frac{1}{2}$ Td., hvoraf under Hovedgaardene 72 $\frac{3}{4}$ Td., Bøndergods 317 Tdr., Kirketiende 45 $\frac{3}{4}$ Tdr. (Kævninge og Drigstrup Kirker); i Banfactier 3100 Rd. og i Fideicommisscapital 300 Rd. Ingen Gjæld. Over Stamhuset Lundsgaard haves en Beskrivelse af Sognepræst Boesen til Kævninge (1769), hvori en Tegning af Gaarden.

Viby Sogn, omgivet af Stubberup, Dalby og Mesinge S. samt Store-Belt, ud mod hvilket i Sydøst det høje fremspringende Punkt Stavershoved eller Stavreshoved. Kirken, nordvestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. n. o. for Hjerteminde. Areal, 4081 Tdr. Land, hvoraf 320 Tdr. Land Fredsfov (Ellehaven), er bakket og Bordenne leermuldede med en Blanding af $\frac{1}{3}$ fint Leer og $\frac{2}{3}$ Muld til en Dybde af 12—24 Tommer. Htt. 350 Tdr. A. og E. og 8 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff., i hvilket Htt. er indbefattet 11 $\frac{3}{4}$ s Tdr. A. og E. til 3 Fæstegaarde, Snavegaardene, beliggende i Sognets nordlige Deel, og som efter Angivelse i Stat. Tabv. 3die N. 4de B. i Matriklen henregnes til dette Sogn, medens disse Gaarde i Odense Amtstues Bøger henregnes til Stubberup Sogn.

3 Sognet: Byerne Viby med Kirke, Præstegaard, Skole beliggende noget østlig for Byen, Veimølle, Maale, Stavre og Snavegaarden; Den Romsø med Romsø Fyr og nogle Huse; Hovedgaarden Hverringe, med den underliggende Hvlsgaard Bøgebjerg, der tilsammen udgjøre Stamhuset Hverringe, har efter Statshaandbogen for 1872 Hartkorn af alle Slags 456 Tdr., hvoraf under Hverringe og Bøgebjerg 110 $\frac{3}{4}$ Tdr. med 1187 Tdr. L. Bøndergods 315 Tdr., Kirketiende 30 $\frac{1}{4}$ Tdr., c. 300 Tdr. L. Skov, desuden til Stamhuset i Banfactier 4600 Rd., i Fideicommisscapitaler 32,300 Rd., Den Romsø med dens Skove, benyttet som Dyrehave, hører under Stamhuset; Hovedgaarden Brolykke. Statshaandbogen for 1872 angiver Gaardens Størrelse til 57 Tdr. Htt., hvoraf 55 drives under Hovedgaarden. Ialt i Sognet 49 Gaarde og 116 Huse (Stat. Tabv. 3die Række, 4de Bind); omtrent de to Trediedele af Beboelserne ligge endnu i Byerne.

Indbyggere: 885. Agerdyrking er udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Hindsbølms Herreds Jurisdiction (Hjerteminde), Odense Amtstuedistrict og Hjerteminde Lægedistrict; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 122de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Hverringe. 3 Sognet er et Hospital i Viby, stiftet af Brodrene Soren og Rasmus Jørgensen for 4 Lemmer, og dertil henlagt en Capital af 1500 Rd., hvoraf disse nyde hver 15 Rd. aarlig. Endvidere har Sognet Geheimeraadinde Juels, født Levegaus, Legat, „det fiere Legat“, 1000 Rd., samt nogle mindre Legater.

Viby Kirke junes begæet til tre forskellige Tider; den har 3 Hvalvinger og et lille Bindingsværks Taarn over den øvre Ende. Mod Syd er fra Kirken udbygget, foruden Baabehuset, et Capel til Bisattelse for Aldede af Stamhuset Hverringe. Under Alteret er der gamle Begravelser, sandsynligviis af Adelige, da der ovenover findes smukt indhugget i Steen to Figurer, forestillende Jacob Bisfert og hans Frue. Ifølge Bekjendtgjørelse fra Marineministeriet blev Romsø Fyr paa Lens 25ste første Gang tændt den 1ste October 1869. Det er et fast rodt Lindiefnr af 5te Orden.

anbragt paa et 2) Fod høit, ottetantet Taarn, omgivet af en lavere Bygning, der er opført paa den 25 Fod høie Klint ved Stranden. Flammens Høide er 50 Fod over dagligt Vand og vil i klart Veir være synlig i en Afstand af c. 7 Kvartmile. Fyrets Plads er paa 55° 30' 44" n. B. og 10° 43' 15" E. o. for Greenwich.

Hovedgaarden Hverringe (Hverind) skal i Midten af det 11de Aarhundrede have tilhørt den under Kong Valdemar Atterdag bekjendte Slagt Limbek, tilhørte senere Familierne Basse og Godov, saaledes Thyge Basse og hans Son Steen Basse, med hvem de saakaldte „gamle Basser“ uddøde 1152, og om hvem det berettes, at han skænkede Søholm i Sjælland til Torben Bille, der var gift med hans Søsterdatter Sidse Lunge, for at han skulde kalde sin ældste Son Steen Basse (vi see heraf Prindelsen til Navnet Steen i Biskernes Familie), Duf Godov; den var ogsaa til forskjellige Tider i den ufslebte Families Besiddelse; saaledes eiedes den 1505 af Palle Andersen Ulfeld, gift med Regise Godov. I det 16de Aarhundred: kom Gaarden til den rige og magtige Et Lykke; af denne nævnes først Hr. Peder Lykke, derefter hans Son Jorgen Lykke, hans Søster Fru Anne Lykke, Hr. Anders Billes til Søholm, Jorgen Lykkes Son Henrik Lykke til Dvergaard, † 1611, Frands Lykke til Dvergaard, den Forriges Son, † 1655. Hans mange Godser bleve efter hans Død deelte mellem Sønnen Kai Lykke og Datteren Fru Christense Lykke; men efter 1660 var det forbi med denne Slægts Herlighed. Hverringe blev vistnok kjøbt af Fru Dorte Daa, Gregers Krabbes til Torstedlund, der efterlod Gaarden til Sønnen, Generalmajor Krabbe, fra hvem den 1737 kom til hans Datters Sønsøn, Major Niels Zuel, og da denne allerede 1739 døde ugift, til hans Broder, Geheimeraad, Kammerherre og Ridder Peder Zuel, som 1768 fik det oprettet til et Stamhus. Peder Zuel døde 1779 og efterfulgtes af Broder sønnen Hans Rudolph Zuel (1773—1857), Kammerherre, Oberst, der med Stamhuset Hverringe fra 1847 ogsaa forenede Besiddelsen af Stamhuset Zuelsberg (see dette). Han efterfulgtes i begge Stamhuse af nuværende Besidder, hans Son, Kammerherre, Major Hans Zuel.

Den anden, lige ved Siden af Hverringe beliggende, Hovedgaard i Biby Sogn, Brolykke, forekommer første Gang i Christoffer II's Forskrivning til Marsken Ludvig Albertsen 1325 (hos Hvitfeldt), hvor der nævnes Niels Sønson Brolykke og Jens Sønson Brolykke. Senere tilhørte den Jorgen Urne († 1480), som eiede 9 Herregaarde og havde 23 Born, og derpaa Familien Bisert, som uddøde i det 16de Aarhundrede. Siden den Tid har den ikke været i nogen stadig Familiebesiddelse for i dette Aarhundrede. Familien Uffe eiede den igjennem flere Generationer, og først for nogle faa Aar siden kom den til Ritmester A. S. A. Dahl ved dennes Egetskab med Enkefru Uffe; Dahl har solgt den til nuværende Eier, Kammerjunker N. Zuel.

I Biby Præstegaard var Christian IV.'s bekjendte Hofpræst Laurids Jacobsen (af sit Fødested kaldet Hindsholm), som var tilstede ved Kongens Dødsleie, fød i Aaret 1600; han døde som Biskop over Høns Stift 30te August 1663. Paa en Bondegaards — den saakaldte Kastelsgaards — Marker i Biby findes en Høi, „Kastels høi“, med Spor af en gammel Borg, hvilken Sagnet henfører til en Søkonge Hindse, efter hvem Halvoen Hindsholm skal have sit Navn. Herimod synes den gamle Form af Navnet i Fordebogen 1231 „Hægnæholm“ (Ser rer. Dan. VII. p. 524, 530 imidlertid at fride. Et ældre Sagu i Præsteindberetningen 1623 mener at her den gamle Brolykkegaard har staaet.

Mesinge Sogn, omgivet af Dalby, Biby og Drigstrup S., Odense-Fjord, Dalby Bugt og Kattegattet. Kirken, østlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. for Kjerterminde. Areal, 4000 Tdr. Land, er med Undtagelse af en i Kattegattet ved Indløbet til Odense-Fjord udskydende Landtunge „Skoven“, der er bakket, af temmelig jevn Overflade; Jordsmønnen er leermuldet, i et Forhold af $\frac{1}{3}$ fint Leer og $\frac{2}{3}$ Muld til en Dybde af 12—24 Tom. Den sydlige Deel af Sognet er i den senere Tid inddæmnet fra Odense-Fjord. Sognet passerer af de mindre Landeveie fra Baroniet Schelenberg til Odense og Kjerterminde, der forgrener sig i Sognets Midte. Ht. 349 $\frac{2}{3}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Mesinge med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital, Veirmølle og Teglværk, Salby, Taarn og Midskov. Balt i Sognet 69 Gaarde, 46 Huse med og 67 uden Jord, hvoraf 20 G. og 34 H. udeufør Bjerne.

Indbyggere: 1115. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Noget Fiskeri i Odense-Fjord og Dalum Bugt af Torst, Silb og Makrel.

Sognet hører under Hindsholms Herreds Jurisdiction (Kjerteminde), Odense Amtstuedistrict og Kjerteminde Lægedistrict; 2den Bykds. 3die Udskrivningskreds 123de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Schelenberg. 3 Mesinge er et Hospital for 8 Fattige, stiftet af Baron Wittinghoff, og hvortil fra Baroniet Schelenberg til Uddeling blandt disse Fattige aarlig leveres $6\frac{1}{4}$ Td. Rug, c. 3 Tdr. Byg, c. $4\frac{3}{4}$ Td. Malt og 28 Rd. 12 f.

Mesinge, „Mesing“, navnes i Fordebogen 1231 (Scr. rer. Dan. VII. p. 580). Kirken er bygget af Muursteen paa Kampesteens Grund med 6 Hvalvinger, et Taarn, med 4 Gavle, i Vest og et Spir i Ost. 3 Choret findes en Kuglsteen over Fru Regise Hardenberg, født Ulfeld, til Torsslundegaard, † 1571 (see Stamtaavlen over den ulfeldske Familie i Hofmans Efterretninger om danske Adelsmænd II., S. 217), og en anden, hvorpaa er udhugget Anna Hardenberg til Torsslundegaard († 1612) med hendes to Mænd, Anders Bjelke († 1588) og Sivert Sehested. Danske Atlas (VI. S. 574) bemærker, at kirken kaldes „St. Karens, med den blaae Kaabe“. 3 Thorup By har været en Herregaard, kaldet Torsslundegaard, som har tilhørt Erik Hardenberg og Fru Regise Ulfeld, og siden hans Datter Anna Hardenberg.

Landsbyen Salby forekommer under Navnet „Saltris“ paa det anførte Sted i Fordebogen.

Dalby Sogn, omgivet af Annexet Stubberup, Biby og Mesinge S., samt den fra Kattegattet indfyldende Dalby-Bugt. Kirken, noget vestlig i Sognet, c. 1 M. n. for Kjerteminde. Arealet, 1746 Tdr. Land, er bakket og af leermuldet Bestaaffenhed, med et Forhold af $\frac{1}{3}$ fint Leer og $\frac{2}{3}$ Muld til en Dybde af 12—24 Tommer. Stk. 196 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bjerne Dalby med Kirke, Præstegaard, Bøndehøiskole (oprettet 1852), Skole, Hersnap og Birkebjerg; Gaarden Mosegaard. Ialt i Sognet 38 Gaarde og 62 Huse, hvoraf 11 G. og 32 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 600. Agerdyrkning og noget Fiskeri udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Hindsholms Herreds Jurisdiction (Kjerteminde), Odense Amtstuedistrict og Kjerteminde Lægedistrict; 2den Bykds. 3die Udskrivningskreds 124de Lægd. Med Annexet Stubberup een Commune. Kirken tilhører Baroniet Schelenberg.

Dalby Kirke er bygget af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger. 3 denne Kirke er den brockborfiste Familiebegravelse (jfr. Baroniet Schelenberg i Stubberup Sogn).

Stubberup Sogn, det nordligste S. paa Halvøen Hindsholm, som her ender i Høens-Hoved, Annex til Dalby S., omgivet paa 3 Sider af Kattegattet og paa den 4de Side af Dalby og endeel af Biby S. Kirken, i Sognets sydøstlige Hjørne, $1\frac{1}{4}$ M. n. for Kjerteminde. Arealet, 4223 Tdr. Land, hvoraf 29 Tdr. Land Fredskov (Hertug Skov), bestaaer af en mærkelig Afvevling af Banker, hvoraf Bæsk Banke, der ikkun er landfast ved en meget smal Landstrimmel, og som er beliggende nordligst i Sognet, hæver sig 76 Fod umiddelbart fra Havets Overflade (Sabbesborgshøi noget sydligere), Sletter, Der (Meilø, Bøgø, Veilø, Veilø Kalv, Egholm) og Halvøer (Langø, Wø, Tarmen). Jordsmønnet er meget forskjelligt og deels sand-, deels leermuldet. Vesten og

indenfor Iyenshoved findes Korshavn, en god og rummelig Havn for Skibe indtil 14 Fods Dybgaaende. Ved en Inddæmning, som alt forinden første Udgave af dette Skrift udkom blev sat fra Egense til Langø, er vundet c. 600 Tdr. Land, der benyttes til Græsning for Baroniet Schelenborgs Kreaturer. Hf. 342 Tdr. A. og E. og $1\frac{5}{8}$ Td. Effk., foruden $11\frac{3}{8}$ Tdr. Hf. A. og E. til 3 Fæstegaarde, „Snavegaardene“, der af Odense Amtstue henregnes til dette Sogn, medens de i Matrillen findes opførte under Biby Sogn.

3 Sognet: Byerne Stubberup med Kirke og Skole, Martofte med Skole, Snave, Nordskov med Skole, Egense, Langø med Skole, og Bogensø (saavel Langø som Bogensø ere ikke egentlig samlede Byer, men visse Districter med Gaarde og Huse, der benævnes efter deres Beliggenhed paa forhenværende Der); Hovedgaarden Schelenborg under Baroniet af samme Navn, med Hf. efter Stat. Tabv. $63\frac{3}{4}$ Tdr. Hf. A. og E., $1\frac{5}{8}$ Td. Effk. og med et Areal efter H. Bangs Amts-Beskrivelse af 550 Tdr. L. Ager, 200 Tdr. L. Eng, 600 Tdr. L. inddæmmet Jord, 8 Tdr. L. Skov; Hovedgaarden Broddorff, ligeledes under Baroniet Schelenborg, $61\frac{1}{8}$ Tdr. Hf., c. 350 Tdr. L. (begge Gaarde Schelenborg og Broddorff angives i Statshaandbogen for 1872 at have et Jordtilliggende af 1923 Tdr. Land foruden 64 Tdr. Land Skov); Gaarden Skrallehave og Schelenborg Veirmølle. Ialt i Sognet 48 Gaarde og 60 Huse, hvoraf 11 G. og 20 H. indenfor Byerne.

Indbyggere: 823. Agerdyrning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Hindsholms Herreds Jurisdiction (Kjerteminde), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vglds. 3die Udskrivningskreds 125de Lægd. Kirken tilhører Baroniet Schelenborg.

Efter et almindeligt Sagn skal Marsken Stig Andersen være begravet i Stubberup Kirke, hvilket kunde være rimeligt, da han eiede Eskbjerg (see nedenfor). Hvitfeldt omtaler dette Sagn, og bemærker, at Andre lade ham ligge begravet i Nærvig Kirke i Døsherre, men tilføjer: „Herom maa saa være, hvor være kan; der ligger en feie Magt paa, hvor han ligger begravet.“

Schelenborg, forhen Eskbjerg, er Hovedgaarden i Baroniet Schelenborg. Eskbjerg tilhørte i det 13de Aarhundrede, som ovenfor bemærket, Marsk Stig, og var derefter i lang Tid i hans Families Besiddelse. Saaledes nævner Danske Atlas Stig Andersen Hvide († 1369), hans Søn Dve Stieglig-Hvide, som tilligemed hans Svoger Ridder Bugge til Hald blev dræbt ved Middelfart 1359, Anders Dvesen Hvide, hvis eneste Søn var Dve Andersen Hvide (født 1419), der døde ugift, saa at Godset tilfaldt Moderen Else Krogenos, anden Gang gift med Otto Nielsen Rosenfrang. Den 12te Marts 1680 blev Godset oprettet til et Baroni under Navnet Schelenborg for Overhofmester Frederik Wittinghoff. Da denne ikke efterlod sig Sønner, faldt Baroniet til hans Datter Sophie Charlotte, der ægtede General Schack-Broddorff. Deres mandlige Linie uddøde med Solnesonnen Baron Schack-Broddorff, hvis Datterdatter Sophie Frederikke, født Baronesse Stieglig-Broddorff, Besiddende af Baroniet, i 1811 ægtede daværende Kammerjunker og Ritmester Carl Zuel af Stamhuset Taasinge, den 25de Februar 1812 ophøiet til Friherre af Zuel-Broddorff, der afgik ved Døden 1859. Baronesse Zuel-Broddorff besidder nu som Enke Baroniet. Baron Zuel-Broddorff opførte 1843 den nuværende Hovedbygning paa Schelenborg, bestaaende af 3 grundmurede toetages Floie.

Efter Statshaandbogen for 1872 indbefatter Baroniet Godserne Schelenborg og Broddorff med Hf. $810\frac{1}{2}$ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene $148\frac{3}{4}$ Tdr., Bøndergods $445\frac{1}{2}$ Tdr., Kirke- og Kongeliende $216\frac{1}{2}$ Tdr., i Vankactier 6000 Rd., Kirkerne Talby og Stubberup.

3 Stubberup Sogn paa Grønlund Mark skal efter Muffsens Collectanea have ligget en gammel Borg kaldet „Sappisborg Slot“, formodentlig paa den ovenfor nævnte Sabbesborghoi.

Halvoen Hindsholm eller de 4 Sogne Viby, Mesinge, Dalby og Stubberup, har fra ældre Tid af havt sit eget Thing, der kaldtes „Hindsbo Thing“. En Deel af Halvoen henlagdes 1680 til Friherstabet Schelenborgs Birk, og Bjerre og Nasum Herreder sammenlagdes da til eet Thing, kaldet „Langeffov Thing“. Senere blev Jurisdictionen i den Deel af Hindsholm, der ikke hørte til Schelenborg Birk, under Navn af Hindsholm Herred forenet med Hjerteminde Kjøbstadsjurisdiction og dertil ved sidste Vacanse ogsaa henlagt det da ophævede Schelenborg Birk.

Lunde Herred

omgives af Kattegattet, Odense-Fjord, i hvilken ligge flere til Herredet hørende Smaasøer, Nasum Herred, Odense Herred, Skovby Herred og Skam Herred. Mod Sydøst danner Odense-Canal Grændsen og skiller Herredet fra Nasum Herred og paa en Strækning fra Odense Herred. Arealet, 2 □ Miil, er i det Hele fladt og har flere fra Havet indvundne Engstrækninger, kun faa Stove. Som i den hele øvrige nordsyenske Slette ere Boderne af god leermuldet Beskaffenhed. Htk. 2181 Tdr. A. og E., 1 Td. Skff. Indbyggernes Antal er 6738. 3 geistlig Henseende danne Lunde, Skam og Skovby Herreder eet Provsti. Næsbhoved=Broby Sogn i Odense Herred er Annex til Allesø Sogn i Lunde Herred.

Norup Sogn, omgivet af Hjadstrup, Otterup og Skeby S., Skam Herred, Odense-Fjord og Kattegattet. Kirken, sydvestlig i Sognet, 2^{1,2} M. n. for Odense. Arealet, c 4000 Tdr. Land, hvoraf 20 Tdr. Land Skov (Charlottenslund eller Østerlund), er i den sydvestlige Deel bakket, men iøvrigt fladt. Mod Odense-Fjord en Deel smaa Bugter, Halvøer og Der. Ved Inddigning er rundet betydelige Strækninger fra Fjorden. Den største Halvø er Hals; den er 1 Miil lang og danner Grændsen mellem Fjorden og Kattegattet, som her kaldes Nordenstrand. Indløbet til Fjorden benævnes Gabet. Af Der mærkes Egholm, Lammerholm og Kyholm. Jordsmønnet i Sognet er for Størstedelen af sandmuldet Beskaffenhed; dog findes paa enkelte Steder, navnlig ved Hofmangsgave, leermuldede Zorder. Halvoen Hals har en bølgeformig Overflade, og Jordsmønnet bestaaer meest af Grus og afrundede Smaastene. Den saakaldte Egense-Fjord, der er inddæmmet fra Fjorden, danner udstrakte Enge og længst mod Øst en meget fiskerig Hærsvandsø. Som en Sjeldenhed kan det anføres, at man fra Dæmningen paa en og samme Tid paa den ene Side kan fange Hærsvandsfisk og paa den anden Side Saltvandsfisk. En mindre Landevei til Odense fra Bogense passerer Sognets vestlige Deel. Htk. 312¹ s Tdr. A. og E. og 1 Td. Skff.

I Sognet: Byerne Norup med Kirke, Præstegaard og Skole noget øst for Byen, Hasmark med Skole og Beirmølle, og Egense; Hoved-

gaarden Hofmansgave, der hører til Stamhuset af samme Navn, 54¹/₂ Tdr. Hk., 968 Tdr. L., hvoraf 25 Tdr. L. Skov og et nyt Skov anlæg paa Halsodde; Uvstgaarden Eliasminde under Stamhuset Østrupgaard, 17³/₈ Tdr. Hk., 158 Tdr. L. Ager, 200 Tdr. L. Eng af inddæmmed Strand, 2 Tdr. L. Mose; Skovfogedboligen Martinegaard. Ialt i Sognet 50 Gaarde, 99 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 102 G. og 5. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1042. Foruden Agerdyrkning, som er Hovederhvervet, have Erhverv ved Kisteri. Bævnng af Hvergarn, Lærred og Dnevaar til eget Forbrug samt til Af sætning til de sydligere Egne af Hven er i dette Sogn, ligesom i de fleste andre Sogne paa Stetten, af Betydning.

Sognet hører under Lunde Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 6te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 135te Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Hofmansgave. Af Stamhuset Hofmansgave uddeles aarlig fem Legat ifølge Erectionsbrev 200 Rd., hvoraf 150 Rd. til fattige, 20 Rd. til Aftenstoler, 10 Rd. til Bøger til Confirmander og Skolebørn og 20 Rd. i Præmie for at sætte Steengjerde eller plante Hegn. Efter Schacks Rundtssamling, S. 135, er under dette Sogn endvidere anført Jorpagter Jørgensens Hustrues Legat, 4000 Rd. i en Rgl. Obligation, hvoraf Renten skal anvendes til Belønning for 3 fortjente og udmærkede Skolelærere og til Pension for en afgang.

Kirken ligger paa en lille Bakke; Skib og Chor er udvendig af huggen Granit, indvendig Muursteen, Mellemrummet indvendig fyldt med Kullesten og Kalk; de aldte Vinduer ere rundbuede; Chorbuen ligeledes oprindelig rundbuet, men senere udvidet og nu spidsbuet; Hørlvinger i Skib og under Taarnet spidsbuede, i Choret fladt Loft; Taarnet senere tilbygget af Muursteen. Altartavlen og Prædikestolen begge af smukt Villedhuggerarbejde (Altartavlen med 1 større og 4 mindre Malerier) ere Mar 1600 givne af Frederik Quizow og Hustru Bernille Rud. I Kirken findes et ældgammelt Trækrucifix med Gjemmer i Kyggen og oprindelig en Aabning fra Isjen gennem Hovedet og ud gjennem Skjæget. Kirken har et godt Orgel fra 1855.

I Sognet laae i ældre Tid tvende Herregaarde Kynle og Hidsmark Hovgaard. Af disse er formodentlig det nuværende Hofmansgave opstaaet. 1588 opførte Frederik Quizow en ny Gaard og kaldte den Quizowsholm, en senere Eier Jørgen Rosenfranz kaldte den Rosenie, og Johan Frederik Bottiger, russisk Resident i Hamborg, kaldte den Bottigersholm, under hvilket Navn denne Hovedgaard forekommer i Danske Atlas. Den 24de Febr. 1784 oprettede den daværende Eier, Conferentsraad Niels de Hofman (Broder til de bekjendte historiske Forfattere Hans og Tycho de Hofman) Bottigersholm til et Stamhus under Navnet Hofmansgave for sin Søsterdatteren som tillige var en Son af hans Stiffon) Niels Bang, der efter Erectionsbrevet skulde antage de Hofmaners Navn og Vaaben*). Det var den den 5te Marts 1855 afdøde, ved sine

*) Til nærmere Forklaring skal her anføres en liden Stamtafle:

Søren de Hofman til Stierrildgaard (1688—1771), adle: 1749.			
Hans de Hofman, Conferentsraad og Amt- mand over Koldinghus Amt, Medgiver af Rund- serne og en Deel af Danske Atlas (1713—1793)	Tycho de H., Justitsraad, Deputerets- assessor. Medgiver af „Danske Adelsmand“ (1714—1754).	Niels de v., Conferentsraad, Rente- sammerdeputeret (1688— 1771), Executor af Stam- huset Hofmansgave.	Johanne Marie de H., gift med Erik Pontoppidan, Bisdom i Bergen, Procantoler ved Kiøben- havns Universitet, Med- giver af Danske Atlas med flere Skrifter (1698—1764)
Foruden disse 3 Brødre, der ikke efterlod Børn, var der en 4de Broder. Vædesfor Jens de H. til Raas, hvis Datter Karen Elisabeth blev gift med Captain Hallus til Aaberg, der blev atlet med Navnet Hofman.			
Erica Pontoppidan, gift med Capitain Claus Bang.			
Niels Hofman Bang, første Præsident af Stam- huset Hofmansgave.			

Fortjenester af det danske Agerbrug og som Naturkyndig bekendte Olding, Etatsraad Niels Hofman (Vaug). Den nuværende Besidder er Sidstnævntes Søn Niels Erik Hofman-Vaug, Etatsraad.

Efter Statshaandbogen for 1872 har Stamhuset Htk. af alle Slags 147 $\frac{1}{4}$ Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 54 $\frac{1}{2}$ Tdr., Vendergods 51 $\frac{3}{4}$ Tdr., Kirketiende 41 Tdr., i Banfactier 1800 Rd., i Fideicommisscapitaler 194,000 Rd.

Skeby Sogn, omgivet af Anneret Otterup, Østrup S. og Odense-Fjord. Kirken, nordvestlig i Sognet, 1 $\frac{3}{4}$ M. n. n. o. for Odense. Arealet, c. 2800 Tdr. Land, hvoraf 35 Tdr. Land Fredskov (Østrup Skov), er sladt. Ved Inddæmning er i de sidste Decennier indbundet betydelige Strækninger fra Odense-Fjord. Vaagø, Lindsø og Lammesø, der tidligere vare Der, ere nu ved Inddæmningen blevne landfaste. Jordsmønnen er af stærk leermuldet Bestaffenhed, undtagen langs med Fjorden, hvor Jerderne ere mere sandede. Htk. 208 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E. og $\frac{3}{4}$ Td. Skff.

I Sognet: Skeby Kirke i Nærheden af Byen Ørridslev ved Grændsen til Annersognet; Byerne Skeby med Præstegaard, Høssum med Skole, Ølund, Øjerskov med en i Nærheden beliggende Lødsbolig, Klintebjerg med Ladeplass, Kro, Kjøbmandshandel, et stort Kornmagasin, Saltraffinaderi, Kalkbrænderi, Eddikebryggeri og Farveri, 5 G. og 7 H. af Ørridslev, hvoraf Resten hører til Otterup S.; Avlsgaarden Ølundgaard, 19 $\frac{1}{8}$ Tdr. Htk., 150 Tdr. L. Ager, 130 Tdr. L. udyrket Jord (2 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk. Fæstegods), Høssum Veirmølle. Salt i Sognet 34 Gaarde og 106 Huse, hvoraf 74 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 790. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Ved Klintebjerg gives ikke ubetydeligt Erhverv ved Fiskeri. Klintebjerg Saltraffinaderi producerer aarlig c. 6000 Tdr. Salt.

Sognet hører under Lunde Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 6te Bykds. 3die Udskrivningskreds 132te Lægd. Med Anneret Otterup een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Nislevgaard.

Skeby Kirke er oprindelig opført af utilhugne Kampesteen, Taarnet og den østre Ende af Munksteen. Skeby skrives 1558 Skiffby.

Otterup Sogn, Annex til Skeby S., omgivet af dette S., Norup, Hjadstrup, Lunde og Østrup S. Kirken, nordvestlig i Sognet, 1 $\frac{3}{4}$ M. n. for Odense. Arealet, 2436 Tdr. Land, er i den nordvestlige Deel af Sognet bakket, men iøvrigt sladt, og Jordsmønnen af leermuldet Bestaffenhed. Den mindre Landevei til Odense og Bogenfse passerer Sognet. Htk. 272 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Otterup ved Landeveien, med Kirke, Apothek og Hospital, Hjørsklev med Skole, Gyde huse, og 7 G. og 38 H. af Ørridslev, hvoraf Resten hører til Skeby Sogn; Hovedgaarden Nislevgaard, af Htk. 59 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., 1 $\frac{1}{2}$ Td. Skff., 489 Tdr. L. Ager, 1 Td. L. Eng, 100 Tdr. L. Skov (c. 141 Tdr. Htk. Fæstegods, 5 Tdr. Htk. Leiejord, 1 $\frac{1}{8}$ Td. Htk. indtaget til Fredskov; Skeby, Otterup, Lunde og Lumby Kirker); Hovedgaarden Ørridslevgaard, med Htk. c. 20 $\frac{1}{2}$ Td. (c. 1 $\frac{5}{8}$ Tdr. Htk. Fæstegods), 160 Tdr. L. Ager, 4 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Mose, 14 Tdr. L. Skov; Gaarden Blaaholm, en Parcel af Ørridslevgaard, 16 Tdr. Htk., 165 Tdr. L. Ager, 2 Tdr. L. Eng, 4 $\frac{1}{2}$ Td. L.

Mose ($\frac{7}{8}$ Td. Htk. Fæstegods); Nislev Beirmølle. Talt i Sognet 28 Gaarde og 91 Huse, hvoraf 4 G. og 61 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 750. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 6te Bgkds. 3die Udskrivningskreds 133te Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Nislevgaard. Frelserens Hospital er et grundmuret Huus, beliggende tæt ved Otterup Kirke, stiftet for 8 Lemmer, hvoraf de 6 altid udvælges af Otterup, Skeby, Lunde, Lumby og Herrested Sogne, eller Indsødtte paa Nislevgaard og Ravnholt Gods, hvorimod de 2 Øvrige kunne være Fremmede, Danske eller Norske, stiftet 8de December 1722 af Geheimeraad Sehested og Frue, som dertil have stænket en Capital af 2500 Rd., der nu er forøget til 3095 Rd., af hvis Rente, 5 pCt., Lemmerne nyde ugentlig 24 Sk. Hospitalet vedligeholdes af Nislevgaards Ciere, som endvidere skulle udrede aarlig til hver af Lemmerne 4 Læs Tørv.

Otterup Kirke, hvis ældste Deel, Skibet, er opført af hugne og uhugne Kampesteen, Taarnet af Muursteen, er indvendig ziirlig, med imult Altetoi, Solvstager, Kalk, Dist og Raude, hvilket skyldes Geheimeraad Sehesteds Gaumildhed. Under Taarnet er en stor hvalvet Begravelse for Familien Sehested, og ovenover denne hviler ny-navnte Geheimeraad og Elefantridder Christian Sehested, bekendt af sine Ambassader til Sverrig og Frankrig († 1740), tilligemed sin Frue i to Marmorlister.

Hovedgaarden Nislevgaard omtales i Sturningen af det 16de Aarhundrede; den tilhorte siden Midten af 17de Aarhundrede Familien Sehested, og blev af ovenansorte Geheimeraad Sehesteds Enke, Fru Charlotte Amalie Gersdorff, tilligemed Ravnholt i Svendborg Amt 25de Febr. 1752 oprettet til et Stamhuus (see Ravnholt i Herrested Sogn). Hovedgaarden Ørridslevgaard er bygget og omgivet med Grave af Jørgen Friis og Hustru Karen Kuhla 1620. 1435 nævnes Jesia Sommer af Ørridsløff i Øttorp Sogn og noget tidligere kaldes det Ørridsløff (Ny D. Mag. VI, 226, 227). Blaaholm er en Afbyggergaard af Ørridslevgaard, bygget 1807.

Østrup Sogn, adskilt fra Annexet Hjadstrup S. ved Otterup S., omgivet af dette S., Skeby og Lunde S. samt Odense-Fjord. Kirken, nordvestlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. for Odense. Arealet, 1899 Tdr. Land, hvoraf 31 Tdr. Land Fredskov, er, med Undtagelse af et enkelt Streg af Østrup Byes Border, Skinnebjerg kaldet, og Den Vigelsø i Odense-Fjord, der høine sig ubetydeligt, lavtliggende og Jordsmonnet er af leermuldet og leerblandet Beskaffenhed. Foruden Den Vigelsø, der er $\frac{1}{4}$ M. lang og $\frac{1}{8}$ M. bred, høre til Sognet de i Fjorden beliggende ubeboede Der Hasselsø, Store- og Lille-Øgholm. Htk. 189 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og $\frac{1}{2}$ Td. Skff.

I Sognet: Bjerne Østrup med Kirke, Præstegaard og Skole, og Dagstrup; Hovedgaarden Østrupgaard, der henhører til Stamhuset af samme Navn, 43 $\frac{1}{4}$ Tdr. Htk. (33 Tdr. Htk. Fæstegods), 250 Tdr. L. Ager og Eng, 131 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Skov, 1153 Tdr. L. inddæmmet Jord fra Odense-Fjord, hvoraf c. 100 Tdr. L. er Sø, 20 Tdr. L. benyttes til Gaarden og Resten er udleiet til Forstjellige (Østrup og Hjadstrup Kirker med Kirketiende af c. 389 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., matriculeret til 63 $\frac{1}{4}$ Tdr.); Nolsgaardene Vigelsøgaard paa Den Vigelsø, 13 Tdr. Htk., Østrup Skovgaard, 15 Tdr. Htk., Dagstrupgaard; Dagstrup Kro ved Landeveien mellem Odense og Bogense; Østrup Beirmølle. Talt i Sognet 29 Gaarde, 32 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 8 G. og 21 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 525. Agerdyrkning og ubetydeligt Fiskeri udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Lunde Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Vægedistrict; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 130te Vægd. Med Anneret Hjadstrup een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Østrupgaard. I Østrup er et Hospital, stiftet 24de October 1798 af Cancelliraad, senere Justitsraad E. S. Møller, der oprettede Østrupgaard til Stamhus, og Hustru A. E. Ramus, for 4 trængende og nødlidende fattige af begge Køn under Østrupgaards Gods, og hvortil er henlagt et Legat paa 1500 Rd., indestaaende i Østrupgaard, af hvilken Capital Renten aarlig uddeles 4 Gange til Lemmerne.

Østrup Kirke synes oprindeligt at have været rundbuet, Taarn og Svalvinger senere tilføiede. Epitaphium over den nedenfor nævnte Povel Skinkel. Kirken blev udvidet 1828.

Blandt Østrupgaardens ældre Giere er at mærke Povel Skinkel, som efter Danse Atlas (VI. S. 639) skal have bygget Gaarden, og som blev stiftet ved Varberg 1565. Som senere Giere finde vi navn: Morten Skinkel 1588, Claus v. Buchwald 1628, J. Rantzen 1631, Christopher Korf (en Adelsmand fra Bremen), † 1678, Johan Dietrich v. Veberg, Commandant paa Kronborg og flere Steder, og Fru Sidjel Grubbe, deres Døtre Hylleborg og Sidjel, af hvilke Hylleborg blev gift med General lieutenant Froslich. 1754 folgte denne Østrupgaard med Gods, 2 Kirker samt Østrup Veirmølle til Krigsraad Lauris Schebye for 18,000 Rd. D. C. Efter ham eiedes Gaarden af hans Son, Jens Schebye, gift med Anna Elisabeth, født Ramus, som efter hans Død i dette Aarhundredes Begyndelse agtede Cancelliraad, siden Justitsraad Elias Møller. Denne, bekendt som en dygtig Landmand, som foretog betydelige Inddæmningsarbejder, oprettede 1846 Østrupgaard til et Stamhus for sin Broder søn, Jørgen Jensen Møller, H. af Dv., født 1798, død 1870. Nu besiddes Stamhuset af Sidjelvantes Son, Hr. Elias Møller. Gaardens nuværende Bygning er opført 1812 af Egebindingsværk.

Efter Statshaandbogen for 1872 bestaar Stamhuset, til hvilket ogsaa hører Aulsgaarden Eliasminde i Norup Sogn, af Hft. af alle Slags 192 $\frac{3}{4}$ Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 49 $\frac{3}{4}$ Tdr., Bøndergods 79 $\frac{3}{4}$ Tdr., Kirkeiende 63 $\frac{1}{4}$ Tdr. (Østrup og Hjadstrup Kirker), i Bankactier 2100 Rd., i Fideicommisscapitaler c. 270,000 Rd.

For Østrup eksisterer, ligesom for Ronninge (see dette), en udførlig Bystra, som efter sammes 1588 ihjenglaet Original er meddeelt med en Indledning af C. Molbech i Hft. Tidskr. I. S. 417—66.

Hjadstrup Sogn, Annex til Østrup S., hvorfra det er adskilt ved Otterup S., omgivet af dette S., Lunde og Norup S. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 2 M. n. for Odense. Arealet, 2278 Tdr. Land, er for Storsledelen høitliggende og Jordsmonnet af leermuldet Bestaaffenhed; dog ere Jorderne i den nordøstlige Kant af Sognet noget sandblandede. Hft. 251 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hjadstrup med Kirke og Skole, Bladstrup, Gyrrup med Veirmølle, Rappendrup, Emmeløv med Veirmølle, og Brandsbvn. Ialt i Sognet 46 Gaarde, 51 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 11 G. og 36 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 662. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 134te Vægd. Kirken tilhører Stamhuset Østrupgaard.

Hjadstrup Kirke er ligesom Østrup oprindeligt rundbuet med senere tilføiet Taarn og Svalvinger.

Lunde Sogn, omgivet af Lumby, Alleø, Hjadstrup, Diterup og Østrup S. samt Ddense=Hjort. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Ddense. Areal, 3073 Tdr. Land, er meget jævnt og af leermuldet Beskaffenhed. Sognet gennemskjæres fra Vest til Øst af Lunde=Al. Hft. $364\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Vester=Lunde med Kirke, Præstegaard og Skole, Øster=Lunde, Fremmelev, Veldringe og Tøstrup; Gaarden Rosental, $16\frac{5}{8}$ Tdr. Hft., 142 Tdr. L., Lunde Vand og Veirmølle. Ialt i Sognet 49 Gaarde, 34 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 26 G. og 5 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 689. Agerdyrking er det alt overveiende Erhverv. 1 Teglbrænderi.

Sognet hører under Lunde Herreds Jurisdiction (Ddense), Ddenje Amtstue- og Lægedistrict; 6te Vglds. 3die Udskrivningskreds 131te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Ravnholt og Nislevgaard. Sognet har et af Sognepræst Vech i 1763 stiftet Legat paa 100 Rd., og af et Legat, indstaaende i Nislevgaard, udbetales aarlig 5 Rd. til fattige Enter i Sognet.

Lunde Kirke er opført af Kampesteen, dels tilhugne, dels utilhugne, med senere tilføiede Taarn og Hvælvinger, har en Altertafle fra Katholicismens Tid med vel udfaarne Træsfigurer.

Lumby Sogn, det sydligste i Herredet, omgivet af Ddenje Herred, Ddense=Hjort, Alleø og Lunde S. Kirken, noget østlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. n. n. v. for Ddense. Areal, 3733 Tdr. Land, er fladt og Jordsmonnet af forffjellig Beskaffenhed, idet Jorderne ved Lumby og Anderup ere muldandede, ved Torup muldlerede og ved Stige og Hauge i Sognets sydøstligste Hjørne side, kolde og skarpsandede. Ddense=Canal danner Sognets sydligste Grændse med Ddenje Herred. Hft. $416\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Lumby med Kirke, Præstegaard, Folkehøjskole, Skole, Hospital og Veirmølle, Torup eller Lumby=Torup, Anderup, Stige (beliggende ved Udmundingen af Ddense=Canal, Udhavn for Ddenje) med Skole og Kro, og Hauge; Aalsgaarden Anderupgaard, $22\frac{3}{4}$ Tdr. Hft., 140 Tdr. L. Ager, 50 Tdr. L. Eng, 10 Tdr. L. Mose og 12 Tdr. L. Skov ($\frac{5}{8}$ Tdr. Hft. Fæstegods), 1 Gaard i Lumby $13\frac{1}{4}$ Tdr. Hft., 124 Tdr. L., Skovsbogaard, Tanggaarde og Nisted (2 G. og 1 H.). Ialt i Sognet 76 Gaarde, 104 Huse med og 186 uden Jord, hvoraf 22 G. og en mindre Deel af Hufene udenfor Byerne.

Indbyggere: 1772. De henhøre til den agerbrugende Klasse, med Undtagelse af Beboerne i Stige og Hauge, der tildeels bestaae af Søfolk og Fiskere. I Sognet er 2 Handelsgartnere.

Sognet hører under Lunde Herreds Jurisdiction (Ddense), Ddenje Amtstue- og Lægedistrict; 6te Vglds. Sognets søndre District 3die Udskrivningskreds 127de og nordre District 128de Lægd. Sognet udgjør een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Nislevgaard. I Lumby er Gilschous Legat til 12 Lemmer, som deri skulle have fri Bellig og hver 4 Læs Tørv samt 2 Mk. i Ugepenge, der udredes af en af Stifterne, Kjøbmand og Eier af Marielund, Peter Gilschou og Hustru A. M. Becker, dertil legeret Capital, 6300 Rd., indstaaende i Marielund Gaard; saavel Hospitalet som Legatet er funderet under 28de Januar 1780.

Kirken har Taarn, men ingen Hvalvinger over Kirkens Skib. Disse faldt nemlig ned for omtrent 50 Aar siden og bleve erstattede ved Bjætkeløst. Choret er opført af hugne Kampesteen, Skibet og Choret af Muursteen, Chorbuen er rund, hvilken Form ogsaa de ældre Vinduer havde.

Lumby kaldes 1231 Lyungby og tilhørte da Baldemar II.; den og Stige (Steeke), hvis Navn har samme Oprindelse som Stege paa Møen, arvedes af Kongens Søstersøn Grev Otto af Lyneborg.

I Lumby Sogn var Subellarerer Amtsprøbst Peter Wilhelm Pittken, f. 1761, Præst fra 1791 indtil sin Død den 18de August 1844. Han gjorde sig meget fortjent af Amtets Fattig- og Skolevesen samt af Huusindustriens Fremme i det nordlige Fyen.

Torup kaldes 1433 Torpe.

Alleſø Sogn, omgivet af Annexfognet Næsbyhoved-Broby i Odense Herred, Lumby og Lunde S. samt Skovby Herred. Kirken, noget sydlig i Sognet, 1 M. n. v. for Odense. Areal, 1487 Tdr. Land, er jævnt og bestaaer af høitliggende leermuldede Jorder. Hk. 165³/₈ Tdr. A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Alleſø med Kirke, Præstegaard, Skole, Teglværk og Beirmølle, og har ialt 31 Gaarde, 45 Huse med og 16 uden Jord, hvoraf 10 G. og 38 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 423. Agerdyrkning, Torveproduction og ubetydeligt Skovarbejde udgjør Indbyggernes Erhverv, hvorhos dog ogsaa om dette Sogn, ligesom om hele Sletten, gjælder den Bemærkning, at Huusfliden med Tilvirkning af Lærred, Badmel og Hvergarn her er af stor Betydning.

Sognet hører under Lunde Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstue- og Lægedistrict; 6te Bykds. 3die Udskrivningskreds 129de Lægd. Med Annexfognet Næsbyhoved-Broby i Odense Herred een Commune. Kirken tilhører en Gaardmand i Beldringe, Lunde Sogn.

Alleſø Kirke, der er opført af Muursteen, har Taarn, rund Chorbue, Hvalvinger undtagen i Choret, der har fladt Loft.

Skam Herred,

det nordligste i Fyen, omgives af Lunde Herred og Skovby Herred, samt Kattegattet, der tæt Vest for Landets nordligste Punkt, Algernæs, danner Indvigen „Næraa-Strand“ med den mindre Vig „Klinte-Strand“. Til Herredet hører Ubelø, samt nogle mindre Øer i Kattegattet. Herredet, der har et Areal af 2 □ Mile, Hk. 2132 Tdr. A. og E., 9¹/₂ Tdr. Skf., hører til den skovløse, men ved sine fortrinlige lerede Jorder frugtbare „Slette“. Indbyggernes Antal er 4840. I geistlig Henseende danner Herredet med Lunde og Skovby Herreder eet Prøfsti.

Krogshølle Sogn, det nordligste S. i Fyen (Algernæs, der ligger i Sognet, er som alt anført Dens nordligste Punkt), omgives af Nørre-

Næraa og Beberslev S., Lunde Herred, Kattegattet og Næraa-Strand, en Bugt af Kattegattet. Kirken, noget sydlig i Sognet, 2¹/₂ M. n. for Odense, 2¹/₄ M. ø. for Bogenfse og 3 M. n. v. for Hjerteminde. Areal, 6515 Tdr. Land, hvoraf 320 Tdr. Land Fredsfv (Frøerlund, Gamle Herres Skov), er fladt, men sraaner ubetydeligt i den sydlige Deel af Sognet mod Nørre-Næraa og Beberslev Sogne, og indeholder en stor Mængde Tørvemoser, der formodentlig for Aarhundreder tilbage have været Havbugter, hvorom flere af Byernes Navne vidne. Jordmonnet er i Almindelighed muldsandet, i den østlige og vestlige Deel leerblandet og i den sydlige Deel sandet. Langs med Næraa-Strand er enbeel inddæmmed Jord. Htk. 516⁷/₈ Tdr. A. og E. og 6³/₄ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Krogsbølle (Hundstrup) med Kirke, Ager-næs med Præstegaard, Tøressø med Skole, Baardesø, Jørgensø, Gundsstrup og Hjøngstrup med Skole; Hovedgaarden Einsidelsborg under Grevskabet Roepstorff, med Htk. efter Stat. Tabv. 78¹/₈ Tdr. og et Areal efter Hofm. Bangs Amts-Beskrivelse af 500 Tdr. L. Ager, 60 Tdr. L. Eng, 150 Tdr. L. Mose, 1179 Tdr. L. inddæmmed Jord, 273 Tdr. L. Skov; til Gaarden hører et Teglværk; Hovedgaarden Kjørup, ligeledes under Grevskabet Roepstorff, af Htk. efter Stat. Tabv. 68 Tdr. og et Areal efter Hofman Bangs Amts-Beskrivelse af c. 450 Tdr. L. Ager, 60 Tdr. L. Eng, 20 Tdr. L. Mose, 200 Tdr. L. Dre-drev og 200 Tdr. L. Inddæmning. Agernæs Beirmølle. Salt i Sognet 69 Gaarde og 90 Huse, hvoraf 12 G. og c. 30 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1159. Hovederhvervet er Agerdyrking. Fiskeriet er ikke af nogen Betydning. Huusfliden er endnu her, som iøvrigt paa Sletten, af Betydning, skjøndt aftagende.

Sognet hører under Grevskabet Roepstorff Birks Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Bogenfse Lægedistrict; 6te Bykds. Sognets vestlige Deel (Kjørup) udgjør 3die Udskrivningskreds 141de Lægd og dets østlige Deel 140de Lægd. Sognet udgjør een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Roepstorff. Ved Agernæs er et Hospital for 10 Personer. Af Legater har Sognet det Putbus'ske, stiftet 14de November 1798 af Grev Putbus, forhenværende Besidder af Godserne Einsidelsborg og Kjørup, og bestaaende i en Rgl. Obligation paa 500 Rd., hvoraf Renten tilfalder Fattige paa de nævnte Godser; Roepstorffs Legat for Hospitalslemmerne i Nørre-Næraa, dette Sogn og andre Trængende paa Godset, 1000 Rd., og det Roepstorff'ske vægende Fond, nu vel omtrent 5000 Rd., hvoraf Renten lægges til Capitalen indtil Aar 1900 og efter denne Tid udbetales til de Trængende og Lemmerne.

Krogsbølle Sogn, som tidligere udgjorde to Sogne, Hundstrup og Agernæs eller Kjørup Sogn (Danste Atlas III. S. 425, VI. S. 560—61, Suhms Saml. I. 1, 84), har havt en Kirke, som var bygget tætt op til Hovedgaarden Kjørup, men nu er nedlagt; de i denne Kirke bifatte Fig af Bodebusternes Familie, som findes omtalte i Danste Atlas, ere flyttede til denne Families Stamhøde, Putbus paa Rygen. Der har ogsaa været en Kirke i Agernæs, men den blev allerede nedlagt 1601 og Menigheden forlagt til Kjørup Kirke; dog vedblev der at være et „Bodehuus“ i Agernæs indtil 1787, da det omdannedes til et Hospital, hvis Bygning afbrændte 1855, men er nu opført paan, dog i nogen Afstand fra Byen. Sognets nuværende Kirke er ved Byen Krogsbølle, men kaldes ogsaa Hundstrup Kirke efter en forhenværende By, som er afbrændt. Kirken, som er smukt og anseelig, fik en Hovedreparation i Aarene 1839—41 og blev yderligere forstjønnet i

Næret 1845. Den har Hvalbinger og et ved Reparation nyt opført Taarn med en Slags Kuppel, hvorpaa et Kors, smukt malet Altertavle, Orgel.

Hovedgaarden Einsidelsborg, der i ældre Tid har havnet Egebjerg eller Eegbjerg (jfr. Magazin til den danske Adels Historie, S. 327), ligger i en Stov paa den allernordligste Kant af Fyen tæt ved Kattegattet. Dens Hovedbygning, 2 Etager med Kjælder, er for henvend 40 Aar siden opført i italiensk Stil. Den tilhørte tilligemed den nærliggende Hovedgaard Kjørup (to Fløie, den ene af ældre Bygning fra Christian den Fjerdes Tid, tildeels omgivet af Grave) den fra Rygen indvandrede Familie Putbus eller Podesbuff, der nedstammede fra de gamle vendiske Fyrster; den forstnævnte Gaard fik sit nuværende tydske Navn i Anledning af, at Henrik Putbus i det 17de Aarhundrede giftede sig med en Frøken von Einsidel fra Sachsen. 1676 oprettedes hvert af disse Godser til et Baroni for Familien Putbus, og kort efter forænedes de under Baron Malte Putbus († 1750). Baronierne Einsidelsborg og Kjørup forbleve hos Podesbuserne indtil disse ved Bevilling af 5te Januar 1781 fik Tilladelse til at afhænde dem. Grev Joachim Godtke Moltke til Grevskabet Bregentved købte Einsidelsborg og tog Bopal der; han udsørte storartede Arbejder, navnlig søgte han fra 1786 ved kostbare Iinddæmninger at vinde Land fra Stranden. Ved en Sluse af hugne Steen med dobbelte Porte og en hollandsk Veirmølle fikrede han sit Bytte fra Havet. Ved 5 Iinddæmninger, der forbandt flere smaa Holme med det faste Land, indvandttes efterhaanden den hele Vig, der gif imellem Kjørup og Einsidelsborg, saa at alt 1806 over 600 Tdr. Land var indtaget til Græsning, ogsaa Landsbyen Agernæs vandt derved et betydeligt Terrain. Da Grev Moltke efter Frederiks Død 1792 overtog Grevskabet og med det betydelige Byrder, afhandlede han senere de nordshyenske Godser (alt i Statsfortegnelsen for 1796 nævnes han ikke som Eier) til forhenværende Generalgouverneur over de vestindiske Lær, Ulrich Wilhelm v. Koepstorff (f. 1730), den 12te Juni 1810 ophøiet til Greve. Han har givet Navn til **Grevskabet Koepstorff**, der den 4de April 1810 af ham oprettedes af de fornavnte tvende Godser, Einsidelsborg og Kjørup (foruden Sukkerhuset i Odense og 200,000 Rd. i configuable Pantfonds) for hans Søsterføn Christian Alexander v. Petersdorff, den 12te Juni 1810 ophøiet til Greve af Petersdorff. Grev Koepstorff vedblev at boe paa Einsidelsborg indtil sin Død i Næret 1821. Grev E. A. Petersdorff døde alt 1839 og efterfulgtes af sin ældste Søn Grev Ulrik Vilh. Petersdorff, † 1846; nu besiddes Grevskabet af dennes yngre Broder, Grev Christian Alexander Petersdorff.

Efter Statshaandbogen for 1872 indbefatter Grevskabet Godsferne Einsidelsborg og Kjørup samt Pugholmgaard og Ebelø, med Hf. af alle Slags 1092 Tdr., hvoraf nyder Hovedgaardene 145³/₄ Tdr., Bøndergods 743³/₄ Tdr., matr. Kirke- og Kongetiende 202¹/₂ Tdr. (Krogsholte, Nørre-Næraa og Bederølev Kirker). 3 Banfactier eier Grevskabet 7600 Rd., i Fideicommisscapitaler 240,800 Rd. Med Grevskabet er forenet det Koepstorffske Familielegat paa 51,000 Rd.

Geheimeraad, Grev Adam Wilhelm Moltke til Grevskabet Bregentved er født den 25de August 1785 paa Einsidelsborg, død 1864.

Nørre-Næraa Sogn, omgivet af Annezet Bederølev, Uggersølev, Nørre-Høirup, Krogsholte, Grindløse og Klinte S. samt Klinte- og Næraa-Strand. Kirken, nordlig i Sognet, c. 3 M. n. n. v. for Odense og 1³/₄ M. ø. for Bogense. Arealet, 2313 Tdr. Land, er i Almindelighed fladt med nogle deels isolerede, deels sammenhængende Bakker, af hvilke Uhoien ved Ringe og Vesterhøien ved Bredstrup, der paa Mansas Kort er anført med 93 Fod over Havet, ere de vigtigste. Jordsmønnet er deels sandmuldet med Leerunderlag, deels sandet. Endeel Jord, beplantet med Naaletræer, er indtaget til Skovkultur, der for Nørre-Næraa og Bederølev Sogn tilsammen udgjør c. 140 Tdr. L. Hf. 245¹/₄ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Nørre-Næraa med Kirken, Præstegaard og Skole, Koerslev, Bredstrup med Vand- og Veirmølle, Ringe med Vand- og Veirmølle; Holme Vand- og Veirmølle. Ialt i Sognet 45 Gaarde, 41 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 11 G. og 16 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 542. Agerdyrkning er Hovederhvervet. I Nørre-Næraa Strand stanges en ikke ubetydelig Deel Mal.

Sognet hører under Grevskabet Roepstorffs Birks Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Bogense Lægedistrict; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 144de Lægd. Med Annexet Vederslev een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Roepstorff. I Nørre-Næraa er et Hospital for 8 Familier. Sognet er tilligemed Vederslev Sogn deelagtigt i de under Krogshølle Sogn opførte Legater.

Kirken er opført af hugne Kampsteen, Taarnet af Muursteen, Hvalvinger, gamle rundbuede Binduer. Altertavlen har et Maleri, forestillende de 3 østerlandste Bise, der hilse Kristusbarnet. I Kirken er indsat i Muren ved Choret en Runesteen (F. M.). Denne Steens Indskrift læses af Professor Thorsen (De danske Runemindesmærker I. S. 20) PORMTR NIOUT KUBLS. Thorsen tilføier: „naar der deri udtales det Dufste, at den Afdøde maa „nyde Gravhøien“, da er dette i al sin Simpelted og Kortbed ligesaa udtryksfuldt som endnu, trods den lange Afstand i Tiden, næsten rørende.“

Næraa kaldes i det 15de Aarhundrede Nerthughæ, Nærthu, Nerbug, Nirow, hvilket Navn maa være fremgaaet af Njardarhaugr, Njords Høi. Det er ei heller urimeligt, at her ved Stranden har været et Tempel for Njord, de Søfarendes og Fiskernes Gud. Ringes ældre Stribemaade er Ræthinge.

I Sognet var i ældre Tid en Herregaard ved Navn Holmegaard (i Danske Atlas anføres endnu et Huns af dette Navn). Aar 1409 findes den at være solgt af Erik Nielsen Kotsfeld til Predbjorn Podesbuff.

Vederslev Sogn, Annex til Nørre-Næraa, omgivet af dette S., Uggerslev og Krogshølle S. samt Lunde Herred. Kirken, i Sognets vestlige Deel, $2\frac{1}{4}$ M. n. for Odense, 2 M. o. s. o. for Bogense. Areal, 1406 Tdr. Land, er bakket og Jordsmonnet det meest sandede og ufrugtbar i det nordlige Thyen; dog ere Jorderne jyd for Thyen Vederslev og i den østlige Deel af Sognet noget muldede. Endeel Jord er indtaget til Skovkultur. Hk. 118 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Vederslev med Kirke og Skole, og Bellinge; Aulsgaarden Pugholm, der hører til Grevskabet Roepstorff, $10\frac{1}{8}$ Tdr. Hk., 130 Tdr. L. Salt i Sognet 21 Gaarde, 27 Huse med og 2 uden Jord, hvoraf 3 G. og 11 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 291. Ligesom i Hovedsognet er Jordbrug det Alt overveiende Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 142de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Roepstorff. Om Legater see Hovedsognet.

Kirken, opført af hugne Kampsteen, Taarnet af Muursteen 1806, er hvalvet, har gamle rundbuede Binduer, Altermaleri fra Aarhundredets Begyndelse, forestillende Jesus i Gethsemane.

Bellinge skrives 1467 Hvellinge.

Klinte Sogn, omgivet af Annexet Grindløse og Nørre-Næraa S., Kattegattet, Næraa- og Klinte-Strand. Sognet ender mod Nordvest i en Odde, Nørreby Hals, der danner Indløbet til Næraa-Strand. Til Sognet hører Den Øbelsø, 431 Tdr. Land, hvoraf 269 Tdr. Land Skov, med de mindre Der Dræet, Lindø, Øbleholm og Eiling, hvoraf de 2 sidste ere ubeboede. Med Lavvaade kan man fjøre til Øbelsø, men med Høivande er dette farligt, da det Rev, som fører til Den, har bratte Sider med Dybet. Kirken, sydøstlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. o. n. o. for Bogense, c. $3\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Odense. Areal, 2774

Tdr. Land, er hovedsagelig god Leerjord, men mod Stranden noget bakket og sandet. Landeveien til Bogense passerer Sognets sydøstligste Hjørne. Htk. 252¹/₄ Tdr. A. og E. og 2¹/₄ Tdr. Skff.

I Sognet: Bjerne Klinte med Kirken og Præstegaard, Nørreby med Skole, Fersore; paa Den Ubelø en Avlsgaard (under Grevskabet Koepstorff) af c. 11 Tdr. Htk., med 70 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng, 269 Tdr. L. Skov og 4 Huse. Ialt i Sognet 45 Gaarde, 41 Huse med og 13 uden Jord, hvoraf 16 G. og 24 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 618. Agerdyrking er Hovederhvervet. Noget Fiskeri og lidt Skovarbejde.

Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogense), Odense Amtstue-district og Bogense Lægedistrict; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 165de Lægd. Med Annexet Grindløse een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Gyldesteen. Pastoratet har et Legat, oprindelig 1300 Rd., i 1868 3217 Rd. 40 p i Kgl. Statskammerbeviser, stiftet 6te Marts 1812 af Jacob Østrup, for at anvendes til at danne Landalmuen til Huusflid, for de nærmest Ferstrupgaard beliggende Sogne, nemlig Klinte, Grindløse, Meelby og Silby.

Kirken, der danner et Kors, er opført af Muursteen med Undtagelse af den nederste Deel af Choret, som er opført af hugne Kampesteen. I den ene Korsarm er en Begravelse med 3 Rister, hvori Medlemmer af Familien Lindholm, der eiede Ferstrup. Fersore har været en Herregaard, der tilhørte Rimbeckerne (Orion I. 368 flg.). Navnet skrives 1493 Fersora.

Grindløse Sogn, Annex til Klinte S., omgivet af dette S., Nørre-Næraa, Nørre-Høirup og Stamby S., Skovby Herred og Kattegattet eller den Deel deraf, som paa Manstas Kort betegnes Bogense Vinterhavn. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1¹/₄ M. ø. for Bogense, c. 3 M. n. n. v. for Odense. Areal, 2642 Tdr. Land, hvoraf 31 Tdr. Land Fredskov, er tildeels bakket og af sandet Beskaffenhed. Landeveien til Bogense passerer Sognets nordlige Deel. Htk. 287³/₄ Tdr. A. og E., ⁵/₈ Td. Skff.

I Sognet: Bjerne Grindløse med Kirke og Skole, Engeldrup, Vesterby og Vester-Egense; Hovedgaarden Ferstrup under Grevskabet Gyldesteen, med 46⁷/₈ Tdr. Htk. A. og E., ⁵/₈ Td. Skff., og et Areal af 305 Tdr. L. Ager, 80 Tdr. L. Eng, 10 Tdr. L. Mose, 22 Tdr. L. Skov, hvori Dyrehave med c. 100 Dyr, og Have; Gaardene Silbygavl og Rappetgaard; Kragelunds Veir- og Vandmølle. Ialt i Sognet 45 Gaarde, 40 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 10 G. og 35 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 619. Ligesom i Hovedsognet er Hovederhvervet Agerdyrking.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 166de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Gyldesteen.

I Registret til Ældste danske Archivregistraturer I. formodes, at det Serpelstorp, som Ridder Niels Eriksen Rød 1351 eiede, er Ferstrup.

Den første bekendte Eier af Hovedgaarden Ferstrup er Anders Emmichsen af en gammel sønderjydsk Familie, der i Danske Atlas (III. S. 472) nævnes ved Aar 1588. Hans Hustru var Margrete Sehested. I Hans de Hofmans Supplement til Pontoppidans Danske Atlas nævnes derefter som Eiere af Ferstrup Jørgen Nishersleben og Margrete Broffkenhuus, Mouritz Nishersleben, † 1641 og Ellen Gjøe, Somfru 3de Skinkel 1651, Fru Margrete Sehested, Admiral Hagedorn, Fru Fogh, Switzer,

Conferentsraadinde Rosenørn, Kjøbmand Peder Eilsson i Odense, Commereeraad Hans Lindholm, der havde erhvervet sig en stor Formue som Kjøbmand i Rusland og derefter havde kjøbt foruden Zerstrup ogsaa Aagaard i Sjælland, Fader til Admiral Hans Lindholm. Efter Commereeraadens Død blev Zerstrup solgt og tilhørte 1796 efter Statsfortegnelsen S. Lstrup; Begtrup navner dennes Arvinger som Eiere. Som foranført blev det senere kjøbt til og indlemmet i Grevskabet Goldensteen.

Uggerslev Sogn, omgivet af Annexet Nørre-Høirup S., Nørre-Næraa, Vederslev og Skamby S. samt Lunde Herred. Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{3}{4}$ M. o. s. o. for Bogense, c. 2 M. n. n. v. for Odense. Areal, 1502 Tdr. Land, er temmelig jævnt med Undtagelse af Sognets østlige Side mod Vederslev S., og Jordsmønnet er i den nordlige Deel af Sognet sandet, men iøvrigt deels leer- og deels sandmuldet. Hk. $170\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Uggerslev med Kirke, Præstegaard, Skole og Teglværk, Elevstrup og Bydemark; Hovedgaarden Uggerslevgaard under Grevskabet Gyldesteen, med $41\frac{1}{2}$ Tdr. Hk., 297 Tdr. L. Ager, $1\frac{1}{2}$ Tdr. L. Eng og 15 Tdr. L. Mose. Ialt i Sognet 29 Gaarde, 27 Huse med og 6 uden Jord, hvoraf 15 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 409. Agerdyrking er Hovederhvervet.

Sognet hører under Skam Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Bogense Lægedistrict; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 139te Lægd. Med Annexet Nørre-Høirup een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Gyldesteen.

Kirken er oprindelig opført af utilhugne Kampesteen, Taarnet er først opført 1754 af Gustav Grønner til Margaard, det har et lidet Spiir. Prædikestolen er af gammelt Træskaararbejde med Navnet Niels Muus og Årstallet 1603. En gammel Aitertavle af nedstaaet Arbejde blev nedtaget 1823 og erstattet ved en ny, malet Tavle.

Uggerslevgaard omtales allerede ved Aar 1466, da den tilhørte en Adelsmand Johan Fritle, og senere Familien Oldeland. Anna Oldeland bragte den til sin Mand, Hans Nørby, i Midten af det 16de Aarhundrede. Det var denne noble Dame, som engang udsjældte Biskop Niels Jespersen, medens han prædikede i St. Knuds Kirke, saa at Gudstjenesten maatte afbrydes, efterat først hendes Mand havde overfuset Biskoppen i hans Huns, fordi en uærdig Præst i Uggerslev, som denne Adelsmond havde kaldet isedetfor en anden, med hvem han havde været i Tratte, og som han derfor ligesom havde holdt Kirken lukket for, var bleven assat — et Exempel paa Adelsens Overmod i denne Periode af vort Fædrelands Historie, hvortil man træffer mange Sideskytter. Efterat Godset var faldet til Kongen for Gjalb, solgte Frederik den Fjerde 1719 Gaarden til Grev Gyldesteen, som lagde den under Grevskabet af samme Navn.

I Uggerslev Præstegaard fødtes 1726 Statsoeconomen Andreas Schytte, Professor juris & politics ved Sorø Academi, † 1774.

Elevstrup kaldes 1481 Slæbestrope.

Nørre-Høirup Sogn, Annex til Uggerslev S., omgivet af dette, Skamby og Nørre-Næraa S., samt Skovby Herred. Kirken, sydøstlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. o. s. o. for Bogense, c. $2\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Odense. Areal, 745 Tdr. Land, er høitliggende og har flere høie Banke, blandt hvilke Finshøi hæver sig 117 Fod over Havets Overflade. Gode muldede Jorder med Mergel og Leerunderlag. Hk. 96 Td. A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Nørre-Høirup med Kirke og en Privat-skole, Kro, Teglværk, Engeldrupværk Stampemølle og Kartesfabrik, hvormed er forbundet et Uldspinderi, Væveri og Færveri. Ialt i Sognet 18 Gaarde, 14 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 1 G. og 7 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 213. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 143e Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Gylbensteen.

Kirken, med Taarn, har en smuk Altertavle, forestillende Jesus i Gethsemane, malet 1846.

Stamby Sogn, det sydligste Sogn i Herredet, omgivet af Grindløse, Nørre-Høirup, Uggerstev S., Lunde og Skovby Herreder. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. o. s. o. for Bogense og 2 M. n. n. v. for Odense. Arealet, 3724 Tdr. Land, er en temmelig høitliggende jevn Flade og har noget østlig for Byen Stamby en Bante, Thorshøi, hvorfra haves en viid Udsigt. Jordsmønnet er leermuldet og leret af fortrinlig Beskaffenhed, dog findes mange Steder endnu talrige Steen spredte over Jorden og i denne. Steensby bærer i sit Navn Vidnesbyrd om denne Beskaffenhed af Jordsmønnet. Htk. 444³/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Stamby med Kirke, Præstegaard og Skole, Thorup, Glavendrup, Steensby, Ullerup, Rodstrup med Beirmølle, Bolmerød, Bære Brøndstrup og Badstrup; Aulsgaarden Mariendal, 15½ Tdr. Htk., 160 Tdr. L. Salt i Sognet 72 Gaarde, 74 Huse med og 9 uden Jord, hvoraf 6 G. og 25 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 989. Agerdyrkning er saagodtsom udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Stam Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Bogense Lægedistrict; 6te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 138te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Dallund. Sognet har et Fattighuus.

Kirken i denne By, som har givet Herredet Navn, er en smuk Korskirke, beliggende i den nordlige Ende paa en Hoide, som beheriker hele Omegnen og yder en meget rig Udsigt. Dens forskellige Dele ere oienlyktigt byggede til forskellige Tider. Choret, som ender i en flad Gavl, har heelt omkring en høj, jærllig udbugget Kampsteens Sæffel og er forefæst til Taget opført af hugte Kampsteen. Den har et rundt buet Vindue og Rundbuen er ogsaa forøvrigt fremherskende, ligesom der ogsaa findes Spor af Rundbuen i Skibet. Materialet i dette og Taarnet ligesom ogsaa i Sideffibene er baade Kampsteen og Muursteen. I den søndre Korsfløis Gavl er indmuret tvende Stene med indhugne Billeder af et Lam med Korsfane og en vinget Løve. Altertavlen forestiller Fresheren paa Korsfæet med Johannes, Marie og Marie Magdalene, godt malet. Den nordre Fløi af Korsfæet er indrettet til Skriftestol, den søndre var Gravcavel for Familien Fincke og er nu et Daabscape. I Kirken er et stort Maleri med et bibelsk Emne, skænket af Baron Bliren-Fincke, der ogsaa har givet Kirken et Orgel. I Kirken findes Begravelse for tvende Søstre Svave, Døtre af Sorgen Svave og Fru Cathrina v. Buchwald til Harridslevgaard, Elisabeth, † 1618 og Eleonora, † 1624. En Pligsteen minder herom. Paa Kirkegaarden findes en Hvidteru, som maaskee er den største i Danmark, og som efter Sagnet skal være plantet paa det Sted, hvor Egenen af dem, som døde under Pesten i Aaret 1350, skulle være begravede. Dens Ælde kan dog forsaavidt drages i Tvivl, som Biskop Jacob Madsen, der ellers med saa stor Noiagtighed i sin Bisptatsbog omtaler Træerne paa de nyeste Kirkegaarde, ikke omtaler dette Træ eller Sagnet derom: det synes herefter ikke at have været til i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Stedets Sognepræst, Hr. Pastor C. Hansen, har i Samlinger til Fyens Historie og Topographi, 4de Bind, meddeelt „Beretninger om Stamby Sogn.

Paa Glavendrup Mark findes en Runesteen fra den hedenske Tid (aftegnet i det skandinaviske Literaturselekskabs Skrifter for 1806, 2det Bind). I „Danmarks Historie i Hedenold“ af N. M. Petersen, III. S. 276, er Indskriften forklaret saaledes: „Magnhild satte denne Steen efter Ale, Solve Godes (Ven), en hæderlig Thegn. Alles

Sønner gjorde denne Høi efter deres Fader, og hans Kone efter sin Egtemand, men Sote riftede disse Runer efter sin Herre. Thor vie disse Runer. Til (Forbøndelse) den vorde, som denne Steen vælter eller hen over anden drager."

Skovby Herred

omgives af Kattegattet, Skam, Lunde, Odense og Vends Herreder. Til Herredet høre Verne Langø, Lindholm samt Store og Lille-Stegø i Kattegattet. I den sydlige Deel, der er noget bakket og har talrige Skove, er Jordbunden en frugtbar Leer, blandet med Muld. I den temmelig flade og lidet skovrige nordlige Deel af Herredet er Jordbunden, om end i det Hele leerblandet, dog paa sine Steber mere sandet. Areal 4 □ Mil. Hk. 3767 Tdr. A. og E., 81 Tdr. Skf. Indbyggernes Antal er 13,050, hvoraf 1931 i Bogenfse Kjøbstad. I geistlig Henseende danne Skovby, Lunde og Skam Herreder eet Provsti. Dre Sogn er Annex til Brenderup Sogn i Vends Herred.

Skovby Sogn, Annex til Bogenfse Kjøbstadsogn, omgivet af dette, Dre, Haarslev, Guldbjerg og Sandager S. samt Kattegattet. Kirken, sydsøstlig i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. s. for Bogenfse. Areal 4,569 Tdr. Land, hvoraf 77 Tdr. Land Fredskov, er i Reglen fladt, kun nogle faa Bakker; Jorden er i Almindelighed lidt muldet, den sydvestlige Deel skarpsandet, hvorimod et Strøg i Midten af særdeles god Beskaffenhed. I den nordlige Deel af Sognet strækker sig en Lavning, kaldet Fælleden, som berører Bogenfse Sogn og som støder til Kattegattet. Landeveiene fra Bogenfse til Odense, Afsens og Middelfart (pafsere Sognet. Hk. $434\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E. og $1\frac{1}{8}$ Td. Skf.

I Sognet: Skovby Kirke, midt imellem Bjerne Skovby og Kjørby; Bjerne Skovby med Skole, Harridslev med Skole, Tofte, Skaarup, Kjørby og Eskildstrup; Hovedgaarden Harridslevgaard under Grevskabet Gyldensteen, af $51\frac{1}{4}$ Tdr. Hk. A. og E., $1\frac{1}{8}$ Tdr. Skf., med et Areal af 309 Tdr. L. Ager, 23 Tdr. L. Eng og 81 Tdr. L. Skov; Aulsgaarden Christianslund, Parcel fra Harridslevgaard, $17\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., 170 Tdr. L. Ager, c. 14 Tdr. L. Eng og 14 Tdr. L. Skov, Gaardene Brandholt, Ellegaard, Over Vand= og Veirmølle, Neder Vand= og Veirmølle og Kappel møller. Ialt i Sognet 82 Gaarde, 108 Huse med og 64 uden Jord, hvoraf 14 G. og 105 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1358. Agerdyrking er Hovederhvervet.

Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogenfse), Odense Amtstuedistrict og Bogenfse Lægedistrict; 5te Vgfd. 3die Udskrivningskreds 174de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grev=

Skabet Gyldesteen. Til Sognet er henlagt en Fjerdedeel af Herredsfiged Jacobsens Legat, stort 1900 Rd., stiftet 3die October 1802 for de fire Sogne Vigerslev, Berlinge, Skovby og Særskov.

Skovby Herred udgjorde i ældre Tid Rungaards Lehn og senere Rungaards Amt, som ved den nuværende Amts=Indretning gik ind under Denke Amt.

Skovby (Scogby), hvorefter Herredet har Navn, forekommer allerede 1231 tilligemed dette og „Harslef“ i Valdemar II.'s Forbehold, hvor den er ansat for 10 Mark Guld (Scr. rer. Dan. VII. p. 524), og synes at have været den ældste Kirkeby i det nævnte Herred. Kirken bærer ogsaa Prag af Ælde i sine gamle Kampsteensmure, Apfis, rundbuede Vinduer og gamle Granit Døbefont (Taarn og Hvalvinger senere tilføiede). Den var helliget til St. Morten. Gl. Granit Døbefont med rundbuede Zitater og Dyrefigurer.

Harridslevgaard skal efter Sagnet i gamle Dage have været en Vikingeborg (Wedel Simonsens Rungaard I., 1ste S., S. 9, 63 fig.). Harridslevgaard navnes 1327 „med sin Gang“ blandt det Gods, som den svenske Prinds Erik Valdemarsen gjorde Forbring paa som sit Mødrenegods (jfr. Bogenje), og som ogsaa tilbødtes ham. Han eller hans Arvinger have imidlertid ikke lange efter atter affaaet Harridslevgaard, thi i Aarene mellem 1397 og 1408 fik Hr. Fernise Skinkel Rudgaard med Skovbyherred, Fogense By, Harridslev Birk og Bispebjerg Sogn i Panteforleining af Trowning Margrete og Kong Erik af Pommern for 2000 Mk. Gaarden vedblev nu at være et kongeligt Lehn indtil Aar 1560. Under 1ste Januar d. A. gjor Kong Frederik II. vittetligt, at han sælger til Jørgen Svab „vor og Kronens Gaard“ Harridslevgaard, og under 27de Januar næste efter gjor Kongen atter vittetligt, at Jørgen Svab har betalt og fornoiet ham de 5000 Daler, som han var ham pligtig for Harridslevgaard og Gods. Familien Svab eller Svave havde Gaarden i Besiddelse til 1592, da den overdroges til Breide Rantgau til Rantgausholm (f. 1556, † 1618). Aar 1606 opførte han det høie Huns med Taarn paa Harridslevgaard, der endnu er en Pryd for den omgivende Egn. Breide Rantaus Son, Kai Rantau († 1623), var gift med den for sit tvivlsomme Forhold til Christian den Fjerdes Son, Prinds Christian, bekjendte Anna Lykke, og havde af dette Ægtefælle Sophie Rantau, som var gift med Laurits Ulfeld († 1659), en Broder til Corfits Ulfeld. (Om Laurits Ulfeld til Harridslevgaard, „en velstuderet Mand og Yndling af Frederik III.“ samt om hans Bibliothek, see Werlauffs Bibliothekshistorie S. 21 fig.). Laurits Ulfeld og Sophie Rantau efterlod sig ikke Børn, og Gaarden saldt tilbage til Anna Lykkes Familie og kom paa denne Maade til Christence Lykke († 1667), gift med General Fred. Arenstorff. Arenstorfferne afhændede dog snart Gaarden, som alt 1683 findes i Landsdommer Lassons Besiddelse. Efter ham fulgte hans Son Commandeur Hans Lassen († 1718). Dennes anden Kone Christiane, født Poppe, overlode ham og giftede sig kort efter med Oberstlieutn. Hagedorn. Det er paa et Epitaphium over denne († 1740), at der i Skovby Kirke fandtes det af Hofman og Wedel Simonsen anførte Vers:

„Tre Ting høyst er: Først fød og kommen være
Af brave Fædres Rod, saa lykksom agte Vre;
Dien sidst en salig Død, den kroner over Alt,
Vor tappre Hagedorn til Deel de tre Ting faldt.“

Hans Enke eiede i flere Aar Gaarden, hvis Hovedbygning hun 1753 lod restaurere, og efterlod den til Datteren af sit første Ægtefælle, Anna Elisabeth Lassen, der var gift med Oberst J. F. Vardenfleth († 1771), hvorefter den forblev i omtrent 60 Aar i Familien Vardenfleths Besiddelse (nogle af Familiens Medlemmers Begravelse i Skovby Kirke). I Aaret 1829 kjøbtes Harridslevgaard for 82,000 Rd. af den daværende Besidder af Grevskabet Gyldesteen og incorporeredes i dette Grevskab. Denne Harridslevgaard kaldes en mindre Gaard, der i længere Tid eiedes af Familien Arenstorff, indtil den 1772 kjøbtes af den daværende Eier af Harridslevgaard og indlemmedes i denne.

Staarup skrives ved 1467 Stagetorp.

Dre Sogn, Anner til Brendrup S. i Vends Herred, omgivet af dette S., Skovby og Haarslev S. samt Rattegattet. Kirken, i Sognets sydligste Deel, 1 M. f. f. v. for Bogenje. Arealet, 2569 Tdr. Land,

hvoraf 200 Tdr. Land Fredstov (Friheden og Nyhave), er fladt og af sandet Bestaffenhed. Længs med den vestlige og sydvestlige Grændse mod Hovedsognet er et mindre Aaløb. Landeveien fra Bogense til Middelfart passerer Sognets sydligste Deel. Hft. 198³/₄ Tdr. A. og E. og 28⁷/₈ Td. Efff.

I Sognet: Bjerne Dre med Kirken, og Skole nordvest for Byen, Ornbæk og Skodstrup; Hovedgaarden Dregaard, under Grevstabet Gylstensteen, af Hft. 28³/₄ Tdr. A. og E., c. 45 Tdr. Efff., med et Areal af 280 Tdr. L. Ager og 178 Tdr. L. Skov; Hovedgaarden Hugget, ligeledes under Grevstabet Gylstensteen, 20³/₄ Tdr. Hft., med et Areal af 180 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng og 198 Tdr. L. Skov; Skovhuusgaard, Veir- og Vandmøllen Dre Skovmølle. Ialt i Sognet 47 Gaarde og 82 Huse; 4 G. og 70 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 688. Agerdyrkning og noget Skovarbejde udgjør Indbyggernes Erhvervsgrene. Haveproducter affættes af nogle Gartnere deels til de omliggende Kjøbstæder, deels til Odense, Fredericia, Kolding og Veile. En betydelig Deel Humle avles og affættes over hele Landet.

Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogense), Odense Amtstuedistrict og Bogense Vægedistrict; 5te Vglds. 3die Udskrivningskreds 175de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevstabet Gylstensteen.

Dre Sogn var tidligere et eget Sognetald, der 1626 blev lagt som Annex til Brenderup Sogn i Bends Herred. Kirken er en Klostirkirke. Den skal være indviet til St. Niels.

Hovedgaarden Dregaard var i ældre Tider en kongelig Eiendom og Sædet for en Lehnsmænd. I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede havde Familien Ulfeld den i Panteforlehnning; men da Anders Hartvigsen Ulfeld i Grevens Feide fortrød sit Gods ved at gaae Rigets Tjender tilhaande, blev Forlehnningen 1535 overført til en af Kong Christian den Tredies Hoffinder, Poul Ahlfeld, der kort efter synes at have faaet Gaarden som Eiendom. Efter Familien Ahlfeld tilhørte den nogen Tid i det 17de Aarhundrede Familien Lindenov; blandt de følgende Eiere mærkes Geheimeraad og Stiftamtmand i Høens Stift, Erik Banner, som døde 1687, Geheimeraad og Kloster-Propst i Preetz Ditlev Reventlau (1694) og Kammerherre Gabel, efter hvem Gaarden kaldtes i nogen Tid Gabelshytte. I forrige Aarhundrede kom Dregaard under Grevstabet Gylstensteen.

Hovedgaarden Hugget, der ligeledes hører under Grevstabet Gylstensteen, er af nyere Oprindelse og synes at være sammenlagt af de Gaarde, som i Danske Atlas benævnes Hugget Gaarde.

Guldbjerg Sogn, omgivet af Annexet Sandager S., Gilby, Særsløv, Haarsløv og Skovby S. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. s. v. for Bogense. Areal, 1015 Tdr. Land, er noget bakket; en Deel af Jerderne ere sandmuldede, en Deel leermuldede. Landeveien fra Bogense til Odense passerer Sognets sydlige Deel. Hft. 100¹/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Guldbjerg Kirke, isoleret beliggende paa en Bakke paa Præstegaardens Mark, hvorfra man kan overskue hele Omegnen og Havet lige til Jyllands Kyster; Bjerne Kaalslave med Præstegaard, Reveldrup, Smidstrup med Skole, sælles for Sognet og Annexet, og Nordstov; Nolsgaarden Lundsgaard, 12⁵/₈ Tdr. Hft., 200 Tdr. L. Ialt i Sognet 14 Gaarde, 14 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 1 G. og 13 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 241. Agerdyrkning og Humleavl udgjør Indbyggernes Erhverv. I Smidstrup og Nordstov Byer drives ikke ubetydelig Humleavl.

Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogensø), Odense Amtstuedistrict og Bogensø Lægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 170de Lægd. Med Annexet Nørre-Sandager een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Gyldesteen.

Guldbjerg Kirke er høit beliggende, har 2 Taarn og Hvalvinger.

Nørre-Sandager Sogn, Annex til Guldbjerg Sogn, omgivet af dette S., Skovby, Silby og Meelby S., Skam Herred og Kattegattet. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. ø. for Bogensø. Arealen, der i dette Skrifts forrige Udgave var angivet til 2064 Tdr. Land, hvoraf 69 Tdr. Land Fredsfov (Fælleds Skov), er sladt, og Jordsmonnet bestaaer tildeels af lette og side Jorder, der dog afveksle med Leer og Muld. Nu er Arealen forøget ved det store Inddæmningsarbejde, som er foretaget i de sidste Aar, hvorved det er lykkedes Besidderen af Grevskabet Gyldesteen at indvinde et Areal af omtrent 1100 Tdr. Land. Dette begrænses mod Vest af en ved et Interessentskab i Bogensø foretaget mindre Inddæmning, mod Ost af Jorder hørende under Egensø og Tersøre Byer og imod Nord af Verne Lille-Stegø, Store-Stegø, Lindholm og Langø, disse tvende sidste hørende til Nørre-Sandager Sogn (see Industriforeningens Maanedsskrift, 7de Aargang, Januar, „Inddæmningen af Forstranden under Grevskabet Gyldesteen“, meddeelt af Capt. N. Carstensen). Ved Sognets Vestgrænse er en mindre Aa. Landeveien fra Bogensø til Odense gennem Lunde Herred passerer Sognets nordligste Deel. Hk. 190 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E. og 4 $\frac{7}{8}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Nørre-Sandager Kirke, beliggende i Nærheden af Hovedgaarden Sandagergaard; Byen Nørre-Esterbølle; Hovedgaarden Gyldesteen, under Grevskabet af samme Navn, med Hk. 70 Tdr. A. og E., c. $\frac{3}{8}$ Tdr. Skff., 530 Tdr. L. Ager, 50 Tdr. L. Eng og 47 Tdr. L. Skov; Hovedgaarden Sandagergaard med 23 $\frac{1}{8}$ Tdr. Hk. A. og E., 1 $\frac{1}{4}$ Td. Skff., 210 Tdr. L. Ager, 3 Tdr. L. Eng, 5 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Mose og 31 Tdr. L. Skov; Aulsgaarden Eriksholm paa Langø, en Afbyggergaard fra Hovedgaarden Gyldesteen, af c. 10 Tdr. Hk. med 200 Tdr. L.; Gyldesteen Vandmølle, Sandagergaards Veir- og Vandmølle og Tydentved Huse. Ialt i Sognet 21 Gaarde, 44 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 10 G. og 63 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 517. Agerdyrking, Humledyrking og ubetydeligt Fiskeri fra Langø udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogensø), Odense Amtstuedistrict og Bogensø Lægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 169de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Gyldesteen.

Nørre-Sandager Kirke, med Taarn og Hvalvinger, har 2 Tilbygninger ved den nordre og søndre Side af Kirkens østlige Deel. Den søndre, der er ældst og nu bruges til Materialhuus, har været en aaben Begravelse med Indgang til Kirken. Der findes endnu indmuret i Væggen en Ligsten over Henning Dvitzov til Sandager og Hustru Birgitte Romnow. Den nordre Tilbygning er opført i forrige Aarhundrede og passer kun lidet til Kirkens Bygningsstil, ligesom den ogsaa er Skuld i den Synderlighed, at Kirken er bleven berøvet sin Altartable og har, for at faae Lys til Choret, faaet et Vindue i Stedet. I dette Capel hvile, foruden flere af Familien Bernstorff, i tvende prægtige Marmorlister Geheimeraad Johan Henrik Huguetan, dansk Lehnsgreve af Gyldesteen, tydsk Rigsfrierre af Dvitz (f. 1653, † 1749) og Hustru, Mauritia Margreta, født Grevinde af Nassau-Dranien.

Gyldensteen, forhen Enggaard, er nu Hovedgaarden i **Grevskabet Gyldensteen**. Det er en gammel og massiv, med usædvanlig brede Grave omgiven Borg, beliggende nær ved Stranden, $\frac{1}{2}$ Mil øst for Bogense. Haven er stor og anseelig, anlagt i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, og deri findes Aller paa 800—1000 Allens Læge; den staaer i Forbindelse med en lille Skov. I Danske Atlas (III. S. 470) nævnes 1443 Herman Skindel til Enggaard, hvem Bedel Simonson (Rugaards Historie I, 2det Hefte, S. 10) anser for den samme som den daværende Lehnmand paa Rugaard, Otto Skindel, eftersom Gaarden længere hen i Tiden findes at have været i dennes Arvingers Hænder. 1640 opførte den daværende Eier, Rigsraad og Ridder Gregers Krabbe, Bygningens Hovedfløi paa to Etager med fremspringende Karnapper og hvalvede Kældere. Efter ham kom Enggaard til hans Datter og hendes Mand, den jaavel ved sin Værdom, som for sin ulykkelige Skæbne bekendte Geheime raad og Baron Oluf Rosenkrands, som for sit Skrift »apologia nobilitatis Danicæ«, der var rettet mod en Tydskers Paastand, at Danmark altid havde været et Arverige, og at Adelsmændene ved Soveræinitetens Indførelse veltroget vare blevne gjorte fra Herrer til Trælle, blev af Højesteret 1682 dømt til at have sine Værdigheder og sin Formue forbrudt. Etatsraad Conr. Bierman v. Ehrenschilbt, som senere købte Enggaard, lod Gaardens Værelser smagfuldt decorere og anlagde Haven med de tre store Aller. Men sin egentlige Herlighed og Anseelse fik Enggaard først med sit nye Navn, da den nemlig var bleven solgt til en Franskmænd Johan Henrik Huguetan, Rigsfriherre af Odhø, som under den spanske Successionskrig kom 1711 med sine store Rigdomme til Danmark paa sin Flugt for at undgaae Ludvig XIV.'s despotiske Fremfærd mod den Tids Pengemand*). Han købte Enggaard, Dregaard og Uggerslevsgaard, blev 1717 Greve af Gyldensteen, ved hvilket Navn skal være hentydet til en Yttring af ham, at han var rig nok til at lade hver Steen i Enggaard forgyldes, og fik af sine Godser den 8de April 1720 oprettet et Grevskab, hvilket ligejaavel som Hovedgaarden fik Navnet Gyldensteen. Hans Datter Margrete Huguetan, Grevinde af Gyldensteen, blev gift med Don Antonio Casada Marquis de Monteleone. Han overlevede denne Datter, som ogsaa kun havde efterladt en Datter, Margrete Maurice Francisca Sibora Casada Marquise de Monteleone, 1723—52, gift 1742 med Eggert Christoph Grev Knuth, Greve til Knuthenborg, Geheimeraad, Stiftamtmand, 1722—1776; deres Søn Johan Frederich, Grev Knuth til Grevskabet Knuthenborg, Geheimeraad, Stiftamtmand, 1746—1802, arvede Grevskabet; men ei heller han havde Sonner, og Grevskabet faldt ved hans Død til Datteren Constance Henriette Frederikke Comtesse Knuth, 1772—1827, gift 1) 1790 med Johan Hartvig Ernst Grev Bernstorff, Stamherre til Wotersen i Vanenborg, Søn af Statsminister, Grev Andreas Peter Bernstorff, † 1791, 2) 1800 med Rigs greve Carl August Alexander Stolberg til Stolberg, fra hjem hun blev separeret, 3) 1808 med Frederik Carl Christian Grev Rantzau af Huset Bredeburg, fra hjem hun ogsaa blev separeret, og 4) med en russisk Oberst Banjowits. Af det første Ægteskab var der een Søn, Grev Andreas Erik Heinrich Ernst Bernstorff, 1791—1837, der arvede Grevskabet Gyldensteen og fulgte i Besiddelsen af dette af den nuværende Besidder, Kammerrherre, Højjægermester Johan Hartvig Ernst Grev Bernstorff, Stamherre til Wotersen.

Efter Statshaandbogen for 1872 har Grevskabet Gyldensteen Hf. af alle Slags 857 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 345 $\frac{1}{2}$ Tdr., Vandergods 30 Tdr., Kirke- og Kongetiende 481 Tdr. I Bantactier eies 16,200 Rd., Bantobligationer 3345 Rd., i Fideicommisscapitaler 1,430,000 Rd. Grevskabet indbefatter Godserne Gyldensteen, Sandager, Dregaard, Hugget, Harridslevgaard, Uggerslev og Jerstrup med et samlet Jordtiliggende af 2499 Tdr. Land, foruden 569 Tdr. Land Skov. Med Grevskabet er forbundet 337 Demat i Heltlingen Nene-Rog samt en aarlig Indtægt (3200 Rd.) af det af Geheimeraad Desmercieres oprettede Fideicommis.

Sandagergaard er en gammel Hovedgaard, der allerede nævnes 1335 (jfr. Bedel Simonsons Rugaard I, 1ste Hefte, S. 119). Blandt de tidligere Eiere ere især at mærke den første Rector ved Kjøbenhavns Universitet, Mag. Jesper Henriksen 1479 (Bedel Simonsons Rugaard I, 2det Hefte, S. 26, Verlauff, Kjøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse til Reformat., S. 75) og den danske Rigscautaler Sorgen Henningsen Quigow 1540, hvilken Familie i halvtredie Aarhundrede eiede Sandagergaard, indtil den med Erik Quigow, Fader til den lærde Anna Quigow, uddøde paa Maudsiden

*) Adskillige Sagn om denne første Grev Gyldensteen, hans Flugt og de Farer, for hvilke han var udsat, ere meddeelte i T. A. Bekers Beskr. af danske Herregaarde, 1ste B. Kbhvn, 1844.

1678. Mod Slutningen af forrige Aarhundrede er Gaarden tilkjøbt og underlagt Grevskabet Gyldensteen.

Gilby Sogn, omgivet af Anneret Meelby, Sandager, Guldbjerg og Særsløv S. Kirken, midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. o. for Bogenfse. Areal, 922 Tdr. Land, er fladt og af leermuldet Bestaffenhed. Hft. 114 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bjerne Gilby med Kirke, Præstegaard og Skole, Gilby-Lunde og Kile. Ialt i Pastoratet 51 Gaarde, 30 Huje med og 34 uden Jord, hvoraf 42 G. og S. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 281. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogenfse), Odense Amtstuedistrict og Bogenfse Lægedistrict; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 168de Lægd. Med Anneret Meelby een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Gyldensteen. Sognet er i Forening med Klinte, Grindløse og Meelby deelagtigt i det Østrupfke Legat, stiftet 6te Marts 1812 af Eieren af Gaarden Jerstrup til Huuflidens Fremme, stort i 1868 3217 Rdl. 40 St.

Kirken, opført af Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvalvinger. En Ligsteen over Vilhelm Oldeland med Husfru, sedt Paa, og dennes Søster. St. Granit Døbefont med udhugne Dyrstikfclser.

Meelby Sogn, Anner til Gilby S., omgivet af dette, Sandager og Særsløv S. samt Lunde Herred. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1 M. s. o. for Bogenfse, 2 $\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Odense. Areal, 995 Tdr. Land, er fladt med Undtagelse af et Bakkestrøg langs med den østlige Grændse, og Jordsmonnet er af leermuldet Bestaffenhed. Hft. 133 $\frac{7}{8}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bjerne Meelby med Kirken, Veirmølle og Teglværk, Laadne-Brøndstrup og Zullerup; Bækkegaarde. (Om Gaarde og Huje see Hovedsognet).

Indbyggere: 307. Agerdyrkning er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 167de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Gyldensteen. Sognet har Andeel i det Østrupfke Legat (see Hovedsognet).

Kirken, der er opført af Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvalvinger. St. Granit Døbefont med udhugne Dyrstikfclser. Den var viet til „den hellige Ursula og hendes 11000 Somfruere“. Monument over Vilhelm Oldeland. Paa Choret er indhugget 3 Ansigter.

Meelby hed tidligere Medelby. Zullerup 1404 Hjoftorp.

Særsløv Sogn, omgivet af Guldbjerg, Gilby, Meelby, Sønderfse, Bevlinge og Haarsløv S. samt Skam Herred. Kirken, midt i Sognet, 1 M. s. o. for Bogenfse, 2 $\frac{1}{2}$ M. n. v. for Odense. Areal, 4579 Tdr. Land, danner i Midten af Sognet en meget høi Slette, som falder pludselig af ved Afkeby, østlig i Sognet, hvor en lang Dal stiller Sognet fra Sønderfse S. og Skambly S. i Skam Herred; nordvestlig i Sognet findes Harridshøi, som paa Mansas Kort angives til 173 Fod over Havet. Jordsmonnet er i Almindelighed leermuldet, med Undtagelse af den vestlige Deel af Sognet, som har temmelig skarpe Jorder. Lande-

veien fra Bogense til Odense gennemstjærer Sognets Midte. Htk. 522 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Særsløv, ved Landeveien, med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, Hemmerslev med Fattighuus, Sønder-Esterbølle, hvori en Gaard af $12\frac{5}{8}$ Tdr. Htk. med 100 Tdr. L. Ager og Eng, Maderup med Skole, Veirmølle og Teglbæreri, Møderup, Tøderup, Slagstrup, Svenstrup, Afskeby, hvori 1 Gaard af $12\frac{1}{8}$ Tdr. Htk., 81 Tdr. L., og Kosterølev med 1 Gaard af 12 Tdr. Htk., 96 Tdr. L., 3 Teglværker. Ialt i Sognet 92 G., 79 S. med og 51 uden Jord, hvoraf 18 G. og 78 S. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1228. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Skodby Herreds Jurisdiction (Bogense), Dens Amtstuedistrict og Bogense Vægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningsfreds 171de Vægd. Sognet danner en egen Commune og er inddeelt i 2 Sognevægedistricter. Kirken tilhører Grevskabet Gyldensteen. Af Legater har Sognet $\frac{1}{4}$ af Renten af Herredsfoged Niels Jacobsens Legat, der udgjør aarlig 19 Rd., og A. M. Jørgensbatters Legat, 400 Rd., til Sognets Rattige, stiftet 14de Septbr. 1835.

Kirken er opført af huggen Granit med senere tilsoiede Hvalvinger og Taarn af Muursteen. Smuk Altertavle med Maleri af Korsfæstelsen. Orgel. Esterbølle hed 1383 Estrathabolæ.

Haarslev Sogn, omgivet af Dre, Skodby, Guldbjerg, Særsløv og Bevlinge S. samt Vends Herred. Kirken, nordlig i Sognet, 1 M. s. for Bogense, 3 M. n. v. for Odense og 3 M. ø. for Middelfart. Areal, 6437 Tdr. Land, hvoraf nogle adspredt liggende mindre Skove, der ikke er Fredskov, er fladt med et lidet Bakkestrøg i den nordøstlige Deel, og Jordmonnet deels sandet, deels leer- og sandmuldet. Et Par mindre Aaløb forene sig midt i Sognet og støde til en større Aa i Vends Herred. Htk. 532 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Haarslev med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro og Brevsamlingssted, Farsbølle, Eilskov med Biskole, noget af Hølse, hvoraf Næsten hører til Brenderup Sogn i Vends Herred, Ny-mark (næsten ganske udsluttet), Skovgaarde med Skole og Biskole, Gambby med Teglværk og Hindevad (meget spredt beliggende), hvoraf en mindre Deel til Bevlinge Sogn, med Skole; Aulsgaardene Lykkeborg, $19\frac{1}{4}$ Tdr. Htk., med 184 Tdr. L. Ager, 8 Tdr. L. Eng, Aagaarde, $12\frac{7}{8}$ Tdr. Htk., med 137 Tdr. L. Ager og Eng, Rønnemosegaard, Ny-markgaard, Digetgaard med Teglværk, 20 Tdr. Htk., 250 Tdr. L.; Gaardene Egelund, Lykkegaard, Store-Trolddal, Mosegaard, Bjørnsbo, Prisaak, Store-Nellerød, Farsbøllegaard med Teglværk, Store-Labolle, Labolledam, Frigaarden, Kongsbjerg, Lille Padesø, Leerbæk, Muusbæk, Roslund, Kobjerg, Nylykkegaard, Møllegaard, Lille-Nellerød, Lybek, Dyrendal, Havgaard, Store- og Lille-Laaegaard og Store-Padesø; Aagaarde Veir- og Vandmølle, Hølse Veir- og Dampmølle, Lykkeborg Veirmølle. Ialt i Sognet 109 Gaarde, 153 Huse med og 97 uden Jord, hvoraf 41 G. og 169 S. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1931. Foruden Agerdyrkning, som er Hovederhvervet, have endeel Beboere i Sognet Affætning af Løv, samt i den sydlige Deel af Sognet af Brænde.

Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogensø), Odense Amtstuedistrict og Bogensø Vægedistrict; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 173de Vægd. Sognet udgjør en egen Commune og eet Sognesogedistrict. Kirken tilhører Grevskabet Gyldensteen. Sognet har 2 Vegater: det Bedel-Simonsens Legat til et Sognebibliothek og til Præmiuddeling i Sognets Skoler, stort 500 Rd., stiftet 1ste Marts 1835, samt Gorgius's Legat for fattige Børn i Sognet, stort 100 Rd.

Haarslev hed i det 15de Aarh. Hatherslæf. Kirken siges i Danst Atlas i den katholicke Tid at have været indviet til St. Marcus. Den er ifølge den foreliggende Beretning, efter den i 1870 foretagne Restauration, en af de smukkere og anseeligere af Landets Landsbykirker. Kirkestibet (hvalvet ligesom Choret), af hvilket den ældre østlige Deel er opført af Kampsteen, er fra Taarnet til Choret 45 Alen lang. Ved nordre Side en Tilbygning, Capellet kaldet. Smukt udstaaren Prædikestol. Altartable fra 1845, forestiller Marie Bebudelse. Stort Crucifix paa Kirkens vestre Afslutning (Indgangen er igjennem Baabenhuset), et lille Sølvcrucifix over Prædikestolen, der hænger i Choret og indeholder Fortegnelse over Præsterne i Haarslev efter Reformationen.

Den tidligere Herregaard Lykkesborg findes først nævnt 1650, ifr. Bedel Simonsens Bidrag til Rugaards Historie II., 1ste Hefte, S. 113 flg., 2det Hefte S. 21 og 23 flg. (denne Forf. antager, at den har sit Navn af Lykkebjerg, hvoraf der findes to i Haarslev Sogn, hvorimod Danst Atlas VI., S. 620, urigtigt lader den have været beboet og faaet Navn af den adelige Familie Lykke). Den tilhørte og beboedes dengang af Tunge Brahes Broderdatter, Anna Brahe, Enke efter Eiler Luitgou, om hvem Bircherod ved at notere hendes Død 1663 bemærker i sin Dagbog (S. 87), at hun var vel fjon af Byrd, men ellers i alt sit Levnedts Væsen et uterligt og Skarns Kvindfolk". Hun døde i Bogensø, da Gaarden i den svenske Krig var bleven ødelagt. De nuværende Bygninger ere efter en Gaarden overgaaet Ildbrand opførte som Aalegaard 1784 af Grev Knuth, daværende Besidder af Grevskabet Gyldensteen, til hvilket Gaarden dengang hørte.

Aalegaarden Aagaarde har ogsaa forhen været en Herregaard, der i det 15de Aarhundrede eiedes af den raaugste Familie og i Slutningen af det 17de Aarhundrede beboedes af Amtmand Sorgen Kaas og efter hans Død af hans Familie (Bedel Simonsens Rugaard I., 2det Hefte, S. 6 og 27, II., 2det Hefte, S. 30 flg.).

Holse hed i det 15de Aarhundrede Holsworth.

Bevlinge Sogn, omgivet af Vigerslev, Særsløv og Haarslev S. samt Odense og Vends Herreder. Kirken, nordlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. s. s. v. for Bogensø, 2 M. n. v. for Odense. Arealet, 5176 Tdr. Land, hvoraf 110 Tdr. Land Fredskov, bestaaer afvejlende af Bakker og Dale med endeel smaa Vandløb. Jordsmonnet er deels gruusblandet med Leer og Muld, deels skarpruset og sondet. Den gamle Landevei fra Odense til Middelfart passerer Sognet. Htk. $467\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., 9 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Bevlinge med Kirke, Præstegaard, Skole og Fogeskole, Hospital, Særserød og Bæde, en mindre Deel af Hindevad, Resten til Haarslev; endeel adspredte Gaarde og Huse, som Høvegaard eller Hovedgaard, Hebegaard, Hebeboerne, Bangsgaarde, Stillebæk Huse med Skole og Tøvring; Hovedgaarden Elvedgaard, $21\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., $3\frac{7}{8}$ Tdr. Skff. ($13\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods), med 159 Tdr. l. Ager, 14 Tdr. l. Eng og Mose, 100 Tdr. l. Skov, Hovedgaarden Rugaard med Vand- og Veirmølle, Mørkenborg (Mørkeboge) Kro og Teglværk, af Htk. $39\frac{1}{4}$ Td. A. og E., $5\frac{1}{8}$ Tdr. Skff., 270 Tdr. l. Ager, 40 Tdr. l. Eng, 7 Tdr. l. Mose og 180 Tdr. l. Skov; Gaardene Bentelykke*) (en Parcel fra Rugaard),

*) Denne Gaard, der ligger ved den gamle Laavevei fra Odense til Middelfart, kaldes efter en saakaldet Bentetorn, der betegnede Stedet, hvor der i ældre Tid, naar Kongerne rejste fra Odense til Middelfart, stulde stiftes Hefte.

Marienro, Lundegaard, 13³/₈ Tdr. Htt., 123 Tdr. L., Gravgaard, Skaderød, Fuglebjerglund, Lille-Kjøbestovgaard, Sjældenglad, Lille-Trolddal, Laaseled, Tørngaard, Store og Lille Bødeled, Skov Veir- og Vandmølle, Lindebjerg Veirmølle. Bødt i Sognet 97 Gaarde, 150 Huse med og 150 uden Jord. Kun faa af disse Beboelser ligge i sluttede Byer.

Indbyggere: 1760. Agerdyrking, Skovarbejde, Tørveproduction og Affætning af Bødt og Lærred, tilvirket ved Huusflid, samt nogen Humleavl udgjør Indbyggernes Erhverv.

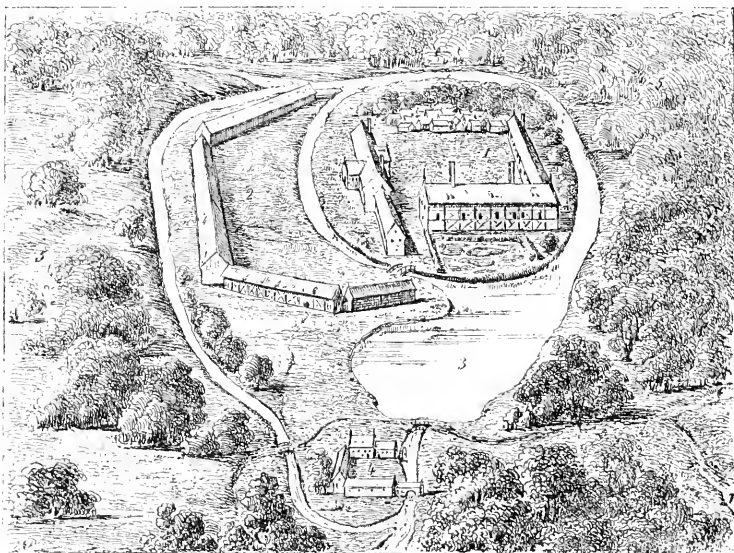
Sognet hører under Skovby Herreds Jurisdiction (Bogensø), Odense Amtstuedistrict og Bogensø Lægedistrict; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 172de Vægd. Sognet danner en egen Commune og eet Sognesogeddistrict. Kirken tilhører Baroniet Holstenshus. I Sognet er Axel Brahes Hospital uden Bygning, med en Capital af 1084 Rd. 52 S, stiftet St. Mikkelstdag 1596, samt et aarligt Landgilde af 2 Fastegaarde, til Beløb af 16 Rd. og 13 Tdr. Byg efter Capitelstarten, der uddeles til 4 faste Lemmer; Etatsraad Jens Andresens og Hustru B. A. Barsoeds Legat, 500 Rd., stiftet 29de Novbr. 1753; Trefoldigheds Hospital i Bevlinge By, stiftet af Fru A. G. A. Berg, Justitsraad Simonsens Enke, ved Fundats af 30te Juli 1777 og dertil givet 800 Rd., hvor 4 faste Lemmer have Renten og have Huusly; Herredssoged Jacobsens Legat, sælles for Vigerslev, Bevlinge, Skovby og Særsløv Sogne, stort 1900 Rd., stiftet 3die Decbr. 1802, hvis Rente aarlig deles lige mellem de nævnte Sogne til Understøttelse for Syge, Sengeliggende og Huusarme; „Ane Mariæ Stiftelse“, et fattighuus, med en Capital af 900 Rd.; det Knudsenfke Legat, 500 Rd., hvoraf Renten aarlig tildeles 2 Enker; Professor Bedel Simonsens Legat, 600 Rd., hvoraf Renten anvendes til Bøger og til Fordeel for Skolebørn, stiftet 16de Juli 1838.

Bevlinge var, som allerede bemærket, indtil 1840 Annex til Vigerslev, men udgjer fra den Tid et eget Pastorat. I den vestre Ende af Kirken under Taarnet er et ved en Mur fra den ovrig Kirke adskilt hvalvet Begravelsescapel, indrettet af den 1801 afdøde første Friherre til Baroniet Holstenshus og Langebo, Geheimeraad Adam Christoffer v. Holsten, som tilligemed sin tidligere afdøde Frue hviler her (i to Marmorstifter), foruden flere af Familien; i Choret er en stor Vigsteen indmuret over den 1616 afdøde Axel Brahe til Elvedgaard og hans to Fruer, hvor de alle tre forestilles som Beenrade og i Viglagen med et Svøbelsebarn ved deres Fødder, hvilken Steen han selv havde ladet udnugge 1591, altsaa 25 Aar før sin Død. Kirken skal have været indviet til Apostlen Andreas og paa Muren sees ogsaa 2 Andreasfros.

Hovedgaarden, den tidligere Kongeborg, Rugaard*), af hvilken her gjengives Refens Afbildning, skrives i ældre Tider stedse Rudsgaard (i senere Skrifter ogsaa Rugsgaard), hvorfor Bedel Simonsen (Rugaards Historie I, 1ste Hæfte, S. 123) antager, at den har sit Navn af den Prydning i Skoven, der har fundet Sted her, sendt Gaarden kunde anlægges eller faae sit fornødne Agerland (jfr. Endelsen roed i de mange Stednavne i det nordøstlige Sjælland af samme Oprindelse). Den forekommer første Gang i Historien c. 1400, da den tilligemed Skovby Herred, Bogensø og mere var givet Lehnsmanden paa Hindsgaavl Bernefke Skindel i Panteferlehuung af Dronning Margrete og Kong Erik for 2000 Mark. Efter hans Død blev hans Søn Otto Skindel, som 1419 var med at undertegne Forbundet mellem Kong Erik af Pommern og den polske Konge Vladislav II. i Kjøbenhavn (Hvit.), Panteferlehuungsmand paa Rugsgaard; han efterfulgtes af sin Svigerføn, Knud Henriksen Guldensfjerne († 1467), hvem Christoffer af Baierns unge Enke, Dronning Dorothea, som bekiendt, visse sig tilkøielig

*) Jfr. Bedel Simonsens „Bidrag til den sjeneste Kongeborg Rugaards, dens Læns og dens Lænsmands Hist.“, 5 Hæfter, Kbhvn. 1843—44.

til at give sin Haand, inden der var Tale om at vælge Christian I. til Konge; og denne Adelsmands Søn, Hencrik Knudsen Gyldenstjerne, fik 1492 i en Sag mod Kong Hans paa hele Familiens Vegne Panteretten til Rugaard for den ovennævnte Sum stadsfæstet ved Dom. Efter at være bleven indløst af Kronen fra Skindernes Familie havde Rugaard, hvorefter Skovby Herred benævnedes Rugaards Lehn og længere hen i Tiden Rugaards Amt, Lehnsmænd af forskjellige Familier, blandt hvilke den ovennævnte Axel Brahe til Elvedgaard, Lyge Brahes yngre Broder. 1665 blev Amtet stift fra Gaarden, idet Baron Wilhelm Frederik Wedell, som var gift med en Datter af Hannibal Schested, Christian den Fjerdes Datterdatter, og som senere blev Greve af Wedellsborg (jfr. dette), købte Rugaard af Kong Frederik III. Han døde 1706, og hans Søns Enke solgte 1718 Gaarden til Kong Frederik IV., hvorpaa den blev udlagt til Rytterdistrikt. 1764 solgtes Rugaard paa Auktionen over det kongelige Rytterdistrikt for 61,000 Rbd. til daværende Stiftamtmand i Høen, Geheimeraad Carl Zuel til Taasinge, som ombyggede Gaarden, men allerede 1767 igjen afhandlede den til Kammerraad Nicolai Duus, om hvem Bedel Simonson (Rugaard III., S. 188) siger, at han

1. Rugaard.

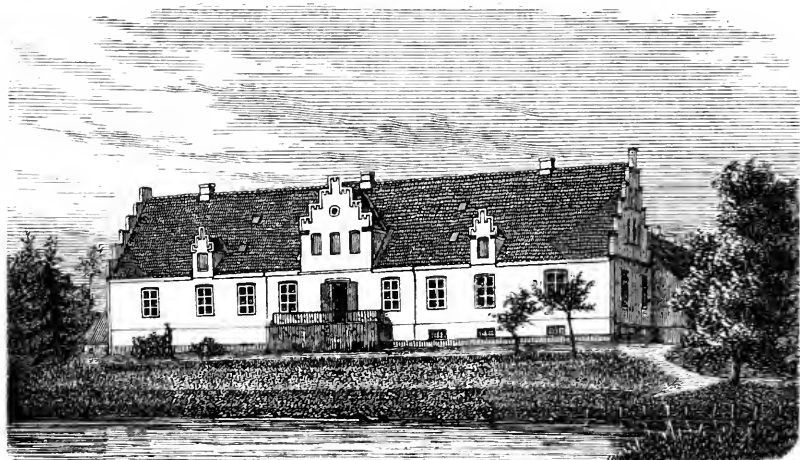
2. Elvedgaard. 3. Rugaard So. 4. Mølle. 5. Skov. 6. Vogense Landevei. 7. Ddente Landevei.

„holdt med Skov og Gods et Pøkkers Huus; thi naar Folk købte 4 Læs Brænde, fik de det 5te i Tilgift, og naar en Bonde havde viist ham en Billighed, hvorfor man ellers pleier at skjanke ham en Taar, saa tillod han ham i det Sted at føre ud i Skoven og hente sig et Læs Brænde“; og dette er Grunden til, at allerede Danste Atlas (VI. S. 633) bemærker, at den store anseelige Rugaards Skov siden Auktionen 1764 er forhugget og næsten ødelagt. I 61 Aar derefter (1781—1842) havde Rugaard derimod en drifsig Eier i Simon Andersen Amager, i hvis Families Besiddelse den bliv i længere Tid. Nu eies Rugaard af Hr. C. Simonson.

Hovedgaardens Elvedgaard*), hvis Beliggenhed i ældre Tider antages at have været forskjellig fra den nuværende, skal i det 15de Aarhundrede have tilhørt en holsteensk Familie Hesten, af hvilken Hartwig Hesten 1436 skrev sig til „Alveda“, hvorved Bedel Simonson forstaaer Elved. Blandt denne Gaards senere Eiere er især at mærke

*) Jfr. Bedel Simonsons „Samlinger til den fynske Herregaard Elvedgaardes Hist.“, 4 Hefter, Ddente 1845—46.

Familien Brahe, navnlig Brødrene Jørgen og Otto Brahe (den berømte Thge Brahes Fader), og den Sidstes Søn, den førømtalte Axel Brahe, der ligesom sin Farbroder Jørgen Brahe var kongelig Lehnsmænd paa Klugaard, og som efter Danste Atlas (VI. S. 628) skal have ombygget Elvedgaard 1590. Fra Brahernes Slægt kom Elved ved Axel Brahes Datter Annas Giftermaal med Eiler Lwigow. Han synes at have folgt den til Henrik Gylbenstjerne til Skovsbo, som igjen overlod den til sin Svigersøn Niels Lykke til Harrested. Datteren Helle Margrete Lykke bragte den til sin Mand Jens Hanfen Dyre, og deres Datter igjen, Edele, til sin Mand, Oberstlieutenant Henrik Zuel, der saldt ved Gadebusch; hun giftede sig med L. v. Schindel, som folgte Gaarden til den følgende Eier, Oberst Utr. Fred. v. Briiggemann, en Holstener, der lod en gauste ny Bygning opføre, som blev færdig 1721. Hans Enke maatte 1745 formedelst Gjæld sælge Gaard og Gods til Zubellarerer Hr. Claus Wedel, Sognepræst i Munketo og Provst i Bjerre Herred (en Efterkommer af den bekjendte Historiker Anders Sorensen Wedel), hvis Enke Anne Berg senere blev gift med Justitsraad og Landsdommer Boude Simonsen († 1765), og saaledes kom Elvedgaard i den Families Besiddelse,

Elvedgaard.

som den derefter tilhørte i meer end 100 Aar. Den var saaledes i en lang Narrætte i Eie af Landsdommer Simonsens og Anne Bergs Sonnesøn, den lærde Diding Conferentsraad Laur. Schebye Vedel Simonsen, som ved sine talrige historiske Samlinger har bidraget saa meget til Kundskab om sin Fødsel i Fortid og Nutid, at hans Navn vil være uadskilleligt fra dens Historie. Han var født paa denne sin Fædrensgaard 20de December 1780 og hensevede der sin Alderdom, efterat han i flere Aar, indtil sin Fader, Cancelliraad Claus Vedel Simonsens Død 1832, deels havde boet i Kjøbenhavn, deels paa Næsbyhoved Mølle (see Molbeds Ungdomsvandring II., S. 105 ff.), indtil han bortfaldtes ved Døden den 12te Juli 1858. Han har selv udtalt sin Glæde over at finde et Hjem i Alderdommen paa det Sted, hvor han først faae det jordiske Lys, i disse Stropher:

„Lykkelig den, der i sin Fædrehytte
 Bortspogte Barndoms tryllerrige Vaar,
 Og atter did fra Livets Larm kan flytte,
 Naar Sorg og Modgang blegne vil hans Haar,
 Og da som Diding tryk paa Stav sig sætte,
 Hvor før paa Njæp han red i Barndoms Aar.“

Ved Testamente havde Conferentsraad Vedel Simonsen bestemt, at Elvedgaard skulde ved hans Død komme tilbage til den Bedelste Familie og tilfalde dens nuværende Eier, Hofchef hos Hendes Majestat Eufedronning Caroline Amalie, Kammer-

herre Wedel=Heinen, Sannesjønsten af Provst i Bjerre Herred og Sognepræst i Munkebo, Hr. Claus Wedel til Elvedgaard.

Hovedbygningen paa Elvedgaard blev af Oberst Brüggemann opført med 3 sammenbyggede Floie, den midterste Grundmuur, Sideløiene Bindingsværk, paa 3 Sider omgivet af brede Grave. Det store Tårn, i sin Tid udfklippet i 3 Kroner, som Kong Frederik II. for dets Markelighed reiste hen for at see, og som er beskrevet i Nordist Tidskrift for Oldkyndighed III., S. 244—46, fandtes endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede ved Gaarden, dog meget medtaget af Uld; men er nu forlangst blæst om. Elvedgaard er nu ombygget af den nuværende Besidder og gives paa foregaaende Side en Uibildning af den jaaleedes fornyede Bygning.

Hvad et gammelt Sagn angaaer, ifølge hvilket Elvedgaard, førend den blev Herregaard, skal have været et Kloster, antager Vedel Simonson i en egen Udsøgelse desangaaende i Nordist Tidskrift for Oldkyndighed III., S. 225—48, at her har været et Kloster=Hospitium eller klosterligt Pilegrimsherberg indtil Slutningen af det 14de Aarhundrede, da offentlige Værtshuse eller Kroer først bleve almindelige her i Landet.

Vigerslev Sogn, omgivet af Bevinge, Sarslev og Sønderlø S. samt Odense Herred. Kirken, nordlig i Sognet, 2 M. s. s. o. for Bogense, 2 $\frac{1}{4}$ M. n. v. for Odense. Areal, 6896 Tdr. Land, hvoraf 601 Tdr. Land Fredskov (Morud Sk., Lange Sø Sk. og Blæskbjerg Sk.) samt en betydelig Plantage af Naaletræer, bestaaer af en Mængde afrundede Bækker, bevoxede med Skov, og Dale med mange mindre Aaløb, der samle sig i tre Arme, nemlig Sværup, Tverskov og Margaard Mølleaaer, og ved Sognets Østgrænse danne Stavis=Åa, der senere i Odense Herred støder til Odense=Åa. Sognet har Overslødighed af Kilder og nogle mindre Indsøer, hvoraf den største, Lange= Sø, af 32 Tdr. Lands Størrelse, ved Hovedgaarden, der af samme har modtaget sit Navn, er dannet som en Halbmaane og er en Fjerdingvei lang og paa det smalleste Sted 300 Alen bred. Jordsmonnet er deels gruusblandet Leer og Muld, deels af skarppruset, sandet og muldsandet Beskaffenhed. Den gamle Landevei fra Middelfart til Odense passerer midt igjennem Sognet. Hf. 572 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E. og 33 Tdr. Skff.

I Sognet: Bjerne Vigerslev med Kirke, Præstegaard, Skole og Teglværk, Kjelleby, Farstrup, Tverskov, Ulstrup, Breddbjerg med Kroen Komigjen ved Landeveien, Rue, Taagerød, Morud med Vandmølle, Havrehed Skole ved Landeveien; Hovedgaarden Lange Sø med et i 1870 opbygget Capel, „Skovcapellet“ kaldet, under Baroniet Holsten=huus i Svendborg Amt, 70 Tdr. Hf. A. og E., 23 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff., med et Areal af c. 280 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng og 1072 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Skov (45 Tdr. Hf. Fæstegods og 178 $\frac{1}{8}$ Td. Hf. Arvefæstegods, Vigerslev og Bevinge Sogns Konge= og Kirketiender); Hovedgaarden Margaard, 67 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hf. A. og E., 1 $\frac{5}{8}$ Td. Skff., 440 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng, 126 Tdr. L. Skov (64 $\frac{1}{8}$ Tdr. Hf. Fæstegods, Sønderlø Kirke med Tiende); Margaards Veir= og Vandmølle, Tverskov Vandmølle, Sværup Vandmølle, Ryds Vand= og Veirmølle, Røde Vandmølle; Gaardene Sophiehøi, Aagaard, Havegaard, Rødeskovgaarde, Møllegaard, Havstedgaard, Brunsvigsgaarde, Himmelsstrupgaarde, Travngaarde, Elverødgaarde og Søgaard. Ialt i Sognet 101 Gaarde, 101 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 44 G. og 77 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1582. Agerdyrking og ikke ubetydeligt Skovarbejde samt Tørveproduction udgjør Indbyggernes Erhverv. Lange= Sø er meget fiskerig og navnlig bekendt for sine store Aal.

Sognet hører under Skam Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Bogense Lægedistrict; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 136te Lægd. Sognet udgjør en egen Commune og 2 Sognesøgedistricter. Kirken tilhører Baroniet Holstenhuus. I Sognet er 2 Fattighuse, i Rue og Farstrup, hvert indrettet til 6 Familier, stiftet ved Fundats af 26de October 1786 af Kammerherre, Baron A. C. Holsten, og dertil legeret en aarlig Understøttelse til Fordeling mellem Lemmerne af 22 Rd. 21 $\frac{1}{3}$ f og 48 Læs Tørv, som udredes af Baroniets Besidder. Sognet har endvidere Andeel i de under Bevlinge anførte Jens Andresens, stort 1500 Rd., Herredsfoged Jacobsens, 1900 Rd., og Bedel Simonjens, 519 Rd. 48 f, samt Geheimeraad Schult's og Froben C. D. Holstens Legat, hvoraf Renten, 24 Rd. aarlig, uddeles til Fattige af Langejso Gods.

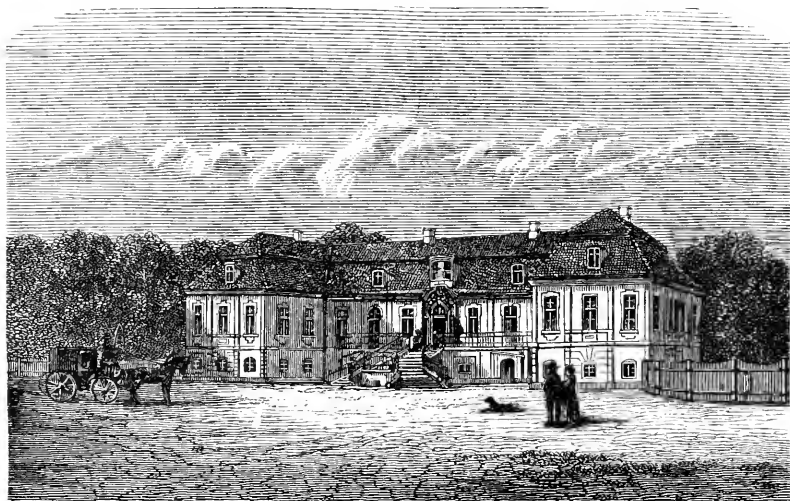
Langejso.

Vigerslev Kirke er en smuk Korskirke, opført i sine ældre Dele af hvide Kampsteen, med Hvalvinger og Taarn med spidst Tag. 1846 blev den restaureret og indvendig betydelig forskjønned. Her er en Ligsten over Rigscantsleren Antonius Bruste til Langejo, † 1566, hvis Person er udhugget i Stenen i Legemsstørrelse med en latinsk Inscription.

Den 6te November 1870 indviedes af Høns Biskop, Dr Engelstoft, det Capel, som Geheimeconferentsraad, Baron Holsten=Carisius ved den sydlige Ende af Søen i Dyrehaven har ladet opføre af røde Muursteen paa Granitsockel i Spidsbuestil af Architect Haugsted for den sydlige Deel af Vigerslev Sogn. Under det noget havede Chor er indrettet et Bisattelsescapel. Tagstolen over Langhuset er fritliggende, Choret har Spidshvælving, Egetræs Prædikestol med Billedskjærerarbejde, Altermaleri Christus og Sønderinden; et lille kobbertakt Spiir med forgyldt Kugle og Kors.

Hovedgaarden Langejso er smukt beliggende ved den sydøstlige Side af den langstrakte Sø, hvorefter den har Navn, i Udkanten af en stor Skov og omgivet af skønne Haveanlæg. Den var allerede til som Bondegaard i Dronning Margretes Tid

c. 1400, da den tilhørte den mægtige Ridder Berneke Skindel, † 1418 (Vedel Simonfens Rugaards Historie I., 1ste Hefte, S. 132); hans Datter Sidjel, gift med Lehnsmanden paa Hagenskov Hr. Peder Hogenichild, † 1475, arvede Gaarden og efterlod den til Datteren Sidjel eller Cæcilie, gift med Iven Geertson Bryste. Rigsrantsleren Antonius Bryste under Christian III. gjorde først Langefø til en Herregaard ved at lægge Gods dertil og selv tage Bolig der. 1554 ombyggede Rantsleren den gamle Gaard, som laae lidt østligere ved Enden af Soen og var meget nanselig; han døde ugift 1566, og blev, som ovenfor anført, begravet i Vigerslev Kirke. Truid Bryste var den sidste af denne Slægt, der eiede Langefø. Han eiede tillige Margaard (see denne) og flere Gaarde, hvilke han som sidste Mand af den mægtige Et Bryste samlede paa sin Haand. Langefø solgte han til Frederik Markdanner, som igjen overdrog den til Broderen Hans Markdanner, og fra denne kom den til Svogeren Joachim von Buchwald. Den forblev nu hos Buchwalderne indtil 1684, da den blev kjøbt af Amtmand i Tønder Adolf Hans v. Holsten, hvis Efterkommere have eiet Gaarden siden. Han horte til en gammel frankisk Adelslægt, der i det 16de Aarhundrede var indvandret i Holsteen, og var gift med Ida Rathlau († 1700), hvis Skarighed og store Forkjærlighed for Hunde har givet Sagnet, som laber Fanben hente hende ud af et Bindue paa Gaarden, nok at bestille. Sønnen Oberst Gobske Ditlev v. Holsten oprettede 1723 Stamhuset Holstenhuus, hvorunder han lagde Langefø, og dennes Søn Geheimeraad Adam Christoffer v. Holsten forøgede og forbedrede sine Godsers bethydlig, opførte paa Langefø den nuværende anseelige Hovedbygning med 3 Fløie (Hovedfløien 2 Etager, Sidefløiene 1 Etage, disse ere forenede med et Jerngitter, der indeslutter Gaarden paa den fjerde Side) og oprettede 1779 af Stamhuset et Baroni. Gaarden har aldrig været befæstet. (See forøvrigt Holstenhuus). Af Langefø gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Margaard.

Hovedgaarden Margaard forekommer første Gang 1314 som tilhørende Timme Lauridsen, der af Kong Erik Menved blev beskyldt for Utrofskab og erklæret fredløs og hans Gods forbrudt; 1375 blev den efter Valdemar Atterdags Død tilbagegivet Fru Riksele Peder Hvides, som Kongen uden Lov og Dom havde frataget den, „forat Kong Valdemars Sjæl ikke skulde lide for hendes Skyld nogen Kval eller Pine“ (Hvitfeldt). Efter et Document af 1448 skal Margaard „fra Arilds Tid“ have ligget under Dalhund. Ligesom Langefø tilhørte Margaard i det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede Familien Bryste, som uddøde med Truid Bryste 1653. Den nuværende Hovedbygning, af hvilken her gives en Afbildning, er opført 1745 af General Gustav

Grüner, der ved Giftermaal med Margrete Due, Major Inge Seefeldts Enke, var kommen i Besiddelse af Godset; han døde 13de Februar 1763 i Christiania som Kammerherre og Over-General-Adjutant, General af Infanteriet og Chef for den norske Armee og Militair-Stat. Margaard gif derefter over til hans ældste Datter af første Egtefælle, gift med Generalmajor Chr. Schöller, hvis Sønesøns Enke er den nuværende Besidder. Denne Gaard har været omgivet af Grave, som nu tildeels ere opfyldte.

I Vigerslev Sogn ved Himmelstrupgaardene, sydlig af Sognet, har der i Middelalderen ligget en Borg Himmelstruphuus eller efter Almuens Udtale Hæmelstruphuus, af hvilken Boldstedet endnu sees og som Bedel Simonson i en Afhandling i Nordist Tidsskrift for Oldkyndighed III., S. 180—93 formoder at have Navn efter og tilhørt den i det 13de Aarhundrede berømte Adelsmand Henrik Emelthorp; Borgens omtales forøvrigt hærken i Documenter eller Annaler.

Vigerslev hed 1390 og senere Wirløf.

Sønderfø Sogn, omgivet af Vigerslev og Sørslev S., samt Odense og Lunde Herreder. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{3}{4}$ M. s. o. for Bogenfse, $1\frac{3}{4}$ M. n. v. for Odense. Areal, 3922 Tdr. Land, hvoraf 120 Tdr. Land Fredskov (Sønderfø og Dallund Sk.), er temmelig høitliggende med flere Bakker, af hvilke Kirkehøien hæver sig 142 Fod over Havets Overflade. Jordsmonnet bestaaer for endeel af leernuldete Jorder; dog findes ogsaa grusblandede og lette Jorder. I den østlige Deel af Sognet er et Par mindre Aaløb, der ved Grøntsen forene sig til Lunde=Åa. Dallund=Ø, i den nordøstlige Deel af Sognet ved Hovedgaarden af samme Navn, er 558 Alen lang og 124 Alen bred. Landeveien fra Bogenfse til Odense passerer Sognet. Hft. $419\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., $27\frac{7}{8}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Sønderfø med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital og Kro, ved Landeveien, 2 Teglværker, Ørriidslev, Seerup og Vebby; Hovedgaarden Dallund, til Stamhuset af samme Navn, $62\frac{7}{8}$ Tdr. Hft. A. og E., $3\frac{1}{2}$ Td. Skff., 430 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng, 34 Tdr. L. Mose, $249\frac{1}{2}$ Tdr. L. Skov (11 Tdr. Hft. Fæstegods), med den underliggende Aaløsgaard Jastrov, $41\frac{7}{8}$ Tdr. Hft. A. og E., med et Areal af 410 Tdr. L. Ager og 9 Tdr. L. Eng; Dallund, Ørriidslev og Lykkehøi Veirmøller. Ialt i Sognet 81 Gaarde, 98 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 34 G. og 78 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1226. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Skam Herreds Jurisdiction (Odense), Odense Amtstuedistrict og Bogenfse Lagedistrict; 6te Vjks (Valgsted i Byen Sønderfø). 3die Udskrivningskreds 137te Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Gieren af Margaard i Vigerslev Sogn. I Sønderfø er et Hospital, der oprindelig er funderet 28de Septbr. 1641 af Somfru Ingeborg Friis paa Margaard og dertil af flere af Margaards Giere legeret forskjellige Capitaler, der nu tilsammen udgjøre 2200 Rd. Desuden udredes til Dallund Gudske Fattige af Kammer= junker Fineskes Legat 50 Rd. aarlig, som uddeles i Portioner af 1—2 Rd.

Sønderfø Kirke (Korskirke, med Taarn og Hvalvinger) er i sine ældre Dele opført af tilhugne Kampsteen med Spor af gamle rundbuede Vinduer, har tidligere haft et Gravcapel for Familiernes Bryllober og Scholler m. fl., som nu er indrettet til Stolestader. Gravsteen over Geert Bryllober til Dallund, † 1552 og Fru Anne Biffert, † 1580. Den var helliget Apostlene Peder og Paul. Ifølge Suhms Samlinger I. 1. 84 er der i Sønderfø Kirke en Dør med Årstallet 1483 og et latinsk Vers.

Det gamle Herresæde Dallund forekommer alt i det 14de Aarhundrede. Familien Bryske, der i lang Tid besad Gaarden, synes dog først at have tiltraadt denne i det følgende Aarhundrede; den eiede ogsaa, som tidligere anført, for en Tid Langeſø og Margaard; den sidste Eier af Dallund af denne Familie var Eiler Gertsen Bryske, som døde 1614. Hans Dattersøn Eiler Høg ombyggede 1634 en Deel af Gaarden, nemlig den nordre Floi (Vedel Simonſens Kugaard II., 1ste Hefte, S. 132). Derefter eiedes Dallund af Eiler Høgs Datter, Sophie, hans Broder Tage, Oberſt lieutenant Vojs, Aſſeſſor Michelsen, Amtsforvalter og Borgmester i Ddenſe Jens Eriksen, der ogsaa eiede Holluſgaard, hans Enke Marie Bang, der giftede sig med Krigs- og Land-commissair Otto Pederſen Himmelftrup til Triridslevgaard og overlevede ogsaa denne ſin anden Mand ſamt derefter 1711 folgte Gaarden til Staldmester Jørgen Frederik Hartzhaufen († 1719). Sagnet gaaer, at Hartzhaufen spillede Dallund bort til den efternavnte Eier, Oberſt Finede, og det ſkal efter Vedel Simonſen være et almindeligt Ordprog paa Egnen, „at kløver-Es vandt Dallund“. Dog Urigtigheden af Sagnet, fortaavidt det henføres til Hartzhaufen (det fortalles ogsaa om en ældre Befidder, Aſſeſſor Morten Miſſelſen, der ſkal have bortspillet denne og 2 andre Herregaarde), ſees deraf, at hans Enke Charlotte Amalia v. Raben besad Gaarden 3 Aar efter hans Død og folgte den først 1722 til Oberſt ved de ſvenſke Dragoner Günther Dider. v. Finede paa Havggaard af en gammel meklenborgſt Slægt. Han byggede 1723 den øſtre Floi af Hovedbygningen og lod ſandsynligviis paa ſamme Tid Gravene om Borgegaarden folde. Han døde 1729 og hans Enke, født Leveſau, besad nu Gaarden indtil Aaret 1767, da hun overlod den til Sønnen, Kammerjunker Theodoſius Ernst Fred. v. Finede (f. 1724, † 1801). Han oprettede den 4de December 1792 Dallund til et Stamhuus for ſin Slægtning, Baron Carl Philip von Blixen, hvis Moder var en Finede. Slægten Blixen nedſtammer fra Pommern, hvor den over 500 Aar har været boſiddende og endnu eier ſit ældſte Stamgods Regenthin. Carl Philip von Blixen, der efter Erectors Død tiltraadte Stamhuſet Dallund, var født 1750, indtraadte tidlig i ſvenſt Krigstjeneste, tog Deel i Guſtav den Tredies Revolution 1772 og i Feldtoget 1788, blev Generallieutenant, Rigsherre og Seraphimerridder. 1802 blev han danſt Baron og senere Storkors af Dannebroege. Han døde 1829 og endnu ſamme Aar døde ogsaa hans Søn, hvorefter Stamhuſet kom til Sonneſønnen Carl Frederik Axel Bror Baron Blixen-Finede (1822—1873), der meget forbedrede og forſkjønnede Gaardens gamle Bygninger ſamt tilbyggede et Taarn m. m. I 1857 fik han kongelig Tillabelſe til at ſælge Stamhuſet mod at ſubſtituere en Fideicommiſſcapital. Denne Tillabelſe blev dog ikke benyttet af ham. Nu beſiddes Dallund af dennes Søn af første Egteſkab (med Sophie Charlotte Guſtavsda Abelaide Andarfrona, født 1821, ſepareret) Frederik Baron Blixen-Finede.

Stamhuſet udgjør efter Statsaaendbogen for 1873 Htt. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene Dallund og Zaſtrau 108 Tdr., Bøndergods 11 Tdr., Kirke- og Kongetiende 203 Tdr., i Bankactier 7000 Rd., i Fideicommiſſcapitaler c. 505,800 Rd.

Vends Herred,

det nordveſtligſte Herred i Fyen, er omgivet af Lille-Velt, hvori ligge de til Herredet hørende Der Fano, Brandſø og nogle mindre, Kattegattet, Skovby, Ddenſe og Baag Herreder. Gamburg-Fjord, i hvilken ligger Den Evins, Føns-Viig og Lybrind-Viig, ſkyde ſig fra Lille-Velt ind i Herredet. Areal, $5\frac{1}{2}$ □ M., hører til Fyens bedste Jorder, paa de fleſte Steder leerblandet Muldjord, kun enkeltviis ſandet. Som en ſæregen Production for dette Herred maa nævnes Humle, der i flere Sogne dyrkes ikke alene til eget Forbrug, men ogsaa til Afſætning. Skove findes næſten overalt i Herredet. Htt. 5742 Tdr. A. og E., 78 Tdr. Skff.

Indbyggere 19,515, hvoraf 2336 i Kjøbstaden Middelfart. 3 geistlig Henseende danne Bends og Baag Herreder eet Provsti; Dre Sogn i Skovby Herred er Annex til Brenderup Sogn i Bends Herred.

Middelfart Landsogn, der udgjør en i Middelfart=Sund udgaaende Odde, Derne Fæno, hvilken stilles fra Fastlandet ved Dinæs=Sund, og Fæno Kalv, beliggende ligeledes i Sundet, er omgivet af dette Sund, Middelfart Kjøbstad, Annexfognet Kavslande og Veilby Sogn. Areal, 1419 Tdr. Land, hvoraf 337 Tdr. Land Fredskov (Ogerade Skov og Hindsgavl Plantage), er høitliggende, og Jordmonnet bestaaer af udmærkede leer- og sandmuldede Jorder. Hovedlandeveien til Odense og den mindre Landvei til Alsens passerer Sognets østlige Deel. Ht. 111⁵/₈ Tdr. A. og E. og 1 Td. Effk.

3 Landsfoguet: Hovedgaardene Hindsgavl, under Stamhuset af samme Navn, 61³/₈ Tdr. Ht. A. og E., 1 Td. Effk., efter H. Bangs Amts-Beskrivelse 320 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng, 185 Tdr. L. Skov og 14 Tdr. L. Have, samt en 400 Tdr. L. stor Plantage af Naaletræer nord for Gaarden, anlagt successtve i de sidste 20 Aar; Hovedgaarden Fænogaard eller Favregaard paa Den Fæno med en Biskole, ligeledes under Stamhuset Hindsgavl, 40 Tdr. Ht., med 280 Tdr. Land Ager og 150 Tdr. Land Skov, foruden en betydelig Plantage af Naaletræer, der er anlagt i de senere Aar, Grimerhuus, Ny- og Gamle-Mølle, 2 Beirmøller, Færgegaard med Færgesart til Snoghøi. Ialt i Sognet 9 Gaarde og 27 Huse, hvoraf 3 G. og 13 H. paa Fæno.

Indbyggere: 249. Foruden Agerdyrking haveS betydeligt Fiskeri af Torst og Aal.

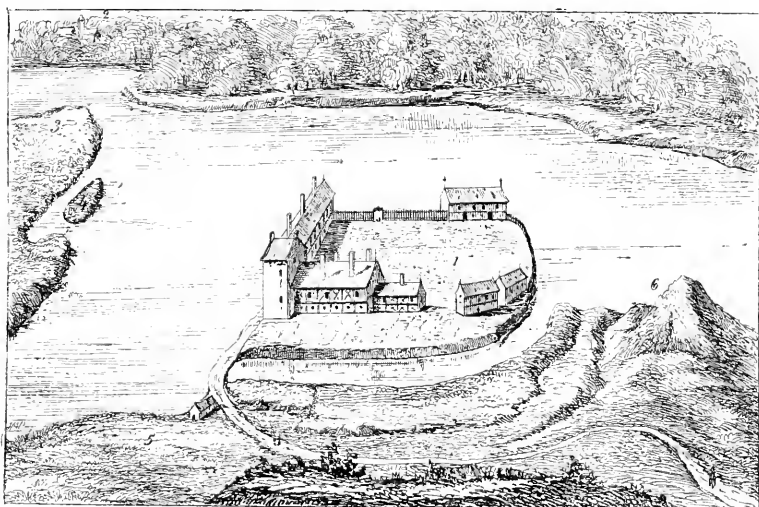
Sognet hører under Bends Herreds Jurisdiction (Middelfart), Alsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 119de Lægd. Sognet, der søger til Middelfarts Kjøbstads Kirke, danner en egen Commune, men har Skole- og Fattigvæsen fælles med Kjøbstaden.

Lidt over $\frac{1}{4}$ Mil West for Middelfart paa en hoi ved Strandbredden fremragende Baae, som endnu kaldes Slotsbanken, har den gamle Kongeborg Hindsgavl*) ligget (Alsens Afbildning af denne gjengives S. 128). Dens Navn skrives meget forskjellig, ogsaa „Hegnsgaffuel“, og Oprindelsen til samme er uvis; med Hensyn til sin første Stavelse har det sikkert fælles Herkomst med Hindsholm, Navnet paa den nordøstlige Halv af Fyen, og uledes enten efter den gjængse Tradition af „en gammel Sørover Hindse, som paa disse Steder skal have drevet sit Væsen“, eller vistnok rettere af „Hegn“. „Hæghnathscog“, der i Valdemar II.'s Fordehog (1231) nævnes blandt de kongelige Domainer med Tilføielse af „juxta Mæthællar“. (Ser. rer. Dan. VII. p. 530), maa vistnok forstaaes om Hindsgavls Skov. Borgen selv omtales først noget senere i samme Aarhundrede, nemlig 1287, da den tilligemed det nærliggende Middelfart blev afbrændt af Marst Stigs Tilhængere, de fredløse Kongemordere**), og i September 1295, da her fandt en Sammentønst Sted imellem Kong Erik Menved og

*) Jfr. om denne Borg Vedel Simonens „Borruinerne“, Kbhvn. 1813, 2det Hefte, S. 92—139 og N. D. Jørgensen i Danske Samlinger VI. 136—94. 361—64.

**) Saaledes Hvittfeldt, men ved Aar 1290; naar et Par Kroniker og derefter Suhm (Danm. Hist. XI. S. 18) berette, at Kongemorderne 1287 afbrændte Middelfart og Hindsholm („Dærbolm“). da synes dette at maatte tilskrives en Forveiling med Hindsgavl.

den norske Konge Erik Præstehader, hvorved en Baabenstilstand sluttedes mellem Rigerne. I den første Halvdeel af det 14de Aarhundrede var Hindsgavl tilligemed hele Fyen i de holsteenske Grevers Hænder; Baldemar Atterdag indløste efterhaanden Den, men Hindsgavl, som Kongen forgjæves beleirede 1358, kom først noget senere i hans Magt, og var fra den Tid Sædet for en kongelig Lehnsmænd. Som den første af disse nævnes den rige og mægtige holsteenske Adelsmand Berneke Skindel til Frøbjerg og Iversnæs, Lehnsmænd baade paa Hindsgavl og Rugaard († c. 1418). Den 21de September 1409 sluttede Kong Erik af Pommern paa Hindsgavl Forlig med Grev Henrik af Holsteen, og 1436 overlod samme Konge sin Fætter Hertug Bugislav af Pommern de fynske Slotte Nyborg, Hagenskov og Hindsgavl, som dog igjen kom tilbage til Kronen 1439, da de pommerske Herrer forlode Riget. Ved samme Tid maa ogsaa den bekjendte Eggert Frille, som var med blandt de Adelsmænd, der opsgavde Kong Erik Huldskab og Trofskab, og senere blev Rigsraad og Ridder, være bleven Lehnsmænd paa Hindsgavl († 1476). Blandt de følgende Lehnsmænd paa denne Borg mærkes Corfits Ulfelds Fader, den senere Rigsstansler Jacob Ulfeld, 1602—5, da han blev forlehnet med Hagenskov — nogle af Corfits's ældre Søskende (de vare ialt 17 Børn) ere derfor ogsaa fødte paa Hindsgavl — og den rige Hans Lindenov fra 1639 til sin Død 1642. I den svenske Krig blev Slottet noget odelagt 1659, og blev efter Souveraini-

1. Hindsgavl.
2. Koldinghuus. 3. Jæne. 4. Jæne Kstv. 5. Hvor Ladegaarden har ligget. 6. Gavelkint.

etens Indførelse 1664 udlagt til Landsdommer Jens Lassen, der dog atter 1681 maatte give det tilbage til Kronen for Statterestancer. Derefter blev Ladegaarden bortforpagtet og endnu 1692 hedder det i Forpagtningscontracten, at det gamle Slot ikke maatte nebbrydes. Men ved en stærk Flod den 10de Januar 1694 nedstørkede en Deel af Bygningen og den solgtes tilligemed Ladegaarden 1695 til H. D. Freink's Arvinger. Af Slottets gamle Mure blev i nogen Afstand fra samme mod Sydost bygget den nuværende Hovedgaard Hindsgavl. Dennes følgende Eiere have været Hans Kai Ahlesfeldt, Kai Hjort, General F. L. v. Dewitz, Oberst J. D. v. Dewitz, Major F. J. v. Dewitz, Kammeraad Niels Basse, dennes Datterdatter Karen Basse Fønss, gift med Kammerherre Chr. H. Adeler, som 1784 lod Stuehuset ombygge til dets nuværende Form (Hovedsløi i 2 Etager og 2 Sidesløie i 1 Etage). Efter Testament af Kammerherreinde Adeler († 1808) blev Hindsgavl 31te August 1815 oprettet til et Stamhus for hendes Broder søn Niels Basse Fønss, senere Kammerherre, 1793—1858, og befiddes nu af hans Søn Hofjagermester Niels Basse Fønss. Hindsgavls Beliggenhed ved det bugtede, skovomgivne Belt, med den smukke D Jæne lige-

overfor, hører til de skønneste i Danmark. (See Molbechs Ungdomsvandringer II, S. 161 ff.).

Stamhuset Hindsgavl udgjør efter Statshaandbogen for 1873 Hovedgaardene Hindsgavl og Kænogaard, ialt 586 Tdr. Htk., hvoraf under Hovedgaardene 116 Tdr., Bøndergods 283 $\frac{1}{2}$ Td., matr. Kirkeiende 186 $\frac{1}{2}$ Td. (Veilby, Åsperup, Korslev og Ravslunde Kirker); i Banfactier 4700 Rdl., i Fideicommisscapitaler 12,700 Rdl. Skovene og det beplantede Areal angives til 789 Tdr. Land.

Paa den lille ubeboede *N Færø Kalv* blev der ved en Sammenkomst imellem Hertug Erik af Langeland og den norste Konge Håkon Magnusen i Juli 1300 sluttet en Stilstand i Krigen mellem Danmark og Norge; og under Krigen 1658 anlagde de Svenske her Forstandsninger.

Grimmerhuus er en Enkebolig til Hindsgavl, opført 1856 tæt ved Middelfart i en smuk ældre Stil. Navnet henviser til Grimborg, der skal have været det ældste Navn for Hindsgavl (Grimmermose kaldes endnu en Mose i Nærheden).

Af Hindsgavl, saaledes som den findes gjengiven i Resens Atlas, gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Ravslunde Sogn, Annex til Middelfart S., omgivet af dette, Veilby, Korslev og Gamborg S. samt Gamborg-Fjord. Kirken, omtrent midt i Sognet, 2 $\frac{1}{2}$ Fjerdingvei o. s. o. for Middelfart. Areal, 3171 Tdr. Land, er høitliggende mod Gamborg-Fjord, men forøvrigt jævnt og Jordsmonnet af leermuldet Bestaafenhed. Den spenske Jernbane og Hovedlandeveien fra Middelfart passere Sognet. Htk. 415 $\frac{7}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Ravslunde, ved Hovedlandeveien til Odense, med Kirke, Skole og Teglværk, Voldby, Svenstrup og Skrillinge med Skole, Skibsbyggeri paa Skrillinge Mark ved Indløbet af Gamborg-Fjord; Uvsgaarden Skrillinggaard, 20 Tdr. Htk., 140 Tdr. Land, 1 Gaard i Ravslunde paa 13 $\frac{3}{8}$ Tdr. Htk. og c. 100 Tdr. L., Lundbjerggaard, Gaardene Christianslund, Lambeksgaard, Hylleggaard og Nygaard. Ialt i Sognet 82 Gaarde og 127 Huse, hvoraf 45 G. og c. 50 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1103. Jordbrug er Hovederhvervet. Ved Siden deraf drives noget Fiskeri. 2 Teglværker.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Middelfart Landsogn; 4de Vgfd. 3die Udskrivningskreds 209de Vgd. Sognet danner en egen Commune og 2 Sognesegeddistricter. Kirken tilhører Stamhuset Hindsgavl. Sognet har som henhørende under Hindsgavls Guds Deel i de under Veilby Sogn anførte Legater.

Ravslunde nævnes i Niels Hamundsens Testament af 1295, hvori han skænker til at læse Messe for sin Sjæl „sin Gaard i Strilling i Raavslund Sogn“ samt „to Gaarde i Raavslund“ (Suhms Daam. Hist. XI., S. 210).

I Kirken, der er opført af Kampesteen og Muursteen, oprindelig i Rundbuestil, har Hvælvinger og Taarn, findes et Gravcapel tilhørende Stamhuset Hindsgavl.

Veilby Sogn danner en Halvø mod Nord, omgivet af Middelfart-Sund, Rattegattet, Bugten Baaringvig, samt Korslev S., Ravslunde S. og Middelfart Landsogn. Kirken, noget sydlig i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. o. for Middelfart. Areal, 6305 Tdr. Land, hvoraf 34 Tdr. Land Fredskov (Kasmose Skov paa Sognets nordligste Punct, „Stavr-Hoved“)

*) Forchhammer nævner i Afhandlingen „Geologiske Forandringer i den nuværende Jordperiode“ Stavr-Hoved som er i geologisk Henseende særdeles mærkeligt Punct: „I meget glimrerrigt Leer ligger der en utallig Mængde store Kullersten, der, som Kullerstenene pleie at være hos os, ikke ere fugtelunde, men noget flade i den Retning, hvori de oprindelig ere affatte under Bantets Ve-

samt flere adspredt liggende Skovpletter, der ikke er Fredskov), har mod Havet høie og bratte Klinter, er høitliggende og har flere høie Banker af indtil 226 Fod. Jordsmønnet, der er meget forskjelligt, bestaaer i den nordvestlige Odde ved Strib af dyb Sand med Leerunderlag; længere inde i Sognet findes sand- og leermuldede Jorder og paa den nordøstlige Odde frugtbar leermuldede og kalkblandede Jorder. I den sydøstlige Deel af Sognet er et mindre Aaløb, der ved Grændsen til Korslev Sogn falder i Baaringvig. Den slyngte Jernbane passerer Sognet langs med dets Vestgrændse ved Middelfart Sund. Hk. 673 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og 1 Td. Skff.

I Sognet: Byerne Veilby med Kirke, Præstegaard og Skole, Taarup med Skole, Bøgelund, Nøile med Veirmølle, Aulby med Veir- og Vandmølle, Kustrup med Veirmølle s. o. for Byen og Fattigaarden Fælleshaab, Stavrby med Skole; Fisserleiet Strib med Færgesaard (11 $\frac{1}{2}$ s Tdr. Hk.), Jernbanestation samt Gjæstgiveri og Postholderi, hvorfra Overfart til Fredericia; Hovedgaarden Billeshave, c. 23 Tdr. Hk., med c. 150 Tdr. L. Ager, 8 Tdr. L. Eng, 12 Tdr. L. Skov og 2 Tdr. L. Mose (c. 9 Tdr. Hk. Fæstegods, $\frac{1}{6}$ af Veilby Sogns Kvægtiende); Hovedgaarden Kathrinebjerg med Veirmølle, en Parcel af Billeshave, 21 $\frac{1}{2}$ s Tdr. Hk., med 150 Tdr. L. Ager, 50 Tdr. L. Skov; Stutterigaarden med Teglværk; Gaardene Sommersminde, Nøisomhed, Christiansdal, Karensminde, Aulbygaard, Munkesgaard, Brogaard, Leerbjerggaard, Veilbygaard; Skjerbæk Vandmølle og Kubecks Vand- og Valkemølle. Ialt i Sognet 122 Gaarde, 162 Huse med og 102 uden Jord, hvoraf 63 G. og 155 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 2236. Jordbrug er næsten udelukkende Erhverv. Ved Strib, hvor der er Færgesart til Fredericia, Gjæstgiveri og Postbefordring, drives ikke ubetydeligt Fiskeri, navnlig af Aal. Humleavlens er i dette Sogn, ligesom næsten overalt i Bends Herred, en ikke uvigtig Erhvervsagreen og der dyrkes siden 1864 ikke ubetydelig Tobak.

Sognet hører under Bends Herreds Jurisdiction (Middelfart), Aalsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Bykds. 3die Udskrivningskreds 218de Lægd. Sognet danner 2 Sognekogedistricter. Kirken tilhører Stamhuset Hindsgavl. Af Legater for Fattige har Sognet, som hørende under Stamhuset Hindsgavl, Andeel i følgende: Fru Kammerherreinde Adellers Legat, stiftet ved Testament af 19de Februar 1803 og 12te August 1805, hvilket 1840 udgjorde 1200 Rd. og 206 Rd. 24 ß, Kammerherre Adellers Legat, 2000 Rd., stiftet ved Testament af 23de Februar 1803, foruden 3 mindre.

Veilby Kirke, der er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger, har paa den nordre Side en Tilbygning, som tidligere har tjent til Begravelsescapel for Familien Urne, der i sin Tid eiede Billeshave, og nu har en ned til Kirken aaben Hvalving, ovenover hvilken er anbragt Stolestader. I det hvalvede Rum findes 2 Liigkister af Steen for Andreas von Kaiser og Fru Agathe Rodsteen Krne,

vagelse. Denne Kullestenenes bredere Flade, Verets runde Skiferlag og de utallige imaa Skimmerblades Retningsflade ere ikke indbyrdes parallelle, men danne en Vinkel mod Horisonten af mellem 70 og 80 Grader." „Jeg har aldrig", tilføjer Forchhammer, „set et Exempel paa en Lagstilling, der indeholder et mere talende Beviis paa de store Omvæltninger, som Jorden har lidt, og i dette Tilfælde høre de ovennævnte til en meget sildig Periode".

først gift med Major Walkendorf og dernæst med fornævnte Kaiser (see Billeshave). Det er vistnok for dem, at der udenpaa Kirkemuren er indsat et Slags Epitaphium med tvende Baabner, men uden Indskrift. I Kirkemuren er ogsaa indsat en Granitsteen, hvori er udbugget Billeder af en Løve og et Lam.

Børge Riisbrigh, der var Professor i Philosophi ved Kjøbenhavns Universitet fra 1760 til 1808, var født i Veilby 5te Decbr. 1731, hvor Faderen var Præst, hvorom man mindes ved et Epitaphium i Kirkens Chor.

Jærgegaarden Strib blev afbrændt den 8de Mai 1848 af Preusserne, som samme Dag ogsaa bombarderede Middelfart (jfr. denne By). En meget smuk Gæstgivergaard er nu opført istedetfor den afbrændte Bygning. I gamle Dage skal der i Nærheden have ligget et Slot ved Navn Soborg paa en Strandflint ved Lillebelt, omgivet af Skov, men dets Historie er forøvrigt ukendt. Kong Frederik III. begyndte 1650 paa Stribs Odde at anlægge en Fæstning under Navn af Sophieodde, der skulde have omtrent samme Omfang som det ligeoverfor liggende Frederiksodde (Fredericia); men dette Foretagende blev snart opgivet, tildeels af den Grund, at de høie Strandbanke ikke kunde have tilstrækkelig Forraad af Vand.

Hovedgaarden Billeshave har ligesom Billesbølle og Billestov Navn af Familien Bille. Ved Egtteskab med Helvig Bille kom den til Henning Fogvist, † 1664. Kort efter findes den at have været i Familien Urnes Besiddelse indtil Midten af forrige Aarhundrede. Agathe Rodsteen Urne var først gift med Major Børge Walkendorf, der døde 1742 som sidste Mand af sin gamle berømte Vt, og derefter med en svensk Adelsmand, der havde taget Tjeneste her i Danmark, ved Navn v. Kaiser. Han solgte Gaarden til Agent C. Zwerfse i Middelfart, som igjen solgte den til Capitain W. Fjischer, hvilken atter 1764 afhændede den til Geheimeraad Peder Zuel til Hverringe, der kort efter overlod den til sin Søn Kammerherre Niels Krabbe Zuel, som 1774 opførte den nuværende 2 Etages Hovedbygning. Senere er Godset blevet bortsolgt og Hovedgaarden utparcelleret. Under den første slesvigiske Krig var Billeshave indrettet til et Lazareth. Nu eies Gaardens Hovedparcel siden 1865 af Grev Wedell til Wedellsborg.

Staurby (Stavaby) og Aulby (Aghælby) tilhørte Baldemar Seir og vurderedes med deres Tiliggende til 80 Mk. Guld. Efter denne Konges Død gik de over til hans Søstersøn, Otto af Lyneborg, hvis Efterkommere Aar 1300 affød dem til Grev Gerhard af Holsten.

Asperup Sogn, omgivet af Annexet Korslev S., Nørre-Naby, Indslev, Brendrup S. og den fra Kattegattet indstydende Bugt Baaringvig. Kirken, midt i Sognet, 1½ M. v. s. o. for Middelfart og 2 M. s. v. for Bogenfse. Arealet, 3216 Tdr. Land, hvoraf c. 60 Tdr. Land Skov, der ikke er Fredskov (Baaring Skov), er høitliggende og i den nordlige Deel bakket (Skottehøi, 207 Fod, og Baaring Banker) og af leermuldet Bessaffenhed. En mindre Aa løber langs med Sognets østlige Grændse. Landeveien fra Middelfart til Bogenfse passerer Sognets Midte fra Vest til Øst. Htk. 3897's Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Asperup med Kirke, Præstegaard, Skole, Fri-skole, Veirmølle og et Teglværk, Baaring, ved Landeveien, med Skole og Veirmølle, Kjærby, Vedelskhave (Vedelskuse); Risumgaarde, Gaardene Ørtebræk og Hedegaard. Ialt i Sognet 74 Gaarde, 115 Huse med og 92 uden Jord. I Pastoratet ligge 145 G. og 241 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1453. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Ved Baaringstrand drives lidt Fiskeri af Beboerne paa Baaring Mark.

Sognet hører under Vends Herreds Jurisdiction (Middelfart), Afsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 216de Lægd. Med Annexet Korslev een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Hundsgavl.

Kirken er oprindelig opført af hugne Kampsteen, senere udvidet mod Vest, Taarn og Hvelvinger tilføiede af Muursteen; den har oprindelig høvt rund Chorafflutning. I Kirken et stort og smukt Crucifix. Kirkedøren af Egetræ med Indskrift fra 1508.

Korslev Sogn, Annex til Åsperup S., omgivet af dette, Nørre-Naby, Kavslande og Veilby S. samt den fra Kattegattet indflydende Bugt Baaringvig. Kirken, midt i Sognet, c. $1\frac{1}{4}$ M. o. s. o. for Middelfart. Arealer, 1302 Tdr. Land, er høitliggende og af leermuldet Bestaffenhed. Landeveien fra Middelfart til Bogense passerer Sognets nordlige og Hovedlandeveien fra Middelfart til Odense Sognets sydligste Deel. Htf. 169 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Korslev med Kirke og Veirmølle og Blanke med Skole; Gaardene Margaard, Blankegaard og Zensmark med Teglværk; Korslev Veirmølle ved Sognets Sydgrændse. Balt i Sognet 30 Gaarde, 51 Huse med og 24 uden Jord. (See Åsperup Sogn).

Indbyggere: 574. Indbyggernes Erhverv er ligesom i Hovedsognet Agerdyrking, samt noget Fiskeri ved Baaring-Strand for Beboerne af Blanke Mark.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgfd. 3die Udskrivningskreds 217de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Hindsgavl.

Korslev Kirke er opført i sin ældste Deel af Kampsteen; Kirketaarnet er først bygget 1760 af Kammerraad Niels Basse til Hindsgavl; under samme er et Begravelses-capel for Hindsgavls tidligere Besiddere. Kirketøkken hører til de ældste her i Landet, paa hvilke der findes angivet Aarstal. Efter en Meddelelse i Kirkehist. Samlinger II, S. 83, læses nemlig paa denne 1403.

Paa en Hoi i Sognet er en stor Begravelse, hvor efter Sagnet Kampen Ranke skal ligge begravet. Det er efter ham man skal have Bisen:

„Ride, ride Ranke
Fra Baaring til Blanke.“

Baaring By ligger, som anført, i Åsperup S. og Blanke By i Korslev Sogn. I Præsteberegningen 1623 omtales denne Hoi saaledes: Imellem Baaring og Stranden er en Hoi, kaldet Rantelskoi, hvorpaa nu sættes Bøal i Krigstider, men tilforn har Indbyggerne her oftrret til Afguderne for deres Børn.

Korslev kaldtes i det 15de Aarhundrede Roderløf.

Brenderup Sogn, omgivet af Annexet Tre S. i Skovby Herred og Haarslev S. i samme Herred, samt Harndrup, Fjeldet, Indslev og Åsperup S. og Kattegattet. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 2 M. o. for Middelfart og $1\frac{1}{2}$ M. s. v. for Bogense. Arealer, 4756 Tdr. Land, hvoraf 170 Tdr. Land Fredskov (Egberød Skov), samt endeel adspredt liggende Skovgrupper, der ikke er Fredskov, er temmelig bakket og Jordsmonnet af dyb muldsandet Bestaffenhed. Sognets sydøstlige Grændse dannes tildeels af 2 Aaløb, hvoraf det ene udspringer i Bevinge S. i Skovby Herred og det andet i Aalsbo i Gjelsted S., hvilke Aaer forene sig tæt ved Kjærsgaard til een Aa, der løber igjennem Sognet og falder ved Gaarden Barberg ud i Kattegattet. Landeveien fra Middelfart til Bogense passerer Sognet. Htf. $457\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E. og $24\frac{3}{4}$ Tdr. Eftf.

I Sognet: Byerne Brenderup med Kirken, Præstegaard, Skole og Forsørgelseshuus (med 6 Tdr. L.), 2 Kjøbmænd, Skovshøirup med Kro, Ahøirup, Bro med Friskole, endeel af Hølse (hvoraf Næsten

hører til Haarslev Sogn i Skovby Herred), Uabjerg (flere adspredt liggende Huse), Fyllested med Vand- og Veirmølle, noget af Grarup, hvoraf Resten hører til Harndrup Sogn, Kjøstrup med Vand- og Veirmølle; Frederiksminde Skole; Hovedgaarden Kjørsgaard, med Hft. 63 Tdr. A. og E., 7 Tdr. Skf., 420 Tdr. L. Ager, 70 Tdr. L. Eng, 125 Tdr. L. Skov, 25 Tdr. Hft. Fæstegods; Uvlsgaarden Holfsegaard, 12 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hft.; Gaardene Barberg og Ellegaard. Salt i Sognet 90 Gaarde og 280 Huse, hvoraf 16 G. og 160 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1992. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives nogen Fortjeneste ved Skovarbejde og noget Fiskeri ved Baaringvig, ligesom der af nogle Gartnere i begge Pastoratets Sogne affættes Haveproducter til Omegnen, tildeels endog til Odense, Fredericia og Beile. Det er alt bemærket i Danske Atlas, at den bedste slyeneste Humle avles i Brenderup og Dre Sogne.

Sognet hører under Bends Herreds Jurisdiction (Middelfart), Usjens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 5te Bykds. 3die Udskrivningskreds 215de Lægd. Sognet danner en egen Commune og udgjør to Sognefogeddistricter. Kirken tilhører Cieren af Kjørsgaard.

Kirken, med gamle rundbuede Vinduer, har Taarn og Hvelvinger.

I Sognet skal efter Danske Atlas have ligget en Gaard ved Navn Damsgaard, der senere er indlemmet i Kjørsgaard. Blandt Besidderne af denne sidste forekommer fra Midten af det 16de til Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, med en enkelt Afbrudelse, alene Medlemmer af Slægten Bille. Major Erik Bille efterlod den til sin Enke Anne Trolle. Hun indlagde sig store Fortjenester ved at søge for Oplysnings Udbredelse blandt Godsets Bønder. Af hende er ogsaa Humleavlens indført i Middelfartegnen og derfra over det øvrige Fyen. Hun døde 1723. Kjørsgaard eiedes derefter af Oberst C. F. v. Gersdorf og efter ham af Kammerherre, Oberst Trolle. Ved dennes Død 1770 folgtes den for 60,000 Rd. D. E. til Krigsraad Jacob Wedel til Holfsegaard (en Son af Consistorialassessor, Provst Claus Wedel til Elvedgaard, see denne Gaard), som efterlod den til sin Son, Kammerjunkfer Anders Claus Wedel, adlet 1826 under Navn af Wedel-Heinen (Navnet Heinen efter hans Moders anden Mand, Kammerherre v. Heinen). Han opførte i Aarene 1815—16 den nuværende Hovedbygning i 2 Etager. Under de ufelidige Conjunctioner efter Krigen maatte han dog afstaae Gaarden til Regjeringen, som 1834 folgte den til Jorpagter Peterjen for 128,000 Rd. Han afhandede en Deel af Godset og maaeffiitede 1851 Kjørsgaard, der blev taget til 170,000 Rd., med Logismose, hvis Eier C. Hansen saaledes sit Kjørsgaard og efterlod den til sin Enke, der har solgt den til nuværende Eier, Kammerherre, Grev Ahlefeldt-Laurvigens til Langeland.

Holfsegaard er opstaaet i Midten af det 17de Aarhundrede ved Sammenlægning af 2 Bøndergaarde.

Gaarden Barberg bærer i sit Navn Spor af Kongeborgen „Worburgh“, der nævnes i Baldemars Fordebog. Den Formening er udtalt af C. E. F. Reinhardt i Historisk Tidsskrift, 4de R., III., S. 216 flg., at det Slag (omtalt paa Kobbertavlen i Høirup Kirke, see herom I., S. 491), hvori Baldemar Atterdag slog Volsfærne Aar 1357, har staaet ved Landsbyen Bro (Brobjerg nævnes Stedet i Sjællands Krønike).

Brenderup skrives i det 15de Aarhundrede Braghendorp og Bregendorp.

Hjelsted Sogn, omgivet af Annexet Harndrup Sogn, Brenderup, Indslev, Gjelsted og Rorup S. samt Skovby Herred. Kirken, omtrent midt i Sognet, 2 $\frac{1}{2}$ M. s. o. for Middelfart og 2 M. s. j. v. for Bogenje. Areallet, 3403 Tdr. Land, hvoraf endeel Skov, der ikke er Fredskov, er bakket og af grønsmuldet Bestaaenbed. Et mindre Aaløb udspringer i Sognets sydlige Deel. Hovedlandeveien fra Middelfart til Odense passerer Sognets sydvestlige Deel. Hft. 315 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bjerne Fjeldet med Kirke og Skole, Fjellerup med Præstegaard, Skole og Garveri noget sydpst for Byen, Sletterød med Hjælpeskole, Garveri, og de adspredt liggende Gaarde og Huse Billesbølle Grund med Fattiganstalten Alund, Padesø Bjerggaard (4 G. og 4 H.); Gaardene Billesbøllegaard, Sletterødgaard, Fjellemsøegaard og Krybily; Gildebros Vand- og Beirmølle. Ialt i Sognet 58 Gaarde, 67 Huse med og 87 uden Jord, hvoraf 31 G. og 83 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1131. Agerdyrking, Humleavl, Tørveproduction og noget Skovarbejde udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Bends Herreds Jurisdiction (Middelfart), Afsens Amtstue-district og Middelfart Lægedistrict; 4de Bdkts. 3die Udskrivningskreds 213de Lægd. Med Annexet Harndrup een Commune. Af Kirken tilhører Halvdelen en Privatmand og den anden Halvdeel 9 af Sognets Beboere. Gaarden Alund paa Billesbølle Grund er indrettet til en Fattig- og Arbejdsanstalt og har for Tiden (1872) 19 Lemmer, der forpleies ved Paaligning paa Sognets Beboere. Et mindre Fattighus, indrettet til 4 Familier, findes paa Grændsen mellem Fjeldet og Harndrup Sogne.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger, gamle rundbuede Vinduer, gammel Granit Døbefont.

Den forrige Hovedgaard Billesbølle har Navn efter Rigsmarsken Anders Bille, der 1652 samlede den til en Hovedgaard. Efterat den senere havde haft forskjellige Eiere, blev Godset 1760 solgt særskilt fra Gaarden, der siden har været en mindre Avlsgaard.

Harndrup Sogn, Annex til Fjeldet S., omgivet af dette og Brendrup Sogn samt Skovby Herred. Kirken, noget sydpst, midt i Sognet, 2¹/₂ M. s. s. v. for Middelfart og 1³/₄ M. s. s. v. for Bogenf. Areal, 1591 Tdr. Land, hvoraf nogen Skov, der ikke er Fredskov, er høitliggende og for Storstedelen af sandet og sandmuldet Bessaffenhed. Sognets nordvestlige og vestlige Deel begrændses af Aløb. Stk. 154³/₅ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Harndrup med Kirke, Skole, Vand- og Beirmølle, endeel af Orarup (3 Gaarde og 2 Huse), hvoraf Næsten hører til Brendrup Sogn; Gaarden Christianslyst; Broholm Teglværk. Ialt i Sognet 47 Gaarde, 69 Huse med og 61 uden Jord, hvoraf 27 G. og 80 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 831. Erhvervet er ligesom i Hovedsognet Agerdyrking, Tørveproduction, Humleavl og noget Skovarbejde.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Bdkts. 3die Udskrivningskreds 214de Lægd. Kirken tilhører en Privatmand.

Harndrup Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

Gjelsted Sogn, omgivet af Annexet Korup S., Fjeldet, Giby og Drølev S. samt Baag Herred. Kirken, midt i Sognet, 2¹/₄ M. s. v. for Middelfart og 2 M. n. n. v. for Afsens. Areal, 4176 Tdr. Land, hvoraf c. 10 Tdr. Land Skov, der ikke er Fredskov, er bakket (Staverbjerg, 206 Fod) og af sandmuldet og sandet Bessaffenhed. 3 Sognets

nordlige Deel findes et betydeligt Mosebrug. Den nyeste Jernbane passerer Sognet. Htk. 435¹/₈ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Gjelsted med Kirken, Præstegaard, Skole og Jernbanestation, Gjelsted-Taarup med Pottemageri, Lunge, Kindstrup med en Opdragelsesanstalt (Børnehjem), Hønnerup med Teglværk, Hørfabrik og Uldspinderi, Fluebjerg; Aulsgaarden Holmegaard, 13 Tdr. Htk. og 114 Tdr. L., Mellemballegaard, Hønneruplund og Tryden; Holme Veirmølle. Ialt i Sognet 65 Gaarde, 89 Huse med og 100 uden Jord, hvoraf 13 G. og 120 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1413. Foruden Erhverv ved Agerdyrkning findes ogsaa Udfætning af Tørv, Humle og Huusflidsproducter, saasom Hvergarn, Lærred, Badmel og Dynevaar til de nærmeste Kjøbstæder. Ogsaa søger mangan En sit Udkomme, særdeles i Vintertiden, ved at gjøre Træsko eller andet Træarbeide.

Sognet hører til Wedellsborg Virks Jurisdiction (Kjerlingberg), Afsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udfrivningskreds 207de Lægd. Med Annexet Rørup een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Erholm og Søndergaarde.

Gjelsted Kirke er oprindelig opført af hugne Granitsteen med rund Chorafslutning, hvoraf Stenene senere ere anvendte til en lige Gavl. Vinduerne oprindelig rundbuede. Taarn og Hvalvinger senere tilføiede af Muursteen. Mærkvaerdig Kirkedør, hvorpaa Beslaget danner følgende Indskrift: Anno millesimo quingentesimo sexto opus istud factum est in honorem St Nicolai in Gjelsted per me Olavum Malde [de] oppido Asnes. Alter og Prædikestol er i Renaissancestil fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Alterbladet (Madonna med Barnet) Copi efter Raphael. Liggsteen over Ditto Hvide og Sophie Daa fra 1562 findes under Kirkegulvet. Med denne Ditto Hvide uddøde efter Adelslexiconnet den sidste Green af de berømte Hviders St. Det er at beklage, at Liggstenen med dette berømte Navn, om den end er revnet, skal være skjult under Kirkegulvet. Man kunde jo godt have givet den Plads op ad den indvendige Kirkemuur.

Lunge kaldes i det 15de Aarhundrede Lunge, har altsaa Navn af Lunge.

Rørup Sogn, Annex til Gjelsted S., omgivet af dette og Gjelsted S. samt Odense og Baag Herreder. Kirken, omtrent midt i Sognet, 2³/₄ M. s. o. for Middelfart, 2¹/₂ M. n. n. o. for Afsens og 2¹/₂ M. s. v. for Bogense. Areal, 3898 Tdr. Land, hvoraf 230 Tdr. Land Fredskov, er bakket (Højbanenbakkens hører sig 265 Fod). Jordsmonnet er i Almindelighed gruusblandet. I den nordvestlige og vestlige Deel af Sognet findes mindre Aaløb. Hovedlandeveien fra Middelfart til Odense og Landeveien fra Bogense til Afsens passerer Sognet og danne paa dets Grændse med Bispenberg Sogn en Korsvei. Htk. 342¹/₈ Tdr. A. og E. og 15⁷/₈ Tdr. Skff.

I Sognet: Bjerne Rørup med Kirke og Skole, Eiternup, Hækkébølle, Aalsbo, Munkegaarde og Dybmosegaarde med Teglværk; Hovedgaardene Erholm, under Stamhuset Erholm og Søndergaarde, 53¹/₂ Tdr. Htk. A. og E. og 8¹/₄ Tdr. Skff., med 348 Tdr. L. Ager, 126 Tdr. L. Eng, 368 Tdr. L. Skov, og Søndergaarde med Teglværk, under samme Stamhuus, 52¹/₂ Tdr. Htk. A. og E., 8³/₈ Tdr. Skff., med 377 Tdr. L. Ager, 36 Tdr. L. Eng, Møse og Kjør og 338 Tdr. L. Skov; Aulsgaarden Riilshøj, 15¹/₈ Tdr. Htk., 152 Tdr. L.; Gaardene Eiternupgaard, Frydenlund, Hegnet, Ormhøjgaard og Blankenborg; Gribsvad Kro (ved den fornævnte Krydsning af

Landveiene) og Veirmølle, Apothek, Pægeboligen Frederiksværk, 3 Teglværker. Salt i Sognet 46 Gaarde, 57 Huse med og 33 uden Jord, hvoraf 11 G. og 52 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 854. Ligesom i Hovedsognet udgjør Indbyggernes Erhverv foruden Agerdyrkning, som er Hovederhvervet, Af sætning af Torv, Humle og Huusflidsproducter.

Sognet hører til de samue Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Bykds. 3die Udskrivningskreds 208de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Erholm og Søndergaarde. Til Bedste for uformuende Huusmænd i Sognet er henlagt Skovfoged Hans Pedersens Legat, stort 500 Rd.

Rørup Kirke, opført af Kampsteen og Muursteen, er hvalvet og har et smukt Taarn med Spir; den hed i ældre Tider St. Mortens Kirke. Alter og Prædikestol fra det 17de Aarhundrede. Orgel. Ved Indgangen til Kirken ligger en Liigsteen, hvorpaa læses: Claus Brokkenhuus til Søndergaarde og Hustru Marine Friis. Denne Steen laae før ved Dpgangen til Choret.

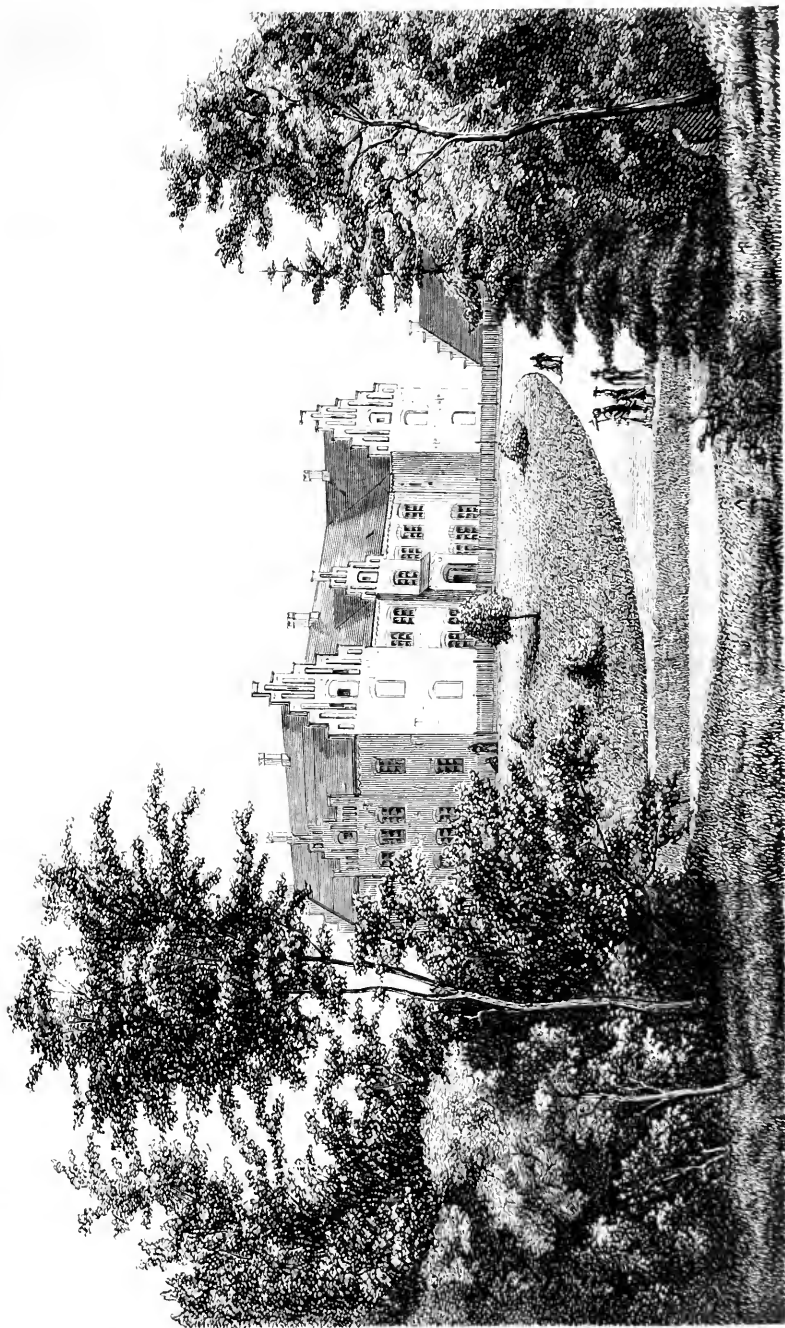
1376 nævnes en Holger Gregersen Krognos til Heierholm, hvilket sandsynligviis er Erholms ældste Navn. 1535 nævnes Laurids Andersen til Erllom i Bends Herred; samtidig var Claus Erichsen Ravensberg (Slippeslot) Medeier af Erholm, hvor han døde 1541. 1546—63 eiedes Gaarden eller en Deel deraf af Claus Baske, der var gift med en Sosterdatter af Claus Erichsen. 1588 skriver Johan Norby sig til den. Den synes nu i et Aarhundrede eller derover at have været ucomplet, men completeredes atter ved Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. 1699 tilhorte den Raadmand Jeremias Split; 1723 tilhorte den Krigs- og Landcommisair Andreas Simonson, der havde ægtet Erlits Enke Karen Johannsdatter; efter ham fulgte 1725 hans Broder, Etatsraad, senere Conferentsraad, Amtmand over Alsens og Hindsgavls Amter Hans Simonson, der havde været Kammertjener hos Kong Frederik IV. 1759 kjøbte han Søndergaarde. Denne Gaard tilhorte 1497 Henrik Brokkenhuus og siden dennes Slægt til Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, derpaa Familien Lindenov, men blev af den yngre Hans Lindenov for Gjæld overladt Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, af hvilken den første Grev Wedell til Wedelsborg 1681 kjøbte den. Dennes Sønneson folgte 1759 Søndergaarde til Conferentsraad Simonson til Erholm, som den 25de November 1761 oprettede begge Gaarde til et Stamhuus for Lorens Christian Ernst de Cederfeld (1752—1822), en Søn af den under Navnet Cederfeld adlede Conferentsraad, Amtmand Bartholomæus Berthelsen. Han skulde, naar han blev voksen, gifte sig med Erigentens Brodersøns Christophers Simonsons Datter, Ane Sofie, og da antog Navnet Cederfeld-Simonson; de holdt Bryllup 1776; deres Søn Hans Vilhelm Cederfeld-Simonson, Stiftamtmand over Fyens Stift, † 1836, fulgte i Besiddelsen og succederes af den nuværende Besidder, Kammerherre Hans Christian Joachim Cederfeld-Simonson, tidligere Amtmand over Svendborg Amt.

Det Stamhuset tilliggende Fæstegods, som bortsalges, bestaaer nu af 276 Tdr. Hartkorn. Under Stamhuset hører Gjelsted, Rørup, Skydebjerg og Orte Kirker samt matr. Konge- og Kirketiende Hft. 183 $\frac{1}{8}$ Td. Efter Statshaandbogen for 1873 eiede Stamhuset i Vantactier 5800 Rd., i Fideicommisscapitaler 341,700 Rd. Erholm Hovedgaardsbjgning, i gotisk Stil, er opført i Aarene 1850—53. Søndergaarde, der er opført af Bindingsværk, er omgivet af Grave.

Af Erholms Hovedbjgning gives paa modsatte Side en Afbildning.

Balslev Sogn, omgivet af Anneret Eiby S., Drskov, Fjøs, Udby, Nørre-Naby og Indskov S. Kirken, sydsøstlig i Sognet, 1 $\frac{3}{4}$ M. s. o. for Middelfart og 2 $\frac{3}{4}$ M. n. for Alsens. Arealet, 1477 Tdr. Land, er ujevnt og af leermuldet Besskaffenhed. Hft. 167 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Balslev Kirke, og i Nærheden deraf Balslev Skole; Byerne Balslev, syd for Kirken, med Præstegaard, Mosegaard med Veirmølle og Teglværker; Gaardene Gjeldbjerg med Teglværk, 12 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hft., 90 Tdr. L. Ager og 24 Tdr. L. Mose, c. $\frac{1}{2}$ Td. Hft. Fæste-

Erholm.

gods, Hellegaaard og Humlegaard. Ialt i Sognet 28 Gaarde, 29 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 6 G. og 29 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 438. Agerdyrkning, Tørveproduction fra Mosegaard og Forarbejdning af Hunsflidsgjenstande udgjør Erhvervet.

Sognet hører under Wedellsborg Virks Jurisdiction (Kjerlingberg), Åsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 206te Lægd. Med Annexet Eiby een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg.

Kirken, med Taarn og Hvalvinger, har Altertable, forestillende den hellige Nabbere af udsfaaret Arbeide.

Eiby Sogn, Annex til Balslev S., omgivet af dette, Jundslev, Fjeldsted, Gjelsted og Drølev S. Kirken, midt i Sognet, 2 M. s. o. for Middelfart og 3 M. n. for Åsens. Areal, 1534 Tdr. Land, er fladt med store Tørvemoser og af leermuldet Bestaaffenhed. Et mindre Maløb danner endeel af Sognets østlige Grændse. Den sjeneste Jernbane passerer Sognet. Htk. 162 Tdr. A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Eiby med Kirken, Skole, Jernbanestation, 2 Beirmøller og 3 Teglværker, og har ialt 30 Gaarde, 44 Huse med og 44 uden Jord, hvoraf 13 G. og 17 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 642. Ligesom i Hovedsognet er Agerdyrkning, Tørveproduction og Affætning af Hunsflidsproducter Beboernes Erhverv.

Sognet hører under Bends Herreds Jurisdiction (Middelfart), Åsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 212te Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg.

Eiby Kirke, der har fladt gibjet Loft, er, med Undtagelse af Taarnet, gjenopført i Aaret 1842.

Nørre-Naby Sogn, omgivet af Annexet Jundslev S., Åsperup, Nørsløv, Udby og Balslev S. Kirken, noget nordvestlig i Sognet, 1½ M. s. o. for Middelfart. Areal, 1927 Tdr. Land, er noget bakket og for Størstedelen af leermuldet Bestaaffenhed. Sognets nordlige Deel gennemsfjæres af en mindre Aa. Den sjeneste Jernbane og Hovedlandsveien fra Middelfart til Odense berører Sognets nordøstlige Grændse. Htk. 245⅓ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Nørre-Naby med Kirken, Skole og Jernbanestation (en Gaard med 12½ Tdr. Htk.), Byllerup med Præstegaard, Beirmølle og 2 Teglværker, Gadstrup med 2 Teglværker, Brangstrup, Nabylund, Naby-Margaarde (1 Gaard med 12 og 1 med 12½ Tdr. Htk., 96 og 98 Tdr. L.). Ialt i Pastoratet 82 Gaarde, 93 Huse med og 85 uden Jord.

Indbyggere: 723. Agerdyrkning er saagodtjorn udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Bends Herreds Jurisdiction (Middelfart), Åsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 210de Lægd. Med Annexet Jundslev een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Hindsøavl.

Kirken er opført af Rampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

Jundslev Sogn, Annex til Nørre-Naby Sogn, omgivet af dette, Åsperup, Brendrup, Fjeldsted og Eiby S. Kirken, vestlig i Sognet

1³/₄ M. o. f. o. for Middelfart, 2³/₄ M. n. for Assens og 2 M. f. v. for Bogenf. Areal, 2003 Tdr. Land, er høitliggende og Jordsmønnet af leermuldet Bessaffenhed. Hovedlandeveis fra Middelfart til Odense passerer Sognet. Hft. 231³/₅ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Indslev, ved Hovedlandeveis, med Kirken, Skole, Teglværk og Kro, Taarup, Veirup og Bubel; Nolsgaarden Bubelgaard, 16¹/₅ Tdr. Hft., 142 Tdr. L.; Gaardene Gremmelykke med Bageri og Kjerbyholm. Om Antallet af Gaarde og Huse see N.-Naby Sogn.

Indbyggere: 702. Agerdyrkning og en ikke ubetydelig Affætning af Humle fra Veirup og Bubel Byer udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 211te Lægd. Kirken tilhører en Gaardmand i Sognet. Sognet har det Scheebyske Legat, 1000 Rd., stiftet 3die November 1830, indstaaende i Bubelgaard, og hvoraf Renten udbæles til de meest Trængende af Gaardens Huusmænd.

3 Kirken, der ligesom Hovedkirken er opført af Kampesteen og Muursteen og har Taarn og Hvalvinger, findes et Epitaphium over Dorte Holm, der første Gang var gift med Hans Bryde til Holsgaard, anden Gang med Krigsraad Jacob Wedel, hvem hun tilbragte denne Gaard (see Kjarsgaard).

Indslev hed 1348 og senere Ingesloue.

Gamborg Sogn, omgivet af Ravslunde og Udby S. samt den fra Lille-Velt indflydende Gamborg-Fjord. Kirken, sydlig i Sognet, ³/₄ M. f. o. for Middelfart. Areal, 1287 Tdr. Land, er i den vestlige Deel af Sognet bakket og i det Hele høitliggende mod Gamborg-Fjord, fra hvilken havens endeel inddæmmede Jord. Jordsmønnet, der med Undtagelse af Svino, der hører til Sognet og som af Beboerne altid benævnes „Skoven“, har en ndmærket Blanding af godt Leer og Muld, ansaaes i ældre Tider for det bedste Sogn i Fyen, og deraf det gamle Ordsprog: „naar Gamborg ikke har Byg, da Gud naade Landet.“ Den slynske Jernbane og Landeveien fra Assens til Middelfart og Strib passerer Sognet. Hft. 153¹/₂ A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Gamborg med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle. Ialt i Sognet 25 Gaarde, 12 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 8 G. og 5 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 302. Agerdyrkning er overveiende Erhverv. 3 Gamborg fabrikeres endeel Tærte- og Hakkelsemaskiner samt Bogne. Ved Den Svino drives Marsviinsfangst.

Sognet hører under Wedellsborg Birkis Jurisdiction (Kjerlingberg), Assens Amtstuebidistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 205te Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

Paa den vestlige Side af Byen Gamborg paa en hoi Strandbanke findes Voldstedet af den gamle Kongeborg Gamborg, der nævnes 1286 og 1296 under Navnet „Gambleborrig“ som pantst til Hertugerne af Sønder-Jylland (Hvitfeldt). 1357 blev Gamborg beleiret af Holstenerne, men undsat af Kong Baldemar Aitterdag, som selv kom derover Mortens Dag (11te November); i det Slag, som da blev leveret, var den holsteenske Grev Claus nær bleven fangen og mistede sit ene Øie; hans Broder Grev Johan faldt. Slottet siges ved samme Leilighed at være blevet ødelagt — uvist om

af Kongen eller af Tjenden. (Sfr. Vedel Simonjens „Borgruiner“, 2det Hefte, S. 79—91).

Udby Sogn, omgivet af Føns, Balslev, Nørre-Udby, Korslev, Ravslunde og Gamborg Sogne samt Gamborg-Fjord. Kirken, sydsøstlig i Sognet, 1½ M. s. o. for Middelfart, 2½ M. n. for Ålsens og 2³/₄ M. s. v. for Bogense. Areal, 2360 Tdr. Land (en liden Inddæmning mod Nord ikke medregnet, hvoraf nogen Gjerdselskov, er høitliggende og af leermuldet Bessaffenhed. Om trent midt i Sognet er et mindre Åløb. Landeveien fra Middelfart til Ålsens passerer Sognet. Htk. 296 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Udby med Kirke og Kro, Ronæs med Præstegaard, Kornhandel og Kornmagasin, hvormed er forenet et temmelig betydeligt Teglblønderi, Rolund med Skole, og Viby; Gaardene Viby-Ellegaard; Viby Vand- og Veirmølle. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 25 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 7 G. og 20 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 594. Agerdyrkning og ubetydeligt Fiskeri er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Wedellsborg Birk's Jurisdiction (Kjerlingberg), Ålsens Amtsuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 204de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg.

Kirken, opført af Kæmpesten og Muursten, uden særskilt Chorbygning, med Taarn og Hvalvinger i Choret.

Ronæs (Rotenes) navnes Aar 1300 (Suhn XI. 366). I Ny kirkehist. Samlinger VI, 331 berettes, at ved Viby har staaet en Kirke, der var bleven afbrudt, og Stedet kaldtes endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede Viby Kirkeofte. Denne Kirke var endnu til 1525 (D. Mag. 4. R. II. 51).

Føns Sogn bestaaer af en større i Lille-Belt udgaaende Halvø, Fønsflov, og en mindre Halvø syd for denne, Nalehoved, af hvilke den førstnævnte begrænses mod Nord af den fra Beltet mod Fastlandet indløbende Gamborg-Fjord og mod Syd adskilles ved Havbugten Føns-Vig fra den sidstnævnte Halvø. Sognet er paa Landsiden omgivet af Annerjsognet Drøsløv, Balslev og Udby Sogne. Kirken, i Sognets østlige Deel, 2 M. s. o. for Middelfart og c. 3 M. n. n. v. for Ålsens. Areal, 2561 Tdr. Land (Inddæmningen ikke medregnet), hvoraf 94 Tdr. Land Fredslov, er bakket og Jordsmonnet er deels let og sandet, deels stærk leret og af god Bessaffenhed. Over Indvigen af Gamborg-Fjord er imellem Føns og Udby Byes Marker sat en Dæmning, hvorved er indvundet c. 200 Tdr. Land; en Damp- og en Veirmølle benyttes hvert Foraar til at udpumpe Vandet af det inddæmmede Areal, der for Størstedelen er forvandlet til fortrinlig Eng. I Sognets sydsøstlige Deel ved Grændsen er et Åløb. Htk. 235¹/₈ Tdr. A. og E. og 1⁵/₈ Td. Eftf.

I Sognet: Bjerne Føns med Kirke, Præstegaard vest for Bjerne, Skole og Hospital, Rud og de adspredt liggende Gaarde og Huse Fønsflov med Skole og 1 Gaard, 13³/₈ Tdr. Htk., 120 Tdr. Land, og Tønnesgaard; Hovedgaarden Sparretorn, under Grevskabet Wedellsborg, med 45¹/₂ Tdr. Htk. A. og E., 245 Tdr. L. Ager, 35 Tdr. L. Eng og 87 Tdr. L. Skov; Gaarden Ellegaard, 16¹/₂ Tdr. Htk., 140 Tdr. L. Ialt i Sognet 31 Gaarde, 33 Huse med og 24 uden Jord, hvoraf 20 G. og 17 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 543. Ved Siden af Agerdyrking og noget Skovarbejde drives, især fra Halvøen Fønsflov, ikke ubetydeligt Fisseri af Aal, der med Kvafer affættes til Kjøbenhavn.

Sognet hører under Wedellsborg Virks Jurisdiction (Kjerlingberg), Åsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 203die Vægd. Sognet udgjør et Sognefogeddistrict og med Anneret Drølev een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg. I Føns By er et Hospital, stiftet 11te December 1784 af Fru Bibeke Margrete Harthausen, Enke efter Geheimeraad og Amtmand Fred. Klingenberg, for 2 Lemmer, som foruden Huusly aarlig fra Grevskabet Wedellsborg faae 12 Læs Tørv og Renten af en til Hospitalet af den nævnte Legatrix skjænkede Capital, 1000 Rd., der forrentes med 4 pCt. og er perpetueret i Grevskabet Wedellsborg. Af Pastor C. Gleerup er i 1838 skjænket 100 Rd. til et Sognebibliothek, hvilken Capital af „en Menneſteven“ er forøget med 50 Rd.]

Kirken, opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger.

Føns kommer af Fyens Ræs, „Fyunnæs“, under hvilket Navn denne By forekommer i Baldemars Fordebog, hvor den er anført for 30 Mark Guld, og hos Hvitfeldt ved Aar 1296. Dens Kirke ansees for en af de ældste i Fyen, skjøndt den først historisk forekommer 1348; den var helliget St. Anna, Tomfru Mariæ Moder. I ældre Tider berettes her at have været en Kjøbstad ved Navn Fønsvære, som skal have været det sydligste af de tre Færgesteder ved Lille-Velt (jfr. Middelfart).

Paa Halvøen Fønsflov (egentlig Fyensflov, som den kaldes hos Hvitfeldt ved Aar 1286) imellem Gønborgs-Fjord og Føns-Vig ligger Hovedgaarden Sparretorn, som har Navn efter en af dens ældre Giere Claus Sparre og i forrige Aarhundrede hed Bannerslund, under hvilket Navn den forekommer i Danske Atlas, efter en af de følgende Giere, Geheimeraad Erik Banner († 1687). Den ligger smukt ved en Skov og hører nu under Grevskabet Wedellsborg. Paa samme Halvø skal ogsaa have ligget et gammelt Slot Fønsgaard.

Ifølge en Beretning fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var i Sognet da endnu en Gaard Nisbro, der tilforn havde været en Herregaard, hvis Graue da endnu vare til, og hvis sidste Eier Hr. Lage Vel til Andrarum meentes at have været (Ny kirkehist. Saml. VI. 328). Lage Vel var gift med Corfitz og Eleonore Christine Ulfeldts Datter, den for sin ualmindelige Skjønhed bekjendte Leonore Sophie Ulfeldt. Fra dette Ægteſkab nedstammer Slægten Beck-Friis, nu bosat i Staaene, til hvilken hører Baron Lave Beck-Friis, nu svensk-norsk Gesandt i Kjøbenhavn. (See Leonora Christina (Ulfeldt) paa Maribo Kloster af S. Birket-Smith, S. 25 ff.).

Drølev Sogn, Annex til Føns S., omgivet af dette, Balslev, Giby, Gjelsted og Huusby S. samt Baag Herred og Lille-Velt, som danner Tybrind- eller Husby-Vig ved Sognets Vestgrændse. Kirken, østlig i Sognet, 2 M. s. o. for Middelfart og 2 M. n. for Åsens. Areal, 346 Tdr. Land, hvoraf 127 Tdr. Land Fredskov (Ny-Skov, Tybrind Skov og Grevindens Skov), er bakked og Jordsmønnet af sandet Beskaffenhed. I Tybrind-Vig falder Høibæk Møllebæk, der danner Sognets Sydgrændse. Landveien fra Middelfart til Åsens passerer Sognet. Hk. 272 Tdr. A. og E. og 16⁵/₈ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Drølev med Kirke, Skole og Lægebolig, Ellesø og Tellerup; Hovedgaarden Tybrind (Tybring), under Grevskabet Wedellsborg, af 84¹/₈ Tdr. Hk. A. og E. og 16⁵/₈ Tdr. Skff., 650 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng og 194 Tdr. L. Skov; Høibæk (Høbæk) Veir- og Vandmølle, Hylken Vandmølle, Pammesø Vandmølle, Drølevskovgaard, Kbhavegaarde, Gaardene Ulvsrød og Kjerlingberggaard, der er Birkedommerbolig og Thingsted for Wedellsborg

Virf. Ialt i Sognet 30 Gaarde, 20 Huse med og 16 uden Jord, hvoraf 12 G. og 14 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 457. Agerdyrkning og noget Skovarbeide er Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 202det Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg. 3 Forening med Føns Sogn det Gleerupske Bibliothekslegat og desuden et Legat paa 400 Rd., stiftet af Møller Mads Jørgensen i Høibæk Mølle til de Fattiges Kasse.

Kirken, opført af Muursteen, har Taarn og Hvalvinger.

Hovedgaarden Tybrind (Navnet skrives ogsaa Tybring, men mindre rigtigt, dersom det, som man antager (Danske Atlas III., S. 506), kommer af „10 Brønde eller Kilder, som gjøre vandrige Grave omkring Borgegaarden“), ligger tæt ved Tybrind=Vig. Dens ældste Eier skal have været Corfits Biffert, der 1588 lod den bygge paa Grunden af en nedlagt Landsby af samme Navn. Efter Familien Biffert findes Gaarden at have tilhørt Hans Vindenov den Yngre, der 1653 skjødede den til sin Svigermoder Kirstine Munk, og efter hendes Død 1658 hendes anden Sviger søn Hannibal Scheffed, hvis Datter var gift med Grev Wilhelm Frederik Wedell, hvorved Gaarden er kommen under Grevskabet Wedellsborg.

Ved Tybrind kom de svenske Tropper i Land 30te Januar 1658 efter at være gaaede over Isten fra Heilsminde i Nordslesvig. Nogle danske Regimenter, som havde forstaaet sig paa „Flagen“ eller Tybrind Møse under Oberst Jens Haderslev eller Løvenflau, overgave sig uden Kamp.

Drølev hed 1440 og endnu 1524 Øtheløff.

Husby Sogn, omgivet af Drølev S., Baag Herred og Lille-Belt, der paa Sognets Nordhst danner den i Landet indstykende Bugt Tybrind= eller Husby=Vig. Kirken, østlig i Sognet, 2 $\frac{1}{4}$ M. s. s. o. for Middelfart og 1 $\frac{1}{2}$ M. n. for Afsens. Arealet, 4007 Tdr. Land (foruden inddæmmet Land), hvoraf 222 Tdr. Land Fredskov (Rønge=Skov, Stor=Skov og Wedellsborg Skov), er høitliggende med nogle Bakker, hvoraf Fars hoi hæver sig 76 Fod over Havet. Jordsmonnet er muldet med Leerunderlag. Til Sognet hører en i Lille-Belt beliggende D, Brandssø, med 42 Tdr. L. Skov (Nørre=Skov). 3 den nordlige Deel af Sognet løber Hylke Mølleaa, der, efterat have forenet sig med Høibæk Mølleaa, falder i Husby=Vig (en Inddæmning er foretaget ved Udløbet af Aaen, der er givet særlig Afledning), og ved Sognets sydøstlige Grændse falder Brændeaa i Lille-Belt. Hft. 436 $\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E. og 16 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Husby Kirke med Skole og Hospital, isoleret beliggende noget øst for Byen; Byerne Husby, Sønder=Naaby med Præstegaard, Hvgind med Vandmølle, og Eskov; Hovedgaarden Wedellsborg med et Capel, i Grevskabet af samme Navn, af c. 105 Tdr. Hft. A. og E. og 16 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff., 560 Tdr. L. Ager, 140 Tdr. L. Eng, 330 Tdr. L. inddæmmet Jord i Ronæs og Udbby Sogn, 446 Tdr. L. Skov og 12 Tdr. L. Have (315 $\frac{3}{8}$ Tdr. Hft. Fæstegods); Brandssøgaarde paa Brandssø (2 G. og 4 H.). Ialt i Sognet 49 Gaarde, 49 Huse med og 13 uden Jord, hvoraf 10 G. og 11 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 942. Agerdyrkning er Indbyggernes Hovederhverv. Skovarbeide og Fiskeri giver enkelte af Sogneboerne nogen Fortjeneste. 3 Brænde=Aa fanges undertiden Laxørreder.

Sognet hører under Wedellsborg Virks Jurisdiction (Njerlingberg), Afsens Amtstuedistrict og Middelfart Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 201ste Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg. Ved Husby Kirke er et grundmuret

Hospital for 6 Lemmer, stiftet 28de September 1765 af Grev Hannibal Wedell, hvilke Lemmer hver ugentlig faae 2 Mk., som udredes af Grevskabet. Endvidere er paa Husby Mark en af Lehnsgravinde Wedell stiftet Forsørgelsesanstalt for 4 Personer, hvilken Stiftelse bestyres af Grevinden uafhængig af det Offentlige.

Husby Kirke, en af de smukkeste Landsbykirker i Fyen, er bygget af Kampesteen og Muursteen og hvalvet, med Orgel, ingen Epitaphier og ingen lukkede Stole; to Begravelsescapeller: det ene paa den nordlige Side for Grevterne Wedell, det andet paa Syd siden, kaldet Gyldecrones Capel efter en Baron Gyldecroner, hvis Begravelse findes der, gjøre denne Kirke til en Korskirke; for begge Capeller ere forgyldte Zerngittere. Under det Wedellske Gravcapel fandtes en Gravskjælder; i denne har afdøde Profesfor Kall Rasmussen antaget at det var sandsynligt, at Piget af Hannibal Sehested opbevarede og ikke saaledes som foran S. 40 ved St. Knuds Kirke anført, i denne Kirke. I førstnævnte Capel hænger et Maleri, der forestiller Kong Christian IV., hvis Datterdatter var gift med den første Grev Wedell, liggende paa en Rigbaare, tilligemed den wedellske Families Stamtable og Baabener. Taarnet har ikke de sædvanlige tallede Gavl, men Kuppel og Spir.

Paa den brede i Lille-Vest indløbende Halvo, som udgjor Husby Sogn, ligger Herregaarden Wedellsborg, Hovedsædet for **Grevskabet Wedellsborg**, imellem smukke Skove og frodige Marker, med en herlig Udsigt over Bøltet med dets talrige Lær og de skønne Kyster paa begge Sider. Gaarden er gammel; den tilhorte 1295 under Navnet Husby den bekendte og oftere forhen omtalte rige Niels Hamundsen Little (Suhms Daun. Hist. XI., S. 211), som havde store Besiddelser paa hele Fyens Vestkyst lige fra Middelfart til Assens. 100 Aar senere tilhorte den under Navnet Iversnæs den ligesaa bekendte og tidt nævnte hollænder Niels og Rigsraad Bernete Skindell, som ogsaa eiede Frøbjerg og Langebo og var Lehnsmand paa Hindsgavl og Rugaard, og efter hans Død hans Arvinger og Efterkommere: Sønnen Otto Skindell, Sviger sønnen Knud Henriksen Gyldestjerne, Dattersønnen Henrik Knudsen Gyldestjerne (sfr. Rugaard i Bevlinge Sogn) og flere af denne Familie; Sidstnævntes Søn, den sidste katolske Biskop i Odense, Knud Gyldestjerne, var født paa Iversnæs. En følgende Eier var den rige Rigsraad Hans Lindenov († 1642), der var i Besiddelse af 6 Herregaarde i Fyen, 3 i Sjælland og 1 i Skåneland. Men allerede for Sønnen Rigsraad Hans Lindenov (den Yngre), som var gift med Christian den Fjerdes og Kirstine Muks Datter Elisabeth Augusta, gif det i den Grad tilbage, deels som en Følge af dette Regtens nordentlige Huusholdning, deels ved de Belæggelser, som den svenske Invasion 1658 medførte paa Godset, at Kongedatteren efter sin Mand's Død, der indtraf 1659 i Kjøbenhavn under Belæringen, maatte sælge Gaarden og siden leve af en lille Pension, som Kongen tilstod hende. Iversnæs kjøbtes af Rigs-Rantsleren Christoffer Urne til Søbyfogaar, der dog allerede 1664 mageskiftede den mod Lundegaard til den bekendte Grev Hannibal Sehested, gift med en anden af Christian den Fjerdes og Kirstine Muks Døtre, Christiane, som tillige eiede Lybrind og Sparretorn, og som ved sin Død 1666 efterlod sig en Datter Christiane Sophie Sehested, der blev gift med den fra Tødsland indvandrede Baron Wilhelm Frederik Wedell til Reetz og Mürnberg, der blev General i dansk Tjeneste. Baron Wedell, der 1665 ogsaa havde kjøbt Rugaard, fik den 11te December 1672 Godserne Iversnæs og Lybrind, som han ved sit Giftemaal var kommet i Besiddelse af, oprettede til et Grevskab for sig og sine mandlige Efterkommere under Navn af Wedellsborg, hvilket Navn ogsaa Hovedgaarden Iversnæs kom til at føre. Denne første Grev til Wedellsborg, hvem Almuen i Fyen endnu pleier at kalde „den gamle Grev Wedell“, er bekendt for sin excentriske Character, sit myndige Væsen og sin despotiske Fremfærd mod sine Undergivne; saaledes lod han sin Forvalters Kone stryge til Ragen ved sin egen Skarpretter, hvad der imidlertid let kunde have kommet ham dyrt at staae som et vel stærkt Indgreb paa Souverænitætetens Guemærker; sin Præst skal han ved sin Ridesjoged have lader pidste ned af Prædikestolen, hvilket ogsaa paaførte ham en slem Proces, og efter Sagnet lod han hver Dag blæse for sig til og fra Bords af 12 Trompetere; men han besad tillige en vis praktisk Dygtighed, hvorved han holdt sine store Godser i fortrinlig Orden. Han døde den 6te Febr. 1706 og blev begravet i Husby Kirke; samme Aar havde han fuldført Wedellsborgs nuværende anseelige Hovedbygning med et smukt Capel, hvori der endnu holdes Gudstjeneste af Sognepræsten i Husby. Grevskabet er gaaet i Arv i directe Linie gjennem 6 Generationer og besiddes nu af Erectors Sønnens sønnes sønnesøn,

Geheimeconferentsraad, Kammerherre, Grev Carl Wilhelm Adolph Sigmund Wedel. Foruden, som ovenfor anført, Tybrind og Sparretorn og af Terne i Lille-Belt Baago og Brandsø, høre nu ogsaa Hovedgaardene Billestov, Minendal og Drelund under Grevstabet Wedellsborg, der efter Statshaandbogen for 1873 bestaaer af Hk. af alle Slags 2414½ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 299½ Tdr., bortkøstet Hovedgaardsjord 101 Tdr., Bøndergods 1665 Tdr., matr. Kirke- og Kongetiende 345 Tdr. (Kjerte, Sandager, Tanderup, Husby, Balslev, Siby, Føns, Trslev og Udby kirker med Tiender og 7 Sognes Kongetiende); i Bantacter 16,700 Rd., Fideicommisscapital 19,700 Rd. Grevstabets Skovareal er 1900 Tdr. Land inclusive 800 Tdr. Land tildeels endnu ikke tilplantet Naaletræstov.

Baag Herred,

omgivet af Vends og Odense Herreder samt Salling Herred i Svendberg Amt og Lille-Belt. Til Herredet hører Derne Baago og Thoro samt nogle mindre Der i Lille-Belt. Areallet er 5½ □ Mile. Boderne ere paa flere Steder i Herredet af en sandmuldet Bestaaffenhed, medens Leer ogsaa i større Strækninger, navnlig op mod Vends Herred, forekommer i Jordblandingen. Skove findes adspredte over hele Herredet. Hk. 5906 Tdr. A. og E. og 15 Tdr. Skff. Indbyggere 22,976, hvoraf 3464 i Kjøbstaden Ålsens. 3 geistlig Henseende er Baag og Vends Herreder forenede til eet Provsti.

Ålsens Landdistrict, oprettet som et selvstændigt District ved Indenrigsministeriets Resolution af 10de September 1864, bestaaer af 64 Gaarde og Huse samt en Deel ubeboede Jordlodder (beliggende i Ålsens Kjøbstad, paa Kjøbstadens Mark og i Kjørum og Gamteste Segne som spredte Enclaver), hvoriblandt Kaals Mølle og Ålsens Strandmølle samt Provstigaarden og en Deel af Fisserleiet Thorshuus. Sognets Hartkorn udgjør 19 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk., c. 150 Tdr. Land af særdeles god Bestaaffenhed.

Indbyggere: 306. Jordbrug, Møllenæring, Skibsfart, Fisseri afgive Erhverv. Af Fiskearter forekommer især Torst og Rødspætter, hvoraf en Deel føres til Kjøbenhavn i Kraser.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Ålsens), Ålsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkts. 3die Udskrivningskreds 195de Vægd. Sognet har Fattig- og Skolevæsen sættes med Ålsens Kjøbstad, hvis Fattig- og Skolevalg det repræsenterer ved et valgt Medlem. Iøvrigt bestyres Sognet ved et dertil valgt Raad af 3 Mænd. Beboerne søge Ålsens Kirke.

Baago Sogn bestaaer af Den Baago, omtrent ¾ M. fra Ålsens Kjøbstad, og en mindre ubeboet D Wgholm i Lille-Belt. Areallet,

c. 1080 Tdr. Land, er af god muldsandet og sandet Bessaffenhed, mod Vest flere side Strækninger og Mose. Htk. 87³/₄ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Baagøby med Kirke og Skole, Veirmølle, Fyr og Fyrpasserbolig. Ialt i Sognet 15 Gaarde, 6 Huse med og 3 uden Jord, hvoraf 1 G. og 7 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 223. Jordbrug er Hovederhvervet. Fiskeriet drives ikkun til eget Forbrug. Hver Gaardmand har Vaad, ofte 2 Vaade. Syd og nord paa Den er god Havn.

Sognet hører under Wedellsborg Virks Jurisdiction (Kjerlingberg), Afsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgtds. 3die Udskrivningskreds 196de Lægd. Sognet danner nu et eget Pastorat, Præsten er tillige Skolelærer. Egen Commune. Kirken tilhører Baagø Commune.

Den 3die November 1861 indviiede Fyens Biskop Dr. theol. Engelstoft den nye Kirke paa Baagø. Det er en lille Kirke — den kostede kun 5000 Rd., hvoraf Staten gav 3000 Rd., Menigheden 2000 Rd., — men den er stor nok til at rumme Menigheden. Den er prydet med et lille Spiir.

Kjørum Sogn, Annex til Afsens Sogn, omgivet af dette, Gamtofte, Søby, Flemløse og Sønderby S. samt Lille-Belt. Kirken, vestlig i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. o. s. o. for Afsens. Areal, 2983 Tdr. Land, er noget bakket og af sandmuldet og sandet Bessaffenhed. Til Sognet hører Den Thorø i Lille-Belt. Fra Nordby-Sø kommer et lidet Vandløb, der, efter at have passeret Afsens Sogn, falder ved Afsens i Lille-Belt. Landeveiene fra Afsens til Faaborg og Odense passere Sognet. Htk. 322 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Kjørum med Kirke, Nordby, Meelby, Ebberup med Skole, Salthøfte med Skole; Fiskerleiet Thorøhuse; Kjørungaard, 14³/₈ Tdr. Htk.; Gaardene Leerbjerg, Flødetjør og Salskov. Ialt i Sognet 57 Gaarde, 40 Huse med og 106 uden Jord, hvoraf 11 G. og 45 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1211. Indbyggerne have, foruden ved Jordbrug, betydeligt Erhverv ved Fiskeri fra Fiskerleiet Thorøhuse, hvor 29 Familier ernære sig deraf. Det er især Torst og Slynder, som her fanges. Af disse sidste føres en Deel med Kvafer til Kjøbenhavn.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Afsens), Afsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgtds. 3die Udskrivningskreds 189de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører en Gaardmand i Østerby med Flere.

Kirken, høit beliggende med Taarn og Hvalvinger, tildeels opført af Kampesten og Fraadsten. Orgel.

Sognets Navn var i ældre Tid Kierndrup.

Gamtofte Sogn, omgivet af Sandager, Hølevad, Turup, Vedtofte, Søllested, Søby og Kjørum S. samt Lille-Belt. Kirken, nordøstlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. o. for Afsens. Areal, 5137 Tdr. Land, hvoraf nogen Skov ved Hovedgaarden Brahesborg, er bakket og af god leermuldet Bessaffenhed. Ved Sognets nordvestlige Grændse falder Uglebækken, der optager et mindre Aaløb syd fra i Gamtofte og Hølevad Sogne, ud i Lille-Belt. Landveien fra Afsens til Middelfart og Odense-Middelfart Hovedlandvei passerer Sognet og deler sig i dettes nordlige Deel. Htk. 562⁷/₈ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Gamtofte med Kirke, Præstegaard, Skole og Hospital, Vedstaarup (Vistorpe) med Teglværk, Boldbro, Eggerup, Hestholm, Aborre med Skole og Teglværk, Lundager og Grimstrup; Hovedgaarden Brahesborg, 124³/₈ Tdr. Hf. A. og E., 7¹/₈ Tdr. Hf., 450 Tdr. L. Uger, 5 Tdr. L. Eng, 400 Tdr. L. Skov, 68 Tdr. L. Mose (86 Tdr. Hf. Fæstegods, 390 Tdr. Hf. Arvesæstegods, Gamtofte, Helevad, Barløse og Turup Kirker med Kirketiende samt Kongetiende af de to forstnævnte Sogne), med den underliggende Avlsgaard Vilhelmsborg, 396 Tdr. L.; Avlsgaardene Vedstaarup, 21¹/₈ Tdr. Hf., 162 Tdr. L. Uger, 8 Tdr. L. Eng, 5 Tdr. L. Mose og 5 Tdr. L. Skov, Mariendal, 17³/₈ Tdr. Hf., 160 Tdr. L.; Gaardene Lillertostegaard, Sjøgaard, Mathildelund, Tokelund og Boldbrogaard. Ialt i Sognet 73 Gaarde, 55 Huse med og 81 uden Jord, hvoraf 28 G. og 88 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1347. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Afsens), Afsens Amtstue- og Lægebistric; 3die Vgds. Sognets østre Deel (Gamtofte, Boldbro, Eggerup, Brahesborg, Mathildelund og Tokelund) udgjør 3die Udskrivningskreds 187de Lægd og dets vestre Deel (Aborre, Lundager og Vilhelmsborg) 188de Lægd). Sognet danner en egen Commune og 2 Sognefogeddistricter. Kirken tilhører Eieren af Brahesborg. 3 Gamtofte er et Hospital, stiftet af Jørgen Brahe, Lehnsmænd paa Hagenskov og Opbygger af Hovedgaarden Brahesborg, for 10 Lemmer. Sognet har 2 Legater, resp. paa 500 Rd. og 300 Rd., stiftede 11te December 1776 og 10de April 1792 af Provst i Gamtofte David Seidelin for Skolelæreren i Aborre og 12 Trængende.

Kirken er i sine ældre Dele opført af tilhugne Kampestenene og har vistnok havt rund Chorafflutning, endel steenugne Figurer findes paa de ydre Mure, Taarn og Hvalvinger senere tilføiede. Orgel. To Begravelsescapeller: det ene mod Nord for Ranganerne, af hvilke her hvile Gelsemeraad, Grev Christian Rantau til Brahesborg, en Tidlang Stattholder i Norge, f. 1683, † 1771 paa Brahesborg, og hans Gemalinde af andet Egetesteb, Eleonore Hedevig Plessen, † 1770; Kammerherre, Stiftamtmand i Viborg Grev Christian Rantau, † 1765; Baron Chr. Ludv. Rantau, † 1756, alle i Marmorarkophager, foruden flere andre af denne Familie; det andet Capel, mod Syd, ganske lille, ved Siden af Vaabenhuset, gemmer Støvet af Provst David Seidelin, Sognepræst til Gamtofte, f. 1711, † 1791, og Hustru Sophie Elisabeth Brind, f. 1719, † 1776.

Brahesborg er opført i 2 Etager af svær Grundmur af Rigsraad og Ridder Jørgen Steensen Brahe til Hvedholm, Lehnsmænd paa Hagenskov, Luge Brahes Broder søn, f. 1585, † 1661. Han var en mægtig og myndig Mand, som af sin Samtid blev kaldet den „lille Konge i Fyen“. En ældre Gaard, Bisbo, har ligget i Sognet, og det er efter Vebel Simonsens Mening (see Samlinger til Hagenskov Slots Historie, S. 64) af denne, at Brahesborg er opstaaet. 1638 paabegyndtes Bygningen, der, at domme efter de Tal, der ere anbragte med Jernanker mellem anden Etages 3 midterste Binduer, først er tilendebragt 1656. Det høiere oppe anbragte Aarstal 1756 samt Bogstavene G. C. R. og E. H. P. erindrer om, at Kvisten er paaaf af Grev Christian Rantau og Eleonore Hedevig Plessen. Paa en Steen over Hoveddøren er følgende Vers indhugget:

Herr Jørgen Brahe mig af Grunden lod bygge
Saaleeds som jeg endnu staaer under Herrens Schytte
med sin fiere, adle Frue, Fru Anna Gyldensfierne;
jeg derfor Brahesborg altid kaldis saa gjerne.
Dend Herre Zebaoth velsigne og længe spare
dem sambt ald deris Vt og naadelig bevare
mig fra Ulyck og Vaade, at uden Tvist og Sorrig,
jeg, medens Verden staaer, maa blive en Brahesborg.

Naar Traditionen lader Jørgen Brahe befale Arbejderne, at de skulde bygge ham en Borg, der kunde staae til Verdens Ende, da var dette en Sjæbnens Troni, at den af ham opførte Lade skulde allerede 1717 falde ned, saaledes som den endnu existerende Indskrift paa Kornladen ommelder:

Mig Jørgen Brahe havde sat,
Mens vi i Danmark boede trygge, 1640,
Da jeg saldt ned en Zulenat,
Lod mig i Krigens Tid opbygge 1718

Christian Rantzau.

Egselfom ogsaa de efterfølgende Stropher, der i Forbindelse med de foregaaende findes paa Laden, synes rettede mod en altsfor stor Forsynlighed for en kommende Tid:

See Fuglen under Himlen an,
Hvor Foden ham bestjaeres,
Han ikke saae, en høste fand,
Dog ved Guds Forsyn naeres.

Efter Jørgen Brahe havde hans Søn Preben Brahe Gaarden og derefter dennes Svoger, den for sin Ærdom og Statsklagt berømte Geheimeraad Marcus Gjøe. Han døde den 28de April 1698, hvorpaa hans eneste Datter med Hytte Dorteia Thott, Charlotte Amalie Gjøe, arvede Brahesborg. Denne, den sidste Ætling af Gjøernes berømte Slægt, ægtede 1716 Grev Christian Rantzau til Rosenbold, Asdal og halv Hammelmoose, Vicekatholder i Norge 1731—39, senere Stiftamtmand i Fyen. Gaarden forblev nu hos den Rantzauske Familie i over 100 Aar, indtil de uheldige Conjunctioner efter Krigen 1807—14 naabte den daværende Besidder til at fratænde Gaarden, hvorpaa den blev overtaget af Statskassen. I Aaret 1828 kjøbtes Brahesborg for 228,000 Rdl. af Høiestretsadvocat, Geheimereferentsraad F. V. de Tresschow († 1869) i Føring med nu afdøde Proprietair C. F. Berg til Skjoldemoose, og den første blev fort efter Gnev Gier af Gaarden, som han i Aaret 1856 overdrog til sin ældste Søn, Kammerherre V. de Tresschow, og den eies nu efter Sidstnævntes Død af Sønnensønner, Kammerherre E. A. R. de Tresschow. Den gamle Bygning staaer endnu og synes at kunne trodse Secler. Paa Muren findes Jørgen Brahes og Karen Gyldenstjernes Navne. (Deres Portraiter i eet Billede opbevares paa Gaarden). En smuk og stor Have omgiver Gaarden. I Havestuen findes Thorvaldsens Mercur, udført i Marmor af Bissen. Paa modstaende Side gives en Udsigt af Brahesborg.

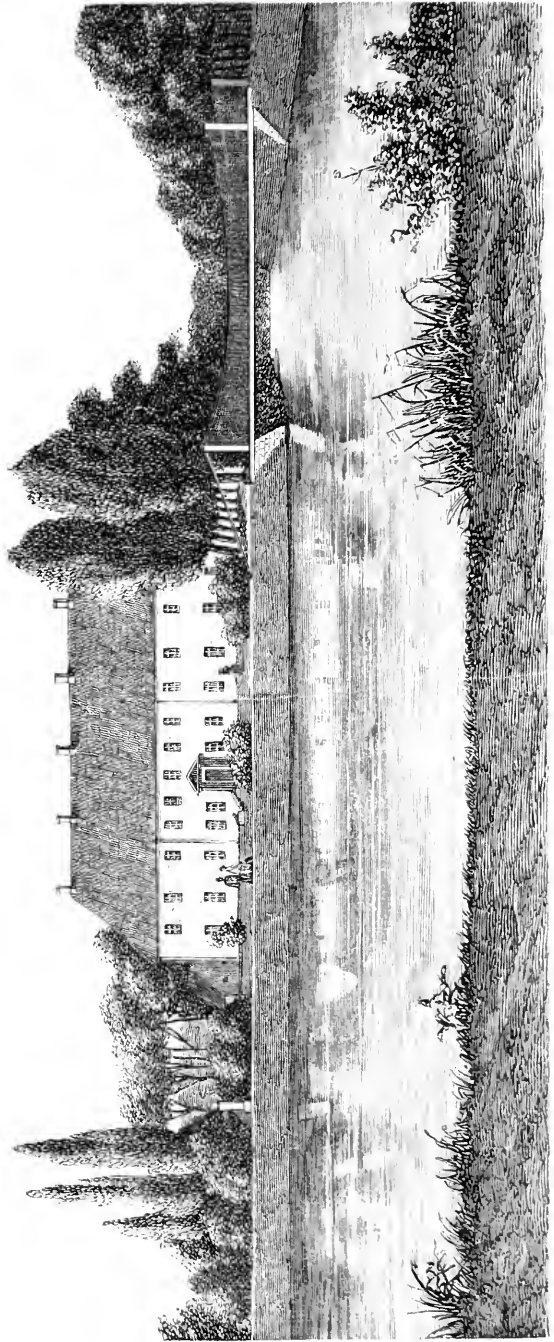
En af Odense Stifts katolske Regnskabsprovstier hed Provst i Tofte, som Gamtøfte da meest hed, fordi Kirken der var henlagt til hans Underhold.

Uborre skal i sit Navn bære Minde af en Borg, hvis Plads endnu skal kunne paavises ikke langt fra Stranden.

Hestholm siges i Præstindberetningen 1623 at have Navn af Hesthinde, Hr. Stig Hvides Broder eller nære Slægtning. Sammensteds findes flere gamle Efterretninger om Sognet.

Søby Sogn, der er adskilt fra Annexet Turup ved den østlige Deel af Gamtøfte Sogn, omgivet af dette Sogn, Kjørnum, Flemløse og Søllefte Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1 M. ø. for Åsens. Areal, 1669 Tdr. Land, bestaaer af Bakker, som sammentrængt ligge ved Siden af hinanden og danne en Mængde dybe Dale og Moser. Skovsbjerg paa Skovgaardes Marker er den høieste Banke i Sognet og hæver sig 296 Fod over Havet. Imellem Byerne Søsbjerg og Kirkesjøby findes den største Deel Banke, af hvilke Ørnebjerg, Stavshøj, Lundehøj og Koppenbjerg danne en høj Plaine paa Søsbjerg Grund. Jordsmønnen er muldsandet, i den sydlige Deel gruset og muldblandet. Hk. 165³/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kirkesjøby med Kirke, Præstegaard, Skole og Hospital, Søsbjerg og Tyllegaarde med Tylle Kro ved Landeveien fra Åsens til Odense; Hovedgaarden Skovgaard, af Hk. 29⁵/₈ Td.

Bratjesborg.

(Fæstegods 111¹/₂ Tdr. Hk., Arvefæstegods 118¹/₈ Tdr. Hk.), 270 Tdr. L. Ager og 21 Tdr. L. Eng; Ørnebjerggaard. Ialt i Sognet 25 Gaarde, 27 Huse med og 10 uden Jord, hvoraf 10 G. og 16 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 382. Jordbrug er Indbyggernes udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Åsøens), Åsøens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Bgkds. 3die Udskrivningskreds 186de Lægd. Med Annexet Turup een Commune. Kirken tilhører Skovgaarde Fideicommiss. 3 Kirke-Søby er et Hospital, oprettet 12te October 1735 for 4 Fattige af Barbara Kirstine Steensen, Enke efter Oberst Mogens Hold til Skovgaarde.

Søby Kirke er oprindelig opført af Kampesteen, Taarn og Hvalvinger senere tilføiede af Muursteen.

Skovgaarde er først oprettet til Herregaard i Slutningen af det 17de Aarhundrede af Cancelliraad og Amtmand over Åsøens og Hindsgavl's Amter Erik Steensen, der ved Egtekab med Kirstine Rothkir, Enke efter Major Sorgen Hartwig, kom i Besiddelse af Gaarden; han eiede tillige Solsegaard og døde 1701, hans Enke 1706. Gaarden gik derpaa over til Datteren, Barbara Kirstine Steensen, der stiftede fornævnte Hospital i Kirke-Søby, og var, som anført, gift med Oberst Mogens Hold, der døde 1712; hun døde først 1755, 83 Aar gammel. Gaarden blev da solgt til Geheimeraad, Grev C. Rantzau til Brahesborg, og den er siden den Tid forbleven hos den Rantzau'ske Familie. Ifølge Grev Erhard Rantzau's Disposition af 4de September 1828 er den nu forenet med det grevelige Rantzau'ske Forlobs (hvis Hovedbestanddeel er Rosenvold i Veile Amt).

I Søby Sogn imellem Bjerne Kirkesøby og Gosøby, henved 1 Mil Øst for Åsøens, ligger den under Navnet Ørnebjerg bekendte Bakke, hvor Christian III.'s Feltherre Johan Rantzau i Grevens Feide 11te Juni 1535 vandt en afgjørende Seir over Lybekerne under Grev Johan af Høya, i hvilket Slag Grev Johan blev dræbt og Christian II.'s ivrige Tilhænger, den forrige Erkebiskop Gustav Trolle, blev dødeligt saaret. Som andetsteds anført beleirede Rantzau efter Erøsningen ved Favrstøvs Væker Åsøens. Det var her han ved Præsten Hans Madsen fra Svanninge og paa andre Maader blev underrettet om, at Lybekerne agtede at angribe ham i Ryggen og havde leiret sig paa Ørnebjerg, omgivet af en Loguborg. Rantzau valgte at gaae dem imøde, og Møllen var alt 6 om Eftermiddagen, da han sendte sine Kartovers Stud ind i den tætpakkede Leir. Grevens af Høya fandt, at det var bedre at „bie paa et Glavinds Dø end paa en Kartovelskøds“ og gik ham imøde. Rantzau syntes at have været stærkere i Artilleri og anvendte det godt mod de fremstyrrende Fjender, saa at disse strax kom i Morden; Rytteriet angreb samtidig Lybekerne's Plante og Christoffer von Veltheim kom til fra Åsøens, da Fæstningens Besætning ingen Udfald gjorde. „Efter halvanden Times Kamp havde Johan Rantzau vundet den herligste Seir og befæstet Danmarks Krone paa sin Herres Hoved“ (Paludan-Müllers „Grevens Feide“ I. S. 427—28). Det var ikke talrige Hære der kæmpede paa Ørnebjerg: Grevens af Høya havde 4 Faner Rytteri og 9 Fæmmer Landsknagte, Johan Rantzau's Hær angives ligeledes til 4 Faner Rytteri, men kun 8 Faner Landsknagte, altsaa 4—5000 Mand paa hver Side.

Turup Sogn, Annex til Søby S., hvorfra det er adskilt ved den østlige Deel af Gamteste Sogn, omgivet af dette, Hølevad, Barløse og Vedtofte Sogne. Kirken, sydvestlig i Sognet, c. ³/₄ M. n. o. for Åsøens. Areal, 1894 Tdr. Land, er bakket og Jordsmændet deels sandet og sandmuldet, deels leret. Uglebjerg Mølleaa danner Sognets nordlige Grænse. Landeveien fra Åsøens til Odense-Middelfart Hovedlandvei passerer Sognet. Hk. 194 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Turup med Kirke og Skole, Blangstrup og Høske; Turup Veir- og Vandmølle. Ialt i Sognet 34 Gaarde, 72 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 9 G. og 33 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 698. Ligesom i Hovedsognet er Jordbrug Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 3die Udskrivningskreds 182de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Brahesborg.

Turup Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen med Taarn og Svælvinger.

Varløse Sogn, omgivet af Kjerter, Ørsted, Vedtofte, Turup, Hølevad og Sandager Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1 M. n. n. o. for Afsens. Areal, 2996 Tdr. Land, hvoraf c. 100 Tdr. Land Skov, som dog ikke er ansat som Fredskov, er bakket og hæver sig ved Kirken 177 Fod over Havet. Jordsmønet er dels leret og leermuldet, dels sandet. Uglebjerg Mølleaa danner Sognets sydlige Grænse og forener sig med et mindre Vandløb fra Sognets vestlige Deel. Til Sognet hører Den Bastholm. Hk. 283⁷/₈ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Varløse med Kirke, Præstegaard, Skole, Veirmølle, 1 Gaard med c. 12¹/₄ Tdr. Hk., 138 Tdr. L., 1 Gaard, 12³/₄ Tdr. Hk., 130 Tdr. L., Taarup, Børing, Myllerup og Rasselunde, Dyrhøje (15 Huse); Varløsegaard, 14³/₄ Tdr. Hk., c. 160 Tdr. L. Ager, Foermosegaard, Puge Vandmølle. Salt i Sognet 45 Gaarde, 46 Huse med og 34 uden Jord, hvoraf 14 G. og 55 S. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 826. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Wedellsborg Birks Jurisdiction (Kjerlingsberg), Afsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 3die Udskrivningskreds 198de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Brahesborg. Sognet har et Legat for Hunsarme, stort 100 Rd.

Varløse Kirke, oprindelig opført af utilhugne Kampesteen, er hvalvet og har Taarn, der ved sin Beliggenhed paa en Bakke tjener som Sømark. Gravsteen over Petrus Brok, Kamill i Odense, † 1486.

Den forrige Herregaard Varløsegaard tilhørte i det 16de Aarhundrede den brokfte Familie, hvis Begravelse findes under Choret i Varløse Kirke. I det 17de Aarhundrede var Varløsegaard en af de 7 syenfte Herregaarde, som tilhørte Jørgen Steensen Brahe (Vedel Simonens Bidrag til Jørgen Brahes Levnetsbeskrivelse S. 5 og 132), og i forrige Aarhundrede eiedes den af Geheimeraad, Grev Rangan til Brahesborg. Senere er den atter bleven særskilt Eiendom. Nu tilhører den Hr. S. Carlsen.

1393 navnes Verdinge (Børing) By i Bardløse Sogn (Suhm XIV. 319).

Sandager Sogn, omgivet af Annexsognet Hølevad, Gamtofte, Varløse, Kjerter og Tanderup S. samt Lille-Velt. Kirken, i Sognets sydlige Deel, c. ³/₄ M. n. n. o. for Afsens. Areal, 1918 Tdr. Land, er bakket og af stærk sandet Vekaffenhed. Uglebjerg Mølleaa, der danner Sognets Sydgrænse, falder her ved Aborreminde i Lille-Velt. Landveien fra Afsens til Middelfart passerer Sognets østlige Deel. Hk. 167⁵/₈ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Sandager med Kirke, Præstegaard og Skole, Stubberup ved Landveien med Kro, Torup, Næs og Filsbysene; Hovedgaarden Drelund, under Grevskabet Wedellsborg, af Hk. efter Stat. Tabv. 16¹/₄ Td., med et Areal efter S. Bangs Amtsbeskrivelse af 140 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng, 20 Tdr. L. Dredvæg og 23 Tdr. L.

Skov. Ialt i Sognet 29 Gaarde og 29 Huse, hvoraf 13 G. og 11 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 398. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Grevskabet Wedellsborg Birs Jurisdiction (Kjerlingberg), Åsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgfd. 3die Udskrivningskreds 197de Lægd. Med Annexet Hølevad een Commune. Kirken tilhører Besidderen af Grevskabet Wedellsborg.

Sandager og Hølevad Kirker ere opførte af Kampsteen og Muursteen med Taarn og Hvalvinger.

Dreilund synes først at være opstaaet som Herregaard i det 16de Aarhundrede, og har aldrig været nogen betydelig Gaard. Den findes saaledes i Aaret 1764 at være solgt for 6000 Rd. D. C. Den nuværende Besidder af Wedellsborg har 1835 lagt den ind under Grevskabet.

Hølevad Sogn, Annex til Sandager S., omgivet af dette, Barløse, Turup og Gamtofte Sogne. Kirken, midt i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. n. o. for Åsens. Areal, 1076 Tdr. Land, er noget bakket og af sandmuldet Befkaffenhed med Leerunderlag. Uglebjerg Mølleaa danner Sognets nordlige Grændse, og et mindre Aaløb, som gennemskjærer Sognet fra Syd til Nordvest, forener sig med denne. Landeveien fra Åsens til Middelfart passerer Sognet. Hkf. 114 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hølevad, af meget spredt Beliggenhed, med Kirke, Smerup, Karup og Mjgind, de tvende sidste næsten ganske udflyttede; Gaardene Hølevadgaard, Østerbygaard, Lundegaard og Raahavegaard. Ialt i Sognet 18 Gaarde og 29 Huse, hvoraf 4 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 305. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Åsens), Åsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgfd. 3die Udskrivningskreds 181de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Brahesborg.

Tanderup Sogn, omgivet af Sandager og Kjerter Sogne, Vends Herred og Lille-Belt. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. for Åsens. Areal, 2803 Tdr. Land, ligger ligesom i en Dal, da Sognet er omgivet af de høie Nabsogne og har mod den østlige Grændse enkelte høie Banker, hvoraf Staverbjerg hæver sig 206 Fod over Havet. Jordsmønnet er deels af sandmuldet og sandet, deels af leret Befkaffenhed. En Hedeskræning i den nordøstlige Deel af Sognet, omtrent $\frac{1}{16}$ af dettes Areal, er i den seneste Tid beplantet med Gran, Fyr og El. Brænde-Aa gennemskjærer Sognet fra Øst til Vest, hvor den ved Grændsen imellem Vends og Baag Herreder falder i Lille-Belt. Sognet passerer af Landveien fra Åsens til Middelfart. Hkf. 261 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Tanderup Kirke, Præstegaard og Skole, der i Forening med Præsteenskjædet og et Bondehuus ligge samlede omtrent midt i Sognet og benævnes Tanderup; Byerne Haare, Hjorte, Emtefær og Rakke; Hovedgaarden Minendal, under Grevskabet Wedellsborg, med Hkf. $8\frac{7}{8}$ Tdr. A. og E., med et Areal af c. 100 Tdr. L.; Gaardene Eskelund, Rnegaard og Rørmosegaarde; Brænde Vandmølle. Ialt i Sognet 43 Gaarde, 42 Huse med og 11 uden Jord, hvoraf 13 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 642. Jordbrug er Hovederhvervet. Enkelte Laxørreder fanges stundum i Brænde=Na.

Sognet hører under Wedellsborg Birk's Jurisdiction (Kjerlingberg), Afsens Amtstue= og Lægedistrict; 3die Vglds. 3die Udskrivningskreds 200de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg. Sognet har et af Gaardmand Mads Mortensen i Nakke stiftet Legat paa 100 Rd. for syge Trængende udenfor Fattigvæsenet.

Tanderup Kirke er forneden opført af tilhugne med Prydelser fornyede Kampesteen, foroven af glatte Kampesteen og Muursteen, hvælvet, med Taarn, smuk rundbuet Portal overbygget af Baabehuset. Smuk Liggsteen med Evangelisternes Symboler i Hjorneerne over Niels Lauritsen, Præst her i 40 Aar, † 1595, og hans Hustru Kirstine Madsdatter, † 1573.

Hovedgaarden Minendal, som tidligere hed Skierbak, skal være sammenbygget af to Bøndergaarde 1589 og have tilhørt Familien Brokkenhuus. Den har sit nuværende Navn efter en Grevinde Wedell, efter at den i sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede var bleven lagt ind under Grevskabet Wedellsborg.

Tanderup hed 1348 og 1395 Tangetorp (Suhm XIII. 814, XIV. 297).

Kjerfte Sogn, omgivet af Tanderup, Sandager, Barløse, Ørsted og Skydebjerg Sogne samt Vends Herred. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. o. for Afsens. Areal, 4440 Tdr. Land, hvoraf 48 Tdr. Land Fredskov (Hjeruplund), er meget bakket, med Undtagelse af Zorberne ved Hovedgaarden Billeflov, som ere meget jævne. Jordsmonnet, der er meget forskjelligt, bestaaer ved Favrskov af ufrugtbar Sand, ved Billeflov af let muldede Jorder og ved Ørsbjerg af Leer. Brænde=Na gennemskjærer Sognets nordlige Deel fra Øst til Vest. Htk. $350\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., $1\frac{1}{4}$ Td. Skff.

3 Sognet: Bjerne Kjerfte med Kirke, Præstegaard og Skole, Ørsbjerg med Kro, Hjerup, Favrskov med Vandmølle; Hovedgaarden Billeflov, under Grevskabet Wedellsborg, efter Stat. Tabv. af 25 Tdr. Htk. A. og E., $1\frac{3}{4}$ Td. Skff. (c. 220 Tdr. Htk. Bøndergods), med et Areal efter H. Bangs Amts=Beskr. af 240 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng og 57 Tdr. L. Skov; Gaardene Nyhæfte, Høigaard, Mølleknep og Bjørnemosogaard. Ialt i Sognet 55 Gaarde og 101 Huse, hvoraf 12 G. og 39 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1117. Jordbrug er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Wedellsborg Birk's Jurisdiction (Kjerlingberg), Afsens Amtstue= og Lægedistrict; 3die Vglds. 3die Udskrivningskreds 199de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Wedellsborg. Et Legat paa 500 Rd. er stiftet den 27de Februar 1767 af Fru A. J. Farenhorst til Billeflov for 5 Trængende af Gudssets Beboere.

Kjerfte Kirke omtales i den mægtige Herremand Niels Hamundsen Lilles Testament af 1295, hvori han gav 10 Mark til den (Suhms Danm. Hist. XI., S. 211). Dens Taarn staaer isoleret, omtrent 25 Alen Sydvest for Kirken. I et Sidecapel hvile i 2 Sandkister B. F. Farenhorst til Billeflov, † 1764, og Hustru Anna Johanne, født Hviid, † 1771.

Hovedgaarden Billeflov har ligesom Billeshave og Billesbolle Navn af den adelige Familie Bille, som eiede den i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Gudsset blev i Slutningen af forrige Aarhundrede lagt under Grevskabet Wedellsborg.

Imellem Favrskovs Banke angreb Johan Kangu, der var landet et Par Dage forinden ved Helnæs, med 5 Gænniter Fodfolk og 300 Ryttere Palmestaften (den 20de Marts) 1535 Grev Christophers Tropper. Han vandt en let Seir, da de tydske Landsknegte lode Bønderne i Stikken og kastede sig ind i Afsens, medens en stor Deel af den uøvede Bondehob blev nedslæbt. Hertug Christian skrev selv om dette blodige Sammenstød: „Der det er kommet til Dræbende have de Lybskes og deres Parties Krigsfolk taget Flugten og ere tuede ind i Afsens By, og forlode den arme forførte og vanvittige Hob Almue saa paa Pladsen igjen udi al Angest og Dødens Nød, saa der desværre og blev en mærkelig Hob Folk slagne.“ Johan Kangu belejrede derefter Afsens, indtil denne efter Slaget ved Ørnebjerg overgav sig.

Skydebjerg Sogn, omgivet af Annexet Orte S., Ørsted og Hjerte Sogne samt Vends og Odense Herred. Kirken, i Sognets sydlige Deel, $1\frac{3}{4}$ M. n. o. for Afsens og $2\frac{3}{4}$ M. v. s. v. for Odense. Areal, 2261 Tdr. Land, hvoraf 27 Tdr. Land Fredskov, er meget bakket med Undtagelse af c. 200 Tdr. Land Eng og Mose. Af Jordemønnet er $\frac{1}{3}$ leermulde og Resten muldgrusede, grusede og sandede Jorder. Brænde=La gennemffjærer Sognets nordlige Deel fra Øst til Vest. Landeveien fra Taaborg og Afsens til Bogense og den sjeneste Jernbane passerer Sagnet. Htk. $181\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., c. 3 Ekpr. Skff.

I Sagnet: Byerne Skydebjerg med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, en Gaard paa 13 Tdr. Htk. med 139 Tdr. L., Gavnby med en Gaard paa $12\frac{1}{4}$ Tdr. Htk. og 134 Tdr. L., Taarup og Narup med Folkehøiskole, Jernbanestation, Postexpedition (de tre sidstnævnte Byer næsten ganske udslttede); Gaardene Vilhelmsborg, Skydebjerg Vand- og Veirmølle. Balt i Sagnet 24 Gaarde, 75 Huse med og 59 uden Jord, hvoraf 5 G. og 72 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 894. Jordbrug er Hovedhvervet.

Sagnet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Afsens), Afsens Amtstue- og Lægebistric; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 178de Lægd. Med Annexet Orte een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Erholm og Søndergaarde.

Skydebjerg og Orte Kirker ere for omtrent 20 Aar siden næsten aldeles ombyggede: de have begge Taarn, men ingen Hvalvinger. I Skydebjerg Kirke findes et Epitaphium med Portraiter og bibelske Billeder over Præsten Jens Pedersen Bang og Hustru fra 1680.

Orte Sogn, Annex til Skydebjerg, omgivet af dette, Ørsted S. og Odense Herred. Kirken, omtrent midt i Sagnet, c. 2 M. n. o. for Afsens og $2\frac{1}{2}$ M. v. s. v. for Odense. Areal, 3833 Tdr. Land, hvoraf 56 Tdr. Land Fredskov foruden endeel Kratkov, er meget bakket, og Frøbjerg Bavneshøi, der har en Høide af 408 Fod over Havet eller er ligesaa høi som det høieste Punkt paa Møens Klint, forener sig med tvende noget mindre Bakker, der ligge i Retning fra Nordøst mod Sydvest; Brendholts Banke, i Nærheden af denne Drillingehøi, naaer ikke denne Høide, men er en sjelden smuk afrundet Høi af omtrent 30 Tdr. Lands Størrelse. Jordemønnet er som i Hovedsagnet af leermuldet, muldgruset, gruset og sandet Bakkens. En Arm af Brænde=La danner Sognets nordvestlige Grænse. Landeveien fra Afsens til Odense=Midbelfart Hovedlandveii passerer Sagnet. Htk. $276\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skff.

I Sagnet: Byerne Orte med Kirke og Skole, Frøbjerg med Skole, Pogeskole, Vandmølle og Teglværk, Frøbjerglund; Vade=

gaarde, Skovgaarde og Peirupgaarde, hvoraf 1 Gaard med 12¹/₄ Tdr. Hf., 125 Tdr. L. Ager, 16 Tdr. L. Eng, 12 Tdr. L. Mose og 17 Tdr. L. Skov (2¹/₂ Tdr. Hf. Fæstegods), med Teglværk, Gaardene Brendholt, Topgaard, Ulskov og Fattiggaarden Damgaard, Veirmøllen Dammølle. Ialt i Sognet 57 Gaarde, 144 Huse med og 75 uden Jord, hvoraf 30 G. og 187 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1481. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, affættes endeel Tørv. Teglværket producerer aarlig c. 400,000 Stykker Muursteen.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 177de Vægd. Kirken tilhører Stamhuset Erholm og Søndergaard.

I Ørte Sogn har der i Middelalderen været en Herregaard Frøbjerg, ligesom der endnu er en Landsby af dette Navn; den forekommer allerede 1383, og nogle Aar senere skrev den bekjendte, oftere her omtalte, Ridder Berneke Skindel sig til Frøbjerg (Vedel Simonsens Rugaard I, 1ste Hefte S. 118 og 131 Anm.).

Ørsted Sogn, omgivet af Kjøng, Sollested, Vedtofte, Barløse, Skjudebjerg og Ørte Sogne samt Odense Herred. Kirken, vestlig i Sognet, c. 1³/₄ M. n. o. for Åsens og c. 3¹/₄ M. s. v. for Odense. Areal, 3458 Tdr. Land, hvoraf 553 Tdr. Land Fredskov, foruden ikke ubetydelige Skovstrækninger, der ikke ere ansatte som Fredskov, er temmelig bakket, og Jordsmånnet bestaar deels af lerede og leermuldede Jorder, deels af gruusblandede Skovjorder. Ved Sognets sydøstlige Grændse findes et mindre Aløb, som udspringer paa Brahesholms Marker i Vedtofte Sogn og tager sit Løb Syd paa til Søholm=Ø i Kjøng Sogn. Landeveien fra Åsens og Faaborg til Aarup Jernbanestation og Kjøbstæderne passerer Sognet. Hf. 252³/₈ Tdr. A. og E. og 2¹/₄ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Ørsted med Kirke, Præstegaard og Skole, Veirmølle, Hospital, Fattighuus, Høibjerg og Nyrup med Skole; Hovedgaarden Frederikslund, af Hf. 28 Tdr. A. og E. og 2¹/₄ Td. Skff., 260 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng og Mose og 1000—1100 Tdr. L. Skov (177 Tdr. Hf. Fæstegods og 41 Tdr. Hf. Arvesæstegods); Gaardene Truntegaard, Gaagerup, Østerskov og Hyldestedgaard. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 34 Huse med og 19 uden Jord, hvoraf 10 G. og 26 H. udenfor Byerne.

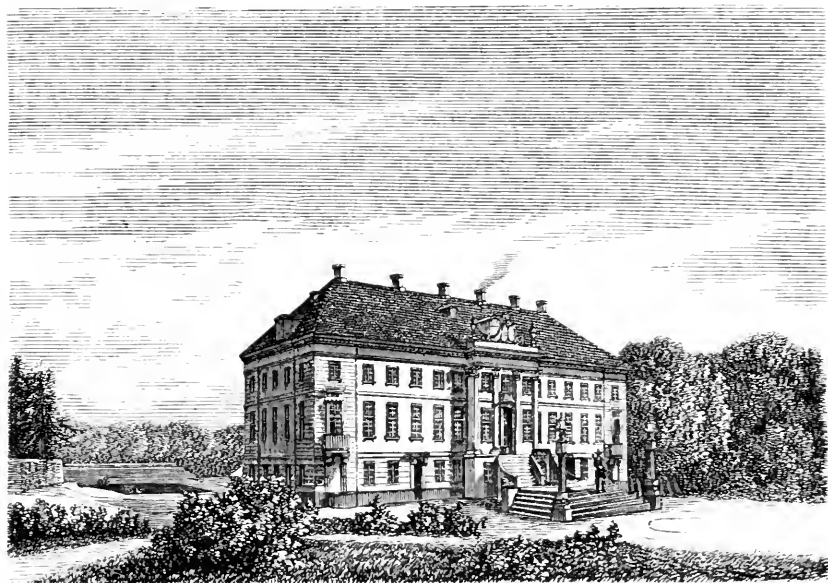
Indbyggere: 588. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv. Sognets store Skove give endeel Arbeidere Veffjæftigelse om Vinteren.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Åsens), Åsens Amtstue- og Vægedistrict; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 179de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund. I Sognet er et Hospital for 4 Lemmer.

Kirken, som bestaar af et firkantet i den senere Tid udvidet Chor, af Langhuus og af senere tilbygget Taarn og Vaabenhuus, er oprindelig meget gammel, opført af raae Kampesten med tilhuggede Kantsteen og med profileret Graniisokkel. De spidsbuede Hvalvinger ere af langt senere Oprindelse. Den gamle, med flere Menneskehoveder prydede Døbefont af Granit er endnu bevaret; ogsaa findes bevaret ved Indgangen til Høire i Vaabenhuset et Billede udhugget i Granit af St. Jørgens Kamp med Dragen (sandsynligvis har Kirken havt Navn efter denne Helgen). Indfatningen til Alterbilledet — nyt Alterbillede af Wegener, forestillende Jesus prædiker paa Bjerget — og Prædikestolen ere i Renæssancestil fra Christian den Fjerdes Tid; fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede skriver sig Levningerne af en Præst- og Degnestol

i Spidsbuestil. Nyt Orgel. Epitaphium over Gabriel Knudsen Achelseie. En Familiebegravnelse for Rantzauerne til Frederikslund er indrettet i Laarnet. Her hvile General Grev Frederik Siegfried Rantzau til Rosenvold, Frederikslund, Søholm og Brahesholm, f. 1744, † 1822, og Hustru Sophie Magdalene, født Krag-Zuel-Wind, f. 1754 og † 1833, samt deres Søn Kammerherre og Oberst, Grev Carl Frederik Rantzau, Eier af de 3 sidstnævnte Gaarde, f. 1778, † 1851, m. fl.

Hovedgaarden Frederikslund hed tidligere Krangerup, og skal vare oprettet til Herregaard af Landsdommer Gabriel Knudsen Achelseie, som eiede den 1589 (Danste Atlas VI., S. 685) og efterlod den til sine Sønner Sigvard og Torben. Efter dem kom den til Claus Daa, der ogsaa eiede Brahesholm og i Jylland Næs (det nuværende Lindenborg), og som blev stude paa sin Fru Sophie Amalie Lindenoës Foranstaltning 1678. Efter hendes Død kjøbtes Krangerup og Brahesholm af Geheimeraad Morten Skinkel til Søholm († 1691). Hans Enke Anne Charisius eiede nu de tre Godser indtil sin Død 1708. Deres to Døtre vare bode i Barndomsalderen, deres Pleiebatter, formodentlig tillige Fru Annas Broderbatter, Somfru Margrethe

Frederikslund.

Dorothea Charisius blev gift med Capitain Vilhelm Stockfleth og alle 3 Godser forenedes hos deres Søn, Stiftamtmand Christian Stockfleth († 1750) og derefter hos dennes Svigerisøn Geheimeraad Grev Holck, som solgte alle tre Gaarde og Godser ved Auction 1770 for 128,923 Rd. D. C. Ikke lange efter bleve de dog igjen forenede ved General, Grev Frederik Siegfried Rantzau (yngste Søn af Grev Chr. Rantzau til Brahesborg), som ombuggede Krangerup og gav efter sig Gaarden dens nuværende Navn. Senere gif de tre Godser samlede over til hans ovennævnte Søn, Kammerherre, Grev Carl Frederik Rantzau og fra ham atter til hans aldste Broders yngste Søn, Kammerherre, Grev Carl Frederik Rantzau, der er den nuværende Besidder. Hovedbygningen er af Grundmuur, i to Etager med Kjalder, opført 1772 af Grev F. S. Rantzau. Af denne gives her en Afbildning.

Skamorshave nævnes i Danste Atlas som en forhenværende Herregaard i Sognet. En Skovstrækning i den sydlige Deel af dette kaldes endnu Skamorshave.

I den lille Landsby Nyrup var den bekjendte Historiker Rasmus Nyerup født den 12te Mars 1759 († 1829 i Kjøbenhavn som Professor i Literaturhistorien, Uni=

versitetsbibliothekar og Regentsprovst); hans Fader var hoverigjørende Bonde under Godset Brahesholm.

Sollested Sogn, omgivet af Annexsognet Vedtofte, Ørsted, Rjong, Flemlose, Søby og Gamtofte Sogne. Kirken, nordvestlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. n. o. for Åsøns. Areal, 2056 Tdr. Land, hvoraf 136 Tdr. Land Fredskov (Kulle Skov), er bakket og for Størstedelen af leret og leermuldet Bestaafenhed. Langs med Sognets nordøstlige Grændse er et mindre Aaløb. Htk. $143\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., $2\frac{1}{8}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Sollested med Kirke, Præstegaard, Skole og Teglværk, Bukkerup, Egemesedamshuse (31 H.); Gaardene Lysholt, Rønnemose, Sollestedgaard, Vistorpegaard, Nybogaard og Faldenggaard. Talt i Sognet 19 Gaarde, 28 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 7 G. og 30 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 483. Jordbrug og Skovarbejde er Hovederhvervet.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Åsøns), Åsøns Amtstue- og Lagedistrict; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 183de Lagd. Med Annexet Vedtofte een Commune. Kirken tilhører Eieren af Rosenvold.

Sollested Kirke er opført af Muursteen med Taarn og Hvalvinger. Rundbuede Vinduer.

Sollested, „Sølverstade“, „Sjaluærstath“, forekommer allerede i Historien 1175, da Kong Valdemar I. der holdt en Forsamling om Sommeren, hvor han udstedte et Brev, ifølge hvilket han overlod St. Knuds Kloster i Odense Landsbyen Hethby (formodentlig Heden) for andre Eiendomme, og 1231 er den anført i Fordebogen for 30 Mark Guld (Ser. rer. Dan. VII. p. 523), hvoraf synes at kunne sluttes, at det i den tidlige Middelalder var et betydeligt Sted, hvor Kongen havde vigtige Eiendomme.

Vistorpegaard er vistnok det Besthorp, hvor Jarl (comes) Olef 1140 boede (S. R. D. VII. 219) eller som Sago falder ham Eliuus a vico Wisingo.

Vedtofte Sogn, Annex til Sollested S., omgivet af dette, Gamtofte, Turup, Barlose og Ørsted Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. $1\frac{1}{2}$ M. n. o. for Åsøns. Areal, 1687 Tdr. Land, hvoraf 65 Tdr. Land Fredskov, er bakket og har ved Uglebjerg sit højeste Punkt. Jordsmonnet bestaaer deels af leerblandet Sandjord, deels af sandede og sandblandede Leerjorder. Ved Brahesholm udspringer Uglebækken og danner Grændsen imellem dette og Ørsted Sogn, og et mindre Aaløb gaaer fra Brahesholms Markes Syd paa. Landeveien fra Åsøns til Odense-Middelfart Hovedlandevei passerer Sognet. Htk. $161\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E., 5 Skpr. Skff.

I Sognet: Byerne Vedtofte med Kirke og Skole, Mellemhalle og noget af Hægle, hvoraf Resten hører til Turup Sogn; Hovedgaarden Brahesholm, $44\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. A. og E., $\frac{5}{8}$ Td. Skff., med 385 Tdr. L. Ager, 15 Tdr. L. Eng og 22 Tdr. L. Skov; Uglebjerg Vand- og Veirmølle og Brendegaard. Talt i Sognet 25 Gaarde, 18 Huse med og 12 uden Jord, hvoraf 9 G. og 16 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 357. Jordbrug og Skovarbejde er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 180de Lagd. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund. I Vedtofte er et Hospital, stiftet for 4 Lemmer af en tidligere Eier af Brahesholm, Stiftamtmand Christian de Stockfleth, som dertil har henlagt en Capital, der fortiden udgjør 300 Rd.

Bedstfte Kirke er opført af Muursteen, har Taarn og Høvelinger, rundbuede Vinduer. Over Kirkeføren er en Indskrift saalydende:

Gaf ind o Sjæl, gaf ind, om Du vel har i Sinde
At reddes fra din Synd paa Dommens store Dag;
Her høres Naadens Ord, her skal Du Nedring finde
Skjønt ei dit Hjød deri vil finde Smag.
Men førend Du gaaer ind skal Du Dig ydmyg bøie
For Gud i Bøn og Suk om Saligordets Frugt.
Før Du igjen gaaer ud til Himlen kast dit Tie
Paa Gud som Ordet gav Dig til en Livsens Lugt.

Hovedgaarden Brahesholm hed tidligere Bed tofste gaard; sit nuværende Navn fik den efter at være bleven Brahernes Eiendom. I det 16de Aarhundrede tilhørte den Familien Hardenberg: den under Kong Frederik II. bekjendte Rigshofmester Eiler Hardenberg († 1565) og hans Son, den rige Eric Hardenberg, som lod baade Gaardens Bygning og Godset betydeligt forbedre († 1604 som den sidste Mand af denne Linie af Hardenbergerne). Fra denne Familie kom Gaarden ved Sidstnævntes Datter Kirstines Giftermaal med Arel Brahe til Elvedgaard (den berømte Astronomys yngre Broder) til Braherne, og Tyge Arelsen Brahe forandrede Gaardens Navn til Brahesholm, omtrent 1630, paa samme Tid, som det andet efter denne mærkelige Familie opkaldte Herresæde, det nærliggende Brahesborg, blev bygget af hans Fætter Jørgen Steensen Brahe. Ved hans Datter Anna Brahes Giftermaal med Claus Daa kom Gaarden til denne; deres Son var Claus Daa, der ogsaa eiede Krangerup (Frederikslund). Siden Midten af det 17de Aarhundrede har Brahesholm, kun med kort Afbrudelse fra 1770 i de nærmeste Aar, været forenet med Frederikslund og Søholm (jfr. disse). Samtlige Gaardens Bygninger ere efter en Ildbrand, som overgik den i April 1842, ny opførte af Grundmuur. Paa Brahesholm er derhøjs i 1871—72 opført en ny Hovedbygning med Taarnbygninger og et zirkulært Spiir. Den ligger syd for den ældre Gaard paa en Bakke ned mod Bedstfte.

Kjong Sogn, omgivet af Ørsted, Sollested, Flemløse og Haarby Sogne samt Odense Herred og Svendborg Amt. Kirken, noget vestlig i Sognet, c. 1³/₄ M. ø. for Alsens. Areal, 4543 Tdr. Land, hvoraf 16 Tdr. Land Fredskov, er bakket, og Jordenmonnet er af sandet, leermuldet og stærk leret Vekstfærdighed. Sognet gennemskjæres af et Aaløb, der, efter at have passeret Søholm=So, som er beliggende midt i Sognet, og er 1600 Alen lang og omtrent 700 Alen bred, forener sig med et Vandløb fra Vesten og samlede løbe Syd paa. Landeveien fra Alsens til Odense gennemskjæres i Sognets vestlige Deel af en mindre Landevei fra Odense=Middelfart Hovedlandevei til Faaborg. Hft. 411¹/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Kjong med Kirke og Præstegaard, Vand= og Veirmølle, Gummerup med Skole og Fogesole, Høierup, Glamsbjerg med Veir= og Vandmølle og Fattiggaard, og Holte; Hovedgaarden Søholm, 24⁵/₈ Tdr. Hft., med 249 Tdr. L. Ager, 16 Tdr. L. Skov og 15 Tdr. L. Eng (183¹/₄ Tdr. Hft. Fæstegods, 31³/₄ Tdr. Hft. Arvefæstegods; Gaardene Sogaard, Børholm, Hjortholm, Skrinds=have og Høibjerggaard; Søholm Skole. Salt i Sognet 86 Gaarde, 96 Huse med og 80 uden Jord, hvoraf 31 G. og 90 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1607. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Alsens), Alsens Amtstue= og Vægedistrict; 7de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 184de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund. Sognets Fattigvæsen har en Fattiggaard paa Glamsbjerg Mark for 40 Lemmer, med et Areal af c. 10 Tdr. Land.

Rjong Kirke er opført af utilhugne Kampesteen og Muursteen, har Taarn og 8 Hvalvinger, nemlig 1 i Taarnet, som er aabent mod Skibet, 3 i Skibet, 2 i en Sidebygning mod Nord og 2 mindre i Choret.

Hovedgaarden Søholm tilhørte siden Slutningen af det 16de Aarhundrede Familien Skinkel, der i det 17de Aarhundrede hermed forenede Krøngerup (Frederikslund) og Braghesholm, hvilke senere gik over til Stiftamtmand Stodkæth og efter ham til Grev Holdt, som solgte alle tre Godser 1770; men fort efter bleve de igjen forenede som den grevelige rangsauffe Families Eiendom (jfr. Frederikslund). Alle denne Gaards Bygninger bleve i Slutningen af forrige Aarhundrede nedrevne og dens Zorder derefter drevne under Frederikslund; men den nuværende Eier har i Aarene 1855—56 opbygget en ny Gaard, saa at Søholm nu er en selvstændig Aulsgaard, men uden herskabelig Hovedbygning.

Flemløse Sogn, omgivet af Sollested, Rjong, Haarby, Dreslette, Sønderby, Rjærum og Søby Sogne. Kirken, midt i Sognet, 1½ M. o. s. o. for Afsens. Arealet, 4510 Tdr. Land, hvoraf 43 Tdr. Land Skov og Plantage, bestaaer af lette, grusede og kalkede Zorder. I Sognets nordlige Deel er et mindre Aaløb. Landeveien fra Afsens til Faaborg passerer Sognet. Hf. 4387/8 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Flemløse med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Voldtofte med Skole, Høed og Drærup; Hesselgaard, Akenbækshuse og Mosebo. Ialt i Sognet 70 Gaarde og 136 Huse, hvoraf 13 G. og 61 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1320. Zordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Afsens), Afsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Bykds. 3die Udskrivningskreds 185de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører en Privatmand.

Kirken er oprindelig opført af Kampesteen, med senere tilføiede Hvalvinger og Taarn. Taarnet, med Blytag, tjener til Somærke fra Beltet.

Paa Sognets Marker foresaandtes tidligere mange Gravhoie; ogsaa er dette Sogn meget rigt paa Oldsager; saaledes blev 1598 en stor Runesten flyttet fra Marken ind paa Kirkegaarden, hvor den senere blev sønderslaaet og tildeels indsat i Kirkegaardsmuren, og til forskjellige Tider, saavel i forrige som dette Aarhundrede, er der ved Udgravninger gjort flere interessante og for Antiquitetsstudiet vigtige Fund; jfr. Vedel Simonssens Saml. til Hagenskov Slots Historie, S. 3 flg. (Om Flemløse Runestenen, der nu findes paa Jagerspris, see 1ste B., S. 104, jfr. Thorsens Rune-mindemærker I. 97). Nu er der siden dette Skriffs første Udgave i Aarene 1864—65 foretaget den interessante Udgravning af det lille Mosebrug, som hedder Kragehul og ligger omtrent 500 Skridt nordvest for Flemløse By, fra hvilket man tidligere ogsaa havde enkelte Oldsager. Kragehul Mosefund er beskrevet af Prof. Engelhardt i et særskilt Skrift under dette Navn. I Indledningen omtaler Forfatteren, at den systematiske Underjogelse af vore Moser begyndte i 1858 med Thorsbjerg Mose i Angel (1858—61) og fortsattes i Nydam Engmose i Sundeved (1859—63), i Bimose ved Ddenise (1859 og 1865) og i Kragehul. „Disse Fund“, soier han til, „ere utvivlsomt Minder om Jernalderens Begyndelse her i Norden og de ere alle Minder om stærke Kæmper og Kampe, om eiendommelige Sæder og Skikke hos et Folk, der bragte os saa vigtige Løstestænger til en højere Udvikling, som Jernet almindelige Brug, Bogstavskrift, der er Tankens gangbare Mont, Hestens Brug til Kjoren og Riden og en meget udviklet Vaadbygning“.

Astronomen Peder Jacobsen Flemløse, som gik Tyge Brahe tilhaande paa Hveen, var født i denne By († 1599); ogsaa den lærde Orientalist Thomas Bang var født i Flemløse Præstegaard den 18de Februar 1600; han døde som Dr. og Professor i Theologien og første Universitetsbibliothekar i Kjøbenhavn 27de October 1661.

Efter Danske Atlas (VI. S. 657) skal der i Sognet findes en med Spor af Grave omgivet Plads, hvor tidligere Herregaarden Bjørnsmose laae.

Under et Steengjærde syd for Voldtofte By saandtes i 1843 et Tinkar, hvori laae c. 1550 smaa Sølvmonter, saagodtjom alle af de saakaldte „Korshvide“. De for-

modes nedlagte i Jorden i Begyndelsen af Kong Frederik den Førstes Regjeringstid (Ant. Tidssft. 1843—45, S. 41—45).

Haarby Sogn, omgivet af Dreslette, Flemløse og Kjøng Sogne samt Svendborg Amt og den fra Lille-Belt indflydende Horne- eller Hølnæs-Bugt. Kirken, nordvestlig i Sognet, 2 M. s. j. o. for Åsens. Areal, 5886 Tdr. Land, hvoraf nogen Skov (Signefjær), der dog ryddes mere og mere for at opdyrkes og bebygges, er bakket, og Jordsmønnet af meget forffjellig Bestaafenhed, deels lette grusede, deels sandmuldede og leermuldede Jorder. Til Sognet hører endvidere et lidet Skovareal ved Horne-Bugten, som paa de øvrige Sider er omsluttet af Dreslette Sogn. Sognet gennemffjæres af et Aløb, der ved Nellemose falder i Løgis-mosebugten, en mindre Bugt af Hølnæsbugten. Landeveien fra Åsens til Faaborg, der gennemffjæres af 2 mindre Landeveie til Svendborg og til Bogense, passerer Sognet. Hft. 515 Tdr. A. og E., 3 Skpr. Eff.

3 Sognet: Bjerne Haarby med Kirke, Skole, Kro, Vandmølle og Uldfarteri, Akkerup med Præstegaard og Skole, Sarup med Skole, Vand- og Beirmølle, Strandby med Skole og Vandmølle, og Nellemose; Hovedgaarden Løgis-mose, 27¹/₈ Tdr. Hft. med 308 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng og 40 Tdr. L. Skov; Aulsgaarden Ballegaard (tildeels Fæste under Grevstabet Brahesminde), 11³/₄ Tdr. Hft., med 110 Tdr. L. Ager, 18 Tdr. L. Eng, 2 Tdr. L. Skov og 2 Tdr. L. Mose; Tjilstrupgaard, Lindegaard og Ellegaard. Ialt i Sognet 111 Gaarde, 155 Huse med og 128 uden Jord, hvoraf 52 G. og 167 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 2086. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, have noget Erhverv ved Fiskeri ved Strandby og ubetydelig Søfart. 3 Kjøbmænd drive iffe ubetydelig Handel, og der er i de senere Aar udført c. 8000 Tdr. Sæd aarlig.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Åsens), Åsens Amtstue- og Løgedistrict; 3die Bygds. Sognets østre Deel (Haarby, Akkerup, Skallebjerg, Langbiil og Kirkemarken) udgjør 3die Udskrivningsfreds 192de Løgd og dets vestre Deel (Sarup, Strandby, Nellemose og Løgis-mose) 193de Løgd. Sognet er nu deelt i to Sognesogeddistricter og danner en egen Commune. Kirken tilhører Grev Vilde-Brahe til Grevstabet Brahesminde. Sognet har en Fattig- og Forsørgelsesanstalt, beregnet paa 30 Lemmer, og et af Grev F. Trampe stiftet Legat til Forbedring af Skolelærerens Løn i Sarup, hvoraf aarlig udredes 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg og 24 Rd.

Haarby Kirke er en Korskirke, bygget af Kampsteen og Teglsteen, hvalvet og med Taarn. Indtil 1856 havde den kun een Korsarm, men da tilbyggedes den fænde Arm og ombyggedes den nordre saaledes, at Korsarmene have tvende Rader Hvalvinger (Prof. Nebelong forestod Bygningsarbeidet). Altærtavle, Christus i Gethsemane, af afdøde Lund, Prof. ved Kunstacademiet. Under Taarnet findes den grevelig trampeste Begravelse med 3 kostbare Marmorstifter, hvori hvile Oberstlieutenant Conrad Greve af Trampe til Løgis-mose og Fjellebro († 1735) og hans Sofire, Comtesseerne Frederikke Lovise og Sophie Hedevig Trampe (Familien kaldes i Capellets Fundats Tramp). Under Choret er en nu udshldt og tilmuret Gravhvalving, i hvilken der 1856 fandtes 18 Kister med læselige Inscriptioner. Disse vare over Rigsmarsk, Raad, Befalingsmand paa Standerborg Anders Vilde, † 9de Novbr. 1657, 57 Aar gammel; hans Frue Anna Sophie Rosenkrantz, † 1667; Erik Vilde: Anders Vilde, † 1694. 14 Frokener fra Odense Kloster, hvilke ved et Gavebrev af sidstnævnte Anders Vildes Enke, Beathe Margrethe Bjelle, dateret Tersløsegaard den 24de Mai 1732, fik den Vildeste

Familiegravelse til Gravsted og har benyttet den fra 1758 til 1788. Paa de andre Rister vare Indskriftene ulæselige. Liigsteen i Vaabenhuset over Alexander Durham til Høisgaard, „Capitain“, †1600, og Hustru Mette Urne. Mindesteen over 3 den 29de Juni 1864 faldne Krigere.

Hovedgaarden Logismoze nævnes allerede 1390 som tilhørende en Johan Pedersen (Suhms Dann. Historie XIV., S. 266 og 269), og 1406 omtales af Hamsfort (Ser. rer. Dan. I. p. 320) „Johannes Petri de Lauismos“. (formodentlig den samme) som „prætor Floniæ“, d. e. Landsdommer i Fyen. Gaarden findes ofte at have været i flere adelige Slægters Sameie, saaledes nævnes samttidig eller jærfkilt flere Medlemmer af den mægtige fynske Slagt Bryffe, Jacob Hardenberg, Albret Bydelsbad og dennes Svoger, Rigshofmesteren Mogens Gjøe og efter ham igjen samttidig Svigerfjnnen Johan Dye til Kielstrup, Mouritz Oluffen Krogenos til Vollerup og Børge Trolle til Pillo. Efter Johan Dye arvede hans Søn Eskild Dye hans Andeel, hvilken, da han døde ugift, gif over til Broderen Peder Dye til Giesfeld. Han synes at have besiddet den største Deel eller hele Gaarden, efterjom han opførte Bygning paa deene, men efter ham findes atter mange Medieiere, saaledes Peder Dyes Søsterfjnn Johan Kud, Johan Urne, Anders Bille, Rigets Marf. Denne Sidstnævnte byggede Capellet paa Gaarden; hans Søn Erik Bille fik den efter ham og derefter Sønnefjnnen Anders Bille. Han var gift med Rigsadmiral Henrik Bjelkes Datter Beathe Margrethe, som overlevede ham. Hun solgte Gaarden til Generallieutenant, Grev Adam Frederik Trampe, Anfører for de danske Hjelpetropper i østerriggf Tjeneste, som døde i Ungarn 1704, efter forinden at være udnævnt til tydsk Rigsgreve. Efter ham besad hans Enke, en Datter af Admiral Cort Adeler, Gaarden, derefter Sønnen Conrad, Datteren Sophie Hedewig, † 1780, og Broderfjnnen Adam Frederik Grev Trampe. Han afhændede Høndergodiet og solgte senere Gaarden til Capitain Uball, som kun eiede den i 7 Aar (1800–1807), hvorefter han afhændede den til Forpagter Smidt paa Wedellsborg, der havde den til sin Død 1827. Gaarden blev derefter kjøbt af hans to Søner N. og F. L. Smidt, hvilken sidste udfkjøbte Broderen og solgte den 1831 til E. Hansen for 12,000 Specier; den blev derefter, som ommeldt foran, mageskiftet mod Rjarsgaard (Logismoze blev dengang vurderet til 50,000 Rd.) og eies nu af Dr. Hansen, der 1856 kjøbte den af Petersen for 118,000 Rd. Af Peder Dyes Bygning staae nu kun de to Floie, den tredie, der blev nedbrudt i 1826, var forsynet med et høit Taarn og Spiir. Anders Billes Capel er nedlagt; Gaarden har endnu Grave.

Efter Danske Atlas skal der fordm i Sognet have været en Herregaard af Navn Høisgaard, som i det 17de Aarhundrede blev henlagt under Logismoze. Den eiedes, se i foran navnt, i Slutningen af det 16de Aarhundrede af Alexander Durham. En Deel af dens Jorder høre nu under Høisgaarden Ballegaard; paa denne Gaards Mark sees Borgpladsen med Spor af Grave.

Dresflette Sogu, omgivet af Sønderby, Flemløse og Haarby Sogne samt Lille-Belt (Aakrogbugten og Helnæsbugten, mellem hvilke den til Sognet hørende Halvø Algernæs). Kirken, nordlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. s. o. for Afsens. Arealet, 4225 Tdr. Land, hvoraf 35 Tdr. Land Fredskov, er med faa Undtagelser, navnlig i den sydlige Deel af Sognet, hvor Svennemose Banke hæver sig 185 Fod over Havet, temmelig jævnt, og Jordsmønnet af fortrinlig leer- og sandmuldet Bestaassenhed. Hk. $400\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., $3\frac{1}{4}$ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Dresflette med Kirke og Præstegaard, Snave med Skole, Skaarup, Strærup og Mullerød med Skole, Brydegaarde, Eneværksgaarde, Fisserleiet Brunshuse med Udskibningssted, Ungersbjerg og Skovkrogen; Hovedgaarden Flenstofte, 19 Tdr. Hk., med 140 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng og 16 Tdr. L. Skov; Algernæsgaarde (2 G.) paa Halvøen Algernæs; Gaardene Simmerholm med Teglværk, Skovbjerggaard og Drbakgaard. Ialt i Sognet 82 Gaarde, 51 Huse med og 94 uden Jord, hvoraf 31 G. og 68 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1247. Intet særligt Erhverv findes udenfor Jordbrug med Undtagelse af noget Fiskeri og Skovarbejde. Fra Fisterleiet Bruns-huse udfibes endeel Sæd til Flensborg og Kiel.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Åsens), Åsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgtds. 3die Udskrivningskreds 191de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hoved-gaarden Flenstofte.

Dresflette Kirke er en meget smuk hvalvet Korstirke med et 31 Alen høit af Conferentsraad Nyberg 1787 opført Taarn, hvorpaa en Altan eller et Slags Obser-vatorium. Udsigten fra dette især mod Syd og Sydvest er viid. Conferentsraad Ny-berg (om hvem see forøvrigt Frederiksgave) skjænkede ogsaa Kirken et smukt Altermaleri og lod indrette et Gravcapel for sig og Familie. Over Døren til Gravcapellet lod han 1791 paa en Marmorsteen anbringe følgende Vers, som endnu findes der og her gjengives som et Minde om Brans og Rahbets Dage, i hvilke det er skrevet (jfr. N. M. Petersens Udtryk om hin Tid „de hjære Udgjeldelser om Juldkommenhed og Dyd“ i den danske Literaturs Historie V. I. S. 366):

„Ei Dødens Rædsler, Gravens mørke Bolig,
Kan skrække den, som frygter Gud;
Fra Sorger fri, han slumrer sødt og rolig,
Indtil ham vækker Almagts Bud.
Frimodig skal han frem for Dømmen træde,
Forsonet Gud ham domme skal;
For adæl Daad skal evig Fryd og Glæde
Belønne ham blandt Frommes Tal.
D! gid Enhver, som denne Grav skal gjemme,
Maa leve Gud og Dyden tro,
Og Andres Gavn som eget Vel forfremme,
Saa skal han døe i Fred og Ro.“

Dresflette skrives 1367 Drefsflette og har sit Navn af det smalle Drag, der for-binder Sognet med Algernæs.

Hovedgaarden Flenstofte (af Mandensnavnet Flen), beliggende $\frac{1}{4}$ Mil Syd for Frederiksgave (Hagenstov), forekommer allerede i Niels Hamundsens Testament af 1295 (Suhms Danmarks Historie XI, S. 211), og kaldes derfor ogsaa i Danske Atlas VI., S. 683, en af de ældste Gaarde i Landet. Til dens Historie findes kun saa Optegnelser. I Aaret 1799 købte Agent Nyberg til Frederiksgave Flenstofte med dengang tilhørende 80 Tdr. Htt. Bøndergods for 55,050 Rd. D. C. Gaarden var derefter i over 50 Aar forenet med Frederiksgave, først som Privat- og senere som Statseieendom, men blev i Aaret 1854 solgt som en særskilt Eiendom. Den tilhører nu Hr. P. N. Damsboe.

Paa Snaven Mark ved Mosen „Lille Long“ findes en Steendysse med et vel-bevaret Steentammer. (F. M.).

Sønderby Sogn, omgivet af Rjærum, Flemlose og Dresflette Sogne samt Lille-Belt (Astrøgbugt). Kirken, nordlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. v. for Åsens. Areal, 2790 Tdr. Land, hvoraf 200 Tdr. Land Fredskov, er noget bakket, og Jordsmonnet af fortrinlig leermuldet Bestaaffenhed. Sønderby=Sø er beliggende ved Byen Sønderby. Landeveien fra Åsens til Faaborg passerer Sognets nordlige Deel. Htt. 284 Tdr. A. og C., $\frac{1}{8}$ Td. Eff.

I Sognet: Byerne Sønderby med Kirke, Præstegaard og Skole, og Na eller Nahuse; Hovedgaarden Frederiksgave, $92\frac{7}{8}$ Tdr. Htt. A. og C., c. $\frac{1}{8}$ Td. Eff., c. 660 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. L. Eng, 100 Tdr. L. udyrket Jord og 230 Tdr. L. Skov (Sønderby Kirke- og Kongetiende); Vandmøllen Store Mølle eller Frederiksgave Mølle og Veirmøllen Lille Mølle. Ialt i Sognet 30 Gaarde, 15 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 8 G. og 1 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 658. Jordbrug og noget Skovarbejde udgjør Indbyggernes Hovederhverv.

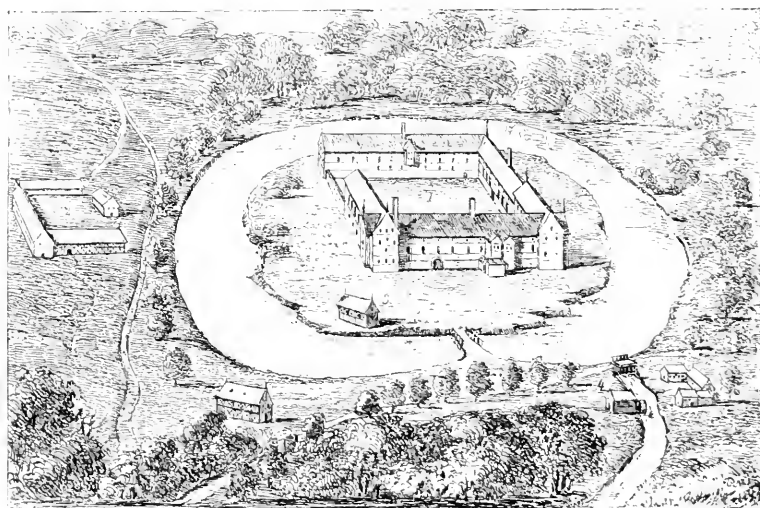
Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Afsens), Afsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 3die Udskrivningskreds 190de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Frederiksgave Hovedgaard. 3 Sønderby er et Hospital, stiftet 1717 af General Dewitz med en Capital af 2213 Rbd. og Plads til 8 Lemmer. Desuden har Sognet 2 Legater, det Hildebrandtske, stort 225 Rbd. og det Vingalffe, c. 122 Rbd., til værdige Trængende deels i Sønderby og deels i Dre-flette Sogne.

Sønderby Kirke, opført af Kampesteen og Muursteen, er med Taarn og Hvalvinger, og har et Gravcapel med 4 store og smukke Vægfigurer, 2 af Marmor og 2 af Sandsteen, hvori hvile Medlemmer af Familien Dewitz. 1866 afløredes en Minde-støtte paa Sønderby Kirkegaard over 26 Krigere, døde 1864 paa Frederiksgave Lazareth.

Lidt Sydst for det nuværende Frederiksgave har den gamle berømte Kongeborg Hagenskov ligget*). Oprindelsen til Navnet er uvis. Det forekommer første Gang 1251, da et Kongebrev derfra blev udstedt, og saa Aar efter, 1259, blev Borgen benyttet som Statsfængsel for den mod Kong Christoffer I. oprørte Erkebiskop Jacob Erlandsen, hvis Fængsling havde et langvarigt Interdict til Folge for Riget. Kort efter findes Slottet at være pantsat til Hertug Albert af Brunsvig, Kong Erik Oluf-pings Formynder, i Anledning af de Udgifter, han som saadan havde havt for Riget, og i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede var det i den hollsteenske Grev Geerts Hænder, som 1336 folgte det til en hollsteensk Adelsmand Ditlev van der Weyningen. Efterat Dronning Margrethe 1386 havde indløst det fra en følgende Eier, og saa en hollsteensk Adelsmand, Benedict v. Ahlefeldt, var Hagenskov derpaa Sædet for en kongelig Hovedsmand eller Lehnsmænd, saalænge det var kongelig Eendom, nemlig — med Undtagelse af det ene Aar i Grevens Feide 1534—35, da Bonden Hans Lunde havde det i Besiddelse (see Paludan-Müller i Annaler for nord. Oldkyndighed og Hist. 1853, S. 1—24) — lige til 1667. De meest bekjendte af disse kongelige Lehnsmænd vare Eske Wilsde til Swanholm (1514—29), som senere blev Rigshofmester, Eiler Konnov til Hvidkilde, den sidste Mand af sin Slægt (1553—63), hans Svigerfæder Erik Hardenberg til Mattrup (1572—1604), den for sine Reiser (endog til Jerusalem) bekjendte Rigsfantsler Jakob Ulfeld til Egeffov (1605—10), Fader til den endnu mere navn-fundige Rigshofmester Corfits Ulfeld, Christian IV.'s Svigerfæder, som var født paa Hagenskov den 10de Juli 1606, samt den forhen (see Brahesborg) omtalte Jørgen Steensen Brahe til Hvedholm i 44 Aar (1617—1651). Da ved Regjeringsformens Forandring Lehnene bleve forvandlede til Amter, skaffede Kong Frederik III. Hagenskov Gaard og Gods til den hidtilværende Amtmand i sammes (senere Afsens) Amt, Geheimeraad Niels Banner, som ogsaa fik Tilladelse til herefter at kalde Gaarden til Grundring om den kongelige Naade Frederiksgave. Efter ham, † 1670, fulgte Sonnen Christian Banner, og fra ham gif Gaarden 1707 ved Salg over til Hindsgavls Eier, Geheimeraad, Generallieutenant og Elefantridder Frants Jochum v. Dewitz, der anførte det danske Cavalleri i Slaget ved Gadebusch († 1719). Det var i denne Familjes Besiddelse, at den gamle Slotsbygning afbrændte 1741. Dewitzerne beholdt Gaarden til Aaret 1764, da Major Dewitz folgte den for 170,000 Rbd. D. C. til Cancelliraad Otte i Gedernsørde, som atter kort efter overdrog den til sin Svigerfæder, Hofagent, senere Conferentsraad Niels Nyberg, f. 1725 i Nyberg i Salling af Bondeforeldre, † 1804 som Chef for et af Danmarks første Handelshuse, medens han ogsaa i mange andre Henseender havde udviklet en hoist gunstlig Virksomhed (jfr. Nyt histor. Tidsskr. IV., S. 204—5). Det var med fuld Sandhed, at hans Biograph (see Nyerups og Pahdes Samling af fortjente danske Mands Portraiter og Biographier) yttrede, at hans Handelshus i mere end 40 Aar havde havt den meest ubegrændede Agtelse over hele Europa, at hans Skibe havde gjennemseilet de fleste Verdenshave, at hans Indvorfriantakter havde sat mangfoldige Hænder i Arbejde, og at hans Landvæsensindret-

*) Jfr. Betel Simonsons „Samlinger til Hagenskov Slots, nuværende Frederiksgaves, Historie“, Odense 1842.

ninger geraadede saavel hans Hjerte til Ere som hans Bønder til Gavn. I Aaret 1775 byggede han den nuværende Hovedbygning i italiensk Stil (1 Længe i 2 Etager). „Blandt Værelserne var især eet mærkværdigt, fordi Alt i samme fra det mindste til det største var kinesisk.“ „Ogsaa Haven anlagde han med tyrkiske Telte, Grotter med Conchylier og Mineralstuser, og forresten i fransk Smag med stive Hækker og Allé.“ (Af Gaarden med Omgivelsér findes et Prospect i det smukke Maleri af Zuel, tilhørende Kmhr., Stiftamtmand Baron C. Wille-Bræbe til Svanholm, som var udstillet i Industrisbygningen 1872, hvor Conferentsraad Nyberg sees siddende i en af Frederiksgaves Marter i Samtale med sin Søn og Sonnekone, sødt Jalbe). Nu er Haven omdannet til et engelsk Parkanlæg. Efter Conferentsraad N. Nybergs Død fik hans Søn Etatsraad J. C. Nyberg, f. 1767, † 1831, Frederiksgave, men da dennes Formuesomstændigheder ødelagdes ved Krigen med England, overtog Statskassen 1824 Gaarden, som vedblev indtil Aaret 1854 at være Statseiendom. I Aarene 1841—47 var den Sommerresidents for Kronprindsen, senere Kong Frederik VII. Godset er nu afhaændet til Bønderne. Ved Auctionen i 1854 kjøbtes Hovedgaarden med tiliggende Forder, tvende Vandmøller, samt Stovene i Sønderby og Sollested Sogne for 318,500 Rd. af Besidderen af Grevstabet Wedellsborg, Grev Wedell, der nu er dens Eier. Grev

1. Hagenskov. 2. Ladegaard. 3. Stald. 4. Mølle.

nedstammer fra Frederiksgaves første Besidder, Geheimeraad Niels Banner, idet Grev Hannibal Wedell, † 1708, var gift med dennes Sønnedatter Anne Cathrine Banner. I 1864 blev Hovedbygningen bebygget som Lazareth.

Omtrænt 900 Alen sydost for Frederiksgave Hovedgaard ligger i den nuværende Park Hagenskøvs Borgplads, 170 Alen lang og 130 Alen bred udenfor Gravene. Af det gamle Slot findes en Tegning i Kefens Atlas, hvorefter det var bygget i 4 Floie, uden Taarne, men med karnapagtige Udbygninger. (Kefens Afbildning gjengives her). „Endnu bærer Slotskomsten, alle Omvælinger til Trods, de store Stræppeblade eller den saakaldte Pæsillentsurt, der er et karakteristisk Mærke for Middeldalderens Borg-haver“ (Wedel Simonsens Borghistorie, S. 66—67). Nordlig for Hovedgaarden ligger den saakaldte „gamle Slotsbænk“, kun 2000 □ Alen stor, rund af Form, hvilken er udgravet paa Foranledning af Kong Frederik VII. som Kronprinds; der blev fundet Ruiner af et firkantet Taarn.

I Frederiksgave findes laae tidligere 3 Runestene, der i den nyere Tid ere ført til Jagerspris.

Helnæs Sogn, der bestaaer af Halvoen Helnæs i Lille-Velt og udgjør den sydligste Spids af Odense Amt, danner den vestlige Grændse for Helnæs-Bugten og er ved en smal $\frac{1}{4}$ M. lang Landstrimmel ved Landsiden forbunden med Halvoen Agernæs til Dreslette Sogn. Kirken, paa den østlige Side af Halvoen, $2\frac{1}{2}$ M. s. o. for Afsens. Areal, 2294 Tdr. Land, er bakket og har, især mod vestre Side, nogle høie Klinter tæt ud til Kysten. Den saakaldte Galgebasse i Sognets nordlige Deel er 96 Fod høi. Jordsmonnet er paa den nordlige Deel af Halvoen stærk leret, paa den midterste Deel af let gruset Bestaffenhed og paa den sydlige Spids af fortrinlig Leermuld. Den østlige Side af Halvoen har en Havnbugt, der er indvundet til Eng ved en Dæmning. Ht. 1817/8 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Helnæs med Kirke, Præstegaard, Skole og Veir-mølle, 1 Gaard $14\frac{1}{2}$ Tdr. Ht., 124 Tdr. L. Ager, 5 Tdr. L. Eng, 25 Tdr. L. Dredrev og 5 Tdr. L. Underskov. Ialt i Sognet 31 Gaarde, 16 Huse med og 19 uden Jord, hvoraf 8 G. og 10 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 456. Foruden Jordbrug haves ubetydeligt Erhverv ved Fiskeri og Kornhandel.

Sognet hører under Baag Herreds Jurisdiction (Afsens), Afsens Amtstue- og Lægedistrict; 3die Bygds. 3die Udskrivningskreds 194de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører en af Sognets Gaard-mænd. Fattigvæsenet eier en Kongl. Obligation paa 200 Rd., et Legat paa 200 Rd. og en opsparet Capital af 200 Rd., bestemt til Opsparelse af et Fønd til Anskaffelse af et Fattighuus.

Ifølge en Optegnelse i Embedsbogen er Kirken bygget 1618, da Sorgen Brahe var Lehnsmænd paa Hagenskov. Rigtigheden heraf kan dog vistnok være tvivlsom, da Kirkens Mure, af Granit med Fylthing, ligne ganske andre gamle Kirkebygningers. Fladt Loft. Taarnet er senere tilbygget af Muursten, 1740. Sognet var tidligere Annex til Sønderby.

Helnæs, Hellenæs, „Hølgahanæs“ nævnes 1231 i Baldemar II.'s Fordebog, hvor- efter en Stykkedeel af samme tilhørte Kongen (Ser. rer. Dan. VII p. 524). Om Halvoen sigtder en Næssefonge Helje i den hedenske Oldtid sit Navn, eller dette betyder „det hellige Næs“, saaledes som det forklares i Ser. VII. p. 582, er uvis.

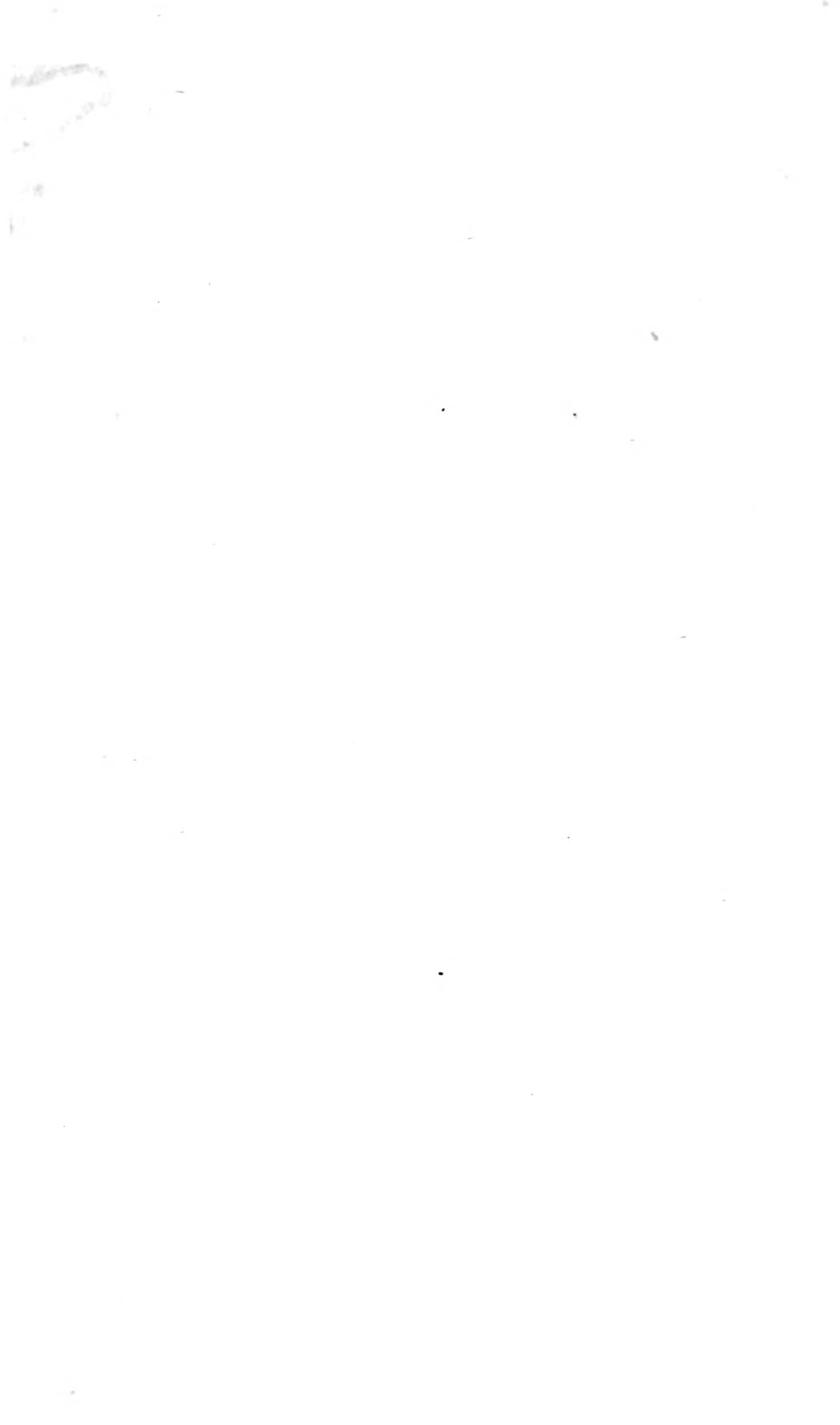
Paa Halvoen Helnæs fandt en Nat i Marts 1535, uventet for Fjenden, den Landgang Sted af de kongelige Tropper under Anførelse af Johan Rantzau, som havde Fyens Erobring til Følge efter Slaget ved Lynebjerg.

Som fredede Oldtidsmindesmærker forekomme i Sognet: paa Bynten af Helnæs i den saakaldte „Langmark“ et Steenkammer med Overligger, sammesteds i „Hoved-marken“ et stort Steenkammer med Overligger, sammesteds i „Standsemarken“ et Steenkammer med Overligger og en næsten rund Skandse, omgivet af en tør Grav; ved Stranden en Skandse fra Evestefrigen.

I Foraaret 1860 fandtes paa Helnæs en Runesteen, der blev kløvet, men de fleste Stykker bragtes dog tilveie og opbevares nu i Oldnordisk Museum. Thorsten (Rune-mindesmærker S. 337) læser den saaledes: Rhuulfr sati stain Nuragupi ast Gupumunt brupur sunu sin druknapu . . . Ouair fapi.

Indtil den nuværende Amts-Inddeling indførtes 1794, dannede Bends Herred Hindsøavl Amt og Baag Herred Afsens Amt, der begge vare forenede under een Amtmands Bestyrelse. Ifølge Land-Communal-An-ordningen af 13de August 1841 udgjøre disse to Herreder nu et særligt Amtsraadsdistrict.

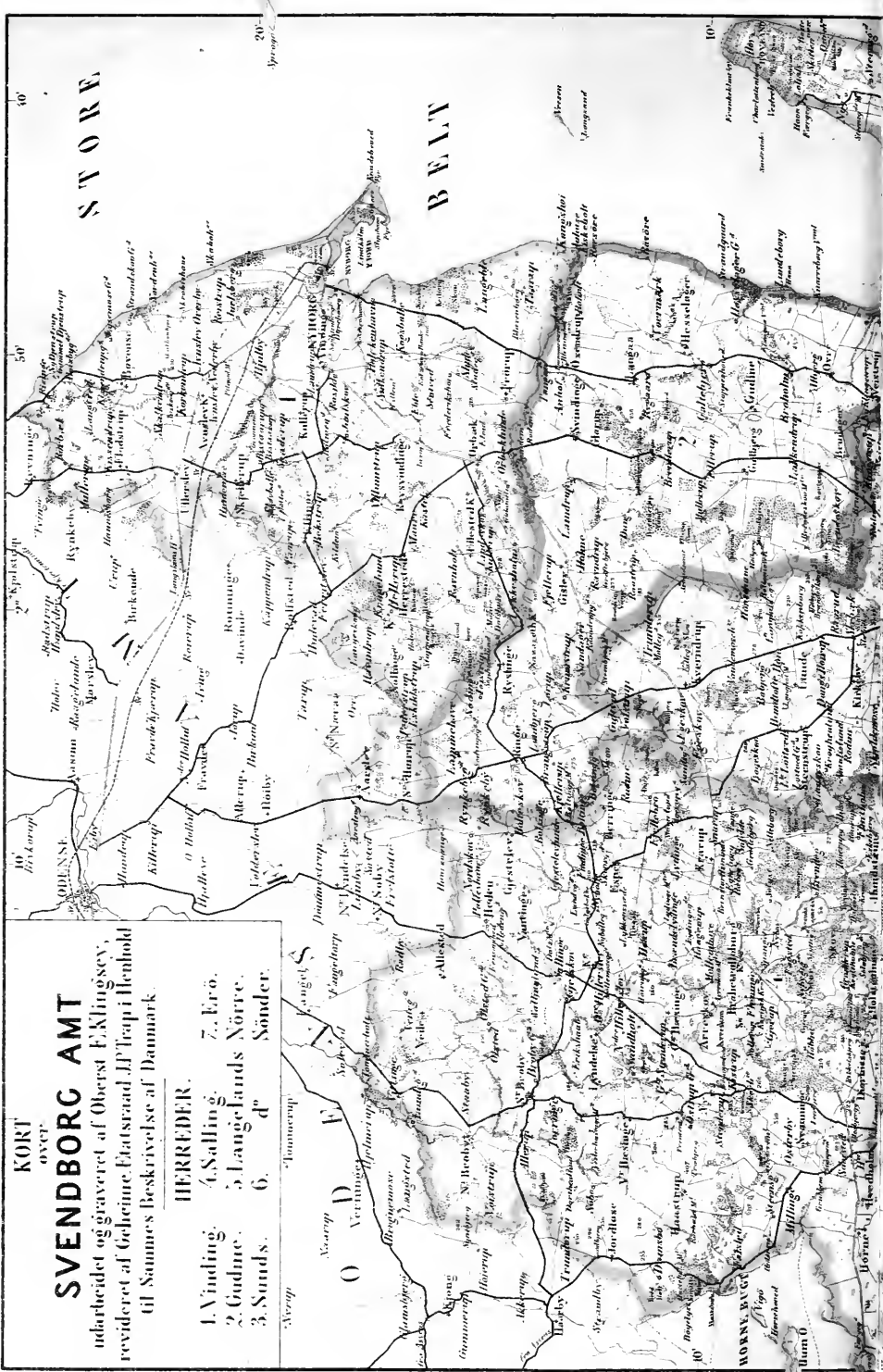
KORT
OVER

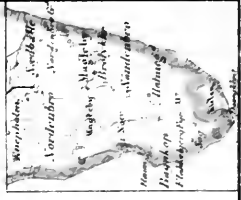
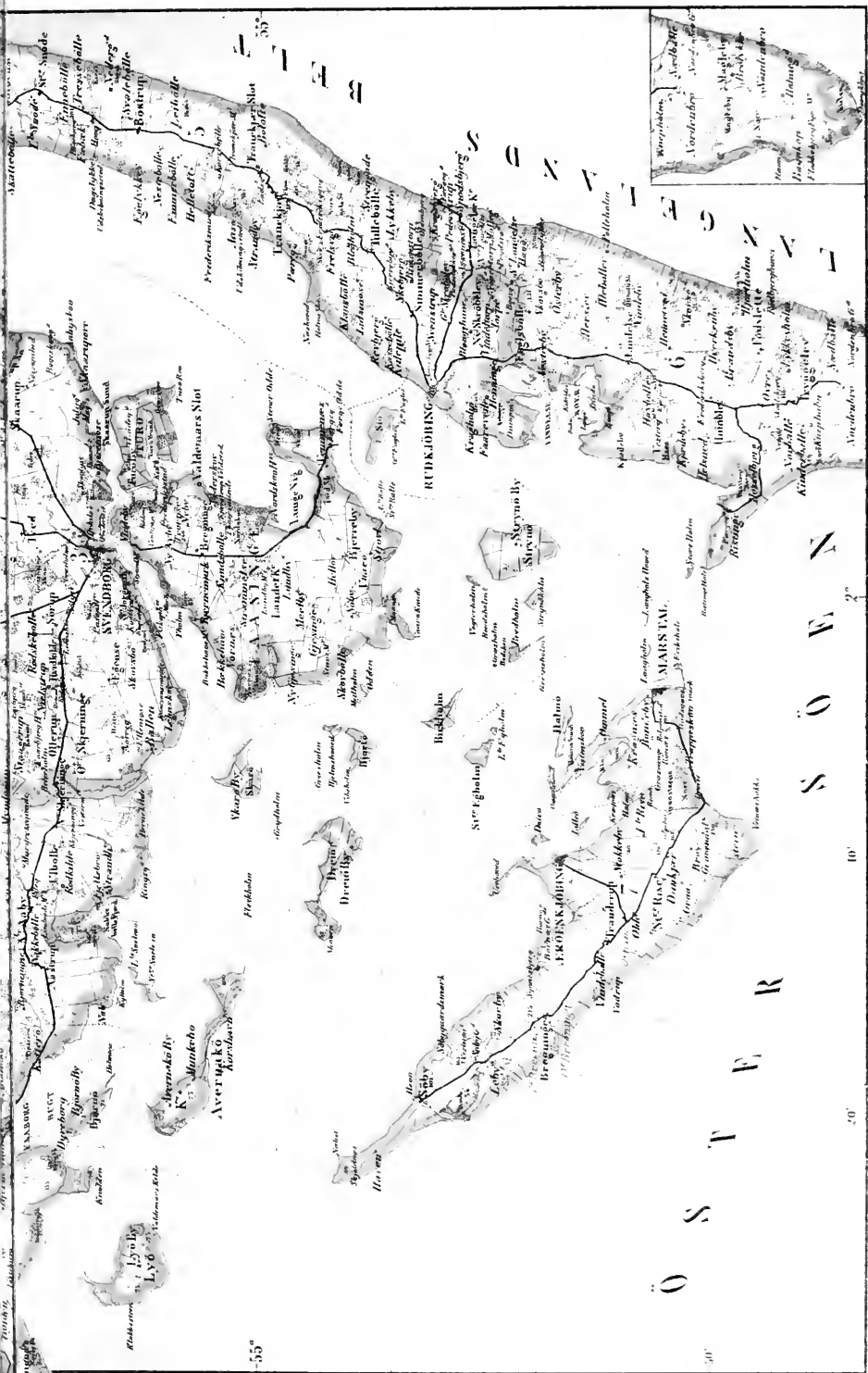
SVENDBORG AMT

udarbejdet og graveret af Oberst F. Klingsøe,
revideret af Gef.ime. Etatsraad J. T. Trap i Henhold
til Saames Beskrivelse af Danmark

HERREDER.

1. Vinding.
2. Salling.
3. Gudme.
4. Salling.
5. Langelands Nørre.
6. Sønder.

Svendborg Amt,

det sydligste af de toende Amter, der udgjøre den syenske Dgruppe, bestaaer af den sydlige mindre Deel af Den Fyen, de større Der Taasinge, Langeland og Vro samt de mindre Turo, Eio, Skovs, Stryno, Stryno Kalv, Birkholm, Halmø, Store Gyholm, Dreio, Skaars, Avernafs, Bjørns, Lys og Blums, foruden flere smaae ubeboede Der og Holme. Amtets Fladeindhold er 29,7 □ Wiil. Statistisk Tabelværk, 3die Række, 11te B. angiver 16de Juli 1866 for Svendborg Amt: det ved Matrikuleringen opmaalte Areal til 295,644 Tdr. Land, Coplan 1960 Tdr. Land, anvendt til Fredsfov 22,786 Tdr. Land, besaaet Areal 129,928 Tdr. Land (deraf Hvede 8548 Tdr., Rug 24,991 Tdr., Byg 40,720 Tdr., Havre 32,522 Tdr., Boghvede 1037 Tdr., Grter og anden Bølgfød 5126 Tdr., Blandfød 6899 Tdr., Kartofler 2964 Tdr., andre Rodfrugter 206 Tdr., Raps 2029 Tdr., Handelsplanter 1573 Tdr.). Af Huusdyr fandtes til den nævnte Tid i Amtet: 23,618 Heste, 70,563 Stkr. Hornkvæg, 92,524 Faar, 24,052 Sviin. Det samlede Ager og halverede Skovskylde Hartforn var efter Stat. Tabv. 3die R., 4de B. den 1ste April 1860 (Vro altsaa her ikke medregnet, dets Hf. er tilsammen c. 1414 Tdr. Ager og Eng) 26,007 Tdr., deraf Hjøbstædernes 346 Tdr., Landdistricternes 25,661 Tdr. Af sidstnævnte hørte til 118 større Landbrug 4070 Tdr. Hf., til 4151 Bøndergaarde fra 1 til 12 Tdr. Hf. 18,662 Tdr., til 8374 Huse under 1 Td. Hf. 2477 Tdr., til skylsfatte, ikke bebyggede Lodder 452 Tdr. Af Husene havde 4,797 over 2 Stkr. Hf., 1306 mellem 1 Stk. og 1 Hfdr. Hf., 1085 under 1 Hfdr. Hf., 1186 vare jordløse Huse. Af Gaardene vare 1714 Selveiergaarde, 234 vare Arvefæstegaarde med Ret til at sælge og pantsætte, 4 Arvefæstegaarde uden denne Ret, 2199 vare Fæstegaarde med c. 11,000 Tdr. Hf. (Fæstefløsningen er senere gaaet fremad i Svendborg Amt, saa at Fæstegodsset nu kun lidet overstiger 9000 Tdr. Hf.). Af samtlige Huse vare 3947 Selveierhuse, 4427 Fæstehuse. Indbyggernes Antal efter Folketællingen i

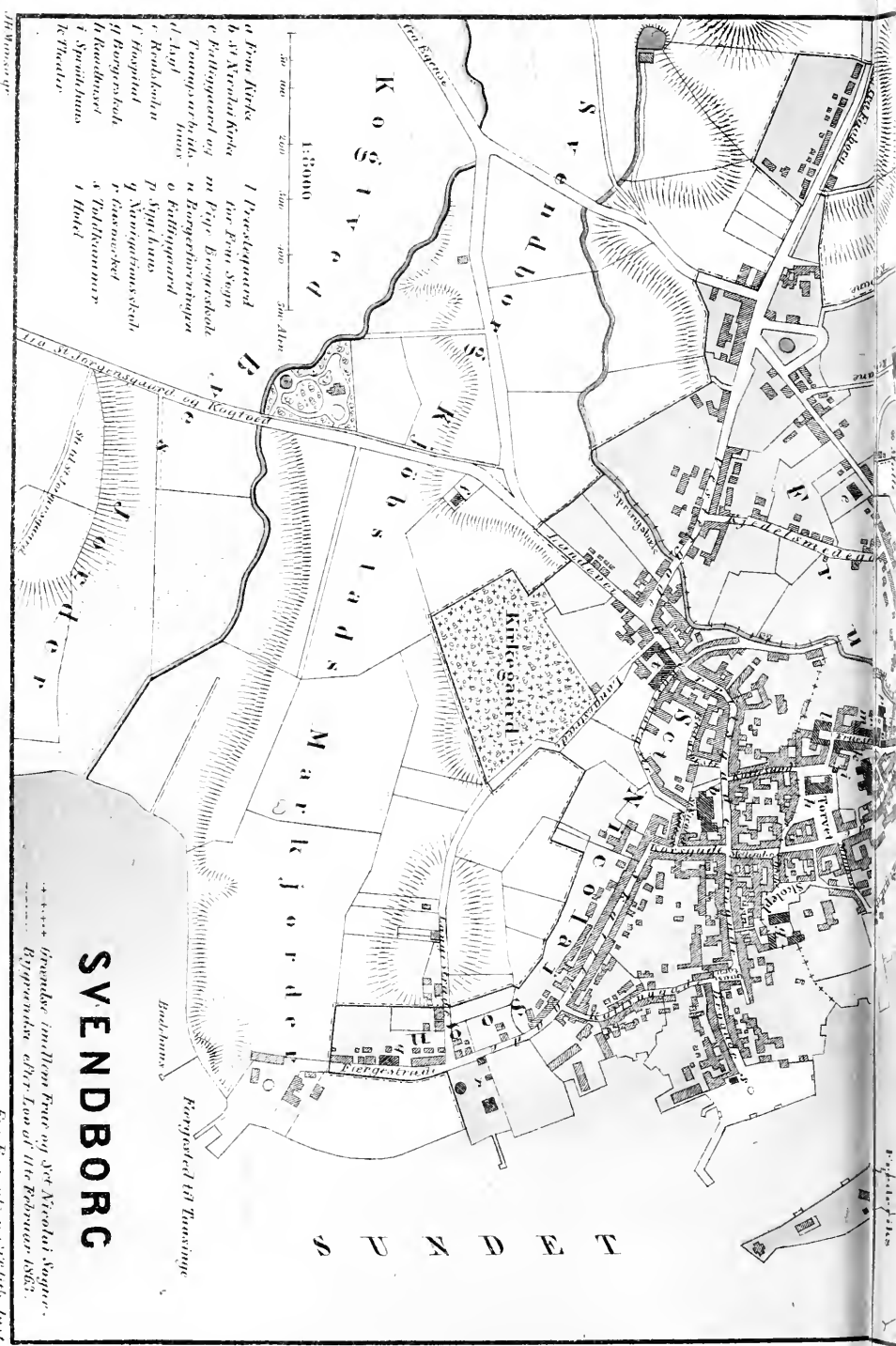
1870 var 105,630, hvilket viser et Antal af 3547 paa □ Milen. Af Amtets samtlige Indbyggere levede 95,112 i Landdistricterne og 19,041 i Kjøbstæderne.

Svendborg Amt indbefatter Kjøbstæderne: **Svendborg, Faaborg, Nyborg, Rudkjøbing og Grøestjøbing**, samt Herrederne **Vinding, Gudme, Sunds, Salling, Langelands Nørre- og Langelands Sønder-Herred og Grø Herred**. Amtet danner en Amtsgemeinde med et Amtsråd af 9 valgte Medlemmer. Det udgjør en Deel af 6te Landsthingskreds og indbefatter 7 Folkethings-Valkredse.

Amtet hører i geistlig Henseende til Fyens Stift og indbefatter 5 Provstier, nemlig: 1) Vinding og Gudme Herreders Provsti; 2) Sunds Herreds Provsti; 3) Salling Herreds Provsti; 4) Langelands Provsti; 5) Grø Provsti.

I juridictionel Henseende indbefatter Amtet, foruden de 5 Kjøbstadjurisdictioner, 8 Landjurisdictioner, nemlig: 1) Vinding Herred; 2) Sunds og Gudme Herreder; 3) Baroniet Lehn's Birk (en Deel af Sunds Herred); 4) Taasinge Birk (Den Taasinge); 5) Salling Herred; 6) Grevskaftet Munkadells, Baroniet Brahetrolleborgs og Baroniet Holstenhuus's forenede Birker (en Deel af Salling Herred); 7) Langelands Herreder; 8) Grø Herred. Amtet henhører til 3die Udskrivningskreds og til Fyens Stifts-Physicatdistrict; i Amtet findes følgende Lægedistricter: Nyborg District (hvoraf dog en Deel under Odense Amt), Svendborg District, Faaborg District, Langelands District og Grø District. Med Hensyn til de directe Skatters Oppebørsel udgjør Amtet Svendborg Amtstuedistrict. Brandforsikringsvæsenet for Landbygninger er underlagt 5 Branddirectorater, i Svendborg, i Nyborg, i Faaborg, i Rudkjøbing og i Grøestjøbing.

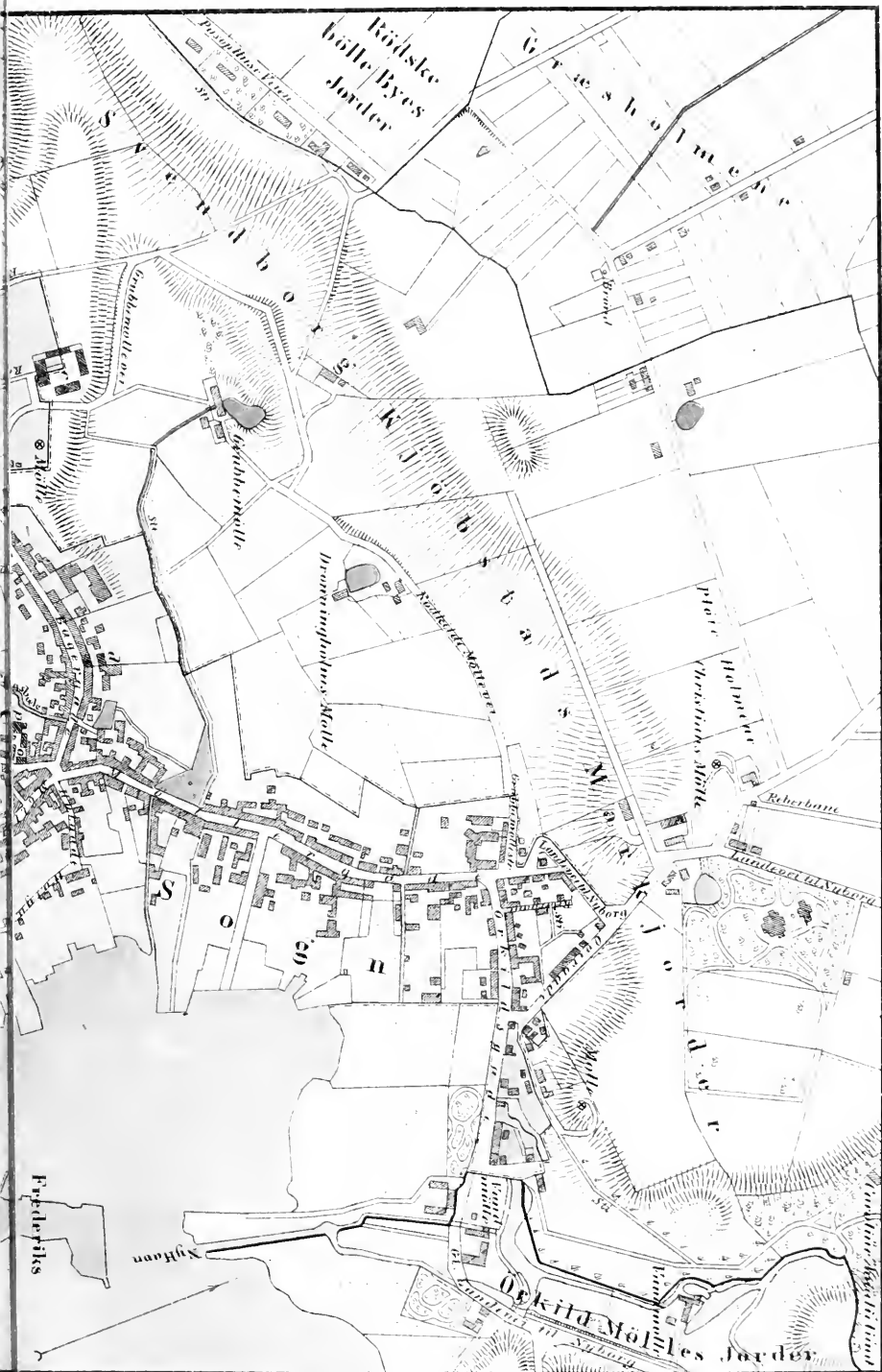

SVENDBORG

- a From Kirke
- b St. Nicolai Kirke
- c Pøttinggaard og Tomtegartholms hus
- d Hof
- e Rindskolen
- f Hospital
- g Borgerskole
- h Landhøst
- i Spejlskolen
- k Theater
- l Prædikegaard
- m For Frøe Stegn
- n Borgerskole
- o Pøttinggaard
- p Skolehus
- q Skovgængestue
- r Gaardskole
- s Faldskovvej
- t Hotel

++++ broer i mellem From og St. Nicolai Kirke.
 --- Bybroer i den Løve af 116. Februar 1862.

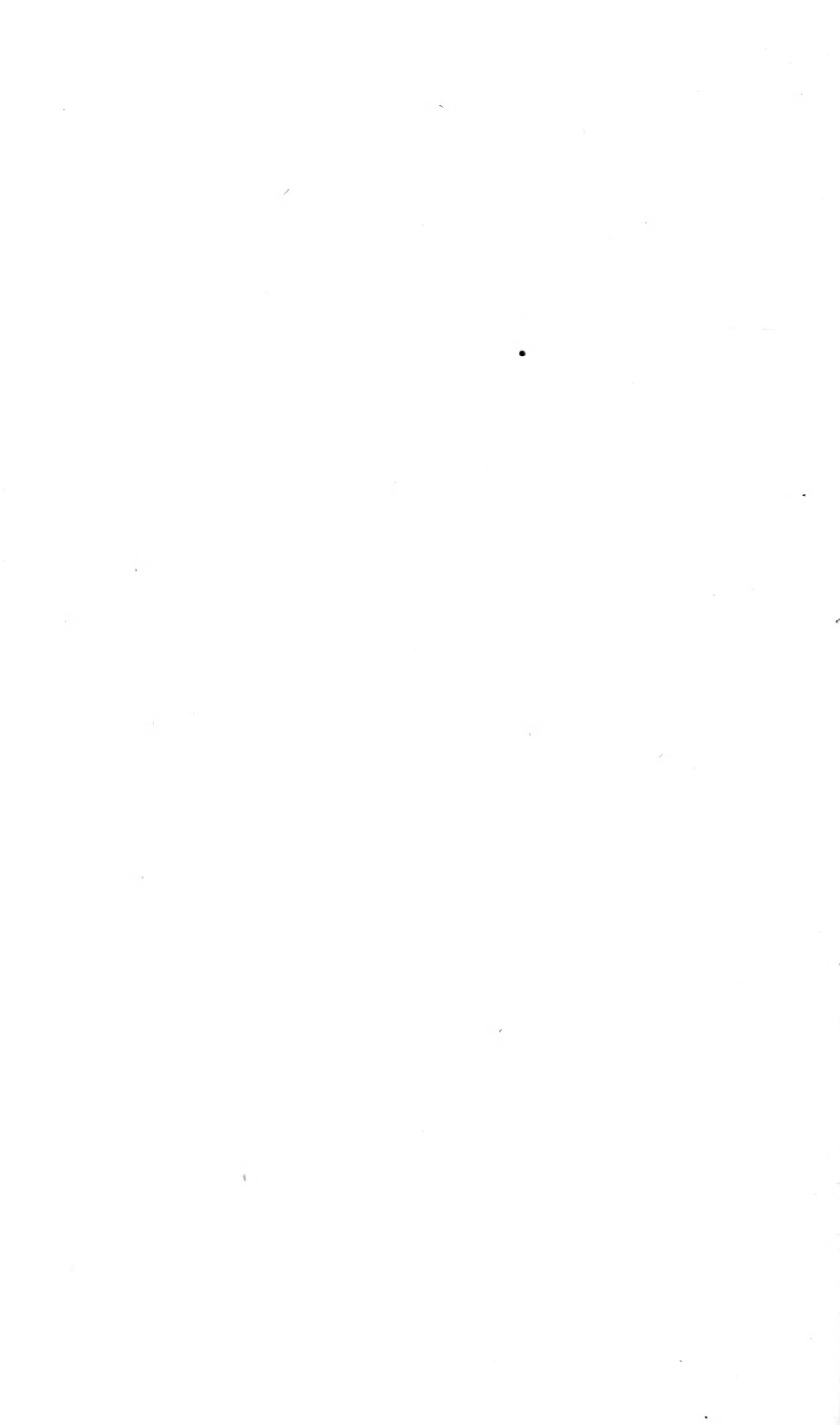
Friederichs

Nyhavn

Bjergsø
Højt
Oskild Møllens Jorder
Vesterhøjvej

til Bjergsø i Hjørnerne

til Hjørnerne i Hjørnerne

Esvendborg,

den sydligste Kjøbstad i Fyen, beliggende i Sunds Herred, 6 Mile fra Odense, 5 M. fra Nyborg og $3\frac{1}{2}$ M. fra Faaborg ved en mod Nord indskydende Bugt af det for sine skønne Omgivelser bekendte Esvendborgsund mellem Fyen og Taasinge. Byen ligger deels paa en Hoi ned mod Landet begrændset af Engbund, tidligere vistnok Vanddrag (den ældre Deel), deels paa Hellingingen af de Banker, der i en Halvbue omgive den, og som udmærke sig ved den herligste Udsigt; den har flere temmelig stejle Gader og endnu endeel gammeldags Bygninger, skjønt disse mere og mere maae vige for nye*).

Esvendborg har 22 Gader, hvoraf 5 (Vestergade, Færgestrædet, Ørkilsgade, Overgade og Havnegade), ligesom ogsaa en Fortsættelse af Bagergade, ere anlagte i Løbet af de tre sidste Decennier. Efter Matrikul af 5te Novembr. 1870 er Byens Areal $112^{2684}/_{14000}$ Tdr. Land. I 1871 havde Byen 807 matrikulerede og til en Sum af 2,088,030 Rb. brandforsikrede Eiendomme, hvoraf 647 ligge i den egentlige By og 160 udenfor denne, men dog paa Kjøbstadens Grund (Bygningernes Antal var i 1837 kun 448 og Assurancesummen i 1843 kun 496,630 Rdl., i 1855: 715 Eiendomme med en Assurancefum af 1,087,410 Rd.).

Esvendborg har efter Stat. Tabelværk, Ny Række 5te Bind (1852) 150 Tdr. Ager og Engs Kjøbstadjord og 35 Tdr. Skovstyk, hvoraf 8 Tdr. med 211 Tdr. Land Skov henhøre under Baroniet Lehn, men ere opførte i Kjøbstadens Matrikel. Jordernes Areal er 1790 Tdr. Land, hvoraf 1273 Tdr. er Ager og Eng, 12 Tdr. Mose og 473 Tdr. Skov. En stor Deel af Jorderne have i sin Tid hørt til Ørkil Slot, og de benævnes endnu fra den Tid Hømarken, Ørnebjergmarken, Pløielholmene og Græskholmene. Da disse med mere Jord (Hallingstovmarken**) under Kong Frederik IV. fulgtes til Byen, inddeeltes de, ligesom Bygningsgrundene i Kjøbstaden, i $1213\frac{1}{6}$ Rigsdalers Grund, saaledes nemlig, at hver af de daværende Bygninger fik et ligesaa stort Antal Rigsdalers

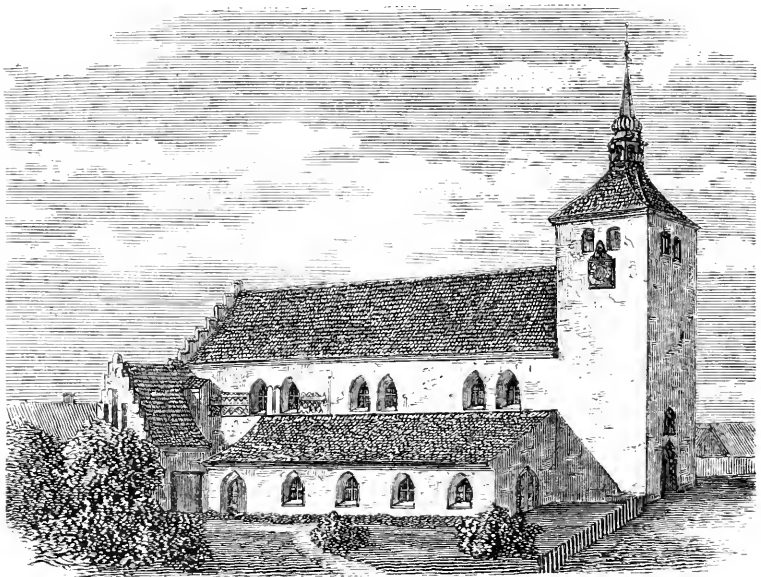
*) G. C. Andersen giver i Romanen „Kun en Epillemand“, der udkom 1837, følgende Skildring af Byen: „Esvendborg eier endnu Præget af Smaaæbnerne i det forrige Aarhundrede; disse uregelmæssige Bygninger, hvor tit den øverste Etage rager ud over den underste, hvilende paa en trissaaende Hjelte; Karnapper, som sparre Udbyggen for Naboen, brede Forstuestrapper med Sten- eller Træbanke til at sidde ute paa. Over flere Porte læses, udskaarne i Træet, Indskrifter deels paa Dansk, deels paa Latin. De usjæne Gader indes brolagte Høie, idet man i brakkede Livrer vandrer inart op, inart ned.“ Paa samme Sted beskriver Forfatteren den brat rejsende „Kulgade“ saaledes: „Det man fra den beiliggende Hovedgade leer her ned, er skuet heist malerisk. Bældige Kampesten, reitse over binarden, banne paa de nærmeste Lue Jodstuffer, og dette er, ved Gadenes bratte Herstigen, af samme Feide, som de dybere liggende Nabobuies Vagge. Saaledes seer man fra Hovedgaden ud over Skerfene og Tage i den smalle Sidegade og oiner et stort Parti af Fjorden, hele den stovgroede Kist med de hoifammende Træer og Delle af Verne Lange-land og Turo.“

**) Hallingstov er urigtigt iftedesfor „Hallindstov“, hvilket Navn altid findes i Retsprotocollerne; Ordet kommer af „hallind“ o: høltende, og vilde nu hedde „Haldstov“ eller „Heldstov“, cfr. „Heldager“, et Navn, der passer ganske med Localiteterne.

Grund i Marken som det Antal, hvortil Bygningsgrunden efter sin Størrelse ansattes. Fra disse Eiendomme ere Jorder ved Kjøb og Salg gaaede over i Andres Hænder, men den allerstørste Deel af Jorderne eies dog endnu af Indbyggerne i Communen, medens derimod denne som saadan ikke deraf har nogen Indtægt. Jorderne ere udfstiftede i 1804 og 1818. Foruden de foran omhandlede Jorder hører til Byens Jurisdiction 262 Tdr. Land Skov, hvoraf 112 Tdr., den saakaldte „Gamle Hestehave-skov“, tilhøre en Privatmand, og de 150 Tdr. Land Skov, der oprindelig have været udfstiftede paa samme Maade som Jorderne, saaledes at der til visse Rigsdalers Grund i Marken hørte et lignende Antal Rigsdalers Grund i Skovene, eies i Fællesskab deels af Indbyggerne i Byen og deels af Andre, som ved Kjøb ere komne i Besiddelse af de enkelte Partier, og forvaltes for fælles Regning af en af samtlige Eiere valgt Skovbestyrelse, uden nogen Forbindelse med Communens Bestyrelse.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

St. Nicolai Kirke, der ligger lavt, er den ældste samt den smukkeste og interessanteste af Byens tvende Kirker. Den angives at være bygget

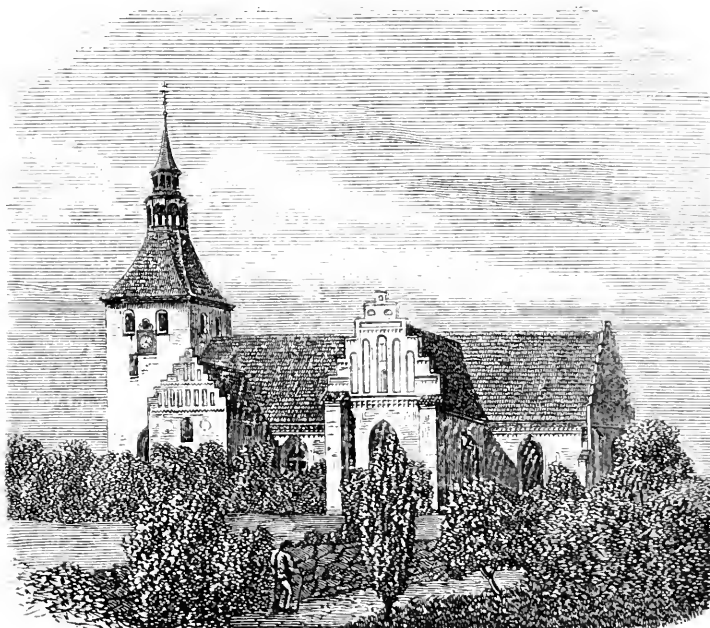

St. Nicolai Kirke.

under Baldemar Seir, men er dog suarere noget ældre (Høyen henfører den i N. S. T. I., S. 257, Noten, til det 12te Aarhundrede). Den bestaaer af et Hovedskib, som er forsynet med Binduer til begge Sider og har 3 senere indbyggede Hvalvinger, Thor med Korsbølving, Sacristi ved sammes nordre Side, tvende Sideskibe, hver med 4 lave Hvalvinger. Disse Sideskibe, der fra ældre Tid benævnes St. Virgittes og St. Gjer-

truds Capeller, ere senere tilbyggede. De have i den katholske Tid haft egne Altare, hvis halvrunde Altervægge endnu findes. Smuk Altertavle af Eddelien, forestillende Opstandelsen, skænket af Kong Christian VIII., medens han var Gouverneur i Fyen. Et for c. 20 Aar siden anskaffet fortrinligt Orgel. Epitaphium over Hans Morsing, Præst i Landet paa Taasinge, med smukke Familiemalerier. Blandt Begravelserne nævnes i Begtrups Beskrivelse af Svendborg Fru Inger Walkendorfs og Knud Urnes til Søgaard af 1559; Viceadmiral Konnings af 1749; Ligstene over Byens sidste Bergmester Mads Tonnesen Rosenberg (1756), over Commandeur Jofum Friis, over Præsten Laurits Nielsen Hellevad, hvorpaa læses, at han har haft 4 Koner og været Præst ved Menigheden i 50 Aar fra 1627 til 1677. (3 Odense Adresseavis 1776, Nr. 37, findes udførlig Beretning om de i Kirken Begravede). Kirkens Længde er 65½ Alen. Den har Taarn med Spiir (63 Alen høit). Kirken opvarmes ved Varmeapparat (8 à 10°) og har Belysning ved Gas. Af Kirken gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Vor Frue Kirke, bygget paa en Bakke, hvor tidligere skal have staaet et Bartaarn, antages at være fra Valdemar Seirs Tid. Den er

Vor Frue Kirke.

en regelmæssig Korskirke med Hvalvinger, af hvilke Skibet har 4, Korset 4 og Choret 1. Kirkens Indre er i 1856 blevet restaureret efter Nutidens Smag (med gule og blaa Farver); tvende Kul=Cylinderevne til Opvarmning; nyt Flisegulv; et gammelt Pulpitur borttaget. Kong Chri-

stian VIII. har, medens han var Gouverneur i Byen, skænket Kirken en ny Altertavle med Maleri af Ekersberg, forestillende Kristus i Gethsemane. Paa Siden af Altertavlen tvende Malerier, forestillende Troen og Haabet (Copier efter Ekersberg). En Forening af Damer har skænket til Kirken en smuk Døbefont, udført af Porcellainsfabriken i Kjøbenhavn. De forrige Ligstene ere borttagne; en med Munteskrift ligger endnu indenfor Vaabenhuusdøren. Taarn med Spiir, der tjener som Sømærke. Fra den hoitliggende Kirkegaard er en smuk Udsigt over Byen og Sundet til Taasinge. Af Kirken gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Raadhuset, en toetages grundmuret Bygning med Floie, opført i Maret 1829—30, uheldigt beliggende, da det deler Torvet i 2 Dele;

Toldbodbygningen, en toetages grundmuret Bygning, beliggende tæt ved Havnen;

Navigationsskolen (oprettet 1852);

Communeskolerne;

Realskolen (bygget 1872);

Fattiggården (bygget 1872, beregnet paa 60 Individider);

et lidet **Hospital** er stiftet 1586 af Fru Hederig Hardenberg, Enke efter Erik Rosenkrands til Arrestov, for 6 Fattige;

Gasværksbygningen.

Indbyggernes Antal var i 1870: 6421 (3079 af Mdfj. og 3342 af Rdfj.); i 1860: 5537; i 1855: 5280; i 1850: 4556; i 1845: 3858; i 1801: 1942; i 1769: 1949.

3 Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Stat ansattes 1063 Skattepligtige til en Skatteindtægt af 426,550 Rd.

Bed Siden af Handelen er Skibsbyggeriet og Skibsrederiet af større Betydning i Svendborg end i nogen anden Kjøbstad i Danmark. 3 Svendborg og sammes Tolddistrict (Landsbyen Skaarup og Derne Taasinge og Turø) var ved Udgangen af 1871 hjemmehørende 236 Fartøier med 8191 C.=Lst. (i 1851: 188 Skibe med 5240 C.=Lst.; i 1843: 175 med 4255 C.=Lst.; i 1833: 114 med 2257 C.=Lst.), hvoraf c. 3000 C.=Lst. ere hjemmehørende i selve Byen. Ved Udgangen af 1872 beløb Antallet af de Fartøier, der høre hjemme under Svendborg Toldsted, sig til 239 af 8622 C.=Lsts. Drægtighed samt 2 Dampskibe, tilfammen drægtige 13½ C.=Lst.

3 Maret 1871 er der i Svendborg Tolddistrict bygget 10 nye Fartøier af tilfammen 650 C.=Lsts. Drægtighed, hvilke Nybygninger repræsenterer en Capital af c. 163,000 Rd., og jævnsides hermed er udført betydelige Ombygninger og Reparationer.

Svendborgs Handel er i ikke ringe Fremfriden. Af Udførselen er dog kun Korn af nogen Betydning. Den var i 1871: 75,410 Tdr.

(62,389 Tdr.*) til fremmede Steder og 13,021 Tdr. til Kjøbenhavn samt jydffe Stæder; i 1870: 89,783 Tdr. Af vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet: Bomulds-garn 14,225 Pd., Bomulds-manufacturvarer 30,641 Pd., Silkevarer 962 Pd., Uldvarer 20,070 Pd., Stang- og Vaand-jern 46,548 Pd., Kaffe 153,000 Pd., Steentul 48,642 Tdr., Suffer 126,563 Pd., Træløst c. 1580 C.=Lstr., Viin 47,983 Pd., andre Spirituosa 3895 Btl., Humle 12,189 Pd., Kiis 69,190 Pd., Steensalt 171,200 Pd., Kjøffensalt 489,578 Pd., Thee 2714 Pd., Tobaksblade 52,608 Pd., Cigarer 250 Pd., anden fabrikeret Tobak 1088 Pd., Cichorie-rødder 485,904 Pd.

Skibsfarten var i 1871: i indenrigff Fart indgaaet 583 Fartøier af 4555 C.=Lstrs. Drægtighed med 2861 C.=Lstrs. Besturving; udgaaet 660 Fartøier af 5608 C.=Lstrs. Drægtighed med 1873 C.=Lstrs. Besturving; i udenrigff Fart indgaaet 487 Fartøier af 9430 C.=Lstrs. Drægtighed med 5090 C.=Lstrs. Besturving; udgaaet 326 Fartøier af 8011 C.=Lstrs. Drægtighed med 2558 C.=Lstrs. Besturving.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) udgjorde i 1871: 71,864 Rd.; i 1870: 62,891 Rd.; i 1869: 64,009 Rd.

Af industrielle Anlæg mærkes: Flere Brændeviinsbrænderier, der i 1871 have produceret c. 336,400 Potter 8 Graders Brændeviin af c. 4000 Tdr. Sød (Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) var i 1871: 19,622 Rd.), 1 Saltraffinaderi, 3 Kalkbrænderier, 2 Jernstøberier, 1 Cichoriefabrik, 1 Bayerff=Ulbryggeri og Mineralvandsfabrik; desuden drives, i Forbindelse med Farverier, Fabrikation af ordinaire Klædevarer og andet Uldgods i et ikke ringe Omfang, 2 Uldspinderier, i hvilke bennttes Maskiner, mange betydelige Garverier og Skindberederier, tildeels i Forbindelse med Liimfogeri.

Af Kjøbstadjorderne brugte i Aaret 1850 blandt Byens egne Indbyggere 1 et Beløb af over 4 Tdr. Hff., 9 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 37 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 184 et Beløb af under 1 Td. Hff.

I Svendborg udgives „Svendborg Amtstidende“ og „Svendborg Avis eller jydffenske Tidende“.

Kreaturholdet i Svendborg var den 16de Juli 1866: 236 Heste, 457 Stkr. Hornkvæg, 152 Stkr. Faar og 426 Stkr. Sviin.

I Svendborg holdes aarlig flere Markeder, saaledes 2 Loverdage i Fasten med Heste og Kvæg, i Juli med Kram, i October med Lam og Gæs, i November med Kram, Heste og Kvæg, Korn og Fedevarer, første Loverdag i hver Maaned med levende Kreaturer.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Bofoged samt Virkedommer og Skriver i Taasinge Virk. Endvidere er ansat en Bvskriver, der tillige er Herredsskriver i Sunds=Oudme Herreders Jurisdiction.

*) Heraf til England 37.16, Slesvig og Holsteen 27.64, Norge 20.16, Belgien 8.35, Holland 5.82 og Lubek 0.87 Procent.

Byraadet bestaaer foruden af Formanden (Borgmesteren) af 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Gasværket; f) for Vandværket; g) for Brolægningss- og Veivæsenet; h) for Byens Bygninger og Eiendomme.

Communens Udgifter i 1871 vare: til Fattigvæsenet 8768 Rd., Skolevæsenet 9012 Rd., Rets- og Politivæsenet 2902 Rd., Indvarteringsvæsenet 99 Rd., Brandvæsenet 239 Rd., Medicinalvæsen 414 Rd., Byens Væder og Veie 2995 Rd., Gadebelysning 1131 Rd., Byens Bestyrelse i Almindelighed 1914 Rd., Borgerlig militair Tjeneste 150 Rd., Offentlig Reenlighed 192 Rd., Uystanlæg 200 Rd., Renter af Gjæld 1192 Rd., Afdrag paa Gjæld 2128 Rd., Bidrag til Statskassen 1901 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 429 Rd., til Amtsskolefonden 734 Rd., Andre Udgifter 1163 Rd. Til Udgifternes Bestridelse er ved særlige Indtægter indkommet 5918 Rd., ved Paaaligning: paa Grund og Næring, Assurance og Skorstene 6326 Rd., paa Formue og Leilighed 24,372 Rd., paa Hartkorn 468 Rd.

Communnen eiede ved Udgangen af 1871: i rede Penge og Obligationer 24,898 Rd., i faste Eiendomme 182,575 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 102,840 Rd., hvortil i 1872 vil komme: yderligere Laan til den nye Fattiggaard 10,000 Rd., Laan til Communens Part i en Dampfærge til Taasinge 6000 Rd.

Communens faste Eiendomme ere: et Bønge, Raadhuset, Skolebygningerne, 2 Sproitehuse, Sygehuset, Mhilet, Vandværket, Gasværket, den nye Fattiggaard, den gamle Fattiggaard, Klostergaarden samt nogle Byggepladser.

Af Legater mærkes: Hoffmanns (500 Rd.), Fichs (700 Rd.), Brandts (100 Rd.), Møllers (200 Rd.), Børrings (160 Rd.), Schyfts (250 Rd.), Zytte Nielsens (6 Port. à 25 Rd.), Vilhjelm's Familielegat (2000 Rd.), Hansens (4000 Rd.), Ole Magaards (2100 Rd.), Caroline Baagoes (19,032 Rd.), H. J. Baagoes og Hustrues Legat for værdige Trængende (20,000 Rd.), Frederik Hansens Legat til en Borgerstiftelse (10,000 Rd.), Mads Graaes Legat og Stiftelse med Bolig for 6 Huusarme. Fra 1864—71 have Byens Borgere ved frivillige Bidrag indsamlet c. 7000 Rd. til en Borgerstiftelse.

Communnen har en Borger-skole (betalende) og en Friskole. Det skolepligtige Antal Børn udgjør c. 950, hvoraf i Communens Skoler c. 630. Ved disse Skoler er ansat 9 Lærere og 3 Lærerinder foruden Timelærere, nemlig: Musiklærer, Tegnelærer, Gymnastiklærer og Lærerinder i Haandgjerning. En ny Realskole er traadt i Virksomhed fra September 1872. Iøvrigt findes endeel mindre private Skoler i Byen, navnlig for Pigebørn.

Siden Aaret 1852 har der i Byen været oprettet en Navigations-skole, hvor Examen afholdes af Navigationsdirecteuren 2 Gange aarlig. Den i Svendborg værende Svassurancs-Forening har Fortjenesten af at have lagt Grunden til og oprettet denne for Svendborg særlig nyttige Skole.

Byen har ingen Borgervæbning, men et Brand- og Politicorps, af hvilke Brandcorpsset tæller (i 1871) c. 420 Mand og Politicorpsset 50. Brandcapitainen er Chef for begge disse Corpsfer. Byen har 6 Sproiter.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg under Byraadet i Overeensstemmelse med Communalloven af 1868. Esbendborg Havn, der ligger i en Bugt mod Nord ved Esbendborg-Sunds Bøining omkring Taasinges Nordende, beskyttes mod Ost ved Frederikso*). Havnen har en Dybde af 14 Fod. Med en Bekostning af 12,000 Rd. anlagdes i 1854 en 240 Fod lang og 28 Fod bred Dampskibsbro. I 1865 købte Communen en Gaard i Møllegade, ved hvis Nedrivelse er bleven udlagt en Gade (Havnegade), der hører til Havnens nordlige Ende, hvor en smuk og betvem Havneplads („Nyhavn“) er indrettet og Farvandet ind til Bølværket gjort seilbart. I første Udgave af dette Skrift anføres: „Det er paatænkt, idet der Aar for Aar har viist sig større og større Mangel paa Plads for Skibe, der her løse og lade eller søge Vinterhavn, yderligere at udvide og forbedre Havnen ved Opnyddring af den til Havnen stødende nordre Bugt og Anlæg af en Molo langs den vestre Side af denne Bugt“. Med Hensyn hertil bemærkes i en foreliggende Beretning: „I hver smuk en saadan Plan end kunde være, tvivles der om, at den vilde medføre nogen saunderlig Nytte; men under alle Omstændigheder turde Anlægsomkostningerne og de aarlige Vedligeholdelsesomkostninger let overstige Havnens Evne. Planen er forøvrigt paany optaget og Gjenstand for Byraadets Undersøgelse.“ Havnekaassens ordinaire Indtægter kunne anslaaes til c. 9000 Rd. aarlig.

I geistlig Henseende danner Esbendborg 2 Menigheder, hver med sin Sognepræst, nemlig Vor Frue Kirkes og St. Nicolai Kirkes. En erdineret Catechet er tillige Overlærer ved Borger-skolen.

Byen hører til Esbendborg Amtstuedistrict (Amtstuen er i Esbendborg, der ogsaa er Sædet for Amtmanden over Esbendborg Amt siden 1867) og til Esbendborg Lægedistrict (Districtslægen boer i Byen). Apothek. 3die Udskrivningskreds 60de Lægd. Valgsted for Amtets 3die Folketings-Valgkreds.

Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter, 2 Toldcontrolleurer og 4 Assistentter; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige har Opsyn med Befordringsvæsenet. Telegraphstation (aabnet til Afbenyttelse 1ste Januar 1857).

Gasværket, der blev anlagt i 1856, drives for Communens Regning. Dets Indtægter beløb sig i 1871 til 9770 Rd., Udgifterne til 8018 Rd. Afsetningen af Gas igjennem Maalerne udgjorde 2,738,250 Cubiffod à 15 Mt.

Vandværket, taget i Brug i August Maaned 1867, er anlagt af Vandinspecteur Paulsen i Kjøbenhavn, der ved Boring i den lille Skov Fruerskov i Sorup Sogn tæt ved Esbendborg havde fundet Kilder i en Dybde af c. 28 Fod, hvorfra Vandet ved sit eget Tryk løber ned til et

*) Frederikso, tidligere kaldet Koberholm, er kun 3 Fdr. Vand stor, tildeels Ovsledning. Paa denne findes tvende Bøddinger, en Skibsbødderplads, et Saltraffinaderi m. m.

Basin i Byen, c. 78 Fod over Havet og derefter ledes om i Byen. Den aarlige Drift koster derfor ubetydeligt. Vandmængden er c. 5000 Tdr. daglig. Vandet har hele Aaret en behagelig Temperatur (6° Vinter, 9—10° Sommer) og er meget godt. 2 store Springvand pryde Byen.

Tæt op til Byens vestlige Deel ligger den smukke nyere Kirkegaard med Grave for omtrent 30 faldne Krigere fra de to sidste Krige. Foran paa en lille Høi er reist en Obelisk af Granit med Indskrift: „Mand døer, men ei døer Mandes Daad“. Fra Kirkegaarden har man en smuk Udsigt over Byen og Sundet.

Bed private Bidrag har et Forssjonnelseselskab under Amtmanden Grev Schack-Brockenhuus's Forfæde omgivet Byen med skjonne Spadseregange, beplantede med Alleetræer i en Længde af c. 10,000 Alen. Byraadet har anlagt et Par smukke Indhegninger (Squares) med Græs og Trægrupper. Grev Schack-Brockenhuus har tillige prydet Byens Omegn med den af ham opførte smukke Amtmandsbolig, Orkildhuus kaldet, beliggende paa en Høide mod Nord, omgivet af Haveanlæg. Derfra fører Veien til Anlagene med Vst: Caroline Amalie Lund, Bellevue og Christiansminde samt til Orkilds gamle Bergplads med nogle ringe Levninger af Bergen.

I Byen findes en Sparekasse, oprettet 1852 for Svendborg By og Omegn. I denne Kasse indestod ifølge Regnskab af 1ste November 1871: 1,192,476 Rd. Den opsparede Fond udgjorde 37,729 Rd. Den 1ste Mai 1872 aabnedes en Diskontobank, grundet med 100,000 Rd.

I Svendborg findes en Søassurancesforening, der omfatter Svendborg, Troense, Turo og Rudstøbing. Samtlige forsikrede Skibe udgjøre for Tiden et Antal af 116 af 6490 C.-Lfrs. Trægtighed og for disse er Foreningens Risico c. 900,000 Rd. Dens Reservecfond udgjør 100,000 Rd.

Af Svendborgs Stadssegl fra 1362 gives her en Afbildning. Det har 2 Taarne; nu har Byen i sit Segl 3 Taarne, hvilket antyder en Udvidelse af Befæstningerne i den mellemliggende Tid.

Efter Sagnet skal Svendborgs Alder naae heelt op i Hedenstidens Tid; det lader nemlig Svend Tvefjag være blevet opdrager her af Valnarok og Byen have Navn efter bemeldte Konge. Navnet skreves tidligere „Svineborg“, hvorfor Nogle have udsledt det af Sviin, som de omliggende Skove skulle have haft Overflodighed af: Andre have søgt Oprindelsen i Sundet, hvorved Byen ligger, og hvoraf ogsaa Herredet har faaet Navn, saa at Svendborg først er blevet i den nyeste Dialect til Sunnborgh (saa-

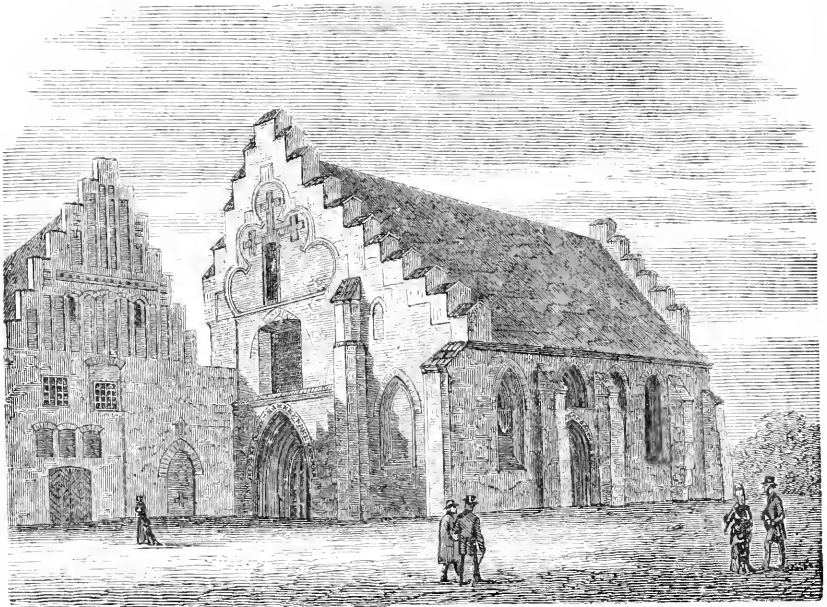
ledes skrives det endnu hos Hvitfeldt), ogjaa skrevet Svineborg, og senere forandret til Svendborg*). Allerede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede var Svendborg en betydelig By og næstefter Tdenie den vigtigste i Jyen. Dette sees saavel af de Privilegier, den fik af Kong Valdemar II., hvilke bleve stadfæstede af hans Søn Christoffer I. 1253, som ogsaa deraf, at Franciscanerne eller Graabrodrerne, som de kaldtes her i Landet, kort efter at være komne herind, stiftede et Kloster i Svendborg 1236 (det berømte Graabrodrerkloster i Tdenie, det eneste af denne Orden i Jyen foruden dette, blev først stiftet 1279). I det 13de og 14de Aarhundrede blev Svendborg oftere hjemjagt af Krigens Rødsler. Da denne By efter Valdemar II.'s Død kom til at udgjøre en Deel af Hertug Abels Arv, og denne Hyrste tilligemed sine Brødre havde reist sig mod deres ældre Brødre og Landsherre Kong Erik Bløttenning, blev Svendborg, som Abel havde ladet befæste, i denne Krig afbrændt af Kongen 1247, ligeiøsm Abel samme Aar lagde den kongelige Stad Tdenie i Asse. Som Konge overlod Atel den bekjendte Feltherre Henrik Umeltorp Svendborg og Sjælfør som Pant for tilgodehavende Sold; men den næste Konge, Christoffer I., fratog ham med Magt begge Stæder 1253, og ved denne Indtagelse af Svendborg blev Borgene adelagt. Senere maatte samme Konge dog afstaae Byen til sin Broder søn Junker Abel, som derpaa tog sit Ophold i Svendborg, hvor han døde 1279 og blev begravet i Graabrodrerklosters Kirke. 1289 blev Byen indtaget og plyndret af Marst Stigs Tilhængere, hvorved ogsaa en Deel af den blev lagt i Asse, ligeledes 1316 af Erik Menveds oprørste Brødre Christoffer, Landets senere Konge, i Forbindelse med tydske Tropper, og 1389 blev den atter afbrændt af Hansfæstaderens Flaade i Krigen mellem Dronning Margrete og den svenske Konge Albrecht. Fra den Tid havde Svendborg No indtil Grevens Feide. I denne Vørgerfrig viste Vørgerne i Svendborg sig ivrigere end i nogen anden By for den fangne Kong Christian II.'s Sag; de afbrændte ikke alene i Begyndelsen af Krigen (Juli 1534) det nærliggende bispepællige Slot Lrtil og Byen af samme Navn, men de lode det i det Hele gaac ud over Herremændene og Herregaardene i Omegnen, bragte de andre Byer i Jyen i Drøer, og droge endog til Tdenie, hvor de stormede og plyndrede Bispegaarden. Svendborg blev derfor ogsaa haardt medtaget af Seirherreerne og ganske givet til Pries for Landsknektene efter Slaget ved Lynebjerg i Juni 1535, skjønt det maa have været paa den Tid, at Mag. Hans Gaas, som derfor siden blev ablet og gjort til Bisfop i Trondhjem, skal have overtalt sine Medborgere til at opræde mod Lybekerne, hvis Skibe de da afviste fra Svendborgs Havn med Kanonstusd fra Skatteraarnet**). Ved de Svenskes Indfald 1658 led denne By ogsaa meget. I det sidste Par hundrede Aar har Svendborg imidlertid ganske forvundet de Ulføer, som disse gjentagne Udælgelser have medført; dens Skibsfaar og Handel med Korn og Fedevarer har været i stadig Tiltag, hvilket skyldes saavel Puenis fordeellagte Velggenhed som dens Børgeres Driftighed. I sin Væstreløse af Svendborg (S. 15) gjør Begrup den Bemærkning, at „de Udælgelser, som Byen har været underkastet, og den Aføllning, som disse have havt til Følge, har foranlediget de om- liggende Døere til at forene sig med Sudduggerne. Disse Fremmede (thi der findes neppe en Familie, som er 100 Aar gammel) have havt megen Indflydelse paa Leve- maaden og Sindsstemningen, og bibraget til, at denne Bues Børgere fik stæde har havt noget Særegent fra Landets andre Njøstæder, endog med Hensyn til dens Bøgninger.“ I den nyeste Tid har den stæde tiltagende Dampskibsfaar, hvorved Byen faaer i nær Forbindelse baade med den svenske=tenningste og den sjællandske Jernbane, i etudelig forøget Omfætningerne, og et stort Handelshuus, som etableredes her 1854 for Korn- handelen, har indvirket heldigt paa at ophjælpe denne Skibsbuggerierne, som ved den sidste Krig saagodtsom vare standiede, ere atter i fuld Virksomhed, og almindelig Vel- stand udbreder sig meer og meer, ligeiøsm ogsaa Svendborg med Hensyn til Folke-

*) Det sidste Antagende har dog fundet Modstand hos Svograntæere, der mene at Bvens Naavn kun kan komme af Svein. Naar nogle ville finde en Besværløse i den Formening, at Navnet afledes af Svend (aldre Sven) i den Omfætning, at Sven underindt paa Runestein skrives Svin, da kan dette ikke faae Medhold, da Runesteinens Svein er en mangelfuld Betegnelse af det oprindelige Sövin eller senere Sövin, medens man aldrig finder Formen Svendborg i gamle Documenter før henimod 1500. Men det kan endnu mindre komme af Svend.

***) Dette for lange siden sporløst forsvundne Taarn, hvis Tverreløse Sagnet henføerer til Kong Valdemar Seir, laae ved Bvens iedlige Grænse for Cuden af Skattergaden og ved Skatterørter, af hvilke Taarnet havde taaget Navn. Skattergades ældste Navn er Skategate, jfr Tuso Windiens Skøde 1337, trost i Menstøker, udgivne af Bvens Stigs littéraire Selskab 1844. S. 98. Menningen deraf er klar, nemlig, at Gaden er opkaldt efter den da meget store Jæt „Skate“, der endra hedder Skade i Jylland; Nabogaden var opkaldt efter den Jæt Kulling og hedder endnu Kullings- gade, Benævnelser, der passe godt til Bvens Oprindelse som Jæstreløse. Hermed falte rigtigst de overørlige Slumraer om Skoter etc. til Jorden.

mængde horer til de danske Byer, der have tittaget i de stærkeste og relativt gunstige Progressioner.

Den fornævnte Graabrødre-Klosterkirke, som var uden Taarn, men forøvrigt i god Stand, og som efter Reformationen kun brugtes til Fastepredikener og Vigtaler, maatte 1828 dele Skæbne med den mærkeligere Munkelevning af samme Orden i Odense, som i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev nedbrudt. Ved Nedbrudningen af Svendborg Graabrøderkirke bemærkede man, at der i ældre Tider har været Malerier anbragte paa Muren, hvilke siden ere blevne overhvidtede, og adskillige Prover af Bygningsarater fra denne Kirke bleve indsendte til Musæet for nordiske Oldtægter i Kjøbenhavn, isfr. Nord. Tidsskr. for Oldkyndighed III., S. 315 flg. Af Kirken gives nedenfor en Afbildning. Den latinske Skole, som Byen allerede mistede ved den store

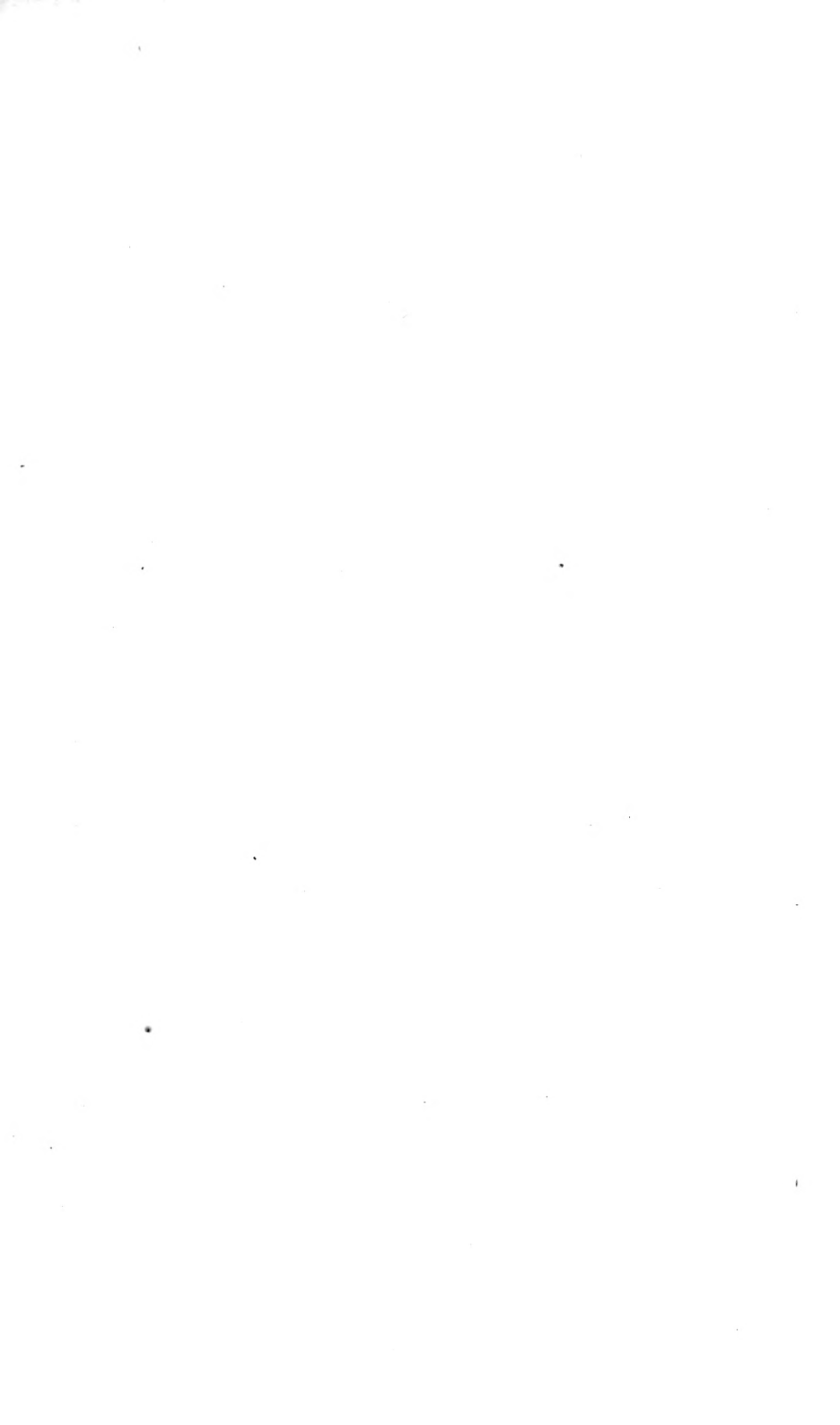

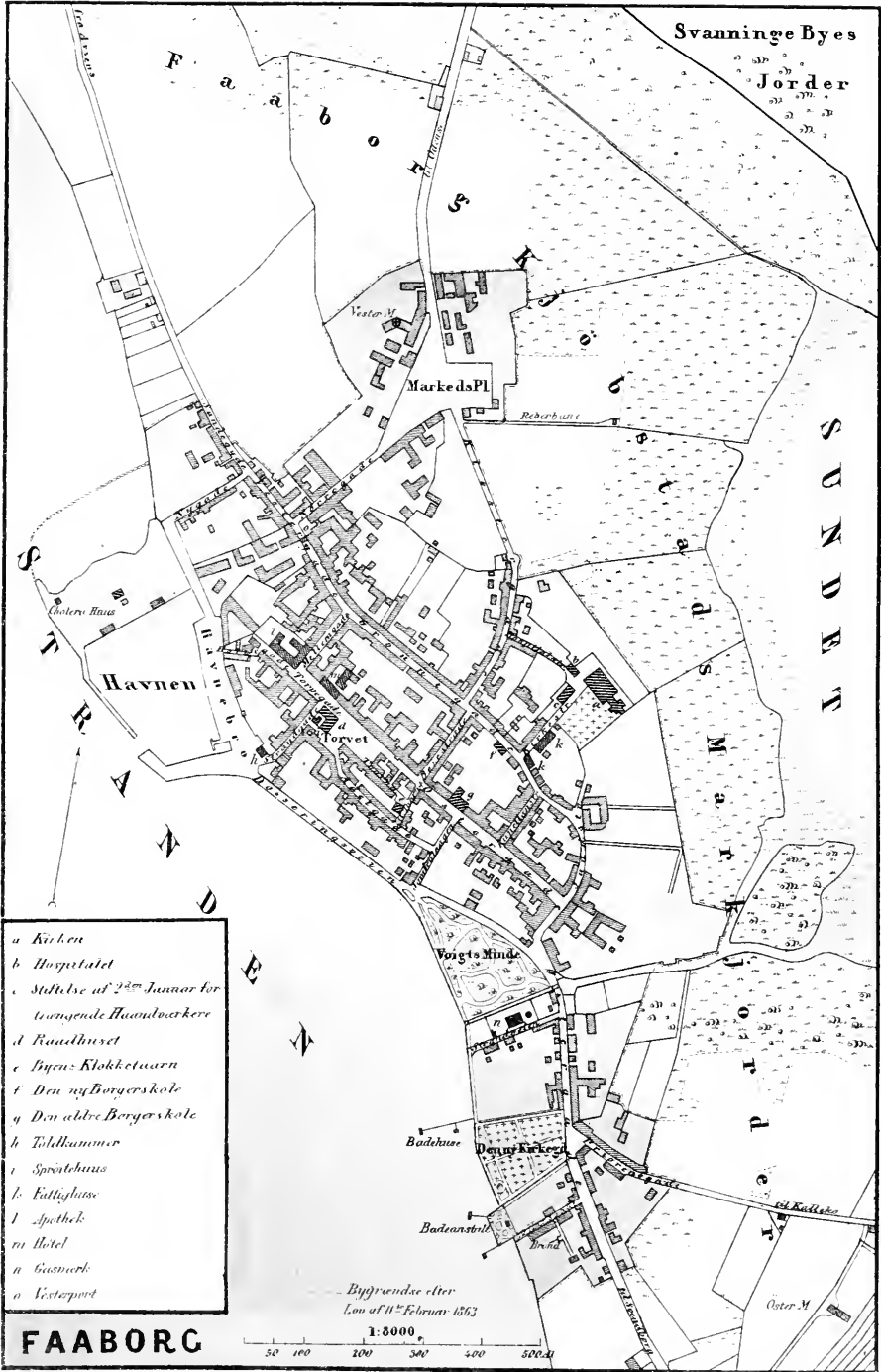
Graabrødre Kirke.

Reduction af disse Skoler under Christian den Sjettes Regjering 1739, da den blev omdannet til en „Christendoms Skole“ (dansk Skole), skal have været en Levning af Klosteret.

Den højsendte Historiker Christiern Pedersen skal være født i Svendborg c. 1480. I 1853 hjemsogetes Svendborg af Cholera, som i Maanederne August og September her bortrev over 80 Mennesker.

(Jfr. S. Begtrup's Forsøg til en Beskrivelse over Svendborg Kjøbstad, Odense 1823; J. L. Rohmann: Om Svendborg før Udgangen af det 14de Aarhundrede i „Blandinger fra Soro“, 2det Hefte 1832, S. 11—45, 6te H. 1834, S. 32—35; Beskrivelse over Kjøbstaden Svendborg i Odense Adresseeontoirs Efterretninger 1776 Nr. 36—38; Documenter, som vedkomme Svendborg, i Actstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid, Odense 1841, S. 86—123; C. T. Engelsestoft, Svendborg Hospital, i Samlinger til Byens Historie og Topographi I. 167—180

Svanninge Byes
Jorder

F a a b o

Havnen

Markeds Pl.

Vester M.

Røderhuset

Køleri Hus

Fogts Mind

Badehuset

Den nye Kirke

Badeanstalt

Køllede

Øster M.

- a Kirken
- b Borgstøtlet
- c Stillelse af 2de Januar for værgende Huandværkere
- d Raadhuset
- e Byens Klokketuarn
- f Den nye Børgerskole
- g Den ældre Børgerskole
- h Toldkammeret
- i Sprællehus
- l Fattighuse
- l Apothek
- m Hotel
- n Gasværk
- o Vesterport

FAABORG

Byggrænde eller
Lov af 11de Februar 1863
1:8000
50 100 200 300 400 500 M

Faaborg,

Kjøbstad i Salling Herred, beliggende ved en Bugt af Lille-Belt under $55^{\circ} 5' 50''$ n. B. og $2^{\circ} 19' 10''$ v. L., 5 M. fra Odense, $3\frac{1}{2}$ M. fra Svendborg og $4\frac{3}{4}$ M. fra Assens. Paa den nordøstlige Side af Byen tæt op til denne ligger en Indsø paa c. 100 Tdr. Land, almindelig kaldet Sundet. Selve Byens Beliggenhed er lav, men i ikke lang Afstand fra denne, navnlig mod Nord og Nordost, strækte sig betydelige tildeels skovklædte Lyngbakker (de saakaldte sjeneste Alper).

Byen har 26 Gader og 498 matrifulerede Eiendomme, hvoraf 435 ere beliggende i den egentlige By*) (i 1816 angives Eiendommenes Antal til 250, i 1837

til 329). Byggingernes Assurancefum udgjør 1,293,105 Rd. (i 1854: 656,950 Rd., i 1834: 332,510 Rd.). Af Byens ældre Bygninger maa især mærkes den gamle massive grundmurede og hvælvede Vesterport, af hvilken her gives en Afbildning.

Faaborg har efter Statistisk Tabelv., Ny Række 5te Bind, 34 Tdr. Hk. Kjøbstadsjord med et Areal af 353 Tdr. Land Ager og Eng. Af det anførte Hartkorn henhører under Grevskabet Brabesminde 3 Tdr., som fra den 1ste Januar 1873 henregnes til Faaborg Kjøbstadsjorder. Jorderne ere udfiestede.

Faaborg Kjøbstads-Commune er forenet med et Landdistrict, som bestaaer af Den Bjørnsø, beliggende $\frac{1}{4}$ M. Syd for Byen i Faaborg-Bugtens Munding, med 116 Indbyggere i den paa Den liggende By Bjørnsøby ($28\frac{1}{2}$ Tdr. Hk.). Landdistrictet har Fattigvæsen fælles med Kjøbstaden, og Beboerne deeltage i de aarlige Udgifter til Fattigvæsenet efter Ligning; derimod har det sit eget Skolevæsen. Det har et Districtsraad. Den tilhører iøvrigt Baroniet Holstenhus og hører siden 1868 under Salling Herreds Jurisdiction.

Faaborg Stadport.

*) Den egentlige Byes Grænse er betydelig udvidet ved den ny Matriful. det er traadt i Kraft for Faaborgs Vedkommende fra den 1ste Januar 1873.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Kirken. Den ligger noget affides, i den østlige Udkant af Byen, og er derfor, trods sin anseelige Høide og Størrelse, mindre isøine-faldende, især da den istedetfor Taarn kun har et spaantakt Træspir. Kirken har sørken tilhørt det i Aaret 1477 oprettede Helligaandskloster, og dens Opførelse falder altsaa henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede. Udvendig har Bygningen noget Plumpt eller Tungt ved sig, idet nemlig det store Tegltag dækker Skibet i dets hele Bredde, saaledes at Hovedskibets Sidemure kun antydes ved en Muurfrands. Choret, som er smallere, har tresidig Afslutning med Skraatag, hvorimod Kirkens anseelige Gable ere prydede med opstaaende Kamme. Kirkens Ydermure, som ved en Reparation for omtrent 20 Aar siden uheldigviis fik en smudsiggul Farve, forstærkes ved en Mængde Støttepiller, der endnu ere tækkede med Munketegl; paa Choret's nordlige Muur findes nogle eiendommelige Muursteens-Sirater. Indvendig er Kirken ved tvende Rader ottekantede Piller deelt i 3 Gange, hver med 4 høie Hvælvinger; Choret har trende Korshvælvinger. Hovedskibets Sidemure have fladbuede Fordybninger, men ingen Vinduer.

Kirken modtog 1857—58 en fuldstændig indvendig Restauration, hvorved de i Tidernes Løb anbragte smagløse bemalede Pulpiturer, Skriftestole, Epitaphier og Billeder, saavel som Gulvets Ligstene borttoges. Ved denne Leilighed blev ogsaa den tidligere katholske Altertavle (som nu er henfat i et Locale under Orgelet*) ombyttet med en ny, forestillende Jesus og de tvende Disciple i Emaus, malet af Professor Marsstrand. Den blev skjænket af Agent og Wessborger L. P. Voigt og Hustru i Anledning af deres Guldbryllup den 10de Juli 1855.

Paa hver Side af Choret findes Munkestole (13 paa den nordre og 12 paa den søndre Side), med den sædvanlige Rygbeklædning, der øverst prydes af et i smagsfulde Mynstre udskaaret Ornament; Sideskytterne fremstille blandt andet Ridder St. Jørgens Kamp med Dragen. Den gamle Altertavle, i Forening med disse Chorstole, hører til de betydeligste Levninger fra den katholske Cultus i vort Fædreland. Kirkens Døbefont er ny, af Marmor, med Basrelief: Jesu Daab. Sønden for Kirken er en rummelig Kirkegaard, og desuden en Assistentkirkegaard udenfor Byen, med en smuk Beliggenhed ned imod Havet.

Paa Kirkegaarden er opreist en Mindestøtte for de der hvilende i Aarene 1848, 1849, 1850 og 1864 paa Lazaretherne i Faaborg fra Saar og Sygdom hjemgangne Krigere. Den blev affløret den 25de Juli 1866.

Klokketaarnet med 3 Klokker ligger midt i Byen og har tilhørt den i Reformationstiden neblagte St. Nicolai Kirke. Taarnet har et deels teglhængt, deels spaantakt Spir.

Hospitalet. Allerede 1479 blev et Hospital eller Fattigstiftelse bygget i Forbindelse med det et Par Aar tidligere stiftede Helligaands-Kloster,

*) Den er af Billedhænderarbeide, malet og med stærk Forgyldning og bestaaer af tre Pløie; paa den midterste er i Legemsstørrelse fremstillet Faderen med den lidende Jæsser paa Skjodet, den hellige And søøver som en Due, paa den ene Side af denne Gruppe faaar ligeledes i Legemsstørrelse den hellige Augustinus, paa den anden Side hans Moder Monica; paa de to Sidesøie Helgenbilleder; sammenluttes Alteret, vise sig malede Billeder af den hellige Historie.

men dets Eiendomme bleve ved Klosters Nedlæggelse ført efter Reformationen i Aaret 1540 henlagte til Denske Graabrødre-Hospital (jfr. Pontoppidans *Annales ecclesiae danicae*. Tom. II. pag. 504 & 822 og Tom. III., pag. 247 & 307; Hofmans Samling af Fundationer, Tome VI. S. 133—34). Senere stiftede Borgmester Jakob Jørgensen 1696 det nuværende Hospital for 8 Borger=Enter eller andre Fattige. Bygningen, beliggende i Ringmuren om det gamle Kloster, tæt ved Kirken, var dog ringe og uanseelig. I Aaret 1836 opførtes derfor en ny grundmuret Bygning vest for Kirken, i nogen Afstand fra denne, og dens Indre undergik i Aaret 1849 en Forandring, hvorved den blev istand til herefter at give Plads for 12 kvindelige Lemmer. Lemmerne faae foruden frit Husly hver 32 St. og 5 Pd. Brød ugentlig, samt et lidet aarligt Beløb af Legatrenter og i Sygdomstilfælde fri Medicin. Hospitalet eier flere mindre Legater og Capitaler samt 2 smaae Jordlodder af c. 2 Tdr. Land.

Den Blong-Hempelske Stiftelse, oprettet 1801 af Fru Barbara Kirstine Ploug, født Hempel, ført efter hendes Mand's Agent Plougs Død. Stiftelsen er bestemt for 8 gamle og svagelige Personer blandt Byens Indbyggere, i Reglen over 50 Aar; Slægtninge af Stifterinden ere nærmest berettigede og have Afgang til større aarlig Hjælp end der ellers ydes. Bygningen, der er et gammelt uanseeligt Bindingsværkshus, bestaaer af 4 Værelser med tilhørende Kjøkkener, desuden en lille Have. Stiftelsen eier ialt 4000 Rd., nemlig den oprindelige Legatcapital 2500 Rd., og en Capital paa 1500 Rd., efterhaanden samlet ved godtdige Gaver.

Den mosaiske Synagoge, hvortil Grundstenen blev lagt i Aaret 1858. Den indviedes den 7de September 1860 og er beliggende bagved den ældre Synagoge.

Fattighuse, 4 Bygninger.

Forjorgelses- og Arbejdsanstalten, oprettet 1872.

Betalings- og Frikolen.

Kaadhuset, beliggende paa Torvet, opført 1839 af Grundmuur, 2 Floie, med høi Kjælder.

Toldbodbygningen, opført 1837.

Gasværket, anlagt i 1865—66.

Indbyggere i 1870: 3440 (1675 af Mdfj. og 1765 af Rødfj.); i 1855: 2777; i 1850: 2328; i 1845: 2178; i 1801: 1061; i 1769: 1138.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ansattes 689 Skattepligtige til en Skatteindtægt af 255,975 Rd.

Blandt de Erhvervsagre, der drives af Indbyggerne, ere Handel og Skibsfart de overveiede, og navnlig er Trafiken med Slesvig og Hølssteen af stor Betydning. For Aaret 1871 meddeles følgende Reul-tater med Hensyn til Skibsfarten:

Fra Udlandet	438	Skibe med	2964	C.=Lstr. Bestuvning*).
Til —	444	— —	2650	— — **).
Fra Indlandet	456	— —	1282	— —
Til —	521	— —	1710	— —

Bed Toldstedet var den 1ste Jannar 1872 hjemmehørende 96 Fartøier af 2064 C.=Lstrs. Drægtighed.

De til Udlandet udførte Varer bestod i det nævnte Aar fornemmelig i Kornvarer, nemlig 63,118 Tdr., hvoraf til Hertugdømmerne udførtes 43,424 Tdr. Af de vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet ved Åaaborg Kjøbstad: 26,058 Pd. Viin, 1929 Vtl. andre Spirituosa, 3568 Pd. Humle, 75,303 Pd. Kaffe, 22,977 Tdr. Steenful, 6057 Pd. Bomulds- og Linnedgarn, 11,186 Pd. Bomulds- og Linnedvarer, 233 Pd. Silkevarer, 8263 Pd. Udvarer, 23,556 Pd. Jern og Staal i Stænger, 27,573 Pd. Kjøengryn og Kjøsmøel, 201,072 Pd. Salt, 49,111 Pd. Sukker, 52,885 Pd. Sirup, 1280 Pd. Thee, 41,156 Pd. Tobak, 534 C.=Lstr. Tømmer.

Toldintraderne (incl. Krigsskat) var 32,988 Rd. og Brænde- viinsk=Algiften 76,382 Rd.; Productionen af Brændeviin var 1,267,366 Potter.

Af større industrielle Anlæg findes i Byen: 2 Damp=Brænde- viinsbrænderier og Gjærfabriker, 2 Jernstøberier og Maskinfabriker, 1 Tobaksfabrik, 1 Bomuldsvarveri samt 3 Skibsbyggerier. Fra det i Byen værende Bogtrykkeri udgives „Åaaborg Avis, Salling Herreds Tidende“.

Af Kjøbstadjorderne drive blandt Byens egne Indbyggere 2 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr. Htk., 9 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 71 et Beløb af under 1 Td. Htk.

Kreaturholdet i Åaaborg var den 16de Juli 1866: 135 Heste, 370 Stfr. Hornvæg, 26 Stfr. Faar og 355 Stfr. Sviin.

Fiskeriet er kun ubetydeligt. Efter Meddelelserne derom i „Meddelelser om Åaaborg Kjøbstad fra ældre og nyere Tider“, udgivne 1866 af N. Schröder, Kjøbmand, var der til den angivne Tid kun 2 Fiskere i Åaaborg; disse benyttede 7 Bundgarn, 15 Torstkruser samt nogle Rødspættegarn. Derimod, tilføier Forfatteren, findes paa Dyreborg 18 Fiskere, paa Bjørno 11, paa Lyo 4. Af Fisk fanges meest Torst, Rødspætter, Sild og Al, mindre hyppigt Hornfisk og Makrel, enkeltviis Fighvarrer og meget sjelden Helleflynder og Stør.

I Åaaborg afholdes aarlig 6 Markeder: Fredag 1ste, 3die og 5te Uge i Fasten med Heste, i Juni med Kram, i Begyndelsen af October med Lam og Gjøes og i Slutningen af denne Maaned med Kram, Heste, Kvæg, Korn og Fødevarer. Torvedag med levende Kreaturer den anden Tirsdag i hver Maaned, undtagen Juni, Juli og August.

*) Heraf fra Sleevig og Holsteen 364 med 1071 C.=Lstrs. Bestuvning.

***) — til — — 380 — 1988 — —

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged samt By- og Raadstueskriver i Faaborg samt Herredsfoged og Herredsskriver i Salling Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægnings- og Veivæsenet; f) for Gasværket.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 5548 Rd., Skolevæsenet 4726 Rd., Rets- og Politivæsenet 1036 Rd., Brandvæsen 43 Rd., Medicinalvæsen 449 Rd., Byens Gader og Veie 4119 Rd., Gadebelysning 633 Rd., Bidrag til Statskassen 3596 Rd., Amtsrepartitionssonden 91 Rd., Amtsskolefonden 178 Rd.

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 5674 Rd., b) ved Laan 4000 Rd., c) ved Paaaligning 15,941 Rd. (paa Grundtallet 301 Rd., paa Bygningsstallet 2937 Rd., paa Næring 1651 Rd., paa Formue og Leilighed 11,052 Rd.).

Ved Udgangen af Aaret 1871 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 25,021 Rd., b) i faste Eiendomme 40,308 Rd. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1871: 47,365 Rd.

Communens faste Eiendomme ere: Raadhuset, Sproitehuset, Vægterboligen, 6 smaae Jordlodder af Hartkorn 4 Ekdr. 1 Fdr., et Sygehuus for Cholerahyge, Jordemøderbolig, 1 Bognskuur til Liigvognen, 4 Fattighuse, Gasværket, 2 Skoler med en Gymnastikplads, et Hospital, en Forsørgelses- og Arbejdsanstalt (oprettet 1872).

Under de locale Autoriteters Bestyrelse staae forskjellige Legater for Trængende efter de enkelte Fundatsers særlige Bestemmelse, saaledes: Agent L. P. Voigts (c. 1600 Rd.), Kjøbmand L. Lohens, Kjøbmand C. Fireboes og Hustrues (600 Rd.), Apotheker Bøvings Enkes (en Jordlod), Andeel i det Hofmannske Legat (500 Rd.), Landvæsenecommissair B. Hansens (3136 Rd.), Søstrene Mahls (5000 Rd.), Klokker Heyes (10,500 Rd.) m. fl.

Byen har et Brand- og Politicorps, bestaaende af 1 Capitain, 6 Lieutenanter og c. 380 Mand, hvoraf 1 Lieutenant og 37 Mand danne særskilt Politicorps.

Byens Havn har en Dybde af c. 12 Fod. Havnekasjens Fond er 6748 Rd. foruden en disponibel contant Beholdning af c. 2500 Rd.

3 geistlig Henseende er Diernisse Sogn Annex til Faaborg Kjøbstad. Som foranført er Den Bjørns forenet med Faaborg til eet Sogn. En ordineret Catechet er tillige Forstælærer ved Borgeriskolen.

Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter, en Toldcontrollør og 3 Toldassistenter; ved Post- og Befordringsvæsenet en Postmester. Telegraphstation.

Byen hører under Svendborg Amtstuedistrict. Districtslægen for Faaborg District heer i Byen. Apothek. 3die Udskrivningskreds 27de Lægd. Valgsted for Amtets 4de Folketings-Valgsteds.

I Faaborg er: a) en Sparekasse for Byen og Omegnen, oprettet i 1846, hvori der den 11te December 1872 indestod 1,294,170 Rd. Reservecapitalen udgjorde til samme Tid 82,573 Rd. b) en Spare- og Præmiebank for Industri og Landbrug i Faaborg og Omegn, oprettet i 1870. Den 1ste Juli 1872 indestod som Indlaan 44,700 Rd.; Reservecapitalen var 230 Rd. Actie- og Garanticapitalen er 10,000 Rd. c) en Skibsassuranceforening (oprettet i 1852), som er bygget paa sine Medlemmers gjensidige Garanti. Den samlede Risiko var den 31te December 1872: 188,290 Rd., og dens Formue 32,000 Rd.

Gasværkets Indtægter i 1869 var 4950 Rd.; dets Udgifter 5108 Rd. Det private Forbrug af Gas var 1,104,200 Cubiffed å 3 Rd. pr. 1000 Cubiffed.

Til Byens Forstjønelse er i Aarene 1843—1863 anlagt en smuk og behagelig Promenade, „Veigts Minde“, hvortil Udgifterne ere tilveiebragte deels ved Bidrag fra Communen og Private og deels ved frivillige Bidsjeler.

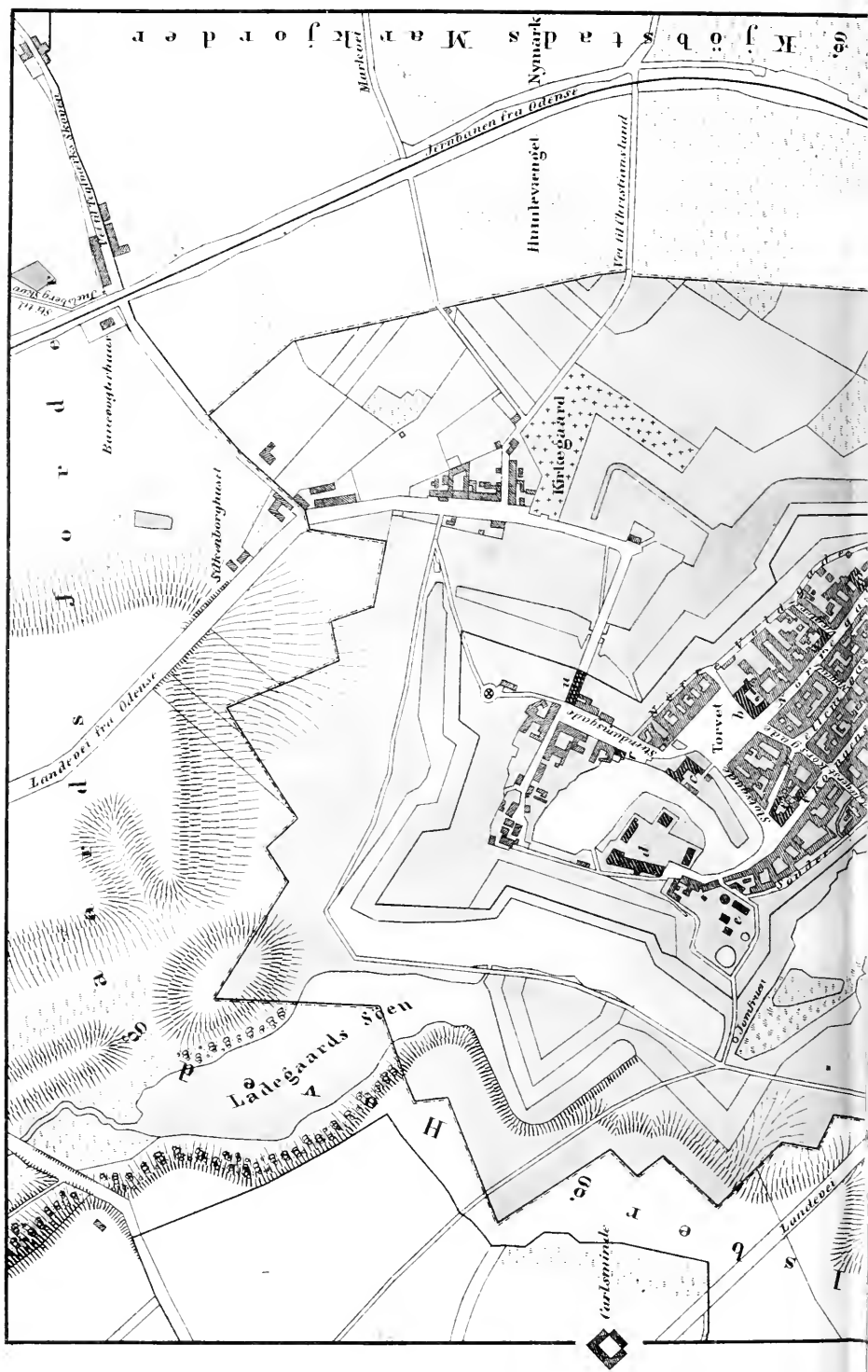
Ved frivillige Bidrag blev i 1863 opført en grundmuret 2etages Bygning i gothisk Stil, bestemt til Fribelig for gamle værdige og trængende Haandværkere og deres Enker. Stiftelsen benævnes, formodentlig efter Stiftelsesdagens Datum, „Stiftelsen af 2den Januar“.

Byens Vaaben, som her findes afbildet, er en taffet Mure paa en Hvi og deraf et Tag med et Kors ovenpaa. Muren er vistnok en Betegnelse for Byens tidligere Befæstning; maaskee har man ved den øvrige Deel af Vaabenet ville henvide til den gamle taarnløse Klosterkirke, der var bleven Byens Sognkirke.

Opriindelsen til denne Byes Navn, som tidligere skreves Joburg, er uvis; dog er det muligt, at den første Stavelse svarer til det oldhoitidske Ord *fab*, der betyder Mure, men ogsaa en i et Vandløb anlagt Fiskegaard eller Fletteværk (*Fascia*); den nævnes første Gang i Valdemar II.'s Fordebog 1231 (Scr. rer. Dan. VII. p. 523), hvor den med sit Tilliggende findes anført for 30 Mark Guld. Efter et gammelt Sagn skal Faaborg forhen have været befæstet, hvorom ogsaa Navnet og den gamle grundmurede Vesterport, af hvilken her gives en Afbildning, synes at vidne. Sine første Privilegier fik denne By af Kong Abel den 14de Juli 1251, og disse bleve oftere stadfæstede og udvidede i den følgende Tid. Siden 1477 var her et Helligaands-Kloster og dermed forbundet Hospital for Fattige (see foran). Christian II.'s Lærer Magister Andreas Broberg († 1530) havde været Munk i dette Kloster og skal være begravet i Kirken. Da Munten 1530 frivillig havde forladt Klosteret, blev dets Kirke, som nylig var bygget, af Kong Christian III. givet Byen til Sognkirke 1539. Da Byens gamle

Kjøbstadens Markkjøder

Markkort

Nymark

Strømbanen fra Odense

Indlevnænge

Vej til Christianshavn

Jord

Kjøbmandshuset

Silkeborghuset

Iglegaard

Landsvej fra Odense

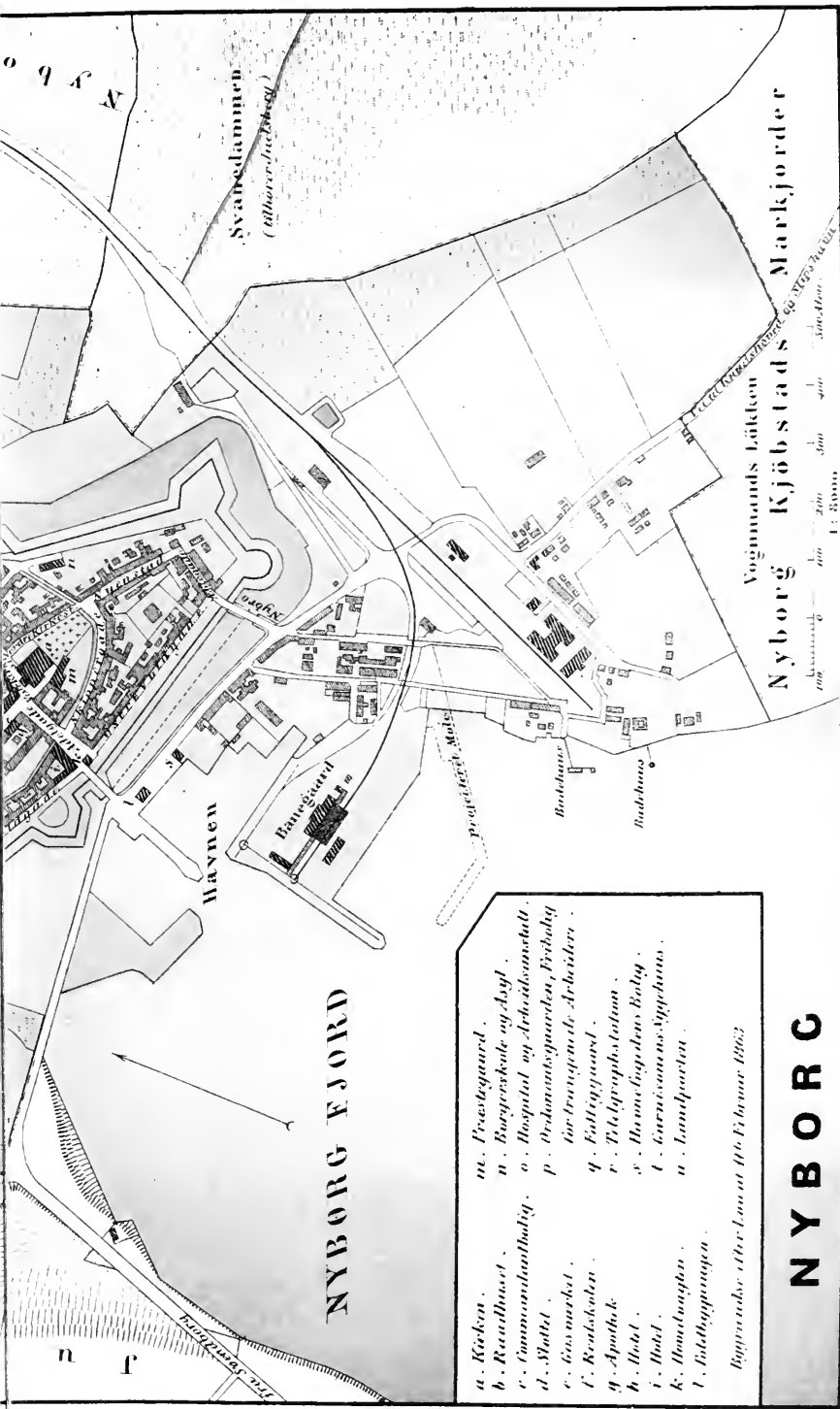
Ladegaards Søen

Torvet

Landsvej

Carlsminde

NYBORG FJORD

- a. Kæken . . . m. Prestegard .
- b. Realskole . . . n. Borgerskole og Asyl .
- c. Kommunalskole . . . o. Hospital og Arbeidsanstalt .
- d. Skole . . . p. Ordreantagningen, Frihobby .
- e. Gæstgæst . . . q. for trænings- og Arbejdere .
- f. Kvæstgæst . . . r. Fødtiggæst .
- g. Apotheke . . . s. Bibliografisk Lektur .
- h. Hotel . . . t. Havnens og Nyborgs Bulev .
- i. Hotel . . . u. Garnisonsens Angreben .
- k. Havnens og Nyborgs . . . v. Landpost .
- l. Indtægtskassen . . .

Bygrundskort over Loo at 1/6 Februar 1903

NYBORG

brøstfældige Sognkirke (St. Nicolai Kirke) ved denne Leilighed blev nedlagt og senere ombygget til et Raadhuus, er dens Taarn af denne Grund forblevet staaende, saa at Faaborg har sit Nicolai Taarn med Klokker og Uhr, men uden Kirke, ligesom Kjøbenhavn. Et Bor Frues Gilde nævnes i Faaborg Aar 1377. Ligesom de andre fynske Kjøbstæder led denne By meget i Ørens Heide 1535, og er senere ofte blevet haardt medtaget af Pest og betydelige Ildbrænde, især den 4de October 1723 (et Aar Uger før Kjøbenhavns store Ildbrand), da 49 Gaarde og Huse efter Danske Atlas skulle være lagte i Aske. Faaborg har dog stadig holdt sig som Fyens femte Kjøbstad, ihvorvel den i Slutningen af forrige Aarhundrede synes at være gaaet tilbage, da baade dens Indbygger-Antal siden Folketællingen 1769 indtil 1801 var dalet, og paa samme Tid ogsaa dens Handel og Skibsart og deraf følgende Velstand var aftaget. Men i dette Aarhundrede er, som ovenfor viist, Folkemængden steget til langt over det Dobbelte, og Byens Skibsart og Handel, navnlig med Korn, har i de senere Aar været i stærk Tiltag.

(Se. S. Jørgensen, Efterretninger om Faaborg Kjøbstad, Odense 1816. A. Schrøder, Meddelelser om Faaborg Kjøbstad fra ældre og nyere Tid. Faaborg 1867).

N y b o r g,

beliggende i Binding Herred ved en Bugt af Store-Belt, under 55° 18' 41" n. B. og 1° 46' 2" v. L., 3³/₄ M. fra Odense, 5 M. fra Svendeborg, 2¹/₂ M. fra Hjerteminde, 3¹/₂ M. ad Søveien til Korsør, med hvilken By Nyborg staaer i daglig Post-Dampskibsforbindelse. Byen var tidligere en Fæstning, men den nedlagdes som saadan ifølge Lov af 26de Februar 1869. Kommunen har kjøbt Fæstningsterrainet og har alt ladet en Deel deraf sloife samt derefter solgt det indvundne Terrain. Paa den saakaldte „Holmen“ udenfor den forrige Strandport er der navnlig siden Aabningen af Fernbanean opstaaet en Mængde nye Bygninger og nogle nye Gader, hvilke dog ikke endnu have faaet særlige Navne, og derfor ikke medregnes nedenfor i Gadernes Tal. Deres Antal er 4 foruden nogle Guder.

Nyborg er en lys, venlig og velbygget Stad med brede og lige Gader. Detses Antal er 27. Af Grundeieendomme tæller Byen 440 (1837 kun 282), hvoraf 287 i den egentlige By (indenfor Voldene). Dens Omfreds er c. 10,900 Alen, Fladeindhold 2,847,360 □ Alen. Bygningernes Assurancesum var den 31te Marts 1872: 2,145,590 Rd. (den 30te September 1854: 1,192,000 Rd., 31te Marts 1843: 679,380 Rd.).

Til Nyborg Sogn hører foruden Kjøbstad-Kommunen en Land-Commune, som almindelig kaldes „Hjulby Sogn“ og bestaaer af Land-byen Hjulby. Denne Commune bliver særskilt at beskrive blandt Land-sognene i Binding Herred.

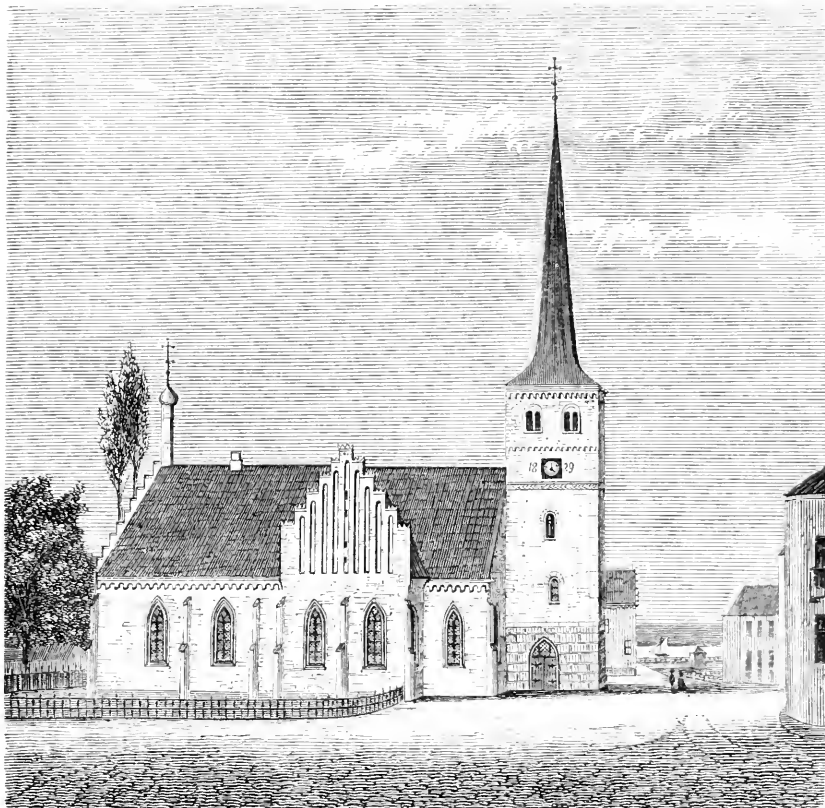
Nyborg Kjøbstadjorder udgjøre efter Statistisk Tabelværk No. Række 5te Bind 109 Tdr. 2 Skpr. Ht. A. og E., 2 Tdr. 3 Skpr. Skovskuld, med et Areal af 1280 Tdr. Land, hvoraf 849 Tdr. er Ager og Eng, 216 Tdr. er et i Brugsfællesskab værende Dredrev og 215 Tdr. Land er Skov. Om trent Halvparten af Dredrevet benyttedes til Græseer-plads foruden til Kreaturers Græsning. I den foreliggende Beretning fra Byens Borgmester af 4de Marts 1873 angives Jerdernes Areal til

1021 Tdr. 4 Skpr. Land A. og E. og 216 Tdr. 4 Skpr. Land Skov (deraf Christianslunds Skov 48½ Tdr., Teglværksstoven, ogsaa kaldet Kbhaven, 105 Tdr., Flaskehelmen eller Fredestoven 63 Tdr.); heraf udgjøre 37 Tdr. forhenværende Fæstningsjord, 154 Tdr. Dredrev, der bruges til Exerceerplads, og 40 Tdr. Inddæmning. Vognmandsforderne udgjøre 60 Tdr. Land af det anførte Areal.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Kirken, i den katolske Tid helliget Vor Frue, grundlagt 1388, men først 1429 fuldfærdig og indviet, udvidet af Kong Christian III. ved en Tilbygning (den nye Kirke), efterat Nyborg ældre Kirke samt Hjulby Kirke vare nedlagte. Hertil var senere føiet yderligere Tilbygninger, saa at den havde 5 Rader Hvalvinger. Den er i 1870—71 restaureret og tildeels ombygget ved Architect B. Tvede og fremtræder nu som en anseelig, smuk og værdig Bygning i Spidsbuestil, uvendig med udfugede røde Muursteen og indvendig med decorerede Piller, Vægge og Hvalvinger. Den bestaaer af en Taarnbygning mod Vest, et Midtstrib og 2 Sidestrib, hver med 6 Krydshvalvinger, samt af tvende Udbygninger mod Nord og Syd, hver med 2 Hvalvinger. Taarnets Høide er i Muurværket 39 Alen og med Spiert og Kloistangen 104 Alen. Paa den østre Endegaard et mindre Spiirt. Kirken var i Aarenes Lob kommen i en forfalden Tilstand, Restaurationerne, der foretoges i 1835 og 1858, vare ikke tilstrækkelige. Da foretoges, som anført, den sidste gjennemgaaende Restauration 1870—71 og Kirken toges i sin nuværende Skikkelse atter i Brug den 17de December 1871. Epitaphierne ere nu henførte til Sidestribene, Piller, Ribber og Spidsbuer ere decorerede; nyt Stoleværk, Gasbelysning, Varmeapparat. Til Minde om den tilendebragte Restauration er i Kirken anbragt en Steen med Indskrift, hvoraf sees, at Udgifterne ere afholdte af Kirkens egne Midler (de udgjorde c. 40,000 Rdl.). Altertavlen, malet af Eftersberg, bestaaer af 4 Dele, et større Alterblad i Midten, forestillende „Bjergprædiken“, foroven i en Halvbue et Brystbillede, forestillende „Alvissheden“, paa Siderne to allegoriske Kvindestikkelser „Troen og Haabet“; Prædikestolen har rigt Billedstjærerarbejde; Orgel. Blandt de betydligste Personligheder, hvis Stov her gjemmes, ville være at nævne: Johan Friis til Ørriidslevgaard, Befalingsmand paa Tranefjær Slot, † 1635, Borgmester Peder Nielsen (Stamsfader til den adelige Familie Lerche), † 1636, Holger Rosenkrands til Glimminge, Befalingsmand paa Hammershuus, † 1647, Generallieutenant og Commandant Abraham Adam Gafron, † 1738, Generalbygmester og Commandant David Elias Hauser, † 1745. Af Epitaphierne har et følgende Indskrift: „Herunder hviler ærlig og velbyrdig Mand Johan Friis til Ørriidslevgaard, fordem Kongl. Majestæts Befalingsmand paa Tranefjær Slot, døde paa Logtved 1635, 50 Aar gammel, samt ærlig og velbyrdig Mand Holger Rosenkrands til Glimminge, som var Kongl. Majestæts Befalingsmand paa Hammershuus, døde i Odense 1647, 61 Aar gammel, med deres kjære Hustruer Lene Gyldenskjær, døde paa Demmestrup 1640, 51 Aar gammel, og Karen Krabbe, død 1662, 65 Aar gammel. Efterat Gud havde bortkaldet Johan Friis og Lene Gyldenskjær, kom Holger Rosenkrands og Karen Krabbe i Ægtefælskab sammen og boede tilhobe i 6 Aar ÷ 6 Uger i en meget kristen

og kjærlig Omgængelse. Gud give dem Samtlige paa Tømmedag en ærefuld Opstandelse med alle Guds Udvalgte." Af Kirkens 5 Klokker ere tvende fra den i Frederik II's Tid nedlagte Slotskirke. Imellem Kirkens sydøstlige Hjørne og Præstegaarden er i 1872 anbragt en Jerngitterport af kunstrigt Arbejde, hvilken Port i 1649 var skjænket til Kirken af Fru

Nyborg Kirke.

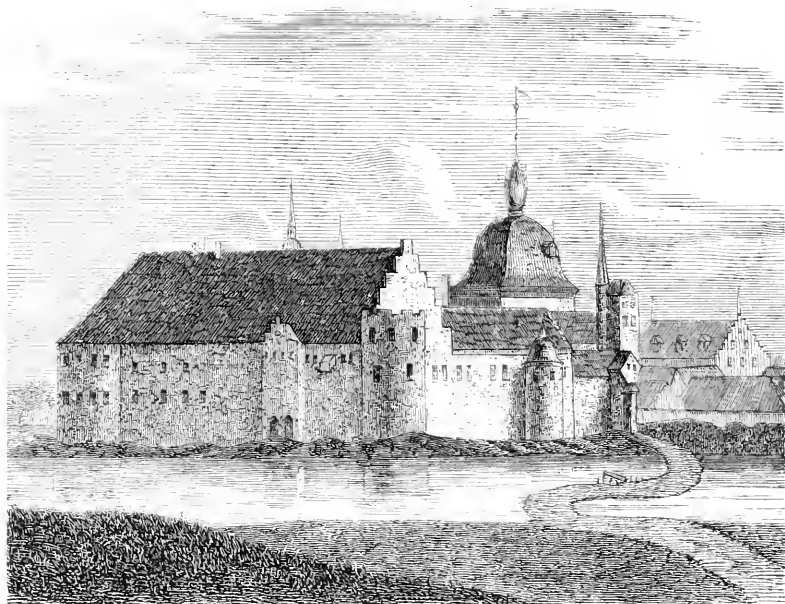
Karen Krabbe og lukkede for en Begravelse, men siden var bleven skilt i 2 Dele, der nu ved Kirkens Restauration atter bleve samlede. Af Kirkens Ydre gives her en Afbildning.

I 1872 er paa Byens Assistentkirkegaard opført et Begravelses-capel og Vighuus.

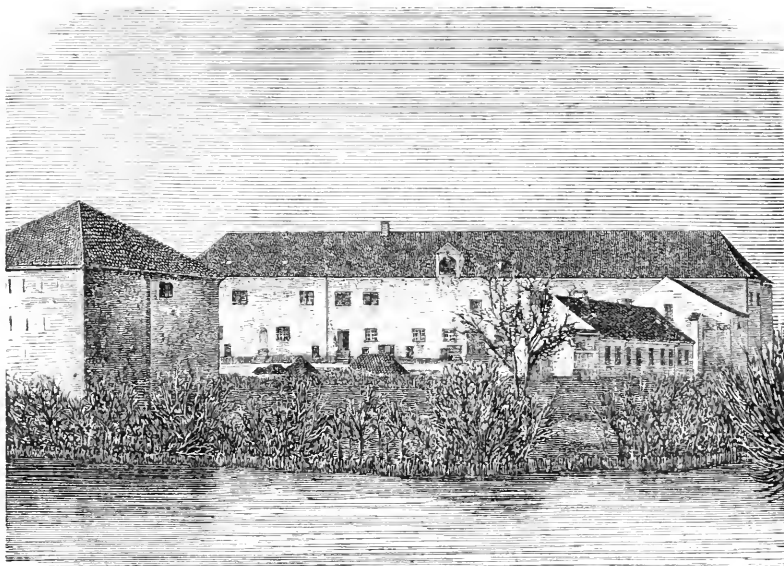
Slottet, i sin Tid en af Landets berhydeligste Borge, staaer nu kun tilbage med en Fløi i 2 Etager, som benyttes til Lovhuus, og Underdelen af det store Porttaarn, der er Opbevaringssted for Krudt*). Den

*) Paa en Steen over Indgangen til denne Bygning er indhugget følgende Indskrift: Christianus Rex. Frederici Primi Filiius. Turrim instauratæque Arcis Edificia simul oppidi propugnacula posuit anno Dni MDXLIX Regni sui XIII.

gamle Slotsgrav omslutter endnu disse Bygninger paa 3 Sider. Af Slottet i dets nuværende Tilstand og saaledes som det var 1659, efter Dahlberg, gives her Afbildninger.

Nyborg Slot 1659.

Nyborg Slot 1873.

Raad-, Thing- og Arresthuset, en nyere Bygning, beliggende paa Byens Torv, fuldførtes i 1863 og blev høitidelig indviet den 6te October s. A.

To Skolebygninger.

Toldbodbygningen.

Et **Hospital** med Senge for 23 fattige Kæner, oprettet af Kjøbmand Bager.

Fattighuset, Communes Sygehuus og et militairt Sygehuus, **Jernbanegaarden** (nu forlagt til Havnen), **Gasværket**.

Indbyggernes Antal var i 1870: 4812 (2480 af Mdtj. og 2332 af Kvdfj.); i 1860: 3802; i 1855: 3565; i 1850: 3059; i 1845: 3220; i 1801: 1866; i 1769: 1884.

3 Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 739 Stattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 337,725 Rd.

Den betydelige Tilvæxt af Folkemængden i Tidsrummet fra 1860 til 1870 hidrører deels fra Anlæget af den slyenske Jernbane, som har bevirket, at her findes Erhverv for en større Deel Mennesker, navnlig af Arbejdsklassen, end tidligere, og deels fra at der nu i Nyborg garniserer en større Militairstyrke end tidligere. Sidstnævnte er, næst Handel, Agerbrug og Indtægten ved Gjennemreisende, en af Hovedpulsaaerene for Byens Liv.

Ligesom de fleste danske Kjøbstæder har ogsaa Nyborg havet sig betydeligt i kommerciel Henseende. Af Udførselsartikler er Korn her, som overalt i Danmark, det Alt overveiende. Den samlede Udførsel heraf til Udlandet var i 1871: 84,438 Tdr., i 1870: 109,064 Tdr., i 1869: 81,434 Tdr. Af de vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet: 67,028 Pd. Viin, 2095 Btl. andre Spirituosa, 4004 Pd. Humle, 45,722 Pd. Kaffe, 2676 C.-Lstr. Steenful, 8319 Pd. Bomulds- og Linnedgarn, 18,126 Pd. Bomulds- og Linnedvarer, 792 Pd. Silkevarer, 15,744 Pd. Uldvarer, 41,687 Pd. Jern, 20,978 Pd. Ræs, 105,000 Pd. raat Steensalt, 297,724 Pd. andet Salt, 29,821 Pd. Sukker, 42,585 Pd. Sirup, 986 Pd. Thee, 44,795 Pd. Tobak, 91,826 C.-Pd. Trælast.

Skibsfart i 1871:

Fra Udlandet	201	Skibe af	5026	C.-Lst.	Drægt.	4570	C.-Lst.	Bestovn.
Til	—	190	—	5176	—	2612	—	
Fra Indlandet	309	—	2397	—	—	1984	—	
Til	—	412	—	2798	—	943	—	

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1871 beløbet sig til 41,403 Rd. (i 1870: 43,271 Rd., i 1869: 39,080 Rd.). Brandevinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppehaaret i 1871 med 12,535 Rd. (i 1870: 12,189 Rd., i 1869: 12,463 Rd.).

Ved Udgangen af 1871 var ved Nyborg Toldsted hjemmehørende 68 Skibe af 1685 C.-Lstrs. Drægtighed.

Nyborg er Store-Belts Hovedlobstation og afgiver en Lodsstation til Slipshavn.

Af industrielle Anlæg findes i Nyborg: 1 Stibsbyggeri, 4 Damp-Brændevinsbrænderier, Productet var i 1871: 244,542 Potter (i 1870: 237,000 Potter), 3 Ølbryggerier, 1 Saltfogeri, 1 Kalkbrænderi, 1 Jernstøberi, 1 Tobaksspinderi, 3 Farverier, 1 Uldspinderi, 1 Dampbageri, 1 Damp-, Veir- og Vandmølle, 1 Saugmølle, 3 Garverier, 1 Distillerietablisement paa „Østerøen“ ved Storebelt og 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgives „Nyborg Avis“.

Kreaturholdet i Nyborg var den 16de Juli 1866: 153 Heste, 275 Stkr. Hornkvæg, 103 Stkr. Faar og 212 Stkr. Sviin.

Af Markeder holdes aarlig 5 i Nyborg: 2 i Fasten med Heste; i Juli med Kram; i October med Kram, Heste, Kvæg, Korn og Fedevarer; i November, 3 Dage før Mortensdag, med Fedevarer, Meel og Grøn, Kreaturer, Lam, Gjæs og desl.

Første og tredie Onsdag i hver Maaned fra 1ste October til 1ste Mai Torvedag med levende Kreaturer.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Bykriver.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse-, Regnskabs- og Legatvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brand-, Vand-, Broægnings- og Veivæsenet; f) for Gasværket; g) for Jorder, Marker og Haver med dertil hørende Bygninger; h) for Skovene med dertil hørende Bygninger; i) for de offentlige Bygninger, der ikke henhøre under særegne Udvalg; k) for Offentliggjørelsen af Byraadets Forhandlinger.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 8045 Rd., Skolevæsenet 9984 Rd., Nets- og Politivæsenet 3041 Rd., Medicinalvæsenet 186 Rd., Byens Gader 644 Rd., Gadebelysning 533 Rd., den offentlige Keenlighed 791 Rd., Vandforsyning 671 Rd., Brandvæsenet 394 Rd., Indkvarteringsvæsenet 4166 Rd., Byens Bestyrelse i Almindelighed 1661 Rd., Renter af Gjæld 2411 Rd., Afdrag paa Gjæld 2680 Rd., Bidrag til Statskassen 2280 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 98 Rd., til Amtsskolefonden 333 Rd.

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 25,175 Rd., b) ved Paaligning 15,934 Rd. (paa Formue og Leilighed 11,882 Rd., paa Grund 1662 Rd., paa Næring 2255 Rd., Landdistrictets Bidrag til Kjøbstadens Skolevæsen 134 Rd.).

Bed Udgangen af Aaret 1871 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 31,082 Rd.; b) i faste Eiendomme 345,894 Rd. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1871: 73,008 Rd.

Communens faste Eiendomme ere, foruden betydelige Mark- og Skovarealer samt det tidligere Fæstningsterrain, følgende Grundeiendomme:

Naad-, Thing- og Arresthuset*), 2 Skovløberhuse, 1 Hyrdehuus, 1 Skovpavillon, Højselhuset, en Fattiggaard, den saakaldte Ordonnantsgaard, et Garnisonskøgehuus, 2 Skolebygninger, Bagers Hospital, der giver 17 Kvinder Husly og en liden ugentlig Understøttelse, Bagers Arbeidsanstalt med deri værende Friskole (begge disse Stiftelser ere grundede af Kjøbmand Bager i Nyborg), Nyborg Laudport med Exerceerhuus, Strandportsvagtbygningen, Gasværket, det saakaldte Bleghuus udenfor Strandporten, 3 mindre Huse.

Af offentlige Skoler har Nyborg en borgerlig Realskole med 3 faste Lærere foruden Timelærere. Den residerende Capellan har Forpligtelse til at besørge Religionsunderviisningen i Realskolen og Borger skolens øverste Klasser; en Borger skole med 3 faste Lærere foruden Time lærere og en Friskole med 3 faste Lærere. Antallet af de skolepligtige Børn udgjorde den 31te December 1871: 734, hvoraf undervistes i Realskolen 76, i Borger skolen 166, i Friskolen 237, i private Skoler 255.

I Nyborg findes desuden: et Asyl for 60 à 70 Smaa børn, stiftet 1861, og et Børnehjem, opført i 1872, bestemt til Modtagelse af indtil 20 Børn. Opførelsen af Sidstnævnte har kostet 5000 Rd., der ere skjænkede af en velgjørende Rigmand, født i Byen.

Byen har et Brand- og Politicorps (Reglem. 16de Marts 1871). Brandcorpsen tæller 532 Mand; Politicorpsen 24 Mand. Byen har 7 Sproiter.

Havnevæsenet bestyres af Byraadets Havnevæsenesudvalg med Borgmesteren som fast Formand og 4 andre Medlemmer. Fjorden, der fra Store-Belt skjærer sig ind til Nyborg imellem Landtungen, den saakaldte Østers med Knudshoved, og Skloverhage, er $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Mil bred, og afgiver ikke alene en god Ned mod alle Vinde, men lader endog de største Skibe kunne med Sikkerhed overvintre paa Fjorden. Havnen har i Seillobet en Dybde af 15 Fod med daglig Vandstand; dens Størrelse er c. 47,000 □ Alen. Det østlige Havnebasin er 14 Fod dybt, det vestlige $12\frac{1}{2}$ Fod dybt. Paa det vestlige Havnehoved ere anbragte 2 Lampesyr, der dog kun tændes for Postskibene.

I Anledning af Jernbanegaardens Forlæggelse til den tidligere østre Havneplads og den nye Dampskibsbroes Aulæg er der sluttet Overenskomst imellem Jernbanevæsenet og Havnevæsenet, hvorefter Sidstnævnte udbræder et Tilskud af 20,000 Rd. og overtager til fremtidig Vedligeholdelse de ved Havne- og Jernbanevæsenets Foranstaltning nedførte Havneværker og uddybede Løb. Havneassens Indtægter beløb sig i 1871 til 7380 Rd.

I geistlig Henseende danner Nyborg med Nyborg Landsogn (Hjulby Sogn) eet Pastorat. Foruden Sognepræsten er ansat en residerende Capellan.

Byen hører til Svendberg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict (Districtslægen boer i Byen). Apothek. 3die Udskrivnings-

*) Arresthuset er fælles for Byen og Landjurisdictionen.

freds 79de Lægd. Valgsted for Amtets 1ste Folkethings-Valgfreds.

Ved Toldvæsenet er ansat en Inspecteur, en Kassierer og 4 Assistentter. Postvæsenet forestaaes af en Postmester; tillige er ansat en Opsynsmand ved Posttransporten og en Expeditur for de kongelige Postdampskibe. Her er ogsaa Station for den electricke Telegraph, hvorved er ansat en Telegraphbestyrer.

I Nyborg garnisonerer 7de, 19de og 25de Bataillon samt et Detachement af Artilleriet.

I Byen findes 2 Sparekasser, nemlig: a) „Nyborg og Omegns Sparekasse“, oprettet den 2den Marts 1847. Ved Udgangen af 1871 beløb Interessenternes Capital sig til 1,331,259 Rd., Kassens Reserrefond 100,065 Rd. Foruden 6 Friboliger i Sparekassens Gaard er i 1871 anvendt 985 Rd. i veldædigt Niemed; b) „Svendborg Amts Landbo-Sparekasse“. Ved Udgangen af 1871 beløb Interessenternes Capital sig til 244,519 Rd., Reserrefonden 2289 Rd.

En Filial af den danske Landmandsbank findes her.

I Henhold til Lov af 26de Februar 1869 om Nyborg Fæstnings Nedlæggelse er der til Nyborg Commune for en Kjøbesum af 25,000 Rd. blevet overdraget til Eie den Staten tilhørende Grund, som ifølge Skjode, udfærdiget igjennem Finansministeriet den 21de September 1871, udgjør ialt $78\frac{1}{14}$ Tdr. Land, nemlig: Glaciet, incl. hvad der deraf er udlagt til Byens Assistentkirkegaard, $37\frac{9}{14}$ Tdr., Veie $1\frac{3}{14}$ Tdr., Boldene $21\frac{4}{14}$ Tdr. og Vandareal $17\frac{13}{14}$ Tdr.

Communnen har ladet sløife den østre Deel af den sydlige Vold fra Strandportsvagtbygningen indtil Nybro samt af den nordre Vold fra Frinds Carls Bastion udfor Vægterstræde indtil Gregers Andersens Bastion udfor Torvestræde. Derhos er en Gjennemskjæring iværksat i den vestre Deel af den sydlige Vold imellem Pederjægerstræde og Vestervoldgade paa den ene Side og Ramhullet paa den anden Side. De sløifede Dele af Voldterrainen (imellem 32 og 33,000 □ Alen) ere bortsolgte ved Auction og udbragte til c. 30,000 Rd.

I August Maaned 1867 blev den saakaldte „Nybro“ fra „Holmen“ over Fæstningsgraven til Gblegade aabnet for Færdselen. Den tilveiebragtes deels ved Medvirkning af Communnen og deels ved Privates Bidrag med en Befosning af 1520 Rd.

I 1872 er paa Byens Assistentkirkegaard opført et Begravelsscapel og Lighuus.

Gasværket blev anlagt i 1856 med en Befosning af 43,712 Rd. I 1871 var Gasforbruget 2,360,000 Cubiffod, der leveredes til 15 Mk. pr. 1000 Cubiffod. For Gadebelysning betaltes af Råmmerkassen til Gasværket 523 Rd.

Ved Nyborg ere tvende betydelige Dæmningsarbejder udførte i Aarene 1844—48. Nyborg Dæmning er anlagt i Aaret 1844; dens Længde er 160 Favne, nuværende Brede 14 Alen og Hviden 3 Alen over daglig Vandstand. Paa begge Sider af Veien er anbragt et solidt Pæle-

rækværk. Dæmningen er opfyldt alene af Jord, og Arbeidet herved blev udført af de daværende Slaver i Nyborg; den staaer i Forbindelse med Piilshuseveien, som samtidig blev anlagt, og som udmunder i Nyborg-Bøiden Veien ved Piilshusene i Nærheden af Sophienberg ved Nyborg. Der blev ved Dæmningens Anlæg indvundet c. 25 Tdr. Land. Dæmningen er senere bleven benyttet til Veianlæg.

Holstenhavns Dæmning, hvis Anlæg blev paabegyndt i Aarene 1844—45, standsedes derefter i 2 Aar paa Grund af, at der til Broen — som dengang blev opført paa den nordre Side af Fjorden og netop paa det Sted, hvor det oprindelige Strømløb i sin Tid havde gaaet — kun blev anvendt Pæle af 12—13 Alens Længde. Disse Pæle, som vare altfor korte, kunde ikke modstaae Vandets og de paafyldte Jordmassers Tryk, paa een Nat ved indtraadt Høivande knækkede Pælene og flød bort, og paa begge Sider af det temmelig vidt fremskredne Arbeide dannede der sig Der, bestaaende af Mudder og Fylding. Man gav sig nu først til noie at undersøge Grunden paa det omtalte Sted, og det viste sig da, at de tidligere anvendte 12—13 Alens Pæle havde været alt for korte, idet der var 27—28 Alen Mudder inden man naaede fast Bund; det blev da besluttet at bygge Broen paa det Sted, hvor den nu staaer, nemlig ved den sydlige Side af Fjorden, tæt op til Holstenhavns Havn. Dæmningen, der forøvrigt er 150 Favne lang, 12 Alen oprindelig Brede og 3 Alen høi over almindelig Vandstand, er bygget paa et Fundament, bestaaende af 4 Pælerækker, forbundne med Jernankere. Rummene imellem disse Pælerækker ere opfyldte med Fachiner og Jord. Skoveffecterne til denne Dæmning ere tagne af Holstenhavns Skove, og Baron Hold skal til dette Arbeide have offret ikke ubetydeligt; der anvendtes Pæle af saa store Dimensioner, at de indeholdt ikke mindre end 1 Favn Brænde pr. Stk. Under Ingenieurcapitain Nedes Ledelse blev ogsaa Jordarbeidet ved denne Dæmning udført af Slaverne fra Nyborg. Samtidig hermed blev den saakaldte nye Svendberg Landevei paabegyndt, men dog først fuldendt 1869. Dæmningens Vedligeholdelse koster aarlig 150—200 Rd., og paa dens østlige Side er der fra Dæmningen udført i Fjorden flere Riisgjærder til Opsugning af Sotang, som er et værdifuldt Materiale til Vedligeholdelse af Skraaningerne. Broen, som kun bestaaer af Træ, har staaet siden Dæmningens Anlæg, vil dog snart blive ombyttet med en ny Bro, opført af Steensætninger og muligviis Jernbjælker. Nyborg By havde vundet meget ved Anlægget af disse Dæmninger og Veie, idet Beboerne Sydvest for Nyborg sparede Omveien ind ad Landporten, og Egnens Beboere Syd for Holstenhavn Fjord, saasom Holstenhavn, Byerne Kogebølle, Frørup, Taarup, Svindinge, Ørendrup m. m. undgik den længere Vei over Bindinge til Nyborg.

Al ikke ringe Betydning for Byen har det ogsaa været, at der i 1867 blev anlagt en Dæmning over Fæstningsgraven fra Prinds Frederiks Bastion, navnlig er derved Samfærseleu lettet mellem Byens østlige Deel og Holmen samt Østerøen.

Nyhorgs Vaaben er en Muur mellem to Taarne samt en Halvmaane og en Stjerne. Taarne og Muren have Hensyn til Slottet eller Borgen, der har givet Byen Navn. Halvmaanen og Stjernen er et Fællesmærke for mange af vore Byer, større og mindre.

Nyhorg har sit Navn af en Borg, der i forskjellige Skrifter siges at være anlagt af den vendiske Prinds Knud, Baldemar den Stores Søstersøn, der havde Forlehninger i Danmark og døde som Munk blandt Knudsbrodrene i Odense 1183. Den skal først være begyndt at anlægges 1170 (Hamsfort i Scr. rer. Dan. I. p. 278); i Præstebindberetningen 1623 omtales et Gammelborg jydskt for Binding Kirke, i Modsetning til hvilken denne altsaa kaldtes Nyborg; A. D. Jørgensens Formodning (D. Saml. anden Række I. 376—78), at den ældre Borg her stod paa Avernacke Mark, er vistnok meget usikker. Inden 100 Aars Forlob kom Nyborg allerede til at indtage den fremragende Plads, som denne By beholdt igjennem hele Middelalderen, blandt Danmarks mærkeligste Stæder, paa hvis Kongeborg der jevnlig blev holdt Hof, ligesom ogsaa denne By, paa Grund af sin Belliggenhed midt i Riget efter dets daværende Udstrækning, og tilmed som Søstad, fra Kong Abels til Erik af Pommerns Tid var det sædvanlige Sted, hvor Rigets Stænder samlede sig til Danehof og Herredage, og saaledes Hovedsædet for de vigtigste Forhandlinger angaaende Rigets indre Forhold. Allerede under Kong Abel holdtes 1251 efter Hvitfeldt en Herredag i Nyborg (efter Andre i Hvideborg), paa hvilken den jydsk Lov blev foretaget med adskillige Tillæg og Thronfølgen indrømmedes Kongens Søner. 1256 holdt Christoffer I., som desuagtet havde besejret Thronen efter sin Broder, et Danehof i denne By, hvor Erkebiskop Jakob Erlandsen og hans Biskopper ikke fandt den bedste Modtagelse, da de langt om længe indfandt sig efter at være optraadte fjendtligt mod Kongen paa det mærkelige Concilium i Beile. Paa et følgende Danehof 1269 gav Kong Erik Slipping den bekjendte Ribberret; 1282 maatte denne Konge paa et Danehof i samme By udstede en „Haandfæstning“ eller skriftlig Forsikkring om at holde sig Landets Love efterrettelig, og paa et følgende 1284 udstedtes tre Forordninger for Rigets tre Hovedprovincier, hvori bestemtes, at der aarlig skulde holdes Danehof i Nyborg — en Bestemmelse, som oftere gjentoges, saaledes i Christoffer II.'s Haandfæstning af 1320 og paa et følgende Danehof i Nyborg 1354, hvor ogsaa Dagen, St. Hansdag, fastsattes, men som forovrigt ikke noie overholdtes, hverken med Hensyn til Tid eller Sted (jfr. Kallundborg I. S. 244); 1286 sluttedes her et Forlig imellem Kongen og den fangne Hertug Waldemar af Sønder-Zylland, hvor ved denne fik sin Frihed; og efter Kongens død derpaa indtraadte Mord blev Hertugen paa et Danehof i Nyborg ved Pinstid 1287, hvor ogsaa Kongemordernes Sag blev paadomt og de bleve erklærede fredløse og at have deres Guds forbrudt, udnævnt til Rigsforstander og Entefronningens Medformynder for den unge Konge Erik Menved. 1315 og 1317 sluttedes her atter Forlig mellem Erik Menved og Hertug Erik af Sønder-Zylland. Dennes Søn Hertug Waldemar, der 1326 af et oprørt Adelsparti udnævntes til Konge i Danmark, forlehede samme Aar paa et Danehof i Nyborg sin Formynder og Morbroder Grev Geert af Holsteen med Sønder-Zylland og udslykkede i det Hele Rigets Provincier. Danehoffet i Nyborg 1386 har en lignende sorgelig Markværdighed, da det var her, at Kong Oluf og Dronning Margrete saae sig nødt til at overlade Hertugdømmet Sønder-Zylland som Lehn til den holsteenske Grev Gerhard VI., hvis Søner dog igjen 1413 sammesteds fradømtes Hertugdømmet af Rigskaantsleren Biskop Peder Jensen af Roeskilde, men uden at denne Dom fik nogen videre Betydning. Med sidstnævnte Forsamling 1413 slutter den lange Række af mærkelige Rigs-

foramlinger, som ere holdte i Nyborg i Middelalderen. 1436 overlod Erik af Pommern Nyborg til sin Fætter Hertug Bugislaw af Pommern, som han onskede valgt til sin Efterfølger, men denne fremmede Besiddelse varede kun kort. Paa Nyborg Slot, hvor, som ovenfor bemærket, Kongerne i det 13de, 14de og 15de Aarhundrede ofte opholdt sig, og hvorfra mange vigtige Breve ere udsedte (s. Ex. af Erik af Pommerns Privilegierne for Dens af 25de October 1409 og for Hjerteminde af 7de December 1413), blev den ovennævnte Hertug Baldegar, der i nogle Aar havde været Konge i Danmark, holdt fangen af sine Fættre, de hollsteenske Grever, 1316—1347, og her fødte Dronning Christine det ulykkelige Søskendeepar Kong Christian II. den 2den Juli 1481 og Elisabet, Kurfyrstinde af Brandenburg, 1485. Sagnet om Ufækten, der tog den ufsødte Prinds ud af Nyggen og bar ham op paa Slotstøtten, men bragte ham ufsat tilbage, er bekendt. Slottet var efter Pontoppidans Beskrivelse (Danske Atlas III, S. 522) en massiv og anseelig Bygning med stærke Mure og Taarne og omgivet af dybe Grave; men da Frederik IV. fandt det overskødigt, blev det efter den nordiske Krigs Ophor for Storfledelen nedbrudt og Materialierne anvendte ved Opførelsen af det nye Slot i Odense, saaledes at kun een af Bygningens 4 Kloie er bleven tilbage, der benyttes som Løisuns, og et Taarn, hvori den foran S. 183 omtalte Sten med den latinske Indskrift om Christian III.'s Befæstningsværker her paa Stedet 1549 findes indmuret, hvilket nu bruges som Krudttaarn. Om Slottet see foran S. 184, hvor ogsaa Afbildninger saavel af det ældre Slot som af den tilbagestaaende Deel findes.

Ogsaa i Krigshistorien indtager Nyborg en mærkelig Plads, ligesom denne By i lang Tid har været den eneste Fæstning i Jyen af de flere tidligere befæstede Stæder i denne Provinds. Christian III. skal have anlagt de første Fæstningsværker om Byen; de nuværende, nu tildeels demolerede, Værker ere anlagte af Christian IV. og Frederik III. og senere forbedrede af Frederik IV. 1720 samtidig med Slottets Redbydelse. I Grevens Feide blev Nyborg overrumplet og Slottet fort efter erobret af Lybekkerne, i August 1534. I den svenske Krig 1658 overgav Fæstningen sig uden Modstand til Kong Carl Gustav; men Commandant Peder Bredahl udmærkede sig ved et tappert Forsvar af 4 Orlogsskibe, som laae indefrosne i Nyborg-Fjord, og som det lykkes ham, uajtet de baade bleve angrebne af de Svenske fra Jyen og befundte af Fæstningens Kanoner, at ise ud og føre i Behold til Kjøbenhavn — en Hestebedrift, der saa meget mere fortjener at berøres i Efterverdenens Erindring, som den saaar aldeles isoleret i den for Danmark lige vanærende og sorgelige Krig, der ved den roestidske Fred for stedse berovede Niget den ene Erebiedeel. Nyborg var derpaa i halvandet Aar Sjendens Vaabenplads, indtil den danske og allierede Hær under Feltmarskalkerne Schaaf og Eberstein den 14de November 1659 vandt den afgjørende Seir over de Svenske under den af dem befæstede Fæstnings Kanoner, der ikke blot havde dennes Overgivelse paa Naade og Uuaade til Følge den næste Dag, men i det Hele, ligesom i det foregaaende Aarhundrede Slaget ved Trzebberg, vensede Jyen fra en langvarig og høist adslæggende fjendtlig Occupation*), og bragte alle den svenske Erobrers ærgjerrige Planer mod vort Fædreland til at strande. Om Tilstanden i Nyborg i de første Dage, efterat den igjen var kommen i de Danskes Hænder, faaer man et Begreb ved at læse Bircherods Beretning i hans Dagbøger (S. 48): „I Nyborg var nu en mægtig Brimmel af Mennesker formeddelt vore egne og de fremmede Krigstroppe, saavelsoin og de mange fangne Svenske, saa og deres hele Tros og Selskab; og saasom det havde i denne Maaned ofte regnet, stode de der paa Gaderne i Dyd til Kæernerne. Med Plyndren og Kvindfolks Voldtagt begyndte det at gaae skændelig til, hvormed Polakkerne og Tudskerne vare flemmest. Sa de fangne Svenske maatte see for deres Dine, hvor stammefænge deres Koneer bleve af hine medfarne, og derpaa indtil deres blotte Særter afforte“. Et halvt hundrede Aar senere fandt en dansk Konge ikke saa let Adgang til Fæstningen, som den fjendtlige svenske Konge; da nemlig Frederik IV. paa Tilbagereisen fra Norge den 3die September 1704 om Natten kom fra Dønsje til Nyborg, maatte han holde halvanden Time udenfor Porten, inden han blev indsladt, eftersom Commandanten længe ikke vilde troe, at det var Kongen, fordi hans Ankomst ikke var meldt, „hvilkent Forsigtighed Kongen lod sig meget vel bejalde“ (Bircherods Dagb. S. 457 flg.). I Aaret 1808 var Nyborg atter, men kun nogle saa Dage (9de—11te August), i fremmed

*) Om de Svenskes Voldsaetninger i de for Jyen saa ulykkelige Aar 1658 og 1659 har Vedel Simonien samlet endel interessante Notitier vedkommende Sagnene i Skovs Hæres i sine „Bidrag til den svenske Kongeborgs Rigaards Historie“ II, 2det Hæfte, S. 40—94. Slaget ved Nyborg saatte man ret passende „det svenske Statsliv“ (Bircherods Dagbøger, utgivne af Møbech, S. 192).

Bold, da nemlig General, Marquis de la Romana, Chef for et spansk Corps blandt de Hælpetropper, der vare forlagte rundt omkring i Landet, løst sig fra den franske Overcommando og bemægtigede sig Fæstningen, hvor han laae i Garnison, med de omkring den liggende Batterier ved Stranden, for, understøttet af Engländerne, at vende tilbage til sit Fædreland*). Efterat Spanierne havde indfriet sig, begyndte en Kamp af en egen Art, idet deres 1100 andalusiske Heste, som de slap løs, fordi de ikke kunde mebtage dem, angreb og nedhuggede Nyborgernes Heste, der fredeligt græssede paa Marken udenfor Byen, og derefter begyndte en Masacre paa hverandre indbyrdes, indtil man endelig fik enbeel skudte; nogle skulle dog være bleve fangede og bleve senere benyttede til Forbedring af den indenlandske Hestrace, hvis særegne Præg paa denne Egn man endnu skal kunne bemærke.

Nyborg fik allerede den 1ste Juni 1271 sin Stadsret af Kong Erik Slipping. Paa Grund af sin fordelagtige Beliggenhed, sin af Naturen fortrinlig dannede Havn og de store Forsamlinger, som her jævnlig holdtes, blomstrede denne By tidligt ved Skibsart og Handel. Over Nyborg og Korsør finder al Forbindelse Sted imellem Fyen og Sjælland, tidligere ved et dertil indrettet Færges- og Vognmandslaug, nu ved Jernbansløb flere Gange i Døgnet efter Jernbanetogenes og Diligencernes Ankomst, og her har derfor altid været en stærk Conflux af Reisende, hvilket ogsaa har bidraget meget til at befordre Byens Velstand. Men ved den langvarige Besættelse af de Svenske 1658—59 blev Nyborg sat meget tilbage; ligeledes ved flere store Ildbrande til forskjellige Tider, af hvilke den sidste og største den 11te og 12te September 1797**), hvad der dog imidlertid ogsaa har havt til Følge, at denne By nu er en af de smukkere og mere regelmæssige Kjøbstæder i Landet. Ligeom Fæstningsværkerne paa den ene Side have bevirket, at Byen er bleven godt bebygget, saaledes have de paa den anden Side været til Hindrer for dens Udvidelse, og Nyborg er ikke heller i Henseende til Indbyggertal gaaet frem i samme Forhold som de fleste andre Kjøbstæder; saaledes indtog ved Folketællingen 1769 Svendborg den 12te og Nyborg den 13de Klads blandt Landets Kjøbstæder, hiin med 1949, denne med 1884 Indbyggere, hvorimod ved sidste Folketælling Svendborg befindes som Nummer 10 med 6421 Indbyggere, og Nyborg som Nummer 16 med 4812; dog er den endnu stedse den tredie største By i Fyen. Nabningen af Jernbanen fra Nyborg til Strib den 7de Septbr. 1865 og Byens Redlæggelse som Fæstning samt Fæstningsterrainets Overdragelse til Kommunen ere Momenter, der tilvisse ville vise og tildeels have viist deres Indflydelse paa Byens Udvikling, og navnlig maa det vistnok tilskrives Jernbanen, at det sidste Decennium har udiist den saa betydelige Fremgang i Folketallet, der foran findes nævnt. Forøgelsen af Byens Garnison har naturligviis ogsaa bidraget Sit.

Fra gammel Tid har der i Nyborg været havet Stromtold af Skibe, der passerede Beltet, indtil 1857, da den bortfaldt med Frefundstolden. I en af de første Handelstractater, som sluttedes med England, nemlig imellem Kongerne Hans og Henrik VII. den 20de Januar 1490, blev det udtrykkelig fastsat, at et engelsk Skib kun i hderfte Nød, som Skipperen med to andre Mænd skulde sværge at have været tilfæde, maatte gaae igjennem Beltet istedetfor Frefund, og i dette Tilfælde skulde Tolden betales i Nyborg. Indtil Souverænitærens Indførelse stod Fæstningen under den kongelige Lehnsmænd, som havde Bolig paa Slottet.

Al Diplomer kan det ikke bevises, at Nyborg har havt noget Kloster; men Sognepræstens Residens siges at have været en Munkebolig og endnu i forrige Aarhundrede at have ført Navn af Brodreue, som der havde boet, og vare kaldet Korsbrodregaard. Dette Kloster skal være bygget af Dronning Margrete, efterat hun havde overvundet Kong Albrecht. Foruden Byens Sognekirke, den ovennævnte ligeledes af Dronning Margrete opførte Frue Kirke, nævnes i Danske Atlas VI., S. 765 endnu 3 andre Kirker, nemlig Gammel-Kirken, som har staaet i Helgetoste udenfor Byen efter dens nuværende Umfang og været annekteret til Hjulby Kirke, Slotskirken, hvori der efter Reformationen blev prædikeret for Kongerne, Lehnsmændene og Slotsbetjentene af Byens Sognepræst og Capellan, og et Capel, som blev bygget 1604 af Gammel-Kirkes og Hjulby Kirkes tilbageværende Kvaderstene, men allerede 1665 igjen nedbrudt efter kongelig Befaling. Den latinske Skole, som blev stiftet fraag efter Reformationen, og

*) Om de Spanjers Ophold i Danmark i 1808 see J. Schiern, Historiske Studier, 1ste Bind, Kjøbenhavn 1856.

**) Den begyndte om Aftenen den 11te i Giesingbergsgaarden ved Strandvorten og vedvarede Natten igjennem til næste Dags Formiddag, i hvilken Tid det Meste af Kongegaten, hele Mellem- og Nørre-Gade lige til Bolden samt de mellemliggende Gater og Stræder og de to Sider af Torvet tilfældigens Raadstuen lagdes i Aske. 812 Menninger bleve huudvilde.

som var godt doteret, fornemmelig ved ovennævnte Kantser Johan Friis's Gavnildhed, der skjænkede denne Skole det Vicariegods, som ved Reformationen var faldet tilbage til hans Familie, overlevede den store Reduction under Christian VI. i 169 Aar og blev først nedlagt tilligemed Latinskoleterne i Helsingør og Nakstov 1839. Dens Bygning og Bibliothek bleve overlodte den siden den Tid i Nyborg bestaaende Realskole. En ældre Latinskolebygning, der laae ved Kirken, er nu i Aaleedning af dennes Restauration nedbrudt.

Vinding Herred,

det nordøstligste Herred i Svendborg Amt, omgives af Store-Velt, Odense Amt samt Gudme Herred. Fladeindholdet er $4\frac{2}{3}$ □ M. Forderne ere i det Hele jevne, kun paa enkelte Steder bølgeformig bakkede, af leermuldet Vekaffenhed. En Deel af Fyens større samlede Skovpartier findes i Herredet. Htk. 4726 Tdr. A. og E. og 43 Tdr. Skf. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 18,323, hvoraf 4812 i Kjøbstaden Nyborg. 3 geistlig Henseende danne Vinding og Gudme Herreder eet Provsti. Ellested Sogn er Annex til Gislev Sogn i Gudme Herred i Svendborg Amt.

Nyborg Landjogu var tidligere et eget Sogn, Hjulby Sogn. Det skilles fra Nyborg Kjøbstadsjorder ved Aunslev Sogn og omgives af dette S., Vindinge og Kullerup Sogne. Areallet, c. 1000 Tdr. Land, er af leermuldet Vekaffenhed, i det Hele fladt med nogle Engstrækninger med Syd ned mod Hjulby-Sø, der ligger mellem Hjulby, Aunslev og Vindinge Sogne (40 Tdr. L. stor). Den hvenske Jernbane og Hovedlandsveien mellem Nyborg og Odense passerer Sognet. Htk. $92\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E.

(Under dette Hartkornsbøbel er dog indbefattet 2 Tdr. 4 Skpr., der hviler paa Den Sprogø, som i Matriklen endnu henføres til Nyborg Sogn, skjønt Den allerede ved kongl. Rescript af 27de Marts 1822 blev henlagt under Korsør Kjøbstads og Sorø Amts Jurisdiction og ved kongl. Rescript af 29de Januar 1823 ligeledes i geistlig Henseende under Korsør Kjøbstad).

3 Sognet: Byen Hjulby; Gaarden Dyrehavegaard af 10 Tdr. Htk. (beliggende særskilt fra det øvrige Sogn Syd for Nyberg). Talt i Sognet 17 Gaarde og c. 30 Huse, hvoraf 6 G. og en Deel Huse udenfor Byen.

Indbyggere: 310. Agerbrug er Hovederhverv.

Sognet hører under Vinding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Vægedistrict; 1ste Vægd. 3die Udskrivningsfreds 74de Vægd. Sognet, der søger til Nyborg Kjøbstads Kirke, danner en egen Commune.

Hjulby forekommer allerede i Historien i sidste Halvdeel af det 12te Aarhundrede, da Kong Valdemar den Store 6te Februar 1180 og hans Son Knud VI. 21de Marts 1183 her udfædte Gavebreve for St. Knuds Kirke og Kloster i Odense. 1231 findes denne By i Fordebogen opført som Valdemar II.'s Eiendom og sat til 9 Mark Guld (Ser. rer Dan. VII. p. 523). Indtil Reformationen havde Hjulby Sogn en egen Kirke, men denne blev fort efter nedbrudt og Sogneboerne henviste til Vor Frue Kirke i Nyborg.

Aunslev Sogn, omgivet af Anneret Bovense S., Flødstrup, Ullerslev, Skjellerup, Kullerup og Bindinge Sogne samt Nyborg Landsogn og Store-Velt. Til Sognet hører den Øst for Nyborg beliggende Svandam, der forhen har været et Hængebynd, men nu Tid efter anden, med Undtagelse af nogle Vandhuller i Midten, er bleven udtørret saaledes, at man kan gaae over den. Ligeledes hører til Sognet et mindre Areal, omgivet af Bovense og Flødstrup Sogne, Nord for Størstedelen af Sognet, og en i Store-Velt udgaaende Halvø, Østersø kaldet, med en tæt ved Havet beliggende Indsø, Koret, hvilken Halvø ved Landsiden er forbunden med Nyborg Marker og ender mod Havet i Pynten Knudshoved. Areallet, 5817 Tdr. Land, hvoraf endeel Skov til Hovedgaarden Juelsberg, er i den østlige og sydøstlige Deel af Sognet noget bakket, men i den øvrige Deel temmelig jævnt med Undtagelse af en kegleformet Høi, Skalkenbjerg, 140 Fod, i Sognets nordlige Deel, og tre mindre Høie Syd paa imellem denne og Byen Aunslev. Jordsmonnet er med Undtagelse af Landtungen Østersø, der har mager Sandjord, for Størstedelen af leerumuldet Bessaffenhed. Binding=Aa danner Sognets sydvestlige Grændse. Endeel af Hjulby=Sø, c. 40 Tdr. Land stor, som ligger ved Sognets sydøstlige Grændse mod Bindinge Sogn, hører hertil. Den nyeste Jernbane og Hovedlandeveien fra Nyborg til Odense passere Sognet; Hovedlandeveien affætter omtrent i dets Midte en mindre Landevei til Hjerteminde. Htk. 574⁵/₈ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Aunslev Kirke, beliggende noget Vest for Byen af samme Navn, ved Hovedlandeveien fra Nyborg til Odense; Byerne Aunslev=Dverby og =Nederby med Skole, Skalkendrup med Præstegaard, Korkendrup, Keistrup med Friskole og Fisserleierne Nordenhuse og Skabohuse (see Nyborg Landsogn); Hovedgaarden Juelsberg, under Stamhuset af samme Navn, 94¹/₄ Tdr. Htk., c. 630 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. L. Eng, 20 Tdr. L. Mose, c. 180 Tdr. L. udyrket Jord og 250 Tdr. L. Skov (518 Tdr. Htk. Fæstegods og 16¹/₄ Tdr. Htk. Arvefæstegods); Gaardene Skrobishave, Aastovgaarde; Pilevad Veirmølle. Paa Østersøen er en mindre Havn, Skipshavn, med et Batteri, derved et Fyr (rødt, af 6te Orden med Speilapparat, Lyshvidde 2 M.), en Kro og nogle Huse; paa Knudshoved er ligeledes et Fyr (af 5te Orden med Lindseapparat, Lyshvidde 2¹/₂ M., beliggende paa Fyens østligste Punkt i en lav, enestaaende Bygning, lyser tilføes i alle Retninger samt indtil V. N. V. ind i Nyborg Fjord), Sisbaade- og Telegraphstation. Ialt i Pastoratet 103 Gaarde, 114 Huse med og 64 uden Jord, hvoraf 27 G. og 78 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1404. Jordbrug er Hovederhvervet. Fra Fisserleiet Nordenhuse drives betydeligt Fiskeri, der finder Afsetning deels til Omegnen, deels til Nyborg og Korsør.

Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds

75de Vægd. Med Annexet Bovenſe een Commune. Øſtero og Skabohuſe høre i kirkelig Henſeende under Nyberg Sogn, ligesom de ved Folketællingen ere henregnebe til Nyberg Landſogn. Kirken tilhører Stamhuſet Zuelsberg. Ved Aonſlev Kirke er et Hoſpital, Raſſenbergs Hoſpital, ſtiftet 3die Januar 1763 af Fru Anna Eliſabet Dreyer, født Hammon, for 6 fattige, og dertil legeret en Capital af 2000 Rd., ſom forrentes med 5 pCt., af hvilken Rente ugentlig udbetales hver af diſſe 6 fattige 24 Sk. og gives der dem desuden frit Brændſel.

Aonſlev Kirke er ſtor og ſmukt bygget af Muurſteen, med Taarn og Hvelvinger; tidligere har den været endnu ſtorre til Kirkebrug, førend den veſtre Ende blev indrettet til Begravelſeſcapel for Familien Zuel til Zuelsberg. Her hvile i 2 Marmorliſter Geheimeraad og Kammerherre Gregers Chriſtian Zuel, Herre til Raſſenberg og Sparreholm, † 1776, og Huſtru Amalie Chriſtiane Raben, † 1803.

Hovedgaarden Zuelsberg er af nyere Oprindelse; dens betydelige Zorder hørte forhen under Nyborg Slots Lædegaard, men blev henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede kjøbt derfra af Claus Raſſ, ſom da var Borgmeſter i Nyborg, og ſiden blev Statsraad og Politimeſter i Kjøbenhavn; han hentagde Zorderne til en mindre Gaard, Bavnergaard, hvor han opførte en ny og ſtorre Bygning af Bindingsværk, og kaldte Gaard og Gods efter ſig Raſſenberg. Af de følgende Ciere ere at mærke Geheimeraad Hans Adolſ v. Ahlefeldt, der var gift med Enken efter Baron Jens Zuel og Grev Chriſtian Gylldenløve, Dorothea Krag, derefter Juſtitsraad Chriſtian v. d. Maaje. Af ham folgte 1742 Gaarden, der ſamme Aar blev hentagt fra Nyborg Sogn til Aonſlev Sogn, til Cancelliraad Dreyer, ſom forbedrede Bygningen og reſtaurerede Godſets Kirke. Gaarden blev 1770 ſolgt for 124,000 Rd. T. C. til en Søn af Geheimeraad Peder Zuel til Hverringe, Kammerherre, ſenere Geheimeraad Gregers Zuel. Hans Enke, Amalie Chriſtiane Raben, der i første Egteſkab havde været gift med den 1767 afdøde Geheimeraad og Stiftamtmand Carl Zuel til Stamhuſet Taafinge, hvis tredje Huſtru hun var, fik i Marts 1779 Bevilling til at tage den Beſtemmelse hun vilde med Raſſenberg ſamt med Alt, hvad hun ideovrigt eiede, dog at hendes Børn ikke fornærmedes i deres Arveret efter Loven. Under 20de Februar 1797 oprettede hun derpaa Gaarden med Tilliggende under Navnet Zuelsberg til et Stamhuus for Stægten Zuel, ſaaledes at hendes Søn af første Egteſkab, Kammerjunker Knud Frederik Zuel, ſkulde have Stamhuſet, og beſtemte derhos ved Teſtamente, at hendes Søn af 2det Egteſkab og Dottrene, hvoraf en var gift med Grev Petersdorff, en anden med Grev Raben, ſkulde have ialt 40,000 Rd. T. C. Fra Grev Petersdorffs Side ſtete Indſigelse mod Stamhuusbrevet, Teſtamentet m. m., men hun fik Medhold i Ekſtiteretten. K. F. Zuel tiltraadte altſaa efter Moderens Død 1803 Stamhuſet. Han blev ſenere Kammerherre og Generallieutenant, var fra 1823 til 1836 danſk Geſandt i Paris, † 1847. Da hans Egteſkab med Comteſſe Frederikke Knuth var barnløst, gift Stamhuſet efter Erectionsbrevets Beſtemmelse over til hans Halbroder, Kammerherre Oberſt Hans Rudolph Zuel til Hverringe, † 1857. Han efterlod begge Stamhuſe til ſin Søn, nuværende Beſidder, Kammerherre, Major Hans Zuel. (ſr. G. L. Baden, Eſterretn. om Raſſenberg Godſes Sprettelse til Stamhuſet Zuelsberg; Ddenſe 1806).

Til Stamhuſet hører, foruden Hovedgaarden Zuelsberg med Tilliggende, matri-culeret Kirke- og Kongetiende 190¹/₂ Tdr. (Flodſtrup, Ullerſlev, Aonſlev og Bovenſe Kirker); i Bankactier 6400 Rd. og i Fideicommiſcapitaler c. 46,000 Rd.

Landſbyen Skalkendrup, „Scalketorp“, forekommer 1390, da en Rabner Abſalon Pedersen ſtjænkede og ſkjødte til Sortebrodrerne i Ddenſe alt ſit vorlige og urolige Gods, ſom han eiede i denne By; Gavebrevet findes i Pontoppid ns Annaler II., S. 238.

Bovenſe Sogn, Annex til Aonſlev Sogn, omgivet af dette og Flodſtrup C. ſamt Store-Velt. Kirken, ſydveſtlig i Sognet, c. 1¹/₄ M. n. n. v. for Nyberg og ligesaa langt ſ. ſ. e. for Hjerteminde. Areaklet, 1295 Tdr. Land, hvoraf 21 Tdr. Vand Fretſkev, er en temmelig jevn Flade og Jordsmonnet af leermuldet Beſkaffenhed. Landeveien fra Nyborg=Ddenſe

Hovedlandevei til Kjørteminde passerer Sognets vestlige Deel. Htk. 127¹/₈ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Bovense med Kirke, Skole lidt Syd for Byen ved Grændsen til Hovedsognet, Kro; Aulsgaarden Lysemosegaard, 13³/₄ Tdr. Htk.; Gaarden Strandskov, 12 Tdr. Htk. Om Gaardenes og Husenes Antal see Hovedsognet.

Indbyggere: 492. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 76de Lægd. Kirken tilhører Stambuset Juelsberg.

Bovense Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvelvinger.

Flodstrup Sogn, omgivet af Annexet Ullerslev Sogn, Aulskov og Bovense Sogne, Odense Amt og Store-Belt. Kirken, sydvestlig i Sognet, 1 M. s. for Kjørteminde og 1¹/₂ M. n. v. for Nyborg. Areal, 3585 Tdr. Land, hvoraf 210 Tdr. Land Fredskov, er i den sydligste Deel af Sognet noget bakket, men ibrigt temmelig jævnt og bestaaer af stejle, dybe og muldrige Leerjorder med Mergelunderlag. Ved Sognets sydlige Grændse mod Ullerslev Sogn er en mindre Indsø, Flodstrup-Sø, og et mindre Aalsøb, der udspringer vestlig i Sognet og danner dettes nordvestlige Grændse. Htk. 355⁷/₈ Tdr. A. og E., 4 Skpr. Skff.

3 Sognet: Byerne Flodstrup med Kirke og Præstegaard, Mullerup, Langtved med Skole og Friskole paa Langtved Mark, og Kissendrup; Hovedgaardene Korbæk, 48¹/₂ Tdr. Htk., 420 Tdr. L. Ager og Eng og c. 170 Tdr. L. Skov (12³/₄ Tdr. Htk. Fæstegods og 1 Td. Htk. Urvesfæstegods), med Veir- og Stampemølle, og Ristinge, 29¹/₂ Tdr. Htk., 230 Tdr. L. Ager, 44 Tdr. L. Eng og 53 Tdr. L. Skov (3¹/₄ Tdr. Htk. Fæstegods); Aulsgaardene Hannesborg, 36³/₄ Tdr. Htk., 320 Tdr. L. Ager, 6 Tdr. L. Møse og 24 Tdr. L. Skov (c. 3 Tdr. Htk. Fæstegods), Kissendrupgaard, Gammel- og Ny-Djenstrup og Hviשבhgaarde (2 G.). Ialt i Sognet 52 Gaarde, 117 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 22 G. og 101 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1183. Jordbrug og noget Fiskeri i Beltet udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 78de Lægd. Ved Annexsognet Ullerslev een Commune. Kirken tilhører Stambuset Juelsberg. Sognet har tvende Legater, et paa 100 Rdl., stiftet af Provst Kullerup og et paa 50 Rdl., stiftet af Hugo Praem.

Kirken, med Apsis, Taarn og Hvelvinger, er opført af Kampsteen og Muursteen. 3 Choret's nordre Væg ere inddelte to store Liggene, den ene med Afbildninger af Tiberis Dvighov, † 1561, og Husfru Mette Hardenberg samt Datter, den anden med Afbildninger af Christen Dvighov, † 1589, og Husfru Margrethe Høeg. Alttertafle af P. Holbech.

Hovedgaarden Korbæk har i Slutningen af det 15de Aarhundrede tilhørt Urnerne, senere i 16de og 17de Aarhundrede Familierne Dvighov og Høeg. For omkring 150 Aar siden kjøbtes den af Commerceraad C. S. Engelsted og Provst Vedel i Munkebo, og kom kort efter i Farsnavntes Enebesiddelse, hvorefter den senere er forbleven i hans Familie og eies nu af Sogermester W. Engelsted. Hovedbygningen er i

2 Etager med tvende Sidesloie paa een Etage, Alt af Bindingsværk. Den var til omtrent for 100 Aar siden omgivet af Grave.

Hovedgaarden Nisinge var tidligere en mindre Uolsgaard, indtil en ældre Eier, Hugo Braem, ved Sammenlægning af fire Bøndergaarde 1730 fik den oprettet til Hovedgaard. I Slutningen af forrige Aarhundrede blev den kjøbt for 16,000 Rd. af Cancelliraad Engelsted til Rorbak, men gik senere igjen over til andre Eiere, nu Eufreya Fog.

Uolsgaarden Hannesborg har forhen underligget Hovedgaarden Skovsbo i Rynkeby Sogn i Odense Amt, men folgtes 1836 derfra for 38,000 Rd. som selvstændig Eiendom.

Ullerslev Sogn, Annex til Flodstrup S., omgivet af dette, Ullerslev og Skjellerup S. samt Odense Amt. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. n. v. for Nyberg og ligesaa langt s. for Kjersteminde. Areal, 2392 Tdr. Land, er temmelig fladt og Jordsmonnet af leermuldet Bestaffenhed. Binding=Na danner Storstedelen af Sognets sydlige Grændse. Den svenske Jernbane og Hovedlandeveien mellem Nyberg og Odense passerer Sognet. Htk. $216\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Ullerslev med Kirke, Skole og Fogeskole; 1 Gaard, $14\frac{3}{8}$ Tdr. Htk., 112 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. L. Eng, 6 Tdr. L. Mose og 5 Tdr. L. Skov, Jernbanestation; Gaarden Matr. Nr. 13, $14\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 135 Tdr. L. Balt i Sognet 42 Gaarde, 82 Huse med og 50 uden Jord, hvoraf 27 G. og 80 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 930. Jordbrug er Hovederhvervet. 2 Teglværker.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 77de Løgd. Kirken tilhører Stambuget Juelsberg. Til Trængende udenfor Fattigvæsenet i Ullerslev Sogn er henlagt et af Møller Grønvold og Hustru stiftet Legat, stort 100 Rd.

Ullerslev Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Svælvvinger, et lille Spir over Chorbuuen, Apstls.

1320 gav Hr. Andreas Tagesen til Sorø Kloster en Gaard i „Ullerslev“ (S. R. D. IV. 516).

Skjellerup Sogn, omgivet af Annexsognet Ellinge, Kullerup, Ullerslev og Ullerslev S. samt Odense Amt. Til Sognet hører et mindre Areal, som ved Kullerup Sogn er adskilt fra den øvrige Deel, og som er omgivet af Kullerup, Ullerslev, Hjulby og Bindinge Sogne. Kirken, nordlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. n. v. for Nyberg og $1\frac{1}{2}$ M. s. for Kjersteminde. Areal, 2010 Tdr. Land, hvoraf 49 Tdr. Land Frestov, er bakket, og Jordsmonnet deels af sand- og leermuldet og deels af gruset Bestaffenhed. En mindre Na gennemskjærer Sognet fra Syd til Nord og falder i Bindinge=Na, som danner Sognets nordlige Grændse. Den svenske Jernbane passerer Sognet. Htk. $209\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Skjellerup med Kirke, Præstegaard og Skole samt Fogeskole, Bispegaard, Skovballe og noget af Saaderup, hvoraf Resten hører til Kullerup Sogn; Hovedgaarden Hindemæ, efter Stat. Tabv. $30\frac{3}{4}$ Tdr. Htk. A. og E. (c. 19 Tdr. Htk. Præstegods), med et Areal (efter Svendsberg Amts-Bestr. ved Dalgas) af 175 Tdr. L. Ager, 60 Tdr. L. Eng og 53 Tdr. L. Skov, 1 Vand- og Veirmølle; Uolsgaarden Bistaarupgaard med 24 Tdr. Htk., hvoraf 14 Tdr. drives under Gaarden (efter Statshaandbogen for 1873); Grønne

Veir- og Vandmølle, Møllegaard og ved denne et Teglværk. Talt i Sognet 39 Gaarde, 61 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 24 G. og 60 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 787. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendberg Amtstuedistrict og Nyborg Vægedistrict; 1ste Vgds. 3die Udskrivningsfreds 73de Vægd. Med Annexet Ellinge een Commune. Kirken tilhører Cieren af Hovedgaarden Hindemæe. Pastoratets Fattigvæsen har Andeel i det Raschenske Legat, 600 Rd., i Forening med Rønninge og Kullerup Sogne, samt 2 mindre Legater, det Munchske og Svarfenske Legat.

Skjellerup Kirke, som i den katholske Tid var indviet til St. Catharine, er opført af Mursteen. Choret er senere tilbygget; et i Midten af forrige Aarhundrede af Admiral Hagedorn til Hindemæe tilbygget Gravcapel af Bindingsværk er for 60 Aar siden borttaget som brostaldigt. Noget Ligtene findes, især over Personer af Familien Gjedde, der en Tid eiede Hindemæe og Kirken, og som har skænket Alter- og Hylsestagerne, ligesom Admiral Hagedorn ogsaa har givet to forgyldte Hylsekroner med Inscriptioner. Altertavlen er fra den katholske Tid og meget gammel, i Form af et Skab til at luffe. Den har indvendig overalt været snejergyldt, og deri fandtes indtil for 50 Aar siden Kirkens Skjæpspatronesje St. Catharine, Madonna med Barnet, St. Joseph og Johannes Evangelisten. Fjese Figurer, udskaarne i Træ og rigt forgyldte, af 1¹/₂ til 2 Alens Hoide og ret godt Arbeide, bleve da flyttede ned i Kirken, og et udskaaet Crucifix sat ihedet i Altertavlen; derimod bleve staaende i Skabets Fløie de 12 Apostle af mindre godt udskaaet Arbeide. Afdøde Professor Høyen, som for endel Aar siden saae de udtagne større Figurer, ønskede at faae dem til Museet for nordiske Otdiager, men Kirkeieren vilde ikke udlevere dem. Det er paatænkt at sætte en ny Altertavle istedetfor den gamle. En katholsk Reliquie, St. Catharinas Hoved med Høvet Pande, gjemmes endnu i et Skab i Altertavlen.

Hovedgaarden Hindemæe har Navn efter sin Beliggenhed i en Eng- eller Kjørstrækning, der i det ældre Sprog og i Dialekterne benævnes Mæde. Gaardens første Eier var Jørgen Urne († 1480), som eiede 9 Herregaarde og i 3 Egtefæder havde 23 Børn; 1440 skal han have faaet denne Gaard, der da var en skattepligtig Bondegaard, og hans Efterkommere eiede den indtil henimod Slutningen af det 16de Aarhundrede, da den Linie af Familien Urne, som Hindemæegaard tilhorte, uddøde med Brodrene Francis og Claus Urne. Gaarden kom derpaa til Fru Helvig Hardenberg, Enke efter den rige Rigsraad Erik Rosenkrands til Arrestov, og gif siden hyppigt ved Giftemaal fra den ene Familie til den anden. De næste Eiere vare nysnavnte Egtepar Svigeren Breide Ranzau til Ranzauholm (nu Brahetrolleborg), Statholder i Kjøbenhavn († 1618), hans Svigeren Rigsraad Hans Lindenov, dennes Svigeren Rigsraad og Staldmester Sigvard Urne til Naarup († 1661), hans Enke Catharine Schesteb, den berømte Generollieutenant Hans Lovenhjem til Veirup og Selleberg († 1699), hans Svigeren Geheimeraad og Stiftamtmand i Fyen Frederik Eiler Gjedde († 1717), dennes Son Baron Carl Vilhelm Gjedde til Baroniet Vintersborg, Oberst i Livgarden. Baron Gjedde solgte 1726 Hindemæegaard til ovennævnte Admiral Seneca Hagedorn til Krumstrup, efter hvis Død 1750 Gaarden atter solgtes ved Auction og efterhaanden havde flere Eiere. Derefter købte Charles Ad. Dennis Mourier i Aaret 1800 Gaarden; han afskændte Stortvedelen af Godset til Jæstner og solgte 1839 Hovedgaarden til Besidderen af Baroniet Schelenborg og Stamhuset Taasinge, Baron Juel-Broddorff, efter hvis Død den er bleven hos hans Familie, nu Kammerherre, Baron Juel-Broddorff til Taasinge. Hovedbygningen, af 1 Etage med Kvist og Kjalder, er opført i Slutningen af forrige Aarhundrede.

Ellinge Sogn, Annex til Skjellerup Sogn, omgivet af dette, Kullerup, Næsbindinge og Herrested Sogne samt Odense Amt. Kirken, nordvestlig i Sognet, 1¹/₂ M. v. for Nyborg, 2 M. s. s. v. for Hjerteminde og 2¹/₄ M. s. o. for Odense. Arealet, 1555 Tdr. Land, er temmelig lavtliggende og Jordsmonnet af sandet og sandmuldet Bessaffenhed. Hft. 154⁵/₈ Tdr. A. og G.

3 Sognet: Bjerne Ellinge med Kirke, Skole og Kro, Paarup, Bækstrup og Kilde Vandmølle, en Veirmølle paa Ellinge Mark. Talt i Sognet 33 Gaarde, 71 Huse med og 13 uden Jord, hvoraf 16 G. og 40 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 545. Ligesom i Hovedsognet er Jordbrug Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Bykds. 3die Udskrivningskreds 72de Lægd. Kirken tilhører Besidderen af Hovedgaarden Hindemæe i Skjellerup Sogn.

Ellinge Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger. Gammel mærkelig Granit Døbefont med mange Figurer.

Kullerup Sogn, omgivet af Annexsognet Næsbyvindinge, Bindinge, Åvnølev, Skjellerup og Ellinge Sogne. Kirken, nordøstlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. ø. for Nyborg. Areal, 1545 Tdr. Land, hvoraf 43 Tdr. Land Fredskov, er bakket, og Jordsmonnet af seermuldet Bessaffenhed. Sognets østlige Deel begrænses af et Åløb, der nordlig i Sognet støder til Bindinge-Åa, som danner Sognets nordligste Grænse. Htk. 1677's Tdr. A. og E. og 5 Tdr. Ekst.

3 Sognet: Byen Kullerup med Kirke, Præstegaard og Skole; Størstedelen af Byen Saaderup, hvoraf Resten hører til Skjellerup Sogn, med Kro; Hovedgaarden Juulskov, med Htk. efter Stat. Tabv. $33\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., 5 Tdr. Ekst., med et Areal af 230 Tdr. L. Ager, 25 Tdr. L. Eng og 61 Tdr. L. Skov (desuden til Gaarden Kullerup Kirketiende, matr. for 21 Tdr. Tiende-Htk., og 26 Huse, hver med 3—4 Tdr. Land); Holmegaard. Talt i Sognet 37 Gaarde og 61 Huse, hvoraf 15 G. og 40 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 575. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 1ste Bykds. 3die Udskrivningskreds 71de Lægd. Med Annexet Næsbyvindinge een Commune. Kirken tilhører Cieren af Hovedgaarden Juulskov. 3 Kullerup er et Hospital for 8 Lemmer, stiftet 25de Juni 1776 af daværende Cier af Juulskov, Etatsraad F. Bagger, som dertil har legeret 2000 Rd.

Kullerup Kirke, i sin Tid kaldet St. Nicolai, er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

Hovedgaarden Juulskov tilhørte i Slutningen af det 15de Aarhundrede Morten Tinhuus eller Skindel og derpaa i nogen Tid hans Efterkommere, deriblandt Nigsraad Laurits Tinhuus, der ogsaa eiede Egekov. Nigsborg Tinhuus var gift med Hans Johansen Lindenov og tilførte ham Gaarden, som nu i nogen Tid blev hos Lindenoverne, indtil den fra dem ved Giftermaal kom til Urnerne; i forrige Aarhundredes Begyndelse Etatsraad Knud Urne, hans Broder Oberstløjtnant Sigvard Urne, og senere Etatsraad Frederik Bagger, f. 1710, † 1791; om ham see Næsbyvindinge Kirke. 1796 nævnes til Statsfortegnelsen Justitsraad Laurits Lindegaard som Cier; efter hvad Myerup meddeler var han Bagers Arving. Det var denne Lindegaard, der odelagde Juulskovstøtten, som Worm omtaler i Monumenta og Nærup i sin nyeste Rejse, og om hvilken vi nu have „Crittisk Undersøgelse om Juulskovstøtten“ ved Biskop Engelstoft i Samlinger til Nyens Historie og Topographi V. 3., S. 258 ff., hvorefter Støtten har været et gullandsk Steinfors, indført i 1442 eller 1445 fra Bisby eller andet Steds paa Len, med svensk Indskrift. Efter ham fulgte Generalkrigscommissair C. S. Lindegaard, 1800 eiedes den af Grev A. F. Trampe, 1805 af Cancelliraad Hillerup, 1807 af Langsild. Godset afhændedes til Fæstene i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Familien Langsilde har siden Aaret 1812 ejet Gaarden, nu Cand. juris H. B. Langsilde. Smuk toetages Hovedbygning i to Floie, af hvilken Hovedfloien er opført i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede.

Næsvindinge Sogn, Annex til Kullerup Sogn, omgivet af dette, Ellinge, Herrested, Drbæk og Bindinge Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1 M. s. v. for Nyborg, c. 3 M. s. o. for Odense og $2\frac{1}{2}$ M. s. for Hjerteminde. Areal, 1933 Tdr. Land, hvoraf 21 Tdr. Land Fredskov, er meget bakket, og Jordsmønnen bestaaer for det Meste af grusede Jorder med endeel Smaasteen (Kald). Sognets østlige og vestlige Side begrænses af Naløb. Nyborg-Voiden Hovedlandevei passerer Sognet og affætter østlig i samme en mindre Landevei Nord paa til Nyborg-Odense Hovedlandevei. Hff. 187³/₈ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Næsvindinge med Kirke og Skole; Lille-Bandmølle og Aas Bandmølle. Talt i Sognet 43 Gaarde og 104 Huse, hvoraf 24 G. og 70 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 709. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgts. 3die Udskrivningskreds 69de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Ljelund. 3 Næsvindinge er et Hospital, stiftet 5te Februar 1725 for 4 Lemmer af en tidligere Eier af Juulskov i Kullerup Sogn, Oberstlieutenant Sigvard Urne, med et Legat paa 100 Rd.

Næsvindinge Kirke, fordmum helliget St. Dionysius, har Taarn og Hvalvinger. Efter Nyerup (see „Antiquariff Fodreise i Byen i August 1805) staaer paa en Steen i Gavlen paa Næsvindinge Kirke følgende Indskrift:

»Herunder, efter egen Anordning, hviler Frederik Bagger, Eier af Julskov, Kongl. Majest. virkelig Etats-, Justits- og Kammerraad. Fød paa Risinge i Aaret 1710*). En Descendent af den bekendte Oluf Bagger. Hans Ungdom, som var svagelig, blev anvendt til Studeringer. Hans Mandom til Physique, Jura, men især Opmærksomhed og Arbeidsomhed i Landvæsenet, som med Utrættelighed blev fortsat i Alderdommen. Saadan hans Flittighed, som Gud rigelig velsignede, gjorde ham til Manges Velgjører. Og skjøndt han som ugift ingen Børn havde, blev han dog en Fader for mange trængende sine Venners Børn. Ingen Fader for talrigste Familie har troligere arbejdet for den end han for Efterslægten. Ved hans utrættelige Flid og Bekostning blev Julskovs Gods 216 Tonder og da adspredt udi 9 Sogne ei alene samlet tæt omkring Gaarden, men endog forøget indtil 300 Tdr. Saaledes stræbte han idelig i en vel anvendt og fordeelig Stand at kunne overlevere Efterkommerne alle Ting, Gods, Skov, Mark og Bygninger. Da han saaledes havde opfyldt sit jordiske Kald, dog som den, der aldrig tabte Himlen af Sigte, endte han velsfornoiet dette sit arbeidsomme Liv i Aaret 1791, takkende Gud for Bistand og Velsignelse, haabende og forvissat om Opstandelse til et bedre evigt og uforkrænkeligt.»

»Udhugget 1774 og indmuret 1789.»

At Etatsraad Bagger i levende Live har ladet udhugge og indmure denne Parentation, beviser i Forening med hans Fundatser den hos ham af Nyerup omtalte „ualmindelige Digen efter at leve i Efterverdenens Roes“; men vi kunne med en Samtidig af Bagger tilføie: „den Kilde, som deraf udslyder til Manges Vel, bortskyller denne Svagbed, medens de, der høste Gavn deraf, føle det Veldådiges i hans Gavnildhed.“

Bindinge Sogn, omgivet af Nyborg Landsogn (Hjulby), Avnslev, Kullerup, Næsvindinge, Drbæk og Frørup Sogne samt Store-Belt, fra hvilket en Vig (Høldenhavns-Fjord) paa Sognets østlige Side gaar midt ind i Sognet. Kirken, i Sognets nordlige Deel, $\frac{1}{2}$ M. o. for

*) Han var efter Lengnick en Son af Poul Bagger til Risinge (1670—1722), der igjen var en Son af Peder Poulsen Bagger, Præst i Kjolstrup, der skulde have været en Sonnenensson af Oluf Bagger. Nyerup giver en anden Forklaring over Nedstamningen, hvorefter den gaar ned gjennem Spindelinién, see Antiquariff Reise i Aarhus Stift, S. 105.

Nyborg. Areal, 5478 Tdr. Land, hvoraf 509 Tdr. Land Fredstov (Storstoven og Dyrehaven), er meget bakket og hæver sig i Sognets sydlige Deel ved Røgeborg Banke 214 Fod over Havet. Jordsmønnet er i den sydlige Deel af Sognet og langs med Strandkanten sandet og gruset, men i den øvrige Deel leret og leermuldet. Syd for Hovedgaarden Holdenhavn ligger en Strækning, Koret kaldet, som i ældre Tid har været Strand, men nu for Storstedelen er bleven tørt Land og benyttes til Græsning for Hovedgaardens Kreaturer. Bindinge=Na, hvoraf en Arm danner Sognets nordøstlige Grændse, gjenneffjærer dettes nordlige Deel fra Nord til Syd og falder tilligemed Drbæk=Na, der kommer sydfra, ud i Holdenhavns Vig. Hovedlandeveien fra Nyborg til Bøiden passerer Sognet. Hk. 542¹/₄ Tdr. A. og E. og 7¹/₄ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Bindinge med Kirke, Præstegaard og Skole, Rosilde, Lamdrup, Sulkendrup med Vandmølle, og Kogsbølle med Skole og Vandmølle; Hovedgaarden Holdenhavn, under Baroniet af samme Navn, 75¹/₈ Tdr. Hk., 718 Tdr. L. Alger og Eng, 500 Tdr. L. Skov (Bindinge Kirke med Tienbe); Gaarden Sophienberg. Ialt i Sognet 70 Gaarde og 125 Huse, hvoraf 23 G. og c. 50 H. udenfor Byerne.

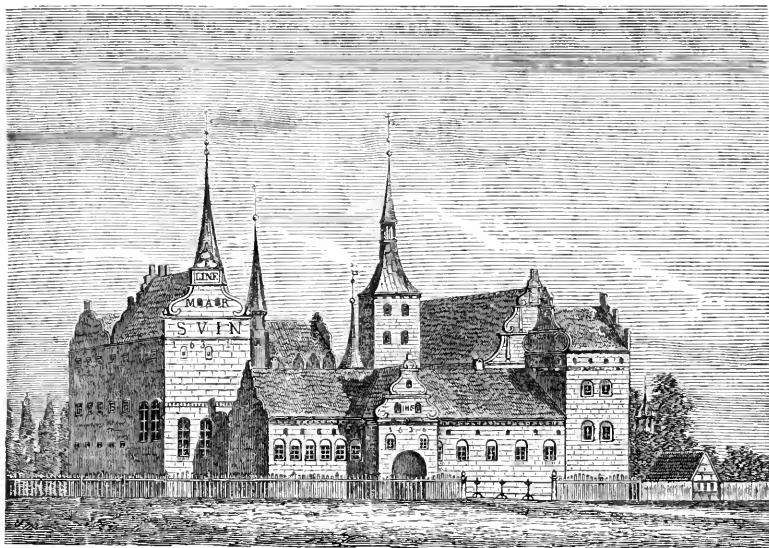
Indbyggere: 1289. Foruden ved Jordbrug have Indbyggerne noget Erhverv ved Søfart og Fiskeri.

Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Eventborg Amtstue-district og Nyborg Vægedistrict; 1ste Vgfd. 3die Udskrivningskreds 70de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Holdenhavn. Sognet har et Hospital, beliggende ved Bindinge Kirke, stiftet for 8 Lemmer af Baron Frederik Conrad Hold og Forligelsescommissair Bondo ved Gavebrev af 26de Novbr. 1806, og 3 mindre Legater til Sognets Fattigvæsen og Skolevæsen.

Bindinge Kirke er af sjon Bugning i Korsform med et smukt Taarn, forsynet med Gavl til alle 4 Sider. Hvalvingerne ere i sjonne og rene Buer. Korset i Kirken synes at være senere Tilbygning. Det søndre Indsnit af Korset er aflukket med et Stakit og afbenyttet som Begravelsescapel; her staae endel Kister med Vig af den holdste Familie; under dette Capel er der murede Kjælderhvalvinger, som tidligere ogsaa have været benyttede til Begravelser. I denne Kirke laae nemlig forhen Cierne af Kogsbølle (nu Holdenhavn) af den ukjendte Familie begravne, indtil Rigskantsleren Jakob Alfeld efter at have solgt dette Familiens Stavgods 1616 flattede sine Forfædres Kister til sit nye Herrefæde Egeskovs Sognkirke, Mverndrup i Sunds Herred. Prædikestolen i Bindinge Kirke er af gammelt smukt Træskaararbejde, ligeledes Altertaalen, med Floie til at lukke sammen. Ligeledes denne Kirke allerede 1769 blev indvendig og ubvendig istandsat af Baron Erik Rosentrauds Hold til Holdenhavn, saaledes har den uværende Lehnbesiddere 1853 underkastet den en fuldstændig Restauration og forsynet den med Orgel og en ny Døbefont, saa at den nu kan regnes blandt de sjoneste Landskirker i Danmark.

Den ved sin gamle firkløiede Bugning med Vægtergang og Taarne (Spirene ere forlængst nedtagne) endnu imponerende Hovedgaard Holdenhavn, der med Tilliggende er den væsentligste Bestanddeel af **Baroniet Holdenhavn**, har en smuk Beliggenhed ved Bindinge og Drbak=Naernes brede Udlob i Nyborg=Vugt, i Mil ind for denne By. Gaarden er af aldgammel Oprindelse og skal saaledes have tilhørt den berømte St Blaa (see Marmora Danica I. 247). Under dens vegleide Skjæbner har den haft flere Navne — Kogsbølle, Alfeldsholm, Ellensborg og Rngaard — forend den sit nuværende. I over to Hundredeaar var den Alfeldernes Herrefæde. Den Forste, man kender af denne Familie, er Anders Alfeld til Kogsbølle paa Fronning Margretes Tid eller i Slutningen af det 14de Aarhundrede. Men det var forsi i den

sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede, at Familien Ulfeld begyndte at vinde historisk Berømmelse. Rigsraad Jakob Ulfeld til Røgsbølle er især bleven bekendt af, at han stod i Spidsen for det store Gefanditskab paa 100 Personer, som Kong Frederik II. 1578 sendte til den russiske Czar Ivan Basiljevitsch II., og af den Uaade, han paadrog sig. da Refustatet af Sendelsen ikke svarede til Kongens Luste (han har selv bestrevet sin Gefanditskabsreise paa Latin); ogsaa gjorde hans „hynderlige Udfærd“ ved Kongens Ligbegængelse i Høestide Domkirke 1588 megen Opfigt, idet han til stor Forargelse for det glimrende Ligfølge traadte frem paa Kirkegulvet og beklagede sig over, at den afdøde Konge kun ilde havde lonnet hans lange og trofaste Tjeneste*). Denne Jakob Ulfeld lod det gamle Røgsbølle nedbryde og to Floie af den nuværende Bygning, som han efter sig kaldte Ulfeldsholm, opføre; han kom ogsaa i Besiddelse af Bavelse i Sjælland ved sit Giftermaal med Anna Flemming, og døde 1593. Af deres Søner arvede Jakob Ulfeld Familiens Stangods; han er bekendt af sine mange Reiser i de fleste europæiske Lande og i Orienten og som Forfatter af et paa Latin skrevet Compendium historicum Regum Daniæ, og blev efter den berømte Kronikeforfatter Arild Hvitfeldts

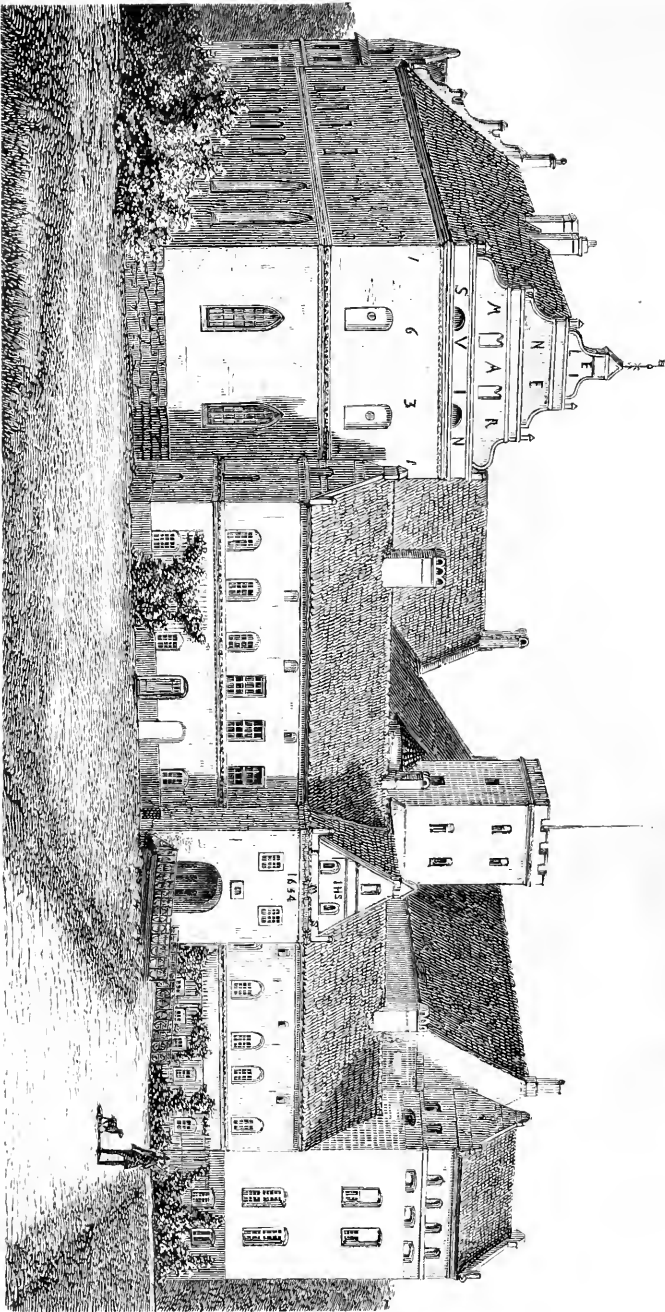

Ellensborg.

Død 1609 Rigskaatsler. Ved sit Giftermaal med Birgitte Proffenhuus kom den unge Jakob Ulfeld i Besiddelse af Eggestov i Fyen, og han eiede tillige Ulrup i Sjælland; derimod solgte Kaatsleren 1616 sin Families aldgamle Eiendom Ulfeldsholm til den bekendte Enkeskone Ellen Marsvin, som isorveien havde store Besiddelser i Fyen; hun opførte to nye Floie paa Borggaarden tilligemed 4 Taarne, indrettede et med rigt Billedskærerarbejde udfyret pragtfuldt Capel i den ene Floi af Bygningen, og opfaldte Gaarden efter sig med Navnet Ellensborg. (Til Minde om hende lases endnu paa Muren: ELINE MARSVIN 1631 og over Porten I H. S. E. M. S. 1634). Fru Ellen

*) Slangen i sin Christian IV.'s Hist., S. 10, udtæller i den Anledning: „Ved denne store Ubesindighed og Formaalet blev ikke alene alt det kongelige Herstabs, men ogsaa de mange forstelige Personer og deres Begæter, som til denne Herresæd vare indkomne og indvænte, meget uuaarige og for-tørnede; hvilke sig ikke noksom kunde undre over saadan en Forrovenhed og Dristkab af en Under-saat imod sin Færr og Konge, endog da han var død, da det dog er en Lov, vedtaget af allelaas Koff, endogisaa blandt de Kinæiser, at Ingen bør tale ilde om de Døde, og adermindst om sin Konge og hiesste Dyrighed. Da ikvorvel dette forstjente vel at straffes, saa blev det dog efter Hertug Ulric af Mecklenborgs Raad foragtet.“

Sofienbau.

Marsvin døde paa Ellensborg den 11te Novbr. 1649 i sit 78de Aar, hvorpaa Gaarden gik i Arv til hendes endnu mere bekendte Datter Kirstine Munk, Grevinde til Slesvig-Holsteen, som havde været Kong Christian IV.'s Ugtefælle; og eiter hendes Død paa Boller 1658 kom den ved Froken Eleonore Christine igjen, slønt denne Gang kun for nogle faa Aar, til den ufseldste Familie, da Kongedatteren, som bekendt, var giit med Rigshøjmester, Grev Corfits Ulfeld, en Søn af Gaardens forrige Eier, Kantsleren Jakob Ulfeld. Under den svenske Krig bleve Ulfelds Soçier, paa Grund af hans Forbindelse med Hjenden, saa meget som muligt skaandede for Flyndring og Ind-quartering. Efterat Freden var sluttet, og Corfits Ulfeld og hans Frue vare blevene løsladte af deres Fangenskab paa Hammershus, under hvilket den store Statsforandring foregik her i Landet, begav han sig i de sidste Dage af Aaret 1661 til Ellensborg, der skulde vare hans fremtidige Bolig; her holdt han allerede den 3die Januar 1662 et stort Velkomstmåltid for endeel af den omboende Landadel (Vircherods Dagbøger, S. 74); men efter saa Maaneders Forløb forlod Ulfeld for sidste Gang sit Fædreland, hvorpaa han 24de Juli 1663 af Højesteret blev dømt som Majestætsforbryder og hans Godser konfiskerede. Ellensborg folgte Kongen til en hofsteent Adelsmand Buchwald, som gav den Navnet Nygaard for at udslette Mindet om dens seneste Eier. Men allerede 1671 folgtes igjen Gaard og Gods til Geheimeraad, Generalmajor og Stiftamtmand i Thyen Eiler Holck, efter hvem Gaarden fik sit femte og sidste Navn, idet der 27de Mai 1672 af Godset Nygaard oprettedes Baroniet Høldenhavn, der senere er gaaet i Arv i samme Familie. Den nuværende Lensbesidder, Kammerherre, Baron Conrad Fredrik Erik Holck, har ladet det ovennævnte skønne Casel paa Gaarden restaurere 1849, og deri afholdes efter Overenskomst med Sognepræsten i Bindinge Gudstjeneste den første Søndag i hver Maaned og den anden Høitidsdag af de tre store Fester. (Frø Ellens Portrait hænger i Kirken). Han har ogsaa læt ved Gaarden ladet opbygge en smul Meieribygning og Forpagterbolig. (I Høldenhavn, saaledes som den nu er, gives paa modstaaende Side en Afbildning. Ligeledes gives paa foregaaende Side efter en gammel Tegning en Afbildning af Ellensborg). Paa Gaardens Mark findes en Sundhedskilde, St. Mads's eller Matthæi Kilde, som man tidligere tilskrev stor Kraft og jevnlig besøgte St. Hans Aften. Avlsgaarden Frederikshøj i Frørup Sogn er af den nuværende Besidder 1841 tilkøbt og indlemmet i Baroniet.

Baroniet Høldenhavn bestaaer af Hovedgaarden Høldenhavn, Avlsgaardene Frederikshøj og Sludegaarden, og har under Hovedgaarden og Avlsgaardene 125 Tdr. Hk., bortafstet Hovedgaardsjord 9 $\frac{1}{4}$ Td., Vendergods 615 $\frac{3}{4}$ Td., matr. Kirke- og Kongetiende 885 $\frac{1}{2}$ Td. (hvoriblandt Bindinge Sogns Kirke- og Kongetiende); i Lantactier 6200 Rd. og i Fideicommisscapitaler 19,500 Rd.

Paa Bindinge Mark paavises fordom en Borgplads, der i Modsatning til Nyborg hed Gammelborg.

Frørup Sogn, det sydestlige Hjørne af Binding Herred, omgivet af Orbæk og Bindinge Sogne, samt Gudme Herred og Store-Velt. Kirken, sydvestlig i Sognet, c. 1 $\frac{1}{4}$ M. s. s. v. for Nyborg. Areal, 5121 Tdr. Land, hvoraf 83 Tdr. Land Fredskov, er i Sognets nordlige Deel, hvor Avlsgaarden Frederikshøj ligger, 200 Fod over Havslæden, temmelig bakket, og har i den østlige Deel langs med Store-Velt flere høie Banker. Jordsmønnen er i den østlige Deel af Sognet sandmuldet, men i det hele frugtbart. Kongshøj-Na danner Sognets sydlige Grændse med Gudme Herred. Hk. 552 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E. og 1 $\frac{3}{4}$ Td. Skff.

3 Sognet: Bjerne Frørup med Kirke, Præstegaard og Skole, Slude, Langeble (2 Gaarde), Taarup med Skole, Kongshøj, Nabusene; Avlsgaardene Frederikshøj med Teglværk, 27 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., 250 Tdr. L. Ager, Sludegaard, ligeledes under Baroniet Høldenhavn, 21 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., c. 150 Tdr. L., Lundsgaard, 14 $\frac{3}{4}$ Tdr. Hk., 100 Tdr. L. Ialt i Sognet 92 Gaarde, 105 Huse med og 42 uden Jord foruden Arbejderkollegerne til Kongshøj Hammerværk, hvoraf 51 G. og 42 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1461. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, haves noget Erhverv ved Fiskeri af Beboerne i Nabusene og ved Skov-

arbejde. Fra Taarup udfiskes aarlig endeel Frugt. Arbejderboligerne til Kongshoi Hammerværk i Ørendrup Sogn ere beliggende i Frørup Sogn.

Sognet hører under Vinding Herreds Jurisdiction (Nyhborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 61de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører to Privatmand.

Frørup, „Frøthorp“, nævnes 1231 i Fordebogen, hvor den er ansat for 9 Mark Guld. Kirken har Taarn og Hvalvinger. En Pligteen i Gangen nedenfor Choret viser, at der ligge de to første Præster efter Reformationen, Peder Bjørnschau og Valthasar Bjørnskov, begravne. Her skal have været 3 katolske Altare, som 1590 bleve nedbrudte. Altertavlen er dobbelt: den udbvendige Kærligheds Historie, den indvendige Korsfæstelsen (Billedsfrærlærarbejde). Kirken er restaureret i 1870. Paa Frørup Mark skal efter Danste Atlas findes endeel Begravelser og Liggersteder fra den hedenske Tid; ligeledes findes her den, navnlig St. Botulfs Messie (17de Juni) tidligere nært besøgte Registres Kilde, hvorved der endnu 1623 var et Capel.

Ulsøgaarden Frederikshoi er 1841 kjøbt af Besidderen af Baroniet Holdenhavn.

Drbæk Sogn, omgivet af Ellested, Herrested, Revsvindinge, Vindinge og Frørup Sogne samt Gudme Herred. Kirken, noget vestlig i Sognet, c. 1½ M. s. o. for Nyborg. Arealet, 2528 Tdr. Land, hvoraf 9 Tdr. Land Fredskov (Nisene), er i den midterste Deel af Sognet bakket, og Jordmonnet deels rødleret og siddt, deels grusmuldet. Drbæk=La gennemffjærer Sognets vestlige Deel og danner en Deel af Nordgrændsen, Kongshoi=La danner en Deel af Sydgrændsen, og Vindinge=La løber langs med Sognets vestlige Grændse. Hovedlandeveien fra Nyborg til Boiden passerer Sognet. Htk. 270⁷/₈ Tdr. A. og E. og ¼ Td. Skff.

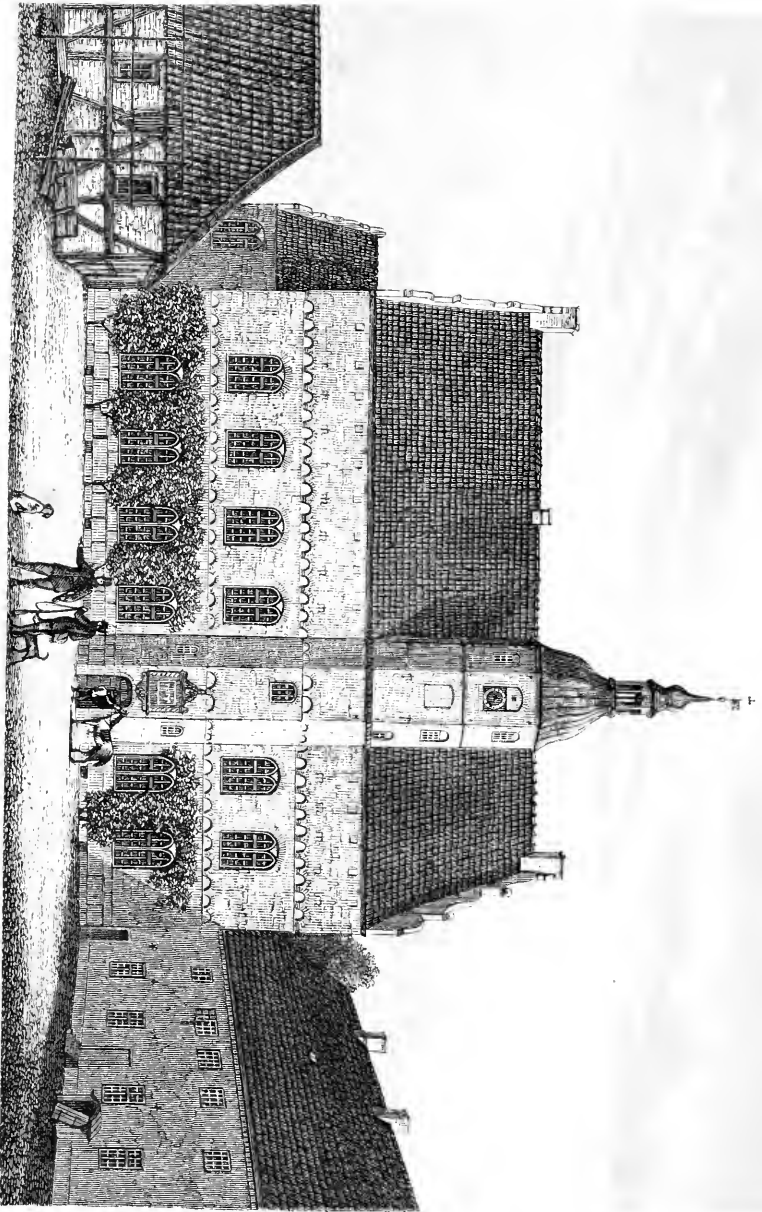
3 Sognet: Bjerne Drbæk med Kirke, Præstegaard og Skole, Hospital, Brevsamlingssted, Eble med Vandmølle, Sentved og en Deel af Kastel (hvoraf Næsten hører til Herrested Sogn); Hovedgaarden Drbækklunde, 53¹/₄ Tdr. Htk. A. og E., ¼ Td. Skff., 330 Tdr. L. Ager, 25 Tdr. L. Eng, 125 Tdr. L. Skov og 8 Tdr. L. Mose, med Lunde Vandmølle, der drives under Gaarden (desuden Drbæk Sogns Kirke med Kirketiende og halve Kongetiende, Frørup Sogns Kongetiende, 218¹/₈ Tdr. Htk. Fæstegeds og en Vandmølle i Svindinge Sogn). Ialt i Sognet 36 Gaarde, 22 Huse med og 6 uden Jord, hvoraf 16 G. og 2 H. udenfor Bjerne.

Judbyggere: 470. Jordbrug og noget Skovarbejde er Hovederhvervet. 3 en La ved Drbækklunde findes Joreller.

Sognet hører under Vinding Herreds Jurisdiction (Nyhborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 62de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Drbækklunde. 3 Drbæk er et Hospital for 4 Lemmer, hvortil er henlagt et af Elsebe Ulfeld, Jesper Friis's Enke, stiftet Legat, stort 1000 Rd. à 6 pCt., fornyet 1743 af Anna Margrethe Wulff, Landsdommer Rosenvinges Enke og forandret til 1200 Rd. à 5 pCt., prioriteret i Drbækklunde. Af Renten nyder tillige Skolelæreren 16 Rd. aarlig og Sognekalder 4 Rd.

Kirken er opført i sine ældre Dele af Kampsteen med rundbuede Vinduer; Taarn og Hvalvinger senere tilføiede af Muursteen, restaureret 1870. Under Choret er en Begravelse, hvori flere af Drbækklundes ældre Giere hvile.

Orbakfunde.

Erbkætlundes Hovedbygning bestaaer af to Floie, af hvilke den anseelige Hovedfloie paa to Stager er opført 1593 (see den i Danise Magazin II., S. 132 anførte Indskrift) i den saakaldte nederlandste Renaissancestil med Taarn og Spiir af Niels Friis og Bibeke Gulbenhjerne, hvis Vaabener tilligemed en latinist Indskrift og anførte Marstal jees over Døren paa det hoieste smukke Taarn; den anden Floie er bygget 1653 af Jesper Friis's Enke, Fru Elisabeth Ulfeld. Fra dette Ægtepar skrives sig ogsaa Ladebygningen, paa hvilken der under deres Navne og Vaabener findes følgende smukke latinske Dittichou:

«Quid genus est? nil est. Nomen virtute paratur.
Et virtus nostros nobilitavit avos*»). 1630.»

Erbkætlunde forekommer først i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, da Biskop Jens Andersen Beldenk i Densie købte den af Kong Hans (dog har her været en ældre Herregaard, thi i Præsteindberetning 1623 omtales en Borgplads med dobbelte Grave); 1537 — samme Aar som Biskoppen døde — blev den solgt til Henrik Friis (en Brøder til Johan Friis) og Huder til Christian Friis, de to berømte Kantilere under Frederik II. og Christian IV.), hvis Familie derpaa eiede den i halvandet hundrede Aar. Henrik Friis's Søn Niels Friis til Hesselager og Erbkætlunde opførte, som ovenfor angivet, den nuværende smukke Hovedbygning, og hans Søn Jesper Friis, der i sin Ungdom gjorde mange Rejser, ikke blot i Europa, men ogsaa i Ægypten, Arabien og Palastina, opførte Ladebygningen, hvorpaa han satte den anførte Inscription. Hædrelandsfærlighed var imidlertid just ikke været hans Tyd («virtus», som der staaer i Indskriften); thi efter at være gaaet i fremmed Krigstjeneste fulgte han med Tilly og de Keiserlige paa Toget mod sit Fædreland; og da han var saa uheldig at blive fangen, vilde han sikkert være bleven henrettet som Landsforræder, hvis det ikke var Lykkedes formaanedes Berner at dæmpe Kong Christian IV.'s retfærdige Vrede. Jesper Friis blev senere forfremmet til Oberst og giftede sig med Elisabeth Ulfeld, en Datter af Rigskantsleren Jacob Ulfeld og Søsteren til den mægtige Corfits Ulfeld. Deres Sønner fulgte 1649 Erbkætlunde til Assessor Mathias Rosenvinge, senere Landsdommer i Jyden, hvis Enke eiede Gaarden længe efter hans Død. De følgende Gære have været Statsraad Niels Bang Simmelstrup, Stiftamtmand i Viborg Caspar Hermann v. Heinen, som ægtede Forstnævntes Enke, deres Datter Karen v. Heinen, som bragte Erbkætlunde til sin Mand Geheimeraad Carl Adolph v. Linstov; efter hans Død 1781 blev Gaarden solgt til Cancelliraad Lange, hos hvis Familie den senere er forbleven. Statshaandbogen for 1873 nævner Justitsraad E. Lange som Eier. (Af Erbkætlunde gives her en Afbildning).

Ellested Sogn, Annex til Gislev Sogn i Gudme Herred, omgivet af Herrested og Erbkæt Segne samt Gudme Herred. Kirken, nordlig i Segnet, c. 1³/₄ M. s. v. for Nyborg. Areal, 2078 Tdr. Land, hvoraf 78 Tdr. Vand, Frestkov, er bakket, og Jordsmønnet af leret og leermuldet Bestaafenhed. 3 Segnet udspriinger Erbkæt=Na og Bindinge=Na, hvoraf den førstnævnte gennemskjærer to mindre Indsøer, omtrent midt i Segnet, og den sistnævnte danner Segnets vestlige og nordligste Grændse. Hk. 180 Tdr. A. og E., 6¹/₈ Td. Skff.

3 Segnet: Ellested Kirke med Skole, eenligt beliggende i Segnets nordlige Deel; Byerne Kullerup og Lindeskov; Hovedgaarden Lykkesholm, 64⁷/₈ Tdr. Hk. A. og E., 6¹/₈ Td. Skff., med 486 Tdr. L. Ager, 74 Tdr. L. Eng og Mose og c. 700 Tdr. L. Skov (desuden Gislev og Ellested Sognes Kirker med Kirke- og Kongetiende, 289³/₄ Tdr. Hk. Fæstegods, Aulsgaarden Raastrup i Gislev Sogn, 20³/₄ Tdr. Hk. og 2 Vandmøller); Gamle- og Ny-Vandmølle. Ialt i Segnet 23 Gaarde, 15 H. med og 6 uden Færd, hvoraf 11 G. og 11 H. udenfor Byerne.

*) Hvad er adelia Børd? Ret Intet. — Navn man erbovder
En ved Tædd; og Tædd være Tædder har allet!

Indbyggere: 306. Udenfor Jordbrug høves lidt Erhverv ved Skovarbejde.

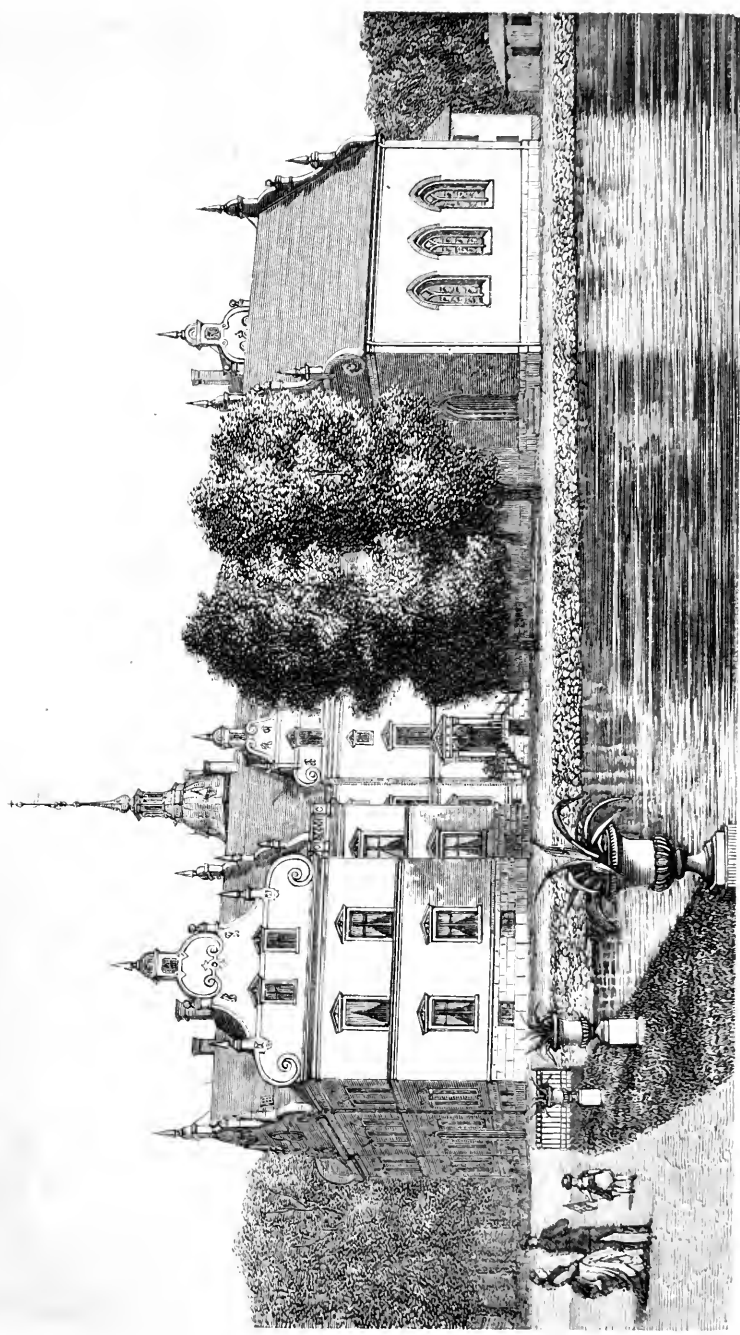
Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 63de Lægd. Med Hovedsognet Gislev i Gudme Herred een Commune. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Lykkesholm. Om Vegater og Hattiganstalt see Hovedsognet.

Ellested forekommer oftere i det 14de Aarhundrede under Navnet Elvested. Paa Lindeskov Mark findes flere Steendøsser samt en stor Langdøsse paa Sognets nordøstlige Side.

Kirken har Taarnet mod Vst, bygget af hvide Granitsten, med gammel Hvalving over Choret, Skibet, som før havde Prædelofter, fik ved den næsten totale Ombygning (ogsaa af Murene) 1857 nye Hvalvinger og et nyt Vaabenhus ved vestre Ende. Altertavlen, malet af Dorph, forestiller Korsfæstelsen. Døbefonten af huggen Granit, den runde Overkant prydet med Slangezirater, den firkantede Fod med en Rundbue paa hver Side.

Hovedgaarden Lykkesholm har en smuk Beliggenhed i en bakket og skovrig Egn lige for Enden af en lille Indsø og tæt ved Udspringet af Træk=Åa, der falder ud i Fjorden ved Holdenhavn. Allerede 1329 nævnes en Fru Kirstine til Magelund, som Lykkesholm da kaldtes, og kort efter tilhorte denne Gaard Peder Brok, som under Christoffer II.'s Regjering tog Parti med den holsteenske Grev Geert imod denne Konge. En følgende Eier Hartwig Hummershüttel afsødede 1331 Magelunds eller, som det i dette Document ogsaa kaldes, Lykkesholms Gaard og Gods til Ridder Jikke Molteke, af hvem Dronning Margrete købte det 1391; hun overlod det imidlertid strax til Ridder Henneke Lassen (Bjørn) til Søholm i Sjælland (Suhms Danm. Hist. XIV., S. 100 og 282 flg.). Dronning Margrete antages at have nedbrudt den gamle Borg, hvorfra der findes Ruiner — man kalder endnu Stedet Magelund=Stor — i Nærheden af den nuværende Herregaard Lykkesholm. Efter Henneke Lassens Død kom hans store Eiendomme, og deriblandt Lykkesholm, til hans Svigersøn Steen Basse til Lybjerg, og efter denne blev Ridder Oluf Axlens Thott til Walløe, en af de 9 mægtige Brødre (Axlsonnerne), i det 15de Aarhundrede Eier af Lykkesholm; hans Datter, Fru Birgitte, gift med en svensk Ridder Erngijel Nielsøn Matt och Dog, har opnaaet en forgævelig Navnkundighed ved sin Færdighed i at forfalste Documenter; af hende, der tilligemed sine Søskende var Medarving til Lykkesholm, købte Dr. Vendt Bille til Søholm Gaarden. Blandt de følgende Eiere mærkes Henning Quizov (+ 1569) til Sandager og Quizovsholm (nu Hofmansgave) og hans Søn Eiler Quizov, Lehnsmænd paa Rugaard, hvis Enke Anna Brahe efter sin Mand's Død 1640 solgte Lykkesholm til den berømte Kantsler Christen Thomsen Sehested (+ 1657). Hans Søn Erik Sehested og Sønnesøn Otto Sehested eiede efter ham Gaarden indtil Udgangen af det 17de Aarhundrede. 1730 blev Lykkesholm købt af Geheimeraad Theod. Adeler, Amtmand over Nyborg og Tranekjær Amter, der i Danske Atlas roses for sin ijeldne Indsigt i vort Fædrelands Historie, hvilken ogsaa kom bemæltede Værks Udgifter til gode. Hans Arvinger solgte 1769 Gaard og Gods for 71,000 Rbd. D. C. til Krigsraad Otto Lindegaard, hvis Sønnesøn, Etatsraad Lindegaard, er den nuværende Eier af Lykkesholm. Hovedbygningen bestaaer af 3 Floie med 2 Etager af Grundmuur, hvorfra Hovedfloien rimeligviis er opført af Henning Quizov i Midten af 16de Aarhundrede, og de to Sidefloie mod Slutningen af forrige Aarhundrede.

Herrested Sogn, omgivet af Sollinge, Hellerup, Ellinge, Revsvindinge, Orbæk og Ellested Sogne samt Gudme Herred og Odense Amt. Kirken, i Sognets nordlige Deel, 1½ M. v. f. v. for Nyborg. Arealet, 4608 Tdr. Land, hvorfra 473 Tdr. Land Fredskov (Kragelund=Skov, Blang's Skov, Hestehaven, Maare=Skov og Bjørnemose=Skov), foruden c. 150 Tdr. L. Skov, der ikke er Fredskov, er temmelig jevnt, og Jordsmonnet deels af leret og leermuldet, deels af gruset og grunsmuldet Befkaffenhed. En Arm af Vindinge=Åa danner Sognets sydøstlige, østlige og nordøstlige Grændse. Hft. 404 Td. A. og E. og 8½ Td. Effk.

Rathshof.

3 Sognet: Byerne Herrested med Kirke, Præstegaard og Skole, Kragelund, Villumstrup, Størstedelen af Kastel, hvoraf Resten horer til Orbak Sogn, Maare Dalkhuse, hvorved Maareflov Skole; Hovedgaarden Ravnholt med Capel, under Stamhuset af samme Navn, 53 Tdr. Hk. A. og E., 18¹/₈ Td. Skf., med 452 Tdr. L. Ager, 75 Tdr. L. Eng og 652 Tdr. L. Skov, samt den underliggende Aulsgaard Sophienlund, 13 Tdr. Hk., 98 Tdr. L. Ager, 42 Tdr. L. Eng og 72 Tdr. L. Moje, samt en mindre Parcel, 8³/₄ Tdr. Hk., 62 Tdr. L. Ager og 24 Tdr. L. Skov. Balt i Sognet 68 Gaarde, 84 Huse med Jord og Haver, hvoraf 30 G. og 57 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1024. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives noget Erhverv ved Skovarbejde og Torvproduction.

Sognet horer under Binting Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 1ste Vgtds. 3die Udskrivningskreds 68de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken og Capellet tilhorer Stamhuset Ravnholt. Ved Herrested Kirke er et Hospital, opført 1742 af Geheimeraad Sehesteds Enke, Charlotte Amalie Versdorff, nybygget 1867 af Kammerherre D. Sehestedt-Zuul til Ravnholt, og hvortil er henlagt en Capital af 1715 Rd. Sognet har 3 mindre Legater, som ere stiftede deels til Fordeel for fattige udenfor Hospitalet og deels til Vedligeholdelse af et Epitaphium og Reparationer af Kirken, samt 1 Legat til Herrested Skole, nemlig Anna Brandt, Seidelins Enkes Legat, 100 Rd., Madam Seidelins, født Brandts Legat, 100 Rd. og Geheimeraad Christian Sehesteds Legat, 200 Rd., der alle forrentes med 5 pCt., for de Trængende, samt Geheimeraad Sehesteds Legat for Herrested Skole, hvoraf aarlig udredes til Læseren 16 Rd., Præsten 2 Tdr. Rug, og til de 2 Skoler 6 Favn Brænde og 36 Læs Torv.

Herrested omtales ofte i det 13de og 14de Aarhundrede under Navnet „Hærrigstath“. Allerede under Kong Christoffer 1. fik denne By 1258 ved kongelig Benaadning sit eget frie Vonde eller Landsbybirt, hvilken Rettighed af de følgende Konger oftere stadfæstedes; men ved et Mageslætte af 30te Maars 1580 imellem Kong Frederik II. og Fru Wibke Podeshus, Enke efter Evert Bild til Ravnholt, gif Birket over til at blive et adeligt Herregaardsbirt (Hist. Tidssk. IV., S. 598—606).

Herrested Kirke ligger meget hoit paa en Bakke. Den er opført med Taarn og Hvalvinger deels af Kampsteen og deels af Muursteen og maa visnok henføres i sine ældre Dele til det 12te Aarhundrede, Nffis (heelt af Kampsteen), halvruud Chorbuue med smulle Muurkrandsje, prydede med romansk Lovværk. Over Langhusets ene tilmurede Dør sees ligeledes udbygget Lovværk. Paa søndre Side af Kirken ligger et Capel, som er tilbygget i Christian den Fjerdes Tid af den efternavnte Grev Henrik Holdt, der deeltog i Trediveaarskrigen under Wallenstein. Det er en hoi taarnagtig Bygning med Gaule i Syd og Nord (nu borttagne) og en smuk Stjernehvalving. Under Gulvet et Graveapel med flere Kister, blandt hvide Grev H. Holdt med sit Sværd paa Laaget. Foroven staae ogsaa flere Kister med Medlemmer af den sehestedske Familie. I Choret findes et Epitaphium (af 1594) over Niels Bild til Ravnholt og hans Hustru Margrete Urne. Kirken er i Begyndelsen af forrige Aarhundrede bleven betydeligt forffionnet og forshnet med kostbare Prydelser af Geheimeraad Christian Sehested til Ravnholt og hans Frue. (Zr. N. Crones: „Herrested Præstehistorie“ i Kirkehistoriske Saml. I., S. 298 flg., 309 flg.).

Ravnholt Capel er 1869 ombygget fra Grunden af og blev indviet af Bistop Engelstoft den 2den Januar 1870. Det rummer 100 Menneffer, har Orgel, stort Marmorfors paa Alteret, malede Glasvinduer (Korsfæstelsen og Himmelfarten). Det danner den sydlige Ende af Ravnholt Borgegaards oftre Floi.

Den ældste Familie, der vides at have eiet Ravnholt, er den gamle Familie Bild, hvem denne Gaard skal have tilhørt i et Par hundrede Aar, og som ikke maa

forveyles med Familien Bild. 1480 nævnes Evert Bild til Ravnholt; fremdeles mærkes Rigsraad Niels Bild, som var med 1534 at vælge Kong Christian III. († 1540), hans Son Rigsadmiral Evert Bild († 1567) og dennes Son Niels Bild († 1622), den sidste Mand af den svenske Linie af Støtten*), over hjem der, som ovenfor anført, findes et Epitaphium i Herrested Kirke. Derefter kom dette Herresæde i Otto Brabes Hænder, som folgte Ravnholt til den lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm, og denne igjen til Henrik Holdt, der udmærkede sig først ved at forsvare Stralsund mod Wallenstein 1628, derpaa i fejerlig Tjeneste i Tredveaarskrigen, især ved Leipzigs Erobring, og af Keiseren blev ophoiet til Generalfeltmarschal og Rigs greve**). Efter Grev Holdts Død 1633 blev hans Enke gift med Frants Povist, hvem hun tilbragte Gaarden, og efter hans Død blev Ravnholt folgt 1665 til Geheimeraad Christen Steel († 1688), hvis Datter Elisabeth Sophie blev gift med Frederik Gersdorf, Cereimonimester og Ambassadeur i England († 1691 paa en Reise i Italien), der med hende fik Ravnholt, ligesom efter ham Geheimeraad, Elefantridder og Stiftamtmand i Nyen Christian Sehested († 1740) ved sit Giftermaal med hans Datter Charlotte Amalie Gersdorf. Geheimeraad Sehesteds lod i sine sidste Leveaar bygge et Capel umiddelbart op til Borggaardens østre Floi, hvilket under Navnet „Frelserens“ eller „Christi Capel paa Ravnholt“ blev indviet af Biskop Ramus 1ste November 1737 og siden har været annecteret til Herrested. (Se om dette Capel Kirkehistoriske Saml. I., S. 316 flg.). Hans Enke, ovennævnte Fru Charlotte Amalie Gersdorf, oprettede den 25de Februar 1752 Ravnholt til et Stamhus; hendes Univerjalarving var Grevinde Sophie Hedevig Friis, gift med Generallieutenant Dve Juul († 1766). Deres Efterkommere, under Navnet Sehested-Juul, have derefter besiddet Stamhuset, først Sonnen Geheimeraad Christian Sehested-Juul († 1787), derefter Sonnen Kammerherre Dve Christian Sehested-Juul († 1832), derefter dennes Son Kammerherre, Major Christian Sehested-Juul († 1861) og nu atter sidstnævntes Son Kammerherre Dve Sehested-Juul, der i 1868 ogsaa har kjøbt Viste-Juulernes gamle Eieendom Villesrup. Gaarden har endnu sin gamle Hovedbygning i 2 Kloie med 2 Etager, hvilken dog af den forrige Besidder har modtaget betydelige Udvidelser og Forbedringer. Af Gaarden, saaledes som den af Kammerh. Dve Sehested-Juul nu forefindes at være udvidet og gjen-givet sin oprindelige Stil fra Christian den Fjerdes Tid (ved Architect Hængied) gives paa modstaaende Side en Afbildning. Til Stamhuset Ravnholt horer foruden selve Hovedbesiddelsen Hovedgaarden Nislevgaard i Ddense Amt, ligesom ogsaa Hovedgaarden Hællernp i Sognet af samme Navn, efter Statshaandbogen for 1873 Hartforn af alle Slags 975 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 241³/₄ Tdr., Hovedgaardstøt 45³/₄ Tdr., Bøndergods 155 Tdr., Kirke- og Kongetiende 350 Tdr. (Skeb. Stærup, Lumby, Lunde, Søllinge, Hællernp og Herrested kirker); i Bankactier 12,000 Rdl., i Fideicommis-capitaler c. 980,400 Rdl. Hovedgaardenes Jordtilliggende udgjør 1527 Tdr. Land foruden 1663 Tdr. Land Skov.

Søllinge Sogn, omgivet af Annerfoguet Hællernp, Herrested og Høirup Sogne samt Gudme Herred og Ddense Amt. Kirken, i Sognets nordlige Deel, c. 2 M. v. f. v. for Nyberg og 2 M. f. f. o. for Ddense. Areal, 1879 Tdr. Land, er temmelig jævnt og Jordsmønnet for Størstedelen af leermuldet Bessaffenhed. Hk. 169¹/₄ Tdr. A. og E. og 6¹/₂ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Søllinge med Kirke, Præstegaard og Skole, fælles for begge Sogne, og Eskildstrup; Gaardene Stuppendrups-gaard, 18³/₄ Tdr. Hk., 220 Tdr. L., og Langekjørgaard (under Stamhuset Ravnholt og Hællernp). Ialt i Sognet 33 Gaarde, 39 Huse med og 24 uden Jord, hvoraf 14 G. og 38 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 605. Jordbrug og noget Skovarbejde er Hovederhvervet.

Sognet horer under Binding Herreds Jurisdiction (Nyberg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyberg Lagedistrict; 1ste Vgts. 3die Udskrivningskreds 66de Lagd. Med Annerfoguet Hællernp een Commune. Kirken til-

*) Af Familien Bild skal der endnu findes en Linie i Sverrig.

**) Se om denne berømte Feltherre Hofmans Efterret. om danske Adelsm. II., S. 155—58.

hører Stambuset Ravnholt. Af Huusmand Rasmus Larsen paa Sollinge Mark er stiftet et Legat, 2500 Rd., hvoraf Kenterne deles mellem Kinge og Sollinge Sogne, dels til Fordeel for vansføre eller svage Børn af nformuende Forældre til Uplærelse i et Haandværk, dels til Confir-mationsudstyr. Af Cathrine Margrethe Marstrand, Enke efter Sognepræst i Nyslinge, S. C. N. Marstrand, er stiftet et Legat, stort 518 Rd. 14 R., hvoraf Kenterne uddeles til lige Deling mellem Degnekonerne i Sollinge og Nyslinge Sogne.

Sollinge forekommer i Jordebogen 1231 under Navnet „Sølhug“.

Kirken, til hvis Bygning der oftere omtales at være givet Afslad i det 14de og 15de Aarhundrede, er opført af Muursteen tildeels paa Fodstykke af tilhugne Kampe-steen, ikke ovalbet, Taarn, restaureret 1863.

Hellerup Sogn, Annex til Sollinge S., omgivet af dette, Herredet Sogn samt Odense Amt. Kirken, omtrent midt i Segnet, c. 2 M. v. s. v. for Nyberg og 2 M. s. s. v. for Odense. Areal, 1650 Tdr. Land, hvoraf 218 Tdr. Land Fredskov (Voge=Skov, Kehaven og Espe=Skov), er fladt, og Jordsmonnet af leermuldet Bestaafenhed. Segnet gennem=ffjæres fra Syd til Nord og begrænses paa den nordøstlige Side mod Odense Amt af en Arm af Bindinge=Na. Hk. 1457's Tdr. A. og E. og c. 47/8 Td. Skff.

3 Segnet: Hellerup Kirke ved Hovedgaarden Hellerup; Byen Havndrup; Hovedgaarden Hellerup, under Stambuset Ravnholt, Nislevgaard og Hellerup, 467/8 Tdr. Hk. A. og E., 113/8 Tdr. Skff., med c. 360 Tdr. L. Ager, 24 Tdr. L. Eng og 454 Tdr. L. Skov, med et Teglværk og 641/4 Tdr. Hk. Fæstegods; Skovridergaarden Skovlyst. Salt i Segnet 22 Gaarde, 16 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 9 G. og 24 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 385, hvis Hovederhverv ligesom i Hovedsegnet bestaaer af Jordbrug og Skovarbejde.

Segnet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hoved=segnet; 1ste Vgkds. 3die Udskrivningskreds 67de Vægd. Kirken tilhører Stambuset Ravnholt.

Hellerup Kirke er høit beliggende, 183 Fod over Havsladen, opført af Muursteen paa Fodstykke af tilhugne Kampesteen, Apfis, Hvalvinger, Taarn, Epitaphium over en tidligere Gier af Hellerup, Salomon Lindegaard. Denne havde ogsaa opført et Krig=capel for sig og Familie 1748, hvilket ved Kirkens Restauration blev nedtaget og Eigene nedlatte paa Kirkegaarden.

I en 1419 affattet Tractat mellem Erik af Pommern og Kong Vladislav II. af Polen forekommer Lini Stisen af „Heldrup“. I Slutningen af det 16de Aarhundrede tilhorte Hellerup Eiler Volkenhuus, og kom ved hans Datter Sufannes Giftermaal til Familien Bille. Ikke lange efter findes den at have tilhørt Corfits Ulfelds ældste Broder, Nigeraad Rind Ulfeld til Hverringe, Christian IV.'s Mundstjænk. Blandt de følgende Giere er at mærke Elefantridder, Geheimeraad og Hofmarschal Johan Christoffer Kor=big, Stiftsbefalingsmand i Sjælland, Amtmand over Njebenhavns og Roskilde Amter, Assessor i Høiesteret og Arsgcollegiet, † 20de August 1682 i Njebenhavn (Bircherods Dagb., udg. af Molbech, S. 219); han istandsatte og forstjonnede Kirken. Familien Korbis eiede Hellerup til 1739, da den blev solgt til Insiteraad Salomon Lindegaard. Dennes Enke blev i Besiddelsen til sin Død 1768, da Svigerfjenden, Etatsr. Schmidt i Nyborg købte Gaard og Gods for 80,000 Rd. Han døde 1779, og nu købte Ge=heimeraad Christian Sehested=Juhl Hellerup, som efter hans Død 1787 tilhorte hans Enke, men maatte senere overtages af Statskassen, fra hvilken Kammerherre Christn r. Sehested=Juhl atter 1836 købte den for 207,000 Rd. og fik 1838 Bevilling til at indlemme den i Stambuset Ravnholt. Hellerups Hovedbygning i 2 Etager med

Kjælder, 2 Floie, er rimeligviis fra det 17de Aarhundrede, men har været underkastet senere Ombygninger, saa man har ikke den oprindelige Bygningsstiil (om Leonore Christine Ulfelds Fordringer paa Hellerup, see nu S. B. Smith, Leonora Christine paa Maribo Kloster, S. 34 fl.).

Sønder-Høirup Sogn, omgivet af Annexet Narslev og Søllinge Sogne, Gudme Herred og Odense Amt. Kirken, nordlig i Sognet, 2³/₄ M. v. f. v. for Nyborg og 2¹/₄ M. f. f. o. for Odense. Areal, 1371 Tdr. Land, er bakket, og Jordsmønnet af leermuldet Vekaffenhed. Htk. 134⁵/₈ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Sønder-Høirup med Kirke, Præstegaard, Høspital og Skole nordøstlig for Byen imellem denne og Annexsognet Narslev, og Pederstrup; Jyllandshuse, hvorved et Teglværk. Ialt i Sognet 27 Gaarde, 45 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 9 G. og 65 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 458. De ernære sig næsten udelukkende ved Jordbrug.

Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 5te Vgfd. 3die Udskrivningskreds 64de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Nordstov i Sølling Herred. Enkelte Beboere i Sognet ere deelagtige i det af Oberst Eichstedt til Voltinggaard i Ringe Sogn stiftede Legat for Trængende for Voltinggaard og Rynkebygaards Gødsler, stort 1600 Rd.

Sønder-Høirup Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Svalvinger.

Sønder-Høirup Sogn havde tidligere som Annex Gjesteleve Sogn i Sølling Herred, der adskiltes derfra ifølge kgl. Resol. af 14de October 1816, isædesfor hvilket Narslev Sogn ved indtrædende Vacance blev Annex.

Narslev Sogn, Annex til Sønder-Høirup Sogn, omgivet af dette Sogn og Odense Amt. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 2³/₄ M. v. f. v. for Nyborg og 2 M. f. f. o. for Odense. Areal, 1314 Tdr. Land, er fladt, og Jordsmønnet af leermuldet Vekaffenhed. En mindre Aa gennemffjærer Sognet fra Vest til Øst. Htk. 130⁷/₈ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Narslev med Kirke, Skole og Teglværk; Narslevgaard. Ialt i Sognet 26 Gaarde, 70 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 12 G. og 76 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 578. Jordbrug er saagodtsom udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Binding Herreds Jurisdiction (Nyborg), Svendborg Amtstuedistrict og Nyborg Lægedistrict; 5te Vgfd. 3die Udskrivningskreds 65de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken er i Privateie.

Narslev Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Svalvinger. I en Balle i Nærheden af Narslev Kirke opgravedes i 1820 to Mennekkesteletter, hvorved laae en Mængde prægtige Guld- og Sølvsmykker, tildeels prydede med Carneoler og Granater, en Kugle af Bjergkrystal med mystisk Indskrift og et Par Bronzevaser, Alt fra Ternalderen. Antiq. Annal. IV., S. 159, Nord. Tidsst. f. Oldt. I., S. 397, Antiq. Tidsst. 1843-45, S. 210-12.

I Narslev ligger den forrige Hovedgaard Narslevgaard, som i det 15de Aarhundrede tilhørte en Linie af Friiserne med 3 sorte Egene i Vaabnet og i Slutningen af det 16de Aarhundrede Krucowerne, der uddøde 1621 i Mandslinien med Niels

Krucow til Marslevgaard, samme Aar som Christence Krucow for Troldomsvært endte paa Skafottet. (See Biskop Engelstøjs Artikel „De Marslev Friser og Krucowerne“ i Samlinger til Byens Historie og Topographi V. 2., S. 1-4 ff.).

Gudme Herred

omgives af Binding Herred, fra hvilket det paa en Strækning stilles ved Kongshøj=Åa, Salling Herred og Sunds Herred, med hvilket Veistrup=Åa for en Deel er Grændsen, samt Store-Velt. Fladeindholdet er henimod $4\frac{1}{3}$ □ Wiil. Jorderne ere for Størstedelen bølgeformig bakkede af afvejlende leer- og sandmuldet Beskaffenhed. Skovstrækninger findes adspredte over hele Herredet. Htk. 3858 Tdr. A. og E., 80 Tdr. Skff. Indbyggernes Antal ved sidste Folketælling i 1870 var 12,474. 3 geistlig Henseende danne Binding og Gudme Herreder et Provsti; Ellested Sogn i Binding Herred er Annex til Gislev Sogn i Gudme Herred.

Ringe Sogn, det nordvestligste Sogn i Herredet, omgivet af Ryslinge Sogn, Sunds, Salling og Binding Herreder. Kirken, omtrent midt i Sognet, $2\frac{1}{2}$ M. s. s. o. for Odense og $2\frac{3}{4}$ M. v. s. v. for Nyborg. Areal, 6225 Tdr. Land, hvoraf 36 Tdr. Land Fredskov og c. 150 Tdr. Land Skov, der ikke er Fredskov, er bakked, og Jordsmønnet, der er meget forskjelligt, bestaaer i den nordlige Deel af Sognet ved Gaarden Lammehave af stærke Leerjorder, men iøvrigt af leermuldede, lette og sandede og tildeels magre Jorder. 3 Sognet findes tvende Aaløb. Den tidligere Ringe=So er nu udtørret og forvandlet til Eng. Odense=Evendberg=Veien og Alsens=Nyborg=Veien krydse hinanden i Sognet. Htk. 518³/₈ Tdr. A. og E. og $3\frac{1}{4}$ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Ringe ved den Korsvei, som dannes af ovennævnte Landeveie, med Kirke, Præstegaard, 2 Skoler, Apothek, Kro, Veirmølle og Bageri, Rynkeby med Skole, Sødunge med Friiskole, Kjellerup, Brangstrup med Skole, Lombjerg, Volstrup, Voltinge, Voltestov og Voltinggaards Skov og Enemærker; Hovedgaarden Voltinggaard, $28\frac{7}{8}$ Tdr. Htk., med 287 Tdr. L. Ager, 4 Tdr. L. Eng og 68 Tdr. L. Skov; Hovedgaarden Lammehave, $26\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. A. og E., 2 Tdr. Skff., 300 Tdr. L. Ager, 35 Tdr. L. Eng, 15 Tdr. L. Mose og 87 Tdr. L. Skov (13 Tdr. Htk. Fæstegods, en Vandmølle ved Gaarden); Hovedgaarden Rynkebygaard, 27 Tdr. Htk. A. og E., 1 Td. Skff., med 309 Tdr. L. Ager, 18 Tdr. L. Eng, 3 Tdr. L. Mose og 17 Tdr. L. Skov (Ringe Sogns Kirke- og Kongetiende); Aulsgaarden Sødungegaard, $13\frac{1}{8}$ Td. Htk., med 113 Tdr. L. Ager, 4 Tdr. L. Eng og Mose og 3 Tdr. L. Skov; Voltinge Veir- og Vandmølle. Ialt i Sognet 109 Gaarde, 232 Huse med og 72 uden Jord, hvoraf 42 G. og 247 H. udeuser Byerne.

Indbyggere: 2167. Jordbrug er Hovederhvervet. Lidt Fiskeri.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendberg), Svendberg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 41de Vægt. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Rynkebygaard. Sognet har et Legat, 1600 Rd., for Rynkebygaard og Voltinggaard Gødgers Fattige, stiftet 27de Marts 1799 af Overkammerherre, General Eichstedt, samt flere mindre Legater for Kirke-, Skole- og Fattigvæsen.

Kinge Sogns oprindelige Navn er „Kathing“, hvilket efterhaanden ved Talebrugen er blevet forandret til „Kåbninge“, „Kåninge“, hvoraf igjen det nuværende Navn er kommet. H. Leerbed i sin Beskrivelse over Kinge Sogn, S. 2, formoder, at et Thingssted i Oldtiden kan have givet dette Sogn sit Navn, hvilket imidlertid ikke kan være Tilfældet, da Navnet skal læses Kåth-ing. Kirken, om hvilken det i anførte Striit bemærkes, at den „med Hensyn til Jølkemængden er for liden og kan ofte neppe rumme Tilhørerne,“ har sit høie og skønne Taarn paa den sydlige Side; det skal være tilbygget af Christian Thott til Rynkebygaard og Voltinggaard 1614. En Steentavle over Kirkens Indgang er forsynet med en vidtloftig Inscription, som angiver, at denne Kirke har undergaaet en fuldstændig Reparation 1736 ved General Henrik Vjelle Raas til Voltinggaard og Rynkebygaard. Ved Kirken ere to Gravcapeller, det ene paa den nordre Side i en Udbygning, det andet paa den søndre Side i Taarnbygningen; i disse ere adskillige Personer af de Familier, der have eiet Lammehave og Voltinggaard, som Thott, Gyldensjerne, Raas, Overkammerherre Eichstedt o. fl., begravede. Viigsten over Jorgen Skinkel til Lammehave, † 1560, og Hustru Fru Margrete Wakkendorff, afbildet i Samlinger til Nyens Historie og Topographi VI. 2., S. 172.

Hovedgaardens Lammehave tilhørte i meget lang Tid Familien Skinkel; allerede 1419 forekommer blandt dem, der understrebe Tractaten imellem Kong Erik af Pommern og Vladislav II. af Polen, „Niels Skinkel af Lamehaffne (Hvitsf.). Eier Jorgen Skinkels Død 1560 blev Lammehave deelt imellem to Arvinger i Sammel-Lammehave og Ny-Lammehave, af hvilke det sidste 1679 af Skinklernes Familie blev solgt til Peder Binding, der alt tidligere havde erhvervet Et-Lammehave; han lod Ny-Lammehave igjen afsætte. Blandt de følgende Eiere var den berømte General-lieutenant Hans Løvenhjem til Beirut og Sælleberg, men kun i eet Aar, 1696—97, da han igjen solgte Lammehave til Overst H. Fogel, fra hvis Familie den senere ved Giftermaal gik over til Generalientenant Herman Frederik Beufeldt († 1761), og fra ham til hans Svigerføn Generaladjutant J. C. Korbitz, der eiede den til 1809, da han døde som den sidste af sin Slægt. Forhen har Gaarden været omgivet af Grave. Gaardens nuværende Eier er A. Lunn.

Hovedgaardens Voltinggaard tilhørte i det 16de og 17de Aarhundrede Familien Thott, af hvilke Christian Thott († 1617), som ogsaa eiede Rynkebygaard, nedbrød sammes Borggaard og opførte af Stenene en Hovedbygning paa Voltinggaard; han var gift med Sophie Belov. Dens Datter var den for sin Lærdom berømte Fru Birgitte Thott, den juagfulde Overfætterinde af Seneca, gift med Otto Gjoe til Turebygaard; hun var sødt paa Voltinggaard 1610 og døde i Sorø 1662. Hendes Broder, Henrik Thott, solgte Voltinggaard til Henrik Gyldensjerne († 1696), og fra hans Enke, Anna Helvig, sødt von der Anta († 1709) gik den over til hendes Broderdatter, Anna Bind von der Anta, som bragte Gaarden til sin Mand General Henrik Vjelle Raas. I Slutningen af førre Aarhundrede var den i Overkammerherre Eichstedts Besiddelse. I dette Aarhundrede hørte den i nogle Aar til det Gersdorffske Fideicommiss, hvorfra den i Aaret 1853 solgtes til Peterfen; nuværende Eier H. Langsilde. I ovennævnte Beskrivelse af Leerbed over Kinge Sogn (1826) bemærkes, at Bygningen da var faldesærdig og, med Undtagelse af Jorpagterboligen, neppe i beboelig Stand. En ny Hovedbygning er opført 1854 og Ladebygningerne nogle Aar tidligere, Alt af Grundmurer.

Den første Eier af Rynkebygaard, der findes navnt, er Mogens Bilde 1588. Den kom derpaa til Thotternes Familie; Christian Thott nedbrød 1614 den gamle Borggaard og opførte af Stenene baade Taarnet ved Kinge Kirke og Voltinggaard's Hovedbygning, ligesom han ogsaa lagde Bøndergødet fra Rynkebygaard til Voltinggaard, med hvilken Gaard den i længere Tid havde samme Eiere; men senere er den atter bleven en selvstændig Eiendom. Den eies nu af P. C. Peterfen. En gammel,

meget høi og solid Tærskelade af Grundmuer er det Gæste, der er tilbage af de gamle Bygninguer.

Paa Braugstrup Mark opvoiedes i 1865 en Mængde Smykker og Betalingsringe af Guld samt 46 romerske Guldmunter fra Midten af 3die til Midten af 4de Aarshundrede. Det veiede ialt 113 $\frac{1}{2}$ Lod og indsendtes til Muiacet for nordiske Tøjager, som betalte Værdien med 1316 Rd.

(Jfr. S. Veerbeck, Forlag til en Beskrivelse over Ringe Sogn (m. Kobbere), Lduse, 1826, 4to).

Nyslinge Sogn, omgivet af Ringe og Gislev Sogne, Sunds og Binding Herreder. Kirken, nordlig i Sognet, 2 $\frac{1}{4}$ M. s. v. for Nuborg og 2 $\frac{1}{2}$ M. s. s. o. for Lduse. Areal, 2688 Tdr. Land, hvoraf 27 Tdr. Land Fredskov og endel Skov, som ikke er Fredskov, er bakket, og Jordsmenget i den nordlige Deel af Sognet stærk leret, iøvrigt af sandet og gruet Beskaffenhed. Den midterste Deel af Sognet gjenemskjæres af et Aaløb fra Øst til Vest. Afsens-Nyborg-Beien passerer Sognets sydlige Deel. Hft. 236 Tdr. A. og E., 2 $\frac{7}{8}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Nyslinge med Kirke samt den nybyggede Frimenighedskirke kaldet Nazarethskirken, Præstegaard, Bolig for Præsten ved Nazarethskirken, Folkehøiskole, Skole noget Syd for Byen, og Lørup med Vandmølle; Hovedgaardene Løistrup, 23 $\frac{7}{8}$ Tdr. Hft. A. og E., c. 1 Td. Skff., med c. 190 Tdr. L. Ager og Eng og 57 Tdr. L. Skov, Krumstrup med Vand- og Veirmølle, 18 Tdr. Hft. A. og E. Ialt i Sognet 42 Gaarde og c. 100 Huse, hvoraf 21 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 906. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 42de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stambuset Ravnholt.

Nyslinge Kirke er halv Korskirke med et lavt Taarn, som tidligere har været meget høiere.

Den 5te Juni 1871 blev i Nyslinge indviet et Mindesmærke for Kong Frederik den Syvende, der forestiller en Bautasteen paa en Bakke.

Nyslinge er det første danske Landsogn, hvori en Skyttekreds (en Samling af Skytteforeninger) har dannet sig til Afholdelse af fælles Øvelser, ligesom ogsaa det første Sted, hvor en Frimenighed indenfor Folkekirken er oprettet.

Løistrup Hovedgaard skal efter Danske Atlas (VI. S. 818) være oprettet 1523 af en Niels Sandberg af to Bøndergaarde, som hed Tuestrup eller Løestrup, hvilket er blevet forandret til Løistrup, men af Molbeck og Peterjens Udvalg af danske Diplomer S. 324 sees, at Navnet 1407 var Ingestorp. Fra denne Familie kom den ved Giftemaal til Ole Gaas, en Søn af den bekendte Biskop Hans Gaas i Thronhjelm (tidligere Præst i Svendborg), og eiedes i længere Tid af hans Efterkommere. En ny Hovedbygning af Bindingsværk blev opført i Midten af forrige Aarhundrede af Gaardens daværende Eier Oberst Adam Diderik Grambov († 1766). Senere blev Godset bortsolgt og Hovedgaarden skiftede siden flere Eiere. Nu eies den af A. Willow.

Krumstrup Hovedgaard tilhørte i det 16de Aarhundrede Familien Svitheldt, af hvilke Claus Svitheldt lod nedbrøde det fra de katolske Tider berømte St. Annas Capel i Lørup By, hvortil de Syge offrede Lam, naar de bleve helbredede, og hvormed dreves megen Qvertro. Stenene skulle være blevene brugte til Gaardens Bygning. (Jfr. Suhms Saml. I. 1. 77). 1723 blev Krumstrup kjøbt af Admiral Seneca Nagesdorn, som et Par Aar efter ogsaa tilkjøbte sig Hindemagaard; efter hans Død 1750 blev det atter solgt. Godset afhaandedes siden først og Gaarden har derefter haft forskellige Eiere. Nu eies den af Briand.

Gislev Sogn, omgivet af Annerfognet Ellested i Binding Herred, Svindinge, Gubbjerg og Nyslinge Sogne samt Sunds Herred. Kirken, nordlig i Sognet, $2\frac{1}{4}$ M. s. v. for Nyborg og $2\frac{3}{4}$ M. n. for Svendborg. Areal, 6071 Tdr. Land, hvoraf endeel Fredskov (Lamdrup-Rohave m. fl.), er i den nordlige Deel af Sognet bakket og i den sydlige Deel fladt, men høitliggende (Grøftbjerg ved Ravnstrup Vænge, syd for Gislev, er saaledes 373 Fod høit). Jordsmønnet er i den vestlige Deel af Sognet sandet og sandmuldet, ligesom overhovedet Gruus- og Sandjorder afveje med Leerjorder. Fjellerup-Sø, paa Sognets nordvestlige Side, er 14 Tdr. Land stor og har en Dybde af 4 til 12 Alen. En mindre Arm af Odense-Åa udspringer i den vestlige Deel af Sognet og en Arm af Kongshøj-Åa i den østlige Deel. Hovedlandeveien fra Nyborg til Bøiden passerer Sognet. Htk. $495\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E. og $1\frac{5}{8}$ Td. Effk.

I Sognet: Bjerne Gislev med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro ved Hovedlandeveien, Holme med Skole og Veirmølle, ligeledes ved Hovedlandeveien, Dong, Sandager med Skole, Fjellerup, Ravnstrup og noget af Lamdrup, hvoraf Resten hører til Svindinge Sogn; Aulsgaarden Ravnstrupgaard, $19\frac{3}{8}$ Tdr. Htk., 176 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng, 1 Td. L. Mose og 12 Tdr. L. Skov, Gaarden Raastrup (under Lyksholm), $20\frac{3}{4}$ Tdr. Htk., 168 Tdr. L.; Steenbjerg Veirmølle. Ialt i Sognet 93 Gaarde, 151 Huse med og 72 uden Jord, hvoraf 60 G. og 134 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1715. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, haves Erhverv ved Skovarbeide. Paa Fjellerup Mark drives et Hovedgaarden Lyksholm i Ellested Sogn tilhørende Teglværk.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lagedistrict; 3den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 43de Lægd. Med Annerfognet Ellested i Binding Herred een Commune. Kirken tilhører Cieren af Lyksholm. Sognet har i Forening med Annerfognet 3 mindre Legater: Adlers Legat, 140 Rd., for Fattige i Ellested Sogn, Krebs's Legat, 89 Rd. 18 s, for Fattige i Gislev S., Buschs Legat, 100 Rd. Gubbjerg, Ravnstrup og Gislev—Ellested Communer have i Forening kjøbt en Gaard, beliggende paa Sognegrændsen i Ravnstrup S., og der oprettet en Forsørgelses- og Arbeidsanstalt for disse Sognes Fattige.

I Baldemars Fordebog kaldes Gislev Gysæl og endnu 1594 Gysle.

Gislev Kirke, der har Taarn, er bygget af hugne Kampsteen og har Hvalvinger med Undtagelse af en 1739 tilføjet Udbygning mod Nord, der har Gjæbet Bræddeloft. Altertavlen forestiller Kristus i Gethsemane, en gammel forfalden, men godt ndskaaren Altertavle er ophængt i Tilbygningen. Gammel, smuk Ege-træes Prædikestol. I øbesouten af huggen Granit; den runde Overkant prydet med Slangezirater, den firkantede Fod med Rundbuer og et Ansigt paa hvert Hjørne. Paa de 3 Hvalvinger, som høre til det oprindelige Chor, findes Malerier under Kalken. Under den øverste Hvalving, som nu udgjør Choret, findes en til Kirkegaarden aaben, hvalvet Begravelse, oprindelig for Slægten Sehested til Lyksholm, men senere i et Par Generationer benyttet af Familien Vindegaard.

I Præstindberetningen 1623 fortælles, at der sydvest for Kirken har staaet et Capel, som i Pavedømmets Tid blev besøgt af Syge, baade Menneker og Kvæg.

Svindinge Sogn, omgivet af Gislev, Gubbjerg, Langaa og Ravnstrup Sogne samt Binding Herred. Kirken, omtrent midt i Sognet,

1³/₄ M. s. v. for Nyborg og 2¹/₂ M. n. n. o. for Svendborg. Areallet, 3849 Tdr. Land, hvoraf 360 Tdr. Land Fretskov (Moltkenborg=Dyrehave og Gl. Dyrehave, er i den nordvestlige, vestlige og sydvestlige Deel af Sognet bakket, i den øvrige Deel fladt. Jordsmønnet er deels leer- og deels muldsandet. I Sognets østlige og vestlige Deel udspringer tvende Arme af Kongshøi=Åa, der danner Nordgrændsen. En mindre Vandvei fra Nyborg og Hovedlandeveien fra Boiden til Svendborg passerer Sognet. Hk. 372⁵/₈ Tdr. A. og E. og 27¹/₂ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Svindinge med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, og noget af Lamdrup, hvoraf Resten hører til Bislev Sogn, med Vandmølle; Hovedgaarden Glorup, under Stamhuset Moltkenborg, med 71 Tdr. Hk. A. og E., 37¹/₂ Tdr. Skff., c. 400 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng, og til Stamhuset ialt c. 960 Tdr. L. Skov, Anhof, ligeledes under Stamhuset Moltkenborg, 27 Tdr. Hk. A. og E., 1³/₄ Td. Skff., med c. 200 Tdr. L.; Røde Vandmølle og Balleværk. Ialt i Sognet 50 Gaarde, 33 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 33 G. og 14 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 749. Jordbrug og Skovarbeide udgjør Indbyggernes Erhverv. Ved Hovedgaarden Glorup er anlagt en kunstig Fiskeavl og der frembringes med meget Held Ørreder, Foreller, Aborrer og flere Fiskearter.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgtds. 3die Udskrivningskreds 44de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Moltkenborg. Grev Moltke-Hvitfeldt har i 1852 oprettet en Stiftelse for 6 Personer eller Familier, fortrinsoviis bestemt for ældre og svagelige Underbestillingsmand, Enker eller Børn fra Godset; de nyde fri Bolig, Brændsel og en Pengeunderstøttelse. Af Legater har Sognets Fattigvæsen det Ahlesfeldtske, 25 Rd. aarlig, og Skoleræsenet det Ahlesfeldtske og Bredahls Legater, tilsammen 35 Rd. aarlig, samt Birkedommer Sørensens Legat, 164 Rd. 4 Mk., til Indfrielse af Præstegaarden.

Svindinge Sogn var i ældre Tid Annex til Trbak Sogn i Binding Herred, men blev 1554 oprettet til eget Sognefald.

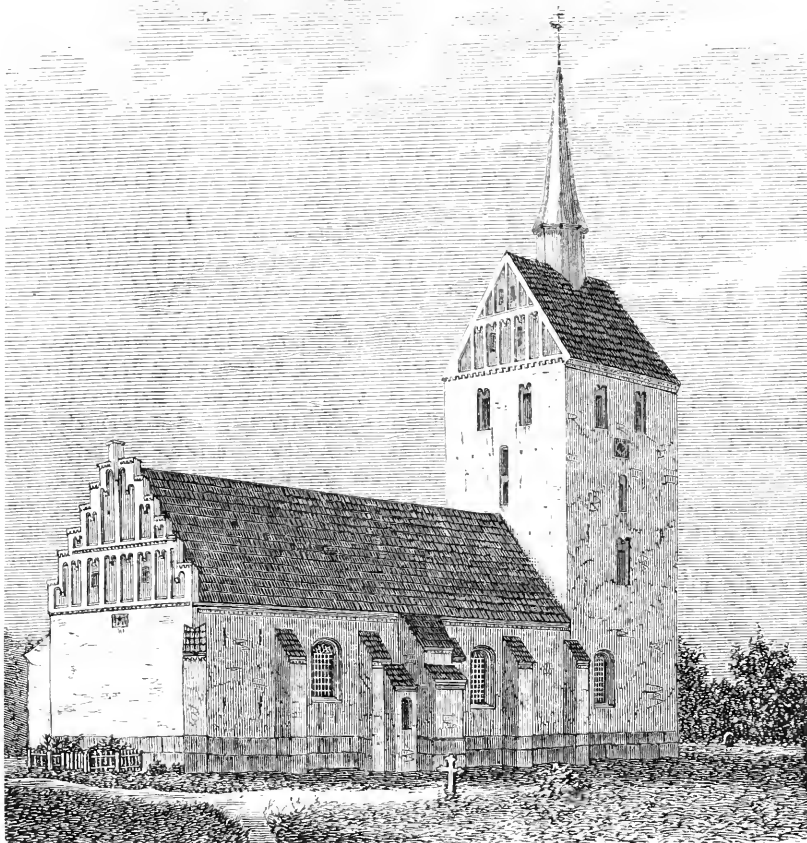
Svindinge Kirke er, som det i nedenstaaende Indskrift er ommeldt, opført af Rigets Hofmester Christopher Walkendorff 1577. Grunden er af store tilhugne Granitsten indtil en Høide af 2—3 Alen, Resten af store brændte røde Muursten; den har et høit Taarn, der tjener som Somarke. Hvalvingen under dette er spidsbuet, Hvalvingerne i Skibet og Choret rundbuede. Paa en stor Klokke i Taarnet findes følgende Indskrift: Christopher Walkendorff til Glorup lod støbe thenne Klocke paa sin Omkostning til Svinninge Kyrcke, som hand og hans kære Syskener ere arveligen Patroner oc Forsvar for. Sancti Peders Haue er mit Nafn Gud til Ære the Walkendorfer til Galt. Amen MDLXXII.

To Pligstene findes i Kirken, den ene over Christopher Walkendorff alene, den anden over ham og hans tvende Brødre; begge have 8 fædrene og 8 modrene Naatner. Ligeledes findes her en liden Tavle af Malmst, hvorpaa følgende Indskrift er smukt udgravet med opbeviede Bogstaver 1599:

Jeg haver opbygt Glorup og Kirken af ny. Jeg haver bekommet al Svinning Sogn under Glorups Herskab. Jeg haver ladet opsætte alle Steenzjærder om Glorups Fang. Af alt dette roser jeg mig intet; men takker Gud. Men jeg glæder mig i Gud, at jeg haver regieret mine Tjenerer i Fred med Sagtmodighed og Kjærlighed. Gud skee Lov! Giver Keiseren hvad Keiserens er. Christopher Valkendorff. D. R. H. (c): Danmarks Riges Hofmester.

Kirken er 1853 restaureret paa Kirkeceierens Beføstning samt fornyet med et herligt Orgel og en udmærket smuk Altertavle, en Copi af Correggios berømte „hellige

Nat" i Dresdener-Galleriet, malet af Dahl jun. i denne By*). Den lyse, rummelige Kirke maa regnes blandt de skønneste Landsbykirker i Danmark. Der gives her en Afbildning af samme, da vi antage, at det vil være af Interesse at see gjengivet en saadan Kirke fra Adelsperioden, der i Modsatning til vore fleste andre Landsbykirker er heelt af samme Stobning og opført i en med Sikkerhed kjendt Tid. Det var i denne Tid at de flade Buer vare almindelige saavel for Vinduer som for Bygningsprydelser; vi finde dem ogsaa hyppigt i borgerlige Bygninger fra Slutningen af det 16de Aarhundrede i Hønsborg og Hufum (see Afbildningerne af gamle Huse fra det 16de

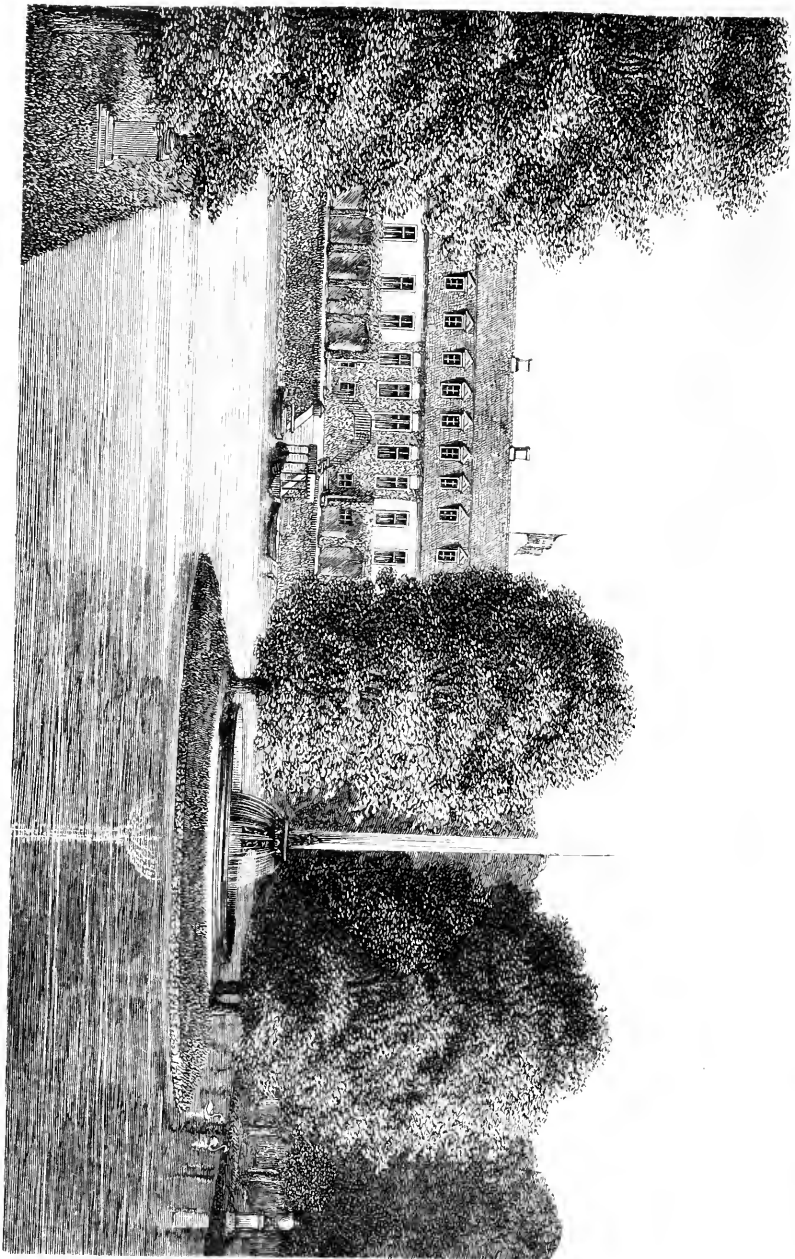
Svindinge Kirke.

Aarhundrede paa Grundtegningerne over disse Byer i Traps Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig) og i Herregaardsbygninger (see Afbildningen af Rngaard og Høstelaager).

Hovedgaarden Glorup, Familien Valkendorfs gamle Herresæde, skal forst have tilhørt Familien Gjøe, men allerede paa Dronning Margretes Tid, i Slutningen af det 14de Aarhundrede, nævnes en Henning Valkendorf som Eier. Den mærkeligste af

*) Den gamle Altertavle findes endnu i Kirken, noget ramponeret. Den er af Marmor, indfattet i Ramme af sort Marmor, og forestiller den hellige Dag; det skal have været et sandt Kunstværk.

Storup.

Glorups Ciere af denne Familie var den berømte Christoffer Valkendorf, Tøge Bræghs Samtidige († 17de Januar 1601 — nogle Maanedre før denne), Rentemester og en af de 4 Regjeringsherrer under Christian IV.'s Mindreaarighed, ligesom han fort før end den unge Konge selv tiltraadte Regjeringen 1596, kom til at beklæde den høieste Post i Riget, nemlig Righofmesterens. Christoffer Valkendorf opbyggede baade Herregaarden og Svindinge Kirke, som Marmorstøben sammesteds udviser: han stiftede ogsaa det efter ham benævnte Collegium i Kjøbenhavn for Studerende. Fra Rigshofmesteren gif Glorup i Arv til hans Broder søn Henning Valkendorf og derpaa til dennes Søn af samme Navn († 1658), som var Lehnsmænd paa Tudenjegaard og byggede det efter ham benævnte Capel ved St. Knuds Kirke i Odense, hvor han selv ligger begravet i Hvalvingen under Torden. Ikke længe efter er Glorup fra Familien Valkendorf kommet til Generalkontenant Hans Ahlefeldt, der udmærkede sig under Kjøbenhavnns Beleiring 1659, og tillige eiede det nær ved Glorup liggende Anhof og Hovedgaarden Kattrinebjerg i Sjælland (jfr. III. S. 181); han døde 22de Juni 1694 og ligger, som tidligere anført, begravet i det ahlefeldtske eller glorupske Capel ved St. Knuds Kirke i Odense tilligemed sin Søn og sine to Hustruer, af hvilke den sidste, Fru Anna Rumohr (efter hende har vi nok Anhof Navn), som overtogede sin Mand i 17 Aar, indrettede den prægtige Begravelse, der skal have kostet 70,000 Rd.*). Den samme Fru Anna testamenterede, efterat hendes eneste Søn Christian Ahlefeldt var død 1695, saa Maanedre efter Faderen (jfr. Bircherods Dagbøger, S. 301), Glorup til Geheimeraad Chr. Ziegf. v. Blesien, skjønt hun ikke modtog det Egttestabstilbud, han gjorde hende. Glorups næste Cier var hans Søn Geheimeraad og Elefanttridder Christian Ludvig v. Blesien, hvis Arvinger solgte det til Grev Chr. Fred. Otto Wedel-Zorlsberg, som dog kun eiede det ganske kort. 1762 blev Glorup kjøbt af Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved, der lod den nuværende Hovedbygning opføre i 4 Floie, omtrent i Smag med Bregentved. Hans Enke af andet Egtteskab, Sophie Hedvig v. Raben, oprettede den 3die Juli 1793 af Glorup, Anhof og Høgaard Stamminst. Moltkenborg for sin ældste Søn, senere Geheimconferentsraad og Elefanttridder Grev Gerhard Moltke, der ifølge kgl. Bevilling af 1843 antog Navnet Moltke-Hvitfeldt og døde paa Glorup den 20de December 1851; hans Søn, hans Excellence Geheimeraad Grev A. G. Moltke-Hvitfeldt, tidligere dansk Gesandt ved det italienske Hof, er Stamhusets nuværende Besidder. Ifølge Crections-Patentet har Stamhusen Ret til blandt sine Sønner at vælge sin Ejermand. Hovedbygningen, som anført, opført i Midten af forrige Aars-hundrede, gjennem mauge Kunstværker og navnlig Malerier J. M. Targand, der i sin «Voyage en Danemark» (Paris 1861) giver en Skildring af Glorup, hvor han har opholdt sig i længere Tid, nævner følgende Kunstværker: en Magbalene af Guido Reni, en Christus af Rubens, to Landskaber, det ene af Munsdal, det andet af Overding, et Portrait af Riquard, flere Portraiter af Juel og Marinemalerier af A. Melbye (vi kunne tilføie Malerier af Stougaard), endvidere i Sculptur Pantherens Kamp med Jægeren af Zerichau. Af Portraiterne ere især mærkelige: Juel af A. G. Moltke og et ældre Portrait af Christoffer Valkendorf (gjængivet i E. C. Sechers interessante Artikel i Folkekalenderen for 1869, der gjør Indsigelse mod den uhyemede Beskoldning, at det var Valkendorf der styrkede L. Brægh). Om Haven see L. Wedels Jordenlandsreise, S. 38—39. Den nuværende Greve har i de senere Aar skænket Haven sin særdeles Opmærksomhed og har vidst at give dette skønne og elegante Anlæg paa ikke mindre end 75 Tdr. Land, der stöder op til en Dyrehave paa 80 Tdr. Land med en smuk Stand af Daadyr (70 Stykker), en smagfuld og tiltalende Aiverling, hvorhos større Partier af de ældre Havenanlæg ere bibeholdt, saaledes Klosterpartiet med Bassinet og Springvandet ved Hovedbygningen, den 1200 Aen lange Alee m m. Af den nyeste Tids Anlæg og Kunstfrembringelser i Haven maa mærkes det suppebakkede Tempel med en Marmorstatue af den lænkebundne Andromeda, den 72 Aen lange Hængebro mellem tvende høie Taarne, der fører over en nedlagt Mølleдам i hvert Fald ved Sommertid savner man den bruisende Strom, der motiverer det store Anlæg: hertil maa vel ogsaa føies de store Drivværier, af hvis Anlæg og Vedligeholdelse ligesom ogsaa af hele Parken ved Glorup den dygtige Gartner Hr. Elsholtz har stor Ære. Saaer man lidt over et Voksestuds Længde fra Haven har man for sit Æie den gamle firskøiede røde Herregaard Høgaard, prydet med Taarn, flade Vuer, retlinede Udmin og omgivet af sine Grave. («C'est la belle architecture des manoirs de moyen age-

*) Den skal oprindelig have været bestemt for den til Glorup hørende Svindinge Kirke, men var for stor til at kunne rummes der, og blev derfor opført i St. Knuds Kæte, jfr. Mammes Beskriv. af St. Knuds Kirke, S. 145.

figer Dargaud). Det græste Tempel, den gamle Borg, Herregaarden fra Ludvig den Femtendes Tid og Hængebroen fra Nutiden, minde paa en interessant Maade om forskjellige Perioder i Historien og i Bygningskunsten.

Stamhuset Moltkenborg bestaer efter Statshaandbogen for 1873 af Hovedgaardene Glorup, Auhof og Rygaard, af Hk. af alle Slags 1103 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 143 Tdr., Vondergods 914 Tdr., matr. Kirke- og Kongetiende 46 Tdr. (Langaa, Gudbjerg, Drendrup og Svindinge Kirker); i Bankactier 7600 Rb.: i Fidei-commisscapitaler c. 3200 Rb. Hovedgaardenes Jordtilliggende udgjør 1092 Tdr. Land foruden 960 Tdr. Land Skov.

Langaa Sogn, omgivet af Annexegnet Drendrup, Hæsselager, Gudme, Gudbjerg og Svindinge Sogne. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{3}{4}$ M. s. s. v. for Nyberg og $2\frac{1}{4}$ M. n. n. o. for Evendborg. Areal, 1878 Tdr. Land, hvoraf 194 Tdr. Land Fredskov (Taarup-Skov), er bakket, og Jordsmændet deels af leermuldet og deels af gruusmuldet Væffaffenhed. Stokkebæks=Åa begrænder Sognet mod Sydost. Landeveien fra Evendborg til Nyborg-Voiden=Hovedlandevei passerer Sognet. Hk. $172\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E. og $5\frac{3}{8}$ Td. Effk.

3 Sognet: Byen Langaa med Kirke, Præstegaard og Skole; Hovedgaarden Rygaard, under Stamhuset Moltkenborg, $40\frac{7}{8}$ Tdr. Hk. A. og E., $5\frac{3}{8}$ Td. Effk., 332 Tdr. L. Uger, 25 Tdr. L. Eng og 140 Tdr. L. Skov ($201\frac{5}{8}$ Td. Hk. Fæstegods). Jalt i Sognet 29 Gaarde, 17 Huse med og 4 uden Jerd, hvoraf 18 G. og 8 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 379. Jordbrug og noget Skovarbeide udgjør Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet horer under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Evendborg), Evendborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgtds. 3die Udskrivningskreds 53de Vgtd. Med Annexet Drendrup een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Moltkenborg.

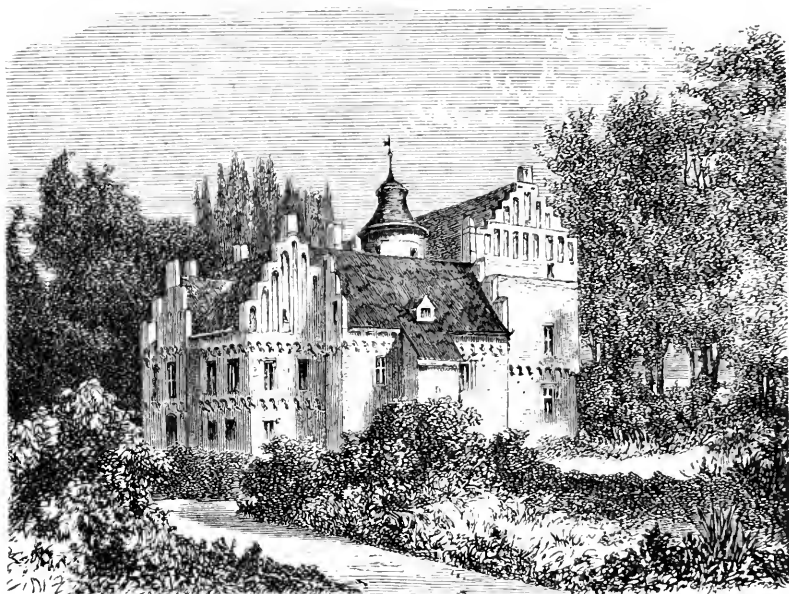
Langaa skrives 1407 Langw, hvilket vistnok betyder Langhøi.

Langaa Kirke, opført af Kæmpesteen og Muursteen, er lille og lys, forholdsviis lang og smal, med smalle Hvælvinger og et lavt Taarn uden Spiir. Under Choret er en tom Gravhvalving, som tidligere har gjemt Venene af Johan Urne, Eier af Rygaard, og Fru Anna Konnov, hvis Skikkelser ere udhuggede i Ligestenen. Paa den nordre Væg i Choret er et ret smukt Epitaphium med mange Vaabenmarker over Familien Urne, men uden Inscription. Længere nede findes en anden tom Gravhvalving, men uden Ligesten eller Epitaphium.

Hovedgaarden Rygaard bestaer af en gammel grundmuret Borggaard med 4 sammenbyggede Høie: den er opført i en Sump paa nedbrannede Pæle. Iude i Gaarden findes to runde Taarne, fra hvilke man har en viid Udsigt. I Midten af det 14de Aarhundrede tilhørte Rygaard en Ridder Gaard og længere hen i samme Aarhundrede Claus Serlin af en gammel anseet Slagt. Naar den rige Familie Skindell nævnes som Eier af denne Gaard i det 15de Aarhundrede, da hidrører dette fra en Forveksling med Kongeborgen Rygaard i Etnese Amt, som Berneke Skindell og hans Son Otto havde i Panteforlehuung; derimod var Rygaard en af de 9 Hovedgaarde (hvoraf de 8 i Byen), som paa Christian 1.'s Tid tilhørte den rige Jørgen Urne († 1480); han skal i 3 Egtefæber have havt 23 Børn; den meest bekjendte af hans Sønner var den roeskildste Biskop Lage Urne. Den af hans Sønner, som arvede Rygaard, var den ovennævnte Rigsraad og Ridder Johan Urne, som var gift med Anna Konnov, en Søster til den sidste katholicke Biskop i Nordskide Joachim Konnov. Deres Son Christoffer Urne blev i mange Aar holdt i Fængsel, fordi han havde fremført grove Beskyldninger mod Kongen og Rantsleren Johan Friis til Hæsselager og udsagt Riget i Afsædning af den Behandling, der var overgaaet hans ovennævnte Morbroder. Ved Christoffer Urnes Datter Margrete kom Rygaard til hendes Mand Niels Bild til Raenholt, der i Aaret 1593 opførte den nuværende Hovedbygning; han døde 1622 som sidste Mand af sin Linie. En af de følgende Eiere, Høiestretsassessor Peder Lerche, oprettede af Rygaard med tilliggende Vondergods et Stamhus, men

allerede hans Son, Geheimeraad og Elefantridder Vincents Verche ophævede 1694 med kongelig Tilladelse Stamhuset og solgte Godset til Oberst Hans Frederik Pultz. Ved dennes Død 1714 tilfaldt Nygaard hans Son Major Peder Pultz, hvis Enke Edel Margrete v. Gyldenrone til Tidsholt 1768 solgte Gaarden til Geheim=Stateminister, Grev Adam Gottlob Moltke af Bregentved, som tidligere var i Besiddelse af Glorup, og dennes Enkefrue Sophie Hedvig v. Raben indlemmede Nygaard under det 1793 oprettede Stamhus Moltkenborg (see Glorup). Af Nygaard gives her en Af=

3 Sognet har fordum ligget en Hovedgaard ved Ravn Langholm.

Nygaard.

Trendrup Sogn, Annex til Langaa Sogn, omgivet af dette, Ervin= dinge og Hesselager Sogne samt Binding Herred. Kirken, vestlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. s. s. v. for Nyberg og $2\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for Svendberg. Areal, 1315 Tdr. Land, er bakket og hæver sig ved Blisjingshøi i den nordlige Deel af Sognet 234 Fod over Havet. Jordsmenget er af leer= og sand= muldet Bestaaffenhed. Kongshøi=Na danner Sognets nordlige Grændse. Landeveien fra Svendberg til Nyberg=Volden=Hovedlandveien passerer Sognet. Hk. 153 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Trendrup med Kirke og Skole, og Langaa; Kongshøi Hammerværk, Fabrik for Agerdyrkningsredskaber, med Arbeiderboliger i Frørup Sogn. Balt i Sognet 25 Gaarde, 20 Huse med og 3 uden Jord, hvoraf 18 G. og 3 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 366. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hoved= sognet; 2den Vgtds. 3die Udskrivningskreds 54de Vgtd. Kirken tilhører Stamhuset Moltkenborg. Det Bredalske Legat, stort 15 Rd. aarlig, ud= deles til de meest Drængende i Sognet indtil videre.

Drendrup Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger, rundbuede Vinduer.

Højselager Sogn, omgivet af Drendrup, Langaa, Gudme og Dvre Sogne samt Binding Herred og Store-Belt. Kirken, sydvestlig i Sognet, c. 2 M. f. for Nyberg og ligesaa langt n. u. c. for Svendborg. Areal 4810 Tdr. Land, hvoraf 43 Tdr. Land Fredskov, er bakket med høie bratte Klinter mod Havet. Jordsmønnet er deels af leermuldet og deels af sandmuldet Vekstfærdighed. Kongshøj=Åa danner Sognets nordlige Grændse, Stokkebæk=Åa gennemskærer Sognets Midte fra Vest til Ost, og Sognets sydlige Deel begrændses af et mindre Aaløb. Htt. 519⁷/₈ Tdr. A. og E., 3⁵/₈ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Højselager med Kirke, Præstegaard, Skole, Apothek (oprettet 1870) og Vand- og Veirmølle, Boermark med Skole og Vandmølle, Boholt, Fiskeholt, Kersøre og Bosøre (de fire sidstnævnte kun bestaaende hver for sig af nogle faa Beboelser); Hovedgaarden Højselagergaard, 49⁷/₈ Tdr. Htt. A. og E., 3 Tdr. Skff., med 400 Tdr. L. leermuldede Jorder, 50 Tdr. L. Eng og 325 Tdr. L. Skov (desuden 253⁵/₈ Tdr. Htt. A. og E. og 48³/₄ Tdr. Htt. Arvefæstegods, Højselager Sogns Konge- og Kirketiende, en Oliemølle med Vandkraft, en Korn-Vandmølle, samt et Teglværk ved Stranden); Gaarden Strandgaard. Ialt i Sognet 83 Gaarde, 96 Huse med og 67 H. uden Jord.

Indbyggere: 1473. Foruden Jordbrug, som er Hovederhverv, habes noget Erhverv ved Fiskeri i Beltet og de gennem Sognet løbende Aar. 2 Kjøbmænd.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkts. 3die Udskrivningskreds 52de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Højselagergaard. I Sognet er to Hospitaler, tilsammen for 12 Lemmer, som nyde Renten af de Friis's Legat, 1524 Rd., à 5 pCt., et Indskrivningsbeviis, 164 Rd. 64 ß, en tidligere Eier af Højselagergaard Kammerraad L. Vaggensens Legat, 500 Rd., Sammes Begravelseslegat, 300 Rd., Overfrigskommissair Friis's Legat, 500 Rd., Præsten Landis Legat, 200 Rd., Degnen Holdts Begravelseslegat til 2 Hunsarme, 500 Rd.

Højselager Kirke er en temmelig stor, hvalvet Korskirke, opført af Muursteen i Spidsbuestil, med et ikke høit Taarn, der, seet fra Kirkegaarden, staaer næsten midt paa Langkirken.

Det var alt Kantsleren Johan Friis, der foretog en Udvidelse af den oprindelige lille Kirke, idet han udvidede den med en Sidesloi mod Nord. Niels Friis, Kantslerens Broder søn og Efterfølger i Højselagergaards Besiddelse, foretog i Aarene 1597—98 en ny Udvidelse, idet han byggede et Capel eller Sidesloi ligeoverfor det af Morbroderen opførte, hvorved Kirken blev en Korskirke, og under den skulde hans eget Gravcapel være. I denne søndre Sidesloi opstode han engang efter 1598 det store pragtfulde Mindesmærke af sort, hvidt og couleurt Marmor og i alle Maader rigt ndsfyret, som er Højselager Kirkes største og mest berømte Bydelse. Men det er intet Gravminde i sædvanlig Forstand, snarere en Mindetavle for Familien. Det bestaaer for det Første af en Copi af Kantsler Friis's nu tilintetgjorte Monument i Graabrødre Kirke i Dbenje; det gjentager ikke blot dets Navne og Baabener for de 4 Slægter for Johan Friis (Niels og Christiern Friis af Lundby, Henrik Friis af Højselager og Jesper Friis af Lundby), men ogsaa dets Indskrifter, hvortil det de end passede til det for-

andrede Sted; man læser saaledes overst mellem de Medaillons, som bære Navne og Baaben;

Johannes Friis hæc posuit monumenta parentum,
 Quos cum conjugibus quatuor hic reperit,
 Sequæ cupit juxta, dederint si fata, locari.
 Sed lector! locus est hic tibi prope. Vale.

Ag derefter: Johan Friis af Høsfelager lod lægge denne Steen, fordi hans Fader, Faderfader, Oldefader og Oldefadefader og deris Husfruer ligge alle her begravne. Anno MDXL. Men derefter har Niels Friis paahæftet en lille Plade, hvorpaa læses: Disse Ord, Steen og Sted findes i Graabrødre Kirke i Odense. Niels Friis forfattede forøvrigt Karbroderens Mindetavle, idet han har tilføiet sin Faders og Moders, Henrik Friis's og Margrethe Pilds Navne og Baaben, saavel som sit eget og sin Kones. Endelig tilføiedes, som forat den berømte Cantzler ikke ganske skulde saones, stjont han ikke har kunnet finde Plads i Stamtavlen sine Slægtfølge: Johannus vero Frisii celibis, cujus virtute et meritis dignitas hujus familiae plurimum crevit, cineres Hainia in templo divæ virginis vocem archangeli placidè expectant. Af Mindetavlen i Høsfelager Kirke maa her ogsaa nævnes de i Hofmans Danske Adelsmand I., S. 27 anførte: Omnes eodem cogimur Johannes Frisius de Høsfelager, Christiani III. Danorum regis Cancellarius, auctis et ædificatis curiis suis et possessionibus Høsfelager, Hagedsted et Borreby, quod Høsfelager antiquior familiae suæ sedes est, hic posteris suis monumentum posuit. ANNO DOMINI MDLVII. Under Kirkegulvet er der Begravelser for forrige Ciere af Høsfelagergaard og for Præster i Høsfelager.

Høsfelagergaard har en af Danmarks ældste Herregaardsbygninger. Den gamle ofte citerede Indskrift paa Hovedbygningen:

Struxit Johannes Friis prisca in sede parentum
 Hasce novas ædes, tam sibi quamque suis.
 Cujus quæ cernis bene sculpta insignia monstrant,
 Ejus et prisæ quæ sit origo domus*. 1538.

giver Oplysning om Byggherren samt om Tiden, hvorpaa Gaarden er bygget, og naar Byggherren selv deri tillige bemærker, at han opførte Gaarden for sig og sine Efterkommere, da ligger deri alt Antydningen af det Stridt, som han senere udførte, at oprette Høsfelager til et Stamhus for sin Broder søn Niels Friis (han var selv ugift). Som bekendt blev Erectionen af Kong Frederik II. efter Johan Friis's Død kendt uæsterrættelig, som stridende mod Adelsens Privilegier, medens dog Niels Friis, som nedeufør anfør, fik Høsfelager udlagt som Arvedeel. Bygningen er opført i nederlandsk Stil paa Underlaget af en ældre Bygning, der formodentlig er odelagt i Grevens Feide, 2 Etager høi foruden Kjælder og Vægtergang under Taget, samt med frem- springende Karnapbygning og et Halvtaarn. De gamle Grave omgive endnu tildeels Gaarden. Gaarden nævnes allerede i Valdemar II.'s Fordebog 1231 (Hæstetæler) som tilhørende denne Konge. I Midten af det 15de Aarhundrede var Henrik Friis Cier af Høsfelager, som derpaa blev i hans Familie i halvtredie hundrede Aar. Denne Gaards mærkeligste Cier var den nuværende Hovedbygning's Opfører, Henrik Friis's Sønnesøn, Johan Jespersen Friis, f. 1494, Cantzler under 3 Konger (Frederik I., Christian III. og Frederik II.) og en af Danmarks meest fortjente Mænd i det 16de Aarhundrede, lige berømt ved sin Yndest for Videnskaberne og som udmærket duedig Statsmand. Han var i sin Ungdom bleven creeret til Magister i Cohn, og hans Kjerlighed til Videnskaberne fulgte ham gjennem hele hans Liv; saaledes stiftede han i Forening med sine Brodersønner Friisernes betydelige Stipendium for trængende Studerende ved Kjøbenhavns Universitet. Paa Høsfelager opførte Cantzleren, som ovenfor bemærket, 1538 den nuværende Hovedbygning, ligesom han ogsaa 1550 med stor Bekostning lod bygge en saadan paa sit andet Herresæde Borreby ved Skjelstor. Senere, 1555, byggede han ogsaa Hagedsted. Johan Friis døde ugift den 17de December 1570, og Høsfelager gik i Arv til hans ældste Broder søn Niels Friis, der efter sin Fader tillige kom i Besiddelse af Draklunde; dennes Broder, Christian Friis, som ogsaa siden blev Cantzler, arvede Borreby efter den gamle Cantzler. Niels Friis's Sønnesøn af samme Navn

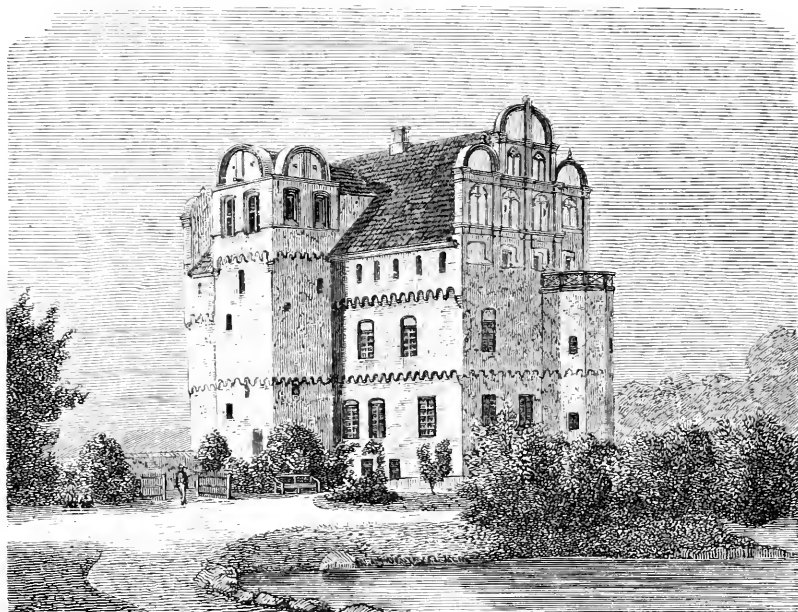
* Johan Friis lod denne nye Bygning for sig og sine efterfølgere paa sin gamle Fædrengaard. Hans velbyggede Baaben (3 Egern), som du her seer, viser, til hvad Slægt han og hans gamle Familie hørte.

var den Sidste af denne Familie, der eiede Hesselager; da dette Gods, som saa mange andre, havde lidt meget i den svenske Krig, blev det efter hans Enke Ingeborg Parsbergs Død solat 1679, og havde derpaa forskjellige Eiere, indtil det 1802 blev kjøbt af Etatsraad Dons, hvis Son, S. A. Dons, nu eier Gaarden. Af Gaardens Hovedbygning gives her en Afbildning.

Paa Hesselager findes et Portrait af Johan Friis, der synes at være malet af Kongelig Contrafejler Jacob Bind (see Nye Danske Mag. I., S. 332).

Paa Hesselagergaards Gods ligger den saakaldte Damesteen, der skal være den største i Danmark og har 83 Alen i Omkreds samt en Hoide af 20 Alen over Jorden. Til forskjellige Tider er her gjort betydelige Fund af Guldfager.

Boermark var fordmum en Herregaard, men blev allerede i forrige Aarhundrede lagt ind under Hesselagergaard. I Biskop Jakob Madsens Bisitatsbog navnes i Hesselager

Hesselager.

Sogn Boringe So og som henhørende til Sognet Drefen L med Bemærkning: „Niels (Friis) haver sit Stod derpaa. Noget Egekrat paa“. Den er ubeboet, og Vandet gaær ridt i Stormveir heelt over den.

Ved Gravning i den til Hesselagergaard hørende Tvede Skov fandtes i 1843 en prægtig Guld-Halsring fra Jernalderen, af Vægt 20¹/₁₆ Lod, og i 1856 fandtes paa samme Sted en Guld-Bracteet med Runeskrift (begge i Musæet).

Dvøe Sogn, omgivet af Annexsognet Veistrup, Brudager, Gudme og Hesselager Sogne samt Store-Velt. Kirken, sydvæstlig i Sognet, 1¹/₄ M. n. o. for Svendborg. Areal, 2827 Tdr. Land, hvoraf 50 Tdr. Land Fredskov, er bakket med høie og bratte Klinter mod Veltet, og Jordemønnet af sandmuldet og langs Stranden af sandet Beskaffenhed. Sognets sydlige Deel begrændses af et mindre Aaløb. Hf. 275³/₄ Tdr. A. og E. og 3¹/₂ Td. Ekff.

3 Sognet: Byerne Dvøre med Kirke, Præstegaard og Skole, Alsbjerg med Caroline Amalie Skolen paa Byens Markt, Lunde-
borg Fisterleie og Udfiskningssted, Fribolig for Invalider, opført 1865
af Hofjægermester Sehested til Broholm, og Knarreborg Vandmølle.
Talt i Sognet efter Stat. Tabv. 3die R. 4de B. 52 Gaarde og 121
Huse. Ved den Betydning Lundeberg Udfiskningssted har modtaget, er
nu Husenes Antal vistnok meget større, hvilket det forøgede Indbyggertal
ogsaa noksom antyder (i ferrige Udgave 958).

Indbyggere: 1222. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, have
noget Erhverv ved Fiskeri i Beltet.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svend-
borg), Svendborg Amtstue- og Læge-district; 2den Vgkds. 3die Udfisknings-
freds 49de Lægd. Med Annexsognet Veistrup een Commune. Kirken til-
hører Cieren af Hovedgaarden Tidseholt i Veistrup Sogn. Pastoratet
har 3 mindre Legater, tilsammen 520 Rd., deels til Fordeel for fattig-
væsenet og deels til Skolevæsenet.

Dvøre Kirke, taarnet og hvælvet, var i den katholske Tid indviet St. Michael.
Under Kirken er der Skjælder med Begravelser, men for Tiden utilgængelig.

Muligviis er Lundeberg det gamle Løneborg, hvor Kong Niels 1127 gav
St. Knuds Kloster Deel i Fiskeriet (Wedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes Hi-
storie I., S. 194).

Paa en Markt, kaldet Enemærket, tilhørende Hovedgaarden Broholm i Gudme
Sogn, gjordes ved Pløining i Foraaret 1833 det betydeligste Fund af Guld-fager,
der, siden Guldhornene fandtes, er forekommet her i Norden. Det bestod af Armringe,
Halsringe, Bracteater o. s. v. til en Værdi af over 4000 Rd. og antages at være
nedgravet i det 5te Aarhundrede (sfr. Nord. Tidskr. for Oldkynd. II., S. 184—192).
En Skuepenge af Guld med de Frisers og Gyldeknægtens Vaabner findes afbildet i
Danste Magazin II., S. 129. Paa den ene Side af denne læses: Ex antiquo thesauro
eruto in arvo Lundeberg sumus

Veistrup Sogn, Annex til Dvøre Sogn, omgivet af dette S., Brud-
ager Sogn, Sunds Herred og Store-Belt. Kirken, sydvestlig i Sognet,
1 M. n. o. for Svendborg. Arealet, 1666 Tdr. Land, hvoraf 13 Tdr.
Land Fredskov, er bakket i den nordlige Deel og har Hælding mod Syd.
Jordsmønnen er af leermuldet, sandmuldet og sandet Væksaffenhed. En
mindre Aa danner Sognets Nordgrændse og Veistrup=Aa Sydgrændsen.
Htk. 180³/₈ Tdr. A. og E. og 1³/₄ Tdr. Skff.

3 Sagnet: Byen Veistrup med Kirke og Skole; Hovedgaarden
Veistrupgaard, 37 Tdr. Htk., 272 Tdr. L. meget gode Jorder,
72 Tdr. L. Stov (10 Tdr. Htk. Fæstegods, Skaarup Kirke med en Part
af den tilhørende Tiende, matriculeret til 20¹/₄ Tdr. Htk., en Vandmølle);
Hovedgaarden Tidseholt, 30 Tdr. Htk. (17 Tdr. Htk. Fæstegods,
Dvøre og Veistrup Kirker med Kirketiende, et Teglværk); Grd. Karlserø;
Veistrup Folkehøjskole, stiftet 1867. Talt i Sognet 32 Gaarde og 71
Huse, hvoraf 21 G. og 30 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 618. Ligejøm i Hovedsognet er Jordbrug og noget
Fiskeri i Beltet Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hoved-
sognet; 2den Vgkds. 3die Udfiskningsfreds 48de Lægd. Kirken tilhører
Cieren af Hovedgaarden Tidseholt.

3 Veistrup Kirke er Choret hvælvet, men Skibet har fladt Træloft. Taarnet
hviler paa Piller med Hvalvinger imellem. Foran Alteret en Vigsteen for Cancelli-

assessor Niels Brinck til Tidseholt, forhen Herredsfoged for Sunds og Gudme Herreder (f. 1629, † 1755).

Veistrupgaard's første Eier skal efter D. Atl. have været Ole Gaas, den throndhjuinte Biskop Hans Gaas's Son, som blev ablet af Kong Christian III. og tillige eiede Tostrup; den næste Eier, hans Son Niels Gaas, opbyggede Gaarden 1. 22, og dennes Son Christen Gaas var den sidste Mand af Slægten. I Aaret 1754 opførtes en ny grundmuret to Etages Hovedbygning af en af de følgende Eiere, Kammerraad Ole Bork Lund († 1757). Imod Slutningen af forrige Aarhundrede tilhørte Gaarden Etatsraad og Landsdommer Hans Kosoeb, der ogsaa eiede den nærliggende Hovedgaard Klingstrup i Slaarup Sogn; han afhændte Storfledelen af Godsjet til Fæsterne og folgte, da han 1811 blev Stiftamtmand i Ribe Stift, Hovedgaarden til Etatsraad Dons til Hesselagergaard. Denne folgte atter Gaarden 1813 til et Interessentskab, hvorefter den 1816 overtoges af den ene Deeltager, Grosferer R. Møller i Røborg, der 1824 efterfulgtes af sin ældste Son. Nu eies Gaarden af S. Bredal-Møller. Efter en foreliggende Beretning findes ved Molleaaen Veistrup-Aa, der i gammel Tid antages at have været en større Strøm, dannet af tidligere betydelige Søers Vandaflob (Sortemoose m. fl.), paa et Sted, hvor Flodleiet dauner en Vinkel, omtrent midt imellem Klingstrup Mølle og Veistrupgaard's Mølle, Røbera af en fordum befaftet Borg, omgivet af tredobbelte Volde og Grave paa de tre Sider og paa den fjerde af Floden, om hvilken Borg Historien forøvrigt tier, ligesom heller intet Sagn om en saadan Borg erklærer der i Egnen.

Den første Eier af Tidseholt, der nævnes i D. Atl., er Jens Baad 1588, med hvis Son Kjeld Baad denne Slægt uddøde 1608. Arel Valkendorf opførte c. 1650 endeel af Gaardens Bygninger († 1675). I den første Halvdeel af forrige Aarhundrede eiedes den af ovennævnte Assessor og Herredsfoged Niels Brinck, og derefter af Krigsraad Claus Plum, der 1766 folgte den til Major Pusly's Enke, Edel Margrete, fød Baronesse af Gyldecrone. Senere blev Godsjet afhændet og Hovedgaarden er siden gaaet over til forskjellige Eiere, nu Jørgensen. I Haven findes meget gamle, med dobbelte Grave omgivne Ruiner af den i D. Atl. omtalte ældre Bygning, som skal have hedt Tislot (o: Tisløst for Tiselholt), hvilke Ruiner for henved 20 Aar siden bleve udgravne; derved er fremkommet en regelmæssig Grund og nogen Muur af forskjellige smagfuldt tilfannede brændte Stene.

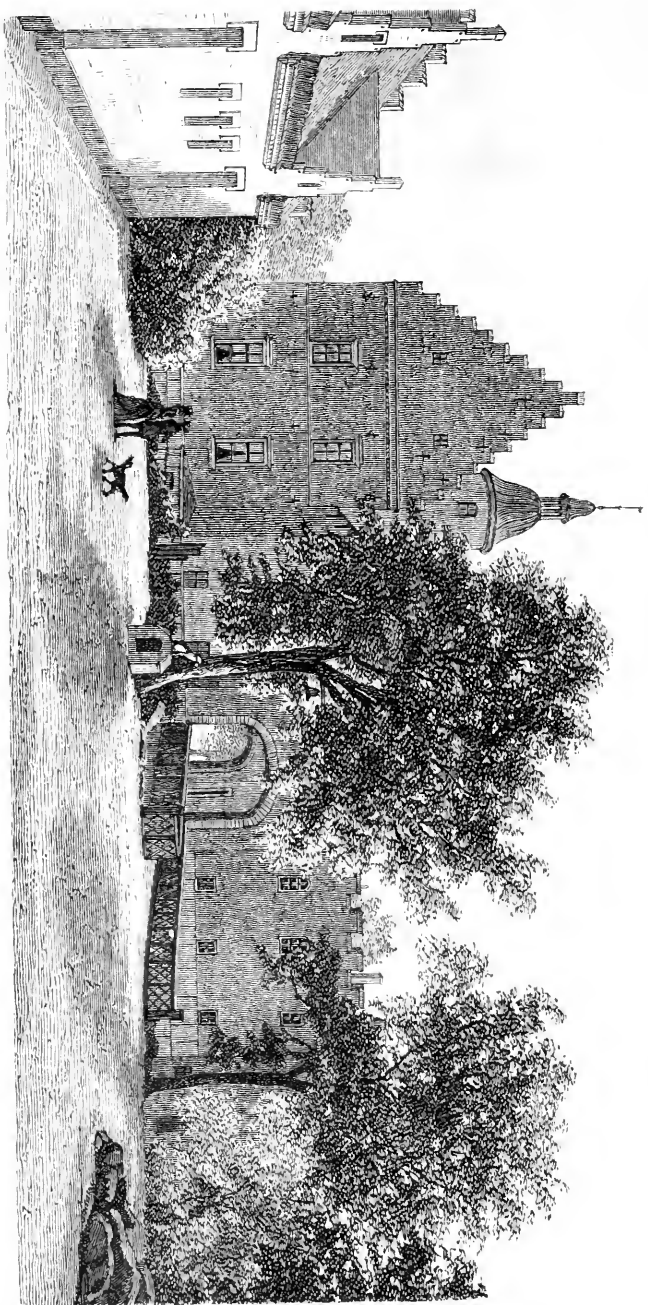
Gudme Sogn, omgivet af Annesognet Brudager, Dvre, Hesselager, Langaa og Gudbjerg Sogne. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. o. for Svendborg. Areal, 2816 Tdr. Land, er meget bakket, og Jordsmønnet af leer- og grusmildet Bessaffenhed. Paa den vestlige Side af Sognet findes en mindre Indsø, Gudme-Sø, ved Byen af samme Navn. Stokkebæk-Aa gjenneffjærer Sognets nordlige Deel fra Vest til Nordost og en mindre Aa, Tangaa, den sydligste Deel. Et mindre Areal, det saakaldte Enemærke, er beliggende østlig for Sognet og omgivet paa alle Sider af Dvre Sogn. Landeveien fra Nyborg til Svendborg passerer Sognet. Htk. $301\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Gudme med Kirke, Præstegaard og Skole, og Galtebjerg; Hovedgaarden Broholm, under Stamhuset af samme Navn, af Htk. $53\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., $3\frac{1}{2}$ Td. Skft., $388\frac{1}{2}$ Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng og c. 700 Tdr. L. Skov, et Teglværk, en Vandmølle (Den Breden, c. $194\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegøds og 255 Tdr. Htk. Arvesæstegøds); Gaarden Stoppehoved; Tangaa Vandmølle. Talt i Sognet 45 Gaarde, 68 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 79 G. og S. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 807. Hovederhvervet er Jordbrug.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Bykds. 3die Udskrivningskreds 51de Lægd. Med Anneset Brudager een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Broholm. I Sognet er et Hospital, hvortil af Oberstlieute-

Stockholm.

nantinde Sehested er henlagt 354 Rd. 76 ß, hvis Bestemmelse er Anskaffelsen af Uldebrændsel for fattige.

Gudme Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen med 30 Alen høit Taarn og 12 Alen høie Hvalvinger; under den er en aaben Begravelse, hvori er henfat endeel Lig af den fleeste og sebestedste Familie fra Broholm. 3 Choret findes to store Malerier: Stamtafler over Etatsraad Sorgen Steels og Hustru Elisabeth Vilkes 22 Aftner.

Hovedgaarden Broholm ligger, som Navnet tildeels antyder, paa to Holme, som ere forbundne ved murede Broer; paa den mindre Holm ligger den smukke toetages grundmurede Hovedbygning med 3 Taarne, paa den større Ladebygningerne. Gravene, som omgive Gaarden, ere 100 Alen brede. Broholm nævnes allerede 1345; i Midten af det næste Aarhundrede tilhorte det Ridder Peder Nielsen Ulfeld (Danstg. Mag. I., S. 35) og i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede Fru Ellen Ulfeld, som i trede Egtelsskab var gift med Hans v. Mehlen, Befalingsmand paa Nyborg Slot, hvis Søn og Sonneføn derefter eiede Broholm; med den Sidste, den yngre Hans v. Mehlen til Lundsgaard og Broholm, uddede denne Slægt 1609; hans Enke giftede sig igjen med Glans Brockenhuus. 1641 kjøbtes Gaard og Gods af den rige Otto Steel, der antages at have paabegyndt den nuværende Hovedbygning, som indførtes af hans Enke Fru Ida Lunge; deres Efterkommere eiede derpaa Gaarden i lang Tid. Ved Eliabet Steels Giftermaal med Oberstlieutenant Niels Sehested kom Broholm til denne Familie; han døde paa Broholm 1745, hvorpaa hun giftede sig med Viceadmiral Caspar Vesfel, Tordenskjolds Broder, i Forening med hvem hun 15de Marts 1750 oprettede Broholm til et Stambhus, som Admiraalen strax afstod til Stifjernen, den senere Oberstlieutenant Anders Sehested, der eiede Brudagergaard, som han oprettede til Hovedgaard, Selbjerg, Broholm samt Karsbjerg i Slaane, † 1799, hans Enke Wibke Marie, fød Pult, † 1811. Derefter tilfaldt Broholm deres Sonneføn, Lieutenant Andreas Sehested, ved hvis Død 1819 hans Enke Edele, fød Kjør, tiltraadte Stambhusets Forsyrelse, hvilken hun udførte med Kraft og Dygtighed, † 1839. Efter Moderens Død tiltraadte den nuværende Besidder, Hofjagermester N. J. B. Sehested, Stambuset. Han har gjort sig fortjent af Stambuset paa mange Maader, har saaledes ladet Hovedbygningen restaurere ved Prof. Hetsch, og han har, som ovenfor anført, grundet en Udsibningsplads ved Lundsberg og anlagt der en Frihøsting for Invalider. Af Broholm gives paa modstaaende Side en Afskildning.

Stambuset Broholm bestaar efter Statshaandbogen for 1872 af Hovedgaarden Broholm med Hft. af alle Slags 306½ Td., hvoraf under Hovedgaarden 53 Tdr., Bøndergods 21 Tdr., matr. Kirketiende 36 Tdr. (Gudme og Brudager Kirker); Gideicommisscapital 227,000 Rd., i Pantactier 4000 Rd. Paa Stambuset hviler ingen Gjæld.

Blandt Rosenkrandsfjernes ældste Gaarde forekommer Tange, som Professor Kall-Nasmussen har formeent at skulle ligge i Nyen, og da, som det vil være at antage, ved Tangaa Mølle. 1376 folgte Niels Estilson til Evert Moltke sin Gaard Tange med dens Tilliggende og Tangaa Mølle (G. Ark. Reg. I. 32—33). Efter Danstg. Att. IV., S. 490 har Tange derimod ligget i Høibjerg Sogn, Lysgaard Herred, hvilket ogiaa bedre bringes i Samstemning med Citatet efter Arkivregistraturen.

Brudager Sogn, Annex til Gudme Sogn, omgivet af dette Sogn, Gudbjerg, Dvæ og Veistrup Sogne samt Sunds Herred. Kirken, indsejlig i Sognet, 1 M. n. n. o. fer Svendborg. Areal, 1756 Tdr. Land, hvoraf 106 Tdr. Land Fredskov, er temmelig fladt og har endeel Eng og Mosestrækninger (Sorte-Mose) langs Veistrup-Na, der, efter at have begrændset endeel af Sognets nordlige Strækninger, gennemskærer saumme fra Nord til Syd og danner endeel af Sydgrændsen. Jordsmønnet er for Størstedelen stenet og muldgruset. Landeveien fra Nyberg = Bøiden Hovedlandevei til Svendborg passerer Sognet. Hft. 1317/8 Tdr. A. og E. og 31½ Td. Skff.

3 Sognet: Byen Brudager med Kirke, Stele og Fristele paa Marken; Brudagergaard, 11 Tdr. Hft. med 124 Tdr. L. Salt i

Sognet 29 Gaarde, 42 Huse med og 40 uden Jord, hvoraf 76 G. og 5. udenfor Byen.

Indbyggere: 556, hvis Hovederhverv ligesom i Hovedsognet er Jordbrug.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 50de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Broholm. I Sognet er et Hospital.

Brudager Kirke skal efter Danske Atlas (VI., S. 708) være bygget af Kantseren Johan Friis til Hesselager, altsaa ikke ældre end fra det 16de Aarhundrede. Den er opført af Kampesteen og har Taarn, men kun Hvalvinger over Choret.

Gudbjerg Sogn, omgivet af Gislev, Svindinge, Langa, Gudme og Brudager Sogne samt Sunds Herred. Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. for Svendborg. Areal, 7923 Tdr. Land, hvoraf 752 Tdr. Land Fredskov (Ellerup=Bang, Gudbjerg=Skov og Brende=Skov) er bakked (Højbjerg 365 Fod), og Jordsmønnet deels leermuldet og rødleret, deels sandmuldet. Stokkebæk=Åa udspringer omtrent i den midterste Deel af Sognet og gennemffjærer samme fra Øst til Vest, og Veistrup=Åa udspringer i den sydlige Deel og danner endeel af Sydgrænsen, langs hvilken der findes en ikke ubetydelig Eng- og Mosestrækning (Sorte=Mose). Landeveien fra Nyborg=Vøiden Hovedlandevei til Svendborg passerer Sognet. Hk. $500\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E. og 27 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Gudbjerg med Kirke, Præstegaard, Skole og Vandmølle, Brendrup, Ellerup med Skole og Kro ved Sortebro, Lakkendrup og Brendeskov med Skole, Veir- og Vandmølle; Hovedgaarden Mullerup med $47\frac{1}{4}$ Tdr. Hk. A. og E., $17\frac{1}{4}$ Tdr. Skff. (Bøndergods c. 300 Tdr.), med c. 500 Tdr. L. Ager, c. 650 Tdr. L. Skov og et Teglværk; Brændeskovgaard med et Teglværk. Ialt i Sognet 83 Gaarde og 167 Huse, hvoraf 56 G. og 105 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1516. Foruden ved Jordbrug, som er Indbyggernes Hovederhverv, have endeel Huusmænd og Indfiddere Fortjeneste ved Skovarbejde.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendberg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 45de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Moltkenborg. Af Legater har Sognet til Fattigvæsenet det Thonboeffe, 266 Rd. 64 ß, og det Scheelffe, 400 Rd., samt til Skolelærernes Lønningsforbedring det Scheelffe, 1400 Rd. Om Hospitalet see Gislev Sogn.

Gudbjerg Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen med Taarn og Hvalvinger. Altertavle, malet af den yngre Dahl i Dresden, er en Copi efter et Maleri i det derværende Galleri, der forestiller Christi Daab. Kirken er restaureret for faa Aar siden.

Hovedgaarden Mullerup skal i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede efter Danske Atlas have tilhørt Jacob Flemming. I Midten af dette Aarhundrede tilhørte Mullerup Kantseren Johan Friis, efter hvem Broderen Henrik Friis synes at have eiet Gaarden, og efter denne har vistnok Svigersønnen Jacob Hvitfeldt til Lillo og Berritsgaard (Kantseren Arild Hvitfeldts Broder), der eiede den til sin Død 1583, arvet den. Hans Enke Fru Elisabeth Friis eiede nu Mullerup indtil efter 1627. Efter hende findes nævnt som Eier Hr. Mogens Sehested til Holmegaard, † 1657. En af de følgende Eiere var Anders Skeel, som 1702 omkom ved et Vaadestud paa Jagten; hans Enke-

frue, Sophie Amalie Bind, opførte 1710 en Bindingsværks Hovedbygning, bestaaende af en toetages Hovedsloj og to lavere Sidesloje. Den næste Eier var deres Søn, Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand i Sjælland Holger Steel († 1763). I Aaret 1763 folgte hans Enke Gaarden til sin Søn, Major Frederik Christian Steel, senere Geheimeraad; da hans Enkefrue, født Cicignon, var død, blev Gaarden med Godset 1815 solgt til Grev Gebhard Moltke for 566,000 Rd. Navneværdi og 20,000 Rd. Solværdi. Denne overdrog 1842 Eiendommen til sin Søn, Kammerherre, Høiesteretsassessor, Grev Henrik Moltke, men da han døde ikke længe efter, skjødede hans Enke den tilbage til Svigerfaderen. Efter Geheimeraad, Grev Gebhard Moltkes Død 1851 tilfaldt Mullerup hans Søn, den nuværende Eier, Geheimeraad, Grev Adam Gottlob Moltke-Hvilfeldt til Stamhuset Moltkenborg.

Efter Danst Atlas VI., S. 812 nævnes en ældre Herregaard Knudstrup, der skal have ligget noget fra Gaarden i Dyrehaven, hvor endnu skal findes Spor af Volde og Grave.

I Gudbjerg Præstegaard er Geheimearchivar, Kongl. Historiograf og Ordenshistoriograf, Conferentsraad Dr. phil. Caspar Frederik Wegener født 13de Decbr. 1802.

Sunds Herred,

belliggende i det sydlige Hjørne af Fyen, indbefatter tillige den store Ø Taasinge og de mindre Øer Turo, Dreis, Skaarø, Hjerto, Birkeholm og Strynø m. fl., der ligge deels i Store-Belt og deels i Lille-Belt. Foruden Belterne omgives den Deel af Herredet, der ligger i Fyen, af Gudme Herred og af Salling Herred. Mellem denne Deel af Herredet og Taasinge gaaer Svendborg-Sund, der synes at have givet saavel Byen Svendborg som Herredet Navn. Herredet hører i det Hele taget til de mere bakkede i Fyen; Leret er overveiende i Jordblandingen; den røde Skovleer er fremherskende fra Svendborg af i en nordlig Retning. Talrige Skove ere spredte over hele Herredet. Fladeindholdet udgjør omtrent $5\frac{1}{4}$ □ Mil. Hk. 4739 Tdr. A. og E. og $198\frac{1}{2}$ Tdr. Skff. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 24,522, hvoraf 6,421 i Kjøbstaden Svendborg. I geistlig Henseende danner Sunds Herred et eget Provsti; Hundstrup Sogn i Salling Herred er Annex til Øster-Skjeruinge Sogn i Sunds Herred.

Skaarup Sogn, omgivet af Svendborg Kjøbstads Mark, Tved S., Brudager og Veistrup Sogne i Gudme Herred, Store-Belt, Skaarup-Sund (mellem Fyen og Turo). Kirken, i Sognets nordlige Deel, e. $\frac{7}{8}$ Mil n. o. for Svendborg. Areal et c. 4970 Tdr. Land, hvoraf e. 380 Tdr. Land Fredskov (Storhave, Skovdoug, Tvillinghave og Christinebjerg under Baroniet Lehu; Klingstrup Skove, af hvilke nogle Dele („Dyrehaven“ m. m.) siden dette Aarhundredes Begyndelse ere indlagte under Veistrupgaard i Veistrup Sogn; nogle mindre Skovparceller, tilhørende Bøgeskovsgaard, Mågaard, 2 Gaarde i Skaarup, 1 Gaard i

Holmdrup). Jordsmønnet for Storstedelen forholdsvis høitliggende, uden betydelige Bakker, dog med meer eller mindre bølgeformig Overflade, med temmelig brat Afald mod Strande, paa nogle Steder med egentlige Skrænter (Klinter), saasom Kuebjerg med Skaarup Sund o. a. Med Undtagelse af et lidet Strøg af Sandjord paa Naby Mark i Sognets sydøstlige Deel er Jorden i det Hele af god leermuldet Besskaffenhed. Klingstrup- eller Veistrup=Ma, kommende fra Sortemose og Brændeskov i Gudbjerg S., i tidligere Tider af betydelig Vandmægtighed, betegnes fra gammel Tid som „Markstjæl, Sognestjæl og Herredstjæl“, og danner Sognets Nordgrændse imod Brudager og Veistrup Sogne. De tvende Landeveie mellem Svendberg og Nyberg gaar begge gennem Sognet, den gamle dog kun paa c. 350 Favne gennem Sognets nordvestlige Hjørne, den nye (fuldført 1866) paa c. $\frac{3}{4}$ M. tværs igennem Sognet. Hft. 465 Tdr. A. og E., 3 Tdr. $3\frac{1}{2}$ Skp. Skff.

3 Sognet: Byerne Skaarup med Kirke, Præstegaard, Kgl. Skolelærer-Seminarium, 2 Skoler (Degnestolen og Organistskolen), Holmdrup, Øster=Naby med Nabyflov, med Nabyflov Skole, ogsaa kaldet Christian Frederiks Skole, Skaarup med Udskibningssted og Kro; Hovedgaarden Klingstrup, $29\frac{3}{4}$ Tdr. Hft. med 402 Tdr. L., Parcellen Ny Klingstrup med Vand-, Veir- og Dampmølle, 11 Tdr. Hft., Avlsgaarde med særlige Navne: Noisomhed, 12 Tdr. Hft., Bøgeskovsgaard, Mågaard og Juliegaard. Foruden Klingstrup Møller haves Skovmøllen (alene Vandmølle), en Veirmølle paa Naby Mark samt Veistrupgaards Veirmølle, opført 1858 paa Skaarup Sogns Grund. Balt i Sognet 92 Gaarde (med over 1 Td. Hft.), 216 Huse, hvoraf 138 med Jord (Ager) og 78 uden Jord. 3 sluttede Byer ligge 18 Gaarde og 66 Huse.

Indbyggere: 1852. Foruden Jordbrug, som selvfølgelig er Hovederhverv, og som for Tiden staaer paa et i det Hele meget hæderligt Trin, haves noget Erhverv ved Skibsfart og Handel, meest med Korn, Frugt og desl. fra Skaarup og, hvis Fartøier, for Storstedelen tilhørende der boende Skippere, høre under Svendberg Toldsted.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders samt Lehn's Virks Jurisdiction (Svendberg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 3die Udskrivningskreds 47de Lægd, Sognet danner en egen Commune. Skaarup Hospital, i Skaarup By, tæt ved Kirken, stiftet 4de Sept. 1652 af Henning Valkendorff til Glerup og Klingstrup, for 5 Lemmer. Bygningen, den ferrige Kirkegade, har Ydermure af uhugne Kampesteen. Peder Pedersens Legat til Hospitalet, oprindelig 1000 Rd., siden Pengeforandringen 1814 250 Rd. Til Hospitalet ydes af Klingstrup og nogle Gaarde i Sognet: 1 Td. 2 Skpr. Ring, 20 Tdr. 6 Skpr. Byg, 4 Tdr. 6 Skpr. Havre; i Penge 7 Rd. Desuden nyde Lemmerne Renten af Pedersens Legat, $\frac{1}{6}$ kvægtiende af Sognet, c 3 Tdr. Byg; Brændsel og Brugen af en lille Have. Fru Anna Margr. Valkendorffs, født v. Hølems, Legat af 10de September 1772, stort 5000 Rd., indestaaende i Klingstrup og i Skaarup Kirke, til Kirke-, Skole- og Fattigvæsen. 3 1870 ere desuden tre smaa stedlige Legater traadte i Virksomhed i Sognet under Sognepræstens Bestyrelse: Anne Hansdatters Legat, 200 Rd., for en svagelig Kvinde, Rasmus Larsens Legat, 300 Rd., for Fattige i

Skaarup Sogn, og det Schurmannske Børnelegat, 500 Rd., til Bedste for fattige Børn. Sognets Legatcapitaler udgjøre saaledes nu ialt 6250 Rd.

Skaarup Skolelærer-Seminarium, oprettet ved Kgl. Resolution 3die Juni 1803, kom i Gang 5te October s. A. Daværende Sognepræst, Amtsprovst P. A. Wedel, der var Seminariets egentlige Stifter, gav det lige indtil 1835 Locale i Præstegaardens østre Sidebygning. Den nuværende grundmurede, toetages Seminariebygning, indbefattende 3 Klasseværelser, en Musiksal, Værelser for Bogsamlingen og for de naturhistoriske Samlinger, Lærerværelse m. m., blev opført i Aaret 1836 paa en dertil kjøbt Grund midt i Skaarup By, stor $2\frac{1}{2}$ Td. Land, der samtidig blev omdannet til Have og Park, i hvilken Seminariet saaledes nu er beliggende. Til dets Bygninger høre forøvrigt et Gymnastikhuss, ligeledes beliggende i Haven, samt den saakaldte Organist- eller Seminarie-skole, beliggende i Byen i Nærheden af Seminariets Grund, hvilken Skole ifølge en i 1839 afsluttet Overenskomst ved Canc. Skr. 4de Juni s. A. er underlagt Seminariet (Staten), som derved har erhvervet Ret til dens særlige (legatariske) Indkomster og overtaget Forpligtelsen til dens Forsyning og Vedligeholdelse.

Seminariet har siden 1858 haft 6 faste Lærere heruden en militair Gymnastiklærer, der efter en i 1860 tilveiebragt Ordning gjør Tjeneste ved Seminariet (og Skaarup og Tved Skoler) i 3 Aar, medens han vedblivende staaer i Nummer i sin Afdeling, hvorefter han afløses. To af de faste Lærere have tilige anden Embedsstilling, den ene som Bestyrer af Seminarieffolen og Organist ved Skaarup Kirke, den anden som Capellan hos Sognepræsten paa Grund af dennes Stilling som Seminarieforstander.

Lærefagene ere de ved Kongl. Resolution 2den Mai 1857 for alle Kongl. Seminarier fastsatte: Religion, Boglæsning med dansk Sproglaere og Litteraturkundskab, skriftlig Udarbeidelse i Modersmaalet, Regning, Skrivning, Historie, navnlig Fædrelandets, Geographi, navnlig Fædrelandets, Mathematik, Naturhistorie, Naturlære, Opdragelses- og Underviisningslære, Sang og Musik (Violin og Orgel), Tegning, Gymnastik, derunder Svømning, samt praktiske Øvelser i Underviisning.

Elevernes Antal er efter den ifølge Lov 15de Februar 1857 og Kongl. Resolution 2den Mai s. A. stete Udvidelse forøget og har siden den Tid i Gjennemsnit været 76 aarlig. Ti Pladser, som ifølge Loven have været forbeholdte Ikke-Skolelærer-Elever, have kun lidt været benyttede. Gjennemsnitstallet af de aarlig Dmitterede i nævnte Tidsrum har været 22. For Underviisningen ydes ingen Betaling, men de Elever, som ikke ere Skolelærersonner, have at udrede den ved Kongl. Resolution 8de October 1824 fastsatte aarlige Kjendelse af 10 Rd. til den almindelige Seminariefond. For Bolig og Kost have Eleverne selv at sørge. I en Række af Aar er der ifølge Bevilling ved Finantsloven aarlig uddeelt et Beløb af 540 Rd. til trængende Elevers Understøttelse. Reglerne for Tilgang og Afgang m. v. ere de samme som ved de andre Kgl. Seminarier, ifølge Reglement 10de Februar 1818, Kgl. Resolution 2den Mai 1857, Lov 25de Juli 1867 m. m. Korte Aarsberetninger om Seminariets Virksomhed m. v. ere siden 1853 udgivne i Trykken af Forstanderen. (Om Seminariets Fortid: Schurmann, Historiske Efterretninger om det Kongl. Skolelærer-Seminarium i Skaarup i Tidsrummet 1803—1853. Ddenje 1853).

Amtsprovst, Dr. phil. Peter August Wedel, født den 26de Januar 1768, hvis fortjenstfulde Buer for Skolevæsenets Fremme Oprettelsen af Skaarup Seminarium, som anført, nærmest skyldes, var Sognepræst i Skaarup fra 1794 til sin Død 23de Mai 1842, fra 1812 (vgl. Resol. 17de Januar) tillige i Tved Sogn, hvilket Sogn allerede i tidligere Tider havde været annekteret til Skaarup, saaledes (ifølge Biskop Jac. Madsens Visitatsbog, Saml. til Nyens Historie I.) fra 1558, saavidt vides indtil 1680, og atter fra 1697 til 1737. Efter Amtsprovst Wedels Død blev Tved paany et selvstændigt Sognekald (1842).

Sognets og Kirkebyens Navn findes i ældre Tider skrevet Scorv, Skorp, Skorop, Schorup, Scharup. Dets Afledning af Skov (Skovrup) stemmer idetmindste med Egens naturlige Bestaaenhed. Til Fremme for Kirkens Opbyggelse og Besøg gaves i Aaret 1317 fra Avignon et af de ikke usædvanlige pavelige Afsladsbreve. Kirken var helligt Johannes den Døber (Pont. Ann eccl. dan. II 118). I Kirkens Bygning kunne skjælnes 5 forskjellige Afnit. Dens ældste Deel (fra 1317?) udgjør en kun c. 20 Alen lang, 12 Alen bred, aflang Tjirkant (et Stovcapel?), fra den østlige Gavlmuur at regne, svarende omtrent til de to nuværende øverste Hvalvinger; en rundbuet Indgang fra Syd sees endnu tydelig. Den næste Tilbygning gaar derfra, atter i omtrent 20 Alens Længde til lidt forbi det nuværende Vaabenhjørn; dens oprindelige Hjørnesteen mod Nordvest er endnu tydelig at see. Til denne Kirke, nu med 4 Hvalvinger, er saa igjen tilbygget 1 Hvalving mod Vest i en Længde af c. 10 Alen, og den nye vestre Gavl er i Muurarbeidet prædet med Buer, en spidsbuet Portal m. v., saa at den kjendelig har været bestemt til at ligge frit. Men umiddelbar op til denne er saa siden Taarnet blevet bygget, 12 Alen i Kvadrat, hvad dog maa være skeet allerede i 15de eller vel rimeligt i Begyndelsen af 16de Aarhundrede, efterom det nævnes i Jac. Madsens Visitatsbog under Aar 1589. Endelig er midt i 18de Aarhundrede opført en 10 Alens Udbygning mod Nord (en Mindesteen over det nordre Bindue har: Jørg. Henr. Valkendorph. Anna Margr. v. Halem 1754), hvorved Kirken er bleven en halv Korskirke. Hele den gamle Kirkes Ydermuur bestaaer for Størstedelen af rhugne eller kun delvis raat tilhugne Kampesten med Muursten til Udfyldning og Afslusning; i den østre endnu meget raa Gavlmuur træder det oprindelige Materiale især tydeligt frem fra overst til nederst. Kun i Tilbygningen 2 viser der sig i et Stykke af Sydturen rhugne og afpassede Sten. I Taarnet findes Kampesten indvendig, Muursten udvendig. Udbygningen (Korskirken) har temmelig tynde Muursteens-Mure, samt, saavidt skjønes, Træhvalving, medens Kirkens Stib har smukke Stenbuevinger. Taarnet er lavt og uanseligt, kun lidet høiere end Kirken, endende i Pyramideform med Tjoi, hvorpaa Bogstaverne H. K. ∴ Hans Kofod) 1803. Saa vel Kirken som Taarnet har nu Tegltag, tilforn havde selve Kirken Blytag (Jac. Madsens Visitatsbog 1589). Altertavlen — den samme, som Biskop Jac. Madsen i 1589 kalder „en ston Taffel“ — fremstiller i ret godt Billedskjærerarbejde Kristus paa Korset; paa Højre i 4 Afdelinger Dornekroning, Indstævning, Gangen til Golgatha, Opstandelsen. De oprindelige Farver (formodentlig rødt, blaat og gylbent) ere nu forsvundne eller dækkede med senere Tidens Stens- og Pederfarver. Dog har det Hele for Tiden faaet et nogenlunde taaleligt Udseende. Over Altertavlen findes en latinsk Indskrift med smukke, ophøjede Munkebogstaver (Minustel) i Træ, altsaa vel fra 15de Aarhundrede, henrivende til Altertavlens Billeder: Crucifixum in carne laudate et sepultum propter vos glorificate resurgentemque a morte adorare. Altertavlen er 6 Alen høj og bred, Midtpartiet 3 og 4.

Tobefonten i Choret, Granit, hvilende paa et Granit-Godstykke, med indhugne Forjiringer, der dog paa Grund af Maling ere temmelig utydelige. Deri et Messing-dobebakken; paa Bunden Bebudelsen med Dneffikelsen, derom den ilende Hjort og den hyppig forekommende, endnu nok ikke tvdede Omkrift, Alt i saagt ophøiet Arbejde. Paa den øverste Rand Hjorten samt Omkrift: „Domfru Anna Beata Valkendorph haver til Guds Gæde og Skaarup Kirkes Daab til Frydske givet dette Vandbeden 1694 som til avindelig Sie udi Funten skal forblive.“ Kalk og Dist er givne 1588 af Johan Bøtholt til Klingstrup (gift med Peder Lottes Enke Elisabeth Urne ib. † 1584), hvis Navn endnu findes paa Kalkens Fod; foruget 1694 af Jørgen Henning Valkendorph, hvis Navnemark og Vaaben, tilligemed hans to Hustruers, Mette Wilbes og Helle Trolles, ere indgravede rundt om den øverste Rand med Indskrift: „Skaarup Kircks Kalk renoveret.“ En Solvaste til Brødet haves med de samme 3 Vaabner. En Messing-Lysekrone er ophængt midt i Kirken, givet 1694 af den Valkendorphske Familie. Prædikestolen, som forhen var over Chorderen (Jac. Madsens Visitatsbog 1589), findes nu ved Sidemuren under midterste Hvalving, paa muret Fod, tarvelig

prydet med Billedstjærrerarbejde. Orgel. I Korskirken hænger et gammelt Crucifix, saavidt skjønes, uden kunstnerisk Værd. I tidligere Tider har det vistnok havt Plads paa et andet Sted i Kirken. I Chorvinduet ere endnu (1871) 5 Ruder tilovers, farvede og indbrændte med Valkendorphernes og Trollernes Vaaben og Navnene: „Døren Hønnig Valkendorph. Helle Trolle. 1707.“ Den i Danske Atlas VI. S. 721 nævnte aabne Begravelse fra 1708 for Familien Valkendorph var opført af svært Egebindingsværk, umiddelbar op til Choret's nordre Muur med Indgang fra Kirken, hvorover en Tavle med det Valkendorphske og Trolleste Vaaben, Bogstaverne I. H. V. H. T., hver paa sin Side, og Indskrift:

Korset i Tiden   Gud i Lide
Kronen i Evigheden.   Salighed i Eie.

Velkommen søde Død som Sønd til Jynd forandret,
Lydselig Dag da vi til Røe i Graaven vandret,
For Kaars vi Grens Krands og Pissens Krone fik,
Da Døden rakte os den sidste Dvalerdrædt.
Vi daglig døde her, vor Død et Liv er bleven,
De Sjælene af Gud i Englaorden skrefven.
Und Grav vor Afte kun et lidet Gjemmerom,
Vi dog indhiulnis skal ved Herrens store Dom.
Vi Dødelighed selv i Døden overstiger,
Dg til Guds Paradiis igjennem Jorden figer.
Vel bytter, Piss for Mord, for Strid bestandig Røe,
For Graavens jale Braa en Himmel at beboe.

Capellet har i første Halvdeel af forrige Aarhundrede efterhaanden optaget Sorgen Henning Valkendorphs († 1724 efter Pontoppidan) og hans to Hustruers Liig (Elisab. Marg. Wille, † 1688, Helle Trolle, † 1741) og vistnok flere. Omtrent ved Overgangen til vort Aarhundrede bleve Rifterne sluttede derfra til den daværende aabne Begravelse under Choret, hvor forhen de sidste Valkendorphers (Oberstlieutenant Henning Christopher W. til Klingstrup († 1740) og hans Hustru Anna Margr. von Halem's, † 1773, samt hans Broders) Liig vare nedsatte, hvorefter denne Begravelse blev tilfastet. Gravecapellet henstod siden tomt, tildeels benyttet som Sacristi, sundom til mindre religiøse Forsamlinger o. desl., indtil det i Aaret 1862 efter Kirkefjennets Forslangende nedrevs, hvorefter der i dets Sted opførtes en noget mindre grundmuret Tilbygning til Sacristi. Den gamle Muudetavle over Døren er dog forbleven paa sin oprindelige Plads.

Blandt Sognets indtil Udgangen af forrige Aarhundrede i selve Kirken begravede Præster har kun een faaet en Muudetavle, Hr. Knud Hansen Trodmann, † 1732, med Hustru Ellen Pedersdatter, † 1730, hvis murede Grav er under Gulvet ligeoverfor Prædikestolen, med Steen-Epitaphium besættet paa den søndre Kirkemuur, med Indskrift:

Saa hastig som en Naal, saa fast som Fugten floyer,
Som Sandet hastelig sit Limeglas udployer,
Saa hastig løber bort vor Levetid og Aar:

Det vidner Dine, som her neden under staaer:
nemlig

Den meget hæderlig og hollærde Mand Hr. Knud Hansen Trodmann, som døde Aar 1732 d. 27de Janu. i hans Alders 75de Aar efterat han havde været Sognepræst til Skaarup Meenighed ndi 52ve Aar og tilligemed Sognepræst til Lved Meenighed ndi 36ve Aar. Med sin hære Hustru den hæderbaarne, ynderlige og gudselvende Matrone, Ellen Pedersdatter som døde A. 1730 d. 23de Octobris der hun var 70 Aar gammel, efter at de havde levet tilfammen i et kjerligt Ægteskab ndi 50 Aar og vare velsignede af Gud i samme deris Ægteskab med 11re Børn, 7 Sønner og 4re Døttre. Deris Sjæle ere hos Gud og venter deris Legemers gladelige Opstandelse paa den yderste Dag.

Tench, Læser, tench, at ogsaa du
Skal blive Stav, som jeg er nu.
Dhi jeg og for har været dig
I Fortilighed og Storche Liig.

Hovedgaarden Klingstrup — i ældre Tider Clemestorp (Suhm D. H. XIV. 333), Klingstruppe (Kaldbr. 1568), Klingstrov (Jac. Madten, 1589), Klingstrov og

Klingstrup (Fund. 1652, Ældste Kirkeb. 1669 ff.), Klingstrup (Fordebog 1680) — beliggende i Sognets nordlige Deel, havde tilforn et betydeligt Tilliggende, deels i Zorder og Skove under Hovedgaarden, deels i Bøndergods og Tiende, nemlig det Meste af Skaarup og Nabv, foruden Strojods, samt Skaarup Kirketiende (i 174) efter H. Chr. Valkendorphs Fordebog: 19 Gaarde og 3 Huse i Skaarup, 21 G., 1 Mølle og 1 H. i Nabv, 1 H. i Holmdrup, 1 G. og 4 H. i Skaarup, 5 G. og 1 H. i Brudager, 1 G. og 1 H. i Gudme, 3 G. i Dvre Sogn, tilsammen Hartforn: Hovedgaarden A. og E. 33 Tdr., Skov 4, Mst. 2, Godset: A. og E. 257 Tdr., Skov 7 Tdr. En By, Klingstrup, har været til, og af denne formodes Gaarden at være opstaaet; den sidste Levning af Byen, 5 halve Gaarde, bleve i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede af Jørgen Hartvigsen lagte ind under Hovedgaarden. Men forøvrigt kan Gaardens første Oprindelse i den senere Middelalder (14de Aarhundrede?) for Tiden ikke nærmere oplyses. 3 Documenter fra Greveafdens Tid o. f., 1535—39, nævnes som Eier Niels Steen, gift med Maathe Wfeld Derefter Henrik Glob og Sophie Daa (Hofmt. 1543 ff.); Peder Puffe til Skovsbo († i Kjøbenhavn 1564) og Elisabeth Urne, der som Enke besad Gaarden i de følgende Aar, indtil hun (157?) giftede sig med Johan Vokholt af Riefland, som omtales 1581 o. ff. og efter Elisabeth Urnes Dod 1584 fremdeles var Besidder af Gaarden, indtil den senere ved hans Dod 1602 gif over til Sviger sønnen, Bendix Hartvigsen, gift med Elisabeth Urnes Datter af første Ægteskab, Susanne Puffe, der efter Mandens Dod 1603 synes i nogle Aar at være bleven ved Gaarden, indtil den overtoges af Sønnen, Jørgen Hartvigsen, der nævnes som Eier i de første Aartier af det 17de Aarhundrede. Noget senere findes som Eier af Gaarden Claus Brockenhuus til Broholm, som i sin Tid købte og solgte ikke faa Herregaarde og ved Stjøre af 7de Juni 1637 afhændede Klingstrup med Mølle og Bøndergods samt jus patronatus til Skaarup Kirke til Henning Valkendorj til Glorup (Søn af H. B. og Anna Brockenhuus), hos hvis Familie Eiendommen derefter længe forblev, saaledes: 1) den fornævnte Henning Valkendorj til Glorup, Ridder, „agl. Befalingsmand paa Tittenegaard“, siden 1655 paa Lundenæs i Jylland, født paa Glorup 1595, død sammesteds 1658; Søn af Rigshøjester Christoffer Valkendorfs Broder søn og Arving, Henning B. til Glorup og Anna Brockenhuus, gift med 1) Karen Brahe, † 1631, 2) Anna Barneføv (Datter af Christen Barneføv, som faldt i Kalmarsrigen 1612), † 1642, 3) Margrethe Blome, † paa Bjørnemose 1679. Han byggede 1640 en grundmuret Ladebygning, som endnu bærer hans Navntræk, og 1652 Skaarup Hospital, hvortil han hentlagde Landgilden af en Deel Bøndergods i Halland, der senere blev ombyttet med Gods i Skaarup og Brudager Sogne. Efter hans Dod 1658 har hans Enke beholdt Glorup, indtil den efter skeet Opbud solgtes den 29de Juli 1661 til General Hans v. Ahlefeldt, medens derimod Klingstrup gif over til 2) Sønnen Henning Valkendorj, gift med Kirstine Kruse († 1703), som efter hans Dod, 166?, vedblev Besiddelsen af Gaarden, der nu var Familiens Hovedstæde, indtil 1680, da 3) Sønnen Jørgen Henning Valkendorj, siden Amtmand over Rangaards Amt, overtog den, gift med 1) Mette Bilde, † 1688, 2) Helle Trolle (Datter af Borge Trolle til Troholm), † 1741. 3. H. Valkendorph boede som Amtmand paa Hølsegaard og døde 1724, 64 Aar gammel, og blev, som ogsaa begge hans Fruer, bisat i et af ham opført Capel ved Skaarup Kirke. Efter ham 4) Sønnen Henning Christoffer Valkendorj, Oberstlieutenant, født 1693, død 1740. Med ham og hans Broder, Major Borge B. til Billeshave († 1742) uddøde Familien paa Mandssiden. 5) Hans Enke Anna Margrethe von Halem, fra 1740 til hendes Dod 1773. Ved Testamente kom derefter Sibstavnentes Søster, Fruen Charlotte Marie von Halem i Besiddelse af Gaarden, indtil hun døde 1791, 81 Aar gl. Hendes tybste Arvinger (i Anhalt og Preussen) lode derefter Gaard og Gods sælge ved offentlig Auction, hvorved Eiendommen gif over til Landsdommer, Etatsraad Hans Kosfoed, 25de Juli 1791, der kort efter aflagde den til Herting Frederik Christian af Augustenborg, fra hvem den igjen 1801 kom tilbage til H. Kosfoed, i Forening med den tilgrændsende Veistrupgaard (Skjøde 17de Juni 1802, lydende paa Hovedgaardstaxt Ager og Eng 56 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Skovsklyd 5 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb., Mølleklyd 2 Tdr., Kirketiende 20 Tdr. 2 Skpr. 5 Fk.; Bøndergods 455 Tdr. 3 Skpr 3 Fdk. 1 Alb., Skovs og Mølleklyd 9 Tdr. 4 Skpr.). Efterat denne dernæst havde fraskilt en Parcel af Klingstrup Zorder og Skove og overført samme tilligemed alt Bøndergodset samt Skaarup Kirke med Tiende og Patronatsret til Veistrupgaard, og saaledes hævøvet Klingstrup den egentlige Herlighed, solgte han ved Kjøbecontract 6te December 1803, Skjøde 21de December 1807, Resten af Hovedparcellen af selve Hovedgaarden (Stk. 25 Tdr. 6 Skp. „ Fdk. 3 4 Alb., Skff. 3 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 1/2 Alb., Mst. 2 Tdr.) til daværende

Jorpagter N. Rasmussen. Samtidig blev Klingstrup's gamle Hovedbygning, der laae paa et temmelig høit Jordsmon, lige Syd for Aaen, ved en brat affaldende Strant mod samme, jvnnet med Jorden, og den ved Ladegaarden beliggende forrige Jorpagterbolig ombygget til fremtidigt Vaaningshuus. Efter sgl. Bevilling af 5te Febr. 1803 solgtes Bøndergodset i den følgende Tid. Efter N. Rasmussen's Død 1810 agtede Christen True Ensen og blev i Besiddelse af Gaarden indtil 1837, da han solgte den til Brødrene H. og N. Langkilde og P. L. Mayns i Forening. Dette Sameie bestod indtil 1853, da en ny Deling iværksattes, hvorved Parcellen „Ny Klingstrup“ fraskiltes og bebyggedes af Mayns, der for sin Part tillige fik de til Gaarden hørende Møller (forøgede med en Dampmølle 1860). Senere har N. Langkildes Enke, Dorthæa Helene Langkilde af Kroghenlund, tilkjøbt sig Enke-Besiddelsen af Hovedparcellen, der nu udgjør „Klingstrup Hovedgaard“.

Angaaende den grundmurede Lades Opførelse af Henning Valkendorf findes endnu paa Bygningen et sammenflynget Navnetræk, hvori findes følgende Forbogstaver: H. V. K. B. A. B. K. 3: Henning Valkendorf, Karen Brahe og Anna Barnekow.

De i Pont. Atl. VI. omtalte „hebenste Alter“ eller Steensætninger i Klingstrup Løkker ere i dette Aarhundrede forsvundne.

Den af M. Sac. Madsen nævnte „Skaarupgaard“, som eiedes af Detlef Sehested, omtales endnu i 17de Aarhundrede og er mulig den samme, som benævnes „Hofgaard“, hvilket Navn endnu bruges om en Gaard i Byens vestlige Udkant, i hvis Mark findes Spor af en ældre, større Bygning. Efter Kirkebogen har Gaarden i ældre Tid jævnlig været beboet af adelige Enter eller Jomfruer, hvad og sees at have været Tilfældet med en Gaard i Holndrup, rimeligviis den, som endnu gjennem Overleveringen stundom betegnes som „Frøergaarden“. „Magaard“ nævnes i Sognets ældste Kirkebog fra 1669 ff., men er vistnok endeel ældre.

Tved Sogn, omgivet af Svendborg Kjøbstads Mark, Skaarup, Sørup og Kirkeby Sogne samt Gudme Herred. Til Sognet hører et, ved Svendborg-Sund beliggende og ved Svendborg Byes Jorder fra den øvrige Deel af Sognet adskilt, Areal, der indeholder Hovedgaarden Bjørnemose med Tilliggende. Ligeledes høre til Sognet Ørkils Vandmøller og Gaarden Skovlyst med Tilliggende, der ere beliggende paa to forskjellige Steder omtrent midt i Svendborg Sogn. Kirken, østlig i Sognet, c. $\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for Svendborg. Areal, 2810 Tdr. Land, hvoraf 140 Tdr. Land Fredstov, er bakket, og Jordsmonnet deels leer- og sandmuldet, deels sandet og gruset. Landeveien fra Svendborg til Nyborg passerer Sognet. Htk. 237³ 4 Tdr. A. og E., 10 Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Tved med Kirke, Præstegaard, Skole og Hospital, og Heldager; Hovedgaarden Bjørnemose, $16\frac{1}{8}$ Tdr. Htk. A. og E., $\frac{1}{2}$ Td. Skff., 130 Tdr. L. deels muldsandede og deels muldlerede Jorder, 20 Tdr. L. Eng og 20 Tdr. L. Skov; Avlsgaarden Heldagergaard, en Afbyggergaard af Hovedgaarden Hvidkilde, med Teglværk, $22\frac{1}{8}$ Tdr. Htk., 240 Tdr. L. Ager af mindre god Bestaaffenhed, 60 Tdr. L. ndlagt til Skovbrug og tildeels beplantet med Naaletræer, 100 Tdr. L. er henlagt til Teglværket; Gaardene Skovlyst, $3\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Ager, $14\frac{1}{2}$ Tdr. Skff., 75 Tdr. L. Ager og 135 Tdr. L. Skov, Edelsminde, Ørkils Vandmøller (Overste- og Nederste-Mølle), Bjørnemose Vandmølle og Tved Veirmølle. Ialt i Sognet 48 Gaarde, 102 Huje med og 44 uden Jord, hvoraf 38 G. og 116 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1157. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv og ved Siden deraf lidt Skovarbejde, ligesom ogsaa Entelte finde Besjæftigelse ved Fabrikker og Værksteder i Svendborg og ved Teglværket i Sognet. Heldagergaard's Teglværk besjæftiger c. 60 Arbeidere og produ-

cerer aarlig c. 800,000 Estr. Muursteen, 400,000 Estr. Drainrør og 40,000 Estr. Gulvslifer.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgfd. 3die Udskrivningsreds 46de Lægd. Sognet danner een Commune. Kirken tilhører 52 af Sognets Gaarde og Huusmænd. I Tved By er et Hospital for 4 Fattige, stiftet 20de Januar 1720 af Etatsraad Erik Skeel, som dertil har henlagt et Legat af 1000 Rd., der indestaae uopsigelige i Tved Kirke med 5 pCt. Rente; Lemmerne nyde hver 10 Rd. aarlig samt noget Brændsel. Desuden er et Legat, 150 Rd., stiftet 30te October 1806 af Stephen Navarra, tillagt Sognets Fattigvæsen.

Tved Kirke er en Korskirke, opført af utilhugne Kampesteen og af Muursteen (Taarnet og Hvalvinger), med Spor af gamle rundbuede Vinduer. Korsets søndre Arm har i sin Tid været et Gravcapel for Familier, der have eiet Bjornemose*); ogsaa den nordre Floi har været Gravcapel, men er nu Sacrasti, medens Kisterne ere nedgravede paa Kirkegaarden. Epitaphium, udskaarer i Træ, med Brystbillede af Anna Beatha Valkendorf med hendes Mand Knud Urne Sigvartsen og Erik Skeel. Tved Sogn har til forskjellige Tider været annecteret til Skaarup, hvorfra det i 1842 adskilttes og oprettes da til et eget Sognekald.

I dette Sogn ligger tæt Pst for Svendborg en hoi Bakke, paa hvilken en af de flere i Middelalderen berømte sjenste Kongeborge, Drkil, har ligget**. Oprindelsen til denne Borg, der beherskede Svendborg=Sund og den hele Omegn, er ligesaa uvis som til flere andre i Fyen (Nasbyhoved ved Odense, Hindsgavl, Gamborg, Hagenskov), og ligesledes Oprindelsen til og Betydningen af denne Borgs Navn. Efter en nyere Opregnelse skal den være bygget af Kong Baldemar Seir. Den forekommer første Gang 1264, da Biskop Reiner af Odense derfra udstedte et Gavebrev. I den første Halvdeel af næste Aarhundrede var denne Borg med hele Fyen i de holsteenske Grevers Hænder, og efter at være kommen igjen tilbage under Kronen findes den til forskjellige Tider at have været i de sjenste Biskoppers Besiddelse, som ofte residerede der og udstedte Breve derfra i det 15de og 16de Aarhundrede. At Drkil tilhørte den katolske Bistepost, var derfor vistnok ogsaa Grunden til, at det var det første sjenste Slot, der i Grevens Feide blev ødelagt, idet Borgerne i Svendborg i Forening med Lybekkerne i Juli 1534 stormede det og afbrændte det til Grunden, hvorved ogsaa Stiftets Archiv gik op i Luften. Ved samme Leilighed fandt ogsaa Drkil By, som tidligt havde dannet sig ved Borgen, bestaaende af 20 Gaarde og 2 Vandmøller, og hvis Beboeres Skibsart og Handel længe havde været Svendborgerne en Torn i Øiet, sin Undergang; kun begge Møllerne have bevaret Navnet til vore Dage. Af Drkil Slot findes kun nogle ringe Muurlevninger tilbage; men Amtmanden over Svendborg Amt har gjenbenyttet Navnet af den gamle Borg til sin smukke Volig Drkilhuus, beliggende paa en Hoi i Nærheden af Drkil Borgplads.

Hovedgaarden Bjornemose, beliggende ved Svendborg=Sund, tilhørte i det 17de Aarhundrede Henning Valkendorf, derpaa Etatsraad Knud Urne, der var gift med hans Datter, og dennes anden Mand Etatsraad Erik Skeel, som 1722 stiftede et Hospital i Tved. En af de følgende Eiere, Oberstlieutenant Erik Christian Sehested, opførte fra 1745 til 1756 en ny Hovedbygning, tildeels af Stene fra det demolerede Drkil Slot. I Slutningen af forrige Aarhundrede tilhørte Bjornemose Grev Christian

*) Da Gravcapellet er i Forsald, eftersom Ingen bærer Omsorg for dets Væligeholdelse, troer Ud-giveren at burde gjengive her den ham meddelte Liste over dem, der ere begravne i Tved Sogns Gravcapel: 1) Kirsten Kruse (1628—1703), gift med Henning Valkendorf til Klingstrup, 2) Anna Beatha B. til Jaareveile (1662—1720), Datter af de under 1) nævnte, gift med 3) Knud Urne Sigvartsen, Justits- og Cancelliraad, Herre til Juulstov, Jaareveile, Rønningeføgaard, Sanderumgaard og Bjornemose (1634—1705), 4) Erik Scheel, Etatsraad, Major, 5) Elisabeth Sophie Urne, sal. Knud Urne Siavardens til Juulstov (1627—1693), 6) Zomfru Elisabeth Sophie Banner (1699—1717), 7) Wulff Sievert von Holsten til Gjelstov, Major (1677—1718), gift med 8) Zde Scheel (1676—1740), 9) Erik Christian Sehested, Oberstlieutenant, † 1757, gift med 10) Sophie v. Holsten, Datter af 7 og 8 (1705—1753), 11) Grevinde Ahlefeldts-Laurvigian til Lundegaard og Bjornemose, Enke efter Grev Christian A.-L. til Langeland, Laurvig og Kiringen (1742—1803), 12) Edel Døtre v. Levenhielm (1774—1804), gift med Grev W. C. F. v. Ahlefeldts-Laurvigen, Domherre til Lybæk og Herre til Bjornemose.

**) Jfr. om denne Borg Bezel Simonens „Borgruinerne“, 1ste Hefte, S. 69—94.

Ahlefeldt=Laurvigen til Grevskabet Langeland, derefter hans Enke og deres yngre Søn Grev W. C. F. Ahlefeldt=Laurvigen, Domherre til Lybak. Godset blev i Begyndelsen af dette Aarhundrede afhændet og Gaarden har senere ofte stiftet Gierre, af hvilke Baron Erik Bille=Bræbe († 1866) har ombygget Hovedbygningen og tilbygget en ny Flei. Den nuværende Gier, Jens Hansen, har kjøbt Gaarden af Enkebaronesse Bille=Bræbe for c. 70,000 Rd.

Foruden Landsbyen Haldager (oprindelig Haldager) har der ogsaa været en Herregaard af dette Navn, som 1314 blev inddragen under Kronen, fordi dens Gier Ridder Tyge Binden havde vist Utrofast mod Kong Erik Menved (Hvitfeldt). Den har, som Borgbanken viser, ligget i nogen Afstand fra den nuværende Haldagergaard.

St. Jørgens og Sørup Sogn, omgivet af Svendborg Kjøbstads Mark, Egense, Kirkeby og Tved Egne samt Svendborg=Sund. St. Jørgens Kirke, sydlig i Sognet, $\frac{1}{8}$ M. s. s. v. for Svendborg, og Sørup Kirke, vestlig i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. n. v. for Svendborg. Areal, 2350 Tdr. Land, hvoraf 316 Tdr. Land Fredskov (Margretelund og Sophielund), er bakket med stærk Hælding mod Svendborg=Sund, og Jordsmønnet af leermuldet Beskaffenhed. Paa Sognets Vestside findes Sørup=Sø, der er temmelig dyb og har Afløb til Hvidkilde=Sø i Egense Sogn. Landeveien fra Svendborg til Faaborg og Odense passerer Sognet. Htk. 227 $\frac{7}{8}$ Tdr. A. og E. og 19 $\frac{1}{8}$ Tdr. Skff.

I Sognet: St. Jørgens Hospital med Kirke og Præstegaard, beliggende ved Svendborg=Sund; Byerne Sørup med Kirke, Skole og Sykole, Rødskebolle, Pasop Huse og Røgtved; Aulsgaardene Sølyst ved Sørup Sø, c. 12 Tdr. Htk., 130 Tdr. L. Ager og 3 Tdr. L. Skov, og Lehnshøi, 15 Tdr. Htk., 108 Tdr. L.; Fisserleiet Røgtved Strandhuse; Røgtvedgaard; Arbejdsanstalten Hannelund (for Tiden 16 Lemmer). Ialt i Sognet 41 Gaarde, 78 Huse med og 46 uden Jord. Gaarde og Huse ere nu saaledes udflyttede i Sognet, at der egentlig ikke eksisterer nogen sluttet By.

Judbyggere: 1147. Det saakaldte St. Jørgens Sogn danner kun i kirkelig Henseende en egen Kreds. Jordbrug er Hovederhvervet, desuden noget Skovarbejde. I Strandhusene boe 2 Løbjer og 6 Kvaseflippere samt omtrent 20 Fiskere. Et mindre Teglværk findes i Sognet.

Sognet hører under Baroniet Lehn's Birk's Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue= og Lægedistrict; 3die Vgkts. 3die Udskrivningskreds 33te Vægd. Sognet danner en egen Commune. Begge Kirker tilhøre Baroniet Lehn. I St. Jørgens Hospital, eller som det ogsaa kaldes St. Jørgens Kloster, have 15 Lemmer fri Bolig, Brændsel, et Stykke Havejord, c. 25 Rd. aarlig (1 har dobbelt Høving), fri Læge og Medicin. Hvidkildes Besiddere have Udnærnelseret. Indtægter: Legater til Beløb 330 Rd. aarlig og diverse Kornafgifter. Hospitalets Vedligeholdelse paa=hviler Hvidkilde.

St. Jørgens Kirke har en særdeles smuk Beliggenhed ved Sundet lidt (1 $\frac{1}{2}$ Mil) Sydvest for Svendborg, og selve den gamle Kirke af røde Muursteen med sit Taarn, sine Trappegarve, Blindinger og Munkesteen paa Taget tager sig ogsaa meget godt ud for dem, der nærme sig den enten fra Soen eller fra Landet. Den har bestaaet fra gammel Tid af som en Hospitalskirke og hørte i Middelalderen til St. Jørgens Sygehhus for Spedalske; baade Hospitalet og Kirken nævnes allerede 1372, da de i Densje forsamlede Biskopper udfærdte et Afsladsbrev for begge, og samme Aar tildømte Kong Valdemar IV. de Spedalske ved Svendborg noget Gods i „Sedhorv“, d. e. Sørup Sogn. Igjennem Tidernes Løb have Gierne af Hvidkilde Gods, hvorunder Hospitalet nu hører, ladet det tilflyde forskjellige Dotationer og vel ogsaa tilegnet sig saa betydelige Rettigheder, at de bleve ansjede og det som vi see med Urette, som dets Stiftere. Den nuværende

Fundats af 19de December 1735 er trykt i Hofmans Saml. VI. S. 58—76. Jfr. tal Resol. 13de August 1811. See nu „St. Jørgens Gaard ved Svendborg“ ved Biskop, Dr. C. T. Engelstoft i Samlinger til Jyens Historie og Topographi I. S. 1—45.

Sorup Kirke, der er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger, er restaureret i nuværende Besidders Tid; han har ogsaa stjaenket Kirken en ny Altartavle, malet af Carl Bloch, forestillende Christus med Dornekronen efter Guercinos berømte Maleri i Palazzo Corsini i Rom. Sorup var oprindelig et Sogn for sig. Foreningen med St. Jørgens er vistnok skeet efter Reformationens Indførelse, og i Begyndelsen var Sorup Hovedsognet; først Biskop Jacob Madsen betegner Sorup som Annex.

Egense Sogn, omgivet af Øster=Stjærninge, Ollerup, Kirkeby, Sorup og St. Jørgens Sogne samt Svendborg=Sund. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. v. for Svendborg. Areal, 3840 Tdr. Land, hvoraf 262 Tdr. Land Fredskov (Løvehaven, Amalielyst og Paulinelund), er i den nordlige Deel af Sognet bakket med bethdelig Helling syd paa mod Svendborg=Sund, og Jordsmonnet for Størstedelen af fortrinlig leermuldet Bestaaffenhed. Hvidkilde=So med 3 Skovbevægede Holme, smukt beliggende mod Sognets vestlige Grændse ved Hovedgaarden Hvidkilde og for Størstedelen omgivet af Skov, omtrent 100 Tdr. Land stor, modtager Vandet, foruden fra flere Kilder, ved et Aaløb fra den øst for samme i Sorup Sogn beliggende Sorup=So, og har ligeledes ved en mindre Aa Aaløb til Nielsrup= og Ollerup=Soer i Ollerup Sogn. Landeveien fra Svendborg til Faaborg passerer Sognet. Htk. 336 $\frac{2}{3}$ s Tdr. A. og C. og 20 Tdr. Skff.

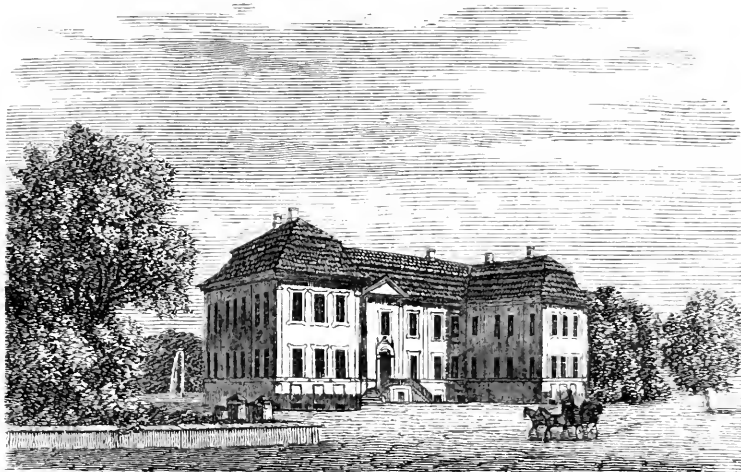
3 Sognet: Byerne Egense med Kirke, Præstegaard og Skole, Skovsbe, Ranzausminde (en Samling af Huse) med Skole, Mølle og Udskibningssted, og Fiskophuse, beliggende i Sognets sydligste Deel langs med Svendborg=Sund; Hovedgaarden Hvidkilde, under Baroniet Lehn, 77 Tdr. Htk., 712 Tdr. L. Ager; Hovedgaarden Lehnstov, ligeledes under Baroniet Lehn, ved Indløbet til Svendborg=Sund, 26 Tdr. Htk. og c. 255 Tdr. L.; Rode=Vandmølle ved Hvidkilde. Ialt i Sognet 46 Gaarde, 89 Huse med og 9 uden Jord, hvoraf 37 G. og c. 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1118. Jordbrug er Hovederhvervet, hvorhos Skovarbejde og ikke ubetydeligt Fiskeri fra de langs med Stranden beliggende Huse afgiver væsentligt Bierhverv.

Sognet hører under Baroniet Lehns Birts Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue= og Lægedistrict; 3die Vædsk. 3die Udskrivningskreds 34te Vægd. Sognet danner een Commune. Kirken tilhører Baroniet Lehn.

Egense Kirke, som er beliggende paa en Bakke, hvorfra haves en smuk Udsigt, har takkede Gavl saavel paa Kirken som paa det ret anseelige Taarn. Den har 5 Hvalvinger, foruden en Hvalving i Taarnet, hvilket blev afdeelt til Materialhuus i Aaret 1811, nu Baabenhuus. Samme Aar bleve de under Kirken værende aabne Begravesser tilkastede og Eigene deels flyttede til Sorup Kirke, deels nedgravede paa Kirkegaarden. Blandt de i Kirken Begravede var Sorgen Raas til Hastrup, „død 1657 i Krigen ndi Jyen“. „Den svenske Konge, som var en Elsker af Tapperhed endog hos sin Fjende, fulgte selv hans Liig en Fjerding Vej“. (See Stamtablen over Familien Raas i Hofmans Historiske Efterretninger om velsortjente danske Adelsmand I.). Paa Altartavlen læses Aar 1617. I Baabenhuset findes et Epitaphium over Ciler Rønnow til Hvidkilde. Prædikestolen har smukt Billedstjærerarbejde, deriblandt Baabnerne af Familierne Rønnow, Krabbe, Rosenkrands og Hardenberg. Kirken er restaureret i 1861—62. Orgel.

Den smukke Herregaard Hvidkilde, af hvis Hovedbygning her gives en Af-
 bildning, er Hovedsædet for **Baroniet Lehn**. Det ligger i en af Danmarks skønneste
 Egne ved Landeveien mellem Svendborg og Faaborg; paa den anden Side af Veien
 er den ikke ubetydelige og fiskerige Hvidkilde=So. Gaarden maa først have været et
 kongeligt Slot, thi 1376 nævnes Johan Wittekop, hougeman to Wittefelde (Lüb. Ur-
 fundenbuch IV. 339), siden tilhørte den den under Kong Christian I.'s Regjering berømte
 Rigsmarck Claus Rønnow; efter hans Død 1486 arvede hans Søn, den af sine
 Stridigheder med Biskop Jens Andersen Veldenaal bekjendte Rigsraad og Ridder Mar-
 quard Rønnow, Gaarden; da denne Familie 1563 uddøde med Sidstnævntes Søn Eiler
 Rønnow, en Broder til den sidste katolske Biskop i Roskilde Joadim Rønnow, som
 Hvidkilde ved hans Datters Giftermaal med Jens Bille til denne Familie, fra hvilken
 den atter ved Giftermaal kom til Familien Gjøe, nemlig Jakk Gjøe og hans Søn,
 den for sin Lærdom og sjældne diplomatiske Dygtighed bekjendte Geheimeraad Marcus
 Gjøe, der ogsaa eiede Brabesborg. Da Marcus Gjøe døde som den sidste Mand af
 sin Slægt 1698, kom Hvidkilde ved Salg til Geheimeraad Valdemar Christoffer Gabel,
 som dermed forenede den i samme Sogn beliggende Hovedgaard Lindskov, nu kaldet
 Lehnskov, der i 16de og 17de Aarhundrede havde tilhørt Familierne Norbn, Raas og
 Rosenkrands. Geheimeraad Gabel døde ugift 1725, hvorpaa begge Gaardene for res-

Hvidkilde.

terende Statter blev inddragne af Statskassen og solgte til Johan Lehn, en rig
 kjøbenhavnst Vindhandlers Søn, der tilligemed sin ældre Broder Abraham Lehn til
 Berritsgaard paa Lolland (bekjendt af Tordenstjolds Fodshistorie) blev adlet 1731.
 Denne nye Eier ombyggede 1742 hele den gamle Bygning paa Hvidkilde og opførte
 den nuværende prægtige toetages Hovedbygning paa tre Floie i moderne Stil. Ved
 sit Giftermaal med Edle Margrete Løvenhjelms (en Datterfønsdatter af den bekjendte
 Generallieutenant Hans Løvenhjelms og Enke efter Ernst v. Hobe til Nielstrup), for-
 enede han denne Hovedgaard (i Allerup Sogn) med Hvidkilde; og da han døde barnløs
 1760, tilfaldt hans Eiendomme hans Broderføns, Conferentsraad Poul Abraham Lehn,
 som et Par Aar tidligere havde arvet betydelige Godser i Lolland efter sin Fader, og
 som er bekjendt for den udmærkede Dygtighed, hvormed han bestyrede sine store Eiendomme.
 Disse udgjøre nu tre Baronier, idet han for sine tre Døtre og deres
 Efterkommere den 7de Februar 1781 oprettede af de nyeste Godser Hvidkilde, Lehnskov
 og Nielstrup Baroniet Lehn, og af sine lollandske Residdeliser 1784 Baroniet Guldborg-
 land og 1803 Stamhuset Høibyggaard, nu Baroniet Sonderkarle. Fra Stifteren
 Kammerherre og Conferentsraad Baron P. A. Lehn, der døde 1804, er Baroniet senere
 gaaet i Arv til hans Datterdatter Baronesse Kanjan-Lehn, der var gift med Kammer-
 herre, Baron J. Chr. Holsten-Lehn. Da Baronesse Kanjan-Lehn døde 1860 uden at

efterlade sig Børn, tilfaldt Baroniet Lehn hendes Moders Søsterdatters Søn, Baron Ditto Detlev Rosenorn=Lehn, tillige Besidder af Baroniet Guldborgsland, nu Udenrigsminister.

Om Familien Lehn findes Efterretninger i Histor. Tidskr. II., S. 89—122.

Hvidtildes udmærket skønne Have og Lystkov ere Anlag fra den nyeste Tid.

Baroniet Lehn har efter Statshaandbogen for 1873 Hk. af alle Slags 531 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 224½ Tdr., Bøndergods 161 Tdr., matr. Kirke- og Kongetiende 145¾ Tdr. (hvoriblandt følgende 9 Kirker: Egense, St. Jørgens, Sørup, Ollerup, Øster=Stjerninge, Hundstrup, Dreio, Stryno og Avernako); i Banfactier 10,400 Rd., i Søassurancactier 2000 Rd. og i Fideicommisscapitaler 488,000 Rd. Baroniet indbefatter Hovedgaardene Hvidkilde, Lehnsskov, Nielsstrup og Heldagergaard samt Gaarden Lehnshøj med et samlet Jordtilliggende af 1732 Tdr. Land, hvortil endnu kommer Godset Riding i Hertugdømmet Slesvig (substitueret med en Fideicommisscapital af 213,000 Rd.) med et Jordtilliggende af 865 Tdr. Ploieland, slesvigsk Maal, og 120 Tdr. Land Skov. Til Baroniet hører 2195½ Tdr. Land Skov foruden de 120 Tdr. under Rding.

Øyd for Hvidkilde=So ligger der et gammelt Voldsted Boelsgaard, hvor der for omtrent 250 Aar siden endnu skal have staaet en Herregaard.

Skovsbo har forhen været en Hovedgaard, som ikke maa forveksles med det mere bekjendte Skovsbo i Rynkeby Sogn i Ødenje Amt. Efter Danske Atlas VI., S. 713 tilhørte den i det 16de Aarhundrede Rigshofmesteren Eiler Hardenberg; den er nu underlagt Hvidkilde.

Øster=Stjerninge Sogn, hvortil Hundstrup Sogn i Salling Herred, der dog ligger ganske adskilt deraf, er Annex, er omgivet af Vester=Stjerninge Sogn i dette Herred, Ollerup og Egenje Sogne i Sunds Herred samt Lille=Vest. Kirken, ved Sognets Nordgrænse, c. 1 M. v. for Svendborg. Areal, 1705 Tdr. Land, hvoraf 52 Tdr. Land Fredskov (Hestehave), er bakket i den nordlige Deel af Sagnet med Hælding mod Øyd. Jordsmonnet er af leermuldet og i den sydlige Deel af Sagnet af sandmuldet og sandet Bestaafenhed. Fra Ollerup=So, som ligger paa Sognets Nordgrænse, løber en mindre Aa, der danner den nordvestlige og vestlige Grænse og udmunder i Havet. Hk. 167 Tdr. A. og E.

3 Sagnet: Byerne Øster=Stjerninge med Kirke, Præstegaard, Veirmølle og Maltgjøveri, og Ballen med Skole midt i Sagnet; Aalsgaarden Allemose, 14⅓ Tdr. Hk. (2½ Tdr. Hk. Fæstegods), 150 Tdr. l. Ager og 18 Tdr. l. Skov, og Nørregaard. Jalt i Sagnet 36 Gaarde, 35 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 24 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 546. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, haves ubetydeligt Erhverv ved Fiskeri.

Sagnet hører under Baroniet Lehns Birks Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkts. 3die Udskrivningskreds 35te Lægd. Med Annexet Hundstrup i Salling Herred een Commune. Kirken tilhører Baroniet Lehn. Af Legater har Sagnet Forpagter Mogens Nielsens og Hustrues Legat, 1000 Rd., og det Ablefeldtske Legat, 100 Rd.

Øster=Stjerninge Kirke er opført af Kampesteen med runde Buer, Hvalvinger og Taarn senere tilføiede af Muursteen. Besidderen af Baroniet Lehn, Baron Rosenorn=Lehn, har i 1868 ladet Kirken smukt restaurere og skjænket den en smuk, malet Altertavle (Matth. 14. 31).

Ollerup Sogn, omgivet af Annexet Kirkeby Sogn, Steenstrup, Egenje og Øster=Stjerninge Sogne samt Salling Herred. Kirken, sydlig

i Sognet, 1 M. v. n. v. for Svendborg. Areal, 2423 Tdr. Land, hvoraf 258 Tdr. Land Fredskov (Fuglehaven m. fl.), er bakket, og Jordsmonnet for Storstedelen af leermuldet Bestaffenhed. Sognet har 2 temmelig store Jandsøer, Ollerup=So ved Sydgrændsen og Nielsstrup=So i den østlige Deel, samt begrændses paa den sydøstlige Side af Hvidkilde=So i Egense Sogn. Et Aløb forbinder disse 3 Jandsøer med hinanden, nemlig fra Hvidkilde=So til Nielsstrup=So og derefter til Ollerup=So, hvorefter det løber langs med Sognets sydvestlige Grændse. Landeveien fra Svendborg til Faaberg passerer Sognets sydligste Deel. Htk. 214¹/₈ Tdr. A. og E. og c. 8 Tdr. Stff.

3 Sognet: Bjerne Ollerup ved Landeveien, med Kirke, Præstegaard og Stele, og Staagerup, hvoraf noget hører til Steenstrup Sogn; Hovedgaarden Nielsstrup, under Baroniet Lehn, 42 Tdr. Htk. og 350 Tdr. L.; Gaardene Beierholm og Skovsgaard (som denne see Steenstrup Sogn); Knarbjerg Huse og Egebjerg Skovhuse. Ialt i Sognet 35 Gaarde og 81 Huse, hvoraf 21 G. og 53 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 762. Med Undtagelse af noget Skovarbeide i Hvidkilde Skove havees intet særligt Erhverv udenfor Jordbrug.

Sognet hører under Baroniet Lehn's Virks Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 36te Lægd. Med Annexet Kirkeby een Commune. Kirken tilhører Baroniet Lehn.

3 Ollerup Kirke, som er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger, findes adskillige Begravelser af adelige Familier, som have eiet Nielsstrup, saaledes: 1) Hr. Johan Bjørnsen, † 1534, med Hustru Gertrud Parsbjerg, † 1552, 2) Hr. Iver Lunge, † 1587, med Hustru Maren Bjørnsdatter, † 1561, 3) Fru Elise Krabbe, Eiler Hoegs til Dallund, † 1555, 4) Hr. Sorgen Ernst von Hohen, † 1749, med hans første Hustru Anne Cathrine Risén, † 1713, 5) Oberst Detlev v. Buchwald, † 1735. Paa Alteret findes Bogstaverne R. V. D. v. Q. S. L. samt Nærstallet 1606. Bogstaverne betegne Ditlev v. Dvalen og hans tvende Hustruer Rigborg Valkendorf og Sophie Lunge.

Nielsstrup er en gammel Herregaard, der allerede omtales i første Halvdeel af det 14de Aarhundrede. Paa Kong Hans's Tid tilhørte den Rigshofmester Poul Laxmand, som blev myrdet af to Adelsmand paa Høibro i Kjøbenhavn den 22de Juni 1502, hvorpaa hans store Besiddelser bleve tilkomte Kongen, da han blev erklæret stuldig i forraderiske Forbindelser med de svenske Drøvere. I Midten af forrige Aarhundrede kom Nielsstrup ved Giftermaal til Johan Lehn til Hvidkilde, i hvilken Families Besiddelse den siden har været, og er nu underlagt Baroniet Lehn. Den Mening, at her i den katolske Tid skal have været et Kloster, har allerede Pontoppidan (Danske Atlas III. S. 576) vist at være ugrundet.

3 Ollerup har tidligere ligget en Herregaard. En af Bøndergaardene, der kaldes Slottet, bærer i dette sit Navn maastee endnu Minde herom.

Kirkeby Sogn, Annex til Ollerup Sogn, omgivet af dette S., Lunde, Steenstrup, Egense, Sorup og Tved Sogne samt Gudme Herred. Kirken, noget vestlig i Sognet, 1 M. n. n. v. for Svendborg. Areal, 3121 Tdr. Land, hvoraf 320 Tdr. Land Fredskov (København, Naarud og Slæbæ=Skov), er bakket og hæver sig i Sognets nordøstligste Hjørne ved Høibjerg 340 Fod. Jordsmonnet bestaaer for Storstedelen, navnlig paa Bankerne, af sandede, grusede og stenede Jorder; dog findes i Sognet enkelte gode muldede og lerede Jorder. En mindre Å udspringer ved Sognets Nordgrændse, løber mod Syd og gennemskærer endeel af Sognets

Midte fra Øst til Vest. Landeveien fra Svendborg til Odense gennem-
 sfjærer Sognet fra Syd til Nord. Htk. 218 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bjerne Kirkeby med Kirke og Skole, Dongs-Høirup,
 Kaarud (spredt beliggende), Egebjerg og Slæbæk (kun enkelte Gaarde);
 Slæbækgaard med Teglværk (under Baroniet Lehn). Ialt i Sognet
 49 Gaarde og 87 Huse, hvoraf 18 G. og 40 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 911. Ligesom i Hovedsognet havees intet Erhverv, med
 Undtagelse af noget Skovarbeide i Hvidkilde Skove, udenfor Jordbrug.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hoved-
 sognet; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 37te Lægd. Kirken tilhører
 Stamhuset Egesskov.

Kirkeby Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.
 Kirkeby var i ældre Tider et Hovedsogn, som havde Lunde til Annex, men i Aaret
 1646 blev Lunde lagt til Steenstrup og Kirkeby til Ollerup.

Slæbæk skrives 1374 Slæthebet (Suhm XIII. 226).

Steenstrup Sogn, omgivet af Annexsognet Lunde, Kverndrup, Kirkeby
 og Ollerup Sogne samt Salling Herred. Kirken, omtrent midt paa
 Sognets østlige Side, c. 1 $\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Svendborg. Areal,
 4602 Tdr. Land, hvoraf 350 Tdr. Land Fredskov (Storstedelen af
 Bommemoose Skov), er især i den sydlige Deel af Sognet bakket, og
 Jordsmønnet for en stor Deel stenet og gruset, men ogsaa af muldet og
 leermuldet Bestaafenhed. Et Aaløb gennemsfjærer Sognet omtrent i
 Midten fra Øst til Vest. En mindre Landvei fra Svendborg til Ås Jens
 passerer Sognet. Htk. 347 Tdr. A. og E. og 19 Tdr. Ekff.

3 Sognet: Bjerne Steenstrup med Kirke, Præstegaard, Skole
 med Fogeskole, 1 Friiskole, Kro med Kjøbmandshandel og Bageri, 1 Teglværk,
 Rødme, noget af Staagerup, hvoraf Storstedelen hører til
 Ollerup Sogn, Hundtofte og Lille-Løitved; Hovedgaarden Skjoldemoose
 med c. 35 $\frac{1}{4}$ Tdr. Htk. A. og E., 16 Tdr. Ekff., med et Areal
 af 300 Tdr. L. Ager, 240 Tdr. L. Skov (3 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk. Fæstegods) og
 Gaarden Skovsgaard i Ollerup S., 9 $\frac{1}{4}$ Tdr. Htk. A. og E., c. 7
 Tdr. Ekff., 88 Tdr. L. Ager og 160 Tdr. L. Skov, der drives i For-
 ening med Skjoldemoose, Løitved, c. 36 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. A. og E., 2 $\frac{5}{8}$ Td.
 Ekff., med 317 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng, 82 Tdr. L. Skov og
 19 Tdr. L. Mose (3 $\frac{3}{8}$ Tdr. Htk. Fæstegods, Steenstrup Kirke med Kirke-
 og halve Kongetiende), Kroghenlund, c. 24 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. A. og E.,
 3 Tdr. Ekff., med et Areal af 230 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. L. Skov
 og 7 Tdr. L. Eng og Mose, 1 Vandmølle (2 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods),
 Gaarden Amalielund; Høierup Vand- og Veirmølle, Langhøi
 Veirmølle; Fogeskov (30 H.), Langmosbjerg (20 H.), Dyndet,
 Høierupgaards Huse (7 H.) og Snevren (7 H.) Ialt i Sognet
 48 Gaarde, 120 Huse med og 94 uden Jord, hvoraf 24 G. og 165 H.
 udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1472. Foruden ved Jordbrug havees ikke ubetydeligt
 Erhverv ved Torveproduction samt ved noget Skovarbeide.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svend-
 borg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 3die Udskrivnings-
 kreds 38te Lægd. Med Annexsognet Lunde een Commune. Kirken tilhører
 Eieren af Gaarden Kroghenlund. Sognet har følgende Legater: Dr. Peder

Zesperens Legat, hvoraf aarlig udredes af 2 Gaardes Jorder 20 Rd., Frøken Bredahls Legat, stort 212 Rd., det Friis-Zesperenske Legat, 200 Rd., H. W. Bergs Legater, 100 Rd. til Skoleræsenet og 100 Rd. til Fattigvæsenet, hvilke tvende Legater skulle opvære til 500 Rd. hver, inden de bruges.

Steenstrup Kirke er oprindelig en rundbuet Muursteenskirke, til hvilken Choret og Hvalvingerne, senest Taarnet (1600), ere fojede.

Hovedgaarden Skjoldmose tilhørte i lang Tid Familien Hardenberg, som allerede skal have eiet den 1365. I det 17de Aarhundrede horte den til Rigsraad Otto Krags store Besiddelser i Kjøbenhavn og eiedes efter hans Død af hans Son og Sønesøn, Geheimeraad Niels Krag og Etatsraad Niels Krag, samt Sidstnævntes Enke Sophie Juul indtil henimod Slutningen af forrige Aarhundrede. Senere var Konferentsraad Obeligh Eier. I dette Aarhundrede eiedes Gaarden i længere Tid af den driftige Landmand, Proprietair C. F. Berg, af hvis Bo den ved Aar 1851 solgtes til Besidderen af Grevskabet Muckadell. Den eies nu af Baron C. H. D. V. Schaffastky de Muckadell.

Hovedgaarden Løitved forekommer første Gang 1385, da der omtales en „Kynno Aghisjon af Løghetweth“, som ogsaa nævnes 1394 (Suhms Danm. Hist. XIV. S. 170 og 333); den Laurits Fjendsen af „Løgetved“, der forekommer hos Hvitfeldt i den lange Række af Herremænd, som undertegnede Forbundet imellem Kong Erik af Pommern og den polske Konge Vladislav II. i Kjøbenhavn 1419, maa have været en Son af denne Fin Aagesen. Senere tilhørte Løitved Familierne Thott og Gjøe, Breide Rangau, Rigsraad og Statholder i Kjøbenhavn († 1618), der var gift med Karen Gjøe, Familien Kula og tilsligemed Skjoldmose, Flintholm, Egekov o. M. Familien Krag (see ovenfor). Imod Slutningen af forrige Aarhundrede tilhørte Gaarden i nogle Aar Inspektorsraad Lange til Rødkilde, senere Kammerjunker Stie Tonsberg Krogh; Godiet afhændedes paa denne Tid til Fæstjerne. Den nuværende Hovedbygning er 1843 opført af Grundmurr. Eier: N. P. Peterien.

Kroghe Lunde, oprindelig en Parcelgaard fra Løitved, er opført af ovennævnte Kammerjunker Krogh i Slutningen af forrige eller Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Lunde Sogn, Annex til Steenstrup Sogn, omgivet af dette S., Kirkeby og Kverndrup Sogne samt Gudme Herred. Kirken, jydvestlig i Sognet, 1¼ M. n. n. v. for Svendberg. Areal, 3186 Tdr. Land, hvoraf c. 130 Tdr. Land Skov, der dog ikke er Fredsskov (Høies Niis), er noget bakket, og Jordsmenget af rødleret, leer- og sandmuldet Beskaffenhed. Landeveien fra Svendberg til Odense passerer Sognet. Hst. 245 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Lunde med Kirke og Veirmølle, Høie med Skole, og Bobjerg; Aulsgaarden Langkildegaard, 18²/₃ Tdr. Hst. A. og E., 3 Tdr. Skff., 190 Tdr. L. Ager, 116 Tdr. L. Skov og 4 Tdr. L. Mose, Lundegaard; Vandmosehuse, Røkkenberg og Ellehave (3 G.), Høies-Dong og Lunde-Dong, Høisehave (4 Boelssteder og 3 Huse) og Vøllemose Huse. Ialt i Sognet 53 Gaarde, 52 Huse med og 51 uden Jord, hvoraf 38 G. og 74 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 866. Jordbrug og ubetydeligt Skovarbejde udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 3die Udskrivningskreds 39te Vgkd. Kirken tilhører Stamhuset Egekov.

Lunde Kirke er opført aldeles ny 1852, med Spiir, uden Hvalvinger, med spidsopløbende paa det nederste Sparreværk lagt Loft, afdeelt i Fuldinger med forguldede

Pister. Kirken er meget høj, dertil lys og i det Hele smuk. Den gamle Kirke, som blev nedrevet, var meget lille, snæver og mørk.

Tæt ved Langtildegaard findes et Sted, som af de Dmboende kaldes Herregaarden, hvor man endnu finder Muursteensbrokker og Spor af Grave.

Kverndrup Sogn, det nordligste Sogn i Herredet, omgivet af Lunde og Steenstrup Sogne samt Gudme og Salling Herreder. Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{3}{4}$ M. n. n. v. for Svendborg. Areal, 5584 Tdr. Land, hvoraf 447 Tdr. Land Fredskov (Nortorpe-Ekov, Sønderhave, Dyrehaven, Møllerlysteskov, Rusbjerg Ekov og Blegel), er noget bakket, og Jordsmonnet af rødleret og leermuldet Bestaffenhed. Toende Arme af Odense=Na udspringe i Sognet og gennemstjære sammes Midte. Hovedlandeveien fra Nyborg til Boiden og Landeveien fra Svendborg til Odense passere Sognet og danne i Midten en Korsvei. Hk. $482\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., $16\frac{3}{8}$ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Kverndrup ved den ovennærnte Korsvei, med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, Veirmølle, Postexpedition og Telegraphstation, Trunderup med Frikkole, Gultved og Egeskov; Hovedgaarden Egeskov, under Stamhuset af samme Navn, $94\frac{5}{8}$ Tdr. Hk. A. og E., $16\frac{5}{8}$ Tdr. Skff., 870 Tdr. L. Ager, 747 Tdr. L. Ekov (Kverndrup og Lunde Kirker med Kirke- og Kongetiende, Kirkeby Kirke med Kirketiende, en Veirmølle og et Teglværk, $283\frac{7}{8}$ Tdr. Hk. Fæstegods); Møllegaard, Trunderupgaard, Lundsgaard og Fallegaard. Ialt i Sognet 75 Gaarde og 108 Huse, der alle have meer eller mindre Jord, hvoraf 44 G. og 76 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1241. Jordbrug og noget Skovarbeide er Indbyggernes Hovederhverv. Ved Egeskov afholdes aarlig et Marked i September Maaned.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgtds. (Valgsted). 3die Udskrivningskreds 40de Lægd. Sognet udgjør een Kommune. Kirken tilhører Stamhuset Egeskov. 3 Kverndrup er et Hospital med et Huus i Byen og et i Egeskov, i hvert 4 Lemmer, stiftet 5te December 1770 af Statsraadinde Krag, som dertil har legeret en Capital, 4000 Rd., og hvoraf hvert Lem nyder, foruden Voligen, Brændsel og 2 Mk. ugentlig i Penge. Sognet har endvidere det Kragste Legat for Sognepræsten, 2000 Rd., det Wille=Bræhste Begravelseslegat, 500 Rd., og Smed Andreasens Legat, 208 Rd. 46 ß, til Fattigvæsenet.

Kverndrup Kirke, til hvis Opførelse der er udjædt Afsladsbreve 1393, 1394, 1396, 1419, 1433 og 1445 (Pont. Annales II., 240, 243, 250, Scr. rer. Dan. I. 323, 328, 338, cfr. Danste Magazin I. 163) var i katolsk Tid indviet St. Laurentius, ifte, som anført i Hofmans Fundatser VI, 46, til St. Mikkel. Det er en Korskirke, fra Tst til Vest 62 Alen lang, 12 Alen bred, $12\frac{1}{2}$ Alen under Hvalvingerne med Taarnet mod Tst over Choret og et Vaabenhuus paa Sydsiden. Langskibet har 5 Hvalvinger, Choret og begge Sidearmene hver een. Tmtrent 16 Alen af den vestlige Korsarm, saavelsom begge Sidearme, Taarnet og Vaabenhuset ere senere Tilbygninger, opførte af Muursteen, medens den oprindelige Kirke, nemlig Choret og den østligste Deel af Langskibet, er opført af nilluggen Granit paa en omtrent $1\frac{3}{4}$ Alen høj tilhuggen Granitstøtte. De oprindelige Vinduer have været smaa, runderbuede. Samme Form har Chorbuen, saavelsom Buerne til de tre andre Korsarme. 3 Præstegaardens Hove staaer en gammel Dovefont af Granit med udhugne Prydelser i Rundbuestil. Paa den nordlige Korsarms Nordmuur findes udbvendigt i Stokken et Menneskehoved udbugget i Granit. Prædikestolen af udstaaret Egetræ bærer L. Brodenhuus og Karen

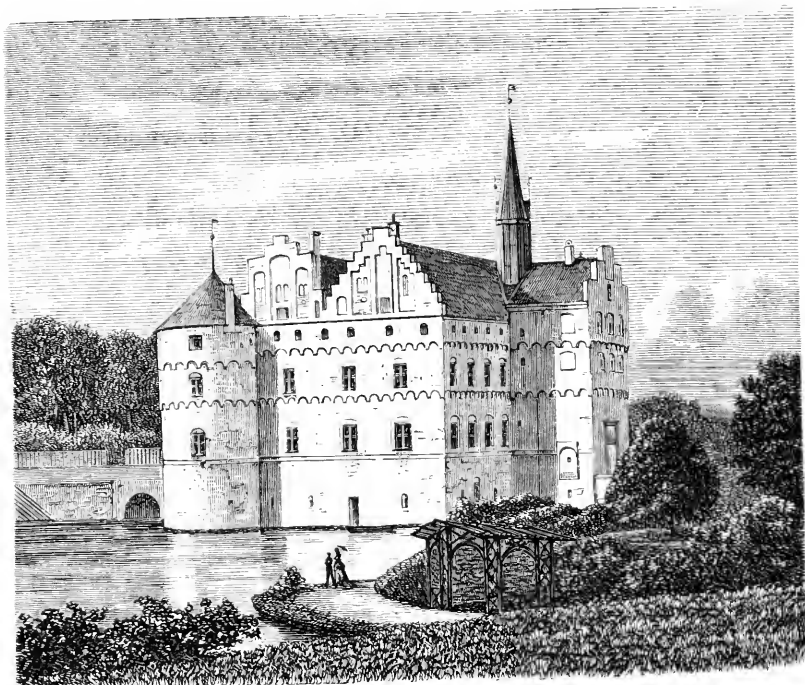

Skrams Baaben og Marstallet 1599. I den sydlige Korsarm, ved et Bittervark adskilt fra den øvrige Kirke, findes Ligstene a) over Frands Brodenhuus, † 14de Novbr. 1569, og Hustru Anna Einbuns, og b) over Laurids Brodenhuus, † 4de November 1604, og Hustru Karen Skram. Her findes ogsaa det Epitaphium over Familien Ulfeld i poleret graa Sandsteen, hvilket Rigs-kantsleren Jakob Ulfeld og Hustru Brigitta Brodenhuus oprettede i Maert 1616, efterat hun havde ladet sine Forfædres Lig flytte fra Bindinge Kirke til Kverndrup Kirke. 13 adelige Baabner findes der og de svare til Navnene nedenunder, nemlig: 1) Erik Ulfeldt, † 1420, 2) hans Hustru Maria Abildgaard, † 1425, 3) Andreas U., † 1456, 4) hans Hustru Metta Schwerin, † 1485, 5) Ebbo U., † 1501, 6) hans Hustru Christina Bjostrup, † 1505, 7) Knud U., † 1540, 8) hans Hustru Anna Hardenberg, † 1566, 9) Jacob U., † 1593, 10) hans Hustru Anna Flemming, † 1570, 11) Maria Julia (Juel), Sidstnavntes Moder, † 1585, 12) Jacob U., Cantsleren, 13) Brigitta Brodenhuus. Ved disse to sidstnavnte Navne er der ingen Marstal, men Plads til Fortsættelse. Ved Siden af Epitaphiet findes en Stamtable, hvorpaa Navnene gjentages med Tilføielse af Domsfru Dorothea Ulfeldts Navn og Dødsaar. Senere ere følgende af den Ulfeldtske Familie bleve bixatte i den aabne Begravelse: Jacob Ulfeldt til Urup, D. R. K., Rigets Cantsler, † 1630, hans Søn Knud, † 1646 som Følge af det Saar, han fik i Zoslaget ved Kolbergerheide, en anden Søn af Jacob U., ligesom han med Fornavn Jacob, Kongelig Majestats Ritmester, skudt i Lante Nygen 1625, en tredje Søn Frants, „Greve von Ulfeldt, Friherre til Urup, Herre til Trebygaard, Hermanent og Grotliis, den Romerske Keiserlige Majestats Kammerherre og General-Feltvagtmeister og Obrister over 1500 Cnerasserer“, død i Lante Høsten 1636, en fjerde Søn Peder U., † 1621, en femte Søn Lauritz U., † 1659, en sjette Søn Eiler, skudt 1ste Juli 1644 til Drlogs i Femernsjund, en syvende Søn Tyge U., † 1637 (der var ialt 17 Søskende, 11 Søner og 6 Døttre, som Materiet giengiver hos Hofman U., S. 224). Hvad der er tilbage af de jordiske Levninger af Broffenhuuserne og Ulfeldterne findes i et Beenhuus i Capellet. Risterne ere sammensaldne, og de ovenstaaende Efterretninger beroe paa ældre Optegnelser. Over Medlemmerne af Kragernes Slægt, der senere eiede Egefskov, findes 2 Epitaphier i Kirken, skjønt den ene af dem, over hvem de ere satte, er begravet i Moeskilde, den anden i Paris. Under Epitaphiet findes 5 Ligstene over: 1) Anders Eriksen Ulfeld, † 1456, 2) dennes Hustru Mette Schwerin, † 1485, 3) Ebbe Andersen Ulfeld, † 1501, og Kirskine Dtesdotter, † 1505, 4) Knud Ebbejen Ulfeld, † 1540, og Hustru Anna Hardenbergsdotter, † 1566, 5) Jacob Ulfeld, † 8de October 1593, og Hustru Anna Flemming, † tertio Idus Novembris 1570. Endelig findes her en Mindetable over Familien Krag, uddød 26de Mai 1760 med Kammerjunkfer Frederik Christian Krag. I Gravecapellet, under Capellet findes Deputeret i Sœtatens Generalcommissariatscollegium, Statsraad Niels Krags smukke og velbevarede Kiste med mange Indskrifter, Baabner og Afnetavler, ligeledes findes der hans Enkefjernes og Døttres samt hans Søfers Sofie Hedevig Krags Kister. Af Villernes Slægt findes i Gravecapellet 6 Liig, nemlig Geheimeraad Henrik Wille-Bræhe til Egefskov og Stamhuset Hvedholm samt hans første og tredje Frue, 2 Døttre af 2det Egetskab og en Søn af tredje Egetskab. I den nordre Korsarm findes en Fortegnelse over Præster fra 1572 til 1775, i Baabenhuset en Mindetable over dem af Sognet, der faldt i Krigen 1848—50.

Den sidst afdøde Besidder af Egefskov har opført et Gravecapel (i gothisk Stil af røde Murrsteen) for sin Familie paa et til Kverndrup Kirkegaard hørende Stukke Jord, øst for den gamle Kirkegaard. Dette Stukke Jord og Capellet indviedes den 4de April 1872. Deri hviler nu foruden den afdøde Geheimeraad, Baron Friedrich Siegfried Wille-Bræhe og Hustru fødte v. Willow ogsaa deres Somnesøn Frederik Henrik Baron Wille-Bræhe, der døde i 1872 i en Alder af 20 Aar.

Den gamle mærkelige Hovedgaard Egefskov tilhorte alt i det 14de Aarhundredes Slutning den holsteenske eller sidslesvigiske Familie Skindtel, senere ogsaa kaldet Einhuus, der førte 3 Soblade i sit Vaaben og vistnok var en Green af Zehesiederne. Laurids Skindtel, der døde 1533, efterlod Gaarden til sin Enke, Fru Hilleborg Wille, og da hun var død 1536, eiede deres tre Døttre Anna, Hilleborg og Rigborg Gaarden i Fællesskab. Anna agtede Frants Broffenhuus til Brangstrup, Rigsraad og Marsk, som faldt i Belæiringen for Varberg 1569. Han opførte 1554 den nuværende Hovedbygning med dobbelt Tag, tattede Gavl og Taarne, omgivet af en bred Grav. Efter ham blev Sonnen Laurids Broffenhuus Eier af Egefskov. Han var en haard, brutal og havngierig Mand, især bekendt af sin grusomme Strengthed mod Datteren Rigborg Broffenhuus. Denne var (vi følge her i Fortællingen Prof. L. Becker i hans Beskrivelse af Egefskov) Hofdame hos Christian IV.'s Dronning Anna Catharina. Hun

fødte i Aaret 1599 en Søn, til hvilken Kongens Kammerjunker Frederik Rosenfrands til Rosenwold blev udlagt som Fader. Dette vedgik denne ogsaa, men almindelig antoges Kongen for idetmindste at have deelt Tamens Gunst med ham, og hendes Fader var fuldkommen overbevist herom. Rafende over den hans Familie overgaaede Stam nægtede han paa det Bestemteste sit Samtulle til en Forbindelse mellem Datteren og Rosenfrands, nægtet denne erklærede sig beredt til at agte den forførte Pige, og paa-faldte de da gjældende barbariske Love mod de Skuldige; Loven fastsatte, at Forføreren skulde miste sin Ære og sine to Fingre, og Pigen indespærres sin Livstid. En saadan Dom blev ogsaa affagt, men Kongen formildede den for Rosenfrands derhen, at han skulde drage til Udlandet og stride mod Tyrken. Rigborg Brokkenhuus blev indespærret paa Egeffov i et Bærelse i anden Etage, som endnu paa vijes, hvor hun tilbragte 5 Aar indtil Faderens Død (man kaldte en saadan Indespærring endnu dengang Indmuring). Efter Laurids Brokkenhuus's Død beholdt hans Enke Karen Skram, en

Egeffov.

Datter af Admiralen Peder Skram, Egeffov som Enkesæde indtil 1618, da hun overdrog Gaarden til sin Svigersøn Jakob Ulfeld til Urup og Ulfeldsholm, Rigsraad og Rigets Kantsler samt Lehnsmænd paa Nyborg Slot, der var gift med Datteren Birgitte Brokkenhuus. Efter Rigskanslerens Død 1630 synes hans Sønner at have deelt Gaarden imellem sig, indtil en af dem, Laurids, efterhaanden udkjøbte de Andre; han solgte 1648 Egeffov til sin Svigersfader Oluf Parsberg, der igjen afhændede den til den i Souverainitetshistorien bekendte Rigsraad Otto Krag († 1666), hvis Søn var Geheimeraad Niels Krag og Sønnesøn Statsraad Niels Krag. Da denne Familie var uddød, kom Egeffov 1784 ved Kjøb til Geheimeraad Henrik Wille-Bræbe til Hvedsholm, hvis Søn, Geheimeraad Grev Preben Wille-Bræbe, † 1857, der ogsaa er Stifter af Grevskabet Bræbesminde, 20de November 1811 oprettede Egeffov til et Stamhuus for sin næstældste Søn, Baron Henrik Wille-Bræbe. Denne døde 1870 som Geheimeraad og efterlod Stamhuset til sin Søn, nuværende Besidder, Kammerh., Baron Preben Wille-Bræbe, tidligere Gesandt ved det italienske Hof. Af Egeffov gives her en Afbildning.

Stamhuset Egestov har efter Statshaandbogen for 1873 Hk. af alle Slags 436 Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 109³/₄ Tdr., Bøndergods 337¹/₄ Tdr., matr. Kirketiende 89 Tdr.; i Bantactier 3900 Rd., i Jideicommisscapital c. 512,500 Rd. Paa Stamhuset hviler ingen Gjald.

Turo Sogn bestaaer af Den Turo, beliggende syd for Fasilandet, hvorfra den er adskilt ved Svendborg-Sund, og ost for Den Taasinge, hvorfra den er adskilt ved et smalt Sund. Paa Dens Sydside indsfjærer sig fra Vest en lang smal Bugt af stor Dybde, „Turo Bund“ kaldet, hvori findes en lille Holm, Rødholm, der hører til Taasinge. Kirken, paa Dens nordvestlige Side, c. $\frac{1}{2}$ M. o. j. o. for Svendborg. Arealet, 1516 Tdr. Land, hvoraf 190 Tdr. Land Fredskov (Fredskov, Østerkø, Smormosekø, Sudema og Hulekø), er høitliggende og sladt med steile Klinter mod Havet paa den sydlige og nordøstlige Kyst. Det saakaldte „Turo Rev“, c. 50 Tdr. Land, der benyttes til fælles Græsning for Ungkvæg, strækker sig fra Dens Østkyst med en lang Revle ud i Langelandsbøltet. Jordsmønnet bestaaer dels af skjøre Leerjorder med lidt Muld og dels af rødsandede Jorder. Hk. 109⁷/₈ Tdr. A. og E., 12¹/₂ Td. Skff.

Paa Den er ikkun een By, Turo med Kirke, Skole og nogle Pøgeskoler, 2 Beirmøller. Ialt i Sognet 26 Gaarde, 80 Huse med og 93 uden Jord, hvoraf 22 G. og 113 H. udenfor Byen.

Judbyggere: 1090. Af Beboerne ernære 48 Familieforfjergere sig ved Jordbrug, 128 ere enten Skibsredere, Skippere, Sømand eller Fiskere og 50 ere Professionister. 3 Skibsbyggerier, der beskæftige 60 Arbejdere, findes paa Den. Til Den hører omtrent 70 større og mindre Fartøier, de største paa omtrent 150 Tons. Nogle enkelte Skibe gaae i overjøist Fart, de fleste paa Østersøen, Rusland, England, Frankrig og Norge, de mindre fare indenrigs og omtrent 20 ere Fiskekvaer. En Snees Familier lede af Fiskeri, og der fanges Torrk, Hornfisk, Pleier eller Pløde (en Art Flynder), Makrel, Rødpetter, Sild og Mal; Fiskeriet synes i den senere Tid at være betydelig aftaget paa Den, formeentlig paa Grund af Dampfiskearten. Endeel Erhverv gives ved Skovarbejde.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Bgkts. 3die Udskrivningskreds 55de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Kommunen.

Turo Kirke er bygget 1639 af Fru Ellen Marsviin, Christian IV.'s Svigermoder, til hvis vidtløstige Besiddelser ogsaa denne T. horte. Kirken ligger paa en Hvi paa Dens nordlige Side lidt fra Svendborg-Sund, hvilket her er omtrent 1300 Alen bredt. Den har et Spir, men forøvrigt intet Særegent ved sin Bygningsmaade: den er ikke hvalvet, men har giblet Loft. I det oldnordiske Muzæum findes (eller rettere fandtes, thi den kom der til formedest daarlige Indpakning i odelagt Tilstand og er senere end mere forringet den berømte Altartavle fra Turo, der formodes at have hert til Dalum Klosterkirke og af Fru Ellen Marsviin derfra at være fort til Turo. Den fremstiller i Billedsfjærerarbejde den sorgende Jomfru Marie med Christi døde Legeme paa Skjædet. Hvad der gjor denne Altartavle saa mærkelig er, at der paa Fløidørene findes samtidige Portraiter af Donatarerne, Kong Christian den Fjerde og Dronning Dorothea, med det danske og det brandenborgske Vaaben. Det var efter disse Portraiter, at den oldenborgske Maler Wolfgang Heimbad, der levede her under Frederik III. og Christian V., har malet de Portraiter, som i sin Tid fandtes paa Kunstskammeret og fra Slægt til Slægt gif for Portraiter af Kong Hans og Dronning Christine, naagtet man havde Afbildninger af dette Kongepar baade paa Altartavlen i Graabrødre Kirke i Odense (nu i Fruen Kirke), paa Lighienen sammefheds (nu i St. Knuds Kirke.)

og paa Stenen ved Dgangen til det fiore Kongelige Bibliothek, der viste heelt andre Figurer; ogsaa i den Samling af Portraiter, som Kong Christian V. lod opsætte i Conſeilsſalen paa Frederiksborg, fandtes Copier af Kongens Portrait paa Altertavlen, mærket med Kong Hans's Navneſiffre (dette er nu forandret). Det var Secretairen i Commissionen for Oldsagerne, C. Thomſen, der i 1828 ved at ſee Altertavlen paa Turo, navnlig ved at ſammenligne Portraiterne med Afbildningerne af Kong Christian paa Gripsholm og Skofloster ſamt ved at drage Slutning af de vedſøiede Vaabner ſaae ſig iſtand til at paaviſe lange Tidens Bildfarelſer med Henſyn til diſſe tvende Kongelige Portraiter*). Den nuværende Altertafle blev omtrent ſamtidig med at C. Thomſen gjorde denne Opdagelſe fort herhen fra Graabroder Kloſterkirke i Svendborg, ſom da var under Redbrydſe. Den fremſtiller i Træſtjærerarbeide Korsſættelſen og Scener af Lidelſeſhistorien. Paa Chorets nordlige Side hænger et udfaaaret Crucifix; ogsaa findes Billedſtjærerarbeide af Kunſtward i Skriſteſtolen og i de øverſte Stole. Turo hørte, inden Den fik ſin egen Kirke, under Bregninge Sogn paa Taaſinge.

Efter Saxos Fortælling var Rolſ Krake født paa Turo, hvor hans Fader Kong Helge paa et af ſine Krigstog havde voldtaget Thora, der af Hævn tilføiede ham hans egen Datter Yrsa, ſom ſaaledes blev Moder til Rolſ**). Den kaldes ogsaa i ældre Skriſter Thoro, og Navnet har man villet udele enten af nyſnævnte Thora, ſom der ſkal være begravet (Scr. rer. Dan. I p. 151, 225), eller mindre rimeligt af Thor, ligesom det nærliggende Taaſinge (Thorseng). Det nævnes i Vordebogen 1231 („Thorø major“ til Adſkillelſe fra den mindre T af ſamme Navn ved Aſiens), hvor der ſiges, at der paa den fandtes Hjorte, Raadyr og Daadyr (Scr. rer. Dan. VII p. 532). Turo hørte længere hen i ſamme Aarhundrede til Zunker Abels Tiendele (ſfr. Svendborg).

See nu „Hiſtorisk-ſtatistiſt Beſkrivelſe af Den Turo“ af Biſkop Dr. C. T. Engels- toft i Hiſt. Tidſkr. 3die Række, 1ſte Bind, S. 331—426.

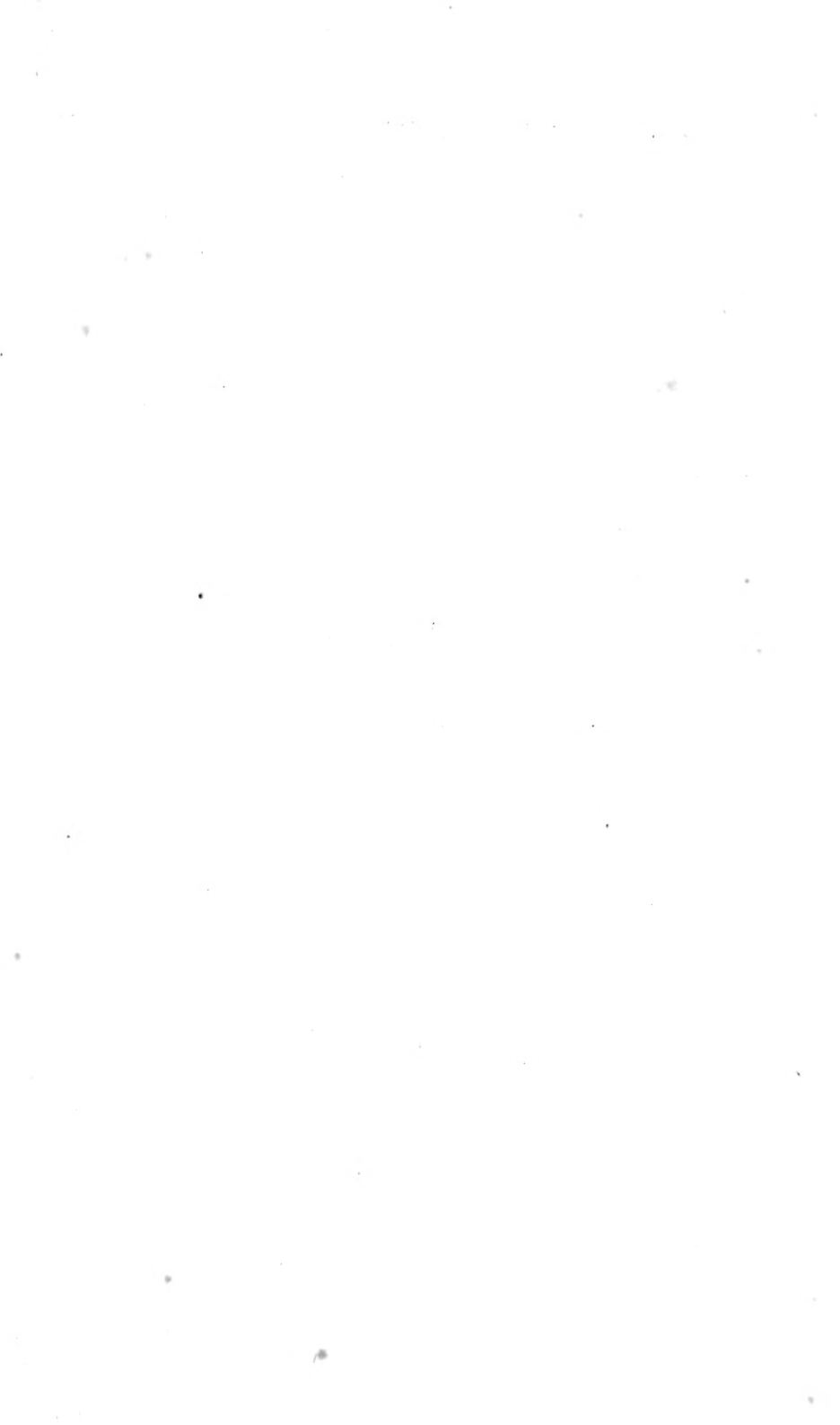
Taaſinge.

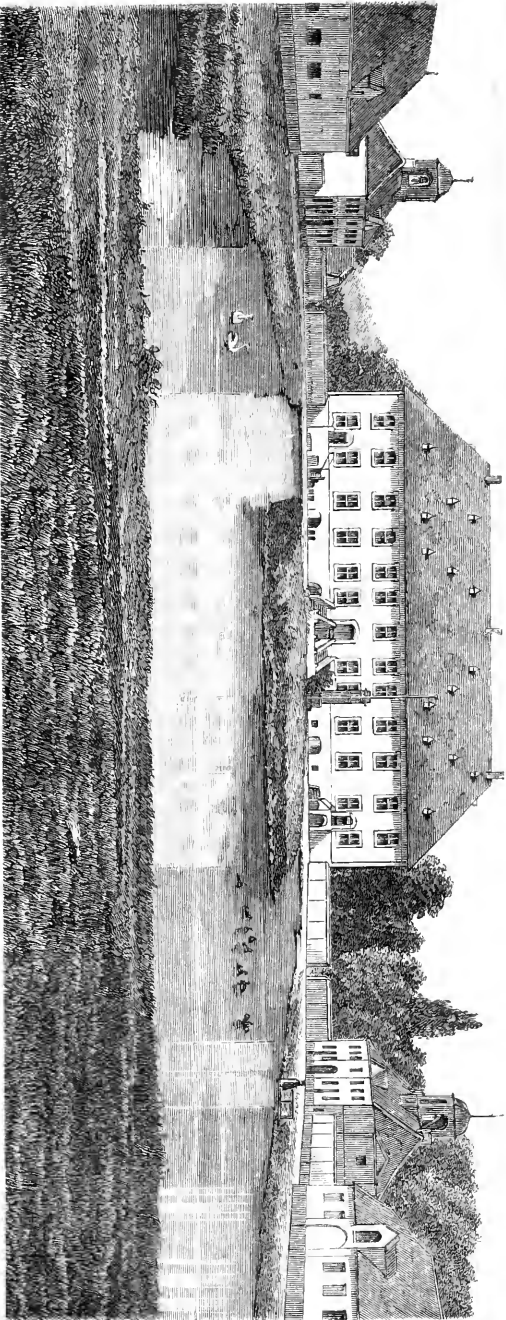
Denne for ſin Natursſkønhed og ſin Frugtbarhed beſjendte D, der ſkilles fra Tjen ved Svendborg=Sund, har en Længde af omtrent 2 Mile, en Brede af indtil 1 Miil, og naar Halvøen Bemmenæs paa den ſydøſtlige Side af Den medtages, c. 1 $\frac{1}{2}$ Miil. Dens Fladeindhold udgjør c. 1 $\frac{1}{4}$ □ Miil eller 12,433 Tdr. Land af 1296 Tdr. Htk. A. og C., 64 Tdr. Ekſt., med 4588 Indbyggere. Til Den høre 4 ubeboede Der, nemlig Nholm og Marholm i Svendborg=Sund, Rikhholm i Indløbet af Turo Bugt (ſee Turo C.), Store- og Lille=Valle med en mindre D ved Taaſinges ſydeſtlige Side.

Den, der regnes til Sunds Herred, udgjør et eget Birk med Thingſted i Vindeby (forbundet med Svendborg Byfogedembede), hører under Svendborg Amtſtue- og Vægediſtrict, Amtets 3die Valgkreds, og udgjør 3 Sogne: Bregninge, Landet og Bjerrebby.

*) I Malerſamlingen paa Gauno findes ogsaa et Maleri af Kong Christian I. og Dronning Dorothea, der efter Dronningens Costume at ſemme, hvilket ganſte ſtemmer med Thomſens Beſkrivelſe af Maleriet paa Altertavlen, maa være en Copi af dette Maleri. Maleriet paa Gauno ſan ſerſt være malet i Kong Frederik den Fjerdes Tid, thi Kongen og Dronningen nævnes i Indſkriften paa ſelve Maleriet ſom Kong Frederiks Forældre.

***) Dehlenſchlåger hentlægget, ſom beſjendte, i „Helge“ og „Yrsa“ efter et andet Sagn diſſe Tilbragelſer til „Earland“ og kalter Yrsa's Moder „Dronning Elui“.

Thalbenars Skol.

Taasinge forekommer i Knyttinga-Saga Cap. 32 under Navnet „Thorslund“ og i en Variant „Thioslund“; i Kong Valdemar II.'s Jordebog 1231 (Ser. rer. Dan. VII. p. 523, 524, 531) kaldes den „Thosland“, hvilken Benævnelse ogsaa forekommer i Documenter fra Middelalderen, medens Navnet Tosind, Tasind, Taasen, Tosing, Taasing først kommer frem i det 15de Aarhundrede; det ubledes sandsynligt af Guden Thor. I den ulykkelige Periode af vort Fædrelands Historie, som optager den første Halvdeel af det 14de Aarhundrede, var Taasinge tilfjældet i Fyen i de hollandske Grevers Hænder. Dronning Margrete overlod Den 1395 til Fyens Bispestol, som den derpaa tilhørte lige til Reformationen, altsaa i 141 Aar. I den nærmeste Tid efter Reformationens Indførelse eiede Kong Christian III. selv Taasinge, indtil den 1573 ved et Mageffekte kom til Rigsraad Erik Rosenfrands, Statthalder i Norge. Denne Slægt havde dog ikke lange Den i Besiddelse; i Begyndelsen af det næste Aarhundrede tilhørte Storfjedelen af Taasinge Christian IV.'s Svigermoder Ellen Marsvinn, derefter hendes Datter Kirstine Munk, dennes og Christian IV.'s Søn Greve Valdemar Christian, hans Søster, Froen Hedvia, Ebbe Ulfelds Frue, og derpaa Svogeren Corfits Ulfeld, efter hvis Flugt hans Part af Taasinge blev konfiskeret og fort efter at være hjemfalden til Kronen udlagt til Rytterdistrict, medens den øvrige Deel af Den var i forskjellige Privates Hænder. Ved Skjæde, dateret 14de Marts 1678, afhændede Kong Christian V. sin Andeel af Taasinge, for en Priis af 40 Rd. pr. Td. Htk., til Seirherren i Kjøgebugt, Generaladmiralk lieutenant Niels Zuel for de ham tilkommende Priispenge for de erobrede sjønste Dragskibe; altsaa blev ikke, hvad man i Almindelighed har troet, hele Den skjanket ham som Gave. Saavel Niels Zuel som hans Søn og Arving Etatsraad Knud Zuel, hvem Kongen skjænkede Skattefrihed ligesom Faderen, lod sig det være magtpaaliggende at tilkjøbe sig faa meget som muligt af det øvrige paa Den beliggende Strogods, i den Hensigt at faae oprettet af det Hele et Stamhuus for den juelske Familie, hvilket ogsaa opnaaedes kort efter Sidstnævntes Død ved Fundats. af 1ste Mai 1711 (nyt Stamhuusbrev af 18de Februar 1767). Efter Etatsraad Knud Zuel fulgte Sønnen Kammerherre, Oberst Niels Zuel, † 1766. Under ham forskjones Taasinge meget ved Anlag af Frugt- haver ved Bøndernes Boliger, hvortil Stamhuusbesidderen skjænkede Træerne. Han efterlod ingen Børn, hvorfor Stamhuset tilfaldt hans Broder, Geheimeraad Carl Zuel, Hofmester ved Sorø Academi, Stiftamtmand i Fyen, † 1767. Hans 6aarige Søn Frederik Z., senere Generalk lieutenant, fulgte ham, † 1827, og efter ham den i 1859 afdøde Kammerherre Carl Zuel, gift med Lehnbaronesse Stieglitz-Broddorff til Schelenborg og saaledes Baron Zuel-Broddorff. Han og hans Hustru havde i Henshold til § 6 i Erectionspatentet*) testamentarisk bestemt, at deres anden Søn skulde have Stamhuset ved Faderens Død. Der opstod imidlertid Proces om Gyldigheden af Testamentet (baade fordi Faderen ikke havde Schelenborg, der var Moderens, og fordi dette var et Baroni og intet Stamhuus, saaledes som Ordene i § 6 lude) og Høiestretsdommen faldt i 1862 til Fordel for den ældste Søn, nuværende Besidder F. C. Ad. N. A. K. Baron Zuel-Broddorff, tillige arveberettiget efter Moderens Død til Baroniet Schelenborg. Ved Valdemars-Slot er af Stamhuusbesidderen ved Aar 1870 anlagt en Have, vel nærmest af Hensyn til en lettet Udfibning af Kornvarer. Samtidig dermed have Dens Veie modtaget betydelige Forbedringer, ligesom ogsaa nye ere anlagte.

Af Valdemars Slot gives paa modstaaende Side en Udbildning.

Over Den Taasinge habes en Beskrivelse af F. C. Lund, daværende Sognepræst for Landet Menighed, Odense 1823, 4to; ogsaa Professor T. Veders Beskrivelse af Valdemars Slot indeholder vigtige Bidrag til Dens Historie.

Bregninge Sogn, det nordligste Sogn paa Den, er omgivet af Landet Sogn, Svendborg- og Turo-Sund samt Langelands-Beltet. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. s. for Svendborg. Arealet, 3564 Tdr. Land, hvoraf 485 Tdr. Land Fædskov (Storstedelen af Nordskov og Horse-Skov), udgjør næsten een Vasse, som i Midten af Sognet hæver sig 240 Fod over Haret, og Jordsmonnet bestaaer af sandede, sandmuldede og sandblandede Leerjorder. Til Sognet høre de ubeboede Der Hholm, Mar-

*) „Hvis en Fader haver andet Stamhuus tilforn og siden bekommer Thorsinge Stamhuus dertil, da skal det være Forældrene tilladt at give Thorsinge Stamhuus til deres andet Barn“.

holm og Ridholm. I Sognet findes enkelte ubetydelige Aaløb, hvoraf et danner endeel af den sydlige Grændse mod Landet Sogn. Hk. 338^{3/4} Tdr. A. og E., 29 Tdr. Skff.

I Sognet: Bjerne Bregninge ved Foden af en Høi, hvorpaa Kirken er beliggende, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Knudsbølle med Bukkehøve Veirmølle, Bjernemark, Vindeby med Thingsted og Skole (Frederik Juels eller Eskjær Skole, beliggende mellem Vindeby og Troense) sydost for Byen, Kalkbrænderi, Færgested med Overfart til Svendborg, Nyby med Arbeids- og Forsørgelsesanstalt, beregnet paa 40 Lemmer, Ny-Nyby, Pederskov og Skipperbyen Troense med Havn, Skibsværfter, Skole, 1 Bogeskole og en privat Realskole, Lødsbolig og 4 Kroer eller Gjæstgiversteder, Frederiksstad, der ogsaa regnes som en Deel af Troense, flere i lige Ræder beliggende Huusrækker; Hovedgaarden Valdemars Slot, med den underliggende Aulsgaard Thærsminde, 63^{5/8} Tdr. Hk. A. og E., 29^{1/8} Tdr. Skff., 432 Tdr. L. Uger, 60 Tdr. L. Eng, 627 Tdr. L. Skov (c. 247 Tdr. Hk. Fæstegods); Ventepose og Røde-Bandmøller. Ialt i Sognet 46 Gaarde, 169 Huse med og 73 uden Jord, hvoraf 13 G. og 43 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 2094, hvoraf omtrent 1000 i Troense. Foruden Jordbrug gives i Sognet betydeligt Erhverv ved Søfart, Fiskeri og ved Arbejde paa de i Troense beliggende Skibsværfter, blandt hvilke Christen Møllers og Julius Jensens udmærke sig. En ikke ubetydelig Deel Frugt affikkes her i Sognet, og noget Erhverv habes ved Skovarbejde.

Sognet hører under Taasinge Kirks Jurisdiction (i Svendborg, Thingsted i Vindeby), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Bgkds. 3die Udskrivningskreds 59de Lægd. Sognet, der er deelt i 2 Sognefoged-districter, danner en egen Commune. Kirken tilhører Stambuset Taasinge. Fattigvæsenet har, foruden Inspecteur Deanzers Legat, 800 Rd., flere Legater indstaaende i Stambuset Taasinge, som afgive aarlig Rente af 121 Rd. 16^{1/2} f.

Bregninge Kirke har, ved en senere Tilbygning mod Syd (den saakaldte nye Kirke, opført af Jakob Rosenkrands i Slutningen af det 16de Aarhundrede og nærmest bestemt for Beboerne af Turo, som dengang horte under Bregninge Sogn) og ved Familien Juels Gravcapel mod Nord, faaet Korsets Form; den er hvalvet og bygget af Kampsteen I Capellet staae deels i Steen-, deels i Trækister 14 Vig af den juelske Familie; 4 andre ligge i en underjordist Hvalving. Der findes i denne Kirke en ved sin Ælde mærkelig Ligsteen fra 1376 over en Præst i Bregninge „Benedictus Jacobus“. Kirken ligger meget høit paa Bregninge Bakke; fra Taarnet, der er indrettet til et Observatorium, med en ovenpaa anbragt aaben Altan, har man en Udsigt, der anses for den videste og skønneste i hele Danmark*). Thoret staaer skævt for Kirken. Orgel anbragt 1860. 1575 blev Bregninge paa Grund af Kaldets Fattigdom annekteret Landet Sogn, men 1738, da det imidlertid ved Troenses Optagelse var blevet forbedret,

*) „Det skønne Taasinge selv udgjor Forgrunden i dette Materie. Mod Nord hæver sig Jvæns Kvæ amphitheatralt i Veiret. I N. N. D. dannes mellem Bakke og Stove en bred Dal, ud over hvilken det skarpsæende, dog ubevæbnede Die bliver Sjælland vaer hin Side Bettes. Synter Diet, storer det paa Svendborg-Sund, der bugter sig som en stor Flod, samt paa Byen Svendborg med sine 2 Kirkeaaerne. Mod Osten habes det sjeldent afserkende Syn af 4 Gange Land og 3 Gange Vand, idet man paa engang overskuer Taasinges østlige Deel, Lungebugien, Halvøen Bemmenæs, Store-Velt, Langeland, atter Store-Velt og endelig i det fjerne Lolland. Værs og mellemlygningen Smaaoer samt ud over disse Holsteens sjerne Kvæ, der dog kun viser sig som en Laage, danner Buetes Sydside. Mod Vesten stoder Diet paa Kysten af Angel ved Geltina, og dernæst paa det smilende Als, der især om Morgenen frembyder et faare materisk Landskab. Over Lille-Velt og nogle Smaaoer i samme vender Diet derpaa atter tilbage til Byen, efter ialt at have overskuet 8 Provindeer og større Der, omtrent 8 mindre Der og Holme, 6 Rjebstader, 2 Flækker, 65 Kirkeaaerne, 20 Slotte og Herregaarde m. m. m.“

ſit Bregninge igjen ſin egen Præſt og blev forenet med Capellet paa Valdemars Slot.

Den gamle Borg Kjørſtrup, hvoraf Boldſtedet og Gravene endnu tydeligt ere at ſee, laae $\frac{1}{4}$ Mil Sydveſt for Valdemars Slot, tæt ved Skoven, der hvor Veien fra Slottet nu deler ſig til Bregninge og Lundsby. Den forekommer førſt under dette Navn 1362, da den var i Ridder Hartwig Krummediges Beſiddelſe; det er ikke rimeligt, at „Kjælteburgh“, der i Valdemar II.'s Fordebog (Ser. rer. Dan. VI. p. 523) nævnes i Forbindelſe med „Thosland“, ſkal betegne denne Borg. 1387 nævnes Henning Berg, der var med at hylde Dronning Margrete paa Fyens Landſtthing, ſom Kronens Lehnsmænd paa Kjørſtrup. Medens Taaſinge tilhørte de ſyenneſte Biſkopper (1355—1536), opholdt diſe ſig ofte paa denne Borg; da Jens Underſen Peldenaſ 1529 reſignerede og overgav Stiftet til ſin Coadiutor Knud Gyldenſjerne, forbeholdt han ſig Kjørſtrup, og her var det at en holſteentſk Adelsmand Chriſtoffer Rantzau 1533 paa Kjøberviis overſaldfat den gamle Biſkop og under mange Miſhandlinger ſlæbte ham omkring i Hoſteen, indtil han blev udloſt af ſine Slægtninge. Efter Reformationen, da Taaſinge var kommen tilbage under Kronen, var Kjørſtrup Sædet for en kongelig Lehnsmænd, blandt hvilke den ſenere ſaa berømte Feltherre Frants Brokhenhuſs til Egeſkov. Da Len var kommen til Kirſtine Munk og hendes Son Grev Valdemar Chriſtian, lod Kong Chriſtian IV. 1629 det gamle Kjørſtrup nedbryde og i dette og de følgende Aar af Materialierne opføre ved Stranden det nuværende ſtore:

Valdemars Slot til Reſidents for denne ſin Son, ſom dog aldrig kom til at boe der. Søſteren Hedvig Ulſted bortſpillede ſin hele Formue og var i den Grad i Forlegenhed, at hun endog maatte tilſkjøde ſine Tjenefolk Gaarde for tilgodehavende Len; under denne odſle Dame, ſom endelig forlod Taaſinge 1664, blev Godſet ſaaledes aldeles adſplittet, og Valdemars Slot blev udlagt til en Privatmand. Men da Niels Juul 1678 havde ſaaet Len, tilkjøbte han ſig ſamme Aar Slotsbygningen af en Kjøbenhavnſk Borger; hun koſtede betydelige Summer paa dens Iſtandtælleſe, da den var meget forſalden, og indrettede i Slottets øſtlige Floi et ſmukt Capel, ſom blev indviet den 3die October 1687 af Biſkop Kingo. Slottet blev i den forrige Krig afbenyttet ſom Lazareth. Paa Valdemars Slot gjenmæs flere Erindringer om Niels Juul, ſaaledes hans Reiſeetui og hans Kikkert. Her er ogſaa en Samling af Portraiter af den juellſte Familie og af det danſke Kongehuus, blandt hvilke ſidſte Højen har fremhavet Carl v. Manderns Billedet af den udvalgte Konge Chriſtian V. og hans Gemalinde i legemsſtore Figurer.

Lidt Nord for Slottet ligger Ladepladsen Troenſe, der er beſkjendt baade for ſin udmærket ſjønne Belliggenhed ved Indſeilingen til Sundet mellem Taaſinge og Lura, og for ſine betydelige Skibsbyggerier og Kæderier.

Foruden Kjørſtrup har der endnu ligget to andre gamle Borge paa den nordlige Side af Taaſinge ved Stranden: Piils Slot og Horſe Slot; af det ſidſte findes endnu Levninger.

Paa den ubeboede Holm Yholm under Bregninge Sogn fandtes i 1853 nogle ſaa Monter, der vare ſtubte op af et Muldvarpeſtud, og ved nærmere Underſøgelſe optoges 4 Gold=Armbaand og en Mængde Brudſtykker af forſkjellige Gold=Smykker til en ſamlet Vægt af lidt over 2 Pund, ſamt omtrent 450 Solmünter, hvilke maas antages nedlagte i Jorden kort efter Aar 1000.

Landet Sogn, der ndgjør den midterſte Deel af Den, er omgivet af Bregninge og Bjerrebys Sogne ſamt Lille=Velt og Store=Velt, ſom ved Halvøen Bemmenæs danner en Vig (Lunge= eller Lunke=Vig) paa Sognets Øſtſide. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1 M. ſ. for Evendborg. Areal, 3383 Tdr. Land, hvoraf 446 Tdr. Land Fredſkov (Børnæs Skov og endeel af Nordſkov), er ſladt, og Jordsmonnet af ſandmuldet og leerblandet Beſtanden. Ved Sognets nordveſtlige Grændſe findes en mindre Aa. Htk. 362 $\frac{7}{8}$ Tdr. A. og E., 16 $\frac{1}{8}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Landet Kirke; Bjerne Lundsby med Præſtegaard, Skole og Veirmølle, Meeſby, Strammelſe, Børnæs (noget ſpredt beliggende) med Skole, Bækkehøve og Nordſkov Huſe (7 H.). Salt i Sognet 65 Gaarde, 73 Huſe med og 39 uden Jord, hvoraf 20 G. og 10 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1119. Jordbrug er Hovederhvervet. Endeel Dagleiere finde Arbeide i Stamhusets Skove. Frugtablen er ogsaa af Bigtighed.

Sognet hører under Taasinge Birks Jurisdiction (i Svendborg, Thingsted i Vindeby), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vglds. 3die Udskrivningskreds 58de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Taasinge. Fattigvæsenet har, foruden en Rgl. 3½ pCt. Obligation paa 300 Rd., skjænket af Fru F. C. Lund, i Legatrenter fra Stamhuset Taasinge aarlig 60 Rd. 3 Mk. 8¼ f.

Landet Kirke ligger midt paa Taasinge; den ansees ogsaa for den ældste af de 3 Kirker paa „Landet“, som Beboerne af de mange Smaasøer i det syenske Archipelag pleie at kalde Taasinge som den største, og deraf er rimeligviis dens Navn kommet. Det er en solid Bygning med Taarn, Hvalvinger og halocirkelformet Sacrifi i den østlige Ende, opført af store, vel tilhugne Kampsteen; den antages at have været indviet til St. Jørgen, de Spedallstes Patron. Over Kirkedøren inde i Vaabenhuset findes et halorundt Kampsteens Relief, paa Dørvillerne en Centaur og en Love i stærkt op- høiet Arbeide. Chorbuuen og Vuuen ind til Taarnrummet ere runde. (See Annaler for nord. Oldt. 1840—41, S. 99, 100.)

Paa Lundsby Mark har ligget et St. Olufs Capel, hvorved der var en hellig Kilde af samme Navn, bekendt for sine Underkurer. Af Capellets Levninger skal Tilbygningen ved Bjerrebh Kirke være opført.

Bjerrebh Sogn, det sydligste paa Den Taasinge, er omgivet af Landet Sogn, Store- og Lille-Belt samt Lunge- eller Lunke-Big, der dannes af Sognets østligste Deel, Halvøen Bemmenæs. Kirken, østlig i Sognet, 1¼ Mil f. for Svendborg. Arealet, 5486 Tdr. Land, hvoraf 296 Tdr. Land Fredskov (Tved og Stener Skov), er, med Undtagelse af Bjerrebh-Bakke i den østlige Deel af Sognet, sladt og ved Sydenden af Sognet endog saa sibt, at en betydelig Strækning, Maanen kaldet, ikke sjelden oversvømmes af Havet, saa at blot den nørste Ende, Baarø-Knude, rager frem som en Holm. Jordmonnet er for Størstedelen af leret Bestaenhed. Til Sognet høre de ubeboede Der Store- og Lille-Kalle. Hft. 594¹/₈ Tdr. A. og E., 18³/₈ Td. Skff.

I Sognet: Bjerne Bjerrebh paa en Bakke med Kirke, Skole og Beirmølle, Baarø med Præstegaard, Stjovl, Hølløv, Søby med Skole, Gjesinge, Ny-Gjesinge, Skovbølle og Bemmenæs med Skole og Færgested, hvorfra er Overfart til Rudkjøbing; Stavs Beirmølle. Talt i Sognet 109 Gaarde, 83 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 37 G. og 25 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1375. Jordbrug og noget Skovarbeide, lidt Fiskeri samt nogen Baadfart udgjør Indbyggernes Erhverv. Af Frugtavt havees en ikke ringe Biindtægt.

Sognet hører under Taasinge Birks Jurisdiction (Svendborg, Thingsted i Vindeby), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vglds. 3die Udskrivningskreds 57de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Taasinge. Sognets Fattigvæsen oppebærer ¼ af de i Stamhuset Taasinge perpetuerede Legater, der udgjør aarlig 60 Rd. 3 Mk. 8¼ f.

Bjerrebh Kirke er en gammel Muur- og Kampsteensbygning med Hvalvinger og et Taarn mod Vest. En Udbygning mod Nord, som gjør den til en halv Korskirke, er af langt yngre Oprindelse (fra Aar 1634). Kirken skal allerede være bygget 1136 og indviet til St. Morten. Lund bemærker i sin Beskrivelse af Taasinge ved denne Leilighed (S. 35 flg.): „Derfom ellers Brøstfaldighed vidner om høi Alder, maa denne Kirke være meget gammel, da dens Mure udvendig understøttes af mange murede

Biller, som efterhaanden ere tilfattede. Ogsaa synes den hele indvendige Bygningsmaade ved sine plumpe Biller og uregelmæssige Hvalvinger meget godt at kunne passe til det 12te Aarhundrede. Kirken er temmelig stor og rummelig, men ikke smuk. Den har 1855 faaet et Orgel, anskaffet af Sognets Beboere. Altertavlen er i Form af et Stab med mange udstaaende Figurer. I Kirken findes endvidere et udstaaende Billede af St. Morten, et stort Crucifix og et mærkværdigt gammelt Egestab.

Dreio Sogn bestaaer af Derne Dreio, Skarø, Hjortø og Birkholm samt de ubeboede Der Flekkholm, Grydholm, Græsholm, Meilholm og Odden, alle beliggende syd for Fyen i Lillebelt. Kirken, sydfølgelig paa Den Dreio, 2 M. s. v. for Svendborg, $2\frac{1}{4}$ M. s. o. for Faaborg, 1 M. n. for Erøesjøbing og $2\frac{1}{2}$ M. v. n. v. for Rudkjøbing. Dernes samlede Areal udgjør 1478 Tdr. Land, og hæver sig paa Dreio 54 Fod over Havsladen, men er paa de andre Der jævnt og fladt. Jordsmonnet bestaaer paa Dreio og Skarø, naar undtages enkelte slette Strækninger, som ere udsatte for Oversvømmelser, og som ere sandede og grusede, af fortrinlige leermuldede Jorder; paa Birkholm og Hjortø er Jordsmonnet mindre godt, af lettere Bestaaffenhed, og paa Hjortø findes Rødsand i Underlaget. Dreio har en Længde af $\frac{3}{4}$ Miil og en Bredde af $\frac{1}{4}$ Miil; Skarø er omtrent $\frac{1}{2}$ M. lang og $\frac{1}{4}$ M. bred; Birkholm og Hjortø ere omtrent lige store, nemlig $\frac{1}{4}$ M. lange og $\frac{1}{8}$ M. brede. Htk. 117 Tdr. A. og E.

Sognet har 4 Byer: Dreio by med Kirke, Præstegaard, Skole og Beirmølle, Skarø by med Skole, Hjortø med Skole og Birkholm med Skole (de tvende sidstnævnte Skoler 1 fælles Lærer), hver især paa Derne af samme Navne. Ialt i Sognet 48 Gaarde, 48 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 6 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 631. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv. Fiskeri drives, men ikke af nogen Betydning. Paa Derne findes endeel Harer, og der nedlægges paa en Klappagt gjerne 60 à 80 Etkr. af dette Vildt.

Sognet hører under Sunds og Gudme Herreders Jurisdiction (Svendborg), Svendborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgtds. 3die Udskrivningskreds 56de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Lehn. Dreio Sogn har (efter Beretningen fra Slutningen af 1870), nu vil dette efter Stormfloden 1872 maaskee ikke længere blive gjældende) ikke noget fast eller ordnet Fattigvæsen, altsaa ingen Fattiglemmer. „Man har altsaa her naaet det skjønne Maal, som vor Tid anpriser, frivillig Fattigunderstøttelse. Der har nemlig hidtil kun været Tale om sieblikkelig Trang“. Hver D har, som foransøgt, sin egen Skolebygning, idet Hjortø og Birkholm have en fælles Lærer, der underviser den halve Maaned paa hver D. Sognet har tvende Legater, hvert paa 200 Rd., stiftede 18de April 1830 og 19de October 1849 af Gaardmand paa Dreio Niels Rasmussen.

Kirken paa Dreio er bygget 1535 af Dens Beboere, 13 Gaardmand. Tidligere hørte Dreioerne til Erøesjøbing's Menighed. Kirken er opført af Kampsteen: efterat Besidderen af Baroniet Lehn havde kjøbt den, fik den en Tilbygning i begge Enden: Taarn og Chor; forøvrigt er der intet Særegt i dens Bygningsmaade. Aar 1555 tillagde Kong Christian III. Præsten den halve Kongetiende, og bød, at Skarø, som tidligere hørte til Eger-Skjerninge, Hjortø, som hørte til Bjerrebj paa Taasinge, og Birkholm, som hørte til Humble paa Langeland, skulde henlægges under Dreio

Kirke. Endnu langt ind i det 17de Aarhundrede var Dreis Menighed i Besiddelse af Kaldsretten, hvilket sees af Niels Christoffersens Kaldsbrev af 2den Mai 1632.

Af Dreis Sogn hører Den Dreis som Fæstegods under Grevskabet Brahesminde, Den Starø paa et Par Gaarde og Huse nær under Baroniet Lehn, Den Hjortø under Stamhuset Taasinge og Den Birkeholm under Grevskabet Langeland. (Sfr. Topographi over Dreis Sogn, af (forhenværende Sognepræst paa Den) P. Commerup, Odense 1823).

Dreis Sogn var et af de ved Stormfloden 13de November 1872 stærkest medtagne Dele af Landet. Til Skildring af denne Begivenhed skal her meddeles et Uddrag af Amtmandens Beretning. ⁴; af Den Dreis var under Vand, Muldlaget var imidlertid kun taget bort fra ganske enkelte Steder og der blev ikke bortstykket Noget af Dens Areal, men Digerne, af 7 Fods Hoide, der næsten overalt omgive Den, bleve overalt mere eller mindre befastigede; 5 Huse bleve befastigede, nogle Køer og Faar omkom. Hjortø, der bestaaer af 4 Heelgaarde, 2 Halogaarde og et Par Huse, var heelt oversvømmet med Uundtagelse af 16 Tdr. Land, og Digerne, hvormed hele Den er forsynet i en Hoide af 8 Fod over dagligt Vand, bleve noget befastigede, hvilket ogsaa var Tilfældet med Bygningerne. Arealer blev ikke formindsket. Starø, der ogsaa har Diger, sit disse befastigede og der blev bortrevet Jordstrimler paa Nordfiden af omtrent 1 Tonde Lands Udfræktning. Birkeholm, der har et Areal af 160 Tdr. Land, henhørende til 14 Boelssteder og Huse, var den af hele Svendborg Amt ved Stormfloden meest mebtagne Landsdeel; Den stod heelt under Vand og Beboerne maatte redde sig op paa Hunslofterne; de i og for sig utilstrækkelige og ikke godt holdte Diger (for 5 Aar siden havde Vandet gjennembrudt dem) bleve næsten ganske ødelagte, Bygningerne ligeledes, Korn og Sæd gik næsten aldeles tabt, Muldjorden for en stor Deel bortstykket og Markerne ødelagte med Sand og Smaasteen.

Strynø Sogn bestaaer af Derne Strynø og Strynøkølv samt de ubeboede Der Bogterholm, Bondeholm, Græsholm, Bodiken, Bredholm og Greensholm, beliggende syd for Den Taasinge i Beltet imellem Langeland og Vrø. Kirken, midt paa Den Strynø, c. $2\frac{1}{4}$ M. s. for Svendborg, 1 M. s. v. for Rudkjøbing, 1 M. n. o. for Marstal og $1\frac{3}{4}$ M. o. n. o. for Vrøestkjøbing. Sognets Areal, 1040 Tdr. Land, er hølgeformigt, men høiner sig fra alle Sider indtil 32 Fod og Udsiderne maa næsten overalt beskyttes ved smaa Dæmninger mod Høivande. Jordsmonnet er af leermuldet Bestaffenhed med Mergelunderlag; paa Strynøkølv ere Jorderne, som ere mere grufede i Overfladen, inddæmmede for ikke at udsættes for Oversvømmelse, og alle Udkanterne ligge som Eyllt, der benyttes til Græsning og Høstet. Stk. 129 Tdr. A. og E.

Sognet har ifkun een By, Strynøby, paa Den af samme Navn, med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, beliggende ved Strandbredden ligeoverfor Strynøkølv, og paa Den Strynøkølv 3 Gaarde. Ialt i Sognet 53 Gaarde, 23 Huse med og 68 uden Jord, hvoraf 39 G. og 15 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 723. Jordbrug, Søfart og Fiskeri udgjør Indbyggernes Erhverv. 3 Reglen farer Beboerne tilføes fra Confirmationaalderen og saa længe Kræfterne strække til.

Sognet hører under Langelands Herreders Jurisdiction (Rudkjøbing), Svendborg Amtstuedistrict og Rudkjøbing Lagedistrict; 3die Vgtds. 3die Udskrivningskreds 87de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Lehn.

Indbyggerne paa Strynø horte i ældre Tid til Rudkjøbing Menighed, men 1589 fik de deres egen Kirke. Denne lille lave Kirke har Lehnbesidderen Baron Rosenørn-Lehn ladet ombygge 1867—68; kun det Næberste af Taarnet og den gamle udkaarne Prædikestol er bibeholdt. Kirken har et smukt Taarn og er i det Hele af en Form, der nærmer sig Capellet ved Taarbæk; den rummer 400 Mennesker.

Strynø Sogn hører som Fastegods under Grebstabet Langeland. Det har tidligere udgjort et eget Birk, der i Aaret 1855 inddroges under Langelands Sønder Herreds Jurisdiction.

Salling Herred,

beliggende i den sydvestlige Deel af Fyen, indbefatter tillige de mindre Der Avernakø, Lys, Bjørnø og Klumø m. fl. i Lille-Belt. Herredets Grændser dannes af Lille-Belt, Odense Amt og Sunds Herred. Den større Deel af Herredet er gennemdraget af høie og sandede Banker, hvilket i det Hele taget omgives af mindre gode, ja endog skarpe Border. Frugtbare Leerjorder findes dog flere Steder, navnlig Nord og Syd for de ommeldte Bankestrækninger. Den nordlige og vestlige Deel af Herredet er kun lidet skovrig; derimod have de øvrige Dele talrige og tildeels betydelige Skove. Fladeindholdet er $8\frac{1}{2}$ □ Miil. Htk. 7845 Tdr. A. og E., 288 Tdr. Skff. Indbyggernes Antal var efter sidste Folketælling 27,427, hvoraf 3440 i Kjøbstaden Faaborg. 3 geistlig Henseende danner Salling Herred et eget Provsti. Hundstrup Sogn er Annex til Øster-Eskjærninge i Sunds Herred i Svendborg Amt, og Heden Sogn er Annex til Nørre-Søby i Aasum Herred i Odense Amt.

Diernisø Sogn, Annex til Faaborg Kjøbstad, omgivet af Faaborg Kjøbstads Mark, Evanninge, Brahetrolleborg, Vester-Naby og Aastrup Sogne, samt Faaborg-Fjord. Kirken, i Sognets nordlige Deel, $\frac{3}{8}$ M. n. o. for Faaborg. Areal, 3373 Tdr. Land, hvoraf $379\frac{1}{2}$ Tdr. Land Fredskov (Dyrehaven, Enemarket, Nyhave, Ørehave, Pipstorn, Køhave, Brisehave og Nørre Skov), er noget bakket og hæver sig i Kongenshøj i til 371 Fod og i Rikkelsbjerg til 353 Fod. Jordsmønnen er forskjellig og bestaaer dels af sand- og grusmuldede, dels af leermuldede Border. Indsøen Ørre-Sø ligger paa Sognets nordlige og Indsøen Sundet paa den sydvestlige Grændse. Vandveien fra Faaborg til Svendborg passerer Sognets sydligste Deel. Htk. $325\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Diernisø med Kirke, Skole, 2 Hospitaler, Teglværk (Agermosegaard) og Væveri, Kalleko med Vandmølle og en mindre Mølle til Tilvirkning af Mastixpapir, og Katterø med en Hjalpe-skole og Hospital; Hovedgaarden Holstenhuus, under Baroniet af samme Navn, af Htk. $76\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E. og 13 Tdr. Skff., med et Areal af 406 Tdr. L. A. og E. og $613\frac{1}{2}$ Tdr. L. Skov; Aulsgaarden Bjørnemosegaard, under Baroniet Holstenhuus, af $20\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. med $169\frac{1}{2}$ Tdr. L., Arvefæstegaarden Barnehøjgaard, $14\frac{1}{3}$ Tdr. Htk.,

130 Tdr. L.; Helene Mølle (en Veirmølle). Talt i Sognet 49 Gaarde og 114 Huse, hvoraf 26 G. og 57 H. udenfor Byerne.

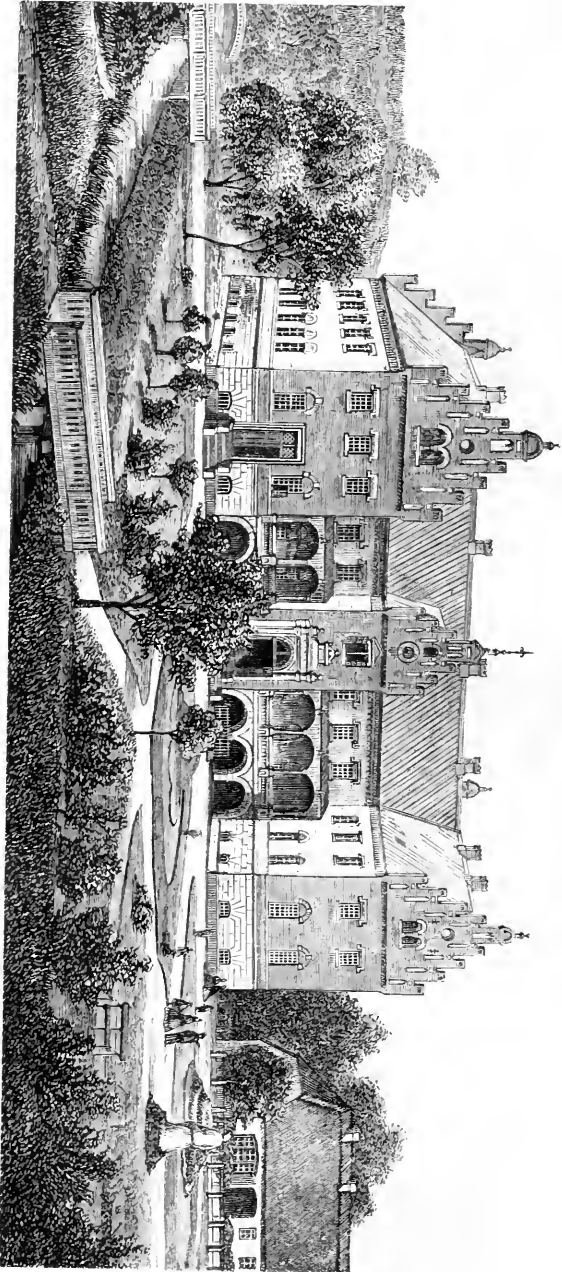
Judbyggere: 984. Jordbrug og Skovarbejde er Hovederhvervet.

Sognet hører under Baroniet Holstenhuus Virks Jurisdiction (Spanget), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 4de Vgkds; 3die Udskrivningskreds 1ste Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Holstenhuus. I Sognet er 3 Hospitaler, stiftede 1706 og 1786 for 6 Fattige af Holstenhuus og Langesø Gods, som har i Legatpenge fra Baroniet Holstenhuus aarlig 143 Rd. 2 Mk., hvoraf 18 Rd. tilfalder Skolelæreren som Hospitalsforstander og Resten tilligemed noget Brændsel uddeles til Fattige paa Holstenhuus Gods. Desuden er ved Fundatsen af 1786 oprettet 2 Hospitaler paa Langesø Gods, hvortil særskilt uddeles Penge og Brændsel aarlig (see Vigerølev og Vester-Laby Sogne).

Den oprindelige Form af Sognets Navn er „Digharnæs“ (d. e. det store eller brede Næs), som Stedet kaldes i Fordebogen (Ser. rer. Dan. VII. p. 523). Kirken har et spidst Taarn og et lidet Spiir; forøvrigt intet Særegent i dens Bygningsmaade. I den vestlige Ende under Taarnet er en aaben Begravelse med Jerngitterværk for; her ligge i to Sandsteenskifter Oberst og Godse Ditlev Holsten til Holstenhuus og hans Frue Elisabeth Sophie Knuth. Under Choret var ogsaa tidligere en aaben Begravelse, som nu er tilspærret. Her hvilede flere af Familierne Banner og Schult. Diernisø Kirke menes først at være bygget i det 16de Aarhundrede, medens Sognets ældre Kirke, af hvilken der endnu vises Spor, laae ved den nu forsvundne Landsby Findstrup (see nedenfor).

Hovedgaarden Holstenhuus, efter hvilken Baroniet Holstenhuus bærer Navn, endstjønt Hovedgaarden Langesø i Odense Amt er Hovedsædet, hed tidligere Findstrup. Den tilhørte 1314 Gottskalk Little, som var en af de Adelsmand, der for Utrofskab mod Kong Erik Menved i det anførte Aar blev erklærede fredløse. Blandt de senere Giere af Findstrup er især Slagten Wenstermand at nævne. Jørgen Wenstermand († 1551) synes at have faaet Gaarden efter sin Moder Anna Pasjow. Knud Wenstermand, hans Søn, opførte 1579 den ene af Gaardens 3 Fløie, hvis Mure indtil Ombygningen bare hans og Hustruens Kirsten Lunges Mauertrak. Gaardens tvende andre Fløie ere først opførte af den senere Eier Geheimeraad Jørgen Schult omtrent Aar 1643, faalebes som det ogsaa paa Bygningen var betegnet ved dennes og Hustruens Anna Margaretha von Göyens Forbogstaver. Knud Wenstermands Broderdatter Kirsten bragte ved Ectesfab Gaarden til Jørgen Grubbe. Efter dennes Død giftede Kirsten Wenstermand sig med Hans Grabau. Der fortælles om denne Fru Kirsten, „at hun sprang i en Kaarde og døde, da hun kom fra Kjøbenhavn og vilde springe ud af sin Vogn ved sit Huus i Kjøge.“ Efter Kirsten Wenstermand findes ingen flere af denne Familie at have besiddet Findstrup. Den eiedes nu successtve af Frederik Ranzau, Mogens Gyldenstjerne, Henrik Ranzau og Jørgen Schult. Denne sidste hører til Gaardens mærkeligt Besiddere. Han kom ind i Riget 1616 fra Bremen, hvor han havde afstaaet sit Canonicat til Prinds Frederik (senere Kong Frederik III.), der ikke kunde blive Erkebiskop i Bremen, uden at han først havde været Kannik. Til Vederlag fik Jørgen Schult Gods i Berge og blev som en duelig Mand meget brugt, samt Aar 1642 optaget i den danske Adelsstand. Han købte 1636 Findstrupgaard og opførte, som foransøet, en Deel af samme. Efter hans Død 1652 besad hans Enke i 32 Aar Gaarden og efterlod den til Sønnen Geheimeraad Diderik Schult, Stiftsbefalingsmand over Fyen (see Christiansdal S. 66). Geheimeraad Schult døde 1704, hvorefter hans Enke, en Datter af Geheimeraad Christoffer Gabel, blev Gaardens Besidderinde, men folgte den allerede 1707 til Oberskient. Christoffer Adolph Holsten af en gammel frantsk Familie, der i Slutningen af det 16de Aarhundrede var indvandret i Holsteen og senere i Danmark. Denne udmærkede sig meget i den spanske Successionskrig og faldt som Oberst i Slaget ved Helsingborg den 10de Mars 1710, hvorefter Broderen Oberst Godtse Ditlev Holsten til Langesø († 1745) fik Findstrup. Ogsaa denne havde viist megen Tapperhed i den spanske Successionskrig, især ved Bestormelsen af Fæstningen Trarbach. Han

Stoffausbau.

oprettede 1723 Hindstrup og Langefø til Stamhuset Holstenhuus*), og hans Søn Geheimeraad Adam Christoffer Holsten fik 15de September 1779 Stamhuset oprettet til Baroniet Holstenhuus, hvori dennes Søn, Admiral, Baron Hans Holsten († 1849) ved Kjøb indlemmede Rakkebølle; den Sidstnævntes aldste Søn, Geheimerconferentsraad Adam Christopher Baron Holsten Carisius er Baroniets nuværende Besidder. Han har ladet Gaarden ombygge i Aarene 1864—65 under Ledelse af Architect Haugsted, saaledes som højsølgende Tegning udviser (seet sydfra).

Ved Holstenhuus er et stort Haveanlæg, som ogsaa for en stor Deel sthldes den nuværende Besidder: mod Syd et jirrligt Anlæg i fransk Stil, mod Nord støder det til Dyrehaven, bekendt for sine skjonne Udsigtspunkter, saaledes mod Nord over Landet henimod Odense, hvis Kirkepær indog i klart Veir sees; mod Syd over Diernisø til Faaborg og de nærliggende Smaader med Als og Vro samt den fiesvigste Kyst i Baagrunden.

Efter Statshaandbogen for 1873 udgjør Baroniet Holstenhuus Hk. af alle Slags 1389 $\frac{1}{2}$ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 293 Tdr., Bøndergods (den overveiede Deel Arvefastegods) 875 Tdr., Kirke- og Kongetiende 221 Tdr.; i Bankactier 10,000 Rdl., i Fideicommisscapitaler c. 201,800 Rd. Baroniet indbefatter Godserne Holstenhuus og Rakkebølle med Dorne Lys og Bjørno i Svendborg Amt og Hovedgaarden Langefø i Odense Amt. Hovedgaardens Jordtilliggende udgjør 1290 Tdr. Land, foruden c. 2000 Tdr. L. Skov.

Vester=Aaby Sogn, omgivet af Annersøgned Aastrup, Diernisø, Brahetrolleborg, Hindstrup og Ulbølle Sogne samt Lille=Belt (Rakkebølle-Fjord). Kirken, i Sognets sydlige Deel, 1 $\frac{1}{4}$ M. o. j. o. for Faaborg og 2 M. v. n. v. for Svendborg. Areal, 4093 Tdr. Land, hvoraf 731 Tdr. Land Fredskov (noget af Klosterstoven, Torphlykken og Bøge-Skov), er bakked i den nordlige Deel, men slat og sidt mod Stranden ved Rakkebølle=Fjord, der danner en Deel af den østlige Grændse til Aastrup Sogn. Jordsmonnet er af leret og leermuldet og paa Bankeerne af sandet og gruset Bessaffenhed. I Sognets sydlige Deel findes tvende Aaer, der falde i Rakkebølle=Fjord, og fra Brendegaards Sø paa Sognets nordvestlige Grændse udløber en Arm af Odense=Aa gennem Brahetrolleborg Sogn. Landeveien fra Faaborg til Svendborg passerer Sognets sydlige Deel. Hk. 321 $\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E., 24 $\frac{7}{8}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Vester=Aaby paa begge Sider af Landeveien fra Faaborg til Svendborg, med Kirke, Præstegaard og Skole, og Veirup; Hovedgaarden Brendegaard, under Baroniet Brahetrolleborg, af Hk. efter Stat. Tabv. 34 $\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E., med c. 350 Tdr. L. Ager og 150 Tdr. L. Eng; Avlsgaarden Pilegaard, 18 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., med 160 Tdr. L.; Gaardene Ditlevslyst, Kragegaard og Lindvads Vand-

*) Fra denne Tid stammer Stenen med Indskrift:

Stamhuset til Efterkommerne MDCCXXIII.

Ved Danner Kongens Raade-Brev Et Stamnis Herrers Sæde
 Af Hindstrup Holstenhuus jeg blev til Forstædtes Glæde
 Her Dbrist Gostke Detles er den Mand, som Grunden satte,
 Han selv von Holsten, Holstener til Arv mig efterlatte.
 Af Høls og Steen er Huuset byggt; skal Stammen ikke slippe,
 Vær Dyden og Guds sande Frygt jo vare Husets Klippe:
 Kan den, som Sædet arve skal, sig selv og ingen nytte,
 Vær ham en Stool i Herre=Sal, en Sædet i en Hytte!
 Jmbleritid, den store Gud! med Dyder Huuset jire!
 Saa viener Stammen aldrig ud, men blomstre skal og spire.

Lad Holstenerne altid med Vre mig beboe
 Saa længe Græs og Korn ved Holstenhuus kan groe.

Gud allene Vren.

mølle. Ialt i Sognet 52 Gaarde og 94 Huse, hvoraf 24 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1109. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives i Sognet ogsaa Erhverv ved Søfart, noget Fiskeri og Skovarbejde.

Sognet hører under Baroniet Holstenhuus Birks Jurisdiction (Spanget), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Vægedistrict; 4de Vgds. 3die Udskrivningskreds 2det Lægd. Med Anneret Aastrup een Commune. Kirken tilhører Baroniet Brabroeløborg. 3 Vester-Aaby er et Hospital for 8 Lemmer, hvilke fra Baroniet faae hver 6 Læs Tørv samt til Fordeling 12 Rdl.

Vester-Aaby Kirke er en stor, smuk og regelmæssig Korskirke; den blev restaureret 1843 og alt det Indvendige af Nyt opført; tillige blev den sydlige Kors-Udbygning fra Grunden af opbygget. Under Choret findes tilmurede Begravelser.

Hovedgaarden Brendegaard ved Brendegaards Sø blev oprettet af Henrik Rantzau 1588 af to nedlagte Landsbyer og har fra den Tid været forenet med Rantzauholm under samme Tæne, siden 1672 under Baroniet Brabroeløborg.

Pilegaard har i ældre Tid været en Herregaard og tilhørt Familien Brokkenhuus.

Aastrup Sogn, Anner til Vester-Aaby Sogn, omgivet af dette S. og Diernisøe Sogn samt Lille-Belt. Til Sognet hører de i Lille-Belt beliggende Der Store-Svelmø med 2 Gaarde, Lille-Svelmø og Rhyholm. Kirken, nordlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. v. j. o. for Faaborg og $2\frac{1}{4}$ M. v. n. v. for Svendborg. Arealet, 2186 Tdr. Land, hvoraf c. 270 Tdr. Land Skov (Dyrehaven og Enemærket), er noget bakket og af leer- og sandmuldet Bessaffenhed. En Na danner endeel af Sognets nordlige Grændse og falder i Rakkebolle-Fjord, der udgjør den sydøstlige Grændse mod Vester-Aaby Sogn. Landeveien fra Faaborg til Svendborg passerer Sognets nordlige Deel. Hk. 249 $\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Aastrup med Kirke og Skole, beliggende paa begge Sider af Landeveien fra Faaborg til Svendborg; Hovedgaarden Rakkebolle, under Baroniet Holstenhuus, 72 $\frac{3}{4}$ Tdr. Hk. A. og E., med 406 Tdr. L. Alger, 29 Tdr. L. Eng, 283 Tdr. L. Skov, en Vandmølle ved Gaarden. Ialt i Sognet 34 Gaarde og 60 Huse, hvoraf 24 G. og 36 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 604. Ligesom i Hovedsognet have, foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, Erhverv ved Søfart, Fiskeri og Skovarbejde.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Vægedistrict; 4de Vgds. 3die Udskrivningskreds 28de Lægd. Kirken tilhører Baroniet Brabroeløborg.

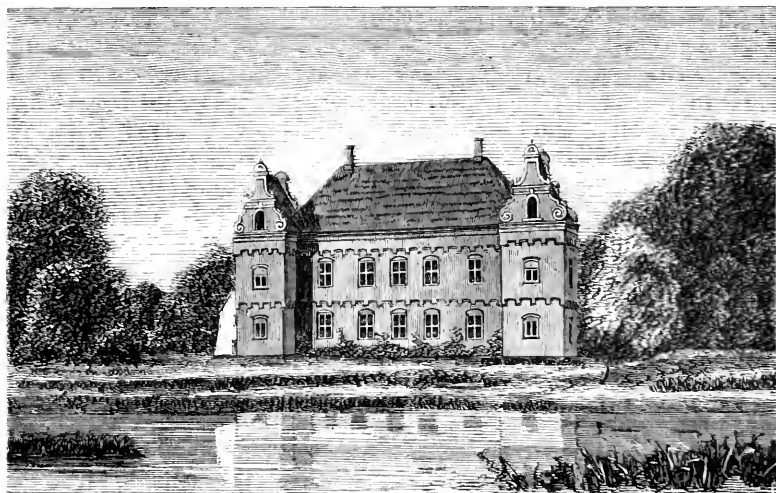
Aastrup Kirke er bleven restaureret 1852; den har et ret smukt Taarn og en Udbygning (formodentlig tidligere et Capel eller Begravelse) Syd for Choret. Under dette og hin Udbygning, saavel som under en Deel af Skibet findes hvalvede Gravcapeller, i hvilke de af Brokkenhusernes gamle Slægt, som eiede Rakkebolle, hvile, men som nu ere tilmurede. Ved Enden af Kirken, under Taarnet, er en aaben Begravelse, hvor Oberstløjtnant Cicignon med Familie ligger i store Steenkister. Flere store Pilstene, deriblandt en 5—6 Alen lang, af sort Skifer (Eiler Brokkenhuus med to Hustruer, udmærket Arbejde), indmuret i den ovenfor navnte Udbygning, to andre Pilstene ere lagte over Claus Griffen, † 1541, og Eiler Vølle til Rakkebolle, † 1535. Alttertable, malet af Roed.

Hovedgaarden Rakkebolle har en smuk Beliggenhed i Nærheden af en Fjord af Østersøen; den har Navn af den Landtunge eller Rakke, hvorpaa den ligger. Fa-

milien Bolle besad alt tidlig Gaarden. Den Sidste af denne Familie var Eiler Eriksen Bolle, hvis Datter Susanne først var gift med Claus Eriksen Ravnberg (Claus Skippeslot). Han blev, da Svendborgerne reiste sig i Juli 1534 og gik løs paa Herremændene i Omegnen, bragt ind til Svendborg, hvor han maatte forskrive sig til at blive den faugne Kong Christians Mand (C. Paludan-Müller, Grevens Feide I., S. 247 flg. — Hvitfeldts Beretning, at det var Svigerfaderen Eiler Bolle, er urigtig; da han var død, ægtede hans Enke Jakob Brockenhuus til Dombo, hvorved Rallebolle kom til denne Familie. Den nye Eier og hans Frue opførte 1559 og de følgende Aar den høje og anseelige, med Grave omgivne, Hovedbygning. Der læses over Døren paa Hovedbygningen: Anno domini 1559 lod Erlig og velbyrdige Mand Jacob Brockenhuus opbygge dette Hus. Det er et ægte gammelt fast Steenhuss, med Grave, dobbelte Døre med Forskudsbjelke, Brønd i de hvalvede Kældere, hvor Borgstuen ogsaa har havt Plads, medens Fruerstuen var i det ovenover liggende Stokværk, øverst Riddersal gjennem hele Bygningen med en Kamin i hver Ende, imaa Vinduer med Steenarme, Skydehuller, Muurpyntelser af runde, noget flade Buer. En grundmuret Sidebygning er senere tilføjet. Over Porten læses:

Mens jeg i Sverrig fangen vaar,
Da bygte min Hustru denne Gaar,

hvilket viser, at den hele Gaardbygning først er bleven færdig 1563, thi i dette Aar blev Johan Brockenhuus fangen af de Svenske i Osterfoen, hvor han førte en dansk

Rallebolle.

Escadre. Jacob Brockenhuus og Susanne Bolles Son Eiler Brockenhuus var gift først med Berte Friis og efter hendes Død med Anna Wille, som skal have født sin Mand 15 dødsfødte, men ikke eet levende Barn, hvilket tilskrives Trolddomskunster af en adelig Jomfru Christenze Kruckow, som paa den Tid opholdt sig paa Rallebolle, og hvem dette Ægteskab var meget imod; hun stod i Ledtog med endeel andre Kvinder paa Gaarden, hvilke derfer bleve brændte; den adelige Dame, som dengang slap fri, blev senere i en lignende Sag dømt fra Livet og henrettet 1621. Fra Familien Brockenhuus kom Rallebolle ved Giftermaal til Marsquard Wille til Hvidkilde († 1631), og da hans Son Eiler Wille døde ugift 1649, tilfaldt det Svogeren Falk Gjøe, Hofmester paa Sorø Academi, efter hvis Død 1653 det blev solgt til Niels Krabbe til Skjellinge i Skaane. Han døde 1663, hverpaa Rallebolle blev deelt imellem hans to Døtre og deres Mand Etatsraaderne Hertsuf Trolle og Johan Monrad; Forsinavnets Son Etatsraad Børge Trolle forenede igjen begge Parter; han var som Admiral Hertsuf Trolles nærmeste Slagtning Patron for

Hørlufsholms Skole, men bestyrede den saa slet, at han ved Dom blev affat fra denne Bestilling 1726; med hans egne Eiendomme gif det ligesaa slet, saa at det endte med, at Alt blev solgt og han maatte forlade Landet. Nassebølle gif derefter ved Kjøb igjennem flere forskjellige Eieres Hænder, saasom den rige Johan Lehn til Hvidkilde, Oberstlieutenant Joh. Fred. v. Cicignon og hans Enkefrue og senere deres Datter, som var gift med Geheimeraad Fred. Chr. Steel til Mullerup. Geheimeraadinde Steel beholdt Gaarden til 1815, da den folgtes for 400,000 Rbd. I 1821 folgtes den atter, men kun for 75,000 Rbd.; i 1828 blev den endelig for sidste Gang solgt til Admiral, Baron Hans Holsten for 78,500 Rbd. og af ham indlemmet i Baroniet Holstenhuus. Den gamle Hovedbygning staaer endnu og findes afbildet paa foregaaende Side, saaledes som den nu er restaureret ved Architect Haugsted. Det turde være tvivlsom, om de høie Gavle, der ere opførte, ikke dog efter deres Form tilhøre en senere Tid end den øvrige Bygning.

Lehnbesidderen, Baron Holsten=Carisius havde for nogle saa Aar siden ladet en Deel af Nassebølle Fjord inddamme. Ved Stormfloden den 13de November 1872 gjennembrødes Damningen paa en Strækning af 300 Fod, men den vil atter blive opført.

Vester=Stjerninge Sogn, omgivet af Annexfognet Ulbølle og Hundstrup Sogn samt Sunds Herred og Lille=Velt. Kirken, omtrent midt paa Sognets østlige Side, $1\frac{1}{4}$ M. v. n. v. for Svendborg og $1\frac{3}{4}$ M. o. s. o. for Faaborg. Areal, 1922 Tdr. Land, hvoraf 36 Tdr. Land Fredskov, er høitliggende med betydelig Hældning mod Havet. Jordsmønnen er i den nordlige Deel af Sognet leermuldet, i den øvrige Deel sandmuldet og rødsandet. Endeel af Sognets østlige Side begrænses af et Aaløb. Landeveien fra Svendborg til Faaborg passerer Sognet. Hk. $230\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., 2 Stpr. Skff.

I Sognet: Byen Vester=Stjerninge, ved Landeveien imellem Svendborg og Faaborg, med Kirke, Præstegaard og Skole med 2 Afdelinger og 2 Lærere, en Bonde=Høiskole; Gaardene Stjerninggaard og Vernekilde; Vester=Baudmølle. Ialt i Sognet 48 Gaarde og 122 Huse.

Indbyggere: 1003. Jordbrug er Hovederhvervet. I Sognet findes et Par Skippere og fra enkelte Steder ved Veltet drives Fiskeri. Noget Skovarbejde haves.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict, 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 32te Lægd. Med Annexet Ulbølle een Commune. Kirken er i Privateie. I Vester=Stjerninge er et Hospital for 4 Lemmer, oprindelig af Skjoldemose Gods, men nu for 4 Lemmer af Ollerup og V.=Stjerninge Sogne, stiftet 15de April 1778 af Etatsrædinde Sophie Krag, med Tillæg af 11te April 1798 af Conferentsraad Obelig, som dertil have legeret en Capital, 2000 Rbd., hvoraf Renten uddeles til Lemmerne med 69 Rbd. 2 Mk. samt 8 Rbd. den 4de Februar, Stifterindens Fødselsdag, og Resten til Sognepræsten 2 Rbd. og til Degnen 4 Mk. Desuden haves et af Geheimeconferentsraad Schumacher den 29de April 1817 stiftet Legat paa 1000 Rbd. for fattige Mænd og Kener i Sognet, blandt hvilke Renterne deles paa Stifterens Dødsdag paa hans Gravsted den 8de Mai.

Kirken er bygget af Rampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvelvinger. Altertavlen er af Edersberg, forestillende Jesus i Bethsemene.

Ulbølle Sogn, Annex til Vester=Stjerninge Sogn, omgivet af dette S., Hundstrup og Vester=Naby Sogne samt Lille=Velt. Kirken, noget østlig, omtrent midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. v. n. v. for Svendborg og $1\frac{1}{2}$ M.

o. s. o. for Faaborg. Areal, 2290 Tdr. Land, hvoraf 19 Tdr. Land Fjeldskov, er høitliggende med en lav Kyst mod Havet, og Jordsmønnet af fortrinlig leermuldet Bestaffenhed. I Sognet findes en Mængde jernholdige Kilder; dels nordlige og nordvestlige Side begrænses af en Na. Landeveien fra Svendborg til Faaborg passerer Sognet. Hk. 291³/₈ Tdr. A. og E., 1 Fdk. Skff.

I Sognet: Byerne Ulbølle med Kirke, Skole og en Friskskole, Veirmølle, Strandhusene (8 Halvgaarde og 12 Huse) med Biskole; Hovedgaarden Rødkilde, 56³/₄ Tdr. Hk. A. og E., 5⁷/₈ Tdr. Skff., med 347 Tdr. L. Ager, 19 Tdr. L. Eng og 160¹/₂ Tdr. L. Skov (44⁵/₈ Tdr. Hk. Bøndergods); Aulsgaarden Margrethesminde, en Afbyggergaard af Rødkilde, 24 Tdr. Hk., med 174 Tdr. L. Ager og 12 Tdr. L. Skov; Ringsgaard, 13 Tdr. Hk., 105 Tdr. L. Ager og 6 Tdr. L. Skov; Udfibningsstedet Fjellebroen*) og Rødkilde Vandmølle. Ialt i Sognet 52 Gaarde og 109 Huse.

Indbyggere: 964. Foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, have Erhverv ved Søfart, Fiskeri og Skibsrederi, navnlig fra Strandhusene, der ligge tæt op til Udfibningsstedet Fjellebroen. En Mand driver noget Skibsbyggeri.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 3die Udfibningskreds 31te Vgbd. Kirken tilhører Baroniet Holstenhuus.

Kirken, beliggende paa en Bakke, er opført af Kampsteen og Marmorsten, med Taarn og Hvalvinger, har en smuk gammel Døbefont af Granit, Altartablet og Prædikestol af Billedskjærerarbejde samt flere Vigtene, jaaledes o. er: 1) Jesper Friis, † 1558, og Anna Hvide, † 1577, 2) Knud Hvide, 3) Jacob Hvide, 4) Jesper Friis og Margrete Friis, 5) Claus Ulfeld og Margrete Hvide.

Hovedgaarden Rødkilde forekommer allerede under dette Navn 1314, da den tilhørte „Kammerjærend“ (Kammerjunker) Tyge Lauritsen, en af de Adelsmænd, som da bleve erklærede fredløse og mistede deres Gods (Svitsfeldt). Man kan sige, at Naturen selv har skrevet og endnu daglig skriver denne Herregaards Navn; thi Stedet er rigt paa herlige Kilder, som have den her i Landet mærkelige Bestaffenhed, at de ere jernholdige og derfor farve Alt, hvorover deres Vand riske, rodt. Den gamle Borggaard har ligget lidt nordvest for den nuværende, 1854 ny opførte Hovedbygning, og det gamle Boldsted har længe været afbenyttet som Håve. Rødkilde tilhørte i lang Tid Hvidernes Slægt, af hvilken den Sidste, Jacob Hvide, døde 1562. Det hørte senere til den rige Kai Enkkes Besiddelse, hvis Gods 1641 som forbrudt tilfaldt Kongen. Efter at have havt Eiere af forffjellige Familier, deriblandt Johan Lehn til Hvidkilde, blev det af ham 1736 solgt til hans Forvalter, senere Justitsraad Jens Lange. Den nye Eier foretog betydelige Forbedringer ved sine Godser (foruden Rødkilde kom han ogsaa i Besiddelse af Fjirholm og Leitved); han udskiftede baade Rødkilde og Fjirholm Godser saa fuldstændigt som maaske intet andet Sted, da alle Bøndergaardene bleve udslyttede midt i deres Jord, indrettede en Grynsmølle og senere en Stivelses- og Puddersfabrik, til hvis Drift han benyttede de mange Kilder ved Gaarden, og anlagde et Skibsværft, hvor han lod bygge flere Skibe, som han stadig holdt i Fart, især paa Norge, hvortil han førte Gaardens Producter og hentede derfra den betydelige Trælafst, som han brugte til Bygningers Opførelse († 1790). Forbedringerne ved Gaard og Gods ere heldig fortsatte af hans Søn, Justitsraad Johan Lange († 1829). Den eies nu af E. S. Lange.

Margrethesminde har i 1868 faaet en ny Hovedbygning, opført af Beton.

Hundstrup Sogn, Annex til Øster-Skjerninge Sogn i Sunds Herred, hvorfra det dog ligger ganske adskilt, omgivet af Sunds Herred, Krarup,

*) Selve Træbroen, der har givet Stedet Navn, er efter Bull's Kort beliggende paa Vester-Aabø Sogns Grund.

Vester-Nabyl, Ulbølle og Vester=Skjerninge Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. v. for Svendborg og $1\frac{1}{2}$ M. o. n. o. for Faaborg. Areal, 2913 Tdr. Land, hvoraf 488 Tdr. Land Fredskov (en Deel af Bommemoße=Skov m. fl.), er bakket, og Jordsmonnet af leret og leer- og sandmuldet Bessaffenhed. Sognet gjenemskjæres fra Nordøst til Sydvest af en Aa, der i det sydvestlige Hjørne forener sig med en mindre Aa, som danner Storstedelen af Sognets Sydgrændse. Hf. $225\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., $15\frac{1}{4}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Hundstrup med Kirke og 2 sammenbyggede Skoler, Gundestrup med Vandmølle og Veirmølle, og Mynderup; Hovedgaarden Flintholm, c. $18\frac{1}{2}$ Tdr. Hf. A. og E., $4\frac{1}{2}$ Tdr. Skff., med 170 Tdr. L. Ager, 188 Tdr. L. Skov (til Gaarden hører Vester=Skjerninge Sogns Kongetiende og c. 15 Tdr. Hf. Fæstegods); Aulsgaarden Langekø, c. 24 Tdr. Hf. A. og E., 2 Tdr. Skff., 220 Tdr. L. Ager, 90 Tdr. L. Skov (til Gaarden hører $15\frac{1}{2}$ Tdr. Hf. Fæstegods, Vester=Skjerninge Sogns Kongetiende og et Teglværk); Gaarden Eskbjerg og Ellekø Vandmølle. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 72 Huse med og 16 uden Jord, hvoraf 29 G. og 64 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 765. Jordbrug og Skovarbejde udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningsfreds 30te Lægd. Med Hovedsognet Vester=Skjerninge i Sunds Herred een Commune. Kirken tilhører Baroniet Lehn.

Hundstrup Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Svælvinger.

Af Familier, som have eiet Hovedgaarden Flintholm, nævnes i Danske Atlas Bryfste, Wille, Lykke, Rigsraad Otto Krag, som ogsaa eiede Egekø og flere Herregaarde i Fyen († 1666), og dennes Sønnesøn Etatsraad Niels Krags Enke fulgte den 1768 for 24,000 Rd. til Justitsraad Jens Lange til Rødkilde. Siden den Tid er den forbleven i Familien Langes Besiddelse. Siden 1856 J. T. Lange. Den nuværende Hovedbygning er opført af Grundmuur i Aarene 1843—44.

Aulsgaarden Langekø er oprindelig en Parcel fra Leitved i Steenstrup Sogn, oprettet i Slutningen af forrige Aarhundrede af ovennævnte Justitsraad Lange til Rødkilde. Den nuværende Eier, N. Lølløsgaard, har opført Hovedbygningen, for største Deel af Grundmuur.

Brabhetrolleborg Sogn, omgivet af Annerisognet Krarup, Espe, Hillerslev, Vester-Højsinge, Svanninge, Diernisse, Vester-Nabyl og Hundstrup Sogne. Kirken, nordvestlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. n. o. for Faaborg og $2\frac{1}{2}$ M. n. v. for Svendborg. Areal, 8189 Tdr. Land, hvoraf 1461 Tdr. Land Fredskov (Stor=Skoven, endeel af Knagelbjerg=Skov og Gjerup=Skov), er meget bakket, og Jordsmonnet af muldet, sand-, grus- og leerblandet Bessaffenhed. 3 Sognet findes flere Indsøer, hvoriblandt Nørre=Se*) og den mindre Paspaa=Se, endeel af Brendegaards

*) Nørre-Se ligger Lucine D, et Raavn, der vistnok har sin Oprindelse fra hine Dage, da den unge Digter Baggisen levede paa Brabhetrolleborg med Ludvig og Sibylle Reventlow. Paa denne lille Holm gav Ludvig Reventlow Baggisen Skide og lovede ham der at opføre ham et Bogtrykkeri til Trykning af hans Bæfker. Det var paa samme Tid, at den elskelige Grevinde Sibylle gav den henrykte Digter „Roserne“, som han, da de vare vidne, saa stont belang. Men det er ikke alene fra den Tid, da Goethe skrev Werthers Leiden, hvis Stemninger Baggisen aftenlevede i Begjeistring for Grevinde Sibylle, men ogsaa fra flere senere Tider af hre Kamp og Strid at Nørre Se frem-bærer Bunder, saaledes i den ikke langt fra Søens syblige Side beliggende Borgplads (170 Strid i Omkreds), som Sagnet nævner „det sorte Slot“.

So og Fleninge= eller Arrestov=So, fra hvilke endeel Aaer og Bandleb affattes i forskjellige Retninger i Sognet og samle sig til Odense=Na. Hovedlandeveien fra Nyborg til Boiden passerer Sognet. Htk. 578^{7/8} Tdr. A. og E., 97⁵ s Tdr. Ekst.

I Sognet: Brabertrolleborg Kirke, der danner en Fløi af Hovedgaarden af samme Navn; Byerne Haagerup med Præstegaard og Skole (Ludvigsmind Skole), Mellemhaven, Brændelydinge, Lydingegaarde, Fleninge, Gjerup med Skole, Nybyggaarde, Grønderup med Skole, beliggende nordost for Byen, Jagsted, Spanget med Thingsted for Brabertrolleborg Birk, Arresthuus, Arrestforvalterbolig, og Nybo (nu næsten aldeles udflyttet); Hovedgaarden Brabertrolleborg, under Baroniet af samme Navn, beliggende ved Hovedlandeveien fra Nyborg til Boiden, af Htk. 66 Tdr. A. og E., 144 Tdr. Ekst., med 536 Tdr. L. Ager, 150 Tdr. L. Eng, Torvemose og Fistedamme; de Baroniet underliggende Aalsgaarde Egneborg, 30^{1/2} Tdr. Htk., med 259 Tdr. L., Høbbet (Hypperdaard), 22 Tdr. Htk., med 270 Tdr. L., og Sølyst, 16 Tdr. Htk., med 180 Tdr. L.; Gaardene Sølvbjerggaarde, Kagleholme, Bernstorffsminde (nogle Bygninger og Huse paa det nedlagte Seminariums Grund), Korinth=Kro, Skyttegaard med Kalkbrænderi, Brabertrolleborg Vandmølle; Brabertrolleborg Hospital. Ialt i Sognet 86 Gaarde, 115 Huse med og 37 uden Jord, hvoraf 47 G. og 104 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1977. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, afgiver Skovarbeide i Baroniets mange Skove en væsentlig Erhvervskilde for flere af Sognets Beboere. I Sognet er et Hørvælingsinstitut, 1 Garveri, 1 Jernfabrik, 1 Kalkbrænderi, 1 Teglværk og 1 Dreiesøveri.

Sognet hører under Baroniet Brabertrolleborg Birks Jurisdiction (Spanget), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 4de Vgkds. Sognets søndre Deel (Fleninge, Gjerup, Knagelbjerg, Høbbet, Nybølle, Nybyggaarde, Spanget, Jagsted, Sølvbjerg, Grønderup, Kagleholme og Teglgarden) udgjør 3die Udskrivningskreds 4de Lægd, og Sognets nordre Deel (Haagerup, Mellemhaven, Brændelydinge, Lydingegaarde, Bernstorffsminde, Egneborg, Nybo, Sølyst og Brabertrolleborg) samme Kreds 5te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Brabertrolleborg. Brabertrolleborg Hospital har 13 Lemmer, der nyde Fattigundersøttelse. Af Legater haves: 1) det Trolleffe Jordegods til Præsterne og Skolerne, 2) det Schimmelmann=Reventlowske Legat, stort 4300 Rd., til Skolelærere og Sangunderviisning, 3) Grevinde Josephine Reventlows, stort 10,500 Rd., til Klæder for slittige Skolebørn, 4) Bernstorffsminde med Bygninger, 12 Tdr. Land, som, naar de nuværende Brugere afgaae, er bestemt til en Arbeidsanstalt, foruden nogle mindre.

Sognets oprindelige Navn er Haagerup, efter Byen af dette Navn, hvor Kirken fra ældre Tid skal have ligget; senere har Sognet faaet Navn efter Hovedgaarden.

Efter Sagnet skal der have været Kloster paa flere Steder i Byen udenfor Kjøbstæderne, og adskillige Navne, som Munkbo, Munkbo, Nonnebogaard, synes at inde paa det samme (see Annaler for nordist Tidmyndighed 1836—37, S. 109); men det eneste Kloster paa Landet foruden Dalum=Nonnekloster i Nærheden af Odense, som Historien kjender, var det gamle, rige Cistercienserkloster Holme=Kloster. Det blev anlagt 1172 ved en fiskerig So, og Munkene hentedes fra Herisvold=Kloster i Skaaene. Klosters oprindelige Navn var Insula Dei, „Guds Holm“, hvoraf den almindelige Talebrug gjorde Holme=Kloster, hvilket Navn vedligeholdt sig, indtil det kom i Rant-

zauernes Eie, efter hvem Gaarden da fik Navn. Efter at være afbrændt 1243, findes det inden faa Aar atter opført paa det Sted, hvor det nu staaer, ved Landeveien imellem Faaborg og Nyborg, ikke langt fra dets gamle Sted. Om en af de sidste Abbeder fortæller man, at Munkene gave ham Egenavnet Vælling, fordi han lod Grøden fuge for tynd, hvorover han beklagede sig for Biskop Jens Andersen, der tilbød sig at bytte Egenavn med ham, isald han hellere vilde hedde Velsdenaf. Den gamle Klosterkirke er Sognekirke for Brahetrolleborg Sogn (om den see nedenfor). Af Hovedbygningen er den vestre Fløi, som Stilen tydelig viser, en Levning af det gamle Kloster; den østre Fløi med to ottekantede Taarne er opført af Kai Rantzau og hans Fru Anna Lyffe 1620. Ved Reformationens Indførelse deelte Holme-Kloster Stjebne med de øvrige Klostre og blev inddraget under Kronen; vel var det en kort Tid pantsat til en hofsteenst Adelsmand Clemens von der Wisch og ligeledes en kort Tid solgt til den rige Jacob Hardenberg til Hvedholm, men blev forøvrigt bestyret af en kongelig Lehnsmænd — fra 1558 til 1566 af den senere i den nordiske Syvaarskrig berømte Feltherre Frants Brockenhuus til Bramstrup og Egeflod, — indtil Kong Frederik II. 1568 folgte det til den hofsteenst Adelsmand Henrik Rantzau, Herre til Breitenburg og Statholder i Slesvig og Holsten, der var ligesaa bekendt for sin Lærdom som for sin Rigdom, og som i Stjebet fik Tilladelse til at oprette Gaard og Gods under Navnet Rantzauholm til et Stamhuus for sin mandlige Slægt. Ved hans Død 1598 tilfaldt Stamhuset hans næstældste Søn, Breide Rantzau, Statholder i Kjøbenhavn og Lehnsmænd paa Møen († 1618), hvis ene Søn, Kai Rantzau, var gift med Anna Lyffe, der i sin Enkestand er bleven bekendt ved sit tvivlsomme Forhold til den udovalgte Prinds Christian og Christian IV.'s derpaa grundede Forbittrelse imod hende; den anden Søn, Frants Rantzau, der efter Broderen arvede Rantzauholm, blev den 14de Januar 1627 forlovet med Christian IV.'s ældste Datter med Kirsiine Munk, Anna Catharine, og indvantes i April 1632 til Rigshofmester, men druknede s. A. i Rosenborgs-Slotsgrav, da Vindebroen var trukket op, og han i Marfet gik seil og salt i Vandet*), hvorover hans unge Brud det næste Aar sørgede sig tildøde. Ovennævnte Fru Anna Lyffe kom, efterat hendes eneste Datter, Sophie Rantzau, gift med Laurids Ulfeld, var død uden at efterlade sig Livsarvinger, atter i Besiddelse af Rantzauholm, som hun tilbragte Knud Ulfeld, Laurids og Corfits Ulfelds ældste Broder, der havde Mod nok til at indlade sig i Egteskab med denne berhgtede Dame, og da ogsaa deres Forbindelse var barnløs, gif Gaarden over til hendes Broder, den rige Frants Lyffe, der eiede Overgaard, Giselsfeld og en stor Mængde andre Herregaarde. Hans Søn og Arving var den ved sin Skonhed og sine store Rigdomme, men ogsaa ved sin jammerlige Character og sin Ulykke bekendte Kai Lyffe, der 1661 blev henrettet in effigie som Majestatsforbrøder og fik sine Godser confiskerede, men efter at være undsluppen senere fik Tilladelse til at komme tilbage og døde i trange Kaar. Rantzauholm, som paa denne Maade var tilfaldet Kong Frederik III., kom nogle Aar efter ved Mageffiste til Fru Birgitte Trolle, Manderup Brahes Enke. Hun oprettede 2den Februar 1672 Rantzauholm og Brendegaard, der siden Henrik Rantzau's Tid havde været forenet med Rantzauholm, til **Baroniet Brahetrolleborg** for sin afdøde Broder Geheimeraad Corfits Trolles Afsom. Sønnen af Corfits Trolle og Fru Birgitte Rantzau, Baron Frederik Trolle, som vi forhen have nævnt som Skoleherre paa Hørlufsholm, tiltraadte 1687 ved Fru Birgittes Død Baroniet (først under 15de Juni 1689 fik han dog Brev og Privilegium paa dette). Han var en stille og bramfri Herre, der i Almuens Oplysning saae det Middel, hvorved denne Stand kunde have sig fra den dybe og jammerlige Fornedrelse, som den sukfede under. Paa Brahetrolleborg Kirkegaard lod han 1692 opføre en Skole og ansatte en Skolelærer, til hvis Lønning han skænkede noget Forbegods og noget mere til Præsten i Haagerup, af hvilket denne sparer en aarlig Afgift til fattige og slittige Skolebørn i Trolleborg og Krarup Sogne. Dgaa i Krarup, Bøsteraaby, Aastrup, Høllerslev og Haastrup grundede han Skoler. Disse ere nu forsvundne og nye opførte i deres Sted, men endnu nyde de flinkeste fattige Skolebørn i de nye Skoler godt af Baron Frederik Trolles Legater. Da Birgitte Trolles Familie uddøde med hendes Broder søn Baron Niels Trolle 1722, kom Baroniet atter som hjemsalbet Lehn til Kongen; men Frederik IV. forlehuede allerede den 28de December 1722 sin Svoger, General og Geheimeraad Grev Christian Ditlev Reventlow dermed; han eiede tillige Grevskabene Reventlow-Sandberg i Herudbømmet Slesvig og Christiansfæde paa Polland, ligesom ogsaa Stamhusene Krenkerup,

*) Optegnelser herom findes i Jørgen Brahes Dagbøger, udgivne af Betel Simonson, S. 44, 63 og 65.

hvoraf senere Grevstæbet Hardenberg = Reventlow oprettedes, og Frisenvold. Hans Sønnesøn Grev Johan Ludvig Reventlow († 1801) indtager en berømmelig Plads blandt Danmarks Forbdrøtter ved den utrættelige Virksomhed og adle Humanitet, hvormed han bestyrede sine Godser; han indførte paa Godset et udmærket Skolevæsen, udskiftede hele Baroniet og grundede almindelig Velstand, ligesom ogsaa den fortrinlige Skovkultur, der har gjort Brabættrolleborg saa berømt, hidrører fra ham. Baroniets nuværende Besidder Geheimeraad, Lehusgreve Ferdinand Carl Otto Reventlow til Grevstæbet Reventlow og Christiansgåde, hvilke han tiltraadte efter sin Faders Død 1851, tiltraadte ogsaa Brabættrolleborg efter sin Bedstefaders Broders Sønnesøn Kammerherre, Grev Ditlev Christian Ernst Reventlow, en Søn af fornavnte Grev Johan Ludvig Reventlow (1782—1854).

Baroniet Brabættrolleborg indbefatter Godserne Brabættrolleborg og Brendegaard og har efter Statshaandbogen for 1873 Stk. af alle Slags 1152 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 316½ Td., bortafstet Hovedgaardsjord 15½ Td., Bøndergods 604¾ Tdr. (heri dog indbesattet 543½ Tdr. Stk. Selveierbøndergods, hvortil Lehnat kun har Herligheden), matr. Kirke- og Kongetiende 215¾ Tdr. (Kirke- og Kongetiende af Brabættrolleborg, Krarup, Vester-Nabø og Nastrup Sogne, Kongetiende af Hillerslev og Øster-Hastage Sogne); i Bantactier 4700 Rd., i Fideicommisscapitaler 36,600 Rd. Skovene angives til 2800 Tdr. Land, hvoraf 600 Tdr. Naaleffov.

I Brabættrolleborg Sogn oprettedes 1791 et Skolelærerseminarium, der fik Navnet Bernstorfsminde, men blev nedlagt i Aaret 1826. Bygningerne ere nu for Største- delen nedrevne; i et af Sidehusene, der endnu tilligemed de omliggende Huse bærer Navnet Bernstorfsminde, er i 1867 indrettet et Methodistcapel.

Brabættrolleborg Kirke.

Brabættrolleborg Kirke — som Holme Klosterkirke — har, saavidt man har kunnet see oplyst, havt Korsform med 2 Sidefløje, Chorbuue og Vinduer i gothisk Form. Korsfæt og Sidefløjerne ere forlangst nedbrudte. Kirken har i 1869—71 modtaget en gennemgribende Restauration, hvorefter den nu bestaar af en Høikirke med 4 Hvalvinger, gothiske Gable og Vinduer, Taarn med Spir (80 Alen høit); i Taarnets vestre Side danner en jernbeslagt Egetræes Dør, ovenover hvilken et Vasrelief af

Thorvaldsen (Maria med Barnet), Indgang til Baabenhuset og Kirken. Taarnet er forsynet med Uhr og Lynafleder; et Jerngitter adskiller Taarnet og Løbagearden fra Borggaarden. Foruden ved et Orgel, skænket 1803, er Kirken prydet med Thorvaldsens Døbefont af Marmor, indviet 2den Novbr. 1817. Liigstene over Abbed Tue, † 1401. Ligesom Kirken ere ogsaa Brættrolleborgs Hovedbygninger i de senere Aar blevene Gjenstand for omfattende Restaurationsarbejder, saaledes er i det sydøstlige Hjørne opført et firkantet Trappetaarn og den sydlige Floi prydet med en Arcade med en Svalegang over, den østre Sideloi forsynet med en Etage og med kobberdækket Kuppel og Spiir, Alt ind mod Gaarden; Gavlene ere derhos fornyede i Renaissancestil. Af Kirken, saaledes som den nu er restaureret, gives paa foregaende Side en Afbildning. Paa den modstaaende Side er Gaarden afbildet (seet fra Haven).

Paa Kirkegaarden ved Kirken hvile flere af Brættrolleborgs tidligere Besiddere og disses Hustruer, saaledes Virgitta Trolle og Manderup Brahe, Korfitz Trolle og Virgitta Rangau, Frederik Trolle og Anne Katrine Balthendorff, Niels Trolle, Johan Ludvig Reventlow og Anne Sibylle Schubart, Ditlev Christian Ernst Reventlow og Josephine Schimmelmann m. fl. Disse Aføde, hvoraf nogle tidligere havde Hvilested i Kirkens Capeller, ligge alle paa en aflukket Kirkegaard. Af de paa den større Kirkegaard Jordefastede skulle nævnes: Professor Johan Frederik Vest, det iyenste Skolelærerseminariums første Forstander (1755—1815), Consistorialraad Børge Henrik Knap, mungaarig Præst i Brættrolleborg og Krarup, begavet Prædikan, historisk Samler, Digter, Eier af Nalhkegaard (1775—1850), Ingenieur=Capitain Hans Jacob Høstiar, der forestod Anlaget af de nye Landeveie i Fyen (1782—1813).

Brættrolleborg gjemmer en ikke ubetydelig Portraitsamling, saaledes Portraiter af Henrik Rangau, Kong Christian III. og Dronning Dortebe, Kong Frederik V. og hans tvende Dronninger, Juels Billeder af Johan Ludvig og Sibylle Reventlow; mærkelige ere ogsaa de to Portraiter af franske Læner, som Ludvig XIV. skænkede Conrad Reventlow. Man maa ogsaa see det eiendommelige Meublement i Dronning Anna Sophies Værelse, hvilket skal have tilhørt Dronningen, og som i sig virkelig bærer Minde om Stilen umiddelbart for Rococoen. Fra Hovedbygningen er en interessant Udsigt til det storartede Haveanlag med sine smukke Tragrupper, vidtstrakte Parter og stjerne Brobygninger.

„Gavle og nye Minder om Brættrolleborg og Omegn“, samlede af Niels Ras-mussen Sofilde, udgivne af F. Barfod. Kjøbenhavn 1870.

Krarup Sogn, Annex til Brættrolleborg Sogn, omgivet af dette S., Espe, Herringe, Vester-Naby og Hundstrup Sogne samt Sunds Herred. Kirken, paa Sognets Vestside, $1\frac{3}{4}$ M. n. o. for Faaborg og $2\frac{1}{4}$ M. n. v. for Svendborg. Areal, 2901 Tdr. Land, hvoraf 220 Tdr. Land Fredslov (Klosterstoven), er bakket, og Jordsmonnet bestaaer for Størstedelen af muldblandede Leerjorder. 3 Sognets nordlige og nordvestlige Deel findes Aaløb. Hovedlandeveien fra Nyborg til Bøiden passerer Sognet. Hk. $224\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., $27\frac{7}{8}$ Td. Skft.

3 Sognet: Byerne Krarup ved Hovedlandeveien, med Kirke og Skole, Søvalde, Snarup, Lange, og endeel af Lydinge med Vand- og Veirmølle; Gaardene Nalleborg, Bæbegaard, Grøstehjerg og Lydinge Veir- og Vandmølle, hvis meste Jord dog ligger i Espe Sogn. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 62 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 17 G. og 48 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 612. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug og Skovarbejde Indbyggernes meste Erhverv.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningskreds 11te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Brættrolleborg.

Krarup Kirke er haitliggende, med tilspidset Taarn, halv Korstkirke.

1333 pantsatte Otto Splid til Peder Brof alt sit Gods i Sospælle og Sospællafang.

Brahetrolleborg.

Herringe Sogn, der er adskilt fra Annexfognet Gjesteleve ved Espe S., omgivet af dette S. og Krarup Sogn samt Gudme og Sunds Herreder. Kirken, nordlig i Sognet, 2 $\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Svendborg og 2 $\frac{1}{2}$ M. n. o. for Faaberg. Areal, 1950 Tdr. Land, hvoraf 238 Tdr. Land Fredsfov (Fjellebro-Dyrehave), er for Størstedelen sladt og jevnt, og Jordsmonnet bestaaer af muldblandede stærke Leerjorder. Hft. 195 Tdr. A. og E., 14 $\frac{7}{8}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Herringe med Kirke, Præstegaard, Skole og Hospital, og Kudme; Hovedgaarden Fjellebro, der danner Stamhuset af samme Navn, af Hft. c. 60 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og 14 $\frac{1}{8}$ Tdr. Skff., 500 Tdr. L. Ager, 201 Tdr. L. Skov (Fæstegods 22 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hft.); Aulsgaarden Sundsgaard, 21 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hft., 158 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. L. Eng og 30 Tdr. L. Skov (2 $\frac{3}{4}$ Tdr. Hft. Fæstegods). Ialt i Sognet 20 Gaarde og 40 Huse, hvoraf 9 G. og 24 H. udenfor Byerne. (Pastoratet har ialt 101 Huse med og 27 uden Jord).

Indbyggere: 430. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Bykds. 3die Udskrivningskreds 12te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Egefov. 3 Herringe, nær ved Kirken og Skolen, er et grundmuret Hospital, indrettet for 12 Lemmer, stiftet 1619 af Ebbe Munk til Fjellebro, hvis Besidder svarer 5 pCt. Rente af de til Hospitalet henlagte Legater, ialt til Beløb 2400 Rd.

Herringe Sogn var indtil 1668 Annex til Ringe Sogn, men blev derefter et eget Sognekald, hvortil Gjesteleve Sogn ifølge kgl. Reskr. af 14de October 1846 blev lagt som Annex.

Herringe Kirke, opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger, er tildeels bleven ombygget 1850, Choret udvidet og forskjøttet, og de i et Gravcapel ved Kirkens søndre Side forefundne lig nedstøvede i en fælles Grav. Epitaphium af Graasteen over Ebbe Munk og hans to Hustruer.

3 Gjesfings Jubellærere III., S. 193, berettes, at Hr. Marcus Monrad, der var Præst i Herringe fra 1693 til 1711, opbyggede Præstegaarden og lod sætte over Porten:

Lad Andre klage sig for Brød og Bugens Fylde
 Og at de ei har det, som Pungen kan forgylde.
 Vi have, Sorgen fri, det Her-ringe Brød
 Og sig: Gud stee Lov! Vi har slet ingen Nød.

Hovedgaarden Fjellebro tilhørte 1462 Oluf Bonde, 1489 Fru Kirsten Schinkel, 1493 Klaus Olsen Tegemad, hvis Vaaben var en Hjelme med to Bessehorn, i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede Familien Munk; Ebbe Munk opførte 1622 den anseelige Hovedbygning. Fjellebro var en af de 7 hvenske Herregaarde, som tilhørte Sorgen Præst († 1661), der efter D. Atl. skal have faaet den med sin Hustru Anna Gyldenstjerne. Snød Slutningen af 17de Aarhundrede eiedes den af Justitsraad og Landsdommer Peder Lugdorf († 1702). Den næste Eier Grev Phil. Ditl. Trampe ombyggede og forskjønnede Hovedbygningen og folgte 1738 Gaarden til Conferenteraad Fred. Chr. L. Pents, hvis Son eiede den endnu henimod Slutningen af forrige Aarhundrede. Efterat Gaarden senere var kommen i Kammerherre, Grev Fred. Chr. Holts Besiddelse blev den ifølge Bevilling af 6te Februar 1801 først substitueret for det ham tilhørende Baroni Wintersborg paa Laaland og derefter ved Bevilling af 28de August 1818 oprettet til et Stamhus for Familien Holt-Winterfeldt. Nuværende Besidder: Kammerherre G. C. Grev Holt-Winterfeldt.

Stamhuset Fjellebro har efter Statshaandbogen for 1873 Hft. af alle Slags 97 $\frac{1}{2}$ Td.; i Bankactier 500 Rd. og i Fideicommisscapitaler 97,000 Rd.

Gjestelev Sogn, Annex til Herringe Sogn, omgivet af Espe, Bantinge og Heden Sogne samt Gudme Herred og Odense Amt. Kirken, omtrent midt paa Sognets Østside, c. 2¹/₄ M. s. s. o. for Odense, 3¹/₄ M. v. s. v. for Nyberg og 2³/₄ M. n. n. o. for Faaborg. Areal, 1967 Tdr. Land, hvoraf 46 Tdr. Land Fredskov, er sladt i den nordlige Deel af Sagnet og hæver sig i den sydlige Deel; Jordsmonnet er for Størstedelen af sandmuldet Bessaffenhed. Sagnet gennemskjæres af en Arm af Odense=La fra det sydvestlige Hjørne til Øst, og dets Sydgrændse dannes af en anden Arm af denne La. Hft. 203¹/₂ Tdr. A. og E., 4 Tdr. Skff.

3 Sagnet: Byerne Gjestelev med Kirke og Skole, Gjestelev=lunde, Palleshave (4 Gaarde), Havrevænget (3 Gaarde og 4 Huse); Hovedgaarden Nordskov, 53³/₄ Tdr. Hft. A. og E., 4 Tdr. Skff., med 438 Tdr. L. Ager, 8 Tdr. L. Eng og 95 Tdr. L. Skov (til Gaarden desuden 5¹/₄ Tdr. Hft. Fæstegods, Gjestelev Kirke. Ialt i Sagnet 43 Gaarde og 88 Huse, hvoraf 24 G. og 70 H. udenfor Byerne. (Med Hovedsognet ialt 101 Huse med og 27 uden Jord).

Indbyggere: 646. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug Hovederhvervet.

Sagnet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Bykds. 3die Udskrivningskreds 10de Læg. Sagnet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Nordskov. Sagnet har Lieutenant i Søetaten Morten Julius Harboes og Enkes Legat paa 500 Rd., oprettet af den nævnte Lieutenant Harboe, og efter hvis Fundats, confirmeret 1870, Kenterne, 20 Rd. aarlig, uddeles til 2 værdige ældre Trængende og 2 ligeledes trængende Confirmander af Gjestelev Sogn med 5 Rd. til hver.

Gjestelev Sogn var tidligere Annex til Sønder=Hoirup Sogn i Binding Herred, men blev, som foran bemærket, i Aaret 1846 forenet med Herringe Sogn.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

Hovedgaarden Nordskov var oprindeligt to Bøndergaarde (1386 nævnes „to Gaarde i Gesterleue kaldede Scogsgaard“). Dens første bekjendte Eier var Gabriel Knudsen Ahlelie, Landsdammer i Fyen i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Som denne Gaards næstfolgende Eiere nævner Danst Atlas Hans Aschersleben fra Mecklenborg, Jørgen Aschersleben, Peder Broffenhuus den Ældre, Claus Broffenhuus, Peder Broffenhuus den Yngre, som blev stndt i den skaanske Krig 1676, Generallieutenant Hans Lovenshjelm, Geheimeraad Frederik Gjedde, Oberst Frederik Ahlesfeldt, Ritmester Ahlesfeldt, General Raas til Voltinggaard, som i Midten af forrige Aarhundrede solgte Nordskov til Oberst Wolfrath, hvis Enke eiede den mod Slutningen af forrige Aarhundrede. Den tilhørte derefter i længere Tid Major Fred. Jørgen Seshedst, der afhaandede Størstedelen af Godset til Fæsterne. I 1837 kjøbtes Hovedgaarden for 57,500 Rd. af Kjøbmand Hans Kruse i Nyborg († 1847), i hvis Søn, Consul S. Kruses Besiddelse den nu er.

Espe Sogn, omgivet af Annexsognet Bantinge, Gjestelev og Hillerslev, Brahetrolleborg, Krarup og Herringe Sogne samt Gudme Herred. Kirken, omtrent midt i Sagnet, 2 M. n. o. for Faaborg og 2³/₄ M. n. v. for Svendborg. Areal, 2515 Tdr. Land, hvoraf 20 Tdr. Land Fredskov, er noget bakket, og Jordsmonnet af leer= og sandmuldet Bessaffenhed. En Arm af Odense=La danner endeel af Sognets nordlige Grændse, og en anden Arm begrænses noget af den sydlige Deel. Hft. 245³/₄ Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Espe med Kirke, Præstegaard og Skole, og Findinge; Aulsgaarden Skovsgaard, hvoraf endeel af Jorderne ligge i Herringe S., $17\frac{3}{8}$ Tdr. Hk., med 195 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng og 15 Tdr. L. Skov; Gaardene Lundsgaard, Staverlund og Agerupgaard. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 54 Huse med og 17 uden Jord, hvoraf 12 G. og 50 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 646. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtskuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 13de Lægd. Med Annexet Bantinge een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Egeffov. Sognet har et af Gaardmandsenke Nicoline Pedersen og Ungfarl Emil Jensen den 13de November 1868 stiftet Legat, stort 2500 Rd., som først træder i Kraft ved den Længstlevendes Død, og hvoraf Renterne ville i Portioner paa 4, 6 og 8 Rd. være at uddele til værdige Trængende i Sognet udenfor den egentlige Fattigforsørgelse.

Espe Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

Aulsgaarden Skovsgaard, som tidligere har hørt under Hovedgaarden Fjellebro, antages af Bedel Simonsen (Bidr. til Sorgen Brahes Levnetsbeskrivelse S. 5) for at have været den Skovsgaard, der nævnes blandt Sorgen Brahes 7 Herregaarde i Byen i Midten af det 17de Aarhundrede.

Bantinge Sogn, Annex til Espe, omgivet af Gjestelev, Hillerslev og Heden Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, $2\frac{1}{4}$ M. s. for Odense, $2\frac{1}{2}$ M. n. o. for Faaborg og $3\frac{1}{4}$ M. n. v. for Svendborg. Aarealet, 1282 Tdr. Land, er bakket, og Jordsmonnet for Størstedelen af sandet og sandmuldet Bessaffenhed. Sognets sydlige Deel begrænses af et Aaløb. Hk. $130\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Bantinge med Kirke og Skole, beliggende paa Grændsen af Heden Sogn og sælles for dette og Bantinge Sogn; Dals Veir- og Vandmølle. Ialt i Sognet 20 Gaarde, 24 Huse med og 10 uden Jord, hvoraf 7 G. og 14 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 311. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Grevskabet Munkadells Birks Jurisdiction (Spanget), Svendborg Amtskuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 9de Lægd. Med Hovedsognet Espe een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Munkadell. I det af Conferentsraad Erik Skeel Helsten stiftede Hospital i Hillerslev Sogn (see dette) har Bantinge Sogn hidtil besat den ene Plads.

Bantinge Kirke, opført af Muursteen, er lille og har et fladt gibset Loft; kun Choret er hvalvet. Taarnet er af Bindingsværk.

Heden Sogn, Annex til Norre-Soby Sogn i Nasum Herred i Odense Amt, omgivet af dette S., Allested, Hillerslev, Bantinge og Gjestelev Sogne. Kirken, midt i Sognet, c. $2\frac{1}{4}$ M. s. for Odense, $2\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for Faaborg og $3\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Svendborg. Aarealet, 1399 Tdr. Land, er fladt, og Jordsmonnet er af let muldet Bessaffenhed. Hk. $140\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Heden med Kirke (Skolen er beliggende i Bantinge Sogn) og Hospital; Aulsgaarden Hedengaard, $16\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., 128 Tdr. L. Ager, 5 Tdr. L. Eng, 5 Tdr. L. Mose og 10 Tdr. L.

Skov; Gaarden Eensomhed. Talt i Sognet 23 Gaarde, 35 Huse med og 11 uden Jord, hvoraf 6 G. og 25 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 380. Jordbrug er Hovederhvervet. 3 mindre Teglbænderier.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 14de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Brahesminde. I Heden er et grundmuret Hospital, stiftet 1ste November 1785, for 4 Lemmer, som aarlig faae hver 12 Rd. af et af Stifteren Oberstlieutenant Preben Brahe til Hvedholm dertil henlagt Legat, 1000 Rd.

Heden Kirke er lille med Brædeloft, indtagen over Choret, der er hvælvet. Taarnet er af Bindingsværk.

Allested (Alsted) Sogn, omgivet af Annexsognet Veile, Sønderbroy og Heden S. samt Odense Amt. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. s. for Odense, 2 $\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for Faaborg og 3 $\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Svendborg. Areal, 1730 Tdr. Land, er fladt, og Jordsmonnet bestaar af stærke, muldrige Leerjorder af fortrinlig Bessaffenhed. Sognets sydlige og sydvestlige Deel begrænses af Naløb. Htk. 193 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Allested med Kirke, Præstegaard, Skole og Teglværk, og Nadbby (17 paa Nadb liggende Huse med Jord). Talt i Sognet 29 Gaarde og 35 Huse, hvoraf 2 G. og 26 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 508. Jordbrug er udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 15de Lægd. Med Annexsognet Veile een Commune. Kirken tilhører Besidderen af Søby Søgaard.

Allested Kirke er opført af Muursteen, Taarn, gibbet Loft; det Hele meget tarveligt.

Veile Sogn, Annex til Allested Sogn, omgivet af dette, Sønder- og Nørre-Broy Sogne samt Odense Amt. Kirken, sydostlig i Sognet, c. 2 M. s. s. v. for Odense, 2 $\frac{3}{4}$ M. n. for Faaborg og 4 M. n. n. v. for Svendborg. Areal, 1793 Tdr. Land, hvoraf 54 Tdr. Land Fredskov, er fladt, og Jordsmonnet af let muldet Bessaffenhed. En mindre Arm af Odense=Ala ndspringer i Sognets nordlige Deel, løber mod Vest og optager paa Vestgrændsen en Ala, der danner Sognets sydlige og sydvestlige Grænse. Htk. 157 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., 6 $\frac{3}{8}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byen Veile med Kirke og Skole, 2 Teglbænderier, Veir- og Vandmølle; Hovedgaarden Veilegaard, c. 16 Tdr. Htk., 116 Tdr. l. Ager, 20 Tdr. l. Eng, 10 Tdr. l. Mose og 2 Tdr. l. Skov. Talt i Sognet 27 Gaarde og 80 Huse, hvoraf 10 G. og 54 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 659. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug udelukkende Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 16de Lægd. Kirken tilhører Tieren af Hovedgaarden Christiansdal i Dalum Sogn.

Veile Kirke er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen, med Taarn, Brædeløft; meget simpel.

Hovedgaarden Veilegaard tilhørte i det 16de Aarhundrede Familien Oldeland; ved Sophie Oldeland kom den i Slutningen af Aarhundredet til Caspar Marchbanner til Rønningesøgaard († 1618, jfr. om ham S. 80), som opførte en ny Hovedbygning i nogen Afstand fra det Sted, hvor den ældre havde staaet. Ikke længe efter findes Veilegaard at have tilhørt Fru Ellen Marsviin, hendes Datter Kirsine Munk, Christian IV.'s Gemalinde, og dennes Svigersøn Hannibal Sehested. I Slutningen af det 17de Aarhundrede eiedes den af Proprietair Niels Hansen Smidt (Fader til Cancelliraad Peder Smidt til Lundegaard), derefter af Datteren Else Katrine Smidt, gift med Commerceraad Lorents Petersen, deres Svigersøn Generallieut. Neuberg (see Lundegaard), og fra ham gik den ved Arv over til Kammerherre Mikael Fabritius de Tengnagel († 1815), der i Slutningen af forrige Aarhundrede afhændede Godset til Jasterne. Hovedgaarden er derefter gaaet til andre Eiere, nu L. Petersen. Gaardens Bygninger ere opførte af Grundmuer 1853 og 1854.

Veile streves i ældre Tid Weteteleu, Bedeløf, Weydeløff, Wexleff.

Nørre-Broby Sogn, omgivet af Veile og Sønder-Broby Sogne samt Odense Amt. Kirken, midt i Sognet, $2\frac{1}{4}$ M. s. v. for Odense og $2\frac{1}{4}$ M. n. for Faaborg. Areal, 5408 Tdr. Land, hvoraf 36 Tdr. Land Fredskov, er bakket, navnlig i den vestlige Deel af Sognet, hvor Sjunbjerg eller Sjnuebjerg hæver sig 262 Fod over Havsladen, og Jordsmønnet er af sandet, sandmuldet og let muldet Veffaffenhed. Odense=Ala gjennemskærer Sognet fra Syd mod Nord, danner endeel af Nordgrændsen og optager tre mindre Aløb i Sognets sydlige og nordlige Deel. Landeveien fra Faaborg til Odense passerer Sognet. Hkf. $480\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., $6\frac{1}{8}$ Td. Eist.

I Sognet: Bjerne Nørre-Broby ved Landeveien, med Kirke, Præstegaard og Skole, Bøistrup med Skole, Bittinge med Biskole, og Staaby; Hovedgaarden Lundegaard, 36 Tdr. Hkf. A. og E., $6\frac{1}{8}$ Tdr. Eistf., med et Areal af c. 230 Tdr. L. Ager, 130 Tdr. L. Eng, c. 110 Tdr. L. Skov, en Vand- og Veirmølle (Fæstegods 104 Tdr. Hkf., Arvesæstegods 218 Tdr. Hkf., Lundegaards Mølle); Gaarden Tømmerholt. Ialt i Sognet 71 Gaarde, 78 Huse med og 72 uden Jord, hvoraf 29 G. og 94 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1358, hvis Hovederhverv næsten udelukkende er Jordbrug. I Sognet er et mindre Teglværk.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendberg Amtstuedistrict og Faaborg Vægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 17de Vægd. Sognet danner een Commune. Kirken tilhører Øreskabet Muckadell.

Nørre-Broby Kirke, med Taarn og Hvalvinger, er ret stor og anseelig. Taarnet er opført af Muursteen og ligesaa en liden Deel af Kirken, som nærmest støder til samme; den øvrige Deel af Kirken er opført af tildeels uhygne Granitsteen; gamle rundbuede Binduer; Grundstenene for Enden af Kirken lidt afrundede. Den har forhen tilhørt Gravbegaards Eiere, men blev af disse solgt til Fru Ida Steel til Arrestov. Under Choret er en nu tilmuret Gravhvalving; blandt de der opbevarede Kister ere særlig at mærke 3, som efter Roges Formening indslutte Christian IV.'s bekendte Svigermoder Fru Ellen Marsviin († 1649) og hendes to Mænd Ludvig Munk († 1602) og Knud Rud († 1611); jfr. om disse Begravelser Minnes Beskrivelse af St. Knuds Kirke i Odense, S. 306—309. Efter en Udgifveren fra Pastor A. Kall Rasmussen i December 1872 velvillig tilstillet Meddelelse har hans afdøde Broder Professor Kall Rasmussen efterladt et lidet, næsten fuldført, endnu ikke udgivet Arbejde, i hvilket det bevises, at Fru Kirsine Munk ikke er begravet i det Wallendorffs Capels Kjelder, men derimod i Nørre-Broby Kirke (muligvis dog i Husby Kirke ved Wedellsborg). Det er efter Kall Rasmussens Formening Fru Anne Brodenhøns, dod paa samme Tid

som Kirsten Munk, hvis Liig udgives for dennes. Her hviler ogsaa Cancelliraad Peder Smidt til Lundegaard († 1711) samt Generallieutenant Neuberg († 1749), der havde udmærket sig i den spanske Successionskrig i Flandern. Altetablen, der er indrettet til at lukkes sammen, er af kunstigt Billedhuggerarbejde med Forguldning.

Hovedgaarden Lundegaard, beliggende ved Odense=Åa, skal være ombygget 1602 af ovennævnte Ludvig Munk til Nørlund, Kirstine Munks Fader, som døde der samme Aar. Man antager vistnok med Foie, at det var paa denne sin Fædrengaard og ikke, som af ældre Forfattere angives, paa Lunds Bispegaard i Skaane, at den syttenaarige Kirstine Munk den 23de August 1615 blev tagen til Hustru af Kong Christian IV. (jfr. Nyt historisk Tidsskrift IV., S. 354 flg.). Rækkefølgen af Besidderne angives saaledes: 1) Erik Wenstemand og Fru Alhed Nørby*); 2) Ludvig Munk til Nørlund; 3) hans Enke Fru Ellen Marsvin; 4) deres Datter Kirstine Munk, født 1598, død 1658, fra hvem den gik i Arv til Rigsskatmester Hannibal Sehested, der var gift med hendes og Kong Christian IV.'s Datter Christiane; 6) Christian Urne, der 1664 med Sehested magelagde Iversnæs mod Lundegaard; 7) dennes Enke Sophie Krabbe, hvis Arvinger skjødede den 1702 til 8) Cancelliraad Peder Smidt, der ved Testamente af 1711 skjenkede den til 9) sin Søster Elise Cathrine Smidt, gift med Commerceraad Lorents Peterzen; 10) deres Datter Anna Peterzen, gift med Generallieutenant A. v. Neuberg, fra hvem den, da hun døde 1753 uden Livsarvinger, ifølge fornævnte Cancelliraad P. Smidts Testamente og confirmeret Fundats af 13de September 1754 (Sofm. Fund. VI., S. 162—8) tilfaldt Høens Stifts Fattige („de Fattige og Nødtorstige i Høen, saamange deraf kan have deres rigelige Ophold til Nødorst aarligen“, hedder det i Cancelliraad Smidts Testamente). Den 31te Marts 1872 udgjorde, efter Statshaandbogen, Pensionisternes Antal 513 (deraf kun 30 Mandfolk) og fik af disse: 15 hver 75 Rd., 47 hver 50 Rd., 60 hver 40 Rd., 86 hver 30 Rd., 142 hver 20 Rd. og 163 hver 10 Rd. Stiftelsen eiede til fornævnte Tid, foruden Lundegaard med Tiliggende, i Capitaler 370,518 Rd., hvoraf 11,078 Rd. tilhøre den saakaldte Oblagsfond, der indtil videre aarlig forøges med Værdien af 300 Tdr. Byg, og endvidere 30,670 Rd., et af Madam Christiane Dorthæa Lemning ved Testamente af 30te Marts 1860 skjenket Legat, hvoraf dog Renten tilfalder en ved Testamentet indsat Legatar for Livtid. Stiftelsen bestyres af en Direction, bestaaende af Stiftamtmanden og Biskoppen samt Provsten og 2 Præster i Salling Herred, og en under denne staaende Forvalter.

Gaarden formenes at være oprettet af en nedlagt Landsby ved Navn Lunde, hvorfra det maaskee hidrører, at Præsten i Nørre=Broby endnu oppbejrer en aarlig Kornafgift af Gaarden. Det meste af Gaarden lod Cancelliraad Peter Smidt ombygge, men lod dog et Taarn blive staaende af Ludvig Munks Bygning. 3 Aaret 1770 brændte 16 Fag af Stuehuset, men Taarnet blev bevaret indtil 1801, da det nedbrødes. Der findes nu ikke nogen Hovedbygning, men tvende teglhangte eenetages Bindingsværks Høie til Bolig for Forpagter og Forvalter, ligesom en tredie dermed sammenbygget Høie til Oeconomileilighed.

Over en Dor til den store Tærskelade staaer:

I. H. S.
ELLEN MARSVIN
ANNO 1636.

I Nærheden af Lundegaard skal Kane Jonsen, Erik Gippings Kammerjvnd, som viste Kongemorderne Veie til sin sovende Herre Matten til den 22de Novbr. 1286, have haft en befæstet Borg Ranildsholm, hvis Sted endnu paavises.

Sønder=Broby Sogn, omgivet af Nørre=Broby, Veile, Allested, Hillerslev, Sandholts=Lynbelse, Vester=Hæjinge og Jordløse Sogne. Kirken, midt i Sognet, 2 $\frac{1}{2}$ M. s. s. v. for Odense, 2 M. n. for Faaborg og 3 $\frac{3}{4}$ M. n. o. for Svendborg. Arealet, 4129 Tdr. Land, hvoraf 195 Tdr. Land Fredskov, er bakket, og Jordsmønnet af sandet, sandmuldet og let Bessaffenhed. Odense=Åa gjennemstrøjer Sognet fra sydost til

*) See Jacob Madsens Bisitatsbog for 1589.

nordvest. Midt i Sognet er en Korsvei, som dannes af Landeveien fra Faaborg til Odense og fra Alsens til Nyborg. Hft. 392^{5/8} Tdr. A. og E. og 9^{7/8} Td. Skft.

I Sognet: Byerne Sønder-Broby ved ovennævnte Korsvei, med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, Barkmølle (Veirmølle), Garveri og Vandmølle, Tørringe, Ølsted og Allerup; Hovedgaardene Brobygaard, under Grevskabet Muckadell, c. 51 Tdr. Hft. A. og E., c. 9 Tdr. Skft., med c. 300 Tdr. L. Ager og 90 Tdr. L. Eng (c. 320 Tdr. Hft. Fæstegods), og Ølstedgaard, ligeledes under samme Grevskab, 20 Tdr. Hft. A. og E., med c. 120 Tdr. L. Ialt i Sognet 47 Gaarde, 47 Huse med og 76 uden Jord, hvoraf 8 G. og 29 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1067. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv. Lidt Fiskeri i Odense-Åa.

Sognet hører under Grevskabet Muckadells Birks Jurisdiction (Spanget), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Vægedistrict; 5te Vgkds. (Valgsted). 3die Udskrivningskreds 8de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Muckadell. Sognet har et Hospital, hvori 7 Lemmer, og et Fattighuus; Sognets Fattigræsen har et Legat paa 2000 Rd., stiftet 8de October 1767 af Fru C. S. Ernst, Enke efter Generalmajor H. F. Windt, og indestaaende paa 1ste Prioritet i Brobygaard og Gods.

Sønder-Broby Kirke er opført med Taarn og Hvalvinger; under Choret er en Begravelse, hvori flere af Brobygaards og Ølstedgaards Ciere have deres Hvilested.

Som Hovedgaarden Brobygaards første be kendte Ciere navner Danste Atlas (III. S. 549) Henning og Jørgen Wenslermand. Af de følgende Ciere mærkes Børge Trolle, som 1662 byggede Gaarden og hvis Færes Fader Rigsmarsken Anders Bilde i Nærheden af samme lod anlægge en Geværfabrik under Navnet Brobyværk, som dog ikke længe efter blev odelagt ved de Svenskes Indfald 1658. Børge Trolles Søn, Kammerjunker Niels Trolle, blev 1697 studt ved Kong Christian V.'s Side under en Konstring i Flensborg. Fra Familien Trolle kom Brobygaard 1700 ved Salg til Kammerraad og Amtsforsvalter Christen Fogh; dennes Søn Cancelliraad Marcus Fogh døde 1762 og hans Enke Fru Christiane Sophie Ernst bragte ved sit andet Ægteskab Gaarden til Generalmajor Hans Frederik Windt († 1765) og ved sit tredje Ægteskab til Kammerherre Albr. Christoff. Schaffaligh de Muckadell, som efter hendes Død (1771) ved et andet Giftermaal kom i Besiddelse af Arrestov og Gjelskov, og, efter at have kjøbt Ølstedgaard, oprettede 1784 sine sømlede Bønder til Grevskabet Muckadell. Siden 1833 er Brobygaard, isædetfor tidligere Arrestov, Hovedsædet i Grevskabet Muckadell. Nyere Bygning.

Den 31te August 1859 affloredes ved Brobygaard en Mindestotte, som Grevskabets Bønder havde sat for den afdøde Lehnsgreve, Kammerherre A. C. Schaffaligh de Muckadell. Paa Forsiden af Mindestotten læses følgende Indskrift: „Kammerherre, Lehnsgreve Albrecht Christoffer Schaffaligh de Muckadell, fedt paa Arrestov den 24de Marts 1800, død paa Brobygaard den 16de April 1858, fattede dette Minde af Grevskabet Muckadells Fæstere og Andre, som med Hoiagtelse og Taknemmelighed mindes den Afdøde“. Paa Bagsiden læses:

„Ei blot paa dette Sted vi reiste ham et Minde,
I Hjertets Kjarlighed et større er at finde“.

Paa Brobygaard boede Familien Pontoppidans Stamfader Knud Erikjen Broby, Oldefader til Forfatteren af Danste Atlas, der antager, at han har været Forsvalter ved bemeldte Fabrik anlæg; hans tre Søner, der alle vare Geistlige (en af dem, Erik Pontoppidan, blev Biskop i Thronhjelm), oversatte efter studerede Folks Sædvane i det 16de og 17de Aarhundrede deres Navn paa Latin.

Hovedgaarden Ølstedgaard er opstaaet i 17de Aarhundrede og har haft Ciere af forskjellige Familier, saasom Lindenov, Normand, Due o. fl. Den kjøbtes 1705 af Kammerraad Fogh til Brobygaard; hans Datter bragte Gaarden til sin Mand

Oberst J. S. Ehrenfeldt, og hans Enke af 2det Egteskab, en Datter af General Beenfeldt til Rammehave, giftede sig paany 1770 med Etatsraad og Amtmand i Kolding Hans de Hofman, der kort efter solgte Gaarden for 15,600 Rd. til Kammerherre Schaffalitzky (see ovenfor).

Øster-Hæsinge Sogn, omgivet af Annexfognet Hillerslev, Sandholts-Lyndelse, Vester-Hæsinge, Svanninge og Bræhetrolleborg Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. n. n. o. for Faaborg. Areal, 3165 Tdr. Land, hvoraf 222 Tdr. Land Fredskov, er bakket, og Jordsmønnet er deels af sandet og sandmuldet, deels af leerblandet og leermuldet Besskaffenhed. Paa Sydgrændsen af Sognet findes en Indsø, Fleninge- eller Arreskov-Sø, omtrent $\frac{1}{2}$ Miil lang og $1\frac{1}{2}$ Miil i Omkreds, og paa Sognets Østgrændse flere mindre Aaer, der forene sig til Odense=Aa. Landevejen fra Faaborg til Odense passerer Sognets sydvestlige Deel. Htk. 259 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og 6 $\frac{3}{4}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Øster-Hæsinge med Kirke, Præstegaard, Skole og Hospital, og Ristrup Skovhuse med Skole, sælles for Øster- og Vester-Hæsinge Sogne; Hovedgaarden Arreskov, under Grevskabet Muckadell, 39 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk. A. og E., 6 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff., c. 182 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods og $\frac{7}{8}$ Tdr. Htk. Arvesæstegods; Aulsgaarden Sollerup, under Stamhuset Sandholt, 24 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., med 300 Tdr. L. Ager og Eng og 60 Tdr. L. Skov; Arreskov Vand- og Veirmølle. Ialt i Sognet 29 Gaarbe, 36 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 13 G. og 31 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 590. Jordbrug og noget Skovarbejde er Hovederhvervet. Ubetydeligt Fiskeri i Arreskov Sø.

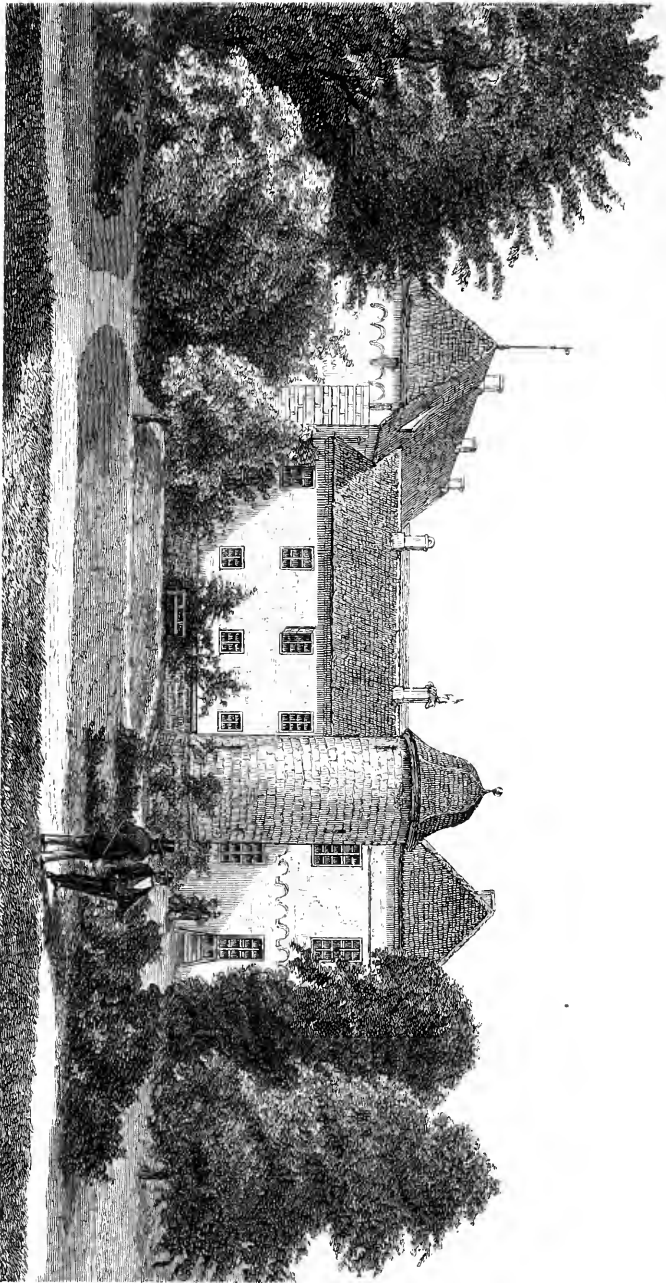
Sognet hører under Grevskabet Muckadell Birks Jurisdiction (Spanget), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Vglds. 3die Udskrivningskreds 6te Vgdb. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Muckadell. I Øster-Hæsinge er et Hospital, stiftet den 25de Februar 1618 af Fru Pernille Gyldenstjerne, for 6 Lemmer, som nyde Renten (5 pCt.) af en af Stifteren dertil legeret Capital, 2000 Rd. Endvidere eier Sognets Fattigvæsen Fru Christence Høegs Legat, 412 Rd. 3 Mk., og Frøken Holstens Legat, 400 Rd., der forrentes med 4 pCt., og hvilket sidste er tillagt Hospitalet.

Øster-Hæsinge Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvalvinger. Taarnet har i ældre Tider været høiere end nu. I denne Kirke findes et Epitaphium, udhugget i Steen over Erik Rosenkrands til Rjærstrup paa Taasinge og hans Frue Helwig Hardenberg til Arreskov, som døde i Slutningen af det 16de Aarhundrede; paa Pigstenen ere begge Billeder udgravne i Basrelief. Altertavlen er malet af Lund og forestiller Christus i Gmaus.

Hovedgaarden Arreskov ligger ved den nordøstlige Bred af den store Fleninge- eller Arreskov-Sø, nogle hundrede Strid Nordvest for „Gamle Arreskov“ (Voldsted med dobbelte Volde og Grave), beliggende ved Aaens Udlob fra Soen. Allererede 1210 eiede Knud Urne, Dronning Dagmars Hofmester, Arreskov Slot. Siden tilhorte dette Kong Waldemar Seier og det navnes derefter blandt Abels Fædrenegods i Aaret 1248, da „Arnaeshogh“ under Krigen mellem denne Fyrste og hans Broder Kong Erik blev indtaget af denne (Scr. rer. Dan. I. p. 245)*. Efter Kong Abels Død tilfaldt rimeligviis Arreskov tilligemed Svendborg og hans øvrige syeneste Godser hans yngste Søn af samme Navn, og noget senere tilhorte det Marsten Peder Jindsen, hvis Feighed eller Forræderi var

*) N. N. Sævide er af den Mening, at den Borg, som blev dengang ødelagt, var den, der endnu er Spor af ved „Gamle Meieri“ (Verdeholm), og at der først derefter blev anlagt en Borg paa Gamle Arreskovs nuværende Plads.

Зиреллов.

Styld i, at den unge Konge Erik Glipping og hans Moder Enkedronning Margrete bleve fangne i Slaget paa Lohede 1261, hvorfor ogsaa han og de andre Anførere, som ved deres stammelige Flugt havde bevirket dette ulukkelige Udfald af Slaget, bleve af en Herredag i Nyborg dømt fra Liv og Gods og hængte udenfor Nyborg Slot, hvorpaa Arreskov blev nedbrudt til Grunden 1264. I næsten to Aarhundreder forsvinder det nu af Historien; men henimod Midten af det 16de Aarhundrede findes Arreskov at have tilhørt Rigsraad Jakob Hardenberg til Hordholm og Sandholt, hvis Datter Helvig Hardenberg blev gift med den rige Rigsraad Erik Rosenkrands, der havde betydelige Besiddelser baade i Danmark og Norge, ja endog paa Færøerne og Sketlandsøerne, og hvem hun tilbragte Arreskov. Erik Rosenkrands opbyggede 1558—73 den anseelige toetages Hovedbygning i 4 sammenbyggede Floie, som indesluttede en stor Borggaard, og med et stort rundt Taarn ud mod Haven*). Til Erindring lod han i Porten opsætte en Steen med Buezirater og en Afbildning af den hellige Trefoldighed samt med Indskrift:

„Hjelp the helligh Trefoldighed
 War tag for Styld¹ Foghn lost Tefnet Parlament² og Rif
 Eller tu bortkaster thin Erre Helbrede og maske Rif.

Arreskovs fundert som den nu stahr ar 1558. Erik Rosenkrands lod sete thete Porthus och Rentaste Anno 1573. Thet Stenhus nest Tudam ar bigt Anno 1568. Fru Helvig Hardenberch.“

Erik Rosenkrands døde paa Arreskov 1575 og ligger, som ovenfor anført, tilligemed sin senere afdøde Frue begravet i Nster-Hæsinge Kirke. De følgende Eiere have været Jakob Rosenkrands, Henrik Rosenkrands, Rigsraad Mogens Fog, gift med Christene Rosenkrands, Statsraad Borgen Steel til Broholm, Statsraad Erik Steel til Bjornemoose († 1729), hans Søster Fru Ida Steel, Enke efter Major Wulf Siegfr. Holsten. Hun aafstod 1742 Gaarden til Sonnen Conferentsraad Erik Steel Holsten til Gjelstov. Hans Enke giftede sig med Kammerherre og Oberst Albrecht Christoffer Schaffalighy de Muckadell til Brobygaard, af en gammel mährisk Adelslagt (Faderen Heinrich Bernhard S. de W., 1681—1751, var traadt i dansk Tjeneste, blev General og hvid Ridder), som den 26de November 1784 fik af sine 4 Godser Arreskov, Brobygaard, Gjelstov og Østvedgaard oprettet **Grevskabet Muckadell**, hvilket nu besiddes af hans Sønnesønsøn, Kammerherre, Lehnsgreve Erik Engelke Schaffalighy de Muckadell. Den grevelige Familie boede paa Arreskov indtil 1833, men har fra den Tid boet paa Brobygaard.

Grevskabet Muckadell har efter Statshaandbogen for 1873: 1261 Tdr. Stk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 184 Tdr., Bøndergods 945 $\frac{1}{4}$ Tdr., Konge- og Kirketiende 131 $\frac{3}{4}$ Tdr.; i Bantactier 9000 Rd. I Forbindelse med Grevskabet staaer det saakaldte „grevelige Muckadellske Fideicommis“, som banner en Pensionsfond for Familien. Grevskabet har et samlet Jordtilliggende af c. 1384 Tdr. Land foruden 508 Tdr. Vand Skov.

Paa Arreskov opbevares to store Malerier, forestillende Erik og Abel, med latinsk Underskrift, hvilke udgives for at være flyttede hertil fra det gamle Arreskov, men aabenbart ikke ere ældre end fra det 16de Aarhundrede.

Ved Nster-Hæsinge fandtes i 1840 et Antal af 5654 danske Solvmynter, der antages at være nedlagte i Jorden i Christopher den Fjortees Tid.

Af Arreskov gives paa modstaende Side en Afbildning.

Hillerslev Sogn, Annex til Nster-Hæsinge Sogn, omgivet af dette, Sandholts-Lyndelse, Sønder-Brobj, Heden, Bantinge, Gjesteleve, Espe og Bræhetrolleborg Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1 $\frac{3}{4}$ M. n. n. o. for Faaborg og 3 M. n. v. for Evendborg. Arealet, 4537 Tdr. Land, hvoraf 25 Tdr. Land Fredskov, er bakket (Galgebakken i Sognets

*) De forstieellige Etager i dette ere hvalvede; i Skalleren skal endnu i Mandø Minde have staaet en Væl midt i Gulvet, hvortil var saajort en Kanke med Halkjern. Ogsaa udenfor Taarnet findes hvalvede Skaller, og i en af Etagerne findes et hvalvet Rum, der skal have været Kirke.

1) Tyveri. 2) Strid.

østlige Hjørne 260 Fod), og Jordsmønnet deels af leret og leermuldet og deels af sand- og sandmuldet Befæffenhed. Ddense=Na danner Sognets sydlige og sydvestlige Grændse, hvor den optager en mindre Na fra den nordlige Deel af Sognet. Htk. 453¹/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Hillerslev Kirke og Skole, beliggende ved Landeveien; Byerne Dore=Hillerslev i Nærheden af Kirken, Nedre=Hillerslev, Sallinge med Kro og Teglværk, Nybølle med Veirmølle, og Høirup; Hovedgaarden Gjelstov, under Grevskabet Muckadell, c. 64 Tdr. Htk. A. og E., c. 229 Tdr. Htk. Fæstegods, med 410 Tdr. L. Ager og 80 Tdr. L. Eng og Mose; Aulsgaardene Nybølle=gaard, 19¹/₈ Tdr. Htk., med 155 Tdr. L. Ager, 21 Tdr. L. Eng, 20 Tdr. L. Skov og 4 Tdr. L. Mose, Lykkensfæde (Arvefæste under Baroniet Brabættelørborg), 17 Tdr. Htk., med 133 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng, 3 Tdr. L. Skov og 12 Tdr. L. Mose; Eriksaab (5 G.), tidligere en Papirfabrik; Gaardene Sallinglund med Vand- og Veirmølle, Møllemosegaard og Høirupgaard. Ialt i Sognet 63 Gaarde, 79 Huse med og 58 uden Jord, hvoraf 28 G. og 91 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1273. Jordbrug udgjør ligesom i Hovedsognet Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgtds. 3die Udsfrivningskreds 7de Læg. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Muckadell. Ved Hillerslev Kirke er et Hospital, stiftet den 17de Marts 1769 af Conferentsraad Erik Steel Holsten, for 4 Lemmer, som foruden fri Bolig m. m. nyde 57 Rd. 32 $\frac{1}{2}$ aarlig i Rente af den af Stifteren til Hospitalet legerede Capital 1333 Rd. 32 $\frac{1}{2}$. Til samme Hospital er af en Frøken v. Holsten skænket 100 Rd., og til Sognets Skolevæsen er af Baron Trolle skænket Indfæstning og Landgilde af 2 Huse i Ulbølle Strandhuse og 4 Rd. af et Boelsted sammesteds.

Hillerslev Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvalvinger. Ved den vestre Ende findes en Begravelse for den grevelige Familie Schaffalitzky. Kirken blev efter Danste Atlas i den katholske Tid betjent af Munkene i Holme=Kloster.

Hovedgaarden Gjelstov tilhørte i Midten af det 16de Aarhundrede Erik Raas og efter ham hans Søn Jørgen Raas. I Midten af 17de Aarhundrede købtes den af Justitsraad Adolf Hans Holsten († 1691) og gik derefter over til Sønnen Major Wulf Siegf. Holsten († 1719), gift med 3da Steel († 1749), og da deres Søn Conferentsraad Erik Steel Holsten, Landsdommer i Fyen, siden 1742 ogsaa havde eiet Arreffov, kom Gjelstov saaledes i Forbindelse med denne Herregaard, og hører siden 1784 under Grevskabet Muckadell (see Arreffov).

Efter Landsbyen Sallinge har fra gammel Tid Herredet sit Navn (i Fordebogen 1231 „Salanghæret“). 1392 nævnes Niels Pederfen, Bæbuer, af Salinge i Hildebløff Sogn (Suhm XIV. 573).

Vester-Hæsinge Sogn, omgivet af Annexsognet Sandholts=Vindelse, Sønder=Brøby, Jerdløse, Haastrup og Øster-Hæsinge Sogne. Kirken, nordøstlig i Sognet, c. 1¹/₂ M. n. for Faaborg. Arealet, 2991 Tdr. Land, hvoraf 28 Tdr. Land Jredstov, er bakket, og Jordsmønnet af sandet, sandmuldet og leermuldet Befæffenhed. I Sognets nordlige, østlige og sydlige Deel findes et Par mindre Kaløb. Landeveien fra Faaborg til Ddense passerer Sognet. Htk. 236⁵/₈ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Vester-Hæsinge med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Gammel-Stenderup med Vandmølle, Ny-Stenderup; Trente Vandmølle og Gaarden Bommerlund. Kirstrup Skole, beliggende i Øster-Hæsinge Sogn, er fælles for dette og Vester-Hæsinge Sogn. Talt i Sognet 46 Gaarde, 76 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 21 G. og 71 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1031. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Callung Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 19de Lægd. Med Annexsognet Lyndelse een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Brahesminde.

Kirken, opført fornemlig af Muursteen, har Taarn og Hvalvinger.

Lyndelse eller Sandholts-Lyndelse Sogn, Annex til Vester-Hæsinge Sogn, omgivet af Sønder-Broby, Hillerstev og Øster-Hæsinge Sogne. Kirken, østlig i Sognet, 1³/₄ M. n. n. o. for Faaborg. Areal, 1834 Tdr. Land, hvoraf 74 Tdr. Land Fredstev, er bakket, og Jordsvannet af leer-muldet, sandmuldet og sandt Befkaffenhed. Sognets nordlige, østlige og vestlige Sider begrænses af Aaløb, og en Aa gennemstjærer Sognet fra sydvest til nordost. Htk. 204 Tdr. A. og E., 14³/₄ Tdr. Eff.

3 Sognet: Byen Lyndelse med Kirke, Skole og Vandmølle; Hovedsgaarden Sandholt, under Stamhuset af samme Navn, 61¹/₂ Tdr. Htk. A. og E., 14³/₄ Tdr. Eff., 360 Tdr. L. Ager, 90 Tdr. L. Eng og 90 Tdr. L. Skov (178 Tdr. Htk. Fæstegods og 68⁵/₈ Tdr. Htk. Arvefæstegods). Talt i Sognet 23 Gaarde, 17 Huse med og 12 uden Jord, hvoraf 5 G. udenfor Byen.

Indbyggere: 416, hvis Hovederhverv ligesom i Hovedsognet er Jordbrug.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgtds. 3die Udskrivningskreds 18de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Sandholt. Sognets Fattigvæsen har et Legat paa 1000 Rd., indestaaende i Sandholts Hovedgaard og Gods, og hvoraf svares 6 pCt. i Rente, stiftet 16de Marts 1638 af Otto Rud.

Sandholts-Lyndelse Kirke, opført af Muursteen, med Taarn og Hvalvinger; under Choret er Begravelse for Stamhuset Sandholts Besiddere. Ny Altertavle af Otrik, forestillende Jesus og Synderinden.

I en maaerisk Egn tæt ved det Valkestrog, der gennemstrøger en stor Strækning af Lens sydlige Deel, ligger den gamle Herregaard Sandholt. Den bestaaer af fire under flave Vindler sammenbyggede Floie, de to paa 3 og de andre to paa 2 Etager; ved begge de udvendige Hjørner af den høie Hovedsagade hæve sig de ottefante Taarne; tidligere har der været 5 Taarne, men de bleve i Slutningen af forrige Aarhundrede nedbrudte. Sandholt tilhorte i den første Halvdeel af det 15de Aarhundrede Brodrene Henneke og Timme Hvitlop, en Linie af Familien Krummedige; henimod Slutningen af samme Aarhundrede kom den, rimeligviis ved Kjob, til den bekjendte Rigshofmester Poul Laxmand, som ogsaa eiede Nielsstrup, i Sjælland Næserbo, i Skane Agerup og i Halland Vallø; han blev myrdet 1502 og alt hans Gods derefter indbraget under Kronen, da han af Rigsraadet kjendtes skyldig i Landsforræderi. Kong Hans gav derpaa Sandholt til Rigsraad Torben Bille til Søholm, Lehnsmænd paa Vordingborg, til hvis Frue Edel Jernskjæg Kongen efter et almindeligt Sagn skal have staaet i et intimt Forhold i Aaret 1501, medens Dron-

ningen var i Sverrig og tappert forsvarede Stockholms Slot*). Datteren Edel Bille bragte Sandholt til sin Mand Jakob Hardenberg til Hvedholm og Arrfjofv; dennes Datter af andet Egteffab Anna Hardenberg arvede Sandholt og blev gift med Rigsraad Erik Rud til Fuglfang. Efter dem fulgte Sønnen Knud Rud, som Vedel Simonen (Ruderne H. S. 231) antager har opført den nuværende Hovedbygning, dengang med 5 Taarne, kobbertakte Spiir og 50 forghlydte Floie; han lod ogsaa Choret i Sandholts-Lyndelse Kirke opbygge og døde 1577. Knud Rud († 1611) var gift med den rige og myndige Fru Ellen Marviin, Enke efter Ludvig Munt til Nørlund, og senere saa bekendt som Christian IV.'s Svigermoder; hun maatte efter langvarige Processer affaae Sandholt til sin afdøde Mand's Broder Corfits Rud og desuden ifølge Herredagsbøden 1623 betale 2000 Rd., fordi hun havde ladet nedtage Kobberspirene og de 50 Floie paa Gaarden, hvilket ansaaes for en Fornærmelse mod Familien. Efter endnu at have tilhørt Corfits Ruds Sviger sønner Niels Krabbe til Skjellinge i Staaue og Niels Trolle til Trolholm, samt Sidstnævntes Søn Geheimeraad Corfits Trolle, blev Sandholt efter dennes Død 1684 solgt til en Cancelliraad og Dr. jur. Hesse, der gjorde sig bekendt ved sine mange Udenlandsrejser og sin urolige og trættefjære Charakter. En følgende Eier, Statsraad Hans Nobel, oprettede 1726 af Sandholt Gaard og Gods et Stamhus, som, da hans mandlige Linie var uddød med hans Sønnesøn, gif over til dennes Søster Cancelliraadinde Morager, hvis Efterkommere siden have været Stamhusets Besiddere. Nu Frøken Martha Nicoline Nobel v. Sperling**).

Stamhuset har efter Statshaandbogen for 1873 Htk. af alle Slags 315³/₄ Tdr., hvoraf under Hovedgaarden Sandholt og Uvlsgaardens Søllerupgaard 100 Tdr., Bøndergods 182¹/₂ Tdr., Konge- og Kirketiende 32¹/₂ Td. (Lyndelse Kirke); i Bankactier 2800 Rd., i Fideicommisscapitaler c. 79,000 Rd.

Af Sandholt gives paa modstaaende Side en Afbildning.

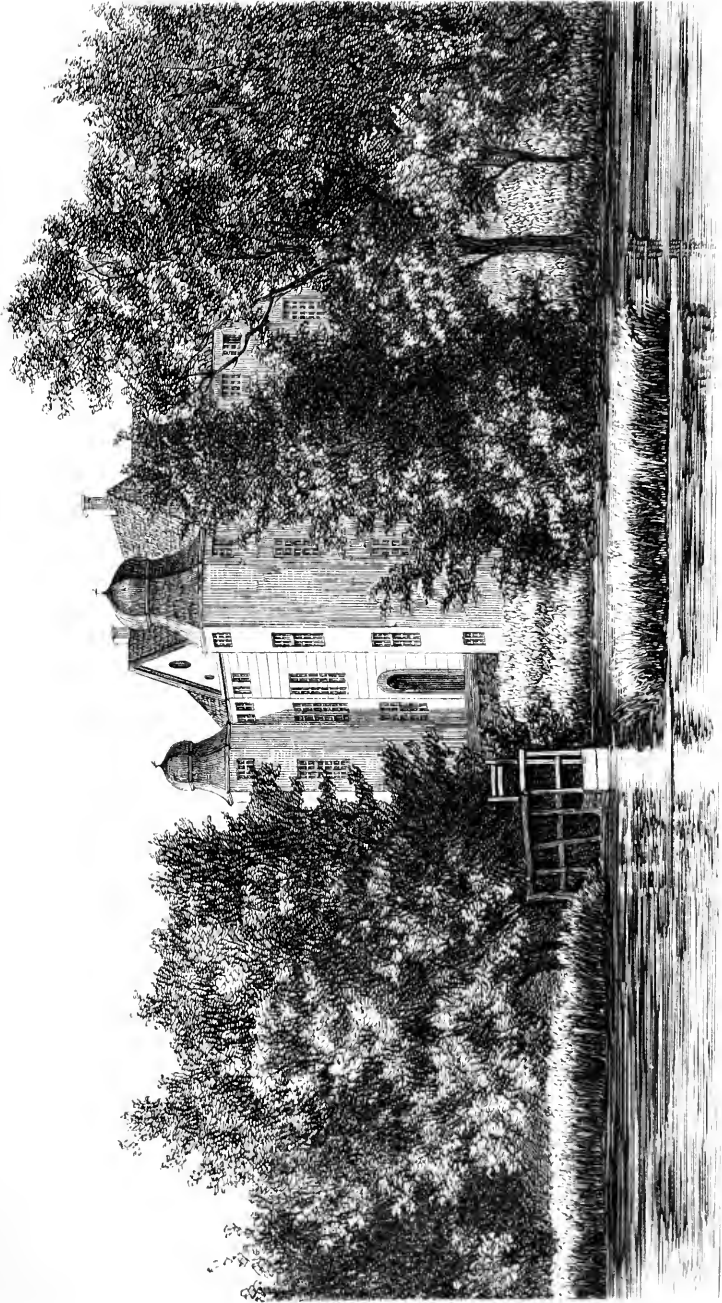
Jordløse Sogn, omgivet af Annerfognet Haastrup, Svanninge, Vester-Hæfinge og Sønder-Broby Sogne samt Horne- eller Hælæs-Bugt.

*) Om Kong Hans's Fortærlighed for Edel eller Edele Jerustag, senere gift med Fr. Torben Bille til Sandholt, har den svenske Krimikronike bevaret Mindet, idet den indfører Kongen selv talende saaledes:

„Min Drotning Christline fulgte og daa,
Jomfru Edele gjorde og saa,
Altid stude hun age med mig i Skade,
Det gjorde jeg for Lyst og Glæde,
Hun kunde vel staae med sine Ord,
Og Lærning laste over Tavelbord“.

Foruden Vordingborg fik Torben Bille ogsaa Abrahamstrup i Forleebning, rimeligvis ikke længe efter sit Bryllup. Fru Edele levede her i Kongens Nærhed, og endel Breve fra ham ere endnu tilovers som Vidnesbyrd om, hvor gjerne han sagte hendes Selstaaende paa Abrahamstrup og paa Sandholt. Kongens Indstiftelse for denne Dame maas ogsaa have valet Spmærksomhed. Det fortælles, at den snilde Biskop Jens Andersen Veldenaal skal paa en egen Maade have forsaaet at advarer Kongen uden at udsætte sig selv. Han benyttede hertil en skikkelig Normand ved Navn Almund Dvaant. Han sagde nemlig til denne: „Kongen er meget vred paa Dig, fordi Du har vtrret, at han ikke er den eneste, der nyder Fru Edeles Gavn, men at Otto Rud, som var med ved Jagten paa Vordingborg, deler den med ham.“ Da nu Almund forsikrede, at han aldrig havde sagt saadant, svarede Biskopen: „Ja saa vil jeg raade Dig, at Du selv gaar til Kongen og giver ham denne Forsikring“. Almund talde let i den lagte Enare: han fulgte Biskopens Raad. Forsuudet spurgte Kongen ham, hvo der faktisk havde paadiget ham denne Brøde, og han kunde nu ikke nævne nogen anden Hjemmelsmand end Jens Veldenaal. Men da Kongen hørte dennes Navn, forstod han godt Sagens Sammenhang og svarede blot: „Guds Dros, Biskopen er en Stalk“. Baade Torben Bille og Fru Edele døde før Kong Hans, begge sandsynligvis i Aaret 1512. Kongen synes at have været ved hendes Dødsleie paa Abrahamstrup, og det fortælles, at han ved Synet af den Døde eller Døende skal have udbrukt: „Edel var Du i Livet, edel est Du i Døden“. (Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard i den ældre og nyere Tid, af G. F. Wegener, i *Annaler for nordist Oldkyndighed og Historie*. 1852. S. 42—50).

**) Efter „De danske Majorater“ af Kammerherre F. Krogh, S. 285 ff., skal her meddeles nogle Detailler om Familieforbundene: Hans Nobel, f. 1660 i Christianopol, ægtede 1692 en Datter af den rige norske Landcommissair J. Gernan til Holten, Bitts m. m. og fik disse Eiendomme i Medgift; han blev Amtmand i Romsdals Amt og giftede sig, da han var bleven Enkemand, med en rig Kjøbmændsken. 1720 nvelage han sit Embede, folgte sine norske Godser, blev 1722 Statsraad, hvorved han blev Adelsmand, kjøbte Godserne Damsbø og Sandholt og oprettede af dette sidste et Stamhus. Han døde 1732 og fulgtes af Sønnen, Amtmand i Stavanger, H. Nobel og derefter af Sønnesønnen af samme Navn, der døde ugift 1756, og dernæst dennes Søster Martha Nobel, der, som ovenanført, var gift med Cancelliraad Morager. Deres ældste Søn, Justitsraad Nobel-Morager, arvede Stamhuset, som, da han døde uden Livsarvinger, kom til Broderen Oberstlieutenant C. N. Morager. Denne succederedes af Sønnen, Kammerherre Hans Nobel-Morager, † 1866, hvis Datter, † 1844, gift med Jægermester J. M. Sperling, er Moder til den nuværende Besiddende.

Sandholt.

Kirken, noget vestlig i Sognet, 2 M. n. n. v. for Faaborg. Areal, 4130 Tdr. Land, hvoraf 448 Tdr. Land Fredskov (Buglehaven, Hestehaven, Smutte-Have, Villeslund og Fælles-Skov), er bakket, og Jordsmønnet af sandet og sandmuldet Bestaffenhed. Søbo=Sø, beliggende ved Sognets østlige Grændse, er omtrent $\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds. Sognets sydøstligste Deel begrænses af et mindre Aløb, Hattebæk. Landeveien fra Faaborg til Alsens passerer Sognet. Htk. 299 $\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E., 20 $\frac{1}{2}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Jordløse med Kirke, Præstegaard og Skole, og Trunderup med Skole; Hovedgaarden Damsbo, under Grevskabet Brahesminde, 46 $\frac{5}{8}$ Tdr. Htk. A. og E., 16 $\frac{1}{2}$ Tdr. Skff., c. 480 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. L. Eng og 364 Tdr. L. Skov (224 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods); Hovedgaarden Søbo, 21 Tdr. Htk. A. og E., 7 $\frac{5}{8}$ Tdr. Skff., 256 Tdr. L. Ager og Eng og 61 Tdr. L. Skov; Avlsgaarden Dorthaelund, 12 $\frac{5}{8}$ Tdr. Htk. A. og E., 1 $\frac{5}{8}$ Tdr. Skff., 127 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Ager og Eng og 12 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Skov (1 $\frac{3}{8}$ Tdr. Htk. Fæstegods); Skovfægeboligen Bøgelyst; Hattebæks og Korbæks Vandmølle. Salt i Sognet 40 Gaarde, 66 Huse med og 50 uden Jord, hvoraf 12 G. og 87 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 992. Naar undtages noget ubetydeligt Fiskeri og Skovarbejde, udgjør Jordbrug saa godt som udelukkende Erhverv for Sognets Beboere.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtsfredistrict og Faaborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 3die Udskrivningsfreds 21de Vægd. Med Annexet Haastrup een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Brahesminde. I Jordløse er et Hospital for 4 Lemmer, der ligesom Lemmerne i Haastrup Hospital nyde hver aarlig 12 Rd. fra Grevskabet Brahesminde.

Jordløse Kirke, opført af Kampesteen og Mørkesteen, med Taarn og Hvalvinger, er 1841 bleven udvidet med et Halskors, idet en aaben Begravelse for Damsboes tidligere Eiere nedlagdes; i Choret findes en indmuret Steen over flere af Familien Keventlow til Søbo, der ligge begravne under Choret. Ligeledes findes i Kirken de tvende af Keventlowts afbildede Liggstene, den ene over Anders Jacoben Keventlow til Søbo, som blev skudt i den i Foraaret 1535 af den udvalgte Konges Folk begyndte Beleiring af Alsens, og hans Frue Sidjel Lange, † 1553, den anden over Henrik Holdt til Konhave paa Als og Fru Magdalene Keventlow samt deres Son Erik Holdt. Henrik Holdt var allerede under Grevens Feide Kong Christian den Tredies Secretair og blev som saadan i Aaret 1538 forlenet med Helligtrekongers Capel ved Koeskilde Domkirke, hvilket han havde til sin Dod i Foraaret 1579, da Tuge Prahe fik det efter ham. Fru Magdalene Keventlow var en Datter af den fornavnte Anders Jacoben Keventlow til Søbo. Kirken har en meget gammel Altartavle, forestillende Sominu Marie som Himmelbrønnen, udskaaren i Træ. (See Bisfop Jacob Madsens Visitsatsbog S. 162). En Mindetavle i Marmor over de i de slesvigske Krige Faldne. Et godt Orgel, anskaffet af Kirkeieren 1868. Ved Kirken har tidligere været St. Jostes Kapel og i Præstembedetningen 1623 omtales en Kalk og Dist med Indskrift: Calix sancti Jodici in Jordlos 1515. Denne kalk er tiøbt fraa S. Jost vdi Jordløse, och hor nu thill Siøboe anno domini MDXXXVI."

Hovedgaarden Damsbo tilhørte i det 16de Aarhundrede Jakob Broffenhuns, som ved Giftermaal med Susanne Vølle tillige blev Eier af Rassebolle, og deres Son Eiler Broffenhuns (jfr. Rassebolle); i det 17de Aarhundrede tilhørte Damsbo den sidste Rigsmarsk Anders Bilde, der opførte en ny Hovedbygning; han eiede ogsaa Lagismøse og var, som bekjendt, den ubeldige Anfører i Begyndelsen af den ulukkkelige svenske Krig, hvori han fik sit Banesaar ved Frederiksdødens Bestormelse den 24de October 1657. Fra Familien Bilde kom Damsbo til Familien Rosenfrands, da Anders Bildes Datter Sophie Bilde, som arvede Gaarden efter sin yngre Broder Henrik Bilde, var gift med

Mogens Rosenkrands. Efterat Tamsbo var bleven kjøbt af Etatsraadinde Hein, født Brahe, til Steensgaard, blev den af hende og hendes Broder Oberstlieutenant Preben Brahe 1758 lagt ind under Stamhuset Hvedholm, nu Grevskabet Brahesminde.

Hovedgaarden Sobo har en smuk Beliggenhed ved Sobo-So; den tilhorte i sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede den rige Sorgen Urne, som eiede 9 Herregaarde, og efter hans Død 1480 bragte hans Datter Margrete Urne ved Giftermaal Gaarden til Knud Reventlow, hvis Familie derpaa eiede den i over 100 Aar. Blant de følgende Eiere ere at mærke i det 17de Aarhundrede ovennævnte Rigsmarsk Anders Wilde^{*)}, hvis Datter Karen Wilde ved sit Giftermaal bragte Sobo til Steen Bilde til Tirsbak ved Beite, hvilken Hovedgaard's næste Eiere af Familien Rosenkrands det derpaa for en Tid tilhorte. Anders Rosenkrands folgte den 1717 til Johan Esild de Falsen, Commenceraad, adlet 1758, død samme Aar; dennes Datter Margrete Marie de Falsen bragte den til sin Mand Etatsraad og Landsdommer Carl Leopold Scherwin, † 1779, der indførte betydelige Forbedringer paa Godset, ligesom han ogsaa gjorde sig bekendt ved sin videnskabelige Sands og det anseelige Bibliothek, tildeels af literære Sjelsheeder, han samlede paa Gaarden. Senere er Bøndergodset folgt fra og Gaarden har ofte stiftet Eiere. Nu eies den af Lehnsgreve Raben, der i 1872 kjøbte den af v. Barner for 110,000 Rbd.

Haastrup Sogn, Annex til Jordløse Sogn, omgivet af dette, Vester-Hæfinge, Øster-Hæfinge og Evanninge Sogne. Kirken, vestlig i Sognet, 1 $\frac{1}{4}$ M. n. v. for Faaborg. Areal, 3026 Tdr. Land, hvoraf 170 Tdr. Land Fredskov, er bakket, og hæver sig i Træbjerg 407 Fod og i Sandbjerg 356 Fod over Havet. Jordsmenget bestaaer for Størstedelen af sandmuldebe, dog tildeels ogsaa leermuldede Jorder. Ved Sognets sydvestlige Grændse løber Hattébæk=Åa og en mindre Åa ved Sognets nordøstlige Hjørne. Hk. 230 $\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E., 9 Tdr. Effk.

3 Sognet: Byen Haastrup med Kirke, Skole og Pøgefskole; Hovedgaarden Østrupgaard, under Grevskabet Brahesminde, 48 $\frac{1}{8}$ Tdr. Hk. A. og E., 9 Tdr. Effk., 522 Tdr. L. Ager og Eng og 240 Tdr. L. Skov (280 Tdr. Hk. Fæstegeds); Trente Vandmølle. Salt i Sognet 35 Gaarde, 31 Huse med og 39 uden Jord, hvoraf 13 G. og 47 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 658. Med Undtagelse af ubetydeligt Skovarbejde udgjør Jordbrug Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 3die Udskrivningskreds 20de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Brahesminde. 3 Haastrup er et Hospital, stiftet 1ste Novbr. 1785 af Oberstlieutenant Preben Brahe, for 4 Lemmer, fem aarlig faae hver 12 Rbd. fra Grevskabet Brahesminde. For fattige og slittige Skolebørn er af Baron Frederik Trolle stiftet et Legat, hvoraf aarlig uddeles 4 Rbd. (see Hillerslev Sogn).

Haastrup Kirke er opført af Kampsteen og Muursteen, med Taarn og Hvalvinger. Tvende mærkelige Liggene: den ene over den Karen Brahe, der eiede Østrupgaard, † 1736, og hendes Goster Birgitte Brahe, † 1745; den anden med Indskrift efter Danske Atlas (VI. S. 734): Od et Ade Filiæ Domini Palimarsch Militis de Østrupgaard hic sunt sepultæ sub: 1470. 3 Taarnet er en aaben Begravelse med 2 Liggelister af Steen, i hvilke hvile Etatsraad Friedrich Hein til Steensgaard og Grubbesholm og hans Frue Susanne Brahe til Østrupgaard (see nedenfor).

Hovedgaarden Østrupgaard tilherte siden Begyndelsen af det 17de Aarhundrede Brahernes berømte Familie. Gaardens første Eier af denne Familie var den bekendte rige Sorgen Stensen Brahe, Tyge Brahes Broder søn, som eiede 7 Herregaarde i Fyen

^{*)} Anders Wilde kjøbte Sobo den 24de August 1642 af Gastriel Parmand, hvis Moder Fru Kirken Sparres Farmoder var Fru Anne Wilde, Datter af Anders Wille til Søholm (Brachs Kemmetoste I., S. 223—24).

(† 1661); fra hans Søn Preben Brahe († 1708) gif Zstrupgaard i Arv til dennes to Døttre Karen og Birgitte Brahe, af hvilke den Første har gjort sig bekendt ved at stifte Odense adelige Jomfruskloster og ved sit Bibliothek, som hun forærede dertil, og som endnu bærer hendes Navn. Efter disse to Søstre, som døde ugifte, arvedes Zstrupgaard af deres Broderdatter Susanne Brahe († 1760); hun var gift med Etatsraad Hein til Steensgaard, og oprettede efter sin Mand's Død tilligemed sin Broder Oberstlieutenant Preben Brahe til Hvedholm af deres samlede Gods et Stamhuus under dette Navn, som i Slutningen af forrige Aarhundrede blev ophøiet til Grevstabet Brahesminde.

Haastrup skrives 1490 og 1553 Horstruppe og Hofstroppe.

Svanninge Sogn, omgivet af Jordløse, Haastrup, Øster-Højsinge, Brahetrolleborg, Diernisse og Horne Eegne samt Faaborg Kjøbstads Mark, Faaborg-Fjord og Horne-Bugt. Kirken, omtrent midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. n. for Faaborg. Areal, 6397 Tdr. Land, hvoraf 170 Tdr. Land Fredskov (noget af Anagebjerg-Skov og Enemærket), er meget bakket (Veerbjerg 400 Fod), og Jordsmonnet af sandet, sandmuldet og leer- muldet Beskaffenhed. Til Sognet høre 3 i Horne-Bugt beliggende Der, Plumø, med 2 Gaarde, 156 Tdr. Land, omtrent 1 Mil i Omkreds, Vigø, 29 Tdr. Land, og Hørsehoved, 4 Tdr. Land. Hovedlande- veien fra Nyborg til Bøiden og Landeveiene fra Faaborg til Afsens og til Odense passere Sognet. Hk. 518 Tdr. A. og E., $14\frac{3}{4}$ Tdr. Effk.

3 Sognet: Byerne Svanninge med Kirke, Præstegaard, Skole og Stampemølle, Willinge med Skole, Østerby og Falsled med Skole, Kro, Grynsmølle, Baadehavn og Skibsbyggeri; Hvedgaarden Steens- gaard, under Grevstabet Brahesminde, 38 Tdr. Hk. A. og E., $14\frac{3}{4}$ Tdr. Effk., 363 Tdr. R. Ager og Eng; Ulvsbjerggaard, Nørre- Vandmølle, Hedens Vandmølle, Grubbe-Vandmølle, Løngs Vandmølle og Søvesteds Huse. Ialt i Sognet 74 Gaarde og c. 150 Huse, hvoraf 27 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1628. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, findes Erhverv ved Skovarbejde, og ved Falsled By drives betydelig Søfart og Fiskeri.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svend- borg Amtstuedistrict og Faaborg Lagedistrict; 4de Vgtds. En Deel af Sognet (Svanninge og Grubbemølle) udgjør 3die Udskrivningskreds 22de og den øvrige Deel (Østerby, Willinge, Falsled og Steensgaard) samme Kreds 23de Vgtd. Sognet, der udgjør 2 Sognesogeddistricter, danner en egen Commune. Kirken tilhører Besidderen af Grevstabet Brahesminde. 3 Svanninge By er et Hospital, stiftet ved Fundats af 1ste Decbr. 1728 af Froken Karen Brahe og udvidet ved Fundats af 30te April 1758 af Etatsraadinde Hein, ser 9 Lemmer, hvortil udredes aarlig efter Fundats- fernes Bestemmelse $13\frac{1}{2}$ Tdr. Rug, $13\frac{1}{2}$ Tdr. Malt, $4\frac{1}{2}$ Tdr. Byg og $2\frac{1}{4}$ Tdr. Havre og foruden flere Naturalpræstationer 22 Rd. 3 Mk. i Penge. Til Svanninge Skole have et mindre Legat paa 400 Rd.

Svanninge forekommer i ældre Skrifter under Navnet Swanawich.

Svanninge Kirke er en regelmæssig Korskirke med hvalvede Vuer og har Taarn med et høit smukt Spir; den er oprindeligt bygget af Kampsteen, men ved en senere Ombygning tildeels opført af Muursteen. 3 Aaret 1837 fik den ved Grevstabet Brahesmindes daværende Besidder, Grev Preben Wille-Brahe, en Hovedreparation eller heel Ombygning, hvorved denne Kirke, som for var simpel, nu er bleven en af de smukkeste Landsbykirker i Danmark. 3 1848 fik den et Orgel. 3 Choret's ene Væg er indsat en Ligesten over Anders Emiksen, som eiede Steensgaard, † 18de Juni 1566

(see nedenfor), og hans Hustru Agnete Reventlov. I Baabenhuset lod Grev Bille=Bræhe anbringe et smukt Basrelief af Thorvaldsen, forestillende Præsten Hans Madsen, der kommer at underrette Felktheren Johan Rantzau om Sjædens Planer. Præsten i Svanninge Hans Madsen havde nemlig under sit Fængenskab hos Lybækkerne i Juni 1535 tilfældigviis, indelukketh i et Stab, været tilstede ved en Sammenkomst imellem Erkebiskop Gustav Trolle og Greven af Hoya, hvori de aftalte en Plan til at angribe den danske Leir. Om Natten havde han befriet sig fra sine Lænker og var med Livs=fare og halvnoget ilet til Leiren for at aabenbare sit Ansvorene, hvad han saa uventet var kommen til Kundskab om, saa at Seiren ved Ørnebjerg for en stor Deel skyldtes disse vigtige Meddelelser. („Taler ved Indvielsen af Svanninge Kirke den 17de December 1837 med indledende Bemærkninger samt en Fremstilling af Præsten Hans Madsens Daad 1535“ af Dr. N. Faber, Biskop over Fyens Stift, og S. F. Leth, Sognepræst i Svanninge. Odense 1838).

Hovedgaarden Steensgaard tilhørte efter D. Atl. (III. S. 590) 1343 en Duf Bjørn (S. 577 kaldes den samme Bjørn Duffen til Nielstrup); 1412 eiedes den af Bjørn Duffen (Vedel Simonssens Dønsje l. 2. 29); den eiedes under Grevens Feide af Rigsraad Anders Emilsen, som var med i den hvenstke Adels Forsamling i Hjalte den 9de Juli 1534 at vælge Hertug Christian til Konge og samme Dag blev assendt af Forsamlingen til den nyvalgte Konge for at bede ham om at sende Tropper til Fyen. Som de følgende Eiere navner Danstke Atlas Otto Emilsen, kaldet den onde, som dræbte en anden Adelsmands Ridesfoged, og som selv blev myrdet paa Steensgaard om Natten af sine egne Folk 1594, hans Søster Mette Emilsen, Enke efter Sorgen Tidemand, hendes Døtre Ingeborg Tidemand, gift med Erik Raas, og Anna Tidemand, gift med Albert Biffert, Geheimeraad Corffits Trolle, Christian Rothkirch, Amtsforvalter i Ribe Jens Christensen, hans Søn Etatsraad Frederik Hein; dennes Enke Susanne Bræhe henlagde Steensgaard under det af hende i Forening med Broderen Oberstlieutenant Preben Bræhe oprettede Stamhuus Hvedholm, nu Grevskabet Bræhesminde.

I Svanninge er den første danske kongelige Historiograf Hans Svaning, som har skrevet Christian II.'s Levned paa Latin, født af Bønderfolk*) — man antager i Aaret 1503.

I Willinge har ligget en Adelsgaard, der i det 16de Aarhundrede tilhørte Somfru Magdalene Emichsdatter.

Horne Sogn eller Hornelandet udgjør en i Lille=Vest udgaaende Halv eller Landtunge, 1 M. lang og $\frac{1}{2}$ M. bred, der ved Landsiden er forbunden med Svanninge Sogn. Kirken, midt i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. v. for Faaborg. Areal, 6929 Tdr. Land, hvoraf 30 Tdr. Land Fredsfov (Ørne=Skov og Ræsse=Skov), er bakketh (Tostebjerg 197 Fod), med høie og bratte Klinter paa den søndre Side af Sognet, især ved Knold i Nærheden af Fisserleiet Dyreborg. Zorderne ere i Almindelighed ret gode, men lette; dog findes paa Nordfiden af Halvoen faste Leerjorder, muldede Zorder i Nærheden af Byerne med Undtagelse af Byen Bøiden, hvorved og paa Hornenæs eller Sønderhjørne, den sydvestligste Deel af Sognet, findes de magreste og raaeste Zorder. Sognets nordligste Hjørne begrændses af en mindre Na. Hovedlandeveien fra Nyborg til Bøiden passerer Sognet. Htt. $767\frac{3}{8}$ Tdr. A. og E., $1\frac{5}{8}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Horne (der bestaaer af tre Dele, Kirkeballe, Nørreballe og Vesterballe), ved Hovedlandeveien, med Kirke, Præstegaard, 2 Skoler og Veirmølle, Bjerne med Skole syd for Byen og Veirmølle, Bøiden med Ladeplads, Færgested (til Fyenshav paa Als), Extrapoststation, Toldcontrolsted under Faaborg Toldsted og Skole; Fisserleiet Dyreborg; Hovedgaarden Hvedholm, under Grevskabet Bræhesminde, $69\frac{5}{8}$ Tdr. Htt. A. og E., $1\frac{5}{8}$ Td. Skff., 564 Tdr. L. Ager, 43 Tdr. L.

*) Det er ret mærkeligt, at flere literaire Notabiliteter — Tausen, Svaning, Myerup, Raff, N. M. Petersen — ere udgaaede af den hvenstke Bøndealmue.

Eng, 142 Tdr. L. Skov (855 $\frac{1}{4}$ Tdr. Htt. Fæstegods). Salt i Sognet 103 Gaarde, 105 Huse med og 116 uden Jord, hvoraf 71 G. og 91 H. udenfor Byerne.

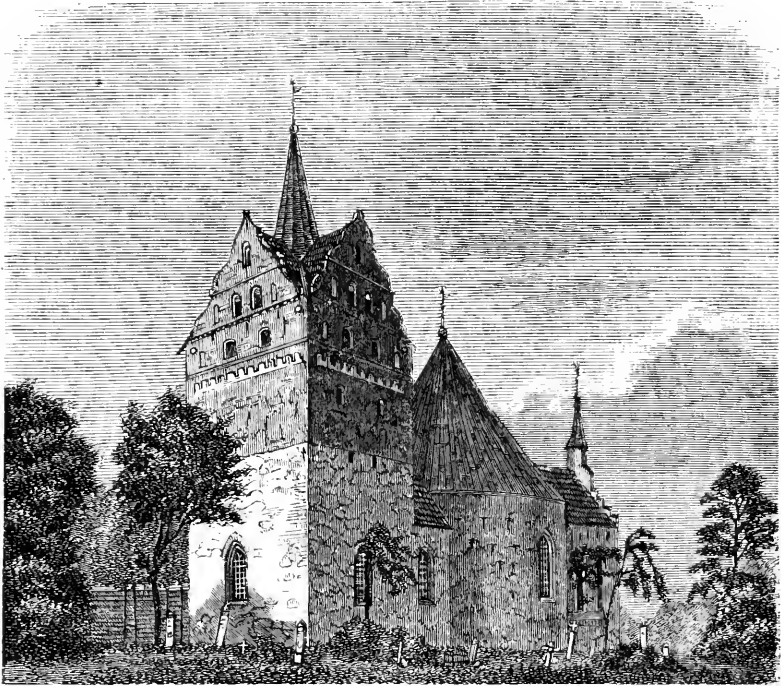
Indbyggere: 2538. Foruden ved Jordbrug haveS betydeligt Erhverv, navnlig i Dyreborg og Bøiden By, ved Fisteri, hvoraf Productet affættes deels til Faaborg og deels med Kvafer til Kjøbenhavn. 2 à 3 Skippere ernære sig ved Søfart og navnlig ved Opfsjø af Korn, der i Reglen affættes til Flensborg.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Erendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 4de Vgts. En Deel af Sognet (Horne, Bøiden og Hvedholm) udgjør 3die Udskrivningskreds 24de og den øvrige Deel (Bjerne og Dyreborg) samme Kreds 25de Lægd. Sognet, der udgjør to Sognesogedistricter, danner een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Brahesminde. Ved Horne Kirke er et Hospital, stiftet 3die August 1687 af Jørgen Brahe og Hustru Anna Prebensdatter Gyldenstjerne for 6 Lemmer, som foruden fri Bolig have Naturalforplejning, Renten af 113 Rdl. 29 St. og aarlig til Medicin og Sygepleie 18 Rdl. 24 St.

Horne Sogn udgjør den store bakkede og næsten skovløse Halvø, som under Navnet Horneland (paa Grund af Ligheden med et Horn) løber ud i Zierjøen, paa den vestlige Side af Bugten ved Faaborg.

Kirken, opført af Kampsteen og Muursteen, er lang og anseelig — i D. Atl. (III. S. 517) ansees den for den største af alle hienste Landsbykirker; den midterste og ældste Deel af Kirken er en Rundbygning med Blytag, som gaar op i en Spids. I Kirkens vestre Ende er Taarnet med takkede Gavl og Spir (paa Taarnet findes Aars-tallet 1742); i den østre Ende er Choret med et lille Spir, og i Choret er Orgelet anbragt. Under Choret findes en nu tilmuret Begravelse, hvori de ældre Besiddere af Hvedholm have fundet deres Hvilested, deriblandt den bekjendte Rigsraad Jørgen Brahe og hans Frue Anna Gyldenstjerne. Viigstein over Frands Wille og Edel Hardenberg (om disse see Hvedholm). Af Kirken gives paa efterfølgende Side en Af-bildning efter F. Aldals Tegning i N. Tidende VI. S. 104. Dr. A. F. Viborg har i sin Afhandling „Om de bornholmske Kirker, især de runde“, i Kirkehistoriske Samlinger II. S. 501—535 givet følgende Meddelelse om Horne Kirke: „Kirken, som den nu staaer, holder, indvendigt maalt, 68 Alen i Længden, 10 $\frac{1}{2}$ Alen i Bredden, et Forhold, der gjør det yderst besværligt at høre Ordet i den. Rundbygningen er dens midterste Del, med Muurtykkelse 3,9, medens de yngre Udvidelser mod Ost og Vest have Muurtykkelse 1,20; ved den voldsomme Forbygning ere Rundkirkens oprindelige Vinduer og Døre næsten forsvundne; Sporet af dem kunde saameget lettere udslættes, som den er opført af raa Kampsteen. De fire Soiler ere ottekantede, have ingen Soffel og ere kun kraudsede med en 2 L.s Gesims; dette Ydre skulde de dog maaftte en Restauration i det 15de Aarhundrede. Ottetkantens Side er 21 T. med en Høide af 8,6 til Gesimsen, et Forhold, der er noget mere trykkt end i Bjernede. Hvalvingerne hvile hoit og linstigt i deres Vederlag, og deres 4 Gjorder og 4 Vuer stode til de 8 Soiler, som over Gesimsen jeunt udvide sig og smelte sammen med dem, hvorved man uden stor Forleddning dog har vidst at frembringe Indtrykkt af et sig oventil forgrenede Træ; Hvalvingens Toppunkt ligger 14 Alen over Gulvet. Disse Hvalvinger ere dog næppe oprindelige; de ere Spids-hvalvinger og skrive sig rimeligvis fra det 15de Aarhundrede. Hvorledes da Rundkirken forhen har været dækket, er det en Umulighed at sige; men bemærkes maa det, at Soilerne gaae igiennem Loftet i omtrent 1 Alens Høide og saa ere afrubte; og bringes dette Vint i Forbindelse med den hoist paafaldende Omstændighed, at der overst i Muurtinden er anbragt rectangulaire Forbygninger, omtrent 3 Alen dybe, 2 Alen brede og fra 2 $\frac{1}{2}$ til 5 Alen lange med en udvendig Muurtykkelse af 1 Alen, og at enhver af disse Forbygninger paa Bunden ere forsynede med et lille Rundbuevindue (nu tilmuret), saa kan Anbringelsen af disse, 3 Alen under øverste Muurraad anbragte Vinduer ikke forklares uden ved at antage, at de skulde kaste Lys ned paa Loftet (den indre Muur, som nu nedad mod Loftet be-grænses disse Forbygninger, og har kun 1 Steens Tykkelse, er senere anbragt, ved

Vindueres Tilmuring). Men hvorfor have saa Soilerne været fortsatte under Loftet? have de baaret et Taarn, ligesom de to paa Bornholm og ligesom i Bjernede? Kæppe er Andet tænkeligt; og kun paa denne Maade forstaaer man saa Betydningen af Alt, baade af de smaa Buevinduer og af Soilernes Forlængelse og af Muurfordybningerne; disse have nemlig været Vinduesfordybninger over Hvalvingen eller Loftet; Soilerne have baaret et (rimeligviis ottetkantet) lille Taarn med spidst opløbende Tag og Halvtag forneden, støttet til en Taarnfals, istedetfor det nuværende plumpe, sukkertopplignende Tag, der gjør det Indtryk, at det ret snart maa knuse Underdelen. I alle disse Henseender slutter sig Horne Kirkes Kunddeel til Bjernede og Thorsager“.

Horne Kirke.

Herregaarden Hvedholm, Hovedsædet i **Grevskabet Brahesminde**, har i 400 Aar kun tilhørt 3 Familier: Hardenberg, Wille og Brahe, og er gaaet i Arv fra den ene til den anden, uden at have været solgt i saa langt et Tidsrum. Den skal oprindelig have hebt Thule og faaet sit senere Navn af Hvede, som man maaftke først begyndte at dyrke paa dette Sted; den var i Midten af det 15de Aarhundrede en Brydie- eller Forpagtergaard, som en almindelig Bondeggaard, der blev kjøbt af Chavo eller Claus v. Hardenberg, en af de tydske Adelsmænd, der med Christoffer af Baiern vare indvandrede i Danmark. Hvedholm gik derpaa i Arv fra Fader til Søn igiennem følgende Slægtled: Jokum Hardenberg, som omkom paa Ditmarskertoget 1500, og Jakob Hardenberg, som ogsaa eiede Arrestkov og ved Giftermaal med Edel Wille kom i Besiddelse af Sandholt, saa at han blev meget rig. Jakob Hardenberg kjøbte af Kong Christian III. det anseelige Holmekloster (nu Brahetrolleborg), og havde saaledes en betydelig samlet Eiendom i Egren Nord og Vest for Aalborg; han blev ogsaa kongelig Lehnsmænd paa St. Hans Kloster i Odense (Næsthyoved Lehn), men døde kort efter 1542. Hans anden Hustru, som overlevede ham, Sophie Lykke, stod i spændt Forhold til Regjeringen, hvilket paaforte hende megen smaaelig Forfølgelse og betydelige Pengetab, ligesom ogsaa Holmekloster igjen blev indløst af Kongen for den Sum, som hendes

Mand havde betalt derfor. De havde 3 Døtre, som hver fik een af de tre Herregaarde: Helvig Hardenberg, gift med Erik Rosenkrands, fik Arrestov, Anna Hardenberg, gift med Erik Rud, fik Sandholt, og Edel Hardenberg, gift med Frants Vile til Søholm, fik Hvedholm, som paa denne Maade kom til Familien Brahe. Sønnen, Erik Vile, har uden Tvivl opført den nuværende Hovedbygning paa Hvedholm 1590; den bestaaer af 4 sammenbyggede Fløje paa to Etager, med et rundt Taarn og en fremspringende Karnap, og er endnu paa de to Sider omgivet af Grave. I Begyndelsen af det næste Aarhundrede kom Hvedholm atter ved Arv til Familien Brahe, af hvilken dens mærkelige Eier var den ofte omtalte rige, magtige og myndige Rigsraad Steenfen Brahe, som eiede foruden 7 Herregaarde i Fyen ogsaa Engelsholm i Jylland og Knudstrup i Skaane, og var kongelig Lehnsmænd, først paa Rugaard og senere i 44 Aar paa Hagenskov indtil sin Død (jfr. Bedel Simonens „Bidrag til Lehnsmændens paa Hagenskov Rigsraad og Ridder Jørgen Brahes Levnedsskrivelse“, Udene 1845). Han udmærkede sig i Kalmartrigen og erobrede 1612 den svenske Højsane, som han til Erindring ophængte i Horne Kirke; ved de Svenskes Indfald i Fyen 1658 blev han taget til Fange, men forevrigt behandlet med stor Opmarksomhed af Fjenden og hans Godser skaarne for Plyndring. Jørgen Brahe byggede det prægtige Brahesborg og opførte 1645 Ladebygningerne paa Hvedholm*); han var en god Huusholder med sine store Rigdomme, derhos godgjørende mod Fattige og offentlige Stiftelser, og vidste at gjøre sig ligesaa yndet som agtet af sine Undergivne, saa at han i det Hele staaer som en værdig Repræsentant for den gamle danske Adel i dens sidste Periode. Han døde paa Hvedholm den 12te Februar 1661 og oplevede saaledes at erfare den store Regeringsforandring, hvorved hans Stands Magt blev brudt, hvilket vistnok — som Bedel Simonen bemærker — „maa have været en bitter Afstedsbrik for den Mand, der for sin Magt og Myndigheds Skyld har Navn af den lille Konge i Fyen“, og rimeligvis har bidraget til at fremstynde hans Død. Hans Lig blev efter den Tids adelige Stik med stor Hoitidelighed fort til Odense og Fordefærden foranstaltet i St. Knuds Kirke, hvorved Biskop Laurids Jakobsen holdt Vigtalen, men sidenester udført til Horne Kirke, hvor det blev nedsat i hans Familiebegravelse.

Medens Jørgen Brahes Søn Preben Brahe († 1708) eiede Hvedholm, afbrændte Gaarden før en Deel 1683, men blev opført i de følgende Aar. Den sidste Mand af Brahernes berømte Slægt var dennes Sønnesøn, Oberstlieutenant Preben Brahe, som tilligemed sin Søster Susanne Brahe, Enke efter Statsraad Hein, af deres Godser Hvedholm, Steensgaard og Østrupgaard oprettede Stamhuset Hvedholm 1751, hvori Damsbo indlemmedes 1758. Preben Brahe døde ugift 1786, hvorpaa Stamhuset ifølge Erectionsbestemmelserne tilfaldt Dpreternes Morbroders Sønnesøn Agel Frederik Vile, som derpaa kaldte sig Vile-Brahe, men døde i en ung Alder allerede næste Aar. Hans Broder, Geheimconferentsraad og Kammerherre Grev Preben Vile-Brahe fik den 9de Mai 1798 Stamhuset Hvedholm ophøiet til et Grevskab under Navn af Brahesminde; han eiede desuden i Fyen Stamhuset Egeskov og i Sjælland Godset Svanholm. Han døde 21de September 1857 i sit 85de Aar. Hans Søn, Geheimconferentsraad, Lehnsgreve Henrik Vile-Brahe, forhen Gesandt i Wien, besidder nu Grevskabet Brahesminde, Sønnesønnen Kammerherre, Baron Preben Vile-Brahe, forhen Gesandt i Rom, besidder Stamhuset Egeskov, og Sønnen Stiftamtmand, Amtmand i Kjøbenhavns Amt, Baron Christian Vile-Brahe eier Svanholm.

Den 19de August 1858 affloredes paa Hvedholm en Stotte, som Grevskabet Brahesmindes Beboere havde sat til Minde om deres afdøde Veigjører Grev Preben Vile-Brahe. Støtten er af Granit, 8 Alen høi, Grevens Buste ovenpaa samme af Bronze, modelleret af Bissen.

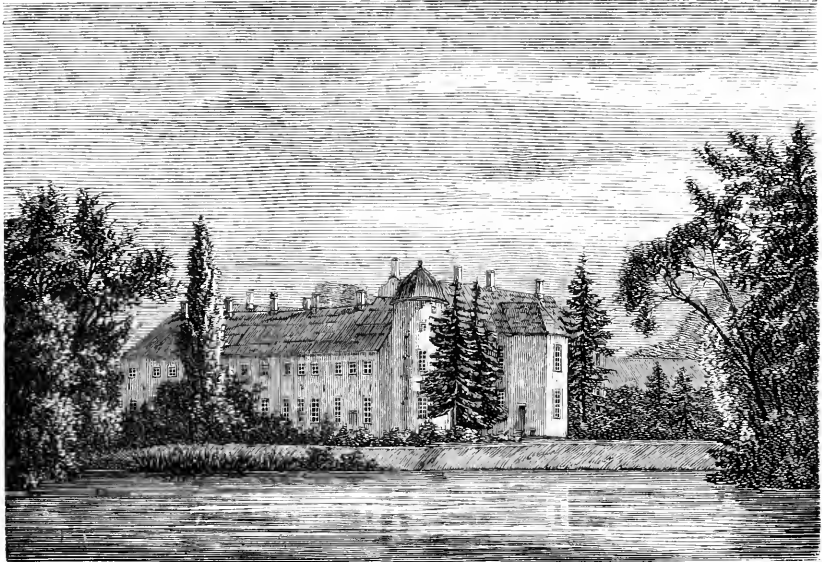
Grevskabet Brahesminde indbefatter Godserne Hvedholm, Steensgaard, Østrupgaard og Damsbo, samt Terne Ivernaks og Dreio, og har efter Statshaandbogen for 1873 Hf. af alle Slags 2131 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 245¹/₂ Tdr., Bøndergods 1688³/₄ Tdr., Konge- og Kirkeiende 196¹/₂ Tdr. (Horne, Svanninge,

*) Naar det i flere Skrifter og ogsaa derefter i første Udgaave af nuværende Skrift er anført, at Væden paa Hvedholm er opført af Kampsteen fra Uranienborg og Stenrebøig, da har dette vist sig ikke at være rigtig. Disse Bygninger vare opførte af Muursteen. I 1623 blev 60,000 Muursteener fra Uranienborg anvendte til anden Brug (vistnok til Øvreleien af et andet Huus paa Hveen) jee Toke Brahes Biograpfi af J. N. Friis, S. 308. Den 24de October 1645 fik vel Jørgen Brahe et Brev om, „at han, hvis Steen, som i afgangne Toke Brahes Tid paa vorr Land Hveen kunde være med nogen Ønsket eller andre ubrugne Figurer eller Ebarakterer teandte og der sammesteds kunde findes, der fra Landet hvor kaunem ligger maa lade ud og bortføre“. (Brevet er trykt i Bedel Simonens Bøg om Jørgen Brahe, S. 156—57); det seer let, at her ikke er Tale om Steen til Bygninger, men kun om monumentale og decorative Ornamente.

Jordløse, Haastrup, Vester-Hastinge, Herringe, Espe og Heden Kirker); i Bantactier 13,000 Rd. Grevstabet's samlede Skovareal er c. 1080 Tdr., for største Deelen Fredskov, hvoraf dog en liden Deel hviler paa Fæstegaardene, og desuden et Jordareal af 1984 Tdr. Land.

Paa Svedholm opbevares mange Kunstskatte. Foruden en smuk Marmorgruppe af Sergel findes her saaledes: det tidligere paa Arrestov opbevarede Madonna-Billede af Albrecht Dürer (et lille firkantet af Buxbom udfaaet Vasrelief, forestillende Madonna staaende paa Halvmaanen), et Kunstværk af første Rang; en meget betydelig Samling Malerier af danske Kunstnere og en overordentlig stor og udmærket Samling af danske, norske, holstenste og svenske Mønter (Afdelingen for danske Mønter er den rigeste og bedste næst efter den kongelige Samling i Kjøbenhavn). Møntsamlingen er gjort til et Fideicommis.

Af Svedholm gives her en Ufbildning.

Svedholm.

Lys Sogn bestaaer af Den Lys, beliggende i Lille-Belt, c. $\frac{1}{4}$ M. f. for Horneland, omtrent $\frac{1}{2}$ M. lang og paa det Bredeste $\frac{1}{4}$ M. bred*). Kirken, midt paa Den, 1 M. f. v. for Faaborg. Arealen, 1011 Tdr. Land, er paa Dens vestlige Deel fladt og temmelig siddt mod Udkanterne, paa den østlige Deel høiere og mere bakket, og har paa Sydsiden flere høie Klinter mod Havet. Den har gode frugtbare muldblandede Leerjorder, især i den østlige Deel. Paa Dens Østside findes en temmelig stor Indsø og Baldemars- eller Konge-Kilden, og paa Vestsiden blandt flere store Steene den saakaldte Klokkesteen, en stor Steen, der hviler paa 4 andre og giver, naar man flaaer paa den med en anden

*) Om denne Dens Størrelse findes der meget afvigende Angivelser. Danske Atlas T. III. S. 605 siger, at den har en liden Mil i Længden og noget mindre i Bredden. I Supplement til D. A. T. VI. S. 745 siges, at Den er $\frac{1}{2}$ Mil lang og $\frac{1}{2}$ Mil bred. I Døntes Adressconcoiré Efterretninger 1776 Nr. 5, der indeholder Efterretninger om Lys, siges den at være $\frac{1}{4}$ Mil lang og $\frac{1}{8}$ Mil bred.

Steen, en Lyd, som meget ligner Lyden af en Klokke. Paa den nordvestlige Ende af Den ligger et Dredrev paa c. 80 Tdr. Land, som for Størstedelen overfylles af Stranden, som ved Høivande gaaer ned i en Indsø med fladt Vand, der i mange Bugter og Krumninger gjennemskjærer dette Dredrev. Hft. 128¹/₈ Tdr. A. og E.

Paa Den findes ikkun een By, Lyøby, med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle; den har ialt 25 Gaarde, 25 Huse med og 10 uden Jord, hvoraf 14 S. udenfor Byen.

Indbyggere: 349. Udenfor Jordbrug, som er Hovedhærværet, haves noget Erhverv ved Fisseri. Det kvindelige Haandarbejde paa Den er af en eiendommelig Natur og udmærker sig ved smukt Broderi paa Hovedtøier, Lagener, Haandklæder og Linned.

Den hører under Baroniet Holstenhuus Birks Jurisdiction (Spanget), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 4de Bgtds. 3die Udskrivningskreds 3die Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Holstenhuus.

Lyo nævnes i Baldemars Fordebog Pintho, og der siges om den, at den har Hjorte, Daadyr, Raadyr og Hørs, derimod nævner Fordebogen ikke „Has“, hvilket Ord pleier at betegne Tilstedeværelsen af enagl. Borg.

Denne lille D har jaet en historisk Navntundighed fra hiin Tid af sorgelig Art, idet en uhykkelig Tildragelse paa den gjorde Ende paa Danmarks glimrende Periode under de store Baldemarer. Det var nemlig her, at Kong Baldemar Seir og hans Søn Kong Baldemar den Unge Ratten mellem 6te og 7de Mai 1223, da de irætte af Sagten havde lagt sig til Hvile i et Telt, bleve overfaldne og bortførte af deres Vasal Grev Henrik af Schmerin; og under deres treaarige Fangenstaa losrede de fleste af de undertvungne Lande sig, ligesom de ogsaa som Betingelse for deres Løsladelse maatte gjøre Afkald derpaa. Vor Kroniksfriker Hvitfeldt, der ubjorligt omtaler denne sorgelige Begivenhed, bemærker paa sin sædvanlige naive Maade: „De sadde i Taarn, Jern og stærke Boier paa tredie Aar; hvilket alle Mand, baade Forster og Herrer, sig over storligen forundrede, at saa ringe en Greve kunde saa bestedeligen fange saa vældig en Konge og hans Søn foruden Sværdslag og Blodgyrtning. Dermed begyndte nu al Konging Baldemars Lykke at vende sig tilbage, og alle Mand over det ganste Rige Danmark vare da meget bedrøvede, at deres gode Herre og Konge skulde saa uheldigen vare forraastet og bortstjaalen.“ Om Skoven paa Lyo og hvorledes den 2 Gange i Grevens Feide frelsies for Plyndring af lybste Skibe, sidste Gang ved at Indbyggerne klædte sig i hvide Skjorter og tilligemed deres Dyr og Heste gjorde den største Larm de kunde og derved affskrækkede Fjenden fra Landgang, findes Underretning i Præsteindberetningen 1623.

Indbyggerne paa Lyo søgte i ældre Tid Faaborg Kirke; men da en Baad fuld af Mennesker paa Veien til Kirken kandrede, fik Den i Christian I.'s Tid sin egen Kirke, der først stal vare opført af Bindingsværk, men derefter, saaledes som den nu befindes, af Kalk og Kampesteen. Dette Arbejde blev færdigt 1613, undtagen Vaabenhuset, som først er tilbygget af Kalk og Steen 1645. Taarnet er ogsaa en yngre Tilbygning.

Lyo Sogn hører som Fæstegods under Baroniet Holstenhuus.

Avernaks Sogn bestaaer af en i Lille-Belt syd for Faaborg beliggende D Avernaks, hvis to Dele ere forbundne ved en nogle Favne bred og temmelig lang Jordtange, som undertiden skjules af Havet. Kirken, paa Dens vestlige Deel, 1 M. s. for Faaborg, $\frac{1}{2}$ M. s. o. for Horne Sogns sydøstligste Pjunt, Knolden. Areal, 1069 Tdr. Land, bestaaer i den østlige Deel af Den, Korshavn, af flere høie Banker, hvoraf den høieste hæver sig c. 100 Fod over Havfladen, med et sandet Jordsmøn; den vestlige Deel af Den, hvoraf en Udmark undertiden oversvømmes af Havet, er noget lavere, og Jordsmønnet er af leermuldet Beskaffenhed. Hft. 100 Tdr. A. og E.

Paa Den: Avernaks Kirke og Skole; Byerne Avernakoby med Præstegaard, Munkebo med Skole og Veirmølle, Korshavn med Biskole. Ialt 24 Gaarde, 25 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 9 G. og 25 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 374. Jordbrug, nogen Søfart og Fiskeri udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Salling Herreds Jurisdiction (Faaborg), Svendborg Amtstuedistrict og Faaborg Lægedistrict; 4de Vgkds. 3die Udskrivningsfreds 29de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Lehn.

Kirken, der oprindelig var opført af Tømmer som et ringe Kjøbstedhuus, men omtrent 1630 forlænget med Brandmure og Hvalving, næsten 9 Alen, er uden Taarn, men hvalvet. Skibet er opført af utilshugne Kampesteen, Choret af Muursteen. Paa Korshavn, den østlige Deel af Den, som ved en ganske smal Landstrimmel (Dreiet), der ved Hoivande overstykes, hænger sammen med den større vestlige Deel*) var der fordm et Bebohuus, hvor Dreies Beboere holdt Gudstjeneste, inden de byggede sig en egen Kirke. Indtil 1536 horte Avernaks til Faaborg Sogn, men i dette Aar tillod Kongen Beboerne paa „Munke, Arnat og Korshavn“, at de selv maatte vælge sig en Sognepræst.

Paa Munkebøns Mark (der tidligere kaldtes Munke) fandtes den 16de April 1685 under en stor Steen 6 Guldskaaler af drevet Arbeide. Dens Eier, Rigsraad Niels Krag, „præsenterede“ dem til Kong Christian V. Een af disse Skaaler bleve 1812 ifølge Kongelig Befaling overleveret til den svenske Minister Alquier; de øvrige 5 ere i Musæet for nordiske Oldsager.

Avernaks Sogn hører som Fæstegods under Grevsfabet Brabesminde.

Om Fys og Avernaks see „Bidrag til de nyeste Smaasøers Historie“ af J. L. Rohmann i Samlinger til Nyens Historie og Topographi, 2det Hefte, S. 121 ff. og A. D. Tørgensen i Ny kirkehist. Smt. V. 639 flg.

*) Flere af Derne i det svenske Archipelag have en lignende Form, nemlig Dreio og de større Der Als og Åro, begge paa den indlige Side. Avernaks havde ogsaa sit ældste Navn af dette Drag, thi i Balmars Forbeog kaldes den Væstradrægho. Paa Reformationstiden hed den Arnaffe.

Langeland

strækker sig imellem Store-Belt, Østersøen og Lille-Belt med en Længde af omtrent 7 Mile fra den nordligste Spids Frankelint (under $55^{\circ} 9' 38''$ n. B. og $1^{\circ} 38' 41''$ v. L.) og til det sydligste Punkt Gulstav (under $54^{\circ} 44' 25''$ n. B. og $1^{\circ} 52' 26''$ v. L.). Bredden varierer fra $\frac{1}{2}$ til lidet over 1 Mil. Fladeindholdet er tilligemed den lille Ø Sjø (nu forenet ved en Dæmning med den endnu mindre Ø Skovø, tilsammen c. 200 Tdr. L.) samt nogle endnu mindre omtrent 5 □ Mil. Htt. 4463 Tdr. A. og E., 108 Td. Skff. Langeland frembyder den Eiendommelighed, at Bandskjellene ere overmaade lidet fremtrædende. Den bestaaer nemlig i det Hele taget af en Mængde lavtliggende, flade, ofte af Moser og Enge udfyldte Strøg, over hvilke der hæve sig enkelte alene liggende Bakker, der i den nordre Deel ere forholdsvis storformede, men i den sydlige Deel, omtrent fra Tranekjær af, ere mindre og brattere til alle Sider, dog med Undtagelse af det store Drag, der gaaer ud fra den vestlige Halvø, det saakaldte „Ristinge Land“. De betydeligste Høie ere Fattedbjerg mod Syd, 117 Fod, og derfra mod Nord: Skovbjerg 146 Fod, Egebjerg 138 Fod, Banken ved Fuglsbølle 131 Fod, Oldenbjerg 124 Fod, Skinderløkke Bakke 129 Fod, Høgebjerg 101 Fod. Disse Bakker, de talrige Skove og Skovlunde, der ere spredte over hele Den og tildeels beklæde Høiderne, samt Havet, der paa begge Sider af Den aabner Udsigter til Sjælland og omliggende mindre Øer, giver denne Ø en eiendommelig Skjønhed*). Landet er derhos ligesaa frugtbart som skjønt.

I det Sydlige og Midten af Landet er Leret overalt fremherskende. I den nordlige Deel findes enkelte lette Jorder. Vekstenten har derhos

*) „Langeland vokser med Valle og Dal, i Skov gennem Engbund, Snart i den hvalvede Lund, snart ved den stulvende Sø.“

Dehnenklåger.

„Bakkerne ere saa tæt sammentrængte, Jordmonnet saa malerisk gennemdaaret, Skovgrupperne saa mangfoldige og forstjellige, Udsigterne saa hastig forandrede, at man neppe i nogle Minuter beholder den samme, men uden Standning ribes bort fra een Røn Naturscene til den anden.“

Reibsch.

i det Hele lettere Jordsmon end Østkanten. Paa Dens Vestkysts sydlige Halvdeel skjære flere sibe Bugter (Noer) ind i Landet, saasom Lindelse=Noer, Ristinge=Noer, Tryggelev=Noer og Magleby=Noer, de to sidste nu udtørrede, den førstnævnte tildeels. Paa Sydostspidsen findes Kiels=Noer. Større Vandstrømme har Landet ikke, men kun enkelte smaa Bække. Af Indsøer habes heller ingen større; den betydeligste er Steengade=Sø.

Indbyggernes Antal var efter sidste Folketælling i 1870: 19,631, hvoraf 2785 i Kjøbstaden Rudkjøbing.

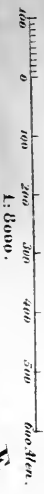
Langeland er deelt i to Herreder, nemlig: Nørre=Herred (Hf. 2063 Tdr. A. og E., 78 Tdr. Skff.; 10,384 Indbyggere, indbefattet Rudkjøbing Kjøbstad) med Sognene Skråbelev, Simmerbølle, Tranekjør, Tullebølle, Bødstrup, Snøde og Stoense; Sønder=Herred (Hf. 2340 Tdr. A. og E., 30 Tdr. Skff.; 9247 Indbyggere) med Sognene Longelse, Fuglsbølle, Lindelse, Humble, Tryggelev, Fodflette og Magleby. I geistlig Henseende danner Langeland eet Provsti. Herredsfogedembedet i Langelands Nørre- og Sønder=Herreder er forenet med Byfogedembedet i Rudkjøbing, ligesom nu ogsaa med Herredsskriverembedet i begge Herreder og med Byffriverembedet. Langeland udgjør et eget Branddirectorat. For Den er ansat en Districtslæge, der boer i Rudkjøbing. Tilligemed det øvrige Svendborg Amt hører Langeland til Svendborg Amtstuedistrict. Den udgjør Svendborg Amts 6te Folkethings=Valgkreds (Valgsted Rudkjøbing).

Ravnet Langeland, som Naturen selv har anvist denne Ø, forekommer allerede i Periplus Otheri fra omtrent Aar 900 (Ser. rer Dan. II. p. 118), ligesom i Knytlinga=Saga (Cap. 32), hvor i et Haandskrift bruges Benævnelsen Kongsland, uden at man dog har nogen Grund til at tillægge dette sidste Navn nogen Betydning. I det 13de Aarh. eiede Kongen og Kronen store Eiendomme paa Den, jfr. Baldemars Jordebog (Ser. rer. Dan. VII. p. 524 og 531); i Diplomer og Skrifter fra det 15de, 16de og 17de Aarhundrede kaldes Den almindelig Lavind*). Langeland hørte til Kong Abels Fædrenegods, som derefter tilfaldt hans Slægt. Abels Sunnesønner Hertug Baldemar af Sønder=Jylland og hans yngre Broder Erik Langbeen, som i Slutningen af det 13de Aarhundrede blev forlehnet med Den af Kong Erik Menved, og derfor i vore Kroniker kaldes Hertug af Langeland, udstedte de første Privilegier for Rudkjøbing (see denne By). Da et oprørst Adelsparti havde fordrevet Kong Christoffer II. og valgt den tolvaarige Hertug Baldemar af Sønder=Jylland til Konge, forlehnedes denne paa Daneshøffet i Nyborg 1326 en af Hovedmandene for Oprøret, Drosten Laurits Jonsen, med Langeland og Erø, som han beholdt til sin Død 1340. Den usle Christoffers berømmelige Søn Kong Baldemar Atterdag bragte først igjen Langeland tilbage under Kronen. I Aaret 1457 skal Langeland være bleven hjemført med Landgang af „Rogens Fjender“, rimeligvis Hanseater. Derimod blev et tilfigtet Angreb mod Den af en stærk lybst Flaade, som 1510 ødelagde Lolland uden Modstand, afværget, da Indbyggerne, velforsynede med Skjts, samlede sig for at modtage Fjenden. Den 5te Februar 1658 gif Carl Gustav over Isen fra Fyen til Langeland og derfra den næste Dag til Lolland, men denne Gang forlode de Svenske snart Den; det næste Aar i Martz blev den erobret af Wrangel og Horn, men først efterat Indbyggerne havde tappert afslaaet gjentagne Angreb (jfr. Steensgaard), ved et af hvilke den svenske Anfører Grev Jofias af Waldeck blev saaret (Bircherods Dagb. S. 29). Ogsaa i det

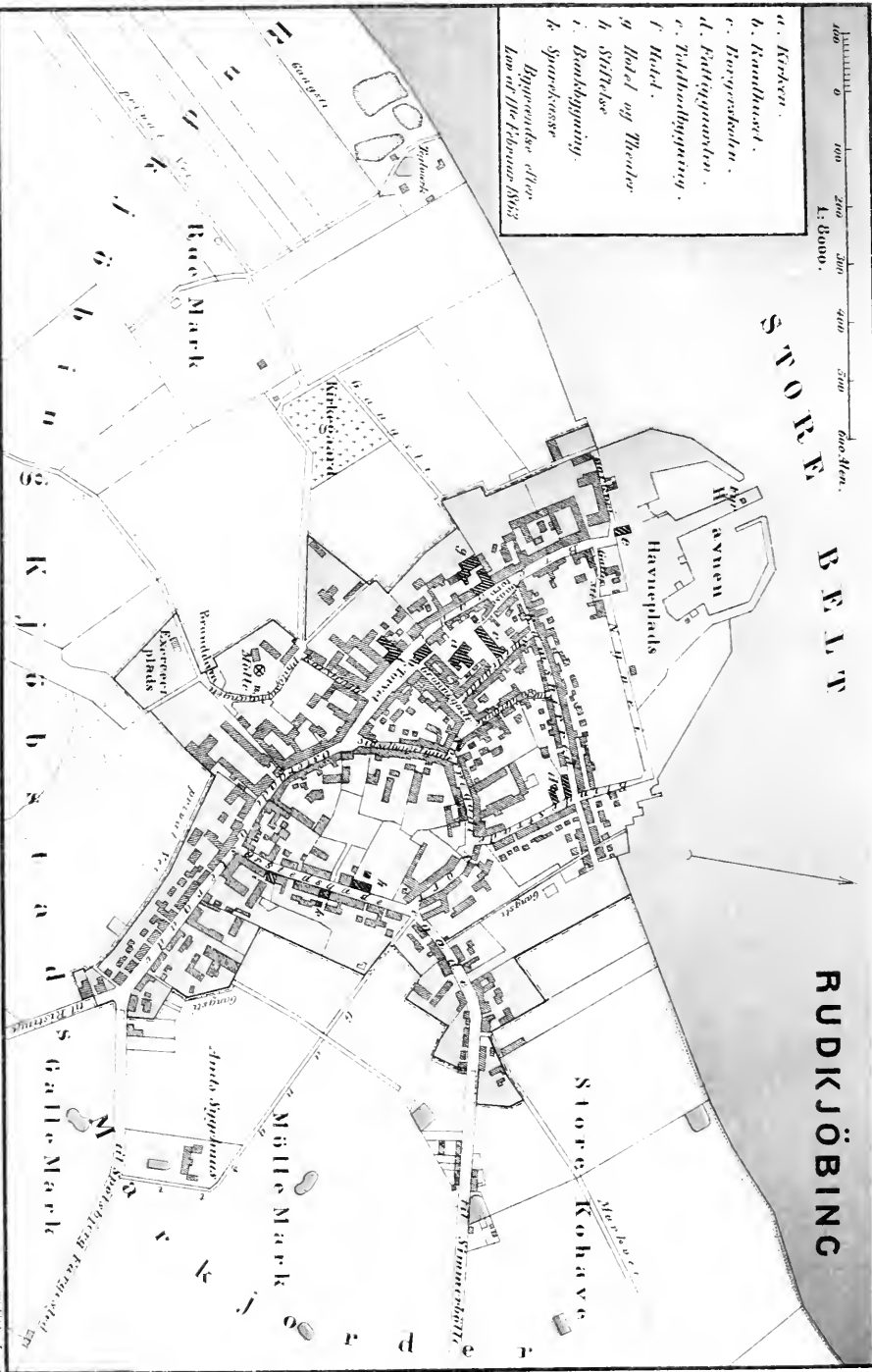
*) Lavind er imidlertid ikke andet end en Beteegnelse for Beboernes Udtale af Langeland; de kalde nemlig Den Lavngang, men Lavng er deres Udtale af Lang og Overgangen fra Land til ind og ing er den samme som i Thooland, der blev til Tosind og Tosng.

- a. Kirken.
  - b. Landhøst.
  - c. Biergæstebod.
  - d. Pottfugleporten.
  - e. Toldbodbygning.
  - f. Hotel.
  - g. Hotel og Theater.
  - h. Stiftelse.
  - i. Bankbygning.
  - k. Sparkekasse.
- Bygninger efter
Loven af den 11de Marts 1852

følgende Aarhundrede modsatte Indbyggerne sig i Krigen mod Sverrig 1715 heldigt Kjendens Forsøg paa Landgang, saa at Langeland indtager en hæderlig Plads i den danske Krigshistorie. 1808 blev Langeland besat af spanske Tropper (jfr. Nyborg), og herfra bleve de den 21de August, 9000 Mand foruden 230 Kvinder og Børn, indskibede under Marquis de la Romanas Anførsel paa engelske Skibe.

Langeland har havt sit eget Landsting indtil 1681, da det blev forenet med Fyenbo-Landsting.

Rudtjøbing,

Langelands eneste Kjøbstad, i Nørre-Herred, er beliggende umiddelbart ved Store-Belt, hvor dette indnevres mellem Langeland og Taasinge til omtrent $\frac{3}{4}$ Miils Brede, 3 Miil fra Svendborg, 6 Miil fra Nyborg og 9 Miil fra Korsør. Midt i Sundet ligger Den Eio samt nogle mindre Der, kun $\frac{1}{4}$ Miil i Nordvest for Byen.

Byen har 12 Gader, af hvilke Ørstedgaden og Blindestræde ere anlagte i de senere Aar. Bygningernes Antal er 484 (i 1855: 420, i 1849: 397, i 1837: 304, i 1796: 190, i 1683: 110), hvoraf 400 i den egentlige By. Bygningernes Assurance-sum er 809,620 Rd. (i 1855: c. 520,000 Rd., i 1843: 360,000 Rd.)*).

Dens Jorder ere udfstibede**) og angives til 487 Tdr. Land, med $61\frac{1}{8}$ Tdr. Ht.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Kirken, bestaaende foruden Choret af en ældre Deel, Hovedgangen, og en nyere, Sidegangen; til denne sidste støder Taarnet, der har et Spiir (52 Alen høit). Vigcapel, Sacristi. Hovedgangen er en meget gammel Bygning, som det synes oprindelig bygget i Rundbuestil; den har tykke Mure, der forneden indtil en Høide af 3 til 4 Alen bestaae af Kampesteen. Nyt Orgel opsat 1864, forfærdiget af Orgelbygger Demant i Odense. Choret og Sacristiet ere heelt opførte af brændte Muursteen, og have kjendeligt Udseende af senere Tilbygninger. Sidegangen og Taarnet ere Kirkens nyeste Dele. De formodes at være opførte i Aaret 1621, hvilket Aarstal staaer paa Taarnets vestre Side. Hvelvingerne i Hovedgangen bleve nedtagne for omtrent 80 Aar siden, og en Brædehvelving anbragt istedet. 1835 blev Kirken underkastet en Hovedreparation. Pigtenene bleve ved denne Leilighed borttagne saavel fra Kirkegulvet som fra Kirkegaarden, og de ringere Epitaphier folgte.

*) Det er interessant at see ældre Tidens Vurderingssummer af Kjøbstadeiendomme. I 1683, paa en Tid, da ogsaa Landeiendommene havde noget nær naaet deres forholdsvis ringeste Parti i Danmark, næppe 50 Rd. D. G. pr. Td. Ht., blev den bedste Gaard i Rudtjøbing, tilhørende Bergmester Mogens Hansen, vurderet til 320 Rd., en anden betydelig Gaard til 204 Rd., Sognepræstens Residentens til 100 Rd., Organistens Huse til 20 Rd. o. s. fr.; jfr. Oplysninger betræffende Rudtjøbing Kjøbstad af P. Rasmussen, S. 115—16.

**) Man tør vistnok antage, at Prisen paa en Tønde Land paa Rudtjøbing Aar nu er mindst 600 Rd. I forrige Udgave af dette Skrift nævnes 500 Rd. Rasmussen angiver den i 1849 til 300—400 Rd. I 1806 anskaffte Vejrtrup 1½ Bind S. 575 Priserne paa Markjord til 200 Rd. og Bangejord til hændet det Dobbelte; 12 Eptr. Land Nymarksjord med $\frac{1}{2}$ Nord Græsning i Reklaren blev 1727 tareret til 29 Rd. 3 Mt., og 1670 solgtes 6 Eptr. Land for 20 Rd. (samme Aar blev en Gaard i Kjødeby kun tareret til 25 Rd. pr. Td. Ht.).

Blandt de i Kirken Begravede nævner Danske Atlas Hans Jørgensen Samsø, Generalmajor af Infanteriet, der længe havde været i venetiansk og fransk Tjeneste, født paa Samsø 1661, død i Rudkjøbing 1739; en Jæne med Indskrift hængte længe i Kirken til Minde om ham. Altertavlen har et Maleri af Eddelien, skænket 1837 af Jyens Stifts forrige Gouverneur Prinds Christian, senere Kong Christian VIII. Kirken er i 1871 bleven forsynet med to Jernkaffelovne. Kirkens Tiende, der betales efter Capitelstaxten, udgjør ialt 69 Tdr. 3 Fdk., deraf $\frac{1}{3}$ Rug, $\frac{1}{3}$ Byg og $\frac{1}{3}$ Havre. Den eier i Legater 1116 Rbd. 4 Mk., deraf 300 Rbd. med Bestemmelse at tjene til Gravsteders Vedligeholdelse, iøvrigt rentebærende Capital 1600 Rbd. og en Bankactie stor 100 Rbd. Gjæld i Anledning af Orgelets Anskaffelse 600 Rbd. til Sparekassen, der aarligt afbetales.

Raad-, Dom- og Arresthuset, en toetages grundmuret Bygning, opført i 1845. Paa Facaden er anbragt i en Nische et Broncebrystbillede af Frederik den Syvende til Minde om ham, som Grundlovens Giver. Det eies af Byen, der imod et til Opførelsen fra Landdistrictet modtaget Bidrag har paataget sig Forpligtelsen at afgive Nets- og Arrestlocale til samme.

Borgerstolen, en toetages grundmuret Bygning, opført i Aaret 1836 og udvidet 1847.

Fattiggaarden, opført 1846.

Toldbodbygningen, opført omtrent Aar 1830.

Udenfor Rudkjøbing paa Kjøbstadens Grund er i 1858 opført et **Sygehøus** for Amtets og Kjøbstadens Regning. Det rummer 18 Senge foruden fornødne Celler til Sindsørges midlertidige Ophold.

Judbyggere i Byen og paa dens Grund i 1870: 2785 (1354 af Vdtj. og 1431 af Rvdj.); i 1860: 2719; i 1855: 2540; i 1850: 2333; i 1845: 2189; i 1801: 1141; i 1769: 814.

3 Genhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 348 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 312,020 Rbd.

Som eneste Kjøbstad paa Den og efter sin Situation alene henviist til dennes Territorium som Opland kan Handelen i Rudkjøbing ikke undergaae væsentlige Forandringer fra det ene Aar til det andet. Naar der imidlertid ogsaa her spores et stedse forøget Forbrug, da maa Grunden hertil søges i den stedse vøgende Velstand blandt Landalmuen, der sætter den istand til at anvende mere paa Luxus end tidligere. Af de vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet ved Rudkjøbing Toldsted: 17,626 Fund Bomulds-garn, 13,847 Pd. Bomulds- og Linnedmanufacturvarer, 2503 Vtl. Rom og fremmed Brændeviin, 19,452 Pd. Jern, 54,305 Pd. Kaffe, 25,969 Pd. Riis, 1130 Tdr. Salt, 21,580 Tdr. Steenkul, 16,446 Pd. Sukker, 33,434 Pd. Sirup, 2301 Pd. Thee, 30,578 Pd. Tobak, 761 C.=Vstr. og 1450 C.=Fd. Trælafst, 11,200 Pd. Uldmanufacturvarer, 19,243 Pd. Viin, 2721 Pd. Humle, 473 Pd. Silkevarer. Af Kornvarer var den samlede Udførsel i 1871: 122,476 Tdr., i 1870 derimod

106,925 Tdr. Af førstnævnte Kvantum gik til Udlandet 109,299 Tdr. og deraf til England 57,399 Tdr., til Norge 11,743 Tdr., til Belgien og Holland 32,455 Tdr., til Slesvig 6158 Tdr. Totalværdien af førstnævnte 122,476 Tdr. Kornvarer angives til 1,005,283 Rd.

Skibsfarten var i 1871 følgende: i indenrigsk Fart indgaaet 671 Fartøier af 4021 Læsters Drægtighed med 2006 Læsters Bestuvning, udgaaet 611 Fartøier af 2916 Læsters Drægtighed med 1789 Læsters Bestuvning; i udenrigsk Fart indgaaet 205 Fartøier af 3081½ Læsters Drægtighed med 2283½ Læsters Bestuvning, udgaaet 207 Fartøier af 4127 Læsters Drægtighed med 3556 Læsters Bestuvning.

Ved Rudkjøbing Toldsted udgjorde de der hjemmehørende Skibes Antal den 1ste Januar 1872 156 Fartøier af 1912 Læsters Drægtighed.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1871 beløbet sig til 32,090 Rd. (i 1870: 28,718 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1871 med 4524 Rd. (i 1870: 4708 Rd.).

Af industrielle Etablissementer havde Rudkjøbing i 1871: 2 Brændeviinsbrænderier med aarligt Product af henimod 100,000 Potter, 1 Tobaksfabrik, 2 Jernstøberier, 1 Teglbænderi, 1 Uldspinderi, 1 Dampsavemølle paa 6 Hestes Kraft, 2 Bogtrykkerier (hvorfra udgives „Langelands Avis“ og „Grø Avis“) og 1 Skibsbjyggeri.

Kreaturholdet i Rudkjøbing var den 16de Juli 1866: 80 Heste, 179 Stkr. Hornkvæg, 46 Stkr. Faar og 204 Stkr. Sviin.

Af Markeder holdes 2 Krammarkeder i Juni og October, et Hestemarked i Midfaste og et Heste- og Kvægmarked første Fredag i October.

Agerdyrkning drives af en Deel af Byens Indbyggere i Forening med anden Erhverv.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Herredsfoged for Langelands Nørre- og Sønder-Herred med Den Etrung, samt By- og Herredsskriver.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Haveræsenet; b) for Kasse- og Regnskabsræsenet; c) for Fattigræsenet; d) for Skoleræsenet; e) for Brolægnings-, Veie-, Vand- og Brandræsenet samt for offentlige Bygninger og de offentlige Inventariegenstande, der ikke behøre under andre Udvalg.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigræsenet 4532 Rd., Skoleræsenet 4526 Rd., Nets- og Politiræsenet 503 Rd., Brandræsen 699 Rd., Medicinalræsen 422 Rd., Byens Gader og Veie 1038 Rd., Gadebelysning (ved Petroleum) 697 Rd., Bidrag til Statskassen 804 Rd., Amtsrepartitionsskatten 169 Rd., Amtsstolefondens 181 Rd. Af førstnævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtagter 2201 Rd., b) ved Paaligning 13,319 Rd. (paa Grund 1023 Rd., Jord 505 Rd., Røring 1027 Rd., Formue og Leilighed 10,764 Rd.).

Ved Udgangen af Aaret 1871 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 3842 Rd.; b) i faste Eiendomme 25,500 Rd. Communen skulde ved Udgangen af Aaret 1871: 8122 Rd.

Communens faste Eiendomme ere: Raadhuset, Jordemoderboligen, Skolen, Sprøitehuset, Fattiggaarden, en Gruusbanke (4 Skpr. Land) og Græceerpladsen.

Af Legater, som staae under de locale Autoriteters Bestyrelse, have: under Fattigvæsenet 6781 Rd.; Niehls Legat 2000 Rd. og et Huus til Friholiger, Claus Boyes og Hustrues Legat 1000 Rd., Rasmus Hansens og Hustrues Legat 5000 Rd., Chorbejn Schmidts Enkes Legat 4000 Rd. og et Huus til Friholiger.

Ved frivillige Bidrag blev i 1869 opført en Bygning med 6 Leiligheder, bestemte til Friholiger for værdige trængende Borgere eller deres Enfer.

Communeskolevæsenet bestaaer af en Borgerstole og en Friskole med ialt 6 Lærere, hvoraf første Lærer tillige er ordineret Catechet. Her er desuden flere private Smaainstitutioner.

Byen har et Brand- og Politicorps.

Havnevæsenet. For mere end 200 Aar siden havde Byen en Skibsbro, men ingen Vinterhavn. Skibene maatte ligge i det saakaldte Lindelse- og Henninge-Noer. I Aarene 1823—26 blev indrettet en Havn Syd for den mod Vest sig i lige Linie udstrækkende Skibsbro, og i 1847 saut nærmest efterfølgende Aar en noget større Havn Nord for Skibsbroen. Efter „Tillæg og Rettelser til Tanske Lods“ (September 1855) har den ældre Havn Sønden for Skibsbroen overalt 10—11 Fod Vand; den nye Havn Nord for Skibsbroen 7—8 Fod Vand i Indløbet, 9 Fod langs Bolværkerne og 5 til 6 Fod midt i Harnen. Havnen eier et Fond paa 800 Rd. De aarlige Indtægter beløbe sig til c. 5000 Rd.

I geistlig Henseende er Skolelev Sogn Annex til Rudkjøbing. En ordineret Catechet er tillige Forstelærer ved Borgerstolen.

Districtslægen for Langeland boer i Rudkjøbing. Apothek. 3die Udskrivningskreds 96de Lægd. Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter, en Toldcontrolleur og 3 Toldassistenter; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige har Tilsyn med Befordringsvæsenet. Telegraphstation.

Rudkjøbing har en Sparekasse, oprettet 1842, hvori ved Udgangen af 1871 indstod 1,064,051 Rd. Den opsparede Fond var 45,343 Rd.

Langelands Bank, stiftet den 3die Februar 1872 og traadt i Virksomhed i October s. A., har Contoir i Rudkjøbing. Actiecapitalen er 75,000 Rd.

Naar det her anførte Vaaben giver Billedet af 3 Fisk, hentydes vistnok til Fiskeriets Betydning i sin Tid for Byen. Nu synes denne

Næringsvei ikke at være af Vigtighed der, idetmindste har den ikke været fremhævet i nogen af de foreliggende Beretninger, der berøre Byens Erhverv.

Rudkøbings Oprindelse gaaer langt tilbage i Tiden. Sagnet henfører dets første Anlæggelse til Kampen Rut eller Ruffe, om hvem det hedder: „Paa Langeland ved Bester-Strand, der ligger Kampen Ruffe, den stærke Mand.“ En af Byens Marker hedder endnu Rue-Marken; mere naturligt synes Navnet at kunne forklæres som „Byen paa den ruddede Skovstrækning“. Forlader man Sagnet, finder man den først nævnt i Historien i det 13de Aarhundrede. Kirkens ældre Deel menes dog at henhøre til en meget tidligere Tid. Byens ældste Privilegier ere efter Danst Atlas III. S. 619 udfædte af Hertug Valdemar af Sønder-Jylland paa Tranekjær Siot 1287, medens han var Rigsforstander i Danmark, og af hans Broder Erik Langbeen, Hertug af Langeland, 1296 (P. Rasmussen „Dphlysninger betreffende Rudkøbing Kjøbstad“ S. 36, 52). Pontoppidan antager, at Rudkøbing er bleven befaftet af Svenskerne 1659, men allerede Aar 1645 findes i Byens Retsprotocoller Volde og Grave omtalte. Da Svenskerne i Marts 1659 indtog Langeland, maatte de efter Sagnet to Gange løbe Storm, inden de kom ind i Byen. Da Voldene for omtrent 100 Aar siden bleve slojfedes, fandtes mange Særkugler i samme. Rudkøbing, der kun har et 5 □ Mile stort Opland, og aldrig har havt nogen anden Erhvervskilde end dette, har stedse henhørt til Landets mindre Stader; til Udredelse af Brindsesjesfat 1596 var den kun aniat med 25 Rd., ligesom Bogense og Nysted; i 1766 udgjorde dens Consumtion 1695 Rd. (Ddenses 13,700 Rd. og Svendborgs 4010 Rd.), og dens Iubbygger-Antal beløb sig ved Folketællingen 1769 kun til 814. Men siden den Tid er samme steget til meer end det Tre dobbelte, og i de senere Aar har Byen ikke ubetydelig udvidet sig, tildeels ved nye Gaders Anlæggelse (see ovenfor).

Det berømte Broderpar Hans Christian og Anders Sandøe Ersted er født, den første 14de August 1777 († 1851), den anden 21de December 1778 († 1860) i denne By, hvor deres Fader var Apotheker.

Foruden det fornævnte Skrift „Dphlysninger betreffende Rudkøbing Kjøbstad“ af P. Rasmussen, 1848, haves et ældre Skrift om Byen: „Efterretninger om Rudkøbings nuværende Tilstand“ af S. Jørgensen, Vicelandsdommer i Byen og Langeland samt Byfoged i Rudkøbing og Herredsfoged paa Langeland (1796).

Skrobeleu Sogn, Annex til Rudkøbing Sogn, omgivet af dette, Simmerbølle, Løngølle og Fuglsbølle Sogne samt Store-Velt og Lindelse-Noer. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. o. s. o. for Rudkøbing. Areal, 3456 Tdr. Land, hvoraf 250 Tdr. Land Fredstov (Horsehave, Købavemark og Hestehaven), er bakket, og Jordsmønnet af leermuldet og sandmuldet Bestaffenhed. Hft. 313 $\frac{5}{8}$ Tdr. A. og E., 5 $\frac{3}{8}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Ny-Skrobeleu med Kirke og Skole samt Pogestkele, Gl.-Skrobeleu ved Landeveien fra Rudkøbing til Spødsbjerg, Svenstrup, Bindeltorp, Henninge med Veirmølle, Kragholm, Torpe, Blangshave og Pudselykkegaard; Hovedgaarden Faareveile, 69 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hft. A. og E. og 7 $\frac{1}{8}$ Tdr. Skff. (56 Tdr.

Hft. Fæstegods, 61 Tdr. Hft. Arvefæstegods), med 559 Tdr. L. Ager, 214 Tdr. L. Eng og 175 Tdr. L. Skov; Aulsgaardene Skroblelevsgaard, 19 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hft. (c. 18 Tdr. Hft. Fæstegods), med 191 Tdr. L., og Søvertorp, 30 Tdr. Hft. A. og E. og $\frac{1}{4}$ Td. Skff., med 266 Tdr. L. Ager, 43 Tdr. L. Eng, 60 Tdr. L. Skov og 17 Tdr. L. Mose (til Gaarden desuden Tullebølle Sogns Kongetiende). Ialt i Sognet 41 Gaarde og 163 Huuse, hvoraf 7 G. og 54 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 946. Jordbrug og noget Skovarbejde udgjør Indbyggernes Hovederhverv.

3die Udskrivningskreds 95de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Brevskabet Langeland.

Kirken, der tidligere har været Korskirke, er opført af Kampesten uden særskilt Chorbbygning, med flere udbugne Figurer i Muren (deriblandt en Mand i Munkeskappe, med Cardinalshat paa Hovedet og Stok i Haanden), hvilket tyder paa en høj Alder. Taarn af Muursteen. (Om Reliefftenene paa Skroblelev Kirkes Ydermuur jfr. *Annaler for nordist Udbyndighed* 1840—41, S. 100).

Faareveile, en af de ældste og største Hovedgaarde paa Langeland, især mærkelig ved sin fordums stærke Befæstning, laa tidligere tilligemed den nære Landsby Kragholm paa en lille Halvø, der gik ud fra Langelands vestlige Side og i gamle Dage sandsynligvis har været en Ø. Da den ene Høvbugt mod Nord nu forlængst er uddæmnet, er Veligheden derved saavidt forandret. 1372 overlod Esko Brak til sin Søster Johanne Nielsdatter, Enke efter Anders Jensen af Esjendorf, blandt andet Gode Fartbewethla paa Langeland (Suhm XIII. 709). Siden nævnes 1460 Henning Valkendorf og 1495 Erik Hardenberg, der saldt 1500 i Ditmarsken. I det 16de Aarhundrede tilhorte den Familierne Dvighov og Ronnov, blandt hvilke nævnes Rigsraad Eiler Ronnov, hvis Datter Anna blev gift med Rigsraad Erik Hardenberg († 1604) og tilbragte ham Gaarden. Denne Eier lod 1583 Faareveile omgive med Volde og Grave efter en latinff Inscription, som tilligemed det hardenbergske Vaaben var anbragt paa et svært grundmuret Taarn med Portindsjorjel, hvilket for flere Aar siden er blevet nedbrudt efter Ladebygningernes Brand. Med den næste Eier Sorgen Marvoin lod Kong Christian IV. under den svenske Krig 1644 forhandle om at lade Gaardens Volde og Grave „renovere og palliudere, hvortil der skulde toges af Kongens Skove og af samtlige Landets Bønder bidføres“; senere ere Fæstningsværkerne odelagte, men Gravene omgive endnu tildeels Gaarden. De følgende Eiere have været Knud Urne, gift med Anna Helvig Valkendorf, der senere ægtede Etatsraad Sorgen Steel, dennes Broderjon Geheimeraad Holger Steel og hans Enkefrue Regitze Gyldenrone. Familien Steel folgte 1767 Faareveile for 58,000 Rd. D. C. til Proprietair J. Hansen, der 1774 overlod Godset til sin Son Proprietair N. Hansen. Efterat dennes Formuesomstændigheder ved Pengeforandringen vare gaaede tilbage, blev Gaard og Gods, ialt 282 Tdr. Hft., solgt ved Auction 1822 til Statskassen for 60,000 Rd. I Aaret 1826 kjøbtes Faareveile igjen af Proprietair v. Cossel for 80,000 Rd.; denne afhændede atter Godset i 1842 til Etatsraad P. J. de Neersgaard for 200,000 Rd. Det befiddes nu af dennes Enke. Gaardens Ladebygninger nedbrændte i 1833 og atter tildeels i 1851. En ny Hovedbygning blev i 1868 opført i den saakaldte Christian den Fjerdes Stil. Den afbrændte i 1870, men er nu atter opført i samme Stil (Architekt A. Klein).

Paa Faareveiles yderste Marker, Pomgaard kaldet, har i gamle Dage ligget en Gaard.

Skroblelev kaldes i Baldemars Fordebog Skreuelef.

Simmerbølle Sogn, omgivet af Rudkjøbing Sogn, Skroblelev, Longelse og Tullebølle Sogne samt Store-Belt. Kirken, noget sydlig i Sognet, 1 $\frac{1}{2}$ Hjerdingvei n. o. for Rudkjøbing. Arealet, 1588 Tdr. Land, hvoraf 39 Tdr. Land Fredskov, er sladt, og Jordsmonnet af sand- og leermuldet Bestaafenhed. Hft. 172 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., 1 $\frac{1}{4}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Simmerbølle ved Landeveien, med Kirke, Præstegaard og Skole, Raskjebølle, Kulepile og Revbjerg; Hoved-

gaarden Biskopstorp, 22 Tdr. Htt., med 171 Tdr. L. Ager, 37 Tdr. L. Skov og 2 Tdr. L. Mose (1 Td. Htt. Fæstegeds). Balt i Sognet 38 Gaarde og 59 Huje, hvoraf 10 G. og 36 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 605. Udenfor Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives noget Erhverv ved Fiskeri.

3die Udskrivningskreds 97de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Langeland.

Kirken, oprindelig opført af Kampesteen, har sit senere tilbyggede Taarn paa den østre Ende, er hvalvet.

Den lille Hovedgaard Biskopstorp skal være oprettet af 3 Bøndergaarde efter Svenskekrigen 1659. Gaardens Bygninger ere opførte af Bindingsværk 1791—96 af Proprietair Langkilde, i hvis Families Besiddelse Gaarden endnu er; nu E. F. N. Langkilde.

Simmerbølle kaldes i Baldemars Jordebog Sigmundebølle.

Tranekjær Sogn, omgivet mod Syd af Annerisognet Tullebølle, mod Nord af Bødstrup Sogn, mod Øst og Vest af Store-Velt. Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. o. for Rudsjøbing. Areal, 3877 Tdr. Land, hvoraf 665 Tdr. Land Fredskov (Nasø-, Snøge-, Bukke- og Slettehave=Skove), er bakket (Skinderlykke Bakke ved Tranekjær 129 Fod), og Jordsmonnet af sandmuldet og let leermuldet Bessaffenhed. I Sognets sydligste Deel findes en nu udtørret Indsø, Steengade= Sø, e. 150 Tdr. Land stor, og i den nordlige Deel Berg- eller Borre= Sø, hvorved Tranekjær Hovedgaard er beliggende. Htt. $246\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E. og $21\frac{1}{4}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Tranekjær Hovedgaard, under Grevskabet Langeland, med Ladegaard, $39\frac{3}{8}$ Tdr. Htt., 286 Tdr. L. Ager, 66 Tdr. L. Eng; Bjerne Tranekjær med Kirke, Præstegaard, 2 Skoler og Kro (paa Grund af den grevelige Hovedgaards Nærhed boe her endeel Haandværkere, ligeledes nogle Handlende, hvilket giver Byen Charakter af en Flække), Strandby, Botoste, Nasø med Teglværk og Udskrivningssted; Nølsgaardene Korsebølle, $48\frac{1}{4}$ Tdr. Htt., 368 Tdr. L. Ager og 132 Tdr. L. Eng, og Væregaard, 23 Tdr. Htt., 228 Tdr. L.; Gaarden Frederiksminde, Tranekjær Veirmølle. Balt i Sognet 38 Gaarde, 49 Huje med og 67 uden Jord, hvoraf 16 G. og 53 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1195. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives ikke liden Fortjeneste for endeel Arbeidere ved Skovarbejde og Torveproduction. Fiskeriet er ubetydeligt. I Sognet er en Kjøbmandshandel, tillige for Manufacturvarer, og et Kalk- og Teglværk.

3die Udskrivningskreds 99de Lægd. Med Annerisognet Tullebølle een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Langeland. Sognet har Anders Jørgensens Legat paa 60 Rd., som indestaar i Præstegaardens Indløsningsfum, og hvoraf Renten betales til Fattigvæsenet.

Tranekjær udtøbes i Danste Atlas, saaledes som Navnet betegner, af et Kjør, som her forud har været, og som var Tranernes sædvanlige Opholdssted. Kirken har en Kuppel, omkring hvilken en Altan med en fljøn Udsigt. Den er bygget af Murssteen og har smukke og stærke Hvelvinger. Altermaleri af Ethersberg. Træl. Den grevelig ablefeldtske Familie har sin Familiebegravelse i et paa den søndre Side tilbygget Capel, deels over og deels under Jorden; saaledes hviler i den underjordiske Hvelving Grevskabet Langelands første Besidder Storcontsler Grev Frederik Ablefeldt og hans to Døtre; oppe i Capellet sjaaes 3 store Marmorlister, hvori General Grev Frederik Ablefeldt, som oprettede Stamhuset, og hans 2 Fruer ligge.

Tranekjær Hovedgaard, almindelig kaldet Tranekjær Slot, ligger paa en høj Bakke ved en Indsø, med en herlig Udsigt til Bøltet paa begge Sider; ved Bakkens Fod ligger Byen af samme Navn. Det gamle Slot, nu Hovedsædet i Grevskabet Langeland, er, ihvorvel betydelig forandret i de nyere Tider, Levingerne af en af Danmarks ældste og i sin Tid stærkeste Borge. Slottet, hvis ældre Historie tildeels falder sammen med Langelands, nævnes i Valdemars Fordebog som Kronens Eieendom; 1287 udstedte Hertug Valdemar af Sønder-Jylland paa Tranekjær, som foran bemærket, de ældste Privilegier for Rudsfjøbing Kjøbstad samt et Pænaadningsbrev for Borgerne i Svendborg (Hofmans Fundat. VI. S. 209—10). Hertugens Broder Erik har vistnok som Hertug af Langeland haft sin Residens paa dette Slot († 1310), som hans Enke Sophie (en Halvsøster til Erik Bloupenings 4 Døttre), der beholdt Langeland efter hans Død, ogsaa beboede; 1315 modtog hertug paa Tranekjær et Besøg af Kong Erik Menoed. 3 en Feide mellem den sidste Hertug Valdemar af Sønder-Jylland og den magtige holsteenske Adelsmand Benedict v. Ahlefeldt, der havde Besiddelser baade i Fyen og Volland, fik denne Hjelpt af Hertugens egen Svoger Kong Valdemar Atterdag, der beleiredt Tranekjær 1355, skjønt forgæves, idet Adelen og Bønderne forsøgte at bringe ham Skjæts; men 1358 kom Kongen atter over til Langeland, og denne Gang indtog han Slottet, som fra den Tid var Sædet for en kongelig Lehnsmænd. 1367 pantsatte Hertug Henrik Langeland med Tranekjær og alle omliggende Ter til Valdemar Atterdag. 3 Midten af det 15de Aarhundrede var Slottet og Len givet Philip Arelsen Thott, en af de 9 magtige Arelssønner, i Pant; hans Enke Ermegard Frille og hendes anden Mand Bent Bille beholdt Pantet trods Kong Christian I.'s Ansøgtelser. Under Grevens Feide, da den fra Sverrigs Erobring under Christian II. beskændte General Otto Krumpen var Lehnsmænd paa Tranekjær, faldt Slottet 1534 i Lybekernes Hænder, men det blev allerede det næste Aar tilbageerobret af Christian III.'s berømte Admiral Peder Skram. Følge kongelig Befaling af 31te December 1558 opførte Tranekjær at være en Fæstning. Da Carl Gustav 1658 besøgte Langeland, skænkede han Len ved et Gavebrev af 10de Februar til sin Følgesvend Corfits Ahlefeldt; dette blev dog ikke af Varighed, da det ikke blev indført i Fredslutningen, men Slottet og Lehnnet kom igjen tilbage til Grev Christian Kantau til Breitenburg, der siden 1645 havde haft dem i Pant for en Sum af 62,000 Rd. Spec., hvormed han havde forstrakt Kronen. Grev Kantau skænkede 1659 Pantebrevet til sin Datter Margrete Dorothea Kantau, gift med Frederik Ahlefeldt til Søgaard, Rigsgreve til Rixingen og Rigsfriherre til Morsøburg, senere kongelig danskt Storkantsler, Præsæs i Geheimeconsejlet og Ridder af Elefanten, for hvem Tranekjær Amt den 20de Juni 1672 oprettedes til et Lehnsgrevskab under Navn af Langeland, med agnatisk Succession. Storkantsler Ahlefeldt døde den 7de Juli 1686 i Kjøbenhavn, hvorpaa Grevskabet Langeland gik i Arv til hans ældste Søn Grev Frederik Ahlefeldt, Statholder i Hertugdømmerne, Geheimeraad og commanderende General over de danske Hjelpe tropper i Keiserens Tjeneste. Han var først gift med Christian V.'s uægte Datter Christiane Gyldenløve, Kongens ældste Barn med Sophie Amalie Moth, og efter hendes Død med en Datter af Storkantsleren Grev Reventlov og Søster til den senere Dronning Anna Sophie*). Efter Grevens barnløse Død i Baiern 1708 (han ligger begravet i Radsted Kirke paa Volland) tilfaldt Grevskabet hans Halbroder Grev Carl Ahlefeldt, der havde ledtaget Prinds Carl, Christian V.'s Søn, paa hans Reise i Udlandet og ved sin Hjemkomst blev udnævnt til Overstaldmester, Overhofmester for det kongelige Ridderacademi i Kjøbenhavn, Elefantridder og Geheimeraad; han døde som Statholder i Hertugdømmerne 1722 paa Graaheien. Denne Grev Ahlefeldt byggede Slottet Sorgenfri og købte Kallundborg Ladegaard; hans Enke Grevinde Ulrikke Antoinette Dannefeldt-Laurvig, en Datter af den norske Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve, Frederik III.'s uægte Søn, overlevede ham i 33 Aar. Ved Grevens Død blev hans store fiesvigiske Godser Graaheien, Søgaard o. s. v. bortsolgte og førstedeels købte af hans Søstersøn Hertugen af Augustenborg; Grevskabet Langeland tilfaldt Grevens ældste Søn Grev Frederik Ahlefeldt, der blev Kammerherre og General; han indkøbte Godserne Holmegaard, Brolykke, Lyfsholm og Vestergaard paa Langeland samt Len Strøms, og oprettede af Hovedgaardene 1765 Stamhuset Ahlefeldt, der stedse skal følge Grevskabet, saalænge dette bliver i Familien. Sine sidste Aar tilbragte denne Greve († 1773) paa Tranekjær, som han forbedrede og forfættede, da det længe havde staaet ubeboet og derfor var meget forfaldet; af de vidtløftige Bygninger nedbrød

*) Jfr. Kongeslægtens Genealog-histor. Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter S. 100.

Stranefhar

han en Deel, og Slottet har fra den Tid været Grevernes Bolig. Hans Søn Grev Christian Ahlefeldt arvede 1785 efter sin Bedstemoder Grevskabet Laurvig i Norge (nu substituert med en Fideicommisscapital), hvorom han dog maatte føre Proces; Familien kaldes fra den Tid Ahlefeldt-Laurvigen. Efter Grev Christian, der døde af Smaakopper 1791, fulgte hans ældste Søn Generallieutenant, Grev Frederik Ahlefeldt († 1832), og efter denne, der kun havde en eneste Datter, gift med Baron Lüchow (bekjendt af Korner's Kampdigt), Broder sønnen Grev Christian Johan Frederik Ahlefeldt († 1856), hvis Søn Grev Frederik Ludvig Vilhelm Ahlefeldt er den nuværende Besidder. Han har ladet det gamle Slot restaurere med zirlige Gavl, et smukt Port-huus og et anseeligt Taarn (efter Tegning af Professor Nebelong og under Ledelse af Architect Tolle; Nybygningen blev taget i Brug i Foraaret 1863). Af Tranekjær Slot, saaledes som det nu staaer, gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Grevskabet Langeland indbefatter efter Statshaandbogen for 1873 Godserne og Gaardene Tranekjær, Korshølle, Pæregaard, Blegholm, Nygaard, Nordenbro, Kneppholm og Søgaard, samt Zerne Strøns, Strøns Kolv og Birholm; 2649 Tdr. Stk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 336 $\frac{1}{2}$ Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 30 $\frac{1}{4}$ Tdr., Bøndergods 1852 Tdr., matr. Konge- og Kirketiender 429 Tdr. (samtlige Landsbhffirker paa Langeland), i Fideicommisscapital 108,000 Rd. foruden den for Grevskabet Laurvigen substituerede Fideicommisscapital af 635,108 Rd. Til det med Grevskabet uadskillig forenede Stamhuus Ahlefeldt høre Godserne Holmegaard, Brolykke, Lykkesholm og Bøstergaard, alle paa Langeland, af Stk. 501 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 112 Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 6 Tdr., Bøndergods 353 Tdr., matr. Kongetiende 29 Tdr., i Fideicommisscapital 12,100 Rd.; Grevskabet og Stamhuset eie tilfammen i Pantfactier 24,100 Rd. Besidderen af Grevskabet er tillige Besidder af Stamhuset Lundsgaard i Dønsø Amt.

Tullebølle Sogn, Annex til Tranekjær Sogn, omgivet med Nord af dette, mod Syd af Simmerbølle S. og Løngelse S. i Sønder-Herred, mod Øst og Vest af Store-Velt. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1 M. n. o. for Rudsjøbing. Arealet, 4468 Tdr. Land, hvoraf 275 Tdr. Land Fredslov (Steengade-Skov og noget af Enege-Skov), er temmelig fladt med flere adspredt liggende Bakker, hvoraf Oldenbjerg i Sognets sydøstligste Deel hæver sig 124 Fod over Havet, og Jordsmonnet af sandmuldet og leermuldet Bestaafenhed. Landeveien fra Rudsjøbing til Hov-Færgested (almindelig kaldet Lohals) passerer Sognet. Stk. 398 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., 11 $\frac{1}{4}$ Tdr. Stk.

I Sognet: Bjerne Tullebølle med Kirke, Skole og Kro, Frelsvig, Steengade, Lykkeby, Stebjerg, Lidsmose og Klausbølle; Avlsgaarden Blegholm, 21 $\frac{7}{8}$ Tdr. Stk., 196 Tdr. L. Ager og 14 Tdr. L. Eng, Gaardene Bjerrebøgaard, 16 $\frac{1}{8}$ Tdr. Stk., 134 Tdr. L. Ager og 10 Tdr. L. Eng og Frederiksgave. Salt i Sognet 79 Gaarde, 83 Huse med og 55 uden Jord, hvoraf 42 G. og 99 H. udenfor Bjerne.

Judbyggere: 1322. Ligesom i Hovedsognet haves foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, nogen Bisfortjeneste ved Skovarbeide og Tørvetilberedning samt ubetydeligt Fisseri. En Mand i Sognet fabrikerer Instrumenter.

3die Udskrivningskreds 98de Vægd. Kirken tilhører Grevskabet Langeland.

Kirken, i den katholske Tid indviet til St. Morten, skal være meget gammel; den har Taarn og Hørløinger. Skib og Chor ere opførte af Kampsteen, Taarnet af Muursteen. Ny Altartavle af Stord. I Kirken er fundet Spor af ældre Væg-malerier.

Paa Klausbølle Mark tæt ved Stranden findes en Borgplads med Spor af Bolde og Grave. Den kaldes „Holms Slot“. 1385 og 1391 nævnes Gaarden Bremholm i Tolebølle Sogn, maaffee denne (Suhm XIV. 150, 268).

Bøstrup Sogn, omgivet mod Nord af Snøde Sogn, mod Syd af Tranekjær S., mod Øst og Vest af Stere-Belt. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. n. n. o. for Rudkjøbing. Arealet, 4449 Tdr. Land, hvoraf 250 Tdr. Land Fredskov (Kær-, Kør- og Hestehave=Skove m. fl.), er noget bakket og af sand- og leermuldet Beskaffenhed. Htk. 423³/₈ Tdr. A. og E. og 5⁵/₈ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Bøstrup med Kirke, Præstegaard og Skole, Arbeids- og Fattighuus, Svalebølle med Hospital og Veirmølle, Leibølle, Helletoft med Friskole og en Veermølle, hvor der fabrikeres kunstig Gjødning, Emmerbølle, Nestebølle, Fæbæk; Dagelykke Udskibningssted med Teglbæreri (1/2 Million Sten aarlig), Hovgaarde; Hovedgaarden Nedergaard, der danner Stamhuset af samme Ravn, c. 64³/₈ Tdr. Htk. A. og E., 2¹/₈ Td. Skff., 530 Tdr. L. Ager, 75 Tdr. L. Eng og 130 Tdr. L. Skov (til Stamhuset 113³/₈ Tdr. Htk. Fæstegods); Hovedgaarden Egelykke, 36 Tdr. Htk. A. og E., 1¹/₂ Td. Skff., med 340 Tdr. L. Ager, 25 Tdr. L. Eng, 34 Tdr. L. Mose og 60 Tdr. L. Skov (til Gaarden 1³/₈ Tdr. Htk. Fæstegods). Talt i Sognet 59 Gaarde, 65 Huse med og 70 uden Jord, hvoraf 23 G. og 80 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1288. Foruden Jordbrug, som er Indbyggernes Hovederhverv, gives i Sagnet Erhverv ved Skibsart og Fiskeri. 3 Sagnet er 4 Vaabførere og i Dagelykke en Skibeier, der har 2 store Skibe i Søen. En ikke liden Indtægt have mange af Beboerne ved Frugtsalg. 2 Planteskoler. Stor Ufjætning af Bøx.

3die Udskrivningskreds 100de Lægd. Sagnet danner een Commune. Kirken tilhører Grevsskabet Langeland. 3 Svalebølle Hospital have 4 Lemmer Friholig. Til Sognets Fattigvæsen er i Aaret 1842 af Lieutenant, Inspecteur Kastrup legeret 100 Rd., hvoraf Renten aarlig gives til en trængende Familie paa Nedergaards Gods, hvor han i sin Tid var Forvalter.

Bøstrup Kirke har oprindelig været Herredskirke i Rørrø Herred. Den er opført af Kampsteen og Muursteen, oprindelig med runde Buer. Prædikestolen er af udskåret Egetræ fra Christian IV.'s Tid; Altertavlen er meget gammel, ligeledes af Egetræ i Form af en Tempel-Udgang med Frontespice, nylig restaureret. Paa den være Kirkemur er udhugget flere Figurer, deriblandt et antikt Skib. Røgløstær i Bronze, paa hvilket skal findes Runebogstaver(?).

Hovedgaarden Nedergaard havde allerede i det 15de Aarhundrede Tiere af Familien Dyre (med Besfelhornene). 3 Danske Atlas angives den i det 16de Aarhundrede at have tilhørt Floris Rønnow, som skal have været en Søn af den sidste katolske Biskop i Røestilde Joakim Rønnow med Anne Lunge, Nonne i Maribo Kloster; Floris Rønnow efterlod en Datter Anna, som blev gift med Hans Pors (see „Joachim Rønnow, udvalgt Biskop til Røestilde“, ved S. Knudsen, S. 196). 3 Slutningen af det 17de Aarhundrede kom Gaarden først til Familien Harbo, og saa skrevet Harbo og Hardeboe, der ogsaa eiede Egelykke (efter Rynbo Landssthings Skjøde- og Panteprotocol er der Onsdag den 1ste Mai 1695 læst en til Velbaarne Niels Harbo, Lieutenant ved Hans Kongelige Majestæts Artilleri udi Rendsborg, af tvende af hans Brødre udstedt Fuldmagt til at sælge, fuldkommen skjøde og afhænde deres Andele i den fra deres Fader arvede Nedergaard), derpaa til Familien Kaas (efter Vaabnet kaldet „Sparre-Kaas“), der har eiet flere Gaarde paa Langeland (Solmegaard, Lykkesholm, Skovsgaard), og som siden den Tid stedse har eiet Nedergaard. Generalmajor

Otto Ditlev Raas oprettede 1775 Nedergaard (efter en Bestemmelse af den forrige Eier, hans Stiffader Generalmajor Christian Lanner Raas til Hjortholm) til et Stamhuus. Ved sin Død 1778 blev han efterfulgt af Viceadmiral Frederik Christian Raas († 1801), som var gift med hans Datter Edel Sophie, og fra dem nedstammer den nuværende Besidder, Hofjægermester G. V. Raas, der ved Architect Tolle har ladet opføre en ny Hovedbygning og ligeledes en ny Forpagterbolig.

Hovedgaarden Egelystke forekommer allerede i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede og havde indtil ind i det 16de Aarhundrede Eiere af Familien Dyre eller de nye Lunger; i sidste Halvdeel af 17de Aarhundrede tilhørte den Familien Hardebo. Gaarden kom i Aaret 1697 til Henrik Steensen, der iforveien eiede Steensgaard (see denne), og derpaa til den med samme nærbeslagte Familie Leth. Efter den sidstafdøde Eier Major E. F. Steensen Leth bleve de to Gaarde 1826 skilte ad, idet Egelystke kom til hans ældre Søn og Steensgaard til den yngre. Nu eies Gaarden af E. F. Steensen=Leth.

Den forrige Hovedgaard Heinedgaard tillægges i Danske Atlas urigtig Familien Skeel, hvilket grunder sig paa en Forveksling med Herregaarden Hegnet i Sallingland i Jylland. Gaarden paa Langeland tilhørte derimod i det 17de Aarhundrede Familien Termo og senere den med samme beslagte Familie Hardebo til Egelystke. Gaarden var allerede, da Danske Atlas udkom (1774), nedbrudt og lagt under Egelystke.

Snøde Sogn, omgivet af Annexfognet Steense, Bøstrup Sogn og Store-Velt. Kirken, sydlig i Sognet, 2³/₄ M. n. n. o. for Rudkjøbing. Areal, 3679 Tdr. Land, hvoraf 109 Tdr. Land Fredskov (Priis=Skov paa Hov), er bakket (Høgebjerg ved Tresjebølle 101 Fod) og af sand- og leermuldet Bestaffenhed. Det saakaldte Hovdistrikt, den nordligste Deel af Langeland, er, i flere Landstrimler af forskjellig Størrelse, vegeleviis fordeelt imellem dette Sogn og Annexfognet Steense. Htk. 324¹/₄ Tdr. A. og E. og 14 Tdr. Skff.

3 Sognet: Bjerne Snøde eller Store-Snøde med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Lille-Snøde, Tresjebølle, Ennebølle med Veirmølle, i Hovdistriktet noget af Bjerne Hov og Lohals med Havn, Anløbssted for Dampskibe, Toldassistentstation, Færgested, Kalkbrænderi, Storstedelen af Skiften, Piben, Østrehuse og Andemosegaarde; Hovedgaarden Steensgaard, 37⁷/₈ Tdr. Htk. A. og E. og 14⁷/₈ Tdr. Skff., med 371 Tdr. L. Ager, 26 Tdr. L. Eng, 18 Tdr. L. Mose og 275 Tdr. L. Skov (til Gaarden 37¹/₈ Tdr. Htk. Fæstegods). Salt i Sognet 72 Gaarde, 101 Huse med og 92 uden Jord, hvoraf 127 H. udenfor Bjerne. Af Pastoratets Gaarde, tilsammen 118, ere 72 spredtliggende.

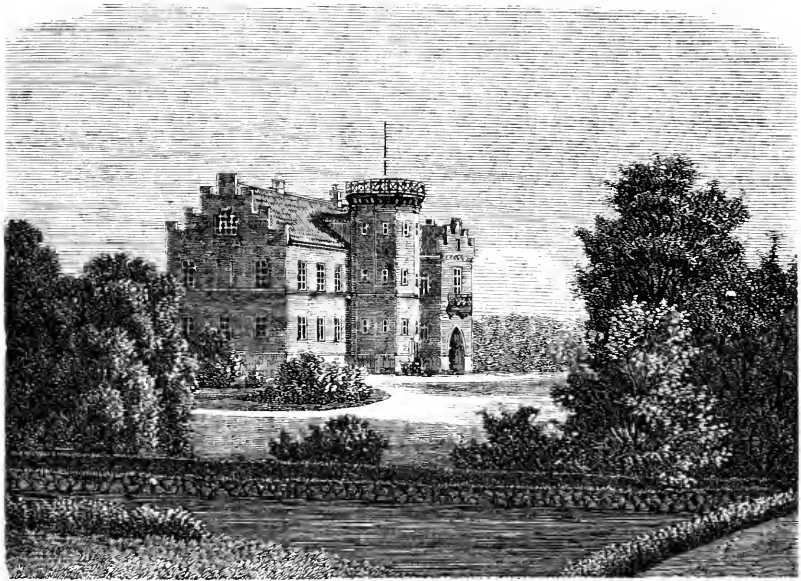
Indbyggere: 1408. Foruden ved Jordbrug ernære endeel af Beboerne sig ved Søfart (ved Lohals ere hjemmehørende 52 større og mindre Sagter) og ved Fiskeri. Endeel mindre Handlende findes i Snøde og Lohals. Ved Lohals er Færgested med Overfart til Fyen.

3die Udskrivningskreds 101ste Løgd. Med Annexfognet Steense een Commune. Kirken tilhører Øreskabet Langeland. Fattigvæsenet har tvende mindre Løgater paa 300 og 100 Rd.

Snøde Kirke er meget gammel, bygget af Kampsteen, med et høit Taarn, der tjener til Somærke, og hvalvet Loft. Forzjiringer i Rundbuestiil med tynde Pilastre saavel indvendig som udvendig; Choret er ved senere opført Muurværk sondret fra Skibet; Prædikestolen smukt Billedskjærerarbejde i Egtra. I Chorets Sidenag findes et Epitaphium over Hans Steensen til Steensgaard († 1594), hans Frue Margrete Vasse og deres Søn Christoffer, død som Barn, alle afsbildede i Legemstørrelse; det er indsat af Margrete Vasse i levende Live. Foruden Ovennævnte ere flere af Familien Steensen begravede i denne Kirke. Markværdig gammel Døbefont af

Granit. For St. Andrea Kirke i Snøde (Snodwith) er der udstedt Afsladsbreve 1360, 1386, 1395.

Hovedgaarden Steensgaard ligger paa Nordenden af Langeland paa en Bakke, med en herlig Udsigt over Vandet til begge Sider. Den hed tidligere Krogagergaard og var i det 15de Aarhundrede i Familien Dyres Besiddelse tilligemed Ege-lykke, men synes snart efter at have tilhørt Kronen, og som dennes Lehnsmænd nævnes saaledes 1526 Anders Kollike og 1541 Henrik Glob, indtil 1577, da den kom til Familien Steensen. Kong Frederik II., der lod sig det være magtpaaliggende at samle det over hele Riget spredte Krongods i enkelte store Maafer, indgik nemlig et Mage-skifte med Knud Steensen, som for den af ham oprettede Hovedgaard Lundbygaard i Bordingborg-Lehn og hans øvrige Gods i Sjælland skulde have Krogagergaard med mere af Kronens Gods paa Langeland i Bytte, hvilket efter denne Adelsmands Død kom til Udforelse med hans Enke Anna Lunge 1577. Hun afbrød strax det gamle Krogagergaard og opførte 1578—85 i nogen Afstand deraf en ny Bygning, som fik Navnet Steensgaard. Gaardens næste Eier var deres Søn Hans Steensen, over hvem det ovenomtalte Epitaphium er opsat i Snøde Kirke. Hans Søn Vincents Steensen,

Steensgaard.

Landsdommer paa Langeland og Krigscommissair paa denne Ø baade under Krigen med Keiseren og de Svenske, har skaffet sig et berømmeligt Navn ved den Tapperhed, hvormed han i Epidien for Lens saa Soldater og Landfolket i en Trafning ved Andemose tæt ved Steensgaard den 7de Februar 1659 afflog Fjendens heftige Angreb, ved hvilken Keilighed Landsdommeren, truffen af uogle og tyve Rugler, bragte Livet som Offer for sit betrangte Fædreland. Hans Enke, den smukke og uforsagte Anna Holt, fortælles at have hævnnet sin Mand's Død ved et Blodbad, som hun lod sine Folk foranstalte paa de Svenske paa Gaarden, hvormed Blodpletter i den gamle Bygning lige til den sidste Tid skal have vidnet. Sonnen Oberst Hans Ditlev Steensen fik i den staaende Krig en lignende Død som Faderen; han blev nemlig under Christianstads Beleiring 1677 truffen af en Kanonkugle, da han sad og skrev paa et Brev til sin Forlovede. Efter hans Død kom Steensgaard til hans Broder Henrik Steensen, som forøgede sine Eiendomme med Hovedgaarden Ege-lykke. Den sidste Eier af Familien Steensen var Oberstlieutenant Carl Frederik Steensen, som i sit Vgteskab med Hilleborg Sophie Kaas efterlod sig to Døttre, af hvilke den ældste, Hilleborg Steensen, blev

gift med Kammerherre og Oberſtkapteinant Veth, hvem hun tilbragte Steenſgaard. Efter deres Søn Major Carl Frederik Steensen Veths Død 1826 fik den ældſte Søn Gjelſtke, den yngre Steenſgaard, hvor han nedrev den gamle, ved hiſtoriske Minder intereſſante, men da aldeles forſaldne Gaard, og paa det gamle Boldſted og tildeels med Afbenyttelſe af de gamle Mure opførte den nye elegante Bygning. Paa Steenſgaard opbevares en Mængde mærkelige Sager fra den ſteenſenſke Families Befiddelſeſtid, ſaaledes et koſtbart Guldarmbaand i Spiralsform fra det 17de Aarhundrede, det Brev, ſom Oberſt Steensen var ifærd med at ſkrive til ſin Kjøreſte, da han blev ſtuet, ufuldendt og blodbeſtænkt, og iſær en intereſſant Samling Familieportraiter fra det 17de Aarhundrede, deriblandt af Vincents Steensen og Anna Holt. Den nuværende ſærdeles ſmukke toetages Hovedbygning i gothiſt Stil med Taarn og takkede Gable er opført 1835 og 1836 af den nuværende Eier (eſter Tegning af Profeſor Heſſich); i den ene Gavl over Indgangen ſtaaer Aarſtallet 1655, ſom antyder det Aar, da den ældre Bygning blev repareret. Af Steenſgaard gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Hovedſtrictet var oprindelig en Skov, der hed Ho og for en ſtor Deel var Kron-gods i Baldemar II.'s Tid.

Stoenſe Sogn, det nordligſte Sogn paa Langeland, Annex til Snøde Sogn, omgivet af dette og Store-Velt. Kirken, ſydlig i Sognet, c. 2³/₄ M. n. n. o. for Rudtjøbing. Areal, 2734 Tdr. Land, hvoraf 503 Tdr. Land Fredſkov (Mørkeholm-Skov, Skiften og Heglehave), be-liggende i Hovedſtrictet, er bakket, og Jordømonnet deels af leermuldet og deels af ſandet og ſandmuldet Beſtaffenhed. Hovedſtrictet (Hovland), den nordligſte Deel af Langeland, er i flere Landſtrimler af forſkjellig Størrelſe vevetviis fordeelt imellem dette Sogn og Hovedſognet Snøde. Det nordligſte Punkt af Landet er Frankelint med 47 Fod høie, ſteile Styrtninger mod Havet*). Hk. 184¹/₄ Tdr. A. og E., 18³/₄ Td. Skff.

I Sognet: Bjerne Stoenſe med Kirke og Skole, Skattebolle, i Hovedſtrictet (Hovland): Baſtemoſe, Storſtedelen af Hov med Skole, og af Lohals med Kro, noget af Skiften, Piben og Øſtrehuſe; Aulſegaarden Nygaard, 13¹/₂ Tdr. Hk. A. og E., 18¹/₈ Tdr. Skff., 130 Tdr. L. Ager og 500 Tdr. L. Skov; Gaarden Charlottenlund, Steenſgaards Veirmølle. Ialt i Sognet 46 Gaarde, 73 Huſe med og 52 uden Jord, hvoraf 82 H. udenfor Bjerne. Af Paſtoratets 118 Gaarde ere 72 ſpredtliggende.

Indbyggere: 849, hvis Erhverv ligesom i Hovedſognet er Jordbrug, Søfart og Fiſſeri. Ved Hov og Lohals er Færgſteder med Overfart til Fyen. Ved Lohals er ſom ſeranført hjemmehørende 52 større og mindre Jagter. Der er i 1860—61 af et Actieſelskab anlagt en Havn, der rummer 50—60 mindre Fartøier. Ved Indløbet er 10—11 Fod, i Baſſinet 6—8 Fod. Tæt ved Havnen er en Kjøbmandshandel, Volig for en Toldaſſiſtent, en Kalkovn foruden Voliger for flere Nærings-drivende.

3die Udſkrivningskreds 102det Lægd. Kirken tilhører Grevſkabet Langeland.

Kirken ſkal efter Danſke Atlas være bygget 1600 af to Somfruer Holt, ſom boede paa den nu nedlagte Skattebollegaard og ſigge begravede under Prædikeſtolen. Det er imidlertid ſandsynligere, at diſe blot have foretaget en Forandring med Kirken,

*) Molbech tytter i ſine „Angdomsvandringer“ II. S. 283 om Udſigten ved Frankelint: „I Nord ligger en af de videliſte og ſtøtteſte Udſigter i Danmark udbredt for Diet: den hele ſvenſke Kyst med ſton Afverling af Sjøv og Rabninger, indtil Aalborg; imellem Fyen og Sjælland det brede mæjſte Velt, hvor Sørogs bøver ſig ſiernt ſom en lille blaa Balle; Sjællands løſe Kyst fra Korøer ned med Bødnæs.“

der synes at være langt ældre. Taarnet er bygget over Choret; Prædikestolen er smukt Billedstjærerarbejde i Egetræ; ogsaa Altertavlen er jærnlig udfaaeren i Træ. Det skal være paatænkt at opføre et Capel ved Stiften.

Nygaard tilhørte i det 17de Aarhundrede Familien Hardebo til Egelykke, af hvilken flere ligge begravede i Stoenje Kirke. Den hører nu som Avlsgaard under Grevskabet Langeland.

Ved Frankelint er en gammel Borgplads.

Stoenje kaldes 1395 Stugnes (Suhm XIV. 355).

Langelse Sogn, omgivet af Annexfognet Fuglsbølle og af Skrobelev, Simmerbølle og Tullebølle Sogne i Nørre-Herred samt af Store-Belt. Kirken, nordlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. o. for Rudkjøbing. Arealet, 2853 Tdr. Land, hvoraf 315 Tdr. Land Fredskov (Nebbe-Ekov m. fl.), er noget bakket, og Jordsmonnet bestaaer, med Undtagelse af den østlige Deel af Sognet, der er af en lettere Bestaaffenhed, for Størstedelen af stærke Leerjorder. Htk. 235 $\frac{1}{8}$ Tdr. A. og E. og 13 $\frac{3}{4}$ Tdr. Ekff.

I Sognet: Langelse Kirke og Præstegaard; Byerne Nørre-Langelse med Skole og Veirmølle, Sønder-Langelse med Skole og Veirmølle, Spødsbjerg med Færgested, hvorfra er Overfart til Taars paa Lolland, Dampskibsstation, hvorfra Dampskibsforbindelse med Nakskov og Korsør, Pederstrup, Assemoje og Krogsbjerg; Hovedgaarden Møllegaard, 26 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hk., med 200 Tdr. L. Ager, 60 Tdr. L. Eng og Græsland og 20 Tdr. L. Skov; Avlsgaardene Boesgaard, 14 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. A. og E., $\frac{1}{4}$ Tdr. Ekff., med 120 Tdr. L. Ager, 7 Tdr. L. Eng og 25 Tdr. L. Skov, Havgaard, 15 $\frac{5}{8}$ Tdr. Htk. A. og E., $\frac{1}{4}$ Td. Ekff., med 123 Tdr. L. Ager, 11 Tdr. L. Eng og 34 Tdr. L. Skov; Gaardene Bønnelykke, Bondegaard og Brydsegaard. Ialt i Sognet 39 Gaarde, 51 Huje med og 64 uden Jord.

Indbyggere: 1161. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives for Indbyggerne nogen Bisfortjeneste ved Skovarbejde og ved Søfart og Fiskeri af Beboerne i Spødsbjerg By. Ved Spødsbjerg har dannet sig et Fiskeriselskab, der har en betydelig Bedrift.

3die Udskrivningskreds 94de Løgd. Med Annexfognet Fuglsbølle een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Langeland. Af Legater havees Christen Hanfens, stort 400 Rd., for begge Sognes Fattige, og Rubek v. Dittens, 50 Rd., til Fattigvæsenet.

I Langelse Kirke, som er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Svælvinger, har der været en Begravelse for Møllegaards ældre Ciere. Spor af rundbuede Vinduer. Restaureret 1865.

Møllegaard tilhørte i sidste Halvdeel af 16de Aarhundrede Oluf Gaas, og i Begyndelsen af 17de Aarhundrede Villerne, siden Familien v. Ditten, Capitain v. Hadeless, Ritmester Pults Krag, Grev F. Ahlefeldt-Laurvig, A. v. Hedemann, der solgte den til Bestfaderen til den nuværende Cier Hr. C. M. Petersen.

Langelse kaldes i Valdemars Jordebog Liungahals.

Fuglsbølle Sogn, Annex til Langelse Sogn, omgivet mod Nord af dette og Skrobelev S. i Nørre Herred, mod Syd af Lindelse S., mod Øst af Store-Belt og mod Vest af Lindelse-Noer. Kirken, nordlig i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. s. o. for Rudkjøbing. Arealet, 1411 Tdr. Land, hvoraf 10 Tdr. Land Fredskov, er noget bakket (en Bakke ved Fuglsbølle 131 Fod), og Jordsmonnet af leer- og sandmuldet Bestaaffenhed. Htk. 140 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., 5 Ekvr. Ekff.

3 Sognet: Byerne Fuglsbølle med Kirke og Skole, Østerby og Vesterby; Hovedgaarden Skovsbo, 27⁷/₈ Tdr. Htk. A. og E., c. ³/₄ Td. Ekst., med 245 Tdr. L. Ager og 14 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 24 Gaarde, 54 Huse med og 34 uden Jord.

Indbyggere: 569. Jordbrug er Hovederhvervet, men Sognet har ligesom Hovedsognet ogsaa Bifertjeneste ved Skovarbejde og Fiskeri.

3die Udskrivningskreds 93de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Langeland. 3 Fuglsbølle er et Hospital, stiftet 10de October 1728 af Birgitte Sophie Hansen til Skovsbo, for 4 Lemmer, som hver foruden fri Bolig faaer 5 Rd. aarlig, og hvortil af samme er tillagt et Legat, 600 Rd. Hospitalets Fond udgjorde i 1870 2250 Rd.

Fuglsbølle Kirke er opført af Kampssteen, sladt Loft undtagen i Choret, Spiir. Skovsbo tilhørte i sidste Halvdeel af det 16de Aarhundrede Kjeld Vaad, senere Familien Pors og ligesom Møllegaard og til samme Tid Familien v. Ditten; senere Capitain Radeless, Herredsfoged Niels Hansen, hvis Enke har stiftet ovennævnte Hospital i Aaret 1728. Det nuværende Vaaningshuus er opbygget af Muur- og Bindingsværk og teglhængt 1833, ligesom ogsaa de andre til Gaarden hørende Bygninger ere ombyggede og forbedrede til samme Tid. Nu eies Gaarden af Lieutenant J. K. Pilegaard.

Lindelse Sogn, omgivet af Fuglsbølle Sogn mod Nord og Humble Sogn mod Syd samt Store-Velt mod Øst og Lindelse-Nær mod Vest. Kirken, sydvestlig i Sognet, 1 M. s. s. o. for Rudsjøbing. Arealet, 4207 Tdr. Land, hvoraf 130 Tdr. Land Skov (Allebølle-Skov), er bakket i den vestlige og midterste Deel af Sognet, hvor Egebjerg Bakke hæver sig 138 Fod over Havet, men ibrigt temmelig jævnt, og Jordsmønnet af leer- og sandmuldet Bessaffenhed. Til Sognet høre de mindre ubeboede Der Lindsø og Eskildsø, beliggende i Lindelse-Nær. Htk. 461¹/₈ Tdr. A. og E. og 6³/₄ Tdr. Ekst.

3 Sognet: Byerne Lindelse med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro og Veirmølle med Bageri, Hennemted med Skole, Vindeby, Allebølle med Skole, og Herslev; Arvsogaarden Polleholm med Teglværk, Kalkværk samt Pottenuageri, c. 30 Tdr. Htk., 225 Tdr. L. Ager, 5 Tdr. L. Mose og 40 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 80 Gaarde, 114 Huse med og 117 uden Jord.

Indbyggere: 1828. Jordbrug er Hovederhvervet. Lidt Skovarbejde og Fiskeri.

3die Udskrivningskreds 92de Lægd. Sognet danner een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Langeland.

Lindelse Kirke er stor, bygget af Muursteen, med rund Chorafflutning; Loftet er hvalvet, dog siden 1845, da den gamle Steenhvælving formodentlig Brofsældighed blev nedbrudt, kun bestaaende af een gibbet Træbue (ligesom i Frue Kirke i Kjøbenhavn), i Choret sladt Loft. Udstaaren Altartavle. Taarn.

Paa en Bakke, Guldbjerg kaldet, i Allebølle, findes Ruiner af en gammel Borg; ligeledes er der i dette Sogn mange Kæmpegrave.

3 Valdemars Fordebog kaldes Lindelse Lindsø og Hennemted Ditningthvet.

Humble Sogn, omgivet af Lindelse, Tryggelev og Fodslette Sogne, Østersjøen, Store-Velt og Lindelse-Nær. Kirken, sydlig i Sognet, 1¹/₂ M. s. for Rudsjøbing. Arealet, 7288 Tdr. Land, hvoraf 180 Tdr. Land Fredskov, er bakket, især i den vestlige Deel af Sognet, og Jordsmønnet

deels af sandet og sandmuldet og deels af leermuldet Bestaffenhed. Til Sognet høre Derne Baagø, 60 Tdr. Land stor, Langø, 10 Tdr. Land, Buksø, 1 Td. Land, alle beliggende i Lindelse-Noer. Mod Nord er i den senere Tid foretagen Inddæmning af Havbølle Noer, der strakte sig mod Syd ind fra Lindelse-Noer, ved hvilken Inddæmning Baagø nu næsten paa alle Sider er omgivet af Land. Dæmningen blev gjenembrudt ved Stormfloden 13de Novbr. 1872, men er vistnok alt nu gjenopført. Tryggelev-Noer gaar ind mellem Humble og Tryggelev Sogne. Hf. 627¹/₄ Tdr. A. og E. og 3¹/₂ Td. Skff.

I Sognet: Bjerne Humble med Kirke, Præstegaard, Skole og Bogeskole, Højselbjerg med Skole og Veirmølle, Ristinge med Privatskole, Hølsned, Rjædeby med 2 Skoler (Østre og Vestre), Øster- og Vester-Havbølle med Veirmølle, Brandsby og Hverkenby med Skole; Hovedgaarden Skovsgaard med en Veirmølle, 36⁷/₈ Tdr. Hf. A. og E., 1³/₄ Td. Skff., med c. 230 Tdr. L. gode leermuldede Jorder, 20 Tdr. L. Eng, 8 Tdr. L. Mose og 120 Tdr. L. Skov (til Gaarden 54³/₄ Tdr. Hf. Fæstegods); Aulsgaardene Vestergaard, 20¹/₈ Tdr. Hf., 1¹/₄ Td. Skff., 166 Tdr. L. Uger, 24¹/₂ Tdr. L. Eng, 29¹/₂ Tdr. L. Mose og 31 Tdr. L. Skov, Frederiksberg, 28¹/₈ Tdr. Hf., 240 Tdr. L. Uger, 16 Tdr. L. Eng, 5 Tdr. L. Mose og 18¹/₂ Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 116 Gaarde, 157 Huse med og 113 uden Jord, hvoraf 35 G. og 136 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 2318. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives lidt Erhverv ved Fiskeri.

3die Udskrivningskreds 91de Vægd. Sognet danner een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Langeland. Sognet har Anna Pors Stig (Stigs) eller Skovgaards Legat, 100 Rd., hvoraf Renten, 6 Rd. aarlig, uddelles til 6 Fattige, fornemmelig af Skovgaards Gods.

I Humble Kirke er en gammel Klokke med en Inscription, som er meddeelt i Rasmussens „Oplysninger betræffende Rudkjøbing Kjøbstad“. Samme Forf. bemærker (S. 218), at denne Kirke i gamle Dage har været Langelands Domkirke, hvad dog maa anses for en Misforstaaelse af, at den oprindeligt var Herredskirke for Sønder-Herred, ligesom Bostrup Kirke for Nørre-Herred. Ved senere Reparationer har den tabt meget af sit fordums arvbærdige Udseende. Her findes Begravelser for Skovsgaards og Vestergaards Ciere.

Hovedgaarden Skovsgaard nævnes allerede i den anden Halvdeel af det 15de Aarhundrede og som dens Eier forekommer Matis Jonsen, Landsdommer; Slagten Lud nævnes i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede som Eier. Senere Ciere vare Rubek Pors († 1609), Stig Pors og derefter ved Giftermaal Familierne Gagge og Kaas. Jørgen Kaas døde 1752. Efter ham var Ritmester Henrit Christoffer v. Pultz til Mollegaard Eier; han var gift med Virgitte Sophie Kaas og er vistnok kommen i dens Besiddelse ved Giftermaal med denne. Efter deres Død blev Gaarden kjøbt af 3 Brødre Mikkelsen for 17,000 Rd. D. C.; af disse eiede Lauritz Mikkelsen den 1796, han overdrog Skovsgaard til sin Søn Hans Lauritzen, hvis Enke endnu besad den for nogle faa Aar siden; nu eies den af J. Møller. Baaningsbygningerne, af Mursteen og Bindingsværk, ere meget gamle og omgivne af Grave. En Kamin har Bogstaverne S. P. (Stig Pors) og D. A. (Dorthe Aulsgaard) samt Aarstallet 1644.

Vestergaard har forhen været en Hovedgaard, der i sidste Halvdeel af 16de Aarhundrede tilhørte Landsdommer Gregers Zuel, og ved Giftermaal kom til Familien Pors til Skovsgaard, jfr. iøvrigt Danske Atlas og ovennævnte Skrift af Rasmussen S. 219. Den hører nu under det med Grevskabet Langeland forbundne Stamhuus Ahlefeldt.

Humble, Rjædeby, Havbølle og Brandsby kaldes i Valdemars Fordebog Hum-læthwet, Reteby, Sakabøla og Bramsby.

Tryggelev Sogn, omgivet mod Nord af Annexfognet Fodsflette og Humble Sogn, mod Syd af Magleby Sogn, mod Vest og Øst af Østersøen. Kirken, midt i Sognet, 2 M. s. for Rudtjøbing. Areal, 1891 Tdr. Land, hvoraf 72 Tdr. Land Fredskov, er bakket (Stovlebjerg ved Tryggelev 146 Fod, det højeste Punkt paa Langeland), og Jordsmonnet bestaaer af stærke og kraftige Leerjorder. Sognet har ved Tryggelev-Køer, som danner dets nordvestlige Grænse, udmærkede Sytlinge. Hft. 171⁵/₈ Tdr. A. og E. og 1⁷/₈ Tdr. Skff.

3 Sognet: Bjerne Tryggelev med Kirke, Præstegaard, Skole, Friskole og Veirmølle, Nørhølle og Rinderhølle med Veirmølle; Hovedgaarden Lykkesholm, 31¹/₄ Tdr. Hft., 276 Tdr. L. Ager, 14 Tdr. L. Eng og 13 Tdr. L. Mose; Avlsgaarden Rnepholm, 32¹/₂ Tdr. Hft., 309 Tdr. L. Ager, 22 Tdr. L. Eng og 7¹/₂ Tdr. L. Mose og Skov. Ialt i Sognet 21 Gaarde, 56 Huse med og 21 uden Jord.

Indbyggere: 885. Jordbrug og Fiskeri er Hovederhvervet.

3die Udskrivningskreds 89de Lægd. Med Annexet Fodsflette een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Langeland. Foruden en Gaards Landgilde paa 4¹/₄ Tdr. Byg aarlig, der føres Sognets Fattigkasse til Indtægt, ere 2 Legater, det Kragenskjeldske, 300 Rd., og det Skeelske, 200 Rd., indstaaende i Hovedgaarden Hjortholm, og hvoraf Renterne uddeles aarlig til Fattige under Hjortholm Gods, samt en Landgilde af en Fæstegaard til Beløb 4¹/₄ Tdr. Byg. 3 Sognet er en Fattigbolig for 8 Lemmer, der nyde fuld Forpleining.

Kirken er simpel, med Taarn, uden Hvalvinger. Taarnet er efter den foreliggende Beretning tilbygget 1646.

3 Tryggelev (Tryggelevene) havde Valdemar II. ogsaa Eiendomme.

Lykkesholm, tidligere en Bondegård, som i det 15de og 16de Aarhundrede tilhørte Familierne Kortsen og Pors, og senere som adelig Sædegaard i det 17de og 18de Aarhundrede tilhørte Familien Raas, der ogsaa eiede Holmegaard i Magleby Sogn, hører nu under Stamhuset Ahlefeldt, ligesom den anden i Tryggelev Sogn beliggende Avlsgaard Rnepholm tidligere Tryggelevgaard under Grevskabet.

Fodsflette Sogn, Annex til Tryggelev Sogn, omgivet af dette og Humble S. samt Østersøen. Kirken, vestlig i Sognet, 1³/₄ M. s. s. o. for Rudtjøbing. Areal, 1502 Tdr. Land, hvoraf 142 Tdr. Land Fredskov, er bakket, og Jordsmonnet for Størstedelen af stærk leermuldet Beskaffenhed. Hft. 159 Tdr. A. og E. og 2¹/₄ Tdr. Skff.

3 Sognet: Bjerne Fodsflette med Kirke og Skole, og Dvøre; Hovedgaarden Hjortholm, 72 Tdr. Hft. A. og E., 2¹/₄ Tdr. Skff., 598 Tdr. L. Ager, 230 Tdr. L. Eng, 5 Tdr. L. Mose og 160 Tdr. L. Skov (32⁵/₈ Tdr. Hft. Fæstegods); Avlsgaarden Rødbjergshavn, 21⁵/₈ Tdr. Hft., 180 Tdr. L. Ager, 43 Tdr. L. Eng og Mose og 40 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 20 Gaarde, 20 Huse med og 15 uden Jord.

Indbyggere: 466. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug og Fiskeri Indbyggernes Hovederhverv.

3die Udskrivningskreds 90de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Langeland. 3 en foreliggende Beretning bemærkes med Hensyn til Sognets Udviklingsstrin, at det har baaret stor Omsorg for sine Trængende, saaledes at kun et blindt Menneske af Sognets indfødte Beboere har nydt

fuld Fattigunderstøttelse og aldrig har nogen sødt Fodfletter været i et Fattighus.

Kirken er restaureret i 1869 og fik da Hvelvinger, Taarn, Mindesmærke over Familien Kaas.

Hovedgaarden Hjortholm har været eiet af Melchior Hvas, som efter D. Att. først byggede Gaarden. Det er fortalt om ham i „Danse Herregaarde“, at han i et Skjode Aar 1601 har ladet sin „kære Kone, Fru Abel Knudsatter“ (Akeleie), understrive for sig, „efterdi jeg ikke kan selver skrive — et mærkeligt Vidnesbyrd om Dannelsen i den Tid blandt adelige Familier. Efter ham fulgte som Tier Niels Kaas († 1638), hans Datter Kirsten Kaas bragte den til sin Mand Landsdommer Erik Kaas, derefter deres Søn Niels Kaas, dennes Søn Generalmajor Christian Banner Kaas o. fl. Denne Familie Kaas (efter Vaabnet benavnt „Muur-Kaas“) er forskjellig fra den, der eiede Holmegaard og Lyksholm, jfr. Hofmans Esterretninger om danske Adelsmaend I, Tab. 1 og 2 ved S. 157. Efter Adelslexiconet blev Capitain Johan Christopher Krag til Hjortholm adlet med Navnet Kragenskjold; han døde uden Livsarvinger. Den nuværende Hovedbygning er opført 1789. I Aaret 1823 kjøbtes Gaard og Gods for 85,000 Rdl. af Godseier Hastrup; den eies nu af hans Søn Chr. Hastrup.

Dvce kaldes i Valdemars Jordebog Nærræ og Syndræ Woræ.

Magleby Sogn, det sydligste Sogn paa Langeland, er paa tre Sider omgivet af Østersjøen og paa Landsiden af Tryggelev Sogn. Kirken, omtrent midt i Sognet, 2½ M. s. for Rudkjøbing. Areal, 5713 Tdr. Land, hvoraf over 100 Tdr. Land Krat og Fredsfvov (Brolykke, Bøvballe, Bester- og Øster-Skov m. fl.), er bakket og naaer ved Flakkebjerg 117 Fod over Havet; her findes et lavt isoleret staaende Taarn med et Fyr af 3die Klasse, med Speil-Apparat, Lyshvidde 3½ Mil. Jordsmonnet bestaaer af lette Jorder paa Vestkysten, men af stærke Leerjorder i Midten og Østkysten af Sognet. Ved Sognets sydvestlige Sider haves endeel gode Sylteng. Det 450 Tdr. Land store Magleby-Noer, som fra Havet skjærer sig ind til Sognets Midte, tæt op til Kirken, er nu inddæmmet. Sydlig i Sognet gaaer det mindre Kiels-Noer ind fra Havet. Den sydligste Deel af Sognet har en fra det øvrige Langeland i flere Henseender forskjellig Vegetation, ligesom ogsaa flere af de i Flora Danica anførte Planter kun findes her og intet andet Sted i Danmark. Hft. 544¼ Tdr. A. og E. og 6 Skpr. Skff.

3 Sognet: Bjerne Magleby med Kirke, Præstegaard og Skole, Magleby-Sondenbro med Skole og Magleby-Nordenbro med Skole og Veirmolle, og Fisserleiet Bagnkop med en Havn og Udskibningssted og Skole; Hovedgaardene Holmegaard, 27⅓ Tdr. Hft., 180 Tdr. L. Ager, 15 Tdr. L. Eng og 25 Tdr. L. Mose, Brolykke, 35⅓ Tdr. Hft., 243 Tdr. L.; Nulsgaardene Søgaard, 27¾ Tdr. Hft., 300 Tdr. L. Ager og 30 Tdr. L. Eng, og Nordenbrogaard, 43¼ Tdr. Hft., 282 Tdr. L. Ager og 32 Tdr. L. Eng, begge under Ørevskabet Langeland. Ialt i Sognet 80 Gaarde, 139 Huse med og 40 uden Jord, hvoraf 31 G. og 125 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 2027. Naar undtages lidt Søfart og Sildefiskeri fra Bagnkop samt ubetydeligt Skovarbejde findes intet Erhverv udenfor Jordbrug. I Sognet et Teglblandereri.

3die Udskrivningskreds 88de Lægd. Sognet, der er deelt i to Sognefogeddistricter, danner en egen Commune. Kirken tilhører Ørevskabet Langeland.

Magleby Kirke, beliggende paa en Bakke, opført af Kampesteen og Muursteen, hvælvet, har et Taarn med Spir, 40 Alen høit, opsat 1762, da Grev Frederik Ahlefeldt lod Kirken reparere. Ved en Hovedreparation i 1867 fik Kirken et nyt Aker-maleri, forestillende Jesus i Gethsemane.

Hovedgaarden Holmegaard eiedes i 16de Aarhundrede af Familien Dyre (med Bøsselhornene). Den blev i Midten af 17de Aarhundrede kjøbt af Rogens Kaas til Nykkesholm, og tilhorte i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede Otto Kaas og hans Søn Oberstlieutenant Hans Ditlev Kaas. Gaarden hører nu under Stamhuset Ahlefeldt, ligesom Brolykke i samme Sogn.

Fiskerleiet Vagnkop (oprindelig Børnkop) skal for flere hundrede Aar siden være blevet anlagt af hollandske Fiskere (Rasmusens „Oplysn. betræffende Rudkjøbing“, S. 223); efter andre Sagn skal det være af vendisk Oprindelse.

Nord for Magleby-Koer findes nd mod Stranden en meget betydelig Voldplads, maaskee oprindelig en af Havet omflydt Bakke, der kaldes Skals Slot.

Dæmningen for Magleby Koer blev gjennebrudt ved Stormfloden 13de Novbr. 1872; ogsaa Vagnkop By leed meget ved denne Leilighed; 40 Familier bleve huusvilde.

Grø,

omgivet af Lille-Belt og Østersøen, ligger i mindst Afstand $1\frac{3}{4}$ Miil øst for Als, $\frac{5}{8}$ M. vest for Langeland og $1\frac{1}{4}$ M. syd for Fyen. Den har i det Hele en sydøstlig-nordvestlig Retning og har i denne en Udstrækning af 3 Miil mellem den nordligste Spids Skjoldnæs og den sydligste Beinæs-Rakke. En bred Bugt, der ender i det nu udtørrede Graasteens-Noer, skar sig mellem Urehoved og Dmmelshoved i sydlig Retning ind i Landet og deelte det i 2 tidligere kun ved en smal Landstrimmel, Dreiet*), for-enebde Dele, hvoraf den mindre Deel (kun $\frac{1}{4}$ □ M.) kaldes Skovland. Øst for Grø ligge følgende til samme henhørende Smaøer og Holme: Store-Egholm, Lille-Egholm, Halmø, Deirø og Langholm; paa Halmø findes en Gaard og paa Store-Egholm 3 Huse, de øvrige ere ubeboede. Desuden ligge i fornævnte Bugt de tvende Kragnæs-Holme og Been-Holm. Disse Øer og Holme iberegneede har Grø et Fladeindhold af $1\frac{11}{20}$ □ Miil. Mellem Urehoved og Bornæs danner Havet, vestlig for den fornævnte større Bugt, en mindre Bugt, der ender i det nu ogsaa udtørrede Stokkeby-Noer. Af Indsøer fandtes kun Hvid-Sø paa Nord-vestsiden af Landet, hvilken nu ogsaa ved Vandets Afledning er lagt aldeles tør. Den skiltes kun ved en Landstrimmel fra Havet og har sandsynligviis tidligere været et Noer. Grø er med saa Undtagelser høit og bakket, især vest for Dreiet. I Modfætning til Langeland bestaaer Grø af nogle saa langstrakte Bakker, der hæve sig temmelig høit og skraane stærkt ned mod Kysterne og de meget lavt liggende Fordybninger med Moser og Damme, der forekomme i det Indre af Øen. Den østre Deel af Landet, Skovland, er lavere end den vestre, større Deel. Det høieste Punkt, ved Knastebjerg Huse, naaer kun 91 Fod. I den vestre Deel fremtræder strax ved Norets vestre Kyst Galgehøi ved Dungkjær 186 Fod.

*) Saadanne smalle Landstrimler, for hvilke Drei (Drag) er det almindelige Navn, findes flere Steder paa Grø: de fornævnte Landspidser Urehoved og Dmmelshoved ere forbundne med det øvrige Land ved Drei; det samme er Tilfældet med Dens Sydøstspids Grøeshale.

Kordvest for Lille-Rise hæver en Bakke sig til 180 Fod, Synnesbjerg ved Bregninge er 215 Fod og dette er det høieste Punkt paa Vrø og paa dette Hovedvandfjæl, der gaaer over Olde- og Vindeballe, aftager mod Søby til 100 Fod og ude paa Skjoldnæs ikke naaer høiere end til 69 Fod. Medens paa den østre Side Landet daler jevnt og ender i brede Landgrunde, gaae Skraaningerne paa de andre Sider jevnt ned mod Havet. Jordbunden er mergelblandet Leer, hvis hvide Skorpe paa de fleste Steder er god Muldjord; Den er som Følge heraf særdeles frugtbar. Skove findes ikke, naagt Den i ældre Tid har været meget skovrig, hvilket ikke alene berettes af ældre Forfattere, men ogsaa godtgjøres ved Benævnelsen Skovland for en Deel af Den og ved mange Stedbenævnelser, hvori Ordet Skov forekommer.

Indbyggernes Antal var efter sidste Folketælling 1870: 11,863 (hvoraf i Vrøeskjøbing 1583 og i Marstal 2755). Dette udgjør henved 8000 paa Kvadratmilen (naar Vrøeskjøbing og Marstal regnes fra, c. 5050 paa Kvadratmilen i Landdistrictet). Folkemængden angaves i 1769 til 5118, i 1803 til 5773, i 1827 til 9120, i 1831, da Sundhedscommissionen lod foretage en Folketælling, til 8979, i 1845 til 10,185 og i 1855 til 11,120. Grunden til den hurtige Fremvæxt i Folkemængden er, foruden saadanne almindelige Aarsager som tidlige Ægtefaber og gunstige Betingelser for Sundheden, især Søfartens Tiltagen og Udparcelleringen af Dens 4 Herregaardes Hovmarker, samt derhos den betydelige Udparcellering af Bondejord.

Vrø henhører til Svendborg Amt. Ifølge Lov af 16de Febr. 1866 angaaende Ordningen af Amts- og Jurisdictionforholdene i de i Henhold til Fredstractaten af 30te October 1864 i Kongeriget indlemmede forhen slesvigske Districter, er der af Landdistricterne paa Vrø med tilhørende mindre Der oprettet et Herred under Navn af Vrø Herred. Dette tilligemed Vrøeskjøbing Kjøbstad med tilhørende Grund udgjør derefter en Jurisdiction. Ordinair Retsdag er Onsdag. Vrø danner et Lægedistrict, Svendborg Amts 7de Folkethingekreds. Hvert Sogn har nu en Sognesoged, Marstal Sogn 2 (de tidligere Sandemand og Braagere ere afflavede). Med Hensyn til Udskrivningsvæsen hører Den under 3die Udskrivningskreds. Den hører til Svendborg Amtstuedistrict og udgjør et eget Branddirectorat. Hele Toldvæsenet paa Den staaer under en Toldforvalter, der boer i Vrøeskjøbing, med en Toldopbeholdelsescontrolleur i Marstal og 5 Toldassistenten: 2 i Vrøeskjøbing, 1 i Marstal, 1 ved Ommel og 1 i Søby. 3 Vrøeskjøbing er en Postexpediteur, i Marstal en Postexpediteur. Telegraphbestyrere i Vrøeskjøbing og Marstal.

I Henseende til Kirke- og Skolevæsen hørte Vrø alt forinden 1864 under Kongerigets Ministerium for Kirke- og Underviisningsvæsenet og havde i Forening med Størstedelen af Als siden 1819 en egen Biskop.

Tidligere stode disse tvende Der under Fyens Biskop. Vrø er nu atter henlagt under Fyens Bispedømme. Det danner et eget Provsti. Kirkerne paa Vrø eie sig selv og bestyres af en Kirkeinspecteur under en Overkirke-direction, bestaaende af Fyens Stiftamtmand og Biskop.

Vrø omfatter 6 Sogne, nemlig: Vrøeskjoving Kjøbstadsogn og de 5 Landsogne Søby, Bregninge, Tranderup, Rife og Marstal. Marstal Sogn deles igjen i Handelspladsen Marstal og Marstal Landsogn eller Landdistrict.

Vrø er ved den nye Matriculering af 1ste April 1867 anfat til 1427 Tdr. 5 Skpr. $1\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn Ager og Eng. Efter Statistisk Tabelværk 3die Række 11te B. udgjorde den 16de Juli 1866 det ved Matriculeringen opmaalte Areal 15,306 Tdr. Land, hvoraf 12,485 var benyttet Areal, deraf igjen besaaet med Hvede 384 Tdr., med Rug 1059 Tdr., med Byg 1845 Tdr., med Havre 1475 Tdr., med Boghvede 47 Tdr., med Vrter og anden Bælgfæd 368 Tdr., med Blandsfæd 127 Tdr., med Kartofler 287 Tdr., med Raps 556 Tdr., med andre Handelsplanter 127 Tdr., tilfammen besaaet og beplantet Areal 6441 Tdr. Land, medens i Sommeren 1866 henlaae: af Agermarken 1) til Afgræsning for Huusdyr 3163 Tdr. Land, 2) til Høstet af Kløver og Græsfrø 1806 Tdr. Land, i reen Brak 702 Tdr. Land, som Eng 307 Tdr.; af Fælleder og Dre-drev til Afgræsning 66 Tdr.

De tvende ved Inddæmninger i 1856 indbundne Arealer Graasteens-Noer og Stokkeby-Noer af henholdsvis 700 og 200 Tdr. Land ligesom ogsaa den omtrent et halvt Aarhundrede tidligere tildeels tørlagte Hvid-Sø, stor 250 Tdr. Land (oprindeligt ogsaa et Noer) bleve den 13de Novbr. 1872 paany oversvømmede, idet Dæmningerne mod Havet ved den vold-somme Stormflod bleve gjenembrudte. Man venter dog at see Dæmningerne, endnu vistnok inden denne Deel af Danmarks Beskrivelse udkommer, atter istandsatte og Vandet derefter igjen udpompet.

Vrø skrives i gamle Documenter „Vrø“ (Baldemar II.'s Fordebog 1231 i (Ser. rer. Dan VII. p. 524, 530), „Vrø“, „Vrøpe“, hos Hvitfeldt sædvanligt „Vrø“. Den nævnes første Gang i Historien 1043, da der leveredes et Soglag under Vrø, hvori Magnus den Gode, overvandt Svend Estridsøn (Ruytlinga-Saga Cap. 22). Den 18de Januar 1277 overlode Markgreverne af Brandenburg Vrø, som de rimeligvis havde i Arv efter deres Moder Sophie, Kong Baldemar II.'s Datter, for 1000 Mark til Fyrst Witslav af Rygen. Ligesom Als var Vrø Gjenstand for de sønderjydske Hertugers Fordringer, og fra 1287 til 1296 var den ogsaa i Hertug Baldemar den Fjerdes Besiddelse tilligemed Als og Femern. Senimod Slutningen af Kong Eric Menveds Regjering tilhørte Vrø Markgreve Baldemar af Brandenburg, som 1315 forlehndede den senere danske Drost Laurits Jonson dermed, og da den var frataget denne af Christoffer II., fik han den igjen 1326 af den nye Konge, den sønderjydske Baldemar, efter Christoffers Fordrivelse. Af et Document fra 1337 sees, at Vrø da var i den hollsteenske Grev Geerts Besiddelse, ligesom 3 Aar senere i hans Sønners

ved Baldemar Atterdags Thronbestigelse 1340 (Suhms Danm. Historie XII. S. 283, XIII. S. 6); ogsaa viser et Document af 19de Mai 1398 (trykt i Hübery's Beskrivelse af Ærø S. 291), at den da stod under den holsteenske Grev Gerhard VI., som siden 1386 var forlehnet med Slesvig. I Begyndelsen af den langvarige Krig om Slesvig imellem Eric af Pommern og Gerhards Sønnen erobrede Kongen 1410 Ærø tilligemed Als, og ved Fredsslutningen i Vordingborg 1435 var Ærø en af de faa Partikler, som forblev under Kronen, fordi Kongen da havde dem i Væddelse; men efterat denne havde forladt Danmark, overlod Rigsraadet ved en Tractat i Lybek den 2den Juli 1439 Hertug Adolf ogsaa Ærø, som lige til 1864 i verdslig Henseende har hørt til Slesvig. 1509 blev Den hærjet og plyndret af Lybekkerne. Saa vel ved Hertugdømmernes første Deling 1490 som ved den anden 1544 forblev Ærø ved den kongelige Deel ligesom Als og kom tilligemed denne D til at udgjøre Dronning Dorotheas Løgeding, men ved Frederik II.'s Udforkning af den kongelige Deel 1564 og et senere Bytte 1584 kom den ligesom Als til Kongens Broder Hertug Hans den Yngre. Ved dennes Død 1622 deelttes hans Besiddelser mellem 5 af hans Søner, af hvilke den ældste, Hertug Christian, der egentlig som Stamherre skulde have haft Sønderborg, blev affundet med Ærø, da han, som det fortælles, var sindsvag. Da Hertug Christian døde ugift 1633, blev Ærø deelt i 4 Dele, idet hans Broder søn og 3 dalevende Brødre, Hertugerne af Sønderborg, Nordborg, Glücksborg og Pløn, toge hver sin Part ved Lodkastning. Hertug Frederik til Nordborg fik Godset Graasteen, men folgte 1635 sin Deel til Hertug Philip af Glücksborg for 53,000 Rd.; Hertug Philip fik Ærøeskjølbing og Godset Bodrup; Hertug Joachim Ernst af Pløn fik Søbygaard Gods, og Hertug Johan Christian af Sønderborg fik Gudsgave Gods. Denne Udstykning havde kun sørgelige Følger for Den, thi i enhver af Herrernes Andeel blev der ansat en Mængde Betjente til at varetage Herstavernes ofte modstridende Interesser, hvilke ud- sugede Befolkningen og demoraliserede den paa alle Maader. 1658 blev ogsaa Ærø hærjet af de Svenske. Ved Hertugen af Sønderborgs Concurs 1667 kom den sønderborgske Deel af Den under den danske Krone, men blev saa Nar derefter tilligemed Nordborg overladt Hertug August af den pleinske Linie, som efterlod sin Andeel af Ærø til sin yngre Son Christian Carl, hvis Son Hertug Frederik Carl (tidligere „Herr v. Carlstein“) efterhaanden arvede alle de nordborgske og pleinske Befiddelser, men 1730 afstod de første med den tilhørende Deel af Ærø til Kronen. Den allücksborgske eller mellemste Deel af Den, bestaaende af Ærøeskjølbing og Godserne Graasteen og Bodrup, kjøbte Kong Frederik V. 1749 af Hertug Frederik for 3—400,000 Rd., og saaledes var nu hele Den samlet under Kronen. Denne Forandring havde den besynderlige Folge, at Ærø mistede sine danske Love, som under Hertugerne af det sønderborgske Hus havde været gjældende paa Den, og fik slesvigsk Ret istedet. Den 18de November 1773 ophævedes de forskjellige Retter paa Ærø, og hele Den, Kjøbstaden iberegnet, fik en fælles Ret med en Landfoged som Præsæs og 2 Næsesforret. Tidligere udgjorde Den foruden Staden Ærøeskjølbing et Amt, Graasteens Amt, og 2 Lehn, Søbygaards og Gudsgaves Lehn.

S. R. Hübery: „Beskrivelse over Ærø“, Kjøbenhavn 1834.

IX. S. 117 ff. „Statistiske Skizze der Insel Arrö“, von Professor Hansen, i R. Stb. Mag.

„Vermischte Nachrichten von der Insel Arrö“, von Carstens, i Niemanns Vaterlandskunde III. S. 21 ff.

„Topographische Skizze der Insel Arrö“, i Schlesw.-holst. Chronik 1801. Nr. 9 S. 3 ff.

Ørøestjølving

er beliggende umiddelbart ved Havet paa Dens østlige Kyst under 54° 53' 30" n. B. og 2° 9' 30" v. L. Byens Grund straaener ned mod Havet, og bag Byen ligge temmelig høie Bakker; kun c. 2000 Alen fra Havnen ligger Den Deirs og sydvest for Byen Lille-D, som nu er bebygget og beboet af een Familie, der bruger Den til almindeligt Landbrug. Byen er temmelig regelmæssig bygget, med lave Huse, i det Hele af et venligt Udseende. 2 Torve, 8 Gader og Stræder og 369 Huse, hvoraf 352 i den egentlige By; den er inddeelt i 2 Kvarterer (Koder). Bygningernes Brandassurancesum er 344,180 Rdl.

Byens Jorder have et Areal af 415 Tdr. Land à 320 □ B. De bestaae deels af den gamle Kjøbingsmark og deels af den nedlagte Gaard Kjøbingshofs saakaldte „Herremark“. Endvidere hører Den Deirs af 28 Tdr. Land under Byen. Alle Jorderne ere udfæstede med Undtagelse af Deirs. De ere ansatte til Hartkorn 61 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdr.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, af nyere Bygningsform, med Taarn og Spiir, opført 1756—58 istedetfor den ældre Kirke, der var meget forfalden. Godt Orgel.

Raadhuset, opført i 1863.

Den nye og den gamle Skole.

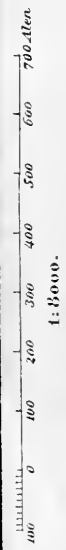
Fattighuset.

Indbyggernes Antal var i 1870: 1583 (779 af Mdfj. og 804 af Rdfj.); i 1860: 1713; i 1855: 1712; i 1845: 1552.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 304 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 90,745 Rd.

Indbyggernes Erhverv er hovedsagelig Søfart, og navnlig drives Fragtfart paa Norge, England og Holland. Ogsaa endeel Kornhandel drives, deels med hvad der kan udføres af Dens egen Avl, deels med Korn fra østersøiske Havne, som da enten føres til Norge eller i mindre Partier til Svendborg og Kiel.

Af de vigtigere fremmede Varer blev fortoldet ved Ørøestjølving Toldsted i 1871: Bomulds-garn 4419 Pd. (i 1870: 4705 Pd.), Bomulds-manufacturvarer 3072 Pd. (i 1870: 3025 Pd.), fremmed Brandeviin og Rom 681 Vtl., Stang- og Vaandjern 2809 Pd., Kaffe 23,812 Pd. (i 1870: 19,764 Pd.), Risengryn og Riismeel 13,626 Pd. (i 1870: 11,107 Pd.), Salt c. 700 Tdr. (i 1870: c. 500 Tdr.), Steentul 7130 Tdr., Suffer 12,977 Pd., Tobak 224 Pd., Trælast 13,628 C.=Pd. (i 1870: 34,838 C.=Pd.), uldne Manufacturvarer 2410 Pd. (i 1870: 2628 Pd.), Silkevarer 116 Pd., Humle 705 Pd., Thee 435 Pd., Wiin 600 Pd. (i 1870: 520 Pd.).

ÆRÖSKJÖBING

- a. Kirken.
- b. Apothek.
- c. Rådhuset.
- d. Auktionslokal (Bolsig).
- e. Skole (Commune.)
- f. do. do.
- g. Fæltogsgaarden.
- h. Gensigtssvejsgaard.
- i. do.

Af Kornvarer kan Udsørselen ikke være betydelig, endstjønt Den er særdeles frugtbar, idet den har over 11,800 Sjæle at ernære og saaledes næst Malta er den stærkest befolkede D i Europa. Der udførtes i Aaret 1871 ialt 8378 Tdr. Kornvarer og Frøsorter, hvoraf 7049 Tdr. til fremmede Steder. I 1870 var den samlede Udsørsel 11,211 Tdr. Af andre Varer udførtes i 1871 19,256 Pd. Flest, 411 Stkr. Sviin, 158 Stkr. Heste, 57 Stkr. Hornkvæg og 20,795 Pd. Huder og Skind. Med Undtagelse af Huder og Skind, der hovedsagelig ere udførte til indenlandske Steder udenfor Grø, er Resten udført til Udlandet, navnlig Slesvig og Holsteen.

Skibsfarten var i 1871: i udenrigst Fart indgaaet 246 Fartøier af 2093 C.-Lstrs. Drægtighed med 954 Læsters Bestuvning, udgaaet 228 Fartøier af 3120 C.-Lstrs. Drægtighed med 436 $\frac{1}{4}$ Læsters Bestuvning; i indenrigst Fart indgaaet 242 Fartøier af 1867 $\frac{3}{4}$ Læsters Drægtighed med 987 Læsters Bestuvning, udgaaet 250 Fartøier af 1628 C.-Læsters Drægtighed med 174 Læsters Bestuvning. (I 1862: 86 Fartøier af 1334 C.-Lstr.

Med Udgangen af Aaret 1871 var i Grøestjøbing Tolddistrict hjemmehørende 77 Fartøier af 1337 $\frac{3}{4}$ C.-Læsters Drægtighed.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) udgjorde i 1871: 9472 Rd. imod 8828 Rd. i 1870. Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) har i 1871 udgjort 1643 Rd. imod 1828 Rd. i 1870 (af Brænderiet i Søby Kro).

Af industrielle Anlæg mærkes et Skibsbyggeri, en Savveirmølle, en Fabrik for Centrifugalpumper og et Kalkbrænderi; et Bogtrykkeri, hvorfra Grø Avis udgaaer.

Kreaturholdet i Grøestjøbing var den 16de Juli 1866: 44 Heste, 206 Stkr. Hornkvæg, 283 Stkr. Faar og 113 Stkr. Sviin. Ved den nylig (Maj 1873) bekendtgjorte Tælling af 15de Juli 1871 viste sig for Grøestjøbing følgende Tal: Heste 46, Hornkvæg 157, Faar 256, Sviin 59.

I Grøestjøbing holdes aarlig 3 Markeder, nemlig i Juni og October med Kram, i Juli med Heste.

Fra Grøestjøbing er Færgesart til Faaberg (4 M.), Svendborg (3 $\frac{1}{2}$ M.), Bommenæs paa Taasinge (3 M.) og Rudstjøbing (3 $\frac{1}{4}$ M.).

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og By-skriver samt Herredsfoged og Herredsskriver i Grø Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevaesenet; b) for Kasse- og Regnskabsvaesenet; c) for Fattigvaesenet; d) for Bro-lægningsvaesenet, Veivaesenet og Sproitevaesenet. Skolecommissionen bringer paa Byraadets Begne den anordnede Skoletræng i Anvendelse.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvaesenet 3272 Rd., Skolevaesenet 2336 Rd., Rets- og Politivaesenet 668 Rd.,

Brandvæsen 154 Rd., Medicinalvæsen 226 Rd., Byens Gader og Veie 2743 Rd., Bidrag til Statskassen 392 Rd., Amtsrepartitionsfonden 41 Rd., Amtsskolefonden 117 Rd. (Byen har ingen Gadebelysning, ifkun ved Raadhuset er anbragt 2 Petroleumslamper).

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 4835 Rd., b) ved Paaligning 7407 Rd., hvoraf 5353 Rd. er udredet ved Paaligning paa Formue og Leilighed; det Øvrige lignet paa Huse, Jorder og Møring.

Communen eier i faste Eiendomme: $\frac{1}{6}$ af Raadhuset, den nye Skole den gamle Skole, Sproitehuset, Fattighuset, Havnens Kogehuus og Materialhuus. Desuden eier den 2 Bykkister (Lodder i den gamle Bymark) og 24 Tdr. Land „mellem Bjergene“, hvilke Jorder ere tillagte adskillige Embeder. 3 Capitaler eier Byen c. 7000 Rd. Byens Gjæld er 11,324 Rd.

Under de locale Autoriteters Bestyrelse staaer det Polshauske Legat, stort 1600 Rd., og det Lindenhauske, stort 200 Rd. Desuden er i ældre Tider skænket i Legater af Forskjellige til Kirken og Fattigvæsenet ialt 7182 Rd. Skolens Capitalformue udgjør 2161 Rd.

Byen har ingen Borgervæbning, ei heller noget egentligt Brandcorps. Byens Sproiter betjenes af en Sproitemester, 4 Straalemestere og 36 Huuseiere som Menige, hvilke sidste aarlig verle.

Her er en offentlig Borgeriskole, inddeelt i 4 Classer, ved hvilke 4 Lærere ere ansatte.

Havnevæsenet administreres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren som Formand og 5 af Byraadet valgte Medlemmer. Under Udvalget forterer en Havnefoged. Havnevæsenet har intet Fond; dets aarlige Indtægter ere c. 1650 Rd. Havnen blev i 1861 fordybet indtil 10 Fod.

I geistlig Henseende danner Byen et Sogn med en Sognepræst. Der er derhos ansat en ordineret Catechet, som tillige er Førstelærer ved Borgeriskolen.

Districtslægen paa Grø boer i Grøestjøbing. 3die Udskrivningsfreds 83de Lægd. Apothek. Ved Grøestjøbing Toldsted er ansat en Toldforvalter og 2 Toldassistenter. Ved Postvæsenet er ansat en Postepediteur. Telegraphstation.

Følgende private Selskaber og Foreninger findes for Tiden i Byen: Spare- og Laanekasse-Foreningen (i Kassen indestod ved Udgangen af 1871: 179,770 Rd., heri indbefattet den opsparede Fond, der udgjør 21,092 Rd.); Understøttelsesforeningen for Haandværkere; Skipperunderstøttelsesforeningen, Foreningen til Understøttelse for trængende Somænds Enker og Døttre; Sangforeningen; Læseselskabet; Fuglestydnings-selskabet.

Som hosfølgende Afbildning udviser bærer Grøestjøbing i sit Segl et Træ. Muligviis har man ved Valget af det Særtegn for Byen havt

Hensyn til en Ubleedelse af Trøes Navn af den Træsfort, som endnu i Folkemunde kaldes Trø eller Trøtræ (Valdbirk, Åhorn, Løn, Acer Pseudoplatanus), som vexer vildt i vore Skove.

Trøeskjoberg er, hvad der ligger i Navnet, Trøes eneste Kjøbstad. Den er ogsaa bleven kaldt alene Kjøbing, som Almuen endnu kalder den i daglig Tale; Henrik Ranzau kalder den Nicopia (Nykjøbing); hos Tandwerth er Navnet forvansket til Harkjøping. Byens Alder er ganske ubekjendt. I et hos Hübertz S. 291 aftrykt Document af 1398 nævnes et „Byshy up Trø“ og en Borgmester med 3 Raadmand sammesteds, men det er uviist, om det er den nuværende Kjøbstad. Efter Danske Atlas havde Trøeskjøbing dog allerede 1476 en Borgmester Hans Hagghe. Dens Privilegier skrive sig fra det 16de Aarhundrede; de bleve stadfæstede 1563 af Enkedronning Dorothea og senere af Hertugerne af Glücksborg, som eiede Trøeskjøbing siden Lens Deling mellem de 4 sønderborgske Linier 1633; men da Byen 1749 var kommen under Kongen, nægtede baade Frederik V. og hans Efterfølgere at stadfæste dem. 1629 leed Byen meget ved en stor Ildbrand. Trøeskjøbing var den eneste Kjøbstad i Slesvig, der ikke havde sin egen Jurisdiction; 1773 mistede den sin Magistrat og stod fra den Tid under Landfogden paa Ten. Som alt foran anført blev ved Lov af 16de Februar 1866 angaaende Ordningen af Amts- og Jurisdictionforholdene i de i Henhold til Fredstractaten af 30te October 1864 til Kongeriget overgaaede forhen Slesvigske Districter Byfogeds- og Byskriverembedet i Trøeskjøbing forenet med Herredsfogeds- og Herredsskriverembedet i det ny oprettede Trø Herred. Indbyggernes Hovederhverv er Handel, Skibsart og Landbrug; det sidste drives deels paa den gamle Bymark „Kjøbingsmark“, deels paa den saakaldte „Herremark“, der horte til den gamle paa Torvet liggende hertugelige Gaard Kjøbingshof, hvilken Hertug Philip 1629 skænkede sin Gemalinde Sophie Hedvig med Tilliggende; men 1682 bortleiede Hertug Christian hele Herremarken til Byens Borgere for 1000 Mark lybst til evig Tid, og den følgende Hertug Philip Ernst neblagde Gaarden 1721 og folgte den tilligemed Marken til Borgerskabet; sidstnævnte blev deelt i 58 Parceller, og hver Parcel betaltes med 500 Mark og en aarlig Recognition af 1 Mark. Byens Handel leed meget Afbræk ved Norges Tab, men den har dog atter været i god Opkomst; Marstads tiltagende Skibsart har dog vistnok i de senere Aar atter virket standende paa Byens Udvikling. Ved Stormfloden 13de November 1872 blev Trøeskjøbing haardt medtaget; Skaden i selve Byen blev taxeret til 15,263 Rd. (hvoraf 4000 Rd. paa Haanen), paa Jorderne til 3500 Rd.

Den ikke mindre som Digter end af sin foranderlige Skjebne bekjendte Magister Anders Christensen Arrebo, der var Biskop i Thronhjelm fra 1617 til 1622, da han blev affat, og døde som Præst i Bordingborg 1637, var født i Trøeskjøbing, hvor hans Fader Christen Andersen var Præst, den 2den Januar 1587, og har Navn efter sin Fødsel.

Søby Sogn, det nordligste paa Den, omgivet af Bregninge Sogn og Havet. Kirken, c. 1½ M. n. v. for Trøeskjøbing. Areal, 2532 Tdr. Land. 160 Tdr. Htt.

I Sognet: Bjerne Søby med Kirke, Skole, Kro og Lødbassistentstation, og Haven; Søbygaard, Hovedparcel af det nedlagte Gods af samme Navn, 88 Tdr. L., 7 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., Søbygaardsmark, 76 Parcelsteder af det udparcellerede Gods Søbygaard, hver Parcelist boer paa sin Parcel; Bester mølle. Ialt i Sognet 51 Gaarde, 78 Huse med og 39 uden Jord. De allerfleste Gaarde og Huse henhørende til Bjerne Søby og Haven ligge i selve Bjerne, kun 4 Gaarde udslyttede.

Indbyggere: 1117. Jordbrug er Hovederhvervet; dog drives i Søby tillige Søfart og Fiskeri. I Søby Kro er et Brændeviinsbrænderi, hvor der tilvirkes c. 30,000 Potter Brændeviin aarlig. Ved Bjen er en Havn for mindre Skibe; dens Dybde er 7 Fod. De her hjemmehørende Fartøier (21 med en sauleet Drægtighed af 83 C.=Astr.) benyttes, foruden til Fiskeri, deels til Fart paa Flensborg og Kiel med Kornvarer og Kreaturer og deels til Færgesart til Momark paa Als, hvilken sidste Fart navnlig er meget levende; paa enkelte Tider af Aaret nær daglig uden at der dog er nogen fastsat Afgangstid. Baadene seile kun naar de rekvireres.

Sognet er deelt i 2 Districter, nemlig Søby og Søbygaard. 3die Udskrivningskreds 80de Lægd.

Kirken, der er opført 1745, er i en nyere Stil med bred Halbrunding mod Ost; stadt gibet Loft. Altertavlen, nyt Maleri, af Prof. Lund. Taarn med Spiir. Ost for Kirkebyen skal have staaet et Capel paa en Hoi, som endnu kaldes Capelshøien.

Søbygaard var fordm et Gods, hvorefter Dens fjerde Lehn betænkedes. Det tilhørte 1540 Jens Gregeren, 1590 Hertug Hans den Yngre, som opbyggede Gaarden paa og stærkt befæstede den; efter Hertug Christians Død 1633 kom Godset til hans yngste Broder Hertug Joachim Ernst af Plon og dennes Efterkommere. 1730 blev det atter ved Hertug Frederik Carls Afstaaelse kongeligt; 1772 blev det nedlagt og udparcelleret.

Bjen Haven eller Nyhave blev udslyttet ved Landets Udskiftning paa den nordvestlige Spids af Den. Ost for Bjen er et Sted „Borrestedgrav“, der minder om en Borg, hvoraf der dog ikke findes Spor. Paa Dens Nordvestspids Skjoldenæs var det i Fordebogen 1231 navnte andet Krongods paa Æro „Skjoldenæs“; der findes Spor af en 1812 opstaaet Skandse.

Skaden, der blev forvoldt af Stormfloden den 13de November 1872 i Søby Sogn, blev vurderet til 11,155 Rd., hvoraf 1200 Rd. faldt paa Havnen og 9000 Rd. paa Hvidsø, der, som alt anført, igjen blev fyldt med Vand.

Bregninge Sogn, omgivet paa tvende Sider af Havet samt af Søby og Tranterup Sogne. Kirken ligger omtrent 1 M. v. n. v. for Æreskjøbing. Areal 2842 Tdr. Land. Htk. 257 $\frac{3}{8}$ Tdr.

I Sognet: Bjerne Bregninge, næsten $\frac{1}{4}$ M. lang, deelt i Østerbregninge, Besterbregninge og Tverby med Kirke, Præstegaard, Skole, 2 Møller, Kro og en Uldkartefabrik, Skovby med Skole og Kro, og Leby. Ialt i Sognet 70 Gaarde, 145 Huse med og 62 uden Jord, hvoraf 35 G. og H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1512. Jordbrug og noget Fiskeri er Hovederhvervet.

Kirken eier sig selv. 3die Udskrivningskreds 81de Lægd.

Bregninge og Søby udgjorde indtil 1869 et Sogneskald.

Kirken er beliggende i Besterbregninge, opført af raa Kampsteen paa en Fod af huggen Granit, hvælvet, Taarn af Kampsteen med høit Spiir, gammel Altertavle med 2 Floie af Snitværk, Granit=Døbefont, Prædikestolen opsat 1598. De ældste Binduer have været rundbuede, ligesom Chorbuen.

1442 pantsatte Hartvig Schack efter D. Aft. sit Gods i Leby til Hertug Adolf for 100 Mark. Den yderste Gaard i Tverby hedder Tverbygaard og skal have hørt til de Frigaarde, som fordm fandtes paa Æro.

Tranderup Sogn, omgivet paa to Sider af Havet samt af Bregninge og Rise Sogne. Kirken, c. 1½ M. v. s. v. for Grøestjøbing. Areal 2314 Tdr. Land.

3 Sognet: Bjerne Tranderup, hvis sydlige Deel kaldes Ornum, med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, og Vindeballe; Bornæs-gaarde; Bodrup eller Bodrupmark, 42 Parcelsteder af det udparcellerede Gods Bodrup, hver Parcelлист boer paa sin Parcel. Salt i Sognet 51 Gaarde, 74 Huse med og 35 uden Jord, hvoraf 9 G. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 935. Jordbrug er Hovederhvervet. Fra Bodrup drives noget Fiskeri.

Sognet er deelt i 3 Districter, nemlig Tranderup med Bornæs, Vindeballe og Bodrup. 3die Udskrivningskreds 82de Lægd. Tranderup danner et Sognevalg for sig.

Kirken er lille og har kun et lavt Taarn, men da den ligger meget høit, sees den vidt om til alle Sider og tjener til Somarke. Den er opført af raa Kampsteen paa en Soffel af huggen Granit. Kirkens Chor ligger ikke nøiagtigt i samme Retning som Skibet; oprindeligt har det været forsynet med Apfis. Kirken har i det Hele den rundbuede Character; dens Alder kan vel sættes til det 13de Aarhundrede, og den maa saaledes antages for at være den ældste Kirke paa Grø. Det nyvarende Taarn er opført 1832; det slutter foroven med en lanternagtig Kuppelbygning. Gammel Altertafel af Træsnit, raat Arbeide. Kirkens Post er hvalvet.

Tranderup Sogn var forhen Annex til Grøestjøbing.

Bodrup var forud et Gods (oprettet af en Landsby af samme Navn), som tilligemed Grøestjøbing dannede et af Lens 4 Lehn. Efter Hertug Hans den Ungres Død 1622 kom det til hans Son Hertug Christian og efter dennes Død 1633 til Broderen Hertug Philip af Glücksborg. 1749 folgte Hertug Frederik af Glücksborg det til Kong Frederik V., og 1767 blev Godset nedlagt og udstykket i 20 Parceller. I den sydlige Deel af Sognet findes Levingerne af en firkantet Bold „Borgvolden“ og mod Nord paa Borgnæs skal have staaet en Borg Styltborg kaldet, af hvis Stene Tranderup Kirke skal være bygget.

3 Tranderup Sogn blev ved Stormfloden den 13de November 1872 foruden anden Skade, vurderet til 5181 Rd., Damningen til Stokkeby Nor gjennebrudt paa flere Steder og hele det inddammede Areal oversvømmet med Vand.

Rise Sogn, det største Sogn paa Grø, omgivet af Tranderup Sogn, Grøestjøbing Kjøbstadsogn, Bugten ved Grøestjøbing, Graasteen-Noer, Dreiet, der forbinder det med Marstal Sogn, og Havet. Kirken lidet over ½ M. syd for Grøestjøbing. Areal 5013 Tdr. Land.

3 Sognet: Bjerne Store-Rise med Kirken, Præstegaard, Skole og Kro (deles i Kirkeballe, Kongeballe og Lilleballe), Lille-Rise (ligger paa Stranden af en temmelig høi Bakke og i Dalen derved, saa tæt beplantet med Træer af alle Slags, at den næsten synes at ligge i en Skov), Stokkeby med Skole og Mølle, Dunkjær med Mølle og Kro, Olde med Skole og Mølle; det udparcellerede Gods Graasteens Hovedparcel Gravendal, 92 Tdr. L., 12½ Tdr. Hf.; Graasteen, 33 Parcelsteder af det fornævnte Gods, Parcellisten boe paa deres Lødder. SALT i Sognet foruden Præstegaarden og en større Gaard 142 Gaarde, 175 Huse med og 95 uden Jord, hvoraf 96 G. og 64 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 2179. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet er inddeelt i 6 Districter, nemlig 5 Byer og det udparcellerede Gods Graasteen. 3die Udskrivningskreds 84de Lægd. Rise danner et Sognevalg for sig. Det er bestemt, at der skal ansættes en Capellan pro loco, men der er endnu ingen udnævnt.

Kirken bestaaer af 3 Dele, den vestre og ældste Deel opført af Granitkvadre, oprindelig med fladt Loft og rundbuede Vinduer, den mellemsie opført af Muursteen og den østlige Deel opført af uirlhugne Kampsteen; nu overalt hvalbet; hvalbet Taarn med høit Spiir; 70 Alen lang, men kun 13 Alen bred, Altertavle med udfaarne Figurer, indrettet til at lukke sammen, gammel Granit Døbefont, series pastorum. Af Indskriften paa en Table i Kirken underrettes man om, at Lynilden slog ned i Rise Kirkespiir den 20de October 1663 om Midnat, Spiiret brændte og Klokkerne sloges isykker. Kirken, der var indviet St. Nicolaus, var uden Tvivl fordom Dens Hovedkirke; den nævnes 1374, da Baldemar Atterdag overlod den til Marquard Bull, en Præst fra Bremen, og 1377, da Biskop Johan af Ribe tilkomte Knudsbrødrene i Dens den, hvis Besiddelse af samme stadfæstedes af Kong Oluf Hafonson 1385 (Suhms Danm. Historie XIII. S. 727, hvor „Bulle“ er en Trykfeil for „Bull“, XIV. S. 47, hvor „Rist“ er en Trykfeil for „Risa“, 149) og af forskellige Paver. Sognet indbefattede tidligere Marstal (see dette Sogn). Paa Kirkegaarden fandtes 1845 168 Monter.

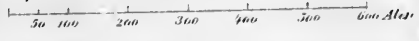
Graasteen, beliggende tæt vest for Dreiet, var fordom et Gods, hvortil Rise Sogn hørte som Lehn, og er formodentlig opstaaet af Byen Dreybn, der nævnes 1514. Det tilhørte i Slutningen af det 16de Aarhundrede Hertug Hans den Yngre; efter hans Død 1622 gik det i Arv til hans ældste Søn Hertug Christian, som residerede og døde her ugift den 14de Juni 1633. Det kom derefter til hans Broder Hertug Frederik af Nordborg, som igjen 1635 folgte det til en tredie Broder Hertug Philip af Glücksborg, i hvis Familie det forblev til 1749, da Hertug Frederik folgte det til Kong Frederik V. 1767 blev Godset neblagt og udparcelleret. Ved Gravendal findes Standspejret „Volden“, og sydlig herimod Veinæsnaffe, Dens Sydside, en firkanter med Vold omgivet Plads, som kaldes St. Albani eller Alberti Kirkegaard, og hvor der efter D. Atl. har staaet en St. Alberts Kirke.

I Rise Sogn blev den ved Stormfloden 13de November 1872 anrettede Skade vurderet til 4559 Rd. Tillige blev det deels til Rise, deels til Marstal hørende Graasteens Nor ved Darnningens Hjemmedrøining overfløimet.

Marstal Sogn, omfatter Grøes sydøstlige Halv, Skovland kaldet, ved Dreiet forenet med Rise Sogn, forøvrigt omgivet af Havet og Graasteen=Noer (forfaavidt det nu ikke er inddæmnet). Sognet løber i nordvestlig Retning ud i en smal Landstrimmel, der ender i Dimmelshoved, og en smal Fjord, Kloben, skærer sig ind sydvest for denne Halv; mod Sydvest udflyder Grøeshale (Erikshale), der tildeels danner Handelspladsen Marstals Havn. Til Sognet høre Verne Halms, Store-Egholm og Lille-Egholm samt Kragnæholmene i det nu for største Dele udtørrede Graasteen=Noer. Kirken ligger omtrent 1 M. sydøst for Grøeshalvfjøbing. Areal 2560 Tdr. Land. Ht. 218 $\frac{1}{4}$ Tdr.

I Sognet: Handelspladsen Marstal, beliggende paa en Straaning ned mod Søen, med Kirke, Præstegaard, to Navigationsstoler, en Borger- og Almueskole (Frederiksskolen), Tolddøppebørjelscentrol, Postexpedition, Telegraphstation, 605 Huse, hvoraf 37 med Jordtilliggende (Husene i det Hele smaae og af Bindingsværk), 22 Gader, med 2755 Indbyggere, Dampskibsstation med daglig Dampskibsforbindelse med Svendborg over Rudkjøbing. Ved Regulativ af 26de Februar 1861 blev Marstal autoriseret som Handelsplads, paa hvis Grund der nu maa drives borgerlig Næring i samme Udstræning som paa Kjøbstadgrund. Handelspladsens Hovederhverv er Kederi og Søfart. Den Fragtfart, som føres med Byens Skibe, er deels, og da navnlig med de mindre Fartøier, paa Indlandet, hvor dog Fragtfortjenesten som Følge af Dampskibsconcurrencen er meget aftagen, deels paa Udlandet, og da især paa Hertugdømmerne, Norge, Sverrig, England, Holland og Preussen. Nogle af Skipperne drive ogsaa Kornhandel for egen Regning; almindelig gjøre disse deres Indkjøb i de danske Kjøbstæder eller i preussiske Havne og sælge Kornet

1: 8000.

- a Kirke
- b Presteguard
- c Eigestverguard
- d Skole
- e Toltkammer
- f Fattiggward
- g Telegraphstation

ÖSTERSÖEN

MARSTAL

igjen, deels i Norge, naar det er større Partier, men ellers sædvanligt i Hertugdømmerne. Handelspladsens Eiendommelighed er dens store Handelsflaade — see nedenfor — som efter Antallet af Skibene, der alle ere Seilskibe, er, naar Kjøbenhavn undtages, større end hvilkenjombhelst Handelsstads i Danmarks. Efter Drægtighedstørrelsen have derimod foruden Kjøbenhavn ogsaa Svendborg og Fano Fortrin for Marstal. Som Følge af de tildeels ved den tiltagende Dampskibsart i Tidens Løb forandrede Fragtforhold, lægger man sig nu mere og mere efter større Skibe, hvis aarsag ogsaa Skibsdrægtigheden i de senere Aar er steget meget betydeligt. Det maa vække Forundring, at Marstal har en saa stor Handelsflaade, da Farvandet er saa daarligt, at kun Fartøier af og under 7 Fods Dyb-gaaende kunne komme til Byen sydfra og kun med 9 Fod gjennem Dybet ved Rudtjøbing, og ladede Fartøier maae derfor søge gjennem Svendborg Sund ind til det $\frac{1}{4}$ Miil fra Marstal liggende Havnearlæg Kløven ved Landsbyen Ommel. Her er en fortræffelig Havn, hvor selv meget dybt-gaaende Fartøier kunne finde Beskyttelse. Marstal Havn er meget stor og godt beskyttet mod Øst af en $\frac{1}{8}$ Miil lang og meget solid Mole af Kampesteen med Syd af Vroeshale og mod Nord ved den nye Dampskibsbre. Havnen kan rumme c. 250 Fartøier, men har paa de fleste Steder kun 6 Fod Vand, hvilket dog er tilstrækkeligt, da Skibene meget sjældent bringe Ladninger hertil, medens de større Fartøier endog maae kaste deres Ballast, førend de lægge op i Havnen. Der er nu paa-begyndt Opmuddringsarbejder, hvorved Vandstanden med dagligt Vand i Indløbet fra Neden saavel som i Ydrehavnen vil blive 9 à 10 Fod. Havnens Indtægter udgjøre c. 2000 Rd. aarlig. Af de vigtigere Varer blev for-toldet i 1871: Bomulds-garn 2033 Pd. (i 1870: 1329 Pd.), Bomulds-manufacturvarer 4645 Pd. (i 1870: 3988 Pd.), fremmed Brændeviin og Rom 429 Vtl. (i 1870: 273 $\frac{1}{2}$ Vtl.), Kaffe 7064 Pd., Risengryn og Riis-meel 1674 Pd., Steentul 3389 Tdr. (i 1870: 4130 Tdr.), Sukker 890 Pd. (i 1870: 1385 Pd.), Thee 296 Pd., Tobak 192 Pd., Trælafst c. 7700 C.-Pd., Uldmanufakturvarer 561 Pd., Viin 432 Pd., Humle 931 Pd., Silkevarer 12 Pd. Af Kornvarer og Frosorter var den samlede Udførsel i 1871: 6406 Tdr., hvoraf 5785 Tdr. udfortes til Udlandet (Slesvig, Holsteen og Norge). Skibsfarten var i 1871: i indenrigsk Fart indgaaet 439 Fartøier af 5006 C.-Lstrs. Drægtighed med 1133 Læsters Bestuvning (i 1870: 473 Fartøier af 6042 C.-Lstrs. Drægtighed med 1196 Læsters Bestuvning), udgaaet i 1871: 377 Fartøier af 3278 C.-Lstrs. Drægtighed med 137 Læsters Bestuvning (i 1870: 474 Fartøier af 5653 C.-Lstrs. Drægtighed med 126 Læsters Bestuvning; i udenrigsk Fart indgaaet 340 Fartøier af 5988 $\frac{1}{2}$ C.-Lstrs. Drægtighed med 887 Læsters Bestuvning (i 1870: 305 Fartøier af 5081 C.-Lstrs. Drægtighed med 652 Læsters Bestuvning), udgaaet 337 Fartøier af 7056 $\frac{1}{2}$ C.-Læsters Drægtighed med 262 $\frac{1}{2}$ Læsters Bestuvning (i 1870: 251 Fartøier af 4534 C.-Lstrs. Drægtighed med 197 $\frac{1}{2}$ Læsters Bestuvning). Antallet af de i Marstal og sammes District (Ommel og Kragmæs) ved Udgangen af Aaret 1871 hjemmehørende Fartøier var 269 af 5889 C.-Lstrs. Drægtighed. Told- og Skibsfartsafgifterne (incl. Krigsskat) udgjorde i 1871: 4113 Rd. (i 1870: 3578 Rd.). I Marstal er, som anført, to Navigationsstoler med 40—50 Elever. Ved Toldstedet er ansat en Toldopbeholdelsescontrollør og 2

Affsisterer samt en Toldassistent ved Dmmel. Ved Postvæsenet er ansat en Postexpediteur. Marstal har en Spare- og Laanekasse. I Byen findes 15 Kjøbmænd, 3 Gjæstgivere, 4 Bryggerier og 3 Møller. Her holdes aarlig 2 Markeder med Kreaturer og Kram (i Mai og September).

Endvidere i Sognet: Byerne Marstal (Bondebymen), Dmmel med Stole (ved denne et Havneanlæg i Kløven, see ovenfor), Kragnæs, af det udparcellerede Domainegods Gudsgave de mindre Samlinger af Beboelser Trappeskov, Ronæs og Gudsgavemark samt endvidere Kolpested, Græsvænge og Bestenskov. Mindre Samlinger af Beboelser ere Dmmelshoved og Bestenskov. Salt i Sognet, Handelspladsen medregnet, 1 Præstegaard, 60 Gaarde, 50 Parcelsteder, 203 Huje med og 601 uden Jord.

Indbyggere: 4441, hvoraf, som anført, 2755 i Marstal Handelsplads, i Landfoguet 1686. Paa Handelspladsens Grund maa ifølge Regulativ af 26de Februar 1861 drives borgerlig Næring i samme Udstrækning som paa Kjøbstadgrund. Søfart og Handel er Hovederhverv, desuden drives noget Fisseri. I Landfoguet er Landbrug Hovederhvervet; fra Dmmel og Kragnæs drives nogen Søfart og Fisseri. 2 Kalkbrænderier, 1 Teglværk, 3 Møller og 4 Skibsbyggerier.

Sognet bestaaer af 2 Communer: Handelspladsen Marstal og Landdistrictet. Handelspladsens oeconomicke Forhold varetages af en Communalbestyrelse, bestaaende af en kongevalgt Formand og 10 Communalrepræsentanter. Omendstjont Pladsen udgjør en egen Commune, er den dog i communal Forbindelse med endeel af Landdistrictet, navnlig Gudsgavemark, nu dog kun i Henseende til Skolevæsenet, og maa yde Bidrag til Reparationsfonden. Kirken eier sig selv. Handelspladsen udgjør 3die Udskrivningskreds 86de Lægd og Landfoguet 85de Lægd.

Marstal Sogn hørte til Rise Sogn indtil 1736, da Indbyggerne ansøgte om at maatte opbygge en egen Kirke. Denne blev færdig 1733 og indviid af Biskop Ramus. Det er en halv Korskirke med et Spiir paa Taget, lys og rummelig. Marstal vedblev dog indtil 1766 at være Annex til Rise.

Marstal skal have sit Navn af et fyrsteligt (kongeligt) Stutteri, der laae paa Byens nuværende Plads. Af et Amtsregiſtrab 1514 sees det, at „Mærstoll“ da kun havde 7 Beboere, medens den ikke nævnes i Regiſtraberne 1483 og 1486, da den formentlig endnu ikke var udfitt fra Dmmel („Anholte“). Siden Begyndelsen af forrige Aarhundrede har Byen hævet sig fra et lidet Fisserleie, der efter Danſke Atlas ſkylder Fisseriet under Holland ſin Opkomſt, først til en Flække og nu til en Handelsplads af ſtor Betydning med Henſyn til dens Søfartsbedrift. Den leed meget ved Bengesforandringen i 1814 og ved en Ildbrand Aaret efter, der lagde 62 Bygninger i Aſke; men Antallet af Bygninger, Indbyggere og Skibe er imidlertid vedvarende i Stigning. Hufenes Antal var 1768: 83, 1827: 358, 1831: 370, 1863: c. 530. I 1768 havde Marstal 39 Fartøier, 1780: 66, 1823: 123, 1830: 126, 1835: 140, 1840: 165 af 1944 C.-ſft., 1853: 211 af 2780 C.-ſft., 1863: 241 af 3631 C.-ſft., ved Udgangen af Finantsaaret 1864—65: 243 med en famlet Dragtighed af 3923¼ C.-ſft. og ved Udgangen af 1871 — ſom foranført — 269 Fartøier, dragtige 5889 C.-ſft. Indbyggernes Antal var 1780: 761, 1803: 1449, 1827: 2070, 1831: 2080, 1835: 2107, 1840: 2171, 1845: 2284, 1855: 2473, 1861: 2590, 1870: 2755. Man har en Befrirelſe af Marstal fra det forrige Aarhundredes Midte i „Forsøg til en Indenlandſt Reife. Forfattet i Aaret 1763 af Mag. Johan Arndt Dyſſel“, der indeholder ſaa intereſſante Meddelelſer om denne Byes Fremkomſt, at vi ikke kunne nægte os at give et Uddrag af diſſe: „Marstal er et Sted, byggt paa Strandkanten, ſom beſtaaer af lutter Søfarende, en By i ſnſelig Opvæxt; en af de rare Byer i vore Læder, ſom tager aarligen til, da deſværre vore øvrige Kjøbſtæder tage af. Den har 83 Huſe, men uden et Fødsbred Agerland, og er det Stæde, at Hufene for Rums Skyld maa

bygges saa uordentlige. Dens Næring er blot Søfart, Fiskeri og Handel. Alt hvad Birgit siger til Biernes Roes kan hentydes paa Marstallerne; de helme aldrig, de ere idelig i Bevægelse; en Dag at ligge stille er for dem en Plage. De leve tarvelig, stille og indtaget. At stræbe og samle er at deres Sag. De lade sig aldrig nogen Sag være suur og vanffelig, naar der er mindste Haab. De tage visse mangen Fordeel fra andre mindre sluttige Steder, men det er de at rose for. De have 50 Jagter. Marstallerne's Fart og Handel er deri forskjellig fra Andres, at deres meste Fart er fra Michelsdag og hele Vinteren igjennem, saa længe et Fartoi kan gaae i Søen. I den Tid er deres største Handel med Korn og Fedevarer fra Volland, Fyen og omliggende Der til Kjobenhavn og de hollsteenske Stæder. Deres Skibe ere snilde, sikkre og Føllet rette Søhaner. Naar andre Stæders Skibe ere aflagde, løbe Marstallerne's for fulde Segl. Deres Fiskeri er ikke alene til daglig Føde ved deres egne Kyster, men med mangfoldige store Vaade, som de kalde Veltbaade, gaae de om Esterhøsten under Langeland, Volland, Falster, Fyen og fiske en Mængde Silb til Skam for Indvaanerne, der have Silbene ved deres egne Lande og kjoibe, saa at sige, deres Eget af lutter Magelighed eller Bankundighed. De have altsaa en By i blomstrende Dybart."

Gudsgave (Gottesgabe) var fordm et Gods, hvorefter et af Lens 4 Lehn benævnedes. Det tilhørte i Slutningen af det 16de Aarhundrede Hertug Hans den Yngre; derefter hans ældste Søn Christian († 1633) og de sønderborgske Hertuger; 1667 kom det til Kong Frederik III., nogle Aar senere til Hertug August af Nordborg-Flon, og 1730 blev det af den sidste Hertug af Flon, Frederik Carl, affaaet til Kong Christian VI. Efterat Hovedgaarden var afbrændt ved Lynild den 4de October 1767, blev Godsset det næste Aar nedlagt og Jorderne udparcellerede. Vest for Gudsgave paa Trappedals Mark ved det smalle Drei, som forbinder Marstal Sogn med den øvrige D, findes en med dobbelte Grave omgiven Plads, hvor et Bagtaarn har staaet, efter Sagnet opført af Absalon mod Søroverne. Den Halvo, som Marstal Sogn danner, og som af Lens Beboere undertiden kaldes „Stovlandet“, formoder S. A. Schmidt at være det i Fordebogen 1231 nævnte Kongsgods „Brunznæs“.

Den lærde Botaniker, Etatsraad og Professor Jens Wilken Hornemann var fød: i Marstal, hvor hans Fader var Præst, den 6te Marts 1770.

Handelspladsen Marstal leed meget ved Stormfloden den 13de November 1872, navnlig bestod Skaden i at en Mængde der hjemmehørende i Havnen liggende Skibe bleve kastede op paa Land og derved deels ødelagte, deels mere eller mindre beskadigede. Communalbestyrelsen vurderede Skaden til 34,500 Rd. Den for nogle Aar siden opførte Mole med Anlægsplads for Dampskibene holdt sig meget godt.

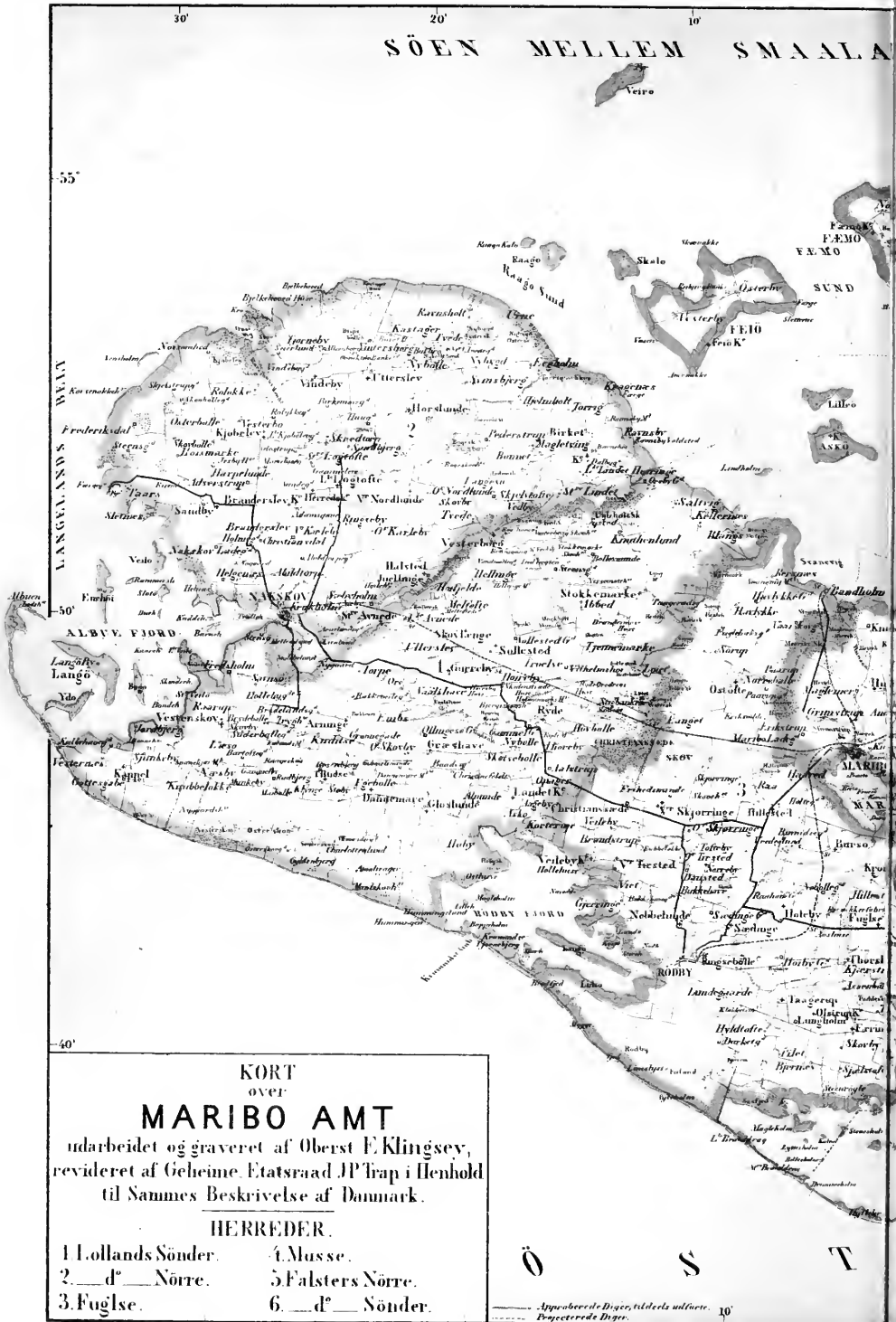
Lolland og Falster med tilhørende mindre Der.

(Lolland-Falsters Stift. Maribo Amt).

Den Lolland-Falsterfke Øgruppe, som mod Nord omgives af den fra Store-Belt indstydende Bugt, der benævnes Søen imellem Smaalandene eller Bordingborg-Bugten, mod Øst af Grønsund og Østersøen, mod Syd af Østersøen og mod Vest af Langelands-Beltet, bestaaer foruden af de to større Der, hvorefter den benævnes, af følgende mindre: Veiro, Fæmo, Feio, Skalo, Raago, Raago-Kalv, Askø og Lilleø i Søen mellem Smaalandene; Enehøio, Veilo, Eloto, Bogø, Langø og Ydø i Nalskov-Fjord; de i een næsten lige Linie i nordvest-sydøstlig Retning liggende smalle af Havet ofte overstykkede Holme langs med Lollands sydlige Kyst: Tjørnehjerg, Bredfjed, Mhygfjed, Brunddragene, Hyllekrog; Nagleholm, Bappeholm, Langø og Lidsø i Rødbø-Fjord og Hasselo i Guldborg-Sund, samt endeel mindre Holme. Lolland og Falster i Forening med disse Smaaøer have et Fladeindhold af $30\frac{1}{10}$ g. □ M., hvoraf $21\frac{1}{2}$ g. □ M. falde paa Lolland, $8\frac{2}{5}$ □ M. paa Falster og Resten paa de mindre Der. Det ved Matrifuleringen opmaalte Areal utgjorde den 15de Juli 1871 (efter Tabel XI i Sammen drag af statistiske Oplysninger om Kongeriget Danmark Nr. 5) ialt i Maribo Amt (Søplanen medregnet) 301,025 Tdr. Land. Af dette Areal var besaaet og beplantet med Hvede 25,291 Tdr., med Rug 13,603 Tdr., med Byg 46,081 Tdr., med Havre 17,519 Tdr., med Boghvede 8 Tdr., med Grter og anden Bølgfæd 11,912 Tdr., med Blandsæd 9857 Tdr., med Kartofler 1510 Tdr., med andre Bølgfrugter 626 Tdr., med Raps 50 Tdr., med andre Handelsplanter 593 Tdr. Tilsammen besaaet og

SÖEN MELLE SMAALA

KORT
OVER
MARIBO AMT
udarbejdet og graveret af Oberst E. Klingsey,
revideret af Geheime Etatsraad J. P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark.

HERREDER.

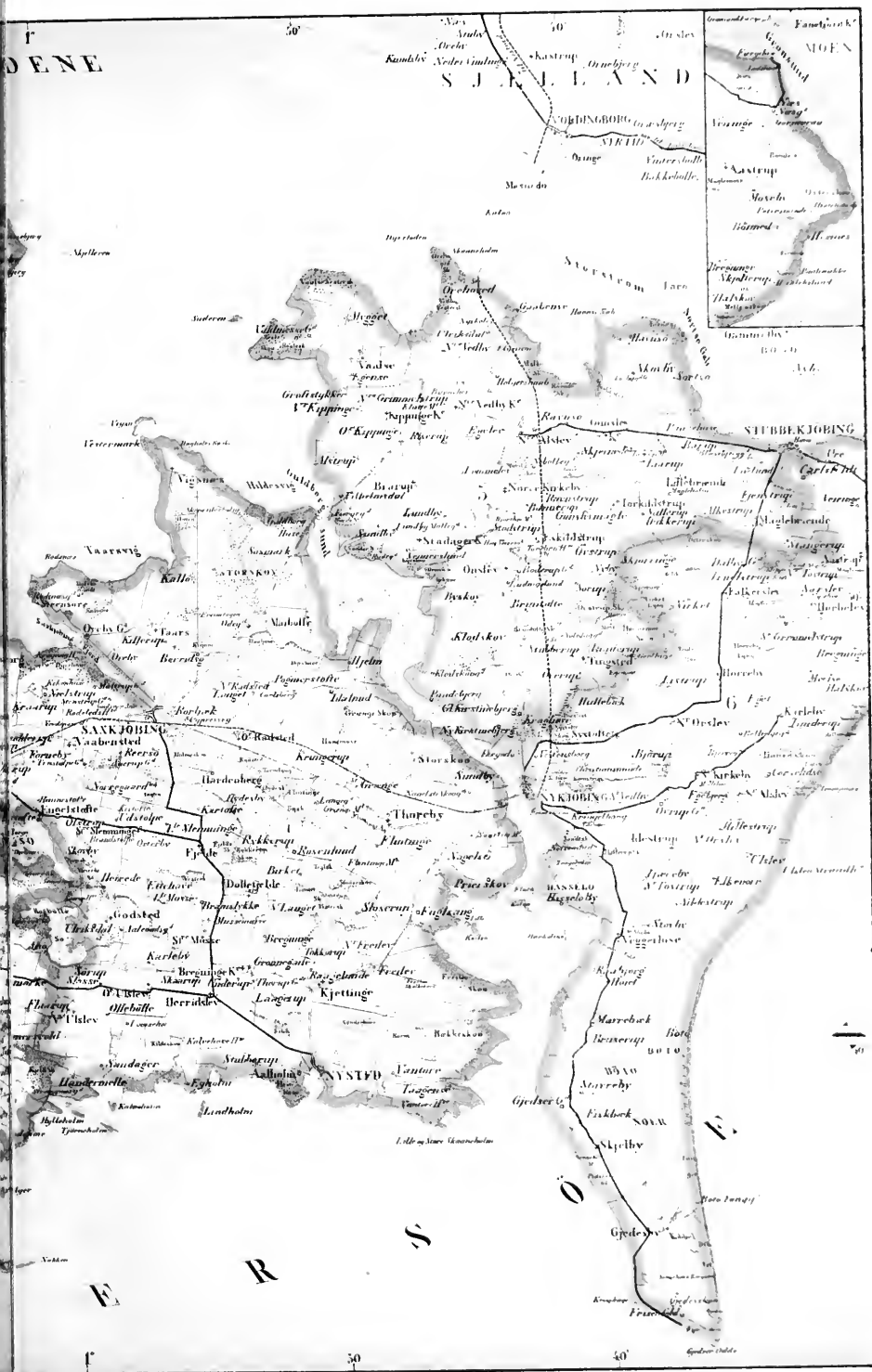
1. Hollands Sønder.	4. Musse.
2. ___d___ Nørre.	5. Falsters Nørre.
3. Fuglse.	6. ___d___ Sønder.

— Apprøvede Diger, tildeels ufulgte.
- - - - - Begrænsede Diger.

Ö S T

DENE

SJÆLLAND

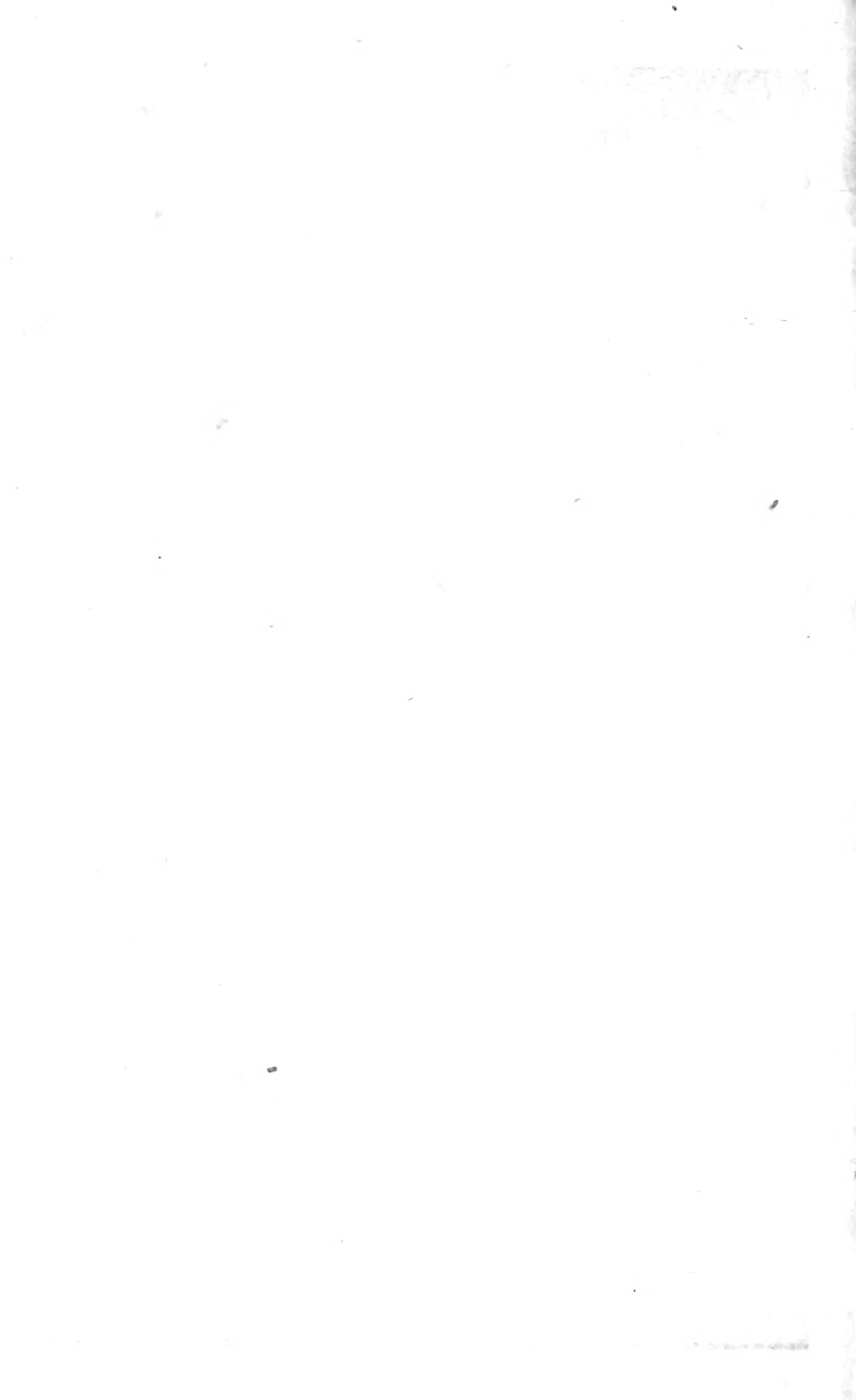
E R S

1

30

40

2 Ml

beplantet 127,059 Tdr. Til Afgræsning, Høslæt, Brak, Eng og Dredrev var anvendt 119,648 Tdr. Land. Til Fredskov var anvendt 32,289 Tdr. Det hele anvendte Areal var 278,996 Tdr. Land. Af det samlede Areal var drainet 33,037 Tdr. Land.

Kreaturholdet udgjorde den 15de Juli 1871: 22,010 Heste, 55,407 Stkr. Hornkvæg, 107,888 Faar, 25,157 Sviin.

Det samlede Ager og Engs og halverede Skovskylbs Hartkorn var efter Stat. Tabv. 3die R., 4de B. den 1ste April 1860 30,655 Tdr., deraf Kjøbstædernes Hartkorn 703 Tdr., Landdistricternes 29,952 Tdr. Af sidstnævnte hørte til 170 større Landeieendomme over 12 Tdr. Htk. 5928 Tdr., til 4052 Bøndergaardene fra 1 til 12 Tdr. Htk. 21,164 Tdr., til 8690 Huse under 1 Td. Htk. 2297 Tdr., til Skyldsatte, ikke bebyggede Lodder 563 Tdr. Af Husene havde 4285 over 2 Stkr. Htk., 2056 mellem 2 Stk. og 1 Fdkr. Htk., 1101 under 1 Fdkr. Htk., 1248 vare jordløse Huse. Fæstegaardenes Antal vare 1187 (med 7169 Tdr. Htk.), men 351 af disse (med 2235 Tdr. Htk.) ere i Aarene 1861—70 overgaaede til Selveieendom.

Maribo Amt havde den 1ste Februar 1870 90,706 Indbyggere, hvoraf 15,454 i Kjøbstæderne.

3 geistlig-administrativ Henseende udgjør denne Øgruppe **Lolland-Falsters Stift**, hvorunder dog ogsaa den til Sjælland hørende Ø Baago er henlagt. Under Stiftet høre 4 Provstier: Sønder- og Nørre-Herreders Provsti, Fuglse Herreds Provsti, Musse Herreds Provsti og Falsters Provsti.

3 verdslig-administrativ Henseende udgjøre Lolland og Falster med tilhørende **Der Maribo Amt**. Amtets Landsogne danne en Amtscommune med et Amtsråd af 9 valgte Medlemmer. Amtet udgjør 5te Landsthingskreds og indbefatter 5 Folkethings-Valgkredse.

3 juridictionel Henseende indbefatter Maribo Amt, foruden 7 Kjøbstadjurisdictioner, 9 Landjurisdictioner, nemlig: 1) Nørre-Herred; 2) Sønder-Herred; 3) Fuglse Herred); 4) Feio Birk; 5) Maribo Birk; 6) Nyted Birk; 7) Musse Herred og Baroniet Guldborglands og Grevestabet Hardenbergs østre Districts forenede Birker; 8) Nykjøbing Herred; 9) Stubbekjøbing Herred.

Maribo Amt hører til 2den Udskrivningskreds. Det danner et eget Stifts-Physicardistrict med følgende Lægedistricter: Maribo og Rødby District, Søkkjøbing District, Nakkov District (hvormed forenet Stadslægeembedet i Nakkov), Feio, Fæmo og Alfo District, Nykjøbing og Stubbekjøbing District. Med Hensyn til de directe Skatters Oppebørsel er Amtet deelt i 2 Amtstuedistricter: Maribo (for Lolland) og Nykjøbing (for Falster).

Brandforsikringsvæsenet for Landbygningerne i Amtet bestyres af 3 Branddirecteurer, en for Lolland, en for Falster og en for Fjæs Birk.

Lolland*),

der kun ved det smalle Guldborgsund stilles fra Falster, ligger imellem $54^{\circ} 38' 50''$ og $54^{\circ} 58' 25''$ n. B. samt $0^{\circ} 42' 6''$ og $1^{\circ} 37' v.$ L. Dens største Længde (fra Albuen til Sundby Færge) er $7\frac{3}{4}$ M.; Bredden varierer mellem $3\frac{1}{2}$ og 2 M.

Kysterne ere i det Hele meget flade, især mod Syd; Undtagelser herfra danne Birket Sogn med Ravensborg Slotsbanke, samt, skjønt i mindre Grad, enkelte Steder paa Guldborgland og i Omegnen af Nysted. Mod Syd og Vest skjære de to store Fjorde Rødbys-Fjord og Nakskov-Fjord sig vidt ind i Landet og danne en Mængde Der og Holme, Bugter og Vigge. Grunde omgive Kysterne overalt, dog især mod Syd, hvor den vidtstrakte Grund Rødsand strækker sig fra Rødbys-Fjord til Falsters Odde.

Ligesom Møen deles Lolland ved en Sænkning i en østre og en vestre Deel, som dog ikke ere synderlig forstjellige med Hensyn til deres Natur. Denne Sænkning, der er stærkt fremtrædende saabel i Havbunden som i det over Havsladen hævede Land, gaaer ind fra Søen mellem Smaalandene som en Kende, Staalbyh med 6—8 Favne Vand og Lindholms Dyb med indtil 5 Favne, grunder efterhaanden mere op, men fremtræder dog stedse tydelig mellem de omliggende Grunde, og skjærer sig tilfids ind i Landet som Sægtjøbing Fjord. Over Havsladen viser Sænkningen sig som en langstrakt smal Eng, der gjennemskjærer Den og afdelar det saakaldte Guldborgland fra den øvrige større Deel. Begge disse Dele af Landet, den mindre østlige og den større vestlige, have begge yderst eensformige, storformede og særdeles flade Skraaninger, mellem hvilke Vandfjellene kun hæve sig til ringe Høide over Havet. En mindre fremtrædende, men dog ikke uvæsentlig Forstjæl viser sig med Hensyn til Formen af Bækkenerne i den nordvestlige Deel af Landet. Her ere Skraaningerne nemlig i det Hele taget saa afglattede og eensformig hældende, at der hyppigst ingen Moser findes, medens Skraaningerne i den øvrige Deel af Den fremtræde mere udhulede, saa at her findes ikke saa Moser, nogle endog temmelig store. Det høieste Punkt i den østre Deel findes

*) Den første Stavelse i Landets Navn udlede flere Forfattere af Adjectivet lav (Lavland, Lalandia); sandsynligere udleedes det af oldn. læ, hvis Betydning er Vædste, Vand som staaer stille, i poetisk Stil Havet, i norske Dialekter Sumpvand; altsaa betyder det enten Landet i Havet eller snarest Landet med de mange Indsøer og stillestaaende Vande. Navnet skrives i ældre Tid altid Laaland, Laaland og endnu ofte Laaland.

nord for Næstved og er kun 42 Fod. Den vestre Deel har omtrent i sin Midte en langstrakt, næsten umærkelig Rygning. Den hæver sig i den sydøstre Deel af Den i Nærheden af Bregninge Kirke til 79 Fod, er dernæst betegnet ved Byerne D.=Alslev, Sørup, Alsø, Fuglse, Krynge og Bursø og naaer paa dette Sted 60—70 Fod, dernæst gaaer den forbi Naa, Østfiden af Christiansløde Skov, Langet, Stokkemærke, Vesterborg Skovhuse og Lille Lindet, paa hvilket Strog den gjennemsnitlig er lavere, kun 30—50 Fod; tilsidst naaer Rygningen sit høieste Punkt i Barnehøi ved Birket, 94 Fod, altsaa Lollands høieste Punkt (see Høideforholdene paa den sjællandske og den fynske Øgruppe af E. Madsen, Capitain i Artilleriet). Midt i dette sydøst-nordvestlige Høidedrag findes et Bassin af forholdsmæssig betydelig Udstrækning, der strækker sig fra Store Musse op mod Grimstrup. Dets Længde er paa det Nærmeste 2 Mile med meget forskjellig Bredde. Det bestaaer af en Række Bækkener, adskilte ved Fladninger af større og mindre Udstrækning; de østligere ere efterhaanden hævede, saa at deres Bund nu ligger tør og brugbar til Græsning og Tørvestjær, medens de vestligere endnu ere fyldte med Vand. Af de vandholdende Dele er Gaasø, den østligste, nu næsten ganske tilgroet; Heirede=Sø er den dybeste, 20—30 Fod paa flere Steder; Maribo=Sø og Nørre=Sø eller Grimstrup=Sø saavel som den sydligere beliggende Røg-bolle= eller M=Sø have i Almindelighed 6—9 Fod over Mudderet.

Lollands Grundbestaaffenhed har en Art af Lighed med Mærstegneves. Den ligger nemlig, naar det fornævnte Høidedrag undtages, næsten lige med Havet, fornemmelig den sydvestlige Deel, hvor de yderste Enge ofte overfyldes af det indtrædende salte Vand, hvorfor de ogsaa kaldes Saltninger; Jordbunden bestaaer i Regelen af en fin, tung og feed Leergrund, der paa de forskjellige Steder mere eller mindre er blandet med Muld. Under Overfladen findes næsten overalt Mergel. Paa Grund af Landets Fladhed er det vanskeligt at give Vandet Afløb, og Landet lider herved endeel i regnsfulde Aar. Lolland har kun faa Tørvemojer; de største og bedste Moser findes imellem og ved Banterne i Birket Sogn. Denne Mangel føles imidlertid mindre paa Grund af Dens herlige Skove. Skovarealet udgjør 23,700 Tdr. Land, der især bestaaer af Teg og Bøg. De største samlede Skovstrækninger findes øst paa Den i Nærheden af Guldborg=Sund og fra Midten af Landet til den nordlige Kyst. Characteristisk for Lolland (for en stor Deel ogsaa for Falster) ere de utallige spidsbladede Piletræer (i de senere Aar ogsaa Poppeltræer), der ere plantede langs med Veie og Markstjæl, og af hvis afhuggede Grene flettes Hegn. Naar man om Sommeren fra et høiere Punkt seer ud over Landet, seer dette ud som en sammenhængende Tørvskov, hvis blaaliggrønne Farvetoning kun afbrydes af de høiere og stærkere farvede Tøge- og Bøgeskove.

De betydeligste Aaer ere: Halsted=Aa, der kommer fra Besterborg=So, gaaer i sydvestlig Retning paa Grændsen af Nørre- og Sønder-Herred og falder ud ved Sæbyholm i en Arm af Naffov-Hjerd. Orby=Aa løber i modsat Retning, men ligeledes i Skjellet af de nævnte Herreder. Huus=Aa kommer fra Maribo=So. Begge sidstnævnte Aaer falde ud i den mod Toldstedet Bandholm indskydende Bugt (Bandholm=Bugten). Særkjøbing=Aa, der kommer fra Hanemojen i Guldborgland, forener sig med Afløbene fra Moserne ved Hardenberg og falder ud i Særkjøbing-Hjerd.

Af Indsøer mærkes foruden de fornavnte i Landets Centralbasin: Besterborg=So og Pederstrup=So.

Lolland med tilhørende Der har 63,953 Indbyggere, hvoraf i Kjøbstæderne 10,487.

Paa Lolland ere Kjøbstæderne: Maribo, Naffov, Nysted, Rødby og Særkjøbing og følgende 4 Herreder: Sønder-Herred, Nørre-Herred, Jørgse Herred og Musse Herred.

Det synes ikke blot i og for sig rimeligt, at Venderne, som fra Østerjøens sydlige Kystlande indtil Valdemarernes Tid gjorde saa hyppige og ødelæggende Angreb paa de lige overfor liggende Kyfter, ogsaa til enkelte Tider have sat sig fast paa de nærmest liggende danske Ter, navnlig Lolland og Falster; men flere Omstændigheder henpege ligefrem paa et slavisk Elements Optagelse i Befolkningen paa Lolland i den tidligere Middelalder. Lolland ligger kun i halvtredie Milis Afstand fra Femern, hvilken Ø ligesom det hosliggende Vagrien, som bekendt, var befolket af Vender; Særo beretter udtrykkelig, at der var en Tid, hvori Lolland som en statsfaldig Provinds var Slavernes Herredomme underkastet, og adskillige Stednavne, saavel paa selve Len, som ved dens sydvestlige og sydlige Kyfter, der vende mod Femern (Krammidse, Vilsese, Binnidse, Tillidse, Rindise) bære umiskjendelig Præg af slavisk Oprindelse*). Da den vendiske Prinds Prislav, efter at have ladet sig døbe, fik Valdemar I.'s Søster tilagte, gav hans kongelige Svoger ham efter Særo betydelige Forlehninger paa Terne, hvortil rimeligviis ogsaa Lolland har hørt, og Prislavs Søn med den danske Prindsesse, Knud, som døde 1183, siges ligefrem hos Særo at have havt Lolland i Forlehning. Siden Valdemar Seirs Tid var denne Konges yngste Søn Christoffer Herre af Lolland og Falster (han kaldes i Diplomer og Kroniker «dominus Lalandiæ», ikke dux eller Hertug), indtil han selv efter sine aldre Broders blodige Død blev Danmarks Konge 1252. Inden han besteg Thronen, var hans Søn, senere Kong Erik Glipping, efter en gammel Kronikes Angivelse (Scr. rer. Dan. I. p. 25), født paa Lolland; Stedet betegnes ikke nærmere. Valdemar Seirs uagte Søn Knud fik kort for sin Død, som indtraf 1260, efter Hvitfeldt Lolland i Forlehning af Erik Glipping istedsfor Bleking, som han havde havt fra sin Faders Tid. I Danmarks Oplosningsperiode efter Christoffer II.'s Jordrivelse 1326 fik den hollsteenske Greve Johan ved Rigets Udskning s. A. af Interimskongen Valdemar Ertisen Lolland, Falster og Femern, og efter Christoffers Tilbagekomst beholdt han ved et Forlig med denne sin Halvbroder 1329 Lolland som Pant tilligemed Sjælland og Skaane; dog synes idetmindste noget af Len at have hørt til de ringe Rester af Riget, som endnu vare i denne Konges Besiddelse, da han døde; thi han opholdt sig meget her i sine sidste Leveaar, og i den nærmeste Tid efter hans Død, i Aarene 1333 og 1334, kaldte hans Søn Prinds Otto

*) Jfr. en Afhandling af Prof. J. Schjern: „Om den slaviske Oprindelse til nogle Stednavne paa de danske Emaacer“ i hans „Hist. Studier“, 2det Bind, Kbhvn. 1857, S. 440-76.

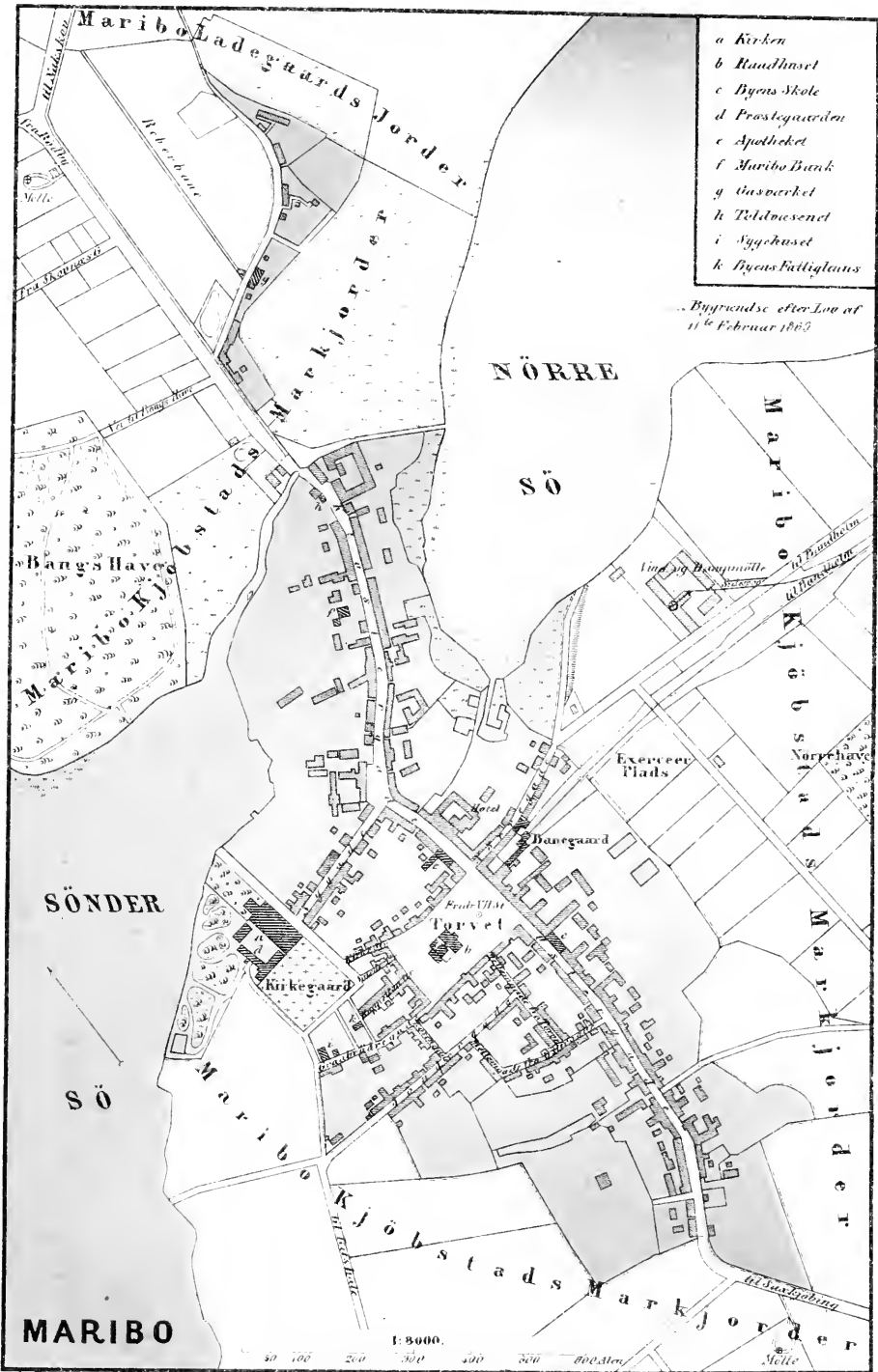

fig i Diplomer, som meest ere udstedte i Særljøbing, „Hertug af Lolland“. Da Valdemar Atterdag igjen havde samlet Rigets adsplittede Provindser, gjorde han sin Søn Christoffer til Hertug af Lolland 1359; men denne Prinds døde tidlig, i en Alder af 19 Aar, 1363, og derved banebædes Veien for hans Søster, den berømmelige Dronning Margrete, til Thronen. Kong Christian IV.'s ældste Søn Christian var en Tid lang Stattholder over Lolland og Falster. I den svenske Krig 1658—60 blev Lolland, ligesom saa mange andre danske Provindser, holdt besat af Fjenden; jfr. Natskov.

Saaavel i den katolske Middelalder som lige til ind i dette Aarhundrede have Lolland og Falster hørt til Hyens Stift. Den 30te December 1803 fik disse Lænderes egen Biskop (egen Stiftamtmand havde de alt forlængst haft) og havde siden tilligemed de omliggende Smaasøer udgjort et eget Stift.

Maribo,

Kjøbstad i Musse Herred, er beliggende mellem den større Maribo=So (1897 Tdr. Land) og den mindre Grimstrup= eller Nørre=So (86 Tdr. Land). De smukke Indsøer med skovbevægede Bredder og Holme give Byens Beliggenhed en malerisk Ynde. Hovedlandeveien igjennem Lolland passerer igjennem Byen. Afstanden til Natskov er $3\frac{1}{2}$ Mil, til Vandholm 1 M., til Særljøbing $1\frac{1}{4}$ M., til Nytljøbing paa Falster $3\frac{1}{2}$ M., til Guldborg Færgested $2\frac{1}{2}$ M., til Rødby $1\frac{3}{4}$ M. og til Nysted 3 M.

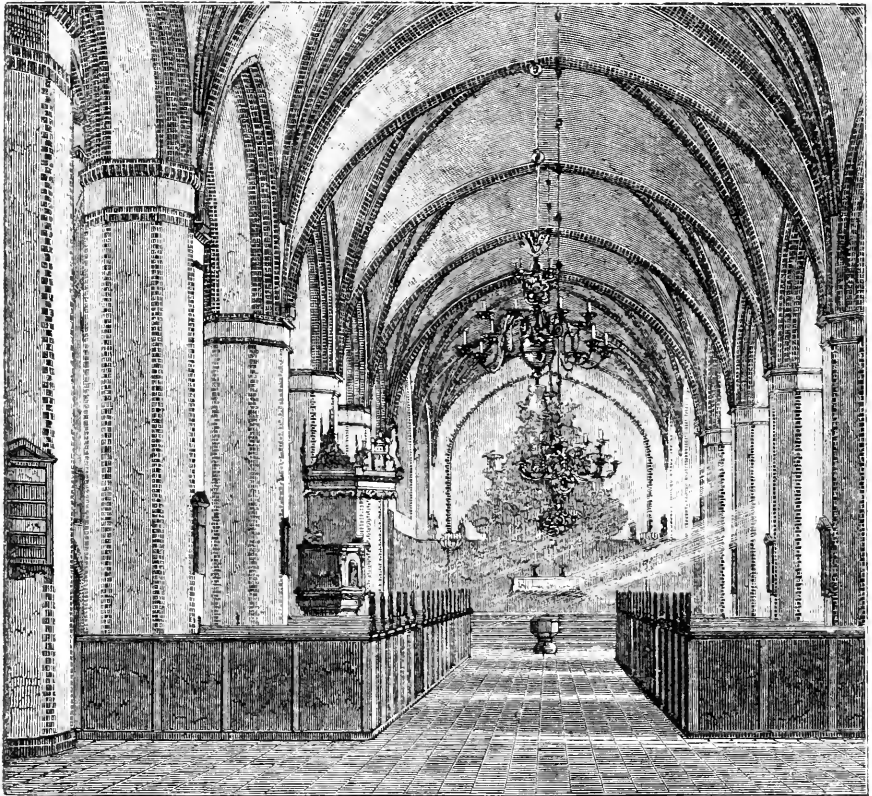
Byen har et Areal af 872,888 □ Alen, 10 Gader og 307 Gaarde og Huse (1837: 184), hvoraf 287 i den egentlige By. Bygningernes Brandforsikringssum var den 1ste April 1872: 1,093,730 Rd. (den 1ste Januar 1857: 796,760 Rd., 1843: 376,890 Rd.). Byens Forder udgjøre et Areal af 380 Tdr. Land Ager og 40 Tdr. Land Skov; Htk. 58 Tdr. 1 Skp. Ager og Eng og 9 Tdr. 3 Skpr. Skovsklyd.

Maribo Kjøbstad=Commune er forenet med et Landdistrict, som bestaaer af Hovedgaarden Maribo=Ladegaard og Landsbyen Refshale. Landsbyen har Communalvæsen, og navnlig Skole- og Fattigvæsen, fælles med Kjøbstaden og har intet særligt Sogneraad, men er repræsenteret saavel i Byraadets Skoleudvalg som i Fattigudvalget ved En af Landdistrictets Beboere. Folkemængden i Landdistrictet udgjør 164 Mennesker; Hartkornet er c. 98 Tdr. Ager og Eng og c. 7 Skpr. Skovsklyd.

Af offentlige Bygninger mærkes:

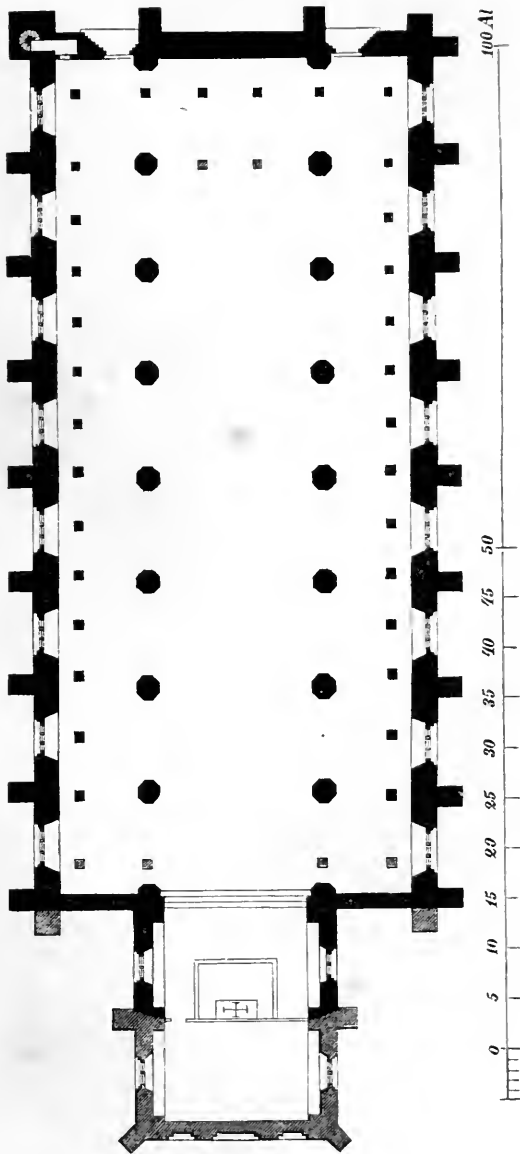
Maribo Stiftskirke. Først i Aaret 1803 fik Lolland=Falster sin egen Biskopstol. Til Stiftskirke udtækkedes Dens anseeligste Bygning, Sognekirken i Maribo, tæt ved Maribo=So. Nu staaer den fuldkommen frit, engang var den omgivet af talrige Klosterbygninger; men desto mere isøinesaldende vender den nu sin brede Forside, nu igjen forsynet med Trappegavle, imod Ost, medens dens smallere Chor, ligeledes med Trappegavle, fremtræder i Vest for Langhuset. Nu har den kun et lidet Spir, som i den nyere Tid er blevet opsat paa dens østre Gavl, tidligere reiste sig et ikke uanseeligt firkantet Klokketaarn ved Choret's Ende. Medens Kirkens Ydre alt viser en særegen Form, gjalt dette og gjælder endnu mere om dens Indre, hvorom senere skal tales. Den svenske Helgen=

inde Birgitte, der døde 1379 og blev canoniseret 1391, bekendt for de Aabenbaringer — revelationes — som tvende Paver Gregor XI. og Urban VI. erkjendte for ægte og indgivne af Guds Mand, havde stiftet Birgittiner, ogsaa kaldet Brigittiner eller den hellige Frelserens Orden (Sancti Salvatoris). Denne Nonne=Ordens Kirkebygninger, til hvilke Maribo Kirke hører, fremtræde med særlige Former. Det er omtalt ved Soro Kirke, at den var opført „i den Tarveligheds Land, der dengang sømmede sig for et Cistercienserkloster“, men denne forsættelige og bevidste

Maribo Kirkes Indre.

Reaction, som enkeltviis findes i Middelalderens Kunst imod en rigere Anvendelse af decorative Midler, „en Fordring til Tarvelighed og Strenghed i det christelige, fra Verden bortventte Sinds Navn“, var paa en vis Maade traadt endnu stærkere frem i Brigittiner Ordenen end hos Cistercienserne. Helgeninden selv havde jo udtalt sig imod „et hoffærdigt Bygningsæt“. Kirkehallens Form var særlig egnet til at modtage et saadant Idmyghedens Præg. Medens Bygningen fik en betydelig Udstrækning (Maribo, den mindste, har 205 Fods Længde) bleve Forholdene

Grundtegning af Maribo Kirke.

lave og trykkede; Midtportalen, hvorpaa Middelalderen ellers udviklede saa megen Pragt, var formeent disse Kirker, intet Tværstib, Klokketaarnt givet Plads op til Choret, som mod Sædvane var lagt i Vest*). Kirken

*) Vadstena Kirke ved Vettern, som reiste sig af Kvadersteen i de første Aar af det 15de Aarhundrede, er den ældste og anseeligste af Nordens 3 Brigittiner-Kirker og Forbillede for de 10 andre (begge

er restaureret i 1866—69 under Bygningsinspecteur, Etatsraad Hansens Ledelse, og den har derved gjenvundet sin tidligere Skjønhed og navnlig har den i det Ydre atter faaet sine gamle Trappegavle, Konnehøret hæver sig mod Vest noget over den øvrige Kirke og der er Alteret anbragt, Orgelet i Skibets østlige Mmur. Skillemuren, der før adskilte Zomsruchoret fra Skibet, er borttaget, og det svælker ikke mere det fordeelagtige Indtryk, som Kirken maa gjøre paa enhver Beskuer, ved sine skjønne lyse Hvælvninger (Stjernehvælvninger i Hovedskibet, Korshvælvninger i Side-skibene, Ribberne med Muursteensdecoration) og den lange, dobbelte Række af fritstaaende Piller. Som særligt for Kirken maa nævnes Pulpiturerne, der gaae langs dens trende Sider og under hvilke findes en Gang, der adskilles fra den øvrige Kirke ved de lave, bærende Piller; denne lave Omgang kaldes paa Stedet undertiden Munkegangen. Flere gamle Liigstene have fundet Plads her. Kirkens Altertavle forestiller i Billedstjærerarbejde: nederst Kristus i Gethsemane, i Midten Nadverens Indstiftelse samt Evangelisterne Marcus og Johannes ved Siderne, øverst Christi Opstandelse og ved Siderne Mathæus og Lucas; den er givet 1641 af Borgmester Sørensens Enke; de 4 S paa Tavlen skulle bethyde Salig Søren Sørensen. Prædikestolen er givet 1606 af Morten Benstermand til Søholt og Fru Anne Galt. Den smukke Døbefont, udført efter Etatsraad Hansens Tegning, er skænket af Kammerherre Wichfeld til Engestofte og Hustru fødte Rosenkrands. Til Høire for Døgangen til Alteret findes nu den Niche, hvor Grevinde Leonore Christine Ulfelds jordiske Levninger *) og hendes simple Liigsteen er henfat. Inscriptionen over hende lyder saaledes: „Herre! hafde dit Ord ick værret min Trøst, saa hafde jeg forgaaet i min Glendighed. Dette Begravelsis=Sted tilhører Hendis Høyhaarne Naade Grefwinne Leonora Christina, hvorhelst trende af henders Søner ære nedersatte, oc sielf hviler hvn her siden den 6te Aprilis Anno 1698, da hvn hafde lefvet 76 Aar 8 Maaneder oc 8 Dage.“ Under hendes Hoved var lagt en Pude, der var støppet med hendes af Sorg graanede og affaldne Haar, og hvorpaa hun havde indshjet følgende Vers:

„Hvor mangen Tanke=Spaan og Hjertens Sukke=Ånude
Tilsammen heftet er paa denne Prude=Pude.
Naarjom nedlagget er mit Hoved paa sit Haar,
Da løses op mit Raand: Min Siel i Glæden staaer“.

Bag Alteret er Landemodestolen, hvor der findes en Buste af Biskop H. Müller, † 1842, over hvem der er oprettet et smukt Monument paa Kirkegaarden, tæt ved Indgangen til Kirken; fremdeles opbevares her et interessant gammelt Mariebillede og en gammel Altertavle med et Helgenbillede i Abbeddragt (efter Sagnet Ansgar), som tidligere hang paa en Vægspille foran Zomsruchoret og efter Sagnet pegede hen paa en

dog Muursteensbygninger), Maribo og Mariager, hvis Bygning begyndte kort efter denne. Vedens Maribo Kirke endnu har Kirkehallens Form i dens Reenhed, kun at Sideskibene ere noget smallere og lavere end Hovedskibet, fræveg man derimod i Mariager forskillede, itet man hævede Midtskibet betydeligt over Sideskibene.

*) Leonore Christines Grav har i tidligere Tider lidt meget af Jugtighed, hvorfors der ved dens Efterføyn for 40—50 Aar siden kun fandtes saa Levninger af Liget og Kisten. Disse Levninger bleve alle henlagte i et Skrin, der blev sat paa en opmuret Pille i Graven.

Stat, som laae skjult i en af Pillerne; endvidere et gammelt Køjeljekar, et Timeglas og i et Skab en interessant Samling Relikvier, fundne 1818 i den Kristusfigur, der hænger foroven. De ere rimeligviis bragte hertil fra Vadstena kloster 1416 og have oprindeligt været opbevarede i et Væger, skjænket af Biskop Ledehat. Til hvert Stykke er føiet følgende Beskrivelse:

- 1) Af den Svamp, som Herren drak Eddike og Galde af.
- 2) Af den gyldne Port, som Herren bar det svære Kors igjennem.
- 3) Dette er af det Klæde, som den store Helligdom, som er det hellige Kors, laa udi, som Fru Marie Myntmesters gav hid, hvilket Klæde som end er rødt af det hellige Kors.
- 4) Af det Borklæde, som de 10,000 Ridderes Helligdom laa udi.
- 5) Dette er af det Borklæde, som St. Johannes Baptista laa udi, og er der endnu nogle Smuler af hans Helligdom udi.
- 6) Af det Borklæde, St. Peders Helligdom laa udi.

Der er Udskilligt ved denne Kirkes Bygning, som synes at vise, at man først, i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, har opført den vestlige Deel af Skibet med Somsrudoret, hvilke Dele af Bygningen ogsaa benævnes „den ældre Kirke“, hvortil da senere er føiet den østre Deel af Skibet, den saakaldte „nyere Kirke“. Endogsaa udvendig paa Muren findes en Forsjæl; den ældre Kirkes Vinduer have en rigere Ledspøining, dens Stjernehvælvinger færre Ribber; endelig seer man ovenpaa Hvælvingen Hovedskibets Sidemure opførte til en temmelig Høide over Hvælvingerne; den ældre Kirke har her spidsbuede Fordybninger, den nyere store rundbuede Abninger o. s. v.

Af Liigstene, der findes paa Kirkens Gulv, mærkes en over „Salig Rasmus Hanssen“, † 1565, der er prægtig, af et Slags rødligt Marmor; i samme er udhugget Gud Fader med sin korsfæstede Søn foran sig, og over dem den Helligaand; endvidere over Johannes Pøike til Bierit, † 1478, og Hustru, over Laurig Urne, Landsdommer, † 1553, over Abbedisjerne efter Reformationen Ifr. Margrete Urne, † 1582, og Ifr. Margrete Norby, † 1602. Paa Kirkens østlige Endemuur findes et i Steen udhugget Billede af den korsfæstede Frelser.

Saa vel et Prospect af Kirkens Indre som en Grundtegning af samme ere ovenfor givne.

Raadhuset, opført i Aarene 1856—57, prydet med et lille ottekantet Taarn.

Sygehuset, opført 1846, sælles for Byen og Landet, og **Hospitalet** (Begyndehuset) for 10 fattige Kvinder. Hospitalet eier en Legatcapital af 910 Rd.

Communeekolen, inddeelt i 2 Afdelinger.

Gasværket (anlagt af Kommunen 1866).

Kommunen eier endvidere en **Bogsamling**, der er grundlagt ved frivillige Bidrag 1795 af K. Seidelin, og som tæller c. 14,000 Bind af alle Videnskabsfag.

Indbyggere i 1870: 2156 (1061 af Mdfj. og 1095 af Rvdfj.); i 1860: 1992; i 1855: 1960; i 1850: 1667; i 1845: 1416; i 1801: 686; i 1769: 508.

3 Genhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat anfattes 273 Skattepligtige til en Skatteindtægt af 163,150 Rd.

Byen har i de senere Aar udviklet sig betydeligt. Handel, Brændeviinsbrønderi, Haandværksbrug og Jordbrug ere de vigtigste Erhvervs-grene. Da Byen er en Landstad, har den Toldsted og Ladeplads ved det 1 Mil mod Nord liggende Vandholm, hvorfra saavel den, som tilbeels Rødbb, har sin Ud- og Indførsel.

3 1871 blev af de vigtigere Varer fortoldet ved Vandholm Toldsted: 1400 Tdr. Salt, 81,182 Pd. Kaffe, 630 Pd. Thee, 163 Pd. fabrikeret Tobak, 9010 Pd. Riis, 2280 Pd. Viin, 3694 Vtl. andre Spirituosa, 651 C.=Lstr. og 20,686 C.=Fd. Trælast, 6580 Pd. Pinned- og Bomulds-manufacturvarer, 9958 Pd. Uldmanufakturvarer, 12,805 Pd. Bomulds-garn, 319 Pd. Silkevarer, 18,770 Pd. raffinerede og uraffinerede Sukkere, 2556 Pd. Sirup, 5953 Pd. Humle og c. 15,000 Tdr. Steenful. Af Kornvarer og Frosorter var den samlede Udførsel i 1871: 133,696 Tdr. og deraf til fremmede Steder 102,490 Tdr. (til England 44,331 Tdr., Norge 8569 Tdr., Sverrig 1728 Tdr., Preussien 1257 Tdr., Slesvig og Holsteen 5825 Tdr., Lybel 400 Tdr., Holland og Belgien 38,860 Tdr., Frankrig 1520 Tdr.).

Skibsfarten var i 1871 paa Udlandet: indgaaet 134 Fartøier af 3130 C.=Lstrs. Drægtighed med 2089 $\frac{1}{2}$ C.=Lstrs. Bestuvning; udgaaet 150 Fartøier af 4125 C.=Lstrs. Drægtighed med 3348 $\frac{1}{2}$ C.=Lstrs. Bestuvning; paa Indlandet: indgaaet 390 Fartøier af 4037 $\frac{1}{2}$ C.=Lstrs. Drægtighed med 2461 $\frac{1}{2}$ C.=Lstrs. Bestuvning; udgaaet 377 Fartøier af 3279 C.=Lstrs. Drægtighed med 2474 C.=Lstrs. Bestuvning.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) udgjorde i 1871: 28,516 Rd.; Brændeviinsafgift 9260 Rd.

Ved Vandholm Toldsted var ved Udgangen af 1871 hjemmehørende 34 Fartøier af 748 $\frac{1}{2}$ C.=Lstrs. Drægtighed.

Af industrielle Anlæg fandtes i 1871 i Maribo: 1 Bogtrykkeri (hvorfra udgives „Lollandsposten“), 3 Ølbrysterier, hvis Production angives til 5200 Tdr. Øl, 2 Brændeviinsbrønderier med en Production af 181,000 Pletter Brændeviin, 4 Garverier, af Production 1950 Stkr. Huder og 3050 Stkr. Skind, 1 Kalkbrønderi, af Production 1694 Tdr. Kalk, 2 Pottemagerier, Productionsværdi 4400 Rd., 2 Tøifabrikker, af Production 20,900 Alen Tøi. Et i 1856 i Maribo anlagt Teglværk har i bemeldte Aar produceret 350,000 Stkr. Muursteen, 2500 Stkr. Tagsteen, 6000 Stkr. Brøndsteen og 12,000 Stkr. Steen af forskellige Former, 2 Uldspinderier producere 14,000 Pd. Garn, 3 Møller, hvoraf en Dampmølle, der tilsammen producere aarlig 15,000 Tdr. Hvedemeel, 8000 Tdr. Gryn, 9000 Tdr. Rugmeel og 300 Tdr. Skraa.

Kreaturholdet i Maribo var den 15de Juli 1871: 122 Heste, 218 Stkr. Hornkvæg, 154 Stkr. Faar og 294 Stkr. Sviin.

3 Maribo holdes 6 Markeder: 3 i Fasten med Heste og Kvæg, 1 i Juni med Kram, Heste og Kvæg, 1 i October med Kram og 1 i November med Heste.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og By-skriver samt Birkedommer og Skriver ved Maribo Birk.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Skæfe- og Regnskabsvæsenet; b) for Fattigvæsenet; c) for Skolevæsenet; d) for Bro-lægnings-, Veis- og Vandvæsenet; e) for Gasværket og den offentlige Belysning; f) for Tilshyret med Communens faste Eiendomme samt med alt Inventarium; g) for Redactionen af det Uddrag af Byraadets Forhandlinger, der ved Trykken bekendtgjøres.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 4116 Rd., Skolevæsenet 3851 Rd., Rets- og Politivæsenet 452 Rd., Delinventudgifter 618 Rd., Brandvæsen 275 Rd., Medicinalvæsen 272 Rd., Byens Gader og Veie 1151 Rd., Gadebelysning 500 Rd., Bidrag til Statskassen 588 Rd., Amtsrepartitionsfonden 100 Rd., Amtsskolefonden 162 Rd.

Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 2123 Rd., b) ved Paaligning 12,551 Rd. (paa Grund 2677 Rd., paa Næring 1470 Rd., paa Formue og Velighed 7854 Rd., Landdistrictets Bidrag til Kjøbstadens Fattigs- og Skolevæsen 550 Rd.).

Bed Udgangen af Aaret 1871 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 8,620 Rdl.; b) i faste Eiendomme 67,100 Rdl. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1871: 41,959 Rd.

Communens faste Eiendomme ere: Kirken, Raadhuset, Sygehuset, Hospitalet, Skolebygningen med en Jordlod, Gasværket, Exerceerpladsen, Tørvemosen i Vestermark, do. og Søbrinken i Østermark samt 2 smaa Bønger under Bygrunden.

Af offentlige Skoler har Maribo 2, nemlig: 1) en borgerlig Realskole med 3 Lærere og 1 Lærerinde. Skolen har 3 Drengelasser med 60 Elever og 2 Pigeklasser med 40 Elever; 2) en Almueskole med 2 Lærere og 1 Lærerinde. Skolen har 4 Klasser, fælles for begge Kjen, med 170 Elever.

Endvidere et Asyl med 1 Lærerinde og 40 Elever.

Af private Skoler gives her 3, nemlig: en Realskole for Drengene med 1 Lærer og 12 Elever, en do. for Piger med 3 Lærerinder og c. 40 Elever, en do. for begge Kjen med 1 Lærerinde og 12 Elever. Endvidere 3 Bogeskoler med c. 30 Elever.

Byen har et Brand- og Politicorps, hvilket sidste er reorganiseret i Aaret 1856. Brandcorpsen tæller c. 180 Mand; Politicorpsen 24 Mand.

Havnen i Vandholm bestyres af en Commission, af hvilken Besidderen af Grevskabet Knuthenborg er Medlem. Den meget lange Skibsbro i Vandholm er nemlig opført af den sidst afdøde Besidder af Knuthen-

borg, hvorfor der ogsaa af Grevskabet hæves Havne- og Bropenge efter en fastsat Text.

I geistlig Henseende er Hillested Sogn i Fuglse Herred Annex til Maribo. En ordineret Catechet er tillige Førstelærer ved Borgereskolen.

Ved Bandholm-Maribo Toldsted er ansat 1 Toldforvalter, 1 Controllør og 1 Toldassistent; ved Postvæsenet en Postmester. Telegraphstation.

Amtstuen for Volland er i Maribo. Der boer ogsaa Districts-lægen for Maribo District. Ap'othek. 2den Udskrivningskreds 238te Lægd. Valgsted for Amtets 2den Folkethings-Valgkreds.

Gasværkets Indtægter i 1871 var 6078 Rdl.; dets Udgifter 5583 Rdl. Afsetning af Gas: 1,972,600 Cubiffod.

I Aaret 1854 er i Maribo oprettet en Disconto- og Laane-Bank. Omsetningen var i Aaret 1ste Juli 1870—30te Juni 1871: 3,047,737 Rdl. Reservesfond 24,608 Rdl. Actiecapital 250,000 Rdl. Deposita 559,445 Rdl.

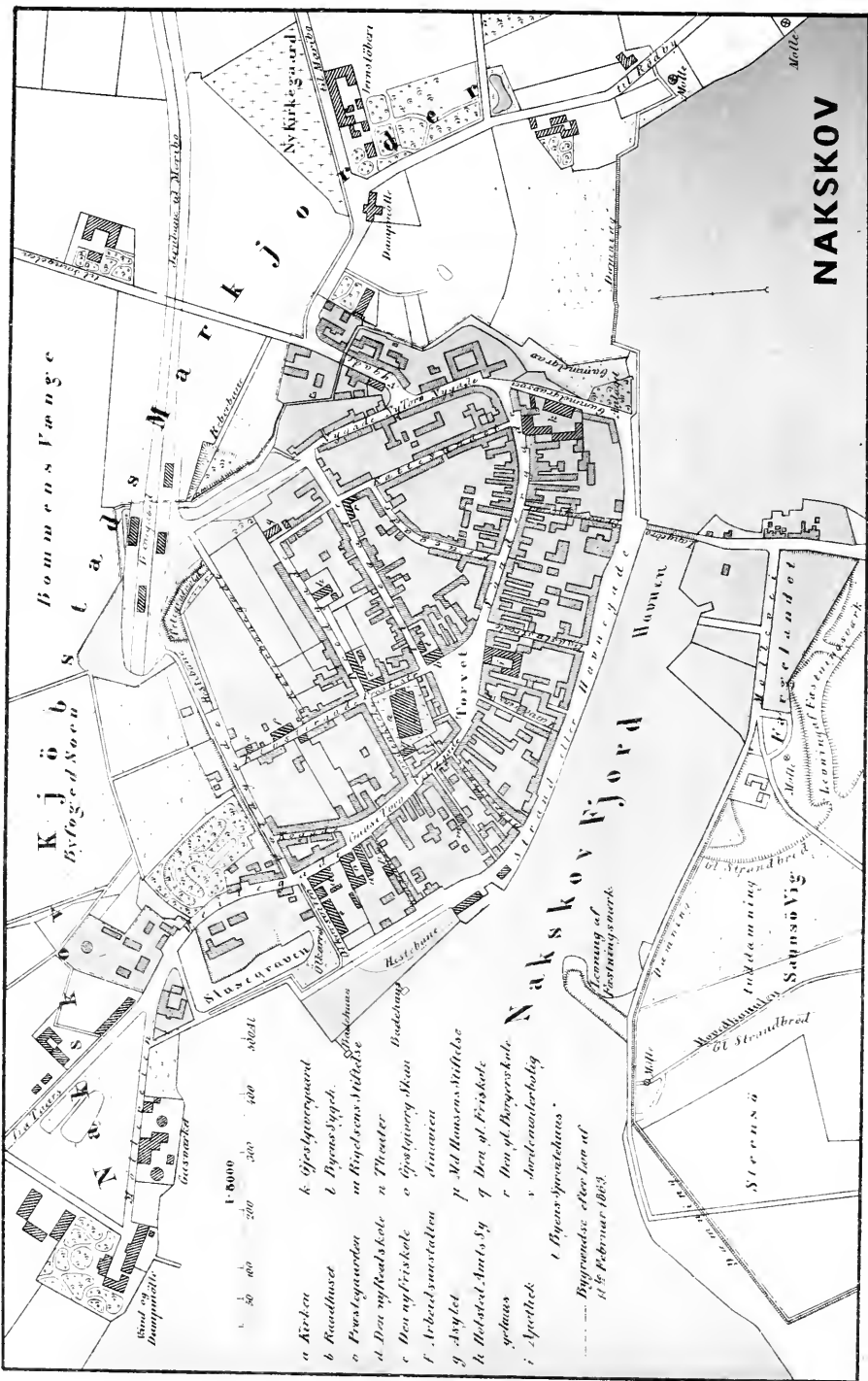
I Aaret 1870 blev anlagt en Jernbane mellem Maribo og Bandholm.

Maribo har ikke noget egentlig Baaben, saaledes som de øvrige Kjøbstæder, men i dens Segl er alene anbragt Bogstaverne M og B.

Kjøbstaden Maribo ligger paa den Blads, hvor forhen en Laandsby Skemminge (i Baldemars Fordebog „Skemthug“) var beliggende. I Dronning Margretes Tid stete her det Bertegu, at en Blads hver Nat var opløst af en klar Lue, og dette blev udtydet, at det var den hellige Jomfrues Billie, at paa denne Blads Skude opføres et Kloster hende til Ære. Dronningen erhvervede snart efter Grunden, men selve Klosteret blev først reist under Erik af Pommern ved Aar 1417 og kaldet Maribo Kloster (habitaculum Mariæ). Det havde saavel Munke som Nonner, hvoraf hine levede efter St. Augustini, disse efter St. Birgittæ Regel. I Midten af Aar-hundredet synes Klosteret at have faaet nye Bygninger; fra disse tvende forskjellige Tidspunkter skriver sig vel ogsaa Kirkens Bygning (see ovenfor Beskrivelsen af Maribo Kirke). Henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede opnaaede Klosteret et stort Helligheds Ry, og andre Klostre søgte at blive optagne i dets Sosterstab. Betydeligt Fordegods synes Klosteret ogsaa at have samlet, deels ved Stifterens, deels ved Privates milde Gaver. Reformationen omstyrkede ikke strax dette Kloster. Adelen banfaldt nemlig Kong Christian III. om at maatte beholde det i Klosterform, deels som et Overholdssted, deels som et Henvisningssted for deres Døtre. Aar 1556 bekræftede Kongen alle Maribo-Klosters Privilegier, som det havde af hans hoisjalige Forfædre, dog under den Forpligtelse at give Kongen med Følge een Rats Ophold, naar han drog gjennem Volland. Samme Aar blev med stor Pomp, endogjaa i Kongens og Dronningens Dverværelse, Rigshofmester Mogens Gjøes Datter, Anna Gjøe, indledet i Klosteret. Aar 1563 klagede Biskoppen i Fyens Stift, Magister Niels Jespersen, bitterlig over Nonnerne. Det hedder saaledes i Klagen blandt Andet, at Nonnerne ikke lode Præster eller andre ærlige Folk komme ind til sig, men vel toge mod unge Adelsmand og andre, som vare drukne. Af dem taalte de, at deres Hue blev afreben og de selv træterede ikke anderledes end Skjøger. Indbyrdes levede de i daglig Riv, Klammer og uforsømlig Trætte, bandede om Tusinde Skotter Djævels, onstede hverandre, at Pokker maatte falde paa dem saa store som Fæde. De sloge hverandre Drefsig, ja drak sig saa drukne, at de ikke kunde reise sig. 1596 blev der paa Grund af de mange Uorden, der vedbleve at foregaae, gjort en ny Indretning og Bestemmelser tagne for Eftertiden. Det bestemtes saaledes, at Mandfolk ikke maatte komme i Klosteret „uden at være af Adels“, at en Klosterdame, saafremt hun bliver længere end 6 Uger borte fra Klosteret,

NAKSKOV

1:5000
 0 50 100 200 300 400 500
 Meter

- a Kirken
- b Rådhuset
- c Præstegaarden
- d Den nyfødtskole
- e Den nyfriskole
- f Arbejdsmærket
- g Asylst.
- h Holsted Amts Sygehus
- i Zyntheek
- k Sjælsgravene
- l Byens Sygeh.
- m Rigetsens Skole
- n Theater
- o Højstuevej Skole
- p. Mellemens Skole
- q Den gl. Friskole
- r Den gl. Byes skole
- v Arbejdsmærket
- t Byens Sprogethus

Bygningerne efter Plan af
 af 16 Februar 1863.

da skulde henjættes paa Vand og Brød saalænge, som hun havde været borte over Tiden, at en Klosterdame, naar hun lod sig besvangre, skulde strax iden vibere af Abbedissens indmures (det vil sige fængsles) og vendes hele Levetid bespises indmuret. Disse Forholdsregler synes imidlertid endnu ikke at have kunnet raade Bod paa Klostersigtens Forjald, thi Aar 1620 inddrog Kong Christian IV. ganske Klosteret og henlagde det under Sørs ridderlige Academi. Det er fra dette Kloster, at Kjøbstaden Maribo har sin Oprindelse. Omendstjont den i Recessen fra 1536 nævnes blandt Kjøbstæderne, findes den dog senere i Christian III.'s Regjerings Tid forbigaaet i saadanne Documenter, hvor samtlige Kjøbstæder nævnes, og i et Brev af 5te Janmar 1557 om Hollands og Falskers Udredelse af et Orlogsskib, skelnes udtrykkelig mellem „Kjøbstædemændene“ i Holland og Falster og „Underfaatterne“ i Maribo og Noddy; imidlertid var Byen efter samme Document deengang betydeligere end flere Kjøbstæder, thi dens Anpart var ansat til 10 Dele, medens Nafjøbings kun var 5, Nysteds 4 og Saxkjøbings 3; ifkun Nakstovs og Stubbekjøbings var større, resp. 20 og 12. I Frederik den Andens Tid findes Maribo stadig paa Listerne over Kjøbstæderne, og i et Brev af 19de October 1559 nævnes Borgmester og Raad i Byen. Siden den Tid har den altid været anerkjendt som Kjøbstad.

Aar 1596 overgik Byen en stor Ildbrand, som tillige ødelagde dens ældre Sognkirke, hvorefter Klosterkirken blev Byens eneste Kirke. I Rejens Atlas seer man endnu en stor Deel af Klosterbygningerne, saaledes Omgangen af Munkeløstret syd for Kirken, til hvilken den umiddelbart stødte op; et Par mindre Bygninger af samme Kloster anføres at være Sognepræstens Residens; Nonneklostrets Hovedbygning nord for Kirken sees som Ruin; en mindre Sidebygning staaer endnu. Et isoleret staaende Taarn sees tæt ved Kirkens Chor. Af Nonneklostret findes endnu Muurlevninger i en privat Have. Endeel af sammes Mure og Hvalvinger bleve 1672 med kongelig Tilslædelse anvendte til „Bognsted“ (Baabensted) Kirketaarns Opførelse. Rejien af Klosterbygningerne nedbrødes i Løbet af forrige Aarhundrede. I Grundtegningen og Prospectet af Maribo i Danske Atlas findes der intet Spor af Klosteret.

Bed Maribo findes tvende gamle Borgpladse, nemlig i Skoven Vest for Grimstrup-Sø „Høiflottet“ eller „Linsmose Slot“ og paa Børs eller Borgo i Maribo-Sø lig-nd for Refshale By. I Valdemars Tordebog nævnes ikke Refshale By, men „Refshaleburgh“, der sandsynligviis har været det første, hvoraf der paa Ten er Spor. Da man for nogle Aar siden var beskæftiget med at rydde de gamle Grave af Linsmose Boldsted, har man fundet umiskjendelige Spor af, at denne Borg i sin Tid er bleven ødelagt ved Ild.

Da Maribo Kloster af Christian IV. blev inddraget, søges Kongen at have overdraget Benyttelsen af en Deel af Ladegaardens Jorder til Byen Maribo. Disse Jorder kaldtes Udmærkerne. Da de imidlertid ikke benyttedes af Indbyggerne, stjædede Kong Christian V. dem tilligemed Maribo-Ladegaard til Kongens Leverandør Werdelman's Enke. Hun eiede ikke Gaarden mere end et Aar, og afhændede den da til Grev Adam Christophør Knuth, hvorefter den blev incorporeret i Grevsfabet Knuthenborg.

Professør Henrik Nicolai Clausen er født i Maribo den 22de April 1793.

Nakstov,

Kjøbstad i Nørre-Herred, den anseeligste, vigtigste og største af Hollands Kjøbstæder, ligger ved den store Nakstov Fjord paa en lav, jevn, siid og leret Grund, der paa det Høieste kun hæver sig 18 Fod over Vandspeilet, omgiven mod Landsiden af tildeels nu udjervnede og sammenstunkne gamle Volde*). Afstanden til Maribo er 3 $\frac{1}{2}$ Mil, til Saxkjøbing 4 $\frac{3}{4}$ M., til

*) Esterat de saakaldte „Høiefats“ Volde mod Nord og Nordost af den aagaede Borgmester, som midlertidig Beneficiarius for $\frac{2}{3}$ af dem, og af den nuværende Borgmester, som Bruger af Rejien. I Aaret 1858 vare blyene afstaaede til Byen, blev Storstedelen af dem slojede og anvendte til Opfyldningen af Fæstningsgraven. Rejien, den saakaldte Telegraphvold, Brudefængselsstionen og

Gaabense 9 M., til Rødby 3 $\frac{1}{2}$ M., til Nysted 6 M. og til Taars Færgested 1 $\frac{1}{2}$ M.

Byen har 19 Gader og 661 Gaarde og Huse (i 1837: 358), hvoraf 151 udenfor Byen. Bygningernes Brandforsikringssum var i Marts 1870: 1,724,078 Rd. (i Marts 1857: 1,297,730 Rd., i 1843: 530,790 Rd.).

Ifølge den efter Lov af 11te Februar 1863 foretagne Matriculering af Byens Grunde og Bygninger udgjør Jordernes samlede Hartkorn 122 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr. 1 $\frac{1}{2}$ Alb. og Bygrundens 8 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 2 $\frac{3}{4}$ Alb. Alle Jorderne ere udfstiftede.

Til Kalkflov Sogn hører foruden Kjøbstad-Communen tillige en Land-Commune, som bestaaer af Landsbyerne Kruckholm og Abildtorpe samt nogle enkelte Steder. Land-Communen har sit eget Communalvæsen uafhængigt af Kjøbstaden, undtagen for Skolevæsenets Vedkommende, og danner et selvstændigt Sogneraad. Folkemængden i Land-Communen udgjør 261 Mennesker; Hartkornet er c. 63 Tdr. Ager og Eng.

Af offentlige Bygninger mærkes:

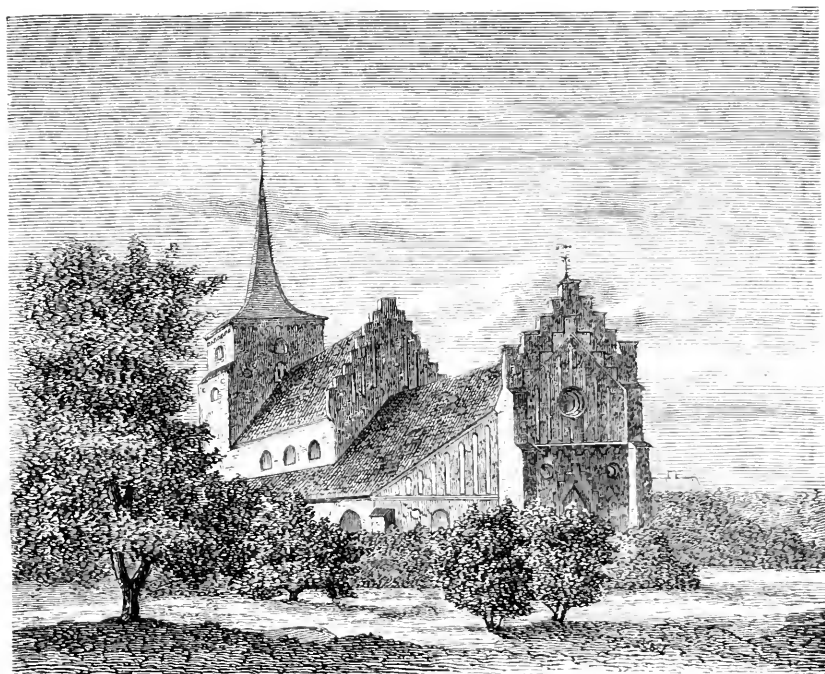
Kirken. Dennes Ælde gaaer idetmindste op til det 13de Aarhundrede. Den var i den katholske Tid indviet til de Søfarendes Skytshelgen St. Nicolaus og havde iffe mindre end 10 Altere, ligesom den da ogsaa endnu er en sjelden anseelig Kjøbstadkirke, skjønt den efterhaanden har mistet adskillige Tilbygninger, saaledes et Capel ved nordre Side og ved den sidste Hovedreparation det gamle Vaabenhuus, som laae ved søndre Side af Kirken, og hvori en af Borgernes kjække Anførere under Beleiringen 1659, Diderich von Esen, var begravet. 1618 fik Taarnet et overmaade høit Spiir, som imidlertid var saa daarligt bygget, at det allerede 7 Aar efter blæste ned. 1653 blev Choret betydelig udvidet og forlænget ved den tilbyggede Omgang, der under Byens snart efter paafølgende Beleiring af de Svenske benyttedes som Krudtkammer, hvorfor ogsaa Kirken, saasnart Fjenden fik Nys herom, blev et Maal for hans Bomber, af hvilke dog forholdsvis kun saa ramte. Den 1ste Juni 1659 faldt saaledes en Bombe i den af Mennesker propfulde Kirke, men sprang tilhøfte mod en Pille; en anden Bombe sprang 2 Dage efter i Nærheden af Krudtkammeret, men uden at nogen videre Ulykke stete. Den 19de Juni faldt den Bombe, som endnu ligger i Kirken; den slog igjennem Chorbvælvingen, just som der skulde være Daab og Altergang, og Præsten stod for Alteret; men ogsaa denne Gang frelstes ethvert Menneskeliv, hvorimod Kirken blev slemt ramponeret*). Paa Taarnets vestre Side findes 5 Kanonluger indmurede fra samme Beleiring. 3 Aarene 1687 og 1822 slog Lynilden ned i Kirken og Kirketaarnet; det sidste Tilfælde

den nordvestlige Bastion, blev derimod tildeels forhoiet og udvidet for at skaffe større Afsværling i et Parkanlag, hvortil den blev omdannet. Men i indværende Aar, 1873, meddelte Byen Congressionshaverne paa Anlæget af den lolland-falsterke Jernbane Tilladelse til at lægge Jernbanens Stationsbygninger i en Deel af Anlæget for at saae disse saa nær Byens Centrum som muligt, og vil Anlæget som følge heraf tage sin Charakter som saabant og rimeligvis efterhaanden blive bebudget. Af de øvrige Volte er ogsaa en Deel anvendt til Opfyldning af de andre Grave, og ved Sletning af Volten syd for Havnen, paa det saakaldte Færgeland, i Aarene 1858 og følgende Aar har Byen ved Udflydning ogsaa indvundet betydelig Plads, hvoraf en Deel er solgt til Anvendelse til en Opfyldingsbedring.

*) Jfr. Friis's Mindeblade om Kalkflov's Fortid S. 66—67.

gav Anledning til en Hovedreparation paa Kirken, hvorved det store Taarn, der tidligere havde et vansirende lidet Spidstag eller Hætte*), fik sit nuværende ottekantede, spaantakte Spiir, hvis Høide over Taarnmuren er 92 Fod, fra Gaden ialt 192 Fod. I dette Taarn findes et nyt Uhr (Skænket af Banken i Raskov) og 4 store Klokker, af hvilke de 2 ere omstøbte i 1859. Kirken er, som ovenmeldt, en anseelig stor Muursteens-Bygning med et langt tresidig afsluttet Chor, hvortil den omtalte Dmgang slutter sig. Skibet, der er betydelig høiere end Choret, er deelt i et Hovedskib, med 3 meget høie Hvalvinger, der ophyses af 6 Binduer, og 2 Sideskibe med meget lavere Hvalvinger, ligesom Dmgangens 5 og Chorets tvende Hvalvinger. Kirken ophyses ved 15 store ved den sidste Hovedreparation udvidede Binduer.

Raskov Kirke.

Sin store og smukke Egetræs Altertavle med sjeldent Billedstjærerarbejde i Renaissancestil fik Kirken i Aaret 1657. Den blev i 1854 restaureret med en Bekostning af omtrent 800 Rd. Det forrige Orgel, fra Christian IV.'s Tid, er ligeledes afløst af et nyt, paa 20 Stemmer og med c. 1000 Fiber, færdigdiget af Orgelbygger Gudme; det blev indviet den 12te October 1856 og har kostet 2850 Rd., tildeels sammensudte af

*) Denne skal have givet Kong Frederik IV. Anledning til at sige, at han aldrig havde seet saa stor en Mand med saa lille en Hætte.

Menigheden. Den Aaret iforveien foretagne indvendige Restauration af hele Kirken har desforuden kostet c. 17,000 Rd.; den blev i det Hele udført med Smag og Kunstsands; de nye Stoles Forsider fik saaledes Jernaffstøbninger af de gamles smukke Træffæverarbeide. Derimod blev Kirken ved samme Leilighed yderst fattig paa Epitaphier og Ligstene; i Choret og Omgangen er der endog saa lagt Trægulv. Dog bleve Portraiterne af 3 Præster, Saxtrup, Magister Bidsted og Provst Dorff restaurerede. Et Epitaphium findes i den søndre Sidegang over Tolder og Raadmand Niels Nielsen († 1646), med Familieportraiter og et Maleri, Christi Korsfæstelse, af ualmindeligt Kunstværk. Iblandt flere, forhaabentlig kun midlertidig, fjernede Mindesmærker ere de tvende mærkelige Præstetavler. Maleriet, der forestiller den fortræffelige Borgmester Niels Nielsen († 1671), „den egentlige Sjæl i Byens Forsvar imod de Svenske“, og hans Familie, blev efter Pastor J. J. F. Friis's og Prof. Tyge Beckers Foranstaltning restaureret og ophængt i Kirken 1858. Et stort Oliemaleri (Mariæ Bebudelse) er blevet skjænket Kirken af afdøde Justitsraad Hamme- rich; en ciceleret electroplet Døbefont er skjænket af Consul Chr. Hage, og endelig har Fru Bloch til Kalkedal i 1867 skjænket en Kristus paa Korset (20 Fod høi) af udmærket Arbeide. Kirkens udvendige Reparation, der foretoges i 1859, kostede 9000 Rd.

Afbildningen af Kirken i dette Skrifts første Udgave gjengives paa foregaaende Side.

Raadhuset er opført i 1840 og er tillige Thing- og Arresthus for Lollands Sønder- og Nørre-Herreder, der til dets Opførelse have bidraget 3000 Rd.

Forsørgelses- og Arbeidsanstalten for Byens samtlige Fattige er opført i Aaret 1847. Desuden findes 4 smaa Fattighuse, et Borueafl, Stiftelsen „Erlings Minde“, opført i 1863, og en Haandværkerbolig: „Alderdomshvile“, opført i 1870.

Skolerne.

Gasværket, anlagt i 1860—61.

Halfred Amts Sygehuss.

Indbyggernes i Byen og paa dens Grund var i 1870: 4033 (1955 af Mdtj. og 2078 af Kvdtj.); i 1860: 3687; i 1855: 3375; i 1850: 2955; i 1845: 2583; i 1801: 1671; i 1769: 1290.

3 Genhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 620 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 358,913 Rd.

Nakflov er en af de Byer, som i de senere Aar have hævet sig betydeligt, og navnlig spiller Byen i Henseende til Handelen en temmelig vigtig Rolle, hvilket nærmere vil fremgaae af de nedenstaaende Talstørrelser. Ved et nyere Veianlæg over nogle Arme af Nakflov-Fjord, hvortil Byen har bidraget 3000 Rd., har man søgt at tilveiebringe en lidlig Communication imellem Byen og Landet. Byen har 3 Gange ugentlig Dampskibe-

forbindelse med Korsør og 1 Gang ugentlig directe Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn, 1 Gang med Nyborg og Lybek.

Af de vigtigere Varer blev i Aaret 1871 ved Raskov Toldsted for-
tolbet: 81,361 Pd. Kaffe (i 1870: 73,942 Pd.), 12,163 Pd. raffineret
og uraffineret Sukker, c. 2580 Tdr. Salt, 48,600 Pd. fabrikeret og
ufabrikeret Tobak, 9708 Pd. Riis, 41,920 Pd. Viin, 3462 Vtl. andre
Spirituosa, 1319 C.-Vst. og 14,390 C.-Vd. Tømmer, 39,381 Tdr.
Steenkul, 18,648 Pd. Bomulds-garn, 16,560 Pd. Bomulds- og 23,093 Pd.
Uldmanufacturvarer, 866 Pd. Silkevarer, 5752 Pd. Humle, 342 Pd. Thee.

Den samlede Udførsel af Korn har i 1871 været 124,582 Tdr.
(i 1870: 132,152 Tdr.), hvoraf til fremmede Steder 108,582 Tdr., og
Resten til indenlandske Steder. Af fornævnte 124,522 Tdr. udgjør Byg
59,061 Tdr., Hvede 61,848 Tdr., Væster og Biffer 91 Tdr., Havre
239 Tdr., Rug 140 Tdr., Raps og Hørfrø 199 Tdr., Malt 4 Tdr.
Værdien af de i 1871 til Udlandet udførte Kornvarer er anslaaet til
918,717 Rd.

Raskovs Handelsflaade var ved Udgangen af 1871 62 Fartøier
af 1481³/₄ C.-Vts. Drægtighed; herunder indbefattet Dampskibet „Spøds-
bjerg“ paa 50 Hestes Kraft og af 27 C.-Vts. Drægtighed. Af fornævnte
62 Fartøier ere 25 Skibe over 15 C.-Vtr. (i 1856: 17 Skibe over 10
C.-Vtr.; i 1843: 7 Skibe over 10 C.-Vtr.; i 1795: 3 Galejer og 8
Jagter paa 135¹/₂ C.-Vtr.; i 1774: 18 Fartøier; i 1767: 20 Fartøier).

Skibsfarten til og fra Raskov har i Aaret 1871 været: i inden-
rigsk Fart indgaaet 387 Fartøier af 2822 Væsters Drægtighed med 2308
Væsters Bestuvning, udgaaet 388 Fartøier af 2421 Væsters Drægtighed
med 1696 Væsters Bestuvning; i udenrigsk Fart indgaaet 171 Fartøier
af 4604 Væsters Drægtighed med 3736 Væsters Bestuvning, udgaaet 171
Fartøier af 4992 Væsters Drægtighed med 3576 Væsters Bestuvning.

Told- og Skibsfartafgifterne have i 1871 udgjort 46,777 Rd.
(i 1870: 45,097 Rd.).

Af industrielle Anlæg fandtes i 1873: 2 Bogtrykkerier, hvorfra
udgives 2 Tidender, „Raskov Avis“, den ældste, og „Raskov Tidende“,
begyndt 1868, 1 Skibsbyggeri, der omtrent hvert Aar bygger en Skonnert
eller lignende Skib, 3 Farverier, hvoraf det ene er forbundet med et
Stampeværk og Klædefabrik, 2 Garverier, 1 Talg-Lyfestoberi, 2 Tobaks-
fabrikker, 2 Damp-Meelmøller, 4 Veirmøller til Meelmaling, 2 Jern-
støberier og Maskinfabrikker*), 3 Kalkbrænderier, 3 større og 2 mindre
Ølbryggerier og flere Maltgjørerier m. m.

Kreaturholdet i Raskov var den 15de Juli 1871: 172 Heste,
268 Stkr. Hornkvæg, 227 Stkr. Faar og 209 Stkr. Sviin.

Af Raskov Kjøbstad jorder bruge blandt Byens Indbyggere 5
et Beløb af over 4 Tdr. Stk., 12 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 13 et
Beløb af 2 indtil 1 Td. og 128 et Beløb af under 1 Td.

*) Den ene af disse, „Godthaab“, beskæftiger 50 Arbejdere og har leveret et ikke ringe Antal Damp-
skibler, Dampmaskiner og Locomobiler.

3 Byen holdes Markeder Torsdag i 1ste, 3die og 5te Uge i Fasten, samt i October og November med Heste, Kvæg, Sviin, Gjæs og Fedevarer.

Byens Dyrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged samt By- og Raadstueskriver.

Byraadet bestaaer foruden af Formanden (Borgmesteren) af 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægningss- og Veivæsenet samt Byens Vystanlæg; f) for Gasværket; g) for Vandvæsenet og Tilsynet med Byens offentlige Bygninger.

Byens Indtægter bestaae i: 1) Renten deels af en Capital paa 10,840 Rd., som udbetaltes af Statskassen for Afløsningen af Ketten til at opkræve Bropenge ved Søndergade Bro paa Hovedlandeveisgaden, deels af Skolevæsenets Capital 6636 Rd. 56 $\frac{1}{2}$ og Fattigvæsenets Capital 8070 Rd., deels endelig af nogle mindre Capitaler for Grundstykker, der ere afhændede; 2) Leieindtægt af nogle mindre Eiendomme, hvoriblandt midlertidigt 2 Huse med Haver, og af en til eventuel Udvidelse af Byens Raadhuus samt Thing- og Arresthuus indkjøbt Gaard ved Siden af dette samt af nogle Pladser udenfor Byen; 3) Arvesæsteafgifter af solgte Grundstykker i og udenfor Byen; 4) Afgifter i Henhold til Fdg. af 18de October 1811 og Rescript af 8de Septbr. 1824 af Jorder, der ere udskiftede til Kjøbstadens Grunde m. v.; 5) Afgifter af Ketten til at opkræve Bropenge ved de 2 Broer Langebro og Veilegadebro, paa hvilke Loven af 29de December 1857 om Afløsning af Broforn er uanvendelig; endelig 6) Afgifter i Henhold til Reringsloven af 29de December 1857. Desuden haves ogsaa Indtægter, som foruden ovennævnte Capitaler have været tillagte deels Fattigvæsenet (Forpagningsafgifter af Jorder, hvoriblandt Tønne Rasmussens og en Deel af det Toppske Legats Jorder), deels Skolevæsenet (saasom Arvesæsteafgifter af solgte Jordlodder, Forpagningsafgift af en Deel af det Toppske Legats Jorder, og de til en forbedret og udvidet Underviisning henlagte, fra den nedlagte lærde Skole til Byen overgaaede Midler, hvorunder Bidrag fra Statskassen i Korn og i Penge, der nu paatænkes afløste). Kommunens Indtægter ndgjorde i Aaret 1872 ialt 40,966 Rd., hvori imidlertid er indbefattet et Laan af 25,000 Rd.; dens Udgifter ndgjorde i samme Aar 65,328 Rd. 85 $\frac{1}{2}$. De manglende 24,362 Rd. 85 $\frac{1}{2}$ ere tilveiebragte ved Skatter paa Grund og paa Bygning (4570 Rd. 43 $\frac{1}{2}$) samt paa Formue og Leilighed (19,792 Rd. 42 $\frac{1}{2}$).

Udgifterne ndgjorte i 1872 følgende Beløb: Ræmnerkassens egentlige Udgifter: Bidrag til Statskassen 3390 Rd. 40 $\frac{1}{2}$, til Amtsrepartitionsskuffonden 191 Rd. 60 $\frac{1}{2}$, til Amtsskoleffonden 318 Rd. 10 $\frac{1}{2}$, til Byens Bestyrelse i Almindelighed 1351 Rd. 83 $\frac{1}{2}$, til Rets- og Politivæsenet 2375 Rd. 58 $\frac{1}{2}$, til Medicinalvæsenet 669 Rd. 7 $\frac{1}{2}$, til Gader og Veie 188 Rd. 88 $\frac{1}{2}$, til Gadebelysning (henved 80 Gaslygter, hvoraf 15 brænde hele Ratten) 393 Rd., til den offentlige Reenlighed 480 Rd. 64 $\frac{1}{2}$, til Vandforsyningen 53 Rd. 56 $\frac{1}{2}$, til Brandvæsenet 113 Rd. 44 $\frac{1}{2}$,

til de offentlige Vvstanklæg, efter Fradrag af Indtægterne 611 Rd. 89 f af Svingelstoven, 106 Rd. 1 f, til Forrentningen af Gvælden 743 Rd. 89 f, til Afdrag paa samme 917 Rd. 9 f, til Forogelse af Activer 10 Rd., til andre Udgifter 2327 Rd. 55 f (hvorunder 600 Rd. til Kirken, 283 Rd. 3 f i Afdrag paa Udgiften til den nye Matriculering, 4 à 500 Rd. i Anledning af Vandfloden den 13de November 1872), Restancer 229 Rd. 12 f, eller ialt 13,860 Rd. 4 f. Fattigvæsenets særlige Udgifter udgjorde 7629 Rd. 50 f, hvorunder Renter 250 Rd. 73 f og Afdrag 371 Rd. 55 f. Skolevæsenets særlige Udgifter udgjorde 42,419 Rd. 69 f, hvorunder Renter 1173 Rd. 28 f, Afdrag 505 Rd. 60 f, Forogelse af Activer (til Bygningsarbejderne 25,567 Rd. 8 f), Overstod 6957 Rd. 10 f (hvorunder Restancer).

Communen eiede den 31te December 1872: 156,522 Rd. 93 f og fkyldte til samme Tid: 98,120 Rd. 46 f; altsaa havde den et Overstod af 58,402 Rd. 47 f.

De vigtigste af Commuens Eiendomme ere: Kirken, Raadhuset med tilliggende Sproitehus og den ovennævnte til dets Udvidelse indkjøbte Gaard ved Siden af, 2 i 1872 og 1873 opførte nye Bygninger til Friskolen og til Reals og Borgerstolen — hvilken sidste er traadt istedetfor den nedbrudte gamle Latinskoles Bygninger, — et nyt Gynnasitkhuus, den gamle Friskolebygning og den gamle Borgerstolebygning, der skal afhændes, naar den nye til Efteraaret 1873 tages i Brug, et Materialhuus ved Havnen, der er Medeier af det, de ovennævnte 2 Huse med Haver, et Sygehuus, 2 Bomhuuse ved de nævnte 2 Broer, en Vvstflov, den saakaldte Svingelstov, af Areal c. 20 Tdr. Land med deriværende Skovfogedhuus (i denne ligger ogsaa den borgerlige Forenings Pavillon), den i 1848 opførte Bygning til Fattig- og Arbeidsanstalt.

Af Legater mærkes: Consul Chr. Hage og Hustrues, stort 2000 Rd., oprettet den 20de October 1869. Renten uddeles i Portioner paa 10 à 20 Rd. aarlig til Trængende; forhenværende Kjobmand, Proprietair Midlerkamp, stort 10,000 Rd., hvis Renter, ifølge Testament af 3die Juli 1867, skulle anvendes til trængende Borgere og deres Enker, der ere fødte i Raskflov og som bo og opholde sig der. Ved frivillige Bidrag er oprettet et Børneasyl, hvortil Consul F. H. Bloch til Kolledal har opført en smuk og rummelig Bygning, der blev taget i Brug i 1864. En Stiftelse med Boliger for 8 ugifte Damer er, som anført, oprettet af Kjobmand Erlings Søster; endvidere findes her et velgjørende Selskab: „Den almindelige borgerlige Understøttelsesforening“. Understøttelsesfond (2000 Rd.) for Enker og Born efter Skibsførere og Styrmand, hjemmehørende i Raskflov, med Fundats af 18de April 1872.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af 5 Medlemmer; det eier en Capital paa 465 Rd., et Materialhuus, en Skibsbyggerplads, endeel Grund paa Færgelandet, en Dampmuddermaskine paa 6 Hestes Kraft med tilhørende Pramme m. m., og dets aarlige Indtægter kunne efter et Gjennemsnit af Aarene 1863—72 anslaaes til c. 9000 Rd. aarlig. I Aarene 1847—50 er Indløbet igjennem Fjorden til Raskflov deels udvidet, deels fordybet til c. 13 Fod, til hvilket Arbeides Udførelse

anvendtes en af de store Søbagger, og som medførte en Udgift af c. 27,000 Rd. I de senere Aar er selve Havnen udvidet ved Opførelsen af et Bolværk paa den modsatte Side af Havnen og ved Opudbringingen af den mellemiggende Deel, ligesom der ogsaa ved dette nye Bolværk til Skibsbyggeri er anlagt en Skibsbyggerplads af saadan Størrelse, at 2 Skibe kunne staae paa Stabelen ved Siden af hverandre. Endeel af Indløbet til Havnen er rettet og uddybet til c. 13 Fod, men kræver stadig Opudbringning paa Grund af Til sætning med Dynd. Til Opudbringingsarbejder medgaaer aarlig c. 5000 Rd.

Nakflov har tidligere haft en Borgerrådning, der er ophævet ved Kongl. Rescr. af 26de October 1853. Under 20de September 1855 er af Justitsministeriet approberet et Reglement for et forenet Brand- og Politicorps, hvorefter Politicorpslet skal udgjøre 30 Mand og Resten af Mandstabet henføres til Brandcorpslet, hvis Størrelse kan anslaaes til c. 500 Mand.

I geistlig Henseende er Branderslev Sogn i Nørre-Herred forenet med Nakflov Pastorat. Ved Kirken er tillige ansat en ordineret Catechet, som er Bestyrer af Byens Friskole.

I Nakflov ere følgende Skoler: Real- og Borger skolen; en betalende Pige skole; en Friskole. Desuden findes Haandværker- og Industriforeningens Søndags- og Aften skole samt 2 private Pigeinstituter.

Nakflov hører under Maribo Amtstuedistrict og der boer ogsaa Districtslægen for Nakflov District. Apothek. 2den Udstrivningskreds 281de Lægd. Valgsted for Maribo Amts 1ste Valgkreds til Følke tinget.

Ved Nakflov Toldsted er ansat en Toldforvalter, en Toldcontrollør og 5 Toldassistenter; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige er Bestyrer af Telegraphstationen.

Nakflov har siden 11te October 1842 haft en Sparekasse, der senere er udvidet til en Laane- og Discoutokasse, og nu fører Navn af „Vollands Spare-, Laane- og Disconto-Bank“. Ved Slutningen af Regnskabsaaaret til 11te Juli 1872 indstod i Banken 3,567,998 Rd. og den opsparede Fond udgjorde 135,315 Rd.

Communen eier selv sit Gasværk, der blev taget i Brug den 1ste Februar 1861. I Marts 1869 produceredes c. 7,000,000 C.-Fd. Gas, der, til en Priis af 12 Mk. 8 ø pr. 1000 C.-Fd. Belysningsgas og 10 Mk. for 1000 C.-Fd. Gas til Røgning, gav Gasværket et Overskud af 1642 Rd.

Nordost for Nakflov i omtrent 2000 Alens Afstand ligger den lille Byen tilhørende Lyfflov Svingelskov.

Af Gaderne ere Hovedlandeveisgaden, Havnegade og 2 andre Gader brolagte med kvadrerede Steen og Fliser. Hovedlandeveien til Maribo og den mindre Landevei til Taars forbindes, ved 2 macadamiserede Veie og beplantede Gangstier indenfor Fæstningsgravene, med Havnegade, som ved „Langebro“ over Fjorden forbindes med den mindre Landevei til Sønder-Herred.

I Byens eldste Segl, som her er gjengivet, findes et Træ og en Trærod (af Rogle forklaret som en Ornesod). Man har vistnok herved villet antyde den Skov, som har givet Byen Navn samt dennes Nydning for at give Plads for den vordende By.

Nakstov synes i sin første Opstaaen at have været et Fiskerleie, men nævnes dog allerede som Kjøbstad 1230—40 i Valdemars Fordebog. Aar 1266 skjenkede Kong Erik Slipping, ved sin Narværelse i Byen, denne foruden anden Jord, som nu er frafalt, den saakaldte Skov. Dette Kong Eriks Gavebrev er Nakstovs første bekendte Privilegium. Aar 1274 fik Byen lige Privilegier med Nestved. Aar 1300 fik den Myndighed til at sætte Stytnere, som ikke oplydte deres Forpligtelser til Creditorerne, i Arrest, „en Tilladelse, som Byen lige til vore Dage meget jævnlig har benyttet.“ I dette Tidsrum antages det ogsaa, at et Graabrødreloster er stiftet i Nakstov. 1445 fik Byen Ret til Seilads „fremfor Bønder og Andre“, men først 1539 fritoges de af Nakstovs Indbyggere, der vare fødte paa Kronens Gods, for at bindes til Stavns. I Juni 1420 afbrændte den største Deel af Byen. Endnu værre blev den medtaget i Aaret 1510, da Pybekerne overfaldt, plyndrede og afbrændte den. For sitde kom Rigsadmiral Henrik Krummedige til Undsætning og drev Røverne paa Flugt. Dette Overfald var den første Anledning til Nakstovs senere Befæstelse. Da „det faste Slot Eugelsborg“, som Kong Hans kort forinden til Børn for Byen havde ladet anlægge paa Slot, ikke havde viist sig tilstrækkeligt til at forsvare Byen, lod Kong Christian III. anlægge Volde og Grave omkring denne Aar 1547. Saavel Hollands som Falters Bønder maatte arbejde paa denne Befæstning. Den begyndte ved Enden af Veilegade og gik derfra over den saakaldte „hoie Kat“ langs „Rattesundet“ til Enden af Søndergade, hvor den i Mandts Minde nedbrændte murede Fort stod. Under Christian IV. bleve Fæstningsgravene forbedrede 1629, og hans Efterfølger i Regjeringen Frederik III. lod indrette et Tøihuus. Det er fra Begyndelsen af denne Konges Regjeringstid, at Arent Bernisen i „Danmarks frugtbare Herlighed“ giver et Billede af Byen, der lader antage, at denne paa hiin Tid var hørt til de mere blomstrende Stæder i Danmark. Han ndrækker sig blandt Andet saaledes: „Byens fornemste formnende Borgerstab vedligeholder en stor Høndel tilføes, og ndi deres egne Skibe en mærkelig stor Parti af Landsens gode Varer udfører til vidt fraliggende Steder: Spanien, England, Holland, Tydskland, Norge etc.“ Denne Nakstovs Blomstringsperiode blev dog snart og paa en voldsom Maade afbrudt. Den 7de Februar 1658 viste Carl Gustavs Tropper sig for Nakstov, og Commandanten, Frans Edmund, overgav uden Sværdslag den velbefæstede By, der, som Fremtiden viste, havde inden sine Volde en Skare af tappre Vørgere. Det var talt af Vørgernes Hjerter, da en Indbygger af Byen fort ifter i Digtet „Nakstovs Klageraab over sit Fald“ slutter samme med disse Stropher:

„Men vil min Konge mig sit Sværd og Naade give
 Tjæne, og lade Mod og Manddom hos mig bo,
 Da skal jeg med mit Blod mig blandt de Stæder skrive,
 Der var sig selv, sit Land, sit Fæls, sin Konge tro.“

Dette Løfte indløstes ogsaa tilfulde i det følgende Aar, da Nakstov med en ringe Garnison af 1000 Mand, hvoraf 200 vare Vørgere, kun 500 Soldater og Resten Bønder, Haandværksvænde og Tjenestefolk, udholdt et Bombardement og en formelig Besæring af et Corps paa 12 Regimenter i en Tid af 11 Uger fra 1ste Mai til 15de

Juli, paa hvilken sidstnævnte Dag Fæstningen først overgav sig, dog saaledes, at Garnisonen skulde drage bort med klingende Spil og Borgernes Liv og Gods være nkrænkter. Dog dette sidste blev kun slet holdt.

„Tribut blev taget over Gaand
Mod Brev og Segl saa stærke,
Og blev man lagt i Vold og Vaand,
Det maatte svie og værle.“

Dog „de Dffre, Byen dengang bragte, vare forbundne inden Aarhundredets Udgang; men Mindet om Borgernes Bedrifter lever endnu i Alles Erindring og vil aldrig uddøe, saalange Værsfølelse, Fædrelandskjærlighed og Tapperhed kaldes Dyder af os Danske.“ Fæstningens Commandant var Joachim von Körber, „en tapper, forstandig og krigserfaren Mand.“ Under ham stod den brave Oberstlieutenant David von Bernbad, der faldt ved det største Udfald den 9de Juni. Foruden disse udmærkede sig under Beleiringen Sognepræsten Magister Laurits Mortensen Bidsked, Borgmester Niels Nielsen, Chef for Brandcompagniet, og Borgernes ene Anfører, den energiske Diderich von Esjen. Ved Beleiringen og den derefter følgende Occupation, under hvilken Byen maatte betale en Brandstat af 20,000 Rb. og ndrede den svenste Besætnings Forpletning, leed Raskflov overmaade meget, og Byen stod efter Freden saa øde og forladt, at Borgene endnu i 1662 maatte patrøillere paa Gaberne om Natten, for at forhindre, at man bortstjal Døre, Stolper og andre Ting fra de tomme Huse. Det er formodentlig som en Belønning til Byen, at Kong Frederik III. to Aar efter Freden gav den Privilegium paa, „at hvis Domme, som falder her til Bythinget, skulde af ingen anden Landsdommer paakendes efter denne Dag end af Borgmester og Raad og deres Domme at appelleres for Hs. Majestæt selv og den Høiesieret.“ Efter 21 Aars Forløb misjæde Byen atter denne Forret, „der forresten ikke skulde hjælpe stort til at fylde de tomme Mauer.“ En anden kun forbigaaende Rettighed, som den dog vel paa denne Tid ikke havde Midler til ret at benytte, var Stapelretten for Lolland, hvorved Raskflov blev hele Landets Oplagssted. Den bevilgedes 1667, men synes at være bleven havet nogle faa Aar efter. Væsentlig bidrog det til igjen at have Raskflov, at Byen 1667, som Godtgjørelse for den i Krigen lidte Skade, fik Frihed i 8 Aar for alle Tyngher og Skatter og Frihed for det Halve af disse i de næste 16 Aar. Byen, der allerede i Christian V.'s Tid ophørte at være Fæstning, blev ogsaa ved at tiltage indtil Midten af det forrige Aarhundrede, men synes derefter atter at være gaaet noget tilbage. I Danske Atlas (VI. S. 487) anføres saaledes: „Byens fornemste Fordeel har forhen bestaaet i Handelen, da den forhen har havt 50 Fartøier, men nu ikkun 18.“ En saadan Aftagen, som dette kunde tyde paa, har imidlertid paa ingen Maade fundet Sted, men Flakken Marstals Indbyggere have succesfuld vidst at skaffe sig Fragtfart paa Raskflov, og Skibsrederiet tog i Forbindelse hermed efterhaanden af, medens det forøgedes blandt hine endnu den Dag idag i denne Retning saa virksomme Flakkeboere. Som foran bemærket, er Raskflov, der ligesom de fleste danske Kjøbstæder i de senere Aar har havt en gunstig Udvikling, ogsaa i Skibsrederiet igjen gaaet fremad, og man kan vistnok i dette Tilblik med suld saa megen Joie som i sin Tid anvende de foran citerede Arent Verntzens Udtryk om Raskflobs Handel.

Indtil Aaret 1838 havde Raskflov en lærd Skole.

Af Skrifterne om Raskflov mærkes: S. Assenius, Historisk-oekonomisk Beskrivelse af Raskflov, 1784; G. L. Baden, Raskflobs nærværende Forsætning, 1796; S. S. F. Friis, Mindeblade om Raskflobs Fortid, 1852, og en Afhandling af samme Forfatter, „Raskflobs tvende Overgivelser“, i „Historisk Archiv“ 1870, II.

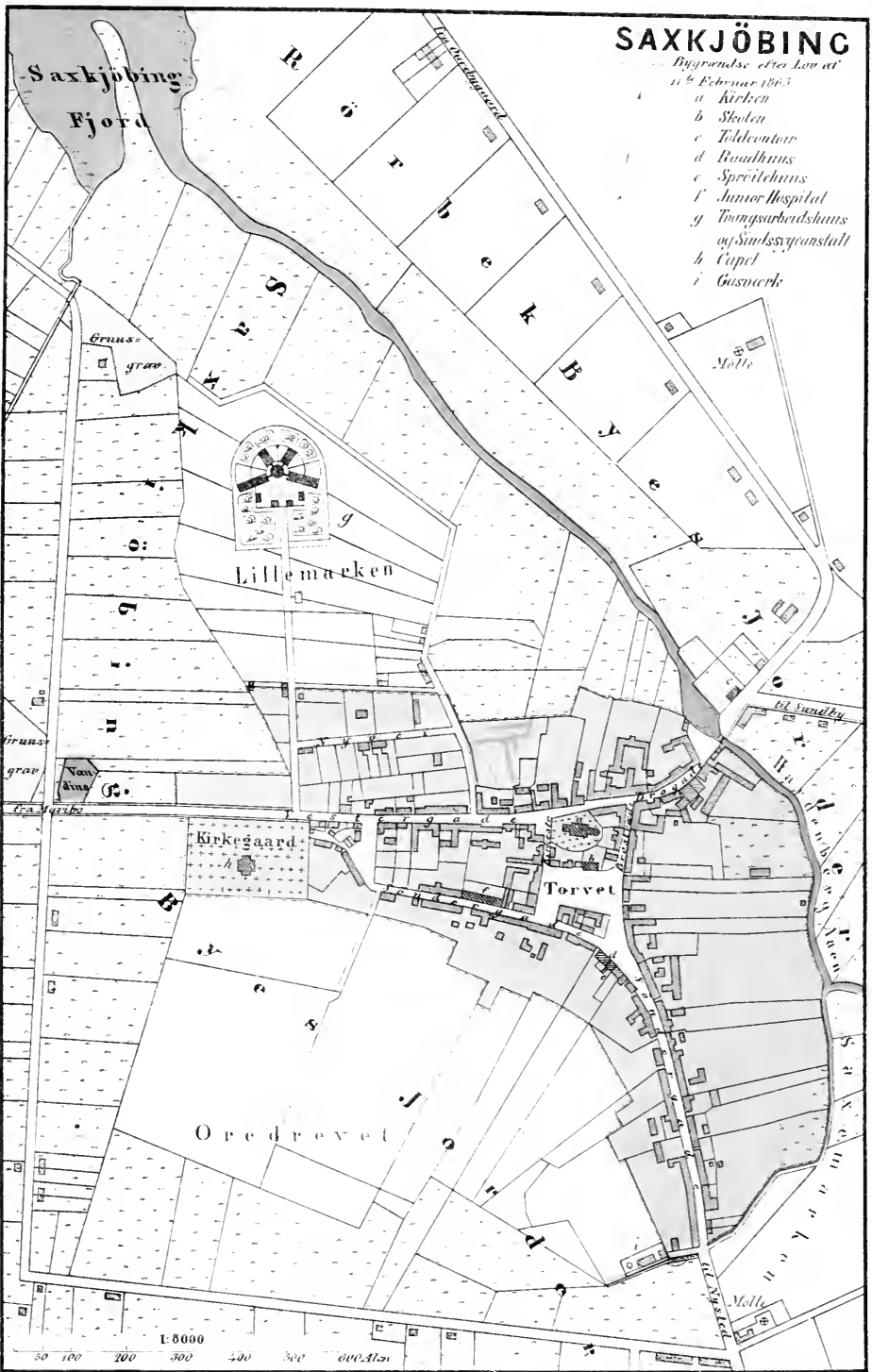

SAXKJÖBING

Bygrænse efter Lov af

11te Februar 1863

- a Kirken
- b Skolen
- c Toldcontor
- d Bøddhus
- e Sprætehus
- f Junior Hospital
- g Tingarbejdssthus
og Sivilsygeanstalt
- h Capel
- i Gasværk

1:8000

50 100 200 300 400 500 600 Alen

Saxtjøbing,

Kjøbstad i Musse Herred, ligger paa en noget hævet Flade ved en lille Aa, som falder ud i den smalle Fjord, der har Navn efter Byen. Afstanden til Guldborg Færgested er $1\frac{1}{2}$ Mil, til Maribo $1\frac{1}{4}$ M., til Raskov $4\frac{3}{4}$ M., til Rødby 3 M. og til Nykjøbing paa Falster $2\frac{1}{4}$ M.

Byen har 7 Gaader og 200 Gaarde og Huse (i 1837: 130), hvoraf 35 udenfor Byen, der sidst i September 1871 vare brandforsikrede for 580,160 Rd. (i 1857: 311,650 Rd., i 1843: 187,280 Rd.). Saxtjøbing har 23 Tdr. $2\frac{1}{2}$ Alb. Htk. Kjøbstadjord, med et Areal af c. 200 Tdr. Land Ager og Eng. Af andre end Kjøbstadens egne Indbyggere bruges 5 Ekpr. Htk. Til offentlig Brug, f. Ex. til Kirkegaard, Lyst-anlæg o. a. dekl., er anvendt 13 Tdr. 3 Ekpr. 2 Fdr. Land.

Til Saxtjøbing Sogn hører foruden Kjøbstad-Communen tillige en Land-Commune, som bestaaer af Landsbyerne Keersø, Rørbæk, Dreby samt Hovedgaarden Drebygaard. Land-Communen har sit eget Communaltvæsen uafhængigt af Kjøbstaden, og danner et selvstændigt Sogneraad. Folkemængden i Land-Communen udgjør 1171 Menneffer; Htk. er c. 342 Tdr. Ager og Eng og c. 8 Tdr. Skovfjeld.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, i den katolske Tid helliget St. Peder og St. Paul, senere kaldet St. Olaf, er opført af røde Muursteen i Rundbuestil, med Skib, Chør og sextantet Absis. Kirken er restaureret 1864 og har nu igjen rundbuede Vinduer; de smukke Friiser og Ornamenteer fra Rundbuestiden saavel paa Chør som paa Skib ere fremdragne. Derimod har man ikke ved Restaurationen bevaret de gamle Kalkmalerier*). Den er tækket med Skifer, har et stort Taarn, der i 1852 er blevet prydet med et Spiir, til

*) Professore Kornerup har i en Artikel i Ny Kirkehistoriske Samlinger, IV, omtalt disse af ham fremdragne Malerier saaledes: „Allerede i 1859 var der, ved en af Directionen for de antiqueske Mindestmærter foretagen Undersøelse, under Kalken fundet Malerier paa den nordre Sidevæg af Langhuset i Saxtjøbing Kirke. Disse Malerier fremdroges dog først fuldstændigt i 1864 af Forfatteren ved Directionens Foranstaltning efter en Indberetning af Kirkeinspektionen. Hvalvingerne, som ere en senere Indbygning i Langhuset, havde gjort noget Afbrak i Malerierne, saa at nogle af dem vare bleve dækkede af Vægplillerne og Hvalvingernes Hjørner, men det fra Andeholdeis Side mærkeligste af dem var temmelig heelt og tydeligt. Foroven saaes en ædelig Dame, knalende i Ben til Jomfru Maria, af hvilken sidste og Jesusbarnet det Hæfte var dækket af Hvalvingen, men dog ikke anderledes, end at man kunde sjonne, at Billedet har forestillet en Kvinde med et Barn paa Skjodet. Dette Barn udstrækker Haanden til Bølgelinie. Damen havde paa Hovedet et Slør, og det syntes, som om hun derover har baaret et Diadem. Hun bar en Kiole med smere Ermer og derover en soldretig grøn Kappe, foret med Rødt. Paa Fodderne havde hun Snabelsko. Over hende saaes et Hængbaand med enkelte bevarede Voggfaver, hvoraf man maatte san udsæde, at der har saaget: Juva me Maria! Tilhoire for Damen saaes et Vaabenskjold med et Møbrhoved, smykket med en Krands af Rojer. Dette Vaaben har tilhørt en gammel Familie ved Raen Ploste eller Poiste, som kom hvidt i Landet under Kong Erik af Pommern. Under denne Konæ navnes 1447 en Marvård Ploste, der eiede Verritsgaard ved Saxtjøbing. Tilsvare sees et andet Skjold med tre røde Stormhuer i hvidt Feldt. Dette Vaaben tilhørte Familien van Pafm, som i det 15de Aarhundrede eiede Vramshytte og Ulslev, tvende Herregaarde idt for Saxtjøbing. Det ma formodes, at den her afmalde Dame, som maattee har vaeret Marvård Plostes Hustru (?) har skaaftet Gods eller Yenge til et Saxtjøbing Kirke til et Alter. Dvortelie for Jomfru Maria for herved efter Datidens fromme Dvortro at sidste sin Siæls Frelse og maattee tilliae erberve sig et Hvilested indenfor de hellige Mure. Man veed nepot, at flere af Verritsgaard's Cure ere begravne i Kirken, men deres Ligstene ere senere bortførte til Maibelle Kirke. Nedenunder den knalende Dame sees en Kvinde med Glorie omkring Hovedet, liggende paa Dødsleiet. Tvende Gæstlige laie Banner for den Doende ved Foden af Sengen. Paa denne viser Christns sig som Himlens Konge i en stinnende Glorie. Med den ene Haand velsigner han den Doende, med den anden modtager han Siælen som et liber noget Væsen. I Væggrunden saae 10 Kvæstle med Vøger og Høggelselar i Hænderne og hiraane med heidtelige og forgelige Miner Siælens Færdar.

hvis øverste Spids der er omtrent 73 Alen. Den har en smuk gammel Altartavle fra den katolske Tid, i Form af et Skab med oplukkede Fløisdøre, i Midten Jomfru Marie med Jesusbarnet, ved Siderne Peter og Paulus og endeel mandlige og kvindelige Helgener, alt udffaaet i Træ, malet og forgyldt. 3 Klokker, Uhrværk, Orgelværk med Pulpitur. Kirkegaarden er planeret og beplantet, samt for nogle Aar siden indhegnet med en Ringmur. Kirken er formuende; thi den er bemiblet med halvanden Tiende, ikke alene af selve Byen, men ogsaa af det betydelige Landsogn, som hører hertil. Desuden har Elisabeth Friis til Berritzgaard, hvilken tidligere hørte til dette Sogn, skænket til Kirken 500 Rb.; Rjøbmand Niels Caspersen Sive 433 Rb. 2 Mk. Courant; Vilhelm Frederik Mortensen fra Tranquebar 100 Rb. til Pulpiturer, foruden flere andre.

Raadhuset.

Gasværket.

To Fattighuse.

Maribo Amts **Evangsarbeids- og Daarcanstalt** ligger tætved Byen.

Indbyggernes Antal var i 1870: 1409 (694 af Mdkj. og 715 af Rvdkj.); i 1860: 1149; i 1855: 1058; i 1850: 917; i 1845: 915; i 1801: 549; i 1769: 424.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 185 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 91,125 Rb.

Endsjønt Byens Handel ikke kan være af nogen særdeles Betydning, paa Grund af, at kun smaa Fartsier kunne løbe op i den smalle og grundede Fjord indtil Mundingen af den Aa, ved hvilken Saxkjøbing ligger, medens de større Fartsier maa løsse og lade ved Dreby, der ligger ved Fjordens Munding, har dog ogsaa denne, ligesom de fleste andre Byer, i de senere Aar hævet sig i mercantil Henseende.

Af de vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet ved Saxkjøbing Toldsted: 1391 Pd. Viin, 1613 Vtl. andre Spirituosa, 1681 Pd. Humle, 32,071 Pd. Kaffe, 5460 Tdr. Steentul, 1087 Pd. Bomulds-garn, 3716 Pd. Pinned- og Bomuldsmanufacturvarer, 115 Pd. Silkevarer, 5547 Pd. Uldvarer, 6490 Pd. Olie, 1311 Pd. Risengryn, 3391 Pd. Salt, 6623 Pd. Sukker og Sirup, 280 Pd. Thee, 31 Pd. Cigarer, 530 C.-Lstr. og 4396 C.-Pd. Trælast.

Udførselen af Korn har i 1871 været ialt 37,976 Tdr. (i 1870: 45,712 Tdr., i 1855: 37,380 Tdr., i 1854: 35,735 Tdr.), hvoraf til England 5391 Tdr., til Norge 1338 Tdr., til Belgien 27,774 Tdr., til Hølfteen 2953 Tdr. og Resten til indenlandske Steder.

Den gamle Maler har i dette Billede villet fremstille Jomfru Marias salige Død. Allerede i den byzantinske Kunst forekomme lignende Fremstillinger af dette Æmne. Det er vistnok let at opdage Manglerne ved dette gamle naive Billede: de feilagtige Proportioner og det Ubehjælpomme og Barnlige i Tegningen. Dette er Noget, Enhver kan see. Men der gaar ved Siden heraf en saa umiskjendelig alvorlig og from Stemning, som saa aldeles bærer Præget af sin Tidssalder og aiver et saa levende Begreb om vore Forsædres religiøse Forestillinger, at Billedet vistelig havde forjænt at staaes. I alt Fald burde Maleriets historiske Betydning have frelst det fra Tilintetjærelse."

Ved Saxjøbing Toldsted var hjemmehørende ved Udgangen af 1871 11 Fartøier af 217¹/₂ C.=Lstrs. Drægtighed.

Skibsfarten har i 1871 været: i indenrigsk Fart indgaaet 101 Fartøier af 1785 C.=Lstrs. Drægtighed med 586 Læsters Bestuvning, udgaaet 123 Fartøier af 1488³/₄ Læsters Drægtighed med 552 Læsters Bestuvning; i udenrigsk Fart indgaaet 76 Fartøier af 1606 Læsters Drægtighed med 1528 Læsters Bestuvning, udgaaet 55 Fartøier af 1952 Læsters Drægtighed med 1135 Læsters Bestuvning.

Told- og Skibsafgifterne have i 1871 udgjort 11,928 Rd. (i 1870: 11,212 Rd., i 1855: 8587 Rd., i 1854: 8310 Rd., i 1853: 8031 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgift 2835 Rd.

Af industrielle Anlæg mærkes følgende: 2 Bæverier, hvis Fabricat i 1871 angives til en Værdi af 10,000 Rd., 3 Farverier (Produktionsværdi 4500 Rd.), 2 Garverier (Produktionsværdi 12,000 Rd.), 2 Kalkbrænderier (Prod. Værdi 5200 Rd.), 1 Uldspinderi (Prod. Værdi 8000 Rd.), 2 Ølbryggerier (Prod. Værdi 2600 Rd.), 3 Maltgjørerier (Prod. Værdi 13,800 Rd.), 1 Brændeviinsbrænderi (Product 56,700 Potter 8° Brændeviin), 2 mindre Pottemagerier og endelig et Skibsbyggeri, som imidlertid i Aaret 1871 kun har udført Reparationer.

Kreaturholdet i Saxjøbing var den 15de Juli 1871: 78 Heste, 136 Stfr. Hornkvæg, 124 Stfr. Faar og 63 Stfr. Sviin.

Af Kjøbstadens Indbyggere bruge 2 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr. Htk., 4 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 37 et Beløb af under 1 Td. Htk.

3 Saxjøbing holdes Markeder i Februar og Marts med Heste og Kvæg; i Juli, i October og i November med Heste og Kvæg.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byssriver i Saxjøbing, Herredsfoged og Skriver i en Deel af Næstø Herred samt Birkedommer og Skriver i Baroniet Guldborgland og Grevsfabet Hardenberg-Reventlows østre Birk.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Hærnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 2678 Rd., Skolevæsenet 1945 Rd., Rets- og Politivæsenet 649 Rd., Medicinalvæsen 246 Rd., Byens Gader og Veie 5498 Rd.*), Gadebelysning 330 Rd., Brandvæsen 71 Rd., Vandvæsen 52 Rd., Bidrag til Statskassen 1650 Rd., Amtsrepartitionsfonden 39 Rd., Amtsstolefonden 93 Rd. Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 4114 Rd., b) ved Paaligning 8725 Rd. (Grundstat 350 Rd., Hnudsstat 342 Rd., Termue- og Leilighedsstat 6856 Rd., med 5¹/₄ pCt. af Ind-

*) Hovedlandveien blev i 1871 omlagt med equaierede Steen, hvilket har foranlediget den store Udgift til Byens Gader og Veie.

tægten, $\frac{2}{3}$ af den overordentlige Skat for Aarene 1870—72: 1176 Rd.),
c) Forbrug af Activer 3812 Rd.

Communnen eier: Kirken, Raadhuset med Have og c. 6 Tdr. Land, Skolen, Gasværket, 2 Fattighuse og en Jordemoderbolig, i Capitaler 5096 Rd., hvormod den har en Gjæld af 26,104 Rd.

Havn har Byen egentlig ikke; efter „Danste Lods“ kunne kun Skibe indtil 6 Fod gaae op til Byen. Efter den foreliggende Beretning er Løbet og Anløbspladsen dog nu fordybet 2 Fod. Løbet fra Keden til Dreby Bro er fordybet til 12 Fod. Havnens aarlige Indtægter ere c. 3000 Rd.

Saxkjøbing har et Politicorps paa 20 Mand og et Brandcorps, bestaaende af 198 Mand.

3 geistlig Henseende er Byen forenet med Landsbyerne Keerse og Korbæk samt Dreby og Drebygaard.

Byen har en Borger- og Almueskole, hvortil en ny Bygning opførtes i Aaret 1847, der er saavel Betalings- som Friskole, og ved hvilken er ansat 3 Lærere. Til Skolen har L. H. Junior stjænk et Legat paa 600 Rd.

Saxkjøbing hører under Maribo Amtstjue-district og er Bolig for Districtslægen for Saxkjøbing Lægedistrict. Apothek. Byen udgjør 2den Udskrivningskreds 220de Lægd. Valgsted for Maribo Amts 3die Folkethings Valgkreds.

Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter og 2 Toldassistenten, hvoraf den ene er stationeret ved Løse- og Ladepladsen Dreby, og ved Postvæsenet en Postexpediteur, der tillige er Bestyrer af Telegraphstationen.

Gasværkets Indtægter i 1871 vare 3811 Rd.; dets Udgifter 4014 Rd. Afsetningen af Gas, indledet igjennem Maalerne: Belysningsgas 720,500 C.-Fd., Kogegas 252,800 C.-Fd., ialt 973,300 C.-Fd.

Efter en Meddelelse til Udgiveren af 25de August 1870 gives her en Beskrivelse af Maribo Amts Tvangsarbeids- og Daareanstalt. Den er beliggende paa den saakaldte Lillemark under Saxkjøbing Kjøbstad og bygget i Straaleform. Centrum dannes af en to Etages Taarnbygning med Kjælder, og indeholder Deconomileilighed, Sygestue, Isolationslocaler for Indømtte, Depot, Contoir, Bedesal og Inspectorens Bolig. Fra Centrum udgaae:

- 1) en enetages Bygning for sindssyge Mandfolk, 56 Aen;
- 2) en — — — — — Arbejdslemmer, Mandfolk, 28 Aen;
- 3) en — — — — — Kvinder, 28 Aen;
- 4) en — — — — — sindssyge Kvinder, 56 Aen.

Denne Bygningsform gjør det muligt at sondre imellem de forskjellige Klasser og Kjønn i særlige Bygninger og Gaarde, medens de tillige kunne oversees fra Inspectorens Bolig. Anstaltens Jordareal og Haveanlæg, der er smukt beliggende ved Indseilingen til Byens Havn og med Udsgt til Skibestedet Dreby og Grevskabet Hardenberg-Reventlows Skove, egner sig særdeles til Bevægelse og Sysselsættelse for de Sindssyge. Anstaltens

Jordtilliggende og Grund er erhvervet fra Baroniet Guldborgland og udgjør c. 12 Tdr. Land Agerjord og c. 17 Tdr. Land Eng. Oprindelig var det alene Hensigten at opføre en Tvangsarbejdsanstalt, men da der viste sig en stedse stigende Trang til en Detentionsanstalt for uheldredelige Sindsyge, fandt Amtsrådet det senere, under Arbejds Gang, hensigtsmæssigt at forene begge Formaal i Eghed med, hvad der allerede var Tilfældet i nogle andre Amter. De fornødne ministerielle Approbationer ere meddeelte under 14de November 1863 og 16de November 1865, og det er derved blandt Andet bestemt, at Anstalten oprettes og holdes for Amtsfattigkassens Regning, saavidt dennes Erne strækker, men iøvrigt ved Tilskud af Amtsreparationsfonden. Ved disse ministerielle Skrivelser var der derhos aabnet Amtets Kjøbstæder Udgang til at blive Medeiere af Anstalten i Forhold til Folkemængden, og denne Udgang er benyttet af Stubbejøbing, Saxtjøbing, Rysted og Rødby, der saaledes have deeltaget og fremdeles deeltage i alle Indtægter og Udgifter ved Anstalten efter det nævnte Forhold. Anstalten er tagen i Brug den 1ste Mai 1866, efterat Bygningerne havde været færdige siden December Maaned 1865. Daarsafdelingen er oprindelig indrettet for 28 Patienter, men den er gjentagne Gange, da dertil søltes Trang, udvidet saaledes, at den nu kan modtage 88 Patienter, Halvdelen af hvert Kjøn. Tvangsarbejdsafdelingen er indrettet for 40 mandlige og 10 kvindelige Personer, og den har ikke medtaget nogen Udvidelse, der ei heller har viist sig at være nødvendig. Ved Justitsministeriets Bekjendtgjørelse af 19de Juni 1866 er det i Henhold til § 4 i Lov af 3die Marts 1860 fastsat, at Anstalten bliver at ansee som Tvangsarbejdssthus for Maribo Amt. Udgifterne ved Anstaltens Oprettelse og Montering have udgjort, de gjentagne Udvidelser medindbefattede, c. 49,200 Rd. Amtsrådet har Overbestyrelsen af Anstalten og anviser de fornødne Pengeløb, forsaavidt disse ikke kunne afholdes af Anstaltens Kasse. Under Amtsrådet føres den egentlige locale Bestyrelse og Tilsynet af en Direction, bestaaende af 3 Mænd, der udnævnes af Raadet og som selv indbyrdes vælge Formanden. Stiftamtmanden afgjør Begjæringer om Arbejdslemmers og Sindsyges Modtagelse i Anstalten, forsaavidt Indlæggelsen af de første ikke stcer ifølge Dom og forsaavidt de sidste ikke blot anbringes midlertidigt indtil de kunne opnaae Plads i en Helbredelsesanstalt. Ved Anstalten er ansat en Inspecteur, der tillige er Kasserer og Regnskabsfører, med en Pengeløn af 450 Rd. aarlig, fri Bolig, Behøvsning og Brændsel samt Brugen af Anstaltens Jordtilliggende, og en Læge med aarlig Løn 150 Rd. Gudstjeneste afholdes i Anstalten hver 14de Dag af Sognepræsten, som herfor oppebærer 50 Rd. aarlig, og til at forestaae Sangen under Gudstjenesten er antaget en Mand med et Vederlag af 26 Rd. aarlig. Endvidere er ved Anstalten ansat en Portner og det fornødne Antal mandlige og kvindelige Oppassere. Betalingen for Opholdet paa Anstalten, der er forskjellig efterstom vedkommende Commune er Medeier af Anstalten eller ikke, udgjør for Tiden henholdsvis 12 og 28 § daglig for Arbejdslemmer samt 116 og 180 Rd. aarlig for Sindsyge. Klæder betales særskilt, for Arbejdslemmer efter en fast Norm med 3 § daglig.

Saxtjøbings Segl, som her afbildes, giver efter Monterne fra Kong Christoffer den Andens Tid Afbildningen af en Sax.

I Baldemars Fordebog forekommer blandt de til Konungles henlagte Steder Byen „Saxthorp“ mellem „Woraby“, nu Dreby, og „Wapnastath“, nu Baabensted. Denne By synes at have været den første Oprindelse til den Kjøping, som tog Navn efter samme, og hvis Beliggenhed vidner om, at den stammer fra en Tid, da man mere søgte at gjemme Byerne for Vikinger og Soroverer, end at anlægge dem paa Steder, som vare bekvemmere for Handel og Skibsfart. Samtidig med Saxthorp nævnes dog „Saxkopingh“ i Baldemars Fordebog. Kong Erik Menved udstedte 1306 et Brev, hvorved han befaler alle sine Mænd, Myntere, Bragere og Andre, som hoi i Saxtjøbing og der drive Handel, at betale til Indbyggerne i Byen al den Afgift, der tilkom Kongen af det Gods, som udsjortes af Byen. Kort derefter, nemlig den 24de Juni 1337, fik Byen af Grev Johan af Holsteen, til hvem Lolland var pantsat af Kong Christoffer II., de ældste Privilegier, som haves, men i hvilke der dog omtales andre Privilegier og Friheder. Ved hine Grev Johans Privilegier gives der Byens Borgere de samme Rettigheder, Friheder, gode og lovlige Vedtægter, som Borgerne i Roskilde og andre Forvesteder i Sjælland bruge (Suhns Danm. Hist. XII. S. 400—2). Som et Beviis paa Tidernes Vilddhed og Raahed bør det nævnes, at da Kong Christoffer II. og hans Son Otto i Forfommeren 1333 opholdt sig i Saxtjøbing, efter at have mistet næsten hele Riget, blev Kongen overfaldet af 2 Adelsmænd Hennike Breyde og Johannes Ellemose. De beleirede Huset, hvori Kongen boede, og da han ikke vilde gaae ud til dem, satte de Ild paa Huset og drev ham ved Rogen ud af Binduet, hvorefter de bemægtigede sig hans Person og førte ham fangen til Nalholm-Slot, som Grev Johan da havde inde, men saasnart denne fik Underretning om Overfaldet, satte han strax Kongen i Frihed. Saxtjøbing har oftere lidt Støde ved Ildbrand, sidste Gang i September 1800. Den har i dette Aarhundrede gjort god Fremgang og mere end fordoblet Antallet af sine Indbyggere. Den var tidligere Amtets mindste Kjøbstad, en Stilling, som den igjennem 300 Aar har indtaget (jfr. det ved Maribo anførte Document fra 1557), men nu er Indbyggerantallet mindre baade i Stubbetjøbing og i Nysted.

Saxtjøbings Mønter. Man har længe vidst, at Saxtjøbing i Middelalderen var et kongeligt Prægested (jml. ovenfor Kongens Brev af 1306), men man kjendte ikke nogen Mønt, der med større Sandsynlighed kunde henføres hertil, før det store Fund, som fremkom i 1871 ved Sydstøtse paa Følster, og som er bortgjemt i Midten af det 14de Aarhundrede. Heri forekom nemlig i et Tal af over tusinde

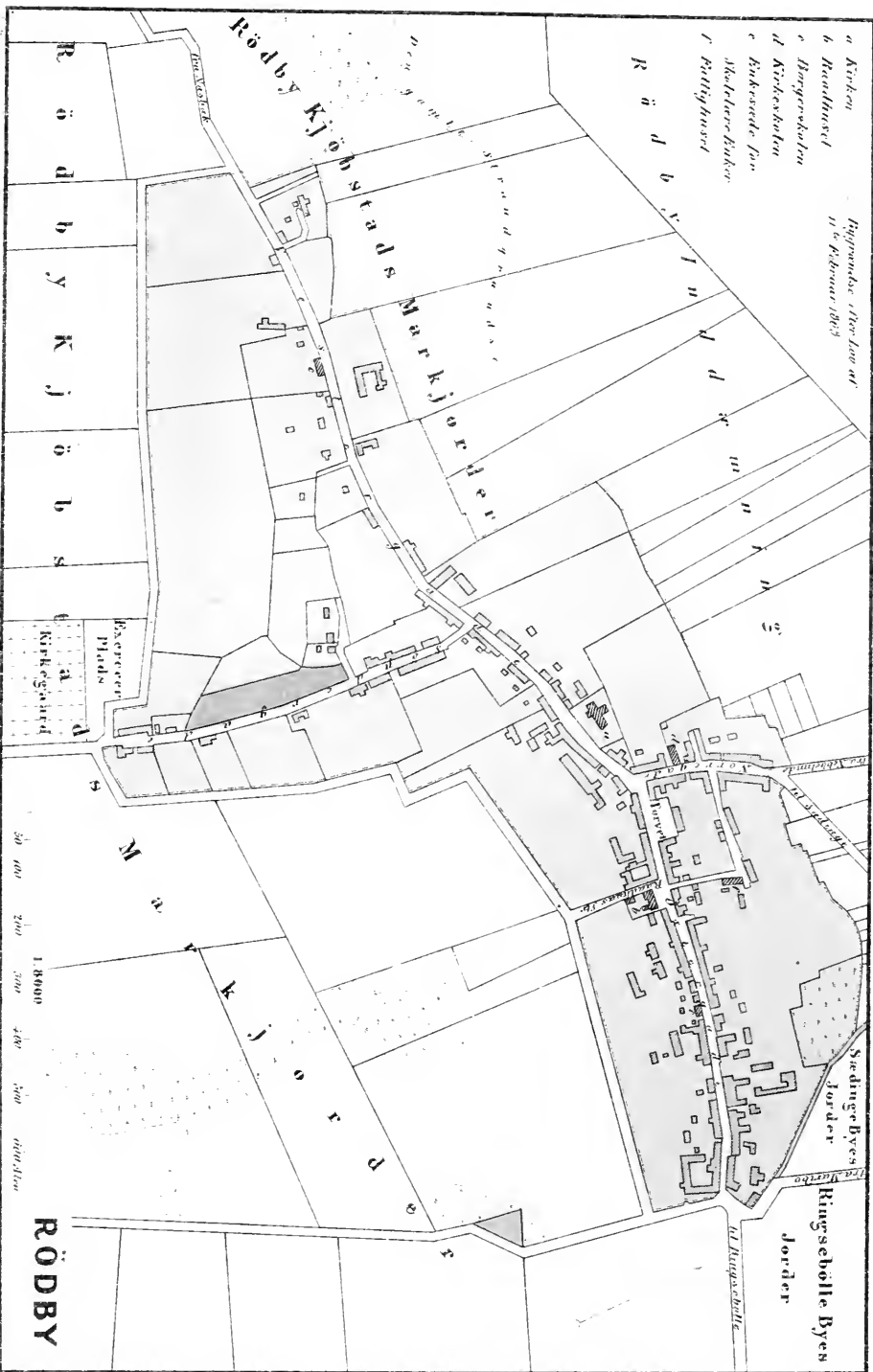
Stykker en Mønt, der paa den ene Side har en Sax, paa den anden et saakaldt „Pentagramma“, og Sagen er netop af den særegne Form, som man senere sees i Saxtjøbings Segl (jml. ovenfor); man har derfor her vistnok den manglende Mønt fra denne By, hvad jo ogsaa dens Forekomst i saa stort Tal paa Raboøen taler for. I 1328 blev Lolland „med fuld Møntrettighed i Saxtjøbing“ pantsat til Grev Johan

Byggnads- och Lant-
mätningen 1863

- a Kirken
- b Rådhuset
- c Borgerskolen
- d Kirkeskolen
- e Kirkens for-
skolehus
- f Rådhuset

RÖDBÝ

1000
500
200
100
0

1000
500
200
100
0

den Milde, og nogle Monter med hans Forbogstav I, der ofte findes paa Smaaderne og i Sydsjælland, hore rimeligviis hertil; det samme er maastee ogsaa Tilfældet med en Deel Monter, hvis Præg er en raa Fremstilling af det holsteenske Netdeb'ad.

R o d b y,

Rjøbstad i Fuglse Herred, ved den østlige Vig af Rødby-Fjord, paa en lav, sidd, leret og skovløs Grund. Afstanden fra Maribo er 1½ Mil, fra Nakskov 3½ M. og fra Nysted 3 Mil.

Byens Areal er efter den nu i Henhold til Loven af 11te Februar 1863 udfærdigede nye Matrikel 1,013,328 □ Alen, ansat til Hartkorn 11 Tdr. 4 Skpr. Den har 9 Gader, hvoraf 2 anlagte efter 1856, og 295 brandforsikrede Eiendomme (hvoraf 188 i den egentlige By, Resten paa Byens Mark og Fælend) af Taxationsjum den 1ste April 1873: 538,870 Rd. Byens Zorder, der udgjøre et samlet Areal af 2000 Tdr. Land, ere udstiftede, først Byens Mark i 1806 og senere dens Fælend i 1837. Efter den nye Matrikul udgjør Hartkornet ialt 284 Tdr. Iøvrigt ere samtlige Byens Zorder, med meget faa Undtagelser, kongeligt Arvefæste, hvoraf den aarlige Afgift udgjør 160 Tdr. Hvede og ligesaa meget Byg, der betales efter Capitelstarxen. Til offentligt Brug, s. Gr. til Exerceerplads, Kirkegaard, Lyktanlæg o. a. desl., er anvendt 3 Tdr. 2 Skpr. Land.

Rødby Rjøbstad har intet særskilt Landdistrict. Dog maa gjentages, at en Deel af Rjøbstadens egentlige Zorder ere bebyggede; men i communal Henseende har der hidtil ikke dannet sig noget Landdistrict i Mod sætning til Rjøbstad-Communen.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, der udmærker sig mere ved sit Taarn, der i 1858 blev ombygget i samme Stiil som Roeskilde Domkirkes Taarn, end ved sin Størrelse. Fra Taarnet habes en meget viid Udsigt ind over det maleriske Land mod Maribo=Ø, ligesom ud over Fjordens mange Der og Holme, samt over Beltet til Femerns og Holsteens Kyster. Kirken har undergaaet Hovedreparationer 1632, 1728 og senere, og har derved faaet et juunt Udseende baade indvendig og udvendig. 1728 fik den en Tilbygning, saa at den blev en halv Korskirke. Den er kun hvælvet i Choret, har Orgel, Altertable af Træskjærarbejde samt en mærkelig gammel Kalk fra 1466. I Taarnet ere 2 Klokker. Af Epitaphier og Pigtene findes ingen. Kirkens aarlige Indtægter udgjorde efter Stat. Tab. i 1842 230 Rd. Den eies af Staten.

Raadhuset, opbygget 1856.

Skolen.

Fattighuset.

Indbyggere i 1870: 1553 (741 af Mdkj. og 812 af Rvdkj.); i 1860: 1578; i 1855: 1545; i 1850: 1339; i 1845: 1159; i 1801: 776; i 1769: 655.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 310 Skattepligtige ansatte til en Skatte-Indtægt af 96,275 Rd.

De vigtigste Erhvervsgrene ere Agerdyrking, Haandværksdrift og nogen Handel. Handelen hæmmes dog meget ved, at Byens Løse- og Ladeplads Kramnidsje ligger $1\frac{1}{4}$ Miil fra Byen og desuden er i en maadelig Tilstand, da den er udsat for at tilsandes og kun kan befares af smaa Fartøier. Fra Kramnidsje gaar en daarlig Kende i frum Retning sønden om Magleholm og norden om Lango op til Næsbæk, hvilken tjener som Udførselssted for Rødby; men da Indløbet til Fjorden kun har 4—5 Fod Vand, kunne ikkun Vaade gaae op. Ved Hjælp af Vaade maae derfor de til Rødby bestemte Fartøier løse og lade, imedens de jels forblive i Kramnidsje.

Af de vigtigere Varer blev ved Rødby Toldsted fortoldet i 1871: 10,157 Pd. Kaffe, 1361 Pd. Viin, 781 Btl. andre Spirituosa, 120 Tdr. Salt, 1562 Pd. Bomulds-garn og 2844 Pd. Bomulds- og Uld-Manufacturvarer, 62 Pd. Silkevarer, 1145 Pd. Sirup, 952 Pd. Riis og 1003 Pd. Humle. Denne ringe Indførsel har sin Grund i, at de fleste til Rødby bestemte Varer og navnlig de betydelige Kvantiteter, der indføres fra Kjøbenhavn, løses ved Toldstedet Vandholm og kunne saaledes ikke medtages i Opgivendet for Rødby.

Korn-Udførselen tilføes har i Aaret 1871 været 270 Tdr., der Alt er gaaet til Slesvig. Her gjælder imidlertid den samme Bemærkning, som ovenfor er fremsat for Indførselens Vedkommende, idet Udførselen ad Søveien indskrænker sig til, hvad Frangere fra Femern optjoe hos Landmændene og udføre i mindre Fartøier til deres Hjemstavn, medens Hovedudførselen skeer over Vandholm, hvortil er c. $2\frac{1}{2}$ Miil over Land, og hvis Havn kan befares af større Fartøier med enhver Vind. I det Hele udføres 40—50,000 Tdr. Korn aarlig fra Rødby, i hvis Omegn der avles det vægtigste og bedste Korn paa Lolland.

Skibsfarten til og fra Rødby er saaledes ubetydelig og har i 1871 været: i indenrigsk Fart indgaaet 5 Fartøier af 19 Læsters Drægtighed med 12 Læsters Besturning, udgaaet 4 Fartøier af 14 Læsters Drægtighed uden Gods; i udenrigsk Fart indgaaet 26 Fartøier af $122\frac{1}{2}$ Læsters Drægtighed med $108\frac{1}{4}$ Læsters Besturning, udgaaet 22 Fartøier af $102\frac{3}{4}$ Læsters Drægtighed med $9\frac{1}{2}$ Læster Gods.

Told- og Skibsfartsafgifterne have i 1871 udgjort 3537 Rd.

Egentlige Fabrik-anlæg har Byen ikke, hvorimod der findes endeel Bomulds- og Kinnedræverier samt et Begtrykkeri, hvorfra udgaaer en Avis (Rødby Avis).

Kreaturholdet i Rødby var den 15de Juli 1871: 237 Heste, 636 Stkr. Hornkvæg, 1128 Stkr. Faar og 282 Stkr. Eviin.

Af Kjøbstadens egne Indbyggere bruge 17 et Beløb af over 4 Tdr. Hfl., 20 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 24 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 59 et Beløb af under 1 Td. Hfl.

3 Rødby holdes aarlig 5 Markeder: i Februar og Marts med Heste og Kvæg, i Juli med Kram, i October med Kram og i November med Heste og Kvæg.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Bykriver i Rødby samt Herredsfoged og Skriver i Fuglse Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Klasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Fattigvæsenet; c) for Skolevæsenet; d) for Veivæsenet; e) for Brobygningvæsenet; f) for Vandvæsenet; g) for Communens faste Eiendomme.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 3194 Rd., til Skolevæsenet 2724 Rd. Ræmmerkassens øvrige Udgifter c. 3600 Rd. Gjælden var ved Udgangen af 1871: 4,799 Rd. Denne hidrører fornemlig fra de flere i Løbet af de sidste 15 Aar foretagne kostbare Veianlæg dels paa Rødby Mark og dels over det inddæmmede Areal mellem Byen og Nebbelunde, der imidlertid have bragt Byen ikke ringe Fordeel, navnlig er Byens Lpmland derved blevet endeel forøget.

Communen eier: Raad-, Thing- og Arresthuset i Forening med Fuglse Herred, Fattighuset, Jordemoderhuset, 2 Skolebygninger, hvoraf den ene paa Byens Mark, med 6 Tdr. Land. Desuden i Capital, rede Penge og Obligationer ved Udgangen af 1871: 17,465 Rd.

Byen har et Brandcorps paa 115 Mand.

3 geistlig Henseende er Ringjebolle Sogn i Fuglse Herred som Annex forenet med Rødby.

3 Rødby selv er, som anført, en Skole, hvorved er ansat 3 Lærere, og paa Byens Mark en Skole, ved hvilken er ansat en Lærer. Ifølge en af Kirke- og Underviisningsministeriet approberet Plan vil Byens Borger-skole blive deelt i en Betalings- eller Realskole, alene for Drengene, og en Friskole baade for Piger og Drengene. Betalings-skolen faaer 2, Friskolen 3 Klasser.

Byen hører under Maribo Amtstuedistrict og til Maribo Lægedistrict. Districtslægen boer i Maribo. Apothek. Byen danner 2den Udskrivningskreds 253de Lægd. 2den Valgkreds.

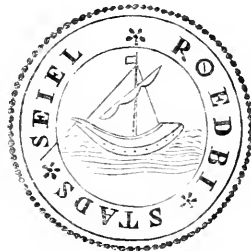
Ved Toldstedet er ansat en Oppebørselscontrollør og 2 Toldassistenten, og ved Postvæsenet en Postmester, der tillige har Tilsyn med Befordringsvæsenet og er Bestyrer af Telegraphstationen.

3 Rødby er en Filial af Landmandsbanken og en Agent for Hollands Spare-, Laane- og Discantobank i Raskov.

Ved kgl. Resolution af 1857 blev til nu afdøde Consul A. Hage meddeelt Concesssion til at inddæmme og tørlægge Størstedelen af Rødby Fjord, efter at han først havde forenet sig med Communalbestyrelsen om en Erstatning af 15,000 Rd. for Byens Seilads paa Fjorden og Udbavn ved Krånmidse, der gik tabt ved Inddæmningen. Hage overdrog derefter sin Concesssion til et engelsk Interessentskab, der ogsaa strax paabegyndte.

Inddæmningen, men efter nogle Aars forgjæves Arbeide atter opgav For-
 søget herpaa og atter afstod Concessionen til Hage, der paany optog
 Projectet, idet der nu lagdes en Plan for Fjordens Inddæmning i 3 Af-
 delinger, hvoraf den første, der omfatter et Areal af 5—600 Tdr. Land
 mellem Derne Lidsø og Nyggefjed samt Rødby Fælend, alt er tilende-
 bragt, medens de 2 andre forberedes og tør ventes tilendebragte i en nær
 Fremtid. Tillige er den inderste Deel af Rødby Fjord, bestaaende af
 60 Tdr. Land, inddæmnet i Aarene 1856 og 1857 af et Interessentskab
 blandt de tilstødende Lodsseiere i Rødby, Nebbelunde og Gjerringe. Endelig
 har afbøde Proprietair Hansen til Lineslyst i 1868—69 inddæmnet
 c. 500 Tdr. Land mellem sin Eiendom paa Rødby Fælend og Syltholm.

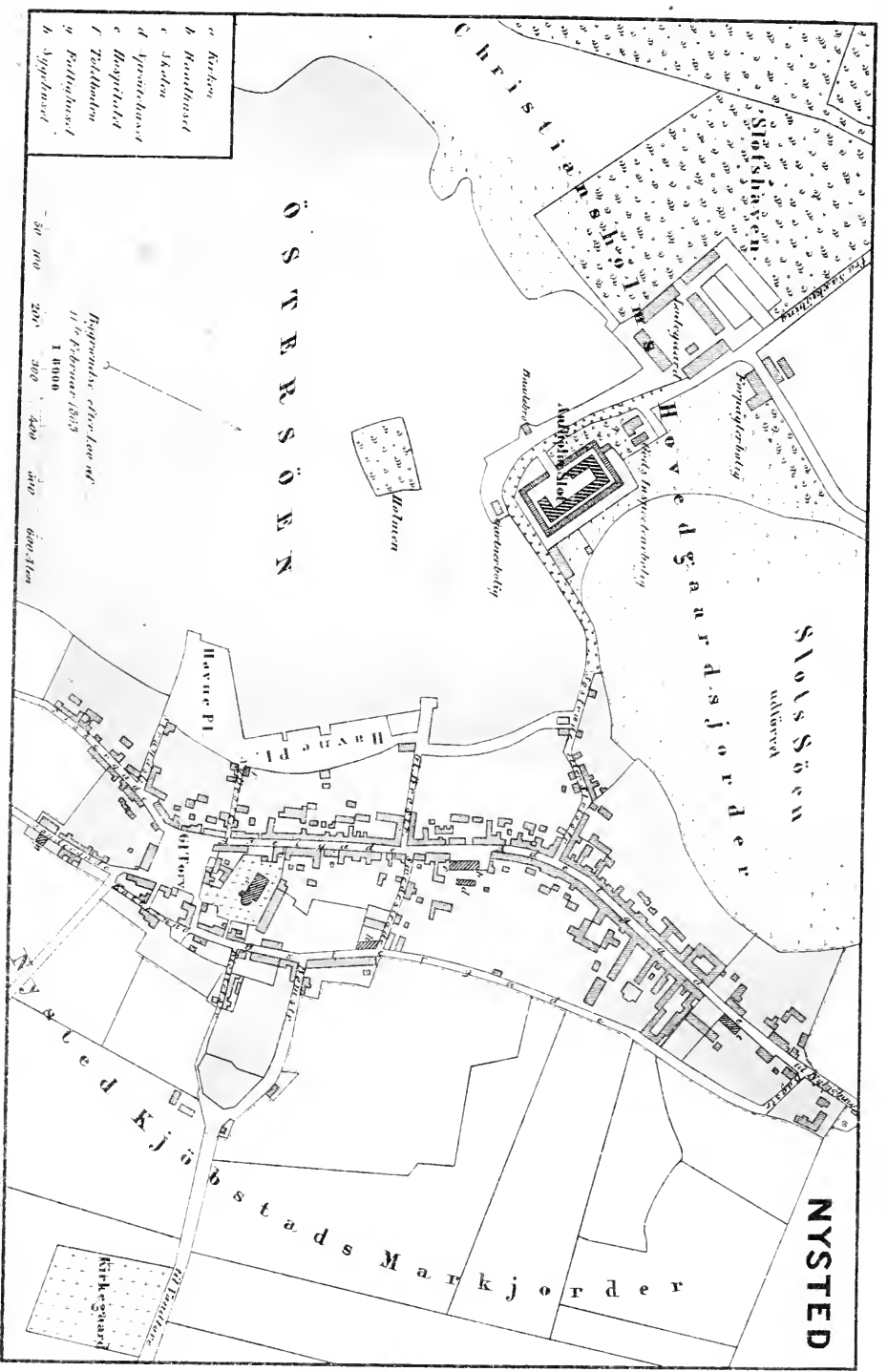
Byens gamle Segl, som her er afbildet, er et lille Skib med een
 Mast. Det betegner vel, at ogsaa i ældre Tid var det kun Smaat med
 Seiladsen til Rødby.

Byen nævnes som Landsby „Ruthby“ i Baldemars Fordebog. 1454 gav
 Kong Christian den Første Byens Indbyggere Frihed til, ligesom Kjøbstæd-
 mænd, at seile med deres Kjøbmandskab til Tydskland, i Betragtning af den
 store Umage, Kost og Tæring, Almuen havde med at overføre Kongens Bud til
 Tydskland, og 1506 gav Kong Hans Bekræftelse med Tillæg, at Indbyggerne maatte
 sælge og købe med Vonder og udenlandske Kjøbmand. 1517 stadfæstede Kong Christian
 den Anden samme Privilegier med Tilføiede, at Rødby til evig Tid maatte nyde og
 bruge Halvdelen af Lango, som laa Byen nærmest. 1580 bleve Rødby Mænd af
 Kong Frederik den Anden fritagne for „Ravn og Tog og Dommerraad“, fordi de
 meget bevaredes ved kongl. Fordringskab. 1632 skænkede Kong Christian den Fjerde
 Rødby Mænd Bygningen paa deres Huse og Gaarde, men Forderne skulde de tage
 til Fæste.

Hverken i de i de Suhmske Samlinger trykte Breve af Christian II. eller i Dy-
 tegnelser fra Frederik I.'s Tid findes Rødby betegnet som Kjøbstad, skjønt der allerede
 var et vigtigt Toldsted sammesteds, samt Færgesart og Handel derfra med Tydskland.
 Ved Rigsdagen 1536 vare Deputerede fra Rødby tilstede, men paa de fleste Kjøbstæd-
 fortegnelser fra Christian III.'s og Frederik II.'s Tid fattes den. Ved et Brev af 1555
 fritoges Rødbyes Indbyggere fra den saatalde „store Told“, naar de udførte de Dyne
 og Heste, som de havde brugt til deres egne Pløve og Harver, og af deres eget
 hjemmefødte Kvæg, ligesom andre Vonder i Volland; hvorhos dog tilføies, at,
 hvis de vilde udføre Staldørne eller andre Vorer, som de bruge til Kjøbmandskab,
 da skulde de give saadan Told, som andre Kjøbmand pligtige ere at give. En
 saadan blandet Natur af Kjøbstad og Landsby i Rødby fremgaar især af et Brev af
 1557. Heri siges, at de iblandt denne Byes Indbyggere, som bruge Aul med Ager og
 Eng og aarlig give Landgilde m. v., og ikke bruge Kjøbmandskab videre, end Vonder
 ellers gjøre, skulde ikke bevares med borgerlige Thyger. De som bruge Kjøbmandskab,
 og ikke saae eller ploie eller give aarlig Landgilde til deres Dyrighed, skulde gjøre
 Thyge som andre Kjøbstædmænd. Men de, som bruge baade Kjøbmandskab og Handel
 og Vondenaring, skulde svare til al Thyge som Kjøbstædmænd og til al Beføvning,

NYSTED

Stoss Söwen
Kulturveed

Hovedgaard

Stoss Söwen
Kulturveed

CHRISTIANSTAD

ÖSTERRÖSEN

Havne Pl.
Havne Pl.

stads Markjorder

Kirkegård

- a Kirken
- b Fuglehuset
- c Skolen
- d Sproghuset
- e Høsthuset
- f Toldhuset
- g Fuglehuset
- h Sproghuset

Proportions skælværdi
1:10000
10 200 300 400 500 600 fms.

som Bønden gjør. Rødbby var saaledes en, hvad Kjøbstadretten angaaer, fluctuerende By og synes at have været saaledes betragtet langt ind i det 17de Aarhundrede. A. Bernsten kalder den endnu i Midten af Aarhundredet en Flække. I Resens Atlas findes den derimod afbildet blandt Kjøbstæderne og har vel saaledes successive, ligesom flere Byer i Danmark, fundet Plads blandt disse. I Danske Atlas gjøres den Bemærkning, at Rødbby, omendstjont den har Kjøbstadrettighed, mere ligner en Bøndeby, og i Rhodes Samlinger til Hollands og Falters Historie (1776) kaldes den „denne over alle uanseelige Kjøbstad.“ Endnu i Dr. J. H. Larsens Topographi af Holland (1833) bemærkes, at Rødbby ved sine mange straatakte Huse og sin vide Udstrækning ligner mere en Landsby end en Kjøbstad. Sjønt Straatagene nu have veget Bøndeby for Tegl, vil denne By dog steds beholde Udtrykket af, at den er mere en agerbrugende end en handlende By. Det maa derhos bemærkes, at af Byens 1500 Indbyggere boe omtrent 500, paa Byens Marker som Udslyttere. Selve Byen har saaledes kun c. 1000 Indbyggere. Byen er i de senere Aar gaaet frem, bemærkes der i en Beretning fra 1873, tildeels som en Følge af de forbedrede Beiaulag, der nu paa alle Sider omgive Byen og derved lette Communicationen med dens Opland. Saar ventes det nye Jernbaneanlæg mellem Rødbby og Maribo fuldført, hvorved Byens Ind- og Ud- foriel til Vandholm lettes, hvilket man haaber vil i ikke ringe Grad bidrage til Byens Opmoet.

N y s t e d,

Kjøbstad i Musse Herred, ligger høit og smukt*) ved en lille Indvig af Østersøen, nord for hvilken atter ligger en fersk Sø, kun adskilt fra Bigen ved en Landstrimmel, 3 Mil fra Rødbby, 6½ M. fra Nakstov, 2 M. fra Saxløbing, 3 M. fra Maribo og 2 M. fra Sundby Færgested. Fra Nysted føre herlige Lindealleer til det nærliggende ældgamle Slot Alholm (see dette). Fra Kirkens Taarn aabner sig en vid Udfigt over Holland, Falster og Havet til den meklenborgske Kyst.

Byen har paa et Areal af 685,000 □ Alen 12 Gader og 241 Gaarde og Huse (i 1837: 162), hvoraf 204 i Byen og 37 paa dens Grund, hvilke i 1871 vare brandsforsikrede for 627,800 Rd. (i 1857: 396,270 Rd., i 1843: 179,780 Rd.).

Nysted har 114 Tdr. Hk. Kjøbstadjord, med et Areal af 743 Tdr. Land Ager og Eng, hvoraf 34 Tdr. 3 Skpr. 3 Fodr. Land Ager og Eng i Brugsfællesskab. Af andre end Kjøbstadens Indbyggere bruges 2 Tdr. 6 Skpr. Hk. Til offentlig Brug, f. Ex. Kirkegaard, Exerciseplads, Vystaulæg o. a. desl., er anvendt 2 Tdr. 5 Skpr. Land.

Til Nysted Sogn hører foruden Kjøbstad=Communen tillige en Land=Commune, som bestaaer af Hovedgaarden Alholm og Landsbyerne Vandtoer og Taagense. Land=Communen, heis Hartkorn er 335 Tdr. Ager og Eng og c. 18 Tdr. Skovskylb, har sit eget Communalvæsen uafhængigt af Kjøbstaden og danner et selvstændigt Sognesforstanderskab.

*) Hollands Beskriver Dr. J. H. Larsen strer sig i sit eierladie Manuskript om Musse Herred saaledes: „Nysted har en høi, smuk og sund Beliggenhed med Skov, ferske Søer, frisk Søluft og god Vand. Den tager sig særdeles smuk ud, enten man beskuer den under Indveilingen til Bønnen, eller man kommer landværts fra Nyløbing, hvortil Kirken med sit Spiir, der endnu ligger høiere end Byen, ligesom og Christiansholms Herresæde samt Byens 3 Møller bidrage hver Sit og i Føreling.“

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, høit beliggende, med et anseeligt Taarn med Spiir, der er et vigtigt Sømærke, 4 Klokker, Altertavle fra 1662, 2 Tavler med Navnene paa Præsterne efter Reformationen og Lehnsmændene paa Alholm Slot, 2 gode Malerier, der forudm skulde have hængt i Klosterkirken, en aaben Begravelse, hvori Grevinde Raben, sødt Levekø, og Geheimeraad F. Raben hvile. Under denne Begravelse er en stor Hvalving, hvori en Mængde Ligkister, der for det meste skulde indeholde Lig af Lehnsmændene paa Alholm Slot. Kirken, eller egentlig Spiret og Taarnet, er flere Gange beskadiget af Vind, sidst i 1822, men er senere sat i god Stand. Til Kirkens Udvidelse er i Aaret 1633 opført en Udbygning paa dens nordre Side, som endnu kaldes den nye Kirke, hvori der er anvist Landsby-menigheden Plads.

Raadstuen, opført i Aaret 1852;

Hospitalet;

de saakaldte **Fattighoder** for 8 Lemmer;

et **Enghus**, opført 1831;

Skolebygningen.

Indbyggere i Byen og paa dens Grund i 1870: 1336 (628 af Mdtj. og 708 af Kvdtj.); i 1860: 1261; i 1855: 1227; i 1850: 1082; i 1845: 1036; i 1801: 690; i 1769: 494.

I Henseld til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 174 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 76,600 Rd.

Byens uheldige Beliggenhed saavel med Hensyn til dens ringe Land som ogsaa det grundede Farvand i og udenfor Havnen, foranlediger, at Byens Handel er temmelig ringe. Havnen kan ikke bejeiles af Fartøier med større Dybgaende end 12 Fod, og de større Fartøier kunne derfor kun indtage den halve Ladning ved Skibsbreen, medens Resten maa prommes ud omtrent $\frac{1}{4}$ Mil fra Havnen.

Af de vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet ved Nysted Toldsted: 1693 Pd. Vin, 990 Vtl. andre Spirituosa, 846 Pd. Humle, 20,487 Pd. Kaffe, 4092 Tdr. Steenful, 3607 Pd. Bomulds-garn, 2622 Pd. Bomulds- og Vinnedvarer, 28 Pd. Silkevarer, 1624 Pd. Uldgøds, 2142 Pd. Risengryn, c. 400 Tdr. Salt, 2004 Pd. Sirup, 166 Pd. Thee, 301 C.-Vst. og 9256 C.-Fb. Trælast.

Udsørselen af Kornvarer og Frosferter har i Aaret 1871 været 33,101 Tdr., hvoraf England har modtaget 7808 Tdr., Belgien 22,317 Tdr., Norge 1270 Tdr., Slesvig 132 Tdr., Lybek 664 Tdr.; Resten til indenlandske Steder. I 1802 udsørtes c. 16,000 Tdr. Korn, i 1824 c. 28,000 Tdr.

Bed Nysted Toldsted vare ved Udgangen af 1871 hjemmehørende 10 Fartøier af 154 Com.-Læsters Drægtighed.

Skibsfarten har i 1871 været: i indenrigsk Fart indgaaet 86 Fartøier af 1477 Læsters Drægtighed med 415 Læster Gods, udgaaet 89 Fartøier af $1000\frac{3}{4}$ Læsters Drægtighed med 820 Læster Gods; i udenrigsk Fart indgaaet 73 Fartøier af $1718\frac{1}{2}$ Læsters Drægtighed med 631 Læster Gods, udgaaet 68 Fartøier af 2084 Læsters Drægtighed med $1246\frac{1}{2}$ Læster Gods.

Told- og Skibsfartsafgifterne have i 1871 udgjort 8025 Rd. (i 1870: 7929 Rd.; i 1855: 11,570 Rd.; i 1854: 8356 Rd.; i 1853: 7099 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgift 2558 Rd.

Af industrielle Anlæg nævne Indberetningerne for 1871: 1 Tegl- værk, 1 Kalkbrænderi, 1 Skibsbyggeri, der beskæftiger 20 Arbeidere, og 1 Brændeviinsbrænderi, hvori produceres c. 45,000 Potter Brændeviin aarlig.

Kreaturholdet i Nysted var den 15de Juli 1871: 95 Stkr. Heste, 190 Stkr. Hornkvæg, 284 Stkr. Faar og 107 Stkr. Sviin.

Af Kjøbstadens Indbyggere bruge 5 et Veløb af over 4 Tdr. Htk., 9 et Veløb af 4 indtil 2 Tdr., 18 et Veløb af 2 indtil 1 Td. og 75 et Veløb af under 1 Td. Htk.

I Nysted holdes aarlig 4 Markeder: i Marts og April med Heste og Kvæg, i Juni med Kram, i September med Kram, Kvæg og Heste.

Byens Øvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Byfoged og Bykriver i Nysted samt Birkedommer og Skriver ved Nysted Birk.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 7 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 1670 Rdl., Skolevæsenet 1326 Rdl., Rets- og Politivæsenet 719 Rdl., Medicinalvæsen 227 Rdl., Byens Gader og Veie 118 Rdl., Gadebelysning (ved Petroleum) 236 Rdl., Brandvæsen 46 Rdl., Bidrag til Statskassen 1112 Rdl., Amtsrepartitionsfonden 262 Rdl., Amtsskolefonden 125 Rdl. Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 1124 Rdl.; b) ved Paaligning 6756 Rdl. (Hartfernsstat 501 Rdl., Huusstat 422 Rdl., Formue- og Veilighedsstat ($4\frac{1}{2}$ pCt. af Indt.) 5833 Rdl.).

Communen eier: Raadstuebygningen, Hospitalet, Fattighuset, Sygehuse, Skolebygningen og en Jordlod paa 10 Tdr. Land samt i rede Penge og Obligationer 1407 Rdl., hvorimod den har en Gjæld af 14,011 Rdl.

Havnevæsenet bestyres af et Byraadsudvalg, bestaaende af 5 Medlemmer. Havnekassens Indtægter af Havne- og Bropenge udgjør imellem 2000 og 2500 Rd. aarlig. Løbet er fordybet til 12 Fod.

Nysted har et Brandcorps, der for Tiden tæller 132 Mand, samt et Politicorps af 24 Mand (Regl. 20de Septbr. 1855).

3 geistlig Henseende er Herridslev Sogn i Muses Herred som Annex forenet med Nykøbd.

Ved Borger- og Almueskolen, der er inddeelt i 3 Classer, hvoraf en Realclasser, er ansat 3 Lærere.

Byen hører under Maribo Amtstuedistrict og til Maribo Lægedistrict. Districtslægen boer i Sæxfjøbing. Apothek. Byen udgjør 2den Udskrivningskreds 231te Lægd. 3die Valgkreds.

Ved Toldstedet en Toldpeberøjselscontrollør og en Toldassistent; ved Postvæsenet en Postexpediteur, der tillige har Tilsyn med Befordringsvæsenet. Telegraphstation.

Byens Vaaben, som her afbildes, er et Skib med 3 Master. Skibets Form tyder paa at det er gammelt, Masternes Antal, i Særdeleshed ved Sammenligning med Nøbbes Skibs ene Mast, paa en lettere Afgang i sin Tid for større Skibe.

Naar Byen er blevet anlagt, vides ikke; men at den skylder Slottet Nalholm sin Begyndelse og dette samt senere Klosteret sin videre Udvikling og Tilvæxt, er heist rimeligt. Byens Indbyggere bleve anseete som Bønder og Vorne under Nalholm Slot, indtil Kong Erik af Pommern 1409 gav dem deres Frihed og Byen dens første Privilegier. 1455 afbrændte 100 Gaarde og Huse, 1560 atter et stort Antal, 1700 igjen 40 og 1729 endnu flere. 1750 afbrændte Nykøbd (Nalholm) Ladegaard, der var oprettet af det seculariserede Klostergods; senere, efterat den var opbygget igjen, blev den afbrudt og henlagt under Christiansholm. Efter Folketællingens Resultater at domme er Byen endnu i Fremgang, uagtet det jo vistnok maa have været den skadeligt, at der blev lagt Bro over Guldborgsund ved Nykøbjøbing, hvorved en Deel af Nykøbds Opland gik til denne By.

3 Katholicismens Tid har der i Nykøbd været et Franciskanerkloster, stiftet af Eierne af Kjelstrup 1286. 1392 døde Biskop Valdemar Bodebust paa sin Visitationsreise i Folland og blev begravet i Klosterkirken. 1554 blev Klosters Havn skænket Sognepræsten Mik. Wulf og hans Eftermand, efterat Klosteret var nedbrudt og ødelagt og Fordegsjet seculariseret. Nu er intet videre Spor deraf end Klostermarken, nogle hvalbeve Kjældere og murede Vandledninger. Af Refens Atlas seer man, at Klosterbygningerne alt have været nedbrøne, da Tegningerne til samme bleve optagne.

Lollands Sønder-Herred,

der udgjør med sin sydlige Halvdeel den sydvestlige Deel af Lolland og rækker desuden med sin nordlige Halvdeel op til Vandholms-Bugten, skiller paa 1—2 Miles Strækning Nørre-Herred fra Fuglse Herred. Herredet omgives af Vandholms-Bugten, Nørre-Herred, hvorfra Hålsted-Na og Orby-Na samt Raskov-Fjorden adskiller det, Langelands-Beltet og Lollands-Beltet samt Fuglse Herred. Til Herredet hører følgende Øer og Holme: Lindholm i Søen mellem Smaalandene, Magle-Holm, Lille-Holm, Bappeholm m. fl. i Rødby-Fjord, og Langø, Bogø, Ydø, Bondeholm, Skinderholm, Raareholm og Barneholm i Raskov-Fjord. Jorderne ere for Størstedelen leermuldede, med Underlag af Leer, som almindelig er beliggende 8—9 Tommer under Overfladen; paa den østre Deel findes vel Jordsmonnet noget mere sandblandet, men dog gode Kornjorder og almindelig af højere Beliggenhed end Herredets øvrige og fleste Jorder. Af Tørvestjær findes kun lidet i Herredet, og af gode Tørv ikkun nogle faa Steder og navnlig i Stokkemærke Sogn. Fladeindholdet udgjør omtrent $4\frac{1}{2}$ □ Mil, hvoraf henimod $\frac{1}{2}$ □ M. er Skovareal. Hft. 405 Tdr. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Ager og Eng, 39 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Skovskld. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 10,438. Sønder-Herred danner i Forening med Nørre-Herred eet Provsti.

Lollands Sønder-Herred blev særdeles haardt medtaget af Stormfloden den 13de November 1872. Af Herredets 15 Sogne bleve 10 mere eller mindre dækkede af det indstrømmende Vand, navnlig leed Gloslunde og Kappel Sogne (dets Skode ansloges til 77,500 Rd.); en Mængde Mennesker bleve berøvede deres Boliger med Bohave og Kreaturer, Jorderne leed ved Tildækning af Sand, 25—26 Mennesker druknede, mange Damninger bleve gjenembrudte, men disse ere, iaaridt vides, igjen istandsatte og Vandet bortstøffet.

Vestenskov Sogn, omgivet af Anneret Kappel, Tillidse og Arninge Sogne samt Raskov-Fjord og Langelands-Beltet. Kirken $\frac{3}{4}$ M. s. s. v. for Raskov. Arealet, c. 4000 Tdr. Land, hvoraf 157 Tdr. Land Fredskov (Veils Skov), er jevnt og tildeels stidt; endeel af Arealet er indvundet ved Inddæmning (Savnso Biig, Sundene mellem Lolland og den forrige Ø Store-Veils samt mellem denne og Lille-Veils m. m.). Til Sognet høre de i Raskov-Fjord beliggende Øer og Holme Barneholm, Raareholm, Skinderholm og Bondeholm. Hft. 363 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Vestenskov med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Skovby, Savnso, Raarup, Brydebølle, Pæssø og Raskby; Hovedgaarden Fredskholm, 56 Tdr. Hft., 929 Tdr. L., hvoraf

521 Tdr. L. Ager, 302 Tdr. L. Eng, 100 Tdr. L. Skov og 6 Tdr. L. Holme i Raskfvo=Fjord (13 Tdr. Hft. Fæstegods); Aulsgaardene Barstoftegaard, 25 Tdr. Hft., Stensø, 13 Tdr. Hft., Brydebøllegaard, 16 Tdr. Hft., en Gaard i Brydebølle, 13 Tdr. Hft.; Gaarden Hovgaard; Ewanekjær Veirmølle og Fælands Veirmølle. Salt i Sognet 47 Gaarde og 119 Huse, hvoraf 9 G. og c. 60 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 869. Jordbrug er Hovederhvervet. Lidt Fiskeri drives, men ikke af nogen Betydning.

Sognet hører under Sønder-Herreds Jurisdiction (Raskfvo), Maribo Amtstuebistricter og Raskfvo Lægedistricter; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 254de Lægd. Sognet danner en egen Commune.

Vestenskov Kirke er temmelig anseelig, med smukke Hvalvinger, men uden Taarn, saa at Kirkens veldyende Klokke hænger i et simpelt Klokketue af Tra. Smukt Altermaleri, fremstillende den hellige Madvere.

Den sjællandske Biskop Nic. Ebinger Halle var født den 12te October 1744 i Vestenskov, hvor hans Fader var Degn († 1816).

Hovedgaarden Fredsholm er i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede oprettet af Dronning Sophies Hofmester Joachim v. Barnewitz, en anseet og dygtig Mand, hvis Enke Fru Allegaard v. Pentz arbede Geheimeraad v. Passau, en Mecklenborger; de opførte 1632 den endnu staaende Hovedbygning af eenetages Grundmuur med takkede Gavl, og kaldte Gaarden efter deres Søn Frederik, saa at dens rette Navn er Frissholm eller Frederiksholm, som den almindelig blev kaldet. Familien v. Barnewitz uddøde paa Sværdstiden 1677, og Gaarden kom da senere i Billowernes Besiddelse, indtil den 1754 kjøbtes tiligemed Rudsberggaard af Grevinde Knuth til Knuthenborg for hendes tredje Søn Baron Conrad Ditlev Knuth til Couradsborg, der døde 1805 som Geheimeraad o. s. v. 1819 kom Gaarden ved Salg fra Familien Knuth; Vøndergodset (25 1/2 Tdr. Hft.) solgtes, paa enudeel Huuslodder nær, men ved Inddæmninger blev Grundkommens Areal betydelig forøget og forbedret under de følgende Eiere. I 1855 fraføltes Stensø, hvoraf en egen Gaard oprettedes. Den nuværende Eier er Cand. juris C. Jensen.

Kappel Sogn, Annex til Vestenskov Sogn, omgivet af dette, Raskfvo=Fjord, Vangelands-Beltet og Vøllands-Beltet. Kirken, midt i Sognet, 1 1/2 M. s. v. for Raskfvo. Arealet, 3503 Tdr. Land, er fladt; Jordsmønnet leret og mergelblandet, med Strandbredderne gruset. Paa Raasmarke Skov og Selveiernes smaa Skovhaver nær, er Sognet aldeles skovløst. Naturen har deelt Sognet i 2 Dele, det faste Land og Derne i Raskfvo=Fjord, hvortil kommer den lange i N. V. udslydende Sandstrimmel, der med adskillige Nabninger, hvorover Høivandets gaær, fører ud til den bredere og af nogle Løbser beboede Deel deraf, som formedelst sin albueformige Stikelse fører Navnet Albuen. De i Raskfvo= eller Albue=Fjorden beliggende til Sognet hørende Der ere: Langø, Vogsø og Ydø. I Sognets sydlige Deel findes 2 Søer (Gottesgabsø og Høke=ø). Hft. 336 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Kappel med Kirke, Skole og Veirmølle, Knubbetøkke, Vesternæs, Sjunkeby, Jordbjerg, Langø By med Veirmølle paa Den af samme Navn; Albuens Lødsstue; paa Ydø 7 Bølssteder; Hovedgaarden Gottesgabsø, 39 Tdr. Hft., 476 Tdr. L.; Aulsgaarden Kallehøvegaard, 14 3/4 Tdr. Hft., 120 Tdr. L. Ager og 4 Tdr. L. Skov, og en Gaard paa Vogsø af 12 Tdr. Hft. Salt i Sognet 58 Gaarde og c. 100 Huse, hvoraf 10 G. og c. 50 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 887. Udenfor Jordbrug og lidt Fiskeri er ingen Erhvervsgræn af nogen Betydning.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgfd. 2den Udskrivningskreds 255de Lægd. Sognet danner en egen Commune.

En i Nærheden af Kirken liggende, nu tilstoppet Kilde, hvis Vand skal have havt en jernagtig Smag, var i den katolske Tid en hellig Kilde („Hellig Trefoldigheds Kilde“), der ogsaa efter Reformationen havde en stærk Søgning af Syge, hvorfor Frederik den Anden 1570 gav Befaling, at Kilden skulde tilkastes og det hosliggende Capel nedbrydes. Men ingen af Delene skete; Capellet, der var opført i Christian den Førstes Tid, blev annecteret Vestenskov Kirke og er den nuværende Sognekirke, som har Hjellosest og paa vestre Ende et Træspiir, der er Sømærke. Kilden forfaldt mere og mere og gik omsider i Forglemmelse; endnu i Aarene 1770—1780 skal den have indbragt de Fattige c. 14—16 Daler aarlig. Det er efter dette Capel, at Sognet har Navn.

Gottesgabe hører til de nyere Herregaarde i Landet, da den først 1723 er oprettet af Kong Frederik IV., der lagde Landsbyen Knudsbyes Jorder under Hovedgaardstaxten og dertil over 250 Tdr. Hst. Bøndergods. Den saaledes oprettede Hovedgaard blev derpaa bortspillet i et Lotteri og vunden af en Major v. Plog, hvem Kongen havde befalet at tage 15 Sedler, paa Nummer 375. Plog, der var en født Tydskker, kaldte Gaarden Gottesgabe. Efter hans Død købte Grevinde Knuth den til sin Søn Baron Conrad Knuth. Den Knuthske Familie folgte den saavel som Fredsholm i dette Aarhundrede. Storstedelen af Godset folgtes 1818. Gaarden eies nu af Kammerraad Fenger.

Et Brev af Dronning Philippa er dateret Polands Albuze 1420 (Hvitfeld S. 679).

Arninge Sogn, omgivet af Græshave, Gurreby, Avnede, Vestenskov og Tillidse Sogne samt Næskov-Fjordens søndre Vig. Kirken, omtrent midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. s. o. for Næskov. Areal, 2355 Tdr. Land, er aldeles jevnt og tildeels fladt og Jordsmonnet leret og mergelblandet. I Sognets vestlige Deel findes en større Na, Dre=Na, der falder i Næskov-Fjord. Den tidligere værende Indsø, Bækkenet, er nu udtørret. Hst. 262 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Arninge med Kirke, Præstegaard og Skole, Embss, Dre, Tryghuse, Kuditse og Grønnegade; Høllebygaard (4 G.), Sunderballegaard (2 G.); Bredlandsgaard og Bakkeveilegaard. Ialt i Sognet 34 Gaarde og 54 Huse med Jord. De fleste Gaarde ligge i deres Marker og sluttede Byer findes ikke.

Indbyggere: 533. Det næsten udelukkende Erhverv er Jordbrug; dog findes ikke saa Haandværkere.

Sognet hører under Sønder-Herreds Jurisdiction (Næskov), Maribo Amtstuedistrict og Næskov Lægedistrict; 1ste Vgfd. 2den Udskrivningskreds 258de Lægd. Sognet danner en egen Commune.

Kirken, som var indviet Jomfru Maria, er oprindelig rundbuet, senere hvalvet, uden Taarn, kun et Klokketårn, Altertavle fra 1614.

Af Arninge havde Herredet sit ældre Navn Arnungahæreth.

Dannemare Sogn, omgivet af Annexet Tillidse, Gloslunde og Græshave Sogne samt Lollands-Beltet. Kirken, nordlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. s. s. o. for Næskov. Areal, 2564 Tdr. Land, hvoraf 149 Tdr. Land Fredskov (endeel af Østerskov og Sønderkø), er jevnt; Jordsmonnet leret, mergelblandet, ved Strandkanterne gruset. Sognets sydlige og sydøstlige Deel er meget udsat for Oversvømmelser ved Hoivande. Hst. 261 Tdr. A. og E., 5 Tdr. Stff.

3 Sognet: Byerne Dannemare (en meget stor Landsby) med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Størstedelen af Egebølle, hvoraf Næsten hører til Tillidse Sogn, med Veirmølle; Amalieager, Charlottenlund med Skole, Gyldebjerg, Navlskov-Huse, Langholm og Høiene ere Benævnelser paa Samlinger af Beboelser uden at være egentlige Byer; Skovridergaarden. Ialt i Sognet 38 Gaarde og 81 Huse, hvoraf 20 G. og 54 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 757. Jordbrug er saagodtsom det eneste Erhverv.

Sognet hører under Sønder-Herreds Jurisdiction (Nakskov), Maribo Amtstuedistrict og Nakskov Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 256de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Tiendebyerne.

Dannemare Kirke har intet Taarn, men kun et Træspit, kun Choret hvalvet.

Tillidse Sogn, Annex til Dannemare, omgivet af dette Sogn, Arninge, Græshave og Vestenskov Sogne samt Lollands-Beltet. Kirken, nordøstlig i Sognet, 1 M. s. s. o. for Nakskov. Areal, 4360 Tdr. Land, er jevnt og fladt, og Jordsmonnet leret. Sognet hører til de skovrigeste paa Lolland, idet Skovene Østerskov og Vesterskov med flere mindre indtage omtrent en Fjerdedeel af Sognets hele Areal; dog er kun 474 Tdr. Land Fjædskov. Hk. 424 Tdr. A. og E. og 11 Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Tillidse med Kirke og Skole, Støby, Klyng, Maibølle, Munkeby, Gammelby, noget af Egebølle (Nørre-Egebølle), hvoraf Næsten hører til Dannemare Sogn; Hovedgaarden Rudebjerggaard, 89³/₄ Tdr. Hk. A. og E. og 11 Tdr. Skff., 670 Tdr. L. Ager og Eng, 680 Tdr. L. Skov (165 Tdr. Hk. Vøndergods, 97⁸/₈ Tdr. Hk. Arvesæstegeds, Arvesæstegaarden Østerskovgaard, Afbyggergaarden Vindeholm) og Arvesæstegaarden Rosenbjerg, under Baadesgaards Gods, 14¹/₂ Tdr. Hk., 112 Tdr. L.; for enkelte Gaarde og Samlinger af Beboelser have følgende Benævnelser: Raageflov, Rudebjerg, Lempehus, Nygaardshuse. Ialt i Sognet 51 Gaarde og 110 Huse.

Indbyggere: 1017. Intet særligt Erhverv udenfor Jordbrug.

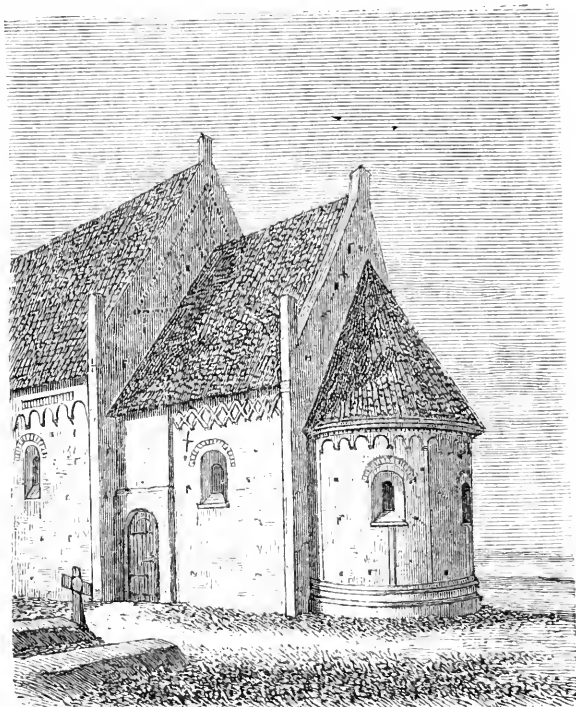
Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 257de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører en Privatmand.

Tillidse Kirke har Apss og i det Hele en udpræget Rundbueform, hvorfør her ogsaa gives et Billede af dens østlige Deel; senere tilføjede Hvalvinger, intet Taarn, men Klokketårn ved Siden af Kirken. Ved Kirkens vestre Ende er en aaben Begravelse, tilbygget 1625, hvori nogle af Familien Barnewitz m. fl. ligge begravne. Paa det vestre Hjørne af Aabenhuset er i en Grundsteen udhugget en Runestrift fra den christelige Tid. (F. M.).

Rudebjerg (eller Rugebjerg, i Valdemars Fordebog Rugebjarh) By, af hvilken nu 2 Gaarde ere tilbage, forekommer i det 14de Aarhundrede i Forbindelse med en høstliggende mindre Herregaard, og denne Gaard og By sees i lang Tid at have tilhørt Familien Galt; den sidste Eier af denne Familie var Rigsraad Peder Ebbesen († 1548), en magtig og rig, men ikke spæderlig uegenyttig Mand, der vidste paa sin Vis at drage Nytte af Kirkeformationen under Christen den Tredie, idet han uden videre nedbrød endeel (Sagnet melder endogsaa 18) Kirker og Capeller i Thyland, og anvendte disses Steen, Lømm og Bly o. s. v. til sin egen Fordel. 3 Frederik den Andens Tid tilhørte Gaarden Rigsraad Erik Rude, hvis Søn Rude Rude til Sandholt ægtede Fru Ellen Marsvin og skænkede Rudebjerggaard til demes be-

kjendte Datter Fru Kirstine Munt, Grevinde til Ekevig-Holsteen; hun folgte dog snart Gaard og Gods til Zachim v. Barnewitz til Fredsholm, med hvilken Gaard Rudebjerggaard nu fordetmeste havde Eier tilfaldes. Fru Ulegaard v. Fentz foretogede Gaardens Jorder betydeligt ved at lægge under samme 8 nedlagte Bøndergaarde i Rudebjerg, Gammelby og Maibølle Byr. Rudebjerggaard forblev imidlertid længere i Familien Knuths Besiddelse og folgtes først i Aaret 1855 til Statsraad Alemp for 514,060 Rd. Omrent $\frac{1}{3}$ af Bøndergodsjet (oprindelig 396 Tdr. Stk. nu Matr.) var iforveien solgt til Fæsterne. Hovedbygningen har tvende gamle Fløje, af Murs- og Bindingsværk; et stort grundmuret Taarn, som af den nuværende Eier er blevet repareret og forsynet med Terræsværk, skriver sig fra Knud Ruds Tid, 1606. Nuværende Eier Jægermester M. F. G. Smith.

Den østre Deel af Lillidse Kirke.

Gloslunde Sogn, omgivet af Rødeby-Fjord, Anneret Græshave, Landet og Dannemare Segne samt Lolland-Beltet. Kirken, nordlig i Segnet, $1\frac{1}{2}$ M. s. o. for Næstev. Arealen, forhen angivet til 3094 Tdr. Land, nu ved de foretagne Inddæmninger vistnok ikke langt fra 4000 Tdr. Land, er lavt og jævnt, meget afsænket med Eyd, hvor det er fladt, men paa Grund af de opførte Dæmninger kun udsat for Overfrømmelser ved meget stærkt Høivande; Nordømmen er i den nordlige og vestlige Deel stærkt leret, i den sydlige og østlige Deel leermuldet, sandmuldet og sandet. Segnets sydlige Deel bestaar af en lang og med Østersøen fra Dannemare Segn udskydende lav, sidd og sandig Halvø, Humminge-Land. Ved denne Halvøes sydøstlige Ende er det seilbare Indløb

til Rødby-Fjord gennem Kramnidsø Gab, der i de senere Aar af Naturen har modtaget en anseelig Fordybning. Til Sognet høre de i Rødby-Fjord beliggende Der Bappeholm, Magleholm, Lilleholm og Tjørnebjerg, der nu er landfast med Østkysten af Rødby-Fjord. I Sognets østlige Udkant findes lidt Kratflov (Hoby Skov), der ikke er Fredsflov. Htk. 244¹/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gloslunde med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle, og Hoby med en interimistisk Skole i et leiet Locale, samt de adspredte Beboelser Gloslunde Hestehave, Hummingen, Kramnidsø (paa Tjørnebjerg) og Pilehaven. Ialt i Sognet 44 Gaarde, 61 Huse med og 56 uden Jord, der for største Delen ligge spredte paa Markerne.

Indbyggere: 838. Jordbrug er Hovederhvervet. Noget Søfart og Fiskeri drives fra Kramnidsø. I Sognet er en Maskinfabrik.

Sognet hører under Sønder-Herreds Jurisdiction (Nakflov), Maribo Amtstuedistrict og Nakflov Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 262de Lægd. Med Annexet Græshave een Commune. Kirken tilhører endeel af Sognets Beboere. Sognet eier en Part af et af Pastor Seidelin stiftet Legat for Skolelærere, stort 53 Rd. 2 Mk., og fra Baadesgaards Gods ydes aarlig 1 Favn Brænde til Sognets Fattigvæsen.

Gloslunde Kirke er oprindeligt opført i Rundbuestil, hvælvet, uden Taarn, af Muursteen.

Græshave Sogn, Annex til Gloslunde, omgivet af dette Sogn, Landet, Sollested, Gurreby, Arninge, Tillidsø og Dannemare Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1¹/₄ M. s. o. for Nakflov. Areal, 2143 Tdr. Land, hvoraf 40 Tdr. Land Fredsflov, er jevnt, mod Nord og Sydøst stidt; Jerdsmønnet leret. Nyde-Na danner Sognets nordlige Grænse. Htk. 222 Tdr. A. og E., ³/₄ Td. Skf.

I Sognet: Byerne Græshave med Kirke, Skole og Veirmølle, og Øster-Skovby; Hovedgaarden Øllingesøgaard (efter Generalstabens Kort „Øllingsø“), 53¹/₂ Tdr. Htk., 803 Tdr. L., hvoraf 313 Tdr. L. Ager, 190 Tdr. L. Eng, 300 Tdr. L. Skov (35 Tdr. Htk. Jæstegods, Sollested og Græshave Kirker med Tiender, Gurreby og Dannemare Sognes Kongetiende); Arvesæstegaardene Baadesgaard, 41 Tdr. Htk., 282 Tdr. L. (Tillidsø Kirke med Tiende), Christinesfeldt, 23 Tdr. Htk., 218 Tdr. L., med et Teglværk, og Gabrielsminde, 13¹/₂ Tdr. Htk., 110 Tdr. L. Ialt i Sognet 18 Gaarde, 36 Huse med og 35 uden Jord, der ligesom i Hovedsognet for største Delen ligge spredte paa Markerne.

Indbyggere: 441. Jordbrug er næsten det eneste Erhverv. Noget Skovarbejde og Haandværksdrift.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 263de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Øllingesøgaard. Den nuværende Eier af Baadesgaard og Gods har med sine Medarvinger til Minde om sin Fader stiftet et Legat, stort 2000 Rd., hvis Renter à 4 pCt. tilflyde Trængende i Græshave Sogn, der ikke nyde Fattigundersøttelse. Desuden er for Skolelæreren i Sognet af Pastor Seidelin stiftet et Legat, stort 50 Rd., og til Fattigvæsenet ydes aarlig af Baadesgaards Eier 1 Favn Brænde.

Græshave Kirke, af Muursteen, oprindelig i Rundbuestil, kun hvalvet i Choret, uden Taarn.

Vaadesgaard er en nyere Hovedgaard, oprettet af Vaadesby og 2 andre nedlagte Landsbyer, som i den svenske Krig 1658—60 vare blevne nedbrændte. Af de mange Cicre maa nævnes den for sin Godgjørenhed bekendte Prindsesse Charlotte Amalie, en Datter af Kong Frederik IV., † 1782. Efter hendes Død blev Hovedgaarden med sit meget betydelige Gods (over 850 Tdr. Htk.) kongelig Domaine. 1791 blev Hovedgaardstaxten deelt i 5 større og mindre Parceller; Pøndenme bleve, ligesom Besidderne af Hovedgaards-Parcellerne (Vaadesgaard, Gabrielsminde, Christinefeld, Rosenbjerg i Lillidse Sogn) Arveafstere under Godset*).

Llingesegaard forekommer allerede i det 14de Aarhundrede og findes i det følgende Aarhundrede tilhørende alseete Mand af den gamle adelige Slagt Pers, hos hvem den forblev lige til Frederik III.'s Tid. Derefter kom Gaarden i denne Konges Eie og gif over fra ham til Sønnen Kong Christian V. Han skjedede 16de Marts 1689 Llingesegaard og Gods med 16 Sognes Kongetiender og 3 Kirketiender til Canteler Folger Binds Enkefrue, Margrette Gjedde til Færrestedgaard, for 32,863 Rdl., som hendes Mand i Krigstid havde ferskrakt Kongen med; hun skjedede igjen Eiendommen 1698 til Sønnen Erik Bind (Tienderne vare af hende frasolgte med Undtagelse af Dannemare Kongetiende, som stadig har fulgt og endnu hører til Besiddelsen). Derefter havs først Skjede igjen af 31te August 1730 fra Johan Bennik af Vestenskov som Arving efter sin Svigerfader Cancelliraad Georg Rudolph Møller (han havde været gift med Erik Binds Enke, Etele Urne Mundt i dennes 2de Egtteskab) til Capitain Niels Binds Enke, Fru Christiane Ulrikke v. Lügow, for Kjøbesum 22,000 Rdl., indbesattet Søllefed Kirke og Dannemare Kongetiende; derefter skjedede Comd. Capt. D. Mühlensfort, der havde agtet Sibstnavnte, 1740 Godset (den gang med 409 Tdr. Htk.) til F. M. Thesrup for 30,500 Rdl.; Auctionsskjede af 1706 til Justitsraad Hans Kieggelsen, hvorved Godset, da tilhørende Kammerraad Frands Thesrups Arvinger, overdroges ham for 53,060 Rdl.; Auctionsskjede af 1773, hvorefter Gaard, Gods og 3 Tiender, tilhørende Dødsboet efter Justitsraad H. Kieggelsen, tilslaaes Andr. og Sec. Kieggelsen for 55,720 Rdl.; Andr. Kieggelens Skjede til Hans Diderichsen af 1775 for 53,700 Rdl.; Diederichsens Enke, der i første Egtteskab havde været gift med Kjekmand Seehusen, skjedede 1793 Godset for 55,000 Rdl. til hendes Søn F. H. Seehusen. Efter Kammerraad F. H. Seehusens Død 1813 og hans Enkes Død 1818 overtog deres efterladte Veru Eiendommen og beholdt den til 1826, da de udflees af Justitsraad M. H. Vilhjelm, der agtede Datteren Diderikke Georgia Seehusen, Kjøbesum 81,000 Rdl. Nu eier Jagermester M. Vilhjelm, Hornarntes Søn, Llingesegaard. En stor ny Hovedbygning i Renaissancestil er opført i 1869.

Landet Sogn, hvortil hører det ved Kongl. Rescript af 30te August 1775 nedlagte Aageby Sogn i Juglse Herred, omgivet af Anneret Hede, Søllefed, Græshave og Gloslunde Sogne, Rødby-Fjerd, der med flere Vige stærer sig ind i Sognet, samt Juglse Herred. Kirken, sydlig i Sognet, 1³/₄ M. s. o. for Naffsev, 1¹/₂ M. v. s. v. for Maribo og 1¹/₂ M. n. v. for Rødby. Areal, 2888 Tdr. Land, hvoraf 1178 Tdr. Land udgjøre det nedlagte Aageby Sogn, er sladt, ud med Fjorden siidt; Jordsmenmet leret. I Sognets nordvestligste Hjørne findes en mindre Skov (Trætte Skov). Hede = Aa dammer Sognets nordlige Grændse. Aageby = Aa løber midt igjennem Sognet ud i Rødby-Fjerd. Htk. 297 Tdr. A. og E. og 1³/₄ Td. Eist.

I Sognet: Landet Kirke i Nærheden af Afsø; Byerne Afsø med Præstegaard og Etele, Alminde, Skotsebolle, Aageby, Røtterup og Opager med Skole; Hovedgaarden Aalstrup (Aistrup) under Grevskabet Christiansfæde, 57¹/₄ Tdr. Htk. A. og E., 1³/₄ Tdr. Eist., 458 Tdr. l. Ager, 85 Tdr. l. Skov (116¹/₂ Tdr. Htk. Fæstegods, 23¹/₂

*) See forøvrigt om Vaadesgaard og Forbedringerne paa samme: Begrup, om Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, 4te B. Pag. 720—39.

Edr. Htt. Arvesæstegeds); Landet Veirmølle i Nærheden af Kirken. Talt i Sognet 40 Gaarde og 51 Huse, hvoraf 18 G. og 35 H. udenfor Bjerne. I hele Pastoratet findes 126 Huse med og 27 uden Jord.

Indbyggere: 645. Af nogen Betydning med Hensyn til Erhverv er kun Jordbrug.

Sognet hører under Sønder-Herreds Jurisdiction (Nakskov), Maribo Amtstue- og Lægebidistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 264de Lægd, med Undtagelse af den Deel af Sognet, der bestaaer af det nedlagte Nageby Sogn, hvilken udgjør samme Kreds 266de Lægd. Med Annexet Nyde een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Christiansfæde. Sognet har Niels Christensens Legat, 60 Rd., for Trængende udenfor Fattigvæsenet i Nageby Sogn.

Landet Kirke er en anseelig Bygning af hugne Steen og har Taarn med et Spiir. Altertavlen fra 1582. Lilmuret Begravelse for Familieme Rud, Grubbe og Witttrup. Kirken har i Aarene 1827 og 1828 modtaget betydelig Forbedring og Forsjønelse.

Nageby Kirke, der, som foranført, er nedbrudt ved Aar 1775, var liden, nanseelig og taarnløs.

Nakstrup Hovedgaard, i gamle Documenter Olafsthorp, nævnes alt 1480. Den har været eiet af Familieme Grubbe, Friis, Græsdorff, Klungenberg, Suel (den berømte Jens Suel), Gyldenrone og Ranzow, indtil den 1729 kom under Grevskabet Christiansfæde. Hovedbygningen, der er omgivet af Grave, er opført i forrige Aarhundrede i een Etage med Kvist.

Nyde Sogn, Annex til Landet, omgivet af dette, Stokkemarke og Sollested Sogne samt Jyngse Herred. Kirken, nordvestlig i Sognet, omtrent midt imellem Kjøbstæderne Nakskov, Maribo og Rødby, $1\frac{1}{2}$ M. fra hver. Areal, 3234 Edr. Land, er lavt og jevnt; Jordsmonnet leret. Næsten Halvparten af Sognet er Skovgrund (Christiansfæde Skov, Kopenhaven, Hovholtehave); dog kun 980 Edr. Land Fredskov. Nyde-Aa har sit Udspring i Sumpen n. o. for Kirken, gaaer i vestlig Retning ud af Sognet forbi Gammelgaard, Dlingesøgaard og Embssby og falder ud i Nakskov-Fjordens sydlige Arm. Landeveien fra Nakskov til Rødby passerer Sognet. Htt. 210 Edr. A. og E., $4\frac{1}{2}$ E. Sktt.

I Sognet: Bjerne Nyde med Kirke, Hospital og Veirmølle, Thoreby, Hovholle, Nyholle med Skole, og Stigbanten; Holmemarks Huse, Nyde-Dredrevs Huse, Skidenstræde-Huse og Bjergerstovs Huse; Hovedgaarden Gammelgaard, c. 76 Edr. Htt., 627 Edr. L. Ager, 24 Edr. L. Eng, 318 Edr. L. Skov ($28\frac{3}{4}$ Edr. Htt. Fæstegods, Nyde og Gurreby Sogues Kirker med Kirketiende, et større Teglværk). Talt i Sognet 24 Gaarde og 102 Huse, hvoraf 16 G. og 98 H. udenfor Bjerne. Om Huse med og uden Jord see Hovedsognet. Indbyggere: 661. Foruden ved Jordbrug have nogle Huusmand Fortjeneste ved Skovarbeide.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 265de Lægd. Kirken tilhører Besidderen af Hovedgaarden Gammelgaard. Sognet eier Morsleths Legat for Fattige, stort 375 Rd., og Zacharias Jacobsens Legat, 25 Rd., for Trængende udenfor Fattigvæsenet.

Kirken, med Taarn og Spiir, er opført af Muursteen, restaureret 1869.

Gammelgaard er opaaet af en nedlagt Landsby Gammelby og forekommer først mod Slutningen af det 16de Aarhundrede, da Laurits Grubbe grundede Gaarden,

paa hvilken han senere opførte en Hovedbygning. Efter hans Død 1639 havde hans Son Erik Grubbe Gaarden i en Kasse af Aar, indtil han 1682 skjødede den til sin Svigerføn Palle Dyre. Iblandt senere Eiere var Oberst Frederik v. Lühow († 1710), Geheimeraad Chr. von Stöcken, der testamenterede Gaard og Gods til Geheimeraad Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved, Conferentsraad og Landsdommer v. Glindt og dennes Svigerføn Kammerherre og Stiftamtmand Morgenstjerne. Senere overtog Statskassen en Tid Gaarden. Nu er den atter i Privateie: Justitsr. J. H. Meinde. Genetages Hovedbygning, der tilligemed Haven er omgivet af Grave.

Nyde Sogn var indtil 1689 Hovedsogn, hvortil da var annecteret Gurreby. Hospitalet i Nyde var forhen, før Annecteringen til Landet, Degnebolig til Nyde, der med Kongl. Tilladelse af 5te November 1784 blev af Gammelgaards daværende Eier henlagt til et Hospital for 4 Fattige.

1408 nævnes Bæbner Peder Laurenson af Nydhe i Laland.

Sollested Sogn, omgivet af Landet, Nyde, Stoffemarke, Skovlænge, Gurreby og Græshave Sogne samt den Deel af Halssted S., der hører til Sønder-Herred. Kirken, vestlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. o. j. o. for Raskov. Areal, 2776 Tdr. Land, hvoraf 197 Tdr. Land Fredskov (Mørkholt Skov, Dyrehaven, Høireby Hestehave), er noget høiere end i de sydligere Egne af Herredet; Jordsmonnet leret og sandblandet. Nyde=Ua danner Sognets sydligste Grændse imod Landet Sogn. Landeveien fra Raskov til Rødby passerer Sognet. Hk. 290 Tdr. A. og E. og 3 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Sollested med Kirke og Præstegaard, tæt ved Byen Veirmølle, Troelse og Høireby med Skole; Hovedgaarden Sollestedgaard, 68 Tdr. Hk. A. og E. og $7\frac{3}{4}$ Tdr. Skff., 520 Tdr. l. Ager, 34 Tdr. l. Eng, 544 Tdr. l. Skov (116 Tdr. Hk. Fæstegods, 212 Tdr. Hk. Arvesæstegods og Sollested Sogns Kongetiende, et Teglværk, 2 Pottemagerier og en hollandsk Veirmølle); Uvlskaarden Vilhelmshøi, 23 Tdr. Hk., c. 360 Tdr. l. Ager (45 Tdr. Hk. Fæstegods); Høireby Huse. Ialt i Sognet 30 Gaarde, 74 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 14 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 718. Jordbrug er Hovederhvervet. Noget Skovarbeide.

Sognet hører under Sønder-Herreds Jurisdiction (Raskov), Maribo Amtstuedistrict og Raskov Lægedistrict; 2den Bgkds. 2den Udskrivningskreds 259de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Besidderen af Dllingsøgaard.

Sollested Kirke er lille, uden Taarn, hvælvet, bygget af Kampsteen, med rund Chorafflutning. Til Kirken er af Erik Steensen til Sollestedgaard tilbygget et Begravelsescapel, hvis Indgang er fra Kirken, men som nu er tilmuret. En Inscription i Steen adviser, at Barbara Kirstine Steensen, Baron Mogens Holdts efterladte Frue, har ladet denne sin Familiebegraevelse reparere 1739. Epitaphium over Kammeraad Hans Diderichsen, Eier af Dllingsøgaard, † 1790, og hans Hustru Margrethe Neander. Kirken er restaureret i 1858, har nu Orgel og ny Altertavle, malet af Raadfig. forestillende Jesus og Discipleene i Emans.

Hovedgaarden Sollestedgaard, der paa de 3 Sider er omgivet af Grave, er en smuk toetages Bygning med Taarn, opført 1859 i Renaissancestil. I det 15de og 16de Aarhundrede tilhørte den gjenneem flere Slægtled Familien Graa, i det 17de Aarhundrede Familien Steensen, der 1665 solgte den med tilhørende Gods for 9000 Rd. til Commandanten i Raskov, Jacob Gevele, som igjen solgte den til Stiftamtmand Henning Mr. von Lühow, der atter ved Magestifte overlod den til Kong Frederik den Fjerde imod Hovedgaarden Bispens=O, nu Ulriksdal, i Musse Herred. I forrige Aarhundrede var Sollestedgaard en af de mange Gaarde, der tilhørte Geheimeraad. Baron Kunth til Christiansdal og derefter hans Sou, som 1805 solgte Gaarden til

J. Bolle, der mageskiftede den mod Vintersborg til J. Jørgensen, hvis Søn Etatsraad L. Jørgensen siden 1836 har været Eier af Sollestebgaard.

Skovlunge Sogn, omgivet af Annexsognet Gurreby, Sollested, Avnebe og den Deel af Hålsted Sogn, der hører til Sønder-Herred. Kirken, sydlig i Sognet, 1 M. o. f. o. for Raskov. Areal, 975 Tdr. Land, er jævnt, noget høvet mod Nord og Nordvest. Hk. 107 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Skovlunge (Skolunge) med Kirke; Pastoratets Skole i Gurreby Sogn midt imellem Skovlunge og Gurreby. Ialt i Sognet 13 Gaarde og 27 Huse med Jord, hvoraf 3 G. udenfor Byen.

Indbyggere: 233, som næsten udelukkende ernære sig ved Jordbrug.

Sognet hører under Sønder Herreds Jurisdiction (Raskov), Maribo Amtstuedistrict og Raskov Lægedistrict; 2den Vgds. 2den Udskrivningskreds 260de Lægd. Med Annexet Gurreby een Commune. Kirken tilhører en Privatmand.

Skovlunge Kirke, opført af Muursteen, oprindelig med runde Buer, er nu hvalvet, uden Taarn, Kloften anbragt i den østre Gavl.

Ved Skovlunge er en Banke, omgivet med Vold og Grave, hvor efter Saagnet skulle have boet 2 adelige Jomfruer, der kom i Tratte om det øverste Stolestade i Kirken, og da de ikke kunde blive enige om Rangen, flyttede den ene til Gurreby, byggede Kirken og gav en pragtig Altartavle til Trods for Søsteren. Egnende Fortællinger om Kirkers Opbygning paa Grund af Strid om Forsædet haves ogsaa om Allestø og Broby Kirker i Jhen, samt om Slemminge og Hjelde Kirker paa Volland og flere Steder. Jfr. ogsaa Werlauffs Antegnelser til Holbergs Udsigt I, S. 101—103.

Naar det i Danste Atl. (VI. S. 462) og i Rhode's Samlinger til Lollands og Falsters Historie (S. 340) er berettet, at den svenske General Magnus Steenbus er født i eller ved Skovlunge Aar 1659 under Raskovs Besiiring, og senere døbt i Skovlunge Kirke, da stemmer det ikke med hvad der i hans Fædrelands historiske Skrifter meddeles, hvorefter han skal være født 12te Mai 1664 i Stokholm (Fryxell's Berättelser XXV. S. 7).

Indtil Aaret 1842 var Skovlunge, Sollested og Gurreby eet Pastorat, men blev da ved fgl. Resolution deelt i tvende.

En Runestein i Skovlunge omtales i Thorsens Runemindesmærker I, 62, 98, 150, 152, 159.]

Gurreby Sogn, Annex til Skovlunge, omgivet af dette Sogn, Sollested, Avnebe, Arninge og Græshave Sogne. Kirken, nordlig i Sognet, 1 M. o. f. o. for Raskov. Areal, 1108 Tdr. Land, hvoraf 77 Tdr. Land Fredskov (Baalshave Skov), er jævnt, lavt, noget assænket mod Ryde=Åa, som danner Sognets sydlige Grændse. Hk. 109 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Gurreby med Kirke og Veirmølle, Baalshave, meget spredt beliggende. Pastoratets Skole nordlig i Sognet. Ialt i Sognet 14 Gaarde, 18 Huse med og 3 uden Jord, der næsten alle ligge i Byerne.

Indbyggere: 200, som ikke have noget særligt Erhverv udenfor Jordbrug.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgds. 2den Udskrivningskreds 261de Lægd. Kirken tilhører Besidderen af Hovedgaarden Gammelgaard.

Gurreby Kirke er lille, hvalvet, uden Taarn, kun et lidet Bindingsværks Spiir.

Avnede (Agnede) Sogn, Annex til Halsted Sogn i Nørre Herred, omgivet af dette, Arninge, Gurreby og Skovlænge Sogne samt Raskov-Fjord. Kirken, noget vestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. ø. for Raskov. Areal et er c. 2000 Tdr. Land, hvoraf 33 Tdr. Land Fredskov (Store-Avnede Skov og Torpelunde), er lavt og siidt. I Sognet ere flere Strækninger indvundne ved Inddæmninger og Udtørringer. Landeveien fra Raskov til Rødby passerer Sognet. Htk. 172 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Store-Avnede med Kirken, Lille- eller Øster-Avnede, Torpe og Ullerlev med Skole og Veirmølle; Gaarden Nygaard. Ialt i Sognet 39 Gaarde, 47 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 29 G. og 37 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 555. Jordbrug er her, som overhovedet paa Lolland, den vigtigste Erhvervsgræn, hvorefter Alt koncentrerer sig.

Sognet hører under Sønder Herreds Jurisdiction (Raskov), Maribo Amtstuedistrict og Raskov Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 268de Lægd. Med Hovedsognet een Commune. Kirken tilhører Eieren af Baroniet Juellinge. Om Legater see Hovedsognet.

Kirken ligger smukt paa en Hoi ved Avnede-Fjord ved Siden af Store-Avnede By og Skov, ligeoverfor Sæbyholm med sin Skov, samt med Udsigt til Raskov By paa den anden Side af Fjorden. Den er vistnok en af Lollands ældste Kirker, opført af Munkværk med Hvalvinger, spidst opløbende Taarn. I Aaret 1855 er den underkastet en Hovedreparation, hvorved den har vundet betydelig.

I Avnede (Agnwith) eiede Baldemar Seir Gods, der forblev i Kongefamiliens Eie til 1315.

Stokkemærke Sogn, det nordligste i Sønder Herred og tillige den smukkeste Deel af samme, omgivet af den Deel af Vesterborg og Halsted Sogne, der høre til Sønder Herred, Birket, Søllested og Ryde Sogne, Fuglse og Nørre Herred samt Bandhelms-Bugten. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1 $\frac{1}{2}$ M. n. v. for Maribo og 2 M. ø. for Raskov. Areal et, 8494 Tdr. Land, hvoraf 1030 Tdr. Land Fredskov (Ugleholt Skov, Blangs Skifter, Søllested-Hestehave, Skyttervænge, Stokkemærke-Hestehave, Tjennemark og Løiet Skove, en Deel af Søllested og en Deel af Flække Skov, Steensgaard Skov m. fl.), er jevnt, og Jordsæmnet leret, dog noget mere afvejlende og i Sognets nordlige Deel af lettere Bestaffenhed end i Herredets øvrige Sogne, ligesom ogsaa Grunden i den vestlige Deel af Sognet henimod Vesterborg og Birket hæver sig noget. Kjær og Moser af betydelig Størrelse haves, saasom Tranemose, Moserne nord for Stokkemærkeby, Brandesmose, Benemose, Hestehavemose, Humlemose, Lungmose, Rissmose, Steenkistemose m. fl. Hovedlandeveien imellem Maribo og Raskov gaaer igjennem Sognet i østlig og vestlig Retning og igjennem Stokkemærke By. Til Sognet hører den i Bandhelms-Bugten beliggende ubeboede D Lindholm. Htk. 704 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og 13 Tdr. Skff.

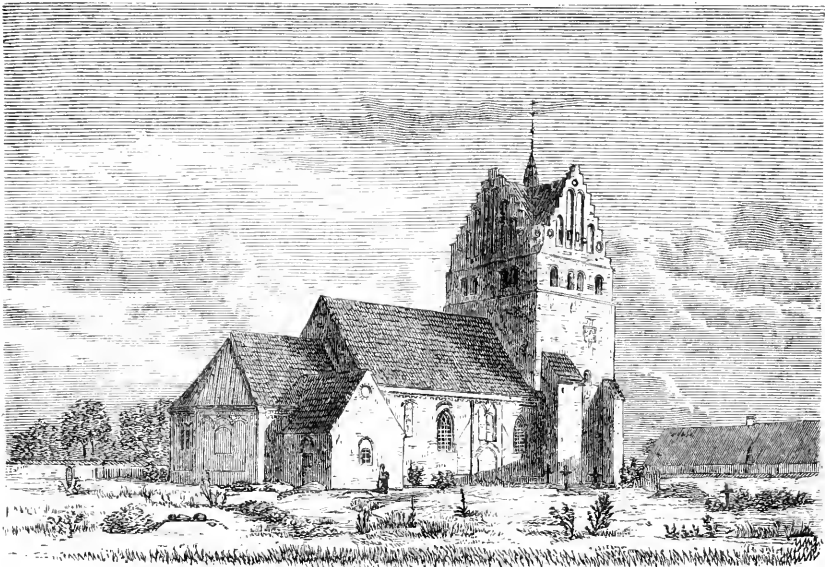
I Sognet: Byerne Stokkemærke med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital, Fattighuus, Postexpedition, Kro vest for Byen ved Hovedlandeveien, et lidet Eddikebryggeri, Veirmølle, Blands med Skole, Kellernæs med Skole og Veirmølle, Saltvig, Abbed med Skole og Bøndehøjskole, Tjennemark med et Teglsbrænderi, og Løiet; Stokkemærke-Skovhuse; Hovedgaardene Knuthenlund, 58 Tdr. Htk., 400 Tdr. L. Ager og 140 Tdr. L. Mose, Bøllensminde, 10 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk., 92 Tdr. L.

Ager og 28 Tdr. L. Moje, begge under Grevfabet Knuthenborg, Orbygaard, 14 Tdr. Htt., 190 Tdr. L., Steensgaard, 13³/₄ Tdr. Htt., 100 Tdr. L. Ager og 15 Tdr. L. Eng, begge under Baroniet Juellinge, en Veirmølle i Nisjemose og en Veirmølle i Steenkistemose. Ialt i Sognet 106 Gaarde og 199 Huse, hvoraf 62 G. og 100 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 2084. Foruden Kornavl dyrkes i Sognet ikke saa lidet Kommen og Træfrugt til Affætning. Fiskeri drives i Strandbyerne Blands, Kellersnes og Saltvig, og Fangsten affættes deels i Sognet, deels i Nabofoagnene og i Kjøbstaden Maribo. Ved Arbejde i Sognets betydelige Skove finde Mange Erhverv. Hunsfliden er ikke ringe. I Sognet er 3 Kjøbmænd.

Sognet hører under Maribo Birks Jurisdiction, Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 232te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevfabet Knuthenborg. Sognet eier flere mindre Capitaler, der deels som Gaver, deels som Legater ere ffjænkede til Skolevæsenet og navnlig til Fattigvæsenet, tilsammen til Beløb 613 Rd. 34 s.

Kirken (St. Jørgens Kirke) er ved sit store anseelige Taarn med Gable til alle fire Sider Lollands meest fremtrædende Landsbykirke. Selve Kirken er opført af Muursteen i Rundbuestil med sexfjædet Chorasslutning. Under Taarnet og i Choret ere

Stokkemarke Kirke.

Hvælvinger, Skibet har nu sladt Loft. Altermaleri, forestillende Nadveren, gammel Altertable, hvorpaa i Billedskjærerarbejde fremstillet St. Jørgens Kamp med Dragen, Maleri, forestillende en Præstefamilie. Orgel. Af Kirken gives her en Afbildning.

Knuthenlund er oprettet af Grev Adam Christopher Knuth 1729 ved Nedlæggelsen af en Landsby Breggerup, der i Baldemars Tordebog kaldes Briskathorp, og en Bondegaard Mcholtsgaard, hvis Vaaningshuus kom til at danne den nye Hovedgaards simple Hovedbygning.

Steensgaard og Orbhgaard ere i den nyere Tid oprettede paa Bondejord. I Stokkemarke (Stockemarc) og Tjennemarke (Thianemarc) eiede Balsbemar Seir ogjaa Gøds; de hørte da til Fuglse Herred.

Norre Herred,

der udgjør Lollands nordvestlige Deel, med regelmæssige af Naturen vel afrundede Grændser, omgives af Naagø-Sund, Langelands-Beltet, Nakskov-Fjord samt Sønder Herred, hvorfra det er adskilt ved Halsted- og Orbh-Nær. Borderne ere lerede, deels skjorlerede med Mergelunderlag, deels stærk rødlerede med sandblandet Leerunderlag. Det østlige Hjørne af dette Herred skiller sig fra den øvrige flade Deel af samme, idet der her findes en Samling af undertiden temmelig steile Banke, der indestutte smaa Moser og Kjør. I Forhold til den øvrige Deel af Landet er Norre Herred slettest forsynet med Skov; thi medens hele Lolland har 23,700 Tdr. Land Skov, falder paa det her omhandlede Herred kun c. 3000 Tdr., hvoraf 1548 Tdr. Frelsskov. Fladeindholdet af Herredet med de dertil hørende Smaasøer Enehøie, Slotø, Veilø og Kommerholm i Nakskov-Fjord, Naagø og Naagøkalv i Søen mellem Smaalandene udgjør omtrent 4 □ Mile. Htk. 5059 Tdr. 6 Skpr. 1/4 Alb. Ager og Eng, 46 Tdr. 1 Skp. 2 1/2 Alb. Skovskyd. Indbyggernes Antal var ved sidste Folketelling 15,415, hvoraf i Kjøbstaden Nakskov 4038. I geistlig Henseende danner Norre Herred i Forening med Sønder Herred eet Provsti.

Nakskov Landsogn, omgivet af Nakskov-Fjord, Bjen Nakskov, Branderslev, Herredskirke og Halsted Sogne. Arealen, 800 Tdr. Land, er fladt. Hovedlandeveien fra Nakskov til Maribo og de mindre Landeveie fra Nakskov til Rødbby og til Taars Færge passere Sognet. Htk. 63 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Abildtorp med Veirmølle og Krukholm samt Nolsgaard Abildtorpegaard, 19 Tdr. Htk., Arnelundegaard, Pienlund. Ialt i Sognet 10 Gaarde og 35 Huse, hvoraf 6 G. og 23 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 261. Medens Jordbrug er Hovederhvervet, have dog endeel Fortjeneste ved Dagleierarbeide i Nakskov.

Sognet hører under Norre Herreds Jurisdiction (Nakskov), Maribo Amtstuedistrict og Nakskov Lægedistrict; 1ste Vgds. 2den Udskrivningskreds 274de Lægd. Det danner en egen Commune.

I Katholicismens Tid laae her Krogsbolle Kirke, hvoraf endnu Navnet i Krogsholm, nu Krukholm. Den blev afbrudt Aar 1539 og Sognebeboerne befalede at søge

Nakskov Kirke. Paa Reformationstiden foresaldt her det Characteristiske Døtrin, at den sidste katholske Præst Hr. Søren blev af den ivrige Lutheraner Hr. Peder under sin Prædiken udfjædet og hans Prædiken kaldet Phantasi og falsk Lærdom, hvorhos han bad Tilhørerne at gaae ud paa Kirkegaarden, hvor han vilde prædike dem Guds Ord reent og purt, hvilket og skete, og blev da Hr. Peder uddalgt til Sognepræst og Hr. Søren forstødt (Rhode I., S. 116).

Branderslev Sogn, Annex til Nakskov Kjøbstad, omgivet af Nakskov Landsogn, Herredskirke og Sandby Sogne samt Nakskov-Fjord. Kirken, nordvestlig i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. n. for Nakskov. Areal, 2671 Tdr. Land, hvoraf 74 Tdr. Land Fredslov, er noget bølgesermtigt; Jordemonnet leret, paa enkelte Steder moseagtigt. Til Sognet hører en i Nakskov-Fjord beliggende ubeboet Ø Kuddeholm. Landeveien fra Nakskov til Taars Færge passerer Sognet. Hk. 310 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Branderslev Kirke, beliggende paa en Bakke nordøst for Byen Branderslev; Byen Branderslev med Skole og Veirmølle; Hovedgaardene Christiansdal, under Grevskabet Hardenberg-Reventlov, $71\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., 500 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng, 11 Tdr. L. Mose og 14 Tdr. L. Skov, Nakskov Ladegaard, $42\frac{1}{2}$ Tdr. Hk., 307 Tdr. L. Ager, 70 Tdr. L. Eng og 48 Tdr. L. Skov, Helgenæs, 44 Tdr. Hk., 340 Tdr. L. Ager, 93 Tdr. L. Eng, 44 Tdr. L. Mose og 22 Tdr. L. Skov, Holmegaard, $26\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., 213 Tdr. L., Arvefæstegaarden Adams gave, $18\frac{3}{8}$ Tdr. Hk., 140 Tdr. L., med Veirmølle, 1 Td. Hk. Fæstegods, Søgaard. Salt i Sognet 23 Gaarde, 60 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 5 G. og 66 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 663. Jordbrug er Hovederhvervet. 3 Sognet er et Teglblænderi, der aarlig producerer c. 800,000 Vinmsten, og et Pottemageri.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Nakskov Landsogn; 1ste Vgtds. 2den Udskrivningskreds 271de Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører 40 af Sognebeboerne.

Branderslev Kirke er opført af Muursteen, med Taarn, sladt Loft.

3 Branderslev Præstegaard er Rector Christian Følster født d. 1ste Januar 1690.

Christiansdal, tilforn Lundegaard, er en gammel Ferrerigaard, som iblandt Andre har tilhørt Hr. Johan Dye († omtr. 1489). Siden kom den under Kronen, indtil den i Frederik IV.'s Tid blev solgt til Grev Danneberg og snart efter til Grev Adam Christopher Knuth til Knuthenborg, hvis Enke Ida Margrete, Grevinde af Reventlov, oprettede Lundegaard med Grimsted (Frederiksdal) til et Baroni under Navn af Christiansdal, og efterfulgtes i samme af Sønnen Baron Chr. Fr. Knuth og Descendenter. Ved Bevilling af 15de Juni 1804 blev Baroniet substitueret med en Fideicommisscapital, isædesfor hvilken senere er traadt Villendal i Præstø Amt (see Villendal, 1ste Deel, S. 547). Christiansdal indlemmedes senere i Grevskabet Hardenberg-Reventlov, dog først efterat Vendergodset var frasolgt. I den svenske Krig blev Gaarden afbrændt 1659; 1666 lagdes en Deel af Abildtorp under samme.

3 „Branderslev“ erde Baldemar Seir Gods.

Sandby Sogn, omgivet af Kjøbelev, Herredskirke og Branderslev Sogne samt Langelands-Veltet og Nakskov-Fjord. Kirken, sydvestlig i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. n. v. for Nakskov. Areal, 5200 Tdr. Land, hvoraf 31 Tdr. Land Fredslov, er lavt, lidet bølgesermtigt, leret østlig, mere gruset og sandet vestlig, med Strandbredden gruset, sandet og stenet. Til Sognet høre 5 i Nakskov-Fjord beliggende Øer: Enehøi (med 1 Bondegaard), Eloto (med 1 Bondegaard), Veilø (med 1 Bondegaard), Kammerholm samt Den Veusholm i Langelands-Veltet. Lande-

veien fra Raskov til Taars Færge passerer Sognet. Htk. 627 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bherne Sandby ved ovennævnte Landevei, med Kirke, Præstegaard og Skole, Harpelunde, Sletnæs, Høismarke med Skole, Taars med Færgegaard, hvorfra Dørfart til Spodsbjerg paa Langeland (2 $\frac{1}{2}$ Mil), og Fyr (indrettet i Aaret 1857, to faste Fyr med Speilapparat, respective 32 og 18 Fod over Havet); Korse-
nakkehuse; Hovedgaardene Frederiksdal, 83 Tdr. Htk., 11 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods, 500 Tdr. L., Adserstrup, 52 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 2 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods (en Parcel af denne Gaard ligger i Kjøbelev Sogn), 365 Tdr. L. Ager, 28 Tdr. L. Eng og 40 Tdr. L. Skov, et Teglværk, Steensgaard, 36 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk., 291 Tdr. L., Kragestovgaard, 19 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk.; 4 Gaarde i Høismarke af respective 17, 13, 13 og 12 Tdr. Htk., 1 Gaard i Harpelunde, 12 Tdr. Htk., 1 Gaard i Taars, 14 Tdr. Htk. og 1 Gaard paa Den Enehoie, 13 Tdr. Htk.; Rise Veir-
mølle. Ialt i Sognet 75 Gaarde, 112 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 65 G. og 122 H. udenfor Bherne.

Indbyggere: 1309. Medens Jordbruget udgjør det overveiende Er-
hverv, drives Fiskeri ogsaa af Enkelte, men ikke i det Store; dog giver undertiden Silbefiskeriet, der dog meest drives af fjenste Fiskere, som ligge til ved Taars, om Efteraaret et betydeligt Udbytte.

Sognet hører under Nørre Herreds Jurisdiction (Raskov), Maribo Amtstue-district og Raskov Lægedistrict; 1ste Vglds. 2den Udskrivningskreds 269de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Brev-
skabet Hardenberg-Reventlov.

Sandby Kirke er opført af Muursteen, med Taarn, fladt Loft, Prædikestol af Billedffjærerarbeide, Orgel, Gravsteen over N. Lunge til Adserstrup, † 1550.

Paa Slets findes Ruiner (Løvninger af et Taarn og en Muur) af Slottet Engelsborg, som Kong Hans i Aaret 1510 lod opføre paa Den til Forjvar for Indløbet til Raskov. Til Opførelsen benyttedes Stenene af det nedbrudte Slot Ravnborg. Niels Vincents fik 1526 Brev paa det Taarn paa Engelnag med Lade-
gaarden og Gaardslæderne og de obo „oreth“ derhos med Abeltorp Birk Vesternes.

Adserstrup Hovedgaard nævnes alt i det 14de Aarhundrede (Sr. Johannes Evinfuld ved 1350); 1406 og 1407 købte Ridder Holmer Jakobsen Lunge Gaarden af Vabner Jens Jakobsen og Abele Gotfred Bangs Enke af Rådsted; i dennes Familie blev Gaarden længe, og tilhørte saaledes i Christian III.s Tid Rigsraaden Niels Lunge († 1552), derefter dennes Son, Hr. Iver Lunge († 1590); Datteren Kirstine bragte den til sin Mand, Knud Venstermand til Pederstrup. Morten Normand eiede den i Midten af det 17de Aarhundrede, 1647 lagde han nogle Gaarde af Tjarebn ind under Adserstrup; hans Datter bragte den ved sit Søstermaal til Oberst Christoffer Steensen († 1657), derefter eiebes den af deres Son, Landsdommer Jochum Frederik Steensen († 1695), derefter kjøbtes den af Justitsraad Hofmann, fra hvis Enke den kom til Familien Broddorff. Efter 1739 eiebes den en kort Tid af Baron C. W. Gjedde til Binterborg, hvorefter den kjøbtes af Krigsraad L. Schmidt, en af sin Tids dugtigste Landmand, derefter af Baron C. F. Knuth til Varoniet Christiansdal. 1784 kjøbte Baron Henrik Volten den, han solgte den igjen 1785 til Etatsraad S. A. Dons — Knuth og Dons aflagde Gaardene Noisomhed og Marienborg fra Adserstrup — Dons solgte 1796 efter at have afhændet Bøndergodset, Gaarden til sin Svoger, Cancelliraad C. L. Jeszen; denne solgte Gaarden til Kammeraad Thorsen, efter hvis Død den kjøbtes af Sviger-
sønnen, G. F. Jeszen, † 1870, en Son af fornavnte Cancelliraad Jeszen. Den eies nu efter Statshaandbogen af dennes Enke. Den ældre Gaards Bygninger afbrændtes 1639 af Svenskerne. De vare omgivne af Grave. Pladsen sees endnu. Den derefter selgende Bygning blev ombygget 1817—48.

Grimsted, i forrige Aarhundrede af Baron Chr. Frederik Knuth givet sit nu-
værende Navn Frederiksdal, antages at være grundet af Jens Grim, der levede

paa Dronning Margrethes Tid. I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede tilhørte den ligesom Abserstrup Rigsraaden Niels Lunge, siden Knud Steensen, Christoffer Steensen og dennes Søn Oberst Hans Steensen († 1686), Justitsraad Hoffmann, Broddorfferne, endelig Grevinde Knuth, der lagde den under Baroniet Christiansdal. Efter dettes Opløsning tilhørte Gaarden Etatsraad Simon Dons († 1828), nu A. M. J. Nyholm. Smuk Hovedbygning, opført 1756 i 2 Etager, hvorfra er en fortrinlig Udsigt. Af denne Gaard er Steensgaard en Parcel.

Til Grimsted slutter sig søgelige Minder fra Krigen 1658. Det var den 31te Januar at Kong Carl var i Ddense, herfra afgik Generalquartiermesteren Erik Dahlberg endnu samme Nat med 80 Ryttere til Faaborg og den følgende Dag over Svendborg og Taasinge til Rudkjøbing. Fra Esthysten af Langeland begav han sig med Halvdelen af sin Styrke over Sjæen til Lolland; han gik i Land ved Herregaarden Grimsted og tog her en Rytter og to Bønder tilfange. Paa Tilbageveien til Fyen undersøgte han Jrens Dykkelse paa flere Steder, og alt om Aftenen den 4de Februar var han igjen hos Kong Carl, der nu havde taget Kvarteer paa Dalum Kloster. Det var der Dahlberg forsikrede ham, at nu kunde han føre Hæren over Sjæen til Lolland, og hvor Kongen strax yttrede, „at denne Occasion var altfor kostelig til at den kunde hengaae ubenyttet.“ Den 6te om Morgenen tidlig gik Kongen med hele Cavalleriet fra Svendborg over Taasinge til Langeland og standsede først ved Spødsbjerg Færgested for at spise Brodskost. Dahlberg fik nu Befaling til at ride forud for at vise Veien, og omtrent Kloften 3 kom Kongen og hans Rytteri til Grimsted, hvor han forblev om Natten. Wrangel fik derefter Ordre til at følge efter med Infanteriet og Cavalleriet. Næstføv overgav sig uden Sværdslag, den 9de gik Kong Carl over Guldborgsund og den 12te kom han til Sjælland.

Kjøbelev Sogn, omgivet af Vindeby, Herredskirke og Sandby Sogne samt Dnse-Vig og Langelands-Veldet. Kirken, sydføstlig i Sognet, ligger 1 Mil n. for Næstføv. Arealet, 4531 Tdr. Land, hvoraf 375 Tdr. Land Skov, men kun 10 Tdr. Fredskov (Kjøbelev Skov m. fl.), er lidet følgeformigt. Langs med Sognets østlige Grændse gaaer Marrebæks-Nende*), der falder ud i Dnse-Vig. Htk. 554¹/₂ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kjøbelev med Kirke, Præstegaard og Skole, Kolofke med 1 Gaard paa 12 Tdr. Htk., Skovbølle med 4 Gaarde, resp. 17, 15, 13 og 12 Tdr. Htk., Østerballe, Besterbo med Skole, 1 Gaard paa 14 Tdr. Htk., Aulsgaardene Nøjsomhed, 43 Tdr. Htk., 390 Tdr. L., Lille-Kjøbelevgaard, 40 Tdr. Htk. A. og E., 1³/₄ Td. Htk., 1¹/₄ Td. Htk. Fæstegods, 300 Tdr. L., Skielstrupgaard, 34 Tdr. Htk., 323 Tdr. L., Mariebjerg, Parcel af Hovedgaarden Abserstrup i Sandby S., 36 Tdr. Htk. (ifkum de 23 Tdr. Htk. høre til dette Sogn), hvoraf 1 Td. Fæstegods, 270 Tdr. L., Glostrup, 34 Tdr. Htk., 254 Tdr. L., Kolykkegaard, 29 Tdr. Htk., 210 Tdr. L., Kjøbelevgaard, 23 Tdr. Htk., 170 Tdr. L., Skovbøllegaard, 17 Tdr. Htk., 162 Tdr. L., Nielsstrup, 16 Tdr. Htk., 130 Tdr. L., Marthasminde, 14¹/₂ Tdr. Htk., 112 Tdr. L., Svenstrupgaard, 12 Tdr. Htk., 130 Tdr. L.; Jesby Huse, Thorslunde og Fælled-Huse; en Veirmølle. Salt i Sognet 42 Gaarde, 97 Huse med og 49 uden Jord, hvoraf 26 G. og 69 H. udenfor Byerne.

Judbyggere: 1106. Jordbrug er det overveiende Erhverv. Fiskeriet ubetydeligt.

Sognet hører under Nørre Herreds Jurisdiction (Næstføv), Maribo Amtstuedistrict og Næstføv Lægedistrict; 1ste Vglds. 2den Udskrivnings-

*) Denne er et tilføels gravet større Vandløb, der tager Vandet fra en stor Deel af Nørre Herredes Jorder.

freds 270de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sognets Harikornseiere, Eieren af Avlsgaarden Mariebjerg undtagen.

Kjobelev Kirke, opført af Muursteen, er hvalvet, har et bredt Taarn med spidst Tag. I kirken en Buste af Biskop Rasmus Møller, som i Aarene 1802—1831 var Stedets Præst. Altertavle, malet af Eckersberg 1841, forestiller Nadderven.

Glostrup har fordom havt adelige Eiere, saaledes i Frederik III.'s Tid Otto Quigow († omtrent 1654), bekendt af den voldsomme Fremfærd, han viste imod sin Sognepræst, hvem han stød efter, da han stod paa Prædikestolen, men feilede. Ligeledes Erik Rosenfrands, Geheimeraad († 1681).

Kolystke har ogsaa været en liden Adelsgaard; den tilhørte blandt Andre Fru Anna Oldeland, der heller ikke viste sig som Ven af Geistligheden; det var hende, som paa en almindelig Bededag 1564 i St. Knuds Kirke i Odense udskjældte Bispens Magister Niels Jespersen, just som han skulde begynde sin Prædiken*). Hun døde 1607.

Det anføres i flere Skrifter, at Dnse=Vig i ældre Tid har gaaet længere ind i Landet, og at der har været Seilads lige til Lille-Kjobelev.

Indtil 1691, da Vindeby blev annecteret, var Kjobelev et Kald for sig. 1816 bleve disse Sogne atter adskilte.

Avlsgaarden Røisomhed har i Sommeren 1870 faaet en ny smuk Hovedbygning i normannisk Stil.

Vindeby Sogn, omgivet af Havet, Dnse=Vig, Utterslev, Kjobelev og Løgtoste Sogne. Kirken, østlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for Naksflov og $\frac{1}{2}$ M. fra Udsfibningsstedet ved Dnse=Vig. Areal, 2074 Tdr. Land, er jævnt, og Jordsmonnet af leret og sandblandet Bestaffenhed. Af de tidligere 214 Tdr. Land Fredsflov (Vindeby Skov) er nu ryddet større Arealer og omdannet til Agerland. Hft. 243 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Vindeby med Kirke, Præstegaard, Skole, Fattigsgaard, en Veirmølle tæt ved Byen, Skredtorp (3 G. og 2 H.); Avlsgaardene Vindebygaard, c. 30 Tdr. Hft., 189 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng og 11 Tdr. L. Skov, Frederiksminde, c. $25\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 179 Tdr. L. Ager, 6 Tdr. L. Eng og 15 Tdr. L. Skov, Birkenosegaard, 15 Tdr. Hft., 120 Tdr. L. Ager og 7 Tdr. L. Skov, Seierslund, 15 Tdr. Hft., 106 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng og 9 Tdr. L. Skov, Skovballegaard, c. $14\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 98 Tdr. L. Ager, 18 Tdr. L. Eng og 10 Tdr. L. Skov, Tostegaard, c. $12\frac{3}{4}$ Tdr. Hft., 85 Tdr. L. Ager, 1 Tdr. L. Eng og 12 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 29 Gaarde, 36 Huse med og 43 uden Jord, hvoraf 14 G. og 45 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 558. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, haves noget Fiskeri; Sildefiskeri drives om Efteraaret med Garn; der fanges Torrf og Mal, ligesom Reiefiskeri giver Mange Bierhverv. Dnse=Vig Havn, hverfra aarlig udføres et betydeligt Kvantum Sæd, dannes af tvende fra Land udgaaende faste Grunde, imellem hvilke er en ret og lige mod Eyd gaaende Indseiling fra Søen.

Sognet hører under Nørre Herreds Jurisdiction (Naksflov), Maribo Amtstuebistricht og Naksflov Lægedistricht; 1ste Vgfd's. Den Udskrivningskreds 272de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevstabet Hardenberg=Reventlov.

Vindeby Kirke, opført af Muursteen, har hvalvet Vaabenhuus i Taarnet og hvalvet Chor, iøvrigt gibst Loft. Altertavlen er af Billehuggerarbejde. Ogsaa i

*) Feltevgs Danmarks Kirkehistorie efter Reformationen I, Pag. 176—77.

denne Kirke er opstillet en Buste af Biskop N. Møller, der var den sidste Sognepræst for de forenede Menigheder Rjøbelev og Vindeby.

Vindebygaard har i det 17de Aarhundrede havt Tiere af Familierne Vindenov og Steensen.

Vindeby kaldes i Valdemars Jordebog Vindesæby.

Utterslev Sogn, omgivet af Hørslande, Vindeby og Løgstofte Sogne samt Langelands-Beltet. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1½ M. n. o. for Raskov. Areal, 3962 Tdr. Land, hvoraf 60 Tdr. Land Fredsflov (Bispeballehave), er jevnt; Jordsmonnet er leret, dog med Strandkanten sandet og gruset samt flere Steber sumpigt (Utterslev Mader, Kastager Noer). Hk. 487 Tdr. A. og E. og 1 Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Utterslev med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital, Veirmølle, Kastager med Skole og Veirmølle, Tjørneby med 1 Gaard med 12 Tdr. Hk., 112 Tdr. L.; Bøiet Huse, Bjelkehoved Huse; Hovedgaardene Vintersborg, 57¾ Tdr. Hk. A. og E., ½ Td. Skff., 410 Tdr. L. Ager, 25 Tdr. L. Eng og 65 Tdr. L. Skov (20¾ Tdr. Hk. Fæstegods), Alleenberg, 22 Tdr. Hk., 150 Tdr. L. Ager, 4 Tdr. L. Eng og 6 Tdr. L. Skov, Sophiendal, 16 Tdr. Hk., 137 Tdr. L., Haugaard (Hovgaard) under Baroniet Juellinge, 38 Tdr. Hk., 240 Tdr. L. Ialt i Sognet 63 Gaarde, 92 Huse med og 45 uden Jord, hvoraf 28 G. og 90 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 994. Jordbrug er det overveiende Erhverv; dog drives lidt Fiskeri af Sild og Hornfisk i Beltet.

Sognet hører under Nørre Herreds Jurisdiction (Raskov), Maribo Amtstuedistrikt og Raskov Lægedistrikt; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 275de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevelske Høveds-Herred. Til Sognets Fattigvæsen er henlagt det Raahauske Legat, 280 Rd., og det Seehusenske Legat, 133 Rd. 2 Mk.

Utterslev Kirke er med Taarn, uden Hvælvinger, opført af Muursteen. Et Steen-Epitaphium i Choret over afdøde Præster for dette Sogn.

Blandt Præsterne i Utterslev have to gjort sig fortjente ved Samlinger til Løslands Historie og Beskrivelse, nemlig Poul Rogert († 1749) og Peter Rhode († 1793). Den Sidstes Portrait findes i Kirken.

Vintersborg hed fordm. Utterslev (Utterslef) Gaard og tilhørte en Tidlang de Krasser; Hr. Hans Krasses Datter, Fru Karen Krasse, bragte Gaarden til sin Mand Jørgen Rud († 1571), hvis Søn Eiler Rud († 1618) opførte Bygninger paa Gaarden, som imidlertid forlangt ere forsoyndne. Efter ham eiede hans Søn, den bekjendte Vorchar Rud, Gaarden; han døde 1617, og hans Enke, Fru Selvig Rosenkrands, beboede Gaarden til sin Død 1672, hvorefter Arvingerne solgte Gaard og Gods til Geheimer. Baron Helmuth Otto v. Winterfeld, der med fgl. Bevilling af 18de Septbr. 1673 af Utterslevgaard og Sæbngaard, nu Sæbholm, oprettede et Baroni, som efter hans Død 1694 tilfaldt hans Søn, der atter efterlod det til sin Datter, der var gift med Generalmajor Eichstedt († omt. 1730). Efter en langvarig Proces tilfaldt Baroniet en Baronesse Winterfeld, gift med Oberst, Baron Gjedde († 1757). Efter hendes Død kom Baroniet til den grevelige Familie Ho.ck. Sjølge fgl. Bevilling af 6te Februar 1801 blev Baroniet substitueret med Hovedgaarden Hjeltebro i Fyen og en Fideicommisscapital. Vintersborg Hovedgaard blev da solgt til private Tiere. Stuehuset er en ny opført grundmuret Bygning.

Haugaard er en temmelig gammel Gaard, som i Frederik II.'s Tid tilhørte en Fru Salome Daa, men siden kom under Kronen, til den 1721 blev indlemmet i Baroniet Juellinge. Ny Hovedbygning opført 1837.

Hørslande Sogn, omgivet af Ammerfognet Nordslunde, Utterslev, Løgstofte, Vesterborg og Virket Sogne samt Raago-Sund. Kirken, vestlig i Sognet, c. 1⅓ M. n. o. for Raskov. Areal, 6219 Tdr. Land,

hvoraf 340 Tdr. Land Fredskov (Nybøllelund, Nybygaard=Øster= og Bester=skov). Aaen eller Bækken, der kommer fra Pederstrup=Ø i Besterborg Sogn og falder nordlig ud i Raagø=Sund, træder ind i Sognet ved Sviinshjerg og deler Sognet i 2 naturlige Dele, hvoraf Overfladen i den vestlige Deel er kun lidet hævet, bølgeformig og leret, hvorimod den paa den østre Side af Aaen er mere afvæxlende med Bakker og Dale, og henimod Besterborg og Birket Sognegrænser er Landet hævet med stedsopstigende Banker samt Jordsmonnet noget sandet og grusblandet. Til Sognet hører ogsaa Den Raagø, $\frac{1}{4}$ Mil fra Land, med et Areal af 123 Tdr. Land, hvorpaa 2 G. og 2 H., samt den ubeboede Raagø=Kalsv med 17 Tdr. Land. Htk. 723 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Bjerne Hørslunde med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital, Veirmølle, Sviinshjerg med Veirmølle, Nybølle med Skole, Cegholm, Urne, Ravnsholt, Tvede med Skole, Bulbro; Fæstegaarden Store=Tvedegaard, under Baroniet Juellinge, $18\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., Arvefæstegaarden Drehavegaard, under Pederstrup Gods, af $19\frac{1}{4}$ Tdr. Htk., Store=Cegholmgaard, $12\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 111 Tdr. L. Jalt i Sognet 105 Gaarde og 210 Huse, hvoraf 92 G. og 105 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1857, hvis Hovederhverv er Jordbrug. 3 Sognet er et Teglværk; fremdeles nogen Søfart og Fiskeri.

Sognet hører under Nørre Herreds Jurisdiction (Nakskov), Maribo Amtstuedistrict og Nakskov Lægedistrict; 1ste Bgkds. 2den Udskrivningskreds 277de Lægd. Med Annerfsognet Nordlunde een Commune. Kirken eies af Grevskabet Christiansfæde.

Hørslunde Kirke, bygget af Kampesteen, uden Hvalvinger, har Orgel. 3 Taarnet er Begravelse for Greverne Reventlow til Grevskabet Christiansfæde. 3 dette Aarhundrede er denne Begravelse dog ikke benyttet. Paa Kirkegaarden hviler afdøde Statsminister Grev C. D. F. Reventlow med Gemalinde og flere af den Reventlow'ske Familie. Over Gravene ere smukke Epitaphier. Det var den afdøde adle, af Boudeslandten saa fortjente Grev C. D. F. Reventlows udtryffeligt udtalte Villie at begraves paa Kirkegaarden blandt sine Vender.

Paa hans Liigsteen staae disse, dertil af ham selv forfattede, saende og karakteristiske Ord:

Herunder hviler det som tilhørte Jorden af

Christian Ditlew Frederik, Greve af Reventlow,
født d. 11te Mars 1748, død d. 11te October 1827.

Levende sølte han sine Svagheder og sine Mangler, men Gud styrkede ham og gav ham Helbred, Kraft og godt Mod til med Trofast, Iver og Held at tjene Konge og Fædreland, og til i en Rakke af Aar, understøttet af mange adle Medarbejdere, at udrette meget til Guds Ære og Danmarks Færv.

3 48 Aar var han lykkelig gift med F. L. S. C. v. Bentzen, der var gudsfrygtig, fornuftig og blid. Deres Ægteskab velsignedes med 12 Børn, af hvilke 9 overlevede Dem. De elskede Gud og Meinstene, de hadede Ungen, levede og døde i Haabet om en glad Opstandelse ved Jesus Kristus, vor Frelser.

Du ogsaa, som læser dette, aager med det Pund, Gud betroer Dig, og giv Gud Æren.

Af Hørslunde hed Nørre Herred i det 13de Aarhundrede ogsaa Hørslundhæret.

Nordlunde Sogn, Annex til Hørslunde, omgivet af dette, Fogtefic og Hælsted Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1 M. n. o. for Nakskov. Areal, 768 Tdr. Land, er meget lavt og siddt, og Jordsmonnet leret. Htk. $97\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

Den eneste By i Sognet er Vester-Nordlunde med Kirke, Skole, Hospital og Veirmølle. Ialt i Sognet 17 Gaarde og 25 Huse, hvoraf 8 G. og 13 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 266. Foruden Jordbrug haves ingen Erhvervsgrene af nogen Betydning.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 278de Løgd. Kirken eies af Grevskabet Christiansfæde.

Nordlunde Kirke, opført af Kampsteen, er meget lille, hvalvet, uden Taarn.

Herredskirke (Karleby) Sogn, omgivet af Annexet Løgtøfte, Njøbelev, Vindeby, Sandby, Branderklev og Hølsted Sogne samt Næskov Landsegn. Kirken, noget nordlig i Sognet, c. $\frac{3}{4}$ M. n. for Næskov. Arealet, 1704 Tdr. Land, er jævnt. Hft. 220 Tdr. A. og E.

I Sognet: Kirken, Byerne Vester-Karleby med Præstegaard og Veirmølle, Ringsjebj og Store-Løgtøfte; Arlsgaardene Gammelleie med 34 Tdr. Hft., hvoraf 28 Tdr. drives under Gaarden, og Sandegaard med 18 Tdr. Hft. Ialt i Sognet 25 Gaarde og 32 Huse, hvoraf 8 G. og 17 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 379. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Nørre Herreds Jurisdiction (Næskov), Maribo Amtstuedistrict og Næskov Løgedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 273de Løgd. Med Annexet Løgtøfte een Commune. Kirken eies af Grevskabet Hardenberg-Neventlov.

Sognekirken, almindelig kaldet Herredskirke, fordi den var den først byggede Kirke i Herredet og stod i et vist Forhold til Herredsthinget, ligesom ogsaa forhen de af Christian IV. ophavede Præstefalenter bleve holdte her, ligger eenlig og aaben paa Marken paa en i Forhold til det omgivende flade Land temmelig høi Grund, hvorfra man sees alle Herredets Kirker med Undtagelse af Birket. Kirken er bygget af Muursteen med Taarn og Hvalvinger. Altertavle fra 1843.

Løgtøfte Sogn, Annex til Herredskirke S., omgivet af dette, Nordlunde, Hørslunde, Uttersklev, Vindeby og Hølsted S. Kirken, sydvestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. n. o. for Næskov. Arealet, 969 Tdr. Land, er jævnt, paa sine Steder lidt, ved Sandbjerg By noget bakket. Hft. 113 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Lille-Løgtøfte med Kirke og Skole, Sandbjerg og noget af Øster-Karleby, hvoraf Næsten hører til Hølsted Sogn. Ialt i Sognet 22 Gaarde og 23 Huse, hvoraf 4 G. og 10 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 286. Intet særligt Erhverv af nogen Betydning foruden Jordbrug.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 276de Løgd. Kirken eies af Grevskabet Hardenberg-Neventlov.

Kirken er kun 30 Alen lang, uden Taarn, kun hvalvet i Choret.

Hølsted Sogn, der har en meget uregelmæssig Figur og hvoraf Storstedelen ligger i Nørre Herred og Næsten i Sønder Herred, omgives af Annexet Arnedø, Støkkemark, Skovlænge og Sollested Sogne i Sønder Herred samt Vesterberg, Hørslunde, Nordlunde, Herredskirke og Løgtøfte

Sogne i Nørre Herred, Raskov Landsogn i samme Herred og Raskov-Fjord. Kirken, omtrent midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. o. n. o. for Raskov. Areal er 6167 Tdr. Land, hvoraf 1567 Tdr. i Sønder Herred. Af dette Areal er resp. 135 og 108 Tdr. Frestkov (Dyrehaven, Bødkerskov, Hellinge Skovhave samt Sæbyholms Skov). Overfladen er jevn, imod Fjorden noget jumpet; dog have Halsted By, Høijselde og Juellinge Marker den højeste Veliggenhed i Omegnen. Hovedlandeveien fra Maribo til Raskov gaar igjennem Sognet. Halsted=Åa, der danner Grændsen imellem Nørre og Sønder Herred, falder her i en Indvig af Raskov-Fjord. Htk. 622 Tdr. A. og E., $1\frac{1}{2}$ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Halsted ved Hovedlandeveien, med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Øster=Nordlunde med Veirmølle, Størstebelen af Øster=Karleby, hvoraf Resten til Løgstofte Sogn, med en Gaard paa 13 Tdr. Htk., 95 Tdr. L., Tvæde med Veirmølle, Skovby, Melstofte, Høijselde, Hellinge med Veirmølle, og Sæby; Hovedgaarden Sæbyholm, under Grevsøfabet Hardenberg = Reventlov, 107 Tdr. Htk., med c. 800 Tdr. L.; Hovedgaarden Juellinge, under Baroniet Juellinge, $61\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 465 Tdr. L.; Melstoftegaard; Hvile=Huse. Ialt i Sognet 64 Gaarde, 76 Huse med og c. 20 uden Jord, hvoraf 48 G. og c. 70 H. udenfor Byerne.

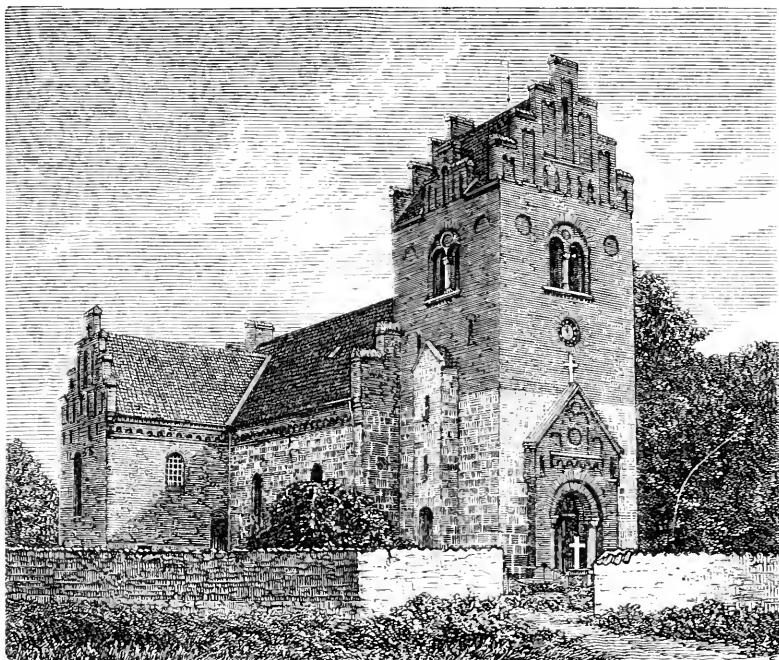
Judbyggere: 1104. Jordbrug er her som overhovedet paa Lolland den vigtigste Erhvervsgræn.

Sognet hører under Sønder Herreds Jurisdiction (Raskov), Maribo Amtstuedistrict og Raskov Lægedistrict; 1ste Vglds. 2den Udskrivningsfreds 267de Lægd. Med Annexet Alvne i Sønder Herred een Commune. Kirken eies af Baroniet Juellinge. Pastoratet har trende Legater: Grev Erhardt Krag=Zuel=Vind=Frijs's Minde, stort 2500 Rd., og Gaardmand Hans Rasmussens, stort 200 Rd., til Trængende udenfor Fattigræsenet.

Halsted Kirke er stor, især af anseelig Længde, hvælvet, tildeels af Kampsteen, dog ogsaa endeel Muurværk. Den bannede den nordre Side af det gamle Halsted Kloster; men det er kun en Deel af Muren, der hørte til den gamle Klosterkirke, idet denne tilligemed Klostret afbrændtes af Lybekkerne 1510. Kirken blev senere opbygget meget smukt og prydet saavel af Enkedronning Sophie 1591, som af den udvalgte Thronfølger Prinds Christian. Malet Altertavle, og en ældre forgyldt Altertavle med Billedskjærerarbejde, ophængt i Kirken: foran Choret er et smukt i Træ udskaaet Sprinkelværk fra Midten af det 17de Aarhundrede. Sæbyholms Capel med Begravelser for den Rudske og Holdøste og andre adelige Familier, som have eiet Sæbyholm. Dette anseelige Capel, ved Kirkens nordre Side, er opført 1636 af Borchard Rud (see nedenfor), og i samme findes smukke Epitaphier over ham, hans Hustru og hans Forældre, samt en Tavle, der indeholder en Forbødselse og Trusel med Guds Vrde over dem, der ei vilde lade hans Stov i Fred. Den fromme Herres Aelstse gif virkelig i Udsjælselse; thi hans og hans Frues Kirker ere i sin Tid blevne voldelig brudte op af den bekjendte Historiker N. T. Niegels „for at tilfredsstille hans Curiositet“, og de Hensjødeds Legemer givne til Friis for raa Adferd. Endvidere findes i Kirken Gravstene over Hilarius Rud, død 1618, og Frue, over Borchard Rud, fød 1592, død 1647, og Frue, over Borchardt Papenheim, død 1590, og Frue, Epitaphier over de forhenværende Sognepræster Provst Rind Pontoppidan († 1662) og Provst Johan Jørgensen Raich († 1684), med deres Hustruer. I 1868 paabegyndtes en Hovedreparation og delvis Ubygning af Kirken, der vel endnu næppe eller i hvert Fald først ganske utilig er tilendebragt; i formlænte Aar blev Taarnet færdigt, i 1870 Langsibets og Sæbyholms Capels Ydre, 1871 blev Choret Ydre taget for og derefter paabegyndtes den indre Restauration. Efter de Meddelelser, der foreligge om disse omfattende Arbejder, tor det antages, at Kirken, naar de ere fulde, vil „blive en af Landets største og skønneste Kirker“. Paa Kirkegaarden

hviler Frederik Carl Grev Krag-Zuel-Vind-Frijs til Grevskabet Frijsenborg og Baroniet Juellinge, Stiftamtmand over Lolland-Falsters Stift, med Gemalinde og flere af den grevelige Familie Frijs. (Af Hølsted Kirke gives her en Afbildning).

Juellinge Hovedgaard er det gamle Hølsted-Kloster. Her fandtes fordem en stærkt besøgt hellig Kilde, der gav Anledning til Opførelsen af et St. Dlaf's Capel, som i Frederik II.'s Tid blev nedbrudt. Muligt er det, at den stærke Tilstrømning af Syge foranledigede Anlæggelsen af Hølsted-Kloster. 1177 fik Abbeden i Ringsted Kloster Patronatsret til Hølsted Kirke. I Valdemars Fordebog nævnes „Hølstath“ som Kronens og endnu 1284 fik Erik Flovpenning's Datter Tutta den i Magesifte af Erik Skipping; det er saa vel hende, der har stiftet Klosteret. Det synes at have tilhørt Augustiner-Ordenen. Som ovenfor meldt, afbrændte Lybekkerne 1510 Klosteret, som dog strax efter blev gjenopført. 1591 maatte det dog atter ombygges. Det er derfor, at dette Nørstal er anbragt paa Gavlen. Efter Reformationen blev Klosteret inddraget under Kronen og derefter ligetil Souverainitetens Indførelse forlehnet til Adelsmænd;

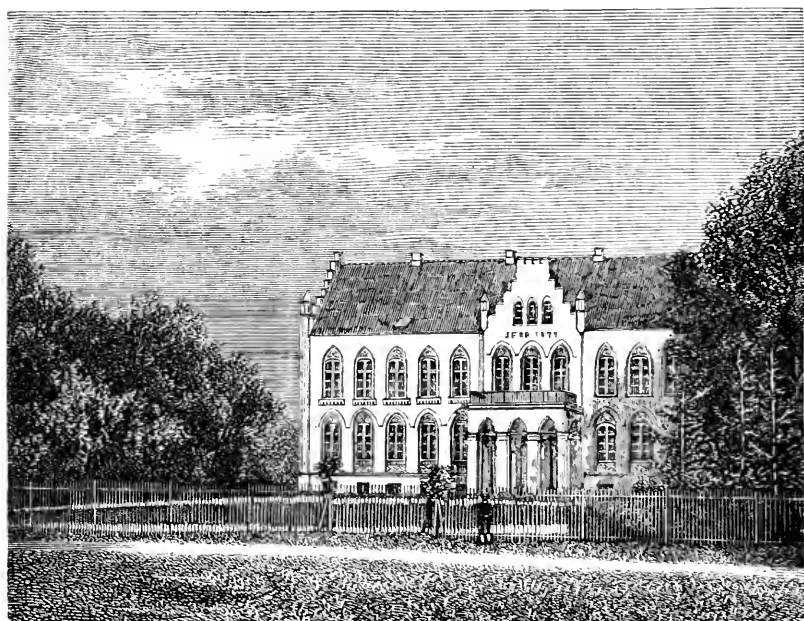
Hølsted Kirke.

saaledes havde den berømte Feder Dyr det i endeel Aar. Lehnets horte med til Enkedronning Sophies Livgeding, ligesom det senere, efter at være blevet et kgl. Amt, laagdes til Dronning Sophie Amalies Livgeding. 1719 bortbyttede Kronen det til Baron Jens Zuel-Vind til Baroniet Juellinge (Valdbygaard, nu Juellinge i Hølsted Sogn) i Sjælland; det gamle Hølsted-Kloster modtog nu Navnet Juellinge og blev Hovedstaden i Baroniet af samme Navn.

Baroniet Juellinge blev oprettet Aar 1672 af Geheimeraad, Generaladmiral Jens Zuel (1631—1700), Broder til Sobelten Niels Zuel. Derefter fulgte i Besiddelsen af Baroniet: 1) Sophie Cathrine Zuel, en Datter af Geheimeraad Jens Zuel, gift med Stiftamtmand F. Vind; 2) deres Son Baron Jens Zuel-Vind, Kammerjunker (1695—1726), han var gift med en Datter af Baron Frederik Krag til Stamhuset Steensballegaard; 3) deres Son Geheimeraad og Insituarius i Høstet Baron Jens Zuel-Vind, senere, efter at have tiltraadt Stamhuset Steensballegaard, ved Be-

villing Baron af Krag=Zuel=Bind (f. 1724, † 1776), gift med Sophie Magdalene v. Gram (f. 1734, † 1810), Besidderinde af Grevsfabet Frijsenborg; 4) deres Søn Grev Frederik*) Carl Krag=Zuel=Bind=Frijs, Greve til Frijsenborg, Stiftamtmand (f. 1753, † 1815); Stamhuset Steensballegaard gik over til hans yngre Broder); 5) Grev Carl Ludvig Zuel=Bind=Frijs, Kammerherre, Major ved Husarerne, næstældste Søn af Fornavnte (f. 1780, † 1838; den ældre Broder fik Grevsfabet); 6) nuværende Besidder, Grev Carl Ludvigs yngre Broder Erhards Søn, Grev Julius Zuel=Bind=Frijs. En ny Hovedbygning blev af den nuværende Eier opført 1847—49, 2 Etager høj, i en elegant gothist Renaissance=Stil; den søndre Fløj af den ældre Bygning i 2 Etager, en Levning af Klosterset, er endnu bevaret. Fra 1850—56 ere nye Meieri=, Lade= og Staldbygninger opførte. (Af Juellinge gives her en Afbildning).

Efter Statshaandbogen for 1873 udgjør Baroniet Juellinge 840³/₄ Tdr. Stk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 146³/₄ Tdr., Bøndergodset 586 Tdr., Kirke= og Kongetiende 108 Tdr., i Bankactier 6200 Rd., i Fideicommisscapitaler 239,600 Rd. Paa Baroniet hviler ingen Gjæld. Hovedgaardene Juellinge, Lrbygaard, Hangaard og Steensgaard med et samlet Jordtilliggende af 1065 Tdr. Land g. M. foruden 1134 Tdr. Land Skov.

Juellinge.

Sæbyholm kaldtes fra først af Sæbygaard og tilhørte i Frederik II.'s Tid Borchard Pappenheim, efter hvem den tilfaldt hans Sviger søn Eiler Rud, hvis Søn Borchard Rud identivis har været en Mand af Kundskab og især af practist Dygtighed, hvorom hans store Bygge= og andre Arbejder bære Vidnesbyrd. Paa Sæbyholm opførte han store grundmurede Bygninger; Markerne indhegnede han med Diger, „som snarere have Anseende til at være Volde om en Fæstning end Diger om en Mark,“ og anlagde en kostbar Vandledning fra „Mølle-dammen“ ved til Gaarden. Disse Værker satte Menigmand i stor Forundring, saa at de aulaae Borchard Rud for en Herremester, der gjorde disse Arbejder med Djævelens Hjælp; den Gray, han lod

*) I Magazin til den danske Ridders Historie kaldes han S. 325 Jens Carl, S. 347 Frederik Carl.

kaste til at lægge Vandledningens Rønder i, meente de navnlig skulde være en Løngang, som Borchard Rüd vilde have for hemmeligt at kunne komme til at tale med Janden*). Borchard Rüd døde 1647 barnløs som Slægtens sidste Mand, med hvem altsaa Baabnet blev nedlagt i Graven; hans Enke beholdt Gaarden i endel Aar, men maatte derpaa afstaa den ifølge en Proces. En kort Tid synes Gaarden at have været under Kronen, da Kongen 12te Juli 1673 tilstjødede Friherre Winterfeld Sæbygaard med alt dens Tilliggende (see Bøsteborg). 1695 fik Friherre Winterfeld Kongens Tilladelse til at afbryde Nørre-Sæby og lægge samme Byes 8 Gaarde og Ht. (30 $\frac{1}{2}$ Td.) under Sæbyholms Hovedgaard. Ved Baroniets Opløsning blev Sæbyholm solgt til Geheimereferentsraad, Grev Hardenberg-Reventlow, der lagde Gaard og Gods under Grevskabet Hardenberg-Reventlow. Det gamle Sæbyholms Bygninger, der laae paa en Halv, omfjødte af Grave og Fjorden, ere nu afbrudte og i Aarene 1856—58 er en heel ny Hovedbygning (een Etage med Kvist) med Lade, Stald, Meieri m. m. opført nogle Hundrede Alen derfra mod Nordvest ved Hovedlandeveien.

Bøsteborg Sogn**), hvis større Deel ligger i Nørre Herred, medens Resten er beliggende i Sønder Herred, er deelt i to Dele. Den nordlige Deel omgives af Annezet Birket, Hørsunde og Hålsted S.; den sydlige, der ligger aldeles inde i Sønder Herred, omgives af Stokkemærke og den Deel af Hålsted Sogn, der hører til Sønder Herred. Kirken, sydvæstlig i Sognet, 1 $\frac{1}{4}$ M. o. n. o. for Næskov. Areal, 4459 Tdr. Land, hvoraf 1841 Tdr. i Sønder Herred, er i begge Dele banket, opstigende fra det omgivende flade og lave Land henimod Birket Kirke i Næsfognet. Jordsmønnet er leret, henimod Birket Sogn noget lettere. Af ovennævnte Areal er 844 Tdr. Land Skov (Theophilii Skov eller Benedictes Lund, Rosningen, Ludvigshave, Bøgestov, Bøgholt Skov, Nørre- og Sønder-Fredskov og Nørrerødskov). I Sognet findes 2 Søer, Pederstrup-Sø og Bøsteborg-Sø. Ht. 411 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og 20 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Bøsteborg med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital, Lægebolig, Apothek med Urteframhandel, Vedby, Bysted, Bønnet, Langesø med Skole, Magletving med Skole (endeel af denne By ligger i Birket S.); Bøsteborg Skovhuse, Bøgestovhuse, Indtagten; de under Grevskabet Christiansfæde hørende Hovedgaarde Pederstrup, 98 $\frac{5}{8}$ s Tdr. Ht., 800 Tdr. L. og betydelig Skov, Skjelstoft, 43 $\frac{1}{2}$ Tdr. Ht., 300 Tdr. L.; Gaardene Bruusvang, Hvidkilde Skovhuse, Rosnæslund, Charlottenlund, Bøgehavegaard, Vandmøllegaard og Borrestovgaard. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 81 Huse med Jord og omtrent 100 H. uden Jord.

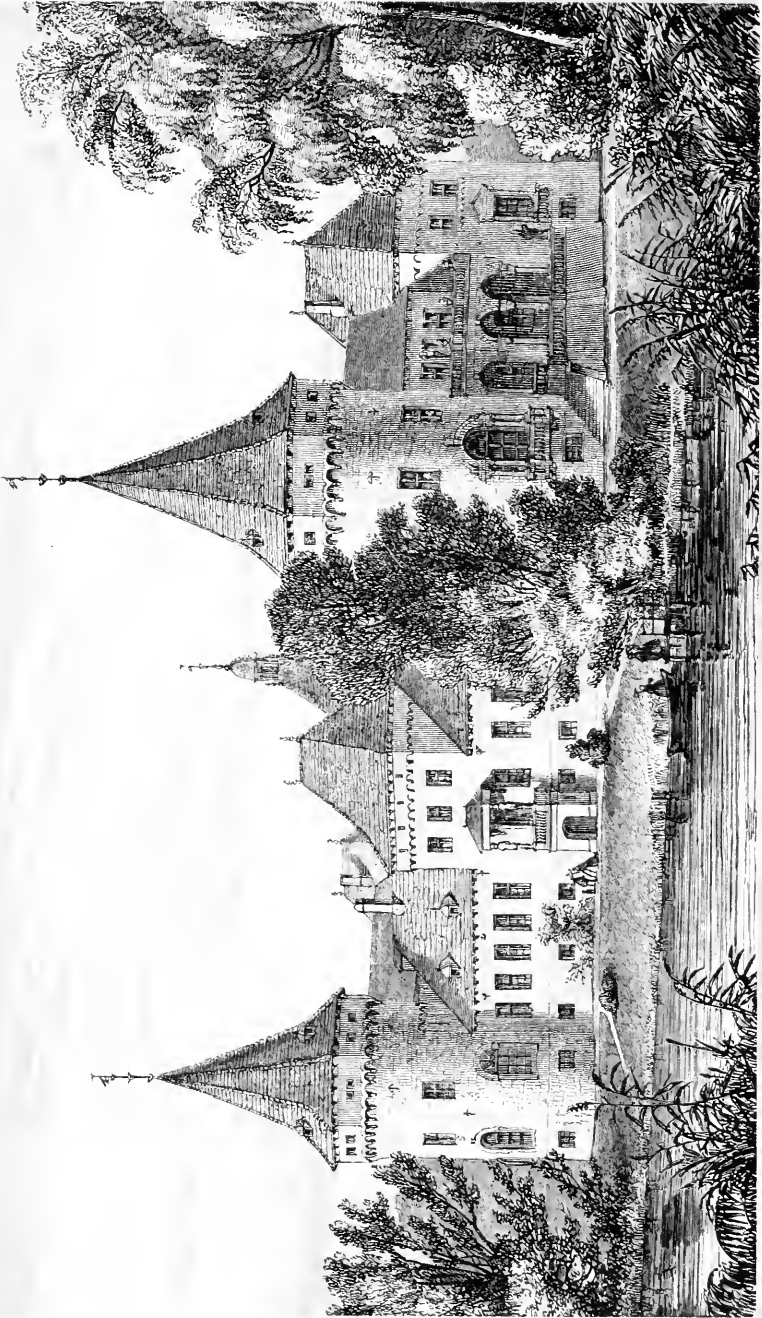
Indbyggere: 1301. Jordbrug er Hovederhvervet. Dog gives i Sognet noget Erhverv ved Skovarbejde.

Sognet hører under Nørre Herreds Jurisdiction (Næskov), Maribo Amtstuedistrict og Næskov Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 279de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Christiansfæde. Sognet har, foruden Jens Stafes Legat, 200 Rd., til 4 Enker under Fattigvæsenet, og det Hvidste Legat, 500 Rd., til Enker,

*) See iøvrigt Betel Simonsens Efterretninger om de danske Ruder II. S. 221—37.

**) I Valdemars Jordebog (S. R. D. VII. S. 541) forekommer „Bastarburgh“, o: den vestre Borg; hvor den østre Borg har ligget, vides ikke, men at der har været en Østergård, sees af Suhms Danmarks Historie IX., S. 77; Kong Valdemar II. confirmerer derfra den Bøsteborgskirkes Privilegier. At der ved Bøsteborg har ligget en Borg, deraf høves ogsaa Spor i mange Navne paa Stedet, saaloom Borre-Aa, Borre-Bro, Borre-Eng, Borre-Mark (hører til Præstegaarden).

Родстрип.

Halvpart i det Vuff Stryhniske Legat, 712 Rd. 3 Mk., hvoraf den anden Halvpart tilfalder Virket Sogn til Fattigvæsenet.

Vesterborg Kirke, opført af Munksteen, med rundbuede Vinduer, er høj og lys, hvalvet. Paa Kirkens østre Ende et lille Træspir. Urgekl. Epitaphium over Morten Benferman til Søholt. I Kirken findes ogsaa en indmuret Steen med Mindeord, satte af Grev C. D. Reventlow over Faderen, Statsminister Grev Reventlow, Biskov Boisen og Seminarieleerer A. Hansen.

Pederstrup Hovedgaard, beliggende ved den nu for en stor Deel med Nør bevogede Pederstrup Sø, er opstaaet af Landsbyen Pederstrup. I Aaret 1354 skjedede og oplod Prioren i Hølsted Kloster, Esbern, og hele Conventet sammesteds, Kong Valdemar Atterdag alt sit Gods i Pederstrup, Vesterborg Sogn, i Nørlande og Virket med alt Tilliggende, hvilket Gods Hr. Laurens Jonsøn, Ridder, havde givet Klosteret for sin Sjæls Saligheds Skuld. Mod Slutningen af det 15de Aarhundrede findes Timme af den gamle Met Grim at have haft en Gaard i Pederstrup, af hvilken formodentlig senere opstod en Hovedgaard, der efterhaanden optog hele Byen. Den tilhorte i det 16de Aarhundrede Familien Benfermand; sidste Mand af denne Slægt var Morten Benfermand († 1610), hvis Datter arvede Gaarden, som nu gik gennem mange Hænder. Efter Souverainiteten tilhorte den iblandt Andre Overrentemesteren Geheimeraad Henrik von Stocken († 1681), hvis Svigerforn Geheimeraad Peter Brandt 1684 kjøbte Gaarden af Medarvingerne og lagde betydeligt Gods under den, ligesom han ogsaa 1686 opførte en ny Hovedbygning. Sonnen Heinrich Brandt, Schoutbysmacht (o: Contre-Admiral), solgte baade Pederstrup og Skjelstøfte 1725 til Geheimeraad og Overkammerherre Chr. Ditt. Greve af Reventlow († 1738); han lagde begge Gaardene under det af ham oprettede Grevskab Christianskjæde (see Hovedgaardens Christianskjæde). Hovedbygningen, der var opført af Statsminister Grev Reventlow efter Conferentsraad Hansens Tegning, er i 1861-62 forandret og restaureret med Taarn og Spir efter Etatsraad Meldahls Tegning. Vi gjengive her efter Illustreret Tidende I, S. 40-41, et Parti af Bygningen, idet der forovrigt henvises til, hvad der paa det nævnte Sted findes anført med Hensyn til de Banfæligheder, der have været at overvinde for Byggefæren, da den ældre Bygning skulde bibeholdes ogsaa i sin indre Indretning. Foruden denne gives tvende mindre herstabelige Bygninger, der behoers af Medlemmer af den grevelige Reventlowiske Familie. Paa den modsatte Side af Søen ligger Godsinspectorens Bolig.

Pederstrup Hovedgaard er i 1869 og 1870 nu ogsaa for Aulsgaardens Vedkommende aldeles ombygget og flyttet c. 600 Alen øst for Hovedbygningen; en faststaaende Dampmaskine driver her Tærsemasstinen, Saffersmasstinen, Jærneværk, Knuse- og Mølleværk samt en Vandpumpe, der forsyner Meieriet, Hestestald, Kølald og Svinestald med Vand. I Forbindelse hermed er indrettet Dampkøkken, ligesom alle Værelser opvarmes ved Damp; Mælkfælder med hvide Hvalvinger, Gulvet af Beton og Sandstens Vandbassiner til Møllens Afjoling.

Skjelstøfte Hovedgaard er imod Slutningen af det 17de Aarhundrede oprettet af Parcelgjorder fra Pederstrup af Geheimeraad Brandt.

I Sognet har tidligere ligget en Herregaard ved Navn Sogaard.

I Benedictines Lund, saaledes kaldet efter Grevinde Benedicte Reventlow, fød v. Dualen, afdøde Kammerherre, Grev C. D. Reventlows Gemalinde, ligger hun, efter hendes i levende Live hitrede Døds, begravet tilligemed sin Mand og ældste Son. Ligeledes hvile her flere Andre af den grevelige reventlowiske Familie, der ere bortdøde i en ung Alder.

P. D. Boisen, f. 1762, udnævntes 1787 til Sognepræst for Vesterborg og Virket Menigheder og forblev i dette Embede til sin Død 1831. I Aaret 1802 oprettede han her et Skolelærerseminarium, hvorved han selv var Forstander og i lang Tid tillige Lærer, medens han derhos paa mange andre Maader bidrog til Seminarienes Fremme. 1805 udnævntes Boisen til Biskop over Volland-Kalsters Stift, men bibeholdt, som foran antydet, sit Embede som Sognepræst til Vesterborg og Virket, „men samtidig bestyrede han det af ham selv oprettede Seminarium med en saadan Nidkærhed og Dngtigthed, at det altid vil blive hans rette Mindemærke, skønt han ogsaa ved forskellige Skrifter var virksom for en større og almindeligere Oplysnings Udbredelse.“ Kort efter Biskop Boizens Død nedlagdes Seminariet.

Virket Sogn, Annex til Vesterborg Sogn, omgivet af dette, Hørs- lunde Sogn, Sønder Herred og Naage-Sund. Kirken, omtrent midt i

Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. o. n. o. for Raskov. Areal, 4458 Tdr. Land, hvoraf 297 Tdr. Land Fredskov (Torrige Skov), ligner meget Besterborg Sogn, men er endnu mere afvejlende, meget bakket, med temmelig dybe og snevne Dale, hvori rige Løvemoser; Jordsmonnet har en ikke ringe Tilfætning af Steen, Gruus og Sand. Lollands største Høide findes i dette Sogn, hvori den lille Bakkesamling ved Ravnshøj stiger indtil 142 Fod over Havet. Hft. 463 Tdr. A. og E., 22 Tdr. Skff.

I Sognet: Bjerne Birket med Kirke noget syd for Byen, Skole og Beirmølle, en Deel af Magletving (Køsten i Besterborg S.), Storevindet med Skole, Lillevindet, Torrig, Hjelmholt, Krage-næs med Færge til Feis, Ravnshøj med Beirmølle, og Heiringe; Gaardene Dalbygaard, Fuglsanggaard og Stryngaarden. Salt i Sognet 74 Gaarde, 91 Huse med og 69 uden Jord, hvoraf 30 G. og 93 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1293. Jordbrug er det overveiende Erhverv; ubetydeligt Fiskeri. I Sognet er et Kalkbrænderi.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 280de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken eies af Grevskabet Christiansfæde. Sognets Fattigvæsen nyder Halvdelen af det Bust-Stryhnske Legat, 712 Rd. 3 Mk., den anden Halvdeel tilfalder Besterborg Sogn.

Birket Kirke er høit beliggende, opført af Muursteen, med rundbuede Vinduer, hvælvet, uden Taarn, men med et Klokketår ved sin Side.

Umiddelbart ud mod Havet, med brat Straaning ned mod dette, ligger Ravnshøj Borgens naturlige Grave. Boldstedet har, efter Dr. Laxens Beskrivelse af Lolland og Falster, S. 102, ud mod Havet en Høide af 126 Fod, mod de andre Sider af c. 60 Fod, hele Boldens Omkreds angives til 960 Fod. Borgen begyndte at anlægges 1335 (S. R. D. I. 302), vistnok af Grev Johan af Bagrien. 1347 blev den overgivet til Niels Hane paa Kongens Vegne (S. R. D. VI. 254. 525). 1366 nævnes Hartvig Hummersbüttel og 1376 Deghener Buggenhagen som Hovedsmænd her (Püb. Ark. Budj III. 584, IV. 339). At Slottet har ligesom Alholm været anseet for en efter de Tidens Maade betydelig Plads, fremgaaer blandt Andet deraf, at her er holdt flere Herredage, og endel vigtige Documenter herfra udfædte. Det var ogsaa en af Kronens vigtigste Forlehninger, hvorunder laae hele Nørre og Sønder Herred samt de nærmeste Smaaer. Som foranført nedrev Kong Hans Nar 1510 Ravnshøj og byggede af dets Ruiner Engelsborg i Raskov-Fjord. Ravnshøj Slotsbanke, der har en herlig Udsigt over Havet og det omliggende Land, er i den nyere Tid flere Gange bleven benyttet til Fiskefester.

Bed Ravnshøj findes en Gravhøj fra Steenalderen med tvende Gravkamre. (F. M.).

Fuglse Herred

omgives af Sønder og Musse Herreder, Søen imellem Smaalandene og Lollands-Beltet. Til Herredet høre følgende Øer og Holme: Bredfjed, Myggfjed, Syltholm, Store- og Lille-Branddrag, Drummeholm og Hyllekrog, en Række af lave, af Havet ofte overstyllede, kun lidet brede Smaasøer tæt syd for Kysten mod Lollands-Beltet; de i Rødbysfjord, som indenfor det nævnte Øbelte strækker sig ind imellem Sønder og Fuglse Herreder, beliggende Øer: Sandholm, Bogterholm, Vidso, Vango, Røddeholm, Storeholm, Landsø og Rastø; imellem Øbeltet og Herredets sydlige Kyst: Magleholm, Kalveholm, Lyttesholm, Billesholme, Store- og Lille-Ager, Stenesholm, Hylleholm, Tjørneholm og Kalveholm; og endelig de i Søen imellem Smaalandene beliggende Øer: Feisø, Skalsø, Veisø, Fæmsø, Afsø og Lillesø. Herredet udgjør forøvrigt en sammenhængende flad Udstrækning med enkelte Bakkestrøg i den nordlige Deel, som dog indeslutte endeel lave, siede og flade Egne, i den sydvestlige Deel noget lavere, bestandig langtsoomt sakraanende mod Syd, indtil de i Rødbysfjord beliggende Øer og Holme, der ved idelige Opstylinger af Havet høre sig noget. Jordbesskaffenheden er, som overalt paa Lolland, med saa Undtagelser leret, muldleret og mergelblandet. Fladeindholdet udgjør omtrent $5\frac{1}{10}$ □ M. Herredets Stove ere ikke ubetydelige og temmelig ligelig fordeelte over hele Herredet; Fredskovene indeholde 3576 Tdr. Land. Htk. 5291 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., 98 Tdr. Skff. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 14,898, hvoraf i Rjøbstaden Rødbys 1553. I geistlig Henseende danner Fuglse Herred med Maribo Rjøbstad og Landsogn eet Provsti.

Stormfloden den 13de Novbr. 1872 bevirkede stor Udtagelse i Fuglse Herred, dog i det Hele i mindre Omfang end i Sønder Herred. Det var navnlig den sydvestlige Deel af Herredet, som led mest, saaledes nævnes Pjerremark, Hyltøste Strand, Rødbys Fjaland, Sjælstøste Fjaland, Bjernæs Straud, Errindlev Fjæled; c. 60 Familier, fornemlig tilhørende Hunsmandsklassen, bleve her drevne ud af deres Boliger, disse med Bohave for største Deelen odelagte, Kreaturerne druknede, 2 Mennesker omkom i Bolgerne.

„Gamle Esterretninger om Fuglse Herred i Lolland af utrykte Haandskrifter“ ved L. Trojel, Rector, 1ste og 2det H., udg. som Program. Odense 1811.

Ringjebølle Sogn, Annex til Rødbys Rjøbstadsogn, omgivet af dette Sogn, Taagerup og Sædinge Sogne samt Rødbysfjord. Kirken, nordøstlig i Sognet, $\frac{1}{4}$ M. s. for Rødbys Areal, 910 Tdr. Land, er jævnt og af udmærket Besskaffenhed. Ved Sognets Nordgrændse ligger den lille

Kingsebølle = So. Landeveien fra Rødby til Maribo og Nysted passerer Sognet. Hk. 110¹/₂ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Kingsebølle med Kirke, lidt nordost for Byen, Skole og 1 Gaard paa c. 14 Tdr. Hk., 150 Tdr. L. Ager og 15 Tdr. L. Eng; Lundegaarde. Balt i Sognet 18 Gaarde og 6 Huse med Jord.

Indbyggere: 166. Jordbrug er næsten ubelukkende Erhverv.

Sognet hører under Fuglse Herreds Jurisdiction (Rødby), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vglds. 2den Udskrivningskreds 252de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Sønderkarle.

Kirken er uden Taarn, med et Klanghuus. Over Kirkeføren er et mærkeligt gammelt Sculpturarbeide.

Taagerup Sogn, omgivet af Annexsognet Thorslunde, Olstrup, Holeby, Sædinge og Kingsebølle Sogne, Rødby Landsogn og Lollands-Beltet. Kirken, omtrent midt i Sognet, ¹/₂ M. v. s. o. for Rødby. Areal, 3233 Tdr. Land, hvoraf 63 Tdr. Land Fredskov (Bjerremark, Maahave og Byhave Skove), er ud mod Havet meget siddt og iøvrigt jevnt med ubetydelige Terrainvepninger. Hk. 314³/₄ Tdr. A. og E., 3¹/₂ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Taagerup med Kirke, Præstegaard, Fattighuus, og Hyltøfte med Skole; Hovedgaarden Høibygaard eller Høbygaard, Lollands største Hovedgaard, under Baroniet Sønderkarle, 120 Tdr. Hk. A. og E., 3¹/₂ Td. Skff., 790 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng, 61 Tdr. L. Skov og en D i Errindlev S., Hyllefrog, et Teglværk (46 Tdr. Hk. Fæstegods); Aalsgaarden Darket; den tidligere Skovriderbolig Kølighedsminde; Klakfets Veirmølle; den Lehnsske Stiftelse for 16 Fattige, 70 Tdr. L. Balt i Sognet 23 Gaarde, 47 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 11 G. og 20 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 668. Ved Siden af Jordbrug, som er Hovederhvervet, drives noget Fiskeri, der dog er af mindre Betydning.

Sognet hører under Fuglse Herreds Jurisdiction (Rødby), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vglds. 2den Udskrivningskreds 251de Lægd. Med Annexsognet Thorslunde een Commune. Kirken tilhører Besidderen af Hovedgaarden Bremersvold i Errindlev Sogn. Sognets Fattigvæsen eier ⁶/₁₇ Rente af det Rasmus Jørgensenste Legat, 325 Rd., af det Zerboeffe Legat 3 Rd. aarlig, og Pastor Müllers Legat, 250 Rd., som forrentes med 4 pCt.

Taagerup Kirke er opført af Muursteen, oprindelig med runde Buer, Taarn med Spidstag, Hvalvinger. 1869 blev en Aaret iforveien i Bjerremark funden Runesteen opmuret til Vaabenhusets østre Hrebvæg; man har læst paa denne: Jostens Somner reiste denne Steen efter Spaltu(?) Broder sin, Asbjorn Raas Skibsmand.

Høibygaard tilhørte i Christian I's Tid Henning Walkendorff (+1475); senere den af mange Aars hæderlige Krigstjeneste under flere Konger bekendte Feltherre Otto Krumpen (+ 1569); fremdeles de i D. Atl. anførte: Knud Bille til Billeflov og Frue Hilleborg Gylbenfjerne, deres Son Landsdommer Holger Bille og Frue Anna Juel; efter dem kom den til Henrik Ranzau til Schmol, som døde i Raskov under den ijenste Krig 1644. Høibygaard var siden under Kronen, indtil den 1725 blev kjøbt af Abraham Lehn, der betalte for Gaard og Gods 75,327 danske Kroner. Til Hovedgaarden horte 166 Tdr. Hk., til Bøndergodset over 1000 Tdr. Hk. og desuden 4 Kirkers Tiende. See iøvrigt Lungholm.

3 Sognet har fordmul ligget en mindre Herregaard Engebølle, oprindelig en Bønbegaard; men Mogens Gøye (see Bremersvold) satte bedre Bygning paa den. Efter ham tilhørte den Otto Brahe, men er uidentivt ikke længe efter lagt under Lung-

holm. Efter Nøgles Mening er det dette Engebølle, som er vor vidtberømte Theolog Niels Hemmingsens Fødeby. Denne, „hele Danmarks Lærejader“, blev født 1513 af Bønderforældre og jattes i Rysted latinske Skole, hvoraf man ialfald tør slutte, at hans Fødeby har ligget i det sydlige Volland.

Thorslunde Sogn, Annex til Taagerup, omgivet af dette Sogn, Ulstrup, Errindlev, Fuglse og Holeby Sogne. Kirken, midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. for Rødby. Areal, 869 Tdr. Land, er jevnt. Landeveien fra Rødby til Rysted passerer Sognets nordlige Deel. Htk. $113\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Thorslunde med Kirke og Skole. Talt i i Sognet 19 Gaarde, 22 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 12 G. og 15 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 263. Jordbrug er udelukkende Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgfd. 2den Udskrivningskreds 250de Lægd. Kirken eies af Baroniet Sønderkarle.

Kirken er oprindelig rundbuet, bygget af Muur- og Kampesteen. I Aaret 1870 er den restaureret med et nyt tilbygget Taarn og fladt Loft, Alt i Rundbuestil, ved Arkitekt Pedersen.

Errindlev Sogn, omgivet af Annexsognet Ulstrup, Fuglse og Thorslunde Sogne samt Musse Herred og Volland=Veltet. Kirken, nordvestlig i Sognet, 1 M. s. for Rødby. Areal, 4316 Tdr. Land, hvoraf 342 Tdr. Land Frestkov (Errindlev=Studehave, Padder- og Kjeld=Skove), er ud mod Havet lidt, nordligere noget bølgeformigt med enkelte Smaabakker. Til Sognet høre de mindre Der Kalveholm, Stenesholm, Store- og Lille=Ager, Hyllekrog, Næken, Hylleholm og Tjørneholm. Htk. $368\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., 9 Tdr. Stff.

I Sognet: Byerne Errindlev med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Torpe, Skovby, Sjælstofte med Skole (udslyttet), Lunde=hoie (23 Huse), Steenrøgle (6 Huse); Hovedgaarden Bremersvold, c. 66 Tdr. Htk., 501 Tdr. L. Ager, 63 Tdr. L. Eng, 300 Tdr. L. Skov (c. 350 Tdr. Htk. Fæstegods), med Afbyggergaarden Strægnæs=gaard, c. $11\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 179 Tdr. L. samt c. 21 Tdr. L. fra Havet inddæmmed Jord. I Studehave Skov er Skovriderbolig. Talt i Sognet 45 Gaarde, 52 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 19 G. og 41 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 855. Jordbrug er det overveiende Erhverv; ved lidt Fiskeri og noget Skovarbejde have noget Bierhverv for endeel Arbeidere.

Sognet hører under Fuglse Herreds Jurisdiction (Rødby), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgfd. 2den Udskrivningskreds 249de Lægd. Sognet, der er deelt i 2 Sognefogeddistricter, det nordlige og sydlige, danner i Førelse med Annexet Ulstrup een Commune. Kirken tilhører Baroniet Sønderkarle.

Errindlevs ældste Skrivemaade er i det 12te Aarh. Jarandalef (S. R. D. IV. 403, 404) af det til islandst Jörundr svarende Mandsnavn Jarand.

Kirken, i sin Tid belliget St. Nicolans, opført af Muursteen, har Taarn og Hvalvinger. Familiebegravelse under Taarnet for Familien Vertonch=Lehn. Denne Begravelse var tidligere indrettet for den grevelige Familie Hold, men ligene af denne ere nu nedfænkede paa Kirkegaarden. Af Marmor Danica (H. S. 324 f.) sees, at i denne Begravelse hvilede Grev Flemming Hold, der Aar 1701 paa en Reise fra Ry-

borg til Langeland blev myrdet af Baadfolkene, hvis Rovbegjærighed var bleven vakt ved et Fængselstrin, han forte med sig.

Bremersvold Hovedgaard er fra først af anlagt og bygget af Mogens Gøye, som endnu levede 1607, og tildeels oprettet af Byen Galmindorp. Senere tilhørte Gaarden Erik Raas, efter hvis Død 1669 den ved Indførel blev udlagt til Søster Worm, en Datter af den berømte Luf Worm og dengang Enke efter Mag. Erik Torm, Præst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Hun folgte Bremersvold 1673 til den fra Kjøbenhavns Beleiring bekendte Stadsøberst Frederik Turefen, som døde 2 Aar efter og synes at have efterladt Eiendommen til en Broderføn Didrik Christensen Feldthuus. Frederik IV. købte Bremersvold for at lægge den til Nyttergodset, men folgte den dog atter 1725 til Geheimeraadinde v. Raben, i hvis Familie denne Eiendom siden er forbleven; de senere Besiddere have som Eiere af Store Røstруп Stamhuus, senere Fidei-commisscapital, forenet Levegøwernes Navn og Vaaben med deres eget. Nuværende Besidder Kammerherre J. v. Raben-Levegau til Veldringe. Paa Bremersvold er ingen Hovedbygning. Spor af gamle Grave.

Jordum laae endnu en anden Hovedgaard, Kjelstrup, i Errindlev Sogn; i en gammel Krønike (S. R. D. V. 513) siges, at Nysted Kloster er oprettet 1286 af Fruerne i Røstруп og i Kattelstруп; den tilhørte en Broder til den ovenfor nævnte Mogens Gøye, nemlig Abjalon Gøye, efter hvis Død 1602 den tilfaldt Svigerfønner Hr. Breide Rantzau, som døde 1618. Kjelstrup Marker bleve fort efter lagte under Bremersvold og dens Bygninger afbrudte af Erik Raas. (Kirkehist. Saml. II., S. 162—63).

Dlstруп Sogn, Anner til Errindlev, omgivet af dette Sogn, Thorslund og Taagerup Sogne samt Vollaads-Veltet. Kirken, nordvestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. o. for Rødby. Areal, 2181 Tdr. Land, hvoraf c. 100 Tdr. Land Skov (Kalvehave-Skov), der ikke er Fredskov, er jevnt. Til Sognet høre Derne Store- og Lille-Branddrag, Magleholm, Lyttesholm, Billesholm, Drummeholm. Hft. $240\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E. og $5\frac{1}{2}$ Tdr. Skff.

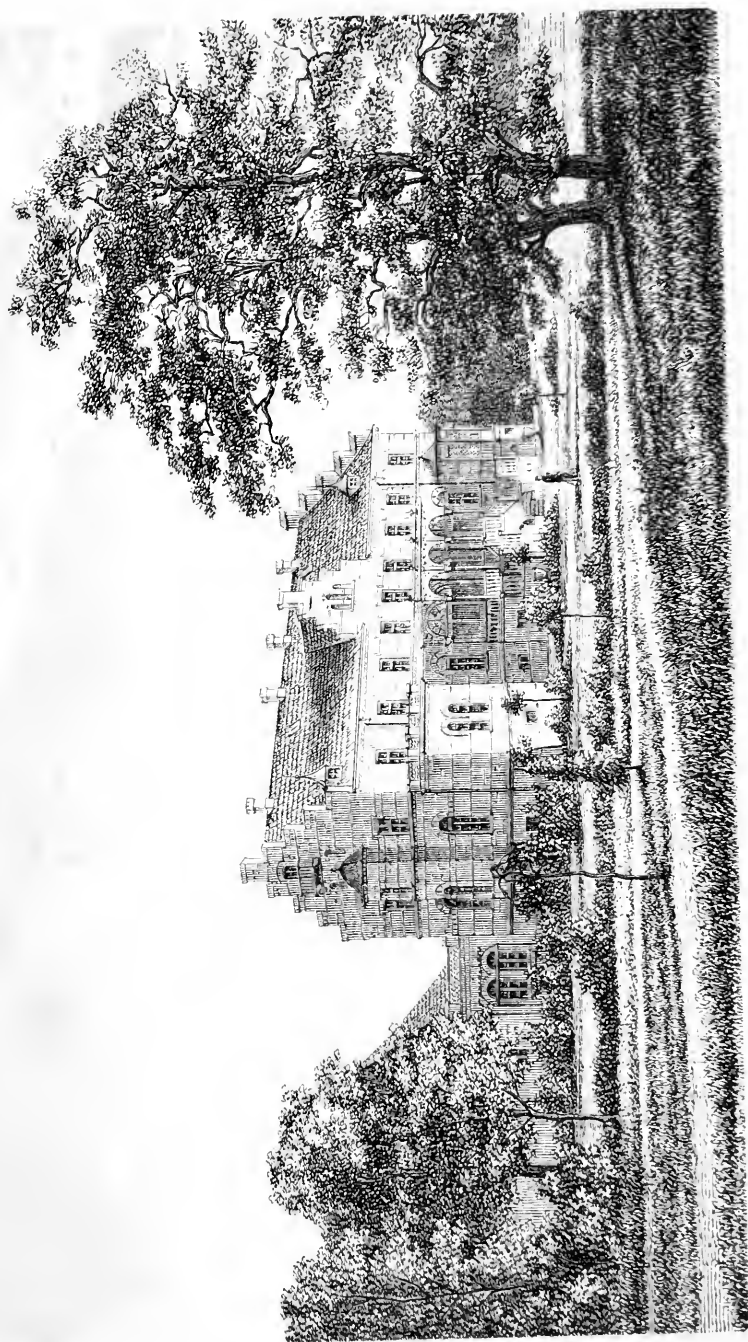
3 Sognet: Dlstруп Kirke; Byerne Bjernæs (Bjernidse) med Skole, Bilet og Åskenbølle; Hovedgaarden Lungholm, under Baroniet Sønderkarle, c. $81\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., c. 500 Tdr. L. Ager, 184 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 27 Gaarde, 25 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 7 G. udenfor Byerne.

Indbyggere: 416, som næsten udelukkende have Erhverv ved Jordbrug.

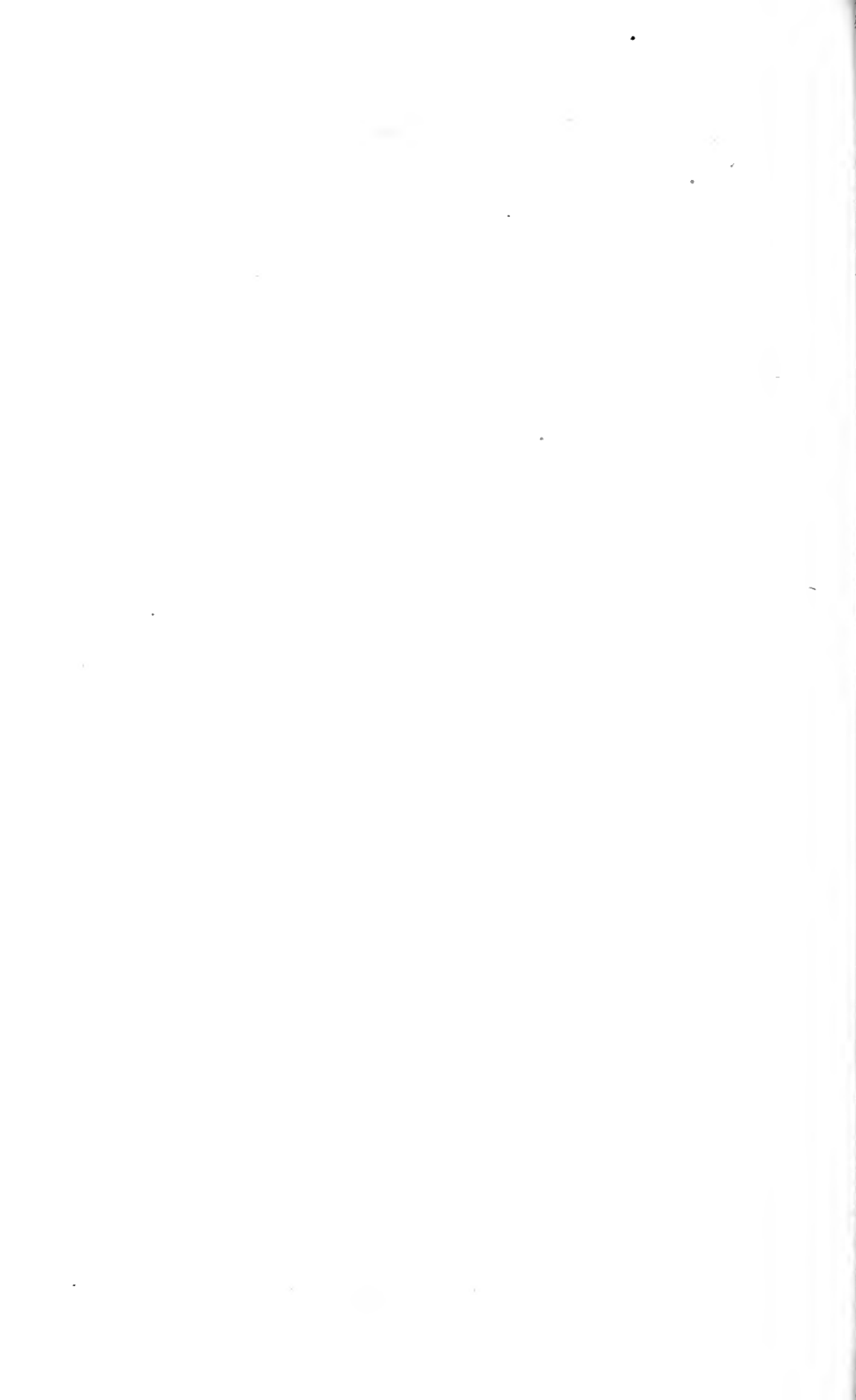
Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3de Bykds. 2den Udskrivningskreds 248de Løgd. Kirken tilhører Baroniet Sønderkarle.

Den lille Muursteens-Kirke, som ligger eenligt paa en Mark, er hvalvet, men har intet Taarn. Den antages oprindelig kun at have været et Capel, bygget ved den nord for Kirken liggende St. Nlafs Kirke, til hvilken der i den katolske Tid blev valsfartet, ligesom Hellig Nlafs Billed endnu i forrige Aarhundrede skal have været i Kirken. Navnet udledes vistnok ogsaa ligesom Dlstруп i Engestøfte Sogn af Nlafsthorp.

Lungholm er Hovedsædet i Baroniet Sønderkarle. I Archivet paa Hardenberg findes en Dom af Erik af Rommeren, dateret Dlstруп den 31te Juli 1434. Ifølge Beretningen i Kirkehistoriske Saml. II., S. 165—66, har Hr. Palle Rosenkrantz (efter D. Aft. Aar 1639) opbygget Lungholm, der hvor en ældre Gaard, Dlstrupgaard, laae, og lagt under denne Byen Pugerup (3 Gaarde) og 2 Gaarde af Dlstруп. Efter Palle Rosenkrants Død tilfaldt Lungholm hans Svigerføn, Geheimeraad Erik Rosenkrants, en lærd og dygtig Mand, som forstod at give Svar paa Tiltale, hvilket han fik Leilighed til at vise, da han som Gesandt havde Audients hos Oliver Cromwel, og denne lod ham høre, at han var vel ung til saa vigtig en Sendelse. Rosenkrants svarede da: „Skjønt mit Skjæg endnu kun er ungt, er det dog ældre end Ebers Republik.“ Erik Rosenkrants døde 1681; hans Søn Holger Rosenkrants blev Gneieir af Gaarden, men døde allerede 1690. Den næste Eier var Grev Flemming Holck (om denne see foran Errindlev Kirke). 3 Aaret 1723 blev Lungholm kjøbt af Geheimeraad Grev Chr. Ditlev Reventlow og 1737 indlemmet i Grevstabet Christiansbøde, fra hvilket det dog atter stiftes, da Kammerherre, Baron Poul Abraham Lehn i Aaret

Sunahofen.

1784 købte det. Af denne Gaard og Høibyggaard oprettede han ifølge Bevilling af 1ste Juli 1803 et Stamhus og bestemte det for Poul Godfse v. Bertouch, efterlevende Sønn af hans fjerde Datter Cathrine Elisabeth (f. 1772, † 1802) af dennes Egteskab med Kammerherre F. J. C. v. Bertouch*) til Søholt. Den 13de Marts 1819 blev Stamhuset ophøiet til et Baroni under Navnet Sønderfarle og dets Besidder, fornævnte P. G. v. Bertouch til Baron under Navnet Bertouch-Lehn. Dennes Søn, Kammerherre, Baron Johan Julius Sophus Emil Bertouch-Lehn, er nu Baroniets Besidder. Han har i Aarene 1856—57 opført Hovedbygningen i 2 Etager i gothisk Renaissancestil. Ved den østre Gavl et Taarn med Spiir; desuden findes der en Udbygning, som gaar til 2den Etage, med Spiir og en lignende med Altan. En Ufildning af Gaarden gives paa Modstaaende Side.

Baroniet Sønderfarle bestaar ifølge Statshaandbogen for 1873 af Godjerne Høibyggaard og Lungholm samt Avlsgaarden Raahavegaard, med Hf. af alle Slags 517 Tdr., hvoraf under Gaardene 205½ Tdr., Bøndergods 264½ Tdr., Kirke- og Kongeinder 101 Tdr.; i Bankactier 9000 Rd., Fideicommisscapitaler 670,000 Rd.; Skovarealet udgjør c. 421 Tdr. Land.

Et Inddæmningsarbejde er i de senere Aar iværksat fra Baroniet, hvorved 280 Tdr. Land Græsningsjord i Taagerup Sogn sikres mod Hoivande, og 150 Tdr. Land indvindes fra Stranden. Dæmningen stottes til et Par mindre Vær under Bjernæs.

Bjernæs skrives i det 12te Aarhundrede Biardnes, i kirkehist. Saml. II. 164 Biarknes.

Fuglse Sogn, omgivet af Annersfognet Krønge, Bursø, Høleby, Thorslunde og Errindlev Sogne samt Musse Herred. Kirken, vestlig i Sognet, 1 M. o. n. o. for Rødby. Arealet, 3594 Tdr. Land, hvoraf 403 Tdr. Land Fredskov (Kjærstrup Skov, Lavshave), er temmelig jævnt og leret, i den sydligere Deel noget sidere, sandblandet og sumpet. Røgebølle- eller Al-Sø indtager en Deel af Sognets østlige Grændse. Landeveien fra Rødby til Nysted passerer Sognet. Hf. 385¾ Tdr. A. og G., 3¼ Td. Skff.

I Sognet: Bjerne Fuglse (Fuglse By er deelt i 3 Dele: Bøsserup, Tosserup og Ullede) med Kirke, Præstegaard, Skole, Veirmølle ved Landeveien, Allø ved Al-Sø, Skottemarke ved Landeveien med Fattiggaard, Flaarup med Skole, og Hillestolpe**); Hovedgaarden Kjærstrup med Teglværk, 72 Tdr. Hf. (8 Tdr. Hf. Fæstegods), 510 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng og 535 Tdr. L. Skov; Avlsgaarden Frederiksminde, 16 Tdr. Hf., 170 Tdr. L. (1¼ Tdr. Hf. Fæstegods). Ialt i Sognet 55 Gaarde, 62 Huse med og 32 uden Jord, hvoraf 24 G. og 50 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1087. Med Undtagelse af nogen Tørveproduction og Skovarbejde findes intet særligt Erhverv udenfor det almindelige Jordbrug. Kjærstrup Teglværk producerer aarlig 200,000 Drainrør og 100,000 Muursteen.

*) Bertouch er oprindelig en brabantisk Familie, som i det 16de Aarhundredes Begyndelse, efter hvad Adelsregisteret beretter, skal have kaldet sig Bertouch de Neville og eiet betydeligt Gods i Frankrig. Med Georg von Bertouch, Generallieutenant og Commandant paa Aersbhus, er denne Slægt indkommen i Riget først i det 17de Aarhundrede. Hans Søn Carl Rudolph v. Bertouch, Kammerherre, Oberst og Chef for det danske Artilleri (1709—1765), var (efter Giesflinæs Jubel-Lærere II. S. 135) gift med Catharina Frederica v. Witt (1721—1775), en Datter af Stiftamtmand i Viborg Stift og Ridder af Dannebrogens Johan Albrecht v. Witt (1680—1754), der nedstammede fra den berømte hollandske Familie de Witt; deres Søn Ernst Albrecht v. Bertouch, Kammerherre og residentende fgl. dansk Minister ved det Polste Hof, blev 1ste Juni 1777 uillegem sine Eodfænde naturaliseret som dansk Adels, døde 1815, 70 Aar gammel, som Amtmand i Tønder; hans Broder søn var Poul Godfse Baron Bertouch-Lehn (1796—1831).

**) Endeien, "holpe", der forekammer ved flere lollandste Stednavne, er uden Tvivl, som af J. N. Friis i Beskrivelsen af Musse Herred S. 59 bemærket, en Forvanskning af „firrup“ eller som Almuen udtaler det „struppe“. See og det om Udstoppe i Stemminge Sogn Anførte.

Sognet hører under Fuglse Herreds Jurisdiction (Nodby), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 3die Bykts. 2den Udskrivningskreds 243de Lægd. Med Annexsognet Krønge een Commune. Kirken tilhører en Privatmand. I 1867 indkøbtes for 17,000 Rd. en Fattiggaard ved Skottemarke med 42 Tdr. Land og hvori kan optages 42 Lemmer. De Fattiges Kasse eier et af Bægermester Friderichsen, Eier af Kjørstrup, med Fruen stiftet Legat, stort 2000 Rd.

Kirken, fordum St. Laurentii Kirke, senere 1595 indviet den hellige Trefoldighed til Tre, ligger høit med en viid Udsigt, og er bygget af hugne Kampsteen, med Taarn af Murssteen og et høit Traespir, som er opført paany efter at være nedblåst i en Storm den 30te November 1836. I Kirken findes en Tavle med flere adelige Familiers Vaaben, og dens 2 Udbygninger, mod Syd og Nord, tjente for til Begravelse for de adelige Familier paa Hovedgaardene Kjørstrup og Søholt. Ved den Reparation, Geheimeraadinde Raben-Levekov lod foretage paa Kirken, bleve Kisterne, ogsaa de nyere, udslyttede, og de underjordiske Begravelser tilmurde. Dog er Geheimeraad S. U. v. Lühows anseelige Epitaphium med Portrait endnu i Behold og staar foran hans Begravelses-Capel. Ligstenen over Anders Gøye, der har opført Kirken omtrent 1531 paa sin egen Bekostning, har faaet Plads i Vestibulen; tidligere laae den foran Alteret. En Bogsamling, „et kosteligt og mærkeligt Liberi“, blev skænket Kirken af Henning Gøye, men blev ilde medtaget i Tidens Lob; Levningerne deraf skulle være blevne odelagte 1715—16 af indqvarterede Soldater. Kirken har et Orgel, skænket af Geheimeraadinde Raben-Hvitfeldt-Levekov. Denne adle Kvinde hviler i en mod Vest under Ringmuren anbragt, nu tilmuret, Gravhvalving tilligemed sin forudgangne Mand, eneste Søn og eneste Datter.

Hovedgaarden Kjørstrup er meget gammel og skal allerede være anlagt 1158. Den nuværende Hovedbygning, 2 Etager høj, med 1 Taarn og 2 Spir, er opført 1765 og restaureret 1836; Ladelangen er bygget omtrent 1650, og Meieriet og Staldene af fortrinligt Materiale 1830—34. Hovedbygningen, Ladebygningen og 2 Staldbygninger ere ganske omgivne af Grave, og over disse er en smuk Bro af hugne Kampsteen; Volden, som løber rundt om Graven, er bevoxet med en smuk gammel Lindeallee. De første Giere, som med Sikkerhed kunne navnes, ere Anders Siundesen († 1390) og hans Søn Hr. Absalon Andersen 1408; i Christian I.'s Tid tilhørte Gaarden den gamle Hr. Anders Gøye, hvis Sønneson af samme Navn byggede Fuglse Kirke. Han døde 1559 og var gift med Fru Karen Walsendorf. Hans Søn Henning Gøye besad Kjørstrup i en lang Række af Aar, formodentlig til sin Død 1617, hvorefter Gaarden kom fra Gøernes Slægt. De følgende Giere ere Otto Bovsif, som eiede Kjørstrup endnu 1624, Palle Rosenfrands til Krenkerup, hvis Datter Birgitte Rosenfrands bragte Gaarden til sin Mand Geheimeraad Christen Ekel, der kaldtes „den rige Ekel“. Hun folgte Kjørstrup 1665 til Somfru Margrete Friis til Tollose, der atter 1681 folgte den til Generalmajor Vochum Schack til Sneumgaard og Bramsløkke, som døde i Aaret 1700. Hans Sønnestiftede Godserne imellem sig, og Kjørstrup blev da tilfaldet Major Otto Schack saaledes, at hver Lønde Hartkorn Hovedgaardstaxt, ialt 60 Tdr., beregnes til 50 Rd., og Vandergodset, 208 Tdr. til 45 Rd. pr. Td. Stk., ialt resp. 3047 Rd. 2 Mk. og 9360 Rd. 5 Mk. Major Otto Schack døde 1719, og hans Enke, Fru Elisabeth Birgitte Rankau, folgte i det følgende Aar Gaard og Gods (resp. 60 $\frac{1}{2}$ og 228 $\frac{1}{2}$ Tdr. Stk.) til Kongen for 22,000 Rd. Kroner. Da det af Kongen indrettede Nyttedistrict paa Lolland atter blev ophævet, folgtes de dertil hørende Godser, og Kjørstrup blev saaledes solgt til og i Aaret 1728 tilkjøbt Generalmajor Niels Rosenfrands v. Schack (Fader til Statsministeren Schack-Ratlau) for 23,941 Rd. Courant, for hvilken Sum egentlig Geheimeraadinde Raben havde kjøbt Eiendommen, men kun afstod Kjøbet til ovennævnte Schack, der var hendes Svigerføn; dog forbeholdt Familien Raben sig Indløsningsret for samme Kjøbejum, jaafremt Oberst Schack ingen Arvinger fik med sin første Hustru Fru Sophie Hedvig v. Raben. Ifølge denne Overenskomst gif Kjørstrup ved Generalmajor Schacks Død 1731 over til Familien Raben og tilfaldt Overhofmester, senere Geheimeraad Frederik v. Raben, der døde 1773, og i sin Afsberdom 1765 opførte den smukke anseelige Hovedbygning. Derefter forblev Gaarden hos Familien Raben (senere Raben-Levekov, see Bremers-vold). Efter at der efter Kammerherreinde Raben-Hvitfeldt-Levekøvs i 1843 indtrufne Død i flere Aar var ført Proces om samme imellem Familierne Raben og Rosenfrank, blev den i 1852 stillet til Auktion og kjøbt af Grev Knuth til Knuthenborg.

der 2 Aar efter atter folgte den til den nuværende Eier Jægermester P. Friderichsen. Af Godiet, som, da Grev Knuth tiltraadte Kjarstrup, endnu beløb sig til 246 Tdr. Htk., er nu næsten Intet tilbage. I 1868 er til Hovedbygningen opført fra Grund: n et nyt Taarn.

I Dyrehaven ved Kjarstrup findes et Boldsted.

Alfogaard, der blev Bispepresidents efter at Aalevad var brandt, formener Kammerherre Wisfeld i „Fortidsminder fra Egnen ved Maribo Sø“ at have ligget paa en Odde i Fredskoven Also Skov, der ligger nord for Also By stgder ud i Søen. Boldstedet benævnes nu Puntsehøve og har en Længde af 70 Stridt i L. og B. og en Bredde af 55 Stridt i N. og S.

Krønge Sogn, Annex til Juglse Sogn, omgivet af dette og Burso Sogn, Musse Herred og Maribo=Sø. Kirken, vestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. for Maribo, $1\frac{1}{4}$ M. n. o. for Rødby og 2 M. n. v. for Røsted. Arealet, 1907 Tdr. Land, hvoraf 611 Tdr. Land Fredskov (Store Skov og Fabersted Skov), er jævnt, noget høiere i Vest end i Øst og lavt i Midten, hvor et mindre Aaløb sætter Røgehølle eller Al=Sø paa Sognets Østgrænse i Forbindelse med Maribo=Sø paa Sognets Nordgrænse, af hvilken sidste Indsø Halvdelen med de deri beliggende Holme Lindø, Alføerne og Romso hører til Sognet. Htk. 152 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., $3\frac{1}{4}$ Td. Stff.

I Sognet: Byen Krønge med Kirke, Skole, Veirmølle; Hovedgaarden Søholt, 91 $\frac{1}{4}$ Tdr. Htk. A. og E., $3\frac{1}{4}$ Td. Stff., 620 Tdr. Land leer- og sandblandede Muldjerder, 200 Tdr. L. Eng, 400 Tdr. L. god Bøgeskov (41 Tdr. Htk. Fæstegods, Krønge Sogns Kirke med Kirke- og Kongetiende, Burso Sogns Kirke, Kongetiende samt Præstetiende, hvorfor svares en aarlig Kornrefusion til Præsten i Burso, Heleby Sogns Kirke med Kirke- og Kongetiende, et i Aaret 1856 opført Teglværk). Ialt i Sognet 8 Gaarde, 32 Huse med og 13 uden Jord, hvoraf 2 G. og 27 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 348. Jordbrug og noget Skovarbejde udgjør Indbyggernes Hovederhverv. Teglværket ved Søholt producerer aarlig 200,000 Drainrør og 250,000 Muursteen.

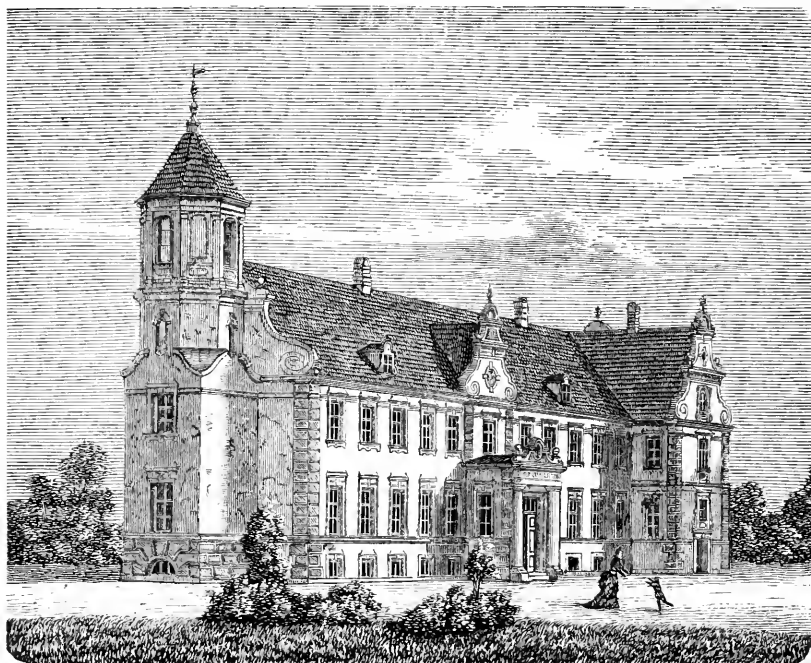
Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskrets 242de Løgd. Kirken tilhører, som ovenfor nævnt, Besidderen af Hovedgaarden Søholt.

Kirken er uden Taarn, med giblet Loft. En mærkelig Kalk, givet af Dronning Margrete, saaledes som Indskriften udvifer. Kirken var i Katholicismens Tid helliget Vor Frue, og mange Balsarter skal i sin Tid være gjort til den i Nærheden værende Krønke Kilde (hvilken Byen efter Danste Atl. skal sthde sit Navn, men dette skrives 1407 og 1410 Kroginghe).

Søholt har en skøn Beliggenhed ved Maribo=Sø. Hovedbygning i 2 Etager, meget anseelig, blev opført 1804 af daværende Eier Kammerherre Bertouch. Af ældre Eiere nævnes: Morten Benstermand († 1610), Just. Fred. v. Pappenheim († 1649), Geheimeraad og Stiftamtmand over Lolland-Falsters Stift H. U. v. Lützow († 1722). Denne anlagde en prægtig Have ved Gaarden, der efter Rhodés Forsikring overgik alle i Danmark og Indtjand. Efter Geheimeraad Lützow tilhørte Gaarden hans Son Generalmajor C. F. v. Lützow; Datteren Sophie v. Lützow bragte Søholt til sin Mand Kammerherre og Stiftamtmand over Lolland-Falsters Stift G. S. v. Krogh, og Gaarden forblev ved hans Familie indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede. Den gik da over til den fornavnte Kammerherre Bertouch, der døde i Aaret 1831. Den blev derefter kjøbt paa Auction af Alædehandler Kierregaard fra Kjøbenhavn, hvis Arvinger atter afhændede den ved Auction Aar 1852. Gaarden eies nu af Statsraad P. Jørgensen. Den af Stiftamtmand Lützow anlagte Have er for største Delen bevaret i sin oprindelige Stil med høie stive Gatter af Aunbøg. Søholt er nu om-

bygget og har faaet en smuk Portal samt en taarnagtig Tilbygning. Af Gaarden gives her en Afbildning.

I Udkanten af Byen Krønge ved den yderste Gaard i Vest findes Spor af en Voreplads. Rimeligviis har her ligget Krøngebegaard, der tilhorte Familien Venstermand og som gav Oprindelsen til Søholt.

Søholt.

Holeby Sogn, omgivet af Annexsognet Bursø, Thorslunde, Fuglse, Sødinge, Taagerup og Hillested Sogne. Kirken, noget vestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. o. for Rødby og 1 M. s. s. v. for Maribo. Arealet, 1942 Tdr. Land, hvoraf 40 Tdr. Land Fredskov (Kalvehave, Vindstoft-Næs), er med Undtagelse af en ubetydelig Balke, som ligger noget nordvest for Kirken, jevnt, og Jordbeskaffenheden leret og leermuldet, paa nogle Steder sandblandet. Landeveien fra Rødby til Nysted og Landeveien fra Maribo til Rødby krydse hinanden midt i Sognet. Htk. 231 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Holeby med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle; Næshuse; Hovedgaarden Næbollegaard, 52 Tdr. Htk. A. og E., 400 Tdr. L. Ager og 40 Tdr. L. Skov (20 Leiehuse, et Teglværk); Næsgaardene Gammel- og Ny-Næshave, tilfs. 31 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 250 Tdr. L. Ager og 13 Tdr. L. Skov; 2 Gaarde af 13 og 11 Tdr. Htk.; Næshuse. Balt i Sognet 20 Gaarde, 27 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 15 G. og 32 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 436. Jordbrug er Hovederhvervet. I Sognet er et Teglværk.

Den 11te December 1872 lagdes Grundstien til Actiejelskabet „Fabriken Hollands“ Roesukkerfabrik, beliggende i Holeby Sogn imellem de to Hovedgaarde Nøbollegaard og Høibyggaard, hvis Jorder, som Fabriken har forpagtet paa 20 Aar, ville kunne producere saa stort et Kvantum Røer, som Fabriken behøver. Byggepladsen er valgt meget lavtliggende, tæt ved Hovedlandeveien, som forbinder Nysted med Rødby, Raskov og Maribo, fordi der hertil paa let og billig Maade kunde føres Vandledning fra de høitliggende Søer. Architect Granzow leder Opførelsen af Bygningen (afbildet i Tillæg til Illustreret Tidende for 15de Decbr. 1872). Ifølge en til Actionairerne i August 1873 udsendt Beretning om Selskabets Virksomhed var allerede da opført 21 rummelige og gode Arbejderboliger, hver til 2 Familier, besatte med en solid og paalidelig Arbejderstok. Desuden var der opført et Bespisningslocale for Fabrikken's ugifte Arbeidere og Functionairer, i Forening med Udsalg af billige Fødevarer til Arbejderne, en Stald til Transportheste, Materialhuse, Bolig til Pladsformand m. m. Paa selve Fabrikbygningen arbejdedes der med stor Kraft. De fleste Maskiner vare komne og Opstillingen paabegyndt. Selskabet havde, for at faae billigt Brændsel, indkjøbt en Mose med fertrinlig Torvemasse og Tilvirkningen af Torv var sat i Gang. En Vandledning fra Røgehølle-Sø var under Anlæg. Paa Jernbanen mellem Maribo og Rødby vil der blive Station tæt ved Fabriken. 420 Tdr. Land ere besaaede med Kunkelvroer.

Sognet hører under Fuglse Herreds Jurisdiction (Rødby), Maribo Amtstue- og Lægedistrikt; 3die Vgds. 2den Udskrivningskreds 245de Vægd. Med Annexet Burso een Commune. Kirken tilhører Besidderen af Hovedgaarden Søholt.

Holeby Kirke er opført af Muursteen, uden Taarn, med fladt Loft, rundbuet Chorbue, rundbuede Portaler, Granit Døbefont med rundbuede Forjinger.

Nøbollegaard er oprettet af Geheimeraad S. U. von Lüchow til Søholt af 3 nedlagte Bøndergaarde. Den eies nu ifølge Statshaandbogen af C. E. Friderichsen.

Burso Sogn, Annex til Holeby, omgivet af dette Sogn, Krønge, Fuglse og Hillested Sogne samt Maribo-Sø. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. s. for Maribo og 1 M. n. o. for Rødby. Areal, 1571 Tdr. Land, hæver sig noget mod Maribo-Sø ved Sognets Nordgrænse og aftaler langsomt mod Sydvest. Jordbeskaffenheden er leermuldet med Sandblanding. Landeveien fra Rødby til Maribo gaaer i nordlig Retning igjennem Sognet. Hft. 182 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Burso med Kirke, Skole, Hospital for 12 Lemmer; Aulsgaardene Bredeslund, 16 Tdr. Hft., 167 Tdr. L., og Holtegaard, 18 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 195 Tdr. L. Ialt i Sognet 26 Gaarde, 35 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 11 G. og 47 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 549. Jordbrug er Hovederhvervet, dog have nogle Arbeidere Erhverv ved Skovarbejde i Søholte Skov.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgds. 2den Udskrivningskreds 244de Vægd. Kirken tilhører Besidderen af Hovedgaarden Søholt. Burso Hospital er stiftet 1722 af Geheimeraad Henning Ulrik Pügow til Søholt for 12 Lemmer, som underholdes fra Hovedgaarden Søholt.

Kirken er uden Taarn og Hvalbinger, med rund Chorbue, rundbuede Portaler; gammel Granit Døbefont med rundbuede Forjiringer; den skal i den katolske Tid have hedt St. Dionysii Kirke.

Paa en Gaard, Føllerupgaard, har jordum boet Adelsfolk.
Bursj skrives i det 12te Aarhundrede Borchsio.

Nebbelunde Sogn, omgivet af Annexet Sædinge, Hillested, Skjorvinge og Tirsted Sogne samt Rødby-Fjord. Kirken, sydlig i Sognet, $\frac{1}{8}$ M. n. for Rødby. Areal, 2131 Tdr. Land, hvoraf 46 Tdr. Land Fredslov, er jevnt; c. 360 Tdr. Land Agerjord, ligesom c. 400 Tdr. Land mindre god Eng ere i 1855 indvundne fra Havet, hvorved de tidligere til Sognet hørende mindre Der Lands, Storeholm og Rødholm ere blevne landfaste. Til Sognet hører den i Rødby-Fjord beliggende Holm Kæsto. Landeveien fra Rødby til Raskov passerer Sognet. Hf. 232 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E. og $\frac{3}{4}$ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Nebbelunde med Kirke, Præstegaard, Veirmølle, Fattighuus, Bukkehøve med Fattighuus, Norreby og Tofteby; Høieris Skole, omtrent midt i Sognet, $\frac{1}{4}$ M. fra Kirken; Hovedgaarden Dansted, 36 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hf., 260 Tdr. L. Ager og 20 Tdr. L. Skov; Aulsgaardene Norregaard, 22 $\frac{5}{8}$ Tdr. Hf., 196 Tdr. L., og Bukkehøvegaard, c. 20 Tdr. Hf., 154 Tdr. L., hvoraf 20 Tdr. L. til 4 Fæstehuse, 6 Tdr. L. Eng, 1 Gaard i Bukkehøve 11 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hf., 90 Tdr. L. Ialt i Sognet 26 Gaarde, 42 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 13 G. og 42 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 529. Jordbrug er Hovederhvervet; foruden de almindelige Kornsorter dyrkes i Sognet en betydelig Deel Kløverfrø til Salg.

Sognet hører under Fuglse Herreds Jurisdiction (Rødby), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 247de Lægd. Med Annexsognet Sædinge een Commune. Kirken tilhører Baroniet Sønderkærle. Pastoratet eier 3 Legater: Rasmus Jørgensens til de Fattiges Kasse, 325 Rd., Landvæsenstommisfær Morten Kirketers for Skolelæreren, 200 Rd., og Pastor Julius Schades Legat, 400 Rd., for fattige Confirmander eller andre Trængende i Pastoratet.

Kirken er hvalvet, men lille og uanseelig, bygget af Muursteen; et lidet Bindingsværks-Taarn er omtrent for 50 Aar siden opført over den vestlige Hvalving.

3 Præstegaardens Havn findes en Runestein, som er funden i Sædinge Sognet ved Grændsen til Høleby Sogn ved den saakaldte Thinghuus-Kende; men Steinen var desværre allerede klovet i flere Stykker for Runerne bemærkedes. Den er afbildet hos Stephens S. 780 og viser sig at være meget gammel, men da saa meget fattes, seer man kun, at Steinen er gjort af Tyre efter hendes Mand.

Danstedgaard er bygget 1776 af Grev C. D. Reventlow til Grevskabet Christianshøje. Gaarden tilhørte i Christian IV.'s Tid Familien Daa (Jørgen Daa til Dansted nævnes 1567); senere er den deelt imellem Forstjellige; en Deel findes at have tilhørt Fru Kirsten Pors, gift med en Joch. Fredr. v. Paus, en anden Deel Henning von Dahlendorff til Flügge paa Femern, gift med Fru Anna Steensen. Allerede i Christian V.'s Tid tilhørte den nadelige Besiddere, men kom i Midten af forrige Aarhundrede til Reventlowerne. Den er i Aaret 1857 solgt for 95,000 Rd. Nuværende Eier N. E. Petersen.

Sædinge Sogn, Annex til Nebbelunde, omgivet af dette, Hillested, Høleby og Ringsbølle Sogne samt Rødby-Fjord. Kirken, sydlig i Sognet, $\frac{1}{4}$ M. n. o. for Rødby. Areal, 1398 Tdr. Land, hvoraf 25 Tdr. Land Fredslov (Skovhave), høiner sig paa flere Steder. Lande-

veiene fra Rysted til Rastkov og fra Rødbby til Maribe krydse hinanden i Sognet. Hft. 175 Tdr. A. og C.

3 Sognet: Byen Sædinge med Kirke, Skole, 2 Veirmøller; Hovedgaarden Sædingegaard, 55³/₄ Tdr. Hft., 414 Tdr. L. Uger, 10 Tdr. L. Eng og 25 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 15 Gaarde, 12 Huse med og 6 uden Jord, hvoraf 11 G. og 14 H. udenfor Byen.

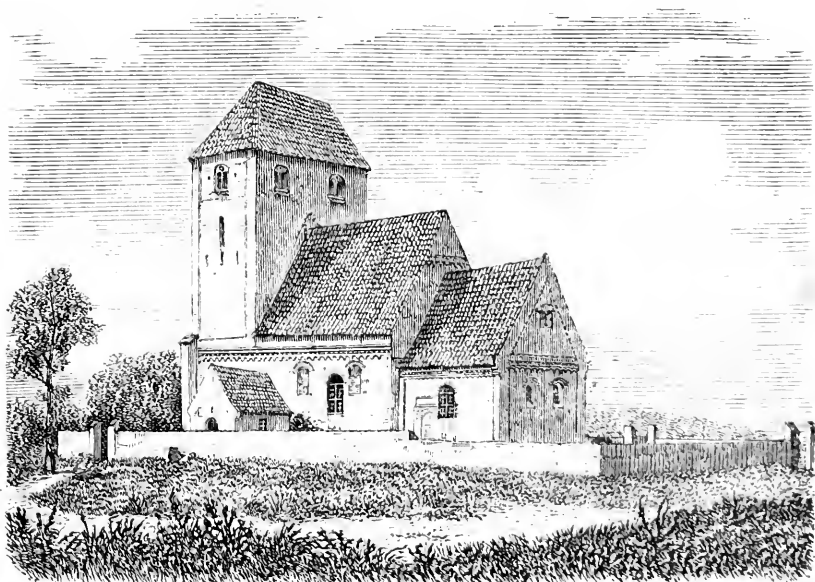
Indbyggere: 252. Jordbrug er ligesom i Hovedsognet udelukkende Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Bykds. 2den Udskrivningskreds 246de Lægd. Kirken tilhører Baroniet Sønderkarsle.

Kirken, høit beliggende, med store Afste- og Piletræer paa Kirkegaarden, er stor og anseelig, bygget af Muursteen og hvælvet, med et stort firkantet Taarn, der senere er tilføjet.

Sædingegaard nævnes tidligt; „Sathug“ nævnes i Valdemars Jordebog som fgl. Gods og Erik Slipping gav 1284 sit Gods her i Magestifte til Erik Ploppenings Datter Tutta. Siden eiedes det af Valdemar Atterdag, der 1360 pantsatte det til Benedikt Alefeldt. Senere tilhorte Gaarden iblandt Andre Mads Eriksen Mormand (+ 1585) og Frue Aune Abildgaard; henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede købte Geheimeraad og Stiftamtmand H. U. v. Litzow Gaarden, som efter ham tilfaldt Somen Generalmajor Chr. Fredr. v. Litzow, hvis Svigersøn Kammerherre v. Krogh arvede denne Eiendom, der siden i en Række af Aar tilhorte Kammerraad, Landvæsenkommisair Dall. Gaarden tilhører nu Etatsraad Tesdorpf til Douppgaard.

Tirsted Sogn, omgivet af Annersognene Skjorringe og Veileby, Nebbelunde Sogn og Rødbby-Fjord. Kirken, vestlig i Sognet, ³/₄ M. n. v. for Rødbby. Areal, 2386 Tdr. Land, er lavt og skovløst, med

Tirsted Kirke.

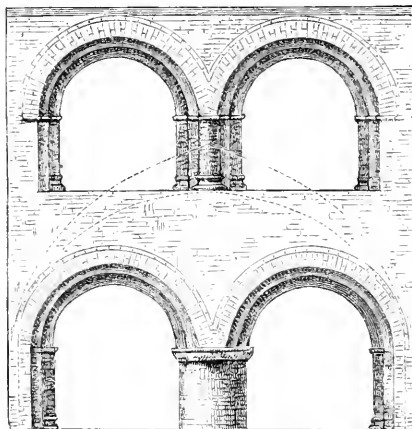
Stranden gruset og sandet. Landeveien fra Nysted og Rødby til Raskov passerer Sognet. Hft. 285³/₄ Tdr. A. og E., hvoraf 3¹/₂ Td. af Den Lango, der efter Matriculen anses som henhørende under dette Sogn, medens dette Hartfornsbetøb i Praxis henregnes til Rødby Kjøbstadsogn.

I Sognet: Byerne Vester-Tirsted med Kirke og Skole, Øster-Tirsted, Brandstrup med Præstegaarden Røbbeløkke, Capellan-gaarden, Skole, Fattiggaard, Veirmølle, Gjerringe, Viet; Den Lango i Rødby-Fjord (5 G.). Ialt i Sognet 49 Gaarde, 47 Huse med og 27 uden Jord, hvoraf 33 G. og 38 H. udenfor Byerne.

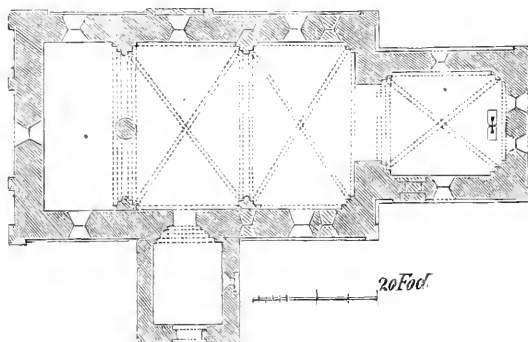
Indbyggere: 744. Jordbrug er Hovederhvervet. Ved Stranden drives nogen Fangst af Sild, Aal og Flynder.

Sognet hører under Fuglse Herreds Jurisdiction (Rødby), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 2den Udskrivningskreds 241de Lægd. Med Annexsognene Skjerringe og Veileby een Commune. Kirken tilhører Brevstabet Christianshæde.

Tirsted Kirke, opført af Muursteen, hører til Danmarks interessanteste rundbuede Kirker og det navnlig derved, at Taarnet, hvilket er saare ijselent, viser sig, saaledes

Tirsted Kirkes østre Muur.

Gjennemsnit af Tirsted Kirke.

som det af hofsøiede Afbildninger af Kirken og dens Indre (efter J. Kornerups Tegninger i antiquarisk-topographisk Arkiv) fremgaaer, opført saamtidigt med den øvrige Kirkebygning. Svæbingerne ere senere indsatte; paa Kirkeløftet ovenover disse findes paa Væggene malede Helgenbilleder. Paa en Tavle af Jern, indmuret i Kirkenes Chor, læses: Denne Steen halver H. Hans Hansen Hammer, Sognepræst til Tiersted og Skjorringe, fød udi Nachschov 1632, og hans Hustru Anna Madiz. D. Bergen, fød ibidem 1640, bekosted 1686 i deres Egteskabs 28 Aar over deris 3 Børn Anna, Margarethe, Hans, og døde Faderen Anno 1699 Æt: 68, Min: 42, Moderen Æt: Fra denne Familie nedstammer Familien Bergenhammer, idet Mandens og Hustruens Navne ere forenede til eet.

Skjorringe Sogn, Annex til Tiersted Sogn, omgivet af dette og det andet Annexsogn Veileby, Nebbelunde, Hillested og Østofte Sogne samt Sønder Herred. Kirken, midt i Sognet, 1 M. n. for Rødbby. Areal, 2794 Tdr. Land, hvoraf 820 Tdr. Land Fredskov (noget af Christiansfæde Skov), er bølgefornigt og mere høitliggende end de tilgrændsende sydligere Sogne. Landeveien fra Rødbby og Nysted til Raskov passerer Sognet. Htk. 234½ Tdr. A. og E., 9 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Vester=Skjorringe med Kirke og Skole, Øster=Skjorringe; Skjorringe=Skovhuse; Hovedgaarden Christiansfæde, under Grevskabet af samme Navn, 76 Tdr. Htk. A. og E., 9 Tdr. Skff., 601 Tdr. L. og 880 Tdr. L. Skov, med Parcelgaarden Frihedsminde, 32 Tdr. Htk., 250 Tdr. L. Ialt i Sognet 33 Gaarde, 44 Huse med og 47 uden Jord, hvoraf 27 G. og 63 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 680, som, med Undtagelse af noget Skovarbeide, næsten udelukkende ernære sig ved Jordbrug. I Sognet er en Vognfabrik, der beskæftiger omtrent 20 Arbeidere og har stor Omsætning.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgtds. 2den Udskrivningskreds 240de Vægd. Kirken tilhører Grevskabet Christiansfæde.

Kirken er lille, men lys og ventlig, med gibbet Loft, Bindingsværks-Taarn, nyt Orgel og en Altertavle i Gips af Thorvaldsen, forestillende Peder og Johannes, der helbrede den Halte ved Templets Dør.

Hovedgaarden Christiansfæde i Grevskabet Christiansfæde hed oprindelig, efter en nedlagt Bondeby, Thostrup og skal være anlagt 1355. I Christian I.'s Tid nævnes Hr. Tyge Lunge som Eier af Thostrup; derefter som Gaarden til Braherne, da Tyge Lunges Datter Fru Maren Lunge blev gift med Rigsraaden Hr. Axel Brahe, som døde 1487; efter ham fulgte hans tvende Sønner Tyge og Lve; Sidstnævntes Andeel bragte Datteren Beate til sin Mand, den bekendte rige Hr. Jørgen Pntke til Dvergaard, Rigsraad († 1583); hans Svigerføn Eiler Grubbe († 1585), Sønnen Jørgen Grubbe († 1640), dennes Søn Christian Grubbe. Tyge Brahes Aftom vedblev imidlertid længe at være Medieiere. Kort for sin Død købte Rigsdrosten Joachim Gersdorff Thostrup og Nalsrup; Sønerne, Major Henrik Gersdorff og Etatsraad Frederik Gersdorff, solgte Gaardene til Admiralitetsraad Poul Klingenberg, der 1669 nævnes som Eier deraf, men siden fulgte den til Baron Jens Suel, Geheimeraad og General-Admiral, som fik kongelig Tilladelse til at oprette et Birkething for Thostrup. Den følgende Eier var Baron Wilhelm Gylbenkrone, hvis Enke blev gift med Conferenzraad Hans Rantau til Seegalendorff, af hvem Geheimeraad og Dverammerherre Christian Ditlev Greve af Reventlow købte baade Thostrup og Nalsrup (140 Tdr. Htk. Hovedgaardstørt og 844^{3/4} Tdr. Bøndergods samt Pastoratets 3 Kirker) for 100,000 Rdl. Han fik Skjode paa disse Gødsler i Aaret 1728, og det følgende Aar, den 25de Juli, oprettedes af disse, i Forening med Lungholm (senere frasolgt), Pederstrup og Skjelstøfte, Grevskabet Christiansborg, med Htk. af alle Slags 2740^{3/4} Tdr. Grev Reventlow døde 1738. Da det af Christian VI. nyopførte Kjøbenhavns Slot blev kaldet Christiansborg, fik det lollandske Grevesæde til forskjel Navnet Christiansfæde i Aaret 1741. De følgende Lejnsbesiddere vare: Geheimeraad, Grev

Christian Ditlev Reventlow († 1775); senere den af vore Landboforhold høitfortjente Statsminister, Grev C. D. F. Reventlow († 1827)*; derefter Kammerherre, Grev C. D. Reventlow († 1851), hvis Søn er den nuværende Besidder af Grevskabet. Med dette er nu forenet Grevskabet Reventlow-Sandberg i Hertugdømmet Slesvig og Baroniet Brabrokkoleborg i Thyen.

Til Grevskabet Christiansfæde hører efter Statshaandbogen for 1873 ialt 2384 Tdr. Hf., hvoraf under Hovedgaardene 345 Tdr., bortafset Hovedgaardsjord 20 $\frac{1}{2}$ Td., Bøndergods 1511 $\frac{1}{4}$ Td., Kirke- og Kongetiende 507 $\frac{1}{4}$ Td.; i Banfactier 13,900 Rd.; i Fideicommisscapitaler c. 340,300 Rd. Skovarealet er c. 3000 Tdr. Land.

Christiansfædes Hovedbygning, der er omgivet af Grave, er bygget 1690, i 3 Etager med Altan, hvorfra viid Udsigt over Land og Sø.

Veileby Sogn, Annex til Tirsted Sogn, omgivet af dette og det andet Annexjogu Skjorringe samt Sønder Herred og Rødbysfjord. Kirken, sydoslig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. v. for Rødbysfjord. Arealet, 1442 Tdr. Land, er lidet bolgeformigt mod Nord og ud mod Stranden lavt og sandblandet. I Sognets sydlige Deel findes et mindre Kald. Landveien fra Rødbys til Raskov passerer Sognet. Hf. 182 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Veileby Kirke, beliggende alene ved Fjorden; Byen Veileby (Skolen beliggende i Brandstrup i Tirsted Sogn, nogle Gaarde og Huse henlagte til Opager Skoledistrict i Landet S.); Gaarden Ushlet; Hollehuje. Ialt i Sognet 28 Gaarde, 32 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 12 G. og 36 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 418. Jordbrug er Hovederhvervet. Noget Fiskeri drives ved Stranden.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgfs. 2den Udskrivningskreds 239te Vægd. Kirken tilhører Grevskabet Christiansfæde.

Veileby Kirke har Taarn, men kun Hvalving i Choret. Paa en Table i Choret læses: „Herunder hviler Jacob Lauritzen Morsleth, Hertugelig Ploens Commenceraad og Inspecteur ved Grevskabet Christiansfæde, som døde 25de April 1776 i hans Alders 75de Aar. Han tjente Salig Her Cammer Herre Grev Reventlow først som Forvalter paa Brabrokkoleborg og Tollsøse Gaard og derefter var hand 32 Aar Inspecteur ved Grevskabet Christiansfæde, i 31 Aar under Salig Geheimeconferentsraad, Grev Reventlow og eet Aar i hans Søns Tjeneste. Han har især været elsket af hans Herkaber for hans Nedelighed. Til de fattige paa Grevskabet Christiansfæde har han givet et Legat af 1000 Rd. „Gud give Ham og os Alle efter et velsort Liv den evige Salighed.“ Paa en Liggsten i Kirken læses:

DURAT. AMATA. FIDES.

Her legger begraves hederlig velsert Mand Hr. Rasmus Rasmusen Schjorring, som var Sognepræst til Veileby Kirke i — Aar, døde 16—, og hans kjerre Hustru, erlig gudsfrygtig Dvinde Karren Christensdatter, som døde Aar 16—, og deris kjerre Son. Gud give dennem oc alle tro Christne en gladelig Opstabelse.

ASTRA ROSÆQVE CADVNT.

Efter P. Rhodes Samlinger døde Manden omtrent 1648, Konen forlod Veileby og giftede sig med Præsten i Erindlev. Deri tør man see Grunden til, at hverken hendes eller hendes første Mand's Dødsaar ere blevne tilføiede paa Stenen.

*) Det var ved Efterretningen om Grev Christian Ditlev Frederik Reventlows Død at Englestofer blev de smukke Linier i „Efterrettelser“ 1827, Nr. 58.

„Et glemmes skal Grev Reventlow,
Saa længe Bønde gaar bag Flov,
Erkjendtlighed hans Navn skal bære
Fra Slægt til Slægt med Pritis og Vre,
Og Saga naar i sfernest Tid
Hun iolter Frederiks skjønnne Lid
Skal navne den, hvis Raad og Stemme
Sjælyt irolig Bøndens Vel at fremme.“

I 1845 fandtes ved Bløining i dette Sogn en usædvanlig smuk, massiv Halsring af Guld, der veiede $33\frac{3}{16}$ Lod og havde en Metalværbi af 513 Rd. Kammerherre, Grev C. Reventlow til Christiansfæde, som havde jus thesauri til denne Ring, udbetalte af det nævnte Beløb 100 Rd. som Douceur til Finderen, og grundlagde med det øvrige af Summen et Hospital i Veileby Sogn, til hvilket han selv lod udlægge det nødvendige Grundstykke.

Hillested Sogn, Annex til Maribo Kjøbstadsogn, omgivet af Maribo Landsegn, Bursø, Holeby, Sædinge, Nebbelunde, Skjorringe og Østøfte Sogne. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. s. v. for Maribo. Areal, 2797 Tdr. Land, hvoraf 126 Tdr. Land Fredslov (Binnidje Skov, Hillested-Nørrehave), er lavt og flere Steder siddt. Midt igjennem Sognet løber en mindre Aa, der falder ud i Maribo-Sø. Landeveien fra Rødby til Maribo passerer Sognet. Hft. $286\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E. og $17\frac{1}{4}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Hillested med Kirke, Skole og Veirmølle, Naa med Veirmølle, Haared; Aulsgaarden Binnidjegaard, under Grevskabet Knuthenborg, $34\frac{3}{4}$ Tdr. Hft., 302 Tdr. L. Uger og 49 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 42 Gaarde og 85 Huse, hvoraf 26 G. og 26 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 757. Jordbrug og noget Skovarbejde er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Maribo Birks Jurisdiction, Maribo Amtstue- og Lægebistric; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 235te Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken eies af Grevskabet Knuthenborg.

Hillested Kirke bærer tydeligt Præg af at tilhøre Rundbuetiden. Uppis, gamle rundbuede Vinduer, rundbuede Firater, rundbuet Portal. Taarnet har Pyramidetag. Hillested skrives i det 12te Aarhundrede Hildistada.

Østøfte Sogn, det nordligste Sogn i Fuglse Herred, omgivet af Skjorringe og Hillested Sogne, Vandholmsbugten samt Musse og Sønder Herreder. Kirken, midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. v. for Maribo. Areal, 8488 Tdr. Land, hvoraf 1100 Tdr. Land Fredslov (Rørmærk, Sørup Hestehave, Sørup Roder, Flæsteskov, Skaaningshave, Hætteskov, Torvelungen og noget af Merrits-Skov), er jevnt, ved Stranden noget bakket. I Sognets vestlige Deel findes en mindre Indsø, Sørup-Sø, ved Byen af samme Navn. Hovedlandeveien fra Maribo til Rastkov passerer Sognet. Hft. $793\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., $44\frac{1}{2}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Østøfte med Kirke, Præstegaard, Skole, Veirmølle, Nørreballe med Fattiggaard, Paarup med Veirmølle, Erikstrup, Sørup, Havlykke med Skole, Kærsknæs med Skole, Vandholm med Toldsted, Jernbanestation med Postexpedition, Skibsbyggeri, 2 Bagerier, Gjæstgiveri, Lødstation, Handelsetablissementer med Kornmagasiner, Jernstøberi og Maskinfabrik, Veirmølle, Realskole m. m., Langet med Skole; Hovedgaardene Havløkkegaard, $43\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 374 Tdr. L., og Baarskovgaard, $28\frac{3}{4}$ Tdr. Hft., 256 Tdr. L.; Aulsgaardene Paarupgaard, $23\frac{1}{4}$ Tdr. Hft., 194 Tdr. L. (alle 3 Gaarde under Grevskabet Knuthenborg), Taagerudsgaard, $20\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 210 Tdr. L., Leerbjerggaard, Fuglebæksgaard; Svanerig Veirmølle. Ialt i Sognet 97 Gaarde, 268 Huse, hvoraf 62 Parcelsteder og 89 Huse med Jord; 103 Steder udenfor Byerne.

Indbyggere: 2705. Foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, ernærer en Deel af den arbejdende Klasse sig ved Dagleierarbejde i Bandholm, ved Skovarbejde og nogen Tørveproduction. Et Kalkbrænderi og et Teglblænderi. Fiskeriet er ubetydeligt. Bandholm Toldsted er Løse- og Ladeplads for Maribo Kjøbstad og tildeels for Rødby. Stedet ligner snarere en lille Kjøbstad end en Handelsplads. For at lette Udfisningen, som her er betydelig, især af Korn, har Grevsskabet Knuthenborg, hvorunder Stedet ligger, for henved 40 Aar siden ladet bygge en Ladebro, 512 Alen lang, hvis Brohoved er 60 Alen bredt; ved Enden af denne Bro er bygget en lille Havn, som kan rumme omtrent 30 Fartøier og er udmundet til 10 Fods Dybde med dagligt Bandede. En Jernbane blev aabnet mellem Maribo og Bandholm 2den Novbr. 1869. (Om Handelen paa Bandholm see Maribo).

Sognet hører under Maribo Virks Jurisdiction (Maribo), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. Sognets nordre Deel (Bandholm, Keersnæs og Havlykke) udgjør 2den Udskrivningskreds 233te Lægd og den søndre Deel (Sørup, Nørreballe, Paarup, Østøste, Langet og Erikstrup) 234te Lægd. Sognet, som danner en egen Commune, er deelt i 2 Sognefogeddistricter, det nordre og søndre District. Kirken tilhører Grevsskabet Knuthenborg. 3 Nørreballe er et Hospital, der eier en Capital af 1400 Rd., successive skjenket af forskjellige Personer.

Kirken, der er stor og rummelig, med spids oplobende Taarn, er bygget af Muursteen med en Tilbygning, opført 1655; Kirken og Choret ere hvælvede, Udbygningerne Gibsloft; den hed i den katholicke Tid St. Peders Kirke. I sit Indre indeholder Kirken ikke noget Mærkværdigt med Undtagelse af Levninger af Kalkmalerier paa Væggene i Choret, hvorimod den i sit Ydre er ulige interessanter, navnlig den søndre Side med dens nu tilmurede rundbuede Binduer, pyntelige Taglister og oprindelige Indgang. Upsis.

Havlykkegaard er oprettet af Landsdommer Lage Beck til Forslev († 1607), tilhørte senere hans Svigerfater Erik Bilde og dennes Søn Lage (eller Lave) Bilde, der døde 1679 og var to Gange gift, først med Fru Pernille Mariviu, siden med Dortebea Skouf, som skal have været hans Tjenestepige; hun overlevede ham og besad Gaarden i en Halle af Aar. 1698 blev den af Sønnen, Christian Bilde, tilskjødet Geheime-raad E. Chr. Knuths Enke, Fru Sofster Lerche til Marsmarke.

Ved Erikstrup findes de saaldte Eriksvolde, 2 Høie, nu tildeels skovbegrøede, omgivne hver for sig af dybe Grave og en Grav igjen uden om dem begge. Ugsaa ved Haverløkke findes Spor af en gammel Borgplads.

Svanevig skal efter en Tradition have Navn af Kong Valdemars Skib Svanen, som blev oplagt der, naar Kongen sejlede fra Bordingborg.

„Østøst“ riedes af Valdemar Seir tilligemed Sørup (Sjorthorp).

Ved Bandholm vil i den nærmeste Tid blive opført en Kirke. Der er alt opsamlet en Fond af 7350 Rd. dertil, hvortil Østøste Sognekald endvidere bidrager 180 Tdr. Vng aarlig (egentlig „til Udvildelse af den præstelige Virksomhed i Østøste Sogn“). Ved Allerhøieste Resolution af 30te April 1873 er det bifaldet, at den bemeldte Østøste Sognekald paalagte Afgift anvendes til Dækning af Renter og Uddrag af et Laan paa 13,000 Rd., som det vil være nødvendigt yderligere at optage til Kirkebygningen. Ved frivillige Bidrag er indkommet 2000 Rd. Det meldes nu i Lollandsposten, at Grundstenen til den nye Kirke paa Bandholm er lagt Fredagen den 4de Juli 1873 af Stiftamtmanden, Baron Holstein. Kirken, som bygges efter Tegning af Architect H. Sibbern, vil faae et Taarn i Lighed med Johanneskirken paa Nørrebro. Bandholm (Wangendeholm) pantfattes 1360 af Valdemar IV. til Benedikt Møfeldt.

Feio Sogn bestaaer af Derne Feio, Skals og Veirø. Feio ligger 1½ M. n. v. for Bandholm Toldsted og 1/3 M. n. o. for nærmeste faste Land af Lolland, nemlig Kragenæs i Birket Sogn; Veirø c. 1 M. n. n. v. for Feio, og Skals tæt ved den vestlige Deel af Feio, hvorfra

den adskilles ved et smalt Sund. Areal, 3244 Tdr. Land, er paa Derne temmelig jevnt, men mere høitliggende end paa Lolland i Almindelighed. Feio er efter Naturen deelt i to Dele, den østlige og den vestlige, der adskilles ved et Engdrag, tidligere et Sund. Den østlige Deel af Landet fremviser det høieste Punkt ved Reibjerg Banke. Hf. 349 Tdr. A. og E.

I Sognet: Paa Den Feio Feio Kirke, eenligt beliggende ved Dens sydøstlige Grændse mod Havet; Bjerne Østerby med Præstegaard, Birkedommerbolig, Skole, Kjøbmandsgaard, Veirmølle, og Besterby med Skole, Veirmølle og Kro; de ovennævnte Der Skalo og Beiro med Fyr og Veirmølle. Ialt i Sognet 100 Gaarde og c. 230 Huse.

Indbyggere: 1475. Jordbrug, Søfart og Fiskeri er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet, der i Forening med Fæmo og Afsø danner et eget Birk, hører under Maribo Amtstuedistrict og danner et eget Lægedistrict (Feio); 2den Vglds. 2den Udskrivningskreds 283de Lægd. Sognet danner en Commune. Kirken tilhører Staten.

Feio Kirke er lys og rummelig, med Taarn og Hvalving i Choret.

Paa Feio fandtes Boldstedet Dragshjerg, 120 Alen i Omkreds. Det var omgivet fra Landsiden med en bred Bold og Grav, der nu ere jevnede med Ploven. Af et andet Boldsted, Barfred, findes endnu Spor. I Baldemars Fordebog kaldes Den Fæo. Fyret paa Beiro er et Blinkfyrt med Blink hvert andet Minut; 6te Orden med Speilapparat; Hsvidde $2\frac{1}{2}$ Miil.

Fæmo Sogn bestaaer alene af Den Fæmo, beliggende $\frac{1}{2}$ M. n. o. for Feio, hvorfra den adskilles ved Fæmo=Sund. Areal, 2013 Tdr. Land, er temmelig bakket, og fra Dens høieste Punkter, Grydemosebjerg paa Nordlandet og Isemisbjerg paa Sydlandet haves en viid Udsigt til Kysterne af Sjælland, Langeland, Lolland, Falster og omliggende Der. Den er ved en temmelig brat og dyb Sænkning, Bækkenet kaldet, som strækker sig fra Vest til Øst paa et lille Stykke nær, deelt i 2 omtrent lige store Dele. Denne Sænkning, hvis Bund stadfæster Betretningen om, at den har været en Vig af Havet, danner den naturlige, skjønt ikke overalt factiske Grændse mellem Sognets 2 Bjer. Om Efteraaret oversvømmes hele denne Flade gjerne med Vand, fornemlig ved Aflob fra de omliggende Bakker, sjeldent ved Høivande fra Havet; først om Foraaret saarer Vandet Aflob og afgiver en ret frugtbar Eng. Hf. 205 Tdr. A. og E.

Paa Den: Kirken, eenligt beliggende paa Dens Vestside; Bjerne Sønderby med Præstegaard, Kjøbmandsgaard, Veirmølle og Pogeskole, Nørreby med Skole og Pogeskole. Ialt i Sognet 60 Gaarde, 65 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 30 G. og 8 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 763, som ernære sig ved Jordbrug, Søfart og lidt Fiskeri. En Mand i Sønderby har Handelsberettigelse; 2 Detailhandlere.

Sognet hører under Feio Birk Jurisdiction og Feio Lægedistrict, Maribo Amtstuedistrict; 2den Vglds; 2den Udskrivningskreds 283de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sognets Lødsieiere. I hver af Sognets Bjer findes 1 Fattighuus og Fattigvæsenet har et Legat, stort 200 Rd.

Kirken er bygget deels af utilhugne Kamresteen, deels af Muursteen, med Taarn og Hvalvinger.

I Baldemars Fordebog kaldes Fæmo Fymo.

Afsø Sogn bestaaer af Den Afsø og den nord for samme beliggende mindre Ø Lilleø. Afsø ligger $\frac{3}{4}$ M. s. for Fæmo, $\frac{3}{4}$ M. n. for Vandholm og $\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for nærmeste Fastland paa Lolland. Areal, 522 Tdr. Land, er aldeles jevnt. Htt. 45 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byen Afsø med Kirke, Præstegaard, Skole, Kjøbmandsgaard og Veirmølle; paa Lilleø er et Fisterleie. Ialt i Sognet 15 Gaarde og 27 Huse, hvoraf 2 G. og 1 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 234, som ernære sig ved Jordbrug, Søfart og Fiskeri.

Sognet hører under Fejs Birks Jurisdiction og Fejs Lægedistrict, Maribo Amtstue-district; Den Vglds. 2den Udskrivningskreds 284te Lægd. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Musse Herred,

den østligste Deel af Lolland, omgives af Fuglse Herred, Søen imellem Smaalandene, Guldborgjund og Østersøen. Flere ubeboede mindre Holme langs med Kysterne: Maibølle Der, Lilleø og Keilso i Guldborgjund, Store- og Lille-Skaane samt Kalveholm og Lindholm i Østersøen og Vigso i Søen mellem Smaalandene, høre til Herredet. Overfladen er, som overalt paa Lolland, jevn; i Eggen ved Nysted falder den noget bølgefornigt og gjenennemskjæres af endeel Torvemoser og lave Engstrækninger. Jordbestaffenheden er, med Undtagelse af Kjettinge og Bregninge Sogne, endeel af Herridslev og Thoreby Sogne, hvor der findes Sand- og Gruusblanding, for største Deelen leret og leermuldet med Mergel lige ved Agerkorpen. Paa Herredets Grænse ligger Maribo-Sø og den mindre Kogebole-Sø. Herredet er skovrigt og har paa den østlige Side flere betydelige Skovstrækninger; Areal, af Fredskovene udgjør 9531 Tdr. Land. Den nordøstlige Deel af Herredet, der ligger mellem Særfjøbing-Fjord og Guldborgjund, benævnes særskilt Guldborgland; dette synes forhen at have udgjort en Ø og endnu stilles det fra det øvrige Lolland ved et Engdrag, hvorfra Vandet løber saavel mod Nordvest som Sydøst. Paa den sydvestlige Side af dette Engdrag findes et med store Kampesteen oversyldt Strøg, som strækker sig fra Steenstrupgaard i Baabensted Sogn indtil Guldborgjund ved Fuglsang. Fladeindholdet udgjør omtrent 7 $\frac{1}{2}$ □ M. Htt. 6936 Tdr. A. og E., 161 $\frac{5}{8}$ Td. Skff. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 22,207, hvoraf i Kjøbstæderne Maribo 2156, Nysted 1336 og Særfjøbing 1409. 3 geistlig Henseende danner Herredet med Undtagelse af Maribo Kjøbstad og Landsogn eet Provsti.

Hunsjøby Sogn, omgivet af Baabensted og Engestofte Sogne, Maribo Landsogn, Fuglse Herred og Bandholmbugten. Areal, 4800 Tdr. Land, hvoraf 679 Tdr. Land Fjedskov (Merrits Skov, Nørrehave, Knuthenborg Dyrehave, Køhave, Maglemer Hestehave, Haveløtter og Nørrehave), er jevnt, noget afdalende mod Nord. Huns=Åa, der udspringer fra Grimstrup=Sø, som berører Sognets sydlige Grændse, løber mod Nord igjennem Sognet og falder i Bandholms=Bugten. Landeveien fra Maribo til Løsse= og Ladepladsen Bandholm og Hovedlandeveien fra Maribo til Saxkjøbing og Landeveien fra denne til Rysted passerer Sognet. Htk. 492 Tdr. A. og E. og 30¹/₂ Td. Skff.

3 Sognet: Bjerne Hunsjøby med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital, Skjelstrup med Skole, Anderstrup, Grimstrup og Maglemer med Skole; Hovedgaarden Knuthenborg, under Grevskabet af samme Navn, 290 Tdr. L. Ager og 90 Tdr. L. Eng, samt en Park paa omtrent 700 Tdr. L., Hasagergaard, c. 23 Tdr. Htk., 177 Tdr. L., Damsmosegaard, 12¹/₂ Tdr. Htk., 140 Tdr. L., Anderstrupgaard; flere adspredt liggende Samlinger af Huse under Benævnelserne Strand=huse, Lamosehuse, Tokkelykkehuse og Hunsjøbyhuse; Gaarden Kirstinelund. Ialt i Sognet 64 Gaarde, 67 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 40 G. og 56 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1426. Jordbrug og noget Skovarbeide udgjør Indbyggernes Hovederhverv; Fiskeriet er kun af ringe Betydning. 3 Sognet er en Massinfabrik.

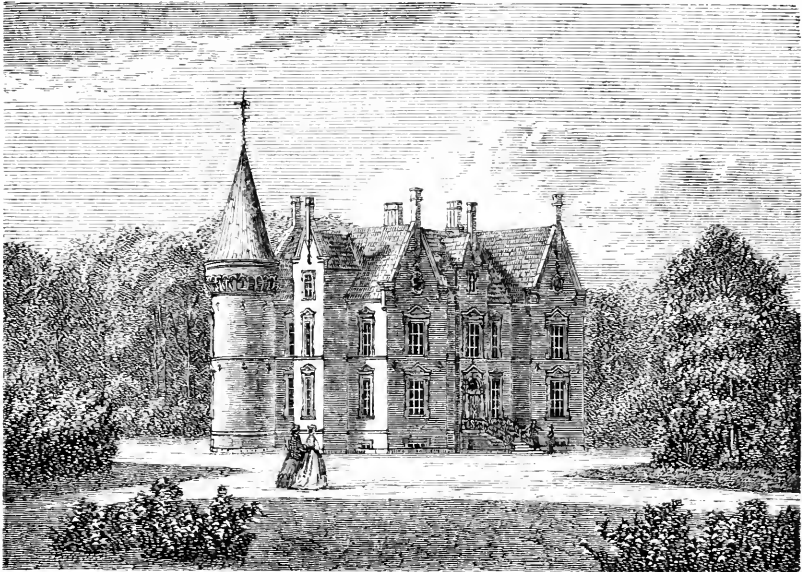
Sognet hører under Maribo Virks Jurisdiction, Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 236te Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Knuthenborg.

Kirken er bygget af store firkantede Kampsteen, med Taarn. En gammel mærkelig Indskrift i Dørfarmen nævner en Salomon, formodentlig Dominicaner=munken fra Aarhus, som levede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede og jagten har havt med Hunsjøby Kirkes Bygning at gjøre. 3 Aaret 1851 har Kirken faaet nye Fernindbuer, nye Stolestader, et nyt Orgel, en Kaffeloun og Hlisesgulv i Hovedgangen og Choret. Altetavlen er fra ældre Tid, forestillende den hellige Nadvers Indvielse, indfattet i en med Forspringer fortrinligt og smukt forarbejdet Ramme. Ligeledes er Prædikestolen meget smuk, med udstaaret Arbeide fra ældre Tid. En sjelden smuk broderet Alterduk og et broderet Fodtæppe til Døbefonten er for omtrent 20 Aar siden skænket Kirken. Under Taarnet er den grevelige Knuths Begravelse; Epitaphium over Geheimeraad Eggert Christoffer v. Knuth og hans Hustru Fru Sofie Verde med deres Brystbilleder. Paa Kirkegaarden er Grev F. M. Knuth begravet.

Knuthenborgs gamle Navn er Marsmarke. Den skal ved Aar 1400 have været Ladegaard under Nielstrup. Man har endnu et Document af 15de Octbr. 1404, hvorved Hr. Peder Basse til Svenstrup Hjøder sin Eiendom i Marsmarke og Marsmarks Fang, som han arvede efter sin Farmoder, til Folmer Jacobsen Lunge i Tvede (C. Molbed og N. M. Petersen, Udvalg af Danske Diplomer, S. 191). Den nævnes derefter 1416, da Albrecht Nielsen var Eier af den; hans Datter Fru Elise Albrechtsdatter var gift med en Adelsmand Sorgen Olsen af ubekendt Familie; efter hendes Død kom Gaarden ved Arv til Knud Urne, der eiede den under Grevens Feide og 1536 fik Stævning over Maribo's Borgere, som havde benyttet Leiligheden under Borgertigen til Røveri og Klondring paa Marsmarke. Knud Urne døde 1543, Sonnen Axel Urne, Rigsraad og en Tid Rigskantsler, 1577; hans Son Knud Urne 1622, og endelig deres Son Christoffer Urne, Statholder i Norge og senere Rigskantsler i Danmark, som døde 1663. Kort efter kom Marsmarke fra de Urner, da den sidstnævnte Eiers Son Christian Urne solgte Gaard og Gods til Etatsraad Cornelius Verche, hvis Datter Fru Sofie Verde var gift med Geheimeraad Ehard (eller Eggert) Christoffer v. Knuth*), som efter Etatsraad Verches

*) Areløstækten Knuth, Knut, Knauth, Knuth forekommer allerede i det 12te Aarhundrede i de Thüringiske og Sachsiske Lande. Noget af Slægten fulgte Henri's Leve paa hans Tog mod Venderne

Død tilforhandlede sig af Arvingerne h:le Marsmarke Gaard og Gods, og vedbleve at samle mere Gods under Eiendommen, hvilket Enken, der rofes baade for Fromhed og Forskand, fortsatte, indtil huu efter kongelig Bevilling af 19de April 1714 af denne og flere Gaarde oprettede **Grevskabet Knuthenborg** for sin Søn 1) Geheimeraad Adam Christoffer Grev Knuth († 1736). De følgende Besiddere vare: 2) Sonnen Geheimeraad Egn. Chr. Grev Knuth († 1776); han var gift med Marquise de Monteleone, Arving til Grevskabet Gyldensteen; 3) Sonnen Geheimeraad, Stiftamtmand Joh. Henr. Grev Knuth, Lehnsgreve til Gyldensteen († 1802*); 4) hans Broder Geheimeraad, Deputeret i Admiralitetet, Grev Fred. Knuth († 1818); 5) efter ham Sonnen sønnen Kammerherre Fred. Marcus Grev Knuth, i Aaret 1848 Udenrigsminister, senere Forstander for Herlufsholm (f. 1813, † 1856); deemes Søn Grev Eggert Knuth er nuværende Besidder. Grev F. M. Knuth paabegyndte i Aaret 1855 Opførelsen af

Knuthenborg Enkesæde.

5 en ny anseelig Hovedbygning, der efter Planen skulde være i 3 Fløie med 2 Etager og flere Taarne. Den nuværende Besidder har forladt Faderens Plan om Hovedbygningens Genopførelse, men har derimod stor Iver og Interesse for Parken, som han har omgivet med colossale Steenmure, i hvilken ere anbragte tvende store og pragtfulde Indkjørselsporte. I Parken er opført et smukt Enkesæde for den grevelige Familie og flere Boliger for Functionairene. Af Enkesædet gives her en Afbildning.

og bleve derved bosatte i Mellnborg. Den første af Slægten, der fik Stilling i Danmark, var Adam Levin von Knuth til Gisdelsfeld, Kammerjunker hos Kong Christian V., hvilken forhen er omtalt i dette Skrift (1646—1699), kom til Danmark 1664, døde ugift. En ældre Broder af ham var Eward Christopher v. Knuth (1643—1697), der blev Geheimeraad, Landraad, Amtmand, Ridder af Dannebroege, kom til Danmark 1670, gift med Søster Verche. Fra ham nedstammer, som ovenansort, Greverne Knuth til Knuthenborg.

*) Johan Henr. Grev Knuth eierlod ikke Søner; hans ældste Datter Constance Henriette Grevinde Knuth succederede i Grevskabet Gyldensteen; hun var gift 4 Gange: 1) med Kammerherre, Grev Bernstorff til Wotersen og Ransen († 1791), af hvilken Egteskab en Søn, der arvede Grevskabet; 2) med Fred. Grev Støtberg-Støtberg (separeret), 3) med Oberst Chr. Grev Ranşau (separeret), 4) med en russisk Officer Aphanasie Panfowis.

Til Grevskabet høre følgende Gaarde: Knuthenborg, Maribo Ladegaard, Vinnidse, Paarupgaard, Havloffegaard, Vaariskovgaard, Knuthenlund og Bellesminde med et Nordtilliggende af 2902 Tdr. Land g. M. foruden 2318 Tdr. Land Skov. Endvidere Bandholm, som foruden Bandholmsgaarden og Gjesjogvargaarden (tilsammen 15¹/₂ Tdr. Hft.) bestaaer af Bandholm Toldsted og Havn. Paa forhenværende Tegnejornder samt Jornder fra Hovedgaardene, der ere bebyggede, hviler 5¹/₂ Td. Hft. Skovene have et Areal af 2818 Tdr. Land, hvorpaa hviler 18 Tdr. Hft. A. og E. og 101 Td. Skft. Efter Statshaaendbogen for 1872 udgjor Grevskabets samlede Hartorn 1321 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 341¹/₂ Td., Bøndergods 463 Tdr., Kirke- og Kongetiende 516³/₄ Tdr.; i Bankactier 16,300 Rd., i Fideicommisscapitaler c. 893,200 Rd., hvori indbefattet den for det tidligere Stamhus Verchenfeldt (senere Mørup) substituerede Capital.

Baabensted Sogn, omgivet af Annerfognet Engestofte, Slemminge og Hunseby Sogne, Sørfjøbing Landsogn og Fjord. Kirken, sydlig i Sognet, ³/₄ M. n. o. for Maribo og ¹/₂ M. v. s. v. for Sørfjøbing. Areal, 3989 Tdr. Land, hvoraf 325 Tdr. Land Fredskov (Store- og Lille-Dyrehave m. fl.), er i det Hele jevnt, noget følgeformigt henimod Fjorden, og den østlige Deel noget høiere end den vestlige og sydlige. Hovedlandeveien fra Maribo til Sørfjøbing passerer Sognet. Hft. 376 Tdr. A. og E., 4 Tdr. Skft.

I Sognet: Bjerne Baabensted med Kirke, Bræstegaard, Skole, Budderup, Kraarup med Skole; Hovedgaarden Nielstrup, under Grevskabet Hardenberg-Neventlow, c. 94 Tdr. Hft. A. og E., 3¹/₂ Td. Skft., 915 Tdr. L. Ager, 38 Tdr. L. Eng, 371 Tdr. L. Skov (110 Tdr. Hft. Fæstegods); Aulsgaarden Agerup, c. 33¹/₂ Tdr. Hft. A. og E., 3 Tdr. Skft., 283 Tdr. L. Ager og 32 Tdr. L. Skov, Truustolpe, 15 Tdr. Hft., 145 Tdr. L., Stenstrup, c. 14¹/₂ Tdr. Hft., 175 Tdr. L. Ager, 13 Tdr. L. Skov, Malstrup; Bendorose Veirmølle; Kragevig Huse, Rikof Huse og Rødeleds Huse. Balt i Sognet 38 Gaarde og 80 Huse, hvoraf 18 G. og 60 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 826. Jordbrug og ikke ubetydeligt Skovarbeide udgjor Indbyggernes Hovederhverv; Fiskeri af Reier, Al og Torff er af mindre Betydning.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction (Sørfjøbing), Maribo Amtstuedistrict og Sørfjøbing Vægedistrict; 3die Vgtds. 2den Udskrivningsfreds 213de Vægt. Med Annerfognet Engestofte een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Hardenberg-Neventlow. I Sognet er 2 Fattighuse og Fattigvæsenet har 2 mindre Legater, tilsammen 70 Rd.

Kirken er bygget af Muursteen med gibset Loft i Skibet, Choret derimod hvalvet, Taarn med spaantakt Spiir; i Chorets Gavl findes 3 murede Nicher, og tilmurede Begravelser findes under Choret i en Udbygning fra forrige Aarhundrede ved Kirkens nordre Side. Ligsteen over Hr. Johan Dre til Nielstrup.

Hovedgaarden Nielstrup skal være en af de ældste Hovedgaarde i Landet og som saadan rejst paa en Vondebyses Ruiner. 1309 Skjedede Bernardus Plesse Niels-torsh i Lolland til Kongens Kammermester Nicolaus Herlughsen; Plesse havde faaet Gaarden af Kongen og for ham havde Drojt Peder Hofeol eiet den. I Slutningen af det 14de og Begyndelsen af det 15de Aarhundrede tilhorte den Slægten Basse, fra hvilken den kom til Hr. Dre Lunge i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, hans Datter var gift med Hr. Torbern Vilde, hvis Datter Fru Inger Vilde ægtede Hr. Johan Dre, som levede i Christian I.'s Tid. I hans Familie blev Gaarden i hændt 100 Aar; dens Bygninger bleve opførte af Grundmurr med Taarn og Vægtergang, men ere senere atter nedbrudte. Sønnen Hr. Johan Dre eiede og beboede den derpaa og blev i Grevens Fælde 1534 angreben og beleiret af Alnien, der holdt med Kong Christian II. Han forsvarede sig imidlertid med stor Kædthed, efterat han for-

gjæves havde sagt ved Gaver at formaae Angriberne til at drage bort, men blev under Beleiringen dobbelt saaret af en Falkonet, der sprang, idet han selv vilde affyre den. Dette skete kort før Jule 1534. Hr. Johan Dre var gift med Fru Mette Gøye, en Søster til Herluf Trolles Hustru; de havde 12 Børn, af hvilke Albert Dre fik Nielstrup og døde 1577 som Slægtens sidste Mand. En anden af Sønerne var den berømte Peder Dre, som er født paa Nielstrup i Aaret 1520. Gaarden gik nu over til Johan Barnekow, hvis Datter Fru Sophie Barnekow var gift med Eiler Gylde-njerne. Ved Kjøb kom Nielstrup til Rentemester (tilsidst Rigskantsler) Christoffer Urne og hans Son Christian Urne, der solgte den 1664 til Etatsraad, Stiftsbesafningsmand Cornelius Lerche, som lod det store Taarn nedbryde og i det Hele forandrede og ombyggede Gaarden; hvis Gods han forøgede betydeligt og afrundede. Ved hans Død 1681 tilfaldt Nielstrup Sønnen Etatsraad Christian Lerche og efter ham Sønnen Kammerjunker Cornelius Johan Lerche, der imidlertid 1732 solgte Gaard og Gods (resp. 60 og 345 Tdr. Hf. samt Baabensted, Slemminge og Fjelde Kirker) for 33,000 Rd. Cour. til en Kjøbmand i Nysted, Commereeraad Jacob Flindt; efter hans Død 1750 Sønnen Conferentæraad, Landsdommer Henrik de Flindt, som blev adlet i 1768. Denne var endnu i Besiddelse af Gaarden 1776, da Rhodes Beskrivelse udfom. Rentemester og Jagtjunker C. v. Flindt solgte 1798 Nielstrup til Baron (senere Greve) Hardenberg. Den blev senere indlemmet i Grevsfabet Hardenberg-Reventlow, af hvilket den endnu ndgjør en Deel. Nielstrup har nu ingen Hovedbygning, men kun en simpel Forpagterbolig.

3 Baabensted „Bapnæstath“ eiede Valdemar Seir $\frac{1}{2}$ Boi Jord.

Engestofte Sogn, Annex til Baabensted, omgivet af dette, Slemminge og Hunsedy Sogne samt Maribo=So og Heirede=So. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. o. s. o. for Maribo. Areal, 1596 Tdr. Land, hvoraf 250 Tdr. Land Frestkov (Bogestov), er lavt og jævnt, mod Søen ned-sænket. Til Sognet hører Borgø i Maribo=So (med en fredet Bold-plads). Landeveien fra Maribo til Nysted passerer Sognet. Hf. 153 Tdr. A. og E., $5\frac{1}{4}$ Td. Skff.

3 Sognet: Bjerne Engestofte (paa Generalskabens Kort Inges-tofte) med Kirke, Stole og Veirmølle, Forneby, Olstrup og Skovby; Hovedgaarden Engestofte, under Stamhuset af samme Navn, 57 Tdr. Hf. A. og E., 5 Tdr. Skff., 400 Tdr. L. Ager, 53 Tdr. L. Eng, 250 Tdr. L. Skov; Gaarden Hannestofte. Ialt i Sognet 14 Gaarde og 29 Huse, hvoraf 4 G. og 12 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 351. Med Undtagelse af noget Fiskeri i Maribo=So og Skovarbejde haveS udenfor Jordbrug intet særligt Erhverv.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction (Saxkjøbing), Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgds. 2den Udskrivningskreds 214de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Engestofte. 3 Sognet er et Fattighuus og Fattige nyde aarlig ifølge Etatsraad Wichfeldts Testamente 8 Tdr. Rug og 8 Rd.

Kirken, som i Aaret 1557 er restaureret med betydelig Bekostning, har Taarn og smukke Svælvinger; Altartavle af Billedskjærerarbejde, herhen Høialteret i Maribo Kirke, rigt forgyldt, med den kronede Himmeldronning med Jesusbarnet i Midten, omgivet af Engle med Regelsekar, med Jesu giennemborede Hænder, Fodder og Hjerte; paa Fløidoren de hellige 3 Konger, Jesu Dødsfjærelse samt den hellige Birgitte, prædikende for Brødre og Søstre; et Epitaphium over Etatsraad Jørgen de Wichfeld.

Hovedgaarden Engestofte (oprindelig Ingestofte) tilhørte i det 16de Aar-hundredes første Halvdeel Hr. Jørgen Urne († 1537), hvis Son Jørgen Urne eiede den endnu 1555; hans Datter Fru Anna Urne arvede Gaarden og bragte den til sin Mand Peter Hvitfeld, og saaledes gik Engestofte ved Giftermaal fra den ene Familie til den anden. De følgende Eiere vare Hans Wittrop, Kantsleren Hr. Christian Friis til Kragerup († 1639), Tonne Suel, hvis Enke Fru Anne Kathrine Friis solgte Gaarden til Etatsraad Christian Lerche; dennes Enke Fru Sophie Ulrica v. Reichou fik Gaard og Gods tilfjødret 1721 af Arvingerne; hun giftede sig med Oberst Chr.

Mr. v. Hausmann i Norge, og de folgte efter saa Mars Forløb Engestofte med Gods og Tiende for 15,000 Rd. Kroner til Kjøbmand Bertel Wichmann i Nykjøbing paa Fjæster, der 1727 fik Skjøde paa Eiendommen. Han efterlod den til sin Søn Landsdommer, Statsraad Jørgen Wichmann, adlet 23de Juli 1777 med Baronet Wichfeld; han døde 1797 og fort efter, den 8de November 1799, blev Engestofte med Ulrichsdal oprettet til Stamhus for hans Broder søn Henning Wichfeld, senere Oberst († 1846).

Stamhuset Engestofte og Ulrichsdal har, efter Statshaandbogen for 1873, Hft. af alle Slags 267 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 111¹/₂ Tdr., Bøndergods 71¹/₄ Tdr., Kirke- og Kongetiender 84 Tdr.; i Bankactier 3800 Rd., Fideicommisscapitaler c. 274,000 Rd. Hovedgaardens Nordtilliggende udgjør 933 Tdr. Land g. M. foruden 575 Tdr. Land Skov.

3 „Ingæstophyt (Engestofte) og „Masfthorp“ (Lstrup) havde Baldemar Seir Eiendomme.

Sørfjøbing Landsogn, som er omgivet af Sørfjøbing Kjøbstad, Taars, Rastved, Maibølle, Slemminge og Baabensted Sogne, Sørfjøbing-Fjord og Søen imellem Smaalandene, ligger deels syd for Kjøbstaden Sørfjøbing, deels (omtrent $\frac{3}{4}$ M.) nord for denne langs med Sørfjøbing-Fjord og udslydende mod Nord i Havet som en Halvø (Steenøre), der ender i Rodsnæs, deels imod Nordøst strækkende sig i en smal Strimmel indtil Maibølle Sogn. Areal, 3905 Tdr. Land, hvoraf 305 Tdr. Land Fredskov (Steenøre, Holdskminde, Christianelund, Kbhaven), er ujevnt og bølgefornigt, sandblandet ved Keersø og Dreby. Keersø-Åa gennemskjærer Sognets sydlige Deel og falder i Sørfjøbing-Fjord, og et andet Åaløb danner Størstedelen af Sognets Østgrænsje. Hovedlandeveien fra Sørfjøbing til Guldborg-Færg, Sundby-Færg og Maribo samt de mindre Landeveie til Nysted og til Dreby Skibsted passere Sognet. Hft. 342³/₄ Tdr. A. og E., 8¹/₂ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Dreby med Skole, Veirmølle, Kro og Skibsted, Rørbæk med Skole, Hospital, et Jernstøberi og 2 Veirmøller, hvoraf den ene tillige er Dampmølle, Keersø; Hovedgården Drebygaard med c. 34 Tdr. Hft., 280 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng og 40 Tdr. L. Mose; Årdegaardene Rodsnæs, c. 46 Tdr. Hft., 570 Tdr. L. Ager og 50 Tdr. L. Eng, Ødegaard, 36³/₄ Tdr. Hft., c. 300 Tdr. L. (Drebygaard, Rodsnæs og Ødegaard ligge under Baroniet Guldborgland); Chyreskjegaard, 17¹/₂ Tdr. Hft., 140 Tdr. L. Salt i Sognet 33 Gaarde, 65 Huse med og 42 uden Jord, der med Undtagelse af Gaardene i Keersø alle ere udslyttede.

Indbyggere: 1191. Jordbrug er Hovederhvervet. Ved Dreby Ladeplads drives lidt Fisseri; Guldborglands Skove give ogsaa nogen Leilighed til Arbejdsfortjeneste for endeel af Beboerne. 3 Sognet er ikke ubethydeligt Bøveri.

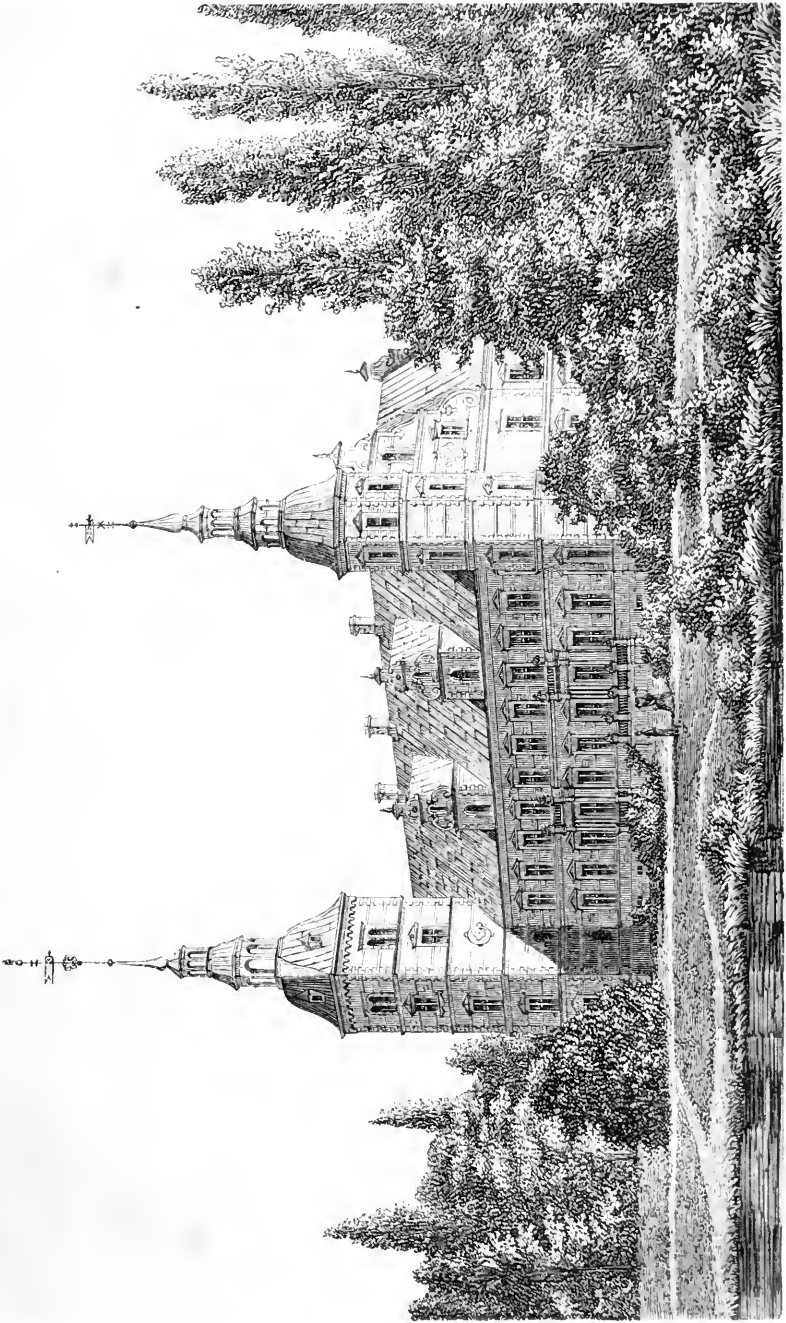
Landsognet hører under Musje Herreds Jurisdiction (Sørfjøbing), Maribo Amtstuedistrikt og Sørfjøbing Lægedistrikt; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 211te Vægd. Sognet danner en egen Commune.

Hovedgården Drebygaard, Hovedsædet i Baroniet Guldborgland, har en smuk Beliggenhed lige ved Strandbredden med en herlig Udsigt over Lollands stovrige Nordkyst og Smaaløerne. Den ældre Hovedgaard, opført i Slutningen af det 16de Aarhundrede, men moderniseret og forandret 1815—19, bestod af et grundmuret 2 Etages Hus med en Udbygning i det sydøstlige Hjørne — tidligere katholicke Capel, altsaa endnu ældre end den øvrige Hovedbygning, vel at sige fra det af Henning Wsfield indrettede Capel i den nordvestlige Ende af Gaarden — og havde to Taarne. Murene vare et Par Alen tykke og Kjalbrene alle hvalvede. Nu er den ældre Herregaard under Ombygning; en ny Sidebygning er i 1872 bleven fuldført imod Sydøst

og benyttedes første Gang ved Hans Majestæt Kong Christian den Niendes Besøg paa Gaarden den 23de og 24de Juli samme Aar; denne er i 2 Etager, i den nederste Etage et stort hvælvet Rum i samme Stil som Ridderstuen paa Frederiksborg, hvilket skal være bestemt til Bibliothek; Bygningens Ydre er heelt i Christian den Fjerdes Stil, i denne Stil er ogsaa opført et Taarn med Spir, og paa samme Maade vil Hovedfloien, i hvilken den ældre Bygning's Mure ville blive bevarede, blive restaureret og ogsaa til samme blive fœiet et Taarn. Af hele Bygningen, saaledes som den efter Planen skal staae færdig i det kommende Aar 1874, gives paa modstaaende Side en Afbildning efter en Tegning af dens Architect Hr. D. Peterjen. Boldstedet, paa hvilket nu blot Hovedbygningen og nogle faa Udbygninger staae, er omgivet med en anseelig Vold, der er floiset mod Sydvest, for at give fri Udsigt over Havet; udenom Volden gaar en dyb og bred Grav; Voldens Omkreds var 850 Alen, hvoraf de 204 Alen ere floise. Paa Gaarden opbevares nu den interessante Malerisamling, som grundlagdes af Abraham Lehn, og for nogle Aar siden blev flyttet hertil fra Berridsgaard. Blandt Malerierne, hvoraf nogle fra denne Besidders Tid, maae nævnes Portraiterne af Griffensfeldt (af Carl v. Mandern), af den udvalgte Kong Christian V., af Abraham Lehn m. fl., nogle gamle Tempera-Malerier, nyere Malerier af H. Hanfen, Sørensen, Rasmusen m. fl. Gaarden nævnes allerede 1317 og eiedes da af Sivert Lauritzen, der 1333 nævnes som Siffridus af Dreby, Kongens Hofmarskall, senere af den rige Erik Sjællandsfar og dennes Enke Fru Margrete Jacobsdatter. Af deres 3 Døttre bragte Bodild Eriksdatter Gaarden til Familien Blaa med to blaa Bjælker i Vaabnet, en af Landets ældste Slægter, der i Kjømpøviserne fremføres ved Helmer Blaa, om hvem det hedder:

Herr Helmer Blaa rider sig i Rosens Lund,
 Selv fører han sig Hog og Hund,
 Saa fri rider han i Sadlen!

1394 overdrog Laurentius Jonesen i Drøby til Henneke Olsen (Bjorn, om denne Familie see Stenalt) al den Det i Godsset i Bregentved og Balsø i Sjælland, som tilkom hans Hustru efter sin Fader, Hr. Erik Sjællandsfar, der havde dette Gods i Pant for 10 Mark Sølv. Laurentius Jonesens tvende Sønner Sivert og Oluf Lauridsen deelte Drebygaard, til hvilken de begge skrives. Hr. Erik Olfens Blaa, der døde 1500, var den sidste Mand af sin Slægt. Han eiede kun Halvdeelen af Gaarden; den anden Halvdeel var gaaet over til Slægten Volle, ogsaa en af Landets ældste Slægter (see Tersløse, Rakke-balle og Jugsfang), som senere forenede hele Gaarden i sin Besiddelse. Erik Volle, Danmarks Riges Raad, var den sidste af sin Slægt. Hans Datter Birthe Volle giftede sig med Hr. Christoffer Gøne til Bremersvold, Aunshjerg, Gunderslevholm, Clarholm og Brend-tved, en Søn af Rigtets Hofmester Mogens Gøye. Hans efterlevende Hustru († 1593) overførte den ældre Hovedbygning. Axel Brahe, en Broder til Tycho Brahe og Søstersøn af Fru Birthe, og Sønnen Falk Brahe eiede derefter Gaarden. Denne sidste solgte den ved Aar 1620 for 40,000 Lod Sølv til Hr. Jacob Ulfeld, Rigshofmester Corfitz Ulfelds Fader († 1630). Efter dennes Død arvede to af Sønerne Drebygaard, nemlig Frands Ulfeld, der døde ugift 1636 som tybft Rigs greve, kejserlig Oberst og General-Feltvagt-mester, og Hr. Flemming Ulfeld, der var gift med Anna Elisabeth v. d. Groeben til Gunderslevholm. Han lod opføre paa Gaarden et Capel med Orgel og en udmærket juuk Altartavle. Hans og Fruens Navn og Vaaben sees endnu paa en Steen over Døren med Årstallet 1639. Datteren Sophie Ulfeld arvede Drebygaard og ægtede Grev Christian Christoffer Holck, der faldt som Oberst i Slaget ved Lund 1676; Enken beholdt Gaarden til sin Død 1698; den tilfaldt da hendes ældste Datter Hilleborg Holck, Hofdame hos Dronningen, † 1724 (om hende see Sisjelsfeldt og Braab); for sin Død testamenterede hun Drebygaard til sin Brodersøn Grev Christian Christoffer Holck, siden Generallieutenant. Han var gift med Baronesse Armgaard Sophie Wintersfeld til Baroniet Wintersborg, og bragte saaledes Navnet og Baroniet til Familien († 1774). Arvingerne folgte Gaard og Gods Aarét efter, til Kammerherre P. A. Lehn til Berridsgaard for 38,000 Rd. D. C. Kammerherre Lehn (om ham see forøvrigt Berridsgaard) blev 1780 ophøiet til Baron, og opvrettede af sine anseelige Godser 1) 1781 for sin ældste Datter Baroniet Lehn (bestaaende af de efter hans Onkel arvede spenste Godser Hvidkilde, Nielstrup og Lindskov), 2) 1784 Baroniet Guldborgland (Drebygaard og Berridsgaard, 1373 Tdr. Skf.), som ved hans Død skulde tilfalde hans næstældste Datter Erica Christine, men, da hun døde ugift for Faderen, bestemtes for hans 3die Datter Margrethe Krabbe, og 3) 1803 for sin yngste Datter Stamhusjet Sonderkarle (Højbygaard og Lungholm), i Mæret 1819 ophøiet til

Ørbisgaard.

in hand
Club

Baroni af samme Navn. Baronesse Margrethe Krabbe Lehn, født 1766, gift 1785 med Kammerherre Hartvig Gottfred v. Barner til Stamhuset Vedbygaard, døde 1789, og efterlod en eneste Datter Christiane Henriette Barner. Kammerherre, Baron P. A. Lehn døde 1804, og efterlod Baroniet Guldborgland til denne sin Datterdatter, som samme Aar havde ægtet Kammerherre Otto Ditlev Kaas til Stamhuset Nedergaard, Committet i Rentekammeret, der efter Tiltrædelsen af Baroniet blev ophøiet til Baron af Kaas-Lehn; han døde 1811, uden at der efterlodtes Børn af dette Ægteskab, og hans Enke ægtede 1820 Major Henrik Christian Rosenørn, ophøiet til Baron Rosenørn-Lehn, siden Oberst og Kammerherre, død 1847. Stamhuset besiddes nu af hans Søn, Hs. Exc. Udenrigsminister, Kammerherre, Baron D. D. Rosenørn-Lehn, der tillige er Besidder af Baroniet Lehn i Fyen.

Til Baroniet Guldborgland høre Hovedgaardene Drebygaard, Berridsgaard samt Avlsgaardene Tdegaard og Rodsnæs med et samlet Jordtiliggende af 1960 Tdr. L. foruden 2290 $\frac{1}{2}$ Tdr. L. Skov. Efter Statshaandbogen for 1873 udgjør Baroniets samlede Hartkorn af alle Slags 677 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 195 Tdr., Bøndergods 318 Tdr., Kirke- og Kongetiende 164 Tdr., i Bantactier 9400 Rd., i Fideicommisscapitaler e. 450,100 Rd.

Cypressegaard er et moderniseret Navn istedetfor Snybergsgaard. Paa dens Mark har ligget 7 ringsatte Høie.

Taars Sogn, omgivet af Vigsnæs og Maibølle Sogne, Sørfjording Landfogn og Søen imellem Smaalandene. Kirken, vestlig i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. n. n. o. for Sørfjording. Areal, 3977 Tdr. Land, hvoraf 367 Tdr. Land Fredskov (en Deel af Storskoven, Kogangen, Folehaven, Vinde-mose), er i den nordlige Deel noget bølgeformigt, ibrigt jævnt; Jordbunden er leret med endeel Sand. Et lille Aaløb kommer fra den høiere Egn ved Berridsgaard og falder ud nordlig ved Taars-Vig. Htk. 373 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Eff.

3 Sognet: Bjerne Taars med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital, 2 faste Fyr af 6te Orden med Speilapparat, Killestrup med Veirmølle, og Kallø med Skole og Veirmølle; Hovedgaarden Berridsgaard med den forhenværende Birkedommerbolig Eremitagen med Teglværk, 79 Tdr. Htk. og 686 Tdr. Land, under Baroniet Guldborgland. Salt i Sognet 48 Gaarde, 48 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 24 G. og 35 H. udenfor Bjerne.

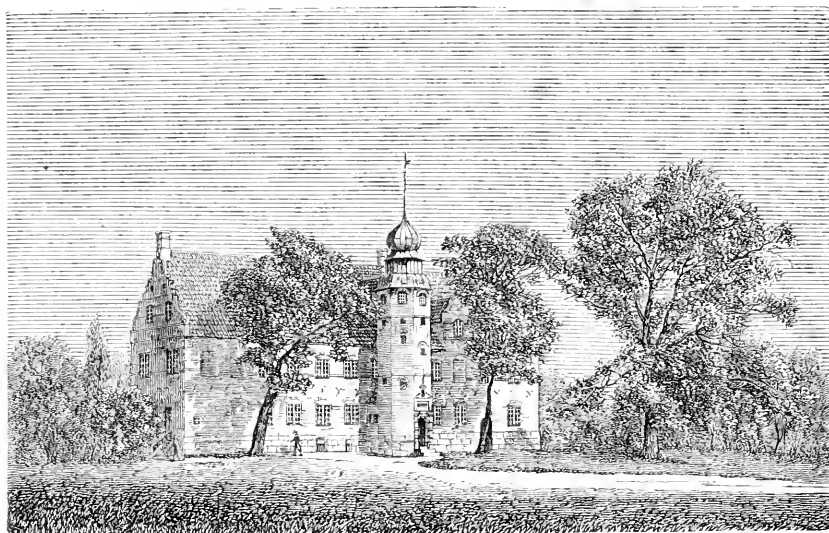
Indbyggere: 932. Jordbrug er Hovederhvervet; noget Stovarbejde i Guldborglands vidtløftige Skove beskæftiger endeel Arbejdere. Fiskeriet er ubetydeligt. Ved Berridsgaard er et Teglværk.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction (Sørfjording), Maribo Amtstuedistrict og Sørfjording Lægedistrict; 3die Bykds. 2den Udskrivningskreds 215de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Guldborgland. Til Hospitalet er henlagt et Legat, stiftet af afdøde Kammerherreinde Rosenørn-Lehn, 1000 Rd., og til Fattige i Taars og Sørfjording, samt Fattige i Taars og Vigsnæs henholdsvis 150 Rd. og 800 Rd.

Taars Kirke er en smukt anseelig Bygning, opført af Maaursteen, med senere tilføjede Taarn og Hvalvinger. Taarnet, der er omtrent 64 Fod høit, tjener til Se-mærke. Paa den vestlige Taarnmur staaer Aarskiftet 1668 og paa den østlige Væg-staverne C. V. V. H., der vistnok skulle være Betegnelse for Navnet Christian Ulrik von Hartst. Paa Kirken Nordside sees udvendigt et gammelt Dorparti, der har indsluttet en lav rundbuet Tor. For Hvalvingen blev indbygget har Kirken haft imaa rundbuede Vinduer. Altertavlens Opstalt er i gothisk Stil, udført af Billedhugger Bille efter Architect Dahlerups Tegning, skænket Kirken 1860; Alterbilledet er et Maleri af en gammel italiensk Mester, forestillende Christi Nabenbærelse for de to Disciple i Emans. Over Chorbuen findes et af Træ udskåret Crucifix. Prædikestolen er af udskåret Egtræ fra sidste Deel af 16de Aarhundrede. Kirken har siden 1861 havt:

et Orgel med 6 Stemmer, bygget af Gregersen. Blandt Aabildgaards Tegninger findes ogsaa en af en Liggsteen over en Sognepræst (Rector hujus ecclesie thornes) med Aarstal 1411; denne Liggsteen findes endnu i Kirken. I en Jordbygning i Alterbordet, dækket med en Marmoriteen, fandtes for endeel Aar siden en Reliquieafse, som nu findes i det oldnordiske Museum og som skal indeholde Levninger af de 11,000 Somsfruer og af St. Johannes's Arm. Kirken var i den katolske Tid indviet St. Andreas; der udstedtes til Fordeel for denne Afladsbreve 1362, 1417, 1434, 1477 og 1502. Disse Breve opbevares endnu paa Drebygaard. Paa Kirkegaarden hviler Baronesse Christiane Henriette Barner til Baronierne Guldborgland og Lehn († 1860) med hendes tvende Mand Otto Detlev Baron Kaas-Lehn († 1811) og Henrik Christian Baron Rosenørn-Lehn († 1847).

Hovedgaarden Berridsgaard, under Baroniet Guldborgland, ligger meget smukt, omringet af Stove og nær ved Landeveien fra Guldborg-Færgen til Sørfjøbing. De ældste Eiere, som kendes, høre til Slægten Pehyse, fra hvilken denne Gaard i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede gik over til en anden gammel Adelslagt Blaa;

Berridsgaard.

ved Giftermaal kom den derpaa i Hvitfeldernes Eie (see Maibolle Kirke); Historie-
skriveren Arild Hvitfelds Broder søn, Hr. Henrik Hvitfeld († 1652), var sidste Eier af
denne Familie. Hans Datter Llegaard Hvitfeld bragte Gaarden ved Giftermaal til
Rigshofmesteren Joachim Gersdorff, der 1654 folgte den til en tydsk Adelsmand
v. Harstall, hvis Søøn Chr. Ulr. v. Harstall, Overstaldmester, var en af Christian V.'s
Yndlinger og blev af Kongen overøst med Gunst og Gave, saa at han blev sat ifland
til at forøge Berridsgaards Tilliggende betydeligt; han døde 1719, og Datteren folgte
1729 Gaard og Gods, 380 Tdr. Hkf. foruden Tiender, for 37,000 Rbd. Cour. til en
rig Kjobmands Søøn Abraham Lehn, der som ungt Menneske havde foretaget sig den
bekjendte Udenlandsreise, som man en Tid lang uden Grund satte i Forbindelse med
Tordenskjolds Reise, idet Abraham Lehn skulde have givet Anledning til hiin ulykkelige
Duel, der skilte vor store Søhelt ved Livet*). Paa denne Reise indkjøbte Abraham
Lehn de mange Kunstgjenstande, Natursjeldenheder og Boger, der endnu bevares paa
Drebygaard og Berridsgaard som et smukt Vidnesbyrd om hans Kunstsands og In-

*) Det Grundløse i denne Paastand er godtgjort i „Historisk Tidsskrift“, 2det Bind, i Afhandlingen
„Om Abraham Lehn og hans Slægt“.

teresse for Videnskab, ligesom han senere ogsaa udfoldede megen Virksomhed og Dydighed ved Besyrelsen af sine kethdelige Godser. Han blev odlet 1731 og døde 1757. Sønnen Poul Abraham Lehn 1732—1804, Kammerherre, 1780 Baron, var en af sin Tids dygtigste og virksomste Godsseiere, og arbejdede efter sin Fader, foruden Verridsgaard, ogsaa Høibyggaard; 1775 købte han Drebygaard, 1784 Lungholm. Ved Farbroderen Johan Lehns Død blev han Eier af Hvidkilde, Lindskov og Nielstrup i Fyen. Af Verridsgaard og Drebygaard oprettede han 17de September 1784 Baroniet Guldborgland (see forovrigt Drebygaard). Hovedbygningen er en smuk gammel Bygning, opført 1586 af Fru Elisabeth Friis; den er 2 Etager høi med Taarn og Spir. Ved Gaarden er en smuk Have med herlige Lindealleer. Af Verridsgaard gives paa foregaaende Side en Afbildning efter Professor Kornerups Tegning i antiquarist-topographisk Arkiv.

Taars kaldes i ældre Tid Thornæs.

Vigsnæs (Vignæs, Vilsnæs) Sogn, der, som Navnet alt antyder, danner et i Havet udskydende Næs imellem 2 Vige, hvoraf den ene fra Guldborgland bærer Navnet Hildesvig og den anden fra Søen imellem Smaalandene Taarsvig, er det nordligste Sogn i Musse Herred, omgivet af Maibolle og Taars Sogne, Guldborgsund og Søen imellem Smaalandene. Kirken, vestlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. for Særljøbing. Areal, 2080 Tdr. Land, hvoraf 545 Tdr. Land Fredskov (Vigsnæs Skov og en Deel af Stor Skov), er noget høiere og mere ujevnt end almindeligt paa Lolland; Jordbunden er leret, mergelblandet og stenet. En lille Helm, Vigsø, der ligger ud for Nordspidsen af Sognet, hører til dette. Hk. $163\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., $2\frac{1}{4}$ Td. Skf.

I Sognet findes kun den eneste By Vigsnæs, hvoraf den yderste Spids, bebygget med Huse, benævnes Vestermark, med Kirke, Præstegaard, Skole, Fattighuus, Veirmølle og Skovriderbølg ved Hildesvig. Falt i Sognet 21 Gaarde, 15 Huse med og 18 uden Jord, der med Undtagelse af nogle Beboelser, der ligge samlede ved Kirken, næsten alle ere spredte.

Indbyggere: 396. Jordbrug er Hovederhvervet; noget Skovarbejde høves.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction (Særljøbing), Maribo Amtstuedistrikt og Særljøbing Lægedistrikt; 3die Vglds. 2den Udskrivningskreds 219de Lægd. Kirken tilhører Baroniet Guldborgland. Om Legat, see Taars Sogn.

En ny Kirke er opført 1868—69 efter Tegning af D. Petersen i gothisk Stil, af Muursteen, med kantet Chorafflutning og med et Taarn, der bærer et ottetakter Spir. Over Indgangsdøren er anbragt en Engel i Basrelief af Billedhugger Evens og den Indskrift »Domino et redemptori«. Over Skibet og Choret findes ikke Hvalvinger eller Loft, men et sirligt forarbejdet Tagværk. Altertavlen er et gammelt Maleri, forestillende Madverens Indstiftelse.

Maibolle Sogn, omgivet af Thoreby, Rødsted, Særljøbing Landsogn, Taars og Vigsnæs Sogne (samt Hildesvig) og Guldborgsund. Kirken, midt i Sognet, 1 M. n. o. for Særljøbing. Areal, 3758 Tdr. Land, hvoraf 670 Tdr. Land Fredskov (en Deel af Stor Skov), er lavt, afdalende ned mod Sundet; Jordbunden er stærk leret, navnlig ved Hjelm By. I den Vig, som skyder ind ved Hjelm By, findes 2 smaa ubeboede Helme, der kaldes Maibolle=Der og høre til Sognet. Hovedlandeveien fra Særljøbing til Guldborg Færgested, hvorfra er Overfart til Falster, passerer Sognet. Hk. $375\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., $12\frac{1}{2}$ Td. Skf.

3 Sognet: Byerne Maibølle med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Sosmark med Skole, og Hjelm med Skole; Guldborg Huse (2 G. og 40 H.) med Kro, Veirmølle, Lødsstation og Færgesart til Falster. Ialt i Sognet 59 Gaarde, 53 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 29 G. og 64 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1118. Foruden ved Jordbrug havees noget Erhverv ved Skovarbeide. Ved Guldborg-Færgested udslibes aarlig endeel Korn. Tifferiet er ubetydeligt.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction (Saxtjøbing), Maribo Amtstuedistrict og Saxtjøbing Lægedistrict; 4de Bglds. 2den Udskrivningskreds 212te Lægd. Kirken tilhører Baroniet Guldborgland.

Kirken er opført af store røde Muursteen med en rummelig Udbygning mod Syd og smukke Hvælvinger; Altertavlen, fra 1638, er en Gave af Flemming Ulfeld til Erbhyaard, i hvis ene Capel den fordiim har staaet; Orgelet er givet af den nuværende Kirkeeier. Under Taarnet er Familien Lehn's Begravelse; man erindres herom ved en Marmortavle, som den nuværende Besidder af Baroniet Guldborgland har ladet indsatte med følgende Indskrift: Under denne Hvalving gjemmes Støvet af Hr. Abraham Lehn, Herre til Berritsgaard, Høibygaard, Fuglsang og Prierskov. Født den 10. Mai 1701 og død den 31. Juli 1757. Og hans Hustru Sophie Amalie Edinger, født den 21. Marts 1700 og død den 28. Januar 1768. Af deres tvende Døtre Ingeborg Dorothea, født den 30. Januar 1734 og død den 7. Januar 1751, og Sophie Amalie, født den 4. Juni 1737 og død 20. Februar 1754. Samt af deres Sonneson Johan Lehn, født den 18. Januar 1763 og død den 1. Mai 1766. Velsignelse med deres Minde Tvende Ligestene over forhenværende Eiere af Berridsgaard Otto Hvitfeld, † 1529, og Jacob Hvitfeld (en yngre Broder til Arild Hvitfeld, † 1583, ere af den forrige Kirkeeier hidflyttede fra Saxtjøbing Kirke, hvor de vare udfatte for at odelægges, da de vare anbragte udenfor Kirkeus Indgang. Begge disse Ligestene ere aftegnede af Søren Abildgaard. Series pastorum.

Radsted Sogn, omgivet af Maibølle, Thoreby, Fjelde og Stemminge Sogne samt Saxtjøbing Landsogn. Kirken, midt i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. s. v. for Saxtjøbing. Arealen er 6525 Tdr. Land, hvoraf 1139 Tdr. Land Fredskov (Slaahave, Dyrehave, Studehave, Fruemose, Indeluffet, Laagefrog, Drengestov, Harestov, Hydestov og Fyrrevænget). Det store Mosebrug, der adskiller Guldborgland fra det øvrige Lolland (her paa en Strækning kaldet Radsted Tørvelung), deler Sognet i to Dele, den mindre Deel med Sydvest, den større og lidet høiere beliggende Deel med Nordost; ind i denne Deel af Sognet strækker sig fra Ost en Afdeling af den vidtstrakte Høuemose. Landeveien fra Saxtjøbing til Nykjøbing paa Falster og Landeveien fra Saxtjøbing til Nysted passerer Sognet. Hft. 555 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., 10 $\frac{3}{4}$ Td. Skf.

3 Sognet: Byerne Øster-Radsted med Kirke, Præstegaard, Hospital, Skole og Veirmølle, Nørre-Radsted med Skole og Teglværk, Langet, Hydeshby, Krungernup med Skole, og Pogmerstøfte (oprindelig Bugemosetøfte); Hovedgaarden Hardenberg, under Grevskabet Hardenberg-Neventlow, 80 Tdr. Hft., 522 Tdr. L. Ager, 213 Tdr. L. Eng, en Parcel af denne Gaard Idalund, 47 Tdr. Hft., 582 Tdr. L. Ager og 5 Tdr. L. Eng; Skovridergaarden Carlsberg. Ialt i Sognet 66 Gaarde og 114 Huse, hvoraf 36 G. og 80 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1237. Jordbrug er næsten udelukkende Erhverv. 3 Sognet er et mindre Teglværkeri.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction (Saxtjøbing), Maribo Amtstuedistrict og Saxtjøbing Lægedistrict; 3die Bglds. 2den Udskrivnings-

freds 218de Løgd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Hardenberg-Reventlow. Ved Kirken ligger et Hospital, oprettet 1641 af Palle Rosenkrantz, nu for 20 Lemmer, der nyde aarlig Understøttelse af Fødemidler og Brændsel m. m. samt 46 Rd. i Penge fra Grevskabet Hardenberg-Reventlow.

Kirken, der er bygget af Muursteen, er meget anseelig; den har et høit og smukt Taarn med Kuppel og høit Spiir, der er betydelig skjævt. Spiiret hviler paa 16 blyfladte Piller og giver Kirken et vist elegant Udseende. I Kirken findes en Begravelse for de tidligere Ciere af Hardenberg; i Gravcapellet en Mindetavle, som Palle Rosenkrantz til Krenterup (nu Hardenberg) har sat over sine to forste Hustruer, Helvig Rantzau og Elisabeth Rosensparre, samt et godt Maleri med Portraiter af fornavnte Palle Rosenkrantz, hans tredie Hustru Lisbeth Punge og hans Søn Jørgen Rosenkrantz. I Baabehuset findes Ligestene over Albert Goye til Krenterup, hans Hustru

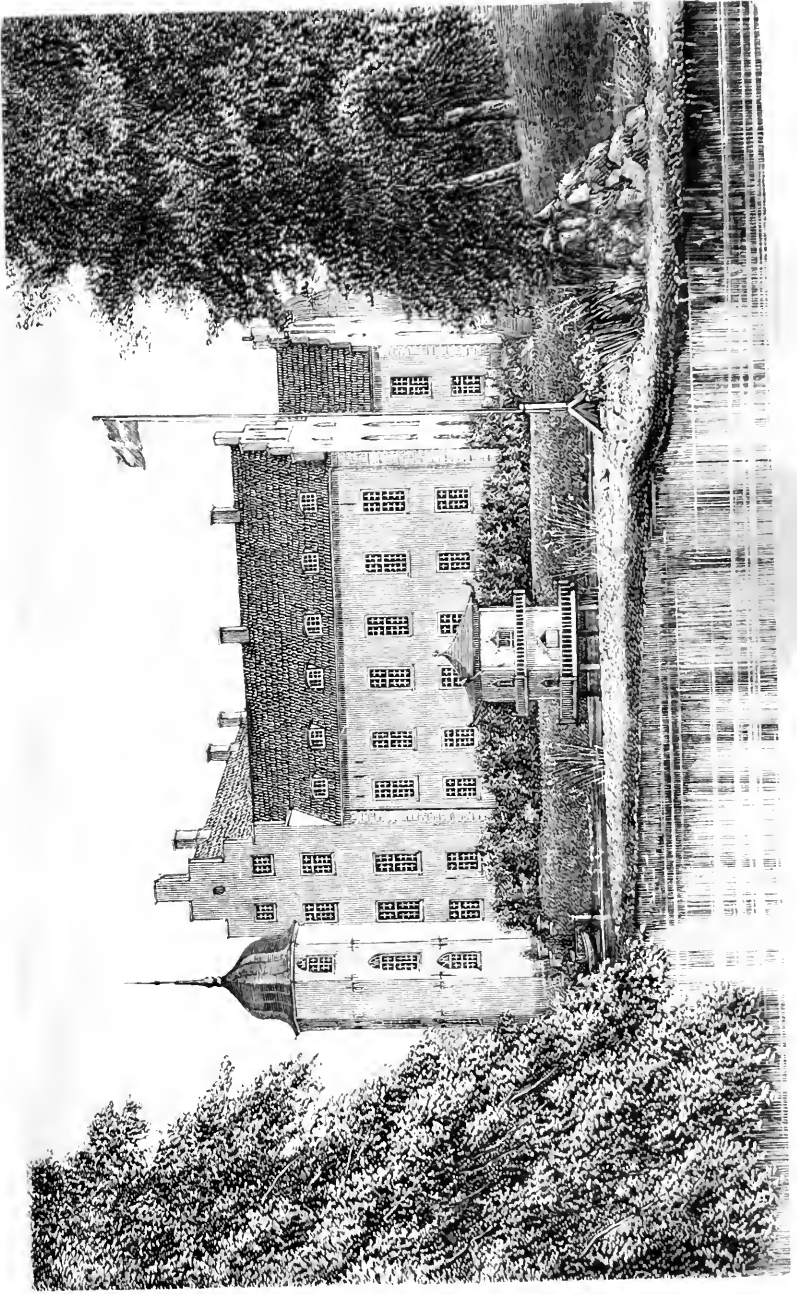
Rådsted Kirke.

Anna Rosenkrantz og deres Søn Otto Goye til Krenterup. Under Gvalvvingen findes Ligene af alle disse og af Domsfru Mette Rosenkrands, † 1631, samt af Fru Elisabeth Rosenkrands, † 1657. I selve Capellet hvilede forhen Ligene af Grev C. T. Reventlow og Grevinde Margrethe Brockdorff med 3 Børn samt en Grev Ahlefeldt og en Grevinde Reventlow; men disse Liig ere nu ogsaa anbragte under Gvalvvingen og denne er nu bleven tilmuret. Capellet udgjør nu en Deel af Kirken. Et andet Gravcapel lod Grevinde Benedicte Reventlow, fød Brockdorff, 1739 opbygge ved Kirkens Nordside; dette blev 1777 nedbrudt, men paa Grunden heraf blev nogle faa Aar efter opført et Sacristi, som forhen kun havde et simpelt Salvtag, der dog ved Kirkens Restauration 1868 blev forandret til Gavltag. Af Kirken gives her en Afbildning.

I Historisk Tidsskrift, 5te Bind, S. 547—58 er meddeelt en Byskræa for Rådsted af Aar 1635.

1406 navnes Bøvner Jens Jakobien i Rådshastadher, og 1407 Fru Atele i Rådshastadher, Gotfred Bangs Enke.

Grevskabet Hardenberg-Neventlow. Hardenberg, det gamle Krenkerup, tilhørte alt i Dronning Margretes Tid den adelige Slægt Gøye. Den første af denne, der eiede Krenkerup, var Axel Mogensen, som var Rigsraad 1403; derefter eiede Sønnen Dnsj Agelsen Krenkerup med Møllen og Bøen og alt Krenkerup Fang m. m. Efter ham tilhørte disse Eiendomme Søs Dlusien af Hesse, der formodentlig var Fornævntes Sou, og som med sin Hustru Mette folgte og skjødede „Krenkerup“ Gaard med Mølle og Dam samt 2 Gaarde i „Hovet“, en forhenværende Bø i Radsted Sogn, til Broderen Hr. Mathias Moltke, Ridder, og Albert Moltke. Den 1ste Mai 1427 skjødede Hr. Mathias Moltke, Ridder, til sin Morbroder Mogens Gøye Halvdelen af Krenkerup, og 1430 skjødede Ewert Moltke ligeledes Morbroderen Mogens Gøye Halvdelen af Krenkerup, og saaledes kom hele Gaarden atter til Gøyerne. Denne Mogens Gøye, der ogsaa kaldes den ældre, var allerede Rigsraad 1428, da Dronning Philippa personlig maglede Forlig mellem ham og en anden Adelsmand Morten Jensen, der ligeledes var Rigsraad. Mogens Gøye synes at have været en Mand af stor Anseelse, og han deltog i Affærtelen af de i 1446 givne Vedtagter om Landboforhold til Bøndestandens Underkuelse, der ere bekendte under Navn af Lollands Vilkaar. Han var først gift med Christine Markmand og dernæst med Ida Falk. Med Sibirævante havde han Sønnen Eskild Gøye, der efter ham eiede Krenkerup og ligesom Faderen tillige Gidsjelfeld. Han var ogsaa en betydelig Mand, var Ridder, Medlem af Rigsraadet, Lehnsmænd paa Lindholm. Han deltog 1497 som Rigets Marsk i Krigen mod Sverrig og førte Overbefalingen ved Belæringen af Kalmar, som han indtog i Juli Maaned samme Aar; ogsaa i diplomatiske Anliggender blev hans Tjeneste benyttet og han deltog saaledes i Forhandlingerne om de 3 nordiske Rigers Forening. Han var gift med Mette Rosenkrands, Datter af Eric Ottesen Rosenkrands, og, efter at hun var gaaet i Kloster, med Sidsel Brahe, Axel Brahes Datter. Han døde 1506 og efterlod Krenkerup Gaard og Gods til den ældste Son Mogens, der blev Rigsraad, og Rigs Højesteret, bekennt for sin store Rigdom og for sin Indflydelse paa Statsstyrelsen, † 1544. Han skal have opført Hardenbergs nuværende Hovedbygning, der dog forhen har havt en Kjøle og et Taarn mere end nu. Efter ham tilhørte Gaarden Albert Gøye, dog fra først af kun med Halvdelen, den anden Halvdeel fik han ved Magestifte med Søsteren Virgitte og dennes Ægtefælle Herluf Trolle. Sønnen Otto Gøye faldt 1566 i Sverrig og Datteren Margrethe blev gift med Peder Brahe til Krogholm, hvem hun bragte Gaarden. Under disses Eie af Krenkerup er den grundmurede Stald bygget, paa hvis Gafl deres Navne lastes; deres Son Axel Brahe († 24de Juli 1613) arvede Gaarden, og den gift efter ham over til hans Enke Elisabeth Rosenparre. Sun ma have foretaget nogle Forandringer ved Hovedbygningen, thi hendes Navn stod forhen paa den ene Gafl. Hun giftede sig 1622 med Palle Rosenkrands, der derefter nævnte sig til „Krenkerup“. Hardenbergs gamle Navn har ved denne Mand, ret en Thyus for den gamle danske Adel og en af dens sidste fremragende Medlemmer, faaet sin største Udbredelse. Vi ville derfor ogsaa dvæle lidt ved hans Livsbegivenheder. Han var en Son af Axel Rosenkrands til Glimminge og Fru Mette Grubbe og var født 1587. Han blev oplært i Sorø Skole, studerede derefter i 2¹/₂ Aar i Wittenberg, opholdt sig derefter flere Aar i Frankrig og Holland, blev 1610 ansat i Cancelliet; men da Krigen Aaret efter udbrød, gif han med Kong Christian imod Kalmar, og han var den Første, som, i Spidsen for Kongens Livjane, ved Byens Indtagelse besteg Volben. Ved Ælsborgs Belæring blev han skudt baade i Armen og i Livet, men kom sig dog deraf. Efter Krigen findes hans Navn baade ved Udførelsen af offentlige Sæver og i diplomatiske Sendinger, saermeelig til England. 1616 gav Kong Christian ham Bordingborg Lehn og 1627 Nykjøbing og Aalholm Lehn; 1632 var han kongelig Commissair ved Skiftet efter Eufedronning Sophie paa Nykjøbing Slot og 1633 slog Kongen ham til Ridder af Elefanten. Han døde 1642 paa Krenkerup og ligger, som foranført, begravet i Radsted Kirke. Forinden i denne Kirke findes ogsaa Portrait af ham paa Rosenholm (gjengivet i Golds photographiske Album). Forinden han ægtede Elisabeth Rosenparre havde han været gift med Helvig Kantjan, og irede Gang giftede han sig 1629 med Elisabeth Lunge, med hvem han havde 10 Børn. Sun skiftede 1649 med sine Børn og Krenkerup tilsalet Jorgen Rosenkrands. Han døde 1660 i Bøvedig (Moderen var alt død 1659) og Gaarden tilsalet nu hans Søstre eller disses Børn. En Datterson af Palle Rosenkrands, Jorgen Steel til Gammel-Estrup, samlede Godset. Han var en af sin Tids rigeste Adelsmænd (om hans Rigdom bærer den store Sal paa Gammel-Estrup Vidnesbyrd ved de mange ham tilhørende Herregaarde, der paa det væbde Tapet ere afbildede, deriblandt ogsaa Krenkerup); han døde i sin kraftigste Alder 1695; hans Enke Fru Bewedicie Margrete v. Brockdorff arvede de lollandske Godser Krenkerup

Sandenbyrg.

og Rosenlund, og ægtede i Aaret 1700 Over-Kammerherre o. s. v. Christian Titl. Greve af Neventlow, en Broder til Dronning Anna Sophie; han oprettede i Aaret 1731 et Stamhuus af ovennævnte tvende Godser paa Lolland samt Korrregaard og døde 1738. Sønnen, Conrad Titl. Greve af Neventlow, døde 1750, og dennes Søn Grev Chr. Titl. Neventlow 1759, efterladende en Datter, der blev gift med den bekjendte preussiske Minister Fyrst Carl August v. Hardenberg. Dennes Søn Chr. Henr. Aug. Greve (Fyrsttitlen frafagde han sig) af Hardenberg=Neventlow arvede de tvende Stamhuuse Krenterup og Frisenvold (ved Randers), hvilket sidste han fik kongelig Tilbedelse til at sælge, og kjøbte derimod Godserne Kjelstrup, Sæbyholm og Christiansdal, hvorefter han af samtlige Lollandske Godser den 13de December 1815 fik erigeret Grevskabet Hardenberg=Neventlow. Greven døde i Aaret 1840. Efter ham fulgte i Besiddelsen hans eneste Datter Ida Augusta, f. 1798, først gift med Kammerherre, Oberst Grev Harald Holtz, † 1839, i andet Ægteskab med C. L. A. D. v. Gersdorff, der 1842 blev ophøiet i Grevstanden under Navn af Gersdorff-Hardenberg, † 1846, og 1856 i 3die Ægteskab med Italieneren S. D. Almajorte, som samme Aar blev optaget i Grevstanden under Navnet Almajorte-Hardenberg=Neventlow. Han blev sindsøyg og døde 1864 i Frankrig; Grevinde døde 1867, hvorefter Grevskabet gik over til hendes Søn (af første Ægteskab, den nuværende Besidder, Kammerherre, Lehnsgreve K. C. L. A. Holdt-Hardenberg=Neventlow.)

Hardenberg er i det Ydre et af de prægtigste Herresæder i Danmark. Det er opført af Nogens Gøye, men senere noget forandret af Palle Rosenkrantz 1631, og senere af Grev Hardenberg=Neventlow, der gav det sit nuværende Navn, moderniseret: dog er Gaardens gothiske Structur tildeels vedligeholdt, og Umbygningen med Smag lempet efter den oprindelige Bygningsmaade. Den nordre Floi er i 3, den østre og vestre i 2 Etager, 3 Taarne med Kuppelspir, høje hvalvede Kjælere. Om Borggaarden findes Grave. Den sjerde Side af denne, der vender ud mod den store og smukke Have, er afsluttet med en lav Muur, forsynet med et Terratværk. Spor af Volde findes endnu. Store og smukke Staldbygninger og Ridehuus. Paa modstående Side gives en Ufbildning af Hardenberg.

Grevskabet bestaar nu af Hovedgaardene Hardenberg, Idalund, en Parcel af samme, Rosenlund, Korrregaard, Kjelstrup (den østlige Deel), Sæbyholm og Christiansdal (den vestlige Deel) med et Jordtilliggende af ialt 4401 Tdr. Land g. M. foruden 2525 Tdr. Land Skov. Efter Statshaandbogen for 1873 har Grevskabet 1758 $\frac{1}{2}$ Td. Hk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 588 $\frac{3}{4}$ Tdr., Bøndergods 742 $\frac{1}{2}$ Td., Kirke- og Kongetiende 427 $\frac{1}{4}$ Td.; i Bankactier 14,000 Rd., Fideicommisscapitaler c. 711,000 Rd.

Thoreby Sogn, det største paa Lolland, omgivet af Rjettinge, Bregninge, Døllejælde, Fjelde, Nadsfod og Maibølle Sogne samt Guldborg=Sund. Kirken, midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. v. for Nykjøbing paa Falster og $1\frac{3}{4}$ M. s. o. for Sækjøbing. Areal, 12,499 Tdr. Land, hvoraf 2600 Tdr. Land Fredskov (Grønge Skov, Storrfkov, Indelukket, Tommerholt, Flintinge=Bykkov, Vesterfkov, Østerfkov, Sønderfkov, Slojerup Skov, Teglfkov, Nykkerup Skov, Frostrup Skov), er temmelig bolgeførmigt, og Jordbunden noget sandblandet. Flintinge=Na, der deler Sognet i trede c. trent lige store Dele og gjennemstrømmer det Guldborgland begrændsende Mosedrag, falder sydlig i Sognet ud i Guldborg=Sund. Den store Hanemose ligger for en Deel i dette Sogn (den øvrige Deel i Nadsfod Sogn). Hovedlandevejene fra Sækjøbing og Nysted til Sundby Færgested passere Sognet. Hk. 1035 Tdr. A. og E., 29 $\frac{1}{2}$ Td. Skf.

I Sognet: Byerne Thoreby med Kirke, Skole, Veirmølle, Flintinge med Præstegaard, 2 Skoler, Veirmølle noget syd for Byen, Nagelsti med Skole og Veirmølle nordvest for Byen, Grønge med Skole, Veirmølle syd for Byen, Teglværk, Nykkerup, Virket, Slojerup, Sundby; Hovedgaardene Rosenlund, under Grevskabet Hardenberg=Neventlow, 84 Tdr. Hk., 638 Tdr. l. Alger, 26 Tdr. l. Eng, 31 Tdr. l. Mose og 50 Tdr. l. Græsning, tildeels belagt med store Stene,

Fuglsang, 70 Tdr. Hk. A. og E., 540 Tdr. L. Ager, 121 Tdr. L. Eng, og Prieriskov, 40¹/₂ Tdr. Hk. A. og E., 368 Tdr. L. Ager, 43 Tdr. L. Eng (de 2 sidstnævnte Gaarde tilsammen 8 Tdr. Skff. med 1492 Tdr. L. Skov, 566 Tdr. Hk. Fæstegods, Thoreby Kirke med Kirke- og Kongetiender); Aulsgaardene Nagelsti Skovgaard, 18 Tdr. Hk., 193 Tdr. L., Langedaarden, 12¹/₄ Tdr. Hk., 140 Tdr. L., Grængegaard, 14³/₄ Tdr. Hk., 216 Tdr. L. Ager, 14 Tdr. L. Eng, 2 jordløse Huse. Ialt i Sognet 142 Gaarde, 198 Huse med og 47 uden Jord, hvoraf 82 G. og 142 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 2715. Det væsentligste Erhverv udenfor Jordbrug er Skovarbejde.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction (Saxtjøbing), Maribo Amtstuedistrict og Nykjøbing Vægedistrict; 4de Vgfd. Sognets nordre Deel (Grænge, Thoreby, Nagelsti og Prieriskov) 2den Udskrivningskreds 216de og den søndre Deel (Kluntinge, Nykkerup, Sløserup, Birket, Rosenlund og Fuglsang) 217de Vægd. Sognet, der er inddeelt i 2 Sognevogeddistricter, det nordlige og sydlige, danner en egen Commune. Kirken tilhører Besidderen af Fuglsang og Prieriskov Godser. Sognet har 2 Fattighuse og følgende 4 Legater: det Brygmuske, 200 Rd., og det Sandøeste, 400 Rd., der tilhøre Communeassen, det Emerente Raben-Levegauke Legat, 3 Rd. 94 s aarligt, til Bøger for fattige Skolebørn, og det Bruusiske Legat, stort 200 Rd., hvoraf Renten uddeles til 4 fattige Enter udenfor Fattigvæsenet.

Thoreby Kirke er heelt opført af Muursteen; Kampesteen spores kun i Grunden. Kirken tiltrækker sig Opmærksomheden ved sin for en Landsbykirke uædvanlige Form. Seer fra Syd viser den en Høikirke med Vinduer over det lavere Sideskibs Tag, medens Høikirken ikke træder saaledes frem paa Nord siden, fordi et og samme Tag dækker den og Sideskibet. Man adskiller i denne Kirke tydeligt 4 Bygninger: Den oprindelige Kirke, nu Midtskibet, har fra først af været et af stærke Mure indesluttet rektangulært Rum enten med intet eller med fladt Brædeloft; ved en halvcirkelformet Triumfue er dette Rum skilt fra og forbundet med det lavere Chor, en Bygning, som maaffee oprindelig har været overhvalvet, som nu, skjønt Krydshvalvingen ikke kan have sluttet sig til Triumfueens Indside ganste som nu. Nu slutter Choret med en flad Gavlmuur, men Spor paa Udsiden af en større tilmuret foroven rund Nabning hidrører muligens fra en lav halvtags Absis. Dog er dette kun en løs Formodning. Til Kirkens sydlige Langside har sluttet sig to eller 3 Capeller med Hvalvinger. Disse Capeller ere nu forenede indbyrdes og udgjøre Kirkens sydlige Sidegang. Naar denne Forandring er skeet, er ubekjendt, men sandsynligvis samtidigt med den er til Kirkens Nordside opført en heel Sidegang, hvis upaatvibseligt oprindelige Hvalvinger have sig betydeligt højere end Capellernes paa Sydsiden. I begge Sidegange eller Sideskibe ere Vinduer, der giver Kirken godt Lys, men hvis Form selvsølgelig intet lærer om Bygningens oprindelige Stil. For at tilveiebringe Forbindelse med de 2 Sidebygninger og derved forvandle dem til Sideskibe ere den oprindelige Kirkes 2 lange Sidemure gjennembrudte hver med 4 udhugne foroven halvcirkelformede Nabninger saaledes, at der paa hver Side er bleven staaende 3 Stykker, der nu tage sig ud som svære Muurpillers, hvilke bære 4 halvrunde Arkader, men som ved nærmere Eftersyn tydeligt vise sig at være Levninger af de oprindelige, massive Sidemure. Dette seer man blandt andet paa disse Muurpillers Udside, ind imod den nordlige Sidegang, hvor der vise sig Levninger af den horizontale List, der som et Ornament har løbet langs henad den oprindelige Muurs nederste Deel lidt ovenfor Grunden. Om disse Sidemure for Gjennembrudt have haft en lavere Række Vinduer kan nu ikke sees, da de Stykker af Muren, hvor de muligen have været anbragte, ere borttagne ved Gjennembygningen. Høikirken har nu paa begge Sider de oprindelige Vinduer ovenover de lavere Sideskibe; Vinduesrækken paa Sydsiden er rundbuet, paa Nord siden, hvor den er tilmuret, da Lysaabningerne maaffeebes af Sideskibets Hvalvinger og Tag, derimod spidsbuet, skjønt den er samtidig med Sydsidens parallelle Række af rundbuede Vinduer. Har

Kirken fra sø-*s*t af kun havt disse øverste Binduer, maa den i sin Hovedafdeling have været temmelig mørk, medens Alterets Omgivelse i Chorbøgningen har havt godt Lys. Høikirkens, den oprindelige Kirkes, tydelige Langmur viser paa sin Udsid: under Sidesfribets Tag et oprindeligt Muurornament, som ikke sees tilsvarende paa Nord siden, saa at dette i Forbindelse med Binduernes forskellige Form rober en oprindelig Forskjel i Behandlingen af den første Kirkes 2 Mure. Uvåatviseelig paa samme Tid som de 2 Sidesfibe ere forbundne med Kirken, og dennes Sidemure derfor gjenembrudte, er saa denne overhvalvet, idet der paa Indsiden af begge Nætter Muurpiller — Leaningene af de gamle Sidemure — er anbragt Forstærkninger og opadløbende Lister, der bære Krydshvalvingerne, hvilke mod Vest statte sig til Indsiden af den vestlige Gavlmur, mod Ost til Muren over Triumfbuen og dermed hav: borttaget den øverste Deel af en halorund Fordybning ovenover denne, hvor man kan tænke, at der skulde have været anbragt Malerier paa Muurfladen, som nu dækkes af Kalkpuds. Den 4de Hoveddeel af Bygningen er Taarnet. Dette er ikke samtidigt med den oprindelige Kirke, men efter Muurværkets Stof og Behandling at domme, neppe meget yngre. Inde i Taarnet sees tydeligt: Profilen af den oprindelige Kirkegavl med et Muurornament i Toppen. Gjennem denne vestlige Gavlmur har været Hovedindgangen til Kirken; men nu er denne Dør tilmuret og i Taarnet er indrettet et Begravelsescapel for Geheimeraad Valmoden med Frue, født Lehn, der eiede Fuglsang og Prierksof. Her staae 4 Kister, de 2 Nævntes med Indskriftsplader og et ret net Monument med Fruens Portrait-medailon er anbragt i Muren. Denne Begravelse indtager dog kun en mindre Deel af Rummet i Taarnet, der har et usædvanligt stort Areal. Disse Omstændigheder, Taarnets senere Tilbygning og dets store Grundflade fremkalde nogen Formodning om, at det muligen har været bestemt til Forsvar og Tilflugt for Befolkningen i urolige Tider. Herfor taler ogsaa dets Beliggenhed mellem Guldborgsund og det engang seilbare Sund, der fra Nagelsii til Sørfjøbing har affaaet hele den nordøstlige Deel af Volland. Det slade Loft eller Mangelen af Loft, Triumfbuen fra Kirken til Choret med sin nischagtige slade Muurfordybning over Triumfbuens Rundbue samt Profilen af de gamle Binduer i Forbindelse med Syd murens og den vestlige Gavlspidens Muurornament synes at henføre den oprindelige Kirke til Slutningen af Rundbuestilens Tid.

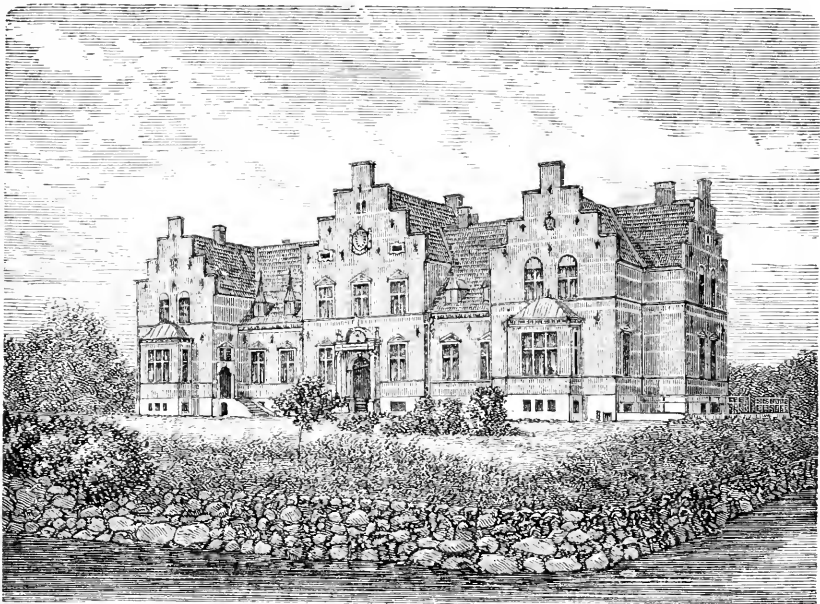
Den bekendte Digter Hans Nordrup var Præst her fra 1747 til 1750. Ogsaa den dansk-latinske Digter Jens Jørgensen Sabolin Vibergius var Præst her (1559—1576). Han fik af Kong Frederik II. Diplom og Vaaben som Poeta laureatus. Herom see Danske Samlinger I, S. 176.

En af de tidligste Giere af Fuglsang var Lyder Kabel, Lehnsmænd paa Ravnsborg i det 15de Aarhundredes første Halvdeel. I Kong Hans's Tid tilhorte Fuglsang den gamle adelige Slægt Neb, fra hvilken den ved Arv kom til en anden Adelslægt Bolle, og fra den ved Giftermaal til Ruderne, nemlig Hr. Knud Rud til Bedbogaard, som var gift med Fru Dorthé Madsdatter Bolle og døde i Aaret 1554. Sønnen, Erik Rud, arvede Fuglsang; han deltog ligesom Broderen, den berømte Otto Rud, i den nordiske Syvaarskrig og var med i flere Vatailler; han var nok forøvrigt af en lidet fredelig Natur, og havde allerede i sin Ungdom havt en blodig Strid med en Adelsmand Niels Skram, som han 1542 ihjelskaf paa Vognserup i Sjælland. Han døde 1577, og hans Søn Corfitz Rud til Sandholt arvede Fuglsang, som han ved sin Død 1630 efterlod til en Datter, Fru Helvig Rud, gift med Hr. Gregers Krabbe, Nigstraad og Stattholder i Norge, † 1655. Efter en kort Tid at være eiet af Familien Daa blev Fuglsang kjøbt af Dronning Sophie Amalie, efter hvis Død 1685 den tilfaldt Kronen, men blev 1725 tilligemed Prierksof, som var bleven oprettet af nedlagte Bøndergaarde, solgt til Kammerherre, Støttamtmand v. Gabel. Denne solgte Aaret efter begge Godserne til Hr. Abraham Lehn, hvis Sigerføn Geheimeraad v. Wallmoden († 1793), blev Eier af Fuglsang og Prierksof, som forbleve i hans Familie til Aar 1818. Siden have de været i den Neergaardste Families Besiddelse, nu Cand. politices K. B. de Neergaard.

Paa Fuglsang er den nye grundmurede Hovedbygning med Kjaelderetage og giennemgaaende Kvis, der var opført 1840 og 1841 og som nævntes i forrige Udgave af nærværende Skrift, i Sommeren 1868 nedreven fra Grundben og en aldeles ny anselig Hovedbygning opført i gennemført gothisk Renaissancestil efter Tegning af Arkitekt Zinn. Af Bygningen gives paa efterfølgende Side en Afbildning efter et photographisk Billede fra 1873. Efterat Udbuscene ved Lynild vare afbrændte 1851, er i samme Aar og i 1852 opført nye grundmurede Udhuse i 2 parallelt løbende Langer, 160 Alen lange og 26 Alen brede. Forvægterboligen og Meierbygningen ere endnu nyere Bygninger.

Hovedgaarden Prierfkov (om dens Historie see ovenfor) har et i 1854 opført grundmuret Stuehuus og Staldhuus, der parallelt med Lade og Magasiner er 132 Alen langt og 26 Alen bredt. Ladegaarden og Kornmagasinet ere af Bindingsværk. Paa en lille bakket Skovholm paa Fuglsang Mark, hvortil der støder en ved Stranden liggende Saltningseeng, som i sin Tid skal have været seilbar Sø, siges der at have staaet en gammel Borg. Ved at grave midt paa Holmen, der udgjør $1\frac{1}{2}$ Td. Land, finder man endnu Ruiner af gamle Bygninger, nemlig Kampesteen og Mure af gamle store røde Muursteen.

Rosenlund er oprettet som Herregaard af en nedlagt Landsby Gjeltofte af Hr. Palle Rosenkrantz paa Krenkerup, efter Sagnet til hans Jagthunde, og har en grundmuret Bygning fra hans Tid. Efter ham tilhorte Gaarden hans Svigerføn, Geheimeraad Erik Rosenkrantz til Rosenholm († 1681), og flere af Rosenkrantzernes Familie; derefter Reventlowerne, der af denne Gaard og Krenkerup oprettede et Stamhuus (see Krenkerup).

Fuglsang.

Slemminge Sogn, omgivet af Annerfognet Fjelde, Musse, Godsted, Engestofte og Baabensted Sogne samt Saxløbing Landsogn og Næstved Sogn. Kirken, midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. s. v. for Saxløbing og 1 M. c. s. v. for Maribo. Arealet, 3406 Tdr. Land, hvoraf endeel Skov (Indtægten, Hegningen, Ettehave Skov) og 37 Tdr. Land Fredfkov, er i den nordlige Deel lavt, i den midterste Deel lidt bakket, og mod den sydvestlige Deel højt; Jordbunden er leret og noget stenet. En Deel af den lille Heirede Sø ligger paa Sognets sydvestlige Grændse. Landeveiene fra Maribo til Nysted og fra Saxløbing til Nysted passere Sognet. Hk. 375 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Store-Slemminge (indbefattet Venævnelserne Brandstolpe, Rødegårdene, Østerby eller Øster-Slemminge

og Kistofte) med Kirke, Præstegaard og Skole, Lille-Slemminge, Udstolpe med Skole og Veirmølle, Heirede og Ettehave; Hovedgaarden Nørregaard, under Grevskabet Hardenberg-Reventlow, 67 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., 536 Tdr. L.; Gaarden Kamperhave. Takt i Sognet 53 Gaarde, 77 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 27 G. og 54 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 839, hvoraf en Deel ved Siden af Jordbrug ernærer sig ved Skovarbejde.

Sognet hører under Musje Herreds Jurisdiction (Saxkjøbing), Maribo Amtstuedistrict og Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 209de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm. Pastoratet eier et Legat, stort 400 Rd., til de Fattiges Rasse.

I Kirken, som er opført af Muursteen og har Taarn og firfidedt Spiir samt Svalvinger, findes en Piiigsteen over Hans Laurjen af Familien Baden; han commanderede den danske Flaade under Gulland, som den 29de Juli 1566 kæmpede hele Dagen med de Svenske, men den følgende Dag, i en rasende Storm, for en stor Deel gif til Grunde, idet 16 Skibe sønderfloges og 7000 Mand druknede, iblandt dem den ovennævnte danske Admiral. Ulykken foraarjagedes tilveels derved, at en stor Deel af Officererne og Mandskabet samme Dag havde været i Land for at begrave med al mulig Stads en falsken norff Herremand. „Her maatte nogle Tusinder druknes, paa det at Een kunde ligge tor,“ siger Holberg.

Nørregaard tilhorte i det 16de Aarhundrede den ovennævnte Familie Baden. Hans Laurjens Enke, Fru Karine Gyldenstjerne, overlevede ham længe; hendes Son, Christen Hansen, var Lehnsmænd paa Kronborg og er bleven bekjendt af sin Strid med Peder Rud til Fuglsang, som han slaa ihjel paa Frederiksborg den 2den Decbr. 1592. En Søster til ham, Enke efter Eustachius v. Thymen, folgte Gaarden til Hr. Valde Rosenkrantz, ved hvis Dod den tilfaldt Svigersønnen Chr. Skeel til Softrup. Efter Souverainiteten tilhorte Nørregaard en Otto Josva v. Korff, som myrdede sin Hustru og blev derfor anklaget, dømt og henrettet omtrent 1676. Endelig kom Gaarden til de Reventlower og indlemmedes i Stamhuset Krenterup.

Fjelde Sogn (paa Generalstabens Kort Fjelle), Annex til Slemminge, omgivet af dette, Næstved, Thoreby, Dollejjelde og Musje Sogne. Kirken, midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. s. o. for Saxkjøbing og $1\frac{1}{2}$ M. v. s. o. for Maribo. Areal, 1336 Tdr. Land, hvoraf 80 Tdr. Land Fjeldstov (Fjelde Skov), er jevnt. Landeveiene fra Maribo til Nysted og fra Saxkjøbing til Nysted passere Sognet. Hk. 136 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

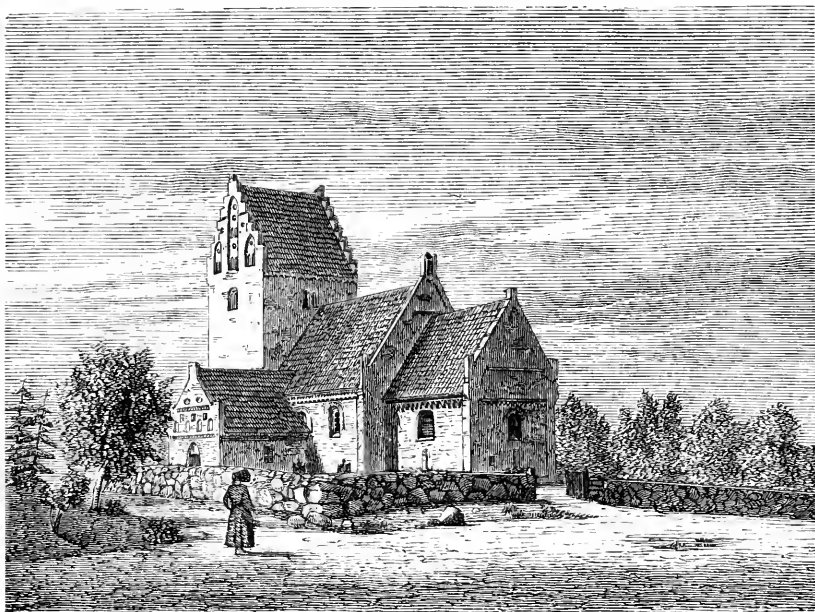
I Sognet: Byerne Fjelde med Kirke, Kartofte; Fjelde Skole, beliggende paa Kartofte Mark. Takt i Sognet 22 Gaarde, 25 Huse med og 17 uden Jord, hvoraf 8 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 369. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, have nogen Fortjeneste ved Skovarbejde.

Sognet hører under Musje Herreds Jurisdiction (Saxkjøbing), Maribo Amtstuedistrict og Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 210de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm.

Fjelde Kirke er opført af Muursteen i Rundbuestil, med senere tilføjet Taarn samt Svalvinger og Vaabenhuus. Da denne Kirke, saavel dens aldste rundbuede Deel som de senere tilføiede Dele, har vel bevaret de Former, som disse dens jarlige Dele have modtaget ved Opførelsen, skal her paa efterfølgende Side gives en Afbildning efter Professor Kørnerups Tegning i antiqvarist-topographisk Archiv.

Kartofte kaldes 1314 Karttofta.

Fjelde Kirke.

Døllefjelde Sogn, omgivet af Annex sognet Musse, Thoreby, Bregninge og Fjelde Sogne. Kirken, midt i Sognet, 1 M. s. o. for Saxkjøbing og ligesaa langt n. n. v. for Nysted. Arealet, 1343 Tdr. Land, er noget bakket. Langet Skov, der ikke er Fædskov, ligger paa Sognets østlige Side. Landeveien fra Saxkjøbing til Nysted passerer Sognet. Htf. 153 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Døllefjelde med Kirke, Præstegaard, Skole, Veirmølle, og Sønder-Langet. Ialt i Pastoratet 35 Gaarde, 53 Huse med og 21 uden Jord, hvoraf 12 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 290. Jordbrug er Hovederhvervet, dog have endeel Huusmænd og Indsiddere Arbeide i Grevstabet Christiansholms Skove.

Sognet hører under Nysted Birks Jurisdiction, Maribo Amtstue-district og Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Vgtds. 2den Udskrivningskreds 226de Lægd. Kirken tilhører Grevstabet Knuthenborg.

Døllefjelde Kirke er opført af Muursteen, har Taarn og Svælvinger. Paa Taarnraablen læses i 4 Rinter H. — E. C. K. — F. S. L. — 1694 (o: Hr. Eggert Christophers Knuth, Fru Søster Lærche).

Valdemar Atterdags Søn Christopher, Hertug af Polland, gav 1362 sin Gaard Thorstrup med alle Herligheder til Præstens Bord i „Døllefjeldt“ for at lade løse Messer for sin Sjæls Frelse. At Præstegaardens Areal endnu er saa stort (17 $\frac{1}{4}$ Tdr. Land, 20 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htf.) antages for en stor Deel at hidvære fra denne Gave. I en gammel Provstebog hedder det herom: „Udi den vestre Mark ligger Tostrup Fang, saa kaldet af en Gaard, som haver været bygget der og kaldet Tostrup“.

Musse Sogn, Annex til Døllefjelde, omgivet af dette, Bregninge, Herridslev, Odsted, Slemminge og Fjelde Sogne. Kirken, syblich i

Sognet, 1 M. n. v. for Nysted. Areal, 1559 Tdr. Land, hvoraf 58 Tdr. Land Fredskov (Vesterkobbøl, Dyrehaven), er i det Hele jevnt, noget hævet i Øst og assænket i Vest og Sydvest. Landeveien fra Særljoberg til Nysted passerer Sognet. Hft. 153¹/₄ Tdr. A. og E., ¹/₂ Td. Eff.

3 Sognet: Byerne Store=Musse med Kirke, Skole og Veirmølle, Lille=Musse; Mussemarre (10 Huse); Hovedgaarden Bramsløkke, under Grevskabet Christiansholm, 44¹/₄ Tdr. Hft. A. og E., ¹/₄ Td. Eff., c. 320 Tdr. L. Ager og 138¹/₂ Td. L. Skov. Om Gaardenes og Husenes Antal, see Hovedsognet.

Indbyggere: 347, som ernære sig ved Jordbrug og ligesom i Hovedsognet noget Skovarbejde.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Bgkds. 2den Udskrivningskreds 227de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Knuthenberg.

Musse Kirke er opført af Muursteen, med runde Buer, senere tilføiede Hvelvinger, uden Taarn. Kloften hænger i en Slags Kvist.

Bramsløkke hører til Danmarks gamle Herregaarde. Den først bekendte Eier af Gaarden var Anders Pedersen, der havde den 1439, da han som Medlem af Danmarks Riges Raad understrev Opfigelsesh brevet til Kong Erik af Pommern. 3 Aaret 1449 tilhørte Gaarden Henning von Haffn, som i Slutningen af dette Aar tilligemed Coert Mostete, Hovedsmand paa Nyljoberg Slot, Johan Frille, Hovedsmand paa Nalholm, og flere Adelsmand var Dommer i en Trætte imellem Borgerne i Særljoberg og Bønderne i Naabensted Sogn om Græsningsret. Senere tilhørte Gaarden Klaus Neberg, der eiede den i 1472, da han med flere Adelsmand sad paa Musse Herredssting Torsdagen før Kyndelmisse. Han havde den endnu henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede. Derpaa tilhørte Bramsløkke i over 100 Aar den adelige Slægt Normand, fra hvilken den ved Giftermaal kom til Familien Steensen, idet Erik Steensen til Solstedgaard var gift med Fru Barbara Normand. Han tilskjødede imidlertid Gaard og Gods 1647 til Fru Lisbeth Lunge, Fr. Palle Rosenkrantz's Enke, hvis Datter Fru Lisbeth Rosenkrantz var gift med Frands Rantow til Estvadgaard; deres Son, den bekendte Generalleutenant Johan Rantow, solgte Bramsløkke 1677 til Joachim v. Schack, Generalmajor (see Kjerstrup), † 1700; Sønnen, Major Otto v. Schack, eiede baade Kjerstrup og Bramsløkke, hvilken sidste Gaard med 202 Tdr. Hft. Bøndergods samt Slemminge og Fjelde Kongetiender solgtes (Skjøde af 1724) for 16,005 Rd. til sidstnævnte Eiers Broder, Generalmajor Niels Rosenkrantz von Schack, efter hvis Død 1731 Geheimeraadinde v. Raben kjøbte Bramsløkke og indlemmede den snart efter i Grevskabet Christiansholm. Bramsløkke Hovedbygning, opført i Midten af forrige Aarhundrede i 2 Etager Grundmuur, er endnu omgivet med Grave.

Øster-Ulslev Sogn, omgivet af Annexsognet Godsted, Herridslev og Vester-Ulslev Sogne samt Lollands-Beltet. Kirken, nordlig i Sognet, 1 M. n. v. for Nysted. Areal, 2035 Tdr. Land, hvoraf 306 Tdr. Land Fredskov (Rilde Skov, Indeløkke), er jevnt, og Jordbunden sandblandet. Landeveien fra Næstved (og) Rødby til Nysted passerer Sognet. Hft. 190¹/₂ Tdr. A. og E., 2 Tdr. Eff.

3 Sognet: Byen Øster-Ulslev med Kirke, Præstegaard og Veirmølle; Skolen omtrent midt i Sognet; Gaardene Hedevigslund, 19 Tdr. Hft., og Lovisehøi, 17 Tdr. Hft. Balt i Sognet 26 Gaarde og 73 Huse, hvoraf 16 G. og 40 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 653. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Nysted Birk's Jurisdiction, Maribo Amtsue- og Lægedistrict; 3die Bgkds. 2den Udskrivningskreds 228de Lægd.

Med Annexfoguet Godsted een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Engestofte.

- Kirken er opført af Muursteen, har midt paa Taget et lille ottekantet Taarn af Træ med et spaanagtigt Spiir, sladt gibslet Loft. I den slade Chorgavl findes et tilmuret Vindue med runde Buer og Soiler og paa Choret sees Muurfrondefe af krydende Buer. Ved Kirkens Restauration 1853 fik Kirken en ny Altartavle, malet af Wegener, forestillende Christuus paa Dommerstødet. Prædikestolen er gammelt Træsfræserarbejde.

Godsted Sogn, Annex til Øster-Musse, omgivet af dette, Engestofte, Slemminge, Musse, Herridslev og Vester-Musse Sogne samt Fuglse Herred. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. s. o. for Maribo. Areal, 1816 Tdr. Land, hvoraf 181 Tdr. Land Fredskov (Svinekøbbe), Kaarup Bønger og Ulriksdals Skov), er i det Hele jevnt. Foruden omtrent Halvdelen af Røgebolle-Sø hører ogsaa den lille Gaase-Sø og en Deel af Maribo-Sø, til hvilken Gaase-Sø har Aflob, til Sognet. Hk. $143\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., $2\frac{1}{4}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Godsted med Kirke og Skole, og Karleby; Sømødhuse med Blegierier, Kaaruphuse; Hovedgaarden Ulriksdal, 48 Tdr. Hk., og Aalevadsgaarden Aalevadsgaard, 13 Tdr. Hk., begge under Stamhuset Engestofte og Ulriksdal. Ialt i Sognet 15 Gaarde og 26 Huse, hvoraf 6 G. og 18 H. udenfor Byerne.

Judbyggere: 263. Jordbrug er Hovederhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgtds. 2den Udskrivningskreds 229de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Engestofte.

Kirken er opført af Muursteen, uden Taarn og Hvalvinger, har tidligere været større.

Ulriksdals gamle Ravn er Bispens D; som dette Ravn viser, var det en biskoppelig Gaard, som efter Reformationen blev inddragen under Kronen og bortforlehneth; i nogen Tid efter Souveræniteten var den bortforpagtet, indtil den omtrent 1690 blev solgt til Geheimeraad H. M. v. Lützow for hans Gaard Søllested med Gods. Bispens D kom nu til at hedde Ulriksdal og blev meget forbedret paa Bygning og Have; de følgende Ciere vare Generalmajor Chr. Fredr. v. Lützow og hans Svigerfæder Kammerherre von Krogh. Henimod Slutningen af forrige Aarhundrede blev Ulriksdal kjøbt af Wichfelderne og indlemmet i Stamhuset Engestofte. Hovedbygningen er opført efter at en Brand den 19de Mai 1860 havde fortæret de af Lützow opførte Bygninger.

Den gamle Bispegaard Aalevad var vistnok i sin Tid heelt omgivet af Søer, der senere ere forvandlede til Enge og Torvemose. Disse Søer forsynedes med Vand fra Udlobet af Røgebolle Sø, der dengang flød ad denne Lei ad Gaas-Sø til, drev Møllen paa den nærliggende endnu kaldte Mølleholm og afgav Leilighed til det Fiske-træk, efter hvilket Stedet har faaet Navn. Det endnu velbevarede Voldsted ligger tæt ved Aalevadsgaard paa en langstrakt Bakke. Denne er paa de tre Sider omgivet af siede Enge og paa den fjerde Skift fra Fastlandet ved en Kloft, ud imod hvilken Borgen har havt Plads. Voldstedet er vel 50 Alen i Nord og Syd og 30 Alen i Øst og Vest, paa det nordøstlige Hjørne gaaer det ud i en Spids og her har maastee staaet et Taarn ved Hovebindgangen. Borgen synes at have været omgivet af en særegen Grav med Vold og der findes tydelige Spor af Bygninger saavel paa den egentlige Borg-plads som paa den anden Side af Kloften. Med Hensyn til Gaardens Historie berettes det, at Biskop Gislef (+ 1307) heelt opholdt sig paa Aalevad og at den ombyggedes af Biskop Baldemar Podesbust (+ 1392). Kammerherre Wichfeld har i et Tillæg af September 1859 til de foran nævnte „Geognostiske og antiquariske Bemærkninger angaaende Aaalslands Centralbasin og sammes nærmeste Omegn“ anført: „De senere Aars Torke og deraf følgende lave Vandstand i Søer og Floder har bragt ubestribte Ting for Dagen. Saaledes har man i Søerne i Schweitz paa smaa Holme, der hidtil

have ligget under Vandstøpen, men nu ere tørre, fundet tydelige Spor af, at Tidsens Folk have bebøet dem i Hytter, der maa have staaet paa Fæle. Dette sluttes bl. M. af, at Holmene nu findes bedækkede med hele Lag af Redflaber o. dekl., nederst hønhørende til Steenalderen, ovenpaa hvilke Gjenstande fra Broncealderen. En Schweizer, Morlot, har udgivet et eget Værk herom. Det var at formode, at noget lignende maatte forekomme hos os, og der er nu virkelig fundet Spor dertil i Maribo søndre So. Efterat flere Steensager vare fundne paa den slade Bred nedenfor Engestofte og paa nogle af de smaa Holme, bestaaende af Blaaleer, som ved Torken ere komne frem over Vandfladen, skete Indberetning til Museet, og Sagen er i de sidst forløbne Aar bleven undersøgt af Prof. Worsaae. Han fandt paa flere Steder, men især paa en lille flad Grund i Søens østre Ende ned imod Somod, en forbanjende Mængde Flintesager. Den gaves Navn af Worsaaes L og, som at al Forstyrrelse og borttagelse af Steen og andre Sager kan forhindres, sat under det Offentliges Tilsyn". Dette er, efter hvad vi troe at vide, blevet meget lettet ved at Vandet atter har dækket Zen, men vi tvivle ikke paa, at den atter vil træde frem for Dagens Lys og blive Gjenstand for nærmere Undersøgelse.

Nordvest for Godsted er en liden Skov paa c. 3 Tdr. Land, hvor der findes 40 Grayhoie. Disse ere af Kammerherre Wichfeld til Engestofte skænkede til Staten og ere F. M.; ogsaa Aalevads Voldsted fredes af Kammerherre Wichfeld.

Vester-Ulslev Sogn, omgivet af Vjer-Ulslev og Godsted Sogne, Juglse Herred og Lollands-Velster. Kirken, vestlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. v. n. v. for Nysted. Arealet, 2869 Tdr. Land, hvoraf nogen Skov (Gammel Kobbøl), der ikke er Fredskov, er lavt, noget lidt mod Juglse Herred (den store Vester-mose strækker sig herfra ind i Sognet med et Areal i dette af 40 Tdr. Land), nedsænket mod Stranden. Til Sognet hører den i Stranden beliggende Kalveholm. Lande-eien fra Rødbby til Nysted passerer Sognet. Hft. 296 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Vester-Ulslev med Kirke, Præstegaard og Skole, Ollehølle, Sørup, Slossse med Skole og Veirmølle, Handermelle og Sandager; Strandby Skole tæt ved Søen paa Vester-Ulslevs Tilliggende. Ialt i Sognet 64 Gaarde, 53 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 27 G. og 40 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 928. Ved Skovarbejde finde endeel Hunsmand Er-hverv; Jordbrug er isvrigt Hovederhvervet.

Sognet hører under Nysted. Birks Jurisdiction, Maribo Amtstue- og Væge-distrikt; 3die Vgtds. 2den Udskrivningskreds 230te Vægd. Kirken tilhører Grevskabet Knuthenborg. Sognet nyder af det Emmerenke Raben-Levekaufte Legat 5 Rd. aarlig til Skolevæsenet og af det Sandøeste Legat en aarlig Rente af 8 Rd. til Sognets Fattige.

Kirken, opført af Muursteen, bestaaer foruden af det egentlige Skib af et lavere Chor og et Taarn, begge ligejom ogsaa Gvalvinger senere tilføiede. Gamle rundbuede Vinduer. Spor af Kalkmalerier. Paa Taarnet et Spiir.

Rjettinge Sogn, omgivet af Annesfognet Bregninge, Thoreby Sogn, Nysted Landfognd og Guldborg-Sund. Kirken, sydlig i Sognet, $\frac{1}{3}$ M. n. for Nysted. Arealet, 5449 Tdr. Land, hvoraf 822 Tdr. Land Fredskov (Freilev Skov, Bækkeskov, Sønderhave), er i det Hele jevnt og noget af-dalende mod Stranden. Sognet har gode Torvemejer (Ejke-Mose). Hovedlande-eien fra Nysted til Sundby Færgested passerer Sognet. Hft. 535 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., 13 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Bjerne Kjettinge med Kirke, Præstegaard, Hospital og Veirmølle, Raagelunde med Skole og Veirmølle, Tøkkerup og Freilev med Skole og Veirmølle. Ialt i Sognet 83 Gaarde, 127 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 61 G. og 118 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1399. Jordbrug er Hovederhvervet. Om Vinteren have endeel Huusmænd og Indsiddere Fortjeneste ved Skovarbeide, ligesom endeel arbeide stadig som Dagleiere i den nærliggende Nysted Kjøbstad*).

Sognet hører under Nysted Birk's Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict og Sørfjøbing Lægedistrict; 4de Bgkds. Sognets vestre Deel (Kjettinge, Raagelunde og Tøkkerup) hører til 2den Udskrivningskreds 223de og den østre Deel (Freilev) 224de Lægd. Sognet, der i Forening med Annexet danner een Commune, er inddeelt i to Sognefogeddistricter, det søndre og nordre. Kirken tilhører Grevsskabet Christiansholm. 3 Kjettinge er et Hospital, stiftet 1845 for 24 Personer af Grev Raben til Christiansholm. Til Sognets Skole- og Fattigræsen er henlagt 4 Legater, tilsammen af et Capitalbeløb af c. 1800 Rbd.

Kirken, der er bygget af Muursteen med høie Gvælvinger og et anseeligt Taarn, er smuk og rummelig. Altertavlen og Prædikestolen ere udsorte i Træsnit. Paa Altertavlen, der er skænket af Knud Urne til Marsmarke, findes Urnernes og Grubernes Vaabner og Årstalet 1602. 1860 fik Kirken et udmærket godt Orgel, som skænkedes af Kirkeieren. Series pastorum. Ved Chcrets Nordside er tilbygget et Capel, hvortil Indgangen er fra Choret igjennem to smukt udarbejdede Jerndøre. I dette hvile Justitsraad, Landsdommer paa Lolland og Falster Poul Mathiesen, der døde 1708, og Hustru Ida Portnan, død 1715. Om Povel Mathiesen og Ida Portnan og om Livslægen hos Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedevig Lic. med. Høttelse, der har stiftet et Legat til deres Gravsted's Brydelse „til taknemmelig Erindring om det Bynskab og den Gødhed disse salige Folk mig betret haver“, see Brasch, Vemmetoftes Historie, 3die Deel, S. 109 fig.

Paa Freilev Mark har for staaet et Kors, hvortil knytter sig følgende endnu eksisterende Sagn. Da Freilev Bønder bleve mishandlede af Ridesfogden, forenede de sig om at rydde ham afveien og hele Byens Mænd, Koner og Børn deeltog i Drabet. Da ingen enkelt Gjerningsmand kunde findes, blev Straffen for Mordet eftergivet, men Kongen bestemte, at Freilev By skulde i Bøder give 12 kridhviede Stude. Disse bleve med megen Møie tilbeiebragte paa den tolvte naar, der havde rode Tren, hvilke man imidlertid kaldede over, afleverede Studene og fik Kvittering for Straffebøden. Da Regnen vaskede Kalken af, spurgtes Kongen hvad der nu skulde gøres ved de Freilev Mænd. Kongen svarede: „Intet, de ere nogle Skalk.“ De kaldtes derfor siden „Freilev Skalk“ og fik til Minde om Mordet et Kors paa deres Marker.“ I det af Dr. Larsen efterladte Manuscript om Museum Herred (1848) bemærker han, at et Sted paa Freilev Mark kaldes Freilev Skalkfors. Freilev Skalkfors findes ogsaa endnu ansat paa Mansas Kort over Lolland og Falster.

Nord for Byen Freilev findes Voldstedet af det saakaldte „Freilev Slot“.

I „Kofalsund“ eiede Baldemar Seir omtrent 10 Vol Jord.

Bregninge Sogn, Annex til Kjettinge, omgivet af dette Sogn, Nysted Landsogn, Herridslev, Museum, Døllefjelde og Thoreby Sogne. Kirken, vestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. n. v. for Nysted. Areal, 1855 Tdr. Land, hvoraf 34 Tdr. Land Skov (Bregninge Dredrev og Blangshave), er

*) Som noget Særegt fremhæves, at der til Freilev By hører 40 Tdr. Hfl. Skov, hvoraf Pønterne, skønt tidligere under Grevsskabet Christiansholm, naar de sæt en Gaard eo ipso blive Mediere og have udelukkende Brugsret. Denne Herlighed findes allerede nævnt af Kong Frederik den Anden ved et aabent Brev fra 1576, som tilligemed andre Documenter opbevares af Freilev Bymænd.

temmelig jævnt, og Jordsmonnet, omendstjont i det Hele leret, dog noget sand- og gruusblandet. Htk. 172³/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bregninge Kirke paa en Banke i Nærheden af Byen Grønnegade; Byerne Bregninge, Grønnegade med Skole og Veirmølle, Laagerup og Underup; Thorupgaard (2 Gaarde). Ialt i Sognet 31 Gaarde, 18 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 13 G. og 22 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 414. Jordbrug og noget Skevarbeide er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Bykds. 2den Udskrivningskreds 225de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm.

Bregninge Kirke, ogsaa kaldet Grønnegade Kirke, hoit beliggende, lille, er opført af Muursteen, hvalvet, uden Taarn. Smuk gammel rundbuet Portal. Mindetavle over de i Krigen Faldne.

I Bregninge Kirkegaardssdige fandtes tidligere en Muursteen, der nu opbevares i oldnordisk Museum, med følgende Indskrift: Asa garpi kubl pusi alt Tuka sun sin aok Tuka Haklaks sunar.

Herridslev Sogn, Annex til Nysted Kjøbstad, omgivet af Nysted Landsogn, Bregninge, Musse, Gødsted og Øster-Muslev Sogne samt Lollands-Beltet. Kirken, nordostlig i Sognet, ³/₄ M. n. v. for Nysted. Areal, 2852 Tdr. Land, hvoraf 29 Tdr. Land Fredskov (ved Egholm), er noget mere jævnt end almindeligt paa Lolland og aftaler sig paa ned mod de lave Enge ved Stranden. Landeveiene mellem Nysted, Saxkjøbing og Rødbby støde sammen i Byen Herridslev. Htk. 289¹/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Herridslev med Kirke, Skole og Veirmølle, Skaarup, og Stubberup med Skole; Nylsgaarden Egholm, under Grevskabet Christiansholm, 20 Tdr. Htk. Ialt i Sognet 48 Gaarde og 70 Huse, hvoraf 26 G. og 33 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 727. Jordbrug er udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Nysted Birks Jurisdiction, Maribo Amtstue- og Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Bykds. 2den Udskrivningskreds 222de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm.

Herridslev Kirke er i sine oprindelige Dele opført i Rundbuestil af Muursteen. Taarn med pyramideformet Tag og Hvalvinger ere senere tilføiede.

Egholm er oprettet i Begyndelsen af forrige Aarhundrede af 4 nedlagte Bøndergaarde; den første Her Erik Andersen folgte den til Geheimeraadinde v. Raben for 1670 Rd. eller 100 Rd. pr. Td. Htk. Det antages af Nogle, deriblandt Rhode, til hvem Giesing slutter sig, at Byen Egholm var Theologen Kiels Hemningens Fødested. N. M. Peterjen indskrænker sig til at udsige, at han fødtes i en Landsby ved Nysted, hvorimod Barfod angiver Engebolle ved Rødbby som hans Fødested. Fødselsdagen angives til den 12te (22de) Mai 1513. Forældrene vare fattige Bønderfolk.

Nysted Landsogn, omgivet af Nysted Kjøbstad, Rjettinge, Bregninge og Herridslev Sogne samt Guldborg-Sund og Lollands-Beltet. Areal, 5262 Tdr. Land, hvoraf 1100 Tdr. Land Fredskov (endeel af Bækkeskov, Hestehave, Folehave Skov), er hoitliggende og holseformigt, Jordsmonnet sandblandet. I Sognet findes de jmaa Indsøer Store- og Lille-Sø (Søen ved Nalholm er nu lagt tør) og ved Nysten i Lollands-Beltet tvende ubeboede Holme, Store- og Lille-Skaane.

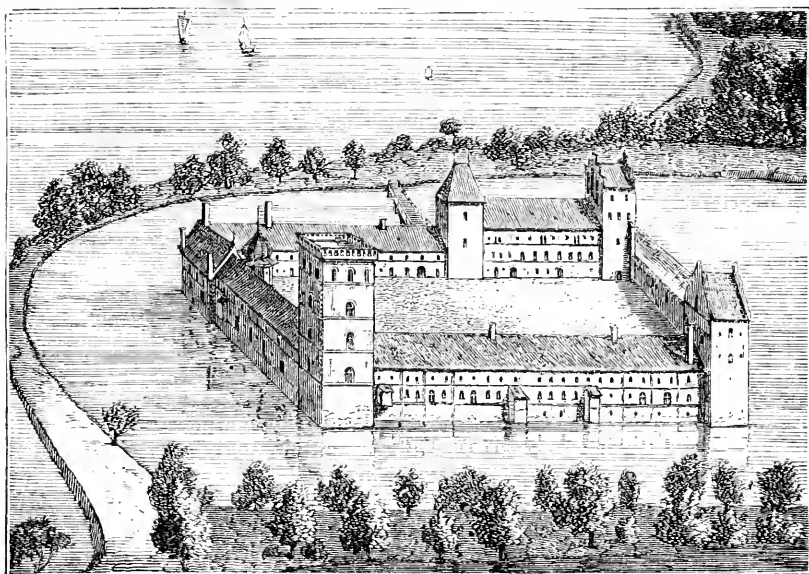
Landeveiene fra Nysted til Nyljøbing og Rødbj pæserne Sognet. Hf. 335 Tdr. A. og G., 18 Tdr. Stff.

I Sognet: Byerne Nalholm, Vandtoere med Skole, og Taagensø; Hovedgaarden Nalholm, Hovedsædet i Grevsfabet Christiansholm, 98 Tdr. Hf. Ialt i Sognet 32 Gaarde og c. 50 Huse, hvoraf 23 G. og 34 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 747. Foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, finder endeel af den arbejdende Klasse Erhverv ved Skovarbeide. Et Teglbærk.

Sognet hører under Nysted Birks Jurisdiction, Maribo Amtstue-district og Særljøbing Lægedistrict; 3die Bygds. 2den Udskrivningskreds 221de Lægd. Sognet danner en egen Commune og har Kirke fælles med Rjøbstaden.

Nalholm, Hovedsædet i **Grevsfabet Christiansholm**, var alt i det 14de Aarhundrede en fast Borg, paa hvilken Lehnsmændene over Lolland boede. Borgen

Nalholm efter Refen.

blev 1326 af Christoffer II. pantsat til Grev Johan af Holsteen, men kom snart, uden tvivl allerede under Baldemar Atterdag, tilbage til Kronen og blev fra 1360—1363 Resident for Kongens Son Christopher, Hertug af Lolland. Den 28de Juli 1366 sluttedes paa Nalholm Slot en Tractat imellem nyssnavnte Konge og den svenske Konge Albrecht af Mecklenborg. I Kong Baldemars Krig med Hansestæderne og de holsteenske Grever beleirede disse Sidste Nalholm, som dog ei blev erobret, da den kongelige Befalingsmand paa Slottet fik en Vaabenstilstand bragt tilveie. I blandt Lehnsmændene paa Nalholm var i det 15de Aarhundrede Hr. Oluf Axlson Thott en kort Tid; under Christian II. Hr. Otto Krumpen. I Grevens Feide blev Slottet taget ved Overtrompling af Christian II.'s Tilhængere, men tvende Aar efter tilbageerobret af Christian III.'s Tropper. Frederik I.'s Enkedronning Sophie fik Nalholm, Ravnborg og Nyljøbing Slotte med Lolland og Falster til Livgeding. Hun døde 1568, hvorefter Nalholm atter fik kongelig Lehnsmænd; en af disse var Hat Ulfstand,

i hvis Tid 1581—88 betydelige Bygningsarbejder foretoges paa Slottet og sammes tvende Taarne. Efter Frederik II.'s Død fik Enkedronning Sophie Lolland og Falster som Livgæding til sin Død 1631; iblandt hendes Lehnsmænd paa Nalholm vare Knud Urne til Narsmark og Hr. Palle Rosenkrantz til Krenkerup. Efter Enevoldsmagtens Indførelse forblev Nalholm som et kongeligt Amt under Kronen; 1670—85 hørte det med det øvrige Lolland og Falster til Enkedronning Sophie Amalies Livgæding, og paa samme Maade havde Enkedronning Charlotte Amalie Slottet til sin Død 1714. Endelig folgte Kongen i Aaret 1725 Nalholm med alt Underliggende samt Bremersvold til Fru Emerentia v. Levegau, Geheimeraad Johan Otto v. Rabens Enke; Kjøbesummen for begge Godserne var paa det nærmeste 95,000 Rd. Kroner, nemlig 60 Rd. pr. Tonde Hovedgaardstørst og 50 Rd. pr. Tonde Bøndergods. Den 16de April 1734 oprettedes af Nalholm med Bramsluffe og Egsholm Grevskabet Christiansholm for Geheimeraadindens Sonneføn Grev Christian v. Raben*, efter hvis Død 1750 Grevskabet gik over til Broderen Geheimeraad, Grev Otto Ludv. v. Raben, † 1791. Dennes Son Grev Fred. Chr. v. Raben var en ivrig Dyrker af Botaniken og foretog store Rejser; paa en af disse døde han i Brasilien 1838, hvorefter Grevskabet gik over til hans Son, den nuværende Besidder Lehnsgreve, Kammerherre, Højjægermester, Doctor philosophiæ Gregers Christian Raben.

Nalholm Slot ligger lige udenfor Nysted By og bestaaer af en svar Bygning i 4 Floie med tvende Taarne, hvoraf det ene, som er indrettet til astronomisk Observatorium, bærer en højt udfjøn Løverbygning af Træ med Altan. Tidligere havde Slottet 5 Taarne, et Træpiir og 2 Karnapper; Murene ere af røde Sten og 4—5 Alen tykke; ud til Marken har Gaarden tildeels bevaret sit gamle ærverdige Ydre. Lige op til Slottet gaar en lille Bugt af Lstersøen, hvilken danner Indseilingen til Nysted og ved en Dæmning adskiltes fra en lille Indsø (hvilken nu, som foransøgt, er tørlagt), saa at Slottet mod Nord, Ost og Syd var omgivet af Vand, skjønt i nogen Afstand. Endnu er det forsynet med Grave, indensfor hvilke der tidligere gik en solid Grundmure af brændte Sten. Sydvest for Slottet ligger Haven, der ikke staaer i umiddelbar Forbindelse med dette. Den ligger paa den vestlige Side af Fjorden imellem denne og en lille Skov, den saakaldte Hestehave. Da Landet hæver sig noget mod Nord og Nordost og Hestehaven yder Beskyttelse mod Vest og Sydvest, er der La mod de farligste Vinde. Imod Syd er Haven tildeels aaben mod Lstersøen, og fra enkelte Steder haves ret smukke Udsigter over Havet og Fjorden. Jordbunden er leret, lidt fugtig, med Underlag af kridtholdigt Leer. Disse heldige Petingelser gjøre dette Sted fortrinligt stiftet til Dyrkning af fremmede Planter. Lythaven bestaaer egentlig af 3 Partier: den ældre Deel, plantet i Tidrummet fra 1796—1814, den yngre Deel, plantet 1830—35, og den saakaldte Vinterhave, for største Deelen plantet paa samme Tid som sidstnævnte. Det ældre Anlag er nærmest at betragte som en Planterafsamling, der for den største Deel er tæt sammentrængt; det yngre Anlag, der ogsaa kaldes Skovhaven, da det er indtaget fra Hestehaven, er meget friere og bestaaer af større Græsplainer med Grupper og enkelte Træer. Foruden disse Dele af den egentlige Lythave findes paa et særegt Stykke det saakaldte System for forskellige Grupper af Planterarter. Af de mange tildeels meget sjældne Træer og Planter, som findes i denne Have, og af hvilke flere forefindes i usædvanlig store og smukke Exemplarer, skal her blot nævnes flere tildeels meget store Tulipantræer, Plataner i 2 Arter (et af Træerne har en

*) Familien Raben er en ældgammel Slægt fra Møllenborg, der alt 1572 nævnes blandt dette Lands Ridderskab. Den første, som kom her til Landet, var Johan Otto von Raben (1645—1719), der traadte i dansk Tjeneste og blev Geheimeraad og i et Par Gange Gobst Sted i Møllenborg, Benderslevgaard i Jylland, som ovenanført gift med Fru Emerence v. Levegau. En Son af ham var Christian Frederik v. Raben (1693—1773), som 1722 ægtebeholdt Berthe v. Pleßén, en Datter af Christian Ludvig v. Pleßén og Charlotte Amalie Steel til Juslinge. Han solgte Gobst Sted i Møllenborg og Benderslevgaard. Han var først Kammerjunior hos den daværende Kronprinds Christian (Christian VI.), Højesteret hos Kronprindsessen, fra 1730—37 Dødsboimester hos Dronning Sophie Magdalene, derefter Stiftammand over Lolland og Falster, 1747 Geheimeraad i Concelliet. Sønnen af ham vare Lehnsgreve Christian Raben (1724—1750); Lehnsgreve Otto Ludvig Raben (1729—1791); Siegfried Victor Raben (1742—1812), isølge Patent af 19de Decbr. 1787; Raben-Levegau, til Stamhuset Reistrup, Geheimeraad, Overrecremenimester (rod uden at efterlade Børn); Carl Adolph Raben (1744—1784) til Næsbølsholm og Ravelse, Geheimeraad, Hofmarial hos Arveprinds Frederik; hans Linie uddøde med Sonnefanten A. S. Raben 1818; Frederik Sophus Raben (1745—1820) til Veldrine og Vekende samt til Kvarstrup og det Raben-Levegau'ske Jideicommiss (Substitution for Stamhuset Reistrup), hans yngste Son Kammerherre Johan Raben til Vekende er nu Besidder af det Raben-Levegau'ske Jideicommiss, i hvilket kan efterfølges sin ældre Broder Carl Wilhelm Raben-Levegau til Veldrine og Bremersvold, Geheimeraad, Kammerherre, tidligere Legationssecretair (1789—1870).

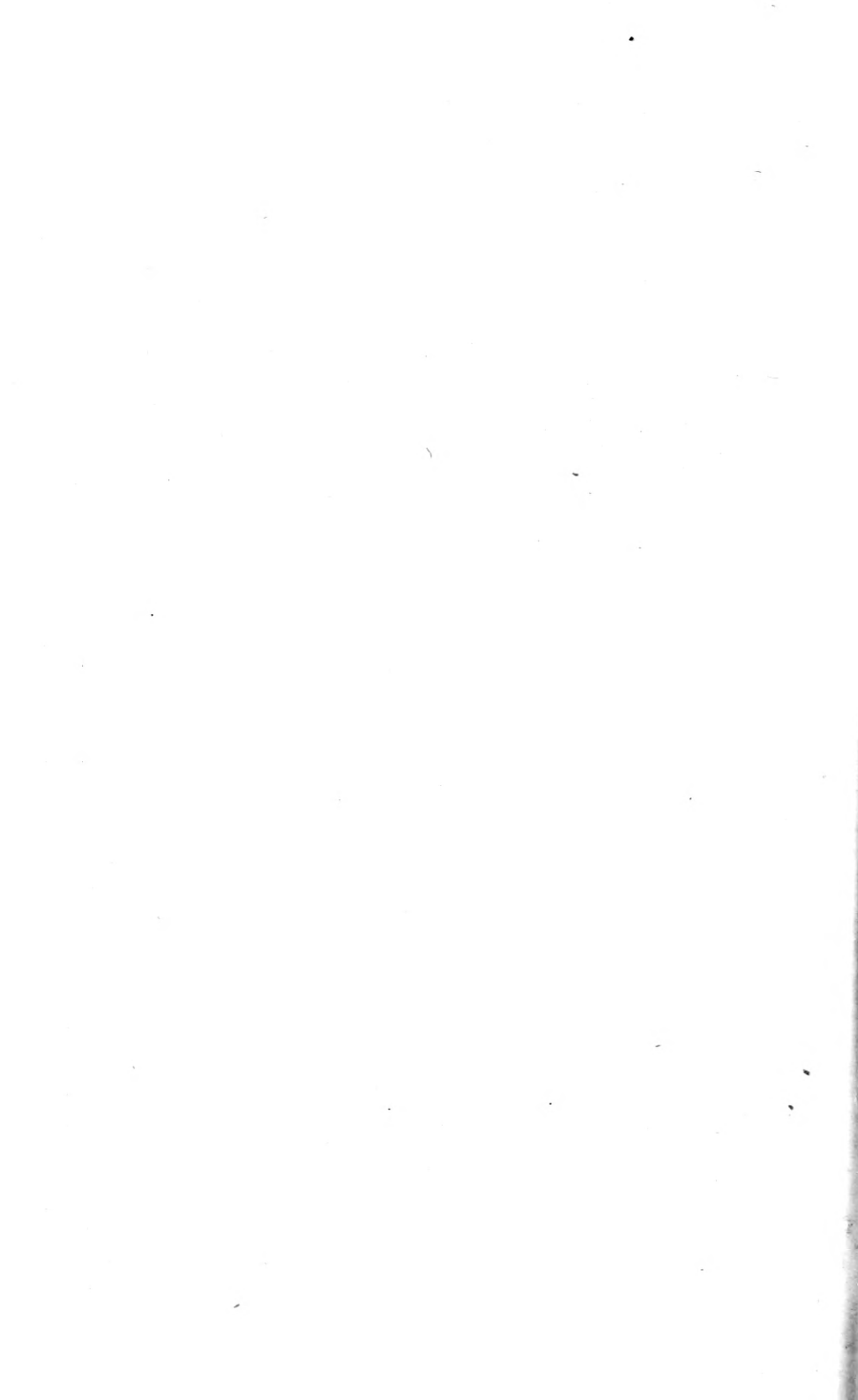
Søide af 66 Fod og et Stammeomfang af 10 Fod), flere Magnolietræer, en prægtig Gruppe af Rhododendrer, en sjelden fylbig og smukt Busk af Savenboom. (Haven er udførligt beskrevet af A. Weilbach i Dybdahls Ledskrift for Haverøsen, 1ste Hærgang 1867, Nr. 1—3). Af Nalholm gives paa modstaaende Side en Afbildning efter Prof. Kornerups Tegning i det antiquarisk-topographiske Archiv og paa omstaaende Side gengives Nalholm efter Afbildningerne, der vare bestemte for Nefens Atlas.

Grevstabet Christiansholm indbefatter Godserne Nalholm, Bramslykke og Egholm og har efter Statshaandbogen for 1873 Stk. af alle Slags 698 $\frac{1}{4}$ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 179 Tdr., Bøndergods 319 $\frac{1}{4}$ Tdr., Kirke- og Kongetiender 200 Tdr.; i Bankactier 8000 Rd., Fideicommisscapitaler c. 882,400 Rd. Hovedgaardenes Jordtilliggende udgjør 1250 Tdr. Land, foruden 2386 Tdr. Land Skov.

Vandtoire kaldes i Valdemars Jordebog Wantawora.

Hultsholm.

Falster,

der ved Guldborg-Sund stilles fra Lolland, ligger imellem $54^{\circ} 33' 26''$ og $54^{\circ} 58' 40''$ nordlig Brede, samt imellem $0^{\circ} 24' 30''$ og $0^{\circ} 52' 16''$ vestlig Længde. Den største Længde (fra Dreghoved til Gjedserødde) er $6\frac{1}{4}$ M.; Bredden varierer mellem $\frac{1}{2}$ og $3\frac{1}{2}$ M.

Kysterne ere i det Hele taget ikke saa flade som paa Lolland; de høine sig saaledes noget (indtil 40 Fod) syd for Grønsund; og saa ved Guldborg-Sund findes nogle Steder høie Kyststrækninger, navnlig mod Syd i Skjelby Sogn (70 Fod). Paa Falsters mod Syd udløbende smallere Deel laa det $2\frac{1}{4}$ M. lange, 3—5000 Alen brede, næsten overalt meget lave Boto-Noer, kun adskilt fra Havet ved en smal Landstrimmel (Langø, Boto, Boto-Fang, Dillet), igjennem hvis sydlige Deel gik et smalt, ofte tilsandet Udløb. Den Deel af Noret, der laa syd for Udløbet, bar særlig Navn af Kobbel-Sø. Nu er Noret, som det nærmere skal blive omtalt, for største Deelen udtørret. Fra Dens Sydspids udskyder i Sydpst det meget smalle, over 1 Miil lange Gjedser-Nev.

Falster er, som det alt fremgaaer af det, der foran om Kysterne er bemærket, i det Hele høiere beliggende end Lolland, men er dog fladere end baade Fyen og Sjælland. Drages Hovedvandsfjellene paa denne D, vil det findes, at de forene sig i et Knudepunkt ved Herreby Mølle, 75 Fod over Havsladen, og Den fremstiller sig saaledes som en tresidet Pyramide. Dette er dog derfor ikke det høieste Punkt paa Den; samtlige Hovedvandsfjæl indeholde høiere Punkter, saaledes findes i det søndre et Punkt ved Stovby paa 82 Fod, Blishøi ved Veggerløse er 80 Fod; i det østre er hele Strøget omkring Meelse og Horbelev og videre ud mod Stranden høiere, saaledes ved Hallsøv 118 Fod; det nordvestre Hovedvandsfjæl naaer i den aasformede Rhyning ved Birket 88 Fod, dernæst er Strøget fra Tortilsstrup over Nørre-Nirkeby, Egelev, Nørre-Åslev og ud forbi Nørre-Vedby gjennemgaaende høiere, fra 80—125 Fod; Vavnehøi ved Nørre-Vedby, Falsters høieste Punkt, er 139 Fod. Det sees, at Vandfjellene i det Hele taget kun have sig til en ringe Høide (næppe en

Trediedeel af den som forekommer paa Sjælland og Fyen). Desuagtet og sjønt Jordsmønnets Former ere meget storflaaede, kan Falster næppe kaldes flad; thi vel findes der saagodt som omkring alle Dens større Vandløb, endog tæt ved Hovedvandstjellene, meget lave og flade Strøg, men Heldingerne ned til disse ere ofte stærkt skraanende, og Den kommer saaledes til at bestaae afvejlende af de mere eller mindre fremtrædende Fald og af de flade, mellemliggende Strøg, der hyppigt løbe ud i Moser. Leret er paa Falster fremherskende i Jordblandingen; de høiere Egne mod Nord og Nordost have en større Bestanddeel af Sand, end der findes i de fladere Egne; Kalk træder flere Steder nær til Overfladen. Skovenes Fladeindhold angives til c. 1 □ Mil og danner et eget Skovriderdistrict (1315¹/₂ Tdr. Land, indbefattende Hanenov Skov, Bangsebo Skov, Dvstrup Skov og Koghav Skov) under 2det Overførsterdistrict. Moser findes især i de mere bakkede Egne. Pileplantningen langs Veie og Markskjel, ligesom ogsaa de af Pilegrene flettede Hegn, ere almindelige paa Falster, dog ikke i samme Grad som paa Lolland. Af Aaer og Indsøer findes ingen af Betydning.

Falster har nu en Jernbane fra Dreghoved til Nykjøbing, der aabnedes den 22de August 1872. Større Landeveie føre fra Gaabense Færge til Nykjøbing, derfra til Stubbekjøbing og fra denne By til Guldborg Færge. En Bro over Guldborgsund aabnedes ved Nykjøbing den 4de Juli 1867.

Falster med Hasselsø har et Indbyggerantal af 27,763, hvoraf i Kjøbstæderne 4967.

Falster danner med Verne Bøge og Farsø af Præstø Amt eet Provsti.

Paa Falster ere Kjøbstæderne Nykjøbing og Stubbekjøbing samt Herrederne Nørre Herred og Sønder Herred med 27 Landsogne, hvoraf de 21 have Søkyster.

3 juridictionel Henseende ere Falsters Landdistricter deelte i 3 Herreder: Stubbekjøbing Herred, Nykjøbing Herred og Falsters vestre Herred. 2 Lægedistricter, Nykjøbing og Stubbekjøbing, under Lolland-Falsters Stiftsphysicat. 1 Branddirectorat. Falster hører under 2den Udskrivningskreds.

Om Falsters og denne Dens Beboeres Forhold til Venden i den tidligere Deel af Middelalderen findes modstridende Efterretninger hos Saxo; paa eet Sted berømmer han Falsiringerues Tapperhed og den ualmindelige Modstand, som de lode Venderne prøve, men paa andre Steder omtaler han Forbindelser, hvori de stode med disse Rigets ødelæggende Fjender. Den sidstnævnte Side af Falsiringerenes Stilling under de vøndiste Krige maa man vistnok fastholde, saa meget mere som det er bekendt og berettet af samme vor Histories Fader, at Kong Valdemar den Store 1159 endog havde i Sinde at hjemløge Falster med Ild og Sværd og tugte dets Beboere for deres Mangel paa Trofskab, samt at Sjællænderne med Glæde grebe denne Leilighed til at hævne sig paa den forhadte D, og at Toget kun forebyggedes ved en heftig Sygdom,

der pludselig overfaldt først Kongen og derpaa Abjalon, og hvori de begge saae en guddommelig Advarsel imod at vende Sværdet imod sine Egne. Af slavisk Oprindelse bærer Navnet Korjelise (sædvanligt skrevet Korjelise eller Korselise) tydeligt Præg. Angaaende Forlehuingerne med Falster er talt i den historiske Indledning til Lolland: Kong Baldemar Seirs yngste Son Christoffer var „Herre af Lolland og Falster“, inden han 1252 blev Konge, og i Rigets Oplosningsperiode efter 1326 var Zen i nogen Tid i den højste Grev Johans Hænder. Med Hensyn til en Indvandring af en lille hollandsk Coloni ved Boto paa den sydøstlige Landstrimmel af Falster i det 16de Aarhundrede findes noget Nærmere i en Afhandling af Pontoppidan om nogle fremmede Folks Ankomst og Forplantelse i Danmarks i Kjøbenh. Selskabs (Viden= skabernes Selskabs) Skrifter III. S. 126—29 (see Væggerløse Sogn). Fra ældre Tider af havde Kongerne Gods paa Falster, der efterhaanden udvidedes til næsten hele Zen. Af dette Gods blev i Christian V.'s Tid oprettet et af Landets 12 Rytterdistricter. Efterat det ved Resolution af 15de August 1763 var blevet bestemt, at hele Rytter= godsset, med Undtagelse af det i det nordøstlige Sjælland beliggende, skulde sælges, blev det falsterste Gods den 9de—12te September 1766 stillet til offentlig Auction i efter= nævnte 10 Dele, hvoraf dog kun Nørre-Ladegaard, Skjorringe og Korjelidsøgaard vare gamle Hovedgaarde.

Delenes Navne.	Tdr. Hft. af alle Slags.	Kjøberne.	Kjøbesum i Rd. D. C.
1) Nørre-Ladegaard, nu Westens= borg	712	Agent v. Westen	53,000
2) Korjelidsø	715	S. Schønning	61,000
3) Skjorringe	699	Cancelliraad Stampe ..	44,500
4) Drupgaard	489	C. Hincfeldey	30,000
5) Stavrbygaard, nu Gjedsergaard	643	Grev Hold	39,000
6) Stangerup, nu Selveiere	520	Kammeraad Kehlet ..	26,000
7) Klodsfov, nu Bennerlund ..	597	Peder Thestrup	35,500
8) Grimmelstrup, nu Hvededal ..	548	Agent v. Westen	32,000
9) Egeuse, nu Baldnæsøgaard ..	619	C. Hincfeldey	34,000
10) Carlsfeldt	510	S. Schønning	41,200

Det separate Bøndergods, som ikke fulgte med Gaardene, blev bortsolgt til 50—100 Rd. D. C. pr. Td. Hft.; ligeledes bortsolgtes Tienderne særskilt for 6—10 Rd. D. C. pr. Td. tiendeydende Hft., enkelt Tiende. Nykjøbing Slot blev solgt til Redbrydelse for 16,718 Rd. D. C. (Om Ryttergodssets Salg see forøvrigt foran I. S. 396—97). Senere kom Staten dog atter i Besiddelse af uoget Fordegods paa Falster, idet Godserne Westensborg og Hvededal samt Baalse By i Slutningen af forrige Aarhundrede atter indkøbtes for at staffe Fæsternerne Tiendomsret over deres Gaarde og for at bevare Skovene. Bønderne til Westensborg (see forøvrigt denne Gaard) fik virkelig ogsaa næsten alle i Aaret 1807, og Hvededals samt Baalse Bønder i Aaret 1816 Skjøde paa deres Gaarde, men disse Sidste kunde under de daværende ugunstige Conjuncturer for Landmændene ikke ubrede deres Skatter og Renter, og gik derfor i 1824 tilbage til at blive Fæstere, og derved fremkom det nye falsterste Gods, stort 625 Tdr. Hft. forinden en Deel Tiender. Dette Gods vil imidlertid nu efter Lov af 8de April 1851 være overdraget til Selveiendom.

Nykjøbing,

Kjøbstad i Sønder Herred under 54° 46' 48" n. B. og 0° 42' v. L., har en smuk Beliggenhed ved den østlige Bred af det her henimod 1000 Alen brede Guldborg-Sund, omtrent midt imellem samme Sunds nordlige og sydlige Udløb, paa en mod Sundet jævnt neddalende Skraaning, mod Nordøst en sid Strækning, tidligere en Bugt af Sundet*), 2³/₄ Mile fra Gaabense Færgested, 3 M. fra Stubbekjøbing, 3¹/₂ M. fra Grønsund Færgested og 2¹/₄ M. fra Guldborg Færgested.

Byen har 23 Gader, hvoraf 4 ere anlagte siden 1856, 473 Gaarde og Huse (i 1837: 282, 1805: 213, 1774: 205), hvoraf 80 paa Byens Mark. Samtlige Bygningers Assurance-sum udgjorde i 1871: 1,715,360 Rd. (i 1858: 1,374,500 Rd., i 1854: 954,790 Rd., i 1847: 612,270 Rd., i 1843: 478,450 Rd.). Byens Flaadeindhold er 886,140 □ Alen.

Nykjøbing Kjøbstadjorder udgjøre 588 Tdr. Land Ager og Eng, af Hft. 78 Tdr. 1 Fdk. ¹/₄ Alb.

Til Nykjøbing Sogn hører foruden Kjøbstad-Communen tillige et Landdistrict, som bestaaer af nogle i Kjøbstadens umiddelbare Nærhed liggende Steder samt Gaardene Westensborg og Eiegod. Landdistrictet har Skole- og Fattigvæsen sælles med Kjøbstaden, og er derfor repræsenteret ved En af dets Beboere saavel i Skole- som i Fattigudvalget. Til de aarlige Udgifter til Skole- og Fattigvæsenet bidrager Landdistrictet en Kvotadeel, der lignes paa Beboerne af dets Forstanderskab, som navnlig med Hensyn til denne Ligning blev oprettet for endeel Aar siden. Da Landdistrictet imidlertid ikke har særskilt Skole- og Fattigvæsen, der ere de væsentligste Communalforhold, kan det neppe siges at danne en egen Commune, ffjønt det har et Forstanderskab. Folkemængden i Landdistrictet udgjør 371 Menneffer.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

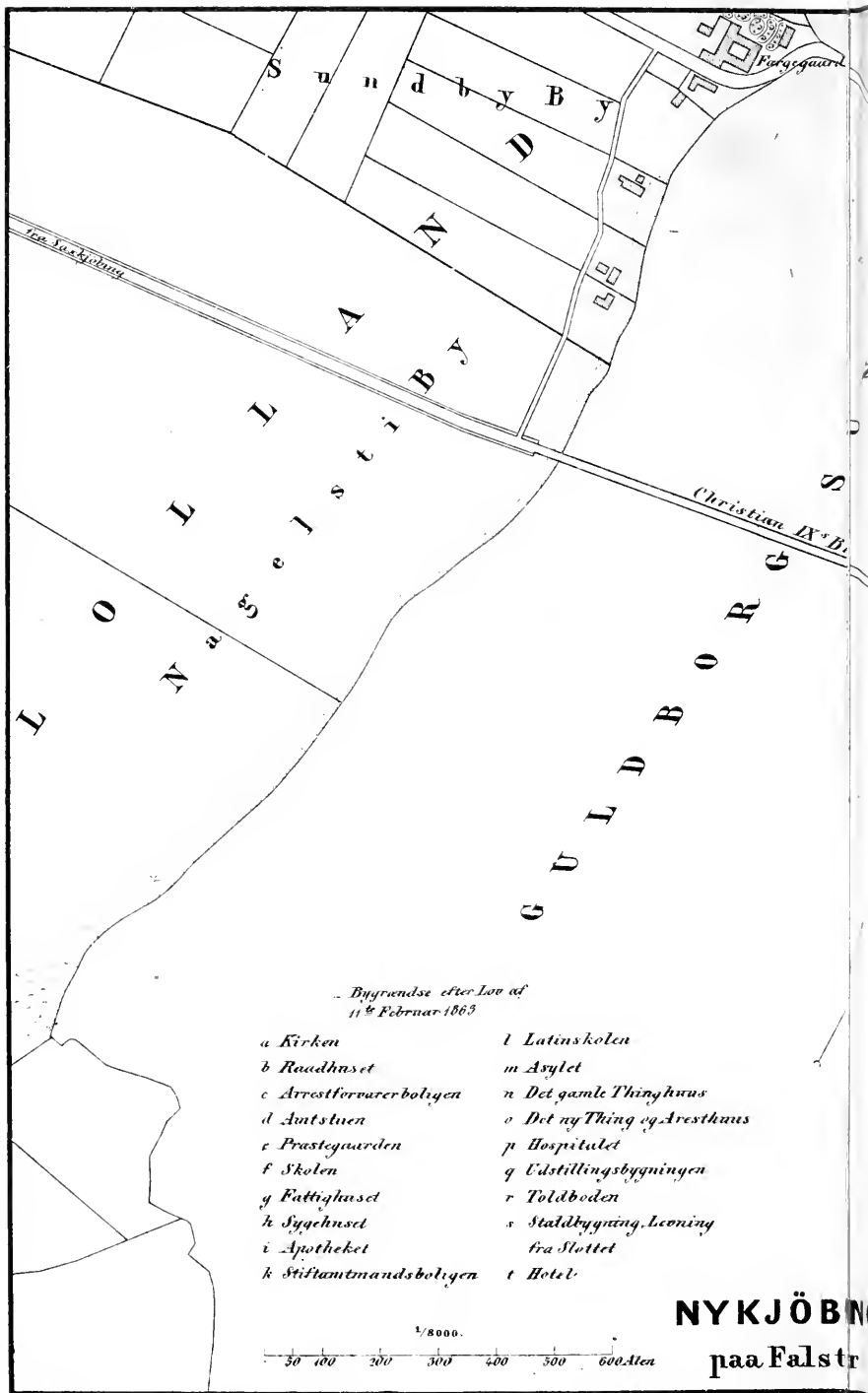
Kirken, den gamle Franciscaner- eller Graabrødre-Klosterkirke, som 1532 tilligemed Klofret blev ferladt af Munkene og derefter overladt Byen til Sognekirke**). Det er en smuk Bygning af røde Steen, med tresidigt Chor og ved den nordre Side et temmelig smalt Taarn med

*) Endnu i Wedels „Indenlandske Reise“ (1806) bemærkes: „Nykjøbing er næsten ganske omgivet med Vand, thi Guldborg-Sund gjør en Indbuat henved den gamle Slotsbæve.“

***) Byens gamle Kirke blev efter fgl. Befaling nedbrudt; den har ligget noget nord for Torvet, hvor en Plads endnu kaldes „Gamle Kirkegaard“.

Bygrænse efter Lov af
11te Februar 1863

a Kirken	l Latinskolen
b Raadhuset	m Asylet
c Arrestforvarerboligen	n Det gamle Thinghus
d Amtstuen	o Det ny Thing og Arresthus
e Præstegaarden	p Hospitalet
f Skolen	q Udstillingsbygningen
g Fattighuset	r Toldboden
h Sygehuset	s Stadsbygning, Leoning fra Slottet
i Apotheket	t Hotel
k Stifantmandsboligen	

1/8000.

50 100 200 300 400 500 600 Alen

NYKJÖBNING
paa Fals tr

Nykjøbing Kjøbstads
Markjorder

V e s t e m b o r g e r d e r

Markjorder

Stads Markjorder

Kirkegaard

Nykjøbing Kjøbstads

Nykjøbing Kjøbstads

Essoerer Plads

De Gælder

Kolleg

Præsteskole

Andersens

HAWLICH
Havnens Plads

Torvet

Kongens

Markjorder

Slotts
køkken

St. Hansens

Kiergetro

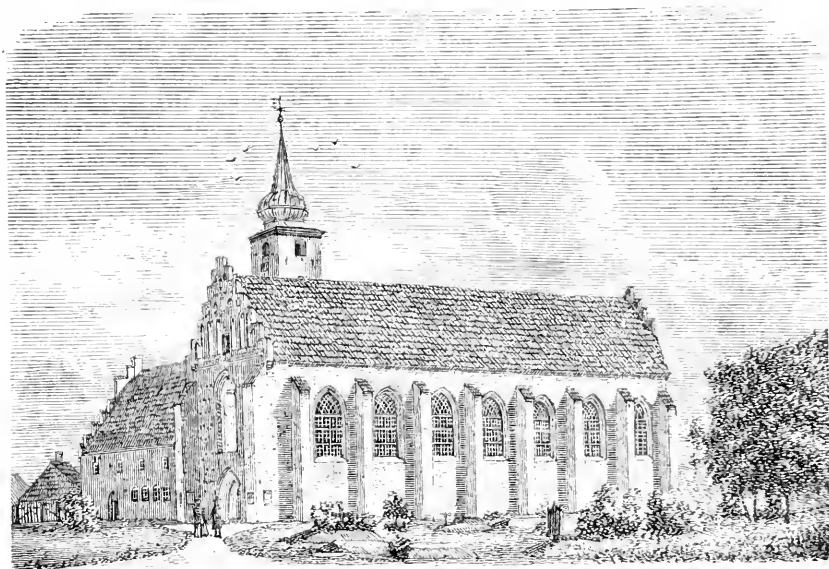
N
D

Svingbro

NG

fobbertakt Spiir, opført i Aaret 1766. 3 vellydende Klofter. Kirken har en anseelig Hovedgang med 7 smukke Hvælvinger, foruden Choret, samt i Nord en Sidegang med lavspændte Korshvælvinger. Denne har sandsynligviis tidligere været Klosters Døngang eller i hvert Fald en Deel af Klosteret. Altartavlen, der blev restaureret 1832, er 1618 skænket af Dronning Sophie. Et Epitaphium paa en Sølvplade over en Oberst Putkammer, der faldt i en Bataille paa Langeland 1659, samt endeel andre Epitaphier over adskillige paa Slottet Afdøde findes i Kirken. Paa dens nordre Bæg hænger den med Portraiter prydede „Meklenborgske Stamtable“ over Frederik II.'s Dronning Sophie af Meklenborgs Forfædre. Dronningens Portrait er nederst, knæstykke i Legemstørrelse med Vaabenskjoldet foran sig; derefter i opadstigende Rækker hendes Ascendenter indtil 32 Ahner; Billederne aftage i Størrelse i hver høiere

Røstjøbing Kirke og det gamle Raarhuus.

Række*). I Aaret 1832 undergik Kirken en Hovedreparation, hvorved der skete endeel Forandringer, som have gjort den lysere og givet den en mere passende Indretning. Nu er den atter restaureret i 1873, ved hvilken Leilighed den har faaet Varmeapparat. En vakker Kirkegaard omgiver Kirken; den Kirkegaard, der nu benyttes, ligger udenfor Byen mod Syd ved Jernbanestationen. Kirken eier en Jordlod paa c. 11 Tdr. Land, men ellers ikke nogen Formue. Af Kirken gives her en Afbildning.

*) Prof. C. Paludan-Müller yttre i sin nedsener citerede Artikel „Gamle Minder om Røstjøbing By og Slot“: Røstjøbing bevarer flere Minder om Dronning Sophie, navnlig i Byens Kirke; bedre var det maaskee at sige: Kirken, som den nu staaer, er et Minde om hende, der har laadet den overbevælte, maaskee ogsaa hende, der lod den nordlige Muur gjennebugge for at lægge Munkenes Korsgang til Kirkens inder Rum. Det er Sophie, der har givet den engang vægtige Altartavle, upaatvilelig ogsaa Prædikestolen, der ganske viser hendes Tid's Kunststil i Smitværks-

Raadhuset, en gammel ved Kirken beliggende toetages grundmuret Bygning (tidligere en Deel af Graabrødre=Klostret), hvori findes et mærkeligt Maleri, paa hvilket Sognepræsten Hr. Jesse Jessen**) (+ 1676) er afmalet med Hustru og 4 Børn. Naar det nye Thing- og Arresthuus er taget i Brug vil den gamle Raadstuebygning foreløbig kun blive anvendt til det Classenske Provindsbibliothek.

Det nye Raad-, Thing- og Arresthuus i Nykjøbing indviedes den 26de August 1873 efter nogle Dage forinden af Architect V. Tvede at være overleveret til Bygningscommissionen, der paa Maribo Amtsraads og Nykjøbing Byraads Begne havde at modtage samme. I nederste Etage findes et rummeligt Auctions- og Sessionslocale, bagved disse Amtsraadets Archivstue og en Stue til forskjelligt Brug, endvidere et Ventesværelse for Vidner og Arrestforvarerens Bolig; i anden Etage forefindes en større Sal og Bærelser for Byraadet, Forligelsescommissionen, Demmeren og Retten; i Sidebygningen 10 Arreste. Bygningens Grund er kjøbt for 3000 Rb., dens Opførelse har medført en Udgift af 29,000 Rb. Af disse 32,000 Rbl. svarer Nykjøbings Byraad 10,000 Rbl., Amtet det Øvrige. Det nye Raad-, Thing- og Arresthuus skal ikke alene træde istedetfor det foran nævnte gamle Raadhuus med dets Arreste, der være gamle Munkceller og underjordiske Munkfængsler, men ogsaa istedetfor de falsterke Herreders Thinghuus med endnu ringere Localer og Arreste, hvilket laa paa Slottets gamle Grund. Af Nykjøbing Raad-, Thing- og Arresthuus gives i Illustreret Tidende for 7de September 1873 en Beskrivelse og Afbildning. Det er herefter bygget i en Stil, der minder om Gøthiken.

Hospitalet, grundet paa en Stiftelse, som indtil Reformationen bestod under Navn af Helliggeistes Huus eller den Helligaands=Capel. Den oprindelige Klosterbygning med Taarn er i Aarene 1818—1832 efterhaanden nedbrudt. De nuværende grundmurede Bygninger ere opførte i Aarene 1821, 1833, 1846—47 og 1862. 80 trængende og svagelige Enker og ugifte Kvinder i Lolland=Falsters Stift, der „formedelst Alder og Strøbelighed ere satte ud af Stand til selv at skaffe sig fornøden Ud-

trydelse. Ogsaa den Mellemborgske Ahnetavle minder om Dronningen og hendes Slægt. Man ser hende der, den kloge anseelige Dame i den sorte Eilskedragt med det sammenslyngede F. og S. i Diamanter paa Brystet, et Månde om hendes Hæfteskab, hvad enten dette Teqn er Frederik den Andens kongelige Navnetræk (Fredericus Secundus) eller, som Andre ville, et Symbol paa hans og hans Hustrues Kærlighed i deres Navnes sammenslyngede Begyndelsesbogsstaver, i begge Tilfælde et Tegn, der kommer mange Gange igjen i alle danske Taabe, anbragt paa Alt, hvad der minder om Kong Frederik den Anden. Af Billederne paa denne Taavle, der har lidt endel ved at bli, hestet til Choret's nordlige Væg, er afbleget af Solen fra de sydlige Vinduer og ved Overmalning, er foruden Dronningens og hendes Forædres, upaarvivelig ogsaa Bedsteforædrenes Portraiter. Blandt disse henleder sig navnlig Dymarkshørbøden paa Morfaderens, Kong Frederik den Fjerdes, fordi det er saa afsyende fra de sædvanlige Billeder, at en ganske anden Original synes at ligge til Grund. Heiere oppe er sagtens endnu et og andet Familieportrait; men tilsidst blive de 32 Ahner Phantastikker. Iøvrigt har Maleren og Heroldieren ikke været ganske rigtig underrettede om Dronningens Forældre, thi det er derimod ikke en bevistlig Feil i Ahnetavlen.

***) Jfr. om denne Mand Jmm. Barfod „Den falsterke Gøitlighed“, I. S. 9—11. Under Billedet læses følgende Vers:

„Da Falster trostestløs Carl Gustav var ihænde
Dg Dommen afsagt var, Nykjøbing stude brænde,
Har denne Herrens Mand for Hønden sig beteed
Dg hele Staden fæst ved sin Veltalenhed.
For sin Fortjeneste ei til et Vre-Minde
Paa denne Raadstue=Sal hans Skilderi at finde,
Han her afmalet staaer med Hustru, Døttre, Søn,
Den Ramme giver nu hans ætste Sonnenføn.“

komme", fortrinnsviis saadanne, som med Hensyn til den Stilling, hvori de have levet, især vilde være lidende, naar de maatte tye til Fattigvæsenet, nyde her fri Bolig, Brænde, Medicin og Lægehjælp samt hver især en ugentlig Pengeunderstøttelse, som er forhøiet til 11 Mk. Det var i Henshold til kongelige Resolutioner af 3die December 1845 og 10de Juli 1861, at Hospitalet har modtaget sin nuværende Udvidelse, hvorefter der er oprettet en særlig Afdeling for værdige og trængende Kvinder af Middelstanden, der hver faae sit Bærelse, men isørigt samme Ugepenge m. m. som de andre Lemmer. Efter Statshaandbogen for 1873 havde Stiftelsen ved Udgangen af 1871 en rentebærende Capital af 408,445 Rd. Af faste Eiendomme eier Stiftelsen foruden Bygningen, til en Assuranceværdi af 64,600 Rd., Fæstegods af Hartkorn 15 Tdr. 4 Skpr. „ Fdk. 1 $\frac{1}{2}$ Alb., endvidere Skov 5 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb. Hk. og Kjøbstadjørder 5 Tdr. 4 Skpr. „ Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb. samt Idestrup Konge- og Kirketiende. Den aarlige Kornindtægt (herunder Canon for bortsolgt Bøndergods) er for Tiden c. 77 Tdr. Hvede, 196 Tdr. Rug, 1408 Tdr. Byg, 130 Tdr. Havre og 53 Tdr. Grter. Endelig mærkes, at der til Hospitalet er henlagt efternævnte Smaalegater, der tildeels ere indbragne under Hospitalets almindelige Capital, nemlig: Fru Inger Billes Legat, en ubekjendt Stifters Legat, Apotheker F. Seidelins Legat, P. Simonsen Alrøes Legat, Elisabeth Lassen, Mag. Bert Meyers Enkes Legat, Jens Gjøstrups Legat, Toldinspecteur Lorens Jessens Legat samt Dronning Sophia Amalies Legat. Efter Kgl. Resolution af 20de April 1872 anvendes aarlig 2000 Rd. af Hospitalets Midler i Portioner af 10 paa 100 Rd., 10 paa 50 Rd., 10 paa 25 Rd. til Understøttelse for Trængende udenfor Stiftelsen, saavel af Mand- som Kvindefønnet, gifte eller ugifte, hjemmehørende i Lolland-Falsters Stift, med fortrinlig Afgang for Trængende, som isølge deres Stilling især vilde være lidende, hvis de ingen anden Hjælp kunde faae end den almindelige Fattighjælp, dog at Arbeidere af begge Kjøn, der have fyldt deres 60de Aar, uden at have nydt Fattighjælp, ikke udelukkes. Hospitalet har et Capel, hvori der prædikes af Sognepræsten hver 14de Dag. En Forstander har Bestyrelsen af Hospitalet.

Et Fattighuus, taget i Brug 1855 og indrettet tillige til en Arbeidsanstalt, og et Sygehuus.

Cathedralskolen, der for Tiden har et Lærerpersonale af en Rector, 3 Overlærere, 5 Adjuncter samt en Timelærer i Sang og Gymnastik, er beliggende paa Slotsgaden. Gaarden erhvervedes i Aaret 1808 og fraflyttedes da det gamle Locale ved Kirken. Skolens Bibliothek eier isølge Overlærer J. D. Hages Testamente af 19de Februar 1834 en rentebærende Capital af 1500 Rd., en Hartkorns=Egalisations Obligation paa 50 Rd. og en Jordlob ved Stege paa 12 $\frac{1}{2}$ Td. Land.

Det Classenske Provindsbibliothek. Dette henstod tidligere paa Korselidsø, men flyttedes i Aaret 1838 til Raadstuebygningens nederste Etage. Bøgernes Antal er senere forøget med nogle Doubletter fra det store Classenske Bibliothek i Kjøbenhavn, og er nu c. 10,000 Bind, meest landoekonomiske, historiske og teknologiske Skrifter. Der udlaanes til By og Omegn, saa at det kan betragtes som et offentligt Bibliothek, skjønt det tilhører det Classenske Fideicommis.

Borger- og Realskolen, opført 1856.

Industrindstillings- og Theaterbygningen, opført af et Actieselskab.
Jernbanegaarden.

Gasværket, anlagt 1866.

Ashybygningen.

Indbyggernes Antal var i 1870: 3645 (1718 af Mdtj. og 1927 af Rvdtj.); i 1860: 3242; i 1855: 2608; i 1850: 2123; i 1845: 2028; i 1801: 1079; i 1769: 1040.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat antages 564 Skattepligtige til en Skatteindtægt af 340,679 Rd.

Byens Handel er tiltaget med den nærmeste Omegns vokende Velstand og navnlig efterat Byens Opvand i 1867 blev forøget ved Anlægget af Broen til Lolland. Det forventes, at Jernbaneanlægene paa Lolland og Falster ville bidrage til dens yderligere Fremvæxt.

Af de vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet ved Ryfjoberg Toldsted: 19,912 Pd. Vin, 3656 Pfl. andre Spirituosa, 10,306 Pd. Humle, 99,425 Pd. Kaffe, c. 24,000 Tdr. Steenful, c. 960 Tdr. Salt, 11,533 Pd. Bomulds- og Linnedgarn, 23,477 Pd. Bomulds- og Linnedvarer, 669 Pd. Silkevarer, 16,554 Pd. Uldvarer, 1,851,748 Pd. Stangjern, 3930 Pd. Risengryn, 39,461 Pd. Sukker, 6645 Pd. Sirup, 561 Pd. Thee, c. 130,000 Pd. Tebakblade, 1575 C.=Pstr. og 35,039 C.=Pd. Trælast.

Den samlede Udførsel af Kornvarer var i 1871: 87,455 Tdr. (i 1870: 82,133 Tdr., i 1855: 59,466 Tdr., i 1854: 71,172 Tdr., i 1853: 58,947 Tdr., i 1852: 75,343 Tdr., i 1851: 70,253 Tdr.), hvoraf til Udlandet 71,680 Tdr., nemlig 37,884 Tdr. Hvede, 32,165 Tdr. Byg, 1496 Tdr. Erter og 135 Tdr. Hørfrø. Af disse 71,680 Tdr. gik til England 29,510 Tdr., til Norge 1100 Tdr., til Holland 3581 Tdr., til Sverrig 500 Tdr., til Slesvig og Holsten 3795 Tdr., til Sydet 1932 Tdr. og til Belgien 31,262 Tdr.

Told- og Skibsafgifterne udgjorde i 1871: 47,315 Rdl. (i 1870: 46,331 Rdl.); Brændeviinsbrændingsafgiften 10,551 Rdl. (i 1870: 10,285 Rdl.).

Skibsfarten var i 1871: i indenlandsk Fart indgaaet 327 Fartøier af 2884¹/₄ C.=Pstrs. Drægtighed med 2241³/₄ C.=Pstrs. Bestuvning; udgaaet 375 Fartøier af 3364 C.=Pstrs. Drægtighed med 2295³/₄ C.=Pstrs. Bestuvning; i indenlandsk Fart indgaaet 243 Fartøier af 4485 C.=Pstrs. Drægtighed med 4091³/₄ C.=Pstrs. Bestuvning; udgaaet 204 Fartøier af 3630³/₄ C.=Pstrs. Drægtighed med 2638 C.=Pstrs. Bestuvning. Ryfjoberg har alt i flere Aar staaet i directe Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn og flere Stæder i Danmark, nu er der ogsaa fra 1873 aabnet en Dampskibsfart paa Næstved.

Ved Toldstedet var ved Udgangen af Aaret 1871 hjemmehørende 39 Fartøier af 661¹/₂ C.=Pstrs. Drægtighed.

Af industrielle Anlæg mærkes: 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgaaer en Avis („Lolland-Falsters Stiftstidende“), 3 Jernstøberier og Raffin-fabriker med tilsammen 45 Arbeidere og et Product af c. 200,000 Pd. Støbegods aarlig, en Tobaksfabrik (beskæftiger 48 Arbeidere og forarbejder 130,000 Pd. Tobaksblade aarlig), et Farveri med Damp=Stampeværk, 2 Garverier, 1 Kalkbrænderi, 2 Skibsbyggerier, 1 Dampmølle og 2 Dampbrænderier, der producere c. 230,000 Potter 8 Gr. Brændeviin aarlig. 3 Landsfognet tæt udenfor Byen er beliggende 1 Damp=Ol=brggeri og 1 Mineralvandsfabrik. Førstnævnte beskæftiger 12 Arbeidere og producerer Ol af 2200 Tdr. Malt aarlig; i Sidstnævnte beskæftiges 8 Arbeidere og produceres 100,000 Dvartflaster Soda= og Seltersvand aarlig.

Kreaturholdet i Nykjøbing var den 15de Juli 1871: 180 Heste, 193 Stfr. Hornkvæg, 64 Stfr. Faar og 294 Stfr. Sviin.

Paa Nykjøbing Bymark ere 9 bebyggede og 18 ubebyggede Lodder fra 1—8 Tdr. Htk., 21 Huse med Jord, 49 uden Jord, 98 ubebyggede Lodder under 1 Td. Htk.

3 Nykjøbing afholdes aarlig 4 Markeder: i April med Heste og Kvæg, i Juli og October med Kram, i November med Heste og Kvæg.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged, By= og Raadstueskriver i Nykjøbing samt Herredsfoged og Skriver i Nykjøbing Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedfatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse= og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægning= samt Veie og Vandløbsvæsenet; f) for Gasværket og den offentlige Belysning; g) for Commuenens Bygninger og andre Eiendomme samt Vandvæsenet.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 8517 Rd., Skolevæsenet 4981 Rd., Nets= og Politivæsenet 1194 Rd., Brandvæsen 1575 Rd., Medicinalvæsen 489 Rd., Byens Gader og Veie 513 Rd., Gadebelysning 810 Rd., Bidrag til Statskassen 6032 Rd. (deraf overordentlig Skat efter Lov af 2den Juli 1870: 4773 Rd.), Amtsrepartitionsskonden 146 Rd., Amtsskolefondens 287 Rd. Af fornævnte Udgifter er tilveiebragt: a) ved særlige Indtægter 6348 Rd., b) ved Paaligning 22,253 Rd. (paa Grundskat 1538 Rd., Humskat 1503 Rd., Formue= og Leilighedsstat 19,212 Rd.), c) Bidrag fra Landsfognet 817 Rd., d) Overordentlig Skat efter Lov 2den Juli 1870: 4773 Rd.

Ved Udgangen af Aaret 1871 eiede Commuenen: a) i rede Penge og Obligationer 27,320 Rd., b) i faste Eiendomme 75,300 Rd. Commuenen skyldte til samme Tid 75,910 Rd.

Den nu fuldbendte Opførelse af et nyt Raad=, Thing= og Arresthuus for Byen i Forening med Nykjøbing Herred og Falsters vestre Herred har medført en Udgift af 30,000 Rd., hvoraf Byen bidrager 10,000 Rd.

En Restauration af Kirken, som udføres i 1872 og 1873, medfører en Beføstning for Byen af 20,000 Rb. Til begge Arbeider tilveiebringes Midlerne ved Laan.

Af Legater mærkes: Kjøbmand Christen Løyes og Hustru Karen Margrethe Løyes Understøttelseslegat, som eier en Capital af 7300 Rb., og Karen Margrethe Løyes Legat til Understøttelse for trængende Sømænd med en Capital af 1000 Rb. Det Mohrenholtske Legat, som bestyres af 2 af Byens Borgere, indbringer omtrent 1000 Rb. aarlig, der for Tiden nydes af Stifterens endnu levende Slægtninge i Tydskland, men skal efter deres Død anvendes til Understøttelse af 20 fattige Borgere i Nyhjøbing.

Byen har et Brandcorps paa c. 450 Mand og et Politicorps paa 34 Mand.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren og 4 andre Medlemmer. Havnekassen eiede ved Udgangen af Aaret 1871: 7675 Rb., men skylde 5609 Rb. Indtægten var i 1871: 6667 Rb. og Udgiften 3888 Rb. Siden 1867 er Havnebolværket forlænget indtil Broen over Guldborgsund, omtrent 150 Alen, og Pladsen indenfor opfyldt. I 1859—60 er det søndre Løb igjennem Guldborgsund forbyttet saaledes, at den mindste Dybde er 9 Fod. Det nordre Løb har en Dybde af mindst 14 Fod ligesom ved de ydre Bolværker. Det indre Havnebassin udgjør 11,700 □ Alen med en Dybde af 9—12 Fod.

I geistlig Henseende er Systofte Sogn i Sønder Herred annekteret til Nyhjøbing Pastorat. Foruden Sognepræsten er der ansat en Capellan pro loco.

Foruden Cathedralskolen har Byen en Borger- og Almueskole, deelt i en Friskole og en Betalingskole. Ved begge Afdelinger er ansat 6 Lærere og 1 Lærerinde, der forestaaer den kvindelige Haandgjerningskole. Kommunen understøtter derhos en Haandgjerningskole for Drengene (Snittekole) samt en Aftenkole for confirmerede Drengene, der er oprettet af den forhenbærende Industri- og Haandværkerforening og som meget benyttes. Af private Skoler for Pige- og Drengsbørn gives 4.

Nyhjøbing er Sæde for Stiftamtmanden over Lolland-Falsters Stift, der tillige er Amtmand over Maribo Amt, Biskoppen over Lolland-Falsters Stift, Stiftsphysicus og Amtsforvalteren for Nyhjøbing Amtstuedistrict. Byen hører under Nyhjøbing Amtstuedistrict og Lægedistrict. Districtslægen boer i Byen. Apothek. Med Nyhjøbing Landsogn 2den Udskrivningskreds 208de Lægd. Valgsted for Maribo Amts 4de Folkethings Valgkreds.

Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter, en Toldcontrollør og 3 Toldassistenter, hvoraf 1 er stationeret ved Guldborg; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige har Tilsyn med Befordringsvæsenet. Telegraphstation. Jernbanestation.

Gasværket blev anlagt i 1866 med en Beføstning af c. 38,000 Rb. I 1871 var Afætningen af Gas til Belysning 1,580,400 C.=Fb. à 15 Mk. pr. 1000 C.=Fb. og til Røgning 744,800 C.=Fb. à 10 Mk. pr. 1000 C.=Fb. Indtægten var 8687 Rb. og Udgiften 7058 Rb.

Byen har en Sparekasse, stiftet den 28de Januar 1828. Indskuddene i samme udgjorde ved Udgangen af Aaret 1872: 545,434 Rd.; desuden eier Kassen i opsparet Capital 26,287 Rd.

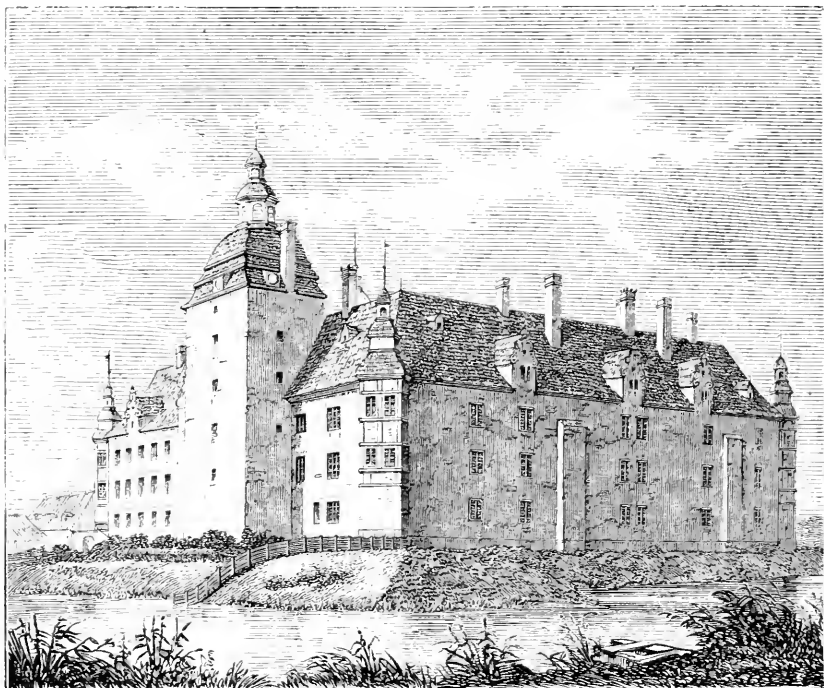
Den til Byens Mark stødende Arm af Sundet, Højselsvig, c. 600 Tdr. Land, er i 1871 inddæmmet, med et Resultat, der synes at være heldigt.

Byens Vaaben, som her er afbildet, er et tremastet Skib, i hvis Forstavn sees en Løve, ved hvilken man formodentlig har villet betegne Byens Egenkab som Residentsstad for Medlemmer af den kongelige Familie.

Naar Byen er anlagt, vides ikke; den nævnes i Valdemars Fordebog 1230—40. Alt i de vendiske Krige er der vistnok ved Byen opført en Borg, der senere blev og igjennem Aarhundreder vedligeholdt sig som et af Danmarks betydeligste Slotte. 1252 eller 1253 i Christoffer I.'s Tid blev Slottet indtaget og Byen afbrændt af Lybekerne og Holfstenerne. Nogle Aar derefter blev det atter indtaget og Byen brandfattet af Holfstenernes Flaade. 1287 blev Nykjøbing hjemfegt af Mark Stig, underflottet af den norske Flaade. 1328 belejrede Christoffer II. Nykjøbing Slot. Christoffer II. døde paa Slottet en af de første Dage i August 1332. Den 22de Novbr. 1365 sluttedes her en Fred mellem Danmark og Hansestæderne. 1419 stiftede Kong Erik af Pommern et Franciskanerkloster i Nykjøbing. Kongen skænkede nemlig St. Nicolai Capel med de Boder og den Aabildgaard, der kaldtes Kongens Gaard, til det Kloster, han tillod maatte onslægges „Vor Frue, St. Michael og St. Franciscus til Hæder“, til deres Tjenestes Merelse og kristne Folk til Sjælegavn. En anden Stiftelse var det Helligaandshuus, som laa nær ved Graabrødrenes Kloster og ikke maa forverles med dette. Først 1452 omtales dette; det synes at have været stiftet af nogle Adelsmand fra Egnen. Kong Hans skænkede Idestrup Kirke dertil, idet han betingede sig, at der i samme skulde holdes „den Helligaands Lide“ hver Dag, med Ottesang, Prim, Terts, Sexts, Nonmesse, Aftenfang og Nattefang. Ved Brev af 5te Juni 1532 skænkede Kong Frederik den Første Nykjøbing Borgere den ene af Graabroder Klosters Bygninger til et Aandshuus og dets Kirke til en Sogneskirke, da deres ældste Kirke skulde nedbrydes. Helligaandshuset blev skænket, som foransøgt, til Oprettelsen af et Hospital. Den 7de Juli 1507 blev atter i Nykjøbing sluttet et Forlig imellem Danmark og Hansestæderne (den saakaldte nykjøbingfke Reces). 1588 blev Slottet Enkesæde for Dronning Sophie af Mecklenborg. Hun lod det ældre Slot for en stor Deel nedrive og opførte det nye med 4 Floie i 3 Etager, et stort og tre mindre Taarne. Af Slottet, saaledes som det blev opført af Dronning Sophie, gives paa næste Side en Afbildning. Af en gammel Op-tegnelse Lungebet Græfter Nr. 201, Niels Friis, sees, at Kong Frederik II. dog alt 1586, da han var i Nykjøbing med Hertug Ulrich af Mecklenborg, havde besluttet sig til at ombygge Slottet. Sammenfæds findes under 21de November 1588 temærket: Herman Steenhugger af Helsingør faaar 45 Rd. paa Regnskab for gullandske Blofsteen, han med egne Folk havde opbrndt paa Gulland, og hvoraf alt over 2000 Fod vare fremkomne til Nykjøbing Slot, at forbruge til den ny Bygnings Behov, pr. 1000 Fod 2½ Tl., efter den Sal. Konges Brev og Beslillings Udseelse til bemeldte Herman. 1589, 6te Mai, faaar Philip Brandin, Bygmester (han var sendt og recommereret af

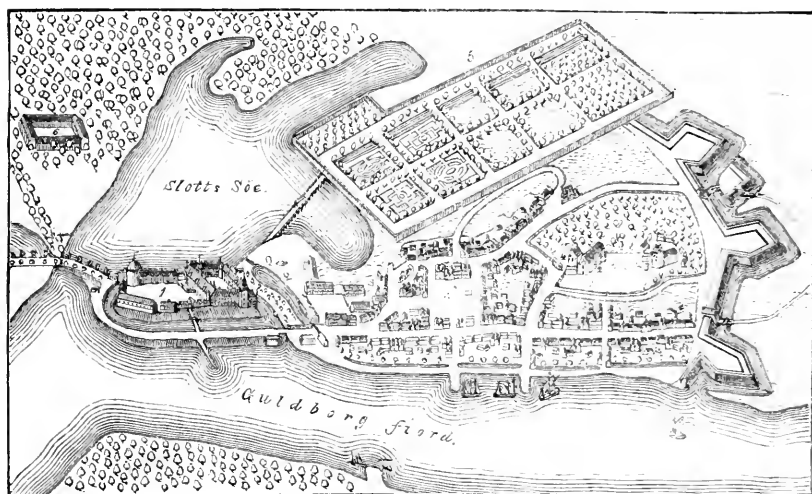
Hertug Ulrich) 1000 Rd. paa Regnskab af den Sum Pending, hannem af den udvalgte Frinds og Konge var tilsagt for Ryfjoberg Slot i Falster, han igjen af ny skulde opbygge og forjærdige. Kong Christian den Fjerde besøgte flittigt sin Moder paa Ryfjoberg Slot, naar da han pleiede at lægge Veien over Falster, naar han reiste til Hertugdømmerne. Historien har berettet om Dronning Sophie, at hun paa Ryfjoberg Slot levede et stille tilbager trukket Liv, beskæftiget med Bornenes Opdragelse og med at samle den betydelige Formue af 3 Millioner Rd. Species, som hun efterlod sig. Hun hjalp dog under denne Samlen paa Liggendesejæ, under hvilken hun ogsaa søgte at gjøre Guld, paa Landvæienet i sine Lehn, udkjøbte Adelen af dem, holdt 3—400 Mennester til Haandgjæringsarbeide og var hoist gavmild og venneføel mod de Lærde; hun holdt dog ogsaa paa Orden og Nøiagtighed i det Smaa, og man seer af en Op=skrift over Indholdet af en Kiste, at deri gjemtes „der Jungfern Geråthe und Ahter=

Ryfjoberg Slot.

Wulsten“. (De gode Damer have altsaa maattet gaae til den sirenge Fjerne for at faae deres Stadsdragt: et Sagn siger dog, at de havde en anden Dragt i Reserve, hvor= efter et Huus i Nærheden, hvor denne hemmelig blev taget paa, bærer endnu Navnet Bynthenborg). Den 4de October 1631 doede denne mærkelige Dronning paa Ryfjoberg Slot. Prof. Valudan-Müller tilføier ved at omtale Dronningens Død og hendes efterladte Rigdom: „Men om hun nok saa hæderligt har samlet og brugt sin Rigdom med et udmærket oeconomist Geni, hvad Afkomst giver saa dette hende til et varigt Eftermale? Nei, havde hun ikke havt andet end sin Guldmagerkunst, havde der ikke været andet ved hende end verdslig Klagt til at samle og fastholde, saa vilde hun alene kunde mindes som en Mærkelighed; men denne Dronning havde mere end Forstand, hun havde Sands for aandelige Ting, og hendes Navn er knyttet til en af det danske Folkelivs stjønneste Blomster. At hun kendte sin Bibel tilbunds, det deelte hun med sin Samtid; hun havde ogsaa last alle Luthers Skrifter og var saaledes inde i de

Religionspørgsmaal, der bevægede Datiden, at hun kunde optage en Kamp med dem, der sagde imod. Og albrig vil hendes Besøg hos Tycho Brahe paa Uranienborg glemmes, hvor hun modtes med Anders Sorensen Vedel, der fortalte hende om de gamle danske Folkevise og maatte love hende et Udvalg af dem. Havde hun ikke været, havde hun ikke atter og atter trængt paa den trofaste men langsomme Arbejder, havde vi maaffee ikke faaet mere af Kjømpeviserne, end vi fik af Anders Vedels store danske Krønike". Tre Aar efter Dronningens Død blev Slottet Residents for hendes Sønnesøn Prinds Christian, der i Faderens levende Live var udvalgt til Konge. Han levede der med sin Gemalinde, den sachsiske Prindsesse Magdalene Sibylla, indtil sin paa en Badereise i Tydskland indtrufne Død 1647. Prindsessens boede ogsaa efter hans Død af og til paa Slottet, indtil hun indgik nyt Egtteskab 1652 med Hertug Frederik Wilhelm af Sachsen-Altenburg. I den Periode opholdt under Prindsens og Prindsessens Fraværelse i Aaret 1610 Gustav Adolfs Enke, medens de Forvillinger varede, der tvang hende til at forlade det svenske Hof, sig i nogle Maaneder paa Nykjøbing Slot. Fra 1670 til 1685 boede paa Slottet om Sommeren Kong Frederik den Tredies Enke Dronning Sophie Amalie af Brunsvig-Lyneborg, ligesom efter Kong Christian den Femtes Død Slottet var Sommerbolig for dennes Enke Charlotte Amalie

Nykjøbing efter Reien.

1. Nykjøbing Slot. 2. Kirken, som kaldes Graabrødre. 3. Hospitalet. 4. Raadhuus.
5. Dronningens Hofve. 6. Ladegaarden.

af Hessen. Aar 1767 blev Slottet bortfolgt stykkeviis, da det heelt ikke kunde udbringes høiere end til 7205 Rd., for en Kjøbesum af 16,718 Rd. og det med alt sit uagelsfaste Tilbehør. Det blev da nedbrudt, og af dets Materiale opførtes adskillige Hovedgaarde.

Naar man betragter Afbildningen af Nykjøbing i Reiens Atlas, som gjengives her, seer man, at Byen mod Syd har været dækket af Fæstningsværker, Bold med 3 Baniøner og et Udenværk samt Grave. Disse Værker slutte sig paa den ene Side til Sundet, men begrændses paa den anden Side af Slotshaven, der atter stoder til den senere ndtørrede Slotsso; mellem Slotssoen, en Bugt af Sundet, og selve Sundet ligger Nykjøbing Slot med sine Grave. At Byens Fæstningsværker tidligere have sluttet sig til Slotssoen, men forinden den Reienske Tegning blev optagen, tildeels ere fløiede for Hæveanlæggenes Skyld, staaer til at antage. Af Voldene og Gravene findes endnu betydelige Levninger i et offentlig Anslag sydost for Byen. De navnte Fæstningsværker mod Sydost ere, efter Nøgles vistnok rigtige Formening, hvilket Tagnet i Byen ogsaa bekræfter, anlagte af Kong Carl Gustav. Formodentlig skrive de sig da fra det Tids

punkt, da denne Erobrer begyndte at frygte for Donmarks Allierede, den tydske Keiser, Polen og Brandenburg, som han maa have ventet vilde forsøge et Angreb over Falster paa hans Stilling. Andre havde været af den Formening, at Anlaget af Fæstningsværkerne alt har været paabegyndt i Christian IV.'s sidste Krig med Sverige, og at de kun ere bliene restaurerede af Carl Gustav. Det var ved Carl Gustavs Indtrængen i Byen, da denne ikke formaaede at udrede den trykkende Brandstak, og derfor skulde have været oisret til Luerte, at Præsten Jesse Jessen, hvis Vilde, som ovenmeldt, findes paa Raadhuen, talte hjærve Ord i Kirken om Hændens Grumhed og med opmaundende Tale sogte at styrke de nedtrykte Borgere. Carl Gustav, der selv havde været i Kirken, tyktes godt om Mandens Skæffe, men dog besintlige Adfærd, og ønskede derfor at lære ham noget nærmere at kjende, hvorfør han lod Jessen sige, at han vilde tage sin Middag hos ham. Præsten udflydte sig med, at han kun havde lidt Ørter og Hjøst, det Gnefte Svenskerne havde lærnet ham; men Kongen kom dog, og Præsten talte atter ved Bordet indtrængende Ord til Kongen og reddede ved sin brave Kærlighed den ulykkelige By. Engang senere har Nykjøbing atter været gjæstet af en Hærfør af et verdensberømt Navn, og denne Gang knytter atter Erindringer sig til et Maaltid, som det synes ikke meget rigere end det, der blev Carl Gustav til Del*). I et i den gamle Gaard paa Hjørnet af Lauggade og Færgestrædet forefindende Værelse, der ved sit gammeldags Paneelværk lader formode, at det endnu er omtrent i samme Form som for 150 Aar siden, findes en Trætafle ophængt, hvorpaa læses med malede Bogstaver:

„Shro Zarische Majestät zu Moscovien Peter Alexemik hat hier gespeiset Anno 1716 d. 15 July.

J. R. L.“

Dette Zar Peters Besøg i Nykjøbing modtager sin Forklaring deraf, at ifølge hans og Kong Frederik IV.'s hamborgske Convention af 3die Juni 1716 afgik Czaren i Juli fra Kjøstod med sin Galeerflaade og sit Infanteri til Kjøbenhavn, ankom med sin Gemalinde og nogle Ministre den 14de under Falster og den 17de til Kjøbenhavn. Bogstaverne J. R. L. betyde Jær Rosenfeldt, der dengang var Herbergerer i Byen.

*) I Apotheker i Nykjøbing Claus Seidelins af ham selv forfattede Levnedsbetærelse (Siv. Tidst. 3. R. 2. B. S. 269 flg.) meddeles følgende Betærelse af Zar Peters Ophold i Nykjøbing: „Anno 1716 havde vi her i Nykjøbing en Visite af Zar Peter Iste af Rusland, kaldet den store. Han anlangede om Natten ½ Mil fra Gjedeshøj med Brinds Mensico og en Deel andre russiske Kneiser og Generaler med nogle Vaade, da de strax søgte sig paa nogle lose Værelser paa Marken, som gik ind med dem til Landsbyen, saa de som ind hos Føgen og Kromanden, hvilken tilligemed hans Kone Czaren strax tog ud af deres Seng, og sprang med Støvterne paa strax derudi saa varm som den var, da Føgen siden maatte forstønde de andre saadan som han kunde, og da det var stædt, sendte han strax et ridende Bud til Nykjøbing at lade Czarens Ankomst vides, hvorpaa her blev gjort alle de Anstalter, som kunde, for at tage imod ham: Man sendte strax Bud til Lollan til Stifamtmand Lügou og Amtmand Reichau at de kunde komme for at tage imod ham. Amtsforsvalter Teuchmand med Huus- og Ridesoged Møller forsojede sig strax ud til Gjedeshøj og tog alle de Kæretre, Vogne og Heste, der vare i Byen, med sig for at være Czaren og hans Suite til Tjeneste, Trommerne gik, at Borgerne skulde samle sig for at parerede ved hans Indkomst, og Nykjøbing honette Madammer maatte op paa Slottet for at tillave et Middagsmaal til ham. Han kom da her til Byen Dagen derpaa Kl. 11 Formiddag, dog ikke i nogen Kæret, men i en Art Iden aaben Chaise, som blev baaren af 2 Heste, hvilke han havde med sig, og blev ført paa Slottet; men han var ikke fornsiet dermed, thi han vilde have spist i et Pariskæmpe, hvorfør da han fandt sin Kof paa Stotstrappen, vvrelede ham krav af. Endelig tog han dog derimod, men beandede at spise alene, saa at Lügou og Reichau maatte retirere sig. Han saae ud som en Underofficer eller rettere som en Væddel, han var høj af Væxt, var slæbt i en liden blaafarvede Klædning med Mæssingknapper, havde en stor bred Pindskænger som et Væddelværk ved Siden i et Rødt Gehæng oven paa Nosen, store Støvler paa Venene, en liden Rødt Gædet paa hovedet, en maedelig Knævelsbort og en stor lang Spankræspræng i Haanden, men saae ellers ikke ilde ud.“ Om Aftenen vilde han ikke tage Aftensmaal til paa Slottet, Seidelin fortæller derimod, „at han traadte ind hos Postmester Jær Rosenfeldt og lod sig der servere med Rug og Hvede Brød, hollandsk Ost, Godtol, Frandeviin og Binn og liær hovede ham god Danziger Pysking.“ „Jeg var da og“, fortæller S., „sluppen ind til Rosenfeldts for at see Czaren spise, som stede med megen grace, thi naar han havde smurt sig et Stykke Smørbrød, stiftede han altid Smørret reent af Kniven igjen“. Do Nykjøbing atter havde iyrstelig Besøg gif det formeligere til. Det var i 1750 at Kong Frederik V. kom til Nykjøbing Slot; med ham fulgte den magnifice Jænkling Grev Adam Gottlob Nolte, Geheimeraad Raben, Geheimeraad v. Osten, Grev Knuth og Admiral Schindel. Kongen tog Velig paa Slottet, hvor det blev tilladt „alle og enhver af stiftelige Folk at see ham spise, og man kunde observere, at hans Skarpe og dog milde Die giennemløb alle Tilskuerne“. Om Nykjøbing Slot ytrede Kongen, da han ved Ankommens betragtede det: „Det er dog en artig gammeldags Bygning, Vi vilde holde den vellige“. Seidelin, hvem disse Meddelelser skuldes, oplevede dog at see Slottet nedrevet, knap 20 Aar efter at Kong Frederik gav sit Tillsaan. Det er ovenfor omtalt, at vor nuværende Konge overværede Indvielsen af den nye Bro mellem Lollan og Falster; imellem ham og hans Oldfæder Kong Frederik V. have Kongerne Frederik VI. og Christian VIII. begge besøgt Nykjøbing henholdsvis i Aarene 1811 og 1843.

Czaren har altsaa taget tiltakke med den simpleste Leilighed. Keiser Nicolous, der var bleven underrettet om, at der i Nykjøbing opbevaredes et saadant Minde om hans store Førgjænger paa Thronen, har i Aaret 1845 i Anerkjendelse af den Pietet, der har ladet dette Minde blive holdt i Havd, tilskillet den daværende Eier af Gaarden, hvor Tavlen findes, en Gave af 100 Solvbrøder og en Guldmedaille til at bære i St. Anna=Ordenens Bånd (see Rescript af 15de Januar 1846 i Ulgreen=Utsings Rescriptsamling). Den 5te Juli 1867 besøgte Storkyrke=Thronfølgeren af Rusland, der havde ledsaget Kong Christian til Indvielsen af Broen over Guldborgsund, det gamle Huus ved Torvet i Nykjøbing, der gjemte Minder om Czar Peter. Storkyrken sendte senere som en Gave Czarens Portrait samt en Mindetavle, hvilke nu findes i Værelset ved hiin Tavle fra 1716. Medens Stubbekjøbing indtil ind i det 16de Aarhundrede synes at have været Falsters betydeligste By, blev den i dette Aarhundrede, vel især efter at Nykjøbing Slot var blevet Enkesæde for den driftige, Virksomhed omring sig spredende Dronning Sophie, ganske fortrængt af Nykjøbing. Vel har det standset Byens Tiltag, at Stottets Afbenyttelse som Enkesæde ophørte; dens Folke= mængde tiltog saaledes i Aarene 1769—1801 kun fra 1040 til 1079; men i inde= værende Aarhundrede har Folketallet havet sig til over 3600, medens flere af de oven= ansorte Tal tyde paa en tilsvarende materiel Fremvægt. Ved Siden af Falsters Landbosstands lykkelige Udvikling har Byens forbedrede Havn og den lette Seilruds gennem Guldborg=Sund hidraget væsentlig hertil. Hvad den yesteste Tid angaaer, maa vistnok særlig Vægt lægges paa Forbindelsen med Volland ved den 4de Juli 1867 aabnede Bro over Guldborgsund (saldet efter Kong Christian IX., der var tilstede ved Aabningen; Svingbro 128 Fod lang, fast Bro 872 Fod, hvortil slutter sig paa Falsterisiden et Brohoved paa 35 Fods Længde, paa Vollandsisiden en 1007 Fod lang Dæmning). Det staaer til at antage, at Jernbaneanlagene paa Volland=Falster, af hvilke Banen fra Dreghoved til Nykjøbing aabnedes den 22de August 1872, ville bidrage til yderligere at have Byen. Cathedralskolens og Hospitalets Udvidelse ere vistnok ogsaa Momenter, der i saa Henseende ville være at tage i Betragtning.

See „Gamle Minder om Nykjøbing By og Slot“ af Prof., Dr Chr. Faludan= Müller i Volland=Falsters Stiftstidende for 1865, Nr. 270 og 276.

Stubbekjøbing,

Kjøbstad i Nørre Herred, høit beliggende umiddelbart ved Egen, nær ved Grønsunds nordlige Indløb, i en sterløs Egn, under $54^{\circ} 53' 20''$ n. B. og $0^{\circ} 32'$ v. L., 3 Mile fra Nykjøbing og $2\frac{1}{4}$ M. fra Gaabens Færge= sted*). Øst for Byen ligger en lille Vig af Havet, hvilken tidligere gif sønden om Byen og dannede dens Havn.

Byen har 8 Gader og 194 Huse og Gaarde, hvoraf 168 i den egentlige By, og som ere brandforsikrede for 604,120 Rd. Byens Fladeindhold er 577,589 □ Alen.

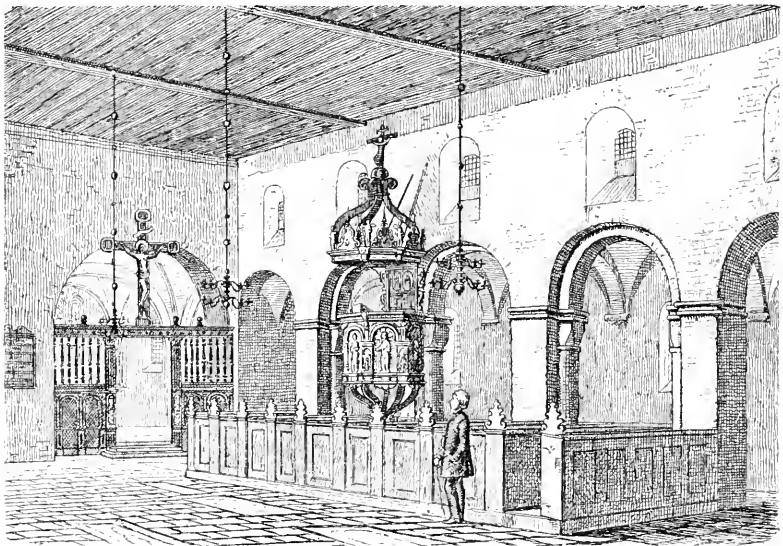
Stubbekjøbing Kjøbstad jorder udgjøre 396 Tdr. Land Ager og Eng, med 65 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. Hff. Jorderne ere udstiftede.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, en temmelig stor, men ikke smuk Bygning, hovedsagelig bygget af Kridtsteen med nogen Anvendelse af Kampsteen, med et prægt

*) J „Bornholm, bestrevet paa en Reise i Aaret 1815“ af Rawert og Garlieb, give de Reiserende, der formodentlig en Stund maatte søge Stubbekjøbing, en Beskrivelse af denne Byes Belægnings= leeds: „Stubbekjøbing har fra Siden et meget tækkeligt Afende; Byen er temmelig bel og gaaer brat ned. Ovenpaa ligger Huene, omringede af de tilstedes re; smukke Haver, hvoraf nogle strække sig ned til Stranden, og hvis høie Træer grønne Lov afserle betageligt med de røde Tage og oplive Materiet.“

Taarn, som i Slutningen af forrige Aarhundrede fik et lygteformigt Spiir, der nu for nogle Aar siden atter er nedtaget; fra Taarnet er en skjon Udsigt*). To Udbygninger eller Capeller, hvoraf det ene forud var indviet St. Anna, hvem Kirken ogsaa skal være helliget. I 1857 undergik Kirken nogle Forandringer, som have forstjønnet den betydeligt, idet en Masse af smagløse Pulpiturer, som baade formørkede Kirken og skjulte et overordentlig mærkeligt Parti af samme, bleve fjernede. I denne Kirkes søndre Muur og Sidegang (Munkegangen) findes nemlig et af de mærkeligste og ældste Stykker af Architektur her i Landet. Ved en opmærksom Sagttagelse bliver det indlysende, at Kirken oprindeligt er bygget som en Basilika i reen Rundbuestiil med et Midtskib, der altid har havt fladt Loft, og tvende hvælvede Sideffibe. Men allerede i Begyndelsen af Epidsbuealderen har man bygget Choret om og langt senere har man

Det Indre af Stubbejøbing Kirke.

revet det hele nordre Sideffib ned og bygget en ny Ydermuur længere imod Nord, uden at tage Hensyn til, at Chorbuen derved kom til at sidde skjævt for Hovedgangen, og at hele Kirkens Anordning derved blev forstyrret. Den gamle søndre Side af Laughuset staaer altsaa endnu tilbage med sine runde Bueaabninger, sine Halvsøiler med det samme Capital som i Ringsted, og forunderlige smaa, rundbuede Vinduer under Loftet. Alt viser

*) I fornavnte Skrift af Rowert og Carlshjelm beskrives denne Udsigt saaledes: „Paa de tre Sider overfører man i et Par Miles Afstrækning een nærmeste Deel af Kølster med sine mange pntelige Bøndergaard, Krugthaver, Skovlunde og tildeels beplantede Ga Afsat. Synetredien begraendtes her af Stov; paa den sierde Side overfluer man Fjorden, Baago med de flere omliggende smaa Der, Siælland med Bordingbori. Men udsødet sig for Diet i sin fulde Pragt; paa den ene Side betæener Præsto (Stige?) Kirke piir, paa den anden den hvide Aovflædte Altiit Dens Grænser. Næntor Grønland aabner Diterfeen sig i sin Uaaadethed, og Vølger, der brydes mod nogle Grunde, stille ved deres hvide Stum af mod det mørkeblaa Hav.“

STUBBEKJÖBING

Bygghjænde efter Lov af
11de Februar 1863

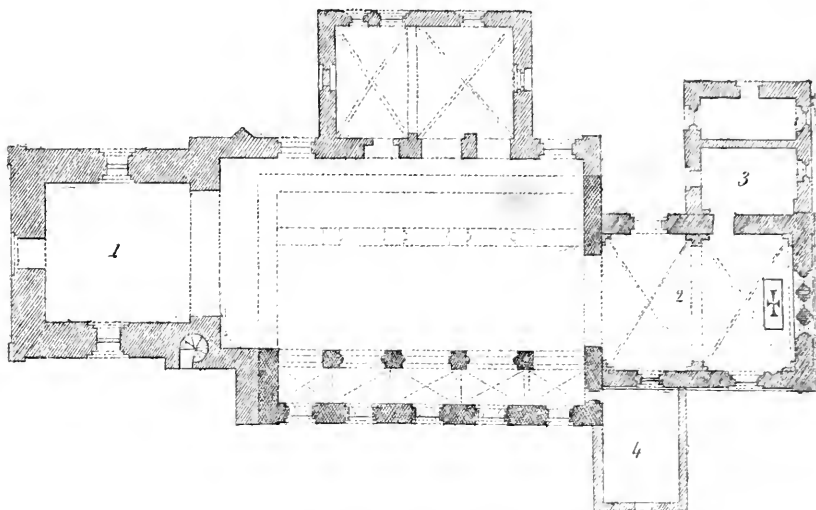
- a. Kirken
- b. Raadhuset
- c. Skolen
- d. Fædligshuset
- e. Toldkammeret
- f. Toldpakhuset
- g. Apotheket

1:4000
100 200 300 400 500 f.

her hen til den første Halvdeel af det 12te Aarhundrede og har været et for sin Tid anseeligt Bygningsværk. Iøvrigt er Kirken skummel, fugtig og brøstholden og allerede i en Række af Aar bestemt til Ombygning. Den eier en Capital af 5206 Rd. Et Drgel blev i 1860 skjøntet Kirken af nu afdøde Agent Venken, N. af Db., og Particulier Elvers. Smuk Altertavle og ny Prædikestol. Af Kirkens Indre gives efter Professor

Plan af Stubbekjøbing Kirke.

1. Taarn. 2. Chor. 3. Sacristi. 4. Bindingsværks-Tilbygning.

Kornerups Tegning i antiquarisk-topographisk Archiv paa foregaaende Side en Tegning, ligesom der ogsaa til bedre Forstaaelse gives en Grundtegning af Bygningen.

Raadhuset, opført 1860.

Borger- og Almuestolen.

Fattighuset.

Sygehuset.

Gasværksbygningen.

Paa Torvet er reist et den 5te Juni 1871 affloret Mindesmærke over Kong Frederik den Syvende (Broncebuste af S. Maltbe paa Piedestal af norsk Granit).

Judbyggernes Antal var i 1870: 1322 (651 af Mdfj. og 671 af Rødfj.); i 1860: 1247; i 1855: 1191; i 1850: 1081; i 1845: 1010; i 1801: 467; i 1769: 494.

3 Genhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 205 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 92,825 Rd.

Handelen har tilshneladende ikke hævet sig i de senere Aar og Skibsrederiet er indskrænket.

Af de vigtigere Varer blev i 1871 fortoldet ved Stubbekjøbing Toldsted: 6045 Pd. Viin, 150 Vtl. andre Spirituosa, 987 Pd. Humle, 382 C.-Astr. Steentul, 4660 Pd. Bomulds-garn, 1897 Pd. Bomulds- og Pinnedvarer, 142 Pd. Siltevarer, 4606 Pd. Udvareer, 698,419 Pd. Jern (til Brug ved Anlægget af den fælsterste Jernbane), 2034 Pd. Røjengryn, c. 480 Tdr. Salt, 4922 Pd. Sirup, 41 Pd. Thee, 275 Pd. fabrikeret Tobak, 612 C.-Astr. og 6659 C.-Pd. Trælast.

Den samlede Udførsel af Kornvarer var i 1871: 38,728 Tdr., og heraf til Udlandet 29,753 Tdr., nemlig 19,114 Tdr. Hvede, 358 Tdr. Rug, 16,558 Tdr. Byg, 2174 Grter, 37 Tdr. Vikter, 278 Tdr. Havre, 21 Tdr. Kartofler, 78 Tdr. Raps og 101 Tdr. Hørfros. Heraf til England 8840 Tdr., til Norge 7679 Tdr., til Belgien 11,949 Tdr. samt Slesvig og Holsteen 1277 Tdr.

Told- og Skibsfartsafgifterne vare i 1871: 13,988 Rd. (i 1870: 14,418 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgift 7649 Rd. (i 1870: 8553 Rd.).

Skibsfarten var i 1871: i udenlandsk Fart indgaaet 96 Fartøier af 1780 Læsters Drægtighed med 1686 Læsters Bestuvning, udgaaet 89 Fartøier af 2093 Læsters Drægtighed med 964 Læsters Bestuvning; i indenlandsk Fart indgaaet 196 Fartøier af 1297 Læsters Drægtighed med 883 $\frac{1}{2}$ Læsters Bestuvning, udgaaet 156 Fartøier af 1085 Læsters Drægtighed med 1121 Læsters Bestuvning.

Ved Stubbekjøbing Toldsted var ved Udgangen af Aaret 1871 hjemmehørende 16 Fartøier af 258 Com.-Læsters Drægtighed (i 1856: 21 Fartøier af 734 $\frac{1}{4}$ Læsters Drægtighed).

Af industrielle Anlæg mærkes 4 Brændeviinsbrænderier, hvoraf kun 3 drives (aarligt Product c. 15—20,000 Potter 8 Gr. Brændeviin), et Jernstøberi og Maskinværksted, et Kalkbrænderi og et Bogtrykkeri.

Kreaturholdet i Stubbekjøbing var den 15de Juli 1871: 85 Heste, 192 Stkr. Hornkvæg, 116 Stkr. Faar og 93 Stkr. Sviin.

Af Kjøbstad-jorderne drive blandt Byens egne Judbyggere 5 et Beløb af over 4 Tdr. Htt., 3 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 8 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 20 et Beløb af under 1 Td. Htt.

3 Stubbekjøbing afheldes aarlig 3 Markeder: i Marts med Heste og Kvæg, i Juni med Kram, i October med Heste og Kvæg.

Stubbekjøbing staaer i directe Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn og Egenborg, saaledes at Byens Havn paa Routen mellem disse Steder

anløbes tvende Gange om Ugen, eengang paa Veien til Svendborg og eengang paa Veien til Kjøbenhavn.

Byens Øvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Byfoged og Bysskriver i Stubbekjøbing samt Herredsfoged og Skriver i Stubbekjøbing Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægning-, Veis- og Vandvæsenet samt Gasværket.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1871: til Fattigvæsenet 1517 Rdl., Skolevæsenet 2097 Rdl., Rets- og Politivæsenet 1014 Rdl., Brandvæsen 244 Rdl., Medicinalvæsen 100 Rdl., Byens Gader og Veie 277 Rdl., Gadebelysning 903 Rdl., Bidrag til Statskassen 1642 Rdl., Amtsrepartitionsskatten 164 Rdl., Amtsskolefondens 111 Rdl. Udgifterne tilveiebragtes deels ved Paaligning ($6\frac{1}{4}$ pCt. af Skatteydernes anslaaede Indtægt), deels ved særlige Indtægter. Den paalignede Sum beløb sig i 1871 til: 6049 Rdl. Større Udgifter forestaae til Kirkens Reparation og Brolægning i Byens Gader.

Ved Udgangen af Aaret 1871 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 9101 Rdl.; b) i faste Eiendomme 34,105 Rdl. Communen skyldte til samme Tid 21,412 Rdl.

Communens faste Eiendomme ere: Raadhuset ($\frac{1}{4}$ Deel), Fattighuset, Skolebygningen, Sygehuset, Gasværksbygningen, Sproitehuset, Kæmmerjorden, Klokkerjorden, Tyvholmen og 3 Stkr. Frihedslodder.

Ved Fundats af 13de Juni 1860 oprettede Christian Frederik Elvers Stiftelsen „Elvers Minde“, der afgiver Frihellig for 4 trængende Familier, som hver desuden aarlig nyder Renten af 500 Rdl.

Ved Borger- og Almueskolen er ansat 4 Lærere.

Ifølge et af Justitsministeriet under 20de Septbr. 1855 udfærdiget Reglement har Stubbekjøbing et Politicorps paa 24 Mand og et Brandcorps, i hvilket den øvrige Deel af Byens dertil stiftede mandlige Befolkning indlemmes.

Stubbekjøbing har den bedste og letteste tilgængelige Havn paa Volland-Falster. Tidligere var Havnen i en Bugt, der gik syd ind om Byen, men denue tilstoppedes efterhaanden, og Skibene maatte da lægge til nord for Byen, hvor der ingen Beflyttelse var med Søen. Dette gav Anledning til Anlægget af en Ladebro, som for nogle Aar siden er udvidet til en Havn med Indløb østfra. Havnevæsenets aarlige Indtægter anslaaes til c. 3000 Rdl. 3 Aaret 1851 er selve Havnen, hvis Dybde er 13 Fod, og Indløbet til samme opmuddret ved en Søbagge. Ved den nordre Havneleie er gravet en Rende til 10 Fods Dybde, fornemmelig for at Dampskibe kunne lægge til her.

I geistlig Henseende er Maglebrænde Sogn i Nørre Herred annecteret til Byen. En ordineret Catechet er tillige Førstelærer ved Byens Borger-skole.

Byen hører under Nykjøbing Amtstuedistrict og har en egen i Byen boende Districtslæge, der tillige er Læge i det tilstødende Lægedistrict. Apothek. 2den Udsfridningskreds 189de Lægd. Valgsted for Amtets 5te Folkethings-Valgkreds.

Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter og 1 Toldassistent; ved Postvæsenet en Postexpediteur, der tillige er Opsynsmand ved Befordringsvæsenet og Bestyrer af Telegraphstationen.

Stubbekjøbing har Gasbelysning siden 20de December 1863. Gasværkets Indtægter udgjorde i 1871: 2947 Rdl., Udgifterne 3814 Rdl. Igjennem Gasmaalerne blev ledet 1,159,700 Cubiffod Gas. Indtil den 1ste Januar 1874 drives Gasværket af Entreprenøren og for hans Regning.

Byen har en Sparekasse, hvori den 11te Decbr. 1871 indestod: 181,730 Rdl.; den opsparede Fond udgjorde til samme Tid 7352 Rdl.

Byens Vaaben, som her er afbildet, er et Skib med een Mast.

Om Stubbekjøbings første Anlag findes ingen historiske Efterretninger; men at den er ældre end Nykjøbing, synes denne Byes Navn allerede at antyde. Stubbekjøbing nævnes første Gang 1288, da den blev afbrændt af Marck Stigs Tilhængere. Den 1ste Mai 1354 fik Byen Privilegier af Kong Valdemar Atterdag. Valdemars Datterson Oluf, „Konge i Danmark og Norge og ret Arving til Sverrigs Rige“, gav 1386 Stubbekjøbing Bymænd Frihedsbrev paa et Fisterleie paa Munkholm, hvilket de da havde havt i 40 Aar (see Danske Magazin l. S. 35 flg.). Lidt vest for Stubbekjøbing ved Varup-So skal efter Danske Atlas have staaet et Kloster, hvorom Historien dog gaaffte tier. Da det er at antage, at Munkholm maa have ligget i Nærheden af Stubbekjøbing, kunde der maaskee i dens Navn ligge en Hentydning til dette Klosters Beboere. 1464 nævnes vor Frue og St. Peders Gilde, der havde et Alter i Kirken. Aar 1478 landede her Kong Christian I's Son, Prinds Hans's Brud paa sin Reise fra Sachsen til Danmark. Ved Brev af 19de Marts 1517 lagde Kong Christian den Anden Stubbekjøbing under sit Hædebur. I Stubbekjøbing tilbragte den adle Olding Biskop Hans Egede, der har skaffet sig et usforængeligt Navn som Grønlandernes Apostel, sine sidste Leveaar i Huset hos sin ældste Datter, og her døde han den 5te November 1758.

I flere Skrifter omtales Byens tidligere Storhed; der fortælles endog, at den har havt 60 Skibe og 700 Borgere. Hvor overdreven denne Angivelse er, sees allerede deraf, at Byen ikke nogenstunde har havt mere end sin nuværende Kirke. At den forholdsvis har været betydeligere end nu, er der dog umiskjendelige Beviser for. I

et Kongebrev af 5te Januar 1557 for Lolland og Falster angaaende Udredelsen af et Skib til Krigsbrug paa 60 Læster, seer man, at Raskov skal udrede 20 Portioner, Stubbekjøbing 12, Maribo 10, Rødby 6, Nykjøbing 5, Nysted 4, Særljøbing 3. 1559 havde den endnu 2 Borgmestere og 3 Raadmand. Ved Udredelsen af Prindsesse-udstyr Aar 1596 gav Raskov 200 Rd., Stubbekjøbing og Nykjøbing hver 50 Rd., Nysted 25 Rd., Særljøbing 12½ Rd. Her sees allerede en Afstigning i Forholdet til Raskov og Nykjøbing, hvilken Sidste alt dengang havde vundet meget derved, at den driftige Entebroning Sophie havde taget Residens paa Nykjøbing Slot. I Arent Bernsens Danmarks og Norges frugtbare Herlighed hedder det dog endnu 1656 om Stubbekjøbing, at den har beleilig Seilads, saa med største Skibe til Byen kan anlægges, hvorover ogsaa en temmelig Handel til Søen derfra forstattes. Stubbekjøbing leed meget under Krigen 1657-59; flere Ildbrande fortærede dens Bygninger og dens Havn forringedes; dette vel snarere derved, at den tabte sin Dybde, end ved at den, som i flere Skrifter berettet, skulde være bleven odelagt af de Svenske ved at disse drog en Damning over den. Byen findes i Forordningen af 28de Januar 1682 angaaende Kjøbstæderne i Danmark at være blandt dem, der ikke maatte drive udenlandsk Handel, hvilket derimod blev tilladt Nykjøbing; ligeledes blev ved denne Forordning fastsat, at den, i Modstætning til sin fælskerste Medbeiler ikke skulde have Borgmester og Raad, men Byfoged. Stubbekjøbings Tilbagegang i de næstføregaaende Aarhundreder sees ogsaa af de Meddelelser om samme, der indeholdes i „Dannemarks Speil eller Efterretning om den verdslige Stand“ for Aar 1768. Hersefter havde Byen kun 6 Kjøbmand, hvoraf en tillige var Byfoged og en tillige Guldsmed, og kun 4 Hænder. Det bemærkes derhos: „Ved Byen er ingen rette Skibsbro, men alting maa prammes ud til Dybet, hvor Fartsierne ligge.“ Det bemærkes ogsaa, at „Byens Indvaanere holde et Postbud, som hver Onsdag og Søndag afhenter Breve i Nørre-Alslev og medbringer de Breve, som skulle til Lolland og Kjøbenhavn.“ Borgernes Antal var 61, af hvilke foruden Kjøbmandene 3 vare Bagere, 1 Dreier, 1 Feldbereder, 1 Guldsmed, 1 Glarmester, 3 Handske- og Fælsmagere, 1 Hattemager, 1 Kobbersmed, 1 Maler, 1 Muurmester, 2 Ribmagere, 2 Pottemagere*), 4 Skrædere, 4 Smede, 4 Snekere, 2 Slagtere, 1 Skomagere, 1 Tommermand, 1 Vandmøller og 6 Lavere. Uagtet Byens Folkemængde i dette Aarhundrede vedblivende tiltager, udvise de ovenfor om Byens Erhverv anførte Talangivelser ikke tilsvarende Tiltagen i den Retning. Det turde vel ogsaa være, at den fælskerste Jernbane, saafremt Byen ikke bringes i Forbindelse med samme, vil blive den mere til Skade end til Gavn. Bliwer Jernbanen fortsat til Gjedserodde, vil Byens Fordeel end mere krave en Forbindelse.

*) I Danste Atlas, der udfom omtrent samtidig med Dannemarks Speil, fremhæves særlig de i Stubbekjøbing producerede Tobakspiber (formodentlig de saakaldte Kritpiber), ligesom ogsaa Pottemagerarbeidet, som beskrives at være saaleeds „baade af Slakning og Materie, af de Nøstøste Pottemagere, som fordom drog store Profiter af Laaland og Falster, fortjene der ikke meget mere siden denne Stubbekjøbingste Fojante nu forfarer langt omkring baade i og udenfor Landet.“

Falsters Norre-Herred,

der udgjør Dens nordvestlige Deel, med Holmene Sunders, Dyrefoden og Skaaneholm, har et Fladeindhold af 3,9 □ Mile, 39,169 Tdr. Land, hvoraf 3554 Tdr. Land Fredskov, af Hartkorn 4283³/₄ Tønder Ager og Eng, 306 Tønder Skovskyd. De inddæmmede Arealer medregnede vil Fladeindholdet vistnok være at angive til 4¹/₅ □ Mile. Falsters Norre Herred maa vistnok som et Hele betragtet anses for frugtbarere end Sønder Herred. Dette fremgaaer ogsaa af Hartkornsansættelsen, hvorefter der i Sønder Herred er (Fredskovarealet ikke medregnet) 8¹/₂ Tdr. Land pr. Tønde Hartkorn, hvorimod der i Norre Herred kun er 8¹/₄ Td. Norre-Kirkeby Sogn staaer øverst efter denne Angivelse med kun 7 Tdr. Land pr. Tønde Hartkorn; end ikke paa Volland naaes i denne Henseende dette Sogn af noget enkelt Sogn, thi Volland's Norre Herred i Hartkornsansættelse staaer over begge de falsterse Herreder (8 Tdr. Land pr. Tønde, Fuglse Herred 9 Tdr., Musse Herred 9¹/₄, Sønder Herred 9³/₄)*). Indbyggerantallet var efter Folketællingen i 1870: 11,565, med Stubbetjodings Indbyggere, 1322: 12,887.

Maglebrænde Sogn, Aunex til Stubbetjoding, omgivet af denne Kjøbstads Jorder, Torfildstrup og Lillebrænde Sogne samt Sønder Herred og Grønsund. Kirken, sydlig i Sognet, c. ¹/₂ M. s. s. v. for Stubbetjoding. Areal, 2002 Tdr. Land, hvoraf 48 Tdr. Land Fredskov og 139 Tdr. L. Mose (Maglebrænde Mose), er afvejlende høit (Møllebakken, Søshoi) og lavt; Jordbunden er deels leret, deels sandblandet. Landeveien fra Stubbetjoding til Nykjøbing og Guldberg Færgested passerer Sognet. Hk. 207³/₄ Tdr. A. og E., ³/₄ Td. Skft.

3 Sognet: Byerne Maglebrænde med Kirke, Skole og 2 Veirmøller, Stangerup med Hospital, og Fjensstrup; Volsgaardens Lise-

*) Naar man lægger Skovskyd's Hartkorn til, stiler det sig lidt anderledes for Falster med Hensyn til Hartkornets Forhold til Areal, og Den, der efter Ager og Eng's Hartkorn i Gjennemsnit havde 8,7 Tdr. Land pr. Td. Hk., faaer da for det samlede Hartkorn 10,1 Tdr. Land pr. Td. Hk. Derved kommer den lidt under Volland, der kun har et Forholdstal mellem Hartkorn og Areal af 1:9,9.

Lund med Teglværk, 32 Tdr. Hf., 278 Tdr. L. Ager, 13 Tdr. L. Eng, 40 Tdr. L. Skov, 14 Tdr. L. Møse (4 Tdr. Hf. Fæstegods). Ialt i Sognet 34 Gaarde, 34 Huse med og 33 uden Jord, hvoraf 20 G. og 26 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 603. Jordbrug er Hovederhvervet. Fra Sognets Møse sælges endeel Torv.

Sognet hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction (Stubbekjøbing), Nykjøbing Amtstuedistrict og Stubbekjøbing Lagedistrict; 5te Bykds. 2den Udskrivningskreds 185de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sognets Hartkornseiere. Stangerup Hospital er stiftet af Fru Kehllet for 8 Fattige; dets Capital er 4—5000 Rd.

Maglebrænde Kirke, opført af Muursteen, har gamle rundbuede Vinduer og rundbuede Forjiringer paa Ydermuren, hvælvet i Choret, fladt Loft i Skibet, Spiir paa vestre Gavl.

Ved Auktionen over de faldsterke Domainer fulgtes den ny oprettede Hovedgaard Stangerup (ialt 520 Tdr. Hf.) for 26,000 Rd. til Kammerraad Kehllet; efter hans Enkes Død i Aaret 1786 kjøbte Godsets Bønder hele Godset for 76,000 Rdl. og Hovedgaarden blev derefter nedlagt.

I Matriklen 1654 nævnes her i Sognet en By Algerstrup og en afbrudt By Naad, der tildeels var lagt under Korjelidsø. Disse kaldes i Valdemars Fordebog Usgutsthorv og Rathwæt.

Torkildstrup Sogn, omgivet af Anneksognet Lillebrænde, Maglebrænde, Esildstrup, Nørre Kirkeby og Gunklev Sogne samt Sønder Herred. Kirken, vestlig i Sognet paa en lille Bakke, $1\frac{1}{4}$ M. v. j. v. for Stubbekjøbing. Areal, 3061 Tdr. Land, hvoraf 173 Tdr. Land Fredskov (Taarup, Sullerup, Magleholm og Gundslemagle Skove) og 95 Tdr. Land Møse, er høit og bakket; Jordbunden er mere sandet end leret, paa sine Steder gruu- og steenblandet. Hf. $340\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., $4\frac{1}{2}$ Td. Effk.

I Sognet: Bjerne Torkildstrup med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Gunklevmagle, Taarup med Veirmølle, Sullerup og Dufferup; Skovridergaarden Magleholm. Ialt i Sognet 58 Gaarde, 75 Huse med og 46 uden Jord, hvoraf 28 G. og 70 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 961. Foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, have endeel af Sognets Beboere Erhverv ved Skovarbeide. I Beretningen fra Sognene Torkildstrup og Lillebrænde er der givet en gunstig Meddelelse om Havedyrktningen; det udsiges saaledes, at Culturen er i det Hele taget god, baade af Jord- og Træfrugt.

Sognet hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction (Stubbekjøbing), Nykjøbing Amtstuedistrict og Stubbekjøbing Lagedistrict; 5te Bykds. 2den Udskrivningskreds 183de Lægd. Med Anneksognet Lillebrænde een Commune. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Torkildstrup Kirke, der er lang og smal, beliggende paa en Bakke, er Somætic og benævnes i Almindelighed af Sogfolkene „Lange Maren“. Den har 5 Hvalvinger: Taarnet og Choret ere byggede af Muursteen, Skibet af Kampesteen. I Taarnet 2 Klokker, en større gammel og en mindre ny. De ældste Vinduer have sandsynlig været rundbuede og ligesaa den oprindelige Chorbue. I Choret ligger en smuk Pligsteen over Gier af Torkildstrup Sep Torbenjen (+ 1557) og Hustru Elise Grubes. De ere udbyggede paa Stenen i Legemsforreelse. Under Gulvet i Kirkegangen og de øverste Stole er en muret hvælvet Begravelse med Lem over, hvori findes 4 store Pligstifter og

3 smaa. I en af de store hviler B. S. Ingemanns Fader Søren Ingemann, Herredsprovst i Falsters Norre Herred og Sognepræst for Torkildstrup og Lillebrænde, født i Stege 1735 og død i Torkildstrup Præstegaard den 31te December 1799. Altertavlen er malet og skænket af Fru Ingemann og forestiller Kristus, der velsigner Børnene.

I Sognet har ligget en gammel Herregaard, Torkildstrup, som kom under Kronen i Frederik II.'s Tid; den havde i langere Tid Ciere af Sparre-Slægten, hvoraf den sidste var Henning Sparre, † 1593. Tidligere nævnes Hannibal Venstermand 1452.

I Torkildstrup Præstegaard fødtes Bernhard Severin Ingemann den 28de Mai 1789.

Taarup hedder egentlig Thorp, i Baldemars Fordebog Dlafsthorp. Gaarden Overgaard nævnes 1664.

Lillebrænde Sogn, Annex til Torkildstrup Sogn, omgivet af dette, Maglebrænde og Gunslev Sogne samt Grønsund. Kirken, sydvestlig i Sognet, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil v. s. v. for Stubbekjøbing. Arealet, 1455 Tdr. Land, hvoraf 69 Tdr. Land Mose, er temmelig jævnt, med en lav Bakkeryg i Nord og Syd; Jordbunden er leer- og sandblandet. I Sognet ligger Falsters største Sø, Varup-Sø, af 52 Tdr. Land, gennem hvilken (see Gunslev Sogn) løber en Aa, der danner endeel af Sognets nordvestlige Grændse og falder igjennem det i 1839 inddæmmede Sortsø Noer ud i Vordingborg-Bugten. Landeveien fra Stubbekjøbing til Nykjøbing Hovedlandevei passerer Sognet. Hk. $153\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Lillebrænde med Kirke og Skole, Varup; Paarchuse; Blæsebjerggaard med Veirmølle, $16\frac{1}{4}$ Tdr. Hk., hvoraf $7\frac{3}{4}$ Tdr. Arvesæstegods, 136 Tdr. L. Salt i Sognet 24 Gaarde, 37 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 16 G. og 29 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 497. Jordbrug og noget Skovarbeide udgjør Indbyggernes Hovederhverv. I Sognet gives lidt Fiskeri med Garn og Kroege. I Stranden fisses Aal, Flynder og Torst, i Varup Sø Suder og Gjeder.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgtds. 2den Udskrivningskreds 184de Vægd. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Lillebrænde Kirke, opført af Muursteen, er lille, uden Taarn og Hvelvinger. Altertavle, malet og skænket af Fru Ingemann, forestillende Børnenes Hofianna i Templet (Matthæus 21).

Lillebrænde hedder i Baldemars Fordebog Brænningsy lilla og Maglebrænde Brænningsy makla. Varup, 1664 Baurup, hedder i Baldemars Fordebog Babathorp.

Gunslev Sogn, omgivet af Lillebrænde, Torkildstrup, Norre-Kirkeby og Norre-Alslev Sogne samt Vordingborg-Bugten. Sognet danner en hjelmformet Halvø og omfatter i Forbindelse med den øst for det liggende D, Bogø, den Deel af Vordingborg-Bugten, som kaldes Stubbekjøbing-Fjord, med Farnæs- eller Soesnæs-Gab (i Almindelighed benævnet Sodse eller Sortsø-Gab). Kirken, sydstlig i Sognet, 1 M. v. for Stubbekjøbing. Arealet, 3919 Tdr. Land, hvoraf 61 Tdr. Land Fredsfv (Farnæs-Skov), er bolgeformigt, og Jordbunden leret og kalkblandet, ved Stranden gruset og sandet. Skovby-Noer paa Sognets Besside var tidligere en Bugt af Havet, men er nu for Størstedelen inddæmmet Land. Ved Skjernebe By findes en Indsø, fra hvilken et mindre Aaløb udgaaer og efter at have gennemskåret Varup-Sø danner Sognets Syd-

og Østgrændse. Landeveien fra Stubbekjøbing til Nykjøbing Hovedlandvei passerer Sognet. Hft. 443 Tdr. A. og E., $1\frac{1}{4}$ Td. Ekff.

I Sognet: Gundslev Kirke, eenligt beliggende i Nærheden af ovennævnte Landvei, noget-vest for Byen Gundslev; Byerne Gundslev, hvorigjennem Landeveien gaaer, med Præstegaard, Skole og Sykkole, Fattighuus og Veirmølle, Skjernede, Skovby med Skole og Veirmølle, Sortsø og Havnsø; Volsgaarden Skovbygaard, $17\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 130 Tdr. L., hvoraf 6 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 81 Gaarde, 75 Huse med og 59 uden Jord, hvoraf 32 G. og 54 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1123. Jordbrug er saagodtsom udelukkende Erhverv. Saavel Stangning af Hal som Fiskeri og Reiestrygning finde Sted i Sognet; men det anføres udtrykkelig, at det er høist ubetydeligt.

Sognet hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction (Stubbekjøbing), Nykjøbing Amtstuedistrict og Stubbekjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 182de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sognets Hartkornseiere med Undtagelse af to. Af 3 af Præsten Møssin og Hustruue stiftede Legater nyde Sognets Skolelærer og Fattige aarlig 26 Rd.

Gundslev Kirke er opført af Muursteen, med Taarn, kun Hvalving i Choret. Historiefriveren Niels Ditlev Riegels (1755—1802) ligger begravet paa Kirkegaarden, dog uden Mindemærke.

Skjernede hed tidligere Skernæ. 1407 nævnes Væbner Niels Reberg af Skernæ.

Nørre-Vedby Sogn, omgivet af Annexsognet Nørre-Mslev, Nørre-Kirkeby, Kippinge og Brarup Sogne samt Masned-Sund (saaledes kaldes her denne Deel af Vordingborg-Bugten efter den ligeoverfor liggende Ø Masned) og Kippinge-Fjord. Kirken, sydlig i Sognet, 2 M. v. n. v. for Stubbekjøbing. Areal, 4071 Tdr. Land, hvoraf 250 Tdr. Land Fredskov (Drehoved, Lymose, Vedby- og Vester-Skove), er temmelig høit og bakket (ved Bavneshøi, det høieste Punkt paa Falster, 139 Fod); Jordbunden er leret og mergelblandet, paa nogle Grundsbafter, beliggende paa en Høideryg, som gaaer midt igjennem Sognet fra Vest til Øst i en Høide af 120—130 Fod, stenet. Sognets Skove er Statsskov, som ikke er sklydsat, rimeligviis fordi den var kongelig Skov, forinden den ældste Matricul blev affattet. Nord for Sognet ved Drehoved er 2 Holme, Dyrefoden og Skaaneholm, der høre til Sognet. Hovedlandeveien fra Guldborg Færgested til Nykjøbing Hovedlandvei passerer Sognet. Den Faltsterste Jernbane har sit Udgangspunkt her i Sognet paa Drehoved, hvor en mægtig Møse strækker sig ud i Vandet. Dmtrent halvveis ude paa denne begynder Banen*). Hft. 463 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E.

*) I Anledning af Banens Aabning (22de August 1872) gav Dagbladet en Beskrivelse af den nye Jernvei og Situationerne paa og om samme. Der fremhæves særligt deri med Rette den smukke Udsigt man har ude paa Midten ved Drehoved — over Boas med omliagende mindre Løt, i Baggrunden Sjælland med Kulsbjergene og det stærkt fremtrædende Dringe, det interessante Gaarstaarn, det venlige, hyggelige udsøende Vordingborg, paa Falster har man mod Dit Gaabensie med sin lille Vandskov og mod Vest Godsier Vilhelms ny Eiendom Drenæs, en taarnprydet Villa, der taager sig godt ud i sine Skovbevælsler og giver en herlig Virkning i det hele vakkre Panorama. Endelig har man paa Falsteriden ligeoverfor Midten det Complect af nye Bygninger, der danner Drehoved Station.

3 Sognet: Nørre-Vedby Kirke, eenligt beliggende paa et høit Punt sydlig i Sognet, $\frac{1}{3}$ M. s. for Byen af samme Navn; Byerne Nørre-Vedby med Skole og Veirmølle, Riserup med Præstegaard og Veirmølle, Egelev med Skole, 1 Gaard $15\frac{3}{4}$ Tdr. Hf., 112 Tdr. L., Nørre-Grimmelstrup, Drehoved, Gaabense med den vestfor beliggende Skole Højskole, Gæstgivergaard, Post- og Befordringsexpedition; Hølsgaardens Ulriksdal, $22\frac{1}{2}$ Tdr. Hf., 170 Tdr. L., Drenæs, $8\frac{3}{4}$ Tdr. Hf. A. og E., $196\frac{1}{2}$ Tdr. Skff., 70 Tdr. L. Ager, 90 Tdr. L. Eng og 946 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 60 Gaarde, 71 Huse med og 67 uden Jord, hvoraf 38 Gaarde og 73 Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 1169. Jordbrug, noget Skovarbeide og Fiskeri er Indbyggernes Hovederhverv. 3 Sognet er 2 Kornmagasin. Om Havelturen anføres, at den staaer tilbage, men det bemærkes dog, at den gjør nogen Fremgang.

Sognet hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction (Stubbekjøbing), Nysjøbing Amtstuedistrict og Stubbekjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. Sognets nordre Deel (Drehoved og Nørre-Vedby) hører til 2den Udskrivningskreds 179de Lægd og den søndre Deel (Grimmelstrup, Riserup og Egelev) til 180de Lægd. Sognet, der med Unæxfognet danner een Commune, er inddeelt i 2 Sognesogedistricter, det nordre og det søndre. Kirken tilhører et Interessentskab, bestaaende af Storstedelen af Sognets Hartkornseiere. Paa den nedlagte Gaard „Elysium“ er oprettet en Fattiggaard, hvor c. 40 Fattige have deres Underhold. Gaabense Færgeløbs Fattigkasse, oprindelig oprettet for Færgekarlene ved Gaabense Færge, eier en Capital af c. 500 Rd., som bestyres af Sogneraadet.

Nørre-Vedby Kirke ligger paa Nørre-Grimmelstrup Mark, omtrent 800 Alen fra denne By. Den har en smuk Veligheden paa en 78 Fod hoi Bakke med Udsigt over Vaalse Bølg og det saafaldte Vaalse Land. Den er den anseeligste Landskyrke paa Falster og uden Tvivl ogsaa en af de yngste, idet den ikke afviger lidet fra den almindelige Kirkeform. Choret har saaledes samme Høide og Brede som Skibet og er ikke adskilt fra dette ved nogen Væg, Hjørvingerne ere hoi og smalle og af lige Alder med Kirken, de støttes af udbvendige Stræbepiller af Murens Høide, Vinduerne ere 6 Alen hoi Epidsbuerinduer, der findes ikke noget Spor af den sædvanlige Indgangsdør med rund Væg paa Nordfiden. Altertavlen er af ret godt Træskjæverarbeide, men med et meget slet Maleri af Nadveren og et ligesaa slet af Opstandelsen. Taarnet har taffede Vægge. 2 Epitaphier med ret gode Malerier, det ene over Kong Frederik den Tredies „Leibknecht“, senere Færgemand ved Gaabense Færge F. Hardil og Hustru, det andet over Hr. Rasmus Pederfen Scarvin (1622—1674) og Mag. Gert Meier (1646—1687), begge Præster paa Stedet, og Elisabeth Lasson, der havde været gift med dem begge og døde 1728, 97 Aar gammel.

Den her i Sognet 1766 oprettede Hovedgaard, $547\frac{1}{2}$ Tdr. Hf. Hovedgaards-tøgt og Bøndergøds, fik Navnet Hvededal, og blev købt af Agent v. Westen for 32,000 Rd. Hovedbygningerne bleve imidlertid aldrig opførte, og da Kongen imod Slutningen af forrige Aarhundrede købte Hvededal tilbage, for at skaffe Bønderne Selveiendom, blev Hovedgaarden udstykket og tildeels indtagen til Fredslov; Fæsterne, der i Aaret 1814 vare bleve Selveiere, kunde ikke udrede deres Skatter og Renter, og bleve derfor atter Fæstere, men ere nu igjen Selveiere (see foran Side 430).

1478 var der en Hovedgaard i Grimmelstrup.

Imellem Nørre-Vedby og Rippinge Sogne laa indtil for omtrent 40 Aar siden en Lavvandet Strækning, der kaldtes Rippinge Vaad, hvilket nogle af de omliggende Bønder til den navnte Tid foretog sig at afsdamme mod det dengang udenfor liggende Rippinge Nær. Forst i 1841 paabegyndtes dettes Iudbæmning og derved indvandt 11—1200 Tdr. Land, som er fordeelt mellem Nørre-Vedby, Rippinge og Vaalse Sogne.

Nørre-Åslev Sogn, Annex til Nørre-Bydby Sogn, omgivet af dette, Gundslev og Nørre-Kirkeby Sogne samt Bugten ved Gaabense. Kirken, sydlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. v. n. v. for Stubbekjøbing. Areal, 2427 Tdr. Land, hvoraf 235 Tdr. Land Fredskov (Åslev og Ravnø Skove), er høitliggende, og Jordsmonnet leret og steenblandet. Hovedlandeveien fra Nykjøbing til Gaabense Færgested og Landeveien fra Stubbekjøbing til Guldberg Færgested mødes i Kirkebyen. Sognets sydlige og østlige Deel begrændses af et mindre Aløb, der passerer Ravnø=Se og falder ud i Skovby-Noer. Jernbanen passerer Sognet. Htk. $277\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., $34\frac{3}{4}$ Tdr. Stff.

I Sognet: Byerne Nørre-Åslev med Kirke, Skole, Veirmølle, Jernbanestation, og Ravnø; 2 G. og 27 H. paa den saakaldte Bodstrup Mark og i Skjerriis; Ålsgaarden Holgershaab, $21\frac{3}{4}$ Tdr. Htk., 177 Tdr. L. Balt i Sognet 38 Gaarde, 40 Huse med og 56 uden Jord, hvoraf 19 G. og 52 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 773. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug og noget Skovarbeide Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 181de Lægd. Kirken tilhører et Interessentskab, bestaaende af Storstedelen af Sognets Hartkornseiere.

Nørre-Åslev Kirke har Taarn, tresidig Chorafflutning og Gvalvinger, Spor af Vægmalier. Det er anført, at den synes at være en oprindelig spidsbuet Kirke, og til Styrke derfor anført, at den har en spidsbuet Portal, gamle spidsbuede Vinduer og samtidige Hvalvinger, hvilende paa Kragstene.

Baalse Sogn, der danner en Halvø, omgivet af Guldberg=Sund, Søen imellem Smaalandene og Kippinge-Noer, samt ved Landsiden af Kippinge Sogn. Kirken, sydlig i Sognet, $2\frac{1}{4}$ M. n. v. for Stubbekjøbing og ligesaa langt n. n. v. for Nykjøbing. Areal, 3139 Tdr. Land, hvoraf 663 Tdr. Land Fredskov (Baalse-Vesterkø, Nægle og Øster-Nægle Skove), er temmelig jævnt, naar undtages Halsen til Næsjet mellem Egense og Rabosognet Kippinge, der er hoi og bakket; Jordsmonnet er leret, ved Kysterne sandet og gruset. Endeel af Sognets Skov er Statsskov, som ikke er styldsat, rimeligviis fordi denne var kongelig Skov, inden den ældste Matricul blev affattet. Til Sognet hører en ved dettes Vestkyst beliggende D Soderen, af 9 Tdr. Lands Størrelse. Htk. $301\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., $130\frac{1}{4}$ Td. Stff.

I Sognet: Byerne Baalse med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Egense, Mygget; Hovedgaarden Baldnæssegaard, $57\frac{1}{4}$ Tdr. Htk., c. 400 Tdr. L. udmærket gode Agerjorder, 200 Tdr. L. Eng, 128 Tdr. L. Skov (13 Tdr. Htk. Fæstegods, Kenge- og Kirkefiende af det Gaarden underliggende Gods, ialt c. 20 Tdr. tiendeydende Htk., en Veirmølle til Gaardens eget Forbrug); Brørlunde eller Tanget (4 Huse) og Røsmøse eller Hylleken (3 Huse); Nægle Skovfogedbolig. Balt i Sognet 39 Gaarde og 113 Huse, alle med Jord, hvoraf 22 G. og 46 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 810. Hernden Jordbrug, som er Hovederhvervet, haves nogen Fortjeneste ved Skovarbeide. Fiskeriet er ubetydeligt. Om Baalse Sogn er det i den foreliggende Beretning meddeelt, at Hareculturen er som paa Falster i Almindelighed, hvilket vel ikke kan tvivles som Næs;

men det er dog derhos bemærket, at der er en Deel gode Frugt-
haver*).

Sognet hører under Falters vestre Herreds Jurisdiction (Nyhjoberg),
Nyhjoberg Amtstuedistrict og Stubbejøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den
Udskrivningskreds 190de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken
tilhører Sognebeboerne.

Baalse Kirke er hvalvet og har en Altartavle fra den katholske Tid; under
Taarnet er en Begravelse for en forhenværende Eier af Valdnaessegaard; Major
Hindshelbey.

Valdnaessegaard er oprettet som Herregaard Aar 1766; den kaldtes først Egense
og blev kjøbt (619¹/₄ Tdr. Hf.) for 34,000 Rd. af Chr. Hindshelbey, senere Hofagent,
hos hvis Familie den forblev langt ind i nærværende Aarhundrede. 1799 kjøbte
Staten Baalse By, der som Bøndergods laae til Valdnaessegaard (herom see foran
S. 430); senere er alt det øvrige Bøndergods bortsolgt paa 13 Tdr. Hf. nær. Vald-
naesse har en smuk grundmuret Hovedbygning og en særdeles stion og udstrakt Have.
Nuværende Eier: Fru Hansen.

Narved Baalse By er et Sted, der kaldes Vorrebakke, hvor der endnu vises en
Borgplads med Grave om. Dette har sandsynligviis været en Kongsgaard, da Balde-
mar Seir havde betydelig Eiendom i Baalse (Valnaes). Ei heller her lades næmtalt
det betydelige Fund af Sølsager, henhørende til Hedenstafets sidste eller Christen-
dommens tidligste Periode her i Norden, og bestaaende af Barer, Stænger, Ringe,
Spænder, Mynter (deriblandt 160 orientalske) m. M., som Blonning paa en Mark
ved Baalse i Foraaret 1835 bragte for Dagens Lys, og som findes udforligt beskrevet,
ligesom de fundne Sager tildeels afbildede, i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1842—43,
S. 22—141 (de orientalske Mynter beskrevne af Dr. J. Chr. Lindberg).

I Baalse Sogn er foretaget betydelige Iuddæmningsarbejder; thi foruden den
nedensfor nævnte Iuddæmning af Rippinge Noer foretoges der ogsaa fra Valdnaesse-
gaard, syd for denne Gaard, vel omtrent for 50 Aar siden, Iuddæmning af c. 200
Tdr. Land.

I Egense havde Valdemar Seir en Hovedgaard Egenseborg.

Rippinge Sogn, omgivet af Annezet Brarup, Baalse, Nørre-Kirkeby
og Nørre-Bedby Sogne samt Guldborg-Sund og Rippinge-Noer. Kirken,
nordlig i Sognet, 2¹/₄ M. v. n. v. for Stubbejøbing og ligesaa langt
n. n. v. for Nyhjoberg. Arealen, 1634 Tdr. Land, er afvejlende ophøiet
og afdalende mod Nord henimod Rippinge-Noer; Jordsmønnet er leer-
og sandblandet. Sognets sydvestlige Deel gennemskjæres af et mindre Aløb
og et lignende Aløb danner endeel af Sognets Østgrændse. Af Rippinge-
Noer er inddæmnet til Rippinge, Baalse og Nørre-Bedby Sogne ialt
11 à 1200 Tdr. Land, der afgiver betydeligt Hø. Hovedlandeveien fra
Guldborg Færgested til Nyhjoberg Hovedlandevei passerer Sognet. Hf.
c. 222 Tdr. A. og E.

I Sognet: Rippinge Kirke, eenligt beliggende ved den sydlige
Bred af Rippinge-Noer; Byerne Vester=Rippinge med Præstegaard og
Skole, og Øster=Rippinge med Veirmølle; Klinte Veirmølle;
Grøftstykkerne. Ialt i Sognet 47 Gaarde, 45 Huse med og 16 uden
Jord, hvoraf 32 G. og 28 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 597. Jordbrug er Hovederhvervet. Ubetydeligt Fiskeri.

*) I Job. Philip Høges Beskrivelse af No-Mariho Amt siges S. 330 om Træfrugtavlens paa Fal-
ter, at den er af større Betydning blandt Bønderne end Urdyrkingen, skønt med Hensyn til
Vestkysten af Frugten ikke ganske som man kunde ønske den. Eiler, Barer og Blommer ere
de Frugter som almindelig findes og deraf avles næsten heert Aar saa meget, at en Deel kan
sælges til Stæpper, der føre den til Kiøbenhavn, en Deel tørres til Huusbrug og Sals, og i
frugtbarere Aar præfjes en Mængde til Mosk, som ikke sælges, men benyttes i Huset isærlig for Bl.

Sognet hører under Falsters vestre Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstuedistrict og Stubbeljøbing Lægedistrict; 5te Vgtds. 2den Udskrivningskreds 191de Lægd. Med Annexsognet Brarup een Commune. Kirken tilhører endeel af Sognets Beboere. For Øster-Kippinge By er af Morten Clausen og Mette Villadsdatter i 1832 stiftet et Legat til Fattige og Trængende, omtrent c. 640 Rd.

Kippinge Kirke er opført af Muursteen. I Skibet Løndehvalving af Tra, hvorsra nedhænger 3 Lysekræner. Chortralværk fuldt af udskarne Figurer, Skriftestol med udskarne, malede og forgyldte Figurer, et gammelt Skab med mange Afdelinger, Altartable fra 1636. Paa Skibets Løndehvalving Malerier af det nye Testamente, 2 Crucifixer.

Kippinge Kirke udmærkede sig i den katolske Tid ved samme Helligdom som Wilznach og Sternberg i Brandenburg og senere her i Danmark Helligtrekongers Capel i Roeskilde Domkirke*), nemlig nogle styvende Draaber af Christi Blod. Det var derfor ogsaa et af de navnkundigste Helligdomssteder i hele Danmark, som besøgtes ikke alene af Indfødte, men ogsaa af mangfoldige Fremmede. Om dette sidste høves et Vidnesbyrd i de Monter, som de Andægtige efter Besøget havde stjanket til Kirken og den dermed i noie Forening staaende nedensfor ommeldte Kilde (naar de havde drukket af Kilden, nedlagde de Gaverne paa Kirkens Alter). De rige Skatte, som her i Aarhundrebers Lev havde ophobet sig paa denne Maade, bleve nemlig adskillige Gange under Form af Laan taente af Kongerne, naar de vare i Pengeforlegenhed, og ved denne Leilighed omtales en stor Mængde fremmede Monter. (See De tre nordiske Rigers Historie af Allen IV. 1. S. 213, hvortil citeres Voyses Saml. Registrant 72, Nørre Herred paa Falster; Kvittering af Christian den Anden for Penge fra Sacramentet i Kippinge, dateret Kjøbenhavn 1518; Topogr. Samling Kippinge Nr. 4, lignende Kvittering af Kongens Secretair, Mester Hans Wend, dateret Engelseborg 1518).

Strax vest for Kirken ligger den forudm saa berømte Sundhedskilde, en af de meest besøgte hellige Kilder her i Landet. Endog fornemme Folk gjorde Kildereiser hertil, hvorved da Kirken og de Fattige bleve rigeligt betænkte. I Christian IV.'s Skrivelse til Kirstine Munk af 27de December 1630 forekommer blandt flere Bestyrdninger, som Kongen fremførte mod sin forskudte Gemalinde: „at du varst i Kippinge Kirke i Falster, og sammesteds først jaldt paa Kna i Stolen og laste, og siden gjorde Reverents for Alteret, og lagde nogle Stykker Guld i Alterbogen, saa og i Blokken, forærede ogsaa Klokkeren et Stykke Guld, alt til den Ende, at Gud i Himmelen vilde unde dig din Hjertens Begjæring (nemlig Kongens Død), hvorom med dig at skulle bede Gud du flere end een Person haver tiltalet, længe forend du kom hen til samme Kirke“, hvorimod Kirstine Munk siden aflagde Ed paa, at hun ved denne Leilighed gjorde Bøn til Gud for sig selv, og ikke bad Lndt for noget Menneste. (Kong Christian IV.'s egenhænd. Breve, udg. af Molbeck, S. 445). I Byrriver udi Kjøbenhavn Arent Bernitsen Bergens „Danmarks oc Norgis fructbare Herlighed“, fra 1656, skrives saaledes om Kirken: „Paa dette Lands Norder Ende, mod Stranden hos Landeveien, er liggende Kippinge Kirke, til hvilden, siden Passveddommit, er steet stor søgning af Kroblinge, formedest den Helligdom, de formene der at være, og naar de efter Bøn til Gud deris Helbred erlange, he.legge de i Wogenhujet deris Kræfter, som der idelig findes, skulle man bekjende, det ick alene at være forundring værd: Men oc det, at Mand der viser og klarlig seer ti Menneste, som af Kircken havde staalet Kald oc Dif, hvis Trin eller Fodspor, et Qvarteer sees dybt i Jorden fra Kircken til Kirkegaardsmurens ene Hjørne, hvilde Trin aldrig med Græs eftergroe. Deslige ste skal hans Fodspor være sjeendt udi den Kampsteens Muur, som hun opvætraadde, dog samme nu aff Muren er udfalden. Fem af hans Fingre ere oc i Kirkegaardsmuren sjeent. Hans Fodspor i Stranden ere ey heller endnu aldelis efterjaldt. Svildet alt med Vist saavel som med stor Forundring aff mange Kongl. Mayts. fornemme Hoffinder, Qvartere og Hoffjenere er bleven anseet Anno 1631, da hove Dronning Sophia sig fra Nykjøbing Slot til Roskald blev forjot.“ Den 27de Juli 1692 havde Kippinge Kilde Besog af Kong Christian V. med Dronningen, Kronprindsen, den

*) Det beskrives saaledes: „Et Mirakel af Vor Herre Jesu Christi Blod og Sacrament udi et Kald og ligger en Christal ud over.“

keiserlige Ambassadør o. fl. (Som bekendt gjorde Kong Frederik III. gjerne hvert Aar en Reise til St. Helene Kilde i Nordsjælland). Af et lgl. Reskript af 29de Juli 1769 sees, at Kippinge Kilde endnu dengang blev besøgt af Almuen ved St. Hansdags Tider, og at Gaver henlagdes paa Kirkens Alter*). Balsfarterne til Kippinge Kilde formenes at være opthort jensef i Slutningen af forrige Aarhundrede; thi Amtsprovst Grundtvig indberetter i 1822, at i de 23 Aar han har været der paa Landet, har den ligget ode indtil dette Aar, da den er oprenset og paa ny gjort brugelig — „men man anseer den ikke mere for at være mineralsk.“ Bedel siger dog i sin Reisebeskrivelse for 1806: Endnu besøges den af mange, især varkbrudne Personer, fornemlig St. Hans Aften.

Brarup Sogn, Annex til Kippinge Sogn, omgivet af dette, Nørre-Kirkeby, Estildstrup, Ønslev og Stadager Sogne samt Guldborg=Sund. Kirken, omtrent midt i Sognet, $1\frac{3}{4}$ M. n. n. v. for Nykjøbing. Arealet, 2592 Tdr. Land, hvoraf 34 Tdr. Land Fredskov, er høitliggende og bolgeformigt; Overfladen jævnt skraanende mod Sundet; Jordsmønnet er leret og stenet, ned mod Stranden gruset. Sognets sydvestlige Deel begrænses af et mindre Aaløb. Hovedlandeveien fra Guldborg Færgesgaard til Nykjøbing Hovedlandevei passerer Sognet. Hf. $333\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Brarup med Kirke og Skole, Lundby, Alstrup; 3 Aulsgaarde uden Navn, paa $18\frac{1}{4}$, $15\frac{1}{4}$ og $11\frac{1}{2}$ Tdr. Hf., Vilhelmsdal, $16\frac{1}{4}$ Tdr. Hf., 138 Tdr. L., et Kalkbrænderi; Guldborg Færgesgaard med en Skibsbro, der anløbes af Damp- og Seilskibe, 2 Kornetablissementer, Gjæstgiveri og Befordringsstation, hvorfra skeer Overfart til Guldborg Færgeshus paa Lolland; Lundby Møllegaard med Weirmølle, 12 Tdr. Hf., 93 Tdr. L., Godthaab, 19 Tdr. Hf., 162 Tdr. L., Veiregaard, Sparregaard. Ialt i Sognet 53 Gaarde, 44 Huse med og 35 uden Jord, hvoraf 37 G. og 43 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 832. Jordbrug er Indbyggernes Hovederhverv. Ogsaa drives der lidt Fiskeri ligesom i Hovedsognet; fra Alstrup udsættes saaledes et Bundgarn til Fangst af Silb.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 192de Lægd. Kirken tilhører Storfledelen af Sognets Beboere.

Brarup Kirke har Taarn, kun Hvalving i Choret.

Brarup og Alstrup kaldes i Baldemars Fordebog Brotharhorp og Aflangsthorp.

Stadager Sogn, der er adskilt fra Annexsognet Nørre-Kirkeby ved Brarup Sogn, omgivet af dette og Ønslev Sogne samt Guldborg=Sund. Kirken, østlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. n. v. for Nykjøbing. Arealet, 1936 Tdr. Land, hvoraf 300 Tdr. Land Fredskov (Nørre- og Sønder-Fredskov, Egekkov, Dronningehave), er overalt sladt; Jordsmønnet stærk leret. Landeveien fra Nykjøbing Hovedlandevei til Guldborg Færgested passerer Sognet. Hf. 210 Tdr. A. og E.

*) Jfr. en Disputation af Mag. Herum „de templo Kippingensi in Falstria vicinique medicati fontis origine, progressu et abusu, 1707“.

3 Sognet: Stadager Kirke, eenligt beliggende paa Marken, omtrent midt imellem Sundby og Venner-slund; Byen Sundby med Præstegaard og Skole; Hovedgaarden Venner-slund, 100 Tdr. Hk. A. og G., 14 $\frac{1}{2}$ Tdr. Skff., 600 Tdr. L. Ager, 250 Tdr. L. Eng, 609 Tdr. L. Skov (30 Tdr. Hk. Fæstegods), Aulsgaarden Sundvedgaard, 15 Tdr. Hk., 115 Tdr. L., Rudegaard. Ialt i Sognet 20 Gaarde, 29 Huse med og 19 uden Jord, hvoraf 14 G. og 31 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 449. Jordbrug og Skovarbejde udgjør Indbyggernes Hovederhverv. Det er udtrykkelig bemærket i den foreliggende Beretning, at kun en enkelt Mand i Sognet driver Fiskeri; lignende Bemærkninger findes ved flere Sogne paa Falster, og det fremgaaer deraf som et samlet Billede, at paa ingen Deel af Danmarks vidtstrakte Kyster er Fiskeriet saa ringe som paa Falsters.

Sognet hører under Falsters vestre Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkts. 2den Udskrivningskrets 193de Lægd. Med Annexsognet een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Venner-slund. Af Sognepræsterne i Stadager og Nørre-Kirkeby Gros Leth, † 1762*) og Lauritz Svogerslev, † 1786, er stiftet treende Legater, hvert paa 100 Rd., prioriterede i Præstegaardens Indløsnings-sum. Renterne deraf, som oprindelig kom det almindelige Fattigvæsen tilgode, tilfalder nu ifølge Ministerialresolution af 15de Juni 1858 „de Fattiges Kasse“.

Stadager Kirke er opført af Muursteen, hvælvet, med Taarn, Ligtister tilhørende Familierne Tersling og Colbjørnsen. Familien Grandjean har særligt Ligeaet, opført 1866 lidt syd for Kirken. Paa den østre Side af Vaabenhuset er reist 3 Ligtene, den ene over Sorgen Venstermand til Stadager, † 1551, og Hustru, og de to andre over Geistlige med deres Hustruer.

Stadager tilhørte i det 16de Aarhundrede Slagten Venstermand, saaledes Sorgen Venstermand, † 1551, begravet i Stadager Kirke; hans Son Louge Venstermand bortmagesstiftede Gaarden til Kong Frederik II., der kaldte den Sophienholm efter Dronningen, men 1585 befalede, at den skulde igjen kaldes med sit gamle Navn Stadagergaard. Da Stadagergaard blev inddraget under Rytterdistrictet, blev deraf oprettet 6 Bøndergaarde. Da Falsters kongelige Jordegods solgtes 1766, blev det samlede Gods inddelt i 10 Hovedgaarde, nemlig 7 nye foruden de 3 ældre (Skjorringe, Nørre-Ladegaard, senere Westensborg, og Corfeldtse). Hovedgaardstaxien til det Gods, som fik Navnet Venner-slund, var oprindelig udlagt i Klodskov By, Læslev Sogn, men Gaarden blev aldrig opført der, da Kjøberne Hans Tersling og Peder Thestrup allerede i 1767 fik Bevilling til at slutte deres Ager og Engs Hørforn til Stadager By, hvorefter Gaarden fik Navnet Venner-slund. Under 2den Januar 1790 oprettede en Vgtpagt, hvorved hun forbeholdt sig at fastsætte, for hvilken Sum den ene af de 2 Gaarde skulde overdrages til hendes Son af forie Vgtestab, Sorgen Tersling, og ved Disposition af 28de September 1805 bestemte hun, at han skulde have Venner-slund. Kirksineberg blev i Colbjørnsens Familie. Stamhuset Venner-slund er oprettet i Hert-hold til Justitsraad Grandjeans († 1844) Testament af 19de Mai 1840 (Erectionen af 10de Marts 1847) for hans Broder-son, den nuværende Besidders, Kammerjunker Grandjeans, Fader. Om Successionen bestemmer Erectionsbrevet følgende: Stamhusbesidderens Sønner og deres Afkom af Mand- og Kvindeforn gaae foran hans

*) Det var denne nidkjære, men noget excentriske Mand, der fra Præstestolen satte Landsdommer Stud i Pan og overgav ham i Sarans Vold, hvorfra han fik sin Afsked. Han tog Ledvold i Leiden, deltog i religiøse Stridigheder i Holland, gjorde forskellige Forsøg paa at slutte sig ihjel, hvilket omfærd lykkedes ham efter i 40 Dage kun at have nødt et Glas Vand daglig.

Døtre og disses Afkom. I samme Linie gaar Mand foran Kvinde og den Ældre foran den Yngre af samme Kjon. Døer en Stamhusbesidder uden at efterlade sig agte Afkom gaar Stamhuset over til den sidste Besidders ældste Broder og hans Afkom af Mand- og Kvindetjen, derefter til den næstældste Broder og saa fremdeles. Er ei Broder eller Broders Afkom, da gaar det til Søstrene og disses Afkom. Ere ingen flere Descender til i lige Linie fra første Erhverver Cand. juris Ludvig Grandjean, da tilfalder Successionen den Linie af Erector Justitsraad Grandjeans Familie, der er nærmest beslægtet med Erector. Er Erectors Familie uddød, gaar det over til hans Hustruens Marie Louise Grandjeans Familie og tilfalder først den Linie, som maatte staae i nærmest Slægtskabsforhold til hende og iøvrigt efter foranførte Regler. Ere alle Linier uddøde, skal der af Stamhusets Revenuer sunderes et als mindeligt Syge- og Pleiehuus for Falsters og Lollands Trængende.

Stamhuset Vennerslund har efter Statshaandbogen for 1873 Hft. af alle Slags 182 $\frac{1}{4}$ Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 100 Tdr., Bøndergods 23 $\frac{1}{4}$ Td., Kirke- og Kongetiender 59 Tdr.; i Bankactier 3900 Rdl., i Fideicommisscapitaler 420,000 Rdl. Efter den i Ministerialtidenden for 1872 Nr. 73 givne Fortegnelse over det den 1ste Januar 1872 under Majoraterne hørende Hartkorn, affattet efter de til Justitsministeriet af Majoratsbesidderne indsendte Beretninger, var det samlede Hartkorn under Stamhuset Vennerslund 202 Tdr. 6 Skpr., hvoraf under Vennerslund Hovedgaard 95 Tdr., Guldborg Færgegaard 5 Tdr., udtaget efter Lov af 19de Februar 1861 4 Tdr. 1 Skp., inddæmmed Strand 1 Td. 1 Skp., Hartkorn indtaget til Skov Skovskyd 14 Tdr. 3 Skpr., Ager og Eng 12 Tdr. 2 Skpr., matriculeret Tiendehartkorn 59 Tdr., af Bøndergods, Leiehuus og ikke fæstepligtige Jordlodder og Steder 12 Tdr. 2 Skpr. Det fremgaar heraf, at der efter at Statshaandbogen havde indhentet sine Efterretninger vare nogle Tønder Hartkorn frafolgte Stamhuset, og Fideicommisssummen maa derfor sættes 10—20,000 Rb. høiere. Godset Dyttebøl i Angel, der bort for sidste Krig var erhvervet for Stamhusets Fideicommisscapitaler for en Kjøbesum af 186,000 Rb., er nu i 1873 folgt igjen for en omtrent lignende Sum.

Nørre-Kirkeby Sogn, Annex til Stadager Sogn, hvorfra det er adskilt ved det mellemliggende Brarup Sogn, omgivet af dette, Nørre-Bedby, Nørre-Ålslev, Gundslev, Iborkildstrup, Eskildstrup og Rippinge Søgne. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1 $\frac{3}{4}$ M. n. for Nykjøbing. Areal, 1606 Tdr. Land, hvoraf 123 Tdr. Land Fredskov (Nordskov), er for det Meste jævnt; Jordbunden er leret, paa enkelte Steder sandet. Jernbanen og Hovedlandeveien fra Nykjøbing til Gaabense Færgested passere Sognet. Hft. 205 Tdr. A. og E., 4 Skpr. Skff.

I Sognet: Byene Nørre-Kirkeby med Kirke og Skole, Ravnstrup, Bannerup, Pommeler; Ålsgaarden Nebøllegaard, 19 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hft., 120 Tdr. L. Ager og 70 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 18 Huus med og 14 uden Jord, hvoraf 22 G. og 10 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 415. Jordbrug er det overveiende Erhverv; nogen Fortjeneste høves ved Arbeide i Nebøllegaards Skove.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Bgkds. 2den Udskrivningskreds 194de Lægd. Kirken tilhører Sognet.

Nørre-Kirkeby Kirke er opført af Kridtsteen og Muursteen, uden Taarn, fladt Loft i Skibet, Kvalvning i Choret, ny smuk Altartavle (Christus i Gethsemane), Spor af gamle rundbuede Vinduer.

Vanderup kaldes i Baldemars Tordeboj Varnethorp og Nebølle Nybølle.

Dunslev Sogn, omgivet af Annexet Eskildstrup, Tingsted, Stadager og Brarup Søgne samt Sønder Herred og Guldborg-Sund. Kirken, nordlig i Sognet, 1 $\frac{1}{4}$ M. n. for Nykjøbing. Areal, 3953 Tdr. Land,

hvoraf 469 Tdr. Land Skov (Storffov, Hestehaven, Overdrevet, Bodehave med Ludvigslund og Præsteskov), er lavt og Jordsmønnen lettere og mere sandigt end almindeligt paa Fjalsler. Sørup=Na danner Sognets Nordgrændse. Jernbanen og Hovedlandeveien fra Nykjøbing til Gaabense passerer Sognet. Htk. 383 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., 33 $\frac{1}{2}$ Td. Skff.

3 Sognet: Dnslev Kirke, eenligt beliggende øst for Hovedlandeveien mellem Dnslev og Bederupgaard; Byerne Dnslev med Præstegaard og Skole, Byskov, Klodskov med Skole og Haandgjerningsstole, 2 Teglværker; Hovedgaarden Ny=Kirstinebjerg, 66 Tdr. Htk., 586 Tdr. L. Agerjorder og 285 Tdr. L. Skov (Tingsted Sogns Kongetiende); Ulskgaardene Bederupgaard med Ludvigslund, 26 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk., 190 Tdr. L. Ager, 6 Tdr. L. Eng, 27 Tdr. L. Skov, Pandebjerg, 28 Tdr. Htk., 307 Tdr. L., Klodskovgaard, 18 Tdr. Htk., 197 Tdr. L. Ager og Eng; Høie Veirmølle. Talt i Sognet 38 Gaarde, 54 Huse med og 43 uden Jord, heraf 21 G. og 50 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1028. Jordbrug og Skovarbeide udgjør Indbyggernes Hovederhverv. Det anføres i Beretningen fra Sogneene Dnslev og Eftildstrup, at Interessesen for Haveculturen i disse synes at tiltage. 3 Sørup Sø er lidt Fisseri af Aal, Abborrer og Karudjer.

Sognet hører under Fjalslers vestre Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgtds. 2den Udskrivningskreds 196de Lægd. Med Annexsognet Eftildstrup een Commune. Kirken tilhører Tiendeyderne.

Dnslev Kirke er bygget af Muursteen og har et temmelig lavt Taarn; ifkun Choret er hvalvet.

Om Ny=Kirstinebjerg og Pandebjerg see Tingsted Sogn. Nuværende Besidder af Pandebjerg Hr. Pedersen.

Dnslev kaldes i Baldemars Jordebog Dthanslef. Klodskov hed 1664 Klougshouff.

Eftildstrup Sogn, Annex til Dnslev Sogn, omgivet af dette Sogn, Nørre=Kirkeby, Torkildstrup og Tingsted Sogne samt Sønder Herred. Kirken, nordvestlig i Sognet, 1 $\frac{1}{4}$ M. n. for Nykjøbing. Arealet, 2620 Tdr. Land, hvoraf 397 Tdr. Land Fredskov (Dyrstrup Skov og noget af Hanneuov Skov), er deels høit og kalket, deels lavt og sumpet; Jordsmønnen er deels leret, deels sandet og gruset. Sørup=So, hvorfra Sørup=Na har sit Tillob mod Vest og Nordvest og som danner noget af Sognets Vestgrændse, udgjør omtrent 17 Tdr. Land. Hovedlandeveien fra Nykjøbing til Gaabense passerer Sognets vestlige Deel. Sognet passeres ogsaa af den fjalsterke Jernbane. Htk. 255 Tdr. A. og E., 40 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Eftildstrup med Kirke og Skole, Jernbanestation, Stodstrup, Sørup med Skole, Dyrstrup med Skovfogedbolig, Nyby med Teglværk; Storstedelen af Terebro Huse (9 Huse), hvoraf 2 Huse høre til Dnslev Sogr. Talt i Sognet 51 Gaarde, 72 Huse med og 45 uden Jord, heraf 37 G. og 83 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 857. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug og noget Skovarbeide Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgtds. 2den Udskrivningskreds 195de Lægd. Kirken tilhører Tiendehverne.

Eftildstrup Kirke, bygget af Muursteen, har Taarn, fladt Loft.

Sørup var en oldgammel Gaard, der laae under Fyens Bispestol; den bekendte Bisp Jens Andersen Veldenaal opholdt sig ofte her og havde heftige Stridigheder med Lehnsmanden Hr. Oluf Holgerjen Ulfstand paa Bønne*).

Tingsted Sogn, omgivet af Dnslev og Eftildstrup Sogne samt Sønder Herred. Kirken, østlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. v. for Nykjøbing. Areal, 4435 Tdr. Land, hvoraf 828 Tdr. Land Fredskov (Hannenov og Bruntoste Skove, Flattehave, Øverup, Kalbehave, Store Grændappel), er i den nordlige Deel høit og bakket, i den sydlige Deel lavt og jevnt; Jordsmønnet er leer- og sandblandet. Endeel af Borremose, der strækker sig ind i Sønder Herred og er 226 Tdr. Land stor, hører til dette Sogn. Tingsted-Åa, der har sit Udsøb fra denne Mose, gaar fra Nord mod Syd igjennem Sognet og danner endeel af Sognets Grændse mod Sønder Herred. Jernbanen og Hovedlandeveien fra Nykjøbing til Gaabenje passere Sognet. Hk. 429 Tdr. A. og E., 59 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Tingsted med Kirke, Jernbanestation, Taaderup med Præstegaard og 2 Teglværker, Øverup med Skole og Veirmølle, Kraghave med Skole og Veirmølle, Stubberup, Bruntoste; Hovedgaarden Gammel-Kirstinebjerg, $44\frac{3}{8}$ Tdr. Hk., 307 Tdr. L. Ager, 170 Tdr. L. Skov (48 Tdr. Hk. Fæstegods); endeel fra Kraghave udslyttede Huse kaldes Teglværkshusene og i Forbindelse med 2 G. af Øverup og 1 G. af Stubberup Skoven; Sølvhøigaard. Ialt i Sognet 62 Gaarde, 106 Huse med og 106 uden Jord, hvoraf 125 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1451. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, finde mange af Sognets Beboere Erhverv ved Skovarbejde. Huusfliden er meget almindelig til Forarbejdning af egne Forbrugsgjenstande, kun ubetydeligt til Salg**).

Sognet hører under Falsters vestre Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgtds. 2den Udskrivningskreds

*) Hr. Paludan-Müller: Jens Andersen Veldenaal, Dnise 1837.

**) Med Henyn til Huusfliden i Falsters Landbøgne, da er dette den gunstigste Veivarelse, som forekommer, idet der forøvrigt saa at sige overalt i Beretningerne er svaret, at den er meget ringe, nogle Steder siges endogaa, at der ingen Huusflid er, og i det Høieste anføres, at det er „til Huusets Forbrug“. Efter hvad N. C. Rom i sit Skrift om den danske Huusflid udsiger, synes Huusfliden paa Falster vel ogsaa snarere at være i Tilbagegang end i Fremgang. Saaledes blev det, efter N. M. Jordum af Tjenestpiger i deres Frelid eller af Gaardmandsdoctore og Huusfener viker og været Vaand med hvide Farver og forskellige Monstre som brugtes til Forklædebaand og til Strømpbaand for Mandfolkene, som dengang gik med Kræbenflader; nu er denne Svøsel naturligtvis omtrent forbi og indskrænket sig til nogle simple „Pottebaand“, som en og anden fattig Huusfene væver og gaar om for at sælge. Ligeledes havde Pigerne i gamle Dage travlt med paa Son- og Pelligdage at sye Hvidevaarsknipsinger i en Række, eller paa en Due at flette Tråd, som de kaldte det, til Dugestrynder; nu anvendes denne Tid til at sætte Balsladen istand. Manaa Gaardmandsfoener gjøre endnu meget Lærred og Hvergaarn, hvilket dog aldrig væves i Husene; men de ere sluttige til at spinde og holde ogsaa deres Piger dertil, skont disse nu maa tage Deel i Arbeidet ved Tærstemaflinerne en Deel af Vinteren. Hos Huusfenerne bliver ogsaa spundet endeel, og naar de ikke ere paa Arbejde kan man i Reglen træffe dem ved deres Hof. Ganste enkelte Huusmænd kunne have lidt Bierhverv med at gjøre Trastøber, Halmkurve, Sols, Hofurve, Træstær, Bøstær, Kurve og andre Fornødenheds-gjenstande til den nærmeste Omegns Forbrug.“

197de Læg. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sognets Beboere.

Tingsted Kirke, oprindeligt rundbuet, er opført af Kampsteen og Muursteen, Afpis, hvalvet Taarn med pyramideformet Tag.

Tingsted (i Valdemar II.'s Fordebog „Thingstatha“) var i Middelalderen, hvad ogfaa Navnet antyder, et anseeligt Sted, hvor Kongerne undertiden findes at have opholdt sig. Saaledes sluttede Kong Christoffer II. og hans Son, den udvalgte Kong Erik, her den 26de August 1325 et Forlig med deres forhenværende Marsk Ludvig Albertsen, ifølge hvilket han skulde rumme Hamnershuus, imod at Kongerne udbetalte ham en Sum Penge. Derimod er det urigtigt, at Hvitfeldt daterer Forliget imellem Kong Christoffer og hans Halbroder, den hollænske Greve Johan, af 12te Novbr. 1329 fra „Tingsted i Falster“; det blev sluttet i Ringsted, jfr. Regesta diplom. I. p. 248.

Den lærde Orientalist og Numismatiker, ogfaa som Polemiker bekendte Dr. Jac. Chr. Lindberg var Præst i Tingsted fra 1844 til 1857, da han blev kaldet til Lille-Pyndby i Sjælland, hvor han kort efter døde.

Det samlede Kirstinebjerg Gods havde indtil Aar 1806 sælles Eier med Bennerslund og nævnes først ind i indeværende Aarhundrede. 1806 tilfaldt det ved Arv Høj-jægermester Colbjørnsen, som i 1845 solgte det til Cand. philos. Peder Estrup. Ved dennes Død 1848 tilfaldt det hans Broder, Godæier J. B. S. Estrup til Kongsdal og Skaffegaard, som i 1851 solgte Kirstinebjerg med Tilliggende, hvoriblandt 220 Tdr. Stk. Fastegods, til Justitsraad Hillerup. P. Estrup oprettede af endeel Dredrevsjorder saant en Skovridergaards Zorder Vandbjerggaard, der i 1854 bortsolgtes fra Kirstinebjerg til H. Wilhelm. Ved Justitsraad Hillerups Død 1863 blev Gamle-Kirstinebjerg deelt mellem hans to ældste Sønner; Cand. philos. W. Hillerup fik Gl.-Kirstinebjerg og Lieutenant af Marinen S. C. Hillerup (nu Jægermester) fik No-Kirstinebjerg.

Kraghave siges 1664 at være opryddet af Slov.

Falsters Sønder Herred,

der udgjør Dens sydlige Deel med den nu ved Dæmninger med Hovedøen forenede Hasselsø, og de mindre Øer og Holme Kalvø, Flato, Taageholm og Barholm, har et Fladeindhold af $4\frac{3}{5}$ □ Mile, 46,029 Tønder Land, hvoraf 4968 Tdr. Land Fredskov, af Hartkorn 4724 Tdr. Ager og Eng, 269 $\frac{1}{4}$ Tdr. Skovfjeld. Den tørlagte Deel af Bøts Nor og det inddæmmede Areal mellem Falster og Hasselsø medregnede vil Fladeindholdet vistnok være at angive paa det Nærmeste til 5 □ Mile. Indbyggerantallet var efter Folketællingen i 1870: 11,221, med Nykjøbings 3645: 14,866. Som anført ved Nørre Herred staaer dette i Frugtbarhed i det Hele over Sønder Herred, men dette gjælder dog ikke om de sydlige Sogne Skjelby og Gjedesby, der have ligesaa gode Leerjerder som de bedste Sogne i det nordlige Falster*); derimod findes paa Bøts aldeles intet Leer og her findes endog saa golde Sandmiler.

Nykjøbing Landsogn, omgivet af Nykjøbing Kjøbstad, Annersegnet Eystofte, Idestrup Sogn, Nørre Herred og Guldborg-Sund. Areal, 1037 Tdr. Land, hvoraf 320 Tdr. Land Fredskov (Sønder-Køhave), er lavt, og Jordsmønet leret, ved Strandbredden sandet og gruset, med en Mængde Steen. I Sognet findes en Na, som deels ved en Arm gennemfjærer Sognets Midte, deels danner en Deel af Østgrandsen mod Eystofte Sogn. Hovedlandeveien fra Nykjøbing til Gaabense og 3 mindre Landeveie passere Sognet. Hf. 86 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., 5 $\frac{1}{4}$ Tdr. Skff.

*) Medens disse øvrige sydlige Sogne af Falster nævnes som helstigt stillede med Hensyn til Jordbundens Bestaaenhed, lide de paa den anden Side af Klimatiske Afteper. I den oekonomiske Beskrivelse af J. P. Hage meddeles saaledes S. 253 efter en Meddelelse af Justitsraad Friis til Gjedsergaard, at de høie, kolde og lerede Jorder, som findes i Skjelby og Gjedesby Sogne underkues meget af den kolde Østvind, mod hvilken intet La findes i Skove eller Bakker. Han antager ogsaa, at her falder mindre Regn, hvilket dog nævnes igjen som noget Fordeelagtigt i vaade Sommer. Som en anden Folge af den sydlige Deel af Falsters aabne Vælggenhed nævnes, efter en Angivelse af en dygtig Bønde i Skjelby, at Vinden og især Vestvinden ofte gjør Slæde paa det halvmodne Korn ved at afvilde en Deel af Kiernen.

3 Sognet: Parcelgaardene Eiegod, 35 $\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 278 Tdr. L., Westensborg, 18 Tdr. Htk.; Gaarden Printsholm med Bryggeri; 2 Weirmøller. Ialt i Sognet 10 Gaarde og 40 Huse.

Indbyggere: 371. Jordbrug er Hovederhvervet. Skovarbejde afgiver endeel Fortjeneste, ligesom Nykjøbing Kjøbstad tilbyder Erhverv for endeel Dagleiere.

Sognet hører under Nykjøbing Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. Tillige med Nykjøbing Kjøbstad 2den Udskrivningskreds 208de Lægd. Landsognet, der har Kirke fælles med Kjøbstaden, har vel et eget Forstanderskab, men Fattig- og Skolevæsen fælles med Kjøbstaden; det har en egen Sognesoged.

Ved Auctionen over det kongelige Gods paa Falster i Aaret 1766 blev Norre-Ladegaard (saaledes kaldet for at skjelne fra Skjorringe Ladegaard), henhørende til Nykjøbing Slot, for 53,000 Rd. D. C. tilslaaet Agent v. Westen, som efter sit Navn kaldte den Westensborg. Dens Hartkorn var dengang 712 Tdr. af alle Slags. Aar 1791 kjøbte Regjeringen atter Godset og udparcellerede til Salg en Deel af Hovedgaardsjorden, men beholdt dog betydelige Parceller samt Godset og Skovene. Disse sidste ere endnu Statsejendom, hvorimod det Dvrige er bortjølgt. Westensborg, Eiegod og Christiansminde ere de vigtigste Parceller af Norre-Ladegaard. Forstnavne tilhørte i lang Tid faldede Geheimconferentsraad v. Jessen, Stiftamtmand over Holland-Falsters Stift.

Efter Westensborg benævnedes en So, der deels laae i Nykjøbing Landsogn, deels i Eystofte Sogn, Westensborg=So. Denne blev udtørret fort efter at Regjeringen i 1791 igjen havde kjøbt Westensborg Gods. Der vandtes derved c. 40 Tdr. Land, og de onliggende Jorder ligejom oglaa de kongelige Skove ved Hanenau vandt meget ved den bedre Vandafledning, som Udtørringen foranledigede.

Eystofte Sogn, Annex til Nykjøbing Kjøbstad, omgivet af Nykjøbing Landsogn, Drølev, Sønder-Kirkeby og Idestrup Sogne samt Norre Herred. Kirken, østlig i Sognet, $\frac{1}{2}$ M. n. o. for Nykjøbing. Arealen, 2412 Tdr. Land, hvoraf 584 Tdr. Land Fredskov (Eystofte, Narnstrup og Præste Skove, Bjøruphave), er østlig i Sognet bakket og afdaler vestlig; Jordsmønnet er sand- og mergelblandet Leer med Kalkunderlag. Størstedelen af Sognets østlige Side begrænses af Tingsted=Na. Landeveien fra Nykjøbing til Stubbekjøbing passerer Sognet. Htk. 241 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., 34 $\frac{3}{4}$ Tdr. Ekff.

3 Sognet: Byerne Eystofte med Kirke, Skole og Weirmølle, Hullebæk og Bjørup; Parcelgaarden Christiansminde, 20 $\frac{3}{4}$ Tdr. Htk., 156 Tdr. L. Ialt i Sognet 29 Gaarde og 65 Huse, hvoraf 14 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 513. Jordbrug og Skovarbejde udgjør Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Falsters vestre Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 198de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Cieren af Dørupgaard i Idestrup Sogn.

Eystofte Kirke, paa Taarnet nær, er opført af Ny i de senere Aar: den 1ste August 1870 blev Grundstenen lagt af Kirkeieren, Statsraad Tessdorff. Den er ikke hvalvet, Taget bæres af smukke Træbuer; opvarmet.

Den lærde Mag. Frederik Brandt († 1691), Sognevært til Nykjøbing og Eystofte, ligger begravet i Kirken, hvor hans Portrait i Vegemålning endnu findes.

Ved Gravning i Huusmand John Rasmussens Have i Systofte fandtes i 1871, liggende 26 Tommer dybt i Jorden, et Antal af over 30,000 danske Kobbermonter fra første Halvdeel af det 14de Aarhundrede (af de saakaldte „Borgerfrigsmonter“). Tilligemed dem fandtes 2 Jernbidsler og nogle faa Glasperler, alt indsvøbt i eller nedlagt i to Slags Lærred (i fgl. Møntsamling).

Bjørup kaldes i Baldemars Jordebog Biornathorp.

Idestrup Sogn, omgivet af Nykjøbing Landsogn, Sønder-Kirkeby, Systofte og Beggerløse Sogne, Boto-Noer, Østerføen og Guldborg-Sund. Kirken, omtrent midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. o. for Nykjøbing. Areal, 6473 Tdr. Land, hvoraf 513 Tdr. Land Skov (Vesterfkov, Østerfkov, Dverfkov, Folehaven, Lindeskov, Hallerup Skov med Indelukket, Idestrup Skovhaver), er midt i Sognet bakket, mod Stranden stærkt afsjænk; Jorudsmonnet er leret, kalk- og sandblandet. I Sognet findes Sildestrups=So, 21 Tdr. Land, og Krog=Mose, 69 Tdr. Land. Landeveiene fra Nykjøbing til Stubbekjøbing og Gjedserodde passere Sognet. Hft. 734 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., 12 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Idestrup med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmolle, Sønder=Vedby med Skole, Tjæreby, Sildestrup, Sønder=Tostrup, Elkensøre med Skole, Sønder=Drøsløv med Veirmolle, Hillestrup og Mølev; Mølev Strandhuse; Hovedgaarden Dørupgaard, c. 138 Tdr. Hft. A. og E., 41 $\frac{1}{2}$ Tdr. Skff., 950 Tdr. l. gode Agerjorder, 66 Tdr. l. Eng, 656 Tdr. l. Skov (479 Tdr. Hft. Fastegods — efter Statshaandbogen for 1873 —, 128 Tdr. Hft. Arvesæstegods, Idestrup, Sønder-Kirkeby og Drøsløv Sognes Kongetiende samt Konge- og Kirketiende af Sønder-Mølev, Systofte og Beggerløse Sogne, et Teglværk i Sønder-Kirkeby Sogn); Mølevgaardene Kringelborg, 35 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hft., 240 Tdr. l. Ager, 35 Tdr. l. Eng, Mølsomhed, 16 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hft., 122 Tdr. l. Ager, 20 Tdr. l. Eng, 1 Gaard i Idestrup, 12 $\frac{3}{4}$ Tdr. Hft., 60 Tdr. l. Ager, 28 Tdr. l. Eng, 21 Tdr. l. Skov. Ialt i Sognet 102 Gaarde og Parceller, 104 Huse med Jord og omtrent 50 uden Jord, hvoraf 30 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1755. Jordbrug og Skovarbejde er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Nykjøbing Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 204de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Hospitalet i Nykjøbing.

Idestrup Kirke er stor og smuk, dog uden Hvalvinger, forsynet med Taarn. I Kirken findes Ligtene over Oberst Johan Albrecht v. Peperlau (+ 1705) og Joachim Barnewitz (+ 1598). Altærtavlen forestiller Jesus i Gethsemane. Den 23de Marts 1486 „under, giver, tillægger og incorporer Kong Hans Idestrup Kirke paa Falster til evig Tid til den Hellig=Nands Capel i Nykjøbing Kjøbstad paa Falster. (R. D. 4823). I Juli 1528 gjordes vitterligt, at Mester Laurids Elmund, Forstander for Hellig=Nands Capel i Nykjøbing, havde været tilstede ved Hove med en Skrivelse fra Kong Hans om, at denne havde givet Kirken til hiint Capel, imod at der skulde holdes en Aartid eller aarlig Sjælemesse m. m. Dette Brev stadfæstedes i alle sine Puncter af Kong Frederik II. i October 1570.

Til Skildring af sin Tids Landbosforhold meddeles efter „Danske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker“ af Richardt og Secher, at efter Matricken af 1662 horte der til Idestrup Sogn: Sønder=Vedby med 16 Fastegaarde og 4 Fastehuse uden Ulf. Gaardenes Landgilde=Hartform var meget ulige, paa Udsæden berimed=var der

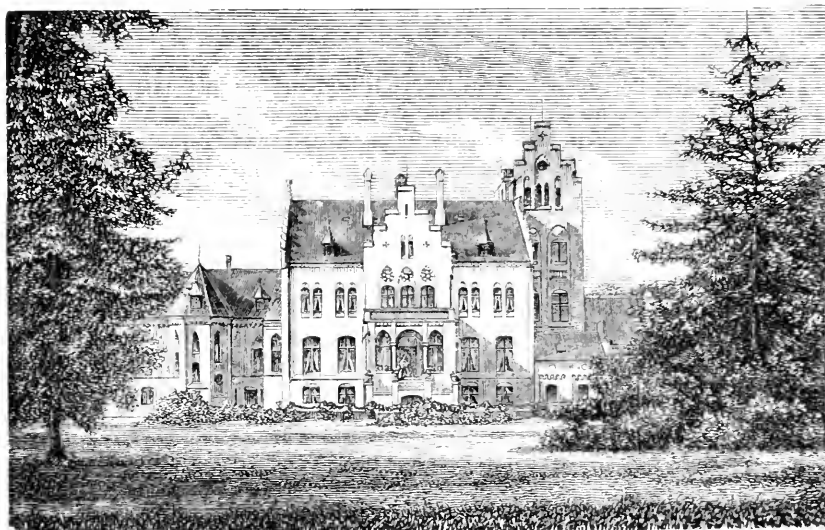

ikke saa stor Forskjel. Den største af disse Gaarde havde 14 Tdr. 3 Skpr. Hf., en Udsæd af 5 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg og 3 Tdr. Havre og en Heavl af 6 Læs; den næststørste havde 14 Tdr. Hf., en Udsæd af 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og 2 Tdr. 3 Skpr. Havre og en Heavl af 8 Læs; Byens hele Hf. var 129 Tdr. 3 Skpr., Udsæden 58 Tdr. 3 Skp. Rug, 58 Tdr. 3 Skp. Byg, 36 Tdr. 5 Skp. Havre (1 Tønne havde paa Falster 6 Skjæpper) og hele Heavlen var 86 Læs. Dørupgaard, der dreves under Et med 2 andre Bøndergaarde, havde med disse ialt 24 Tdr. Hf. Udsæden var 10 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 10 Tdr. Havre, Heavlen 20 Læs. Ibestrup Præstegaard havde Udsæd 7½ Tdr. Rug, ligesaa meget Byg og 1½ Tdr. Havre, Heavl 8 Læs. Stovby, der nu hører til Væggerløse Sogn, horte dengang til Ibestrup Sogn.

I Ibestrup Sogn ligesom paa Syd-Falster i Almindelighed have Bønderne høvt en særegen Klædebragt, som endnu bæres af de Gamle længere syd paa og som skrives sig fra Hollænderne, der kom ind under Christian II. Af den hollandske Indvandring har man ogsaa her endnu Spor i visse Navne, saasom Adrian Adriansen.

I Ibestrup findes endnu nogle Kjømpehoie, af hvilke her skal nævnes en paa det høieste Punkt af Præstegaardens Mark med Hensyn til den smukke Udsigt ud til Guld-borglund og til Estersøen i Vest og Øst, mod Syd til Væggerløse, mod Nord til Dørupgaard og en Krands af Stove mellem begge Have.

Dørupgaard, oprindelig en almindelig Bøndergaard, der dreves under Et med 2 andre Gaarde, hvis samlede Hartkorn efter Matriculen af 1662 var 24 Tdr., er

Dørupgaard.

oprettet til Hovedgaard ved de falsterske Domainers Salg 1766. Den blev kjøbt med 489 Tdr. Hf. for 30,000 Rld. D. C. Kjøberen var efter den S. 430 anførte efter Begtrup meddeelte Lise over de bortsolgte Domainegods der samme Hinkeldey, der kjøbte Baldnæsøgaard. Saafernt dette er rigtig, har Hinkeldey (senere Hofagent) overdraget Gaarden til sin Broder (senere Justitsraad). Dennes Eule findes 1796 opført som Gaardens Eier. I Mæret 1809 blev den tilskjødet (for 402,000 Rld.) den som en agtværdig og virksom Godseier bekjendte Kammerherre, Baron Charles de Selby, som døde 1823 og efterlod Dørupgaard til sin Son Geheimereferentsraad, Baron Chr. Borre de Selby, der i en Række af Aar var Gesandt i Haag. Han solgte Dørupgaard og Kringelborg i Mæret 1840 for 330,000 Rld. til den nuværende Eier,

Statsraad Tesdorpf, der har havet denne og sine øvrige Gaarde paa Falster til nogle af de bedst drevne Eiendomme i Danmark. Det ældste Stuehuus paa Dvrupgaard var opført omtrent 1770 af Chr. Hinckelbey; en nyere Hovedbygning i 2 Etager var bygget i Aarene 1812-14; den nuværende, der ligeledes er i 2 Etager og har et Taarn og Sidesløi, er opført i 1867 i en Stil, der minder om Epidsbuestil ved Trappegaalen og Formen af Vinduerne i det øverste Stofværk. Til Dvrupgaard hører (efter Sechers og Richards Danst Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker Sde Hefte, 1867) et Teglværk med 2 Ovne med aarlig Production henimod 1 Million Muursteen og Afsvingsrør samt en Beendampningsfabrik, som yder aarlig 350,000 Pd. surfosforjur Kalk. Af Gaarden gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Kringelborg blev kjøbt 1766 i Forening med Dvrupgaard af Agent Hinckelbey.

Sønder Tostrup hed i Valdemars Fordebog Thoristhorp syndra.

Bøggerløse Sogn (Vigerløse), omgivet af Idestrup og Skjelby Segne, Guldborg=Sund og Østersøen. Kirken, nordvestlig i Sognet, næsten 1 M. s. s. o. for Nykjøbing. Arealet, 5637 Tdr. Land, hvoraf nogen Skov (ved Marrebæk c. 100 Tdr. Land, ved Raabjerg og Høiet c. 70 Tdr. Land), der ikke er Fredsskov, er noget bakket og bølgefornigt; Jordsmonnet er leret og mergelblandet, paa Østkanten af Bøtø sandet og gruset. Til Sognet hører Den Hasselsø, 627 Tdr. Land, i Guldborg=Sund, hvilken ved en Dæmning er forbundet med Fastlandet; Overfladen paa Den er høi og bakket i Nord og Nordvest, lav og sid i Øst, og Jordsmonnet bestaaer af en Blanding af Kullesteensformation, nogen Kalk og endeel Flintesten. Endvidere høre til Sognet nogle jmaa Holme i Guldborg=Sund, som Laageholm, Flatsø, Kalvø, Barholmene og flere andre, samt indesluttet den største Deel af Sognet af Bøtø=Køer, som adskilles fra Østersøen ved Bøtø (see herom nedeifor). Landeveien fra Nykjøbing til Gjedser passerer Sognet. Hk. 496 Tdr. A. og E.

I Sognet: Bjerne Bøggerløse med Kirke, Præstegaard og Skole, Stovby med Veirmølle, Høiet med Skole, Raabjerg, Marrebæk med Veirmølle, Brunserup, Bøtø*) med Skole, og Hasselsø paa Den af samme Navn, med Skole og 2 Veirmøller; Aulsgaarden Bøtø=Jang, 11¹/₄ Tdr. Hk., 280 Tdr. L. Algerjord og 250 Tdr. L., som benyttes til Græsning. Ialt i Sognet 76 Gaarde, 64 Huse med og 49 uden Jord, hvoraf 71 G. og H. udenfor Bjerne.

Judbyggere: 1248. Jordbrug er Hovederhvervet. Lidt Søfart og Fiskeri drives fra Bøtø og Hasselsø. Haveculturen er i god Fremgang; navnlig afsættes fra den sidstnævnte D Rødder og Løg til Nykjøbing og Holland.

Sognet hører under Nykjøbing Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Vægebdistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 205te Vægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Dvrupgaards Eier.

Kirken er opført af Muursteen i Rundbuestil, Taarn, fladt Loft undtagen under Taarnet, hvor der er Hvælving.

Bøggerløse kaldes i daglig Tale Veirløse, paa Generalstabens Kort Vigerløse og i „Danst Fods“ Veigerløse. I Valdemar II's Fordebog kaldes den Vikerløse, men i den dertil hørende Beskrivelse af Falster forekommer „Wygørles“ og strax efter „War-

*) Den sidste By paa Falster, som fik sine Rødder udskiftede, først 1835.

Isø", af hvilke to Byer maastee den sidste er underlagt den første, der er et andet Navn paa Beggerløse.

„Bøto, der mod Øst, som foranført, stiller Bøto=Koer fra Østerføen, bestaaer af 3 Dele, det egentlige Bøto, der udgjør den midterste Deel, og hvorpaa Byen ligger, den nordlige ubeboede Deel Vango og den sydlige Deel Bøto=Jang, hvor der i den seneste Tid er opført en Gaard. Skjønt Bøto benævnes som Øer dette dog uregntligt, da det tidligere nordlige Løb, der skilte det fra det øvrige Fælster, forlængst er tilsat med Sand, og det sydlige snart vilde have samme Skæbne, hvis ikke det ved Høivande i Noret inddrevne Vand ved sin Udgang under Lavvande igjen skyllede det Sand af Gabet, som østlige Storme havde sat derind. Bøto er mod Øst, ud mod Havet, beskyttet med Sand, kun ved Byen og enkelte andre Steder findes Agerjorder, ud mod Noret betydelige Saltenge. Bøto=Koer er i det Hele lavt og grundet, paa enkelte Steder endog saa lavt, at man kan kjøre og vade derover. Den bekendte Historiker Niegels, der eiede en Gaard i det sydlige Fælster, projecterede at labe Noret udtoere. Han interesserede sig saa meget for denne Sag, at han paa egen Bekostning i Fællesskab med nogle Bønder begyndte at labe kaste en dyb Groft ovenfor Byen Marrebøl, hvor Landtungen er $\frac{1}{4}$ Mil bred, og lod grave omtrent $\frac{1}{4}$ Mil, men standsede derefter dermed.“ Dette var Norets Historie, jaaledes som den er fremstillet i dette Skrifts første Udgave. Nu er der indtraadt væsentlige Forandringer og skulle vi her følge Fremstillingen i Folland=Fælters Stiftstidende af 22de October 1870, som dog ogsaa gaaer tilbage til den nyere Landvinding i Noret forudgangne Tid: Bøto Koer er en Indsø af henimod 4000 Tdr. Lands Størrelse, beliggende i det sydlige Fælster. Det har oprindelig udgjort en Vig af Østerføen, afskilt derafra ved en Sandbank; denne er i Tidernes Løb været, Landet har hævet sig, og Neven er bleven til en Landstrimmel, som deels er opdyrket, deels besat med Klitter, som ere bevoxede med Klittag og Mørchalm. I sit sydøstlige Hjørne beholdt Noret et Udløb til Østerføen; men dette Udløb var yderst usjuldkomment og lod sig trods hyppige Oprensninger ikke vedligeholde i det løse Sand; paa Grund af Tilløbet fra det over 9000 Tdr. Land store Øpland steg Vandstanden i Noret ofte om Foraaret mere end en Alen over Havets Middelvande, og under dette fra Tilløbet hidrørende Høivande led de omliggende lave Jorder, de saakaldte Høivandsjorder, betydelig Skade. En sjelden Gang kunde vel Østerføens Vand ved Stormflod styrte over de laveste Steder af den østlige Landstrimmel ind i Noret; men dette beholdt dog væsentlig Charakteren af en lavtliggende Ferskvandsløb med Udløb til Østerføen. Hos de omboende Bønder, som her tælle mange oplyste og virksomme Mænd, yttrede sig bestandig stærkere Lusten om at befrie deres Jorder for det skadelige Vand fra Noret, og i Statsraad Tesdorff samt i Directionen og Bestyrelsen for Nyfjebing Hospital fandt de kraftig Støtte og Veiledning til at træffe de rette Midler for Opnaaelsen af deres Luste. I 1860 dannedes „Actieselskabet for Bøto Koers Udgravning“, og en foreløbig Plan blev udarbejdet af daværende Viceinspecteur Hamburger, hvorefter et nyt Afløb, forsynet med Sluie, skulde anlægges fra Bøto Koer til Guldborgsund, tæt Nord for Landsbyen Marrebøl, det gamle Afløb til Østerføen lukkes, og Dæmninger imod Østerføens Indbrend anlægges paa de laveste Steder af den østlige Landstrimmel. Den tekniske Ledelse som imidlertid i andre Hænder, og i 1861 udførtes Planen af Civilingenieur D. Hannemann med Modificationer i Henseende til Broerne og Sluisen, som fra en Stigbordsløbe forandredes til en massiv, selvbælgelig Fortsluse af hollandsk Construction. Den nye Afløbscanal, den saakaldte Marrebølcanal, er en Hjerdingvei lang, har 14 Fod Bundbredde og paa Slutningsstelen ved Guldborgsund en Dybde af 4 Fod under dagligt Vand. Foruden den Nytte, som Høivandsjorderne have havt af Canalen, er som meget betydelig oversiger, hvad de have betalt i Godtgjørelse derfor, er der indvundet en Landstrimmel af flere hundrede Tønder Land i Norets Omkreds. — Den gunstige Fremgang i Norets Vegetation og Erfkjædselsen af, at den tilveiebragte naturlige Vandafledning, trods sit heldbringende Resultat, dog endnu ikke tilfredsstillende, hvad Actionairerne kunde ønske i Henseende til Vandets Forskaffelse, har hos dem fremkaldt et levende Luste om ved kunstige Løstemidler at faae Norets Vandspeil yderligere sænket, og efterat dette Svørgemaal har været drøftet i flere Aar, og Projecter udarbejdede, deels til Vandløsnings med Vindkraft, deels til Rensning med Kassehjul, drevet med Dampmaskine, er man endelig bleven staaende ved Centrifugalpumpen som det solideste og af Kroften mest uafhængige Løstemedel. Interessentskabet lod derefter opføre store Maskinhuus ved Marrebøl, bestemt til at optage en vis Firmaet Burmeister & Wain beskilt Damp=Centrifugalpomme, ved hvis Hjælp man vilde fortsætte Norets allerede i 1861 ved Canal og Sluie paabegyndte Rensning. I Sommeren 1871 var Maskinhuset færdigt og en Damp=

maskine af 60 Hestes effectiv Kraft, som drev en Centrifugalpumpe af 12 Fods Diameter for den omdreieude Deel med bevægelige Sideskivle, hvilken løfter 100 Cubitfod Vand i Secundet $2\frac{1}{2}$ Fod høit. Man ventede ved denne Udpomping i Lobet af 1874 at see Norets Overflade sanket 3 Fod under dagligt Vandet i Guldborgsund; det indvundne Areal vilde ved denne Udpomping være blevet forøget til over 2300 Tdr. Land. Da indtraadte den ulykkelige Stormflod den 13de November 1872. I Beretningen til Kongen hedder det om denne for Falsters sydligste Deels Vedkommende: „Efterat Stormen havde reist Østersøen til en Høide, som er ukjendt i Mands Minde, stilledes Vandet efterat have overstredet de naturlige Klitter og de i Forbindelse dermed opførte Dæmninger langs Kysten paa Bots ind i Bots Noer, hvorfra det udbredte sig videre over den indre Deel af Odden og samtidig bortstilledes Dæmningerne i Gjedesby Sogn, faalebes at Vandet ogsaa trængte ind over den største Deel af dette. Ele Bots over- svømmedes af en Vandmasse i omtrent 12 Fods Høide, og dette skete saa pludseligt, at hverken Beboerne eller Kreaturerne kunde komme bort. Flere Huse og 2 Gaarde bleve ganske omskjurte og i de øvrige Gaarde og Huse nedstyrte Væggene. Man regner at 26 Mennesker, foruden en Mængde Kreaturer, omkom i Bots alene. Saa- vidt man har kunnet bringe i Erfaring er Udpompingen ved Marrebak dog nu atter i god Gang, og det staaer ikke til at betvivle, at man vil naae, om end noget senere, at faae Vandet sanket til det Punkt, som ovenfor er navnt, hvorved, som foransøt, 2300 Tdr. Land vilde vindes. Dæmningerne mod Østersøens Indbrud vilde nu ogsaa blive forstærkede, og det staaer til at antage, at det alt har vist sig at den Bemærk- ning, som i den oekonomiske Amtsbeskrivelse af S. P. Sog. S. 251 findes anført, at Østersøen og Noret under Bots Vand, som ifkun bestaaer af løst Grus, „skulde corre- spondere med hinanden“, er blotet for Grund eller i hvert Fald at Betydningen af denne „Correspondance“ er forsvindende.

Om Hollandernes Indvandring til Falster hedder det i Acta societatis Hafniensis Tom III., S. 127 ff.: Hvad Aar denne nye Migration er sket, findes ikke, men af nogle troværdige Documenter, som Belærværdige og Høilærde Herr Burferus, nuværende Sognepræst til Veggertøse Sogn i Falster, har haft den Godhed at lade mig meddele, sees, at mod Høilobelige Kong Christian den Tredies Regjerings Ende, nemlig 1552 die visitationis Mariæ, haver 13 Hollændere af de under Kong Christian den Anden fra Waterland her indkomne Colonister, fæstet det meste af Botæ paa deres Livstid. De Mands Navne, som fandtes under Fæstebrevet, vare Hans Keepflager, Jacob Cornelissen, Diric Koel, Jop Keersen, Tonnes Keersen, Niels Friis, Hans Friis, Peder Keersen, Herman Oldebrandsen, Adrian Tonisen og Tonis Hansen. Aar 1610, da ingen af disse vare ilive, og Fæstet altsaa expireret, haver deres Barn og Børnebørn paa nye af Hendes Kongelige Majestat Sophia, Friderich den Andens efterladte Enke-Dronning, mod 60 Rdl. Erlæggelse, og Tilbud herefter at betale, hver Gang en Gaard blev ledig, 30 Rdl., saa og at ivare aarlig Landgilde og anden Afgift efter Landets Sædvane. De Hollændere, som indgik denne nye Contract i sidsbemeldte Aar, taltes Diric Mortensen, Cornelis Lambertsen, Hans Adriansen, Cornelis Friis, Peder Tonnesen, Daniel Tonnesen, Diric Cornelissen, Johan Lambertsen, Hubert Volgeren og Hubert Tonnesen. Disse samt deres Barn besadde Botæ indtil Anno 1670, da Hendes Majestat Sophia Amalia, Høilovlig Kong Friderich den Tredies efterlevende Dronning, fik Falster med dets Tilhørende som Livgæding, og fandt for godt, efter sin Hofmarstal von Biltows Raad og Tilskyndelse, at lade disse nu temmelig naturaliserede Colonister opfige deres Gaarde, og flytte efter Behag andet- steds hen, hvor de kunde, da Landet ei længere skulde dyrkes, men ligge til Græssgang for tvende smaae Meierier af 160 Køer. Dette stod saa hen indtil Høijubelmeldte Hendes Majestats Død Anno 1685, da Landet igjen tilskænt Høilovlige Kong Christian den Femte og man ved Underjøgelse befandt, at den nye indførte Huusholdning duode Intet, hvorfors den gamle maatte foretages og Vondergaarde af nye opbygges, efterdi de andre Vænder paa Gævær (de fire kirkefogue Væstrup, Veggertøse, Skjelby og Gjeddesby taltes dengang, og vel tildeels endnu, med dette Fællesnavn, jfr. Danste Atlas III. S. 370), hvorved Botæ hanger som en Pinisul, ellers bleve adelagte ved den megen Høebjergning og Hoverie, som gjordes til Meierigaardene. Dengang søgte man de tilforn bortviste Hollænder eller deres Børn, men fandt ifkun 4, som havde List til at beboe deres Stavn, nemlig Peter Hollænder, Engge Hollænder, Jens Al- bertsen med sin Søn og Claus Adriansen. Resten af de nye Beboere vare deels Fal- stringer og Kolliker, deels Høllænder, med hvilke Hollandernes Børn havde befvogret sig, saa at nu neppe nogen veed sin Herkomst. Det samme er sket med de, som før er meldt, Anno 1670 fra Den bortviste Hollænderes Astom, hvilken vel findes i Falster

og Paasland, men uden nogen Distinction af Klædebragt, Sprog eller Levemaade, da dog deres Forfædre indtil midt i forrige Aarhundrede, heri somme næsten overeens med deres Stalbrødre, Amagerne ved Kjøbenhavn. Den kjendeligste Levning af denne Coloni synes at være paa Hæjselo.

Angaaende denne Colonies nederlandske Sprog, beretter videre Purjerus (han var efter Rhode Præst i Bøggerløse 1730—48), da havde den ikke hørt andet end Dansk i Sognekirken Bøggerløse og deres Børn snart antaget det Danske, dog har den derhos i lang Tid brugt indbyrdes det Hollandske og omstiftet det til Plattysk ved Anledning af daglig Søfart paa Kjøbenhavn, hvor den dengang fulgte meget Smær og Dst.

Hæjselo (i Waldemars Fordebog „Halsø“). Foruden det almindelige Agerbrug haves her, ligesom paa Amager, en ikke ringe Production af Kjøffenvæxter. I en foreliggende Beretning, dateret 19de September 1856, meddeles om Hæjselo og dens Beboere: „Det er vistnok utvivlsomt, at en Deel af de til Amager indvandrede Høllandsere derfra ere blevne flyttede til Hæjselo, men angaaende Tiden haves kun den Formening, at Kong Frederik II.'s Enkedronning fik dem herover til sin Bekvemmelighed, altsaa efter 1588. Traditionen om Nedstammelsen er kun svag blandt Lens Folk, formodentlig fordi de ere blevne sammenblandede med mange Fremmede, især Vokstere. Spørger man En af de Ældste blandt de rene vedligeholdte Familier, om de ikke nedstamme fra Amager, svare de gjerne: „Jo, det siges de rigtigt.“ Forst vidner imidlertid Klædebragten om deres hollandske Extraction, idet Mandene bære Stormbuks og Koneerne røde og sorte Trøier, hvilket dog mere og mere forsvinder blandt den yngre Slægt. Af ægte Hollander- eller Amagernavne have flere endnu vedligeholdt sig paa Hæjselo, saasom Aagt eller Agt, o: Agathe, Fro og Marken; blandt Mandfolkensnavne findes Jan, Tonnes og Adrian; men disse Navne bruges nu meget sjældnere. Endelig er der endnu meget Giendommeligt ved denne Folkelasse, som minder om deres Herkomst; saaledes er Havedyrkningen, navnlig af Æg og Rødder, et meget vigtigt Erhverv for dem Alle, og hos ingen Anden her paa Eggen findes en saadan Sands og Omhu for Reenlighed og Næthed. De ere meget sammenholdende indbyrdes, og at fornarme en Hæjselboer vilde være at fornarme dem Alle. Deres Waade, hvoraf nogle, de saakaldte Tger eller Tiger, ere af een Træstamme, vide de at regjere med Behændighed, og de tjene temmelig betydeligt ved deres Fisseri.“ Til denne historiske Meddelelse om Hæjselo, der er gjengivet usforandret efter dette Skriffs første Udgave og hvortil skal føies, at Udgiveren af dette Skrift endnu i 1867, ved Indvielsen af Broen mellem Lolland og Fælster, har seet Hæjselo-Beboernes eie-dommelige Waade af udhulede Træstammer, skal her efter Lolland-Følsers Stiftstidende af 28de August 1870 føies en Beretning om Inddæmningen af Hæjselo-Vig: Ved et af Capitain Clausen fra Kjøbenhavn iaar udført Inddæmningsforetagende er Hæjselo bleven landsfast med det øvrige Fælster. Nærmest ved Lindeskoven, begyndende Vest for denne, er en mægtig Dæmning af 2300 Fods Længde ført over til Nordenden af Hæjselo. Dæmningen er omtrent 36 Fod bred i Vandspeilet, dens Høide hævet 8 Fod over dette, og dens ydre, slade Skraaning tildeels beklædt med store, fløvede eller sprængte Kampesten. Et Par hundrede Fod fra Dæmnings Nordenden er bygget en Sluse af Granit i Cement, og de hvalvede Dæk af brandte Muursteen ere ligeledes murede i Cement. Fra Hæjselo Skjoldspids over til Bøggerløse Strand er opført en Dæmning, der ikke har fuldt saa store Dimensioner som den nordre Dæmning, da Høivandsvinden ikke staaer paa her; men dens Høide over Vandspeilet er dog omtrent 7½ Fod, og dens ydre Skraaning er ligeledes i en Høide af 18 Fod opad Skraaningen beklædt med store Sten. Dens Længde er noget over 1300 Fod. Forlæggelsen af den fra 1—4 Fod dybe Vig, der først vil begynde næste Foraar, antages at ville være fuldeendt i Begyndelsen af Juli Maaned, og der vil da indvindes omtrent 600 Tdr. Vand, hvis Beskaffenhed skal være særdeles god. Udgrøftningen af Aeralet finder naturligvis først Sted efter Forlægningen. Den største Deel af en i Vigen beliggende lille V. Vaageholm er kjøbt for Inddæmnings Regning og lagt under denne. Ved Stormfloden 13de November 1872 blev Dæmningen ved Hæjselo gjenembrudt, men den derved opstaaede Stæde er nu forhaabentlig allerede igjen udbedret.

Fra 2 October Maanedes Begyndelse indevarende Aar 1873 berettes det i Lolland-Følsers Stiftstidende og flere Blade, at en dertil nedsat Landvæsenscommission ved tilkaldte Teknikere have konstateret, at Anlagene ved Hæjselo Inddæmning nu have faaet saadanne Dimensioner, navnlig hvad Røstfyllingen angaaer, at hverken de i Guldborgsund af og til forekommende Høivande, ikke heller en lignende uadvanlig Vandhøide som den, der forekom under Stormfloden den 13de November 1872 frem-

tidig kan afstedkomme nogen alvorlig Bessadigelse paa de anlagte Dæmninger eller Rysfikstringen i det Hele taget, og at Indenrigsministeriet derefter har afgivet Erklæring om, at de i Bevillingen for Inddæmningen stillede Betingelser ere opfyldte og at Capitain Clausen derved har erhvervet Eiendomsret over det af ham indvundne Areal.

Iffe langt fra Sognekirken findes Voldpladsen af den gamle Gaard Jerlidse. Sønden for Beggerløse findes Spor af en Befæstning (formodentlig den samme, som paa Generalstabens Kort kaldes „den gamle Vold“). Denne Befæstning skal efter Rhode være anlagt af Bonderne Aar 1427 under Kong Erik af Pommerns Strid med de hollsteenske Grever.

I Danske Atlas III. S. 338 anføres, at der i Kong Erik af Pommerns Tid skal have været en Rende, Brujerup Na (lidt syd for Marrebæk), der kunde modtage Vaade med 48 Tdr. Korn og satte Noret i Forbindelse med Guldborg Sund.

Skjelby Sogn, omgivet af Anneret Gjedesby, Beggerløse Sogn, Voto-Nøer og Østersøen. Kirken, midt i Sognet, $2\frac{1}{4}$ M. s. for Nykjøbing Areal, 2272 Tdr. Land, hvoraf 30 Tdr. Land Skov (Bavnehøi, Bidstehøi m. fl.), er ujevnt og noget bakket; Jordsmønnet er stærk leret og kalkblandet. Nogle ubetydelige Levninger af fordmu betydelige Skove findes ved Byen Fiskbæk. Fiskbæk-Sø, 30 Tdr. Land stor, er nu udtørret og afgiver frugtbar Eng. Landeveien fra Nykjøbing til Gjedser passerer Sognets Midte i dets hele Længde. Hk. 292 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sagnet: Byerne Skjelby med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirnisle, Fiskbæk, Stavreby med Skole; Hovedgaarden Gjedsergaard, 70 $\frac{3}{4}$ Tdr. Hk., 470 Tdr. L. Ager og 30 Tdr. L. Eng (143 Tdr. Hk. Fæstegods, Skjelby og Gjedesby Sognes Konge- og Kirketiende). Balt i Sagnet 52 Gaarde, 31 Huse med og 43 uden Jord, hvoraf 34 G. og 11 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 670. Foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives i Sagnet noget Erhverv ved Fiskeri og Skovarbejde.

Sagnet hører under Nykjøbing Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 4te Vgtds. 2den Udskrivningskreds 206te Lægd. Med Anneret Gjedesby een Commune. Kirken tilhører Besidderen af Hovedgaarden Gjedsergaard.

Skjelby Kirke, hoit beliggende, er fra ny af bygget i 1857, Taarnet, med Spidstag, er gammelt; Altertavlen, forestillende Frelseren og den samaritaniske Kvinde, er malet af Prof. Lund.

Gjedsergaard, der vel maa skjelnes fra den ældre Gjedsergaard i Gjedesby Sogn, blev i Anledning af det kongelige Godes Salg oprettet som Hovedgaard, og ved Auctionen over bemeldte Gods (643 Tdr. Hk.) solgt for 39,000 Rd. D. C. til Geheimeraad, Grev Gustav Holdt; efter ham eiedes Gaarden af Sognets Præst, Consistorialraad Amager, † 1781. Efter Amagers Død solgtes Gjedsergaard for 49,410 Rd. D. C. til hans Arvinger, Agent Brun, Apotheker Ingwersen, Soldcontrolleur Pagh og Præsten Feiger, hvilke kort efter igjen solgte den til Jacob Melking og S. H. Friis. Efter Melking's Død 1789 blev Friis (senere Kammeraad) Gneier, † 1822, og efterfulgtes af Sonnen, Etatsraad Friis, efter hvis Død 1845 Gaarden kjøbtes af Etatsraad Tesdorpp.

Skjelby Sogn leed ogsaa meget ved Stormfloden 1872; 6 Mennesker omkom, en Gaard i Fiskbæk og flere Huse bortskylledes aldeles.

Gjedesby Sogn, Anneret til Skjelby Sogn, omgivet af dette, Voto-Nøer og Østersøen. Kirken, nordostlig i Sagnet, $2\frac{1}{2}$ M. s. s. o. for

Ryfsjøbing. Areal, 2627 Tdr. Land, er jevnt, og Jordsmønnet leret. Nogen Skov (Gjedeskov) findes paa Sognets sydøstligste Side. Botoer med Kobbel=Se er nu tildeels udtørret og der antages at ville indvindes c. 6000 Tdr. L. Landveien fra Ryfsjøbing til Gjedser passerer Sognet. Htk. 278¹/₄ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Gjedesby med Kirke og Skole, Beirmølle i Nærheden af Byen; Volsgaardene Frisenfeldt, 27³/₄ Tdr. Htk., 291 Tdr. L. Alger, Ludvigsgave, 12¹/₂ Tdr. Htk., 176 Tdr. L.; 3 G. og H. benævnes Gjedeskov; en Skole paa Gjedserodde; Gjedser Fyr med Fyrinspecturbolig. Salt i Sognet 52 Gaarde, 65 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 46 G. og 26 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 700. Ligesom i Hovedsognet udgjør Jordbrug Hovederhvervet. Om Skjelby og Gjedesby Sogne (men det maa i Særdeleshed efter Beliggenheden henføres til sidstnævnte Sogn) er det meddeelt i den foreliggende Beretning, at Søen, som giver saa god Leilighed til Fiskeri, benyttes saa godt som ikke. „I Gjedesby have 2 Dæksbaade, som besørge nogen Kystfart paa Ryfsjøbing“. Naar den jyskfalsterke Jernbane til Gjedserodde kommer istand, vil denne lille Skibsfart vistnok ogsaa ophøre, men der vil da aabne sig nye Erhvervskilder for Falsters Sydspidtes Beboere, og Fiskeriet vil da vistnok ogsaa komme igang, naar det bringes i Erfaring, med hvor stor Lethed og Fordeel det derved Indvundne kan affattes til Nordtyskland.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Bgkds. 2den Udskrivningskreds 207de Lægd. Kirken tilhører Cieren af Gjedsergaard i Skjelby Sogn.

Gjedesby Kirke er oprindelig en gammel Rundbuekirke, det øvre Murrværk af Ny tilført 1854, med Taarn og Spiir, ældgammel Altartable, restaureret 1573, med en blodig Fremstilling af Korsfæstelsen; gammel Granit Døsefont; en Bgning afbildet paa denne viser ved sin runde Dør og Vinduer fra hvad Tid den er.

I Gjedesby Sogn har tidligere været betydelige Skove, der dog forlangst ere borthugede; den nuværende Skov er plantet i den senere Tid. Gjedserboerne, der, som foranført, vistnok blandt deres Forfædre have nogle af de fra Boto udvandrede Hollændere, bære tildeels endnu de friske vide Buxer.

I Sognet laae i gamle Dage Gjedsergaard, som hørte under Kronen og beboedes af Lehnsmænd. Den var formodentlig den samme Hovedgaard, som Valdemar Seir eride i Gjedesby. Her holdtes 1431 Fredsunderhandlinger med Tydskland og den 14de October 1586 (denne Dato har Resen, jfr. Hist. Tidst. III, 67, i Helvaderi Chronol. II, 229 nævnes derimod 15de October) døde her Kong Christian III.'s Halvsøster Elisabeth, Hertuginde af Meklenborg, Moder til Dronning Sophie, Christian IV.'s Moder, paa Tilbagereisen fra et Besøg, som hun havde aflagt hos sin Datter. Gjedsergaard har vistnok ligget paa samme Plads eller tæt ved det betydelige Borgsted, som endnu sees sønden for Gjedesby med tydelige Spor af Volde og Grave. Det bærer Navn af Svinehave Borgsted (saaledes paa Generalskabens Kort).

Ikke langt fra Gjedesby findes en Steensætning i en triangulair Form med en Indgang. Den formenes af en Oldgrandsfer, der har besøgt Stedet, at have været en Delkomt fra den graae Eldtid, indrettet til at spænde Dyrhuder over. Denne Forklaringsmaade maa man imidlertid lade staa ved sit Værd. Indbyggerne i Omegnen falde den Kjæderhalvten. En lignende Steensætning findes paa Seiro.

Gjedser Fyr ligger 1200 Alen indenfor Falsters Endende; isoleret staaende sextantet Taarn; Flammens Høide over Havet 62 Fod; Vindspearat: Lysvidde 3¹/₄ Mil. Fyrtaarnet er opført 1802.

Fra Gjedeshy skete alt i Valdemar den Andens Tid Løvfarten til det nuværende Nordtyskland. I Fordebogen forekommer saaledes Getasby paa Falsler med en Afgift af 10 Mark Solv «de conductione navium». Den sædvanlige Løvfart var til Kjøstof, og derfor nævnes det ogsaa i gamle Aarbøger, naar denne Deel af Listerjøen ved Vintertide var tillagt med Is, at Havet kunde passeres mellem Gjedsoer og Kjøstof, saaledes i 1546 og senere atter 1554, da man endog kunde flere ad denne ittslagte Vej. Vi have seet foran, at Kong Christian den Fjerde endnu pleiede at tage Veien over Falsler og da over Gjedsoer, naar han reiste til Hertugdømmerne. Man seer forøvrigt af Fordebogen, at Gjedeshy dengang havde en ikke ringe Betydning i Sammentilgning med andre Steder i Landet. Den var saaledes foruden den anførte Afgift af Transporten, anført med: «skyld XL. pund triticej, X pund ordeij, Curia ibidem persolvit annuatim X marcas argenti. De pratts X marc. den. De eqvis indomitis X marc. argenti. De telonio X marc. argenti. Senere nævnes i Gjedeshy VI bool VI marcas, unum bool pertinet ad curiam domini regis (Kongsgaarden). Der er ogsaa 2 Udegaarde «sed tamen peter Falstær (maaffte den samme Slægt der nævnes ved Korvelidsø) tantum servit regi de incultis quantum de cultis». Der tilføies af Suhm i Noter: «Rex enim noluit perdere aliquid».

Frijsenfeldt er en Parcelgaard af Gjedsergaard og har samme Eier som denne. Den har Naavn efter en tidligere Eier af Gjedsergaard.

I høi Grad rantes Gjedeshy Sogn af Stormfloden i 1872, i Sørdesøsked Byen Gjedeshy, hvor c. 10 Huse aldeles bortskylledes og de tilbageblaaende Steder, Gaarde og Huse i høi Grad beskadigedes, flere Mennesker og en stor Mængde Area-rurer omkom.

Sønder-Kirkeby Sogn, omgivet af Annebjergnet Sønder-Ålslev, Ørsløv, Herrebø, Trestrup og Eysteste Sogne. Kirken, omtrent midt i Sognet, næsten 1 M. o. for Nykjøbing. Arealet, 1832 Tdr. Land, hvoraf 44 Tdr. Land Fredskov, er i Sognets Midte, hvor Kirkebyen og Kirken ligge, høit (Møllehøi), rundt om afsalende; Jordsmonnet leret, mergel- og kalkblandet. Sognet har en Møse paa 17 Tdr. Land. En mindre Lankevei fra Nykjøbing til Grønsund og Stubbekjøbing passerer Sognet. Htk. 229¹/₄ Tdr. A. og E., ¹/₄ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Sønder-Kirkeby med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Egebjerg; Øvrupgaards Huse med Godsforvalterbolig; Nyløsgaarden Bjerregaard, 23 Tdr. Htk., 190 Tdr. L. Ager og 3 Tdr. L. Skov, Bellingegaard, 42³/₄ Tdr. Htk., 300 Tdr. L., begge under det Clasesenske Fideicommis. Ialt i Sognet 20 Gaarde, 22 Huse med og 44 uden Jord, hvoraf 4 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 576. Feruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, haves noget Bierherv ved Skovarbejde. Paa Øvrupgaards Mark et Teglværk.

Sognet hører under Falsters vestre Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Vægebistric; 4de Bgkds. 2den Udskrivningskreds 203die Lægd. Med Annebjergnet Sønder-Ålslev een Commune. Kirken tilhører det Clasesenske Fideicommis. Til Trængende udenfor Fattigvæsenet er af Provst Koch stiftet et Legat, stort 300 Rd.

Sønder-Kirkeby Kirke er oprindelig opført af ubugne Sten og Kalksteen, men den er for nogle Aar siden bleven udvendig beklædt med røde Muursteen med Undtagelse af Taarnet, som jaagødt som udelukkende fra først af har været af røde Muursteen. Kirken har ogsaa ved Restaurationen faaet gjengivet sine tidligere runde Binduer.

Egebjerg var forud en Herregaard, som Morten Venstermand 1575 ved Mageliste overlod Kong Frederik II.

Bellinge tilhørte 1365 Joh. Paterson, 1452 Mogens Falster, 1545 atter en Mogens Falster, der tillige var Landsdommer paa Lolland, 1576 Jens Falster, 1581

Mogens Bjelke, efter ham Anders Bjelke, som 1588 blev „hjælslagen af sine Uvener“; Senere kom den til Eiler Kruckow (disse sidstnævnte tre ligge begravne i Sønder=Kirkeby Kirke). Frederik Barnewitz, hvis Fader var kommen ind i Landet med Prindsesse Magdalene Sibylle, eiede derefter Bellinge. Corfitz Ulfeld nævnes ogsaa som Eier af denne Gaard. Det antages, at den i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede er lagt under Korselidsje. Borgpladsen vises endnu. Veien til Bellingegaard gaar tværs over den.

Sønder=Alslev Sogn, Annex til Sønder=Kirkeby Sogn, omgivet af dette, Idestrup, Hørreby og Karleby Sogne. Kirken, vestlig i Sognet, 1 $\frac{1}{4}$ M. ø. for Nykjøbing. Areal, 1967 Tdr. Land, hvoraf 630 Tdr. Land Fredskov (Hovedskoven), er temmelig høit, afdalende mod Østersøen; Jordsmønnet leret. Igjennem Sognets midterste Deel flyder en Bæk, der falder ud i Østersøen. Hk. 197 Tdr. A. og E., 2 $\frac{1}{4}$ Tdr. Ekst.

3 Sognet: Byen Sønder=Alslev med Kirke og Skole i en Ud=skant af Sognet tæt ved Alslev i Idestrup Sogn; Hovedgaarden Corjelidsje under det Classenske Fideicommis, 90 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hk. A. og E. og 2 Tdr. Ekst., 540 Tdr. L. Ager og 60 Tdr. L. Eng. Ialt i Sognet 13 Gaarde, 11 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 9 G. og 5 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 317. Jordbrug og ikke ubetydeligt Skovarbejde udgjør Indbyggernes Hovederhverv.

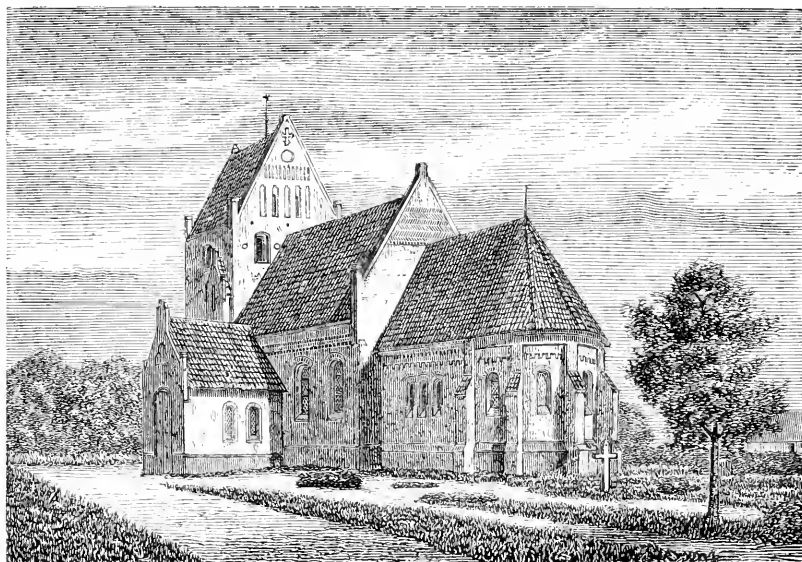
Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hoved=sgnet; 4de Bgkds. 2den Udskrivningskreds 202det Lægd. Kirken tilhører Eieren af Dvurpgaard.

Sønder=Alslev Kirke er ligesom Sønder=Kirkeby oprindelig opført af uhugne Steen og Kalksteen med senere tilføjet Taarn af Muursteen; i Aaret 1861 er den restaureret, hvorved den fik en Udvidelse og betydelig Forskjønnelse, en ny Altartavle og en ny og smagsfuld Prædikestol samt nye Kirkestole og Barneindretning; aabent Gravcapel med den Hindelbyske Families Begravelse. Syd for Kirken fandtes en lille Sø eller Dam, Stiøvel=So, hvis Vand sordum har været anset som helbredende for Sienvagthed. Den er nu ganske udtørret. (Af Kirken gives paa efterfølgende Side en Afbildning).

Kun faa Adelslægter her i Danmark bære, saaledes som ofte Tilfældet er i Tyskland, Navn efter det Sted de have besiddet eller hvor de have deres Hjemstavn. Dette var dog Tilfældet med Slagten Falster, som i en lang Aarække eiede Korselidsje (i Valdemars Tordebog Kocaliz), og den vedblev, lige indtil den efter Adelslexiconet uddøde Aar 1601 med Jens Falster til Korselidsje, at have sit stadige Hjem paa Falster, hvorfra Slagten ogsaa udbredte sig til Lolland, men saavidt vides ikke til det øvrige Danmark. Navnet forekommer første Gang (jfr. dog S. 474), da Valdemar Atterdag og hans Son Christopher, Hertug i Lolland, med „vore fjære og værdige Hovdinge Hr. Volde=mar og hans Son Hr. Henrich, Hertug udi Indland“ og med hæderlige Herrer og Fædre, Biskopper, Ridderne og Riddersmandsmand og anden Almue og Nogens ind=bygde Mænd paa Kallundborg Slot den hellig Trefoldigheds Søndag Aar 1360 vedtoge Statuter, Haandskræftninger og Bilkær. Blandt de der have sat deres Segl under denne „Recess“, som Arild Hvijseldt kalder den, var ogsaa unge Matthens Falster*). Navnet træffe vi nu ikke igjen forend vi finde, at Lars Falster i Korselidsje har sat Segl under et Afsaltsbrev, som Hans Grubendal udfædte til sin Broder Henning Grubendal (af en Slægt, der ogsaa var tidlig hjemme paa Falster, saaledes 1447 Otto Grubendal til Skjæringe). Hans Son eller Sønnesøn Hr. Peder Falster

*) Det er en af de første Gange, at man i et Document sees en Samling af gamle danske Adels=navne, saaledes foruden Falster: Vimbøl, Potebust, Anefeld, Moltke, Beger, Brod. Kroh, Kals, Munk, Gies, Hvas, Bine, Bugge, Fog, Bendelbo og Raas (disse tvende sidste Slægter læse dog ogsaa Navne, tagne efter Hjemstederne).

eiede Korfelidsje, da han i Aaret 1462 tilligemed Hr. Hans Poisse eller Pioske*), Lehnsmænd paa Aalholm, af Dronning Dorothea fik det Hverv at være Voldgiftsmand i en Retstrætte om Marksfjel, vedkommende Maribo Kloster. Hr. Peders Hustru var Inger Daa, og deres Søn Nisf Falster var Landsdommer paa Falster og Korfelidsjes Eier, da han 1506 tilligemed Hr. Eskild Gøye til Krenkerup satte sit Navn og Segl under et Document. Han døde omtrent 1532 og efterlod Gaarden til Sønnen Peder Falster, der døde 1556 og efter Marmora Danica ligger begravet i Sønder=Alslev Kirke tilligemed sin Hustru Allegaard Valkendorph, † 1575. Den sidste af Slægten var, som foranført, Jens Falster. Efter ham eiedes Korfelidsje en kort Tid af Axel Brahe og han skjædede den 1603 til Kronen. Tilligemed de andre Hovedgaarde paa Len, som Dronning Sophie havde samlet under sin Bestyrelse, var Korfelidsje derpaa Krongods i en lang Aarrække, og der foreligger ikke nogen bestemt Beretning om de enkelte Gaarde. Korfelidsje var fra Frederik den Fjerdes Tid indlemmet i Rytterdistrictet og moatte afgive Græsning og Hø til Hestene; men den 15de August 1763 kundgjorde Re-

Sønder=Alslev Kirke.

gjerungen, at det fælteste Rytterdistrict skulde sælges, og 9de til 12te September 1766 stilledes det til Salg, hvorefter Korfelidsje i en kort Tid tilhorte Prinds Carl af Hessen. Noget senere kjøbtes Korfelidsje og Carlsfeld af Generalmajor Johan Frederik Classen (1725—1792). Han opførte den nuværende Hovedbygning i to Etager og anlagde den smukke Have, som omgiver Bygningen; ogsaa store og anseelige Ildhuse opførte han, hvoriblandt den store 190 Alen lange Kornlade, som Begtrup, i sin Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark (1806), anseer for den største i Danmark. Af Hovedbygningen gives paa efterfølgende Side en Afbildning.

Generalmajor Classens Testamente af 28de Januar 1789 (senere Codicil af 23de Marts 1791) udtaler i § 1:

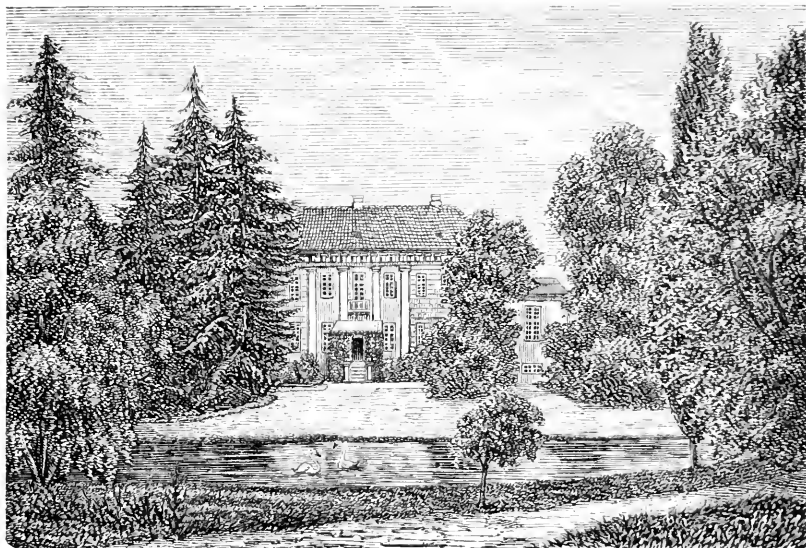
„Min Grundstøtning er, at mit hele Efterladenskab skal i Fremtiden være en bestandig samlet Fond, der skal anvendes deels til at danne nyttige Mennesker til

*) Denne Slægt er alt tidligere omtalt ved Beredskaard, som den havde eiet, og ved Sørfodning Kirke, hvor den havde Begravelser. Den ældste af Slægten, Marquard Pioske, var gift med Inger Falster, Datter af Jens Falster.

Statens Bedste, til at understøtte og befordre Vindstibeligbed og Arbeidsomhed i de nodvendigste Dele for Landets Vel, og til at hjælpe og lindre Fattigdom og Elendighed."

Han fastsatte ogsaa i sin sidste Villie, at alle Bønderne paa disse Godser skulde være Arvesætere og at deres Høveri skulde fastsættes „paa den allerømmeste og læmsalbigste Maade, endog mildere end Love og Forordninger foreskrive, og i Tilfælde af Tvivl indtolkes til Bøndernes Fordeel."

Den af Classen efterladte Formue bestod af Godserne Corielidsø og Carlsfeldt (c. 1600 Tdr. Stk. af alle Slags), en Gaard i Amaliegade i Kjøbenhavn, en Eiendom udenfor Kjøbenhavns Østervort, en aarlig Afgift af 7000 Rdl. af det af Testator til Prinds Carl af Hessen afstaaede Frederiksværks Gods og en Capital af c. 380,000 Rb. D. C. Fideicommissets Capitalformue angives i Statshaandbogen for 1873 at have været den 3te Marts 1871: rentebærende Rb. 1,037,298 foruden en Reservecfond af Rb. 89,390, i contant Beholdning Rb. 14,150 samt Rb. 10,300 i Kornvarer, Brænde,

Corielidsø.

Bygningsmaterialier m. m. Fideicommisset eiede endvidere Godserne Corielidsø og Carlsfeldt med Bjerregaard og Næsgaard (676 Tdr. Stk., hvoraf 276 Tdr. under Hovedgaardene), 3 Gaarde i Amaliegade, en Eiendom i Ny-Toldbodgade og de Classensse Voliger paa Godthaabsøien. Fideicommissets Skove udgjorde et Areal af 3363 Tdr. Land. Sønder-Karleby Kirke med Tiende. Først den 6te Januar 1872 indstodtes der Tilladelse for Fideicommissets Bestyrelse til at afhænde Bøndergæds og Tiende til julsfærdig Eiendom. Denne Tilladelse er senere fornyet. Som det af det Foregaaende sees, var der i 1872 endnu 400 Tdr. Stk. nævnt.

Det Classensse Bibliotek, tidligere i Gaarden i Amaliegade i Kjøbenhavn, c. 25,000 Bind, af naturvidensabeligt og geographisk Indhold, er, ifølge Allerhøieste Resolution af 2den Marts 1867, nu forenet med Universitetsbibliotheket, der tillige fra det Classensse Fideicommis aarlig modtager en betydelig Sum til Bibliothekets Forøgelse i de angivne Retninger. Den Deel af det Classensse Bibliotek, der angik Landøkonomi og Havedyrkning er afgivet til Landbohøjskolen.

Karleby Sogn, omgivet af Annersegnet Herred, hvorved det er adskilt fra det andet Annerseogn Ørskov, Sønder-Mølev og Herbelev

Sogne samt Østerjøen. Kirken, nordvestlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. o. n. o. for Nykjøbing og ligesaa langt s. s. v. for Stubbekjøbing. Areal, 1537 Tdr. Land, hvoraf 220 Tdr. Land Fredskov (en Deel af Mellemkø), er noget bølgeformigt, dog for det Meste jævnt; Jordsmønnet er leret og kalkblandet. Vandveien fra Nykjøbing til Grønsund Færge passerer Sognet. Htk. 165 Tdr. A. og E. og $26\frac{1}{2}$ Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Karleby med Kirke, Præstegaard, Skole, Haandgjerningskøle og et Børnehjem for Pigebørn, oprettet af det Classenske Fideicommis, Tunderup; Hjortsbjerg Opdragelsesanstalt, ligeledes oprettet af det Classenske Fideicommis, for 12 Piger, der have levet under uslykkelige Forhold. Ialt i Sognet 22 Gaarde, 21 Huse med og 32 uden Jord, hvoraf 12 G. og 21 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 499. Foruden ved Jordbrug, som er Hovederhvervet, have endeel Huusmænd og Indsiddere Fortjeneste ved Skovarbeide om Vinteren.

Sognet hører under Falsters vestre Herreds Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægebistric; 5te Vglds. 2den Udskrivningskreds 201ste Lægd. Med Annexsognene Horreby og Drølev een Commune. Kirken tilhører Sognets Beboere, for Fæstehusenes Vedkommende det Classenske Fideicommis.

Karleby Kirke, opført af Muursteen, forhen taarnløs, er i 1855 bleven forshuet med et Spir.

Tunderup kaldes i Valdemars Fordebog Tommathorp.

Horreby Sogn, Annex til Karleby Sogn, omgivet af dette og det andet Annexsogn Drølev, Horbelev, Falkerølev, Sønder-Nislev og Sønder-Kirkeby Sogne. Kirken, nordvestlig i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. n. o. for Nykjøbing og ligesaa langt s. s. v. for Stubbekjøbing. Areal, 2046 Tdr. Land, er jævnt; Jordbunden leret og tørveagtig. 230 Tdr. Land af Horrebylyng, der har Tørveffjær af betydelig Dybde (indtil 18 Fod) og fortrinlig Veffaffenhed, høre til Sognet. Vandveien fra Nykjøbing til Stubbekjøbing passerer Sognet. Htk. 189 Tdr. A. og E.

3 Sognet: Byerne Horreby med Kirke, Skole og Veirmølle, og Eget. Ialt i Sognet 29 Gaarde, 19 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 16 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 475. Medens Jordbrug udgjør det overveiende Erhverv, finde dog endeel af Beboerne Fortjeneste ved Tørveffjær og Tørvefalg.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vglds. 2den Udskrivningskreds 200de Lægd. Kirken tilhører Sognets Gaardmænd, for Fæstehusenes Vedkommende det Classenske Fideicommis.

Horreby Kirke, opført af Muursteen, er temmelig lille, dog med Taarn med Spidstag. Ved en kongelig Resolution 1688 blev dens Nedlagelse bestemt, men Kingo tog sig kraftigt af Sagen og fik Kirkens Nedbrydelse forhindret.

Drølev (Nørre-Drølev) Sogn, Annex til Karleby Sogn, hvorfra det er adskilt ved det andet Annexsogn Horreby, omgivet af dette Sogn, Falkerølev, Sønder-Kirkeby og Eystofte Sogne samt Sønder Herred.

Kirken, sydlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. n. o. for Nykjøbing. Arealen, 1935 Tdr. Land, er jevnt og tildeels sidd; Jordsmonnet for det Meste leret. 261 Tdr. Land af Trolde=Mosen høre til Sognet. Landeveien fra Nykjøbing til Stubbekjøbing passerer Sognet. Hkf. 239 $\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E. og c. 31 Tdr. Skff.

3 Sognet: Byerne Nørre=Trøsklev med Kirke og Skole, og Listerup. Ialt i Sognet 38 Gaarde, 43 Huse med og 41 uden Jord, hvoraf 24 G. og 54 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 680. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgtds. 2den Udskrivningskreds 199de Lægd. Kirken tilhører Sognets Beboere.

Nørre=Trøsklev Kirke er opført af Muursteen, med Taarn, fladt Loft. Ved tgl. Resolution af 1866 er det bestemt, at Nørre=Trøsklev Sogn ved Vacance skal oprettes enten til et selvstændigt Kald eller til et residerende Capellani.

Horbelev Sogn, omgivet af Annexsognet Falkerslev, Aastrup, Karleby og Horreby Sogne samt Nørre Herred og Ditersoen. Kirken, nordøstlig i Sognet, 1 M. j. for Stubbekjøbing. Arealen, 5423 Tdr. Land, hvoraf 769 Tdr. Land Fredskov (en Deel af Wiellenskov), er bakket (Uglehøi m. fl.), ujevnt og bølgeførmigt; langs med Strandkanten findes temmelig høie Klinte, hvoriblandt Pomlenakke. Jordsmonnet er deels leret, deels sandet og sandblandet. Na=Mosen i Sognets vestlige Deel, 109 Tdr. Land, Rørmose og Donnemose i den østlige og sydøstlige Deel i Skovene. Veien fra Nykjøbing til Grønsund Færgested passerer Sognet. Hkf. 524 Tdr. A. og E., 78 $\frac{1}{2}$ Td. Skff.

3 Sognet: Byerne Horbelev med Kirke, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Mælsje med Veirmølle, Bregninge med Skole og Veirmølle, Skjolterup, Halskov, Sønder=Grimmelstrup, Nørre=Tostrup, Særsklev med Teglværk og Bonned; Skovridergaarden Herslebslund; Kleppehusene. Ialt i Sognet 82 Gaarde og 94 Huse med Jord, hvoraf omtrent Halvdelen udenfor Byerne.

Indbyggere: 1262. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, gives ved det Classensse Fideicommisses betydelige Skove stadigt Erhverv for endeel Huusmænd og Dagelære.

Sognet hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction (Stubbekjøbing), Nykjøbing Amtskuedistrict og Stubbekjøbing Lægedistrict; 5te Vgtds. 2den Udskrivningskreds 187de Lægd. Sognet, der i Forening med Annexet Falkerslev danner een Commune, er inddeelt i 2 Sognesogedistricter, det nordre og søndre. Kirken tilhører det Classensse Fideicommiss i Forening med Sognets øvrige Grundeiere.

Horbelev Kirke, i sin Tid helliget St. Peder, er bygget af Muursteen paa Kampsteens Fod, oprindelig med runde Buer, hvilke ere gjenzatte ved Restaurationen 1868, Skibet med malet Bræddeloft, Choret hvalvet og med Halorunding, Taarn; Ligesten over Hr. Oluf Holgersen Ulfstand til Bonned († 1529). Paa den søndre Taarnmuur er et tvindeligt og 3 mandlige Hoveder udhuggede, hvilke Almuen mener at skulle forestille Røvere, efter den gamle Folkevise om Hr. Truels's Døtre, som paa Veien til Høimesjen i Horbelev Kirke myrdedes af trende Røvere, der vare deres Brødre, men i Barndommen borttrauede af Røvere, hvis Gaandværk de saaledes have lært (see Thicles Føllefagn).

Af Bønned, Ulfstandernes gamle Herrefæde, findes et anseeligt Voldsted, 400 Alen i Omfærd, med betydelige Muurlevninger. Bygningerne skulle være nedbrudte ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Foruden Oluf Holgerfen Ulfstand nævnes ogsaa Arild Ulfstand til Bønned 1520 (Gram i Videnskaberens Selskabs Skrifter III. S. 337). Den første kjendte Mand af denne berømte Adelslagt er Geert Ulfstand, der sit Stimminge i Skaane med sin Hustru Christence, Jens Holgers til Arup. Slægtens berømteste Mand var Jens Holgerfen Ulfstand, Geert Ulfstands Sønnesøn, meget hødet af Kong Hans, navnkundig som Admiral og kjæf Stridsmand. Den sidste af Slægten var Axel Melchiorfen Ulfstand til Arelvold. Han døde 1634 og Baabnet nedlagdes i hans Grav i Luuds Domkirke. Jens Holgerfen Ulfstand byggede Stimminge faste Steenhuus. (Om dette see Historisk Tidsskrift I. S. 217 flg.).

Directionen for det Classenske Fideicommis har forbeholdt det Offentlige en Dysse, Disfetingssien, i Horbelev Sogn. F. M

Meele, Bregninge og Løstrup kaldes i Valdemars Fordebog Mathaløse, Brækning og Løstathorp.

Falkerslev Sogn, Annex til Horbelev Sogn, omgivet af dette, Ørslev og Horreby Sogne samt Nørre Herred. Kirken, midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. s. s. v. for Stubbekjøbing. Areal, 3757 Tdr. Land, hvoraf 576 Tdr. Land Fredskov (Østerflov, Keilflov, Hælselfov, Kvindeskov), er næsten overalt bakket (Søeshøi, 189 Fod, Maglehøi); Jordsmonnet er i Almindelighed leret, paa nogle Steder sandet og sandblandet. I Sognet er tre smaa Søer, Mølle=Sø, 26 Tdr. Land, Huul=Sø, 5 Tdr. Land, og Borre=Sø, 17 Tdr. Land. En mindre Na danner en Deel af Sognets Østgrændse, og Tingsted=Na har sit Udspring fra de nævnte Søer. Landeveien fra Nykjøbing til Stubbekjøbing passerer Sognet. Htk. 356 Tdr. A. og E. og $4\frac{1}{2}$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Falkerslev med Kirke, Skole og Beirmølle, Birket og Truelstrup; Hovedgaardene Skjorringe, 82 Tdr. Htk., 600 Tdr. L. Ager, 75 Tdr. L. Eng, 568 Tdr. L. Skov, 75 Tdr. L. Mose og Moseeng (22 Tdr. Htk. Fæstegods, 15 Tdr. Htk. Arvesæstegods), Dalbygaard, $50\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 400 Tdr. L. Ager, 50 Tdr. L. Eng, 70 Tdr. L. Skov ($4\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods). Ialt i Sognet 40 Gaarde og 58 Huse med Jord, hvoraf omtrent $\frac{1}{3}$ af Gaardene og $\frac{1}{4}$ af Husene udenfor Byerne.

Indbyggere: 705. Jordbrug og Skovarbeide udgjør, ligesom i Hovedsognet Indbyggenes Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 186de Lægd. Kirken tilhører deels Birket Byes 16 Selveiergaardmænd, deels Arvingerne eller Legatarierne af Marenholg's Legat.

Falkerslev Kirke er opført i Rundbueform af Muursteen, med senere tilføjet Taarn; Skibet har Bræddeløst; Ligsteen over Eskild Gøye, † 1573; hvaløet Chor.

Hovedgaarden Skjorringe hed tidligere Skyringe og var opstaaet af en Landsby af dette Navn, af hvilken der skal findes Spor paa en af de Gaarden nærmest liggende Marker. Den var alt Hovedgaard i Midten af det 15de Aarhundrede og tilhørte Oluf Grubendal af en gammel dansk Slægt, der foruden Skyringe ikke vides at have et andet Gaarde end Fultost i Skaane, og som tidlig er uddød; senere Henning Luffen Godow, hvis Datter Fru Eline Godow var gift med Hr. Henrik Gøye til Gisselsfeldt, Kjøbenhavns kjæfke Forsvarer i Beleiringen 1523, en trofast Tilhanger af Christian II., hvis Landsfigtighed han deelte, og som døde i Bordingborg 1533. Hans Søn Eskild Gøye eiede Skjorringe til sin Død 1573. Foruden Fru Eline Godow og

hendes Mand vare ogsaa Andre af Godow=Slagten Medeiere af Gården og saaledes vedblev den i længere Tid at være knyttet til denne Slagt. Oluf Pedersen Godow til Skaftelev havde 1446 Deel i Vedtagelsen af Lollands Vilkaar. Han var 1459 Eier eller Medeier af Skjorringe, da han af Anders Jensen Borger i Kjøbenhavn fik Kvittering for 6 lybste Mark, som hans Broder Anders Pedersen til Tvedbjerg havde været ham skuldig for Klæde. Hans Søn Peder Oluffen, hvis Hustru var Fru Sophie Basse, havde Sonnen Oluf Pedersen, der var gift med Fru Else eller Elise Grubendal. Hun var Enke i Aaret 1487, da Dronning Dorothea tilskrev hende, at det var Dronningens Onste, at Fru Elise skulde give sin Søn Henning Oluffen „et behageligt Svar“ med Hensyn til Gaarden Skjorringe; tidligere havde Dronningen paa Rønnebaksholm talt med hende om Ufstaafens Eier af Gaarden til denne Søn, og noxen Tid efter forekommer han som Gaardens Eier eller som den, der nævnedes sig efter denne. Iblandt Medeierne var Palle Andersen Ulfeld, der skrev sig til Skjorringe 1470. Han havde længe Deel i Skjorringe, og efter ham fik hans Søn Christopher Pallefen til Verzhave denne Deel, hvilken han 1527 solgte til Hr. Johan Dre. Hans v. Mehlen's Ante over, at han og hans Hustru i en Tid af 26 Aar havde siddet paa Skjorringe, forbarret denne Gaard og dens Skov og opkrævet de Afgifter, der skulde svares til Gaarden. Derefter eiedes Gaarden af Hr. Henrik Gøye og Fru Elines Søn Eskild Gøye, † 1573. Hans Enke Fru Sibylle Gyldenstjerne eiede endnu Gaarden 1598, men maa ikke længe efter have overladt Gaarden til sin Søn Henrik Gøye, efterjom denne i Aaret 1604 udstedte Skjøde paa Skjorringe til Kongen. Den tilhorte derpaa i en lang Aarrække Kronen og lagdes af Kong Frederik IV. til Ryttergodset; i Aaret 1726 var Hovedgaarden bortforpagtet for 230 Rd. i Penge og 540 Læs Hø, hvoraf de 244 Læs svarede til Rytteriet og de 296 til Dragonerne. Ved Ryttergodsets Afhændelse 1766 solgtes Gaard og Gods, 698½ Td. Hk., for 44,500 Rd. til Justitsraad Oluf Stampe, en Broder til den berømte Lovkyndige Statsminister Henrik Stampe. I hans Familie er Gaarden siden forbleven, nu Jægermester Stampe.

I Sognet findes en Borgplads, efter hvilken Porrejs formodentlig har Navn; Pladsen kaldes Trygge Slot.

I Falkerslev var en Hovedgaard, der 1405 eiedes af Jes Lassen Lunge.

Birket kaldes i Valdemars Tordebog Wirty og Falkerslev Kulcarstet. I Birket synes ogsaa at have været en Hovedgaard. 1545 nævnes Mogens Falster til Birket.

Nastrup Sogn, det nordligste Sogn i Herredet, omgivet af Herbelev Sogn, Grønsund og Nørre Herred. Falsters østligste Punkt, Hestehoved, ligger her i Sognet. Kirken, vestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ M. o. s. o. for Stubbekjøbing. Areal, 6704 Tdr. Land, hvoraf 1254 Tdr. Land Fredskov (Østerstoven), er bakket, hølgefærmigt og tildeels sumpet; Jordsmønnet er deels leret og sandet, deels tørveagtigt. Sognet er rigt forsynet med Tørvemoser, som Bunde=Mose, 348 Tdr. Land, Magle=Mose, 314 Tdr. Land, og Moseby=Mose, 104 Tdr. Land. Ved Sognets nordlige Deel indsfjærer sig fra Grønsund en Vig, Nøret eller Næsveile, hvilken nu er inddæmmet. Landeveien fra Røskjøbing til Grønsund Færge passerer Sognet. Hk. 622 Tdr. A. og E., 104½ Tdr. Skf.

I Sognet: Byerne Nastrup med Kirke, Lunde Skole i Nørreheden af Byen, Moseby med Præstegaard og Skole, Veiringe med Skole og Veirmølle, Dre, Næs og Hesnæs; Hovedgaarden Carlsfeldt, 79¼ Tdr. Hk., 700 Tdr. L.; Nølskaarden Næssgaard, 47½ Tdr. Hk., 200 Tdr. L. Ager, 50 Tdr. L. Eng, med en Agerdyknings-skole (begge Gaardene under det Classenske Fideicommis); Gaarden Garnevrå; Skovridergaarden Petersminde; en Færgegaard, hversfra

Dverfart til Moen, 2 Lodsstationer. Salt i Sognet 72 Gaarde og 180 Huse, hvoraf 30 G. og 70 H. udenfor Bjerne.

Indbyggere: 1460. Foruden Jordbrug gives ikke ubetydeligt Erhverv ved Træplantning og Skovarbejde i Fideicommissets betydelige Skove. Agerdyrkningskolen paa Næsgaard er oprettet af Directionen for det Classenske Fideicommis for 18 Agerdyrknings elever med et toaarigt Cursus. Sognets 2 Lodsjerier findes ved Grønsund med 3 faste Lodsjer og ved det saakaldte Batteri eller Hestehoved, ligeledes med 3 faste Lodsjer; disse Lodsjer, saavel som de fleste Indbyggere i Hesnæs By, ernære sig ved Fiskeri, især Sildefiskeri, hvortil benyttes de saakaldte „Drivegarn“, af hvilke der i denne By findes ikke mindre end 200.

Sognet hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction (Stubbe-
kjøbing), Nykjøbing Amtstue-district og Stubbekjøbing Lægedistrict; 5te
Vgkds. 2den Udskrivningskreds 183de Lægd. Sognet danner en egen
Commune. Kirken tilhører Sognets Beboere.

Nastrup Kirke er høitliggende, med Taarn, hvori 2 gode Klokker; Skibet hvælvet, Taarnet og Choret derimod med Bræddeloft; Orgel og smukt Altermaleri. Skjon Udsigt fra Kirkegaarden.

Ende af Nastrups Præster have stoffet sig et Navn, isafald hos deres Samtid, som Digtere, nemlig Mag. Bjering, især en heldig latinisk Poet († 1804), og Prof. J. H. Smidth († 1847).

Næsgaard blev opført til Agerdyrkningskole Aar 1800, 8 Aar efter General Classens Død. I 1861 blev paa Bygningens Endegaard til Minde om Givøren anbragt dennes Bystillebe i forstorret Maalestok efter Wiebels Original, der er opstillet i Kjøbenhavns Arsenal til Minde om den Adødes Fortjeneste af Kanonlobetiet paa det af ham tidligere eiede Frederiksværk.

I „Vorrehuset“, det gamle Navn paa Færgestedet i Sognet, opholdt Ludvig Holberg sig under Fæsten i Sommeren 1711. Hans Vartinde var en Datter af Erik Grubbe til Tiele, altsaa af gammel adelig Byrd; hun blev første Gang gift med Statsholder Mr. Fred. Gyldenløve, anden Gang med en Adelsmand Palle Dyre, tredje Gang med Søren Sorensen Møller, der blev anklaget for Drab og dømt til Arbejde paa Bremerholm. Hendes forjægtige Stjæbne har givet Steen Blicher Stoff til den smukke Novelle „En Landsbydegn's Dagbog“. (Om hende see ogsaa Holbergs 89de Epistel*), Hofmans Esterretten, om danske Adelsmænd III. S. 255—56, Dansk Museum Juli—Decbr. 1782 S. 257 fig. (Process fort mellem Velbaare Palle Dyre og hans Frue Marie Grubbe; Høiesteretsdom mellem samme Frue og hendes første Mand Hr. Statsholder H. F. Gyldenløve), Bidrag til Ludvig Holbergs Biographi for Maren 1702—14 af M. N. C. Kall-Nasmussen, S. 33—34.

*) Holberg skriver saaledes i denne Epistel: „Du forundrer dig over, at en saa ven Jomfru som N. N. haver kunnet fatte Kjærlighed til M. M. og indladet sig i Egteløb med en Person af saa flette Qualiteter, og om hvilken intet andet kan siges, end at han er en af de første Tabacs-Smøgere udi Landet. Jeg forundrer mig ikke deroover; det fandt just være derfor hun haver fattet Kjærlighed til ham; Thi man ser jo mange Venner at finde større Smag udi roget end udi fersk Kød; Jligemaade, at mange fatte Kjærlighed til det, som andre have Afstøse for. Derpaa vil jeg anføre tvende mærkelige Exempler, et af den gamle og et af den nye Historie.“ Det første Exempel er hentet fra en fornemme Jomfru ved Navn Hipparchia; det andet fra Marie Grubbe fra Tiele, der 1718 endte sine Dage i Vorrehuset. Om Sidstnævnte skriver Holberg derefter saaledes: „Et andet Exempel af vor Tids Historie er udi en Høysædelig Dame, hvilken havde en uovervindelig Afstø for hendes første Egteløbs, skjønt han blandt alle Undersaatterne var den fornemste og tillige den galanteste Herr udi Riget; og varede dette indtil uafsluttede Eftskjæmte, da efter et nyt Egteløb, som ogsaa havde et uheldigt Udsald, hun omfander tredje Gang begav sig i Egteløb med en gemeen Matrods; med hvilken, endskjønt han dagligen hantlede idee med hende, hun sagde sig at leve langt mere fornøyet end udi det første Egteløb. Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Huus, som var ved et Færgested udi Falster, paa samme Tid, da hendes Mand var arresteret formeddelt en Misgjerning.“ Erik Grubbe til Tiele havde af sit Egteløb med Marie Joversatter Juel 3 Døttre: Ane Marie, Marie og Maren; men det var Marie, som først blev gift med Gyldenløve, og derpaa, efter at have bortdøst en betydelig Formue under et vildt Liv i Udlandet, blev gift med Justitsraad Palle Dyre til Trinderup, fra hvem hun blev stift formeddelt Hær ved Dom af 23de Martz 1691, og derpaa med Lødsfogden (senere Semand) Søren Sorensen Møller. Maren Grubbe døde ugift. (See „Bidrag til Ulrich Frederik Gyldenløves Historie“ ved C. Casuldan, Fuldmagtig i Kongerigets Archiv, i Danske Samlinger, 2. R., 2 B., 4 Hefte, S. 357 fig.).

Paa Kongenæs, øst for Stubbekjøbing, findes en Borgplads, der er afstaaen af Søen, mod Landsiden med Spor af Volde og Grave. Paa dette Næs og i Listerstoven findes mangfoldige Gravhøie, af hvilke Druehøien i Listerstoven er i Aaret 1843 udgravet paa Foranstaltning og under Tilsyn af Kong Frederik VII., dengang Kronprinds. Og saa paa et Sted, der kaldes Slotsmarken, skal findes en Borgplads. Fra Krigen 1658—59 afskillige Standsjer langs Strandkanten.

Åar 1855 fuldendtes en Tuddæmning af Groujunds Noer i Aastrup Sogn, stor 190 Tdr. Land.

Præsten Wedel har i sin „Indenlandske Reise gjennem de betydeligste og skjønneste Egne af de danske Provindjer“, S. 260—62, givet en vidtloftig Beskrivelse af Moseby Præstegaards Herligheder, da Magister Biering endnu var Præst paa Stedet. Det var især de „overraskende Overraskelser“, hvoraf Haven efter det forrige Aarhundredes Maade besad en Mængde, som fremhæves: saaledes et malet Skilderhuus med Skildvagt, der viser sig at være en Broud, en Fæstning, der indeholder et Lyfthuus, en Trergang, der skjuler en Røverkule med Faldøre o. detsl., et Huus, hvis Beskæmmelse alene betegnes ved Indskriften »Leviar abis« m. n. m.; men foruden disse Nysegjerrigheden pirrende Bygninger og Anlæg fandtes i Haven ogsaa en lille Bygning i to Stokværk med et Bibliothek, mathematiske Instrumenter og Naturijsældenheder. Moseby Præstegaards Have vedblev dog ogsaa efter Magister Bierings Tid, om end paa en anden Maade, at bevare sit Navn som den første Have paa Falster. Den umiddelbart efter Biering følgende Sognepræst, den foran nævnte Professor B. H. Smidth var navnlig ikke alene en begavet Digter, men ogsaa en anseet Botaniker, og Joh. Ph. Hages Beskrivelse af Ny Maribo Amt i oeconomist Henseende (1844) anfører S. 333, at Prof. Smidths Have i Moseby „udmærker sig paa samme Maade paa Falster som Grev Rabens ved Natholm paa Volland, ved en stor Samling af sjeldne, fremmede og indenlandske Værter.“

Moseby kaldes i Baldemars Fordebog Mortuæsbø.

Lolland og Falster have været heldigere stillede end de tvende større danske Øer, idet de have fundet deres særlige Beskrivere, saaledes har Peder Rhode (1734—1793), der fra 1760 til 1767 var Capellan i Steppinge i Haderslev Amt (hvilket Amt af ham omhandles i „Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse“, Kjøbenhavn 1775) og dernæst til sin Død Præst i Utterslev paa Lolland, udgivet:

Samlinger til de danske Øers Lolland og Falsters Historie, 2 Bind, Kjøbenhavn 1776—94.

Dette Skrift indeholder mange personalthistoriske Oplysninger, men ogsaa statistiske og geographiske Meddelelser. En ny Udgave af samme blev senere besørget af J. J. F. Friis, Sognepræst til Horne og Åsdal Menigheder, tidligere Catechet i Næstved, under Titel:

Samlinger til de danske Øers Lollands og Falsters Historie af P. Rhode, med en Deel Forandringer, Tillæg og Rettelser, paany udgivne af J. J. F. Friis, Sognepræst for Horne og Åsdal Menigheder, 1ste og 2det Bind. Kjøbenhavn 1859.

Senere udgav Professor og Dr. philosophiæ & theologiæ Jens Henrik Larsen (1773—1852), der blandt sine flere Embedsstillinger ogsaa havde været residerende Capellan for Kjøbelev og Vindeby Menigheder paa Lolland (1801—8):

Laaland og Falster, topographisk beskrevne af Dr. J. H. Larsen, 1ste Bind, Nørre, Sønder og Fuglse Herreder, Kjøbenhavn 1833.

(Som Præst i Holbæk og Merløse, 1821—1849, har han ogsaa udgivet en Beskrivelse af Holbæk Amt, 1ste Bind og 2det Binds 1ste Hefte, Kjøbenhavn 1832).

Af Larsens Beskrivelse af Laaland og Falster stod herester endnu tilbage 2det Bind, der skulde indeholde Beskrivelser af Musse Herred og af Falster, men disse naaede Forfatteren ikke at faae udgivet, men afleverede sit Manuskript i tvende Afskrifter til det oldnordiske Museums Archiv og til Universitetsbibliotheket. Det er tildeels med Afbenyttelse

heraf, om end kun i ringe Grad, at den udkom ved Cand. theol. A. Kall Rasmussen, nu Sognepræst til FINDERUP, DOLLERUP og RAVNSTRUP, som 2det Bind I af Larsens Skrift:

Historisk-topographiske Efterretninger om Musse Herred paa Laaland, af A. Kall Rasmussen, Cand. theol. I. Maribo Sogn. Kjøbenhavn 1866.

Da Kall Rasmussen blev kaldet til Præst, fortsattes Larsens Skrift, ligeledes med nogen Benyttelse af Manuskriptet, idet det udkom som 2det Bind II:

Historisk-topographiske Efterretninger om Musse Herred i Lolland. II. Nysted, Sarkjøbing og Landsognene i Musse Herred ved F. N. Friis. Kjøbenhavn 1872.

Begge disse sidstnævnte Skrifter ere udgivne efter Opfordring og med Understøttelse af den nuværende Udenrigsminister, Hs. Exc. Kammerherre, Baron Rosenørn-Lehn til Baronierne Guldbergland og Lehn.

Ved at nævne disse Skrifter, der særligt omhandle Lolland-Falster, maa heller ikke lades unævnt:

Nye Mariboe Amt, Mittende Stykke af de danske Provindsers Beskrivelse i oeconomicke Henseende af Joh. Phil. Hage. 1841.

Dette Skrift henhører blandt de bedste af de oeconomicke Beskrivelser af de danske Provindser, hvilke i sin Tid bleve udgivne paa Landhuusholdningssekselskabets Foranstaltning, og indeholder navnlig en Mængde Meddelelser fra bosatte Mænd paa Stedet, hvilket her særlig maa komme i Betragtning ved Beskrivelsen af disse Ders topographiske Forhold.

For Falsters Vedkommende har man ikke nogen særlig trykt Beskrivelse, undtagen forsaavidt at baade hos Rhode og Hage danner Dens Beskrivelse særligt 2den Deel.

Her vilde dog være at nævne:

Den falsterske Geistligheds Personalhistorie ved Pastor J. Barfod, udgivet af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, 1ste Deel Nystjøbing paa Falster, 1849. 2den Deel ibidem. 1854.

Det maa sluttelig med Hensyn til Falsters særlige Beskrivelse tilføies, at denne D paa en vis Maade først af alle danske Landstaber har faaet sin særlige Topographi; thi i Liber census Daniæ, almindelig kaldet Valdemars Jordebog, findes Descriptio ejusdam partis Falstræ eller som Langebet i Noterne kalder den Descriptio Falstræ (see Scriptores rerum danicarum medii ævi Tom. VII S. 536—40, cfr. S. 607—12). Det er saa meget mærkeligere, at der paa denne Maade er givet en særlig Beskrivelse af Falster, som Den i Jordebogen foran er beskrevet tilligemed det øvrige Danmark, ja endog med en vis Vidtløftighed. I Dr. phil. D. Nielsens Udgave af Jordebogen, Indledning XVI, yttres den Jor-

mening, at denne Beskrivelse er ældre end den øvrige Jordebog. Jfr. forøvrigt Prof. Paludan-Müllers Undersøgelse om dette Stykke af Jordebogen i Videnskabernes Selskabs Skrifter 5te Række, hist. og philos. Afd. 4de Bind V. 210—28.

Af Skrifter udenfor den almindelige Beskrivelse af Danmark, i hvilke Lolland og Falster i enkelte Retninger komme under Beskrivelse, kunne nævnes:

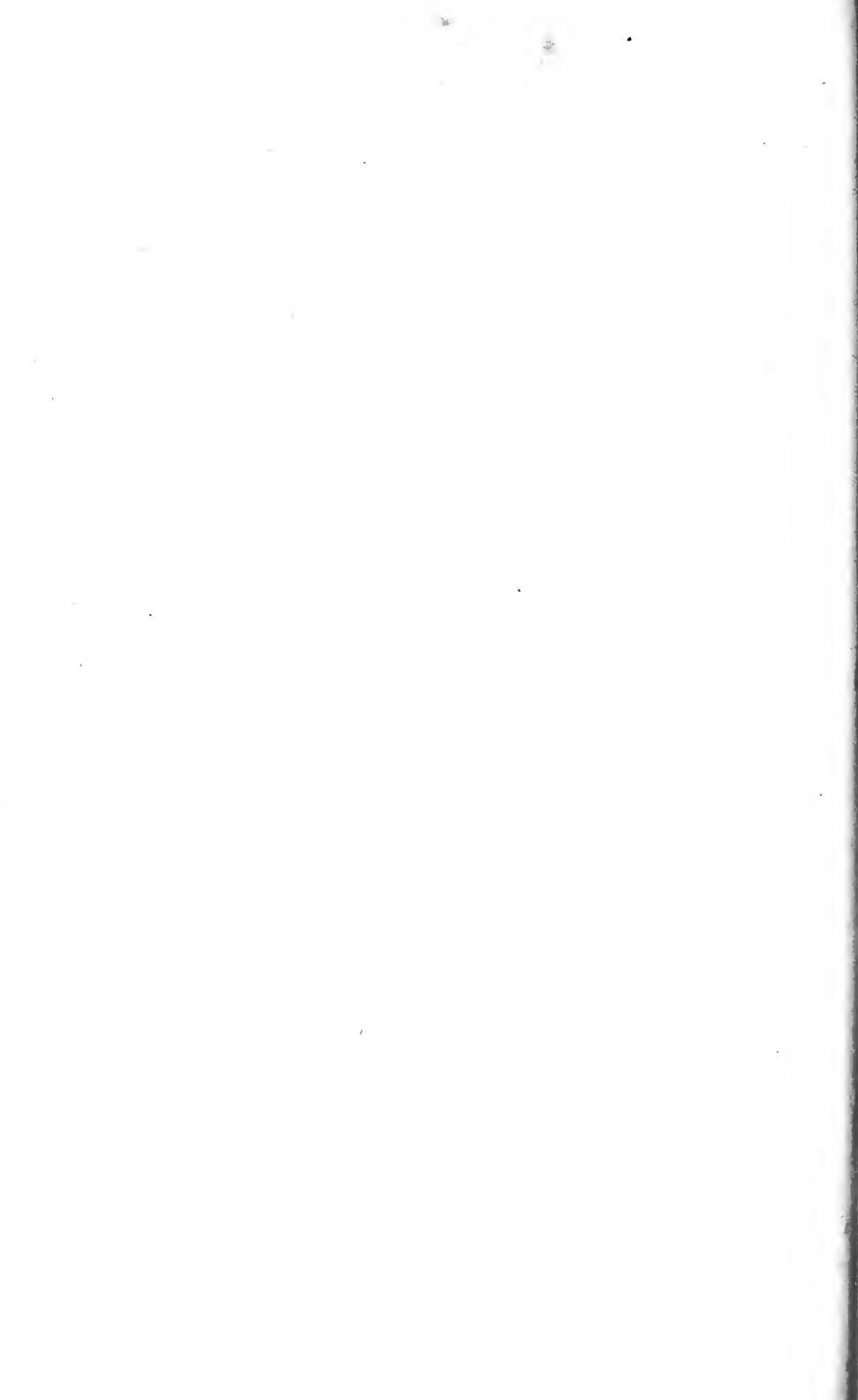
Cantsler Claus Gjordsens Optegnelser især om danske og norske Len paa Kong Frederik den Førstes Tid i Nye Danske Magazin 6te Bind, S. 288—336, hvoraf 304—307 om Lenene paa Lolland og Falster.

Det fornævnte Skrift af Capitain af Artilleriet C. Madsen om Høidesforholdene paa de danske Øer, hvilket ogsaa særlig ommelder Lolland og Falster.

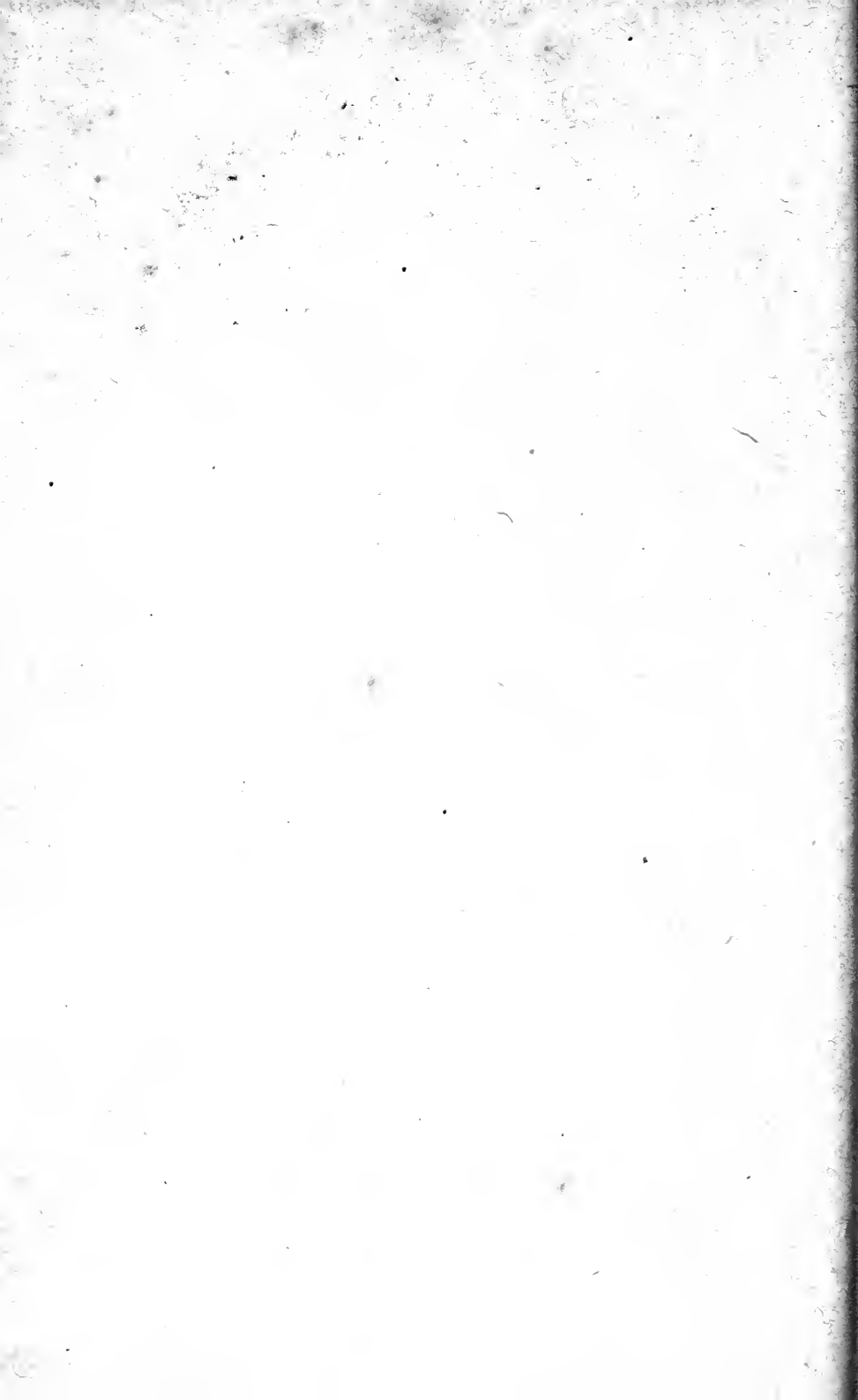
Af Forsøg til en oeconomisk-statistisk Beskrivelse over Danmarks geistlige Embeder, af Provst Jens Møller, Sognepræst for Grinderslev, Grønning og Thise Menigheder i Salling, 8 Hefter, Kjøbenhavn og Viborg 1835—44, omfatter 6te og 8de Hefte Lolland og Falster samt Als og Vro og er riig paa almindelige statistiske og topographiske Bemærkninger om disse Øer.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

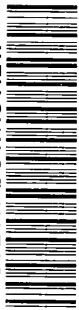

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DL	Trap, Jens Peter
109	Statistisk-topographisk
T7	beskrivelse af kongeriget
1879	Danmark
deel 4	

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 03 20 01 003 8